FRANCISCI GVICCIARDINI PATRICII FLORENTINI

Historiarum sui temporis libri viginti, ex Italico in Latinum sermonem conuersi, iterum editi, atque ab ipso interprete emendati ac perpoliti, sic vt alij omnino esse videantur.

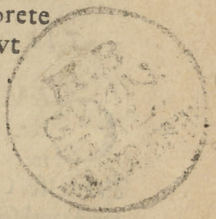

CAEL. S. C. INTERPRETE

AD CAROLVM IX. GALLIAE

REGEM POTENTISSIMVM

ET CHRISTIANISSIMVM.

*

BASILEAE

Cum gratia & priuilegijs Cæsareæ Maiestatis & Regis Christianissimi ad Decennium.

1567

BIBLIOTEKA ELBLĄSKA
608

TIPOGRAPHVS LECTORI.

CAVTVM est priuilegijs Imperatoris & Regis Galliæ, vtroque ad decennium, nequis hosce viginti historiarum libros Francisci Guicciardini Patritij Florentini Latinè, vel Germanicè excudat, aut excudēdos curet, néue excusos alibi, quàm à nobis, vendere audeat, sub X marcharum auri puri mulcta & amissione librorum. Hoc te scire volu Lector, vt quandoquidem inter viros bonos bene agier oportet, ab alieno manus cohibeas, & res tuas.

Stadt Bücherei Elbing
Ob. 6. 11. 3486

CAELIVS SECVNDVS CVRIO

CAROLO NONO GALLIAE REgi Christianissimo ac potentissimo S P D.

ISTORIAM, Rex Christianissime, tibi affero, monumentũ minimè leue, sed omnium in ista vestra ciuili regiaq; vita maximum; vt non frustra vir ille in Romana quondã rep. tantus, scriptum reliquerit: Historiam testem esse temporum, lucem veritatis, vitam memoriæ, magistram vitæ, nunciam vetustatis. itaque non sine causa apud vetustissimas gentes Ebreorum, Caldeorum, Aegyptiorum, Persarum ac Romanorum, Regum & Sacerdotũ erat munus, annalium, historiæue confectio. id autem non modò propter magnitudinem rei, verùm etiam propter dignitatem. arbitrabantur enim tantam rem non nisi ab ijs qui ea gessissent, aut qui propter potẽtiam & opes, plura quàm reliqui scire potuissent, & quorũ maximè interesset, hanc vitæ magistram intueri, posteritati prudenter ac fideliter tradi posse. Hæ igitur causſæ me, Rex, vt hanc Fran-

ciſci Guicciardini hiſtoriam tibi in Latinum ſermonem conuertere, & conuerſam donarem impulerunt. Nam ſi regum eſt, aliorumque qui ceteris imperant, quæ in rep. adminiſtranda, fugienda ſequendaque ſint noſſe, atque tenere, & hæc potiſſimum non nudis ac frigidis præceptis, ſed illuſtribus & viuis exẽplis docet hiſtoria, ſi minus eam ſcribere, at certè in eius lectione verſari, veſtri prorſus muneris eſſe negari non poteſt. Quòd ſi quis alius hoc ſeculo, hacque ætate rerum geſtarum memoriam prudenter, ac fideliter explicauit, auſim hunc noſtrũ non modò cæteris æquare, verùm etiam longè anteferre. Prudentia in conſiliorum diligenti indagine, atque acumine cernitur: in qua hic noſter non modò nouos, verùm etiam veteres omnes ſuperauit: tanta in eo ſagacitas, tanta vel reconditarum rerum cognitio ineſt. Fides autem, quæ in rerum geſtarum explicatione verſatur, fecit vt ne quid falſi ſcribere ſciens auderet, ne quid veri non auderet: ne qua ſuſpicio gratiæ eſſet in ſcribendo, ne qua ſimultatis. Accedit his, quod ea tantùm ſibi explicanda ſumpſit, quæ ſuo tẽpore geſta ſunt: & quibus maiorem partẽ aut interfuit, aut etiã præfuit. Nam a Carolo VIII. qui tot ac tantas res tam breui tempore geſſit, vnde tu nomen habes, exorſus, in Henrici patris tui nuptijs ſuam hiſtoriam terminauit: reliqua

liqua etiam scripturus, quæ pòst sunt gesta, si vita ei suppeditasset. Ad te igitur, Rex potentissime, hæc historia potissimum pertinere visa est, nõ solum illis quas suprà commemorauì caussis, verùm etiam quòd maiorum tuorum præcipuè res gestas complectitur sic, vt Francorum tantùm caussa hanc scriptionem suscepisse videatur. In hac enim longè illustrius, & verius quã in alia, rerum humanarum vicissitudinem cernes: exemplorum in omnem vitæ partem admirabilem copiam obseruabis: casus admirandos obstupesces: consiliorum, sentẽtiarumq; varietatem notabis: reip. administrandæ multiplicem rationẽ attendes: bellorum exitus incertos metues: rei bene gerendæ occasiones arreptas & omissas minimè negliges: principum ac nationum multarum mores & instituta considerabis. omitto regionum, vrbium, & aliorum locorum certissimam, tanquam in rem præsentẽ veneris, cognitionem: clarorum virorum ac temporum quibus floruerunt, notitiam: ex qua rerum silua, quid sequendum, quid vitandum sit, si modò idoneũ nactus eris vitæ tuæ ducem, disces. Et quanquam, neque ingenium tibi, neque viri sapientes desint, tamen nisi Deum, cuius nutu & voluntate regnas, ducem habueris, parum ingenium, parum quoque prudentium virorum consilia proderunt. nam multi ingenio

pollentes, meliora viderunt, deteriora sunt sequuti: neque pauciores sapientum consilia contempserunt, atque præcipites ruerunt. Nã quòd Herculi accidisse ferunt, vt quum primùm pubesceret, quod tempus à natura ad deligendum quam quisque viuendi viam sit ingressurus, datum est, solus diu secum multumq; cogitaret: quum duas cerneret vias, vnam voluptatis, alteram virtutis, vtram ingrederetur, Deum affuisse, quo duce virtutis sit ingressus viam: id tibi quoq;, ac multo magis Regi Christianissimo faciendum est: neque enim id meditanti, atque flagitanti tibi vitæ dux atque magister Deus ille pater, & rex regũ Christus, qui via, veritas, & vita est, quem qui sequitur ducem, nec in tenebris ambulat, nec aberrat, est defuturus. Quòd autẽ ad meos in hac historia vertenda labores pertinet, id tibi possum affirmare, me vt duo assequerer conatũ fuisse: primum vt fideliter, secũdum vt planè ac dilucidè verterem: quæ si sum assecutus, est quòd læter: sin minus, est quòd humanæ imbecillitati, atque etiã meæ non modò ingrauescenti ætati, verùm etiam iam annis, laboribus, curisq; planè grauatæ ista tua regia facilitate condones: & me omnia præclarè, vel tua, Rex Christianissime, causſa, præstare voluisse existimes. Vt autem plenius hoc munus haberet Maiestas tua, cum

Guic-

Guicciardino duos præclaros historiæ scriptores copulauimus, Bartholomæum Facium, & Iouianum Pontanum: quorum ille quæ à maioribus tuis in regno neapolitano in Alfonsum primum Aragonium gesta sunt, hic reliqua bella vsque ad Alfonsum secundum & Ferdinandum, à quo Guicciardinus suæ historiæ initium fecit explicauit. Hæc igitur omnia simul sic accipies, Rex optime, vt istam tuam suauissimam ætatem regiamque magnitudinem decet. Vale. Ex inclyta Basilea, Cal. Aprilis. M D L XV I.

CAELIVS SECVNDVS CVRIO

Ad Lectorem.

FFICII esse aiunt, Lector humaniss. vnumquemq; suarum actionum rationem quà possit, reddere: id nos in hac historiæ versione conabimur efficere. neque enim dubito aliquos fore, qui non satis sint probaturi, quòd in hac historia vertenda, locorum, officiorum, armorum & machinarum noua vocabula retinuerimus: verùm si quis secum reputauerit, quanta in his rerum & nominum facta sit mutatio (nam nihil in rebus humanis in eodem statu diu permanet) is sine dubio nobis æquior erit & lenior. nam primùm hac in re nihil à veterum consuetudine alienum fecimus: qui in scribẽda potissimum historia, siue hi Græci siue Latini fuerint, sui tẽporis nominibus in huiusmodi appellãdis semper sunt vsi. hinc nata est illa varietas, vt alius alio nomine eãdẽ vrbẽ aut locũ pro seculi sui more appellarit: quod exemplis confirmarem, ni vel geographos, vel historicos legenti passim occurrerent. deinde tanta est plerunque veterum à nouis dissimilitudo, vt nisi quis omnis antiquitatis sit peritissimus, nihil omnino aut parum admodum sit in his rebus intellecturus. Dicat aliquis, vtroque, & veteri & nouo vti debuisses: scilicet, vt historiam qua nihil clarius, nihil certius esse debet, aut obscurarem, aut mendosam facerem. quis enim nescit, quàm facilè sit in nouis cum veteribus

ribus copulâdis hallucinari? id quod in noſtris ſcriptoribus facilè vel in Sabellico, Bembo & Iouio conſtat: qui interdum ſic inter ſe diſſentiunt, vt aut non vnum eundemq; locũ eſſe dubitare cogaris, aut cui potius ſit aſſentiendum ignores. Idem de magiſtratuum, officiorum & munerum publicorum, ſiue caſtrenſibus, ſiue vrbanis appellationibus dico: idem de armorũ & machinarum, quæ pro ratione gentium, ciuitatum & temporum ſunt mutata. hinc Suffetes Cartagine, qui Romæ Conſules: & Ephori apud Lacedæmonios, qui apud Romanos Tribuni pleb. quibus nominibus cum de illis ſcriberent, liberè veteres ſcriptores vtebãtur: idq; nulla alia de cauſa, quã vt intelligerentnr: ergo & nos eorum exempla ſecuti, Duces, Marchiones, Comites, Ammirallios, Mariſchiallos, Balliuos, Cardinales, Epiſcopos, Abbates, & id genus reliqua rectè vſurpabimus. Illud modò videndum, vt ea omnia ſiue locorum ſiue officiorum vocabula leniter, & ex veterum vſu ad Latinam conſuetudinem deflectamus, atque, vt Horatius ait, parcè detorqueamns: cuius rei exempla multa in Liuio, non pauca in Cæſaris Commentarijs inueniemus. Supereſt vnum, in quo nõnullos errare video, qui in hiſtoria non ferunt, ſi quis de ſua gente, etiam ſi veriſsimum ſit, aut crudeliter, aut perfidiosè, aut auarè, aut flagitiosè factum apertè aliquid ſcripſerit: at hi nimium teneras ac delicatas habent auriculas: neque vident, ſi hoc valeat, omnem prorſus hiſtoriæ ſcriptionem tolli: quæ ſe quicquid geſſerint homines, ſiue boni ſiue mali fideliter ex-

plicaturâ profitetur: quũ illa, vt veteres ſcriptũ reliquerũt, prima lex hiſtoriæ ſit, vt nequid falſi audeat, nequid veri nõ audeat: alioqui quomodo appellaretur lux veritatis, & magiſtra vitæ, ſi hominũ ſcelera pariter & benefacta non cõplecteretur? An Saluſtius, Liuius, Tacitus, Suetonius Romanis orbis terrarũ dominis pepercere? Legat qui volet nõ vniuerſam hiſtoriam, ſed proœmia tantũ & principia, & an pepercerint cognoſcet. nos vnum aut alterũ locũ adſcribemus. Saluſtius per initia cõiurationis Catilinę, de ſuis Romanis: Igitur primò, inquit, pecunię, deinde imperij cupido creuit: ea quaſi materies omnium malorũ fuere: pòſt, vbi contagio quaſi peſtilentia inuaſit, ciuitas eſt immutata: imperium ex iuſtiſsimo atq; optimo crudele intolerandumq; factum eſt, & quæ ſequuntur: vbi ne nominibus quidem magnorum virorũ parcit. Quid in Iugurtino ſuo? an veritus eſt alieno ore quod ipſemet oſtenderat, Romam venalem appellare? nam de Iugurta ſic ſcribit: Sed poſtquam Roma egreſſus eſt, fertur eò ſæpe tacitus reſpiciens, poſtremò dixiſſe: Vrbem venalẽ, & maturè perituram, ſi emptorẽ inuenerit. Quid verò Liuius? Labente, inquit, paulatim diſciplina, velut deſidentis primò mores ſequatur animo, deinde vt magis magisq; lapſi ſint, tũ ire cœperint præcipites, donec ad hæc tempora ventum eſt, quibus, nec vitia noſtra, nec remedia pati poſſumus. Hæc illi, ſed longè maiora in ipſo hiſtoriæ curſu, vbi ne ſummorũ quidem ciuium, ac belli ducum proditiones deſcribere, ac proditores tales appellare veriti ſunt. Ecquis

quis vnquam eis diem dixit? quis lege XII Tabularum, quis Cornelia de infamia, siue Valentiniana de Famosis libellis, vllum historicum appellauit? Quid igitur mirum si & nostri homines, nouiq; historici, historiæ leges, veterũq; historiæ principum morem secuti, vitia corruptelasq; hominum & nationũ describunt? & in his Guicciardinus hic noster? qui ingenua libertate & cãdore, nullius, siue gentis, siue personæ habita ratione, quæ laudãda sunt laudat, & viperanda vituperat. Illud modò videant qui sic affecti sunt, ne magis ægrè ferant malefacta vituperari, quàm malefacere, malintq; boni haberi, quàm esse. Iam si historici ipsi reprehẽdendi non sunt, multo minus interpretes: qui etsi illi repehensione digni essent, reprehendi nullo modo debent: vtpote qui non ipsi ea dicant, sed ab alijs dicta, ijs qui ea cognoscere volunt, interpretãtur: quãquam quod ad nos attinet, si quid asperius dictũ videbatur, id emolliuimus potius interpretatione, quàm exasperauimus. Quãobrem in illud potius quisq; mihi animũ intendat, quod præcipuè in cognitione rerũ salubre ac frugiferum est, vt exemplorum documenta in illustri posita monumento intueatur, vnde sibi suæq; reipub. quod imitetur capiat: inde fœdum incœptu, fœdum exitu quod vitet: & quod probi faciunt, non modò ipsis historicis, verumetiam eorum interpretibus faueat, plaudat, gratiam si minus referendo, at agendo, habendoq; reponat.

FRANCISCI GVICCIARDINI VITA C. S. C. interprete.

GVicciardina familia nobilis atque opibus pollens, Florentiæ à vetustis temporibus semper fuit: nam ex ea homines tam armis quàm literis domi & foris clari prodiere. Et vt complures Senatores qui in ea familia claruere, præteream, illud tãtùm dicam, patrẽ huius Petrũ Guicciardinum, magni in rep. nominis fuisse. nam & varia in rep. munera est adeptus, & Florẽtinæ ciuitatis nomine legationes complures obiuit: quibus laudátissimè functus, haud paruam existimationem & gloriam apud suos ciues sibi comparauit. Ab hoc Franciscus hic noster natus est, magni viri ingenij, quiq; ab omnibus celebretur dignus. Hic ab ineũte ætate, literarum studijs deditus fuit, in quibus mirificè profecit: verùm, quum ad imperandum natus esse videretur, atq; in reip. administratione agnosci cuperet, videretq; suos fratres in reip. muneribus sibi anteponi, animum ad iuris Ciuilis studia conuertit, cuius sciẽtiam si adipiscereturfratribus se antepositum iri sperabat. Pisis igitur ac Bononiæ ciuitatibus bonarum artium studijs clarissimis, fuit: vbi in ipso ætatis feruore, in id vnum, vt animi bonis ditesceret intentus, moderatè se gerens, incredibili celeritate legum & iuris cognitionem est consecutus, tametsi ea studia ei non admodum arriderent: propterea quòd ad ea capescenda, nec delectatione, nec lucri cupiditate moueretur: sed honoris, atq; vt sibi ad remp. aditum, vt dictum est, patefaceret. In patriam igitur cum laude reuersus, atque à multis ad magnas res gerẽdas aptissimus inuentus, maturè à suis ciuibus ad negotia adhibitus, ad Aragoniæ regem de rebus magnis legatus ea ætate qua per leges patriæ, quæ certam ætatem legatis statuunt, legationem obire non licebat, missus est: tanta erat tunc in ciuibus de eius præstantia opinio.

nio. quibus rebus cum sibi autoritatem non paruam cõciliasset, atque in magnis rebus seuerus, in iure dicundo incorruptus, vt qui regali planè animo, & sincero in omni actione cognosceretur à Medicea familia magno fauore susceptus est, nec multo pòst à Leone decimo Flaminiæ præfectus: quæ prouincia, propter Valentini Borgiæ superiora bella, tum etiam quòd diu diuersis dominis paruisset, discordijs & facinorosis hominibus tota referta erat, ex quo fiebat, vt inter finitimas vrbes innumera quotidie maleficia à magnis sceleratorum hominũ cateruis committerentur. quibus de causis, necnõ ob eorum populorum feritatem, & bellicę rei studium, nemo qui eam prouinciam gubernandam vellet suscipere inueniebatur. ea igitur Guicciardino fuit mandata: quam animo inuicto susceptam, non modò tutò adijt obiuitq;, verũetiam breui tempore vniuersam pacauit: nam illi homines qui antea põtificis vires contemnebant, Guicciardini nomine audito, ad eius seueritatis famã conterriti, arma posuerunt, eiq; prouinciam ab omni scelere tutã cesserunt: ipse quoque nulla vel nobilitatis, vel dignitatis, vel audaciæ cuiusquam habita ratione, eos omnes qui se factionũ autores & duces profitebantur, extinxit. Diu præterea Ecclesiæ Romanæ nomine Mutinam & Regiũ Lepidi, Parmamq; gubernauit: quam etiam aduersus Gallos strenuè defendit, vt ex hac eius historia liquidò constabit: ex quo apparet illum non modò consilio, verumetiam manu valuisse. Accidit pòst vt Ioãnes Medices ex vulnere moreretur: qui quantus belli dux fuerit, nemo est qui nesciat. is Legionem ex selectissimis Italiæ militibus instituerat, quæ à nigris vexillis Nigra appellabatur: hiq; milites omnes diuersis tẽporibus prę stãtissimi duces euasere. Horum igitur Ioãne mortuo, dux & legatus Guicciardinus fuit: id summo militum studio, quod nemo animo & feroci tate Ioanni similior inueniri posse videretur. Itaq; cum Rex Gallię ob res Mediolanenses in Italiam descendisset, Leoq; pontifex ad eius principatus tutelam cum Cæsare faceret, Guicciardinum suis copijs vniuersis cum imperio præesse iussit: sic vt Prospero

Columnæ, & Marchioni Mantuano summis ducibus imperaret: quam prouinciam quâta virtute prudentiaq; gesserit, & ij norunt, qui videre, quiq; audiuere, & hæc ipsa aliorumq; historia fidem facit. Bononiæ quoque præfuit: qua in ciuitate, Quadraginta uiros in ordinem redegit: eiusq; populi contumaciã, non sine aliquo sui periculo depressit, vbi nominis sui memoriam sempiternam reliquit. nam & in negotijs expeditus, & in iudicãdo solertissimus, & in exequendo seuerissimus fuit. Dicta eius varia iudiciaque Solomonis iudiciorum haud absimilia memorãtur: quin hoc in genere atq; alijs, quæ in politico viro requiruntur, talis extitit, vt Sapientum eius tempestatis in Italia vnus è septem numeraretur. Honos ei ab omnibus tum Italis, tum exteris principibus habitus est: verùm iam gloria satur, in patriam reuersus, reliquam vitam in tranquillo ocio degere statuit, & suis amplis opibus honestè frui. Sed cum eius admirandum ingenium magnis rebus tractandis assuetum torpere non posset, anno salutis 1527 cum Iacobo Nardo intimo suo, qui etiamnum viuit, Senex venerandus ac totius ferè Florentinorum qui Venetijs ãgunt, nationis oraculum, quandam animi sui cogitationem contulit. cogitabat autem Cæsaris imitatione res conscribendas in commentarios referre: verùm enim à Nardo ad sui potius temporis res gestas scribere est inductus, idq; vt inuidiam declinaret: quam, si res suas tantum literarum monumẽtis mandaret, subire potuisset. itaque in id tota mente conuersus, hosce historiarum libros confecit: quàm verò feliciter, omnes qui legunt, uident. Hanc historiã ab anno MCCCCXCIII exorsus, ad MDXXXII perduxit: nec ab eo tempore diu superstes fuit. iunior enim decessit, quàm tãti viri virtus meruisset: verùm qui huiusmodi monumenta post se relinquunt, non mortui, sed immortalitatẽ adepti existi
mari debent.

INDEX

INDEX LOCORVM

HVIVS HISTORIAE, IN QVO nouis & peruulgatis, vetera latináue nomina, quo ad fieri potuit, apponuntur.

A Bruzzi, Aprutij, Sānites Marsi & Pręcutini: nam Brutij sunt in Calabria.

Abeuilla.

Ada, Abdua fl.

Adice, Athesis fl. Atrianus.

Adria, Atria Ciuitas.

Aduliti, Adulitæ, Aladuli populi Taurummontem incolentes.

Affrica vrbs quam quidā Aphrodistum vocant, Iouius paruam Leptim fuisse existimat, Mahemediā barbari vocant.

Agreste, ciuitas in Istria.

Agria, ciuitas in Pānonia inferiori.

Agena.

Agno, fortè Aquilonia olim.

Ais, siue aix, Aquę Sextię.

Alāson in Gallia, Alenconium.

Alba in Liguria, Alba Pompeia.

Albania, veteris Macedoniæ pars.

Albania ducatus in Scotia.

Albere.

Albi siue Alba in Marsis, à qua Albenses.

Albigion in Gallia.

Alegri, Alegriū in Gallia.

Alessandria della paglia, Alexandria palearia, olim Cæsarea.

Albereto, Arboretum.

Alcantara, Norba Cæsarea.

Algieri, Iulia Cæsarea.

Alicante, Alon in Hispaniā Tarraconensi.

Alpi maritime, Alpes Sabatiorum.

Alpi Iulie, Alpes Iuliæ.

Altaro, Altariū siue Ara Liguriæ Castellum.

Aluiano, Albiana regio & oppidum.

Alua, Alba in Hispania.

Ambrum, Eburodunum.

Amboisa, in Turonib. in Gallia.

Amelia, Ameria.

Amiens, Ambianum.

Amfo arx.

Anault, Analtum in Belgis.

Anagnia, Alatij.

Ancona, & Ancon-

Andria ciuitas in Apulia.
Anghiari, Anglarium.
Angilotta, vel Angitola caſtrum.
Angoleſme, in Gallia.
Anguillara, Anguillaria, Annilaria Fidenatium vrbs.
Angyou, Andes Cæſari, Andicani Ptolemæo, alijs Andegauēſes malè.
Anon, Anonium, Anaunium, Annibalis caſtra.
Antona, Angliæ portus.
Anzuola, Antiola caſt.
Apēnino, Apēninus mōs.
Apicio, Apicium caſt. in Appia via.
Appiano, Appianum caſt.
Aquapendente, Aquulæ, Aquenſes.
Aquila, Amiternū, vel ex Amiterni & Forconij ruinis ædificata in Aprutijs.
Aquileia, Aquileia colonia.
Aquino, Aquinum.
Aquiſgranum, antiquis Nuagerra.
Arabia.
Aragonia, Hiſpania Tarraconenſis.
Arbinga, Albingaunū, Albintaunum.
Arbia fluuius.
Arci, Arx ciuitas Aprutiorum.
Argenton, Argentius fluuius & oppidum.
Argentario monte, Volcentarius mons.
Argetra fluuius.
Arles, Arelatū, vel Salies olim.
Arona oppidum.
Arpano, Arpanus fluuius.
Arras, Atrebatum vrbs.
Artois, Arteſia, Atrebates
Aſſiſi, Aſſiſium.
Aſcoli, Aſculum.
Aſinolonga, oppidū Hetruriæ.
Aſſaron, Aſſaro.
Aſſilio, Aſſiliū, ſiue Aſilū.
Aſola, Aſula, Aſulum.
Aſti, Aſta colonia.
Aſtorio, Aſtura ſiue Cloſtra.
Aubigni, Albiniacum.
Auellino, Auelinum.
Auerſa, Auerſia, Aduerſa, Atella ſiue Auella.
Auignon, Auenionum, Aricomij, Volci.
Auguſta Vindelicorum.
Aus, Auchx, Auſcij Auguſta.
Auſomia in Gallia, vicecomitatus.
Auſtria, Pannonia ſuperior.
Autum, Auguſtodunum.

B

Bachiglione, Bachilio fluuius olim Togiſonus, ſiue Meduacus minor.
Bagnacauallo, Tiberiacum.

Bagnara, Balnearia
Bagni d'Abano, Aponis balnea
Baia, Baiæ
Baiona, Aquæ Augustæ
Baiocco cast.
Baiusa, Baiucenses, Bellocasij
Barbarano
Barbaria, Numidia
Barberino
Barbericina
Barcelona, Barcinon
Barga Hetruriæ cast.
Bari, Barium, Barum, Barrim, Baretũ, Barionon, olim Iapix, regio Apuliæ, Peucetia
Barletta, Barulum in Apulia
Basignana, Augusta Bacienorum
Basilicata, Lucania
Bassanello
Bassano, Bassanum
Bastia
Battstein, Batistenum in Germania
Battaglia cast.
Batonia ciuitas in Anglia
Bebe, cast. Bebia
Bellacre, Locus amœnus
Belasso
Belcari, Belcarium, siue Belcairum, prouinciæ oppidum inter Rhodanum & Nemausum
Belgrado, Taurunum, Alba græca
Beluedere, locus amœnus
Belinzona, Bilitionum, siue Brennorum, aut Vilicionis castrum, uel zona
Bellona, Belluna
Belluno, Bellunum, Bellunium
Benerola, Beneriola
Bergomo, Bergomũ, Bara Orobiorum opp.
Berri, Bituriges
Berna, Heluetiorum oppidum
Bertinoro, Bretinorum uicus
Bestrice, Bestricis ora. Hirium olim & Veitini populi
Beuagna, Meuania
Biagrassa, Abiate
Biandra, Blandratum
Bibona, Vibo
Bibiena oppidum in Clusentinis
Biboldon, Biboldonis Alba
Bientina, cast. & palus in Hetruria
Bierna, Bigerones
Biestri, Vestæ fanum. Apuliæ portus
Binasco
Bisagna
Biscalia, Cantabria
Biselli, Vigiliæ
Bisignano, Bisinianum, olim Beletra
Bitonto,
Bles, Blesiacum
Bobbio, Bobianum opp.

Bohemia, Marcomanorum sedes
Bolgiano
Bolsena, Volsinium
Bondeno, Bondincus
Boniuet in Gallia
Borbon, Boi
Bordellano
Borgaro, Burgarum
Borghetto,
Borgogna, Burgundia, Sequani
Borgo de Fornari, Furnariorum uicus
Borgo S. Donino, Donini fanum
Borgo sanſepulcro, Sepulchri fanum, puto olim Biturgiam fuiſſe, uel locum in quo Plinij uillae erat
Borgo di Marradi, Marradius uicus
Borgo di S. Marco, Marcianus uicus
Borgo di ual di Taro, Tariuallis uicus
Bormia, Burmia flumen & oppidum
Boſco
Boſsina, Myſię ſupetioris pars
Boſtauro
Bouolenta
Bourges, Biturigum ciuitas
Bracciano, Braccianum, Bracenũ, Arcena, Arcenum
Brandeburgo, puto Alisum fuiſſe olim
Brei caſt.
Brendola caſt.
Brenta, Meduacus fluuius
Brentelle, Meduaci foſſę
Breſcia, Brixia
Breſſelle, Brixillum, Brixellum caſt.
Bretagna, Bretania, ſiue Britannia citerior, Armorica
Brianzone, Brannonices Italiam uerſus
Briga, Rhætiæ uallis
Briona, Brionium, Brionia
Brindiſi, Brunduſium
Briſighella, Anemonis uallis opp.
Briſſina, Hetruriæ caſtellum
Brunſuig, olim Tuliſurgum, uel Iuliſurgium iuxta Vſurgim amnem
Bruneck, Brunecium in Germania
Bubbano
Bufaletta caſt.
Bufalora
Bulgaria, Myſiæ inferioris pars, in Thracia
Buonporto in Aemilia
Burello
Burgos
Buſſeto
Buſti
Buti, Butium
Butri, Butrium
Buonconuento, caſt.

Cairo

C

CAiro, Memphis
Cadoro, Calorius, Cadorius, Varanus fluuius & uallis
Cagli, Callis, Cale uicus
Calatraua in Hispan. Colatrana
Calauria, Calabria
Calci
Cales, Geforiacum nauale in Morinis
Calliano, Callianum, & Callianus uicus
Calcinara
Calicut, Cottiara
Caldanæ, aquæ Calidæ, palus prope Pisas
Caldano, Ecalidus fluuius
Camalduli, Camaldulense fanum in Clusentinis
Camariano, Castra Marina, arcus Marianus, cãpus Marianus
Cambrai, Cameracum, Samarobriga
Camerata, Camarena in Sicilia
Camerino, Camerinum, Camertes
Caminate, Allia fluuius
Campagna di Roma, Latium
Campiglia, Campilia
Campo, Campus, cast. in Hetruria
Campobasso, castellum
Campo alle mosche, Cãpus muscarum
Canosa, Canusium
Cantu, Canturium
Cancelle, Cancello, Casilinum
Candia, non Creta insula, sed opp. in Campania felice
Cantiano, Cantianus uicus
Capace, Pestum olim
Capelese ponte, Capelesius pons
Capitanato, Capitinata, Apuliæ plana regio
Capri Capreæ, insula
Capo di Apennino, Iapigium siue Salentinorum, hodie Apennini promontorium
Capo di Minerua, Mineruæ promontorium.
Capo Paulilippo, Paulilippi promont.
Capua, idem nomen habet
Caranaggio, Caracca
Carinula, Calenum
Carmagnuola, Carmaniola
Carmania, Cilicia
Carpi, Carpium castellum
Carpineta
Carriari cast.
Cartagena, Carthago noua in Hispania
Casalarbore
Casalmaggior, Casalemaius

Casareto, Casaretum
Casal sanuaso, Casaleuasium
Casaleccio, Casaleccius uicus
Casiano, Casianum
Casina, opp.
Casentino, Clusentini terra Assumena
Case, Casetum
Casera
Caloria
Castanetolo, Castanetulum
Castelamare di Boturno, ubi olim Vulturnus ciuitas erat
Castelamare di Stabia, ubi olim Stabiæ erant
Castelaneta opp. prope Tarentum
Castellaccio
Castellarquato
Castelbaldo, Gastrobaldum, siue castrum Baldi
Castelbolognese
Castelfranco
Castel guelfo
Castel del monte
Castel di Rusi, Rusium cast.
Castel fiorentino
Castellone, Formiana uilla
Castel nuouo
Castel Sanpiero
Castel Santagelo, Angelica arx, Moles Adriani
Castellum Crescentij Romæ
Castel uecchio, Vetus castellum
Castel del vuouo, Meager, siue Meagrũ, Neapolitana arx
Castel Tialto, Theobaldiana arx Ferrariæ
Castiglia, Bastitani, Castellæ regnum in Hispania Tarraconensi
Castiglione, Castilionũ
Castiglion di Striuieri
Castiglion di Teuerina
Castro, Castrum
Castrocaro, Castrocariũ Salsubium
Castrouillari, Castrouillarium
Catanzaro
Caua, oppidum Campaniæ felicis
Caualleria, Hippodromus Neapoli
Cauezo, Cauetium
Caui, Cauæ in Latio oppidum
Cauiano, Cauianum
Cauriana, Capriana
Cecinna, fluuius
Cefalonia, cephalenæ
Centocroci monte, Centicrucius mons
Cento, Centum Aemiliæ oppidum
Centina, Sentini
Ceperano, ceperanum
Ceri, cere
Ceruetri, cereuetus
Ceruia, Philocolis

Ceua, Sabata
Ceſena urbs in Flaminia
Ceſenatico, ceſanatium, uicus & nauium ſtatio ad mare
Chartres, carnutes in Gallia
Chiaia, uia ad mare prope Neapolim à glarea apellata
Chiana, Glanis, glanicus fluuius
Chiane, Glanica palus
Chiaraualle, clarauallis
Chiari, clarium
Chiaſſa, claſsis oppidum & fluuius
Chiaſſo, claſsium caſt.
Chiauenna, clauēna caſt.
Chiaueri, clauerium
Chieſteggio, claſtidium opp.
Chimu uel cam, in Gallia
Chioggia, Foſſa clodia
Chiuſi, cluſiū, chiuſa cluſia
Chiaroloisin Gallia comitatus
Cilecio, cilecium
Cipro, Cyprus inſula
Circelle, circeum promōtorium
Cirignola, cidiniola, fortè olim Gerionis caſtrū
Citadella, paruam ciuitatem ſignificat, & in urbibus arcē uel munitionem partem, multa autē oppida in Italia hoc propriū nomē habent,
ciuitacaſtellana, Feſcēnia
Ciuitauecchia, Centumcelle, uel Pirgi, ciuitas uetus
Città di caſtello, Tifernū ciuitas caſtelli
Ciuidal di bellum, Ciuitale Belunianum
Ciuâs, Clnſiū oppidum
Ciuidal di Friul, ciuitale carnicū, ſiue Fori Iulj
Ciuitella Aprutiorū opp.
Coccolo
Codimonte, Liguriæ promontorium eſt
Coira, Curia Rhætorum
Colleoneſſa, Grigoniſſa
Colle, Etrurię caſt. collis
Cologna, Colonia, in Euganeis
Colonia, Colonia Agrippina in Germania
Colornio
Comachio, Comaclium, cymaclium
Compiegne, compendiū in Gallia
Como, Comum, Nouocomum
Concordia opp. in Gallia ciſalpina, & in Foroiulij
Conſtantinopoli, Byzantium prius, poſt Conſtantinopolis
Conticella
Conuerſano
Corbola
Corciano
Corfu, Corcyra
Coriago

Corinaldo
Cornia, fluuius & castellum in Vmbria
Corneto, Cornuetum, coritum, Innuum, castrum nouum
Coron, Corone, urbs Peloponnesi
Correggio, Regiates, Corregium
Cortona, Croton urbs
Cosenza, Cosentia
Constanza, Constantia, Cannodurum
Cotignola, Cotiniola
Couolo, specus est in Vicentino agro
Crema, Diuguntinorum forum
Cremona, Climena
Cremonsa
Crescentino
Crespolano
Creste
Croara
Croatia, olim Valeria
Croce di monte Maro, Mariani montis crux
Cromonio, Cromonium
Cocai
Cugnac, cuneacum in Aquitania
Cusano
Cunio, mons in Sabatijs alpibus, & Taurinorũ oppidum
Cusago
Curone, Coron fluuius

D

DAngicort, in Anglia
Danubio, Isther, Danubius
Dardanelli, Sextus & Abydus
Delphinato, Allobroges
Digron, Diuionum
Diuinio, Diuiniũ in Pannonia
Douai, in Gallia
Doccia, Aemiliæ castellum
Domossola, Oscella
Dragoniera, in Sabatijs alpibus
Draua, fluuius
Ducento, Ducentum urbs
Durazzo, Dyrrhachinum

E

EBoli, Ebolũ, Ebulum cast.
Eboraco, Eboracum in Anglia
Edin, Esdinum in Gallia Belgica
Efenengo
Egitto, Aegyptus
Elba, Ilua insula
Elci, Elcium cast. in Vmbria
Empoli, Empolum in Hetruria, Emporium

En-

Enna, urbs in Sicilia
Entello, Entellus fluuius
Era fluuius
Este, siue Ateste in Euganeis
Exarcato, Exarchatus, Rauennensis diœcesis, quæ Aemiliam ac Flaminiam complectitur, hodie Romagna appellatur: Constantinopolitani enim Imperatores suum in Italia uicarium, qui Exarchus dicebatur, Rauennæ, cum Roma Pontificibus, & Gallia Cisalpina Longobardis pareret, habere solebant

F

FAbriano, Fabrianum oppidum, ex Sentinæ ruinis ædificatum
Fagnano, Flanianum
Fano, Fanum fortunæ
Farfa, Farfar, uel Farfaris, fl. & cœnobium
Feltro, Feltria, Fertini
Feliciano, Felicianum in Liguria Cisapennina opp.
Ferentino, Ferentinum
Fermo, Firmum, Firmiũ
Ferrara, Ferraria
Fiandra, Flandria, Morini
Figaruolo, Ficariolum, Aricoli uicus
Fidata ualle, Fida uallis
Finale, castellum in Aemilia
Finario, Finarium in Liguria
Firenzuola, Fidentia, Fidentiola
Fiume, Flumen Istriæ opp.
Fiume morto, Mortuus fluuius
Foggia, Ecana
Fois, Fluxates in Aquitania, Bigeronibus proximi Fusij Iouio
Fontanello
Fonterabia, Aquitaniæ opp.
Forlinpopoli, Forum Popilij
Formigine
Fornaci, Fornaces, Padi ostium Carbonarium
Fornouo, Forum Nouij
Fossa noua, Fossæ Papirianæ
Fossalta
Fossombrone, Forũ Sempronij
Fuligno, Fulginum, Fulcinium, Forum Flaminij
Fraccie cast.
Fratta, cast.
Friuli, Forum Iulij, Carni
Francia Contea, in Sequanis ea pars quæ ultra Sequanam fluuium

magis ad Rhenum est: Sequana enim Burgundiæ comitatum à ducatu separat
Francfort. Vispetes
Frusolone & Fraselone, Frusino olim
Furli, Forum Liuij

G

GAbioneta, cast.
Gaiazzo, Calatia
Gaeta, Caieta
Gaia cast.
Galeata ualle, Galeata uallis Hetruriæ
Galerà, Galerites regio, & Galerita castel.
Gallicano, Galli canum
Gallipoli, Callipolis
Gallo, collis prope Florentiam
Gambara cast. in Cenomanis
Gandolfo cast.
Garda
Gargonsa
Garlasco
Garesso, Garesium castellum
Garigliano, Liris fluuius
Gattara
Garinara
Gauro
Gazuolo
Gerbe insula. Mœnix Lothophagites, Syrtis maior
Gesualdo
Ghairo
Ghedi
Gheldre, Sicambri, Menapij
Gibello cast.
Giarella, uel Giarola, Glareola
Giaradada, Bechuni, Fulcheria
Gierate, Hieratium
Gies in Gallia
Gioia
Giramonte, collis prope Florentiam
Goito
Golfo di S. Fiorenzo, Casalius sinus in Corsica
Gonzaga castellum
Goritia, Iulium Carnicũ
Gradara cast.
Gradisca
Graduli, castellum in Latio
Granata, Hispania Betica
Granarolo, Granariolum
Granoble, Gratianopolis in Gallia
Graualone castellum & fluuius
Granina
Grigioni, Rhæti
Groppoli
Grotta ferrata, Crypta ferrata, Tusculanum
Guasconi, Aquitani, Vascones

Guastalla, Guardistallum
Guasto, Vastum Ammonis, Istonium olim
Garfagnana, Calphurniana, Caferoniana
Guienna, Aquitaniæ pars
Guineguasto, Guineguateæ, in Morinis
Gubbio, Eugubium
Gurfia, olim Curci, in Pannonia inferiore

H

Hesia, Anobij, Catti
Holanda Batauorum insula

I

Ieramo, Ieramum
Iesi, Esis, fluuius & urbs in Piceno
Imola, Forumcornelij
Ischia, Iscla, Aenaria, Pithæcusa insula
Ispruck, Oenipons, Inutrium
Istria, Istri populi, Iapidia
Itri, Itrium
Iulianoua
Iunco, Pilium
Iurasso monte, Iuramõs
Iurea, Eporhedia, Hipporegia

L

Labastia del Geniolo, Genioli lucus
Lago di Como, Larius Lacus
Lago di Garda, Benacus lacus
Lago di Iseo, Sebinus lacus
Lago maggior, Verbanus lacus
Lago di Perugia, Thrasymenus
Lago di Pusiano, Eupilus lacus
Laino, Laurinus, uel Lauius fl. & cast.
Lambra, Lambrate uicus
Lambro, Lamber, Lambrus, fluuius
Lamone, Artemo fluuius
Lanciano: Ansanum oppidum
Landriano
Lanterna, Pharus turris Genuæ
Larnata, Laterina
Lardirago
Lauagna, Entellis fluuius, & uallis in Liguria
Lecco, Leucum
Lenza, Anitia, siue Nitia fluuius
Lepanto, Naupactus
Lerice, Lerix
Librafatta, Liberafacta oppidum in Hetruria
Licia Fusina
Lidice, Idex flu.

Lignago, Lineacũ, Lemniacum
Lilla, in Gallia
Limine, Romanus fl. & cast
Linguadocca, Tolosates, Tectosates
Linz, in Germania urbs
Lisbona, Vlispona, Olyssippone
Lion, Lugdunum
Lioneſſa
Lifonzo, Sontius fluuius
Liuenza, Liquentia fluuius
Liuorno, Liburnum, olim Labronæ ſtatio, ſiue, ut Bembus uocat, Triturrita, melius Ligurnum ex Catone
Locarno
Loces, in Gallia, Lochiæ P. Aemil.
Lodi, Laus Pompeia
Lodrone, in Cenomanis
Lofanto, Aufidus fl.
Logrone
Logrugno, Iuliobriga, in Hiſpania
Loiano, Lollianum
Lolona, Laulon flu.
Lombardia Gallia Ciſalpina, Inſubria
Lomellina, Laumellum, regio Inſubriæ
Lonà, Leonatum
Longauilla, in Gallia
Longobuco, Themeſe
Loreo, Lauretum
Lorena, Lotaringia, olim Auſtraſia
Loſarno
Lucca, Luca urbs Hetruriæ
Lucerna, Heluetiorum oppidum
Lugano, Lucanum
Lugaraualle, fortè Lucaniauallis
Lugo, Lugium, Lucus
Lunata
Lunigiana, Apuani
Lonigo, Leonicum
Lungone, Lungonium

M

MAdril, Mantua Carpentanorum, Madritum, Hiſp.
Madrigalegio, Madrigaletium, Hiſp.
Maganza, Maguntiacum in Germ.
Magliana, Manliana in Latio
Magione delle roſe, Manſio roſarum, Anechini pons
Magnano
Magnanino
Maine, Cenomani in Gallia Maienne
Maiuolo
Malfi, Melfia, Malfia
Malghera
Malpaga
Mandolara, Amigdalaria

Manfredonia, Apeneſte olim Capitinatæ portus
Mantia, urbs Amantea
Manzo
Marano, Marianum, uel Varanus
Marca Triuigiana, Euganei ſiue Veneti
Marca d'Ancona, Picenum
Marciano, Martianum
Marechia, Ariminum fluuius
Maremma, Aurelia uia
Marignano, Marinianum
Marino, Mariana uilla, ſiue Marianum
Marſiglia, Maſſilia
Martengè, Pomicæ Maſſilienſes
Maſſa
Maſſera
Matalone, Metalonſi, Metaleonis
Matelica, Mathelicates in Vmbria
Matera, Acherontia olim
La torre di Mattia
Matrice, Matrix opp. in Aprutio
Mazari, Mazara oppidum, & fluuius in Sicilia
Medicina caſt.
Medina del campo, in Hiſpania
Medeſano, Medeſanum
Meleto, Miletum
Melfetta, Melficta
Meloria, ſcopulus in Mari Liguſtico
Melzi
Memoranſi, Memorantium in Gallia
Mercatello
Meſiere in Gallia
Meſtri, Menſtra, oppidũ in Veneta regione
Metola
Metro, Metaurus fluuius
Milano, Mediolanum
Mincio, Mincius fluuius
Minerbio, Mineruium
Minturno, Minturnæ olim
Mirabello, caſt.
Miran
Mirandola
Modon, Methone
Moia, Molia
Modona, Mutina
Mola
Molins, in Boisin Gallia, fortè legendum Malines, quæ Mechlinia dicitur in Belgis
Molino, caſt.
Moluche, inſulæ Aromatum
Mompelier, Setius, ſiue Sigius mons
Monaco, Monæci portus in Liguria
Mondaino caſt.
Mondragone, Mons maſſicus, uel Petrinum
Mondolfo caſt.
Monfalcone, Veruca

Monferrato in Liguria Cisapennina
Monforte
Monguzzo, Mons acutus
Montagnana, Montanianum cast.
Mótalcino, Alcinoi mõs, urbs
Montalone, in Elusentinis
Mont'alto
Montebaroccio castellum
Montebaldo cast.
Montebattaglia, castellum
Montebellona, Bellunianus mons cast.
Montebretonico cast.
Montecaluulo cast.
Montecassino cast. Casinum
Monte cecilia
Montechiarucoli, Monscheruculus
Mons ceritus, Monceniso, Mongineura } Cottiæ alpes
Montechiaro, Clarius mons
Montecchio, Munteccium
Monte di Brianza, Briantæus mons
Monte de la Ventura
Montefalco, cast.
Montefiascone, Falisca colonia
Montefiore
Montefortino, Frangetæ
Montefoscolo, Monsfusculus
Montelifri
Montelione
Monte Sant'angelo, Garganus mons
Monte Orlando
Monte Mariano, Marianus mons
Monte maggiore, castellum
Monte maggior di San Bernardo. Pœninæ alpes
Monte minor di San Bernardo, Graiæ alpes
Monte di S. Martino cast.
Monte di Santa Maria cast.
Montepulciano, Monspolitianus cast.
Monte Sansouino
Monte di S. Claudio, Voghesus mons
Monte di San Gottardo, summæ alpes
Monte di Somma, Vesuus
Monte fiago
Mon diuier in Gallia
Monteritondo, Eretum in Crustuminis
Monte uarchi
Monteroso, Rosulum
Monselice, Monsfilicius, Acelum, Acedum
Montici, collis prope Florẽ-

rentiam
Monticelli cast.
Monticuli cast.
Monopoli, ex Egnatiæ ruinis
Mongoguolo
Montopoli, Montopolis
Montone, Vitis fluuius
Montorio
Morani, olim Marcomani
Morea. Peloponnesus
Mori, Mauri
Morostico, Marostica, Morosticum
Monza, Modoetia, Moguntiacum
Monzarban
Mordano
Mortara, Mortaria, olim Silua formosa
Mugello, Mongillani
Mulinaccio, Mulinacium in Aemilia
Murano
Murata, prope Locarnum
Musocco, Mesaucum
Musso, Musium castellum
Musone, Menstra fluuius
Mutrone castel. Feroniæ Lucus
Mugnone, Minius fluuius

N

NAgera
Narbona, Narbo Martius
Nardo, Neritum, Nardoa
Narni, Narnia, Nequinum
Nantes, Nannetes
Natisone, Natiso fluuius
Nanssau, Nussia fluuius
Nauarra, in Tarrhaconensi Hisp.
Naulio, Ticini & Adæ emissariũ, siue riuus
Nauo, Nauum
Neiers in Gallia
Negroponte, Eubœa
Nemours, Neomagum, Neomagus
Nettuno, Neptunium, uel Antium
Nepi, Nepet, , & Nepete
Nizza, Nicæa Narbonensis
Noceto, Nucetum
Nocera, in Apulia Luceria
Nocera, in Vmbria Nuceria
Noion, Nouiodunũ, Galliæ
Nola, antiquum nomen obtinet
Norcia, Nursia
Normandia, Normannia, Neustrij, siue Biducenses in Celtica
Nouacroce
Nouale
Nouara, Nouaria
Nura fluuius
Nuuolara, Nebularia

Occam, in Gallia, siue Camp.
Offanto, Aufidus flu.
Oglio, Ollius fluuius
Gira, Orea urbs, Vria, Hyria
Olginato, Olginatum, Olginate
Olmo, Vlmus formosa
Oppiano, Oppianum, Opinianus uicus
Orange, Auraſiũ, Aurantiũ, Aurengiũ, Aurangium
Orago, Oragum
Orbatello, Vrbitelum
Orciano, Orcianum
Orci nuoui, Vrcei noui caſtel.
Orciuecchi, Vrcei ueteres caſt.
Oriolo, Oriolum
Orleans, Aurelia, Aullrcij Eburaici, Mediolanium Gennabum
Orti
Ornieto, Oropitũ, Orbittum, Vrbiuentum
Oſſio, Auximus, Auximum fl.
Oſtia ad Tiberim, ciuitas Portuenſis. alia eſt Oſtia ad Padum
Oſtiano, Oſtianum
Oſſaro, Apſorus fl.
Oſſolé, Oſſolius flu.
Otricoli, Otriculum
Otranto, Hydruntũ, Hydrus P
Palaia, Palaria caſt.
Palma, in regno Neapol. Parma Pontano
Paliſſa, Palitia in Gallia
Palude, Palus pontina
Palliano, Pallanum
Palignano
Palumbara
Pampalona, Põpelon Nauarræ metropolis, Põpeiopolis
Panaro, Scultena flu.
Pandino, Pandinum
Panicale caſt.
Parma, in Gallia ciſalpina urbs & flu.
Patauia, Boiodunum
Pauia, Papia. Ticinum,
Pera, Cornubizantium
Padoa, Patauiũ in Eugan.
Pedegrotta, ſpecus initiũ prope Neapolim
Pergola, caſt.
Perona in Gallia
Perpignano, Perpenniznum Stabulum olim
Perotta mons, in Sabatijs alpibus
Perſia
Perugia, Peruſia
Peretola
Peſaro, Piſaurum
Peſcara, Piſcaria, Aternus fluu. & opp.
Peſchiera, Piſcheria Cenomanorũ opp.
Pianoſa, Planaſia inſula in Hetruſco mari
Piaue, Plauis, Anaſſus fl.
Picardia, Gallia Belgica
Picighitone Piceleonis Piem-

Piemonte, Taurini
Pietra cast.
Pietra dolorosa (plũ
Pietra sancta, Herculis tẽ-
Pieue dincino, Licinij to-
Pieue del Cairo (rum
Pieue di sacco, uel, di sciocco, Plebs sacci, uel ui gisioli, pinqui fluuij
Pieue di S. Stephano
Pilastrelli
Pinaruolo, Pinnariolum
Pioltello
Piõbino, portus Traianus plũbinum, populinum
Pirenei mõtes Hispaniã à Gallia diuidentes
Pistoia, Pistorium urbs
Pisinio
Pitigliano, Pitilianum
Piumacio, Plumaciũ cast.
Pinieri di Sestina, puto Sẽ tinates, ubi olim Sentina urbs fuit
Pũ, Padus flu. Eridanus
Poggio imperiale, Cæsareus collis
Pogg bonzi, Bonitium
Pola, iulia pietas
Polisella, siue Pulisella
Policastro, Buxentũ olim
Pollistrine, siue Peleistrinã, Prenestẽ
Polonia, Sarmatia
Polesino siue Polesẽo, in sula est quã Athesis diuortio facit satis longo, quæ iccirco rectius Polinesus appellabitur
Pontebarberano, Barbaranum
Pontelamẽtino, Nomentanus pons
Põtecorone, põs Coronis
Pontecoruo, Fregellæ
Ponte ad Era, Eræ pons
Pontemolino
Pontepese e
Pontenuto, Nuræ pons
Ponte di Salara, Salariæ pons
Ponte all'Pocca, Occæ siue anseris pons
Pontesacco, Sacci siue Vigisioli pons
Ponte di stura, pons Sturiæ, opp.
Põte Vagliano, Valianus uel Iantuallis pons
Ponte di Vedan, Vedani
Ponteuico (pons
Pont'ollio, Ollij pons
Pontremolo, Pons remulus, olim Apua
Ponzo pontia insula
Poppi, Clusetinorũ cast.
Populo, castellum
Porezzo, insula
Porretta, cast. ubi balnea sunt, in Bononiensibus montibus
Porcina, Apricenæ
Porto Hercole, Herculis portus
Pordonõ, portus Naonis
Portofino, Portus Delsinius
Portoferrato, portus Populoniæ
Portonenere, Portus Veneris

Portouecchio, uetus portus in Corsica
Porto di S. Stefano, Stephani portus prope Egnatiæ ruinas in Apul.
Possonia, Carnum
Potieri, Poitiers, Pictones
Potito cast.
Pozzeuera, Pocifera
Praga, Casurgium
Prato, Hetruriæ opp.
Prato uecchio
Presse cast. & fluuius
Priacroce, Priacrucium
Primaro, primũ Padi hostium, Spinetum
Principato, Picentini
Procida, Prochyta
Puglia, Apulia
Pulignano, Polynianum
Romanæ portæ quarũ in Historia hac fit mentio
Porta del populo, Flumẽtana, siue Flaminia
Porta di S. Giouan Laterano, Cælimontana, siue Querquetulana
Porta di S. Sebastiano, Capena, Camœna, Appia, Triũphalis, Fontinalis
Porta di S. Paulo, Tergemina, Hostiensis
Porta di S. Pancratio, Aurelia
Ponte di S. Angelo, Aelius pons
Ponte Sisto, Aurelius uel Ianiculensis

Q

Qvarrata, Quadrata, Coratum
Quintiano, Quintianum
Quistelli

R

Ragusa, Epidaurus
Rapalle, Rapallius finus, uallis & cast.
Raspruch Germaniæ op.
Rauenna, nomen retinet uetus
Rauelio, Rauelium
Razzuolo, Ratiolum
Rebecca, cast.
Reco cast.
Regio, Regium Lepidi in Gallia Cisalpina
Rhegio, Rhegiũ in Calab.
Rems, Remi in Gallia
Rodi, Rhodus insula
Rhodes in Gall. Rutheni
Resordes, in Gallia
Rimini, Ariminum urbs
Rieti, Reate
Riozzo
Ripatransona cast.
Ripomaranciæ, Marantiũ
Rissano
Riua di Trento, cast.
Riuaruolo, Ripariolum
Riuisingo
Riuolta cast. Ripa alta
Roano, Rotomagum, in Aulercis
Rocca di Papa, Algidum
Rocca di Euandro, Euandri arx
Roccagulielma
Rocca bianca
Rocca Manarda
Rocca secca
Rodano, Rhodanus flu.
Roia, in Gallia

Romagna duplex, unA-
riminum usq;, altera ab
Arimino, Rauennam &
Bononiam, illa Flami-
nia, hæc Aemilia dicta,
ueterib. Gallia togata.
Romania, Epirus
Roncisualle in Pireneis
Róciglione, uel roscigliо
ne, Ruscino in Pireneis
Ronço Bidesus flu.
Rondine, Rondinetum
Rotano, Ruscianum
Rota, cast.
Rotes, Rhoda, siue Rodo-
pe urbs in Hisp.
Rotelino, in Gallia
Rouerè, Roueretum
Rouigo, Rhodigium
Rubiera, Ruberia, Herbe-
Rubos (ria
Ruolo, Riolum
Rutigliano, Rutilianum,
olim Rhodia

S

Salerno, Salernum à Si-
lero fluuio
Salò, Saloum, Salodium,
longa Salona
Salonichi, Th. Salonica
Salsio, Salsium
Saluze, Salutij, Salinæ Su
triorum, alij Salassos
falsò putant
Saltzburga, olim Iuuania
Saltara
Salto dell'incoronata
Saluaterra, Velia in Hisp.
S. Agata, Agatæ fanum
S. Albin, Albini fanum, &
hoc modo reliqua
S. Alessio
S. Andrea
S. Angelo in Apulia, in
Gargano monte
S. Arcangelo
S. Bonifacio
S. Columbano
S. Constanzo
S. Christoforo
S. Croce
S. Cassano
S. Donato
S. Faustino
S. Felice
S. Georgio
S. Giouan de la uena
S. Giouanni
S. Gimignano
S. Germano
S. Giouan Piediporto
S. Hermo, Hermetis fanū
S. Giouanni de Lus
S. Iacobo, in Hisp.
S. Lazaro
S. Leo, Leiuel Leonis fa-
S. Lorenzo (num
S. Maria in Castello
S. Maria in bagno
S. Madalena
S. Maura, Neritus olim
S. Miniato
S. Martin
S. Nazaro
S. Malò, Maclouium
S. Paulo in Gallia, Salio-
canus portus
S. Pier dell'arena
S. Pier in Bagno
S. Pier Vergano, Petri Vir
gari fanum (dum
S. Quintin, olim Veromā

S.Regolo
S.Remigio
S.Rossor, Ruboris fanū, siue Rossorium
S.Sebastiano
S.Seuerina
S.Seuero
S.Secondo
S.Sofia
S.Valier
S.Zeno
Samoggia, flu. & cast.
Santonges, Santones
Santerno, Vatrenus flu.
Sapri, Sapris fortè olim Lauus flu.
Sartirana
Sarno, Sarnus opp. & flu.
Sartiano
Sassatello
Sasart
Sassetta, Saxetum
Sarsina, olim Farsi a
Sassiglione, Sassilio
Sasso cast
Sassuolo, Saxiolum
Sauenna, Sapina flu.
Sauona, non habet aliud nomen, neq; est Sabata siue Sabatia ut quidam putant
Sauo, Sauus flu.
Sanignano, Sauinianum
Saxonia, German. regio
Scala, cast.
Scarlino, Statones
Scandi, cast.
Scarpa
Scuttari, Scodra
Sciatina, Setabis in Hisp.
Suitz Helueticrū pagus, Cimbrorum reliquiæ
Sciafusa Heluet. ciuitas
Scuto in Aquitania
Scotia insula, Albion
Secchia, Gabelus flu.
Secciano
Segnia, Signia (sula
Selanda, Caneniphatū in
Seminara, Semenaria
Senare, Senaretum
Sena, Sequana flu.
Senazara
Senzano
Sepri, cast.
Seraualle cast.
Serio, Serius flu.
Serezana, Sergianum, Seretianum
Serzanello, Seretianulū
Serchio, Sercius, Esarus, Auserus, Boactus flu.
Sermidi, Sermitū, Seminū
Sermoneta, Sulmoneta
Sermona, Sulmo
Seruia, Mysiæ superioris
Serta (pars
Sestri di Leuāte, Sigestrā orientale, Segestrium, Tegulia
Sessa, Suessa
Seta urbs
Sesto, Sextium, Sexto Calendas olim
Siago monte, Siagus in alpibus Tridentinis.
Siena, Sena
Siciliano, Sicilianum
Sinigaglia, Senogallia: Galli Senones
Siponte, Sipus
Sion, Sedunum

Siste-

Sisteron, Sisteronium
Singlari, Singlarium
Siuiglia, Hispalis, Romule-
Soana, Suuianum (ia
Soaue, Suauium in Ceno manis
Sogliano, Solianum
Solaruolo, Solariolum
Sóma, Pompeianum, uel mõs summus, Veseuus
Soncino
Sorbolongo
Specie, Spedia (lium
Spelle, Hyspellũ, Hyspel-
Spira, Nemetum urbs
Spilimberto, Spinũ Lam
Spoleto, Spoletũ (berti
Squillace, Scyllaceum
Stabia, ubi olim Stabiæ
Stampace, Pisana arx
Stellata
Stesia vel scesia, Sesithes fl.
Stiria, olim Iapidia
Stradella
Stradá R mea, Romana olim Aemilia & Flam.
Strigonia ciuitas in Pann.
Suffolch, in Anglia
Suuio, Suuium
Sughereto
Susa, Segusium, Sebusiũ

T

Tagaruolo, Tagariolũ
Tagliacozo, Caliolũ
Taliacotium, Tallacotiũ, Tallequitium
Tarameto, Tiliauentus fl.
Talamone, Talamonium
Tanaro, Tanarus flu.
Tarba, Tarbelli
Taro, Tarus flu.
Taranto, Tarentum
Tortona, Dertona
Tauris Persarũ regia urbs
Terua uel Susa olim
Terra di Roma, Latium
Terracina, Anxur
Terra di Lauoro, Leborij campi, Campania olim
Terano, Teranum Interamna Præcutinorum
Terranuona, Terina
Teroana, Teruãna in Morinis
Termini, Thermulæ
Terni, Ternium, Interamna Sabinorum
Teuerone, Anien flu.
Tiuoli, Tibur
Todi, Tudernũ, Tudertũ
Torre di bagni, Aquæ Sinuessanæ
Torre tagiana
Tornai, Neruij, Baganum
Tornon in Gallia
Torre di Græco, ouer di Ottauo, Heracleam puto olim fuisse
Tholosa urbs
Toscanella
Tomba
Torre di Godiffa, Genuæ
Torre marhia, Martia tur
Torre d'Ascanio (ris
Torre Marchesana, in Veneta regione
Torricella, Turricula
Torchiara, Toreularia
Tortosa, Dertosa
Tours, Turones
Tirano, Vallistelinæ opp.
Tirolo, Noricum

Toledo, Toletū in Hisp.
Tolon, Tauroentium in Prouincia
Torligo
Transiluania, Pannonia inferior
Traietto, ubi olim Minturnæ erant
Trani, Trinium, Traniū
Trabisōda, Trapezon in Cappadocia
Treui, fortè olim Mutiscæ, uel Trebula
Trebia, flu.
Treuille
Trecapanne, Triatuguria
Treleuero
Trento, Tridentum
Treueri, Augusta Treuirorum
Treuiso, Taruisium, Tauriſum, Tauriſci
Tresa Tresia flu.
Trezzo, Tritium
Tripalda opp. silua & fl.
Trieſti, Tergeſte
Troia in Apulia
Trumello, Trumelium
Tunisi, Tuneta
Turpia, urbs Trupia
Tusignano, Tausinianū
Turea, Turrhena
Turrita oppidum

V

VAlbona
Valdibagno
Val di Calci
Val d'Augusta, Augusta uallis, Augusta prætoria
Vallachia, Dacia, Myſia
Valleggio, Valegium
Val di Cadora, Cadoriæ, uel Calorja uallis
Val d'Arno, Arni uallis
Valesi, Vallesiani pop. Ve-
Valfenera (ragri
Valenza in Allobrogibus
Valentia colonia
Valenza, in Insubria, Valentium, Forum Fuluij
Valenza in Hispania, olim Roma (lis
Val di chiana, Glanicaual
Val di Beneuento, Maleuentana uallis
Vagliadulit in Hispania Pintia
Val di Lamone, Anemonis uallis
Valle d'Arriano, Arriani uallis
Val d'Ossole, uallis Oscel
Valmōtone, Labicū (læ
Val di nieuole
Valle di Roncalle
Valsabia
Val sasina, Saxina uallis
Val di Ser (lis
Val di serchio, Auserisval
Valtolina, Vallis turrena
Valtropia, Triumpilinorum uallis
Valle polliente, Pantenæ uallis
Val seriana, Serij uallis
Vailà
Varese, Varesium
Voragine, Vorago, Virago, Voragium, Virgiū in Liguria
Varadini cast. in Pannon.
Varo, Varus flu.

Vaſo-

Vasonio, Vasonium
Vdene, Vtina, Attilæ urbs
Velletri, Velitræ
Verme, Verminum cast.
Vernia in Clusentinis
Vercelli, Vercellæ
Veruli, Verulum
Verrucola cast.
Vernacula fluu.
Venosa, Venusium
Verona nomen retinet
Vicenza, Vicentia
Vicariato, regio in Picen.
Vico, Vicus
Vicopisano, Vicuspisanus
Vicouaro, Vicus Valerij, siue Varronis
Viana opp. Nauarræ
Viadana cast. in Cisalpina Gallia
Vienna in Pannonia superiore, Iulia bona, Via-
Vignale (na olim
Viareggio, Via regia
Villaco, Vacorium olim
Vigeueno, Vigeuenum
Vigleuanum
Villafranca, Portus Herculis in Prouincia
Villa di Felino
Villa nuoua, Vercellæ uetus
Villa de la Torre
Villa de la Purla, Piollæ uicus
Vintimiglia, Albintimilium, Intimilium
Vitadi
Viterbo, Viterbium, Vetulonia, uel Veiuza
Virtembergi, Intuergi populi
Vittoria, Victoria, in Insubria à Frideric. extructa
Vistarino, Vistarinum
Virtus Virtusiũ in Belgis
Vliueto, Oliuetum cast.
Vlma, Alcimenium in Germania
Vmbriano, Vmbrianum
Vnians du Maine, in Gallia, Cominius Argentonius, habet du Mains
Voghera, Vicheria, uicus Iriæ
Voltauicus
Volterra, Volaterra
Vormatia, Vangionũ urbs
Vostagio
Vrbio, Virbius flu.
Vrgelli, Bergidum
Vsolingo
Vultruno, Vulturnus fl.

Z

ZVrich, Tigurum Heluetiorum opp.
Zulf in Germania

INDEX ALTER ex priore inuersus

ABdua, Ada siu.
Acelũ, siue Acedũ Monselice
Acherontia, Matera
Adulas, Monte di S. Gottardo
Atrianus flu. Adice
Aegyptus, Egitto
Aelius pons Romæ, Ponte di S. Angelo

Aemilia, Romagna
Aemiliavia, strada romea
Aenaria insula, Ischia
Aladuli populi, Aduliti
Alba Græca, Belgrado in Pannonia
Alba in Marsis, Albi
Alba Pompeia, Alba in Lig.
Albiana regio. Aluiano
Albigaunum, siue Albintannum, Arbinga
Albiniacum, Aubigni
Albitimiliũ, Vintimiglia
Alcimenium in Germania, Vlma
Alcinoi mõs, Mõtalcino
Algidum, Rocca di Papa
Alisum, Brandeburgo
Allia fluuius, Caminate
Allobroges, Delfinato & Sauoia
Alon in Hispania Tarrhaconensi, Alicante
Alpes Cottiæ, Montegineura, & Monceniso
Alpes Graiæ, Monte minor di S. Bernardo
Alpes Iuliæ, alpi Iulie
alpes Penine, monte maggior di S. Bernardo
Alpes Sabatiorum, Alpi marine
Alpes summæ, monte di S. Gottardo
Alsa flu. & cast. Limine
Amantea urbs, Mantia
Ambianum, Amiens
Ameria, Amelia
Amiternum, Aquila
Anania, Anagni
Anaxus flu. Piaua
Ancon, Ancona
Andes siue Andicani, Angyou
Anechini pons, Magion de le rose
Anemo flu. Lamone
Anemonis uallis, ual di Lamone
Anien flu. Teuerone
Anitia, Lenza flu.
Annilaria, Anguillara
Annibalis castra, Anuniũ Anon
Anobij, Hessia
Anfanum oppidum, Lanciano
Antium, Nettuno
Anxur, Terracina
Aphrodisium Africa, Mahemedia
Apicium, Apicio
Aponis Balnea, Bagni d'Abano
Apenninus mons, Apennino
Appia porta Romæ, di S. Sebastiano
Apricene, Porcina
Aprutij, Abruzzi, Abruz
Apsorus, Offaro fl. (zesi
Apulia, Peucetia, ducato di Bari
Apua, Pontremolo
Apuani, Lunigiana
Aquæ Augustæ Baiona
Aquæ calidæ, Caldane
Aquæ Sextiæ, Ais, Aix, Etais
Aquæ Sinuessanæ, Torre di Bagni
Aquilonia, Agnò

Aqui-

Aquitania, Guascogna
Aquilæ siue Aquenses, Aquapendente
Arausiū, Oranges (no
Arcenū & Arcena, Braccia
Arcus Marianus, Cama-
Arelatū, Arles (riano
Argentius fl. & op. Argēt.
Ariculi uicus, Figaruolo
Ariçomij siue Volci, Auignon
Ariminum urbs, Rimini
Ariminum flu. Mareçhia
Armorica, Bretagna
Assisum, asciſi
Asulum, Asola (rio
Astura siue Clostra Asto-
Atella, siue auella Auersa
Aternus fl. & op. Pescara
Athesis, Adice fluu.
Atrebates, Artois
Atrebatum, Arras
Atria ciuitas, Adria
Atilæ urbs, Vdene
Aufidus flu. Lofanto
Augusta Bacienorum, Bafignana
Augusta prætoria Aosta
Augusta Treuirorū, Treuiri
Augustodunum, Autun.
Aulerci, Roano
Aulircij, aurelia, Orleans
Auriſiū, siue aurantiū, Orange
aurelia porta Romæ, di S. Pancratio
aurelia uia, Maremma
aurelius pons Romæ, Pōte Sisto
ausci, siue augusta, aus
Auseriuallis, Val di Serchio
Auserus fluuius, Serchio
Austrasia, Lorena
Auximus, Osimo

B

Baganum, Tornai
Baiæ, Baia
Bara Orobiorum oppidū Bergomum
Barcinon, Barcelona
Barionon, Bari
Barolum, Barletta in Apulia
Bastitani, in Hisp. Tarrhaconenſi, Castiglia
Batauorū insula, Holāda
Bechunni, Giara d'adda
Beletra, Bisignano
Bellocasij siue Baiucenſes Baiusa
Bellunium, Bellunū, Belluno
Benacus lacus, Lago di Garda
Bergidum, Vrgelli
Biboldonis Alba, Biboldon
Bidesus flu. Rōco (don
Biducenſes, Normandia
Bigerones, Bierna
Bilitionum siue Brennorum castrū, Belinzona
Biturgia, Borgo di San ſepolcro
Bituriges, Berri
Biturigū ciuitas, Bourges
Bizantium Constantino-
Boactus fl. Serchio (poli
Boiodunum, Patauia
Bondincus, Bondeno
Bonitum, Poggibonzi

Bracenum, siue Arcenum & Arcena, Bracciano
Brannonices, Brianzone
Brixillum siue Brixellum Bresselle
Brundusium, Brindisi
Brutij ueteres in Calab. sunt
Burmia, Bormia
Buxentum, Policastro

C

Cœlimontana porta Romæ
Porta di S. Giouan Laterano
Cæsarea Alessandria della paglia
Caieta, Gaeta
Calabria, Calauria
Calatia, Gaiazzo
Calenum, Carinula
Callipolis, Gallipoli
Callis siue Calcuicus, Cagli
Calphurniana, Caferoniana, Garfagnana
Calsiolū, Tagliacozzo
Camarena in Sicilia, Camerata
Camertes, Camerino
Campania felix, Terra di Lauoro
Campus Marianus, Camariano
Caneniphatum insula, Selanda
Cantabria, Biscaglia
Canusium, Canosa
Capena, siue Camœna, porta Romæ, Porta di S. Sebastiano
Capitinata, Capitanato
Capitinatæ portus, Manfredonia
Capræa insula, Capri
Capua idem nomē habet
Caracca, Caranaggio
Carbonarium Padi ostiū Fornaci
Carnum, Possonia
Carnutes in Gallia, Chartres
Cartago noua, cartagena
Casalius sinus in Corsica, Golfo di S. Fiorenzo
Casilinum, Cancellæ
Casinum, Mōtecasino
Castra mariana, Camariano
Castrum nouū, Cornēto
Caurgium, Praga
Catti, Hessia
Cecinna, flu.
Cenomani, Maiene
Centūcellæ, ciuitauechia
Cere, Ceri
Cere uetus, Ceruetri
Cidiniola, Cirignola
Cilicia, Carmania
Cimbrorum reliquiæ in Heluetijs, Suitz
Circeum, Circelle
Ciuitas Portuēsis, Ostia
Classis opp. & fl. Chiassa
Clastidiū op. chiesteggio
Clauasium, Ciuas
Clusentini, Casentino
Clusium, Chiusi
Colonia Agrippina
Comaclum siue Cimaclū Comachio
Cōpendiū, Compiegne

Cora-

Coratum, Quarrata
Corcyra, Corfu
Cornubizantium. Pera
Cornuetum siue Coritū, Corneto
Coron flu. Curone
Corone, Coron (rone
Coronis pons, Ponteco-
Cosentia, Cosenza
Crescentij Castel. Rome Cast. S. Angelo
Croton, Cortona
Curci, in Panno. Curfia
Cyprus, Cipro

D

DAcia, Vallachia
Delsinus Portus, Porto fino
Dertona, Tartona
Dertosa, Tortosa in Hisp.
Diuguntinorū forū, Cre
Diuionū, Digion (ma
Dyrrhachium, Durazo

E

EBolum, Ebulum, Eboli
Eburaic, Orleans
Eburodunum, Ambrum
Ecalidus flu. Caldano
Ecana, Foggia
Egnatia, Monopoli
Entella flu. & uallis in Liguria, Lauagna
Epidaur⁹ Illyrica, Ragusa
Epirus, Romania
Eporedia, Iurea
Eretum in Crustuminis, Monteritondo
Esarus flu. Serchio
Esis ciuitas, Iesi
Esis flu. Fiumicino
Euboea, Negroponte
Euganei, Marca Treuigia
Eugubiū, Gobbio (na
Eupilus lacus, Lago di Puliano F

FAlisca Colonia, Monte fiascone
Farfina, Sarfina
Fanum fortunæ, Fano
Feroniæ Lucus, Motrone
Fertini siue Feltria, Feltro
Fescénia, ciuitacastellana
Fidentia, Firenzuola
Finarium in Liguria, Finale, seu potius Finario
Firmum, siue Firmiū, Fermo
Flaminia, Romagna
Flanianum, Fagnano
Flumentana, siue Flaminia porta Romæ, Porta del popolo
Fontinalis porta Romæ, di S. Sebastiano
Formiana uilla, Castellone
Forum Flaminij, Fulginū, Fuligno
Forumcornelij, Imola
Forumiulij, Frioli
Forijulij ciuitas, Ciuidal di Friul
Forum Iuuij, Furli
Forum Fuluij, Valenza in Italia
Forum Nouij, Fornuouo
Forum Popilij, Furlinpopolo
Forum Sempronij, Fossombrone
Fossa Clodia, Chioggia
Fossæ Papirianæ, Fossa-

nuoua
Frangetæ, Mõtefortino
Fregellæ, Pontecoruo

G

Gabelus flu. Secchia
Galerites regio, Galerà
Galli sẽnones, Sinigaglia
Gallia Belgica, Picardia
Gallia Cisalp. Lombardia
Gannodurũ, Constanza
Garganus mons, Monte di S. Angelo
Gaziolum, Gazuolo
Gennabum, Orleans
Gesoriacũ nauale, Cales
Glanica palus, Chiane
Glanica uallis, Valdichia
Glareola, Giarella (na
Glanis, siue Glanicus flu. Chiana
Gratianopolis Granoble
Grigonissa Colleonessa
Gerion. castrũ Cirignola
Guardistallẽ, Guastalla

H

Heraclea Torre di Greco ouer di Ottauo
Herberia, Rubiera
Herculis portus, Porto Hercole
Herculis templum, Pietrasanta
Hirium Bestrice
Hiria urbs, Oira
Hispania Tarthaconensis Aragonia
Hostiensis porta Romæ, di S. Paulo
Hydruntum, siue Hydrus Otranto
Hyppodromus Neapolĩ, Caualler a
Hyspellum, Hyspellium, Spelle

I

Ianiculensis pons, Rome Ponte Sisto
Ianinallis, uel Valianus põs, Ponteuagliano
Iapidia, Stiria Istria
Iapigiũ promontorium, Capo d'Apennino
Iapix, Bari
Idex flu. Iidice
Ilua insula, Elba
Innuum, Corneto
Insubria, Lombardia, ubi Mediolanum
Insula Fulcheria, Giaradadda
Interamna Præcutinorũ, Terano (ni
Interamna, Sabinorũ Ter
Intuergi pop. Virtẽberg.
Inutrium, Ispruch
Ispalis, Siuiglia
Ister, Danubio
Istonium, il Guasto
Iulia bona, Vienna in Pãnonia superiore
Iulia Cæsarea, Algeri
Iulia pietas, Pola
Iuliobriga in Hisp. Logrugno
Iulium Carnicũ, Goritia
Iura mons Iurasso mõte
Iuuania, Saltzburg

L

Labicum, Valmontone
Labronæ statio, Liuorno

Lar-

Larius lacus, lago di Co-
Laterina, Larnata (mo
Latiũ, cãpagna della chie
sa, uel terra di Roma
Lauinus, uel Lauus flu. &
cast. Laino
Laulon flu. Lolona
Laumellum, Lomelina
Laus Pompeia, Lodi
Lauus flu. Sapri
Leborij campi, Terra di
Lauoro
Lemniacum siue Linea-
cum, Lignago
Leonatum, Lonà
Leonicum, Lonigo
Leptis parua, Africa
Lerix, Lerice
Leucas, S. Maura
Leucum, Lecco
Liburnia, Friuli (cino
Licinij forum, Pieue d'In
Ligurnum, Liuorno
Liris flu. Garigliano
Lochiæ in Gallia Locces
Lollianum, Loiano
Longa Salona, Salò
Lotaringia, Lorena
Lucania Basilicata
Luceria in Apul. Nocera
Lucus, siue Lugiũ, Lugo
Lugdunum, Lion

M

MAcedoniæ ueteris
pars, Albania
Maclouium, San Malò
Magdauium in Germania
Maganza
Maleuentana uallis, Val-
di Beneuento
Malfia, siue Melfia, Malfi
Manliana, Magliana
Mantua Carpetanorum,
Madril
Marantiũ, Ripomarancie
Marcomanni, Moraui
Marcomannorum sedes,
Bohemia
Mariana uilla, siue Maria-
num, Marino
Marianum, Marano
Marradius uicus, Marradi
Marsi & Præcutini, hodie
Abruzzi & Abruzzesi
Martianus uicus, S. Marco
Massicus mõs, Mõdrago-
Massilia, Marsiglia (ne
Mathelicates, Matelica
Mauri, Mori
Maxara opp. & flu. in Sici
lia, Mazari
Meager siue Meagrũ Nea
poli, Castel dell'ouo
Mediolanium in Gallia,
Orleans
Meduacus flu. Brenta
Meduacus minor, Bachi-
glione
Meduaci Fossæ, Brẽtelle
Melficta, Melfetta
Memphis, Cairo
Menstra flu. Musone
Menstra opp. Mestri
Mesaucum, Musocco
Metalonum siue Metalco
nis, Matalone
Metaurus flu. Metro
Methone, Modon, in Gre
Meuania, Beuagna (cia
Miletum, Meleto
Mincius fluuius, Mincio
Minerue promont. Capo

di Minerua
Mineruium, Miuerbio
Minius flu. Mugnone
Minturnæ, Minturnio
Modoetia siue Mogũtiacum in Italia, Monza
Moguntiacum in Germania, Maganza
Moles Adriani Romæ, Castel S. Angelo
Monœci portus, Monaco
Mongillani, Mugello
Mõscheruc. siue mõs Ceritus, Montechiarucoli
Mons Setius, Mompelier
Monspolitianus, Montepulciano
Monsfilicius, Monfelice
Mons summus, Sonima
Morini, Fiandra
Mutina, Modona
Mutiscæ, Treui
Mysia superior, Seruia & Bossina

N

Nannetes, Nantes
Naonis portus, Pordonon
Narnia siue Nequinum, Narni
Narbo Martius, Narbona
Nardoa, seu Neritũ, Nardo (uetus
Nauéna. Rauenna, utrũq;
Naupactus, Lepanto
Nemetum urbs, Spira
Neomagum, Namoura
Neptunium. Nettuno
Neritus, S. Maura
Neruij, Tornai
Nepet & Nepete, Nepi
Neustrij, Normandia
Nicea, Nizza
Nitia flu. Lenza
Norba Cæsarea, Alcanta-
Noricum, Tirolo (ra
Nola idẽ nomẽ obtinet
Nomentanus pons, Ponte Lamentano
Nouocomum, Como
Noiodunum, Noion
Nuagerra, Aquisgranum
Nucetum. Noceto
Numidia. Barbaria
Nursia, Norcia
Nusia, Nanssau

O

Oenipons, Ispruch
Ollius flu. Oglio
Opiniacus uicus, Oppia-
Orca urbs, Oira (no
Oropitum, siue Orbitum Orujeto
Oscella ual. Val d'ossole
Osolius flu. Ossole
Otriculum, Otricoli

P

PAdus flu. Pò
Palus Pontina, Palude
Pannonia inferior, Transiluania
Pann. superior, Austria
Pharus turris, Genuæ, Lãterna (liente
Pantenæ uallis, Val pol-
Paufilippus. Paufilippo
Peloponnesus, Morea
Pentapolis, Rauenna
Perpenianũ, Parpignano
Petrinum, Mondragone
Pestum, Capace,
Philocolis, Ceruia

Pice-

Piceleonis, Picighitone
Picentini, Principato
Picenũ, Marca d'Ancona
Pictões, Potieri, Poitiers
Pilum, Iunco
Pintia, Valladoglit
Pirenei mõtes nomẽ reti
Pirgi, Ciuitauecchia (nẽt
Pisaurum, Pesaro
Pithæcusa, Ischia
Planasia insula, Pianosa
Plauis flu. Piaua
Polinesus, Polesẽo
Polinianum, Pulignano
Pomicæ Maisil. Martẽge
Pompeianum, Somma
Pompelon, Pampelona
Põsremulus, Põtremolo
Pontia insula, Ponzo
Populoniæ portus, Portoferrato
Porcifera, Pozzeuera
Portus Herculis in Prouincia, Villafranca
Præcutini & Marsi hodie Abruzzi, & Apruzesi
Prencste, Pelestrina, uel Polistrine (maro
Primũ Padi ostium, Pri-
Prochyta insula

Q

QVarata, Quarrata
Querquetulana porta Romæ. Porta di San Giouan Laterano

R

Rapallius sinus, uallis & cast. in Ligur. Rapalle
Reate, Rieti
Remi in Gallia, Rems
Regiũ Lepidi, in Gallia ci salpina, Reggio
Regiates, Correggio
Regium in Calabria, idẽ nomen retinet
Ripa alta, Riuolta
Rhoda, siue Rhodope, urbs in Hisp. Roses
Rhodanus flu. Rodano
Rhodus insula, Rhodi
Rhodia, Rutigliano
Rhodigium, Rouigo
Roma in Hisp. Valenza
Romuleia, Siuiglia
Rosulum, Monteroso
Rotomagum, Roan
Rusciano, Rosano
Ruscino, Rosciglione
Russium, cast. di Rusi
Rutheni in Gal. Rhodes

S

SAbatia, Ceua
Salentinorũ promont. capo d'Apennino
Salies, Arles
Salinæ sutriorum, Saluze
Saliocanus portus in Gal lia, sampaulo
Salodium, siue Salũ, Salò
Salsubium, Castrocaro
Samarobriga, Cambrai
Sanctones, Santognes
Sapina flu. Sauena
Sapris flu. Sapri (nia
Sarmatia Europea, Pollo
Saxina uallis, uel sasina
Scodra, Scuttari
Scultenna flu. Ponaro
Scyllaceum, Squillaci
Sebinꝰ lacus, lago d'Isseo
Sedunũ in Vallesijs, Sion
Segestriũ, sett di Leuãte

Segusium, Susa (midi
Seminū siue Sermitū, Ser
Senæ urbs, Siena
Senogallia, Sinigaglia
Sentina, Fabriano
Sentinates, piuieri di Se-
Sentini, Cerina (stina
Sequani, Borgogna
Sequana flu. Sena
Sergianum siue Soretianū
Serezana
Serius flu. Serio
Sesites flu. Stesia
Serabis, Sciatiua
Sextū, Sextium, sexto Ga
lendas. Sesto
Sextus & Abydus, Darda
Sicambri, Ghieldre (nelli
Signia, Segnia
Silua formosa, Mortara
Sipus, Sipontum
Sontius flu. Lisonzo
Soueiani, Sugheretto
Spedia, Specie uel Speza
Spinū Lamberti, Spilim-
bertō
Stabia ciuitas, Castella-
mare di Stabie
Stabiæ, Stabiano
Stabulum in Hisp. Perpi
gnano
Starones, Scarlino
Struria flu. Stura
Suessa, Sessa
Susa in Persia, Tauris
Suuiatum, Soana
T
TAaliequtiū, Tallaco-
tium, Tagliacozzo
Tarbelli, Tarba
Tarentum, Taranto
Taruana in Mor. Teroana
Taurini, Piemonte
Tauristi siue Tauriſum,
Treuiso
Tauroentium in Prouin-
cia, Tolon
Tautunū siue Taururum,
Belgrado, siue Albagre
cs hodie in Vngaria
Tectosates, siue Tolosa-
tes, Linguadoca
Tegulia, Sestri di Leuāte
Tergemina porta Romæ
di S. Paolo
Tergeste, Triesti
Terina, Terranuoua
Thermulæ, Termini
Terrapalsumena, Casen-
Terua, Tauris (tino
Thessalonica, Salonicchi
Themese, Longobuco
Theobaldiana arx Ferra-
riæ, castel Tialto
Thrasymenus lacus, Lago
di Perugia
Tiberiacū, Bagnacauallo
Ticinum ciuitas, Pauia
Ticinus flu. Tesino
Tifernū, Cittadicastello
Tigurum, Zurich
Tiliauētus flu. Taiamēto
Tegisonus, Sciocco flu.
Traianusportus, Piōbino
Trapezon, Trabisonda
Trebula, Treui
Tridentum, Trento (ni
Triniumsiue Traniū, Tra
Triturrita Labronestatio
Ligurum, Liuorno

Triumphalis porta Romæ di S. Sebastiano
Trupia urbs, Turpia
Tudernũ siue Tudertum, Todi
Tulisurgum, Brunsuig
Turone, Tours
Turrhena uallis, Valtelina (ta
Tusculanũ, Grotta ferrata
V
Vacorium, Villacco
Valentia colonia, Valenza in Allobrogibus
Valentium castellum, Valenza in Italia
Valeria, Croatia
Varanus fluuius, Cadoro
Varanus, Marano
Varus fluuius, Varo
Vastũ Ammonis, Guasto
Vatrenus flu. Santerno
Velia in Hispania, Salicatierra
Velitre, Veletri
Vennonetes. Valtolina
Venusium, Venosa
Veneris portus, Portonere
Veneti, Marca Treuigiana
Verbanus Lacus, Lagomaggiore
Vercellæ, Vercelli (ua
Vercellæ uetus, Villanuo
Verruca, Monfalcone
Veromãdum in Gallia, S. Quintino
Verulum, Veruli
Vesceus mons, Monte di Somma (terbo
Vetulona, uel Veiuza, Vi-
Vestæ fanum, Brestri
Viceria, Vicenza
Vicheria siue Vicus Iriæ, Voghera
Via regia, Viareggio
Vicus Valerij uel Varronis, Vicouaro
Vigiliæ, Biselli (co
Vigiliolus fl. Sciocco, Sac
Vigeuanum, Vigeueno
Vilicionis castrum, Belin
Virbius fl. Vrbio (zona
Vitis flu. Montone
Vlmus formosa, Olmo
Vogheſius mons, Mõte di S. Claudio
Volaterra, Volterra
Volcentarius mons, Argẽtaro monte
Volsinium, Bolsena
Volturrhena, Valtelina
Vibiuentum, Oruieto
Vrbs urbs, Oira
Vsperes, Francfort
Vtina, Vdene
Vulturnus Ciuitas, Castella mare di Boturno
Vulturnus fluu., Vulturno

FINIS.

FRANCISCI GVICCIARDINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER PRIMVS.

C. S. C. interpretè

Origo & cauſſæ bellorum quæ in Italia cœperunt anno M C C C C X C I I I I. Caroli V I I I Galliæ regis in Italiam aduentus, ab Ludouico Sfortia euocati: Florentia, Petro Medice eiecto, liberata: Piſanorum à Florentinis defectio: eiuſdem regis Piſas, Florentiam, & Romam ingreſſus: Alfonſi & Ferdinandi regum Neapolitanorum fuga, & quo modo eo regno potiti ſint Galli.

RES *in Italia memoria noſtra geſtas, ſcripturus ſum, ex quo arma Gallica à noſtriſmet principibus euocata, eam ingenti motu perturbare cœperunt: quæ res varietate et magnitudine ſua maximè memorabiles ſunt, caſibuſq; atrociſſimis refertæ: cum tot annos omnibus eis calamitatibus Italia ſit afflicta, quibus miſeri mortales nũc Dei ira iuſtiſſima, nunc aliorum hominum impietate & ſceleribus vexari ſolent. Ex quarum rerum cognitione, tam varia tamq; graui, poterit quiuis & ſibi priuatim, & reipub. docu-*

menta salutaria capere : vnde exemplis innumeris perspicuè constabit, quantis mutationibus, haud secus quàm mare ventis agitatum, obnoxiæ sint humanæ res: quàm sæpe sibi, semper autem populis perniciosa sint malè considerata consilia eorum qui dominantur, cum nihil aliud quàm aut vanos errores, aut præsentes cupiditates ob oculos habentes, fortunæ crebras mutationes nõ recordantur, potestatẽq; sibi ad cõmunẽ salutẽ cõcessã, in aliorũ perniciẽ cõuertẽtes, se ipsi, siue prudẽtia destituti, siue nimia ambitione detẽti, nouarũ perturbationũ autores cõstituunt. Sed calamitates Italiæ (vt qui eius tum esset status, atq; vnà quibus ex causis tot tantaq; mala orta sint, aperiam) eò maiore cum omnium molestia, ac terrore initia sumpserunt, quo res vniuersæ tunc lætiores felicioresq; videbantur. Nam primùm omnium illud satis constat, postquam imperium Romanum ex commutatione præsertim veterum morum debilitatum, cœpit à sua illa magnitudine, ad quam admirabili vir
1490. tute, fortunaq; ascenderat (quod ante mille annos factum est) deficere, Italiam nunquam tanta felicitate vsam, tamq; optabili rerum statu, quantus erat ille, in quo anno Christianæ Salutis M C C C C X C ijsq; qui huic tum antè tum pòst coniuncti fuerunt, se curè quiescebat. Alta nanque pace & tranquillitate vndiq; parta, tota non minus in locis montosis & sterilibus, quàm in planis & fertilibus culta, nullius imperio, præterquam suorum subiecta, non modò habitatoribus atque opibus refertissima, verumetiam multorum principum magnificentia, nobilissimarũ & pulcherrimarum vrbium splendore, religionis sede

de & maiestate summopere illustrata, viris in reipub. administratione præstantissimis, ingenijs in omni scientia atque arte præclara nobilissimis florebat: nec pro eius ætatis vsus & disciplina, rei militaris gloria vacua, tot tantisq; dotibus ornatissima, meritò apud omnes nationes nomen & famam clarissimam retinebat. In hoc felici statu quem varijs ex causis erat consecuta, eam conseruabant cùm alia multa, tum verò non exigua laus omnium ferè consensu tribuebatur industriæ virtutiq; Laurentij Medicis, ciuis vsq; adeò supra priuatam hominis sortem in Florẽtina ciuitate eminentis, vt eius vnius consilio illius reipub. negotia gererentur: cuius reipub. potentia magis opportunitate situs, ciuium suorum ingenijs, & pecuniæ copia, quàm amplitudine imperij continebatur: cumq; idem noua affinitate sibi Innocentium VIII pont. Romanorum conciliasset, isq; Laurentij consilijs plurimùm vteretur, fiebat, vt magnum eius esset in tota Italia nomen, magna in consilijs de repub. autoritas: qui cum & reipub. Florentinorum, & sibi valde periculosum fore animaduerteret, si cuius potentiorum opes augerentur, omni adhibito studio, vt res Italiæ in ea æquabilitate consisterent, vt non magis in hanc quàm in illam partem propenderent, procurabat: quod quidem sine pacis conseruatione, summaq;, ne quid quod eam perturbare posset, oriretur, vigilantia, & attentione obtineri nullo modo poterat. In hanc communis tranquillitatis propensionem consentiebat Ferdinandus Aragonius Neapolitanorum rex, maxima certè prudentia atque autoritate princeps, etsi antea sæpe animi ambitiosi, atque à pa

cis consilijs alieni edidisset signa, & hoc quoque tempore ab Alfonso Calabriæ duce liberorum suorum natu maximo, ad res nouas assiduè extimularetur; quòd inuitus ferret Ioannem galeacium Sfortiam Mediolanensium ducem, generum suum iam annis viginti maiorem, etsi animo ad principatum capessendum minimè apto, ducis nomine tantùm retento, ab Ludouico Sfortia patruo suo deprimi, ac suffocari: qui cum ante annos decem, imprudentia & parum pudicis moribus matris eius Bonæ, pueri tutelam suscepisset, hacq; occasione paulatim arces, equitatum, gazam, omneq; principatus instrumentum, in suam potestatem redegisset; administrationem nõ quidem vt tutor aut vicarius, sed ducis titulo excepto, tanquã iustus ac legitimus princeps in omni actione cum summa dignitate retinebat. Ferdinandus tamen præsentis vtilitatis maiore habita ratione, quàm filij ad bellum propensionis, & quãtumuis iustæ indignationis; siue quòd paucis antè annis regni sui procerum & populorum non sine grauissimo suo periculo contra se odia sensisset; siue quòd ex rerum præteritarum memoria, suorum in gallicum nomen studia cognosceret, atque idcirco dubitaret, ne qua ex Italiæ discordijs regni neapolitani inuadendi occasio Gallis præberetur, siue Venetorum potentiæ tunc toti Italiæ formidabili frænum inijcere cupiens, suam cum reliquis ac cum Mediolanensium et Florentinorum potissimũ imperijs, societatem necessariam esse cognosceret, ne qua res in Italia nouaretur, optabat. Nec Ludouico Sfortiæ uiro alioqui inquieto & ambitioso, alia poterant consilia placere; tũ quòd haud leuiora Mediolani

ni dominantibus, quàm alijs ab senatu ueneto pericula imminerent; tum quòd ei facilius esset in pacis otio quàm belli molestijs partam autoritatem cõseruare; & quanquam ei omnes Ferdinandi, & Alfonsi cogitationes essent suspectæ, nihilominus tamen perspectæ Laurentij Medicis ad pacem uoluntate, & metu simul quo idem ex eorum magnitudine & potentia afficiebatur: adhæc cum sibi ex animorum dissimilitudine, atque ex ueteribus inter Ferdinandum & Venetos odijs persuasisset, nullam inter eos posse firmam amicitiam constitui, existimabat, neminem præterea fore qui cum Aragonijs coniungeret sese ad id in se tentandum, quod solus obtinere se posse nullo modo confideret. In Ferdinando igitur, Ludouico & Laurentio, cum partim ijsdem, partim diuersis de causis, eadem esset ad pacem propensio, facilè fœdus Ferdinandi regis, Ioannis gaelacij Insubrium ducis, & reipub. Florentinorum nomine ad sua communiter tuẽda contractum perseuerabat: quod fœdus cum multos ante annos cœptum esset, post uarijs euentis interruptum, demum anno Salutis M C C C C L X X X. consentientibus in id omnibus ferè Italiæ regulis & ciuitatibus, in annos quinque & uiginti fuerat renouatum; cuius fœderis is præcipuus erat finis, ne Venetorum potentiam ulterius crescere permitterent; qui singulis quidem socijs maiores, coniunctis autem multo inferiores, consilijs à communibus separatis, suas res agebant; atque ex aliorum discordijs et malis crescere cupientes, intenti & parati in omnem occasionem stabant, quæ eis uiam ad totius Italiæ imperiũ aperire posse uideretur. Ad quod quidem imperium

eos aſpiraſſe, cum alijs temporibus perſpicuè cognitum fuerat, tum uerò maximè cum ex Philippimariæ Vicecomitis Mediolanenſium ducis morte occaſione ſumpta, illorum libertatis defendendæ prætextu, eius urbis dominatum occupare tentarunt, ſed recentiore memoria cum aperto Marte Ferrarienſis ducis fines inuaſerunt. Hoc fœdere cupiditati uenetiſenatus facilè quidem frænum inijciebatur, uerumenimuero animi ſociorum in ſincera amicitia & fideli minimè continebantur, propterea quòd æmulationis atque inuidiæ inter ſe pleni, pro ſe quiſque intenti alij aliorum obſeruare conſilia non ceſſabant, interrumpebantq; ſibi inuicem ea omnia, per quæ cuius ipſorum uel imperium uel autoritas poſſet accedere: ex quo tamẽ pax haud minus firma reddebatur, quin potius in omnibus alacritas maior excitabatur, ut eas ſcintillas extingui procurarent, ex quibus noua incendia poſſent excitari. Hic rerum ſtatus erat, hæc Italiæ tranquillitatis fundamenta, ſic conſtituta ac librata, ut non modò præſentis mutationis nullus eſſet metus, uerùm ne ſuſpicari quidem facilè quis poſſet, quibus aut conſilijs, aut caſibus, aut armis turbari tanta quies poſſet, quum menſe Aprili anno M C
1492 C C C X C I I. mors Laurentij Medicis ſuper uenit, mors acerba ipſi propter ætatem, quæ annum quartum & quadrageſimum nondum expleuerat: acerba patriæ, quæ & autoritate, & prudentia, & ingenio ipſius ad omnem laudem & excellentiam aptiſſimo, opibus, ijſq; bonis, & ornamentis omnibus mirum in modum florebat, quibus humanis in rebus pax diuturna ſtipata eſſe conſueuit: toti præterea Italiæ incom-

incommodißima, cùm ob alia quæ ab eo ad communem ſecuritatem continenter fiebant, tum verò maximè quòd ſequeßer, & tanquam frænum eſſet in diſſidentibus conſilijs & ſuſpicionibus moderandis, quæ inter Ferdinandum & Ludouicum Sfortiam, principes ambitione ac potentia propemodum pares, diuerſis de cauſsis ſæpenumero exoriebantur. Laurentij obitum, gliſcentibus indies magis & magis imminentium calamitatum cauſsis, pontificis mors eſt conſecuta, cuius uita inutilis alioqui publicis rebus, ob hoc ſaltem non incommoda, quòd armis quæ ſtimulis quorũdam regni neapolitani procerum infeliciter in Ferdinandum mouerat depoſitis, animoq; prorſus ad otium & uoluptates conuerſo, iam nec ſua nec ſuorum cauſſa quicquam magnopere cogitabat, ex quo felicitas Italiæ turbari poſſe uideretur. Innocentio ſucceſsit Rodericus Borgia, patria Valentinus (eſt enim Valentia regiarum Hiſpaniæ urbium una) antiquus cardinalis, atque inter primos curiæ Romanæ purpuratos, uerùm ad pontificatum ob diſsidia, quæ inter Aſcanium Sfortiam, & Iulianum Rouereum ſancti Petri in Vincula cardinales interceſſerant, aſſumptus, ac multò etiam magis quòd nouo eius ætatis exemplo partim pecunia, partim officijs ac ſacerdotijs quæ habebat ampliſſima repromiſsis, complurium cardinalium ſuffragia palam coemit, quos tanquam diuini præcepti contemptores minimè puduit uendere facultatem ſacros theſauros in celſiore templi parte cœleſtis autoritatis nomine nundinandi: pleroſq; illorũ ad tam nefariam negotiationem induxit Aſcanius cardinalis, ſed non iam magis hortationibus, & precibus

quàm exemplo : qui infinita opum cupiditate corruptus, sibi tanti sceleris precium pontificij tabularij procurationem, quam Vicecancellariàm uocant, munus in Romana curia præcipuum depactus est; nec eo contentus, sacerdotia, oppida, illiusq; quam Romæ habebat magnificētissimam domum, preciosissima supellectile refertam adiecit. Sed non ideo tamen nec pòst diuinum iudicium, nec tunc infamiam & iustum hominum odium effugit; quos ea pontificis electio terrore atque horrore compleuit, non tam quòd artibus turpissimis esset pertractata, quàm quòd pontificis esset plerisque & natura & conditio magna ex parte nota: atque inter cæteros manifestum est regem neapolitanum, etsi palam conceptum animo dolorem dissimularet, reginæ uxori suæ cum lacrymis à quibus uel in filiorum morte abstinere consueuerat, significasse, eum creatum esse pontificem, qui non Italiæ modò uerumetiam toti christianæ reipub. perniciosissimus esset futurus. præsagium Ferdinandi prudentia, nõ indignũ. Nam in Alexandro sexto (sic enim uoluit nouus pontifex appellari) solertia et sagacitas singularis, cõsilium excellens, uis ad persuadendum admirabilis, & ad res graues pertractandas diligentia ac dexteritas incredibilis fuit; sed has uirtutes longo interuallo uitia moresq; fœdissimi superabant; nõ sinceritas in homine, non pudor, non ueritas, non fides, non religio, sed insatiabilis auaritia, ambitio immodorata, crudelitas plusquam barbara, & sitis ardentissima, suos, qui non pauci erant, filios quoq; iure, quaq; iniuria euehendi; in quibus aliqui ne ad praua consilia, praua deessent instrumenta, erant nulla in parte

minus

minus deteſtabiles patre. Tantam mutationẽ fecerant Innocentij octaui morte pontificiæ res: ſed non minorem Laurentij Medicis interitu res Florentinorum; qua in ciuitate ſine ulla repugnantia patris magnitudini ſucceſſerat Petrus trium filiorum natu maximus admodum adoleſcens; ſed qui nec per ætatem, nec per alias eius conditiones tanto oneri ſuſtinendo par eſſet, nec ad res domi & foris procurandas ea moderatione præditus, qua fuerat pater; qui inter ſocios principes prudenter, ut tempora ferebant, agendo, publicas priuatasq; fortunas & uiuens amplificauerat, et moriens eam de ſe opinionem in animis omnium reliquerat, quaſi ipſius potiſſimum opera, pax in Italia fuiſſet conſeruata. Nam uix primùm Petrus ad Reip. gubernacula manum admouerat, quum conſilio, paternis conſilijs prorſus aduerſo, nec re cum optimatibus ciuitatis, ſine quibus res graues decerni non ſolebant, communicata, Virginij Vrſini conſilijs inductus propinqui ſui (mater enim uxorq; Petri ex familia Vrſina erant natæ) ſic ſe Ferdinando Alfonſoq; à quibus Virginius totus pendebat, addixit, ut Ludouicus Sforția iuſtam haberet timendi cauſam: ut quandocunque ſibi Aragonij nocere uellent, Petri Medicis autoritate, reipublicæ ſecum Florentinorum uires coniunctas haberent. Hæc ſocietas omnium malorum ſeminarium ac principium, quanquam initio & tractata & confirmata occultè admodum fuiſſet, per inimicia ſtatim ferè, obſcuris quibuſdam ueſtigijs percepta, Ludouico principi uigilantiſſimo, atq; ingenio peracuto, ſuſpecta eſſe cœpit. Nam cum inueterato Chriſtianæ reipublicæ more, legati eſſent ad nouum pon-

tificem mittendi, qui eum tanquam Christi in terris uicarium adorarent, eiq; se obtemperaturos promitterent, Ludouici Sfortiæ, cuius propriũ fuit ab alijs minus prouisa consilia excogitare, quo reliquos omnes prudentia superare uideretur, consilium fuerat, ut omnes sociorum legati uno eodemq; die Romã simul ingrederentur: simul in publico conuentu se corã pontifice sisterent: utq; oratorum unus omnium nomine uerba faceret: quòd eo facto maxima cum existimationis omnium accessione, uniuersæ Italiæ, ostenderetur esse inter ipsos non modò beneuolentia & fœdus, sed tanta potius necessitudo, ut unus duntaxat princeps, unumq; corpus uiderentur. huius consilij utilitatem non minus ratione, quàm recenti exẽplo demonstrari: nam, ut creditum fuerat, pontifex è uiuis qui proximè excesserat, sociorum animos parum inter se cõsentire, ex eo colligens, quòd ad se colendum & uenerandum separatis consilijs, diuersisq; temporibus uenissent, eo ad regnum neapolitanum inuadendũ prõptior extiterat. Ludouici consilium facilè Ferdinandi lenitas comprobauit: comprobarunt amborum autoritate inducti, nec Petro Medice in publicis consilijs contradicente, Florentini, quamuis id priuatim molestissimè idem ferret Petrus: qui cum reipublicæ Florentinorum orator esset designatus, decreuissetq; suã legationem superbo admodum & regio ferè apparatu illustrem reddere, animaduertebat si Romam unà cum alijs sociorum oratoribus intraret, atq; in pontificis ueniret conspectum, suæ pompæ splendorem in tanta multitudine in oculis hominũ incurrere nõposse: quæ uanitas iuuenilis ambitiosis hortationib. Gentilis

tilis episcopi Aretini, qui unus fuit oratorum, corroborabatur. nam cùm ad eum, tum propter sacram dignitatem, tum propter studia literarum, quæ uocant humanitatis, in quibus uersatus fuerat, orandi Florentinorum nomine prouincia esse delata, sibi ostentandæ eloquentiæ occasionem illo inusitato & nouo modo eripi in tam ornato & celebri consessu, incredibiliter dolebat: idcirco Petrus partim sua leuitate, partim aliorũ ambitione impulsus (nolebat tamen ad Ludouici Sfortiæ notitiam uenire, se eum esse qui eius cõsilio repugnaret) ab rege petiuit, ostenderet se re diligentius expensa, animaduertisse eam legationem sine multa confusione communiter obiri non posse: itaq; suaderet, ut singuli per se superiora exempla secuti, suam legationem obirent. qua in re cum rex ei ita gratificari cuperet, magis ei re satisfecit, quàm gratificãdi modo: neque enim Ludouicum celauit, se haud alia de caussa ab eo quod primùm cõprobauerat, discedere, quàm quòd à Petro Medice ad id esse stimulatus. Ex hac mutatione maiore molestia se affectum Ludouicus ostendit, quàm res ipsa per se mereri uidebatur. Expostulabat uehemẽter, quòd cum iam notum esset pontifici totiq; Romanæ curiæ primũ institutũ, quiq; eius autor extitisset, nunc ut ipsius minueretur autoritas, irritum fieri: quod quidẽ ei eo molestius accidit, quòd ex hoc leuissimo ac nullius ferè momenti euentu cœpit olfacere, Petrum Medicem cum Ferdinando clandestina agitare consilia; id quod ex ijs quæ sunt consecuta, indies clarius apparuit. Possidebat Anguillariam, Cereuetus, aliaq; nonnulla exigua castella Romæ uicina Franciscus Cibo Genuensis, Innocen-

tij pontificis ex concubina filius: qui cum post mortẽ patris Petri Medicis uxoris suæ Magdalenæ fratris amicitia fretus, Florentiam se ad habitandum contulisset, uix primum eam urbem attigerat, cum Petri opera ea castella Virginio Vrsino aureis numis quadraginta millibus uendidit re cum Ferdinando præcipuè deliberata; qui ei bonam eius summæ partẽ clam mutuò dederat, in suum commodum cessurum ratus, quo magis Virginij suam militiam sequẽtis, ac propinqui opes circa Romam diffunderentur. Nam rex secũ reputans, pontificum potentiam instrumentũ esse peropportunum ad regnum Neapolitanum, quod est in ueteri pontificum Romanorum iure; quodq; per longissima spacia ditioni eorundem finitimum est, pertur bandum; nec non memor controuersiarum quas tum pater ipsius, tum ipsemet sæpenumero cum pontificibus habuissent: semperq; expromptam esse nouarum contentionum materiem, finium iura, census, beneficiorum collationem, procerum perfugia, multaq; alia quæ inter uicinos non rarò, neque minus sæpe inter eum qui alterius beneficio aliquid poßidet, & ipsum dominum oriri solent: semper suæ securitatis firmamentum esse duxit, si uel omnes uel potentiores saltẽ Romanæ ditionis proceres sibi addictos retineret: quod quidem hoc tempore faciebat libentius: quoniã Ludouici Sforciæ cardinalis Ascanij fratris ipsius gratia, autoritatem apud Pontificem magnam fore existimabat. Neque minus fortè regem mouebat (ut pleriq; putarunt) metus, ne in Alexandro hæreditaria essent cupiditas atque odium Calliſti III. pontificis patrui sui; qui effrænatò Petrum Borgiam nepotem suum ad prin-

principatum euehendi desiderio, illico, nisi mors eius consilijs interuenisset, Alfonso patre Ferdinandi mortuo, arma mouisset, ut eum regno neapolitano, quod in pontificatus iura reciderat, spoliaret; parũ memor (usqueadeó breuis est sæpenumero in hominibus acceptorum beneficiorum memoria) Alfonsi opera, in cuius erat natus regnis, & cui diu inseruierat, se cum ceteros obtinuisset suæ dignitatis gradus, tum uerò ad pontificatum adipiscendum, haud leuia adiumenta cõsecutum. Sed illud profectò uerissimum est, Non semper homines sapientes uidere perfectè aut iudicare: signa enim non rarò imbecillitatis humanæ mentis existant necesse est. Rex etsi magnæ prudẽtiæ princeps haberetur, non intellexit quanta ea res esset reprehẽsione digna, quæ ullo tempore nulla præterquam leuissimæ utilitatis spe proposita, ex altera parte grauissima adferre detrimenta poterat: quippe illa castellorum abalienatio ad res nouas eorum animos incitauit, cuia intererat communi concordiæ conseruandæ operam dare. Pontifex enim cùm existimaret ex illa se inconsulto uenditione, ea castella iure & legibus ad pontificiam sedem esse deuoluta; cumq; eo facto Pontificis maiestatem non mediocriter imminutam censeret; ad hæc quid Ferdinandus in eo spectaret reputãs, contra eum, contraq; Petrum Medicem & Virginiũ, Italiã uniuersam querelis impleuit; affirmans se quantum ei uires suppeditarent, nullam prætermissurum operam, ut & suam dignitatem, & illius sedis iura retineret. Sed neque minus commouebatur Ludouicus Sfortia: qui cũ sibi inaniter persuasisset, suis & Ascanij consilijs pontificem omnia administraturũ, id om

ne sibi detrahi dicebat, quod de Alexandri potẽtia diminuebatur. In primis uerò illud angorem conceptũ augebat, dubitari iam non posse, quin Aragonij & Petrus Medices, quando in eiusmodi rebus ijsdem consilijs progrederentur, arctißimo inter se societatis uinculo coniuncti essent; quorum consilia tanquam suis rationib. periculosa ut infringeret, utq; eo magis hac occasione pontificis ad se animum flecteret, eum ad suæ ipsius dignitatis conseruationem, quanta maxima potuit animi contentione incitauit: sibi ob oculos poneret, non id modò, quod in præsentia ageretur, ue rumetiam quàm graue esset in ipsis pontificatus auspicijs, ab ipsismet clientibus suis, tanti gradus maiestatem fuisse contemptam: ne crederet aut cupiditatem Virginij, aut castellorum momẽta, aut aliquid eiusmodi Ferdinandum permouisse; sed quòd uellet iniurijs, quæ initio paruæ uiderentur, ipsius patientiam atque animum tentare; mox, si ad hæc nihil sese commoueret, in dies maiora tentaturus: eius ambitionem nihil esse à cæterorum regum neapolitanorum diuersam, qui Romanæ sedis hostes perpetui fuissent: idcirco ab ijsdem regibus pontifices armis fuisse sæpißimè uexatos; urbem Romam occupatã: hunc ipsum regem bis contra duos pontifices exercitus quibus filium præfecisset, ad Vrbis usque muros misisse: semper ferè cum superioribus pontificibus apertas inimicitias exercuisse: irritari eundem etiam num contra ipsum, nõ modò superiorum regum exemplo, suaq; innata dominandi libidine, sed multo magis uindictæ cupiditate, ex memoria offensionum quas à Callisto patruo suo accepisset: hæc secum diligenter expenderet ac reputa-

putaret: qui si primas iniurias, fuco tantùm atque inanibus titulis honoratus, patienter toleraret, futurum ut re ipsa ab omnibus contemneretur, uiamque ad consilia magis periculosa patefaceret: sin maturè opponeret sese, pristinam maiestatem amplitudinémque ab uniuersis pontifici Romano debitam, facilè cõseruaret. Verbis adiecit pollicitationes efficaciſsimas sed facta longè efficaciora: nam ei libras auri quadringentas, hoc est, ducatorum ut nunc loquuntur, quadraginta millia promptiſsimè mutuo dedit; atque unà cum eo communibus impensis trecentos grauis armaturæ equites conduxit: sed ea lege, ut ubi iuberet pontifex, ibi consisterent: quo tamen nouarum moleſtiarũ necessitatem uitaret, Ferdinandum hortabatur, Virginio suaderet, pontificem honesta quapiam ratione mitigaret, innuens ni faceret, ex hoc leui principio, ingentes exoriri motus posse. Longè uerò etiam liberius & uehementius Petrum Medicem monuit, cogitaret quàm opportunum ad pacem Italiæ retinendam fuerit, Laurentium patrem ipsius se tãquam medium Ferdinandum inter & se amicumq; communem gessisse; domesticum potius imitaretur exemplum, cùm præsertim à tanti nominis ac uirtutis uiro summendũ esset potius, quàm nouis consilijs aures præbendo, alijs occasionem siue necessitatem potius præbere ea consilia capere, quæ singulis tandem essent perniciosa futura; in memoriam reduceret, quanta ex diuturna Sfortiæ & Mediceæ familiæ amicitia, securitas auctoritasq; utrique accesſisset: & contrà quantis iniurijs tum patrem, tum maiores suos, tum Florentinorum rempublicam Aragonij affeciſsent, ac denique

quoties Alfonſus primùm, deinde Ferdinandus eius filius, iam inſidijs, iam armis tentaſſent Hetruriæ imperium occupare: uerumenimuerò, his monitis plus detrimenti quàm emolumẽti cauſæ importabatur. Nam Ferdinandus indignum ratus, ſi Ludouico Aſcanioq; cederet, quorum ſtimulis pontificis indignationẽ excitari ſibi perſuadebat; & præterea ab Alfonſo filio concitatus, Virginio ſuaſit, ne caſtellorum poſſeßionẽ emptionis iure capere ultra differret; pollicebaturq; ſe eum, à quocunque ei moleſtiam inferente, defenſurum: cæterùm, ſuas innatas artes ſecutus, Pontifici uarios compoſitionis modos proponebat; Virginiũ nihilo ſecius monens, ne modum ullum admitteret, eis exceptis, quibus Pontifici ſumma pecuniæ aliqua perſoluta, caſtella ipſa ſibi retineret. Hac re confirmatus Virginius, poſt ſæpe conditiones nonnullas recuſauit ex ijs quas Ferdinandus, ne Pontificem tantopere irritaret, ut acciperet ſedulò monebat. His in reb. cum Petrum Medicem pertinaciter regis autoritatem ſequi, omneq; ſtudium, ut is ab eo remoueretur, collocatum, irritum eſſe conſtaret, Ludouicus Sforcia ſecũ ipſe reputans quantum referret ſuos ab ea ciuitate hoſtes pendere, cuius temperamẽtum ſecuritatis ſuæ præcipuum eſſe fundamentum ſolebat; atq; ob id multa ſibi pericula imminere exiſtimans, ſtatuit ſuæ ſaluti nouis remedijs prouidere; præſertim cum ei minimè obſcurum, ardens deſiderium Aragoniorum eſſet ut ipſe à nepotis gubernatione ſummoueretur: quod quidem deſiderium, quamuis Ferdinandus ſimulandi ac diſſimulandi in omni ſua actione artifex incredibilis eßet; Alfonſus tamen, homo natura in primis apertus

pertus, nunquam intermiserat de iniuria genero facta palàm expostulare; ac maiore libertate quàm prudentia, contumelioſa minarumq; plena uerba iactare. Intelligebat præterea Ludouicus, Iſabellam Ioannis Galeacij uxorem uirilis animi fœminam, nullum finem facere patremq; auumq; ſtimulandi; ut ſi mariti indigniſſimè oppreſſi, ſuaq; infamia eos non mouebat, ſaltem uitæ diſcrimen, cui una cum filijs erant expoſiti, permoueret. Verùm illud magis animum angebat ipſius, cum reputabat, nomen ſuum cunctis mediolanenſis imperij populis eſſe ſummopere inuiſum, tam ob multas inuſitatas exactiones numarias, quàm quòd Ioannis Galeacij legitimi principis calamitate nemo ferè non uehementer permoueretur. Et quanquam Aragonios affectati in Inſubria principatus nomine ſuſpectos reddere niteretur, quaſi ueteri iure ex Philippi mariæ Vicecomitis teſtamento, à quo Alfonſus Ferdinandi pater hæres fuerat inſtitutus, ad eos pertineret, quaſiq; hoc prætextu ab nepotis tutela remouere ſatagerent, tamen his artibus odium in ſe conceptum nihil mitigabat; nec efficere poterat, quin pleriq; omnes cogitarent, ad quæ ſcelera dominandi ſitis peſtifera mortales ſoleat impellere. Quamobrem, poſtea quandiu rerum ſtatum, impendentiaq; pericula animo uolutaſſet, omnib. alijs curis poſtpoſitis, omnes ſuas cogitationes ad noua conquirendæ præſidia, nouaq; fœdera cõuertit; ad quod cum magnã opportunitatem oſtenderet tum pontificis cum Ferdinando ſimultas, tum quòd exiſtimaret Venetum ſenatũ cupere fœdus diſſolui, cuius ui conſilijs ipſius obuiam itum iam multis annis erat, noui fœderis rationem, quæ

Biblioteka Uniwersytecka Stanisławki Poznań
BIBLIOTEKA ELBLĄSKA

esset è re communi, utrique proposuit. Verùm in pontifice odium atque alij omnes affectus ab effrænata filios suos extollendi cupiditate uincebantur; quos cum ardẽter amaret, omnium pontificum primus, qui suæ infamiæ ex parte uelandæ causa, nepotes eos solebant appellare, & filios appellabat, & cunctis mortalibus tanquam filios ostentabat: cui cum nulla sese offerret occasio, qua ipsius desiderio uia sterneretur, Alfonsi natarum unam ex ijs quas extra legitimum connubium susceperat, uni filiorum uxorem conciliare satagebat, cui dotis nomine aliquis in regno neapolitano principatus non ignobilis assignaretur. A qua spe donec prorsus cecidisset, aures potius quàm animum pactioni ab Ludouico propositæ præbuit: cui desiderio si esset factum satis, forsitan pax Italiæ non tam repentè fuisset perturbata: à qua re, etsi Ferdinandus haud abhorreret, Alfonsus tamen cui pontificis ambitio fastusq; erat inuisus, ut assentiretur nunquam adduci potuit: idcirco dũ cõnubium quidem se non improbare simulant, sed in dotali fundo impedimenta inijciunt, Alexandro minimè satisfaciunt. Itaque indignatus statim sibi Ludouici consilia esse sequenda, partim cupiditate, partim ira, partim etiam nonnullo timore; propterea quòd Ferdinandi stipendia merebat, non modò Virginius Vrsinus qui summo Florentinorum regisq; fauore, nec non autoritate, qua in Guelforum factione pollebat, ualde tũc in tota põtificia ditione erat potens, sed et Prosper Fabriciusq; Columniæ familiæ principes; itemq; Iulianus Rouereus sancti Petri in Vincula cardinalis, summæ existimationis uiri; qui sese quòd pontificem uitæ suæ insidiis

fidias struere suspicaretur, in Ostiensem arcem, quam tanquam eius urbis episcopus obtinebat, receperat, ex inimicissimo factus erat amicissimus Ferdinandi, in quē olim prius Xistum patruum, dein Innocentium pontifices concitarat. At non ita facilis senatus Venetus ad hoc fœdus, ac ipse putarat, fuit: propterea quòd, etsi pergrata ei erat aliorum discordia, eum tamen pontificis tam omnibus indies magis suspecta perfidia, nec nō fœderum, quæ ipsi cum Xisto atque Innocentio qui hūc antecesserant, memoria retardabat: ab hac enim mole ſtias satis multas citra ullum commodum acceperant: Xistus uerò in ipso belli Ferrariensis ad quod eos concitauerat, feruore, mutata sententia, non modò sacris eos armis, uerumetiam istis profanis ac ferreis, ad hoc ipsum etiam reliqua Italia concitata, est persecutus. Sed enim omnibus impedimentis, Ludouici industria ac diligentia tum apud senatum, tum singulis senatoribus prensandis superatis, nouum denique fœdus menses Aprili, anno MCCCCXCIII inter pontificem 1493.
Venetum senatum, & Ioannem galeacium Mediolanensium ducem (eius enim nomine omnia illius imperij negotia expediebantur) ad communem defensionem, ac nominatim ad Ludouici dignitatis conseruationem, ictum est: ea tamen conditione, ut Veneti & Mediolanenses, ad pontificiæ ditionis, ipsiusq; pontificis securitatem, omni remota cuctatione ducentos singuli grauis armaturæ equites Romam mitterent; hisq; ac maioribus, si quidem opus esset, uiribus, eum ad castella ab Virginio occupata, recuperanda iuuarent. Suspensos hæc noua consilia totius Italiæ animos haud mediocriter

habuerunt: uidebant enim ducem Mediolanensem ab illo fœdere quo per annos amplius duodecim Italiæ securitas constiterat, se remouisse: in eo enim, ne a quoquã fœderatorum, sine aliorum consensu noua aliqua pactio fieret expressis uerbis interdicebatur. Quamobrem, cum ea societas qua communis æqualitas continebatur, inæquali diuisione rupta, principumq; animi suspicione atq; ira pleni cernerentur, quid sperandum erat, nisi ad communem perniciem fructus his seminib. germanos, nascituros? Itaque dux Calabriæ, Petrusq; Medices tutius rebus suis fore anteuertere quàm anteuerti existimantes, magna animi propensione Prosperum Fabritiumq; Columnios audiuerunt; qui ad illud ipsum ab Iuliano Cardinale clã impulsi, Romam se equitum turmis quas haberent ipsi, nec non Gibellinæ factionis auxilijs, capturos pollicebantur; ea lege, ut Vrsinorum copiæ subsequerentur; & dux ipse eò usque procederet, vnde triduo postquàm Romã essent ingressi, eis subsidio uenire posset. Sed Ferdinandus cum mitigare potius quàm irritare animum pontificis, & corrigere quod ad eam diem imprudenter commiserat, cuperet, reiectis prorsus eiusmodi consilijs, quæ non securitatem, sed grauiores molestias ac pericula paritura iudicabat, sibi omnibus neruis, non iam simultatè, sed sincerè enitendum statuit, ut castellorum controuersiam componeret; illud ratus, sublata tanti dissidij caussa, exiguo labore, imo per se propemodum Italiam in pristinum statum esse reuersuram. Verùm, nõ semper caussis sublatis, ea quæ ab illis sunt orta primùm remouentur. Nam, quod sæpe accidit, ut consilia timore susceptæ

pta, periculo inferiora ei qui timet, uideantur: haud exi
stimabat Ludouicus se satis idoneũ suæ securitati reme-
diũ inuenisse, sed ueritus quòd pontifex & Veneti a se
diuersa spectarent, ut fœdus cum ipsis initium, diutur-
num fore; ideoq; res suas uarijs casibus posse in nõ pau
cas difficultates deuenire, omnem suam cogitationẽ ad
eũ, qui ob oculos obuersabatur morbũ radicitus extir-
pandũ, his neglectis quæ pòst exoriri possent, cõuertit:
quã sit perniciosũ, quã aut morbi natura, aut ægroti ui
res ferre possint, fortiorẽ medicinã adhibere, quasiq; il-
lud esset unicũ præsentib. periculis remediũ, maiora su
bire pericula, ut securitatem suam externis cõmuniret
armis: quandoquidem nec in uiribus proprijs, nec in ita
lorum amicitijs satis haberet spei, omnia experiri sta-
tuit, ut Carolum VIII Galliæ regem ad neapolitanũ,
regnũ quod ueteri Andiouinorũ iure sibi uendicabat,
inuadendum cõmoueret. Regnum neapolitanum quod
in priuilegijs et Rom. pontificum diplomatibus, in quo-
rum clientela uetustissimo est iure, Siciliæ cis fretum
regnum absurdè nominatur, à Manfredo Federici secũ
di Imperatoris ex concubina nato nullo ferè iure fuit
occupatum, in clientelam unà cum Sicilia insula gemi-
næ Siciliæ nomine, quarum altera cis: ultra fretum al-
tera diceretur, anno Salutis MCCLXIIII ab
Vrbano IIII pontifice Romano, traditum fuit Ca-
rolo prouinciæ Narbonensis, & Andiouinorum comi-
ti, eius Ludouici Galliæ regis fratri, qui clarus quidem
potentia, sed uitæ sanctimonia clarior, in diuorum nu-
merum post mortem relatus est. Hic cum armorum ui
reipsa obtinuisset id quod ei uerbo erat põtificia auto-

ritate attributum, regnum neapolitanum Carolo filio, quem Itali, ut à patre seiungant, Carolum II appellant, tradit: à quo ad eius nepotem Robertum peruenit. Verùm cũ mortuo sine prole masculaRoberto, Ioãna Caroli Calabriæ ducis, qui iuuenis ante patrem ex hac uita migrarat, filia succeßisset, cito non minus obscœnitate morum, quàm sextus imbecillitate nouæ regi næ autoritas contemni cœpit. Qua ex re, cùm uaria essent tum dißidia tum bella, progreßu temporis, inter Caroli primi ex diuersis Caroli secundi filijs exorta Ioanna alia ratione se tueri posse desperans, Ludouicum Andiouinum Caroli V Galliæ regis fratrem, eum cui quod fortunæ periculum non sæpe feciſſet ob multas eius uictorias, nomen sapientis Galli dederunt, adoptauit. Hic ualidißimo exercitu in Italiam ducto, Ioanna iam prius interfecta, regnoq; in Carolum cui à Dyrrhachio cognomen fuit ex Caroli primi similiter posteris, translato, febri in Apulia iam ferè uictoriæ compos deceßit: ita ut ad Andiouinos ex hac adoptione uenerit aliud nihil, quàm prouinciæ Narbonensis dominatus, cuius posseßionem à Carolo primo posteri semper tenuissent. Ab ea tamen originem habuit prætextus, quo pòst & Ludouicus Andiouinus primi Ludouici filius, & alio tempore eiusdem nominis nepos à pontificibus, si quando ab ijsdem regibus dißiderent impulsi, regnum neapolitanum sæpe, etsi parum feliciter, inuaserunt. Carolo autem Dyrrhachino, eius filius Ladislaus succeßerat: qui cũ anno seruatoris MCCCCX IIII sine liberis deceßisset, regnum ad eius sororem alteram Ioannam, nomen non modò regno, uerumetiã ipsi

ipſi alteriq́ue Ioannæ infauſtum, quæ inter ſe nec impru dentia, nec morum obſcœnitate differebant, peruenit. Etenim cum Ioanna regni gubernacula ijs traderet, qui bus etiam corpus ſuum impudicè committebat, ſubito in tot ſe moleſtias coniecit, ut ab Ludouico tertio Martini quinti pontificis auxilio uexata, Alfonſum Aragoniæ & Siciliæ regem adoptare tandem cogeretur: ſed cum paulò poſt inter eos ſimultas orta eſſet, cum adoptatione reſciſſa, tanquam ingratum abdicauit, eundemq; Ludouicum adoptauit: eiusque præſidium cuius armis ad priorem adoptationem fuerat compulſa, aduerſus Alfonſum implorauit: quo armis toto regno exacto, id pacatè uiuens conſeruauit, & ſine liberis moriens, hæredem, ut fama eſt, Renatum Andiouinorum ducem & prouinciæ Narbonenſis comitem, Ludouici quem ipſi adoptarat, quique eodem fortè anno erat mortuus, fratrem teſtamento reliquit. Sed cum plerisq; regni principibus Renati ſucceſſio minus probaretur, eſſetq; fama teſtamentum illud à Neapolitanis falſò ſubiectum eſſe, factum eſt, ut à quibusdam regni proceribus, & populis, Alfonſus denuò accerſeretur. Hinc bella inter Alfonſum et Renatum, quibus per multos annos nobiliſſimum regnum afflictum eſt, quæ bella magis regni ipſius, quam proprijs ſunt geſta uiribus, originem duxerunt. Hinc diſſidentibus inter ſe animis factione, ne hoc quidem tempore prorſus extincta, Aragoniorum Andiouinorumque mutatis etiam ſucceſſu temporis cùm nominibus tum coloribus, quibus iura ſua prætexunt, ex-

titerunt: propterea quòd pontifices suas magis cupiditates tẽporumúe necessitatem, quàm æquitatem secuti, diuersa inter se eius regni diplomata concesserant. Cum autem ex his cum Renato bellis uictor Alfonsus utpote maiore & potentia et uirtute princeps extitisset, ac sine legitimis liberis è uita discessisset, nulla facta Ioannis fratris, atque in regni Siciliæ Aragoniæq; successoris mentione, testamẽto regnum neapolitanum tanquã ab se partum, atq; idcirco ad Aragonium regnum nihil pertinens, Ferdinando ex non iusta uxore suscepto, legauit: quem, etsi statim ferè patre mortuo, regni procerum ope fretus, Ioannes Renati filius armis est aggressus, tamen felicitate & uirtute sua non modò se defendit sed eum etiam ita afflixit, ut nunquam uiuo Renato, qui diu filio superstes fuit, ei fuerit cum Andiouinis quicquam aut contendendum, aut metuendum. Mortuus est denique Renatus, nulla uirilis sexus prole relicta, hæredemqúe omnium fortunarum suarum & iurium Carolum fratris filium instituit: qui & ipse paulò pòst absque liberis moriens, sua bona Ludouico XI Galliæ regi omnia testamento legauit: ad quem tanquam supremum dominum non modò Andiouinus principatus, à quo, quod regni membrum sit, fœminæ excluduntur, deuolutus erat, se d etiam (quamuis Lotharingiæ dux Renati filiæ proles, successionem ad se pertinere affirmaret) in prouinciæ Narbonensis possessionem uenit: eiusdem quoque testamenti ui, iura Andiouinorum in regnum neapolitanum, uniuersa ad se translata esse affirmare poterat: quo mortuo, cum ad Carolum VIII eius filium deueniissent, potentissimum

tissimum aduersarium neapolitanus rex Ferdinandus habere cœpit: magnaq; opportunitas quibuscunq; eum lædere cupientibus, oblata est. Nam regnum Galliæ ea tempestate, uiris, armorum gloria, potentia, opibus, autoritate, regnis omnibus forsitan, qui à Carolo Magno extitissent, anteibat: propterea, quòd nuper ad singulas illas treis parteis, in quas uniuersa Gallia apud ueteres fuit distributa, magna erat acceßio facta. Quadraginta enim ante hanc tempestatem annis, Carolo qui ob multas non sine grauissimis periculis uictorias, Felicis cognomentum obtinuit, regnante ad illud imperium Normãdia, Ghiẽnaq;, quas prouincias antea Angli obtinuerãt: postremis aũt Aloisij XI. temporibus Prouinciæ comitatus, ducatusq; Burgũdiæ, unà cũ tota ferè Picardia acceßerũt: pòst etiã Caroli VIII potentiæ ex recẽti cõiugio Britãniæ in Armoricis ducatus acceßit. Nec Carolo regni neapol., tanquã ad se iure spectantis armis acquirẽdi animus defuit iam inde à puero, naturali quodã instinctu susceptus, post etiam familiarium quorundam hortationibus sustentatus, qui inanibus eum cogitationibus replentes, hanc esse occasionem, qua maiorũ suorum gloriam superaret, proponebant, quod regno neapolitano subacto, Turcarum imperiũ facilé subigi posse uideretur. Quæ res, cùm esset iam nota multis, Ludouicum Sfortiam in spem erexit, nullo negotio suum regi desiderium persuaderi posse, haud parum præterea Sfortiani nominis in aula regis notitia fretus: quoniam & ipse semper, & prius Galeacius eius frater, multis cum signis tum officijs à Frãcisco Sfortia patre inchoatam amicitiam conseruassent: qui cùm ab Aloisio XI.

cuius semper animus ab rebus Italiæ alienus fuit, Sauonam urbem beneficiariam, iuraq; quæ se in Genuam, cui pater eius imperauerat, habere existimarat, accepisset, nunquam ei in suis periculis, nec consilio nec auxilio defuerat; nihilominus tamen Ludouicus rem periculi plenam, si quidem solus tantum motum excitaret, arbitratus, utq; in Gallia maiore fide autoritateq; tractaret, Pontifici primùm idem persuadere non minus ambitionis aculeis, quàm iracundiæ morsu tentauit: demõstrabat enim ei, nec Italiæ principum fauore, nec armis aut Ferdinandum ulciscì, aut filijs suis principatum aliquem sua persona dignum posse parare, nullo modo sperandum esse. Quem cum ad id animatum siue rerũ nouarum cupiditate, siue ut ab Aragonijs metu id extorqueret, quod ei sponte concedere recusabant, communicatis consilijs, clam homines fidos ad regis animũ eorumq; qui ei intimi à consilijs erant, explorandũ misserunt. quos cum à suis consilijs haud alienos reperissent, Ludouicus ad hoc ipsum tota mẽte defixus, in Galliam, alijs tamen sparsis eius legationis caussis, Carolũ Barbianum Belgioiosi comitem palàm proficiscì iubet: qui ubi per dies aliquot & cum Carolo rege priuatim, & seorsim cum præcipuis agens, eis expeditionem illã esse persuadere conatus, in regium consilium, ubi præter regem regiosq; ministros, proceres plerique tum sacri tum profani, aulæq; nobiles erant, tandem admissus, uerba, ut fertur, in hunc modum fecit.

Si cui fortè, quacunq; de caussa, christianissime Rex suspecta animi fideiq; integritas esset, qua Ludouicus Sforția pecuniarum etiam & militum suorum auxilijs oblatis

oblatis, te ad arma in regnum neapolitanum mouendâ hortatur, is facilè ab ſeſe hanc malè fundatam ſuſpicionem remouebit, ſi memoria repetet antiquam omnium temporum Ludouici, Galeacij fratris, ac Franciſci patris ſui primùm, in Aloiſium XI patrem tuum, pòſt etiã ſemper in tuum glorioſiſſimum nomen, obſeruantiam: ac multò etiam magis, ſi cogitabit, ex hoc bello maxima in Ludouicum, cui tenui admodum emolumenti ſpe detrimenta poſſe redũdare: tibi autem omnia ſecus, cui ex uictoria pulcherrimum regnum cum immortali gloria, & res maiores gerendi opportunitate: ipſi uerò aliud ferè nihil quàm contra inſidias atque iniurias Aragoniorum iuſtiſſima uindicta obueniret. Quòd ſi fortè ſuſceptæ expeditionis fructu fruſtrari cõtingere, haud propterea tua, potentiſſime Rex, magnitudo minueretur: at Ludouicum quis neſcit inuiſum multis, omnibus contemptum, ſuis periculis ob hoc ipſum fœdus nullũ perfugium inuenturum. Quî poteſt igitur eius eſſe ſuſpectum conſilium, qui in quauis fortuna, rebus tanta inæqualitate comparatis, & conditione tanto inferiore ſit uſurus? Quanquam rationes quæ te ad tam glorioſam expeditionem inuitãt, adeò perſpicuæ ſunt, perſeq; efficaces, ut nullam admittant dubitationem: etenim ea in ſe continent, atque ampliſſimè complectuntur omnia, quæ in bellis ſuſcipiendis præcipuè conſideranda ſunt, & quaſi deliberationis fundamenta ponenda: reuera quæ ſuſcipitur æquitas, uincendi facilitas, & uictoriæ fructus ampliſſimus. Principiò nemo eſt qui neſciat, quàm efficacia ſint Andiouinorum, quorum tu legitimus hæres in regnum neapolitanum iura, quamq;

iusta successione à Carolo oriundi, ad id regnum aspirent, qui primus è regia Gallorum stirpe satus, & pontificum Romani autoritate, & suorum inuicta armorũ uirtute, illud regnũ adeptus est. Verùm haud minor acquirendi facilitas, quàm iuris æquitas est. Quis enim nescit, quanto Rex neapolitanus, maximo atque potentissimo christianorum regum omnium rege, uiribus atq; autoritate inferior sit? quàm magnum, quàm formidabile cunctis mortalibus gallicum nomen: quantoq; terrori tua rex arma exteris nationibus sint? Nunquã armis regnum neapolitanum parum potentes Andiouini duces inuaserunt, quin id in extremum discrimen adduxerint. Recens est Ioannis Renati filij memoria, cuius contra hunc ipsum Ferdinãdum erat in manu uictoria, nisi Pij pontificis, ac multo magis Francisci Sfortiæ opera, qui id egit (ut omnes norunt) quo Aloisio XI patri tuo obsequeretur, è manibus esset erepta. Quid igitur nunc tanti regis arma atq; autoritas facient? aucta præsertim opportunitate, impedimentisq; quibus Renatus ac Ioannes destinebantur, sublatis: cum tecum earum principes prouinciarum, à quibus illorum fuit impedita uictoria, consentientes habeas: quiq; summa facilitate regno neapolitano possint obesse? Pontifex, propter suæ ditionis propinquitatem terrestribus copijs, dux Mediolani maritimis propter Genuensis classis opportunitatem, ei regno infesti esse poterunt. Nec erit in Italia qui se opponat: Veneti enim se nec impensis ac periculis uolẽt obijcere, nec amicitia quã tamdiu cũ Galliæ regibus tenuerunt, priuari, quo Ferdinandum nomini uencto acerrimũ hostem conseruent. Florentinos uerò credi-

credibile nõ eſt, ab ea obſeruãtia qua ſemper reges Gal liæ quaſi quodam naturæ inſtinctu coluerunt, receſſuros qui ſi maximè uelint, quid quæſo aduerſus tantã potentiã conari poterunt? Quoties uel tota renitẽte Italia, alpes gens iſta bellicoſiſſima ſuperauit, & cum incredibili gloria ac felicitate tot victorias triumphoſq; reportauit? quando autem huius regni felicitas, gloria potentia extitit maior? quando ei facilior pacis cum finitimis cõſtituendæ occaſio fuit? quæ ſi antehac ſic obuia fuiſſent, pronior forſitan ad hoc ipſum ſuſcipiendũ bellum pater tuus extitiſſet. Sed nec minus aduerſarijs difficultates ſunt auctæ, quàm tibi ſint imminutæ, atque opportunitates adiunctæ. Sunt enim in eo regno Andiouinorum partes etiamnum potentia non contemnendæ: magnæ ſunt tot principum uirorum ac nobiliũ uires, qui in exilium paucis ab hinc annis ire ſunt compulſi, adeò etiam acerbæ Ferdinandi in eius regni proceres & populos, in eos etiam qui Aragoniæ factionis eſſent, omnium temporum iniuriæ: tanta eſt perfidia, tam inſatiabilis auaritia, tam horrenda atque expreſſa crudẽlitatis exempla, non modò ipſius, uerùm etiam Alfonſi filij natu maximi, ut toti ſint regno notiſſima. Hi omnes incredibili odio in eos concitati, & recenti Galliæ regum liberalitatis, integritatis, humanitatis, iuſtitiæ memoria inuitati, ad tui aduentus famam, infinita alacritate ad arma concurrent: ita ut ſola expeditionis fama ad uictoriam ſatis eſſe uideatur. Nam ſimul ac tuæ, Rex, copiæ montes tranſierint, & claſſis in Genuæ portum conuenerit, Ferdinandus eiuſq; filij ſcelerum conſcientia perterrefacti, magis de fuga quã defenſione cogitabunt. ita ſumma cum felicitate regnũ

tuo generi comparaueris: quod etsi magnitudine cum hoc tuo Galliæ regno comparari non potest, regnum tamen est amplitudine & opibus non contemnendum, sed longè pluris æstimandum ex fructu & commodis infinitis ad hoc regnũ peruenturis: quæ omnia nisi per spicuum esset, gallicæ uirtuti fines maiores esse propositos, recenserem: præstantiores enim altioresq; cogitationes sunt tã magnanimi tamq; glorioſi regis, nõ propriam utilitatẽ spectantis, sed totius reipub. christianæ communem dignitatem. Adhoc autem, quæ opportunitas maior? quæ occasio amplior? qui locus cõmodior? atque ad bellum contra nostræ religionis hostes gerendum aptior inueniri posset? Mare quod inter Neapolitanum regnum Græciamq; interest, haud amplius alicubi, quàm passus septuaginta milia patet, ex qua prouincia Turcica tyrannide oppressa & lacerata, quæ nihil ardentius quàm Christianorum signa conspicere cupit, quàm expeditus est in eius gentis uiscera transitus? quàm facilè sedem & caput eius imperij Constantinopolim petere? Ad quem autem magis pertinet quàm ad te, rex potentissime, animum & cogitationem ad hanc sacram expeditionẽ conuertere? qui & potẽtia à Deo tibi concessa admirabili polles, et Christianissimi cognomento appellaris, & clarissimis maiorũ tuorum exemplis excitaris? Quoties armati ex hoc regno, nunc ad ecclesiam Dei à tyrannis oppressam, liberandam: nunc ad communes fidei nostræ hostes inuadendos, & sepulcrum Christi sacratissimum recuperandum, profecti maiores illi tui, Galliæ regum maiestatem in cælum usque tulerunt? His consilijs, his artibus, his factis, his propositis finibus, Magni cognomen, & Romanorum impé-

rium

rim adeptus est Carolus ille glorioſiſsimus, cuius ut obtines nomen, ſic tibi occaſio eius tum gloriæ, tum cognominis parandi proponitur. Sed quid ego tempus in eiuſcemodi rationibus explicandis inſumo? quaſi nõ ſit conuenientius, ac naturæ ordine præclarius parta conſeruare, quàm acquirere noua. Quis ignorat ad quantam ſpectaret infamiam, tanta præſertim occaſione oſtentata, tale ac tantum regnum à tuæ ſtirpis regibus cõtinuata ſucceſsione annis ferè ducentis poſſeſsum, perſpicuoq; atque optimo iure tuum, ab Ferdinando ui occupari ac teneri ultra ſuſtinere? Quis non uidet dignitatis tuæ eſſe id regnum recuperare? pietatis eos populos qui inuictum nomen colunt tuum, qui ſunt iure tui ab Catelanorum acerbiſsima tyrannide, in libertatem uindicare? Eſt igitur hoc bellum æquiſsimum, facillimũ & neceſſarium: nec minus glorioſum & ſanctum cùm per ſe, tum uerò quòd uiam ad res gerendas Chriſtianiſſimo Galliæ regi dignisſimas patefacit: ad quas non homines modò, uerumetiam Deus, o magnanime rex, is eſt qui te tam magnis & manifeſtis opportunitatibus, initio ſtatim ſumma felicitate propoſita, uocat. Nã quæ felicitas maior principi cuipiam poteſt contingere, quã ſi conſilia è quibus propria gloria & magnitudo proficiſcitur, illa comitentur & conſequantur, ex quibus eluceat ea non minus ad communem omnium utilitatẽ & ſalutem, uerùm multo etiam magis ad reip. Chriſtianæ dignitatem eſſe ſuſcepta?

Haud læto animo hæc oratio à Galliæ principibus, atq; ab ijs præſertim qui & generis nobilitate, & prudentiæ opinione, maiore pollebant autoritate, accepta fuit: exiſtimabant enim illud bellum innumeris difficul

tatibus & periculis implicatum fore: cum per alienam regionem, tam procul ab Galliæ regno, & contra hostes potentia & uiribus claros, essent exercitus ductãdi. Maxima enim erat apud omnes Ferdinandi prudẽtiæ fama, nec minor uirtutis Alfonsi, atq; in re militari scientiæ: erat præterea opinio, Ferdinandum, quòd triginta regnasset annis, quodq; tot regni principes & nobiles diuersis temporibus spoliasset, ac funditus euertisset, magnam pecuniæ uim cõaceruasse. Aduertebant insuper regem per se tanto ponderi sustinendo imparẽ esse: in bellis autem & regnis administrandis debile cõsilium, & peritiam non magnam eorum qui apud eum plurimum possent. His accedere pecuniæ inopiã, cuius ingens numerus requiri putabatur: adhæc Italorum astus & artes esse in memoriam reuocandas: deniq; illud pro explorato tenendum, non solùm cæteros, nedum Ludouicum Sfortiam, hominem alioqui fidei fluxæ in Italia habitum, regnum neapolitanum in regis Galliæ potestatem esse, æquo animo esse, laturos unde & uincere difficile, difficilius uerò parta conseruare. Itaque Aloisium Caroli patrem, qui semper magis res ipsas, quàm rerum umbras secutus esset, nũquam rerum italicarũ propositas spes amplecti uoluisse, nec regni neapolitani iura magnifeciisse, sed affirmasse semper, exercitus trans alpes mittere, aliud esse nihil, quàm molestias & pericula infinito regni Galliæ auro & sanguine comparare: esse ante omnia necessarium, siquidem hoc bellum suscipiendum sit, cum finitimis regibus controuersias componere: cum Ferdinando Hispaniæ rege dissidiorum causas suspicionesq; non deesse: cũ Maximiliano Romanorum rege, eiusq; filio Philippo archiduce

chiduce, ut hodie uocant, Austriæ, non solùm æmulatiõnes, uerumetiam iniurias intercedere: quorum animi reconciliari, nisi rebus conceßis Galliæ regno detrimẽtosis, nullo modo posßint: qui nihilominus specie magis quàm re & ueritate in gratiam essent redituri. Nam quæ pactio satis securos posset reddere, eos, si quid aduersi regijs copijs in Italia accideret, in Galliæ regnũ non inuasuros? In Henrico autem septimo, Angliæ rege, natiuum in Gallicum nomen eiusq; gentis odium, maiores, quàm recentem cum eo constitutam pacem, uires habiturum, non esse ullo modo dubitandum: Manifestum esse, ad eam pacem nulla re magis fuisse pertractum, quàm quòd regis Romanorum apparatus nõ responderet promißis, quibus ut castra ad Bononiam Belgarum urbem poneret, inductus fuerat. Hæc atque huiusce modi alia à principibus partim inter se, partim cum rege ipso, quo eum à bello deterrerent, differebantur, in quibus longè uehementius in id incumbebat Iacobus Grauilla maritimarum rerum præfectus, quem Ammirallium uocant, cuius autoritatem celebris apud omnes sapientiæ fama, etsi nonnihil esset eius dignitatis magnitudo imminuta conseruabat. Carolus tamen aures contraria suadentibus auidiores accõmodabat: qui cum duos & uiginti esset natus annos, & rerum gerendarum parum sciens, imperandi, & gloriæ cupiditate inflammatus, leuitate potius atq; impetu quodã, quàm consilij grauitate ferebatur: cumq; siue proprio quodã sensu, siue exemplo & monitis paternis impulsus, principibus ac nobilibus regni parum crederet, postquàm sororis Annæ Borboniæ tutela exijsset: nec iam Ammirallij aliorumq; qui in regni administratione præci-

fuerant, consilia uellet audire, nouorum quorundã hominum, qui ei à puero ministrauerant, sequebatur nutum: ex quibus qui maiore apud eum pollebant gratia, pars largitione & promissis (ut sæpe ueralia sunt principum consilia) Ludouici oratoris corrupti, à quo nulla diligentia, nulla ars fuerat prætermissa, ut sibi eos cõciliaret, quos in ea deliberatione alicuius momenti esse arbitraretur: pars spe ducti, alicuius in regno neapolitano principatus assequendi: alij dignitatis cuiuspiam, siue opimi sacerdotij à Pontifice obtinendi, regem ad id bellum hortabantur. Caput & dux horum omniũ erat Stephanus Versius à Linguadoca, ut nunc loquuntur, obscuro loco natus, sed apud Regem, cui à cubiculo minister fuit, multos annos educatus, atque ab eodem Belcarij præfectura auctus: quod munus qui gerunt, Sinischalli siue Balliui, eius gentis more appellantur. Cum hoc faciebat Gulielmus Brissonettus, qui è mercatore, summus Galliæ quæstor, mox etiam Maclouiensis episcopus factus, non modò regio fisco, quem Finantiarũ illi uocant, præerat, uerumetiam cum Stephano coniunctus, ad omnia grauiora negotia (quanquam reipublicæ gerendæ parum admodum peritus) aditum habebat. Accedebant his Antonelli, Bernardiq; Sanseuerinatum stimuli; quorum hic Bisiniani, ille Salerni erat princeps, aliorum item è regno neapolitano procerum qui complures in Gallia iam exulantes annos, Carolũ ad hanc expeditionem continenter incitauerant, regni totius neapolitani calamitatem, siue desperationem potius, amicos præterea & clientes suos, quorum sibi opẽ & studia pollicebãtur, memorantes. In tanta sententiarum uarietate suspensa per multos dies deliberatio fuit

non

*non alijs solùm quid statuendum esset ambigentibus, ne rumetiam regis animo huc atque illuc fluctuante, qui nunc gloriæ atque imperij stimulis agitatus, nunc timore quasi fræno retractus, iam hoc, iam illud probabat; interdumq; in cõtrarium eius ferebatur quod prius statuisset: postremò tamẽ, prima eius propẽsione, Italiæq; infelicissimo uincente fato, pacatis consilijs prorsus repudiatis, pactio cum Ludouici oratore, omnibus præter Versium atq; Belcarium, remotis arbitris, facta est: cuius capita menses aliquot occulta fuere; horum tamẽ summa fuit, ut si Rex ipse in Italiam ueniret, aut exercitum Neapolim mitteret, mediolanensis dux per suã ditionem iter expeditum concederet: cum regijs copijs quingentos grauis armaturæ equites suis stipendijs mitteret: regi permitteret Genuæ classem quantam uellet, instrueret: ducatorum ducenta millia, priusquam è Gallia discederet, ei mutuo daret. Ex altera parte, rex Mediolanense imperium aduersus omnes tueretur: & priuatim Ludouici autoritatem in eo principatu conseruaret: ducentos item cataphractos Astæ Aureliani ducis urbis, toto belli tempore haberet: qui præsto ad omnem eius principatus opportunitatem essent: ac tunc seu non multò póst, literis sua ipsius manu subscriptis, rex promisit, ubi primùm regno esset neapolitano potitus, se Tarenti principatum Ludouico concessurum. Est operæpræcium non leue, si quis temporum uarietatem, atque humanarum uicissitudinem rerum attendat. Franciscus Sfortia Ludouici pater, raræ prudentiæ & uirtutis princeps, quamuis ob grauissimas ab Alfonso Ferdinandi patre acceptas iniurias, Aragonijs esset infensus, ueteri autem amicitia cum Andiouinis conium-

ctus, nihilominus tamen, cum Ioannes Renati filius anno MCCCCLVII in regnum neapolitanum inuasit tanta alacritate Ferdinando affuit, ut ab eo præcipuè victoria agnosceretur: id autem fecit, quòd minimè tutum sibi Mediolanensium duci arbitraretur, si Galli usqueadeò uicini, tam opulento in Italia regno potirentur: quæ res Philippum Marianum Vicecomitem induxerat primùm, ut relictis Andiouinis, quibus antea semper studuisset, Alfonsum hostem suum à Genuensibus in pugna nauali ad Caietam captum, & cum suorum nobilitate uniuersa Mediolanum adductum liberum abire permitteret. præterea, Caroli pater Aloisius, à multis sæpe, nec leuibus de causis, ad res neapolitanas impulsus: à Genuensibus insuper ad suæ patriæ, à patre suo Carolo possessæ dominatum flagitatus, semper italicarum rerum curam recusauerat, ratus rem esse sumptus infiniti, molestiarum plenam, ac denique regno Galliæ perniciosam. Nunc autem hominum sententijs, nec tamen forsitan rerum naturis commutatis, Gallos cis alpes Ludouicus euocabat, nec periculum à potentissimo Galliæ rege si neapolitano esset potitus imperio formidabat: quod pater ipsius uir bellicosissimus timuerat, si id tenuis Prouinciæ comes obtinuisset. Carolus item belli in Italia gerendi cupiditate incensus, hominum infimorum atque imperitorum temeritatem, patris sui longo rerum usu periti ac prudentis cõsilijs anteponebat. Certum est Ludouicum ab socero Hercule Estensi, Ferrariæ duce ad tantam rem pariter fuisse incitatum: qui Polesini Rodigini Ferrariæ uicini, atq; ad eius urbis securitatem admodum opportuni, quod Veneti bello decem & octo annos ante cum eo gesto occupauerant, re

cipien-

cipiendi desiderio incensus, uidebat sibi uiam unam ad eius recuperationem patere, si Italia motibus maximis uniuersa concuteretur. Illud quoq; creditum à plerisq; fuit, Herculem, etsi erga generum beneuolentiam non paruam præseferret, eundem tamen clam uehementer odisse. Nam cum eo bello reliqua Italia, quæ pro Hercule arma sumpserat, Venetis multo esset superior, Ludouicus qui iam rē Mediolanensem administrabat, suis commodis permotus, reliquos ad pacem compulit, ea tamen lege, ut Polesinus, siue rectius Polinesus, in potestate Venetorum permaneret: eam ob rem Herculem, cum tantam iniuriam armis persequi non posset, pernicioso consilio uindictam comparasse. Cùm autē eius rei quæ trans alpes agitabatur, resonare (etsi primùm incertis autoribus) in Italia cœpisset, cogitationes uariæ, uariaq; consilia in hominum mentibus sunt excitata: pleriſq; enim gallici regni opes, eius gentis ad nouos motus celeritatem, Italorumq; dissidia reputātibus, res maximi momenti uideri: alij regis ætatem naturamq;, propriam item Gallorum negligentiam atque impedimenta magnarum expeditionum secum expendentes, hunc iuuenilem potius impetum esse, quàm firmū consilium existimare; qui ubi paulùm efferbuisset, euanesceret. Sed nec Ferdinandus ipse, in quem ista machinabātur, magnum præ se timorem ferebat; durissimam eam expeditionem fore affirmans: propterea quòd, si mari in se impetum facere cogitarent, idonea classe instructum, ad pugnam in alto conserendam essent inuenturi potius munitos, in suaq; omnes potestate: nullum in toto regno regulum esse, ad quem Galli receptum habere possent, ut Ioannes Andiouinus apud Russani principē

atque alios regulos habuerat: terrestre uerò iter, incõmodum, multis suspectum, & cum per totius Italiæ longitudinem tenendum sit, longũ: ita ut quisq; pro se caussam haberet metuẽdi: ac supra cæteros Ludouicus Sforția, quamuis ut demonstraret aliorum propriũ esse periculum, quod esset commune omnium, contrarium simularet: etenim ex propinquitate mediolanensis ditionis cum Galliæ regno, occasionem maiorem, & ex eo eius occupandi cupiditatem: cumq; dux ipse mediolanensis cum rege Galliæ sanguine esset coniunctissimus, qui posset Ludouicus securus esse, quin rex haberet in animo eum, ab eius tyrannide liberare? cum præsertim paucis annis ante asseuerasset, se non passurum Ioannemgaleacium consanguineum suum adeò indignè oppressum iri: non esse eo loco Aragoniorum res, ut corũ spes imbecillitatis, animos addere Gallis ad se inuãdendum queat: se multis ac florẽtibus militibus instructum esse: ab equis bellicosis, à machinis & tormentis, omnibusq; aliis ad bellum necessarijs instrumentis optimè paratum: pecuniæ uerò tantam sibi esse copiam, ut illa citra ullum incommodum, augere quantumuis, posset: ac præter complures belli peritissimos duces centurionesue, se suarum copiarum & armorum imperatorem habere Calabriæ ducem filium, magni nominis imperatorẽ, nec uirtute inferiorem, omnibus Italiæ bellis iam per multos annos exercitatum: suis autem ac proprijs uiribus, exprompta suorum auxilia accedere: neque enim uerendum esse sibi regis Hispaniæ cognati, & uxoris suæ fratris, nõ tam quòd secum duplici cognationis uinculo esset coniunctus, quàm quòd Gallorum ob Siciliæ regnum uicinitas ei esset suspecta, subsidia defutura.

ra. Hæc Ferdinandus in hunc modum palàm dißerens ſuam potentiam amplificare: & ex aduerſo uires atque opportunitates aduerſariorum quantum poterat, extenuare: uerùm ut erat prudentia ſingulari, & maxima experientia, moleſtißimis curis intus torquebatur, cum in animo fixam moleſtiarum memoriam haberet, quas regni ſui initiò ab hac gente paſſus eſſet. Secum enim preßius reputabat, ſibi cum bellicoſißimis ac potentißimis hoſtibus bellum futurum: equitatu, peditatu, claßibus, bellicis tormẽtis, pecunia, uiris ad pericula pro regis ſui gloria, & maieſtate adeunda, ardentißimis, ſed longè ſuperioribus: ſibi autem contrà, omnia ſuſpecta, odia in toto ferè regno in Aragoniorum nomen flagrãtißima: in exules ac perduelles ſtudia non mediocria, reliquos bonam partem, nouorum regum, ut ſemper, cupidos: in quibus plus fortuna quàm fides uiriũ eſſet habitura: opinionem quàm uirium neruos, eſſe maiorem: pecuniam repoſitam in ærario, ad belli ſumptus neceſſarios nõ eſſe ſatis: cumq; bello defectionibus, tumultuq; omnia repleantur, momento tributa regia omnia deficere: ſibi in Italia eſſe multos inimicos, amicitiam ſtabilem ac fidelem, nullam. Nam quis aliquando aut armis ipſius, aut artibus nõ fuerat læſus? Nec ab Hiſpania tum ſuperiorum temporum exemplo, tum eius regni conſuetudine doctus, alia ſuis periculis ſubſidia expectanda non putabat, quàm promiſſa largiſſima, & magni apparatus oſtentationem: uerùm facta paruißima, atque tardißima. Timorem augebant Regi inauſpicatæ uatum prædictiones, ſuæ domui dira minitantes, diuerſis temporibus ad eius notitiam perlatæ, partim ucteribus literarum monumẽtis

exaratæ, recensq; repertæ: partim hominum ore prolatæ: qui sæpenumero præsentium incerti, certam futuri sibi arrogant scientiam: quæ quidem res in secundis rebus parum creditæ: ubi fortuna reflare incipit, ac tristiorem uultum ostendere, nimium faciles inueniunt approbatores. His igitur curis discruciatus, ac timore spē longissimè superante, nullam tantis malis aliam medelam mueniri posse uidit, quàm aut regis animum ab illis cō filijs quamprimùm aliqua interposita compositione remouere: aut ea fundamenta subducere, quibus ad bellū suscipiendum incitabatur. Itaq; cum haberet in Gallia oratores suos, ut de Carolotæ Federici filij secundo loco geniti filiæ cum Scotiæ rege nuptijs agerēt: quæ res quòd è Caroli sorore puella esset nata, atque in Galliæ aula educata, à Carolo tractabatur, eis de imminētibus negotijs noua dedit mandata: ac præter eos, Camillum Pandonium, qui ibidem aliàs regis nomine legatione functus erat, constituit, ut eis qui præcipua apud regem autoritate pollerēt, priuatim largiendo, & maiora pollicendo, delinitis: dein regi, si quidem alia ratione mitigari nequiret, tributi pactione, alijsq; subiectionis officijs propositis, ab eo pacem impetrare contenderent. Ad hæc, non solùm omnem diligentiam, autoritatemq; suam interposuit, ut controuersia ex illa Virginij Vrsini oppidorum emptione nata componeretur: (nam ex Virginij pertinacia mala omnia orta esse querebatur) uerumetiam tractationem prius cœptam de affinitate cum filio Pontificis contrahenda, renouauit: præcipuū tamen eius studium & sedulitas consumebatur in mitigando atque ad securitatem adducendo Ludouici Sforziæ animo totius mali autore, & suasore: ratus eum timore

more magis quàm ulla alia ex cauſſa, ad tam periculoſa conſilia compelli: idcirco neptis cõmodis, & filij ex ea nati ſaluti, ſuam propriam præferens ſecuritatem: ei per diuerſos internuncios ſignificauit, ſe de Ioannis Galeacij rebus, deq; Mediolanenſium imperio, omnia ipſius uoluntati permittere: qua in re Alfonſi filij conſilijs non eſt ſecutus: qui ex natiua Ludouici timiditate ſumpto animo: illud nequaquam recordatus, Non minus ad temeraria conſilia timidum ex deſperatione, quàm temerarium ſua temeritate conuerti, exiſtimabat, terrorẽ & minas remedia eſſe opportuna, quibus Ludouicus ab his nouis conſilijs reuocaretur. Compoſita tandem poſt uaria impedimenta à Virginio potius quàm à Pontifice profecta, oppidorum illa controuerſia fuit Federici interuentu, quem pater ad hoc ipſum Romam delegarat. Conuentum eſt, ut Virginius oppida retineret, ea tamen lege, ut Pontifici tantidem quanti à Franciſcoto Cibo emerat, pẽderet: ſimulq; ſponſalia inter Sancem Alfonſi extra coniugiũ filiam, & Giuffredum, ſiue mauis Gothifredum Pontificis natu minimum, cum uterque per ætatem ad connubiales amplexus eſſet ineptus. Conditiones fuere, ut Giuffredus intra paucos mẽſes Neapolim migraret; principatum Scillaceum dotis nomine, è quo ducatorum decem milia quotannis caperet: ſtipendia ſub Ferdinando, cum centum cataphractis mereret. Ex his rebus complurium opinio confirmata eſt: exiſtimantium, id quod in Gallia pontifex egerat, huc ſpectaret in primis, ut Aragonios ad has pactiones iniecto metu compelleret. Tentauit inſuper Ferdinandus cum Pontifice fœdus ad communem utriuſque defenſionem: ſed Pontifice uarias difficultates interponẽ-

te, aliud obtinuit nihil, quã diplomatis occultißimi con fectionem, qua se ad regni neapolitani tutelam obstrin xit: si quidem Ferdinandus uicißim repromitteret se idẽ in pontificiæ ditionis periculis esse facturũ. His in hunc peractis modum, equitũ turmæ à Venetis ducéq; Medio lani ad Pontificem missæ, à Pontifice dimissæ ex pontificia ditione discesserunt. Hæc minore spe felicis succes sus cum Ludouico agere Ferdinandus cœpit, qui subtilißimo artificio, nunc regis Galliæ ad res Italicas propẽ sionem quasi Italis omnibus periculosam damnans: nũc Genuæ quam regis beneficio teneret, ueterisq; cũ Gallie regibus fœderis necessitatem escusans, qua illius regis (ut ipse dicebat) postulata audire impulsus fuerat: iam Ferdinando, interdum Põtifici separatim, Petroq; Medici pollicendo, se pro sua uirili Caroli ardorem restinguere conaturum: eos in hac spe consopitos retinere nitebatur, ni priusquam res in Gallia bene composite, ac stabilitæ forent, aliquis in ipsum motus excitaretur: atque hæc quidem ei facilius credebantur, propterea quòd consilium de rege in Italiam adducendo, erat uel ipsimet Ludouico tantopere periculosum, ut fieri haud posse uideretur, quin tandem (periculo diligẽtius expenso) ab inceptο pẽdẽ esset relaturus. Tota ea æstas in huiusce modi negotijs cõsumpta est, Ludouico sic negotium sine ulla regis suspicione moderante, ut nec Ferdinandus, nec Pontifex, nec Florentini de ipsius promissis omnino desperarent, nec eis planè confiderent. Interea tamen in Gallia futuræ expeditionis fundamenta solicitè iaciebantur: in quam dehortantibus ferè cunctis regni principibus, maiore indies ardore rex ferebatur: qui, quo esset expeditior, controuersias, quas cum Ferdinan-

dinando & Isabella Hispaniæ regibus habebat, compo
suit. Fuerunt enim hi principes ea tẽpestate à fama pru
dentiæ admodũ celebres & clari: quòd ex maximis mo
tibus sua regna in summam tranquillitatem atque obe
dientiam reduxissent: quodq; nuper bello decem annos
continuato, Granatæ regnum à Mauris annos circiter
octingentos possessum, ad Christianam religionẽ com
pulissent. Fuit in hoc fœdere, magna ceremonia & iu
reiurando ab utraque parte in templo publicè sancito,
expressum, ne Ferdinandus & Isabella (ab his enim Hi
spania communibus auspicijs regebatur) neue directè
neue obliquè Aragonios iuuarent: affinitatem cum eis
nouam ne contraherent: nec ullo modo ad neapolitani
regni defensionem Carolo sese opponerent: hæc ut ille
obtineret, initio facto à iactura certa, in spem rei incer
tæ adipiscẽdæ, Perpennianum, cum uniuerso Ruscino-
nensi agro: multis ante annis à Ioanne Aragoniæ rege
Ferdinandi patre, Aloisio patri oppignerata, gratis re
stituit: quæ quidem res toti Galliæ regno molestissima
fuit: quòd illa regio ad radices Pyrenæi montis sita, id-
circo ex antiqua diuisione ad Galliam pertinẽs, Hispa-
nos ea ex parte Galliæ aditu prohibebat. Cum Maximi
liano quoq; rege Romanorum, & cum Philippo ar-
chiduce Austriæ eius filio, eandem ob caussam pacẽ fe-
cit: si quidem cum his grauissimæ ueteres & nouæ ini-
micitiæ caussæ interceserant: quibus initium dederat
huius Caroli pater Aloisius: qui occasione sumpta à Ca
roli Burgundiæ ducis, Flandriæ, aliarúmque circum-
iacentium regionum comitis morte, Burgundiam to-
túmque Artesij, qui Atrebatum olim fuit, tractum, a-
liaq; multa ab eo possessa, occupauit. Quamobrẽ, cùm

grauia inter Aloisium & Mariam unicam Caroli filiã, quæ paulò post patris necem Maximiliano nupserat, bella essent exorta: Maria ipsa iam mortua, Philippo eius Maximiliani filio hærede relicto, concordia inter eos magis Flandriæ populi, quàm Maximiliani uoluntatem erat consecuta: cui ut firmamẽtum adiungeretur Carolo Aloisij filio Margarita Philippi soror desponsa est: quæ quanquam ætate minor, tamen in Galliã est perducta: ubi cum annos aliquot mansisset, Carolus ea repudiata, Annam ad quã Francisci patris morte, quòd marem filium reliquisset nullum, hæreditate Britannia peruenerat, duxit: quare duplici iniuria affectus est Maximilianus, eodem tempore & filiæ et suo matrimonio priuatus: utpote qui prior per internuncios & legatos suos Annam sibi desponderat: nihilominus tamen bello per se sustinendo impar, quod huius iniuriæ causa erat inchoatum: nec Flandri, qui, quòd Philippus per ætatem imperium administrare non poterat, consilio & autoritate propria omnia gubernabant, cum regno Galliæ bellũ uellent gerere: uideretq; Hispaniæ & Angliæ reges arma in Gallos sumpta posuisse, in pacẽ consensit, cuius ui Carolus Margaritam Philippo sororem ad eam diem in Gallia retentam, atq; unà ditionẽ Arteſiam, seu Atrebatensem restituit: arces tamen retinuit ea conditione, ut quatuor annis exactis, quo tempore Philippus iam natu grandior, concordiam confirmare poterat, eas restitueret. In ea nanq; pace quam Aloisius fecerat, tota illa ditio de communi consensu, dotis nomine eidem Margaritæ fuerat attributa. Pace Galliæ regno ab omnibus finitimis reddita, bellum neapolitanũ in annum proximum est constitutum: & ut interea omnia

mnia ad id bellum opportuna compararentur: ad quod quidem perficiendum Ludouicus Sforția continenter excitabat: qui, ut hominum consilia cupiditatesq; gradatim ascendunt, non iam solùm id cogitans ut se in ea nepotis tutela tutum conseruaret, sed altiora spectans in animo habebat belli in Aragonios occasione mediolanensis imperij ius omne in se transferre: utq; tantum scelus aliquo iustitiæ colore adornaret, suasq; res maioribus firmamentis in omnes euentus stabiliret; Ioannis galeacij sororem Blancammariam, neptem suam Maximilianò, qui mortuo patre suo Federico, Romanorũ Imperator nuper erat renuntiatus, in matrimoniũ collocauit: cui dotis nomine se ducatorum quadringenta millia certis temporibus numeraturum repromisit: his addidit gemmas atque alia ornamenta preciosa, ducatorum quadraginta millibus æstimata: ex altera parte Maximilianus in hoc connubio pecuniam magis quàm affinitatem secutus, promisit se Ludouico (Ioannegalea cio nouo affine, iure suo fraudato) mediolanense imperium, eius filijs, & reliquæ stirpi (quasi à Philippi mariæ obitu principatus ille legitimo duce caruisset) autoritate imperatoria concessurum: nec nõ uniuersa pecuniæ summa persoluta, se eius rei diploma amplissimum traditurum. Vicecomites patricij Mediolanẽses in partiũ sanguinaria dissensione, qua Italia uniuersa Gibellinorum & Guelforum appellationibus erat incensa, pulsis ad extremum Guelfis, qui ante partis unius in sua ciuitate capita erant (est hic ferè ciuilium dissensionũ finis) totius ciuitatis dominatum occuparunt: quem cum multos annos tenuissent, communi tyrannorum more, ut quod iniuria erat, iure occupatum uideretur, corrobo-

und. ducum Mediolanẽs. orijo.

rare primùm ueris coloribus, mox amplißimis appellationibus ſuam fortunam illuſtrare ſtuduerunt: idcirco ab Imperatoribus, quorum iam Italia nomen potius quàm poteſtatem cognoſcere incipiebat, Capitanei primùm (ſic enim uulgo uocantur militum ductores atque præfecti) poſt Vicarij imperatorij nomine impetrato: tandem Ioannes Galeacius, qui à Ioanne Galliæ rege ſocero ſuo in Gallia, accepto comitatu ab oppidi nomine Virtutis comes appellabatur, à Venceslao rege Romanorum ſuo, & maſculæ ſtirpis ſuæ nomine ducis Medio lanenſis adeptus eſt dignitatem: quem duo eius filij Ioannes maria, & Philippus maria continuata ſucceſſione ſunt ſecuti: uerùm in Philippo maſcula deficiente prole, quanuis Alfonſum Aragoniæ, & Neapolitanorum regem neceſſitudine arctißima ex illa liberatione, de qua alibi diximus, contracta, impulſus; ac multo magis ne Mediolanenſe imperium à potentißimo principe defenſum, à Venetis, ad id iam manifeſtò aſpirantibus, occuparetur, teſtamento hæredem feciſſet: Franciſcus tamen Sforția uir eius ætatis in re militari princeps, nec pacis artibus, quàm belli inferior, multis ſimul tum concurrentibus cauſsis adiutus: nec minus quòd apud eum plus regnandi cupido, quàm fidei obſeruantia ualuit, Mediolanenſe imperium, quaſi ad Blancammariã uxorem ſuam, Philippi uerò haud legitimam filiã, ſpectaret, armis ſubegit: quem fama eſt non magna pecunia ab Federico Imperatore priuilegium obtinere potuiſſe: ſed ratus ſe quibus artibus principatum illum ſibi pepererat, ijſdem poſſe conſeruare, in eo Cæſaris autoritatem contempſiſſe. Ita ſine priuilegio Galeacius eius filius, & Ioannes galeacius nepos imperarunt: ſed

Ludo-

Ludouicus simul & in uiuum nepotem sceleratus: et in patris fratrisq; sui mortuorũ memoriam iniurius, ausus etiam neutrum ipsorum legitimũ fuisse Mediolani ducem affirmare, priuilegium, quasi principatus ad imperij iura deuoluti, à Maximiliano habere uoluit: quãobrem se non septimum, sed quartum Mediolani ducẽ appellauit: quæ tamen res ad paucorũ, quoad uixit nepos notitiam peruenerunt. Dicere præterea Cyri qui Artaxerxis Persarũ regis frater minor natu fuit, exemplo, atque id plurium iurisconsultorum autoritate roborãs solebat: se Galeacium fratrem anteire nõ ætate quidem sed nascendi felicitate, quòd primus esset patri iam Mediolanensiũ duci natus: quæ ratio una cũ priore expressa in priuilegio Imperatoris fuit: cui separatis literis, ad Ludouici tegendam cupiditatẽ, ridiculo tamen colore, adiunctum: nõ esse in Romani imperij more, cuiquã principatum aliquem conferre, qui eum prius aliorum autoritate possedisset: idcirco Ludouici preces de priuilegio Ioannis Galeacij nomine impetrando, à Maximiliano nõ fuisse auditas, quòd is primùm Mediolanense imperium, eius populo acceptum retulisset. Hæc Ludouici cum Maximiliano affinitas spem auxit Ferdinãdo, Ludouicum ab regis Galliæ amicitia alienatum iri: ratus ex eo quod se cũ tanto eius æmulo, & tot de causis inimico coniunxerit: eiq; tam grandem pecuniã subministrauerit, fore ut inter eos fides labesceret, suspicio gigneretur: ipsum quoq; Ludouicum elato ex ista recẽti coniunctione animo, ab eo discederet audentius: quã spem maximo artificio fouebat Ludouicus: & tamen (tanta eius erat sagacitas ac dexteritas) eodemmet tempore et Ferdinãdo, atq; Italis reliquis uerba dare norat:

et Rom. Galliæq; regũ gratiã conſeruare. Sperabat pariter Ferdinãdus, ueneto ſenatui, ad quẽ legatos miſerat moleſtum fore, in Italiam, ubi ipſi primum potentiæ locum tenerent, principem tanto ipſis maiorem, uenire: nec eum ab regibus Hiſpaniæ animi ſpẽsue deficiebãt: qui, ſi quidem hanc expeditionem diſſuaſione autoritateue ſua impedire nequirent, ei firma auxilia pollicebãtur. Ex aduerſo Rex Galliæ impedimentis trans alpes ſubmotis, difficultates ac pericula, quibus impediri in Italia poſſet, conabatur auertere: quamobrẽ Peronem Baccieum hominem rerum noſtratium non imperitũ in Italiam, ubi ſub Ioanne Andiouino fuerat, miſit: qui Pontifici, Venetis, & Florentinis regis ſui de regno neapolitano recuperando uoluntate indicata, omnibus ut ſe cum Gallo coniungerent perſuadere conatus eſt: uerùm nec quicquam retulit, præter ſpes incertas, atque ambigua reſponſa: nam cum non prius quàm in annum proximum eſſet bellum conſtitutum, recuſabant omnes tanto antè qui animus ipſorum eſſet, aperire. Poſtulauit inſuper rex à Florentinorum legatis antea de regis Ferdinandi conſenſu ad ſe, quo ſe excuſarẽt de eo quod ad Aragonios inclinare dicerentur, miſsis, ut tranſitus ſine maleficio, commeatus ſuis copijs per illorum fines honeſto precio præberentur: ut præterea cum ipſo centum grauis armaturæ equites, mitterent, quos ſe poſtulare dicebat, ut argumento eſſent, remp. Florentinorũ ſuam amicitiam ſectari: qui & ſi oſtenderent, hanc demonſtrationem priuſquam eius copiæ Italiam attigiſſent, ſine graui periculo fieri non poſſe; aſſeuerarentq; eum ſibi de illa ciuitate polliceri in omnem euentũ debere, ea omnia quæ eius in reges Galliæ obſeruantiam

cult-

cultumq; decerent: tamẽ Gallica importunitate ea pro mittere cogebantur: quod nisi facerent, minabantur se eo commercio, quod maximum in mercimonijs, atque amplißimum Florentinorum natio in eo regno haberet, prohibituros: quæ consilia, sicuti post cognitũ fuit, omnia ab Ludouico Sforția, duce tum atq; autore omnium quæ per ipsos cum Italis agebantur manabant. Adnixus est Petrus Medices Ferdinando persuadere, has petitiones ad belli summam haud magni referre: eius rationibus prodesse magis posse, si respub. & ipse in Caroli fide persisterent: qua forte eis opportunitas ad aliquam compositionem inter ipsos tractandam præberetur: quàm si eis negatis, Gallorum hostes sine ullo eius commodo se apertè profiterentur. commemorabat adhæc quantam sibi apud suos conflaret inuidiam, quantum odium, si Florentini negotiatores Gallia pellerentur: fidei conuenire, quæ fundamentum præcipuum sit fœderum, ut quisq; fœderatorum aliquid incõmodi patienter ferret, ne alius in multo maiora incurreret detrimenta. Vtrumenimuerò Ferdinandus, qui quantum de sua existimatione ac securitate, si Florentini ab se diuellerentur, decederet, cogitabat, eiusmodi consilia nequaquam admittebat: idcirco grauißimè expostulauit, cõstantiam & fidem Petri tam repente in ijs quæ de eo sibi pollicebatur, labascere inciperent. quamobrem Petrus cum sibi ante omnia Aragoniorum amicitiam conseruare statuisset, uarijs artibus responsum à Gallis tanto pere expetitum, diu sustineri fecit: ac deniq; cò res adducta est, ut Florentini dicerent, se nouos oratores ad regem missuros, qui eum de reipub. uoluntate certiorẽ facerent. In huius anni finem cœpit inter Pontificem et

Ferdinandum ictum fœdus uacillare: seu quòd Pontifex nouis difficultatibus inducendis, uiam sibi ad maiora ab eo obtinenda muniret, siue quòd sibi persuaderet Ferdinandum hac ratione posse moueri, ut Iulianum Ostiensem cardinalem ad suam obedientiam reuocaret: quem Romam uenire, Collegij cardinalium, Ferdinãdi & Venetorum fide interposita, summopere cupiebat: quòd ei uehementer eius absentia esset suspecta; propter Ostiensis arcis opportunitatem: quodq; circa urbem Romam Roncilionem, & Grottam siue Grittam ferratam teneret: & quòd multas haberet clientelas, essetq; magnæ in aula Pontificis autoritatis: siue postremò quòd rerũ nouarum esset naturæ quodam instinctu cupidus; animoq; ita pertinaci, ut quoduis periculum mallet adire, quàm uel tantillũ de suis consilijs decretisq; remittere. Adhæc Ferdinandus ualidißimas afferebat rationes, quibus ostenderet à se Ostiensem flecti nõ posse, propterea quòd is in tantam suspicionem adductus esset, ut quæuis securitas & fides, ei periculo inferior esse uideretur: suam quoque Aragonius infelicitatem accusabat, qua fieret, ut Pontifex semper ipsi ea ascriberet, quæ ab alijs proficiscerentur: ea quòq; factum esse, ut crederet Virginium suo impulsu suaq; pecunia castella coemisse, quãuis se inconsulto ea emptio facta esset: se uerò eum quidem fuisse à quo Virginius persuasus compositionem admisißet: cuius rei gratia ei pecuniam commodasset, quæ in compẽsationem castellorum fuerat numerata: quas excusationes dum non admittit Pontifex, sed potius acerbis, ac ferè minacibus uerbis de Ferdinando queritur, nullum poni in eorum reconciliatione stabile fundamẽtum posse uidebatur. In huiusmodi animorum affectione, re-

ne, rerumq; in nouas perturbationes impendentium cõ
fusione, exordium sumpsit annus Romano more mille-
simus quadringentesimus nonagesimus quartus, annus 1494.
Italiæ infeliciſsimus, ac re uera annus calamitoſorũ pri
mus: quòd eo anno porta ſit ad innumerabiles atq; hor
ribiles calamitates patefacta, quæ poſtea per uarios ca
ſus atq; euentus in magnam orbis terrarum partem re-
dundarunt. Huius anni initio Carolus à Ferdinandi cõ-
cordia alieniſsimus, ſuis oratoribus, tanquam regis ho-
ſtis nuncijs, regno Galliæ protinus excederent, edixit:
accidit q; ut iſſdem ferè diebus Ferdinandus apoplexia
repente moreretur, curis magis quàm ætate confectus.
Rex fuit induſtria prudentiaq; inſigni, quibus ducibus
ſecunda comite fortuna, regnum à patre nuper partũ
multis difficultatibus, quæ per regni initia extitere, ſu-
peratis, conſeruauit: eoq; magnitudinis euexit, ut ſupe-
riorum regum multis ante annis nullus fortè id regnũ
tanto ſplendore cumulatum poſſederit: rex equidẽ bo-
nus, ſi quibus artibus imperare cœperat, iſſdem perpe-
tuò uſus eſſet: uerùm temporis progreſſu, ſiue nouis mo
ribus admiſsis, dominandi impotentiam (qui mos eſt fe-
rè omnium principum) frænare neſcius: ſiue, ut plerique
omnes exiſtimarunt, natura ad priſcinos mores, quos an
tè magno artificio celauerat, recurrente, dubiæ fidei,
tantæq; crudelitatis fuit notatus, ut uel eius familiares,
immanitatis potius quàm crudelitatis nomine appellã-
dam eſſe iudicarent. Ferdinandi mortem rebus commu
nibus nocuiſſe pro certo creditum eſt: nam, præterquã
quòd is aliquid aptum ad Gallorum in Italiam tranſitũ
impediendum tentaſſet, illud nequaquã ambigitur, dif-
ficilius futurum eò adducere Ludouicum Sforziam, ut

Alfonsi naturæ superbæ atq; immoderatæ fideret, quàm ei persuadere ut cum Ferdinãdo amicitiam renouaret: cùm præsertim sciret eundem Ferdinandum superioribus temporibus sæpe, ne ullam cum Mediolanensi principatu controuersiam haberet, fuisse paratũ sese ad eius flectere uoluntatem: atq; inter cætera illud est perspicuum: cum Isabella Alfonsi filia ad maritum esset adducta, Ludouicum ea conspecta subitò sic exarsisse, ut eã sibi coniugem à patre dari concupierit: atq; in hunc finem magicis artibus (sic enim in tota Italia tunc creditum est) effecisse, ut Ioannes Galeacius per multos menses impos fuerit ad coniugij arcana peragenda: & annuisset Ludouico Ferdinandus, nisi Alfonsus restitisset: Quare hac spe excluſus Ludouicus, aliam uxorem duxit: ex qua cum liberos suscepisset, omnes suas cogitationes eò conuertit, ut in eos mediolanensis imperij iura transferret. Quidam præterea scribunt, Ferdinandũ quoduis incommodum indignitatémue ut bellum immi nens uitaret, subire paratum, ubi primùm per anni tempus liceret, constitutum habuisse, nauibus Genuam, inde pedibus Mediolanum proficisci, ut Ludouico quacunque uellet ratione satisfaceret: neptemq; Neapolim reuehi, sperans se non modò factis, uerumetiam hac publica confessione, qua ei salutem suam per omnia ferret acceptam, animum eius mitigaturum: res enim erat apud omnes comperta, quàm effræni atq; impotenti ambitione cupiditateq; flagraret, ut uniuersæ Italiæ arbiter, ac tanquam oraculum haberetur. At, Alfonsus illico defuncto patre quatuor ad Pontificem oratores misit: qui signis ostendens se ad pristinam Gallorum amicitiæ propensionem reuertisse, iisdem ferè diebus diplo

mate

mate de Cardinalium collegij autoritate, rege Galliæ petente, Maclouiensi pontifici punicei galeri dignitatẽ promiserat: communibusq; cum Mediolanensium duce stipendijs, Prosperum Columnam, qui prius regis erat militiam secutus, & quosdam alios belli duces duxerat: nihilominus tamen, facilem se ad concordiã ineundam præbuit cõditionibus amplissimis ductus, quas ei Alfonsus ne quid sibi ab eo metuendum foret, utq; eũ ad suam defensionem obligaret, proposuit. Fœdus igitur inter eos in hæc capita palàm sancitum est: ut societas inter eos ad utriusq; ditionis tutelam, certo numero militum esset: concederet Pontifex Alfonso regni iura cum census diminutione iam Ferdinando ab alijs Pontificibus quandiu uiueret, concessa, atque ad coronam ei imponendam legatum Neapolim mitteret: Ludouicũ Henrici Alfonsi fratris minimè legitimi, filium, qui post cardinalis ab Aragonia dictus est, in cardinalium collegium cooptaret: rex illico Pontifici ducatorum triginta millia numeraret: Candiano duci in regno neapolitano assignaret principatum, è quo ducatorum duodecim millia quotannis acciperet, atq; unà prima quaque occasione è septem unum ex præcipuis regni officijs eidem attribueret: eundem suis stipendijs quandiu uiueret Pontifex trecentis grauis armaturæ equitibus præficeret, quibus utriq; pariter operam dare teneretur: Gothifredus uerò obses paternæ fidei apud socerum maneret: concederet præter ea quæ in priore pactione promiserat, Protonotarij dignitatem: unum pariter è septẽ regni officijs, alia item in regno sacerdotia Cæsari Borgiæ Pontificis filio paulò antè in cardinalium collegiũ à patre cooptato attribueret: quẽ cùm esset spurius, qui-

bus ad eam dignitatem aditus patere non consueuerat, falsis testibus alterius legitimum filiũ esse, cõprobauit: Adhæc Virginius Vrsinus, qui cum regio mãdato huic interfuit pactioni, promisit regem ad arcem Ostiensem recipiendam, si fortè cardinalis sancti Petri in Vincula Romam uenire recusaret, auxilio futurum: quod quidẽ promissum sine suo consensu rex factum fuisse assueuerabat: cumq; existimaret tempore usq; adeò periculoso alienum esse tanta potentia in Genuensium rebus præditum cardinalem ab sese alienare, quas ab ipso impulsus tentare cogitabat: & quoniam in tam graui agitatione, de concilio forsitan, siue de rebus ad sacrosanctã sedem spectantibus agendum esset, magnam ut eũ Pontifici recõciliaret, curam adhibuit: cui cum nulla re, nisi Romam Cardinalis ipse rediret, fieri satis posset: Cardinalis uerò pertinacissimè negaret, se, uitam suam fidei (his uerbis utebatur ipse) Catelanorum unquam cõmissurum, Alfonsi labor omnis ac desiderium irritum fuit: nam cardinalis, ubi in ferè certam spem cõcordiæ regis animum simulatè erexisset, nocte intẽpesta bireme instructa, repente Ostia (arce tamen prius idoneo præsidio munita) discessit: ac paucis dieb. Sauonæ, deinde Auenione cui præfectus erat moratus, tandem Lugdunũ se recepit, quo paulò antè Carolus, ut commodius maioreq; cum dignitate belli paratum, ad quod se ipse uentu rum iam denuntiabat, procuraret, uenerat: à quo ingẽti lætitia acceptus, sese alijs, à quibus Italiæ motus procurabantur, adiunxit. Non negligebat Alfonsus, cui timor bonus fuerat magister, eadem cum Ludouico, quæ à patre fuerant inchoata, urgere: eiq; easdẽ conditiones offerre: uerùm Ludouicus à suo more nihil discedens,

tarijs

uarijs ſpebus animos paſcere ſtudebat, oſtendebatq; magna ſibi dexteritate ac prudentia agendum: ne bellum in alios ſuſceptum, in ſe primùm cõuerteret: interea tamen in Gallia belli apparatum accelerare nõ ceſſabat: atque ut id efficacitate maiore ageret, firmiusq; quæ conſtituenda erant, ſingula ſtabiliret: neue earum rerũ quæ eſſent conſtitutæ confectio tardaretur, Galeacium Sanſeuerinatem filiæ ſuæ ſpuriæ maritum, hominem apud ipſum fide & gratia ſumma pollentem, in Galliam tanquam ab rege accitum, miſit: ac Ludouici conſilijs factum eſt, ut Carolus quatuor oratores ad Pontificem legaret, ijsq; mandaret, ut Florentia iter facientes, operam darent, uti ea Reſpublica ſeſe quarum eſſet partiũ declararet, Eberardum Obigneum natione Scotũ, belli clarum ducem, Quæſtorum item ſummum in Gallia magiſtrum, & unà prouinciæ Narbonenſis præſidem, ipſumq; Peronem Baccieum, quem anno ſuperiore in Italiam miſerat, qui mandata Mediolani præcipuè confecta, ſecuti, in utroq; loco iura quibus rex Galliæ nixus, tanquam Andiouinæ domus hæres, cum præſertim Caroli primi genus quod ad mares attinet, defeciſſet, regnum neapolitanum peteret: atque ut rex ipſemet eo ipſo anno in Italiam tranſire decreuiſſet, expoſuerunt: haud equidem quo aliena inuaderet, ſed quod ad ſe iure ſpectaret, obtineret: quanquam non tam regni neapolitani poſſeſſionem haberet propoſitam, quàm ut inde pòſt arma in Turcas ad nominis Chriſtiani propagationem & gloriã, poſſet conuertere. Florentiæ, expoſuerunt quantum ei ciuitati fideret Rex, quam Carolus Magnus dirutam inſtauraſſet: progenitores eius reges ſua beneuolentia eſſent complexi:

& quam recenti memoria pater eius Aloisius cõtra in iustissima Xisti Pontificis, Ferdinandi proximè defuncti atq; Alfonsi præsentis arma tutatus esset: in memoriam reuocarent commoda, quæ ad Florentinorum nationẽ ex Galliæ regni commercio & negotiatione maxima peruenirent: ubi non secus ac si natura Galli essent, Florentini humaniter acciperentur: hoc exemplo doceri, eadem beneficia & commoda ab eis ex regno neapolitano sperari posse, si quando in eius fuerit potestate: cũ contrà ab Aragonijs nihil unquam aliud quàm detrimenta iniuriasq; accepissent: se igitur petere, ut signo aliquo se cum eo in ea expeditione coniunctos esse testarentur. Quòd si qua fortè iusta caussa hoc facere eo tempore impedirentur, transitum saltem per suos fines & commeatum gallici exercitus impensis concederẽt. Hæc cum rep. egerunt: at Petro Medici priuatim multa beneficia honoresq; in eum patremq; suum ac reliquos maiores ab Aloisio XI. collata commemorarunt: qui difficillimis temporibus multa pro eorum amplitudine conseruanda feciſſent: eorũ insignia, domus Franciæ insignibus, ut Galliæ regum in Mediceam familiam beneuolentiæ extarent argumenta, decorasse: cõtrà uerò Ferdinandum omnia feciſſe: qui cum eos armis esset apertè persecutus, eo non contentus ciuilibus sese coniurationibus immiscuisset, in quibus & eius patruus Iulianus esset interfectus, & pater grauiter uulneratus. Hæc atque huiusmodi illi cum Petro egerunt: nec tamẽ ullum certum ad suas petitiones responsum ab ea ciuitate extorquere potuerunt. Romam igitur profecti, Pontifici antiqua Galliæ regum in sacrosanctam sedem merita, perpetuamq; obseruantiam in memoriam reuocarunt.

carunt, quibus cum uera tum recentia monumenta referta essent: ex aduerso, Aragoniorum contumaciam, frequentesq; iniurias: quibus expositus, regni neapolitani diploma Caroli nomine, tanquam iure debitũ postularunt: simulq; Pontificem multa spe, multisq; promissis implerunt, si quidem huic expeditioni se propicium exhiberet: quam quidem nõ minus eius suasionibus, atq; autoritate motus rex, quàm alias ob caussas susceperat. Ad hanc petitionem respondit Pontifex, cum eius regni possessio à tot pontificibus ante se fuisset tribus Aragonijs regibus ordine data (nam in Ferdinandi diplomate, Alfonsus nominatim erat comprehensus) minimè æquum esse ut Carolo eam traderet, donec disceptatione declaratum esset, eum iure esse potiore: cui Alfonso traditum diploma nihil derogaret: propterea quòd in eum finem expressum in ipso fuisset diplomate ea lege concedi, ut ne cuiusquam iuri derogari intelligatur. Commemorauit regnum neapolitanum directò ad sedem Apostolicam pertinere: cuius autoritatem, regem, contra morem institutaq; maiorum suorum, qui semper eius præcipui defensores extitissent, uelle uiolare, sibi persuadere non posse: quod quidem faceret, si ui armata regnum adoriretur: rem facturum magis è sua dignitate, ac bonitate, si quid iuris habeat, id disceptationi iudicioq; permittat: quod quidem ei tanquã fundi dominus, ac solus eius caussæ iudex se daturum pollicebatur: alienum esse à Christianissimo rege, aliud ab Romano Pontifice postulare, cuius sit munus prohibere, nõ uim inter Christianos principes bellaq; fouere: quòd si maximè secus uellet facere, difficultates & pericula, tum ab Alfonsi cum Florentinis uicinitate, quorum cõ-

cordiam omnis Hetruria sequebatur, tum tot regulorũ ab rege ipso dependentium causſa, quorum ditiones usque ad Romanæ urbis portas pertinerent, demonstrabat: atq; hæc ille ita dicebat, ut eis tamen non omnẽ penitus spem præcidere uideretur: quanquã secum ne ab fœdere quod cum Alfonso haberet, ullo modo discedere constituisset. Magna erat Florentinorum in reges Galliæ propensio, tum ob tot ciuium suorum in illo regno commercia, tum ob inueteratam, quamuis falsam opinionem, Florentiam, à Totila Gothorum rege diruta, ab Carolo Magno instauratam fuisse: tum propter coniunctionem arctißimam, diutißimẽ à maioribus suis tanquam Guelfis habitam cum Carolo primo Neapolitanorum rege, compluribusq; ab eodem ortis Guelfæ factionis in Italia patronis: tum bellorũ memoria, quæ senior Alfonsus primùm, deinde Ferdinandus anno M CCCCLXXVIII missio ad id Alfonso cum illa gesserat ciuitate: quibus de causßis populus Carolo transitum concedi cupiebat: sed non minus id prudentißimi quiq; ciues, & qui maiore in repub. pollebant autoritate, cupiebant: qui extremæ dementiæ esse ducebant, tanti periculi bellum ob aliorum dißidia in ditionem domumq; suam pertrahere: dum sese potentißimo exercitui, atq; adeò ipsimet Galliæ regi conantur opponere, qui Mediolanensium fauore, ac si minus consentiente, saltem conniuente Veneto senatu, in Italiã intraret. Hi sententiam suam Cosmi Medicis omnium Italorum suæ ætatis facilè sapientißimi habiti, autoritate confirmabant: qui bello quod inter Ioannem Andiouinũ & Ferdinandum gestum est, & si cum Ferdinando Pontifex, & Mediolanensium dux facerent, semper tamen consu-

luerat

luerat, ne ea ciuitas sese Ioanni opponeret: Laurentij exemplũ Petri genitoris cõmemorabant: cuius in omni Andiouinorũ reditus fama, eadẽ semper fuisset sententia: Verba quibus sæpe Gallorum potentia territus usus fuerat postquã hic idem rex Britãnia potitus esset, proferebant, cum diceret: Italiæ ingentia impendere mala, si rex Galliæ suas nosset uires. Verùm Petrus Medices res magis uoluntate quã prudentia metiri solitus, sibiq; nimium tribuens, & existimans hunc motum magis in uanos rumores, quã in res ipsas abiturũ, ad hoc ipsum à suo quodam familiari Alfonsi donis, ut fama fuit, corrupto, pertinacissimè decreuit in Aragonij amicitia persistere: cuius sentẽtiæ propter uiri potentiã reliquos ciues assentiri deniq; omnes necesse fuit. Autores habeo mimimè cõtẽnendos, Petrũ autoritate quã pater in rep. obtinuerat nõ contentũ, quæ tamen talis erat, ut ad eius nutũ magistratus crearẽtur, à quib. nulla res paulò grauior sine eius uolũtate decernebatur, ad maiorẽ potestatẽ atq; ad principis absoluti appellationẽ aspiraße: qua in re parũ prudenter ciuitatis conditiones admetiebatur: quæ cum ea tẽpestate potentia atq; opibus floreret essetq; tot iam seculis in reip. quadam specie nutrita: honestiores præterea ciues socijs magis similes quã subiectis reip. administrationis participes esse consueuisset, haud uidebatur nisi ui adhibita maiore, tantam tamq; repentinã commutationẽ latura. quoniam uerò Petrus ad hanc suam cupiditatem sustentandam externis adminiculis opus esse uidebat, sese, ut ad noui principatus conseruationem sibi firmamentum adiungeret, cum Aragonij arctius quàm par esset, constrinxerat: decreueratque unà cum ipsis eandem fortunam experiri.

Accidit autem ut antè paulò quàm Galli oratores Florentiam appellerent, quædã Laurentij & Ioannis Medicis ditißimorum iuuenum, ac Petro ſanguinis cognatione coniunctißimorum, conſilia in lucem proferrentur: qui ab eo leuibus de cauſis abalienati, Coſmi Rucellai Petri patruelis opera, cum Ludouico Sforcia, atque eiuſdem ductu, cum Galliæ rege egerant de Petri potentia minuenda: quàm ob cauſſam à magiſtratibus detenti, leuiſſima affecti pœna, in ſuas fuerant uillas relegati: nam ciuiũ moderatio Petrum, & ſi non ſine magna difficultate, ad conſentiendum induxit, ne in eius propinquos ſeueritate legum uterentur: qui cum hoc facto certò cognouiſſet, Ludouicum Sforciam exitiũ ſibi machinari, eo magis ſibi cum Aragonijs, ut cœperat, perſeuerãdum eſſe exiſtimauit. Oratoribus igitur ornatißimis honorificentißimisq; uerbis reſponſum, non tamẽ quale ipſi cupiebant, datum: hinc naturalem Florentinorũ in Galliæ reges obſeruantiam, immenſumq; tam glorioſo regi gratificandi deſiderium: illinc impedimenta demonſtrantes: Nihil eſſe principe aut repub. indignius, quàm fidem datam non ſeruare: quam ni turpiter fœdare uellent, eorũ poſtulatis aſſentiri nullo modo poſſent: neq; enim dum eſſe ad finem perductum fœdus, quod regis Aloiſij patris ſui autoritate cum Ferdinando ictum fuerat: ea lege, ut ab eius morte ad Alfõnſum pertineret: hoc etiam expreſsè adiecto, ut non modò regni neapolitani defenſionem ſuſcipere, uerumetiã tranſitu per illorum fines prohibere, ſi qui ad illud inuadendum accederent, tenerentur: ſe, quòd aliter decernere non poſſent, ſumma affici moleſtia: uerùm ſperare ſapientiſſimum ac iuſtißimum regem, eorum optima uoluntate perſpe-

perſpecta, quòd non promitterent, id iuſtiſſimis eorum impedimentis attributurum. Hoc reſponſo indignatus rex, ut legati Florentinorum tota excederent Gallia actutum imperauit: Lugduno autem, non reliquos mercatores, ſed Ludouici Sforciæ conſiliũ ſecutus, ſolos Petri Medicis menſarios miniſtros expulit: quod quidem eò factum eſt, ut Florentini, regem hanc iniuriam Petro tantùm, non Florentinorum communi, acceptã ferre interpretarentur. Sic omnibus Italiæ principibus inter ſe diſiunctis, dum alij cum rege Galliæ, alij cõtrà facerent, ſoli Veneti neutram partem ſecuti rerum exitũ ocioſi expectare ſtatuebant: ſiue quòd eis moleſtum nõ eſſet Italiam perturbari, ea ſpe, ut ex aliorum diuturnis diſſenſionibus, ſuum augerent imperium: ſiue quòd ſua potentia freti, uictori ſe prædæ futuros cũ non magnopere timerent: inſipientium eſſe ducerent, aliorum bella ſua propria, citra euidentem neceſsitatem facere: quanquam & Ferdinandus nullum eos ſtimulandi faceret finem: & rex Galliæ cùm anno ſuperiore, tum hoc ipſo tempore legatos eò miſiſſet, qui dicerent inter eos & Galliæ reges nunquam aliud quàm amicitiam, beneuolentiam, atq; ab omni parte, ubi ſeſe occaſio dedit, amoris ac benignitatis officia extitiſſe: quæ ſtudia cũ rex ſtuderet augere, orare ſapientiſſimum ſenatum, ad illã expeditionem ſibi tum conſilio tum fauore adeſſe uellet: cui orationi prudenter & breuiter reſponderant: Chriſtianiſſimum illum regem tanta eſſe ſapientia præditum, tanta grauitate & maturitate apud ſe uiros habere, ut qui ei conſilium dare auſus eſſet, is nimium ſibi ſumeret & arrogaret: Senatui Veneto omnes eius proſperos ſucceſſus, qua ſemper in Galliæ reges obſeruan-

tia fuerunt, fore gratißimos: idcirco esse ipsis moleſtißimum, non posse factis animi alacritati respondere: imminere ipsis Imperatorem Turcarum, cui neq; cupiditas neq; opportunitas eos infestandi deesſent: hanc ob causam necessitate compelli, tot insulas, tot loca maritima eius imperio finitima, maximis impendijs munita tenere: ea re fieri, quo minus alienis bellis sese possent immiscere. Verùm multo maioris erant momenti quàm oratorum orationes ipsisq; data responsa, maritimi terrestresq; apparatus, qui iam passim incalescebant. Carolus enim Petrum Orpheum, archippocomum, quem Galli magnum Escuerium uocant, Genuã præmiserat: quam urbem dux Mediolanensis Adurniæ factionis, Io annisq; Fliſci ope tenebat, ut ibi classem nauibus onerarijs, & triremibus ornatißimam ac ualidißimam compararet: alias præterea naues ipse in Villafranchæ Massiliæq; portu armari curabat: ex quo in eius aula ferebatur, regem in regnum neapolitanum mari inuadere, ut contra Ferdinandũ Ioannes Renati filius fecerat, constituiße. In ipsa quoq; Gallia, & sacerdotij; regis tum animi imbecillitate, tum eorum à quibus ad eam expeditionem impellebatur humili conditione, tum pecuniæ inopia adducti existimarẽt, hoſce apparatus deniq; inanes futuros, nihilominus tantus erat regis ardor, qui quorundam suorum quorum maximè consilia sequebatur suasione, regis Hierosolymæ, atq; utriusq; Siciliæ (ea enim erat tunc regis neapolitani appellatio) nomen recenter assumpserat, ut in id bellum opportuna magno feruore omnia comparerentur: pecunia cogenda, delectibus habendis, consilijs cum Gaelacio Sanseuerino, in cuius pectore omnia arcana, omnia consilia, actionesq;

Ludo-

Ludouici Sfortiæ concludebantur, cõstringendis. Cæterùm, Alfonsus, qui nullam rem ad bellum opportunam terra mariq; prætermiserat, ratus Ludouici uerbis nullam amplius habendam fidem esse: magisq; profuturũ, si eum terreret atq; infestaret, quàm si blandiendo mitigare conaretur: Legato mediolanensi Neapoli abscedere, imperauit: suum Mediolani agentem, reuocauit: Barijq; possessionem, totiusq; eius ditionis uectigalia, à Ludouico per multos annos Ferdinandi dono possessa, occupauit: nec his contentus signis potius animi infensi, quàm offensionibus, totis in id uiribus incubuit, ut Genuensium ciuitatem ab Ludouico Sfortia abalienaret, rem illis in motibus maximi momenti: eius namq; status mutatione, facultas haud sanè parua mediolanensis status contra Ludouicũ perturbandi, præbebatur: & Galliæ rex, regni neapolitani magni infestandi opportunitate priuabatur: cum Paulo igitur Fregosio cardinale, qui Genuensium dux antea fuerat: quem non pauci eiusdem familiæ sequebantur: & cum Obiecto Fliſco, ambobus magnis in ea ciuitate, eiusdemq; littoribus clientelis pollentibus: præterea cum alijs quibusdam Adurnijs, omnibus diuersis de causis Genua exulantibus, re deliberata, decreuit ualida esse tentare, an eos posset in patriam reducere: illud dictitare solitus: Anteuertendo ac diuertendo, uictoriam ex bellis reportare solere: cõstituit pariter cum firmo exercitu ipsemet in Flaminiã Aemiliamq; proficisci, ut inde repentè in Parmensem agrum duceret, ubi Ioannis galeacij nomine proclamato, eiusq; uexillis ostentatis, mediolan. imperij populos tumultũ in Ludouicũ excitaturos sperabat: q, si maximè aliqua difficultas obstaret, cõmodissimũ tũ existimabat,

procul ab suo regno bellum inchoari: ratus ad rei summam plurimũ interesse, Gallos in Longobardia ad hybernam usq; tempestatem distineri: utpote qui bellis tantùm Italicis assuetus, in quibus milites pabuli equorum maturitate expectata, ante extremum Aprilẽ in castra prodire non consueuerant, existimabat eos, ut eius tempestatis asperitatem uitarent, in amica regione necessariò hyematuros: sperabatq; interea temporis occasionẽ aliquam suæ salutis facilè exoriri posse: ac ne quid relinqueret intentatum, legatos Constantinopolim ad Baiasettum Othomannum Turcarum principẽ misit, auxilia tanquam in communi periculo petitũ, ex eo quòd de Caroli proposito in Græciam traijciendi eo debellato, ferebatur: quod quidem periculum norat à Baiasetto, minimè contemptum iri: nam ex præteritorum memoria bellorum, quæ ab Gallica natione contra Christianæ religionis hostes in Asia erant gesta, Gallorũ illi arma non parum formidabant. Hæc dum parte in omni procurantur, pontifex suas copias ductore Nicolao Vrsino Pitiliani comite Ostiam misit, terra mariq; Alfonso auxilia submittente: cumq; oppidum haud difficulter in suam potestatem redegissent, cœpissentq; tormentis arcem percutere, præfectus arcis, Fabricio Columna intercedente, & Ioanne Rouereo urbis præfecto, Iuliani Cardinalis fratre consentiente, paucis pòst diebus deditionem fecit, ea conditione, ne Pontifex cardinalem præfectúmue sacris interdiceret, néue armis persequeretur, nisi nouis delictis ipsi occasio præbita esset: Fabritio autem in cuius potestate Grittaferratam reliquerat cardinalis, concessum fuit, ut ducatorum decem millibus Pontifici persolutis, eam eodem iure possideret.

sideret. At Ludouicus Sforția, cui Cardinalis Sauona iter faciens, quæ suo consilio, & opera cum exulibus Alfonsus clam ageret, patefecerat: quantis impedimentis eius consilia turbarentur cum Carolo demonstrasset, eũ induxit, ut Heluetiorum duo millia qui Genuam in officio continerent, decerneret: utq; sine omni cunctatione, trecentos grauis armaturæ equites in Italiam transire iuberet: ut sub Obignei imperio, qui tum Roma reuersus, regis iussu Mediolani consederat, Longobardiã tutari, atque ulterius, si necessitas occasione poscceret, progredi possent: his adiungerentur quingenti Itali equites eodem tempore regijs conducti stipendijs, quib. Ioannesfranciscus Sanseuerinãs Gaiaci, Galeotus picus Mirandulæ comes, Rodulfus Gonzaga præficerentur: alij item quingenti, quos Ludouicus ex pacto conducere suo ære debebat: qui tamen nihil de consuetis artib. prætermittens, de sua ad Italiæ quietem ac securitatem propensione Pontificem Petrumq; Medicem confirmare non cessabat: nunc hoc nunc illud ad illorum alẽdas spes commiscens: cuius rei breui, aiebat, argumenta minimè obscura apparitura. Fieri uix põt, quin, quod efficaciter assueueratur, ambiguos reddat animos, etiam eorum qui secus credere constitutum habent: itaq; & si Ludouici uerbis iam nulla fides haberetur, illud tamen assequebatur, ut eius promissis, decreti apparatus tardarentur: Pontifici enim Petroq; Medici res Genuensium mouere uehementer placuisset: quoniam uerò ea re status Mediolanensium directò offendebatur, Pontifex ab Alfonso de triremibus, deq; secum suis copijs in Flaminia coniungendis appellatus, ut pro communi defensione in Flaminia cõiungerentur, annuebat: at ut ul-

terius procederent, non concedebat: de triremibus uerò, difficultates opponebat, asserens nondũ tempus esse Ludouicum in tantam desperationem conijcere: quin & Florentini ut regiam classem intra Ligurni portum reficiendi gratia admitterent, requisiti, eadem de causa hærebant suspensi: & quoniam ad regis Galliæ petitiones, fœdus quod cum Ferdinando haberent, excusauerant, haud facilè, ut ultra quàm fœderis necessitas coge ret, aliquid facerent, moueri poterant. Cùm autẽ res procrastinationem iam ferre nõ possent, tandem regia classis Federico maris præfecto duce, Neapoli soluit: Alfonsus autem ipse omnes suas copias in Aprutium, ut in Flaminiam transiret, coegit: sed prius quàm ultexius procederet, uisum est cum Pontifice idem cupiente in colloquium uenire, quod de summa rerum, deq; ijs quæ ad communem salutem pertinerent, semel statueretur: idcirco decima die Iulij Vicouarium Virginij Vrsini castellum, conuenere: ubi triduo commorati, admodũ concordes abiere. Hoc congressu constitutum fuit, ne rex ipse ultra progrederetur: sed partẽ exercitus, qui à rege centum ferè turmas equitum ut uicenos equites singulis turmis assignes, atq; una hippotoxotarum qui ballestarij equites hodie dicuntur leuis armaturæ equitũ plusquam tria milia continere ferebatur, secũ in Aprutiorum, siue, ut antiqui, Præcutinorum finibus, quo tutam præstaret Pontificis suamq; ditionẽ, retineret: Virginius uerò in agro Romano, ut Columnij in officio cõtinerentur, maneret: atque eandem ob caussam ducenti cataphracti pontificij, regis item turmæ aliquot leuis armaturæ, Romæ consisterent: in Aemiliam uerò cum turmis septuaginta, cum reliquis leuis armaturæ equi-

tibus

tibus, cumq; maiore parte Pontificis copiarum, quæ et defensionis tantùm gratia erant attributæ, Ferdinãdus Calabriæ dux (ea omnium erat regum Neapolitanorũ, maximi natu filij appellatio) altæ spei adolescens, transiret: isq; secum tanquam iuuentutis suæ moderatores haberet Ioannemiacobum Triultium, regiarum copiarum ducem: Pitiliani comitẽ, qui à Pontificis stipendijs ad regem transierat, peritißimos belli duces & fama celeberrimos. plurimum autem referre uidebatur, cum in Longobardiam ducendum esset, Ferdinandum adesse, propterea quòd cum Ioannegaleacio Isabellæ sororis suæ marito, atq; eodem Galeacij Hippolytæ, quæ Ferdinandi mater fuerat, fratris filio, arcto duplicíq; cognationis uinculo, coniunctus esset. Verùm ex rebus grauissimis quæ inter Pontificem & Alfonsum agerentur, de Columnensium rebus unum fuit, propterea quòd non obscuris signis aduertebatur, eos noua consilia spectare: nam cum Prosper & Fabritius stipendia regis defuncti meruissent, ab eoq; prouincias & honores obtinuissent, eo mortuo nõ modò Prosper post multa promissa Alfonso de eius sequendis stipendijs facta, sese Ascanij cardinalis opera cum Pontifice, Mediolanensiq; duce coniunxerat: nec se uni Pontifici id ab eo petenti adijcere uoluerat: uerumetiam Fabricius, qui in Alfonsi stipẽdijs perseuerauerat, Pontificis ac regis in Prosperũ odio perspecto, ægrè adduci ut cũ duce Calabriæ in Aemiliam proficisceretur, poterat, ni prius Prosperi totiusq; Columniæ gentis res in tuto ponerentur. Hic prætextus difficultatum erat: sed re uera uterq; ab Ascanij cardinalis amicitia qui paulò antè insidias ueritus Pontificis, sese Roma subduxerat, atq; in eorum ditionẽ re-

ceperat, trahebatur: necnon maiorum ſpe premiorum: multoq; magis dolore, quòd primum locum apud Alfonſum, amplioresq; ipſius felicitatis partes Virginius Vrſinus aduerſæ factionis princeps obtineret, ſeſe regis Galliæ ſtipendijs addixerant: quod ut occultum tenerent, donec citra periculũ ſe eius mereri ſtipendia profiteri poſſent, deſiderium præſeferentes cum Pontifice Alfonſoq;, qui omnia tentabant, ut Proſper eadem conditione ab ipſis accepta, quòd aliter ab eo ſecuri eſſe nequirent, Mediolanenſium ducis ſtipendia relinqueret conueniendi, continenter cum ipſis agebant: ſed ne res ad exitum perduceretur, nunc hoc nunc illud in ijs quæ proponebantur conditionibus, mouebant: qua in re diuerſa erãt Alexandri regisq; conſilia: Alexandro enim eos caſtellis quæ in agro Romano tenerent, ſpoliare cupienti, grata erat occaſio eos inuadendi: Alfonſus uerò qui nihil aliud quàm ut ſe tutum præſtaret, ſpectabat, in bellũ niſi extrema adductus neceſsitate, minimè propendebat: ſed Pontificis cupiditati ſeſe opponere nõ audebat: itaq; uno conſenſu eos armis eſſe cogendos ſtatuerunt: illud etiam inter eos deliberatum, quibus uiribus, quoq; ordine id eſſet aggrediendũ, uerùm prius re tentata, ſi paucis diebus res eorum componi tandem poſſent. Hæc atq; alia multa ab omni parte agebantur: uerùm Italiæ bellis tandem primordia Federici Aragonij in Genuenſes profectio dedit, maiore proculdubio claſſe atq; inſtructiore quã multis antè annis ulla Tyrrhenum mare percurriſſet: quinq; enim ac triginta triremes habuit, onerarias naues decem & octo, aliaq; minora nauigia non pauca: & in his complura tormenta, peditumq; quæ in terrã exponerentur, tria milia: hac claſſe con

se confisus, quodq; secum Genua exules haberet, Neapoli magna uictoriæ spe soluerat: uerùm profectionis tarditas, ex difficultatibus quas plerunq; magni motus secum trahunt: ex parte quoq; aliqua ab Ludouici Sfortiæ artificiosis, quib. spes aleret, dolis orta: necnõ quòd in Senensium portubus, donec militum quinq; milia numerum expleret, consederat, difficile factu reddidit, id quod mensem unum antea tentatum, facillimum extitisset: nam cum hostes satis temporis ad res suas confirmãdas habuissent, tam Diouinensis præfectus cum Heluetiorum duobus milibus regio stipendio conductis, Genuam erat ingressus: iamq; naues triremesq; complures in eo portu dispositæ armabãtur: pars item nauiũ Massiliæ instructarum appulerat: nec Ludouicus ullis parcebat impensis: qui Gasparum Sanseuerinatem cognomento Fracassam, fratremq; eius Antoniummariam cũ peditum cohortibus aliquot eò miserat: utq; non minus Genuensium beneuolentia quàm externis uiribus uteretur, partim donis, partim stipendijs, uarijsq; præmijs Ioannis Ludouici Fliſci Obiecti fratris, Adurniorum quoq; aliorumq; nobilium & popularium non paucorum animos, quorum opera studia eius ciuitatis erga se retineret, confirmauerat. Ad hæc Genua alijsq; eius litoris oppidis exulum clientes Mediolanum euocauit. His per se ualidis apparatibus plurimum existimationis & firmitudinis Aloisij Aurelianensis ducis præsentia adiunxit: qui ijsdem, quibus Aragonia classis in Genuensium mari conspecta fuerat, diebus, in eam urbem regis Galliæ iussu erat ingressus, cum prius Alexãdriæ cum Ludouico Sfortia de re communi egisset: qui ut tenebrarum plenæ sunt mortalium res, cum lætanter &

& magno cum honore, uerùm ut parem, acceperat: ne scius quàm breui tum principatus, tum uita ipsius eius in potestatem esset uentura. His rebus permoti Aragonij, qui prius sese in Genuæ portu cum classe conspicie dos præbere, sperantes ab exulum clientibus & amicis motum aliquem excitatum iri, constituerant, mutato cõsilio Ligusticam oram infestam habere decreuerunt: ac post aliquam sententiarum uarietatem, orientalis ne an occidua esset prius inuadenda, Obiecti sententiam secuti, qui plurimum sibi de oræ orientalis incolis polliceba tur, classem ad portum Veneris direxere: cuius oppidũ quod ab Genua pedites quadringẽti præsidij caussa uenerant: oppidanorumq; animi ab Ioannealoisio Fliſco, qui Spediã uenerat, confirmati erant, multis horis frustra oppugnarunt: sed expugnãdi spe amissa, sese in Ligurni portum, quo & commeatum renouarent, & augerent militum numerum, receperunt: nam cum intelligerent litoris oppida præsidijs bene munita esse, maioribus opus esse uiribus iudicarunt: itaq; Federicus ubi gallicam classem sua triremibus inferiorẽ, sed nauibus superiorem, sese è Genuæ portu ut emitteret, comparare percepisset, quo triremium celeritate usus, si fortè in se tota classe Gallus impetũ faceret, summouere se expeditius periculo posset, naues suas Neapolim remisit: ea tamen spe, ut si aut casu, aut uoluntate contingeret hostium triremes à nauibus seiungi, eis sese opponeret. Eodem tempore Aemiliam uersus dux Calabriæ, eo animo ut primã consilia secutus, pòst in Longobardiã trãsiret, contendebat: uerùm quo sibi liberum aditum pararet, nec impedimentũ ullum à tergo relinqueret, Bononiã sibi atq; Imolã, & Forumliuij adiungeret necesse erat,

erat: Nam Cesena pontificij iuris ciuitas, & Fauentia Astorri Manfredo puero subiecta, qui in stipendio et tutela Florentinorum erat, ad omnia Aragoniorum commoda paratæ erant. Forumliuij atq; Imolã Ecclesiæ uicarij nomine Octauianus Hieronymi Riarij filius, sub tutela tamen Catarinæ Sfortiæ matris suæ, obtinebat: cum qua Pontifex & Alfonsus iam menses aliquot de Octauiano communibus stipendijs conducendo, egerãt ea conditione, ut ditionis ipsius defensionem susciperẽt uerùm ea res ad exitum perduci non potuit: partim impedimentis ab ea, quo meliore conditione uteretur, interpositis: partim quòd Florentini prima decreta secuti, quibus se aduersus regem Galliæ nihil amplius facturos esse, quàm ex fœdere quod cum Alfonso haberent, tenerentur, constituerant, ei pactioni ad quam eorũ cõsensus requirebatur, non assentiebantur: pontifex enim & rex, cum sumptum soli suscipere recusabant: atque id eo magis, quòd Catarina eam urbem periculo se exposituram, ni unà cum cæteris Florentini ad Filij sui res tutandas obstringerentur, prorsus negabat: Hæc impedimenta Ferdinandi & Petri Medicis colloquiũ in Burgo sanctæ sepulchro, dum Ferdinãdus Ariminensi uia quæ nunc Marchia dicitur in Aemiliam ducit exercitum, habitum remouit: nã primo statim congressu ei patris sui Alfonsi nomine, se suasq; copias obtulit, quo eis ad libitum suum in Florentinorum, Senensium, & Fauentinorum rebus uteretur: qua re primus in Petro ardor accẽsus est: itaq; Florentiam reuersus, prudentioribus etiam ciuibus dissuadentibus, ei pactioni subscriberetur, quod id summopere esset à Ferdinãdo rogatus, uoluit: qua cõmunib. Pontificis, Ferdinandi, et Florentinorũ impẽsis

confecta, in suas non multò pòst partes Bononiam suis stipendijs eodem modo Ioanne Bentiuolo conducto, cuius autoritate atq; arbitrio tum ea ciuitas gubernabatur, traxerunt: cui promisit regis & Petri Medicis fide interposita Pontifex, se filium ipsius Antoniumgaleacium tunc protonotarium (ut uocant) Apostolicum, in cardinalium collegium cooptaturum. Magnam horũ accessio existimationem Ferdinandi copijs conciliauit: multo maiorem conciliatura, si his successibus in Aemiliam maturius ingressus esset: uerum tum profectionis è regno tarditas, tum Ludouici Sfortiæ uigilantia perfecerat, ut non prius Cesenam peruenerit Ferdinandus, quàm Obigneus, & Sfortianarum ductor copiarũ Gaiazzus cum exercitus in Aragonios destinati parte, itinere per agrum Bononiensem citra ullum impedimentum peracto, in Imolensem agrum sese effudissent. quã obrem primis Ferdinandi consilijs de ducendo in Longobardiam exercitu, perturbatis, bellum in Aemilia gerendum necessariò fuit: ubi cæteris urbibus Aragonensium partes sequẽtibus, Rauenna & Ceruia, Veneti imperij urbes, neutri parti adhærebant: parua autem illa Eridano flumini adiacens ora, quam Ferrariẽsium dux tenebat, Gallorum ac Sfortianorum copijs nulla commoda denegabat. Verumenimuerò, neq; difficultatibus quibus à Genuensium expeditione reiecti fuerant, neq; impedimentis in Aemilia obiectis, Petri Medicis temeritas frenabatur: qui clam & inconsulta rep. cum se cũ Pontifice & Alfonso coniunxisset, obstrinxissetq;, se palam regi Galliæ oppositurum, non modò ut classis neapolitana receptum & commeatum in Ligurni portu, facultatem præterea militem ex omni Florentinorum

ditio-

ditione euocandi haberet, permiserat: sed cum nullis iã terminis contineri posset, perfecit ut Annibal Bentiuolus Ioannis filius, qui Florentinis militabat, cum suis et Asturris Manfredi copijs, sese cum Ferdinandi exercitu simul ac is Foroliuiensium agrum attigit, coniungerentur, ad quem etiã ut mille pedites atq; tormenta aliquot à Florentinis mitterentur, effecit. Similis in Pontifice animus continenter apparebat: qui supra armorum apparatum Carolum à transitu alpiũ epistola deterruisse, monuisseq; disceptatione nõ armis ageret, minimè contentus, ei post altera epistola eadem sub pœna sacrosanctæ censuræ imperauit: per episcopum itẽ Calaguritanum suum apud Venetos nuntium, ubi eandem ob causam Alfonsi, ac, tametsi postulatis haud ita apertis, Florentinorum agebant oratores, Venetum senatũ magnoperè extimulauit, ut ad communem utilitatẽ armis sese Galliæ regi opponerent: aut saltem Ludouico Sfortiæ seriò denuntiarent, sibi hanc rerum nouarũ agitationem molestam esse: uerùm Senatus per suum ducẽ dato responso, haudquaquam prudentis officium principis esse, bellum ut ab domo aliena remoueat, in propriam & suam pertrahere, nullo modo adduci potuit, ut aut uerbis aut factis quicquam susciperet, quod partibus displicere posse uideretur. Ad hæc, quoniam Hispaniæ rex à Pontifice & Alfonso requisitus, classẽ milite instructam se in Siciliam, ut regno neapolitano, si opus esset, succurreret, sed tardius fortè propter rei nauariæ difficultatem, missurum spondebat: Pontifex ipse supra certam summam ab Alfonso ad eum missam, concessit, ut in hunc usum pecuniam omnem sedis apostolicæ autoritate in Hispania belli sacri, quod cruciatã uo-

cant, nomine coactam, posset cõuertere: quam pecuniã in alios usus, quàm contra religionis Christianæ hostes, nefas erat insumere: à quibus opprimendis, usq; adeò alienæ cogitationes erant ipsorum, ut Alfonsus, præter alios antea ad Turcam submissos, denuo Camillũ Pandonũ miserit: qui cum clam à Pontifice Georgius Bucciardus Genuensis, quem aliàs quoq; Innocentius Pontifex miserat, profectus est: qui à Baiasetto maximo honore affecti, atq; illico fere dimissi, auxiliorum magnifica promissa retulerunt: quæ, & si non molto pòst per legatum Neapolim à Baiasetto missum, cõfirmata essent, tamen siue locorum interuallo, siue quòd non satis Turca fideret Christianis, nullum effectum habuerũt. Eodẽ tempore Alfonsus & Petrus Medices, cum parum prosperos terra mariq; successus haberent, Ludouicũ Sfortiam suis artibus decipere, sed haud feliciore industriæ euentu, quàm uiribus, tentarunt. Opinio multorũ fuit, Ludouico ex propriꝰ periculi consideratione, molestũ fuisse regem Galliæ regno neapolitano potiri: uerùm propositum eius fuisse, ubi se Mediolani ducem fecisset, Gallorumq; exercitus in Hetruriam penetrasset, sese ad aliquam compositionem interponere, per quam se Alfonsus regis Galliæ stipendiariũ agnoscere: deq; pactorum obseruantia & fide regi cautione data: ac fortasse ab Florentinis oppidis quæ in Lunigiana tenerent, ereptis, rex in Galliam reuerteretur: Sic Florentinis concussis, regno neapolitano uiribus atq; autoritate diminuto, ipse dux Mediolanensium appellatus, tantũ esset consecutus, quãtum satis esse ad ipsius ex periculis quæ ei ex Gallorum uictoria imminere uidebantur, securitatem

tatem uideretur. Speraſſe Carolum hyeme præſertim aduentante, in aliquam difficultatem uenturum, qua ei uictoriæ curſus impediretur: perſpectaq; naturali Gallorum impotentia, regemq; à pecunijs imparatum: multorum item ſuorum uoluntate ab hac expeditione aliena, facilè fieri poſſe ſperabat, ut modus aliquis compoſitionis inueniretur. Quicquid horum ſit uerum, illud tamen eſt certum, Ludouicum quamuis initio, quo Petrum Medicem ab Aragonijs diſiungeret, multum laboraſſe, cœpiſſe poſt eum occultiſſimè ut in ſua ſententia perſiſteret, hortari: eidemq; polliceri, ſe daturum operã ut aut ne rex Galliæ tranſiret, aut ſi id non poſſet, breui & quidem priuſquam quicquam cis alpes tentaret, in Galliam reuerteretur: nec per legatum ſuum Florentiæ manentem, id ipſum agere non intermittebat: ſiue ea eius eſſet mens: ſiue iam in Petri exitium totus incumbens, eum eò uſq; in regem ferri cuperet, ut ei ad reconciliationem nullus aditus pateret. Petrus igitur cum de Alfonſi conſenſu eiuſmodi Ludouici conſilia regi Galliæ patefacere decreuiſſet, Ludouici oratorem domum ſuam, quaſi ipſe parum integra ualetudine uteretur, accerſiuit: prius tamen regis legato, qui Florentiæ agebat unde facilè eorum inter ſe ſermones exaudire poſſet, occultato: ibi Petrus claris uerbis omnibus Ludouici ſuaſionibus ac promiſſis repetitis: atque ut eius autoritate ductus, pertinaciter obſtiterat quominus Caroli poſtulatis aſſenſus præberetur, grauiter expoſtulare cœpit, quòd is tam ſolicitè eius in Italiam tranſitum procuraret: ac, quando facta uerbis minus reſponderent, ſibi aliquã rationem ineundã, ne ſe tanto periculo obſtringeret. Reſpõdebat mediolanẽſis, de Ludouici fide Petro

si non ob aliud, ob id saltem, quòd ei æquè perniciosum esset, Carolum Neapoli potiri, nihil esse dubitandum: utq; in eadem sententia perseueraret hortabatur: à qua si discederet, se Italiamq; uniuersam in seruitutem pertracturum. His auditis Gallus orator statim omnia regi suo patefecit, asserens eum ab Ludouico prodi: hæc tamen techna eum exitum nequaquam habuit, quem Alfonsus & Petrus sperauerãt: quin potius id à Gallis Ludouico patefactum, iram atq; odium prius in Petrũ cõceptum, solicitudinem præterea regis ne ultra tempus cunctando inutiliter tereret, stimulando, inflammauit. Iam uerò non modò apparatus terra mariq; comparati uerumetiam astrorũ hominumq; consensus futuras calamitates denunciabant Italiæ. In Apulia treis soles noctu, in medio, sed nubilo per circuitum cælo, cum fulgetris ac tonitruis horribilibus uisi: in agro Aretino innumerabiles armati uiri equis ingentibus insidentes, terribili cum strepitu, sonituq; timpanorum ac tubarũ per medium aerem transire conspecti: compluribus in Italia locis sacras imagines & statuas sudasse, hominũ aliorumq; animantium mõstra complura passim nata: alia item non pauca præter naturæ ordinem diuersis in partib. accidisse ferebantur: quæ omnia incredibili terrore mortales implebant, iam primùm ad Gallorum potentiæ famam eiusq; nationis ferocitatem perterrefactos, qui (ut ex multis scriptoribus cognoscebatur) olim uniuersam ferè Italiam percucurrerant, prædatiq; fuerant: urbem Romam ingenti abducta præda, ferro flammisq; uastauerant: non paucas in Asia prouincias suo imperio subiunxerant: ac uix esse ullam orbis terrarum partem, quæ ip sorum armis tentata non esset.

Verum

Verumenimuerò cæleſtibus ſignis, prædictionibus, & prodigijs maiorem indies fidem appropinquãtes exercitus conciliabant: Carolus enim ſuum propoſitum ſecutus, Viennam Delphinatus urbem uenerat: quem neq; totius regni preces, nec pecuniæ difficultas, quæ tanta erat, ut præſentibus nẽgotijs, niſi quibuſdam gemmis, quas tum ab Sabaudiæ duce, tum à Montferrati domina, quam Marcheſiam, ſiue Marcheſanam uocant, tum ab alijs aulæ principibus mutuò acceperat, oppignerãtis, magnam pecuniæ ſummam contraxiſſet, proficiſcere non poſſet, quin ipſemet in Italiam tranſiret, poterant remouere: nam, quam pecuniam ex Galliæ tributis coegerat: quãq; ab Ludouico mutuò acceperat, partim in maritimos apparatus, in quibus magnam uictoriæ ſpem ab imitio Galli repoſuerant, inſumpſerat: partim antequàm Lugduno diſcederet, in uarios homines temerè effuderat: cumq; eo tempore principum in extorquendis pecunijs, ut poſt Dei hominũq; pudore cõculcato auaritia immoderataq; cupiditas docuit, nõ eſſet prompta ſolertia, haud facilè erat, nouam pecuniã cogere: uſque adeò tenues erant apparatus, ac tanti belli fundamenta: quòd rex temeritate magis atq; impetu, quàm prudentia & conſilio moueretur. Verum, ut ſæpenumero euenire ſolet, ut quum ad rerum nouarum, magnarum, ac difficilium expeditionem uentum eſt, quanquam omnibus iam conſtitutis, hominum tamen mentibus, quæ in cõtrarium excogitari poſſunt, obuerſentur: cum iam iam rex profectionem adornaret, quin potius iam equitatus, alpes uerſus procederet, graue in tota aula extitit murmur, dum alij communes tãti belli difficultates ad calculos reuocarent: alij ab Italorum ac

Ludouici præsertim fraude, pericula: ab Florentia quo que de eius dolis nuncium commemorantes: quã suspicionem illud etiam augebat, quòd tum fortè certa pecunia quam is mittere debebat, non expediebatur: quibus rebus fiebat, ut nõ modò audacter contradicerent (quẽ admodum ubi consilia, rerũ euentis confirmantur, fieri solet) qui semper eam expeditionem repudiauerant: ue rumetiã ex ijs nõnulli qui eis præcipui hortatores exti terant: atq; inter cæteros Maclouiensis episcopus, uehe menter nutare cœperunt: ac tandem cum ad regis aures is rumor peruenisset, talẽ in tota aula, atq; adeò in ipsius regis animo commotionẽ excitauit, tantamq; ad belli studium remittendum propensionem, ut illicò siste ret miles gradum imperarit: quamobrẽ procerum non pauci qui iam in itinere erant, cũ ne quis in Italiã transiret, edictum esse audirẽt, in aulam reuerterunt: quæ quidem mutatio rerum facilè, ut creditur, processisset, ni Iulianus cardinalis, & ut prius sic etiam tunc postq; Italiæ calamitatum fatale instrumentum, sua tum autoritate, tum uehementia, regis spiritus qui iam ferè congelarant, accendisset, animumq; ad prima consilia reuocasset, ei nõ modò rationibus quibus ad tam gloriosam expeditionem fuerat excitatus, in memoriam reuocatis sed & ob oculos infamia qua apud cunctos mortales, ab leui tam magnifici consilij mutatione notaretur, grauissimis stimulis propositis. Quã igitur ob rem Artesij oppidis restitutis, sui regni fines ea ex parte debilitasse? Quid tanta cum molestia non modò nobilitatis, uerum etiam populorum, regi Hispaniæ ditione Ruscinonis tradita aditum in Galliam patefeciisse? Ceteros reges aut quo se imminentibus periculis eximant, aut ut ma-

xima

xima ex eo commoda consequantur, talia assentiri solere: uerùm, quæ necessitas, quæ pericula mouisse? quod premium expectare? qui ad eum fructus redundare, nisi ingenti precio, ignominiam multo maiorem sibi cõparare? Qui casus exorti? quæ difficultates natæ? quæ pericula post expeditionẽ apud omnes mortales promulgatam in lucem prolata? quin potius uictoriæ spem fundamentis in quibus hostes omnem defensionis spem posuerant, elusis, indies fieri maiorem: nam Aragoniorũ classem post uanam portus Veneris oppugnationem, in Ligurni portum non sine ignominia refugisse: nec cã contra Genuam, à tantis copijs atq; ab firmiore classe defensam, aliquid iam posse: terrestres uerò copias in Aemilia paucorum Gallorum occursu ultra progredi non audere: quid agerent, si regem cum tanto exercitu iam alpes superasse, fama per totam Italiam dissiparetur? qui tumultus passim excitarentur? in quantũ Pontifex terrorem, ut ex Vaticano suo Columniorum arma in ipsis urbis Romæ portis cerneret, conijceretur? Petri uerò Medicis pauor, quantus? cum suosmet consanguineos, sibi infensos, patriam suam Gallico nomini addictißimam, cupidißimamq; libertatis ab ipso oppressæ, recuperandæ, uideret? Regis impetum nulla re impediri ad regni neapolitani fines usq; posse: quò ubi primùm accesserit, eosdem tumultus terroresq; fore: nec aliud quicquã omni ex parte, quàm aut defectionẽ, aut fugam: Vereri forsitan pecuniã sibi defuturam? quæ audito suorum armorũ strepitu, tormentorumq; fulminãtium horribilibus tonitruis, ab uniuersa Italia certatim ad eũ sit afferenda: quòd si quis tamen ei sese uellet opponere, spolia, præda, opes de uictis relata ad exercitũ

alendum satis superq; futura: propterea quòd in Italia, complures iam annos magis ad belli imaginem, quã ad uera bella assueta, nerui non essent ad gallicum impetũ sustinẽdum. Itaq;, qui metus? quæ perturbatio? quæ somnia? quæ umbræ inanes regis pectus occupasse? quo tã repente illam eius animi altitudinem abijsse? quo ferocitas? qua quatriduo ante se cunctam simul coniunctam Italiam uincere posse iactabat? Cogitaret sibi nequaquam esse integrum suã mutare consilia: res longè ni-mium processisse: propter oppidorum abalienationem propter auditos, missos, eiectosq; legatos: propter tam immanes quos iam fecisset sumptus, tantosq; apparatus propter famam passim dissipatã: quòd ipsemet iam penè alpium iuga conscendere cœpisset: ac tametsi ea expeditio plena periculi foret, necessitate ad eã persequẽdam impelli: propterea quòd inter gloriam atq; infaniam, inter dedecus & triumphos, nullum reliquũ esset medium: alterutrum prorsus esse necessarium, ut aut omnium regum maximus, aut contemptissimus habeatur. Quid igitur uictoriam tam certam, triumphũ tam illustrem remorari? Hæc in summa à Cardinali natura ipsius magis ac sententia, & gestibus uiolẽta accensaq;, quàm uerborum ornatu prolata, regis animum usque adeò permouerunt, ut ijs modõ auditis qui ipsum ad id bellum cohortabantur, eo ipso die Vienna, omnibus regni Galliæ regulis ac ducibus, Borbonio cui totius regni procurationem commisit, & Ammirallio, necnon paucis alijs, quibus prouinciarum, quas maximè periculis opportunas esse rebatur, custodiam demandauit, exceptis, comitatus discederet: atq; per montem Genebram, quòd his multo faciliorem transitum, quã mons

Cenisius

Ceniſius, per quem olim, uerùm difficultate incredibili, Annibal Cartaginenſis tranſierat (illæ Cottiæ, hæ Pœninæ alpes hodie uocantur) præberet, in Italiam tranſiret: ac nona die Septemb. anno Chriſti MCCCCXCIIII Aſtam urbem ingrederetur: quæ res ſecum calamitatũ innumerabilium horribiliumq; cuẽtuum, atq; omnium penè mutationum ſeminarium in Italiam importauit: nam ab eius aduentu nnn modò ſtatuum mutationes, euerſiones regnorum, regionum uaſtationes, urbiũ excidia, cædes crudeliſſimæ, uerumetiam inuſitata noua ueſtimentorũ genera, mores inauditi, noui & cruenti bel ligerandi modi, morbi ad eam diem incogniti, originẽ duxerunt: quietisq; & concordiæ in Italia inſtrumenta adeò turbata ſunt, ut quòd in ordinem iterum reſtitui non poſſent, externæ gentes, barbarorumq; acies eam conculcandi uaſtandiq; habuerint facultatem: atque ut noſtra eſſet infelicitas maior, néue uictoris uirtute noſtra dedecora minuerentur, ille cuius aduentu tot mala ſunt inuecta, quanuis tantis fortunæ donis eſſet cumulatus, idem tamen omnibus ferè naturæ animiq; dotibus uacuus erat: certum enim eſt, Carolum à puero conſtitutione admodum infirma, corporeq; male affecto fuiſſe: ſtatura breui, uultu uerò, excepto uigore, atq; oculorum dignitate, turpiſſimo: reliquis autem corporis partibus ita compoſitis, ut monſtro ſimilior quàm homini uideretur: neq; ſalùm notitia bonarum artium prorſus caruit, uerumetiam communium literarum notas ignorauit. Imperandi quidem cupidiſſimus fuit, ſed ad quidquis potius quàm ad imperãdum aptus, propterea quòd à ſuis perpetuò circumactus, cum eis neq; maieſtatem, neq; autoritatem ullam retinebat: à laboribus & ne-

gotijs omnibus alienus: in ijs tamen quibus operam accõmodabat, omni prudentia iudicioq; destitutus: quòd si fortè quid in eo laude dignum apparebat, si quis penitus introspiceret, à uirtute quàm à uitio id remotius esse comperisset: eræ in eo quædam ad gloriam propensio, uerùm impetu magis quàm consilio: liberalitas quoque, at inconsulta & sine modo ac delectu: immutabilis interdum in deliberationibus, uerùm ita ut pertinacem potius quàm constantem diceres: ac quam alij bonitatem appellant, ea uerius stupor atq; animi remissio quædam erat appellanda. Quo die igitur rex in urbẽ Astam uenit, eodem se ei lætissimo auspicio, fortunæ benignitas cœpit ostendere. Nam Genua optatissimi nũtij statim affuerunt, nuntiantes Federicum Aragonium postquam se à Veneris portu in Ligurni portum recepisset, ibidemq; classem recreasset, nouos milites conduxisset, ad eadem litora reuersum, Obiectum Fliscũ cum tribus peditum millibus in continentem exposuisse: qui citra difficultatem Rapallo, quod ab Genua milliarib. uiginti distat, occupato, uicinam oram infestam habere cœpisse: quod initium cum haud parui momenti esset, quòd in ea ciuitate partibus infecta, omnis, quantũuis exiguus motus, periculosissimus est: ijs qui in urbe erãt, ut maiores ab hostibus progressus fierent, ultra perferre usum non fuit: idcirco militum parte una ad Genuæ custodiam relicta, pedibus cum reliquis copijs Rapallũ uersus Sanseuerinates fratres mouerunt: Ioannes uerò Adurnius Augustini Genuensium præfecti frater cum Italorum cohortibus: Aurelianensis dux cum mille Heluetijs in classe, in qua galeæ decẽ & octo, galeones sex (illas triremes & longas naues, hos, quod mixtæ ex illis

& one-

& onerarijs nauibus sint formæ, nothas siue phaselos appellare posse uidemur) onerariæq; naues nouem: ad Rapallum omnes coniuncti, magno impetu in hostẽ qui ad pontem inter Rapalli suburbium, & planiciem quandam angustam ad mare usq; protensam constiterant, inuaserunt; Aragonijs non parum adiumenti loci asperitas afferebat: cuius caussa magis quàm ulla hominum opera, illius oræ loca munita sunt: hac de caussa initium pugnæ non satis auspicatum hostibus uidebatur: & iam Heluetij, quòd loco essent ad suas acies explicandas inepto, pedem relaturi uidebantur: uerùm cum ab omni parte oppidani Adurniæ factionis homines inter illa saxa montesq; asperrimos, pugnare boni, tumultuosè concurrerent: Aragonij præterea ab classe Gallica quæ ad litus quantum poterat accesserat, tormẽtis per latus peterentur, difficulter hostium impressionem sustinere cœperunt: cumq; iam de ponte repulsi essent, Obiecto, cuius factionis homines nondum sese commouerant, nuntiatum est Ioannemaloisium Flisceum cũ nõ parua manu aduentare: quamobrem ne à tergo muniderentur ueriti, fugam capessere, ipseq; Obiectus, exulum more, primus per uiam quæ in montes ducit, cœperũt: è quibus partim in pugna, partim in ipsa fuga supra cẽtum cecidere: quæ clades nequaquam exigua pro ea pugnandi ratione, quæ tunc in Italia erat in usu, censenda est: multi eodem modo capti fuerant, inter quos Iulius Vrsinus, qui Alfonso militans cum quadraginta cataphractis, atq; aliquot hippotoxotis, classem sequebatur: itẽ Fregosinus Fregosij cardinalis filius, & Orlandinus ex eadem familia natus. Hac uictoria Genuensiũ res in tuto prorsus positæ sunt: propterea quòd Feders

cus Aragonius, qui simul ac milites in continentem exposuisset, ne in Rapallensi pugnare sinu cum hostili classe cogeretur, sese in altum receperat, quòd se aliquid tunc proficere posse desperaret, iterum classem in Ligurni portum reduxit: ac quanquam ibi nouos milites comparasset, uariaq; animo de quopiam alio litoris loco inuadendo agitaret, nihilominus tamen, ut ex aduersis expeditionum initijs animus cum existimatione amittitur, nihil ultra memorabile tẽtauit, Ludouico Sforti iusta occasione gloriandi relicta, sua industria & consilijs aduersarios irrisos esse: quòd nulla re alia Genuensium res essent conseruatæ, quàm expeditionis mora: suis artibus atq; inani spe procurata. Ad Carolum autem qui Astæ erat, statim Ludouicus Sforti a cum uxore sua Beatrice ingenti pompa, atq; splendidissimo nobilium, & forma præstantissimarum ex tota Insubria mulierum comitatu, conuolauit: cui & dux Ferrariensium Hercules aderat: ibi cum de re communi ageretur, constitutum fuit, ut quamprimũ fieri posset, exercitus procederet: atq; ut id fieret diligentius, Ludouicus ueritus ne tempestatis asperitate aduentante, rex eam hyemem in Mediolanẽsium ageret terris, regi denuo pecuniam mutuo, qua non mediocriter egebat, dedit: is tamen eo morbo, quas uariolas nostri uocãt, ueteres papulas appellabant, correptus, Astæ mensem unum morari coactus est: itaq; exercitum partim in urbe, partim in uicinis oppidis disposuit: cuius militum numerus, quantum ex uarijs multorum sententijs uero propius colligere licet, præter ducentos nobiles ad regis præsidium destinatos, Heluetijs qui præfecto Diuionensi (Balliuum illi uocant) duce, Genuam uenerant, eosq; qui in Aemilia sub

Obigneo

Obigneo militabant computatis, mille & sexcentos cataphractos, quibus singulis Gallico more bini armigeri attribuuntur: ita ut singuli cataphracti, quos ipsi lanceas uocant, equos sex ducant, continebat: sex item millia Heluetiorum peditum, totidem Gallorum, è quibus tria millia erant ab Aquitania, ex qua prouincia, iudicio Gallorum, pedites ad bella gerenda aptiores, quàm ab ulla Galliæ parte, educuntur: tormentorũ præterea ingens numerus, tam muralium quàm campestrium nauigijs Genuã aduectus fuerat, in eum finem ut cũ exercitu coniungerentur: quæ quidem tormenta erant eiusmodi, ut eis pares nunquam uidisset Italia. Hæc pestis complures annos ante in Germania inuenta, in Italiam à Venetis primùm eo bello quod circa salutis annũ millesimum trecentesimum & octuagesimum cum Genuẽsibus gesserunt, inuecta fuit: quo bello classe Veneti superati, & Clodia amissa, uehementer afflicti, ad uictoris arbitrium res componere cogebantur, nisi tam præclaræ occasioni moderatum consilium defuisset. In his machinis, quæ maiores erant, Bombardæ uocabantur: quarum postea usu per Italiam uniuersam dißipato, ad oppidorum oppugnationem adhiberi cœperunt: quarum aliæ è ferro, ære Cyprio aliæ conflabantur, uerùm usq; adeò ingentes, ut partim mole sua, partim hominũ imperitia, atq; instrumentorum ad eas regendas nõ satis apta confectione, tardißimè, nec sine maxima difficultate uehebantur: eadem difficultate ad oppugnationes firmabantur: quod ubi erat factum, tanto interuallo dißplodebantur, rursumq; ad nouos iactus instruebãtur, ut exiguo admodum successu, præ eo qui postea usu magistro secutus est, multum temporis insumeretur: ex

quo illud sequebatur, ut locorum quæ oppugnabantur propugnatores, satis ad munitiones ociosè restaurãdas temporis haberent: cum tamen nitri (salnitrum uocãt) quo puluis tormentarius conficitur, uiolentia, appositò igni, usq; adeò horrẽdo fulminis tonitru atq; impetu globi per inane uolarent, ut hoc tormentũ etiam priusquã tantam perfectionem obtinuisset, omneis machinas, quibus ad oppidorum oppugnationes, magna cum Archimedis aliorumq; inuentorum gloria, ueteres usi erant, ridicula faceret. Verùm Galli, machinis seu fistulis huiusmodi agilioribus, nec alia ex materia, quã æris quadam mistura, quam cuprum uocant, nos paulò ante æs Cyprium latinè nominauimus, quos canones appellabant, pro ueteribus catapultis conflatis: pilis præterea ferreis, cum antè lapideis, cisq; longè maioribus grauioribusq; uterentur, eas carris impositas, nõ quidẽ boum iugis ut in Italia mos erat, sed equis ea hominum atque instrumentorum agilitate, ut pari ferè cum exercitibus gradu incederent, conuehebant: & muris admotas incredibili celeritate statuebant: cumq; paruo admodum interuallo disploderentur, usq; adeò crebris atq; uiolentis ictibus uerberabant, ut quod prius in Italia multorum dierum spacio fieri solebat, ab his paucissimis horis perficeretur: qua tartarea potius quam humana machina non minus in campestri pugna, quàm in oppidorum oppugnationibus, utebantur: ijsdem igitur atque alijs minoribus tormentis sed eadem agilitate celeritateq; pro rata cuiusq; portione & conflatis, & aduectis fiebat, ut Caroli exercitus toti Italiæ ualde formidabilis esset: præterea uerò etiã, non tam numero quã uirtute hostiũ nostri non parũ terrebantur. Nam cum equites omnes

omnes ferè ex Galliæ oppidis, neq; tamẽ plebeis, sed no bilibus, qui haud prorsus ducum arbitrio admitterẽtur remouerẽtúrve cõstarct: stipendia quoq; nõ ab ipsis du cibus, sed ab regijs quæstoribus caperent, turmas habe bant non modò numero integras, uerùmetiam robore et uirtute florẽtes, equis bonis armisq; præclarè instru ctas, cum & per inopiam id facere minimè prohiberen tur: & certatim quisq; alterum superare partim hono ris, quem in hominum pectoribus generis claritas alit, impulsu cõtenderet: partim quòd ex fortiter factis pre mia tum extra militiam, tum in ipsa militia sperare po terant: quæ ita erat cõstituta, ut per gradus ad ducis mu nus pateret ascensus. Iisdem stimulis, tum ordinum præ fecti, tum omnes ferè proceres, & reguli, quiq; generis nobilitate cæteris præstabant, cunctiq; alij regis Galliæ imperium agnoscentes, agebantur: qui suæ turmæ cer to equitum numero definito contenti (nemini enim il lius regni more supra cẽtum cataphractos ductare ulli licitum fuit) nihil magis in uotis habebant, quàm suo re gi probari, eiusq; fauorẽ emereri: ex quo fiebat, ut nec mutandi domini ex inconstantia cupiditas: nec ambitio aut auaritia, qua cum reliquis duabus, ut maiore militũ numero eos anteirent, æmulatione certarent, inter eos locum habebat: quæ omnia secus habent in Italorũ mili tia, in qua equitum pleriq; siue rustici, siue plebei, quiq; alius principis imperio subiecti, prorsusq; ex suorũ du cum nutu pendentes, cum quibus de stipendio agendum erat, in quorũ erat arbitrio eos & in militiã ascribere, & ornare stipẽdijs, hi neq; natura, neq; casu ad nauiter militandum impellebantur: quin & ipsi duces ac cen turiones rarò eius qui eos conducebat, erant ditionis:

qui sæpenumero sua commoda finesq; diuersos propositos haberent: æmulatione, atque odijs inter se mutuis pleni: quorum militiæ nullus esset terminus definitus: uerè suorum militum domini, numerum cuius gratia stipendia capiebant, non habebant: nec honestis conditionibus contenti, quauis occasione precia dominis cupidè imponebant: atq; in eodem munere instabiles, sæpe ad alia stipendia transitiones faciebant: ambitione interdum aut auaritia, aut alijs rebus, ut non modò inconstantes essent, uerùm etiam infideles, impellente. Nec minor inter Italos, & eos qui cum Carolo erant pedites, diuersitas apparebat: Itali enim stataria pugna certo seruato ordine minimè pugnabant, sed per campos dispersi, sese plerumq; ad aggeres & fossas recipientes: uerumenim, Heluetij gens bellicosissima, quicq; lõgo militiæ usu, multisq; præclarissimis victorijs, ueteris ferocitatis famam renouarant, statario ordine seruato, ordinibusq; ad certum militum numerum constitutis, in pugnam descendebant: ac nemine suum ordinem deserẽte muri instar firmi atq; penè inuicti sese, siquidem pugnæ locus talis esset, ut acies suas explicare possent, hostibus opponebant: eadem quoq; disciplina & ordine, sed non eadem uirtute Franci Vasconesq; pedites depugnabant Dum uerò rex aduersa ualetudine præpeditus, moram Astæ trahit, nouus circa Romã tumultus exoritur: nam Columnij, qui, etsi Alfonsus eorum iniqua postulata admisisset, simulac Obigneus cum Gallicis copijs in Aemiliam esset ingressus, nihil iam dissimulantes se Galliæ regis partes sequi, Ostiæ arcem quorundam Hispanorũ, qui in præsidio arcis erant, opera occuparunt. Coegit hoc factum Pontificem, ut apud omnes principes, præ-

sertim

sertim uerò Hispaniæ regem, Venetumq; Senatum, de iniuria ab Gallis illata, expostularet: à quo, etiam, etsi frustra, auxilia ex fœdere superioris anni postulauit: Quare animo constanti ad belli apparatum conuersus ac Prospero Fabricioq; citatis, cum non parerent, ædes quas Romæ haberent, demoliri iussit, copijsq; suis cum parte earum quæ Alfonso, Virginio duce, militabant, ad flumen Teueronem prope Tibur, coactis, in Colũnensium fines: qui ducẽtos tantùm grauis armaturæ equites, & mille pedites habebãt, iussit inuadere: sed postea ueritus Pontifex ne gallica classis, quam fama erat Genua ut Ostiæ opem ferret, proficisci, ad Neptunium, Columnensium portum receptum haberet, Alfonsus copijs omnibus quas Pontifex ipseq; in eis locis haberent, Terracinæ collectis, ibi castra, eius expugnationẽ haud difficilem ratus, posuit: uerùm enim, Columnijs strenuè propugnantibus: cumq; in eorum fines Camilli Vitelli à Ciuitatecastello, eiusq; fratrum qui recens in Gallicas partes transierant, copiæ sine impedimento iam penetrassent, Pontifex suarum partem copiarum quæ cum Ferdinando in Aemilia erant, Romam reuocauit: cuius res non eo felicitatis cursu procedebant, qui initio sese ostentare uidebatur: nam cum Villafrancam inter Forũ Liuij & Fauentiam peruenisset, indeq; Imolam uersus uia Aemilia iter arriperet, hostium exercitus qui prope Villafrancam consederat, quòd uiribus esset impar, sese inter Luci & Columbariæ syluam, ad Genioli fossã locum natura munitissimum, in Herculis Estensis ditione, à qua commeatum capiebat, recepit: quamobrẽ cũ Ferdinãdus pugnandi citra grauissimum propter situs difficultatem periculum, facultatem sibi ereptam uide-

ret, copias Tuscanellam haud procul ab Sanpetri castel lo, in Bononiensium fines eduxit: cũ enim pugnandi cupiditate teneretur, Bononiã uersus simulata profectione, quo minus eis progredi liceret, hostibus necessitatẽ in locis non usq; adeò munitis castrametandi imponere satagebat: uerùm illi paucis diebus pòst Imolæ appropinquantes, ad Santerni flumen, Lucum inter & Santagatam à tergo Padum habentes, castrorum loco diligenter munito, constitere. Castra Ferdinandus postridie ad idem flumen Mordano & Bubano haud procul, ab hostium uerò castris sex passuum millibus posuit: atque in sequenti die exercitum ad pugnam instructum mille ab hoste passibus produxit: Vbi autẽ eos horas aliquot frustra, in planicie sua amplitudine ad explicãdas acies commodissima, expectasset: existimaretq; non sine manifesto periculo castra eo loco inuadi posse, Barbianũ Cotignolæ prædium suburbanum, non quidem montes uersus, ut antea fecerat, sed ad hostilium castrorum latera se recepit, eodẽ semper cõsilio, ut eos si quo modo fieri posset, ex tam munitis castris eliceret. Ad eam diẽ Calabriæ ducis res maiore autoritate, quòd & hostes, se potius castrorum munitionibus, quàm armorũ uirtute defendentes, pugnam detrectassent: & si quando leuis armaturæ equites utrinq; concurrissent, Aragonij potius superiores euasissent, processisse uidebantur: at, cum pòst in dies Gallicæ & Sfortianæ copiæ, ijs militibus qui initio retro remanserant superueniẽtibus, creuissent, belli fortuna cœpit commutari: quam ob causã Ferdinandus, ardore, ducum qui apud ipsum erant, cõsilijs, refrigerato, ne se fortunæ nisi meliore loco committeret, ad Santagatam Ferrariensis ducis oppidũ co-

pias

pias reduxit: ubi cum peditatu se atq; parte equitatus, quam Pontifex reuocauerat diminutum, inq; Ferrariē-sis ditionis medio cerneret, ut se muniret, operā dabat: quo in loco dies paucos commoratus, cum ducentos ca taphractos, atq; unà Heluetios pedites mille, in hostium castris ab rege Galliæ simul ac Astam urbem attigisset missos, expectari didicisset, sese intra Fauentiæ suburba na recepit, qui locus inter urbis mœnia & fossam circi-ter mille ab urbe passus circumductam habens, totam ambit urbem: eumq; situm bene munitum præstat, locus Cerea, à Fauentinis appellatur: ex hoc Ferdinādi facto hostis castrorum ab eo derelictum ad Santagatam locū occupauit. pugnandi uoluntatem uterq; exercitus præ se quidem tulit, ubi hostem inferiorem uidit: uerū æquis uiribus, pugnæ aleam uterq; uitabat: ex quo id accidit, quod rarißimè solet, ut unum idemq; consilium duobus contrarijs exercitibus probaretur. Existimabant Galli sese id obtinere, quamobrem ex Mediolanensium fini-bus processerant, si, ut ne Aragonij ultra progrederen tur, obtinerent: Alfonsus quoq; rex, non parum se pro-fecisse ratus, si hostium progressus ad usq; hyemem disti nerentur, & filio seriò mandauerat, & Ioannijacobo Triultio Pitilianoq; iniunxerat, ne in fortunæ potestatē sine magna occasione regnum neapolitanum, quòd illo amisso exercitu, amissum existimaret, poneret: uerùm hæc ad eius salutem remedia erant infirma: quoniā Ca-rolus, neq; anni tēpore, neq; ulla præterea difficultate eius impetu retardato, simulatq; ex morbo conualuit, exercitū mouit. Grauißimo oppressus morbo in Papiæ arce decumbebat Ioannesgaleacius mediolanensiū dux regis consobrinus (ambo enim ex duabus sororibus,

Ludouici II Sabaudiæ ducis filiabus erant nati) quem Rex Papia iter faciens, inq; eadem arce receptus, humanissimè adijt. sermo quidem nihil habuit peculiare, propter Ludouici præsentiam: tantũ se ex eius aduersa ualetudine molestiam capere demonstrauit: eumq; est ad sanitatem bona spe procurandam hortatus: uerum tum regis, tum eorum qui cum eo erant animus miseratione non parum commouebatur: cum nemo esset qui non certò sibi persuaderet, miseri iuuenis uitam patrui insidijs breuissimam fore: augebat etiam dolorem Isabellæ uxoris eius præsentis conspectus, quæ non solùm de mariti paruuliq;, quem ex eo susceperat, filij, salute solicita, uerumetiam ex patris alicrumq; suorum periculo mœstissima, se se in omniũ conspectu ad regis pedes admodum miserabiliter abiecit, eiq; cum lachrymarũ flumine patrem suamq; Aragoniam domum cõmendauit: cui rex, etsi ætate, eximiaq; mulieris pulcritudine moueri se ad misericordiam minimè dissimularet, nihilominus tamen, cum tam graues motus leui occasione sisti nequirent, respondit, res eò usque adductas esse, ut expeditionem urgere, atq; in ea persistere cogeretur. Papia profectus rex, Placentiam uenit: ubi cum constitisset, nũtij de Ioannis Galeacij morte superuenerunt: quamobrẽ Ludouicus qui regẽ erat secutus, magna celeritate Mediolanum reuersus est: ubi à Senatus principibus ab ipso ad id subornatis, relatum ad consilium fuit, ut cũ propter imperij Mediolanensis magnitudinem, tum etiam temporum quæ Italiæ imminerent, difficultatem, rem fore pernicioſissimam, si Ioannis Galeacij filius quinque annorum puer, succederet patri: principem hìc requiri prudentia atq; autoritate magnum: idcirco publicæ salutis

lutis ac neceſsitatis cauſa, à lege, quod & ipſa iura permittunt, paululum deflectendũ, Ludouicumq; ut huius imperij dignitatẽ nomenq;, onus biſce temporibus grauiſsimum, communis boni cauſſa uelit ſuſcipere, cogendum eſſe: quo prætextu honeſtate ambitioni cedente, et ſi nonnihil per ſimulationem reluctaretur, manè inſequentis diei, nomen atq; inſignia Mediolanenſis imperij ſuſcepit, priùs ſeorſim conteſtatus, ſe ea tanquam ad ſe ex regis Romanorum diplomate, iure ſpectantia ſuſcipere. Rumor à nonnullis fuit diſſipatus, Ioannis Galeacij interitum ex ueneris uſu immoderato, proueniſſe: creditum tamen in tota fuit paſsim Italia, eum non naturali morbo, non aliqua intemperantia, ſed ueneno eius mortem procuratam fuiſſe: quin & Theodorus Papienſis, qui unus è regijs medicis fuit, quiq; aderat cum à Carolo uiſitaretur, ſe manifeſtiſsima ueneni ſigna deprehẽdiſſe affirmauit: nec quiſquam fuit qui ambigeret, ſi uenenum fuit, quin patrui opera ei datum fuiſſet: qui abſoluta gubernatoris in Mediolanenſium imperio poteſtate non contentus: ac pro communi magnorum hominũ cupiditate, inſignibus atq; honoribus fieri cupiens illuſtrior, multoq; magis quòd ad ſuam ipſius ſecuritatem, filiorumq; ſucceſsionem, legitimi principis mortem neceſſariam eſſe exiſtimaret, in ſe transferre ac ſtabilire ducis tum poteſtatem, tum nomen uoluiſſe: qua cupiditate, ad tantum ſcelus pẽtrandum eius alioqui mãſueta atq; à ſanguine abhorrẽs natura, fuerit impulſa: fuitq; ab omnibus ferè creditũ, hac eum mente iam tum fuiſſe cum primùm de Gallis in Italiam adducendis agere cœpit: opportuniſsimam occaſionem ratus dirum propoſitum perficiendi, eo tempore, quo, quòd rex Galliæ in

Insubria tanto cum exercitu esset, animum unicuiq; defuturum ad tantum scelus ulciscendum, existimaret. Fuerunt qui recens hoc consilium crederent, ex metu regis exortum: ueritus, ut sunt repentina Gallorum consilia ne Rex ad Ioannem Galeacium è tanta seruitute liberandum temerè procederet: siue sanguinis propinquitate, atq; ætatis misericordia commotus, siue quòd ad securitatem suam magis facere arbitraretur, insubriæ imperium in cõsobrini potestate esse quàm Ludouici: cuius fidem, qui apud regem suspectam reddere conarentur, minimè deerant. Verumenimuerò, quòd Ludouicus superiore anno diploma procurasset: paulóq; antè nepotis obitum monumenta tam sollicitè expediri ab Imperatore postulasset, id arguit potius rem præmeditatam ac uoluntariam, quàm subitam præsentisq; periculi metu, constitutam. Substitit aliquot dies Placentiæ Carolus non sine animi propensione ultra montes redeundi: nãtum quòd à pecunia satis esset imparatus, tum quòd nihil in Italia noui sua causa existere animaduerteret: quæ res non parum ancipitem regis animum de rerum suarum successu reddebat: accedebat etiam suspicio ex nouo duce concepta: quem fama erat, tametsi ab rege discedens se rediturum promisisset, minimè rediturum. Nec absurdum est, cum transalpanis gentibus sceleratus ille homines ueneno tollendi mos, in multis Italiæ locis usitatus, penè sit ignotus, Carolum totumq; eius comitatum, præterquàm quòd eius fidem suspectam habebant, Ludouici nomẽ horruisse: quinetiã se graui affectũ iniuria existimasse, Ludouicũ, quo facinus tam detestandũ citra periculum perficere posset, suũ in Italiam aduentũ procurasse: constituit tandem nihilominus procede-

cedere, quemadmodum à Ludouico continenter urgebatur: qui & regi se intra paucos dies rediturum subinde confirmabat: quippe & in togata Gallia diutius hærere, & trans alpes domum temerè redire, ab eius consilijs prorsus erat alienum. Quo die rex Placentia mouit, ad eum Laurentius & Ioannes Medicei uenerunt, qui è suis uillis clam fuga elapsi, regi instabant ut Florētiam accederet, magnifica de præstanti Florentinorum erga reges Galliæ uoluntate pollicētes: neq; minora de ipsorum in Petrum Medicem odio, in quē ex nouis offensionibus non parum aucta erat regis ira: nam cū rex ex Asta urbe legatos Florentiam misisset, qui, si regi liberum transitum permitterent, atq; in posterum ab Alfonsi defensione desisterent, multa pollicerentur: sin perstare in pristina sententia mallent, graues adderent minas: eisq; mandasset, ni actutum assentirentur, discederent: Florentini dilationis prætextum quærentes, respōderant: quoniam optimantes, ut erat eo anni tempore consuetum, in suis essent uillis, certum se tam repente responsum dare non posse: uerum breui oratorem missuros, qui de ipsorum mente regem certiorem faceret: Erat in regio consilio constanter decretum, melius esse illud iter tenere, quod per Hetruriam & Latium recta Neapolim ducit, quàm quod per Aemiliam Picenumq; Truento amne transmisso, in Aprutium exit: haud equidem quòd se copias Aragoniorū, quæ uix Obigneo resisterent, pellere posse diffiderent: sed quòd tanti regis magnitudine, suorumq; armorum gloria indignū uideretur, cum se Pontifex Florentiniq; hostes essent professi, occasionem hominibus præbere existimandi, idcirco regem iter illud uitare, quasi inuitis hostibus se posse

perrumpere, desperaret: atq; id eo magis quòd bellum in regno Neapolitano, Hetruria pontificisq; ditione à tergo relictis, gerere, periculosum censeretur: itaq; Hetruriæ iter ingressi, Apenninum, Parmæ iugis superatis, transire potius, ut Ludouicus Sfortia Pisani imperij cupidus, Astæ iam suaserat, quàm rectà per Bononiensem agrum decreuerunt: idcirco primũ agmen Gilbertus Mompensierius è Borbonia gente, regij sanguinis princeps, præfectus erat, Rege cum reliquis copijs subsequente. Pontremulum Mediolanensis imperij oppidum ad radices Appennini Macræq; fontem situm, quo Genuensium imperium, quæ Liguria ueteribus fuit, ab Hetruria dirimitur, peruenit. Pontremulo, in Lunigianæ fines Mompensierius ingressus est: cuius pars Florentinis, pars Genuensibus parebat: reliqua Malespinæ reguli, quos Marchiones hodie uocant, obtinebant: quorum alij Mediolanensis ducis, alij Florentinorum, pars etiam Genuensium tutelæ, suas exiguas sedes tuebantur. His in locis Heluetij qui in præsidio Genuæ fuerant, tormentaq; bellica, pelago Spediam conuecta ei se adiunxerunt: qui cum Fiuizano, Florentinorum castello, quo eos Gabriel Malespina Fossenouæ marchio ipsis commendatus, adduxerat, appropinquassent, ui ceperunt, ac diripuerunt, cunctis militibus externis qui ibi erant, atq; unà oppidanorum non paucis trucidatis: quæ res noua, maximoq; terrori toti fuit Italiæ, diu iam bellis pompa atque apparatu speciosis magis, ludisq; similibus ferè, quàm periculosis & cruentis, assuetæ. Resistendi præcipuum conatum Florentini in Seresana reposuerant, paruum oppidum, atq; ab eis bene munitum, uerùm non equidem ut par fuerat aduersus tantam hostis

ſtis potentiam, propterea quòd neq; ad bellum gerendum ducem idoneum: neq; manum ſatis firmã impoſuerant: nam milites qui in præſidio erant, ad ſolam Gallici exercitus appropinquantis famam animos abijcerãt nihilominus tamen haud facilè eis pugnari poſſe uidebatur, arx præſertim, ac multo minus Sereſanellũ, arx munitiſſima, Sereſanæ, è uicinio colle in quo ſita eſt, imminens. Neq; enim diu his in locis exercitus morari poterat, regione uidelicet ſterili, et anguſta, utpote inter mare montemq; coarctata, atq; ad tantam multitudinẽ alendam minimè idonea: ſed neq; aliunde niſi è remotis locis, commeatus eò importari poterat: quæ res faciebat ut præſenti neceſsitati minimè opportunè ſuccurri poſſe uideretur. Vnde apparebat regias res in nõ paruas anguſtias adduci facilè poſſe: nam, & ſi impediri nõ poterat, quominus Sereſanæ oppido, Sereſanelliq; arce à tergo relictis, Piſas inuaderet: aut per Lucenſiũ fines qui Ludouici opera regem recipere occultato conſilio decreuerant, in aliam Florentini imperij partem ingrederetur: tamen inuitus ad id deſcendebat: quòd exiſtimaret, niſi primum oppidum quod ſeſe ei oppoſuerat, expugnaret, tantũ de ſua autoritate detractum iri, ut alij facilè ad idem audendum inducerentur. Verùm in fatis erat, ut aut fortunæ beneficio, aut altioris poteſtatis decreto (ſiquidem mortalium ſtultitiæ peccatáq; tales merentur excuſationes) his impedimentis, ſubitum remedium ſupereueniret: propterea quòd in Petro Medice, neq; animus maior, neq; conſtantia in rebus aduerſis, quàm aut moderatio, aut prudentia in proſperis, fuit. Creuerat in dies dolor quem ab initio Florẽtina ciuitas ex eo quòd ſeſe regi opponerent, conceperat, non tam

quòd uniuersi Florentini mercatores denuo tota Gallia excluſi eſſent, quàm quòd Gallorum potentiam metuerent: qui metus, ubi regiæ copiæ Apenninum ſuperare intellectũ eſt, deinde etiam ex ea crudelitate qua in expugnatione Fiuizani uſi Galli fuerant, auctus in immẽſum fuerat: quamobrẽ, omnibus inuiſa palàm Petri Medicis temeritas erat, qui nulla adductus neceſsitate, magiſq; ſibi, & quorundam miniſtrorum temerarijs conſilijs, in pace arrogantium, in periculis timidorum atq; inutilium, quàm ciuibus paternis amicis, ſana conſilia dantibus credẽs, tanta temeritate potentiſsimi Galliæ regis arma, Mediolanenſis ducis auxilijs aucta, prouocaſſet: præſertim rei militaris imperitus: neq; urbe, neq; ceteris Florẽtini imperij locis ſatis munitis: à militibus atq; alijs quibus tantũ impetum ſuſtinere poſſẽt, nudis: cum neq; ab Aragonijs quorum cauſſa ſe tanto periculo expoſuiſſent, aliud nihil ſe oſtenderet, præter Calabriæ ducem, in Aemilia unà cum ſuo milite unius tantũ Gallici exercitus particulæ occurſu impeditum: idcirco eorum patriam ab omnibus deſtitutam, ingenti odio & prædæ manifeſtæ eorum qui tanto ſtudio ne eis nocere cogerentur, procurabant, exponi. Hæc totius fẽrè ciuitatis ſtudia, à pleriſq; nobilibus, quibus tum is qui tũc erat reip. ſtatus, ſummopere: tum quòd una familia uniuerſæ ciuitatis poteſtatem iuraq; ſibi arroganter ſumpſiſſet, diſplicebat: hi, & timore augẽdo eorum qui ſua ſponte timebant: & audacia eorum qui res nouas deſiderarent, accendenda, ita uulgi animos commouerant, ut iam ne quis in ciuitate tumultus exiſteret, omnes metuerẽt: ad quod quidem magis Petri ſuperbia, naturaq; impotentia incitabat: qui multis in rebus à ciuitatis moribus

ribus, atq; à suorum manſuetudine maiorum diſcedens tam ferè à puero ſemper ciuium multitudini fuerat inuiſus: & quidem inter omnes conſtat patrem eius Laurentium filij natura perſpecta, ſæpenumero inter intimos ſuos de eius imprudentia atq; arrogantia queſtum eſſe: quam dicebat ſuæ domus ruinam aliquando parituram. Periculo igitur Petrus, quod antè temere contẽpſerat, conſternatus, cum ſe Pontificis atq; Alfonſi ſubſidijs quæ promiſerant, tunc ob amiſſam Oſtiam, & Neptunij oppugnationem, claſsisq; Gallicæ metum, irretitis, deſtitutum, animo præcipitante decreuit eam ſalutem ab hoſtibus petere, quàm ſe ab amicis accipere poſſe deſperabat: in eo patris exemplum ſecutus, qui cum anno ſalutis MCCCCLXXIX, ob bellum à Xiſto Pontifice Ferdinandoq; Neapolitanorum rege Florentinis illatum, in grauiſsimo periculo uerſaretur, Neapolim ipſe ad Ferdinandum profectus, & publicam pacẽ & priuatam ſecuritatem Florentiam reportauit. Verũ eſt omnino periculoſum, actiones exemplis moderari, niſi eædem rationes non in uniuerſum, ſed ſingulatim omnes recurrant: deinde niſi eadem prudentia gubernẽtur: & poſtremò niſi præter cetera omnia, ſuas eadem fortuna partes agat. Hoc conſilio Florentia profectus, cum haud multũ proceſsiſſet, Pauli Vrſini equites cum peditibus trecentis à Florentinis Sereſanã præfidij cauſſa miſſos, ab aliquot Gallis qui ultra Macram excurrerant, maiorem partem aut cæſos, aut captos fuiſſe accepit. Progreſſus tamen Petraſanctam, ibi publicam regis fidem quam poſtulauerat, expectauit: quo, ut eũ tutò deducerẽt, Maclouienſis epiſcopus unà cum aliquot aliis aulæ principibus, uenit: his comitatus, eodẽ die ad

exercitum peruenit, quo die rex cum reliquis copijs, se cum eo agmine qui præcesserat, coniunxit: quod quidē agmen positis ad Seresanellum castris, eam arcē oppugnabat: sed non eo successu, ut se expugnaturos sperarent, Petrus in conspectum regis adductus, ab coq; regia comitate, fronte tamen magis quàm animo acceptus, haud parum eius iram omnibus eius postulatis, quæ magna atq; immoderata fuere, assentiendo, mitigauit: nimirum, ut Petræsanctæ Seresanæq; arces, necnō Seresanellū ipsum, quæ ab ea parte Florentini imperij, tanquam claustra erant: itemq; Pisanæ, portusq; Ligurni, eiusdem imperij firmissima munimenta, in regis potestatem traderentur ea conditione, ut rex suo chirographo promitteret, se quamprimum regno neapolitano potitus esset, ea omnia restituturum: procuraret Petrus, ut Florentini ducatorum ducenta millia regi cōmodarent uicissimq; eos rex in fœdus fidemq; reciperet: quarum rerum puris tantùm uerbis promissorum monumenta Florentiæ, per quam urbem rex iter facere constituerat, conficerentur: uerùm in arcibus tradēdis nulla fuit mora: illico enim Petrus Seresanam, Seresanellumq; & Petramsanctam, ei tradi iussit: ac paucis diebus pòst, idem ipsius mandato cum Pisanis Ligurnicisq; portub. est factum, cunctis ualde admirantibus Gallis, Petrum tam facilè de rebus usq; adeo magnis assensum fuisse: qui scirent regē conditionibus longè inferioribus fuisse conuenturum. Hoc autem loco illud mihi nequaquam silentio prætereundum uidetur, quòd Petro Medici Ludouicus Sforția, qui postridie ad exercitum peruenerat, argutè respōdit: Nam cum Petrus excusans, quòd cum ei obuiam honoris caussa processisset, quoniā Ludouicus

de uia

de uia aberrasset, factum esse, ut frustra id itineris susce pisset: Ludouicus prompte admodum respõdit: ita quidem est: proculdubio alter nostrũ aberrauit de uia: sed uereor ne tu ipse potius aberraueris: quasi exprobrans quòd suis consilijs minus obsecutus esset: idcirco eum in tantas angustias periculaq; incidisse: quanquã, quæ pòst sunt consecuta, utrumq; à recto itinere deflexisse demõstrarunt, uerùm maiore infamia calamitateq; illius qui in loco sublimiore collocatus, se omnium aliorũ ducem sua prudentia profitebatur. Petri factum, regem nõ mòd ò ab Hetruriæ rebus reddidit securum, uerumetiã cuncta Aemiliæ impedimenta, ubi iam uehementer res Aragoniorum inclinabant, prorsus remouit. nam, ut difficilè est ei qui ægrè se ab imminentibus periculis tuetur, eodem tempore aliorum periculis cauere, dum Ferdinandus securus in munitis Fauentini suburbani campis sedet, hostes in Imolensem agrum reuersi, posteaquam eum exercitus parte Bubanum castellum: tum quòd à paucis utpote exiguum bene defendebatur: tum quòd loca illa depressa, aquis erant inundata, frustra oppugnassent: Mordanum ui expugnarunt: quanquam satis munitum, & militum iusto præsidio firmum: sed is fuit tormentorum impetus, eaq; Gallorum in oppugnando ferocitas, ut quamuis non pauci, dum fossas aquæ plenas transire satagunt, submersi perijssent, tamen qui in oppido erant, reliquorum impetum sustinere nõ possent: à quibus tanta barbarie in omnẽ ætatem sexumq; promiscuè sæuitum est, ut Aemiliam Flaminiamq; uniuersam maximo terrore compleuerit: quo casu Catarina Sforția, omni præsidij spe destituta, ut præsens periculũ declinaret, cum Gallis composuit, omnia cõmoda à filij

ſui ditione eorum exercitui pollicita: ex quo Ferdinandus, de Fauentinorum uoluntate ambigens; periculoſumq; ratus, ſi diutius Imolam inter & Forumliuij caſtra haberet, eoq; magis, quòd iam ei Petri Medicis eſſet Sereſanam nota profectio, ſeſe ad Ceſenæ mœnia recepit, tantum præ ſe terrorem ferens, ut ne prope Foro-liuij præteriret, exercitum per montium iuga, iter nimirum tum longius, tum moleſtius non procul à Caſtrocaro Florentinorū caſtello, circunduxerit: nec multo pòſt Petri Medicis cum Gallis compoſitione cognita, cuius cauſa Florentinorum turmæ ab eo diſceſſerant, Romā uerſus progredi cœpit: eodem quoq; tēpore Federicus Aragonius, è Ligurni portu ſoluens, claſſem Neapolim uerſus reduxit: ubi ea arma, quæ tanta cum ſpe ad aliena inuadenda expedierat, Alfonſo ad ſui tutelam, qui aut minus infeliciter res ſuas in eis locis gereret, erant neceſſaria. Nā cum ei Neptuni oppugnatio nequaquā ex uoto ſucceſſiſſet, copias Terracinam reduxerat: claſſis uerò Gallica, cuius erāt duces Salernitanus princeps et Serenonius, ſeſe ſupra Oſtiam oſtenderat, quæ palàm conteſtata, ſe Pontificis ditioni nuſquam damnum illaturam, milites in continentem non exponebat: neq; ullum animi infenſi ſignum in Pontificem edebat: tametſi rex ipſe paucis diebus antè Franciſcum Picolhominiū cardinalem Senenſem, Pontificis legatum, audire recuſaſſet. Pactione quam Petrus Medices cum Galliæ rege tanta cum Florentini imperij diminutione, tamq; graui atq; infami Reip. uulnere Florentiam nuntiata, ferueniſſimi motus in tota ciuitate extiterunt: nā, præter tantam Reipublicæ iacturam, illud uehementer commouebat, Petrum nouo atque maioribus ſuis inuſitato exem-

plo

plo nobilißimam Florentini imperij partem, ſine ciuiũ conſilio, ſine magiſtratuum decreto, alienare auſum fuiſſe: idcirco acerbißimæ erant in eum querelæ, paßimq; ciuium uoces ſe uiciſsim ad libertatem recuperandam excitantium exaudiebantur: nec quiſquam ex ijs qui Petro ſtudebant, uerbis aut factis ſe tantæ tempeſtati obijcere audebat. Verùm cum neque ad Piſas, neque ad Ligurnum defendendum ſatis haberent uirium, etſi regem ſe ab earum arcium cupiditate poſſe remouere minimè confiderent, nihilominus, ut à conſilijs Reip. Petri conſilia ſeiungerent, utq; ſaltem priuato, non ferretur acceptum, quod ad Remp. pertineret, illico multos ad regem legatos ex ijs quibus grauis Mediceorum erat potentia, miſerunt: id Petrus cum Reip. commutandæ principium eſſe cognoſceret, quo rebus ſuis priuſquã maiores exiſterent motus, conſuleret, ab rege diſceſsit: hoc prætextu, quòd ea quæ promiſerat, uellet ad exitũ perducere. Quo etiam tempore & Carolus Sereſana, ut Piſas proficiſceretur, diſceſsit: & Ludouicus Sforcia certo auri numero perſoluto, cum ab rege Genuenſis imperij iura quæ paucis antè annis Ioannigaleacio eiusq; poſteris conceſſerat, ut in ſe poſterosq; ſuos tranſferrentur, impetraſſet, Mediolanum reuerſus eſt: uerùm animo in regem indignabundo, quòd ei Petram ſanctam Sereſanamq;, quas, ut is aiebat, eius cuſtodiæ traditurum promiſerat, tradere renuiſſet: ea enim oppida, quo ſuæ ardentißimæ cupiditati gradum ad Piſas obtinendas faceret, quaſi iniuſtè pauciſsimis annis antè à Genuenſibus ablata, à Florentinis repetebat. At Petrus Medices Florentiam reuerſus, magiſtratuum maiorem partem ab ſe abalienatã: amicorum

uerò præcipuorum animos, quòd omnia contra ipsorũ consilia imprudenter gubernasset, suspẽsos reperit: populum item tanto percitum furore, ut cum postero die qui fuit Nouembris nonus, in curiam, ubi Reip. summi magistratus residere solent, ingredi uellet, à certis magistratibus, qui armati aditum custodiebant, in quibus præcipua autoritate erat Iacobus Nerlius, iuuenis nobilitate atq; opibus pollens, prohiberetur: quod ubi in uulgum dimanauit, populus, maiore impetu cõcitatus, quòd Paulus Vrsinus cum suis equitibus à Petro accitus appropinquabat, ad arma præcipiti furore cucurrit: quo tumultu audito, Petrus qui domũ iam se receperat, consternatus, cum accepisset se perduellem à magistratibus iudicatum, Florentia se maxima celeritate Ioanne cardinale, Iulianoq; fratribus suis sequẽtibus, subduxit, Bononiamq; recepit: ubi à Ioanne Bentiuolo, in alijs eã animi constantiam, quam ipse postea in suis non præstitit malis, requirente, acriter primo statim congressu reprehensus fuit, qui non modò in suam ipsius perniciem, uerumetiam omnium eorum qui patriæ suæ libertatem opprimerent, pernicioso exemplo, usq; adeò timidè, ne unius quidem hominis cæde conspecta, tantum deseruerit dominatum. In hunc modum unius iuuenis temeritate, Medicea domus ab ea cecidit potentia, quam nomine & specie ciuilis administrationis per annos sexaginta continuata successione Florentiæ obtinuerat: quæ cũ in Cosmo huius proauo cœpisset, singularis prudentiæ immensisq; opibus ciue, atq; ob eas res in omnibus Europæ locis celebratissimo: multoq; magis, quòd magnificentia planè admirabili, animoq; uerè regio, nominis sui magis æternitatem spectans, quàm nepotum utilita-

tem

tem, aureorũ numũm ultra quadringenta millia in templorum, sacrorumq; collegiorum, aliorum præterea regia magnificentia ædificiorum structuris non modò in patria, uerùm in alijs quoq; orbis terræ partibus insumpsit, ad Laurentium eius nepotem peruenit, qui nec magnitudine ingenij, consilijq; præstantia, nec animi altitudine proauo inferior: in rep. uerò administranda etsi non tantis opibus fultus, uitaq; breuiore, autoritate tamen maiore, magnæ in tota Italia, necnon apud pleroſque exteros principes dignitatis fuit: quæ ab ipsius morte longè extitit clarior, quòd unà cum eius uita, cõcordia & felicitas Italiæ interijsse uiderentur. Eodẽ uerò die, quo Florentinæ Reip. forma est immutata, dum Carolus esset Pisis, ad eum Pisani turmatim libertatem poscentes, grauiterq; de iniurijs in se Florentinorũ cõquerentes, concursum fecerunt: cumq; ex Caroli familiaribus quidam tum præsentes æquam esse Pisanorum petitionem, quòd acerbius eis Florentini dominarẽtur, affirmarent, Rex quid ea petitio secum traheret, parũ expendens, neq; cogitans eam, ijs quæ Seresanæ acta erant repugnare, Pisanos liberos esse iußit: qua uoce audita, populus ad arma cucurrit: atque ex locis publicis Florentinorum insignibus deiectis, sese incredibili cupiditate in libertatem uindicauit: nihilominus tamen rex sibijpse contrarius, nec quid conceßisset, attẽdens, ut in urbe Florentinorum magistratus manerent, solitaq; obirent munera uoluit: Pisanis autem uetere arce, quam Cittadellam uocant, tradita, nouam quæ longè erat firmior, sibi reseruauit. In his Pisanorum Florentinorũq; motibus, id quod cõmuni sermone iactatur, elucere potuit: homines nimirum, eorũ appropinquantibus malis

prudentiam in primis, cuius ope imminentes uitare calamitates potuissent, amittere. nam & Florentini omni tempore de Pisanorum fide maximè ancipites, bellũq; tam periculosum in foribus habentes, Pisanorum præcipuos, quemadmodum ad suam securitatem in quouis leuissimo motu eorum numerum haud exiguum solebãt, Florentiam non euocarunt: nec Petrus Medices tot imminentibus periculis, externo milite forum curiamq; muniuit, ut in multo leuiore suspicione sæpenumero aliàs fuerat factum: quæ prouisio, magna iniecisset hisce mutationibus impedimẽta. Quod autem ad Pisanas res attinet, illud constat, Pisanis Florentini nominis natura infensissimis, Ludouici Sfortiæ autoritatem stimulos addidisse: qui cum prius clam cum quibusdam Pisanis ciuibus ob priuata maleficia exulibus, ea de re egisset, eodẽ die Galeacius Sanseuerinâs, qui ab eo apud regem relictus erat, populum ad tumultuandum concitauit: qua ex re Ludouicus dominatum Pisanum breui ad se peruenturum sibi persuadebat: ignarus, eam ipsam rem nõ multò pòst omnium ipsius calamitatum causam futurã. Sed & illud perspicuum est, cum priore nocte Pisani quidam, quod animo agitabant, cum Ostiensi cardinale communicassent, eum qui ad eam diem nunquam forsitan pacati consilij autor extitisset, graui oratione eos diligentius non modò speciem primordiaq; rerum, sed interius quid temporis processu parere possent, expenderent, hortatum fuisse. Libertatem rem esse desiderabilem ac preciosam: talemq; quæ digna sit, ut nullum periculum defugiamus, si qua spes affulgeat minimè friuola, nos eam posse aliqua saltem ex parte, tueri: sed Pisanam urbem uiris opibusq; spoliatam, uires non habere

quas

quas Florẽtinorum potentiæ poßit opponere: ſpẽ quoque illam eſſe fallacem, qua ſe Galliæ regis autoritate tutos eſſe, ſibi pollicerentur: propterea quòd, tametſi apud eum non plus Florentinorũ pecunia poſſet, ijs præſertim quæ Sereſanæ tractata fuerant, ad calculum reuocatis, Gallos in Italia non eſſe perpetuò manſuros: ex præteritis enim facilè futura poſſe prouideri: ſtultumq; admodum eſſe, ſi quis ſe perpetuò exponat periculo, adiumentis minimè perpetuis obnixus: ſpeq; incertißima, cum hoſte infinitò potentiore, certum bellũ ſuſcipere: in quo de aliorũ auxilijs ſibi certò nihil, quod ex aliena uoluntate, & quod eſt maius, ex euentorum magna uarietate penderẽt, poſſent polliceri: quæ quãuis obtinerent, non idcirco effugerent, ſed multto atrociores, uno eodemq; tempore, & ab hoſtium militibus uexati, & amicorum grauatè rem gerentibus, belli calamitates, efficerent, quæ eò eſſent amicis acerbiores, quod ſcirent ſe, non propriam libertatem defendere, ſed pro alieno imperio, ſeruitutis tantùm nomine, non ſeruitute ipſa commutata, decertare: nullum eſſe principem qui moleſtias ſumptuſq; alicuius belli uellet ſuſcipere, niſi ut eis dominaretur: quod quidem bellum, propter opes uicinitatemq; Florentinorum, qui dum auram uitalem traherent, nunquam ab eis uexandis ceſſaturi, ſuſtinere, niſi ſumma cum difficultate, non poſſet. In ea rerum omnium perturbatione Piſis, itinere Florentiam uerſus ſuſcepto, diſceßit Carolus, incertus omnino quem modum Piſanorum rebus uellet imponere: ac Signiam uenit, qui locus Florentia diſtat miliaria ſeptem: ibiq; ſe continuit, ut antequam urbem ingrederetur, Florentini populi tumultus aliquantum

conquieſceret: qui arma eo die quo Petrus Medices urbe fuerat exactus, ſumpta, nondũ poſuerat: necnon quo Ambigneo ſpacium ueniendi daret, quem ut maiorem Florentinis terrorem, in ipſo urbis ingreſſu incuteret, ea lege acciuerat, ut bellica tormenta Caſtrocari relinqueret: quingentosq; Italos equites, quos ſecũ in Aemilia habebat, ſimul Sfortianas copias exautoraret: excepto Calatino, quem Gaiazzi uocant comitem, qui cum trecentis leuis armaturæ equitibus eum ſecutus eſt: nã non paucis neq; lenibus ſignis aduertebatur, regis animum fuiſſe, armorum terrore Florentinos eò impellere ut ſibi liberum atq; abſolutum ciuitatis cederent imperium: quod ne diſſimulare quidem cum eorum oratoribus potuit, qui ſæpius Signiam, ut cum eo de eius in urbem introitus forma, deq; fœdere, quo de agebatur, certius aliquid conſtituerent, uentitabant. Non eſt autẽ dubiũ, quin rex, propterea quòd ſeſe ei oppoſuiſſent, Florentino nomini eſſet uehementer infenſus, maximumq; odium concepiſſet: & quanquam liquidò conſtaret, eã rem à reip. uolũtate non eſſe profectam: & ciuitas ea de re ſe apud eum accuratè purgaſſet, tamen ex eius animo ea offenſio deleri minimè poterat: in eam enim opinionem, ut creditur à pleriſq; ſuorum erat inductus, qui occaſionem eius urbis dominatum occupandi, nequaquam prætereundã eſſe ducebant: ſiue auaritia moti, opportunitatem tam opulentæ urbis diripiendæ, amittere nolebant; eaq; uox per totum exercitum erat peruagata, eam urbem, ut cæteris eſſet exemplo, puniẽdam eſſe, quòd prima Italicarum ciuitatum Gallorum potentiæ obuiã ire auſa eſſet: nec ex conſilij regij principibus deerant, qui ut Petrum Medicem in priſtinum gra-

gradum restituere t, hortarentur, atq; in primis Philippus Brescius Sabaudiæ ducis frater, cum priuatis amicitijs, tum promissis ad id inductus: quo factum est, siue horum sententijs obtinentibus (etsi Maclouiensis pontifex contrarium suaderet) siue hoc terrore iniecto, facilius se Florentinos ad suam uoluntatem flectere posse sperarent, siue ut in ipso facto, id quod magis arrideret minore negotio arripiendi occasionem haberēt, rex ad Petrum scripsit: atq; ut Brescius scriberet, effecit: quib. literis eum ut ad Florentiam accederet, hortabantur: se tum eius amicitiæ, quæ inter patres ipsorum extiterat, memoria: tum propter præstantem in se animum, quē in arcium deditione demonstrasset, uelle eum in pristinam autoritatem restituere: sed hæ literæ Petrum non iam Bononiæ, ut crediderat rex, inuenerūt, propterea quòd is Ioannis Bentiuoli uerborum asperitate permotus: ueritusq; ne à Mediolanensium duce, ac forsitan ab rege ipso sibi insidiæ struerentur, Venetias suo aduerso fato, profectus erat, quo tamē ei à Cardinale fratre suo qui Bononiæ subfuerat, missæ fuerunt. Florentini de regis uoluntate admodum ambigebant: uerùm cum nō uiderent, quibus uiribus, quáue spe ei possent resistere, eū in urbem minus periculoso consilio admittere constituerant, se aliquo modo posse placare sperantes: & tamē ut in omnem essent euentum parati, fecerant ut pleriq; ciues suas domos clam uiris è Florentina ditione impleverent: atq; ut duces qui reipub. stipendijs militabant, cum multis è suis militibus, dissimulata causa, sese in urbē reciperent: utq; tam in urbe, quàm in uicinis locis, quisq; ad maioris cāpanæ pulsum, arma sumere paratus esset. Rex igitur cum exercitu magna cum pompa atq; appa

ratu, summo studio & magnificentia, tam aulæ suæ, quã ciuitatis, dispositio, atq; ut uictoris modo ingredi uideretur, armatus ipse, equusq; ipsius, hastam erectã femoriq; innixam gestans, in urbem est inuectus. Hic statim de compositione cœptum est agi: uerùm multis difficultatibus interuenientibus. nam præter quorundam è regijs familiaribus, in Petrum Medicem studia immoderata, postulataq; intolerabilia pecuniarum, Carolus palã Florentiæ dominatum postulabat: affirmãs ex eo quòd armatus esset in urbẽ ingressus, militaribus regni Galliæ institutis sibi deberi: à qua petitione etsi deniq; discessit, certos tamẽ ueste longiore utentes (sic enim Galli doctores siue togatos homines uocant) suos legatos relinquere uolebat, ea autoritate, ut Galliæ institutis, ei haud exigua in ea ciuitate potestas in perpetuum attributa uideri posset: contrà uerò, Florentini pertinacissimi erãt, nullum periculum adire recusantes, ut suam libertatem sartam tectam conseruarent: quare cum inter se tam diuersis agerent sententijs, animi partium magis magisq; accendebantur: nihilominus tamẽ neutra pars ad dissidia armis terminanda parata erat: nam populus Florentinus mercaturæ longa consuetudine potius quã rei militaris exercitationibus deditus, cum intra urbis suæ muros regem potẽtissimum tanto cum exercitu ex ignotis ac ferocibus nationibus conflato cerneret, uehementer formidabat: Gallis autem non mediocrem inijciebat metum Florentini populi ingens multitudo: qui quo tempore status reip. fuerat mutatus, argumenta audaciæ maiora quàm quisquam credidisset, ostenderat: is quoque rumor peruulgatus non parum eos terre-

bat,

bat,nimirum ad campani æris quod in turribus suspendi solet,ingentem sonitum, infinitam armatorum uim ex toto Florentinorum agro concursum facturam: in hoc communi metu,ad manes sæpe rumores, utraque pars magno tumultu repentè ad arma concurrebat: nec rùm,neutra alteram inuadebat,aut prouocabat. Irritũ fuit de Petro Medice regis consilium: propterea quòd Petrus inter spem quæ facta fuerat & metum,ne aduersarijs prædæ dederetur,suspensus, consilium super regijs literis petiuit à Veneto senatu. Nihil profectò magis necessarium in rebus arduis:nihil rursum periculosius,quàm ex alterius pendere consilio:nec cuiquam est dubium,alieno consilio minus egere prudentes, quàm imprudentes:& tamen fructum maiorẽ ex consilio capiendo sapientes percipiunt:quis enim tanta præditus est sapientia,qui per se omnia perspiciat,& cognoscat, atque in contrarijs sententijs,quæ sit potior,dijudicare ualeat? Verùm quis alium consulens certò scit,se fidele consilium auditurum? Nam qui dat consilium,ni ualde sit fidelis,aut bene erga eum qui petat,affectus,non modò insigni utilitate impulsus,uerùm exiguo quouis proposito commodo,quauis leui cupiditate, sæpe consiliũ in eum dirigit finem, qui maximè sibi accommodatus esse uideatur:cumq;hi fines non rarò ab eo qui consiliũ capit,ignorentur,consilij infidelitatem,nisi prudens sit non animaduertit. Hoc ipsum Petro Medici accidit: quippe Veneti existimantes Petri in patriam reditum, Carolo omnia quæ à Florentinis optabat,faciliora effecturũ,id quod tanquã rebus ipsorũ aduersum,ipsis molestissimũ fuisset:idcirco sibi magis quã Petro consulẽtes ne se regis potestati,qui se ab eo iniuria affectũ duceret

committeret, grauißimis uerbis monuerunt: utq; maiorem ei sui consilij sequendi ansam præberent, se eius rei complexuros, omneq; studium & operã, si quando tempus id poscceret, posituros, ut in patriam restitueretur, promiserunt: nec hoc contenti, ne is tunc fortè Venetijs discederet, ei (si quod pòst fuit peruulgatum, à uero nõ aberrat) occultißimam custodiam apposuerunt. Interea Florentiæ erant ab omni parte exulcerati animi, ac propemodum ad manifestam contentionem deuoluti, dum neq; rex à suis postremis postulatis nusquam uult discedere: neq; Florentini ad intolerabilem pecuniæ summã se obstringi patiuntur: neq; ut iuris aliquid aut potestatis in Florentina repub. habeat rex, ullo modo uolunt assentiri: quas controuersias, exceptis armis inextricabiles, Petri Caponij uirtus explicauit. Fuit Petrus unus ex quatuor selectis ciuibus ad res cum rege tractandas, uir ingenio atq; animo magno: easq; ob res magnæ apud suos autoritatis: tum etiã quòd ex familia esset honestißima: atq; ab ijs ortus, qui plurimum in ciuitate potuissent. Itaq;, cum is eiusq; collegæ aliquando corã rege essent, atq; à regio scriba compositionis capita iniquißima, ab rege tanquam postremo proposita recitarentur, Caponius rei indignitate uehementer commotus, libellos è scribæ manu abreptos, rege spectante, discerpsit, uoceq; concitata subiunxit: Quandoquidẽ tam iniqua postulantur, uestras uos inflabitis tubas, nos cãpanas pulsabimus nostras: illud haud obscurè innuens, eas controuersias armis esse decidendas: eodemq; metu, collegis ipsum sequentibus, è regio cubiculo discessit. Certum est, huius ciuis iam prius Carolo totiq; aulæ noti, quòd paucis antè mensibus legatus Florentinorũ in

Gallia

Gallia extitisset, uerbis magnum terrorem Gallis iniectum fuisse: secum præsertim reputantibus, tãtam in eo homine confidentiam nequaquam sine causa esse: quãobrem eo reuocato, postulatisq; quibus assentiri Florẽtini recusabant, relictis: Rex & Florentini in hanc sententiam fœdus pepigêre: ut præteritis obliteratis iniurijs, ciuitas Florentinorũ amica, fœderata, atq; in perpetua Galliæ regum tutela esset, ut Pisana urbs, Ligurnumq; cum suis arcibus in regis essent potestate, quas Rex sine ullo prorsus sumptu Florentinis restituere statim bello neapolitano confecto teneretur. Confectum autem intelligi debere, ubi Neapolim urbem occupasset: aut rebus pace cõpositis, aut quacunq; ex causa rex ipse Italia discederet: utq; regij præfecti præsentes iurarent se eis conditionibis restituturos. Interea uerò temporis, dominatus, iurisdictio, administratio, oppidorũ uectigalia, ut consueuerant, Florentinorum essent: ut ijsdem conditionibus Petrasancta, Seresana, Seresanellumq; comprehenderentur: uerùm, quoniam Genuenses in hæc se ius habere existimarent, regi eorum cõtro uersias uel pactione, uel iure definire satageret, permitti: quas nisi intra suprascriptum tempus composuissent, eas Florentinis restitueret: ut Rex duos Florentiæ legatos relinquere posset, sine quorum interuentu, dum id bellũ geritur, nihil quod eò pertineat, tractare liceret: nec eodem tempore, nisi re cum eisdem communicata, suarum copiarum imperatorem deligere: illico omnia alia Florentini imperij oppida, quæ aut defeciſſent, aut ui capta essent, restituerentur: eadem armis recuperare si quidem Florentinos recipere recusarẽt, licitum esset. Regi in belli Neapolitani subsidium, aureorũ numũm

intra dies quindecim, quinquaginta millia: quadraginta millia per totum mensem Martiũ: triginta millia per totũ Iunium proximè sequentes, donarent: Pisanis perduellionis crimen, aliaq; post commissa delicta condonarent: exilij pœna Petrus Medices, eiusq; fratres absoluerentur: bonorum publicatio aboleretur: ea tamen lege, ne Petrus ad Florentinorum ditionem propius quã passuum centum millia (id quod fiebat, ut Romæ habitandi facultate priuaretur) eius uerò fratres totidem ab urbe Florentia accederent. Hæc fuerunt præcipua Florẽtini cum Carolo fœderis capita: quod quidem fœdus præterquam quòd legitimè perscriptum est, maxima etiam ceremonia fuit in augustissimo urbis fano in ipsa sacrorum celebritate promulgatum, atq; sancitum, ubi rex ipse, ad cuius petitionem hoc factum est, urbisq; magistratus, cunctis regijs proceribus, Florentinoq; populo astante, solenni sacramento, manibus aræ maximæ admotis, se quod fœdere contineretur, seruaturos promiserunt. His in hunc modum actis, biduo pòst Carolus Florentia decimo ab ingressu die profectus, Senas uenit quæ ciuitas fœdere cũ rege Neapolitano Florentinisq; coniuncta, eorum autoritatem secuta erat, donec Petri Medicis Seresanam profectio, Senenses ut de sua salute cogitarent, adegit. Senæ, ciuitas frequens, agroq; admodum fertili: quæ etiam primum opibus & potentia post Florentiam, locum in Hetruria diu quõdam tenuit, suis legibus uiuebat: ita tamen ut nomen potius libertatis, quàm rem ipsam agnosceret: quippe in multas siue factiones, siue membra ciuium, quos ipsi ordines appellãt, distracta, ei obtemperabat parti, quæ aut temporũ casibus, aut principum externorum fauore, reliquis po-

tent

tentia præstabat: ea uerò tempestate, is ordo, qui à monte nouo nomen habet, primas obtinebat. Senis igitur paucissimos dies cõmoratus, ibiq; præsidio relicto, propterea quòd, cum ea ciuitas iam ab antiquis temporibus propenso animo imperij respiceret maiestatem, regi erat suspecta, Romam uersus iter suscepit, indies insolentior, rerum successu multo maiore, quàm spes unquam extitissent, factus: tempestatesq; benigniores, & clarius quàm anni ferret tempus, cælum nactus, hoc uti beneficio sine ulla intermissione decreuit, formidabilis non modò apertis inimicis, uerumetiam ijs qui aut ab eo aliquando steterant: aut à quibus nulla in re fuerat prouocatus: quamobrem tum Venetus senatus, tũ Mediolanensium dux, tanto rerum successu perterriti, ueritiq; præsertim, quòd & arces Florentinorum in suam potestatem redegisset, & Senis præsidium imposuisset, ut eius cogitationes, nequaquam in uno regno neapolitano conquiescerent, ut communi periculo occurrerent, de nouo inter se fœdere percutiendo, agere cœperunt: citiusq; rem ad exitum perduxissent, si res Romanæ contra Carolum firmiores, quod pleriq; sperarant, extitissent: nam Calabriæ ducis, cui se Pontificis copiæ prope Romam, Virginiusq; Vrsinus cum reliquo Aragonensium exercitu adiunxerat, consilium fuit, ut Carolo iter intercluderent, Viterbij consistere: ad quod præter alia multa, loci opportunitas, quòd is circumquaq; Pontificis ditione septus esset: Vrsinorũq; castellis propinquus, inuitabat, sed toto iam Latio propter Columniorũ ultra Tiberim excursiones, tumultuante, & propter impedimenta, quæ ab Ostia, ne commeatus Romã, ut solitum erat, mari importaretur, exhibebantur, ibi

non est ausus consistere: dubitabat præterea Ferdinandus de Pontificis mente: qui audita Petri Medicis mutatione, iam tum Gallorum postulatis aures præbere coeperat: de quibus tum Romam Ascanius Cardinalis, ut cum eo ageret (cum prius Cardinalis Valentinus fidei obses, Marinum Columnensium oppidum iuisset) uenerat. Ac quanquam Ascanius sine certo responso discessisset, quòd in Alexandri pectore illa pugnabāt, primū quòd Caroli fidem eius mentis inscius suspectam haberet: deinde quòd proprijs uiribus diffideret: nihilominus ubi Carolum Florentia profectum audiuit, Pōtifex ad eum Concordiensem ac Terniensem episcopos, magistrum item Gratianum, qui audiendæ Pontificis confessionis munere fungebatur, ut suis regisq; Alfonsi res componere satagerent, legauit. At Caroli erat alia sententia, ut qui cum Pontifice solo rem componere constituisset: idcirco Tramolliam regulum, & Gannaiū regij senatus præsidem ad eum misit: qua etiam de caussa, Ascanius cardinalis, Prosperq; Columna eò uenerūt, qui simul ac Romam attigerunt, Alexander (qua de caussa, nescitur) mutata sententia, Calabriæ ducem cum toto exercitu illicò in Vrbē immisit: captisq; Ascanio & Prospero, eos in Adriani mole, quæ olim Castellum Crescentij, nunc S. Angeli dicitur, custodiri mandauit: ab eisq; ut sibi Ostia restitueretur, postulauit: quo in tumultu Galli oratores ab Aragonijs capti fuerunt: sed hos exēplò dimitti iussit: nec multò pòst, Ascanium etiā & Prosperum, sed hos ea conditione, ut è uestigio Roma discederent: ad Regem postea, qui Nepete constiterat, Federicum Sanseuerinatem Cardinalē, misit, cœpitq; de suis tantùm rebus agere, animo tamen ualde ambiguo: nam

iam

iam Romam tueri ac propugnare constituebat: itaque Ferdinando & ducibus reliquis permittebat, ut debilio ra Vrbis loca munirent: iam eam tueri, tum quòd commeatu maritimo ab ijs qui Ostiæ erant, prohiberetur, tum quòd Vrbs peregrinis hominibus, quorum uariæ solent esse uoluntates, esse referta: tum diuersas Romanorum factiones metuens, difficile existimans, Roma discedere cogitabat: idcirco in collegio à singulis purpuratis chirographum exegit, quo se obstringerent, sese Pontifici comites fore: nunc difficultatibus & periculis suis omnibus consilijs imminentibus, perterrefactus, ad concordiam animum conuertebat: dum his cogitationibus suspensus fluctuat, Galli Transtiberinam regionem uniuersam, iam hoc iam illud oppidum occupãtes percurrebant: nemo enim erat qui resisteret, nemo qui illorum furori non cederet, etiam ijs aliorum exemplum sequentibus, qui maximè resistere debuissent: uel ipse Virginius Vrsinus, tot tantisq; uinculis Aragonijs obligatus, nimirum regij exercitus imperator, equitum totius regni magister, qui uulgo Conestabilis appellatur, Alfonso arctissima affinitate deuinctus, quòd eius filio Ioanni Iordano, Ferdinandi regis demortui filia extra legitimum torum susceptа, nupsisset: à quibus etiam Castella in regno, honoresq; acceperat: horum omnium oblitus, nec minus etiam quòd ab ipsius commodis omnes Aragoniorum calamitates originem traxissent, ita res suas Gallis, Italorum militum subtilibus eiuscemodi sectionibus parum assuetis, ac mirantibus, ita cõposuit, ut ipse quidem regis neapolitani stipendia faceret: eius uerò filij, Galli signa sequerentur: quinetiam, se Gallis, in suis, quæ in Pontificis ditione locis haberet, receptũ,

transitum, commeatum daturum: Campanianum item nonnullaq; alia loca depositi nomine Gurcensi Cardinali traditurũ: qui repromitteret se ea simulatq; regius exercitus, Latij agriue Romani fines excessisset, restituturum. Eodem modo simul Pitiliani comes, Vrsinæq; gẽtis cæteri, conuenere. His in hunc compositis modũ, Carolus Nepete, Braccianum præcipuum Virginij oppidum, uenit: Ostiam uero Ludouicum Lignimũ, & Iulium Alegrium cum cataphractis quingentis, duobusq; Heluetiorum millibus, ire iussit: quo traiecto Tiberi, & Columnijs iam omnia percurrentibus, coniuncti, Romam occupare conarentur: qui Romanorum quorũdam suæ factionis opera, se uoti compotes futuros, & si tempestatibus commutatis, impedimenta aucta fuissent, omnino sperabãt. Et iam Ciuitas uctus, Cornetum, ac deniq; totũ ferè Latium, in Gallorum uenerat potestatem: iam tota Pontificis curia, iam Romanus populus uehementer consternatus, concordiã ardẽtibus uotis expetebãt: quamobrẽ Pontifex ad maximas redactus angustias, sentiensq; paulatim defensionis fundamenta deficere, nulla re alia retinebatur, quã quòd memoria teneret, se inter primos regẽ ad res neapolitanas incitasse: pòst etiã sine ulla prorsus caussa, autoritate, consilijs, armis ei pertinaciter restitisse: quib. de caussis, meritò existimabat, eã fidem quam ab rege acciperet, eodem robore futuram, quo ea fuerat, quã ab eo rex accepisset: terrorẽ augebat quòd apud eum haud exiguo in honore esse Ostiensem, multosq; alios cardinales, sibi pariter infensos, uideret: quorum suasionibus, Christianissimiq; regis Galliæ appellatione, ac iam tot seculis inueterata eius gentis religionis opinione, necnõ expectatione, quæ semper eorũ

qui

qui nomine tantum noti sunt, maior esse consueuit, ne rex animum ad ecclesiam corrigendam conuerteret, metuebat: quæ res Pontificem mirum in modum terrebat: utpote, qui quanta cum infamia pontificatum esset adeptus, recordaretur: quem etiam moribus atque artibus nequaquam à tam fœdis imitijs abhorrentibus, perpetuò administrasset. Hanc Pontificis hæsitationem regis sedulitas, promissaq; efficacissima sustulerunt: qui profectionem suam in regnum neapolitanum accelerare summopere cupiens, nec quicquam prætermittens, quo Pontificis impedimenta posset amouere, ad eum denuò legatos misit Belcarium Siniscallum Mariscallũq; Giensem (illum Prætorẽ, hunc Tribunũ militum possumus dicere) & quẽ antea miserat, Gannatium præsidem, qui ei persuadere satagentes, non esse regis mentem, ut se eis rebus immisceret, quæ ad Pontificiam autoritatem pertinerent, nec ab eo aliud petere, quàm quantum ad transeundi securitatem opportunũ uideretur, in id incubuerunt, ut regem sponte uolensq; in Vrbẽ admitteret: affirmãtes hoc ab eo maximè expetiri non quia non in eius potestate esset, armis sibi aditũ patefacere, sed ne quicquam de ea obseruantia detraheret, qua sui maiores Pontifices coluissent: quodq; simul ac rex in Vrbe pedem posuisset, quæ inter ipsos fuissẽt, controuersiæ, hæ statim in sinceram beneuolentiam cõiunctionemq; conuerterentur. Duræ Pontifici partes uidebantur, se primum omnium amicorum auxilijs nudare: seq; in hostis potestatem, eo in urbem prius quàm res suas cum eo composuisset, recepto, tradere: uerùm tandem, omniũ periculorũ hoc minimũ ratus, regijs postulatis annuere decreuit: ergo Calabriæ ducẽ ex urbe,

publica tamen fide prius à Carolo impetrata, quo secure per Pontificis ditionem iter habere posset, emisit: uerùm Ferdinandus ea re magno animo spreta, per D. Sebastiani portam, quum Latinè Roma loqueretur, Latinam appellatam, die postremo anni Christiani 1494. eadem prorsus hora egressus est, qua per portam quæ nunc à S. Maria populi nomen habet, Flumentana olim dicta, cum omnibus copijs rex armatus hastam femori innixam gerens, quo modo Florentiam quoq; ingressus erat, in Vrbem intrabat: quo etiam tempore Pontifex incredibili timore plenus, æstuansq; se in arcem Angelicam, duobus tantùm cardinalibus comitatus, Baptista uidelicet Vrsino, Oliverioq; Caraffa Neapolitano, recepit. Regi aderant Ostiensis, Ascanius, Columna atque Sabellus Cardinales, ac pleriq; alij, qui nullum finem faciebant regem obtestandi, ut Pontifice tot tamq; fœdis uitijs cooperto, cunctisq; mortalibus inuiso, ab illa sede submoto, alius in eius locum surrogaretur, ostendentes non minus ipsi fore gloriosum, remp. Christianam tam scelerati Pontificis tyrannide liberare, quã Pipino Caroloq; Magno suis maioribus fuisset, sanctos Pontifices ab eorum iniurijs, à quibus iniustè opprimebantur, uindicare: hanc rem non minus esse ad ipsius securitatẽ necessariam, quàm optabilem ad gloriam: nam qui posset Alexandri promissis fidem habere, hominis ex fraude dolisq; conflati, in cupiditatibus insatiabilis, proiectæ in cunctis actionibus impudentiæ, atq; ut res ipsa docuerat, odio in Gallicum nomen ardentissimi? quiq; regi non sponte neq; ingenuè, sed necessitate metuq; coactus reconciliaretur? Horum hortatibus, & præterea quòd Pontifex ex regis postulatis Angelicam arcem, tanquã

pro-

promissorum obsidem tradere recusaret, bis è Marcianis ædibus, in quibus rex ipse erat, tormenta bellica, ut ad arcem uerberandam collocarentur, fuerunt educta: uerùm neq; rex sua natura ad Pontificem uiolandum erat propensus: & in eius secretiore consilio plus illi poterant, quos Alexander donis & promissis sibi conciliarat: itaq; demũ inter eos fœdus in hunc modũ ictum est: ut inter Pontificem & regem amicitia perpetua, fœdusq; ad utriusq; defensionem esset: ut regi Ciuitatis ueteris, Terracinæ, & Spoleti arces dederentur, quas tenerent Galli, donec rex Neapolitano regno potiretur: quanquam arx ei Spoletana tradita postea non fuit: cardinalibus & regulis Pontificium imperium agnoscentibus, qui regis partes essent secuti, omnes offensiones iniuriasq; remitteret Pontifex: regni neapolitani regi diploma possessionemq; tribueret: Gemen Othomannũ Baiasettis fratrem, traderet, quem Baiasetes Barbaro Othomannorum gentis more, quæ regni succeßionem fratrum ac proximorũ suorum sanguine sanciunt, persequebatur: atq; ob id Rhodũ aufugerat: illincq; in Galliam ductus, erat deniq; Innocentij pontificis potestati traditus: quapropter Baiasetes Christi uicarij auaritia tanquam instrumento quo imperium reipub. Christianæ inimicum in pace contineretur, usus: quotannis Põtifici sumptus, qui in eo tum alendo, tum custodiẽdo fieret, nomine, aureorum numûm quadragena millia persoluebat, quo ad eum dimittendum, sine alijs principibus, ut eo in se uterentnr, tradendum, essent tardiores: hunc sibi à Pontifice tradi, omnino uoluit rex, ut eius autoritate expeditione, quam in Turcam moliebatur, reddere faciliorem: eam se uanis assentationibus suorũ

inflatus, deuictis Aragonijs, obire cogitabat: & quoniã aureorum numũm quadraginta millia, quæ in eius anni sumptus à Turca mittebantur, Senogalliæ ab Romanæ urbis præfecto, intercepta fuerant, uolebat Rex ut Pontifex sibi tum pœnam, tum etiam illius pecuniæ restitutionem condonaret. His omnibus, illud quoq; erat adiunctum, uti cardinalis Valentinus, specie quidem, ut Pontificis legatus, re autem uera paternæ fidei obses, regem tres menses sequeretur, Pontifex sancita cõcordia, in Vaticanum, ubi pontificia est domus, reuersus est: deinde ea pompa & ceremonijs, quibus magni reges accipi consueuerunt, in D. Petri templo regem accepit: qui cum ueteri consuetudine Pontificis pedes abiectus oscularetur esset, post etiam ad eius uultum osculandũ admissus, alio die ipso Pontifice sacra peragente, interfuit: locus ei ad sedendum secundum primum episcopum cardinalem, est datus: qui etiam antiquo ritu Põtifici sacra procuranti, aquam lauandis manibus effudit. Has ceremonias Pontifex, quo posterorum memoriæ mandarentur, in Angelicæ arcis quodam porticu, nobili pictura exprimi uoluit. His peractis, Pontifex, rege id poscente episcopos Maclouiensem & ex Luceburgensium familia Cardinales pronunciauit: nec quicquã omisit, quo se animo sincero & candido regi reconciliatum esse, demonstraret. Romæ Carolus mẽsem fere egit, præmissis tamen ad regni neapolitani fines ex suis nõ paucis: quo in regno iam omnia erant tumultibus plena: adeò ut Aquilani omnesq; Aprutini prius quàm rex Roma discederet, iam Gallica signa extulissent: & Fabricius Columna Albensem ac Taacotiensem tractũ occupasset: nec reliquæ regni partes erant pacatiores: nam simulac

Ferdi-

Ferdinandus Romã deseruit, illico populorũ in Alfonsum odia sese proferre cœperunt: quæ multarum Ferdinandi patris sui acerbitatum memoria acuebat: ob eas causas de superiorum temporum iniurijs, atq; Alfonsi crudelitate ac superbia, ardentissimè conquerẽtes, Gallorum desiderium palàm ostendebãt, ita ut Andiouinæ factionis reliquiæ, tametsi cum memoria & multitudine tot regulorum, quos diuersis temporibus regno expulerat, atq; in uincula coniecerat) quod quidem per se magnum ualidumq; ad status mutationem instrumentũ erat) coniunctæ, parui essent hoc tempore momenti, cũ alijs causis comparatæ: adeò sine his stimulis, totius regni uoluntates erant in Alfonsum inflãmatæ: qui cognito Ferdinandi filij ab Roma discessu, in tantum est terrorem coniectus, ut famæ & gloriæ pristinæ, quã longo usu, in multis Italiæ bellis sibi non paruam pepererat, oblitus: neq; ullo modo sperans se huic fatali tempestati posse resistere, sese regno abdicare constituerit, nomẽq; regium atq; maiestatem in Ferdinandum trãsferre, fore sperans, unà secum odio tam acerbo remoto, summæq; expectationis iuuene, à quo nemo fuerat læsus: quique per se gratia apud omnes polleret, ad regiam dignitatẽ euecto, desiderium Gallorum in suis fortè imminutum iri: quod quidem consilium antea usurpatum, forsitan aliquid profuisset, in ea tempora dilatum, in quibus res erant non solùm uehementer agitatæ, uerùm etiã præcipites ruere incipiebant, nõ satis erat ad tantam sistendam ruinam. Fama etiam est (si modò non prorsus hæc spernere fas est) Ferdinandi spectrum ter diuersis noctibus Iacobo regiæ domus chirurgo apparuisse: et primò lenioribus uerbis, pòst admodum minacibus mandasse,

diceret hæc suo nomine Alfonso, ne speraret, se Regi Galliæ posse resistere: quòd in fatis esset, eius progeniē infinitis casibus uexatam, ac demum tam præclaro regno spoliatam, extinctum iri: eius rei causſam esse, cùm multa ab ipsis patrata scelera, tum uerò illud maximè, quòd ipsius suasu Puteolis rediens, in D. Leonardi fano quod in uia est, quæ Ghiaia, hoc est Glarea dicitur, prope Neapolim, commissum est, cuius quidem sceleris nomen cum ille non expressisset, existimarunt homines, Alfonsum eo loci, Ferdinando persuasisse, ut non paucos regulos, quos diu in carcere detinuisset, clam necari iuberet. Quicquid eius rei sit, certū est, Alfonsum suæ conscientiæ stimulis agitatum, cum neq; dies, neq; noctes animo quietem inueniret, in somnoq; eorum nobilium quos occiderat umbræ obuersarentur: populus itē pœnas ab eo reposcens turbulentissimè concitaretur, re tātùm cum regina sua nouerca communicata, cuius precibus ne fratri quidem aut filio suum consilium aperire uoluit, nec duos tresue dies, quo sui regni annum uertentem terminaret, supersedere, quatuor triremib. pretiosa suppellectile oneratis, Neapoli discessit: tantū in ipso discessu pauorem præseferens, ut si iam à Gallis esset circumuentus: quasi in se cælum atq; elementa conspirasse suspicaretur, ad omnem strepitū pauidè respectans, Mazarim oppidum ipsi à Ferdinando Hispaniæ rege donatum, in Siciliam fuga se recepit. Huius fugæ nuntium rex eadem hora, qua Roma proficiscebatur, accepit: qui cum Velitras peruenisset, Cardinalis Valentinus occultè profugit: qua de re, quamuis pater grauiter quereretur: regiq; se quomodocunq; uellet, satisfacturum ostenderet, ipsius tamen iussu & consilio factū credi-

creditum est: ut qui pacta cum rege facta seruare, aut contra, non seruare penes se esse uellet. Velitris primũ agmen Monteforti num Pontificij iuris in Latio oppidum se contulit: cui Iacobus è comitum familia, & è Romana nobilitate uir imperabat: qui primò Caroli stipendijs conductus, cum plus in eo posset Columnensium odium, quàm proprij honoris ratio, ad Alfonsum transierat. Id oppidum, tormentis illis fulmineis uerberatũ, quanuis situ munitissimum, paucis horis expugnarunt Galli, omnesq; qui in eo erant, tribus Iacobi filijs cum paucis alijs exceptis trucidarunt: qui cum in arcem refugissent, & Galli eò tormenta librassent, deditione facta capti sunt. Ex hoc loco exercitus ad Montem sancti Ioannis Piscariæ Marchionis oppidum in eodem Latio regno neapolitano finitimum, est progressus. Erat hoc oppidum & situ & arte munitissimum, neq; defensoribus minus instructũ, cum in eo essent aliunde aciti milites trecenti, & oppidanorum quingenti, extrema omnia subire parati: quamobrem existimabatur, expugnari, nisi multorum dierum spacio non posse: uerùm Galli eò paucis horis tormentorum globis petito, tanta ui ac pertinacia rege qui Verulis eò se contulerat spectante oppugnarunt, ut omnibus difficultatibus superatis, id ui eodem die expugnauerint: ubi cum insito à natura furore, tum ut hoc exemplo alios à resistendo deterrerent, ingentem stragem ediderunt: ac cum omni reliqua barbara feritate usi essent, flammis quoq; in ædificia sæuierunt, qui belligerandi mos multis retrò seculis inauditus in Italia, totum regnum incredibili terrore compleuit. In uictoria enim quouis modo parta, uictoris furor non ultra sæuiebat, quàm uictos milites dispo

liare, eosq; sic liberos dimittere: loca ui capta, diripere: incolas, ut pecunia data se redimerent, captiuos abducere: uitæ hominum parcere, qui in ipso pugnæ feruore non cecidissent. Nemo deinceps ausus est se Gallis opponere: neq; usquã præterquàm hoc loco ad tantum, tamq; nobile regnum obtinendum fuit Gallis pugnandum: ad cuius defensionem, non uirtus, non animus, non consilium, non honoris cupiditas, non potentia, nõ fides in quoquam enituit. Itaq; Ferdinandus, qui Romã profectus, sed ad regni fines contulerat, Neapolim ob patris fugam euocatus, assumptis solenniter, sed non solito cum apparatu ac lætitia, regia autoritate ac nomine, exercituq; congregato, in quo turmæ equitum erãt quinquaginta, & selectorum militum sex milia, quibus præerant clarissimi Italiæ duces, ad Sangermanum, ut ibi hostes transitu prohiberet, consedit: hoc autem fecit loci adductus opportunitate: quem quidem ab una parte montes alti ac prærupti cingunt, ab altera paludes & stagna: à fronte uerò Garilianum, quem ueteres Lirim appellabant, decurrit: etsi eo loci non tam pleno alueo, quin interdũ uado transitum præberet: his de causis, locisq; angustijs, is locus meritò unum è portus neapolitani claustris, appellatur. Montem quoq; proximũ ut Cancellarum aditum tueretur, præsidio muniuit. Verùm hæ omnes copiæ, ad gallicũ nomẽ perterritæ, iam nullum uigorem præseferebant: duces quoq; ipsi, pars de sua suarumq; rerum salute solliciti, ut qui regnũ posse defendi, nullo modo sperarent: pars cupidi rerum nouarum, nutare nõ minus fide quàm animo incipiebant: nec aberat metus, toto admodum tumultuãte regno, ne à tergo periculosus aliquis motus exoriretur. Metu igi-

tur

tur consternati, ut monte S. Ioannis expugnato, Gyen-
sem trib. milit. cum tercentum cataphractis & pedi-
tum bis mille, appropinquare acceperunt, turpiter S.
Germanũ, tantoq; cum terrore deseruerunt, ut in itine
re octo magnis tormentis sine præsidio relictis, se Ca-
puam receperint: quam urbem, nouus Rex, tum Capuæ
norum in Aragonios beneuolentia, tum situs opportu-
nitate, quòd à fronte flumen Vulturnũ, eo loco admodũ
profundũ habeat fretus, se tueri posse sperabat: eodẽq;
tempore, suis uiribus minimè alijs locis distractis, Nea-
polim Caietamq; tenere. Eum Galli, sed sparsi, cõfusiq;
sequebantur, more potius iter facientiũ, quàm bella ge
rentium, progredientes, quacunq; prædæ occasio sese
ostenderet, eà iter suum dirigentes, sine ordine, sine ue-
xillo, sine duce: sæpenumero plerisq; ipsorũ ibi perno-
ctantibus, unde manè Aragonij discesserant. At, ne Ca-
puæ quidem maior uirtus fortunæue sese ostendit. nam
postea quã Ferdinandus ibi exercitũ posuisset, qui à Sã-
germania fuga, numero erat non parũ immmutus, Re-
ginæ literis certior factus, Neapoli ex ea fuga, talẽ ani-
morum mutationẽ factã esse, ut nisi ipsemet ueniret, res
ad tumultum spectare sine dubio uideretur: statim eum
paucis, ut immineti periculo sua præsentia occurreret,
eò contendit: data tamen fide, se postridie Capuã reuer
surum: sed Ioannes Iacobus Triultius, cui eius urbis cu-
ra ab Ferdinando erat commendata, occultè iam ab re-
ge Galliæ caduceatorem, ut tutò ad eum deduci posset,
postulauerat: qui ubi uenisset, Triultius unà cum qui-
busdam nobilibus Capuanis uenit Caluium, quò eo
ipso die Carolus uenerat: quod quidem Triultius,
non paucis Capuanorum fidem Ferdinando seruare

paratis, conuicio etiam contradicentibus fecit. Ibi ad regem sic armatus ut uenerat, introductus, ciuium Capuanorum & militum nomine, regem sic est affatus, ut diceret, se cum uideret Ferdinandum uiribus, quibus regnum tucretur, destitutum esse, cui dudum aliqua spes fuit, fidelem operam nauassent, regis fortunam, si quidē honestis conditionibus acciperentur, sequi decreuisse: illud quoq; adiecit, se minimē diffidere, quin Ferdinandum ipsum ei esset adducturus, modò eum, quemadmodum eius dignitas merebatur, uellet agnoscere. Cui rex uerbis quàm humanissimis respondit, se Capuanorum, militumq; pollicitationem accipere, Ferdinandi quoq; aduentum sibi gratissimum fore, modò sciret, se nullam partem regni Neapolitani, quamuis minimam, retenturum: sed in Gallia opes & honores accepturum. Quid ad tam fœdam transitionem Ioannem Iacobum Triultium insignem belli ducem, quiq; honoris rationem in primis habere consueuisset, impulerit, in obscuro latet. Affirmabat is, se Ferdinandi uoluntate ad regem uenisse, ut res ipsius cum eo componere tentaret, à qua spe prorsus excluſus, constaretq; regnum neapolitanum armis non posse defendi, uisum fuisse, non modò licitum, uerumetiam laudabile, simul & Capuanorum ciuium, & militum saluti consulere. Verùm enim secus eo de facto mortales existimarunt: nam creditum est Triultiū, quòd uictoria potiri regem Galliæ cuperet, ad id fuisse compulsum: ea spe ductum, ut regni Neapolitani potitus rex, animum ad insubriæ imperium esset conuersurus: in quo, cum esset ex clarissima familia natus: nec apud Ludouicum Sfortiā, siue principis in Seuerinates nimio fauore, siue alia de causſa, se eo loco haberi, quo ipsius

ipsius uirtus, atq; in principem merita poscerent, cerne ret, ab eo prorsus animum abalienasse: qua etiã de causs a, plerisq; cum Ferdinãdo primùm suasisse, cautius quã fortasis interdum occasiones ipsæ poscerent in Aemilia procederet, suspicabantur. At Capuæ iam antè Triultij reditum, Ferdinandi domus equisq; à militibus direpti fuerunt: equitum alæ in uaria loca dilabi cœperant: iam Virginius & Pitilianus cum suis turmis Nolam urbem, quam Pitilianus Aragoniorum beneficio possidebat, prius tamen sibi & suis fide publica impetrata, receperant. Redibat ad dictam diem Ferdinandus, Neapolitanorum animis ad tempus, Capuanæ defensionis spe, nonnihil pacatis & erectis: iamq; ad secundum ab Capua lapidem accesserat, antequàm id quod post ipsius discessum acciderat, percepisset: cum cognito eius reditu, populus uniuersus ne eum reciperet, ad arma cucurrit: quam ob caussam de communi consilio è nobilitate quidam ei obuiam sunt missi, qui ne ulterius procederet denunciarent: propterea quòd ciuitas, cum & ab ipso disertam cerneret se, & Triulcium suarum copiarum præfectum ad regẽ Galliæ transiuisse, eius domũ à proprijs militibus direptam, Virginium Pitilianũq; abijsse: exercitum ferè omnem dilapsum esse, necessitate compulsa, ut suæ saluti consuleret, uictori cessisset. Ferdinãdus igitur, ubi ad lacrymas usq;, ut se admitterẽt frustra institisset, Neapolim redijt: certus, regnum uniuersum Capuanorum exemplum secuturũ, quo exemplo Auersa inter Neapolim & Capuã sita, illicò ad Carolũ oratores suos, qui ciuitatis nomine deditionẽ facerent, misit. Cumq; Neapolitani idẽ iam palàm agerent, statuit infelix rex, tam repẽtinæ tempestati minimè reluctari.

Itaq; in arcis nouæ, quæ regum sedes fuit, aream, multis nobilibus ac popularibus conuocatis, ad eos huiusmodi uerba fecit: Deum immortalem omnesq;, eos homines quibus mea consilia nota fuere, testari possum, me nulla de caussa tantoperè hanc regiam personam mihi imponi expetiuisse, quàm ut cunctis mortalibus ostenderem, me à patris auiq; mei imperij acerbitate semper abhorruisse: utq; benefaciendo eã mihi apud meos omnes beneuolentiam compararem, è qua illi sua acerbitate excidissent: non permisit domus nostræ fatũ, ut hunc fructum, regno ipso longè præstantiorem, possem colligere. Nam regem esse, à fortuna plerunq; datur: uerùm eum regem esse, qui salutẽ ac felicitatem suorum ciuiũ, quasi unicũ regnandi finem, rebus omnibus anteponat id ab ipso tantùm, atq; à propria uirtute proficiscitur. Res nostræ in angustissimum locum redactæ sunt, possimusq; potius queri nos regnum perfidia, atq; ignauia ducum militumq; nostrorum, amisisse, quàm posse hostes gloriari, se id propria uirtute quæsiuisse: neq; tamen spe prorsus destitueremur, si uel ad breue tempus nos sustineremus: propterea quòd & ab Hispaniæ regibus, & ab Italiæ principibus uniuersis, auxilia potentissima comparantur: iam enim eorum sunt aperti oculi, qui antea non peruiderant incendium quo regnum nostrum conflagrat, ad se quoq;, nisi maturè occurrerint, peruenturum: mihi uerò saltem animus non esset defuturus, regnum uitamq; ea cum gloria, quæ iuuenem regem, à tot regibus longa serie ortum, eaq; quam de me ad hunc usq; diem, expectationem habuistis, deceat, terminandi: uerùm quoniã hæc fieri iam nõ possunt, quin simul communis patria in grauissima pericula uocetur fortu-

fortunæ cedere potius constitui, uirtutemq; occultã habere, quàm meum hoc regnum retinere conando, ei fini contraria accersere: propter quem optaueram ad regiam dignitatem conscendere. Itaq; suadeo, hortorq; ad Galliæ regem legatos de pace mittatis: quod ut citra uestræ existimationis labẽ facere possitis, uobis fidẽ, iusq; iurandũ, quo uos mihi paucis antè diebus obstrinxistis, liberè remitto: moneoq; obsequijs atq; alacritate in eo accipiendo, innatam eius gentis superbiã mitigare studeatis: quòd si barbaris ipsorũ moribus fiat, ut aliquando eorum dominatum auersemini, meum uerò reditum expetatis: in eis ero locis unde uestræ uoluntati ferre opem ualeam: semper ad omnia pericula uitam uestra omnium causa profundere paratus: uerùm si tales erga uos fuerint, ut imperandi lenitate & clementia, uobis satisfaciant, à me nec ciuitas hæc, nec regnum hoc nobilißimum, ullam unquam sentiet molestiã. A uestro bono meæ calamitates leuamen accipient: idq; multo fiet magis, si in uobis aliquam memoriam supereſſe cognouero, à me neq; regiorum dum essem filiorum primus: neq; pòst regio nomine assumpto, quemquã iniuria affectum fuisse: in me non auaritiæ, non crudelitatis ulla uestigia unquam extitisse: mihi non mea, sed maiorum meorum peccata nocuisse: me nunquam, siue retinendi, siue recuperandi regni causa, ut ullus huius regni ciuis aliquid patiatur, causſam præbiturum: mihi molestius esse facultatem uitia patris auiq; mei corrigendi amittere, quàm regia dignitate regnoue priuari. Harum inquam, rerum memoria, si in uobis uigerit, si etiam me regem Alfonsi senioris proaui mei similem potius quã Ferdinandi, atq; huius postremi Alfonsi, futurum per-

ſuaſum habueritis, tametſi exul, patriaq; & meo regno ſpoliatus, me tamã haud omnino infẽlicem exiſtimabo. Audiri hæc uerba abſq; miſericordia minimè potuere: quin etiam conſtat, pleriſq; ea lacrymas excuſſiſſe: uerũ enimuerò tantum erat uulgi ac totius ferè nobilitatis in duos poſtremos reges odiũ, tantũ Gallorum deſideriũ ut hac oratione nulla ex parte tumultus ſedari potuerit ſed ubi is ſe in arcẽ recepiſſet, uulgus regia equilia, quæ in arcis erant area, diripere, nobiliſſimoſq; equos abducere cœpit: quam inſolentiam, cum rex ferre non poſſet paucis comitatus, magna animi conſtantia ex arce quo id prohiberet, erupit, tantumq; in ciuitate iam prorſus ab eo alienata, maieſtas, regisq; potuit nomen, ut omnes impetu repreſſo, ab equilijs retrocederent: at in arcem reuerſus, id ageret, ut naues quæ in portu erant, quãdo aliter eis hoſtes priuare nequiret, deprimerẽtur in mari, cœpit aliqua adductus coniectura ſuſpicari, Germanos qui in arcis præſidio quingenti fuerant, de ſe capiendo cogitare: quare repentino conſilio, eis ſuppellectilem, quæ in arce aſſeruabantur, condonauit: quã dum illi inter ſe partiuntur, rex è cuſtodia omnibus, Ruſſano principe, comiteq; Populenſi exceptis, regni proceribus, qui è paterna auitaq; immanitate ſupereſſent, emiſſis, ex arce militari ſubſidiariáue porta egreſſus, triremes, à quibus in portu expectabatur, unà cum Federico, regináq; olim aui coniuge, & Ioanna filia, conſcendit: ac paucis è ſuis comitatus, ad inſulam Iſchiam, quæ antiquis Aenaria fuit, quæq; ab urbe Neapoli triginta miliaria diſtat, nauigauit: identidem dum in conſpectu Neapolim haberet, Vatis uerſum clariſſima uoce pronuncians, cuius ea eſt ſententia: Fruſtra homines uigilare

lare ad ciuitatis custodiam, quæ à Deo non custodiatur: cumq; iam nihil præter difficultates, laboresq; obijcerentur, ei suæ uirtutis periculum, simulq; alterius ingrati animi ac perfidiæ, quæ in eos quos fortuna perculit, existere consueuit, faciendum fuit: nam cum arcis præfectus, cum uno tantum comitatum in arcē admitteret, rex ut intromissus fuit, sese in eum tanto impetu coniecit, ut & ferocitate, & regie maiestatis recordatione, sic ceteros perterrefecerit, ut è uestigio tum præfectum ipsum, tum arcem in suam redigeret potestatem. Ferdinandi ab urbe discessu, omnes passim tanquam concitatissimo torrenti, ad uictoris tantum famam ea constrernatione cedebant, ut ducenti è Lignini turmis equites Nolam profecti, quo se Virginius ac Pitilianus cum cataphractis quadringentis receperant, eos minimè resistentes caperent: illi enim partim publica regis fide, quā regem concessisse à suis acceperant freti, partim eodem quo & cæteri, terrore perculsi, nihil reluctantes, se dederunt: sic ipsi in Mondraconis arcem captiui ducti: ipsorum uerò equites prædæ expositi fuerunt. Interea Carolus neapolitanis oratoribus Auersæ qui dedēde urbis caussa uenerant, repertis, cisq; in fidem receptis, ac multis regia liberalitate priuilegijs cōcessis, postridie, quæ fuit Februarij dies uicesima prima, Neapolim est inuectus: tantoq; omnium applausu ac lætitia susceptus, ut qui eloqui tentaret, is eum esset laborem in cassum sumpturus: concursus incredibili cum gaudio factus est omnis sexus, ætatis, conditionis, generis, factionis, quasi ad patrem, atq; eius urbis conditorem: nec alijs cedere in eo studio qui aut ipsi, aut maiores ipsorū ab Aragonijs ad honores euecti essent, ac beneficijs affecti uoluerūt:

qua celebritate ac frequentia primùm ad urbis augustissimum templum, post in arcem Capuanam, quæ Galliæ regum sedes olim fuerat (nam arx noua ab hostibus tenebatur) deductus est, cum admirabili inauditæ felicitatis cursu, uel supra Iulij Cæsaris exemplum, prius uicisset, quàm conspectus extitisset: tanta deinde facilitate, ut ne tentoria quidem in ea expeditione explicare, hastamúe unam frangere necesse fuerit: multi præterea apparatus minimè necessarij: cum & ipsa classis tam immani sumptu comparata atq; instructa, maris tempestate quassata, atq; in Corsicam insulam delata, non prius ad neapolitanum litus accederet, quàm rex in urbem reciperetur. Ita intestinis dissidijs, quibus celeberrima nostrorum principum sapientia obscurata erat, præclara ac præpotens Italiæ pars, summa cum ignominia, Italicæ militiæ irrisione q;, grauissimo omnium cum periculo atq; infamia, ab Italorum imperio, ad transalpinarũ gentium dominatum translata fuit: nam quoniam Ferdinandus senior, etsi natus ipse in Hispania esset, tamen quòd ab incunte ætate aut rex, aut regis filius ipse in Italia semper egisset: quod q; in alia prouincia principatum non haberet: essent q; eius tum filij tum nepotes Neapoli & nati & educati inter Italos iure optimo censebantur.

PRIMI LIBRI FINIS.

FRAN-

FRANCISCI GVICCIARDINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER SECVNDVS.

In hoc secundo libro Pisanorum à Florentinis defectio manifesta narratur: Florentinorũ cũ rege Galliæ de recuperandis Pisis actiones: noua Reipub. Florentinorum ex Hieronymi Sauonarolæ cõsilio, forma: Venetorum & Ludouici Sfortiæ aduersus Gallos, apparatus: & eorundem cum Gallis ad Tarum pugna: Ferdinandi Aragonij in regnum neapolitanum reditus: pax inter Mediolanensem ducẽ, & Galliæ regem: eiusdem regis trans Alpes in Galliã suam reditus: quando primùm, & vnde in Italia Gallicus morbus cœpit apparere.

DVM *hæc Romæ atq; in regno Neapolitano geruntur, in alia Italiæ parte exigui ignis scintillæ, maximum tandem incendium, in multorũ, sed illius præcipuè qui nimia dominandi libidine, eũ & excitauit, & fouit pernitiem parituri crescebant: nam & si Carolus Florentiæ de re Pisana ita transegisset, ut ipse Pisas, quoad regnum neapolitanum subegisset, retineret: iuris autẽ dictio, uectigaliaq; omnia in Florentinorum essent potestate: nihilominus Florentia discedens, ut hæc seruarentur, nihil constituerat, mandauerátve: quamobrem Pisani, in quos tum præfecti tum militum, quos rex ad eius urbis præsidium reliquerat, studia propendebant,*

cum excutere Florentinorum iugum constituissent, omnes magistratus, Florentinosq; uniuersos, qui ibi remãserant, partim expulerãt, partim carceribus custodiæq; mandarant: bona fortunasq; illorum omnes occupauerant: signisq; & factis defectionem prorsus confirmarant: in qua ut possent persistere, legatos non modò ad regem posteaquàm Florentia erat profectus, qui ipsorũ causam tuerentur, uerumetiam, ut ab omnibus obtinerent auxilia nihil prætermittentes, ab ipsa statim defectione, Senam Lucamq; miserunt: quæ ciuitates nomini Florentino infensissimæ, Pisanam defectionem libentissimis ac propensissimis animis acceperũt. Itaq; simul eis certam pecuniæ summã destinarunt: & insuper Senenses equites aliquot extemplò submiserunt: quietiã Veneti senatus animum missis oratoribus, tentarunt: à quo & si benignè accepti, nullam tamen spem certã retulerunt. Præcipuũ uerò suæ defensionis firmamentum in Ludouico Sfortia repositum habebant: quem ut ipsis defectionis autor extitisset: sed ad eos tuendos promptũ fore minimè dubitabant: qui quamuis Florentinis aliter ostenderet, clam tamen eos multis & hortationibus & pollicitationibus confirmauit: Genuensibus quoq;, ut Pisanos armis cæterisq; ad bellum necessarijs munirẽt: mitterent præterea Pisas præfectum, peditesq; trecentos, persuasit: qui odio Florentinorum incensi, tum ex eo quòd Pisas suo imperio adiecissent, tum quòd Ligurni portum Thomæ Fregosio Genuensium duce quẽ ipsi posbidebant, emissent, nato: postremò etiam cum Florẽtini Petram sanctam Seresanamq; occupassẽt, aucto, nõ modò ad ea perficienda prompti extitere: uerumetiam bonam partem oppidorum occupauerant, quæ Florentini

tini in Lunigiana poßidebant: iamq; unius regiæ epiſto
læ prætextu, quam de reſtitutione quorundam bonorũ,
quæ publica fuerant, acceperant, in Petræſanctæ rebus
ſeſe immiſcebant: quibus de rebus Florentinis Mediola
ni expoſtulãtibus, dux ipſe reſpondebat, non eſſe in ſua
poteſtate, ex pactis quæ cum Genuenſibus haberet, ea
prohibere: dumq; uerbis eis ſatisfacere conatur, uariá-
que eos lactat ſpe, factis contraria prorſus agitare non
ceſſat: ut qui ſperaret, Florentinis à Piſarum recupera-
tione reiectis, ſe facilè eius urbis imperio potiturum: id
quod urbis opulentia atq; opportunitate, allectus ar-
dẽtißimè cupiebat: quæ cupiditas in eo minimè erat no
ua, ſed iam tum nata cum Mediolano paulò poſt Ga-
leacij fratris ſui necem, propter affectati regni ſuſpicio
nem, qua paruuli ducis mater, atq; alumna Bona tene-
batur, pulſus ibi menſes cõplures fuit, relegatus: ſtimu-
labat præterea illa recordatio, cum cogitabat, Piſas, an
tequam in Florentinorum poteſtatẽ uenirẽt, Ioanni Ga
leacio epiſcopo è Vicecomitum familia, primo Mediо-
lanenſium duci paruiſſe: quare & ſibi glorioſum fore
ducebat, id poſtliminiò recuperare, quòd aliquando à
ſuis maioribus poſſeſſum fuiſſet: exiſtimabatq; aliquo iu
ris colore id poſſe defendi, tanquã Ioan. Galeacio mini-
mè licuiſſet in ſucceſſorum ſuorum Mediolanenſiũ du-
cum detrimentum Piſanum imperiũ ab eo quidẽ, ſed pe
cunia & uiribus mediolanenſis imperij, partũ Gabrie-
li mariæ filio extra matrimonium ſuſcepto, teſtamento
relinquere. Nec contenti Piſani, ciuitatẽ à Florentino-
rũ dominatu, remouiſſe, oppida inſuper piſani agri oc-
cupare ſtudebãt: quæ omnia ferè, urbis autoritatẽ, quẽ-
admodũ plerunq; ſolent, ſecuta, primis defectionis die-

bus ipsorum præfectos: Florentinis à principio grauio ribus, dum cum rege componũt, dumq; ab eius discessu expectant, ut is publico solenniq; sacramẽto obstrictus ei rei prouideret, curis intẽtis, eis malis sese minimè op ponentibus, receperunt: uerùm quandoquidẽ ab eo re medium differri uidebant, missis eò militibus partim ui partim pactione, quæ amiserant, Cascina, Buto & Vi copisano exceptis, quibus in locis suas Pisani uires coe gerant, recuperarunt: nec Carolo Pisanorum actiones erant molestæ, quorum causa apud regem multos aper tè fautores habebat: quorum alij misericordia, ex opi nione quæ iam regis familiarium animos occuparat, Pi sanos à Florentinis acerbius fuisse tractatos mouebantur: alij quo se Cardinali Maclouiensi opponerent, qui se Florentinis studere demõstrabat: sed præter cæteros, Belcarius pecunia emptus Pisanorum: quem tamẽ Car dinalis honores aucti præcipuè urebant: quam ob cau sam, incipiebat, ut est aulæ mobilitas, eadem ambitione ab eo dissidere, qua eum ut haberet qui cum alios deijce ret, antè fouisset: ergo hi tanti regis existimationis & fi dei nulla debita ratione, regi suadebant, utilius esse, Flo rentinos in ea necessitate continere: Pisasq; eo in statu, saltem donec regno neapolitano potitus esset, conserua re: quorum consilijs inductus rex, cum utranq; partem uaria spe sustentare conaretur, Florentinorũ oratores dum Romæ ageret, ut coram se Pisanorũ querimonias audirent, introduxit: Pisanorum causam egit Burgon dius Lollius, ciuis Pisanus, curiæ Romanæ aduocatus: is acerbissimè querebatur, Pisanos per annos octuaginta usq; adeò iniqua atq; atroci seruitute oppressos fuisse, ut ea ciuitas, quæ quondam nobilissimis uictorijs, in O-

rien-

rientem usq; imperium suum extendisset, quæq; Italicas inter urbes potentia & fama in primis uiguisset, nunc crudelitate atq; auaritia Florentinorum, ad extremam sit uastationem redacta: Pisas habitatoribus uacuas esse quòd bona ciuium pars, tam asperum iugum fere nõ ua lens, eam sponte deseruisset: quorum consiliũ prudentis simum fuisse, eorũ quos amor patriæ in ea retinuisset, miserias declarasse: qui & acerbis magistratuum exactionibus, & priuatorũ à Florentia insolentib. rapinis, omnibus propemodũ fortunis nudati essent: nec ullã iã ipsis superesse uitæ tuendæ rationẽ, quandoquidẽ inaudita impietate atq; iniquitate, mercaturã facere, artẽq; ullã, præter eas quæ manu & opera fiunt, exercere prohiberẽtur: omnes Pisanos à publicis muneribus, etiã ijs ad quæ extranei admittũtur, excludi: iam in salutẽ uitamq; ipsorũ seuitiã adhiberi: atq; ut funditus Pisanorũ reliquias deleãt, aggerũ & fossarũ in toto Pisano agro tuendorũ procurationẽ, semper à maioribus summa diligẽtia cõseruatã, intermitti uoluisse: qua re intermissa, fieri non posse, quin, quòd regio tota sit depressa, & stagnantibus immodicè aquis insalubris, quotannis uarijs & grauissimis morbis conflictentur: hac de causa templa, ædesq; amplissimas, aliaq; nobilissima tum publica tum priuata ædificia, magnificentia atque pulchritudine inestimabili à maioribus extructa, passim corruere: non esse ignominiosum præclaris ciuitatibus, si post multorum annorum curricula, tandem in seruitutẽ cadãt, cũ sit hoc fatale, ut omnia quæ orta sunt, intereãt, & aucta senescãt, atq; mutentur: uerùm, nobilitatis & magnitudinis ipsarũ memoria, misericordiam potius in eorum qui uicissent, mentibus ingenerare debuisse,

quàm acerbitatem asperitatemq; augere: præsertim uerò, illud unumquenq; secum reputare debere, quòd omnibus & ciuitatibus & imperijs fato quodam euenturũ est, idipsum quoq; aliquando sibi accidere posse, imò necessariò futurum, nihil Pisanis iam reliquũ esse, quo se Florentinorum immanitas insatiabilisq; cupiditas ultrà posit efferre: iam tot tantasq; calamitates ferri non posse: itaq; cunctos uno animo non modò patriam, uerumetiam uitam ipsam deserere potius constituisse, quã sub tam iniquum, tamq; impium dominatũ reuerti: Regem se cũ lacrymis, quas populi Pisani uniuersi ad eius pedes suppliciter proiecti, exuberantissimas esse existimaret, orare recordaretur, quanta pietate ac iustitia libertatem, qua iniustissimè fuerant à Florentinis spoliati, Pisanis restituisset: hoc suum in eos beneficium, quod tanti principis cõstantia atq; animi magnitudine dignũ esset, cõseruaret: uelletq; potius pater & liberator eius ciuitatis appellari, quàm eisdẽ in tam pestiferam seruitutem coniectis, sese Florentinorum rapacitatis & crudelitatis ministrũ præbere. Ad has criminationes, haud minore dicendi ui, Franciscus Soderinus Pontifex Volaterranus, qui postea fuit cardinalis, ex Florẽtinis oratoribus unus, respondit: Florentinorum in Pisanos ius æquissimum esse, ut qui anno MCCCCIIII Pisanorũ urbem à Gabrielemaria Vicecomite, legitimo eius urbis domino, emissent, à quo uix in possessionem adducti à Pisanis ui de possessione fuissent depulsi: idcirco Florẽtinos necessitate fuisse compulsos, bello sanè diuturno interceptam possessionem recipere conari: cuius belli haud minus felix exitus extitisset, quàm belli gerendi caussa: nec minus Florentinorum pietas gloriosa, quàm uicto-

victoria: qui cum occasionem habuissent, Pisanos fame iam penè enectos, sic perire sinere, quo eis spiritū iamiam euanescentem, restituerent, cum exercitu in urbem ingressi, maiorem secum uim commeatus inuexerunt, quàm armorum, nullo unquam tempore Pisanam ciuitatem in continenti principatum tenuisse, quin ne Lucam quidem urbem tam propinquā, ut eis pareret obtinere unquam potuisse: itaq; se intra suos angustissimos fines semper inclusam continuisse: maritimam potentiā breuem fuisse: propterea quòd Dei iusta uindicta, ipsorum multis iniurijs & sceleribus prouocati: ciuilibus item discordijs, diuturnisq; inter se odijs, multis antè annis quàm Florentinis uenderetur, iam omni exciderat dignitate, opibus & habitatorib. nudata, atq; usq; adeò debilitata, ut Iacobo Appiano ignobili ex agro Pisano scribæ, minimè fuerit difficile Pisanorum dominatū inuadere: eumq; annos complures retētum, pòst filijs suis hæreditarum tradere: nec Florentinos Pisanum dominatum magnifacere, nisi ob situs opportunitatem, marisq; commoditatem: quòd uectigalia quæ illinc extrahebantur, parui essent momenti, exactionesq; adeò leues, ut impensarum rationem, quæ necessariò fierent, haud multum excederent: quarum tamen maior pars ab externis mercatoribus ad Ligurni portum tuendū, exigeretur: quod autem ad mercaturam, artes, & reip. munera, non esse Pisanos alijs legibus obstrictos, quàm cæteræ Florentini imperij ciuitates, quæ moderato ac mansueto se gubernari imperio confitentes, dominum mutare (quòd nec ea superbia atq; pertinacia essēt, quæ propria est Pisanorum: nec ea perfidia, quæ in eis adeò nota est, ut uetustissimo totius Hetruriæ prouerbio ce-

lebretur) minimè cupiebant: quòd si cum primũ Pisana ciuitate potiti sunt Florentini, multi Pisanorum statim urbem sponte deseruerunt, id ab illorum impotente superbia, qua factum est, ut proprijs uiribus & fortunæ seruire noluerint, non culpa Florentinorum esse profectum, qui eos iustißimo ac mansuetißimo imperio rexerant, itaq; tractauerant, ut eis imperantibus, ea ciuitas neq; diuitijs, neq; uiris esset imminuta: quin potius Ligurni portus maximo sumptu recuperatus, sine quo ea urbs omni commodo atq; emolumẽto nudata remanserat: omniũ præterea artium ac disciplinarũ in eam publico introducto studio, alijsq; multis, necnon fossarum atq; aggerũ diligenti procuratione continuata, Florentinos semper eam frequentißimã reddere studuisse. Hæc esse tam manifestè uera, ut fictis & falsis lamentationibus obscurari nõ possent: omnibus meliorẽ sortem desiderare permissum esse, uerùm debere etiã unumquenq; quod cuiq; dedit sors patienter tolerare: alioqui si cuiuis alterius imperio subiecto ad libertatem aspirare licitum sit, omnia dominatus, atq; imperiorũ iura peruerti atq; confundi. Florentinos minimè necessarium ducere, in eo elaborare, ut Carolo Christianiß. Francorũ regi, quid eum facere deceat, persuadeant. qui cum rex sapientißimus ac iustißimus sit, se certò scire, eũ uanis querelis & calumnijs à recto se abduci minimè passurum: per seq; quid prius quàm exercitus in urbem Pisanam reciperetur, promisißet: quid item Florẽtiæ in tanta celebritate solenniterq; iurasset, in memoriam reuocaturum, cogitaturumq;, quò quis potentia ac maiestate maior est, eò ipsi gloriosius esse, ad iustitiam & fidem conseruandam, potentiæ suæ amplitudinem explicare. Manifestè

nifestè apparebat, à Carolo Pisanos benignioribus aliquanto auribus auditos fuisse: eorumq; beneficio cupiuisse, ut quãdiu bellĩ neapolitanũ gereretur, ab utraq; parte arma suspenderentur: aut Florentini ut rex pisanam ditionem uniuersam retineret: affirmabatq; quàm primùm Neapoli potitus esset, se quæ Florentinis promisisset omnia repræsentaturum: id Florentini, quibus omnia iam regis uerba suspecta erant, constanter recusabant: obnixè ut promissis staret, postulantes: quib. ut se uelle satisfacere ostenderet, re autem uera quo ab eis ante præscriptum tempus auri libras septingẽtas, quas ex pacto debebant, extorqueret: eodẽ quo Roma discessit tempore, Cardinalem Maclouiensem Florentiã misit: cui rex occultè mandauit, ut Florentinos spe sustentaret, donec aurum extorsisset: quo facto deniq; res eodem in statu sineret: de qua fraude, etsi Florentini haud parum dubitarent, nihilominus ei quadringentas auri libras, quarum dies aduentabat, tradiderũt: quas ubi accepisset, Pisas quasi eius ciuitatis possessionem Florentinis daturus profectus, Florentiã re infecta rediit, excusauitq;, Pisanos se tam obstinatos reperisse, ut ipsius autoritas parui ad eos flectendos ponderis extitisset: cogere uerò eos nõ potuisse, quòd eiusmodi mandatũ à rege non haberet: nec sibi, utpote sacerdoti, fas esse ea consilia capere, é quibus Christianorũ sanguis fundendus esse uideretur: noua tamẽ præsidia, in arcem quam nouã Cittadellam uocant, imposuit: in ueterem etiam impositurus, si Pisani quorũ animi unà cum uiribus quotidie crescebant, assentiri uoluissent: nã Ludouicus Sforția, existimans maiore præsidio, nec non peritiore quopiam ac strenuo duce ibi opus esse, Pisas ipse, quanquam

consuetis artibus nomen Genuensium prætexeret, Lucium Maluetiũ cum nouis militiũ copijs immiserat: nec ulla occasione qua Florentinorum molestias fouere posset, præterita: quo eos à Pisanis infestandis magis remoueret, Iacobum Appianũ Plombini regulum, Ioannẽq; Sabellum cõmunibus cum Senensibus impensis conduxit, ut Senẽses maiore animo Montempolitianũ, quod oppidum cum recens à Florentinis defecisset, nulla fœderis quod cum Florentinis haberẽt, ratione habita, in suam fidẽ receperant, tuerentur: nec leuioribus Florentini angustijs molestijsq; ab intestinis rebus, cõflictabantur: qui ut reip. statum ordinarent, simul ac Rex Florẽtia discesserat, in comitijs, quæ ueteri more populo uniuerso in curiæ campum conuocato, apertis suffragijs de ijs quæ per summum magistratum proposita erant, peragebantur, quandam reip. formã constituerant, quæ popularis status nomine, multis partibus ad paucorum potentiam magis, quàm multitudinis propẽdebat: quæ res cum plerisq;, qui maiorem animo licentiam conceperant, molesta esset: atq; ad id ipsum priuata alicuius præcipui ciuis ambitio accederet, de reip. forma denuo agendum fuerat: de qua cum certo die principes magistratus, ciuesq; primarij deliberarẽt, Paulus Antonius Soderinus ciuis & sapiens & grauis, uerba uti fertur, in hunc modum fecit: Etsi ab ijs qui de Rep. scripserunt, præstantißimi ciues, popularis status minus laudatur, quàm is in quo aut ad unũ principẽ, aut ad optimates omnia referuntur: tamen quoniam desiderium libertatis in hac ciuitate antiquum est, ac penè cum ipsis ciuibus natum: sintq; ciuium nostrorũ rationes ad æqualitatem, popularis reip. fundamentum maximè necessa-

rium

rium, accommodatæ: multitudinis imperium omnibus reliquis à nobis anteponendum esse, facilè demonstrari posset. Verùm enimuerò ea de re prolixius disserere, siu peruacaneum arbitror, quandoquidem in omnibus superiorum dierum consultationibus, semper omniũ consensu, decretum est, ut resp. populi nomine atq; autoritate gubernetur: sententiarum autem uarietas hinc nata est, quod pleriq; in comitijs, ad eas reip. rationes libẽter accesserunt, quibus ciuitas, ante quàm eius libertas à Medicea familia opprimeretur, regebatur (quorum de numero me unum esse fateor) existimantes, statum hoc recenti modo constitutum, multis in rebus nomine potius quàm re, popularem esse casibusq; qui ab huiusmodi imperijs sæpenumero existunt, perterriti, perfectiorem aliquam formam, per quam ciuium concordia & securitas conseruetur, requirunt: quæ quidẽ res, nec rationibus, nec documentis superiorum temporũ in hac ciuitate sperari potest, nisi in ea reip. forma quæ tota à populi potestate, sed ordine & modo constituta, pendeat: quæ quidem duobus firmissimis fundamẽtis nititur. Primùm ut omnes tam huius ciuitatis, quàm reliquæ ditionis magistratus, & munera suis temporibus communi consilio eorũ qui nostris legibus, ad reip. gubernacula aditum habent, decernantur: sine cuius consilij autoritate, nouæ leges ferri non possint: ita ut cum in priuatorum ciuium potestate non sit, neq; cuiusquã priuatæ conspirationis, factionis, dignitates imperiáue distribuere, nemo aliorum cupiditate studioue excludetur: sed ex uirtute & meritis hominum distribuentur: itaq; unũquenq; uirtute, bonis moribus, publicè & priuatim benemerendo, sibi uiam ad honores patefacere

oportebit: abstinere præterea à uitijs, ab inferenda alteri iniuria, ac deniq; ab omnibus ijs quæ in bene institutis ciuitatibus, odiosa molestáq; esse uideantur: neq; in unius paucorúmue potestate erit, siue nouis legibus, siue unius magistratus autoritate, aliam reipub. formam introducere: quoniam nisi semel recepta, comitiorum suffragijs mutari non poterit. Alterum est, ut grauiores deliberationes, cuiusmodi sunt de bello & pace, de nouis legibus ponderandis atq; explorandis, ac generatim omnia ad huius ciuitatis atq; imperij administrationem opportuna, à magistratibus ei muneri destinatis, atq; ab consilio ex ciuibus peritißimis ac prudētißimis populi suffragijs selecto & conflato, tractentur: nam quoniam horum cognitio negociorum, in quemuis minimè cadit, ab ijs gerantur oportet, qui earum sunt rerum capaces: quæ res cum non rarò celeritatem tacitur nitatemq; requirant, de his cum populo agi nō potest: sed nec ad libertatis conservationem necessarium est, ut hæ res in magno admodum numero hominum tractentur: secura etenim libertas erit, dummodo magistratuū distributio, legumq; nouarum deliberatio, à consensu multitudinis pendeat. His duobus ritè constitutis, status uerè popularis constabit, iacta libertatis fundamenta, reip. forma laudabilis ac diuturna stabilita erit: nam cō plura alia quæ ad formam qua de agitur, omnibus numeris absoluendam spectant, præstat in aliud tēpus differre, ne statim initio homines tyrannidis præteritæ recordatione suspensæ, quiq; liberæ ciuitatis consilijs parum assueti, quæ ad libertatis tutelam necessaria sunt, satis peruidere non possunt, perturbentur: quanquam ea eiusmodi sunt, ut citra periculum, in commodius tempus,

pus, opportunitatemq; maiorem differri posse uideantur. Hanc autem Reip. descriptionem, indies magis ciues amabunt, & complectentur: usuq; facti ueritatis capaces, expoliri quotidie eum statum, donec ad suã perfectam formam redigatur, optabunt. Interea eis quæ iecimus fundamẽtis, sustinebitur: quæ quanta felicitate poni constituiq; possint, quantamq; utilitatem sint allatura, non modò rationibus ostendi potest, uerumetiã exẽplis. Nam Venetorum resp. quamuis è sola constet nobilitate, nõ sunt tamen in ea ciuitate nobiles aliud, quàm priuati ciues, numeroq; tot ac tam diuersis conditionibus, & generibus, ut quin ad popularem statum plurimum accedat, & quin eam nos multis in rebus imitari posimus, negari non possit: at ea resp. hisce duobus fundamẽtis maximè nixa est, quibus per tot secula libertate simul & ciuili concordia conseruata, ad tantam gloriam & magnitudinem conscendit: quæ res non, ut multi credunt, ab urbis situ profecta est: propterea quòd in eo situ & loco potuerunt esse, ac re uera interdum discordiæ ac seditiones extiterunt, uerùm ab reip. forma sic temperata, tantaq; proportione constituta, ut ab ea effectus tam præstantes atq; admirabiles necessariò proficiscantur. Nec minus mouere nos nostra debent exempla, quàm aliena: uerùm contrario modo considerata: nam quoniam in nostram ciuitatem nunquã huic similis forma introducta est, ea fuit caussa, quamobrem res nostræ tam crebris mutationibus fuerint obnoxiæ: ac modò à uiolenta tyrannide conculcatæ, modò à paucorum ambitiosa auaraq; dissensione laceratæ: tunc ab effrænata multitudinis licẽtia, quassatæ: ita cum propter quietem ac felicitatẽ incolarum ciuitates initio fuerint

ædificatæ, nostræ Reipublicæ fructus, nostræ felicitates, nostra ocia, fuerunt publicationes bonorum, exilia, miserorum ciuium cædes: non est in comitijs forma ab ijs diuersa proposita, quæ alijs tẽporibus in hac ciuitate extitere, quæ dissidiorum & calamitatum plena fuerunt: quæq; post infinita tum publica tum priuata mala, tyrannos deniq; nobis pepereret: unde enim nisi ab his causis factum est, ut apud maiores nostros dux Athenarum libertatem opprimeret: post etiam sequentibus temporibus Cosmus Medices eandem oppressam retineret? quod quidem minimè est mirandum: nam ubi magistratuum descriptio, legumq; latio, non de communi ciuium quotidiano consensu, sed paucorum arbitrio peraguntur, tunc ciuibus non iam in publicum bonum, sed in suas cupiditates, finesq; priuatos intentis, factiones & partes, quibus adiunctæ sunt totius ciuitatis seditiones, pestes atq; interitus certissimi rerump. imperiorumq; omnium existunt. Quanto igitur maiore prudentia uidebimur præditi, si eas reip. administrandæ rationes fugerimus, quas & ratione & domesticis exemplis, pernicioſas esse possumus cognoscere? ad easq; accesserimus, è quibus salus ac felicitas ciuitatis prouenire & rationibus & documentis aliorum, perspicitur? Quippe ueritate impulsus, illud dicam: In hac nostra ciuitate, eum gubernandi modum, in quo pauci autoritate immoderata remp. gerant, paucorum semper tyrãnorum remp. fore: qui eo erunt uno tyranno perniciosiores, quo pernicies omnis capitalior ac nocentior est multiplicata, quàm sola: quòd si nihil aliud insit mali, in eo saltem propter opinionum diuersitatem, ambitionem, uariasq; hominum cupiditates, diuturna cõcordia

in eo

in eo ſperari non poteſt: diſcordia uerò omni tempore pernicioſiſſima, in hoc eſſet pernicioſior, in quo ciuem tanta potentia ſuffultum, proſcripſiſtis: quo tam præſtanti ueſtri imperij parte mutilitati eſtis: in quo Italia externo milite fœta, tota in grauiſſimis periculis cerni tur: rarò equidem, ac fortaſſis nunquam antea in ciuitatis poteſtate penitus fuit, ſeipſam ſuo arbitratu compo nere: quæ poteſtas, quoniam uobis Dei benignitate cõceſſa eſt, nolite per Deum, uobismet ipſi nocendo, Florentinorumq; prudentiæ famam cum ignominia ſempiterna obſcurando, occaſionem amittere liberi ſtatus in ciuitate conſtituendi: qui nõ modò uos beatos faciat, ſed cuius perpetuitatem uobis polliceri poſſitis: atq; ita ueſtris liberis ac nepotibus eum theſaurum, eamq; felicitatem relinquere, quam nec uos, nec maiores ueſtri, aut poſſederunt unquam, aut cognouerunt. Hæc Pauli Antonij uerba fuerunt: uerumenimuerò, Guidantonius Veſpucius, clariſſimus iuris cõſultus, uir ingenio ac dexteritate ſingulari, ad ea huiuſmodi orationem habuit: Si reſp. eo modo, qui à Paulo Antonio Soderino propoſitus eſt, præſtantiſſimi ciues, optatos fructus tanta facilitate ederet, quanta deſcribuntur, palato admodũ corrupto is eſſet, qui alium in patria noſtra reip. ſtatũ deſideraret: pernicioſus ciuis eſſet, qui eam reipub. deſcriptionem non adamaret, in qua uirtutes, merita, hominum dignitas, præter cetera omnia, præmijs & honoribus afficerentur: uerùm equidem uidere nequeo, quî fieri queat, ut ea reſp. quæ in multitudinis poteſtate penitus ſit poſita, tot tantisq; bonis circumfluere redundaq; poſſit: nam ſatis conſtat, quod & ratio docet, & uſus demonſtrat, & ſapientum autoritas confirmat, in

tanta multitudine talem prudentiam, talem usum, talẽ ordinem minimè inueniri, quibus nobis polliceri ualeamus, sapientes ignaris, bonos malis, rerum usu peritos, ijs qui negotia nunquam tractarunt, antepositum iri: quippe ut ab iudice rudi & imperito, recta iudicia expectari nequeunt, sic à multitudine confusa et imperita consilium sententiáue prudentia et ratione munita, nisi fortè casu, sperari nullo modo potest: & nos, quod à uiris sapientibus nullisq; alijs negotijs intentis, uix dijudicari atq; explicari potest, id ab ignara atque imperita turba, ex tanta ingeniorum, generum, morum uarietate conflata, suisq; priuatis negotijs tantum intenta, distingui & cognosci posse, credemus? Accedit his immoderata de se cuiusq; opinio, qua nemo non ad honorum cupiditatem excitabitur: nec honestis libertatis fructib. in populari administratione erunt contenti, sed ad primos honorum gradus omnes aspirabunt: uolentq; in rerum grauiorum ea difficilium deliberationibus locum habere: cuius rei ea est causa, quòd minus apud nos quã in ulla alia ciuitate illa animi moderatio, qua prudentiori ac præstantiori ceditur, locum habet. Itaq; persuasi, iure omnes in omnibus æquales esse debere, honorũ gradus qui uirtuti, ac meritis debentur, cum in multitudinis erunt potestate, confundentur: istaq; in maiorem partem cupiditas diffusa, eos armabit potentia, qui aut sapient minus, aut minus erunt digni: nam cum numero uincant, plus etiam in ea rep. in qua sententiæ numerantur, non appenduntur, poterunt. Quamobrem quis hoc præstabit, ut contenti ea forma quam uos hoc tempore introducetis, nouis inuentis, legibusq; nulla prudentia constitutis, quibus homines sapientes resistere ne

qui-

quibunt,modos reip.gubernandæ ſapienter excogitatos,non ſint breui perturbaturi? quæ res cum ſemper, in huiuſmodi rep.ſunt periculoſæ,tũ uerò maximè hoc ipſo tempore:cum ea ſit hominum natura,ut uno extremo,in quo nolentes detenti fuerunt,declinato: in aliud extremum medio præteruecto,ſine cunctatione uolentes decurrant.Sic qui è tyrannide ſunt elapſi,ſeſe niſi retineantur,in effrenatam licentiã præcipitant:quæ quidem & ipſa iure tyrannis poteſt appellari:nam & populus,cum indignis dat,quod adimit dignis:cũ gradus, & merita ciuium confundit,tyrãno eſt ſimilis:cuius tyrannis eò fortè pernicioſior eſt,quo periculoſior ignorantia,quæ nec pondus,nec menſuram,nec legẽ habet, quàm malitia:quæ tamen ipſa aliqua regula,aliquo fræno,aliquo termino gubernatur.neq; uos Venetorum exemplum moueat,apud quos & ſitus momenti aliquid habet:& reip.inſtitutio inueterata plurimũ ualet:eſtq; ita compoſita,ut rerum grauium deliberationes, penes paucos ſint potius,quàm multos:adde illorum ingenia quæ cum nõ ſint fortè eo acumine prædita quo ſunt noſtra,multo ſunt pacatiora,ac faciliora:nec illis duobus tantùm,quæ propoſita ſunt,fundamentis Veneti nituntur,uerùm ad perfectionem & ſtabilitatẽ eorum plurimum refert,eos perpetuum ducem aliaq; inſtituta complura habere:quæ ſi quis in hanc ciuitatem uellet inducere,innumeros qui repugnarent inueniret:propterea quòd nõ nunc primũ exoritur ciuitas noſtra:neq;modò priſtinã inſtitutionẽ capit:idcirco inueterata cõſuetudine ſæpenumero cõmuni utilitati repugnãte,necnon hominib.ne conſeruãdæ libertatis prætextu,noua tyrãnis quæratur, ſuſpicantibus, haud ſanè multum prodeſſe

sana consilia possunt: ut corpori malè affecto, et noxijs humoribus redundanti, medicinæ non tantum prosunt, quantum euacuato ac purgato: quibus de causis, atque etiam ob rerum humanarum conditionẽ, in peius semper ferè uergentium, magis timendũ est, ne quod in hoc principio minus perfectè erit constitutum, tẽporis progressu penitus perturbetur, ac dissoluatur: quã sperandum, ut aut tempore aut occasione perficiatur. Quid? an non domesticis exemplis abundamus, sic ut minimè aliunde sint petenda? quando enim Reip. gubernacula penes populum penitus fuerunt, quin ciuitas illico plena discordijs tota sit conuulsa, & status mutatio consecuta? Quòd si etiam aliorum exempla intueri libet, cur non in memoriam reuocamus, populi illam absolutam potestatem, tot tantosq; in urbe Roma motus excitasse: ut nisi scientia & uirtus militaris obstitisset, illius reipub. uita breuis esset futura? cur item non recordamur Athenas florentissimam ac potentissimam ciuitatẽ, nulla alia de causa imperium amisisse, inq; suorum ciuium atq; externorum seruitutem incidisse, quàm quòd res magnæ & graues multitudinis arbitrio decernerẽtur? Illud autem uidere nequeo, qua ratione dici queat, in ea reip. forma quæ in publico ciuium concilio proposita est, libertatem integram minimè reperiri, propterea, quòd omnia ad magistratuum autoritatem referantur: qui quidem perpetui non sunt, sed temporibus commutantur: nec paucorum suffragijs creati, sed à multis cõprobati, sortis arbitrio, ex ueteri ciuitatis consuetudine relinquuntur. Itaq; qui possunt aut factione aut ciuium propria libidine distribui? Illud quidem certius nobis persuadere poterimus, res grauiores, à prudentioribus

peri-

peritioribus & grauioribus expensum ac tractatũ iri: qui eas alio modo, alia taciturnitate ac grauitate gubernabunt, quàm populus harum rerum planè rudis & imperitus, atq; ubi minus est opus, sæpenumero profusus: ubi autem res ipsa largitatem poscit, usq; adeò tenax, ut dum minimis parcere uult, in maximos iumptus, grauissimaq; pericula incurrat. Grauissimus est, ut Paulus Antonius dixit, Italiæ morbus, ac nostræ potissimum patriæ: quamobrem, quæ esset imprudẽtia, cum medici doctiores ac peritiores requiruntur, ijs se committere, qui minore eius artis scientia, usuq; sunt præditi? Postremò illud est tenendum, uos populum longè pacatiorem facilioremq; ad salutaria sibi cõsilia, atq; ad cõmune bonum amplectendum habituros: si ei in reip. moderatũ locum, autoritatemq; attribueritis: nam si eius arbitrio & potestati omnia subieceritis, uerendum erit, ne insolentior, ac difficilior, atq; ad uestrorum sapientum bonorumq; ciuium consilia, contumacior fiat. In eo consilio in quo non ita magnus ciuium erat numerus, ea sententia quæ Reip. descriptionem non tam popularem et laxam probabat, obtinuisset, si hominum deliberationibus, diuina autoritas, Hieronymi Sauonarolæ Ferrariẽsis, ex ea sodalitate, quæ Prædicatorum appellatur, ore non interuenisset. Hic cum iam annos complures Florẽtiæ rerum diuinarum interpres extitisset, atq; ad singularem doctrinam, sanctimoniæ famam celeberrimã adiunxisset, sibi apud maiorem populi partẽ uatis nomen atq; autoritatem uendicarat. Nam quo tempore in Italia nullum nisi summæ tranquillitatis signum apparebat, pro concione sæpenumero prædixerat, externos exercitus in Italiam tãto cum mortalium terrore, uen-

turos, ut nulli muri, nullæ armatorum copiæ eorũ furori pares essent futuræ: asserebatq;, se hæc atq; alia multa quæ quotidie prædicebat, neq; humana cõiectura, neq; ex cuiusquã scriptoris scientia, sed Dei solius instinctu atq; afflatu prænunciare: quinetiã de reip. Florẽtinæ cõmutatione aliquid innuerat: atq; hoc eodẽ tempore eã libertatis rationem in comitijs ciuitatis agitatum, palã detestabatur: affirmãs Dei esse uoluntatẽ, ut talis forma reip. constitueretur, quæ prorsus et absolutè esset popularis: ne unquã in paucorum ciuium esset potestate, uel securitatem aliorum, uel libertatem labefacturæ. Itaq; cum ad multorum desiderium, tanti nominis autoritas accessisset, qui secus sentiebãt, tantæ animorum inclinationi, reluctari nequiuerunt: idcirco ea re multũ diuq; deliberata, & agitata, tandem in eam sententiam itum est, ut ex omnib. ciuibus, nõ quidem (ut in multis Italiæ locis fuit diuulgatum) ex plebis fece, sed ex ijs tantùm, quibus, antiquis ciuitatis legibus, aditus ad remp. cõceditur, consilium constitueretur: cuius cõsilij ea modò potestas esset, ciuitatis atq; imperij Florentini magistratus omnes creare: pecuniæ cogendæ decreta, legesq; à magistratibus, & selectioribus consilijs constituta confirmare. Vt ciuilium autem dissensionum causæ tollerẽtur omnisq; metus ex ciuiũ animis eximeretur, publico decreto Atheniensium uidelicet exemplo sancitũ est, ut ea delicta quæ in reip. statum ad eum usq; diem commissa fuerant, perpetua obliuione in posterũ abolerentur: his iactis fundamentis, resp. forsitan bene composita, & stabilis fuisset constituta, si eodem tempore ea omnia introducta fuissent, quæ ad eam diem in hominum prudẽtium consultationem uenerant: uerùm cum de eis statuere si-

re sine multorum, qui propter rerum præteritarū memoriam, suspicionum erant pleni, non liceret, decretū fuit, ut magnum illud consilium tanquam recentis libertatis fundamentum tunc constitueretur: quæ deesset, in temporum opportunitates, & quum publica utilitas usu atq; experientia ab ijs cognosceretur, qui eam rationum inductione cognoscere non poterant, reseruarentur. Hoc modo Hetruriæ res laborabāt: interea rex Neapoli potitus, ut victoriæ fastigium imponeret, in duas res potissimum animum intendebat: una erat, ut duas arces neapolitanæ urbis, quæ Ferdinandi nomine adhuc tenebantur, quarum uni Nouæ, alteri ab Ouo erat nomen, expugnaret: turrim enim quæ sancti Vincētij dicitur, ut portus esset propugnaculum extructam, paruo negocio iam obtinuerat: altera ut uniuersum regnū ad suum imperium reuocaret: quibus in rebus fortuna eandem sibi benignitatem ostentabat: nam & arx noua regum sedes in maris litore posita, quingentorū Germanorum, qui in præsidio erant, ignauia atq; auaritia, leui facta defensione, ea lege deditionem fecit, ut incolumes, cum ijs quæ ipsi possent exportare, exire permitterētur: qua in arce cum magna uis commeatus esset, Carolus parum futuri solicitus, eum commeatum quibusdam è suis condonauit: & arx altera, quam dixi mus nomen ab ouo ducere, scopulo imposita, olim continenti coniuncta fuit: uerùm Luculli opera inde dirempta, ponte angusto cum proximo Neapoli litore, coniūgitur: hæc quoq; assiduis tormentorū ictibus uerberata, quib. etsi muri corona lædebatur, infra coronā tamē illæsa perstabat moles, paucos post dies & ipsa cū Gallo cōuenit, ut si intra octauū diē nemo ferret suppetias,

in regis potestatem concederet: præfectis uerò militum ipsisq; militibus in diuersas regni partes missis, obuiam aliquot dierum itineribus proceres, & syndici ciuitatũ certatim (dum omnes ad Gallos accipiendos primi esse uolunt) procedebant, tanta cuiusq; uel propensione uel terrore, ut & arcium præfecti pene omnes, eas citra ullam tergiuersationem dederent: & arx Caietana, omnibus necessarijs rebus instructa, leuiter oppugnata, se se hostis misericordiæ cõmendauit: atq; hoc pacto paucorum dierum spacio, regnũ uniuersum, præter Ischiã insulam, præterq; Brunduſinam & Gallipolitanam in Apulia, & Rhegynam in Calabria arces, Carolo urbẽ ipsam in extremo Italiæ angulo ex aduerso Siciliæ sitã, tenente, mira facilitate in Caroli potestatem uenerunt: idem & Trupia & Mantia fecerunt, quæ initio statim gallica erexerãt uexilla: uerùm cùm rex eas certis suis familiaribus donasset, illæ quemuis alium, præter regẽ ipsum recusantes, mutata sententia, ad pristinum dominum redierunt: idẽ pòst fecit ciuitas Brunduſina: ad quã cum Carolus neminem misisset, quin socordia quadam non modò non expeditis, sed uix Syndicis, quos ciuitas Neapolim, ut cũ rege transigerent, miserat, auditis, qui Ferdinandi nomine arces tenebãt, spacium ciuitatis ad Aragoniorũ fidem persuasione reuocandæ habuerunt: cuius exemplo, Hydruntinorum ciuitas, quæ gallicum nomen conclamauerat, cum nemo ad eam accipiendam uenisset, in proposito non perstitit. Ad Carolum omnes totius regni proceres ac reguli, Alfonso Daualo Piscariæ marchione excepto, qui à Ferdinando in arce noua relictus, ut Germanorum ad dedendam arcem inclinationem agnouerat, in Siciliam cum paucis alijs, quorũ

bona

bona suis donarat Carolus, profugerat: se ut nouum regem reciperent, contulerunt: qui tanti regni possessionem, pactione prorsus stabilire cupiens, prius quàm arcem ab Ouo appellatam obtineret, ad se Federicũ Aragonium, fide data, uocarat: qui tum quòd in eius patris aula diu egisset, tum quòd regi esset affinitate coniunctus, toti gallicæ nobilitati erat acceptus: cũ hoc de pace in hunc modum egit, ut Ferdinando se amplũ in Gallia principatum, magnaq; uectigalia daturum polliceretur, si modò is quæ reliqua in regno teneret, relinqueret: ipsi quoq; Federico, pro ijs quæ possideret, maiora repositurum: uerùm cum Federico nepotis esset uoluntas comperta, qui nullas omnino conditiones admittere nisi ei Calabria relinqueretur, decreuisset, grauibus respondit uerbis: Quandoquidem Dei, Fortunæ, omniumq; mortalium cõsensione regnum Neapolitanum adeptus esset, Ferdinandum huic diuino consilio nequaquam reluctari in animo habere: nec tanto regi cedere sibi turpe ducere: itaq; se haud minus quàm reliqui, ipsi in eodem regno parere uelle, modo ei pars aliqua regni (Calabriam innuens) concederetur: in qua nõ quasi rex, sed tanquam è suis proceribus & clientibus unus, regis Galliæ clementiam animiq; magnitudinem posset colere: in cuius gratiam aliquando se occasionem eam uirtutem declarandi, quam aduersa fortuna in suam ipsius salutem exerere prohibuerat, habiturum speraret: hoc cõsilio nihil gloriosius esse Carolo posse: taleq; esse qualia antiquorum regum fuisse memorantur: qui huiusmodi operibus suum nomen immortalitati consecrarant: diuinosq; apud mortales erant honores consecuti: neq; minus tutũ quàm gloriosum esse: propterea quòd,

Ferdinando in suam fidem recepto, regnum esset firmũ habiturus: neq; fortunæ ullam commutationem in posterum formidaturus: cuius esset proprium, quotiescunq; uictoria moderatione ac prudentia munita non esset, inopinato aliquo casu gloriam tanta molitione partam inquinare. Verùm cum Carolo uideretur, si quam regni partem suo æmulo concederet, reliquum quoq; in apertißimũ discrimẽ uocari, Federicus ab eo re infecta discessit: & Ferdinãdus cognita arcium deditione, cum longis nauibus quatuordecim malè instructis, cum quibus Neapoli soluerat, in Siciliam, ut ibi in omnem occasionem intentus esset, in Ischiana arce Inico Daualo Alfonsi fratre, uiris uirtute & fide præstantibus, relicto nauigauit. At uerò Carolus, quo eo receptaculo ad regnũ infestandũ peropportuno hostes priuaret, classem quæ tandem in portum Neapolitanum appulerat, eò iußit contendere: uerùm cum desertum oppidum reperisset, atq; arcis expugnationem difficillimã esse uideret, ne oppugnare quidem uoluit: quamobrẽ statuit rex è prouincia Narbonensi, Genuaq; alias naues ad Ischiæ oppugnationem atq; ad mare, quod interdũ Ferdinandus infestum habebat, tutum præstandũ, accersere: sed enim fortunæ, diligentia consiliumq; paria non erant: quòd omnia frigidè admodum negligenter & perturbatè administrarentur: etenim Galli tanto rerum prouentu solito insolentiores facti, grauioribusq; negotijs, fortunæ temeritati permißis, ludis tantùm & uoluptatibus intenti erant: qui uerò apud regem plus poterant, unum illud agebant, ut quàm uberrimum possent, fructũ, nulla sui principis uel dignitatis uel utilitatis habita ratione ipsi perciperẽt. Eo tẽpore Gemes Othomãnus Neapoli

poli mortẽ obijt, summa cũ Caroli moleſtia, propterea quòd ad bellum, quod in Turcarũ imperium animo agitabat, eum hominem maximum atq; aptiſſimum inſtrumentum fore exiſtimaret: eius mors à Pontifice lento ueneno procurata fuiſſe conſtanti hominũ opinione, credita eſt: ſiue quòd eũ inuitus regi conceſſiſſet, atq; idcirco ſe libris auri quadringentis, quas quotãnis à Baiaſete eius fratre acciperet, priuaſſet. Sui doloris remedium duceret, ut per quem eo priuatus eſſet, is ab eodẽ nullũ cõmodum perciperet: ſiue quòd Caroli gloriæ inuideret, metueretq;, ſi fortè aduerſus Turcas res ei proſperè cederẽt, mox ſuas cogitationes, quẽadmodum à multis, etſi priuatæ utilitatis gratia extimulabatur, ad eccleſiã Rom. quæ quòd ab antiquis & moribus & ritibus penitus deſciuiſſet, magis indies Chriſtianæ religionis autoritas imminuebatur, corrigendã conuerteret, omnibus certò metuentibus, eam labem in eius pontificatu, multo maiorem futuram: qui pontificatus turpiſſimis artibus partus, nunquam fortè poſt hominum memoriã deterioribus fuit adminiſtratus: nec defuere qui crederent (nihil enim tam iniquũ eſt, quod in eius Pontificis ſcelerata natura, nõ facilè crederetur) Baiaſetẽ cognito regis Galliæ in Italiam apparatu, per Georgium Bucciardũ pontificem pecunia corrupiſſe, ut Gemen uita priuaret. Verũ enim, nihil eius morte Carolus intermittens, quanquam alacritate animi, quàm prudentia & conſilio maiore, de bello Turcis inferendo cogitare, archiepiſcopũ Dyrrhachinũ, natione Epirotã, in Greciam miſit: qui per quoſdã exules de aliquo motu in illa prouincia excitando, ſpem faciebat. At noui atq; inopinati caſus, eũ noua agitare animo conſilia coegerunt. Suprà dictum

est, imperij mediolanensis obtinendi cupiditate, Aragoniorumq; ac Petri Medicis, metu Ludouicum Sfortiam adductum esse, ut regis Galliæ in Italiam trāsitum procuraret: cuius aduentu, cum uoti sui compos factus esset, Aragonijq; in tantas angustias compulsi, ut difficulter propriam salutem tueri possent, ob eius oculos nouus metus, priore lōgè grauior ac iustior, obuersari cœpit: nimirum sibi totiq; Italiæ impendens seruitus, siquidem ad regis Galliæ potentiam regnum Neapolitanū accederet: eam ob rem, ut Carolus in Hetruria omnia difficiliora inueniret, optauerat, sed cum uidisset eum sibi summa facilitate et Florentinorum Rempub. adiunxisse, & Pontificis conatum elusisse: quodq; nemine repugnante, iam in regnum Neapolitanū penetraret, tanto ei maius indies suum periculum uidebatur, quanto maior ac facilior uictoriæ Gallorum cursus euadebat. Idem timor animos quoq; Veneti senatus ceperat occupare: qui primum suum propositum constanter secutus ut se à partium studijs integer conseruaret, tanta diligētia se nō modò ne quid faceret, uerumetiam ne ullam significationem daret, unde aliqua suspicio moueretur, eum in alterutram partē magis inclinare, continuerat, ut ad regem Galliæ Antonio Lauredano, & Dominico Triuisano legatis, tamen non prius quàm regem Alpes superasse accepissent, decretis, tamdiu eos mittere distulerat, ut rex Florentiam prius esset ingressus, quàm illi ad eum peruenissent: cōspecto pòst tantæ felicitatis cursu, regemq; fulminis in modum nemine resistente uniuersam percurrere Italiam, aliena detrimenta propria pericula ducere cœpit: timereq; ne aliorum exitio suum quoq; adiungeretur: præsertim uerò, quòd Carolus Pisas

ſas, aliáq; Florentimorum munita loca occupaſſet: Senis præſidijs impoſuiſſet: idem in Põtificis ditione feciſſet, argumentum eſſe uidebatur, eum præter regnum neapolitanum, aliud animo agitare: his de cauſis factũ eſt, ut Ludouici Sforti æ ſuaſionib. faciles aures præberet: qui ſimul ac uidit Carolo cedere Florentinos, Venetos hortari, ut unà ſecum communibus periculis occurrerẽt, cœperat: creditúrq;, ſi uel in Latio, uel in regni neapolitani finibus Carolo aliqua difficultas obiecta fuiſſet hoſce arma in cũ ſumpturõs: ſed uictoriæ celeritas, quæ ad eam impediendam comparabantur, omnia irrita fecit: & Carolus, cui Ludouici actiones iam eſſent ſuſpectæ, Ioannem Iacobum Triultium cũ centum cataphractis, atq; honorifico ſtipendio conduxerat: multis præterea promiſſis Fregoſium Cardinalem Obiectumq; Fliſcũ in ſuas partes pellexerat: hos quaſi idonea ualidaq; ad Genuenſium res commouendas, inſtrumenta: illum, quòd Guelforum factionis Mediolani princeps eſſet, animum ab Ludouico alieniſſimum gereret: his accedit quòd Tarentinum principatum rex ei tradere recuſabat: ea, ut ille aiebat, de cauſſa, quòd niſi toto regno in ſuam poteſtatem redacto, minimè eſſet obſtrictus: quæ res cũ Ludouico eſſent moleſtiſſimæ, naues longas duodecim, quæ Genuæ armabantur, retineri iuſſit: ac ne ullæ naues regis nomine inſtruerentur, edixit: hinc factũ eſſe, queſtus eſt rex, quominus Aenariæ, quæ nũc Iſchia dicitur, denuo expugnationem maiore apparatu tentaret. Gliſcentibus igitur ab omni parte ſuſpicionibus, atq; odijs, tamq; repentina de regno neapolitano uictoria Veneto Senatui, Sforti æq; maius ac propinquius periculum oſtentante, nihil ultra differre, ſed conſilia

sua exequi sunt compulsi: quod quidē ut maiore animo aggrederentur, sociorum potentia faciebat: ad id enim haud minus pontifex Gallorum territus armis, Cæsarq; Maximilianus erant animati: qui cum ob multas odij in Gallicum nomen causas, tum propter grauissimas à Carolo acceptas iniurias, omni tempore plus quā cæteris omnibus res secundæ Gallorum molestissimæ fuerunt. In Ferdinando autem atq; Isabella Hispaniæ regum, rei bene gerendæ firmamentum maioremq; spem Veneti Ludouicusq; collocabāt: qui cum paulò antè nulla alia de causa, quàm ut Ruscimonis comitatum reciperent, se ei ad regnum neapolitanum subigendum, nullo impedimento futuros obligasset, ad id tempus liberā sibi contraria moliendi, facultatem callidè reseruarant: nam (si quidem uerum est, quod ipsi diuulgarunt) in eius restitutionis capitibus ea exceptio adiecta fuit: ne ulla re teneri intelligerentur, qua Pontificis iuribus aliquo modo derogaretur: ex quo inferebant, si à Pontifice sui iuris tuendi causa ad regnum neapolitanum defendendū, appellarentur, in ipsorum esse potestate, id fide integra promissisq; facere. Post etiam illud adiunxerunt, eiusdē pactionis uerbis uetari ipsos sese Carolo opponere, ea lege, si regnum illud ad Caroli iure spectare constaret. Verùmenimuerò cuiusquemodi hæc sint, certum est, eos cum primùm illas terras recepissent, non modò spes Aragoniorum fouere cœpisse, auxilia promittere: Pōtifici ne eorum causam desereret, occultè instaret: uerū etiam ab initio regem Galliæ lenibus uerbis, quasi eius gloriæ studiosi, studioq; religionis incitati, fuisse hortatos, arma potius in religionis hostes, quàm in eius cultores conuerteret: quod quidem facere non desiterunt,

sed

ſed maiore ui, uerbisq; ad ſuſpicionem mouendã aptioribus, quo magis ea expeditio procedebat: quæ quo maiorem haberent autoritatem, quoq; Pontificis atq; Aragoniorum ſpes magis ſuſtentarent (nihilominus tamen ex aduerſo rumore diſſipato, ſe tantum de cuſtodienda Sicilia cogitare) claſſem comparabant, quæ poſt captã Neapolim, in Siciliam appulſa eſt: quanquam apparatus oſtentatione, ut moris eſt illorum, maiore quàm re, utpote quæ octingentos tantum haſtatos equites (quos Giannettarios ab haſtæ cuiuſdam forma nominant) mille q; pedites Hiſpanos adduxerit. His ſimulationibus egerant illi, donec Oſtia à Columnijs occupata, minæq; Gallorum in Pontificem, eis honeſtiorẽ id quod animo conceperant, emittendi occaſionem dederunt: quam illico amplexi, per Antonium Fonſecam ipſorum legatũ regi apertè dum Florentiæ eſſet, denunciarunt, ſe Pontificis regniq; neapolitani, quod Pontificis Rom. iuris eſſet, patrocinium pro Chriſtianorum principum officio, ſuſcepturos: qui cùm iam cum Venetis Mediolanenſiumq; duce, de fœdere agere cœpiſſent, cognita Aragoniorum fuga, eis ut pro communi in Gallos tutela, ſeeũ facerent, uehementer inſtabant. Itaq; tandem menſe Aprili Venetijs, ubi horum principum omnium erant legati, fœdus inter Põtificem, regem Romanorum, reges Hiſpaniæ, Venetum ſenatum, ac Mediolanenſium ducẽ percuſſum eſt: ſpecie quidem ac nomine ad communẽ ſociorum defenſionem, loco eis qui adiungi uellent, idoneis conditionibus, relicto: uerùm cunctis exiſtimantib. faciendum eſſe, ut ne Rex Galliæ regnum Neapolitanũ teneret, occultioribus cõſilijs decretum fuit, ut Hiſpani milites qui in Siciliam uenerant, Ferdinandum Arago-

nium, qui magna populorum uoluntatis spe adductus, in Calabriam ingredi tentabat, ad regnum recuperandum iuuarent: utq; eodem tempore Veneti classe, maritima inuaderent loca: conaretur dux Mediolani, quo si fortè ex Gallia noua subsidia uenirent, ea impedire posset, Astam urbem, in qua exiguo cum præsidio, Aurelianus dux remanserat, occupare: Regibus autem Romanorum, Hispaniæq; regum pecuniæ summa à socijs, ut ualido exercitu in regnum Galliæ arma mouerent, contribueretur. Cupiuerũt præterea idem socij uniuersam Italiam in idem fœdus consentire, eamq; ob rem Florẽtinos ducemq; Ferrariæ in societatem pertrahere uehementer institerunt: negauit dux antequàm fœdus inuulgaretur inuitatus, se arma in regẽ Galliæ sumpturum: cæterùm, Italico astu, ut Alfonsus, maximus natu filius, stipendia Mediolanensium ducis, ipsi centum quinquaginta cataphractis legati eius copiarum nomine attributis, faceret, permisit. Diuersa erat Florentinorũ causa, qui & ad societatem magnis promissis erant inuitati, & causas iustissimas habebant ab rege discedẽdi: quibus statim fœdere promulgato, Ludouicus Sforzia sociorum omnium nomine, siquidem fœderi se uellent adiungere, totis uiribus ipsis affuturos, si rediens Neapoli Carolus, eos lædere tentaret, repromisit: daturosq; operam, ut primo quoq; tempore, Pisas Ligurumq; recuperarent. Rex præterea, spretis quæ Florentiæ fecerat, promissis, nec initio eos in oppidorum possessionẽ reduxerat, nec Neapoli potitus arces restituerat: fide ac iureiurando, eorum consilio posthabitis, qui Pisanorũ causæ studẽtes, Florentinos simul ac sua recepissent, cũ reliquis Italiæ principibus consensuros affirmabant: qui-

quibus Maclouiensis Cardinalis (etsi magnam pecuniæ uim accepisset) frigidè, ne ipsorum caussa, cum reliquis aulæ proceribus in contentionẽ ueniret, resistebat. Neque in eo tantùm, sed multis alijs in rebus quoq; rex, se nec fidem magnifacere, nec quantum Florentinorũ amicitia eo tempore ipsi prodesse posset, cogitare, demõstrauit, usq; adeò, ut oratoribus ipsorum apud se de Mõtispolitiani defectione querentibus flagitantibusq;, uti, quemadmodum tenebatur, Senenses ad eius restitutionẽ adigeret, subridens responderit: Quid ego facerem, si uestri homines, à uobis asperius tractati, deficiũt? His tamen omnibus spretis, Florentini, rati maiorẽ suæ utilitatis habendam esse rationem, quàm doloris, fœderatorum uocibus minimè auscultandũ esse duxerunt: partim ne in regis reditu Gallica in se arma denuo prouocarent, existimantes se facilius sua ab ijs qui ea tenebãt, posse recipere, quàm ab alijs: partim quòd illorum promissis parum fiderent, haudquaquã ignari, se Venetis, quòd illorum conatibus diuersis temporibus obuiam iuissent, inuisos esse: partim quòd satis intelligerent, Ludouicum iam dudum ad Pisanorum dominatum aspirare. Interea Galli neapolitanis delitijs deliniti atq; eneruati, casuq; magis quàm prudentia recti, ut Aragonios ex paucis locis, quæ adhuc ipsorum nomine tenebãtur exigerent (quod quidem fortunæ aspirantis flatum sequentibus, facillimum extitisset) minimè institerunt. His de causis factum est, ut in regno neapolitano eorum existimatio ac multo magis etiam gratia paulatim elangueſceret: nam etsi rex populis ac ciuitatibus se facilem ac benignum priuilegijs atq; immunitatibus per totum regnum concedendis, ex quibus quotannis aureorum nu-

mûm ultra ducenta milia percipere poterat, præbuisset reliqua tamen regni negotia, eo ordine ac prudentia, quam poscebant, nequaquã gerebantur: rex enim à laboribus, atq; à querelis & postulatis hominum audiendis alienus, negociorum pondus omne in suos prorsus reiecerat: qui partim ignorantia, partim auaritia, omnia corruperunt: nobilitas nec humanitate, nec premijs delinita: aditus ad regem, atq; ad eius familiares, difficilis, hominum personarumue nulla distinctio, nulla meritorum, nisi casu, gratia: animi corũ qui ab Aragonijs erant alieni natura, minimè confirmati: in restituendis in suum statum regni proceribus, multæ difficultates ac dilationes interpositæ: Andicuinæ factionis atq; aliorũ primæ nobilitatis hominum, quos senior Ferdinandus eiecerat, bona ijs qui ea donis, alijsq; inusitatis artibus ambirent, condonata: in alios temerè, in alios sine causa multa profusa: omnia ferè totius regni munera magistratúsue, & multorum fortunæ Gallis attributa: oppida & ciuitates, quæ nullum præter reges, dominum agnoscere consueuerant, magno cum ciuium suorum dolore, maiorem partem Gallis dominis parere iussæ: quæ omnia eò molestiora erant omnibus, quo prudentioribus rectioribusq; institutis, per Aragonios reges erant assueti: quantoq; maiora omnia à nouo rege sibi pollicebantur: his accedebat innatus gallicæ genti plenus arrogantiæ spiritus, uictoriæ felicitate inflatior atq; turgidior: quamobrem tantam de se opinionem conceperãt ut omnes Italos præ se contemnerent, nihiliq; facerent: adde in capiendis hospitijs impetum atq; insolentiam, tam Neapoli, quàm in alijs regni partibus, in quas milites erant distributi: qui omnibus in locis, suos hospites

malè

malè mulctabant: unde fiebat, ut illud quo flagrauerãt omnes ferè mortales, Gallorum desiderium, iam in ardentissimum odium commutatum esset: uicissimq; in odij quod contra Aragonios conceperant locum, Ferdinandi misericordia: eiusdem uirtutis expectatio, quæ passim in animis ferè omniũ semper fuerat: eius deniq; diei, quo tanta cum mansuetudine & constantia, qua Neapolitanos ante suum discessum, erat affatus, memoria, irrepserat: ex quo & urbs ipsa, et totum ferè regnũ haud minore desiderio Aragonios reuocandi occasionẽ præstolabuntur, quam paucis diebus antè eorum euersionem concupierãt: quinetiam Alfonsi nomen tantoperè inuisum, iam gratis auribus accipiebatur, iustam seueritatem appellantibus, eam quam, dum rem domesticam regni uiuo patre procuraret, crudelitatem solebant appellare: & quam per multos annos superbiam atq; elationem uocarant, eam animi ueridici sinceritatem nominabant. Ea est uulgi natura, ad plus quã par sit, sperandum, mimusq; quàm necesse sit patiendũ, propensa: rerum uerò præsentium semper pertæsa: quod quidem regni neapolitani incolarum est maximè proprium, qui inter omnes Italiæ populos inconstantiæ nouarumq; rerum cupiditatis notantur. Ante nouum Italiæ fœdus iam ferè in Galliam quàm primum redire, leuitate magis sua, suorumq; ardenti cupiditate incitatus quàm consilij maturitate, in regno enim innumerabilia grauiaq; principum & regionum negocia inchoata remanebant: necdum uictoria plenè regno nondum penitùs subacto, ad fastigiũ perducta. Vbi uerò tot principum in se initum fœdus accepit, animo uehementer commotus, cum suis quid in tanto casu agendum esset,

omnibus præsertim uerissimè affirmantibus, multis retro seculis inter Christianos nullam usq; adeò potentem societatem esse confecta, deliberabat: quorum fuit sententia, primo quoq; tempore, illinc esse discedendum: quòd uererentur, ne quo diutius ibi moram traherent, eo maiora fierent impedimenta: fœderatis enim ad maiores apparatus expediendos, tempus præberetur: & iam fama erat, eorum accitu magnas Germanorum copias in Italiam uenturas: iamq; de ipso Cæsare rumores incalescebant: idcirco faceret rex, ut ex Gallia recentes copiæ Astam celeriter contenderent: tum quo illa ciuitas conseruaretur, tum uerò etiam quo dux Mediolani sua tueri cogeretur: essentq; ulterius progredi paratæ, si quidem rex sic expedire iudicaret. In eodem quoque consilio decretum fuit, omni adhibito studio, amplissimisq; promissis enitendum esse Pontificem ab illa societate abstrahere, atq; ad regni neapolitani possessionem suo diplomate confirmandam inducere, quam, etsi Romæ se citra tergiuersationem concessurum promisisset ad eam diem eius confectionem, uel cum ea adiunctione ne quid ea concessione de aliorum iure detractum intelligeretur recusarat: nec tamen in tam graui deliberatione, tantisq; curis, res Pisana memoria excidit. nam cum multis de caussis cuperet, penes se esse de ea statuere, uererenturq; ne sociorum auxilio arx quæ Cittadella dicitur, sibi à Pisanis eriperetur, eò sexcentos pedites Gallos in naues impositos unà cum Pisanorum legatis qui apud se erant, misit: qui ubi Pisas appulerunt, eodè modo affecti quo & reliqui in ea urbe relicti, prædandiq; cupiditate incensi pecunia à Pisanis accepta, cum aliis Pisanorum militibus in castra ad Librafactæ castellum

ſtellum, uenerunt: ubi Piſani Lucio Maluetio duce, pau cis ante diebus poſitis caſtris, quòd Florentini ſuarum partem copiarum Montempolitianum uerſus miſerãt, audaciores facti, cum poſtea hoſtes appropinquare co gnouiſſent, ante lucem diſceſſerant: ſed eò cum hoc Gal lico præſidio denuo reuerſi, eam breui expugnarunt: nam Florentinorum copiæ quæ ut ei præſidio eſſent re dibant, quo minus id facere poſſent, Serchio flumine quod aquarum inundatione intumuerat ſic ut tranſmit ti non poſſet, impediebantur: alterum uerò iter, quod præter Lucæ mœnia ducit arripere, Lucenſium metu, qui Piſanorum libertati impenſius fauebant, non erant auſi: quorum copijs poſt Libra factã occupatam, Gallis qui ſibi Libra factã retinuerant, per uniuerſum Piſano rum agrum tanquã Florentinorũ hoſtes manifeſti, ſub ſidio fuerunt: quibus hiſce de rebus apud Carolum ex poſtulantibus, nihil aliud reſpondebat Carolus, niſi ſe cum primùm in Hetruriam peruenijſſet, promiſſa ſerua turum: hortans, hanc breuem moram ſine moleſtia tole rarent. Verumenimuerò Carolo non ita facilis erat di ſceſſus deliberatio, ut expromptum erat abeundi deſide rium: quòd tantæ eius copiæ non erant, ut in duas par tes diſtractæ, poſſent ſine periculo inuitis ſociorum ar mis, eum Aſtam deducere: & quæ relinquerentur, ſatis eſſent ad regnum neapolitanum, in tantis motibus, qui iamiam imminebant, facilè tuendum. His anguſtijs cir cumuẽtus, ne regnum defenſoribus nudatum deſereret, & de ſuæ ſalutis propugnatoribus partem detraheret, & ne ſe in tam manifeſtum diſcrimen prorſus conijce ret, ad regni defenſionem minora præſidia quàm neceſ ſitas poſceret, relinquere coactus fuit. Itaq; Heluetiorũ

dimidias copias cũ Gallici peditatus parte, & cataphractos octingentos, cum circiter quingentis equitibus Itaiis, quibus præerant urbis Romæ præfectus, Prosper & Fabricius Columna, Antonellusq; Sabellus, in regno relinquere statuit: qui duces omnes ab eo beneficijs affecti in illa omnium ferè regni oppidorum ac regionum distributione fuerant, Columnij præsertim: nam Fabricio Albẽsem ac Taliacotij ditionẽ à Virginio Vrsino prius possessam, concesserat: Prospero Traiecti ducatum Fõdanamq; urbem unà cum multis Caietanæ familiæ castellis, Montem præterea Fortinum, atq; alia uicina oppida, quibus familiam Comitum spoliarat, attribuit. cũ his igitur copijs existimabat si opus fòret, eorum regulorũ uires coniunctum iri, qui uel propriæ securitatis caussa, suam magnitudinem optare cogebantur: præsertim uerò Salernitani principis à se ad maris præfecturã restituti, nec minora rex à Bisiniano principe expectabat. Proregem in toto regno, Gilbertũ Mompenserium ducem, generis potius claritate (erat enim è regia stirpe ortus) quàm propria uirtute commẽdatum, constituit. Alios item duces compluribus regni locis, quibus singulis oppida prouẽtusq; donarat, præfecit: inter quos præcipui fuere, Obigninus ab rege Magister equitum creatus, cui Calabriam attribuit: Caietæ, Belcarium imposuit, quem etiã magnum ærarij Quæstorẽ nuncupauit: Aprutijs Gratianum Guerram, magnæ uirtutis & nominis ducem. His omnibus se pecuniam quidem & militum supplementa subsidio breui missurum spopondit rex: uerùm unde in bellum sumptus interea fierẽt, nihil præter regni uectigalia, quorum exactio uacillantibus iam populorum animis, atq; Aragoniorum memoria

ple-

pleriſq; in locis reuiuiſcente, reliquit: quippe, Ferdinã-
dus, quibus diebus rex Neapoli diſceſſum adornabat, in
Calabriã eis Hiſpanis qui nauibus in Siciliam uenerãt
comitatus, deſcendit: ad quem illico multi eius regionis
incolæ confluxerunt: nec mora, Rhegyni ei urbẽ, cuius
arx in eius fide ſemper manſerat dedidere: atq; per eos-
dem dies Veneta claſsis Antonio Grimano, uiro magni
in ea ciuitate nominis præfecto, apparere cœpit. At, ne
que his rebus, neq; alijs imminentis defectionis ſignis
profectionis conſilium aut intermiſſum aut retardatũ
ulla in parte fuit: quoniam præterquam quòd neceſsita
te forſitan impellebatur, incredibili in Galliam redeun
di tum rex ipſe, tum eius familiares ac miniſtri omnes
ardore flagrabãt: quaſi eadem fortuna, cuius beneficio
tantam erant uictoriam adepti, ſatis ad eam conſeruan
dam uideretur. Eo tempore Iſchiam, Liparamq; regni
neapolitani (quanuis Siciliæ propinqua) mẽbra: itemq;
Rhegyum nuper receptũ, atq; in eadẽ Calabria, Terrã
nouam unà cum arce, necnon alia per eum tractum lo-
ca Ferdinandus obtinebat: præterea Brunduſium, ubi
conſiterat Federicus, Gallipolis, Mantia, Trupiaq;: pri
us tamen quàm rex abiret, uaria Pontificem inter & re
gem, nec citra concordiæ ſpem agitata fuerunt: de qui-
bus à Pontifice ad regem, ab eo rurſum ſancti Dionyſij
cardinalis ad Pontificem reuerſus eſt: ad quem rex quo
que Francium Antiſtem familiarem ſuum miſit: etenim
rex neap. regni diploma à Põtifice ſibi tradi uehemẽter
cupiebat: Ad hæc ut Pontifex ſi ſecũ facere nollet, ſaltẽ
cũ hoſtibus ſuis ne faceret, ſeq; Romã quaſi amicũ reci-
pere ne recuſaret, poſtulabat: quibus poſtulatis, quanq;
Pontifex initio aures præberet, tamen ut ei fidẽ haberet

in animum ſuum inducere nunquã potuit: idcircõ cum neq; ſe à ſocijs uellet ſeiungere, neq; ei diploma, quod id nõ ſatis ad gratiæ cum eo reconciliationẽ pignus firmum arbitrabatur, tradere, reliquis petitionibus uaria impedimenta obijciebat: ad eã uerò qua rex regni neapolitani iura in ſe transferri uolebat, etſi ea conditione contentus erat, ut ſaluis aliorum iuribus, id faceret, Põtifex reſpondebat, uelle ſe prius legitima diſceptatione, ad quem ſpectaret, cognoſcere: interea tamen cũ in animo haberet ne rex Romã ingrederetur armis prohibere, Venetum ſenatũ, ducẽq; Mediolani de auxilijs ad ſe mittendis appellauit: qui ei mille equites leuis armaturæ, cũ duobus peditũ millibus ſubmiſerunt: receperũtq; ſe mille alios grauioris armaturæ equites ſubmiſſuros: quibus ſubſidijs cum ſuis uiribus una coniunctis Gallorum potentiæ obuiam iri poſſe ſperabat: ſed poſtea nimis periculoſum tam longè ab ſuis imperijs ſuas copias abeſſe rati: necdum totum exercitum deſtinatum haberent in promptu, parsq; etiam tum in Aſtenſi expeditione diſtineretur: præterea in memoriã Pontificis perfidiã reuocantes, quodq; Carolo tranſeunte Ferdinandũ cum exercitu euocaſſet, pauloq; poſt, eundem abire iuſſiſſet, mutato conſilio ei ut ſe in locum aliquem tutũ potius reciperet, quàm dum Romã tueri conatur ſeſe tam graui periculo obijciat, præſertim cum etſi Romã rex ingrederetur, illinc è ueſtigio eſſet nullo ibidem relicto præſidio, diſceſſurus, ſuadere cœperunt: quæ res ſpẽ regi alicuius cum Pontifice compoſitionis auxerunt. Neapoli igitur rex uiceſima die Maij diſceſſit: uerùm quoniam primum ſolito ritu nomen, & regia inſignia nõdum ceperat, paucos antequam proficiſceretur dies, ſo len-

lenniter maximoq; apparatu ac celebritate in primario urbis templo, de more superiorum regum, ea cum honoribus & iureiurando nouis regibus præstari solitis, accepit. Nomine totius ciuitatis uerba fecit Ioan. Iouianus Pontanus, cuius nomini propter excellentem hominis doctrinã, ciuiles actiones, moresq; clarissimo, haud paruam hæc actio notam inusit: quippe cum Aragoniæ regũ diu scriba princeps, atq; à secretis fuisset, magnæq; apud eosdem autoritatis & gratiæ, Alfonsi etiam in literis præceptor, uisus est, siue ut munus oratoris exple ret, siue quo Gallorum gratiam magis sibi conciliaret, se nimium in illorum regum uituperatione dilatare, à quibus tantis fuerat honoribus affectus: usq; adeò difficile interdum est eam moderationem, eáq; præcepta tene re & cõseruare, quæ alijs ipse præscripseris: etenim Põtanus magnitudine ingenij, orationisq; facultate omne doctrinæ genus complexus, scriptis etiam de moribus libris, cunctos mortales eruditerat, atq; ad sui admiratio nem conuerterat. Carolus igitur discedens secũ habuit grauis armaturæ equites, quas Galli lanceas uocant, octingentos: ducentos item è Gallica nobilitate ad regis custodiã delectos: Triultium præterea ipsum, cum grauis pariter armaturæ equitibus centum: Heluetiorum peditum tria millia, Gallorum atq; Vasconum duo millia: mandauit præterea rex, ut in Hetruria sibi Camillus Vitellius eiusq; fratres, cũ ducentis & quinquaginta cataphractis præstò essent: utq; triremes Ligurnum uersus procederent. Regem sequebantur sine ulla custodia, præterquàm quòd se nusquam abituros promiserant Virginius Vrsinus & Pitiliani comes, quorum causa, quòd se iniustè captos esse quererentur, primum regio

consilio commissa fuerat: apud quem ita egerant, ut dicerent quo tempore se dedidissent iam hominibus ab se missis fidem publicam non modò regis ore concessam: uerumetiam in tabulas relatam, regisq; manu suscriptã fuisse: qua de re per suos nuncios qui regis literas expectabant certiores facti, eaq; fide freti, ad primũ Nolam Gallorum nuncium, regis insignia extulissent: atq; primo equitum Gallorũ præfecto, qui secum pauciſſimos equites traxerat, claues tradidissent: quibus tamẽ quadringentis cataphractis muniti, facilè resistere eo tẽpore potuissent. Adhæc ueterem Vrsinæ gentis fidem, quæ cum semper Guelforum patrociniũ suscepisset, ipsi natiq; ipsorum, & quicunq; ex ea gente nasciturí essent, nomen insigniaq; Galliæ regũ in animo insculpta atq; impressa haberent: ex quo etiam factum, ut regem tanta alacritate in eorum oppida, quæ in Latio haberent, recepissent: idcirco nec conuenire, nec iustum esse, fide regia, suisq; actionibus propositis, atq; expensis, ut captiui retinerentur. Verùm nõ minus expedire, Lignini nomine, à cuius militibus Nolæ capti fuerant, ex aduerso respondebatur, fidem regiam, quamuis inchoatã atque ab rege suscriptam, perfectè tamen concessam intelligi non posse, nisi regio signo obsignata, atq; à libellorum magistris suscripta, eiq; cuia interfit tradita fuerit: hunc esse in omnibus priuilegijs & publicis monumentis uetustißimum cuiusuis aulæ morem: idq; in eum finẽ obseruari, ut si quid ab ore principis, siue curis & negotijs occupati, siue parum de re & negocio edocti fortè excidisset, corrigi posset: neq; Vrsinos hac fiducia ut sè tam exiguo militum numero dederent motos, sed necessitate timoreq; impulsos, quod nec defensionis, nec fugæ

tota

ta regione iam undiq; uictricibus armis occupata, ullæ facultas reliqua esset: quod uerò de suis in Gallicum nomen meritis afferebant, id esse falsum: quæ si uel maximè extarent, uel ab alijs prædicarentur, ab ipsis honestius potuisse dissimulari quàm iactari: esse autem cunctis mortalibus exploratum, eos non suæ uoluntate, sed periculi uitandi caussa Aragonijs, à quibus dum secunda uterentur fortuna, maximis fuerant beneficijs affecti desertis, oppida regi sua aperuisse. Itaq; cum hostis stipendia facerent, atq; ab Gallico nomine alieniss̃imi, necdum integram fidem accepissent, optimo belli iure captos esse. Hæc aduersus Vrsinos dicebantur: quæ & Lignini potentia, & Columniorum autoritate, à quib. tum ueteri æmulatione, tum factionũ diuersitate apertè oppugnabantur, suffulta, eò rem adduxerant, ut nũquam eorum caussa ad exitum perduci potuerit: sed ut regem sequerentur eis fuerat iniunctum: facta tamẽ spe eos cum primùm rex Astam peruenisset, liberatum iri. At Pontifex quanquã, quòd socij Roma discederet suaderent, à reconciliatione haudquaquam alienus cum rege continenter ageret, nihilominus, metu deniq; superante, etsi regi nonnullam spem eius aduentus expectãdi præbuisset, biduo quàm Romam ingrederetur, purpuratorum collegio, ducentisq; grauis armaturæ, & mille expeditis equitibus, peditum uerò tribus millibus stipatus, idoneoq; in Angelica arce præsidio relicto, Ortuetum discessit: Romæ ad regem cum honore et põpa accipiendũ D. Anastasiæ cardinalẽ suo nomine esse iussit, qui ut Angelicam arcẽ uitaret, per Transtiberinã regionẽ ingressus, ibi castra posuit: nec in Vaticanũ ipse, quod ei nomine Põtificis deferebatur, diuertere uoluit.

At Pontifex, ubi regē Viterbiū appropinquare cognouit, etsi ei denuo spem fecisset, se cum eo in commodum quempiam Viterbium inter & Oruietum locū conuenturum, Perusiā tamen eo consilio profectus est, ut si rex iter illud teneret, ipse Anconam ueniret, quo inde maris commoditatem secutus, se in locum tutissimum posset recipere: rex nihilominus etsi ei erat iratus, Centū cellanā, hoc est Ciuitatis ueteris, Terracinēsemq; arcē Pontifici restituit: Ostiam retinuit, quā discedens in Rouerei cardinalis Ostiensis episcopi potestate reliquit. Iter quoq; per Pontificiam ditionem tenuit pacatè atq; amicè, præter Tuscanellam, quæ quòd primum copiarum agmen accipere recusaret, ui capta, non sine multorum cæde, prædæ militibus fuit. Sex postea dieb. rex Senis sine ulla caussa cōtriuit: parum nec per se, nec ab Ostiensi Triultioq; admonitus cogitans, quàm pernicio sum esset ea mora tantum spacij hostibus ad se comparā dum, uiresq; coniungendum, præbere: nec idcirco tamē temporis iacturam consiliorum utilitate pensauit: Senus enim actum de arcibus Florentinorum restituendis fuit, quòd rex Neapoli discedens, tanta assueratione promiserat, totiesq; in itinere confirmauerat: ob quam restitutionem Florentini, præter aureorum numûm triginta millia, quæ de summa Florentiæ regi promissa restabant, ei septuaginta millia se mutuo daturos pollicebantur: adhæc cum eo Franciscum Siccum suorum militum præfectum cum trecentis cataphractis, & duobus millibus peditum Astam usq; dimissuros: ad quod quidē efficiendū, regem qui ei erant à consilijs ferè omnes uehementer hortabantur: mouebat enim eos rei numariæ difficultas, exercitus augendi opportunitas, & regia cū iure-

iureiurando fides: retineret modò Petra sanctam, et Serefanam quasi quoddam instrumentum quo facilius animos Genuensium ad obsequium suũ fidemq; conuerteret: sed fata obstabant Italiæ, ut in ea nouarum calamitatum succensa materies remaneret. Ligninus autẽ iuuenis & imperitus, nisi quod è regis matris sorore natus, & ob id in summa apud regem gratia, siue leuitate quadam motus, siue molestè ferens Florentinos cardinalis Maclouiensis autoritatem esse secutos, eam restitutionem impediut; nulla re alia se moueri affirmans, quam Pisanorum misericordia: quod autem ad Florentinorũ auxilia attinet, eis se facilè posse carere dicebat, quòd satis essent Gallicæ copiæ ad cunctas Italiæ uires simul coniunctas uerberandas. cum Lignino Pienes regulus faciebat, sperans sibi ab rege Pisanum & Ligurnicum dominatum concessum iri. Actum est etiam Senis de eius ciuitatis administrandæ forma: nam pleriq; ex popu lari censorioq; ordine, ad eius ordinis qui à Monte nouo habet nomen, potentiam deprimendam id unum agebãt, ut noua reip. forma introducta, præsidioq; quod ad prætorium Mõtis noui nomine tenebatur remoto: ibidem gallicum præsidium cui Ligninus præesset, collocaretur: quæ quidem res, quamuis in regio consilio tanquam non diu mansura reijceretur: nihilominus tamen, Ligninus ut qui (etsi frustra) speraret se eius urbis dominatu potiturum, id obtinuit, ut Carolus eius ciuitatis patrocinium certis conditionibus susciperet, seq; eorum quæ posiderent, Montepolitiano excepto, cuius causam dixit se nec Florentinorum nec Senensium nomine uelle suscipere, defensorẽ fore promitteret. Senenses uerò, etsi ea de re nihil in compositione expressum

fuerat, Lignino præfecturam, assentiente Carolo detulerunt, eiq; aureorum numûm uiginti millia in annos singulos decreuerunt ea conditione, ut is uicißim in urbe uicarium cum prætoriana cohorte trecentorum militum perpetuò haberet: quam quidem ex ijs qui in gallico exercitu erant, reliquit: horum uanitas consiliorũ citò apparuit, propterea quòd nõ multo pòst Nouamõtana factio, armis autoritate recepta, & præsidium urbe deiecit, & Lillanum quem rex ibi legatum suum esse iusserat, dimisit. Sed iam in Gallia togata res uehementer laborabãt, quòd tum à Venetis, tũ à Ludouico Sfortia, qui per eos dies mediolanensis imperij diplomata, iuraq; magna cum pompa augusta autoritate susceperat: uicißimq; ipse Cæsaris legatis se eius maiestatẽ conseruaturum sacramento obstrinxerat, magni fiebãt apparatus, ad regis in Galliam reditum intercludendum: uel saltem quo Mediolanense regnum, per quod tanto regionum spacio ei erat iter tenendum, à Gallorum iniuria uiq; tuerentur: in eumq; finem suas quisq; recensuerat copias: nouos delectus partim in commune, partim proprios equitum habuerant: & post uarias difficultates tandem Ioannem Bentiuolum communibus stipendijs conductum, in societatẽ unà cum Bononia pertraxerant. Genuæ quoq; Ludouicus ad eius urbis tutelam triremes decem proprijs sumptibus, quatuor item magnas naues Pontificis, Venetorum, & suis armabat: in id præterea intentus quod ex fœdere tenebatur, ut Astam expugnare conaretur, duo milia peditũ in Germania conscribi mandauerat: atq; ad Astensem expeditionem Galeaciũ Sanseuerinatem cum septingentis cataphractis, & tribus peditum milibus delegarat, uicto-

riæ usq; adeò sua opinione securus, ut homo natura in rebus secundis insolētissimus, Aurelianū ducē ludibrio habens, moneret, ne in posterū ducis mediolanensis appellationem, quā post Philippimariæ Vicecomitis mortem pater eius Carolus assumpserat, usurparet: ne in Italiam nouæ Gallorum copiæ transirent, permitteret: quæ Astæ erant, eas in Galliam redire iuberet: atque ut hæc se facturum atq; seruaturum promitteret, Astam urbē pignoris nomine Galeacio Sanseuerinati traderet: cui rex haud minus posset confidere, quā ipsi, utpote quem superiore anno in Gallia in D. Michaelis sodalitatem atq; ordinem cooptasset: adhæc suas præter modum uires eadem iactantia extollere, sociorum, ut regi in Italia resisterent, prouisionem, regis Romanorū, Hispaniæ ad regnum Galliæ inuadendum apparatus. uerū Aurelianēsem parum huiusmodi minarū uanitas permouebat: qui simul ac noui fœderis cōsilia perceperat, Astam munire instituerat, magnaq; diligētia perfecerat, ut noui milites ex Gallia mitterentur: qui cum ab rege quoq; ad suummet subsidium accersērētur, celeriter Alpes transire incipiebant: quamobrem Aurelianus nihil hostes ueritus, educto ex oppidis milite, in Saluciarum marchionatu oppidum & arcem Valfineriam, quā Antoniusmaria Sanseuerinus possidebat, cepit: qua re Galeacius, qui prius Castella quædam parua occupauerat cognita, sese cum exercitu Anoniū Mediolanensis imperij Astæ propinquum oppidum, nec se hosti nocere posse sperans, nec ab eo sibi damnum inferri timens, retraxit. Verumenimuerò, Ludouici natura ad res quæ maximos exigerent sumptus suscipiendas propensissima, & contrà à sumptibus faciendis uel in summis ne-

ceßitatibus alienißima, cauſſam ei, ut ſuas fortunas omnes in ſummum diſcrimẽ adduceret, præbuit: etenim ſtipendiorum paruitate factum erat, ut paucißimi Germanorum militum ueniſſent: eademq; de cauſſa, qui cũ Galeacio erant, paulatim dilaberentur: contraq; Gallorum copiæ nouis è Gallia delectibus continenter augebantur: qui quòd ad regi ſuo ſuppetias ferendas accitti eſſent, magna celeritate contendebant: & Aurelianus iam trecentos cataphractos, Heluetiorum tria millia, & totidem Vaſconum coegerat: ac quanquã à Carolo ei ſeriò fuiſſet iniunctum, ut ab omni expeditione liber, ſi quando aduocaretur, ſibi ut occurreret præſtò eſſet, tamen ut eſt difficile propria commoda negligere, Nouariæ occupãdæ occaſionem amplecti decreuit: in quã eum ſe introducturos eius ciuitatis nobiles duo Opicini quibus inuiſus admodum erat Ludouicus, propterea quòd ipſos alioſq; nõ paucis Nouarienſes fictis criminibus iniquisq; iudicijs, certis aquarum emiſſarijs agrisq; ut ſua prædia quæ ibi apparabãt uberiora atq; ampliora faceret, ſpoliauerat: itaq; Aurelianus re cum ipſis cõpoſita, Ludouico Salutiarum marchione comitatus, Pado noctu ad Pontemſturiæ, Montisferratenſis marchionis oppidum traiecto, à coniuratis ipſe cum ſuis copijs nemine reſiſtente, Nouariam eſt receptus: unde illico Vigeuenum uſq; ſuorum equitum parte excurrere iuſſa, opinio fuit, ſi cum omnibus copijs celeriter Mediolanũ uerſus cõtendiſſet, magnos in urbe motus excitatũ iri: nam & Nouariæ amiſſione nunciata, Mediolanenſiũ animi ad res nouas erecti, & Ludouicus homo haud minus timidus in aduerſis, quàm in ſecundis inſolens, ut ſerè inſolentia cum timiditate coniungi ſolet, inutilibus la-

cry-

erymis suam ignauiam consternationemq; ostenderc: et copiæ quæ cum Galeacio erant, in quibus solis eius erat sita defensio, ab hostibus intercluſæ, nusquam apparere. Verùm, cum nõ semper hostium conditiones offensiones; sint ducibus notæ, in bellis sæpenumero pulcherrimæ occasiones amittuntur: sed ne ueri simile quidẽ uidebatur, principis tanta potentia suffulti res, tam subita conuersione posse mutari. Aurelianus, quo rem Nouariensem stabiliret, ut arcem expugnaret, ibidem constitit: quæ quinto oppugnationis die, ni unius diei interuallo subsidio iuuaretur, deditionem fecit: quo temporis spacio, Sanseuerinati facultas præbita est, se Vigeuenum suis cum militibus recipiendi: & Ludouico, qui ut sibi uulgi animos reconciliaret, uectigalia pleraq; nuper imposita præconis uoce sustulerat, suas copias augendi: Aurelianus tamen admotis ad Vigeueni muros copijs, hostem ad pugnam prouocauit: ex quo tãtus inuasit Seuerinates terror, ut oppidũ deserere, Ticinũq; ponte nauibus constrato, transire in animo haberent: at, Sfortianis pugnam detrectantibus, Aurelianus Trecasium copias reduxit: quo facto Sfortianæ res meliore loco esse cœperũt: nam ad eius copias alij subinde equites peditesq; accedebant: quòd Veneti, sibi totã ferè prouinciam Carolo obuiã eundi relinqui gaudentes, ut Ludouicus partem copiarum quas in parmensem agrũ miserat reuocaret, annuerunt: quibus & ipsi de suis quadringentos equites epirotas adiunxerunt: adeò ut Aureliano ulterius progrediẽdi sit præcisa facultas: cumq; denuò quingentos equites Vigeuenum usq; procurrere imperasset, & Sfortiani equites ex oppido egressi, in eos impetum fecissent, Aureliani graui accepto detri-

mento, in castra redierunt. Iam Sanseuerinas uirib. superior, Trecasium copias eduxit, Aurelianoq; copiam pugnandi fecit: ac postremò omnib. collectis copijs quibus præter Italos milites, nuper equites mille, et duo milia peditum Germanorum accesserant, ad Nouariã, in quam Aurelianus cum omnibus se copijs receperat, mille passus castrametatus est. Nouariensis defectionis nũcio, Carolo qui tum Senis erat, stimuli additi, ad iter accelerãdum: idcirco, ut quicquid moram inijcere posset, declinaret, cognito, Florẽtinos præteritis periculis admonitos, ac quòd Petrus Medices regem sequeretur, nihil boni ominantes, etsi Carolum maximis honoribus accipere decreuissent, urbem tamen armis & uiris ad sui tutelam implere, Pisas per Florentinorum ditionem Florentia ad dextram relicta, contendit: cui in oppido Poggibonzio factus est obuiam Hieronymus Sauonarola: qui, ut cõsueuerat, autoritate nomineq; diuino interpositis, eum uerbis efficacissimis, ut sua Florentinis restitueret hortabatur, grauissimè quoq; interminatus, ni quæ tanta ceremonia & religione, manibus etiã Euangelij codice contacto, & tanquam in Dei cõspectu iureiurãdo promiserat, seruaret, breui deo uindici grauissimas pœnas daturum. Variæ & illic, & die sequenti in Castello florentino, pro sua inconstantia respondit rex: nunc se ubi Pisas uenisset, restituturum promittens, nunc fidem datam in contrarium retorquens: nimirum se, priusquam Florentiæ iurasset, Pisanis promisisse suã ipsius libertatẽ conseruaturum: nihilominus tamen Florentinorum oratoribus restitutionis faciebat spem, ubi primùm Pisas peruenisset. Pisis igitur denuò ea res ad regium consilium delata fuit: nam glisceẽte indies magis

& ma

& magis apparatuum fama, atq; ad Parmam sociorũ uires conuenire, difficultates per Longobardiam transeundi, reuocari tamen ad calculos incipiebant: idcirco pecunia atq; auxilia per Florentinos oblata, à pleriſq; desiderabantur: uerũ quominus admitterentur, per eosdem stetit, per quos etiam Senis reiecta fuerant: qui ita differebant ut dicerent, si quid tamen aduersi hostiũ incursu pati cogerentur, siue per Longobardiam iter facere prohiberentur, eam ciuitatem in sua potestate esse præstare, in quam se possent recipere, quàm in Florentinorũ manu relinquere: qui eis receptis oppidis, haud meliore essent in Gallos fide, quàm ceteri Italorum extitissent: atq; etiam illud addebãt, ad regni neapolitani securitatem, Ligurnici portus oppurtunitatem optabilem esse: si namq; regi consilia de Genuensium statu cõmutando (ut sperandum erat) succederent, eũ in sua potestate ab Maßiliæ portu in Neapolis usq; portum, maria omnia habiturum. Poterãt equidem in regis animo parum ad saniorem partem eligẽdam comparato, hæc consilia nonnihil: uerùm multò efficaciores tum preces tum lacrymæ Pisanorum: qui frequentes cum mulierib. & paruulis infantibus, nunc ad regis pedes abijcere, nunc cuiuis aulicorum militumúe minimo se commendare: planctibus ac miserabili ululatu futuras suas calamitates, Florentinorum insatiabile odium, extremã patriæ uastitatem deplorare: quæ illud unum quæri & lamentari posset: regem eis libertatem concessisse: se eam ipsi conseruaturum promisisse: quibus Christianissimi regis Galliæ uerba firma & rata esse credentibus, ipsis occasionem Florentinorum in se odium magis magisq; prouocandi atq; inflammandi dedisset: quo ciulatu &

& clamoribus usq; adeò uel turmales equites, ipsosq; sagittarios, ac plerosq; Heluetiorum commouerunt, ut magno numero ac tumultu regem adirent: atq; omniũ nomine Salasartes è regijs clientibus unus, uehementer flagitaret, ut honoris suijpsius causa, pro regni Gallici gloria, & suorum qui singulis horis uitam pro eo parati erant profundere solatio, quiq; ipsi fide meliore, quã qui Florentinorum pecunia erant corrupti consulebãt ne Pisanos eo beneficio quo ipsemet eos affecerat, spoliaret: quòd si pecuniæ causa, ad tantæ infamiæ consilia se adduci pateretur, aureas singulorum catenas, omneq; argentum potius acciperet, stipendiaq; & pensiones, quas ab eo capiebant, sibi retineret: atq; eò usq; militaris processit impetus, ut sagittariorum gregarius unus, Maclouiensi Cardinali minari sit ausus: & quidam alij insolentioribus uerbis Gyensem tribunum, & Gannatium præsidem acceperint, quos eam restitutionem suadere constabat: itaq; rex tanta suorum uarietate confusus, suspensum negociũ reliquit: tam ab omni certa sententia procul, ut hoc ipso tempore, & Pisanis de more promitteret se nunquam eos in Florentinorum potestatem traditurum, & Florentinorum oratoribus qui Lucæ præstolabantur significaret, quod in præsentia iustis de causis non faciebat, id simulac Astam peruenisset, se esse facturum: quocirca ne id agere prætermitterent, ut eorum ciuitas eò suos legatos ire iuberet. Pisis discessit arcis præfecto mutato, & præsidio opportuno in arce quæ Citadella dicitur, relicto: idem in aliorum oppidorum arcibus fecit: cumq; incredibili Genua potiundi cupiditate per se arderet, & ab Roucreo Cardinali, à Fregosio, & Obiecto Fliſco, atq; alijs exulibus qui ei facilis

lic commutationis spem faciebant incitaretur, ab Seresana cum eis toto eius consilio tantam exercitus diminutionem improbante, Philippum Brescium Sabaudiæ ducis fratrem, cum centum uiginti cataphractis, & peditibus quingentis, qui recentes è Gallia uenerant misit, mandauitq; ut Vitelliorum equites, qui quòd retrò longius abessent, secum esse iam nõ poterant, eos sequerentur: utq; alij quidam exules, cum ijs copijs quas eis Sabaudiæ dux attribuerat, in occidui litoris oram descensionem facerent: ac deniq; ut classis, in qua reliquæ erant naues longæ septem, nothæ siue onerariæ magnæ duæ, totidemq; biremes prædatoriæ, illas Galeones, has Fustas uocant: quibus omnibus Miolansium præfecerat, litora radens terrestribus copijs præsidio esset. Iam primum agmen Giensi duce Pontremulum uenerat, quæ ciuitas trecentis auxiliarijs peditibus dimissis, citò dedi tionem, Triultio ad id hortante ea lege fecit, ut ne quid detrimenti hominibus eorumq; fortunis miles inferret: uerùm irrita fuit ducum fides. Heluetij enim per tumultum magno impetu ingressi, cunctis habitatoribus ad internecionem cæsis, oppidum direptum incenderunt, atq; id se facere ulciscendæ iniuriæ caussa differebant. Nam Gallis Neapolim proficiscẽtibus, dum per Lunigianam iter faciunt, & rixa quædam casu esset exorta, circiter quadraginta Heluetiæ gentis homines à Pontremulensibus cæsi fuerant. Eodem tempore circa Parmam sociorum copiæ intentè admodum colligebantur: equitum grauis armaturæ duo millia et quingenti, peditum octo millia, equitũ leuis armaturæ ultra duo millia Epirotæ maiore ex parte, atq; ex alijs finitimis Græcorum nationibus, qui in Italiam à Venetis conducti, pa-

trio nomine omnes Stratiotæ appellantur. Huius exercitus robur, præcipuè in Venetis copijs erat: nam Sfortianæ, quòd dux ipse cunctas ferè uires suas Nouariam uertisset, uix quartam totius exercitus partẽ implebãt. Venetorum legionibus, in quibus multi clari nominis ductores militabant, imperabat Gubernatoris generalis nomine Franciscus Gonzaga Mantuæ marchio, admodum adolescẽs, sed cuius expectatio, quòd animo magno et gloriæ cupido existimabatur, ætatem superabat: cui legati duo aderãt uiri clarissimi à senatu dati, Lucas Pisanus, & Melchior Triuisanus. Sfortianis eodem gubernatoris appellatione præerat Calatiæ comes, cui Ludouicus multum confidebat, qui militari gloria Roberto Sanseuerino patri suo nequaquam par, cauti potius quàm magnanimi ducis laudem erat consecutus: cũ eo erat Franciscus Bernardinus Vicecomes Gibellinæ factionis Mediolani princeps, atq; ob eam caussam Ioan. Iacobo Triultio oppositus. Inter hos atq; alios exercitus principes cum disputaretur, an ad Fornouum, siue Forumnouij paruulum uicum, ad mõtis radices situm, locus castris esset capiendus, uisum est cum propter loci angustias, tum (quod postea diuulgarunt) quo hosti facultatem in planiciem descendendi præberent, ad Glareolã tribus ab Fornouo miliaribus statiua habere: quæ res primo Gallorum agmini, quod multo antè reliquũ exercitum montem superauerat, apud Fornouum castrametandi locum dedit: reliquæ enim copiæ, diu conuehendis maioribus tormentis hæserant, quòd difficillimè per aspera & confragosa Appennini iuga traherẽtur: quæ multo difficilius educta essent, nisi Heluetij illius maculæ, quam regio nomini in Pontremulensi clade in-

de imusserãt, delendæ cupidi, ut trãsportarẽtur humeris suppositis magna alacritate laborassent. Vbi Fornouũ prima agmina peruenerunt, Gienſis ad Italorũ castra præconem misit, qui regis nomine iter liberum atq; expeditum postularet: diceretq;, regem citra maleficium commeatu æquo precio persoluto, copias suas traductu rum, ut sese quamprimum in Galliam reciperet: atque interea aliquot equites, ad speculanda hostium castra, et regionem iussit excurrere: qui in fugã ab equitib. Græcis, quos Franciscus Gonzaga eis obuiam misit, cõiecti sunt: qua occasione si Italorum acies sese ad castra usq; Gallorum extendissent, creditum est ab eis prima eorũ agmina facilè potuisse fundi: quo facto, reliquæ regis copiæ ulterius progredi nullo modo potuissent, nec die sequenti eadem occasio, quamuis Gienſis periculo cognito, suos in loca editiora contraxerat, præterierat: uerùm Itali duces partim situs munitione territi, partim ea agmina firmiora rati, partim etiam ueriti, ne reliquus exercitus in propinquo esset, in eos signa inferre non sunt ausi: illud certè constat, eo die nondum uniuersas Venetorum copias conuenisse: quæ tam serò ad Gla reolæ castra conuenerant, ut manifestum sit Carolum, ni tam diu Senis, Pisis, alijs in locis citra ullam necessitatem hæsisset, citra impedimentum aut hostilem occursũ potuisse transire: qui deniq; cum primo agmine cõiunctus, die proximo ad Fornouum cum omnibus copijs consedit. Nunquam fœderatorum principes, regẽ tam exiguis copijs iuga Appennini recto itinere superare ausurũ crediderant: eamq; ob rem à principio sibi persuaserant, eum maiore exercitus parte Pisis relictâ, cũ reliquis classe in Galliam reuersurum. Pòst autem ubi

cognouissent eum terrestre iter tenere, existimarãt, ne ad ipsorum castra propius accederet, per uiam Burgi, quod castellum à Tarri ualle nomen habet, ac montem Centicrucium, asperum ac difficilem, in Derthonensiũ fines cogitare, sperans Aurelianum ducem circa Alexãdriam sibi obuium futurum. Vbi autem cognitũ est, For nouum rectà contendere, Italorum acies quæ prius cũ ducum hortatione, tum hostium paucitatis fama, admodum alacres fuerant hebescere, multumq; de pristino uigore remittere cœperunt: in ipsorum enim animo obuersabatur gallici equitatus robur, Heluetiorum uirtus, quibus Italicus peditatus citra controuersiam lõgè inferior censebatur: æneorum tormentorum expeditus usus, & quo maximè homines cũ secus cogitarunt, permouentur, inexpectata Gallorum audacia, qui numero tanto inferiores, tam prope auderent accedere. His cogitationibus etiam animis ducum refrigeratis, quid Giè sis præconi respondendũ esset, in consilio disputari cœptum: hinc periculosum admodum uidebatur, in fortunæ temeritatẽ totius Italiæ statum ponere: illinc in magnã infamiam Italicam militiam uocari, si ullum metũ præseferrent, quominus gallicis copijs, quæ tanto inferiores numero, in ipsorum oculis transire auderẽt, sese opponerent: qua in deliberatione cum uariarent ducũ sententiæ, post multam disputationem deniq; decretum est, ut de regis petitione Mediolanum scriberent, id omnino facturi quod illic ab duce atq; oratoribus sociorũ inter se consentientibus, decerneretur: interim cum ea res agitaretur, dux & uenetus orator, periculo propior res, in eandem sententiam descenderunt, numirum hosti abire uolenti, iter minimè interludendum: sed potius

ut est

ut est in communi prouerbio, Argenteum ei pontẽ esse faciendum; alioqui uerendum esse, ne in desperationem conuersa necessitas, quòd innumeris exemplis demonstrari poterat, uiam sibi multo cum sanguine eorũ qui se parum prudenter opponerent, aperiret: at Hispaniæ regum legatus, cupiens absq; suorum regum periculo, fortunæ periculum fieri, uehementer & cum obtestatione institit, ne ullo modo abire permitterẽtur: néue illius exercitus profligandi occasio dimitteretur: qui si euaderet, Italam rem in eisdem periculis, atq; adeò maioribus relinqui, quàm prius fuerit: nam cum Astam & Nouariam rex teneret, obsequentes Taurinos, qui hodie Pedemontani uocantur, haberet, Galliæ præpotens atque opulentißimum regnum à tergo, finitimos Heluetios, paratos quanto uellet numero, eius stipendia facere, regem deniq; ipsum autoritate atq; animis auctum cernerent, si sociorũ exercitus gallicis copijs tanto superiori tam abiectè liberum iter permitteret, cum Italiã maiore spiritu inuasurum: quam ob causam suis regibus propemodum necessarium fore, noua consilia instituere: quandoquidem satis animaduerterẽt, Italos aut nolle, aut non audere cum Gallis acie decertare: nihilominus tutiore sententia in eo consilio obtinente, Venetum senatum qui proculdubio idem censuisset, ea de re consulere decreuerunt: uerùm frustra iam erat omnis deliberatio: propterea quòd exercitus principes, postquã Mediolanum scripserunt, uix fieri posse, ut in tempore responsum haberent cogitantes, quantáq; ad ignominiã sempiternam turpitudinis nota Italicæ militiæ inurere tur, si sic Gallos abire sinerent, præcone sine certo responso dimisso, hostem progredientem infestis signis in-

uadere, Venetis legatis, magis tamen Triuisano, quàm eius collega assentientibus decreuerũt: adhæc Galli insolẽtia atq; audacia pleni, ut qui cum ad eã diem qui eis occurreret, neminẽ reperissent, existimabant hostem ne quaquã se eis oppositurum: qui si maximè auderet, nullo negocio à se in fugam coniectum iri (tantus erat armorũ Italicorũ contemptus) tamen cum è monte descẽdentes, Italorum castra infinitis tentorijs & papilionibus refẽrta: in tam amplo ac patenti loco, ut Italiæ more, in eo totus exercitus ad pugnam instrui posset, cernerent: cumq; secũ hostium numerũ tam grandem reputarent, qui nisi pugnare uellent, locũ usq; adeò uicinum haud cœpissent, eorũ ingentes spiritus elangueſcere tãtopere cœperunt, ut pro læto nuncio essent habituri, si modò Itali ipsos ita abire permisissent: atq; id eò magis, quòd cum Carolus Aureliano scripsisset, usq; eò procederet, donec ei occurreret: utq; tertia die Iulij cũ quãto maximo posset militum numero Placentiæ esset, atq; is respondisset, se in tempore affuturum: pòst ab eodẽ accepit, Sfortianum exercitum ipsi oppositum, in quo nouingenti grauis, mille & ducenti leuis armaturæ equites, & peditum quinq; millia erant, adeò ualidum esse, ut absq; certißimo periculo, cum præsertim suarum copiarum partem ad Nouariæ atq; Astæ præsidium relinquere cogeretur, ulterius progredi nõ posset. Itaq; rex ad noua consilia animũ uertere cõpulsus, Philippo Argentono, qui paucis diebus antè Regis nomine ad senatum uenetum legatus, Venetijs discedẽs, Pisano & Triuisano iam ad castrẽsem legationem destinatis, se daturum operã ut regem ad pacẽ flecteret receperat, mandauit ut ad eosdẽ legatos præconẽ cum literis allegaret quibus

quibus nunciaret se cum eis pro cõmuni utilitate cupere sermonẽ conferre: qui & receperunt se insequẽti die manè in cõmodum inter utrunq; exercitum locum conuenturos: uerùm Carolus, siue quòd eo in loco cõmeatu destitueretur, siue alia de causa mutata sententia eius congressus exitum minimè sibi expectãdum esse duxit. Inter utranq; castrorum frontẽ minus quàm tria miliaria aberant: atq; in dextra Tari fluminis ripa (tametsi torrens potius quã flumen dicẽdus sit) qui in Appẽnini iugis ortus, perq; angustã uallem inter geminos colles compressam, aliquousq; delapsus, in patentẽ Galliæ togatæ, quã Longobardiã hodie uocant, planicie emissus in Padum influit, protendebatur. In horũ collium dextera, ad usq; fluminis ripam sociorũ exercitus tẽdebat, in hac parte potius quàm in sinistra quà hostis iter facturus erat, de tribunorum consilio constiterat: ne facultas ipsi Parmã uersus flectendi relinqueretur: cui ciuitati propter factionum studia diuersa dux Mediolani nõ satis fidebat: atq; eò minus, quòd à Florẽtinis rex Francisco Siccum Astam usq; obtinuerat, cuius filia in nobilem, atq; in toto Parmensi tractu potentẽ Taurellorum familiam nupserat. Erant castra sociorũ fossis atq; aggeribus munita, bellicisq; tormentis egregiè instructa: præter quæ, Galli Astã petentes, transmisso ad Fornouum Taro, transire cogebantur, ita ut inter eos flumen tantùm interesset. Eam noctem Galli haud mediocri cum molestia peregerunt. Itali enim & ipsi peruigiles, Illyricos equites in castra Gallorum usque excurrere iubebant, qui ad quemuis strepitum excitati ad arma conclamabant: nimbi præterea maximi cum fulguribus, tonitruis, frequentibusq; & horribilibus ful-

minibus repentè ingẽti cũ fragore exorti, quæ quidem omnia tristè aliquid portendere uidebantur: his Galli magis quàm Itali terreri, non modò quòd montibus atque hostibus septi, eoq; loci essent, ut si quid aduersi eis accideret, spes nulla salutis reliqua esset, in angustias multo maiores erant redacti: & ideo iustiorem habebant terroris causam: uerumetiam quia ueriſimilius ui debatur, eas cæli minas nonnisi ob res magnas apparere solitas, eam potius partem innuere, ubi tantæ maiestatis potentiæq; rex uersaretur. Die igitur sexta mensis Iulij primo diluculo Gallicæ copiæ flumen transire cœperunt, præmissis tamen æneis machinis quampluribus, quas primum agmen, cui rex hostes ratus in id primam impressionem facturos, trecentos quinquaginta cataphractos, centum item alios quos Triultius ductare consueuerat, Heluetiorum præterea tria milia illius exercitus neruumq; spemq; adiunxerat, pariter sequebatur: cum his Engilbertus ducis Cleuensis frater, Diuionensisq; præfectus, qui Heluetios adduxerat, pedites erant: his rex trecentos è Prætorianis suis, quos illi Arcierios uocãt, atq; unà balliſtarios equites dimissis equis aliquot, necnon quicquid reliquum erat apud se peditatus adesse iussit. Hæ primi erant agminis acies: has sequebantur in secundo agmine principes, in quorum medio erat rex ipse armis firmissimis undiq; protectus, equo præferoci insidens, & cũ eo qui prudentia atq; autoritate eam partem exercitus gubernaret, Tramollia magni in Gallia nominis dux. Nouissimum agmen ducebat Foissæus dignitate comes, quem impedimenta non procul insequebantur. His in hunc modum constitutis, rex tamen à pacificatione non alienus, eodem tempore quo

castra

castra moueri cœperũt, per Argentonem cum Venetis legatis agere uoluit: sed enim cum propter eius profectionẽ, iam totus Italorum exercitus esset in armis, ducesq; pugnam committere omnino statuissent, iam nec tẽporis exiguitas, nec exercituũ propinquitas, ullũ spatiũ, ullámue colloquendi cõmoditatẽ relinquebant: & iam undiq; expediti equites concurrere, iam omni ex parte tormenta cum horribili fragore displodi: iamq; Itali è castris suis erumpẽtes, ad pugnam in fluminis ripa acies explicare: ob id tamen Galli procedere pars in flummis crepidine, pars quod in angusta planicie ordines explicari non poterant, per collis plagas minimè intermittebant: cumq; legio prima iam eò peruenisset, ut ex aduerso hostium castra spectaret, Mantuanus Italicarum copiarum imperator, cum delecto grauis armaturæ equitum agmine, cumq; firma Græcorum equitum turma, alijs item expeditis equitibus, adiunctis sibi peditum quinq; millibus, flumen post Gallorum postremam legionem traiecit: in altera ripa Antonio Monfel trio, Federici olim Vrbini ducis ex non iusta coniuge filio, cum non parua manu, ut signo dato extemplò flumine traiecto, primæ pugnæ succederet, relicto: mandarat præterea, ut pugna statim cœpta, pars una expeditorum equitum, & reliqua Græcorum Taro ad Fornouum transmisso, in Gallorũ impedimẽta quæ siue militum penuria, siue (ut fama fuit) Triultij callido consilio, sine præsidio prædæ exposita ponè sequebãtur, impetum faceret. In alia parte Tarum cum quadringentis cataphractis, in quibus erat Alfonsi Estensis equitum turma, ipso Alfonso, ut uoluit pater, absente: & cũ duobus peditũ millibus Calatiæ comes transmisit, quo Gal-

lorũ primas acies inuaderet, in altera & ipso ripa Annibale Bentiuolo cum ducentis cataphractis, ad subsidium oportunè ferendum, collocato: ubi autem castra Itali habuerant, duæ ualidæ equitum grauis armaturæ turmæ, & pedites mille remanserunt: propterea quòd ueneti legati in omnem euentum subsidium sibi adesse uoluerunt. Vbi autem rex extremum agmen à tanto robore premi, contra quã sibi sui duces persuaserant, est cõspicatus, à tergo primo agmine relicto, extremis ordinibus opem laturus accurrit: tantoq; una cum acie, reliquas medij agminis turmas anteuertit, ut cũ inire pugnam inciperent, ipse in suorũ fronte inter primos pugnans inueniretur. Quidã memoriæ tradiderunt, Mantuani copias non sine confusione, propter riparum altitudinem arborumq; & stirpium, & uirgultorũ, quibus passim torrentium ripæ uestiuntur, impedimenta, flumen transmisisse: addunt alij eiusdem pedites cũ ijsdẽ de caussis, tum uerò flumine pluuia nocturna aucto, tardius ad pugnam peruenisse: neq; omnes flumen tamen traiecisse. Quicquid sit, certũ est, Mantuani aggressionem fuisse admodum grauem, ac præferocem: nec minore impetu ac uirtute Gallos eius impressionem excepisse, turmis ab omni parte permistè in pugnam ruẽtibus, non militiæ Italiæ more, ut binæ acies inter se committerentur, alteriq; defessæ aut cedere coactæ, altera succederet: nec nisi ad extremum uno ex multis cohortib. agmine facto, in hostem procederent: ita ut sæpenumero prælia, in quibus semper pauciſsimi cadebant, integrum ferè diem absumerent: ac nõ rarò nox ipsa pugnã ancipiti uictoria relicta, dirimeret. Fractis hastis, quarũ concursu non pauci cum equitibus equi ab omni parte

ceci-

ceciderе, res eadem uirtute ferratis clauis, gladijs, atq; alijs breuioribus armis geri cœpta: equis haud segnius quàm uiri, calcibus, dentibus, ac toto corpore decertãtibus: Italis uirtutem suam initio Mantuani ducis præcipuè exemplũ imitati, egregiè demonstrantibus: qui ualidam secum nobilium iuuenum, & lectißimorum equitum, quas Itali Lanceas Spezzatas appellant (sunt hi milites fortißimi extra ordinem stipendia merentes) aciem ducens, atq; in omnia pericula intentus, nullum fortißimi imperatoris munus prætermittebat. Tam ferocẽ impetum magna uirtute Galli sustinebant: sed tanto maiore numero admodum preßi, iam manifestè non sine regis sui periculo inclinare incipiebant: apud quẽ nõ magno interuallo, Borbonius nothus, quamuis strenuè dimicans, captus fuit: cuius casu Mantuanus similem successum in regem ipsum, in tantum discrimen imprudenter sine eo præsidio & ordine, quæ tantum principem decerẽt, adductum, ad eum penetrare cum multis è suis totis uiribus nitebatur: aduersus quos rex paucis suorũ stipatus, magno animo egregiè se magis sua equiq; ferocitate, quàm suorum tuebatur: cui in tanto periculo ea consilia quæ metu suadente in rebus difficilibus in hominum mentes uenire solent, minimè defuerunt: nimirum cum se tantum nõ à suis desertũ uideret, ad diuina præsidia conuersus, Dionysio & Martino Gallici regni dijs tutelaribus habitis uouit, si se cum exercitu incolumem in Taurinos educerẽt, simul ac trans Alpes rediisset, se ad eorum fana, quorum alterum Lutetiæ Parisiorum, apud Turones alterũ, cum maximis donis uenturum: ad hæc anniuersarijs magna cum solennitate ac ceremonia sacris, tanti ab eis accepti beneficij memo-

riam celebraturum: quibus uotis nũcupatis, quasi uigore auctus, supra solitas uires, supraq; naturæ habitum, maiore animo pugnam capessit. Verùm regis periculo perspecto, qui ab eo minus aberant procul ita fuerũt inflammati, ut ad regem suum suis corporibus protegendum conuolantes, Italos reprimerent, donec principũ legione regem stipare consueta, quæ retrò manserat superueniente, aliquot ex ea turmæ, tanto impetu in hostium latus impulerunt, ut hostium uis non mediocriter infringeretur: accesit etiam, quòd Rodulfus Gonzaga, Marchionis patruus experientissimus belli dux, dum suos cohortatur, ordinesq; quos perturbari uidebat restituit: atq; nunc huc, nunc illuc excurrens egregij ducis munere fungitur, & galeam fortè aperit equestri gladio in facie à Gallo uulneratus, ex equo cecidit: cũq; sui in tanta confusione ac tumultu, & confertissima ferocissimorum equorum multitudine eum subleuare nequirent: atq; in eum alij super alios uiri equiq; ruerent, conculcatus potius quàm hostilibus armis cæsus, uitam amisit: qui casus eo certè uiro indignus est uisus: nam in consultationibus, tum prioris, tum eiusdem diei, imprudentiæ esse tantam rem in fortunæ arbitrio, absq; necessitate ponere iudicans, aduersus nepotis sententiam, à pugna committenda abstinendum esse censuerat. Ita casibus diuersis pugnæ alea commutata, cum nec quicquã sese ostenderet, quo alteri alteris superiores esse uiderẽtur, utri uictores essent futuri minimè cõstabat: idcirco spei q; timoris q; examine æquato incredibili ardore omni ex parte pugnabatur: unoquoq; existimante in sua dextera suaq; uirtute uictoriam repositam esse. Gallorum animos regis præsentia & periculum accendebat:

quòd

quòd non secus apud eam gentem consuetudine inueterata uenerabilis atq; augusta est regis sui maiestas, quã natura illa suprema, numenue diuinum: deinde quòd eo loco essent, ut in sola uictoria sperare salutem possent: Italos uerò incitabant prædæ opimæ cupiditas, sui imperatoris uirtus & exemplum, arridentis initio pugnæ successus, militum ingens, unde sperare opem possent, numerus: quod sperare Galli non poterant, quoniã eorum acies aut erant omnes in conflictu implicatæ, aut hostis impressionem singulis momentis expectare cogebantur. Verùm, maxima est, ut omnes norunt, in rebus humanis omnibus fortunæ potestas: maior in bellicis rebus, sed incredibilis, immensa, infinita in ipso martis cõflictu: ubi si quid temerè factum, si qua uox uel à gregario milite inaniter missa, ea uictoriam ad eos transfert, qui iam uicti uidebantur: ubi repentè casus innumerabiles accidunt, quos nec prospicere, nec gubernare consilio duces ullo modo possint. Quapropter in tam ancipiti Marte sui moris nequaquã oblita, id effecit, quod nec dum militum uirtus, nec armorũ uis efficere potuerat: nam cum Græci equites ad impedimenta Gallorum inuadenda emissi, ea citra negocium diripere cœpissent, & alij mulos, alij equos agminales, aliaq;, ut fieri solet, trans flumen abducerent, non modò altera Græcorum pars, cui Gallos à latere inuadere iniunctum erat, sed et qui in ipsum certamen erant ingressi, suos cõmilitones præda onustos in sua castra redire cõspicati, prædæ cupiditate incitati, ad impedimenta diripiẽda & ipsi sunt conuersi: quorum exemplum equiq; peditesq;, eadẽ de caussa è pugna turmatim discedebant: ex quo, Italis nõ solum suo subsidio destitutis, uerumetiam per fœdam

confusionem numero decertantiũ diminuto, nec se Antonio Monfeltrio commouente, quòd mortuo Rodulfo Gonzaga, cuius erat muneris eum ubi opus esset euocare, à nemine uocaretur, usq; eò procedere Galli sunt ausi, ut nihil iam Italos aperte cedentes, præter Mantuani uirtutem sustineret: qui acerrimè pugnans, hostiũ impetum tamen sustinebat: suos iam exemplo, iam uocibus feruentissimis hortabatur, mallent prius uitæ, quàm honoris iacturam facere: at ut pauci multos sustinerẽt, fieri iam non poterat: cumq; omni ex parte pugnantes aucti in eos incumberent, & iam pars cæsi, pars uulnerati essent, præsertim qui cum Mantuano pugnam sustinebant, fugam omnes traiecto iterum Taro capessere coacti sunt: qui cum nocturno imbri, tum diurno, dum pugna committitur cum grandine mugituq; cælesti, usque eò excreuerat, ut multum negocij fecerit ijs qui denuo transire cogebantur. Eos magno furore ad flumen usq; Galli passim sternentes, captiuum nullum faciẽtes, prædam lucrumue susq; deq; facientes, sunt insecuti: illud modò crebrò inclamantes: Redeat uobis in mentem commilitones, Guinegua stium. Est autem Guinegua stiũ in Morinis, quorũ hodie regio Picardia uocatur prope Taruannã locus, ubi postremis Aloisij XI annis, Gallorum copiæ in pugna cum Maximiliano rege Rom. cõmissa, iam propemodũ uictrices, prædandi studio perturbatæ, fusæ fugatæq; sunt. Interea tamen dum in hac exercitus parte tanta uirtute pertinaciaq; pugnatur, prima Gallorum acies, in quam Calatinus comes alam equitum unam mouerat, tanto impetu in hostem ferebatur, ut Itali pauore consternati, ordines sua sponte deserrent: ita ut iam aliquot ex ipsis trucidatis, inter quos

Ioan-

Ioannes Piciniuus,& Galeacius Corregius,ſeſe ad maximum ſuorum agmen manifeſtè fugientes,reciperent. At Gienſis tribunus,præter quas ſecum haberet Calatinus turmas,in ulteriore fluminis ripa alteram equitum grauis armaturæ aciem ad pugnam inſtructam conſpicatus,ſuis ut Calatini equites inſequerentur,minimè permiſit:quod conſilium pòſt à pleriſq; prudens habitum eſt:ab alijs minus forte,rationem magis quàm euẽtum conſiderantibus,abiectum potius quàm prudens: etenim minimè ambigitur,ſi eos eſſet inſecutus,comitẽ cum ſua manu terga daturum:quo facto,tanto pauore eos qui ultra flumen remanſerant,compleuiſſet,ut retineri quin ſe fugæ mandarent,nullo modo potuiſſẽt. Nam Mantuanus,qui alijs fugientibus cum parte ſuorũ flumen quo potuit ordine reſtrictus ſuperauit,eos ita dubios atq; attonitos reperit,& de ſe ſuisq; rebus in tutum collocandis ſollicitos,ut iam uia quæ Placentiæ Parmam ducit,uiris,equis,impedimẽtis,Parmam ſe recipientib.referta eſſet:qui tumultus ex parte ipſius Mãtuani præſentia atq; autoritate ſedatus fuit:nam milites ad ſigna coactos,in ordinem redigere inſiſtebat: uerùm multo magis Pitiliani aduentus,qui ex pugnæ tumultu arrepta occaſione,ad Italorum caſtra peruaſerat:ubi cohortando aſſeuerandoq; hoſtes maiore in perturbatione conſternationeq; uerſari,militum animos perturbatos reſtituit & confirmauit:quod ſi factum nõ eſſet, communis fuit omnium ſententia,Italorum copias uniuerſas,aut eadem hora,aut nocte ſaltem inſequenti,ingenti terrore perculſas uaſa cõclamaturas. Italis igitur in ſua caſtra reuerſis,illis exceptis qui(ut in huiuſmodi rebus accidere ſolet)perturbatione ac tumultu acti,

nec non inflato flumine territi, uagi palantesq; fuga in uaria loca dilapsi, in Gallos totis ferè campis sparsis incurrentes, ab eis cæsi fuerant: rex cum suis ad primam sui exercitus phalangem, quæ à sua statione nusquam se dimouerat, acceßit: ibiq; cum ducibus deliberauit, an illico flumen quo in suis castris hostem inuaderet, esset traijciẽdum: quod quidem tum Triultius tum Camillus Vitellius, qui suis equitibus eos qui ad tentandam Genuam profecti erant sequi iußis, ipse cum paucis regem ut pugnæ interesset, secutus erat, suadebant: quod quidẽ etiam uehementius Franciscus Siccus faciebat, uiã quæ procul cernebatur, uiris equisq; plenã ostẽdens, quod quidem arguebat, eos aut Parmam uersus fugere, aut in castra ex fuga reuerti. Verùm et flumen superare id demum magni erat laboris: & miles qui partim pugnauerat, partim in acie armatus steterat, adeò erat fessus, ut principum Gallorum consilio decretum fuerit, locus castris caperetur: sicq; ad Medesanum oppidum in colle ab eo loco ubi pugnatum fuerat, circiter mille passus situm, constitere: ubi sine ordine, neq; satis cõmodè, quòd impedimentorum bona parte ab hostibus exuti essent, eam noctem egere. Hæc fuit illa inter Italos Gallosq; ad Tarum memorabilis pugna: quòd ea fuerit prima, in qua longißimo interuallo in Italia cum strage & sanguine pugnatum sit, ante hanc enim paucißimi in conflictu interibant: hìc autem quãquam ex gallicis copijs uix ducenti, ex Italicis tamen supra trecentos grauis armaturæ equites desiderati, totq; alij, ut tria millia perijsse constet: inter quos Rinuccius Farnesius alæ equitum à Venetis præfectus, multi præterea nobiles & clari uiri: Bernardinus Montonius & ipse in Venetorum exercitu

citu copiarum ductor, claua ferrea percussus, etsi capite galeato, semianimis cecidit, Braccij Montonij aui sui fama, qui inter primos italicæ militiæ instauratores numeratur, quã propria fortuna aut uirtute clarior: fuitq; Italis ea strages admirationi longè maiori, tum quòd prælium haud ultra horam productum est: tum quòd propria uirtute armisq; utrinq; decertantibus, tormenta uix locum habuere. Victoriam eiusq; diei gloriam utriq; ad se pertrahere conati sunt: Itali, quòd eorum castra atq; impedimenta intacta atq; integra fuere, cum Galli bonam partem, & in his regis ipsius tentoria amissent: gloriabãtur præterea, se hostes debellaturos fuisse, nisi pars ipsorum ad pugnandũ destinata, prædæ cupiditate à conflictu (quod quidem uerum esse haud abnuebant Galli) abstinuisset: atq; usq; adeò hanc sibi gloriam adscribere Veneti adnitebãtur, ut in omnibus eius imperij urbib. ac Venetijs præcipuè ipsorũ iussu ignes de more atq; alia lætitiæ signa edita fuerint: nec segnius publicum exemplum priuati sunt secuti: in sepulchro enim Melchioris Triuisani quod est in Franciscanorũ quos Minores uocant, fano, in eius morte uerba illa exarata fuere, eum ad Tarum flumen cum Carolo rege Francorum prosperè pugnasse: nihilominus tamen omnium ferè mortalium consensus, palmam Gallis adiudicauit, tum ex eorum qui in ea pugna cecidere numero tanto minore, quàm in parte aduersa: tum quòd hostem trans flumen profligauerunt: tum quòd ipsis expeditũ ulterius progrediendi iter, de quo erat contentio, & propter quòd in certamen erat uentum, remansit. In ijsdem castris sequentem diem egit rex: quo etiam die per Argentonum cum hostibus aliquod colloquium fuit:

unde inducię usq; ad noctem pactæ fuerunt: hinc enim rex itineris securitatem optabat, utpote qui sciret complures superesse ex Italorum copijs, qui non pugnauerant: quos cum in ijsdem castris manere uideret, tot dierum per Mediolani imperij regiones iter, hoste continenter à tergo imminente, periculosum uidebatur: illinc præ ingenij imbecillitate certi aliquid statuere nesciebat: quod melioribus consilijs repudiatis, sæpenumero in suis deliberationibus factitabat. Eadem ambiguitas in Italorum animis uersabatur: qui etsi initio admodum territi essent, eò uenerant securitatis, ut uespere eiusdem quo pugnatum erat die, aliqui fuerint, referente ac multum hortante Pitiliano, sermones, de Gallorũ qui in loco erãt incommodo, ac minimè munitis castris noctu inuadendis: tamen plerisq; contradicentibus, id consilium tanquam nimis periculosum reiectum fuit. Rumor eodem tempore per totam Italiam peruagatus est, Ludouici Sfortiæ homines, eius occulto mãdato pugnare noluisse: propterea quòd, cum in ipsius ditione tantæ essent Venetorum copiæ, non minore fortasse ex eorum uictoria metu afficeretur, quàm Gallorum, quos nec uictos, nec uictores esse cuperet: utq; in omnem euentum esset tutior, uires suas integras conseruare uoluisse: affirmabatúrque illud ipsum obstitisse, quo minus Italorum exercitus uictoria potiretur: quæ opinio à Mantuano ceterisq; Veneti exercitus præfectis, quo sibi maiorem existimationem conciliarent, fomenta capiebat, quam etiam libenter amplectebantur ij, qui Italicæ militiæ gloriam augeri cupiebant. Verum audiui ipse ab homine grauissimo, qui tum Mediolani eo gradu erat, ut integram negociorum no

titiam haberet, hunc rumorem ualidis rationibus con futari: aiebat is, quod cum Ludouicus uires ferè uniuersas ad obsidendam Nouariam conuertisset, eum tantas copias ad Tarum non habuisse, quæ ad uictoriam consequendam magnum possent momentum afferre: quam sociorum exercitus obtinuisset, nisi ei plus proprij errores nocuissent, quàm quòd maiorem militum numerum non haberent: quum præsertim constet, non omnes uenetas copias in aciem pugnamq; descendisse: quòd si Calatinus unam modò suarum partẽ copiarum in hostem immisit, eamq; frigidè satis, id ea potuit fieri de caussa, quòd prima Gallorum acies erat adeò firma, ut is rem magni esse periculi cognosceret, si se fortunæ committeret: & in eo homine fortia facta, quam secura, maiorem ut solet, admirationem excitassent: neque tamen Sfortianæ copiæ non fuerunt prorsus inutiles: nam etsi minimè pugnarunt, tamen obsistere quo minus Gienſis cum sua prima acie, regi qui cum minore debilioreq; exercitus parte suo maximo periculo illius pugnæ pondus totum sustinebat, opem ferret. Quid? quod non minus ratione quàm autoritate hæc opinio cõfirmatur? etenim qui ueriſimile est, ut, siquidẽ hoc in Ludouici Sfortiæ animo fuisset, non potius præfectis & legatis suis mandasset, dissuaderent, ne se Italorum acies ad iter Gallis intercludendum opponerent: cum, si rex uictoria potitus esset, haud magis eius copiæ hosti tam propinquæ, etiãsi pugnæ se minimè miscuissẽt incolumes, quã aliorum extitissent: ac, quo cõsilio, qua ratiõe, quo usu rerũ, sibi polliceri poterat, si in certamẽ uentũ esset, fortunã ita parẽ futurã, ut nec uictus nec uictor rex esset futurus? qn & illud extra cõtrouersiã est,

contra ipsius nutum minimè Venetos pugnam fuisse cõ missuros: quippe qui acies suas in Insubriã nulla alia de re miserant, quã ut eius securitatem & salutẽ tuerẽtur. Manè ante lucẽ Carolus nullo edito tubæ, ad profectionem occultandam, signo, suas omnes copias eduxit: nec eo die est eum sociorum exercitus secutus: qui etsi maximè uoluisset, aquis fluminis quod recẽti pluuia noctu in tumuerat impeditus, minime potuisset: tantũ sole in occasum iam inclinante, nec sine periculo Calatiæ comes cum expeditis equitibus ducentis eorũ uestigia est persecutus: eisq; in Placentina uia, proximo præsertim die admodum infestus fuit: illi nihilo secius, quãuis fessi, suũ iter sine ulla confusione tenuerunt: quippe commeatus à uicinis oppidis & castellis partim metu, partim Triultij opera, abundè suppeditabatur: qui cum expeditis equitibus in hoc præcurrens, homines nunc minis, nunc sua, quæ apud omnes Insubres erat magna, sed apud Guelfos maxima autoritate & gratia, ualde permouebat. Sed nec sociorum copiæ, postridie quã discesserant Galli, è suis castris prodeuntes, ita erant animatæ, præsertim Veneti legati, ut sese fortunæ arbitrio iterum uel lent committere: nec Gallis tantum appropinquarunt, ut uel minimum eis negociũ facerent: quin secundis castris ad Trebiam non procul ab urbe Placentia castrametati, atq; ut commodius haberent, cùm ducenti cataphracti, itemq; Heluetiorum cohortes, & omnia ferè tormenta inter flumen & Placentiam constitissent, sic ea nocte fluuius imbribus intumuit, ut uel extrema adhibita diligentia nec pedes, nec eques, nisi post multas diei horas, ac ne tum quidem citra magnam, etsi minui cœpisset, difficultatem, flumen superare potuerint, tamen

nec ab

nec ab hostili exercitu lõgè dissito, nec ab Calatino, qui ne motus aliquis ibi fieret metuens, Placentiam erat ingressus, quicquam infestum sensere: cuius metus nequaquam sine causa fuit: nam creditum est, si Carolus Triultij consilium secutus, uexilla explicasset, Franciscíq; Iannis galeacij paruuli filij nomen iussisset inclamare, facilè in Insubria mutationem aliquã futuram: adeò eius quem ut uerum dominum agnoscebãt, nomen apud omnes erat gratiosum, tyranni uerò odiosum atq; inuisum, tantíq; Triultij autoritas & gratia momenti: uerũ cum rex in id modò intentus esset, ut ultra progrederetur, auribus ab huiuscemodi consilijs auersis, quanta maxima potuit celeritate iter suum cum non paruæ cõmeatus, primis diebus exceptis, inopia est persecutus: quo enim magis procedebat, eo melioribus præsidijs oppida custodita reperiebat: quòd Ludouicus Sforcia Derthonam Gaspare Sanseuerino cognomento Fracassã, duce, necnon Alexandriam non paucis equitibus peditibusq; ex Nouariæ castris eductis munierat: cũq; Galli, Trebia superata, Calatinum qui ad suos leuis armaturæ equites, quingentos Germanorum pedites è Placentino præsidio eductos, semper à tergo infestum habuissent (neq; enim ut è castris sibi reliqui equites expediti, atq; unà quadringenti cataphracti mitterentur, obtinere potuerat, quòd Venetorum legati, periculi in quo ad Tarum uersati erant memores, ei rei assentiri noluerunt) tamen ubi prope Alexandriam accessissent, itimere montes uersus, qua Tanarus minore alueo decurrit, capto, nulla neq; militis, neq; alterius rei iactura facta, octauis castris Astam incolumes peruenerunt: quam in urbem rex ingressus, exercitum foris metari iussit, eo

consilio, ut auctis copijs tandiu in Italia consisteret, donec Nouariam obsidione liberasset: sociorũ uerò exercitus qui regem Derthonam usq; secutus erat, cùm uideret se ei nocere non posse, cum Sfortianis copijs sese ad Nouariam adgregauit: quæ quidem urbs fame iam incipiebat laborare, propterea quod nec ab Aureliano duce, nec à suis commeatus, qua par fuerat diligentia, in eam introductus erat: quod quidem facere, in magna regionis ubertate facillimè potuisset: quin periculi magnitudinem, nisi remedij facultate amissa, minimè expẽdentes, quæ in urbe erant, ad uictum opportuna, nullius rei habita ratione, omnia consumpserant. Per eosdem ferè dies, ad Carolum Cardinales & militum præfecti, rebus Genuensibus infeliciter tentatis, redierunt: quoniam regia classis Spedia primo appulsu capta, Rapallum contendit: quem locum etiam citra negocium occupauit: uerùm è Genuæ portu octo longarum nauium, unius onerariæ, cum duabus Cantabricis nauibus classis profecta, noctu pedites sexcentos exposuit, qui nullo negocio suburbium Rapalli, cum gallico præsidio cœperunt: moxq; gallicam classem accedentes, eam post longam pugnam cum præfecto captam incenderunt: qua uictoria ea loca clariora facta sunt, in quibus superiore anno uicti Aragonij fuerant. Nec fuit hæc iactura ab ijs qui terrestri itinere uenerãt, sarta: nam per litus orientis in Bisamnicã uallem, atq; ad Genuæ suburbia progressi, spe sua quam de tumultu genuensi conceperant, frustrati, nuncioq; de amissa classe accepto, iter montanum asperum sanè ac difficile fugientibus similes tenuerunt: atq; in Pociferam uallem sese, quæ in aduersa urbis est parte, demiserunt: unde quanquam et

agresti

agrestimanu,& militib. ab Sabaudiæ duce subsidio missis aucti, eadem celeritate in Taurinos contenderunt: nec dubium est quin, nisi qui in urbe erant Fregosiorũ factionem ueriti, se intra mœnia cõtinuissent, eos prorsus fudissent fugassentq;. His rebus cognitis, Vitellij qui Clauarum uenerãt tumultuosius, nec sine periculo Seresanam redierunt: sic omnia illius oræ oppida ab exulibus capta, præter Spediam, ad Genuensium fidem redierunt. quod etiam in occidentis litore Albintimiliũ, quæ urbs ijsdem diebus à Paulobaptista Fregosio, atq; à quibusdam alijs exulibus capta fuerat, fecit. Bellum hoc eodem tempore, sed maiore fortunæ ludibrio, haud minus in regno neapolitano, quàm in Longobardia gerebatur: Ferdinandus enim Rhegyo capto, uicinorum locorum recuperationem moliebatur: habebat secum militum circiter sex millia, qui tum ex ipso regno, tum è Sicilia illum sponte sequebantur, equitesq; & peditem Hispanos, quos Hernandus Consaluus ex familia Aghilara, patria Cordubensis, ducebat, uir impiger, & Beticis bellis multum exercitatus: qui cum primùm in Italiam uenit, Hispanica iactantia, Magnus ad supremã ipsius potestatem innuendã est appellatus: post ob præclaras uictorias, omnium ferè consensu ea appellatio ad insignẽ eius uirtutẽ, atq; in re militari scientiã singularẽ declarandã, perpetua mansit. Huic exercitui, à quo nõ exigua eius regionis pars ad res nouas excitata fuerat, obuiã iuit ad Semenariã, propinquũ mari oppidũ, Obi gninus cum ijs Gallorũ copijs quæ in Calabria præsidij causa relictæ fuerant, cumq; equis & peditibus, quos regni neapolitani reguli, gallica arma secuti, suppeditauerãt: quib. in certamen adductis, quantũ miles ueteranus

& exercitatus à tyrone atq; imperito diſtet, apparuit: quippe non modò Itali Siculiq;, ſine delectu à Ferdinando Aragonio collecti, uerumetiam Hiſpani tyrones erant, belliq; ſatis expertes: tamen ferociter aliquandiu pugnatum eſt: quoniam uirtus atq; autoritas ducũ, qui ſuo muneri nulla in parte deerant, eos qui alioqui inferiores erant ſuſtentabat: ac præter ceteros Ferdinandus ita rem gerebat, ut eius perſona uirtuteq; erat dignum: cumq; eius eſſet equus interfectus, ibi occiſus proculdubio aut captus fuiſſet, niſi Ioannes Capuanus, Termini ducis frater, qui à puero ipſi miniſtrauerat, atq; ab eo in ipſo ætatis flore uehementer amatus, è ſuo equo exiliens, in eum, regem inſilire feciſſet: memorabiliq; eximiæ fidei atq; amoris exemplo uitam ſuam, ut domini uitam conſeruaret ſui, impendit: nam illico fuit interfectus. Conſaluus per montiũ tramites fugiẽs, Rhegyum, Ferdinandus Palmam, quæ ad mare prope Semenariã ſita eſt, euaſit: ubi in claſſem receptus, Meſſanam nauigauit: hac belli offenſione animo ac deſiderio fortunam iterum tentandi, aucto: quod non modò intelligeret magno ſui deſiderio Neapolitanos teneri, uerumetiam à cõpluribus primæ nobilitatis uiris, & bona populi parte occultè uocari: idcirco ueritus ne mora, ſuiq; in Calabria exercitus profligati fama, hunc ſuorum ardorem fortè reſtingueret, collectis, præter eas triremes, quas ab Iſchia duxerat, easq; quatuor, quibus pater ipſius Alfonſus Neapoli ſoluerat, nauibus Hiſpaniæ claſsis, ac quanto maximo potuit numero, è Siciliæ ciuitatibus et regulis, è Meſſanæ portu, nihil, quòd uiris quib. eas inſtrueret deſtitueretur, moratus: utpote qui uiribus ad rẽ tantam deſtitutus, haud minus ſpecie atq; rerum oſtentatione

tatione, quàm rebus ipsis uti cogeretur, soluit. E Sicilia igitur cum sexagenis maioribus, & uicenis minoribus nauibus, cumq; Ricaiensio Catelano Hispanicæ classis præfecto, uiro magnæ in rebus maritimis uirtutis, & peritiæ, uerùm tam paucis ad pugnandum uiris, ut in maiore nauium parte nulli essent, præter eos qui naualibus munijs obeundis erant destinati. In hunc igitur modum paruæ eius erant uires, sed fauor erga eum studiaq; populorum magna: idcirco ubi ad Salernitanum litus naues appulisset, illico Salernitani, Melfiani, & ipsa Caua ciuitas, Aragonia signa extulerunt: biduum deinde classem præter Neapolim circunduxit, expectãs sed frustra, ut in urbe aliquis motus à suis excitaretur: nam Gallis sumptis extemplò armis, præsidijs firmioribus in locis opportunis dispositis, tumultũ qui iam effer uescebat repressérunt: quin etiam omnibus suis periculis occurrisset, si eorum consilium audacter essent secuti, qui Aragoniorũ naues militibus malè instructas conijcientes, Mompenserio, ut milite gallica classe quæ in portu stabat repleta, in hostẽ incurreret, suadebãt. Ferdinandus igitur tertia die spe sua frustratus, in altũ quo se in Ischiam reciperet, egit naues: quod Aragoniæ factionis homines conspicati, ratiq; cõiuratione penè detecta, Ferdinãdi causam iam propriam ipsorum factã, simul coeuntes, necessitatemq; in uirtutem conuertere statuentes, clam ad eum reuocãdum schapham submiserunt, oraruntq; quo negocium facilius procederet, animosq; ijs qui eius caussa uellent, adderet, in continentem aut omnes suas copias, aut partem exponeret. quãobrem denuo Neapolim postridie eius diei quo ad Tarum pugna commissa est reuersus, classem ad litus ap-

pulit ut ad D. Magdalenæ fanũ, quod mille ab urbe passus abest, quà paruus riuus potius quàm fluuius, Sebetus appellatus, omnib. ignotus, nisi neapolitanorũ poetarũ carminibus fuisset celebratus, in mare ingreditur, militem exponeret: qua re conspecta Mompenserius, haud minus ad audendum quum erat timendum, quàm ad timendum ubi pridie erat audendum promptus, ex urbe cum omnibus ferè suis copijs, ut eius in terram descensum prohiberet, sese effudit: quæ quidem res tantã occasionem oportunitatemq; Neapolitanis rei perficiendæ præbuit, quantã uix optare potuissent: quapropter malleo æneis machinis, quæ nostro more in turribus templorum suspensæ sunt percussis, populus ad arma concitatus, à Carmelitana æde urbis mœnibus uicina, initio facto, quam & reliquæ tota urbe sunt secutæ, moxq; portis occupatis, palàm Ferdinandi nomen conclamarunt. Gallos hic repentinus tumultus sic perterrefecit, ut inter urbem iam rebellantem, & inimicũ exercitum esse parum tutum rati, neq; eadem qua exierant uia se posse reuerti sperantes, circa urbis muros uia fanè longa, montosa, ualdeq; difficili circunductis copijs in urbem redire per proximam arci nouæ portam decreuerunt. At Ferdinãdus Neapolim interea ingressus, equoq; cum è suis aliquot, à Neapolitanis impositus, tam urbem incredibili omnium lætitia & plausu inequitauit: faustis acclamationibus tota urbs personabat: nec satiari poterant mulieres florum aquarumq; odoriferarum nimbis regem conspergere: quum è nobiliorib. complures in uiam accurrentes, eum complexæ ab eius frõte sudorem abstergebant: neq; segnius tamẽ quæ ad defensionem erant oportuna, comparabantur: nam Pi-

scariæ

ſcariæ marchio cum eis copijs, quæ cum Ferdinãdo ingreſſæ fuerant, necnon cum neapolitana iuuentute, intercludere ac munire omnes uiarum aditus, unde ab noua arce Galli urbem poſſent inuadere, non intermittebat: Galli ubi in arcis aream conuenerunt, omni ui adhibita, in urbis uicos perrumpere tentarunt: uerùm baliſtis atq; igniuomis tormentis minoribus uerberati, omnia uicorũ capita, idoneis præſidijs firmata nacti, nocte ſuperueniente, equorum partim utilium, partim inutilium ad duo millia in ipſa area, quòd in arce neq; locus, neq; pabulum ad eos alendos eſſet, relictis; miles cum Mompenſerio, Iuone Alegrio nõ paruæ exiſtimationis duce, Antonello Salerni principe, alijſq; nõ paucis tum Gallis tum Italis inſignibus uiris, in arcem ſeſe incluſerunt: & quanquam per dies aliquot crebris & in arcis aream, & circa portum eruptionibus infeſti eſſent, ædificiaq; urbis tormentis uerberarent, nihilominus ab hoſte ſemper repulſi, omni ſpe urbis per ſe recuperandæ ceciderunt. Neapolitanæ urbis exemplum Capua, Auerſa, Mondraconis arx, aliaq; circumiecta oppida ſecuta ſunt, maiorq; regni pars nouis rebus ſtudere cœpit: inter quas Caietana ciuitas maiore animo quã uiribus ſumptis armis, quòd triremes aliquot Ferdinandi ante portum cõparuiſſent, fuit à Gallis qui in præſidio erant, magna cum ſtrage ſuperata, atq; eadem uictoriæ inſolentia direpta. Eodẽ tempore Veneta claſſis Monopolim Apuliæ urbem, expoſitis Græcorum equitum alis, & non paucis peditum cohortibus, terra mariq; cœpit oppugnare: qua in oppugnatione Petrus Bembus Trierarchus, tormenti ex urbe emiſſi ictu eſt interfectus: ſed tandem urbem Veneti ui expugnarunt,

arce quoq; Gallo præfecto metu consternato tradente, potiti sunt: moxq; Pulygnanum pactione obtinuerunt: sed Ferdinandus ut Noua atq; Oui arcibus potiretur, erat intentus: sperabat enim breui deditionem facturas: quòd ad tantam quæ ibi erat hominum multitudinẽ alendam perexiguus esset commeatus: cumq; in id continenter incumberet, ut proxima circa arcem loca occuparet, eos in maiores subinde angustias redigere conabatur: nam Galli cum eorum classis, in qua quinq; erant onerariæ naues, triremes quatuor, biremis una & una notha nauis, in portu tuta esse nequiret, eam inter Vicentinam turrim, Oui, & Picifalconis arces, quæ ab ipsis Gallis tenebantur, reduxerant: cumq; ea loca tenerent, quæ à tergo arcis nouæ sunt, ubi regum erant horti, ad Cappellam usq; extendebantur: ac fano crucis munito, usq; ad Pedegrottam (quam Pedem cryptæ licet appellare) diuumq; Martinũ excurrebant: aduersus quos Ferdinandus capto & munito hippodromo, quem locũ Caualleriam uocant, perq; Coronatã ductis uijs, S. Hermetis montem post etiam Picifalconis tumulum, castellum in summo positum obtinentibus Gallis, occupauit: quod castellum ut auxilio priuarent, quoniam si eo potiri possent, hostiles classes è loco eminenti infestandæ, facultatẽ habuissent, Ferdinandi milites Crucis ædẽ oppugnarunt: uerùm tormentorum ictibus magno cũ detrimento repulsi, expugnatione desperata, proditione obtinere, quæ autori exitium attulit, tentarunt: nã cum Maurus quidam qui intus erat, Piscario suo olim domino, dolo se eum locum traditurum recepisset, atq; ob id ei persuasisset, ut noctu appositis ad murũ cœnobij scalis, de eiusdem noctis hora atq; intrandi modo constitue-

retur

retur, secum ad colloquium ueniret, idq; feciſſet, ibi telo haliſta emiſſo, perq; guttur adacto, inſigni perfidia fuit iugulatus. Nec Ferdinandi reb. Proſperi prius, poſt etiam Fabricij Columnæ tranſitio parum commodauit: qui etſi nondum militiæ ſacramento quo ſe regi Galliæ obſtrinxerant liberati, ſtatim ferè Neapoli recepta, ad Ferdinandi ſtipendia tranſierunt, hoc prætextu, quòd ſtipendia ipſis nõ eſſent idoneis temporibus perſoluta: quodq; Virginius Vrſinus, Pitilianusq; eſſent ab rege liberaliter accepti. ſuorum uerò in regem meritorũ perexigua eſſet habita ratio: quæ quidem cauſſæ pleriſque beneficiorum ab rege acceptorũ magnitudine inferiores ſunt uiſæ: ſed fortè illud quis uerus exiſtimabit, id quo tanquam fræno retineri debuerunt, calcar potius extitiſſe, quo ut ſecus facerent ſint impulſi: quippe, quo maiora erant præmia quæ poſſidebant, tanto forſitan in eis, Gallorũ res iã inclinari cernentibus, ea conſeruãdi cupiditas potẽtior extitit. Arce igitur hunc in modũ obſeſſa, mariq; Ferdinãdi nauibus intercluſo, indies magis commeatus obſeſſis deficiebat: ſolaq; ea ſpes eos ſuſtentabat, quòd è Gallia opem mari ſibi allatum iri confiderent. nam Carolus ubi primùm Aſtam uenit, Perone Paſcho Villafrancam, quæ haud longè abeſt à Nicæa miſſo, è portu claſſem quæ duo millia partim Vaſconũ, partim Heluetiorum, atq; unà commeatum ferret, euocarat: cui Arbanum, uirum quidem bellicoſum, ſed maritimis rebus parum aſſuetum: quæ ad inſulam Porezã appulſa, claſſeq; circa ea loca Ferdinandi, in qua triginta erant uela, duæq; magnæ Genuenſium naues conſpecta, extemplò ſe fugæ mandauit: quam hoſtes ad Iluam, (quæ nunc Elba dicitur) inſulam uſq; perſecuti ſunt: un-

de illa parua naui Cantabrica amissa, tanto terrore in Ligurni portũ sese immisit, ut in præfecti potestate non fuerit uctare, quo minus maior militum pars in continentem descenderent: mox etiam eius imperio contempto Pisas contenderent. Huius classis fuga, Mompenserius, alijq; qui cum eo erant, commeatus inopia coacti, de arce in qua iam obsessi tres menses fuerant, Ferdinãdo dedenda pacti sunt, ni triginta dierum spacio subuẽtum esset, saluis omnibus qui in arce essent cum suis fortunis se in prouinciam Romanorum abiturum: atq; in eius rei fidem, obsides Iuo Alegrius, tresq; alij sunt dati: at, tam breui tempore opem nullã, nisi ab ijs ipsis qui in regno erant, expectare poterant: itaq; Persiuus è regijs præfectis unus, cum Heluetiorũ cohortibus, unaq; gallici equitatus parte, & cum Bisiniano principe cõpluribus item alijs proceribus, Neapolim uersus contendit: cuius aduentu cognito, Ferdinandus ei obuiam Ebulum usq; Metalonæ comitem, cum exercitu maiorẽ partem tumultuario, ex necessarijs & amicis collecto misit, qui quanuis numero longè superiore cũ hostem ad Paruum lacum (oppidum id est Ebulo uicinũ) offẽdissent, eumq; propius accedere conspexissent, sese in fugam dederunt: qua in fuga Venantius Iulij Varani Camerinatum reguli filius capitur: uerùm Gallis eos haud longè persequentibus, paruo accepto detrimẽto, se Nolam, mox Neapolim receperunt. Victores suum de ferẽda arcibus ope institutum persequuntur, tanto ex ea uictoria hosti iniecto metu, ut Ferdinandus de Neapoli iterum deserenda cogitaret: uerùm Neapolitanorũ, qui haud minus proprio, ex defectionis memoria metu, quã Ferdinandi beneuolentia commoti, hortatibus confirmatus

matus, ad Capellã quod templi nomen est, constitit: utq; hostem ad arcem accedere prohiberet, ducta fossa iam antea à S. Hermetis monte ad arcem Oui cœpta, omnes colles ad Capellam usq;, & supra tormentis uirisq; munuit: adeò ut quamuis Galli qui uia Salernitana Nuceriam per Cauam & Pedegrottæ montem ad Glareã, quam illi Ghiaram appellant, prope Neapolim uenissent, tamen quod omnia bene munita essent, & Ferdinãdus se illis fortiter ostenderet: ipsi uerò tormentorũ pilis, ijs præsertim quæ in Picisalconis uertice, qui arci Ouatæ imminet, & eis locis ubi olim deliciæ magnificaq; Luculli ædificia tantoperè celebrata, fuerunt, erãt collocata, ultra procedere, & ad Capellã accedere propius nequiuerunt: cumq; ibi diutius hærere nõ possent, quòd natura eis locis omnibus reliquis amœnitatibus affatim suppeditatis, dulces ac puros latices negauit, citius quàm fecissent retrocedere duobus tribúsue relictis tormentis, parteq; commeatus, ut in arces immitteretur aduectis, compulsi sunt: ac sic Nolam uersus abierunt: quibus ut se opponeret Ferdinandus, relictis qui arcem obsidere pergerent, cum suis copijs se in Palmæ planicie prope Sarnum continuit. At Mompenserius suorũ discessu omni auxilij spe prorsus abiecta, trecentis hominibus, qui numerus proportione tam cõmeatus inopiæ, quàm defensioni respõderet, in Noua arce relictis: idoneo quoq; in Ouata dispositio præsidio, noctu cum reliquis qui erant ad duo millia & quingenti, militibus nauibus suis conscensis, Salernum nauigauit: qua re cognita, Ferdinandus grauissimè conquestus est: aiebat enim minimè deditionis tempore pendente licuisse cum arcis Nouæ militibus discedere, ni prius utramq; arcem

Nouam & Ouatam tradidisset: quamobrem parũ abfuit, quin pactionis seueritatem secutus, hanc iniuriam, & Mompenserij fraudem obsidum sanguine, ulciscereturː propterea quòd arces non præscripto tempore, sed circiter mensem unum pòst, traditæ fuerunt. Qui in arce noua remanserant, fame coacti, eam illa conditione, ut obsides dimitterentur, tradiderunt: ijsdem quoq; fere diebus, qui in Ouata arce erant, eademq; de caussa, se arcem prima proximæ Quadragesimæ die, ni antè subueniretur, tradituros promiserunt. Per eosdem fermè dies Alfonsus Aragonius Messanæ diem obijt suum, in quo ad regiam dignitatem euecto, ea gloria & felicitas, qua dũ Calabriæ dux esset, nomen eius perillustre apud omnes mortales extiterat, in summam infamiam infelicitatemq; fuit commutata. Fama est, eum paulò antequam è uita migraret, cum filio seriò admodum egisse, ut Neapolim, ubi odium aduersus eum olim conceptum, in beneuolentiam propemodum conuersum erat, reduceretur: Ferdinandum uerò magis regnandi cupiditate, quã paterna pietate ductum, argutè, nec sine aculeo respondisse, tam diu expectaret, dum ab se ita regnũ esset constabilitum, ut ne iterum ipsi esset fugiendum. Vt autem res suas arctiore cum Hispaniæ rege uinculo stabiliret Ferdinandus, uxorem impetrata à Pontifice uenia, amitam suam Ioannam aui sui & Ioannæ eiusdem regis sororis filiam, duxit. Dum uarijs euentis, sicuti ostensum est, arces neapolitanæ obsidentur, Nouaria quoq; dura obsidione premebatur: quòd & Mediolani dux eam ualidissimis copijs circumuallasset, & Veneti subsidiũ tanta alacritate illic habebant, ut hominum memoria uix ulla in expeditione, sumptibus minus pepercisse uiderẽ

tur:

tur: nam breui temporis spacio in sociorum castra conuenerunt equitum grauis armaturæ tria millia, totidē expeditorum, Germanorum mille, peditum Italorum quinquies mille: in quo autem præcipuum robur situm erat, fuerunt Germanorum peditū, quos Lantzknecht appellant, decem millia, ferè omnes Ludouici Sfortiæ stipendia merentes, ut Heluetijs opponerētur, quorum nomen, nedum aliud, peditatus Italicus sustinere nō poterat, usq; adeò Italorum uirtus atq; existimatio ab aduentu Gallorum erat diminuta. Has duas Germanorum legiones fortissimi centuriones præfectiq; ducebant, in quibus principatum obtinebat Georgius à Petraplana in Austria natus, qui paucis antè annis sub Maximiliano Rom. Rege merens, in Belgis fanum Odemari magna cum laude regi Galliæ ademerat. Venetus Senatus non modò diligens multis militibus ad eam obsidionem mittendis fuerat, uerumetiam quo suos milites ad fortia præclaraq; facinora magis animaret, ex gubernatore ad imperium militare Mantuæ marchionem euexerat, ut eo honoris gradu ipsius uirtutem in Tarensi pugna declaratam, commendaret: quinetiam grauē admodum exemplo, laudeq; sempiterna digno, non solùm stipendia ijs auxit, qui fortiter egerant, sed & compluriū qui in acie ceciderant filijs stipendia aliaq; præmia, filiabus uerò dotem decreuit. His tantis copijs Nouaria obsessa tenebatur: quòd fœderatorum esset consiliū, in hoc præcipuè Ludouici Sfortiæ nutum sequentium, ne certaminis fortunam cum Gallis, nisi necessitate cōpulsi, tentarent: uerùm locis oportunis circa urbem munitis, commeatum importari prohiberent: sperātes quòd in ea parum pro hominum multitudine esset, eam non

multos dies posse sustinere: nam præter ciues et incolas, eosq; qui ex agro illuc confugerant, Aurelianus partim Gallorum, partim Heluetiorum ultra septem millia delectorum militũ habebat. Itaq; Galeatius Sanseuerinus Sfortiani exercitus ductor, abiecta omni urbis ob tantam propugnatorum copiam oppugnandæ cogitatione, castra ad Mugnias habebat, loco in Vercellensi uia ad commeatus, si qui Vercellis adueherentur, impedien dos, admodum opportuno: Mantuanus uerò cum Venetis copijs, primo aduentu aliquot oppidis circa Nouariam ui captis, ac paucis diebus pòst, Brionæ, quæ quidem alicuius erat momenti, arce, Camarianum & Burgarum loca inter Nouariam Vercellasq; sita, munierat: ac quo facilius commeatus intercluderet, copias circa urbem compluribus locis dispositas, eademq; loca diligenter communierat. Rex quoq; uicissim, quo propius Nouariam esset, Asta se Taurinum contulerat: & quanquam sæpenumero Cherium nobilis cuiusdam fœminæ, quæ in eo erat oppido, captus amore commearet, belli tamen apparatus hac de caussa minimè intermittebantur: sed qui è Gallia ueniebant milites, ut quàm celerrimè Alpium iuga superarent urgebantur, eo cõsilio ut duo millia cataphractorum in aciem producerẽtur: nec minore studio procurabatur, ut Heluetiorum dena millia descenderent, ad quos conducendos Diuionensis prætor erat missus, eo consilio ut simul atque appulissent, omnia conaretur quo Nouariæ subueniretur, sine quorum auxilijs nihil memorabile tentare auderent: propterea quòd regnum Galliæ equitatu hoc tempore potens, & magna tormentorum copia, eorumq; tractandorum peritia instructissimum, pedita

tu pro

tu proprio destitueretur: nam armis militaribusq; exercitationibus in nobilitate tantũ retentis, in plebe et uulgaribus hominib. longo ocio emollitis, opificibusq; & pacis quæstui deditis, antiqua illius gentis ferocitas defecerat: nam pleriq; regum superiorũ uarijs illius populi conspirationibus rebellionibusq; edocti, furorẽ metuentes, eos exarmare, atq; ab exercitationibus militaribus remouere studuerant: quamobrẽ Galli de suorũ peditũ uirtute diffisi, timidè se pugnæ, nisi in eorum exercitu cohortes Heluetiorũ aliquot essent, cõmittebant. Ea natio omni tempore inuicta & ferox, suã annis antea circiter uiginti, existimationem plurimum auxerat: propterea quòd à Carolo Burgundiæ duce ualidissimo exercitu appetiti (hic est ille Carolus qui potẽtia ac feritate regno Galliæ cunctisq; finitimis maximo terrori fuit) cum ter paucis mensibus acie uicerant: ultimo uerò conflictu siue pugnans, siue fugiens (nam quo id modo acciderit, obscurum est) etiam uita priuarãt. Eorum igitur uirtute, quòdq; inter eos & Gallos nulla esset æmulatio aut contentio: nec ex cõmodorum respectu, ulla, quemadmodum de Germanis, suspicandi causa, nullum externum peditẽ præter Heluetiũ conducebant: quorũ opera cum in omnibus grauioribus bellis, tum eo tempore libentius, quòd intelligerẽt rem plenã esse periculi, Nouariæ tantis copijs circũsessæ, & contra tantam Germanorũ, qui bellica disciplina pares erant Heluetijs, uim opitulari. Inter Taurinum & Nouariã media est Vercellarum urbs, Mediolanensis olim imperij membrum, uerùm à Philippomaria Vicecomite, in diuturnis, quæ cum Venetis ac Florentinis gessit, bellis, Amideo Sabaudiæ Duci, quo ab eis desciscęret, concessa: qua in

urbe neutra pars adhuc erat ingressa: quòd paruuli ducis mater, quæ filij quoq; tutelam gerebat, quamuis animo in Gallos penitus propensa, suum tamen studiũ, donec rex firmiores copias haberet, occultabat, atq; interea Mediolanensium duci grata uerba dabat, spẽq; eundem fouebat: uerùm ubi rex copijs auctus, se Taurinum eiusdem ducis urbem transtulit, annuit ut Vercellis eius milites acciperentur. Itaq; ex loci oportunitate, in spẽ uenerat maiorẽ, Nouariæ ubi omnia subsidia auxiliaq; conuenissent, afferri opem posse: quamobrẽ & ipsi fœderati iam non mediocriter suspensi, hæsitare incipiebant: idcirco Ludouicus Sforția una cum Beatrice coniuge sua, quæ ei non minus in rebus grauioribus, quàm in iucundioribus comes assidua esse solebat, ut maturitate maiore, quo nam pacto in his difficultatibus agendum foret, constitueret, in castra uenit: in cuius conspectu, atq; ut fama fuit, eiusdem potissimum consilio, post multas disputationes ab uniuersis ducibus ac præfectis, decretum fuit, ut ad securitatem omnium maiorem, Venetorum copiæ cum Sforțianis in omnibus circa Nouariam locis ad obsidionem oportunis, idoneis præsidijs relictis, ad Mugnias coniungerentur: ut Burgaro præsidium educeretur: quòd cũ Vercellis tria distet miliaria, si fortè Galli ualidis copijs oppugnatum uenirent, aut cum ignominia deserendum, aut contrà quam decretũ esset, cum uniuersis copijs defendendum: ut Camariani, à Mugnianis castris passuum tria millia positi, præsidium augeretur: utq; aggere & fossa, itemq; tormentorũ magno numero castris munitis ac septis, alia ex occasione atq; ex hostium progressibus deliberanda relinquerẽtur: eo tamen nequaquam prætermisso, ut totus ager

Noua-

Nouarienſis uaſtaretur, omnesq; arbores ad uſq; Nouariæ mœnia deiicerentur: ut & homines & prædatorij equi, quorum in urbe ingens erat numerus, eo damno atq; incommodo afficerentur. His rebus hunc in modũ conſtitutis, totoq; exercitu circumquaque perluſtrato, rediit Mediolanum Ludouicus, quo facilius res neceſſarias compararet: quoq; etiam autoritate armisq; ſacratis, humanis uiribus fauorem conciliaret, Veneti cum Ludouico à Pontifice impetrarũt, ut is Fecialem unum ex ijs qui clauam argenteam præferunt, ad Carolũ mitteret, qui ei præciperet, intra decimum diem ipſe cũ eis copijs quas ſecum haberet, Italia diſcederet: aliud item breue temporis ſpaciũ præſtituit, quo ſuos omnes è Neapolitano regno deduceret, alioqui pœnis illis quas Eccleſia minari ſolet propoſitis, ſeſe Romam coram ipſo ſiſteret: quo remedio Pontifices olim ueteres uſi ſunt: nã ut legitur, haud alijs armis Adrianus eius nominis primus, Deſiderium Longobardorum regem, qui cum ingentibus copijs Romam turbatum ibat, ut Ternio, quò iam proceſſerat, Papiam rediret, coegit: uerùm ea uenerationeac maieſtate, quæ ex uitæ ſanctimonia Pontificum in hominum pectoribus gliſcebat, extincta, difficile erat ex moribus & exemplis uſq; adeò contrarijs, eoſdem effectus ſperare: itaq; eius irridens mandatum, reſpondit: ſe Neapoli redeuntem, quo ei pedes reuerenter oſcularetur, Romam ueniſſe, ſed Pontificẽ ibi expectare noluiſſe: ſe mirari, eum nunc tantoperè, ut Romam ueniat urgere: uerùm tamen ut ei pareat, in id incumbere, ut ſibi uiam quæ Romam ducit, aperiat: rogare ne fruſtra hoc incommodi ſuſcipiat, ſe expectare in urbe ne grauetur. Per eos dies Carolus Taurini cum Floren-

timorum legatis nouas pactiones, ijsdē qui & aliàs ad uersati fuerant, ualde repugnantibus fecit: quibus contradicendi maiorem occasionem dedit, quòd alijs Pisanorum montanis castellis, quæ in Caroli reditu amiserāt receptis, atque ad Pontesaccum positis castris, eoq; pacta militum salute, potiti, omnes tamen Vascones ferè, qui cum Pisanis erant contra fidem datam, exeuntes trucidarant, atq; in mortuos multa crudeliter fecerant: quod etsi contra præfectorum Florentinæ ciuitatis uoluntatem acciderat, à quibus aliquot ægrè fuerunt conseruati, sed militum quorundam opera, qui antea Gallorum captiui acerbissimè fuerant accepti, tamen in regis aula hoc factum ab aduersarijs in eam partem accipiebatur, ut perspicuum esset animi in gallicum nomen infensissimi argumentum: difficiliorem compositionem quæ tamen deniq; perfecta est, reddidit, omnibus alijs rebus anteposita, non promissorum quidē, & iurisiurandi solenniter præstiti memoria, sed præsens pecuniarum egestas, & regni neapolitani tuendi necessitas. In hanc igitur sententiam conuentum est, ut citra ullam dilationem Florentinis omnes arces, omnia oppida, quæ in Caroli essent potestate, restituerentur: Florentini intra biennium Genuensibus, si quidem illi in regis fidem & potestatem uenirent, Petrasanctam Seresanāq; si ita regi uideretur, traderent: ea tamen lege, ut & ipsi ab rege idoneam compensationē acciperent: ut Florentinorum legati illicò aureorum numûm triginta millia ex pactione Florentiæ facta, repræsentarent: ipsi uicissim ab rege gemmas pignori acciperent, ut si qua fortè occasione suprà dicta Florentinorum loca non restituerentur, ipsi pecuniam suam possent recipere: ut facta lo-

corum

corũ restitutione, Florentini aureorũ septuaginta mil-
lia regi mutuò dare tenerẽtur: quos ipsis restituere qua-
tuor regni Galliæ supremi Quæstores (hos illi Genera-
les Franciæ appellãt) repromitterẽt: hanc summã regis
nomine regijs præfectis in regno neapolitano tunc agẽ
tibus, atq; inter ceteros, portionem unã Columnijs duci
bus, si modò cum Ferdinando nõ cõueuissent (qua de re
etsi de Prosperi transitione aliqua extarent indicia, rex
nondum certò cognouerat) numerarent: ut Florentini,
si quidẽ in Hetruria omnia pacata haberent, Neapolim
ad Gallicum exercitum subsidio, cataphractos ducẽtos
quinquaginta mitterent: quòd si in Hetruria bellum a-
liud nullum præterq; Montispolitiani caussa haberent,
tunc Vitelliorum copias, quæ in agro Pisano agebãt, in
regnum neapolitanum usq; illis ijsdem equitibus comi-
tarentur: uerum id nisi per totum ab eo quo profecti es
sent tempore Octobrem facere minimè cogerentur: ut
Pisanis omnia delicta ad eum diẽ cõmissa remitterẽtur:
ut certus modus in restitutione bonorũ quæ ablata fue-
rant constitueretur: quod ad artes et opificia attinet, Pi
sanis ad ea exercenda, aliqua facultas honesta concede-
retur: ut in omniũ horum fidẽ, sex obsides è præcipuis
Florentinorum ciuibus quos rex nominaret, regi trade
rẽtur, qui certũ temporis spaciũ in regis aula manerẽt.
His hunc in modũ transactis, gẽmisq; acceptis, & tri-
ginta millib. qui extẽplò ad Heluetios conducendos mis-
si fuerunt, persolutis: literæ & regis mandata ad arciũ
præfectos, ut eas sine ulla tergiuersatione illico Floren
tinis traderent, confectæ fuerunt. At Nouariæ in dies
duriora omnia ac difficiliora fiebant: tametsi militum
uirtus magna esset, & maxima ex rebellionis memoria

Nouarienſiũ in defendendo pertinacia: nam cõmeatus uſq; eo iam erant diminuti, ut cibarijs neceſſarijs deſtituerentur: & quanuis Aurelianus, poſtquam ſe arctius obſeſſum ſenſit, inutiles atq; imbelles ex urbe dimiſiſſet, id tamen haud tantum erat, ut fame reliqui omnino leuarentur: quin & ex Gallis & Heluetijs minus ad hæc incommoda patienda aptis, complures iam morbis tentari incipiebant: quamobrem & ipſe Aurelianus quartana febri uehementer afflictus, crebris nuncijs & literis Carolo inſtabat, opem laborantibus ferre ne ultra differret: qui quòd nondum ea ſupplementa militũ haberet, quibus tutò rem poſſet gerere, tãta celeritate uti non poterat, quæ ſatis tam urgenti neceßitati faceret. Sæpe tamen commeatum noctu in urbem ualidis equitum peditumq; præſidijs inferre tentarũt Galli: uerùm ſemper ab hoſtibus deprehẽſi retrocedere, interdumq; cum non exiguo eorum, qui cibaria conuehebant detrimento, ſunt compulſi: utq; obſeßis uias omnes commeatus habendi intercluderet, Mantuanus, Sodalium Frãciſcinorum ædem Nouariæ muris propinquã inuaſit: qua capta ei ducentos cataphractos, & Germanorum peditum tria millia impoſuit: quo facto cùm exercitus multis laboribus leuabantur, quòd uia ad commeatus ipſorũ conuehendos tuta reddebatur: tum uerò uia portæ quæ ad montem Blandranum uergit, quæ in urbem faciliorem aditum præbebat, claudebatur: uallum quoque à Gallis ad caput ſuburbani uici, qui à D. Nazarij fano appellatur, conſtructum, pulſis inde Gallis, ſequẽti die occupauit: ubi Pitilianus comes à Venetis cũ Gubernatoris honore conductus, ſclopeti glande circa ilia ſauciatus, haud longè à mortis periculo abfuit. His hoſtium

ſtiũ ſucceßibus Aurelianus, ſe alia ſuburbana loca quæ cum ſe in urbem receperat munienda curauerat, poſſe tueri deſperans, ſequenti nocte iußit incendi, ſuosq; omnes ad urbem modò tuendam, ac propugnandam reuocauit: atq; in extrema fame ſubſidij aduentantis ſpe ſeſe ſuſtentabat: nã Heluetijs paulatim appellentibus Gallorum exercitus Sceſia amne traiecto, ad primum extra Vercellas lapidem exierat: Burgaroq; præſidio firmato, reliquas Heluetiorum cohortes præſtolabatur, eo conſilio, ut cum primùm illi ad exercitũ ueniſſent, Nouariæ opem ferre conarentur: quæ res ſecum nõ paucas difficultates trahebat: quippe Italorũ copiæ loco ſe natura & arte munito continebant: iterq; quo Vercellis Nouariam itur, aquis redundabat: &, quod difficultatẽ augebat camporum foßis ualde latis & profundis frequens & impeditum: adhæc Burgarum inter, quod à Gallis tenebatur, atq; Italorum caſtra, Camarianum ab Italis munitum erat: quibus impedimentis fiebat, ut nec in rege, nec in alijs magna rei conficiendæ alacritas eluceret: & tamen ſi omnes Heluetiorũ copiæ ſimul citius affuiſſent, Galli Martis fortunã tentaſſent: cuius euentus anceps utriq; parti erat omnino futurus. Cognito igitur utrinq; periculo, nunquam inter regem & Sfortiam deerant clandeſtina per internuncios de pace colloquia: tametſi perexigua ſpe, tum quòd neuter alteri fideret, tum quòd uterq;, quo ſuam exiſtimationem tueretur, compoſitionis deſiderium diſſimularet: uerũ caſus aliam ad tantæ rei confectionem uiam aperuit: nam cum per eoſdem dies Monferratenſis Regina (Marcheſiam, ut alibi diximus, uocant) è uiuis exceßiſſet, ageretq; de paruuli filij ab ea relicti tutore, et Saluciarum

Marchio, Constantinusq; demortuæ frater, ex antiqua regum Macedoniæ, quam multis antè annis Mahumetes Othomannus occupauerat, stirpe ortus, ad id munus aspirarent, rex eius principatus quietis cupidus, ut de ordinum consensu res componeretur, Argentonum Casaleuasium delegauit: quo cum etiam ad suum de eiusdē principis fœminæ morte dolorem declarandum Mantuanus aulæ suæ magistrum misisset, inter eos, ut fit, incidit sermo de pace, & quæ quantaq; bona ea ad utramq; partem essent peruentura: qui sermo eò processit, ut Argentonus quo sibi ipse satisfaceret, ea de re ad Venetos legatos, eis quæ ad Tarum cum ipsis agi erant cœpta repetitis, literas daret: qui quidem aurē præbentes, req; cum Ludouici Sfortiæ præfectis communicata, tandem effectum est, ut omnium cōsensu ad regem, qui tum Vercellis erat, mitterent petitum, ut aliquos è suis delegaret, quî cum commodo in loco possent agere, qui ab eis quoq; delegarentur: cui petitioni annuente rege, postridie inter Burgarum & Camarianum conuenerunt, Venetorū nomine Mantuanus & Bernardus Contarenus, Græcorum equitum legatus: ducis uerò Mediolanensis nomine Franciscus Bernardinus Vicecomes: ab rege uerò cardinalis Maclouiēsis, Aurengiusq; princeps, qui recens cum è Gallia uenisset, regis mandato, totius exercitus præcipuam procurationē susceperat: cum his quoq; erant Gienſis, Pienes, & Argentonus: qui cum sæpius conuenissent, & ipsorum nonnulli diuersis diebus ad alterius castra ultro citroq; commeassent, negotij controuersiæ ad Nouariæ restitutionem reuocabantur: etenim rex in restitutione quidem se facilē præbens, in restitutionis autem modo, ut quamminimæ

suæ

suæ existimationis iactura fieret laborans, instabat ut regis Romanorum nomine, ad quem Mediolanensis imperij iura directò spectarent, Nouaria cuipiam è Germanis præfectis, qui tum in castris erant, depositi iure traderetur: cõtra uerò socij, ut libera relinqueretur urgebant: cumq; hæc controuersia aliæq; emergentes tam repentè componi nequirent, uelut qui Nouariæ obsessi tenebantur, ad tantam necessitatem redacti, ut partim fame, partim ex ea morbis enatis, iam ad duo millia eorum, qui cum Aureliano erant, interijssent, opus habuissent, induciæ in dies octo factæ: Aureliano & Salucio Vercellas cum paruo comitatu irent, permissum: sed ea lege, ut nisi pax fieret, cum eodem comitatu Nouariam redirent: & quoniam per ea loca quæ hostes tenerẽt eis erat iter faciendum, id tutò se facturum nõ dubitarent, Mantuanus in quandam turrim Burgaro haud procul sitam, quam Foissæus tenebat, se custodiendum tradidit: nec qui Nouariæ erant milites Aurelianum abire permisissent, nisi ipse fidẽ eis dedisset, se intra treis, ad summum sex dies aut rediturum, aut eos ipsius opera exeũdi facultatem habituros: in cuius rei fidem Gienses, qui Nouariam, ut Aurelianum deduceret, uenerat, nepotẽ obsidẽ reliquit: nam non modò cibi quibus homines uesci consuerunt, absumpti erant, uerumetiam immundi & fœdi, à quibus homines in tanta cibariorum egestate nequaquam abstinuerant. Verùm ubi Aurelianus ad regem peruenit, induciæ in paucos dies prolatæ ea conditione sunt, ut præsidio Nouaria educto, urbs in populi potestate relinqueretur: isq; iuraret se eam neutri parti, nisi de communi consensu traditurum: in arce triginta milites remanerent, quibus in diem uictus ab

Italorũ castris suppeditaretur. Ita Nouaria omnes præ fidiarij milites, ab Mantuano, & Sanseuerinate Galeacio in locum tutum deducti, exiuerunt: uerùm ita fame debilitati & consumpti, ut eorum non pauci uix Vercellas appulsi, interierint: reliqui ad illud bellum prorsus inutiles remanserint. Iisdem uerò diebus Diuionensis prætor cum reliquis Heluetiorum phalangis in castra uenit: qui etsi decem tantùm millia postulasset, tamen ad auri Gallici famam, quin integri ferè pagi oppidaq; concurrerent, prohibere nequiuit, ita ut uicenum millium numerum explerent: è quibus dena millia sese cum exercitu prope Vercellas coniunxerunt, reliqui, quòd parum tutum uideretur, tantas eius gentis copias simul in eodem exercitu coniungi, duodecim ab castris miliaribus constitere: horum aduẽtus si dies aliquos antè fuisset, facilè cõpositionis consilia interrupisset: quippe in regio exercitu, præter hos, erant Gallicæ gentis peditum octo millia: Heluetiorum duo ex ijs qui Neapoli remanserant: & mille octingentorum grauis armaturæ equitum turmæ: sed cum tanti in negocio progressus esset facti, iamq; Nouaria relicta, etsi Aurelianus contrà totis uiribus niteretur, atq; in eius sententiã complures alij concurrerent, nõ sunt tamen intermissa colloquia: idcirco quibus id negocij commissum erat, quotidie in Italorũ erant castris, ut cum Ludouico Sforcia; qui nuper, quo tanti momenti rem ipsemet, quanquam semper coram sociorum legatis ageret, redierat: ac deniq; regij legati ad regem redierunt, atque illa, in quibus inter eos poterat conuenire, retulerunt. Vt inter regem Galliæ & Mediolani ducem pax perpetua, atq; amicitia esset: nec tamen ob id dux ceteris suis fœderi-

deribus quicquam derogaret: ut rex assentiretur, à populo Nouariensi duci Mediolani Nouaria, à præsidiarijs militibus arx restitueretur: Spedia atq; alia loca ab utraq; parte occupata, redderentur: Regi licitum esset Genuæ, quæ eum supremum dominũ agnosceret, quotquot ipsi uisum esset, naues armare: omnibusq; eius ciuitatis commodis uti quacunq; in re, eo excepto, ne quid in eius reip. hostium fauorem, atq; ut in huius rei fidem Genuenses certos obsides regi traderent: dux Mediolani naues ad Rapallum amissas, itemq; naues lõgas duodecim Genuæ retentas, ei restituendas curaret: in præsentia uerò binas Genuenses naues onerarias, quas Caraccas uocant magnas suis sumptibus armaret (eas cum quatuor alijs, ut suis opem ferrent, in regnum neapolitanum rex mittere cogitabat) ut anno insequenti ei tres eiusdem modi dare teneretur: terrestribus copijs quas rex eódem mitteret, iter expeditum, modò ne plures simul per eius terras iter facerẽt quàm ducenti cataphracti, præberet: quòd si rex ipse ad eam expeditionem rediret, dux eum cum certo numero militũ comitaretur: Venetis intra duos menses in hanc pacem uenire liceret: quod si facerent, suam è neapolitano regno classem deducerent: nec Ferdinando ullam opem ferre fas esset: quod si non seruarent, & regi in eos arma mouere uideretur, tum dux Mediolani ei auxilio esse teneretur: ad quem quicquid ex Venetorum imperio caperetur, pertimeret. Dux per totum sequentem Maium ducatorum quinquaginta millia Aureliano propter impensas Nouariæ factas repræsentaret: de summa uerò quam regi in Italiam descendenti commodarat, ducatorum octuaginta millia detraheret, eiq; remitteret: reliqua summa

duci, sed latiore tempore, redderetur: Triultio remitteretur exilij pœna, eiq; bona sua restituerentur: Bastardus Borbonius in Tarensi prælio, & Miolansius ad Rapallũ capti, reliquiq; captiui omnes redderẽtur: Fracassam quem paulò antè miserat, omnesq; suos, ac Genuensium homines dux Pisis euocaret: nec Florentinos ullo modo quo minus sua recuperarent impediret: arcẽ Genuensem, quam Castelletum uocant, in ducis Ferrariæ manum, qui ab utraq; parte ad hoc accitus in Italorum uenerat castra, intra mensis spacium deponeret: qui eã biennium communibus partium impensis custodiret: ac sacramento sese obstringeret, eam uel dicto tẽporis spacio, si quidẽ Ludouicus promissa non seruaret, regi Galliæ traditurum: Ludouicus se dicto tempore Castelletũ depositurum statim pace confecta promitteret: atq; in eam rem regi obsides daret. Has conditiones ab ijs qui eas tractauerant, sibi expositas, rex ad suum consilium retulit: in quo fluctuantibus multorũ animis, in hãc sententiam Tramollia locutus est: Si in hac deliberatione, magnanime Rex, ageretur aliud nihil, quàm fortibus factis nouam gloriam regno Francorum comparare, remissius fortassis, quo temetipsum nouis periculis exponeres (etiamsi tuum, rex inuicte, ipsius exemplum tibi secus suadere deberet) hortarer: neq; enim ulla re alia quàm gloriæ cupiditate impulsus, aduersus totius fermè regni tui consilia & preces, te in Italiam ad regnũ Neapolitanum recuperandum uelle proficisci, anno superiore statuisti: ubi tanta cum fama & gloria expeditione ista tua ad felicem atq; optatum exitum perducta, perspicuum est in deliberationem uenire, nõ solùm, an noui honoris & gloriæ parandæ occasio sit respuenda,

sed

sed an ea quam tam grauibus impensis, totq; periculis es consecutus, contemnenda sit: & per ignauiam amittenda, honosq; partus in maximam ignominiam cõuertendus: ac sis ne is tu, qui consilia, qui res tuo nutu susceptas damnes ac reprehendas. Poteras enim rex, poteras sine ulla existimationis iactura tuæ, in Gallia pacatus agere: nec quod iam ab omnibus mortalibus summæ formidini atq; animi infirmitati tribuitur, tũc alij rei ascribi, quàm aut negligentiæ, aut ætati suis iucunditatibus occupatæ poterat. Licuisset simulac Astam peruenisti, minore tuo dedecore in Galliam Nouarienſibus rebus quasi ad te nihil pertinẽtibus omissis redire: nunc quãdoquidem cum exercitu hîc consedisti, peruulgastiq; te hîc esse, ut obsidione Nouariam liberes: eaq; de caussa, è Gallia tot nobiles euocati, tantoq; auro Heluetij conducti, quis dubitet si id minus præstiteris, tuam totiusq; regni tui gloriam, in infamiam atq; ignominiam sempiternam abituram? Verũenimuerò, sunt rationes acriores (si quis in fortium regum pectoribus, aculeus laudis & gloriæ cupiditate acrior esse potest) aut saltem magis necessariæ: quippe receptus noster in Galliam hoc tempore, Nouaria concordiæ prætextu relicta & amissa, aliud est nihil quã totius Neapolitani regni amissio: quàm tot belli ducum fortissimorum, tot Galliæ nobiliũ interitus, qui cum ea spe ac fide quam tu rex eis dedisti, te supplementa ad eius regni defensionem breui transmissurum, illic remanserint, ubi te inuictissimo in limine Italiæ exercitu fultum, hostibus cessisse acceperint, de subsidio desperantes, spem omnem defensionis abijcient. Ab autoritate atq; existimatione magnam partẽ (quod ignorat nemo) bellorum successus pendent: quæ

ubi inclinat, simul etiam inclinat militum uirtus: imminuitur populorum fides: deficiunt ad bellum sustinendũ imposita tributa: & contrà hostibus animus crescit: dubij alienantur: in infinitum difficultates augentur: ad hunc igitur tam infilicem nuntium pristino uigore nostris in militibus senescente, hostium uerò uiribus autoritateq; augescentibus, potest ne aliquis dubitare, quin breui totius regni neapolitani rebellionem, citò nostri exercitus calamitatem, atq; illam expeditionem, tanta cum gloria cœptam & gestam, nobis aliud nihil, quàm damnum atq; infamiam longè maximam peperisse, simus audituri? Etenim qui sibi hanc pacem fide bona fieri persuadet, is se rerum præsentium statum parum expendere: parum eorum quî cum agitur naturam compertam habere demonstrat: cum sit cognitu facile, simul ac Italiæ terga uerterimus, nihil eorum quæ proponuntur, seruatum iri: eaq; auxilia quæ nobis erunt promissa, Ferdinando mittentur: & illijpsi, qui se nos Italia expulisse gloriabuntur, Neapolim ut nostrorum spolijs locupletentur, contendent: quam ignominiam equidem facilius ferrem, si qua probabili ratione dubitari de uictoria posset: uerùm quî huiusmodi hæsitatio in cuiusquam uenire mentem potest, qui nostri exercitus magnitudine, regiõisq; in qua sumus oportunitate perspecta, recordetur, nos itineris longitudine fessos, cõmeatu omni destitutos, numero paucissimos, in regione inimica, tanta uirtute ac ferocitate contra maximas Italorum copias ad Tarum conflixisse? qui fluuius eo die hostium sanguine quàm proprijs aquis plenior, magno impetu redundauit: uiã nobis ferro aperuimus: uictoresq; dies octo per Mediolanensis imperij campos, in quib.

nihil

nihil nisi hostile occurrebat, iter nostrũ tenuimus: nunc duplo maiorem equitatum habemus, tot pedites Gallos quibus tunc carebamus: proq; tribus Heluetiorum millibus, nunc duo & uiginti millia nostrum nutum imperiumq; sequuntur: hostes, & si Germanico peditatu acti, tamen illud perparum est, si cum nostris confrantur: equitatus praeterea ipsorum idem est, ijdem duces: semel à nobis malè mulctati: in certamen timidi pauentesq; redibunt. An fortè tam parua sunt praemia uictoriae, ut à nobis sint contemnenda? ac non potius talia et tanta, ut uel cum aliquo periculo sint expetenda? neque enim hìc tantum parta agitur gloria, regni neapolitani conseruatio, tot tuorum ducum equitumq; nobilissimorum salus, sed totius Italiae imperium in medio positum est: quae si quidẽ hìc fortiter agendo uicerimus, tota passim erit nostrae uictoriae praeda. Nam, quae aliae gentes? qui exercitus hostibus reliqui sunt? quorum in castris cuncta sunt arma, cuncti duces ac centuriones, quos ex omnibus locis cogere potuerunt: una fossa superata, ualum unum perruptum, nobis res tam magnas, Italiae uniuersae possessionem atq; opes, tot iniurias ulciscendi potestatem, ante pedes, in manum atq; in sinũ reponet: qui stimuli homines imbelles atq; ignauos accendere soliti, si nostram bellicosissimam & ferociss imam nationẽ non mouent, equidẽ dicere poterimus nobis potius uirtutem, quàm fortunam defuisse: quae nobis occasionem praebuit in tam exiguo campo, tam paucis horis praemia tam magna, tantaeq; dignitatis consequẽdi, quibus nec maiora, nec praestantiora potuissemus optare.

Finem dicendi Tramollia fecerat, cum Aurengius contra eius sententiam, in hunc est exorsus modum: Si res

nostræ, Rex Christianissime, in tantas temporis angustias redactæ non essent, sed eo consisterent gradu, ut nobis uires cum prudentia atq; industria coniungendi spacium relinquerent, nec in eam necessitatem impellerẽt, ut si quidem in armis pertinaces esse uelimus, cum impetu et furore, cõtraq; omnia militaris scientiæ præcepta nobis agendum sit, essem & ipse ex illis unus, qui pacẽ respuendam esse sentiunt: etenim, haud pauca sunt, quæ nos ad eam reijciendam hortantur: cum negari nõ possit, quin in bello gerendo perseuerare nobis sit honestissimum, atq; ad res neapolitanas ualde oportunum: sed enim angustiæ ad quas Nouaria eiusq; arx redacta est, ubi ne in unum quidem diem cibaria sunt, nos siquidem ei subuenire uolumus, ut repẽtè hostem inuadamus, cogunt: quòd si ea amissa, tamen in aliam Mediolanensis imperij partem bellum trãsferre cogitamus, tempestas iam instat hyberna, bellis in his depressis atq; aquis redundãtibus locis, gerendis admodum incommoda, militum nostrorum natura, Heluetiorũ multitudo ingens quæ sic est cõparata, ut nisi eis quàmprimum utamur, nobis quàm hosti nocentior esse posset: pecuniæ summa penuria, qua fiet ut hîc diutius nos tueri non possimus, nos, siquidem pacem non admittimus, ut bello finẽ citò imponamus impellunt: id quod aliter fieri nequit, quàm ut in hostes rectà signa inferantur: quæ res, tum ipsorũ tum regionis conditione & statu, adeò est periculosa, ut hac ratione agere, summam & temeritatem & imprudentiam esse, negare possit nemo. nam castrorum locus (cuius muniẽdi ac sepiendi tantum temporis habuerunt) usq; adeò & natura & arte munitus est, loca circũiacentia in quibus præsidia collocarunt, ita sunt ipsorũ

defen

denfenſioni oportuna, itaq; operibus communita: regio tota crebris foſſis aquarumq; impedimentis tot tantasq; noſtris equitibus difficultates obijciunt, ut qui cogitat continuato rectoq; itinere in eos tendere, ac non potius paulatim captata occaſione, & ſpacijs, et regione, ut dicitur, locisq; caſtrorum ſenſim occupatis, ad eos accedere, is aliud agit nihil, quàm ſeſe temerè in maximum, ac tantum non certiſſimum diſcrimen conijcere. Nam quo conſilio, qua belli diſciplina, quo præſtantiũ imperatorum ducumúe exemplo, tanta temeritate, tantum exercitum, in tam bene munitis caſtris, tot circumuallatum tormentis, inuademus? Si quis non temere & caſu agere uelit, eum oportet hoſtem è ſuis caſtris, aut quopiã ſuperiore occupato loco, aut intercluſo cõmeatu, depellere: quarum rerum nullam, niſi maturè & longo temporis progreſſu, ſperari poſſe uideo: cuius quidẽ rei quam facultatem habeamus, nemo non uidet. quid, quòd ne noſter quidem equitatus, eo numero ac robore eſt, quo eum eſſe pleriq; fortè exiſtimant? multi enim, ut omnes ſcimus, morbis affecti ſunt: nõ pauci partim acceptо commeatu, partim ſine cõmeatu in Galliã rediere: bona pars corũ quos habemus, diuturno militiæ labore feſſi, abeundi cupidiores ſunt, quàm pugnãdi: numerus ille ingens Heluetiorũ, qui noſtri exercitus præcipuus neruus eſt, tam fortè nobis eſt pernicioſus, quàm inutilis, ſi paruus eſſet. Si quis enim eius gentis naturæ morumq; peritus eſt: nouitq; quàm difficile ſit, cum ſimul omnes unum in locum conuenere, eos regere & moderari, is nobis, eos tumultum aliquem periculoſum non excitaturos, rebus præſertim lento gradu (ut neceſſe eſt) procedentibus, ſpondeat: quo rerum ſtatu,

tum ſtipendiorum cauſſa, quibus expleri nunquam poſſunt, tum alijs euentis mille poſſunt occaſiones, quibus commoueantur incidere: ſic, eorum auxilia num remedia nobis ſalutaria ſint futura, an noxia uenena, prorſus ignoramus, at in huiuſmodi ambiguitate, quî noſtra conſilia firmare poſſumus, quî aliqua de re glorioſa & magna certi quicquam conſtituere? Victoriam laude dignam maiore, atq; ad regni Neapolitani defenſionẽ tutiorem, quàm compoſitionem fore, nemo ambigit: uerũ in omnibus humanis rebus, ac bellicis præſertim, conſilia ex neceſsitate capienda ſunt: nec eius partis obtinendæ, quæ uel difficillimè fieri, uel fieri ne poteſt quidem, cupiditate, omnia in extremum apertumq; diſcrimen adducenda: nec minus eſt boni imperatoris ſapienter, quàm fortiter agere. Neq; enim Nouarienſis expeditio tua Rex, præcipuè fuit: nec ad te, qui ad Mediolanenſe imperium directò minimè aſpiras, niſi aliorum ſpectes, pertinet: nec Neapoli diſcedere placuit, quo in Taurinis conſiſtens, bellum gereres, ſed ut in Galliam quãprimum reuerſus, pecuniã denuò ac militem cogeres, quo ualidioribus præſidijs regno Neapolitano ferre opem poſſes: quòd quidem, & nauibus Nicæa profectis, & Vitelliorum copijs, adiunctis Florentinorum auxilijs, ac pecunijs, tam diu ſuſtentabitur, ut ualidos firmósque apparatus ac ſupplementa, quæ tua Rex, diligentia, ubi in Galliam redieris comparabit, facilè expectare poſſe uideatur. Equidem is nõ ſum, qui ducem Mediolani pacta ſeruaturum eſſe, præſtare uelim: uerùm, cum & ab eo, & ab Genuenſibus obſides acceperit rex, & Genuenſe Caſtelletum ex pactionis formula depoſitũ fuerit, aliquod tamen eius fidei pignus habebis: nec eſſet uſque adeò

adeò mirum, si is, ne semper primus tuis armis peteretur, pacem optaret: nec fœdera inter multos icta, ea fir mitate & consensione animorum sua natura sunt, quin sperari possit, quempiam aut remissiorem fore, aut ab alijs disiunctum iri: in quibus rima quantumuis paruula ageretur, fenestra quãuis exigua se nobis ostenderet, victoria facili tutaq; potiremur. Quæ cum ita sint, concordiã ut amplectare, rex Christianissime, hortor: haud equidem quòd per se utilitatem laudemq; contineat, sed quoniã sapientis est principis, in difficilibus molestisq; consilijs, eam partẽ pro facili atq; optabili ducere, quæ aut necessaria sit, aut quæ difficultatis minus, ac periculi habere uideatur. Aurengij principis uerba dux Aurelianus tanta acerbitate suscepit, ut ambo ira efferuescentes, atq; ab iurgijs ad conuicia excurrentes, Aurelianus coram omnibus eum mentiri dixerit: nihilominus maior consilij pars, ac totius ferè exercitus, ad pacẽ inclinabat, tanta erat omnium, nec minor regis quàm aliorum in Galliam reuertendi cupiditas, ut eorũ mentes obcœcaret, quo minus regni Neapolitani pericula, quamq; turpe esset Nouariam ipsis spectantibus & consentientibus amitti: deniq; Italia eis conditionibus tam incertis, tamq; iniquis cedere, cognoscerent. Hæc causa tanto feruore fauoreq; ab Aurengio acta fuit, ut plerique existimauerint, eum quo regi Romanorum cui erat addictissimus, gratificaretur, haud minus ducis Mediolani commoda, quàm Caroli regis spectasse: & quidem magna eius apud Carolum erat autoritas, partim ingenij ac uirtutis opinione cõparata: partim quòd à principibus illi facilè sapientes habentur, qui ad eorum sensum & uoluntatem magis accedunt, ac loquuntur. Pax

igitur confecta est, quæ uix à Ludouico Sforzia sacramento confirmata erat, quum rex nihil aliud quàm in Galliam suam cogitans, Taurinum conuolauit: quanquam, ut Vercellis quàm primum discederet, ea quoque fuit causa, quòd ea pars Heluetiorum, quæ in regijs agebat castris, quo sibi de trimestri stipendio, quemadmodum secum semper egisse Ludouicum XI, quamuis ipsis promissum non fuisset, nec tam diu cum illo meruissent, asserebant, de rege ipso deq; aulæ præcipuis retinendis agebant: è quo periculo tametsi repentino discessu euasisset, tamen cum illi Diuionis præfectum, aliosq; à quibus conducti fuerant, captiuos retinuissent, ut eis obsidibus datis & promissis, de eo quod petebant denique caueret, necesse fuit. Taurino Rex pacis constabiliendæ cupidus, Giensem Tribunum militū, Gannaiumq; præsidem, & Argentonum ad Mediolani ducem, quo eum inducerent, ut cum ipso in colloquium ueniret, allegauit: quod quidem is se cupere ostendebat, sed de aliqua fraude dubitare: &, siue id ipsum metueret, siue dedita opera difficultates, ne socijs aliquid suspicandi ansam præberet, siue ambitione, quasi nequaquam inferior ipso rege eò adduci uellet, petebat, ut is congressus in cuiuspiam fluminis medio fieret: ubi pons aut nauibus, aut alia ex materia ita factus esset, ut inter utrunq; ligneum uallum firmum ac robustum intercederet: quo modo Galliæ atque Angliæ reges, alijq; principes occidentales, in colloquium aliquando descenderunt: id cum rex quasi sua indignum persona recusasset, obsides uerò accepisset, Peronem Baschum Genuā misit, quo ibi naues binas ex pacto acciperet: quodq; quatuor alias suis impensis armaret, quibus Neapolitanis

nis arcibus subueniret: iamq; certior factus, subsidiũ Ni cæa missum, Neapolim peruenire non potuisse: idcirco deditionem, ni intra triceſimum diem auxilio iuuarentur, pactos, in has naues tria Heluetiorum millia imponere, easq; cum ea classe, quæ se Ligurum receperat, et cum aliquot alijs quæ ex Prouincia expectabãtur, coniungere cogitabat, quæ sine magnis Genuensium nauibus, ad hanc expeditionem, Neapolitano portu ualida classe iam occupato, non erant idoneæ: præter enim à Ferdinando eò adducta nauigia, Veneti triremes uicenas, & quaternas ibidem onerarias naues habebant. Venetias item Argentonum rex misit hortatum, ut & ipsi in idem fœdus transirent: moxq; iter in Galliam tanta celeritate ardoreq; ipse cum suis omnib. cœpit, ut in Italia ne paucos quidem dies morari, donec Genuẽses obsides darent, quemadmodum proculdubio, nisi tam citò abiuisset feciſſent, sustinuit: atq; in hunc modum sub Octobris mensis finem anni MCCCCXCV. in Galliã uicto, quàm uictori (etsi uictorijs clarus rediret) similior, reuersus est. Astæ quidem, quam se de Aureliano emisse simulauit, Triultiũ cum quingentis Gallicis cataphractis præfecit: qui omnes paucis pòst diebus suo proprio iure regem sunt secuti: ad regni uerò Neapolitani subsidium aliud nihil, quàm naues, quæ Genuæ, & in Prouincia instruebantur, itemque auxilia, pecuniamque, quarum rerum suprà mentionem fecimus, à Florentinis promissam, reliquit. His rebus expositis, mihi nequaquam memoria indignum uidetur (cum hoc tempore fatale esset Italiæ calamitates ipsius ab aduentu Gallorum aut originem ducere, aut saltem eis ascribi) ostendere, eodem tempore, eum 1495.

morbum qui à Gallis Neapolitanus, ab Italis paſsim Gallicus dicitur, principium habuiſſe: nam Galli ea lue dum Neapoli agerent, correpti, eam pòſt in patriam redeuntes, per Italiam uniuerſam diffuderunt: qui quidem morbus, ſiue nouus omnino, ſiue in hoc noſtro orbe ad hanc uſque ætatem, niſi fortè in quibuſdã ſuis remotiſsimis extremisq; partibus ignoratus, uſque adeò per multos annos fuit horribilis, ut tanquam graui ſsima calamitas memoriæ poſteritatis tradendus eſſe uideatur. Nam cum ſeſe uel puſtulis fœdiſsimis, quæ ſæpenumero ulcera agebant, uſqueadeo malefica, ut omnem curationem reſpuerent: uel doloribus in ipſis totius corporis articulis & neruis, acerbiſsimis proderet: nec per medicos accommodata remedia, ſed non rarò prorſus contraria, ac talia quibus is morbus potius irritaretur adhiberentur, complures mortales, nec ætati nec ſexui parcens, uita priuauit: plures aſpectu penitus deformatos, inutiles, & cruciatibus ferè perpetuis obnoxios reliquit: quin & bona eorum pars, qui ſanati uidebantur, breui temporis interuallo in eandem miſeriam recidebant. Poſt autem aliquot annorum curricula, ſiue cœleſti ſiderum, unde ortum habuerat, diro aſpectu mitigato: ſiue longa experientia remedijs oportunis ad eius curam inuentis, multo mitior eſſe cœpit: in plures etiam ſpecies, atque à prima diuerſas, ſuapte natura commutatus: de qua calamitate noſtri ſeculi homines iure queri poſſent, ſi in eos citra propriam culpam peruenireț: propterea quòd, omnium eorum conſenſu, qui huiuſce morbi naturam ſedulò explorarunt, compertum eſt, aut nunquam omnino, aut perquàm rariſsimè

mę, in aliquem, niſi Veneris contagione peruenire. Verùm æquum eſt hanc ignominiam à Gallico nomine remouere, nam pòſt, eam luem ſcabiémque fœdiſſimam ex Hiſpania Neapolim importatam fuiſſe, conſtitit: nec tamen eius gentis fuit propria, ſed eò quoque ex illis Inſulis allata, quæ (ut alio magis opportuno loco referetur) Chriſtophori Columbi Genuenſis nauigatione, manifeſtari ijſdem ferè annis in noſtro orbe cœperunt: quibus tamen in Inſulis hic morbus naturæ benignitate, præſentiſſimum habet remedium: quippe tantum cuiuſdam nobiliſſimi atque alijs multis dotibus memorabilis ligni, quod ibi naſcitur, ſucci hauſtu, facillimè curantur.

SECVNDI LIBRI FINIS.

FRANCISCI GVIC-CIARDINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER TERTIVS.

C. S. C. interprete.

Veneti Pisanorum tutelam aduersus Florentinos suscipiunt: Guelfi & Gibellini apud Perusinos tumultuantur: Quo tempore Cypri regnum in Venetorum ditionem venerit: Aragoniorum & Gallorū de regno Neapolitano certamina: Caroli octaui in Italiam bellum meditātis, apparatus: Federicus Aragonius rex Neapolitanorum inauguratur: Maximiliani Imperatoris in Italiam aduentus: Alexandri Pont. Ro. in Vrsinos bellum: Coniuratio Florentiæ Mediceorum causa facta, deprehensa: eamque ob caussā multi capitali supplicio affecti: Carolus Francorum rex moritur, atque in eius locū Aloisius XII. ad regnum assumitur.

GALLIAE *regis trans Alpes reditus parum decorus, etsi ab imprudentia potius prauisq; consilijs, quàm uirium imbecillitate timoreue susceptus, in hominum animis spem haud mediocrem reliquit, Italiā tam graui uulnere affectam, citò ab Gallorum insolenti imperio ac dominatu prorsus liberam fore: ex quo Senatus Veneti, Insubriæq; ducis laudes passim resonabant:*

qui

qui sapienti atq; magnanimo consilio sumptis armis, ne tam præclara orbis terrarum pars, externis hominibus seruire cogeretur, effecissent: qui nisi priuatis cupiditatibus obcœcati, uel in suum ipsorum & detrimentū & dedecus, publicum bonum corruptissent, nemo dubitat quin Italia ipsorum tum consilijs tum uiribus in pristinum splendorem restituta, per multos annos ab externarum gentium impetu tuta esset futura. Verùm enim, ambitione quæ ut quisq; ipsorum suis finibus contentus esset non permisit, factū est, ut citò Italia in nouas perturbationes incideret: quoq; minus fructu uictoriæ quā profligatis è regno neapolitano Gallis obtinuerūt, fruerentur: quam uictoriam, negligentia, regisq; consilij socordia, ut facilè consequerentur effecit: nam subsidiū ab ipso rege ex Italia discedente decretum, irritū fuit: quòd nec classis apparatus, nec Florentinorum auxilia præstò fuerunt. Neq; enim syncera fide cum Carolo Ludouico pacem fecerat: propterea quòd recordatus, ut eorum mos est qui alterum læserunt, iniuriarum quibus eum affecerat, se eius fidei tutò posse committere, sibi nullo modo persuadere poterat, sed Nouariæ recuperandæ, à belloq; suum imperium liberandi desiderio, cū ut id promitteret, quod obseruare nequaquam cogitabat, induxerant: cui simulationi, quin Senatus Veneti se immensis quas ea resp. in re Nouariensi sustinebat sumptibus citra infamiam leuare cupientis consensus accessisset, minimè dubitabatur. At Ludouicus ne tam repente omni abiecto pudore, sed aliquo prætextu tamen à fœdere discederet, ea perfecit quæ in sua esse potestate negare non poterat: obsides dedit, captiuos, à se multa persoluta, dimitti iussit: naues ad Rapallum captas, red-

didit: Fracassam, quem suo merere stipendio dissimulare non poterat, Pisas remouit, & Castelletũ arcem Genuensem intra definitum tempus, Ferrariæ duci depositi nomine tradidit. Verùm, ipsis Lucium Maluetium quasi Genuensium stipendia merentẽ, cum nõ parua manu reliquit: duas naues Ferdinandi nomine Genuæ instructas, Neapolim ire permisit: quod quidem sic excusabat, quòd eas ante confectam pacem conduxisset, ut ei negarentur, Genuæ minimè permitti: clàm impediuit, quo minus ab Genuensibus obsides regi traderentur: et quòd arcium Neapolitanarum deditionẽ maximè promouit, postquàm quatuor illæ naues regis impensis fuerãt instructæ, ipseq; Ludouicus binas quas ex pacto debebat comparasset, effecit ut Genuenses simulato metu, si quidem illæ Franco milite complerentur, ni prius sibi satisdaretur regem eas restituturum, nec eis Genuẽsem statum commutare tentaturum: quibus de rebus tanquã malitiosè excogitatis, cum rex per suos apud Ludouicũ expostularet, nunc se quidẽ naues daturũ promisisse, respõdebat, sed ut milite Gallo instruerẽtur, ut permitteret minimè teneri: nũc se in Genuenses absolutũ imperiũ non habere, sed eo modo definitũ ac circumscriptũ, ut in sua potestate non esset, eos ad quidcunq; uellet, adigere, ad ea præsertim quæ ipsi suæ reip. ac ciuitati periculosa esse censerent: atq; ut his maius firmamentum adiungeret, perfecit ut Pontifex Genuensibus & sibi cũ sacrosanctæ censuræ denunciatione mandaret, ne regẽ Galliæ ullum nauigij genus Genua deducere ullo modo permitterent: his de causis hoc subsidium summo desiderio ab Gallis in regno Neapolitano agentibus expectatum, quemadmodũ etiam pecunia à Florentinis pro

missa

missa, irritum fuit: nam rebus Taurini compositis, cum Guidoantonius Vespucius è Florentinorum legatis, qui rebus componendis interfuerant unus, cum necessarijs monumentis omnibus subitò discessisset: perq; Mediolanensium fines sine suspicione, quòd Florentina Resp. nemini se aduersam declarauerat, iter faciens, Alexandriæ ducis mandato retentus fuit: atq; cunctis literarum monumentis ablatis, Mediolanum perductus: ubi tota compositione, Florentinorumq; promissis compertis, à Venetis Mediolaniq; duce decretum fuit, Pisanos perire, nullo modo esse permittendum, qui simul ac Rex Pisis esset profectus, res suas Venetis & Ludouico noua legatione commendarant: utriq; autē Pontificis atq; aliorum fœderatorum oratoribus consentientibus mouebantur: quorum is erat prætextus, pecuniam militemq; quæ Florentini, Pisis alijsq; oppidis receptis, in neapolitanum regnū missuri erant, impedirēdi, quodq; cum rege Galliæ coniuncti, atq; ea urbe recepta potentiores facti, eoq; impedimento liberati, Italiæ saluti obesse multis modis possent. Verumenimuerò Pisanæ urbis dominatus consequendi cupiditate potissimum incitabantur: ad quā prædā multo antè ab Ludouico cupiditate præceptā, Veneti quoq;, utpote qui dissoluta ceterorum Italiæ potentum ueteri cōcordia, unaq; parte eorum qui se ipsis opponere consueuerant debilitata, cogitatione iam & spe Italiæ totius imperium complexi, oculos incipiebant conuertere: ad quam quidē rem Pisanæ urbis possessio peroportuna esse uidebatur: ut nimirum portus commoditate, quem non posse diu Florentinos Pisis exclusos retinere existimabant, in mare inferum sese extenderent, urbisq; oportunitate pedem

alterum haud parui momenti in Hetruria ponerent. Promptiora tamen ducis auxilia fuerant: qui eodē tempore uarijs artibus Florentinos retinens, mandarat ut Fracassa suorum negotiorum prætextu (nam prædia in eo agro habebat) Pisas proficisceretur: & Genuenses denuò militem submitterent: interea Veneti Pisanos auxilijs promittendis sustentabant: itaq; Genuam certum hominē militis conscribendi caussa, Genuenses q; cohortandi, ne Pisanos desererent submiserant: quanquam de milite Pisas submittendo lentius ageretur: quod cum Citadella regio præsidio teneretur, multoq; magis dum rex in Italia ageret, haud magnam in hisce rebus curā ponendam esse iudicabant. Ex altera parte Florentini nouis cum rege pactionibus per suos oratores Taurini confectis, suas auxerant copias, quo simul ac regia mandata proferrentur, Pisanos cogere ad se recipiēdos possent: quæ dum suis oratoribus retentis retardantur, Palaiam Castellum occuparūt: & ad Vicopisanum copias admouerunt: uerùm huius Castelli oppugnatio irrita fuit, partim quòd militum præfecti siue prauo consilio siue suis uiribus, si qua parte Pisa est, castra posuissent, diffisi: præsertim quòd Pisani in loco eminētiore, satisq; urbi propinquo, uallum erexerant, in parte inferiore Bientinam uersus metati fuerant, loco parum ad oppugnationem oportuno: ubi consistentes Cascina & Pisis ad obsessos iter apertum relinquebatur: partim quòd Paulus Vitellius cum suis & fratrum turmis tribus millibus aureorum numūm à Pisanis acceptis, in urbem erat receptus: affirmans se ab rege atq; ab Linguadochæ summo Quæstore, Maclouiensis cardinalis fratre, qui Petræsanctæ ægrotus remanserat, habere mandata Pi-

sas

ſæ, Piſanamq; ditionem, donec aliud mandatum accipe ret tuendi ac propugnandi: res equidem erat permira, Piſanos eodem tempore ſimul & ab regijs hominibus, & ab Sfortianis defendi, & ab Venetis in ſpem erigi fir mioris defenſionis: tametſi tum is Senatus, tum Sfortia apertum cum rege bellum gererent. Vitelliorum ſubſi dio facilè Vicopiſanus defendebatur, idq; cum non par uo Florentini exercitu detrimento, qui loco tam aper to conſtiterat, ut tormentis in Vicum à Piſanis inuectis, non parum laederetur: itaq; cum ibi complures dies cõ ſtitiſſet, coacti ſunt caſtrorum præfecti illinc exercitum non ſine dedecore abducere. Verùm cum regia manda ta diuerſis itineribus, eaq; duplicata occultè allata eſſet, illico Ligurni oppidum, eiusq; & portus & arces à Sa lientio Florentinis reſtitutæ fuerũt: erat enim is Bemon tij uicarius, cui ab rege earum erat cuſtodia demãdata: Lillanus uerò ut Taurinenſem compoſitionem à Florẽ tinis cõfirmari, eisq; oppida reſtitui curaret delegatus, cum Entrage Citadellæ Piſanæ arciumq; Petræſanctẽ ſium & Mutronenſium præfecto, de die & reſtitutio nis modo agere cœpit. Verùm Entrages, ſiue communi Gallorum in Piſanos ſtudio, ſiue Lignini, cuius nomine atq; auſpicijs eis erat arcibus rege Piſis abeunte præfe ctus, occultis mandatis inductus, ſiue puellæ cuiuſdam, Lucæ Delantij ciuis Piſani filiæ amore ſtimulatus (neq; enim credibile eſt illum pecuniæ ſolũ cupiditate permo tum, cum à Florentinis uberiorem ſperare poſſet) ua ria impedimenta cœpit interponere: nunc regis man dátis abſurdè interpretandis: nunc ſe ab initio mandatũ accepiſſe affirmans, ne illinc ſe dimoueri, niſi arcanam quandam teſſeram ab Lignino acciperet, pateretur.

quibus de reb. cum per aliquot dies disceptatum esset, necesse fuit Florentinos ea de re denuò regem qui Vercellis etiã tum erat, appellare, ut huic malo quod in tantam eius & ignominiam & detrimentum natum erat, remedium adhiberet. Hanc Entragis contumaciam se molestißimè ferre ostendit rex: idcirco nõ sine indignatione Lignino imperauit, eum ad parendum cogeret: decreuitq; unà cum nouis mandatis, literisq; grauißimis Aurelianensis ducis, cuius is erat iuris, uirũ autoritate conspicuum mittere: sed enim, cum Lignini pertinacia eiusq; studia plus quàm debile regis consiliũ possent, ea res aliquot dies producta fuit: ac tandem, nõ aliquis in quo esset autoritas, sed nobilis quidam priuatus cui Lanciaimpugno nomen erat, missus: cum eo Camillus Vitellius, ut in regnum neapolitanum cum pecuniarum parte quam à Florentinis acceperat, copias suas duceret, profectus est: quæ simul ac regia mandata cõparuerunt, ad eorum se exercitũ aggregauerant. Haud maiorem hæc mãdata, quàm priora fructum perpererunt: & si præfectus Citadellæ iam à Florentinis ducatorum duo millia, quibus milites præsidiarios dum regis responsum affertur sustentaret, accepisset: & Camillo ducatorum tria millia fuissent numerata: nam Entrages præfectus, qui, ut creditur, occultiore uia ab Lignino contraria mandata acceperat: sed post multorũ dierum altercationem, cum præfectus existimaret Florentinos, quòd in urbe præter oppidanos & agrestem multitudinem, mille externi milites essent, non satis uirium ad suburbium Marcianum, portæ florentinæ Citadellæ contiguæ coniunctum, in cuius fronte iam antea ipso annuente uallum prægrande construxerant, ui expugnan-

gnandum habere: sic se uoti compotem, sine manifesta in regis mandata contumacia, fieri posse sperans, Florentinorum præfectos, ut exercitum ad portam florentinam admouerent, monuit: quod quidem nisi suburbio expugnato, facere non poterant: quòd si Pisani eos in urbem nollent admittere, eos se portam deserere, quòd ea Citadellæ tormẽtis sic obnoxia esset, ut nuitis ijs qui eam tenerent defendi nullo modo posset, coacturũ: qua re audita Florentinorũ præfecti magno apparatu atq; ausu, necnon totius exercitus, qui ad Remigij fanũ considebat locum suburbio uicinum inflammato desiderio, tanta ui à tribus partibus in uallum, cuius totam rationem à Paulo Vitellio acceperant impetum fecerunt, ut propugnatoribus extemplò deiectis, atq; in fugam conuersis, dum eos insequuntur, simul cum eis permisti in suburbium per pontem qui tolli in altum poterat, uallo coniunctum, alios occidendo, alios capiendo, ingrederentur: nec dubium est quin eodem impetu, citraq; Citadellæ opem, eodem tempore per portam, in quam ali quot iam equites sese immiserant, Pisis essent potituri: nam Pisani in fugam coniecti, nihil iam resistebant: uerùm Entrages cum rem cõtra quam cogitasset succedere uideret, Florentinos tormentorum pilis petere cœpit: qua re inopinata legati ducesq; Florentinorũ conterriti, cum iam multi interfecti, plures quoq; ulnerati essent, inter quos Paulus Vitellius in crure uulnus accepit, seq; eo die urbe potiri posse, Citadella repugnante, desperantes, signo receptui dari iusso, milites à pugna reuocarunt: & suburbium quidem paucos dies retinuerunt: nam tormentis è Citadella continenter uerberati, Cascinam uersus omnes suas copias contraxerunt: ubiq;

quid contra tam manifestam suorum contumaciam facturus esset rex, præstolabantur: quod dum faciunt, Florentinis alia ex parte nouæ & periculosæ molestiæ ab fœderatis principibus præcipuè excitatæ, non desunt: qui ut Pisana recuperatione Florentinos excluderent, fœderiq; Gallico renunciare cogerent, Petrum Medicē hortati sunt, ut Florentiam Virginij Vrsini, qui in Tarensi pugna è Gallorum custodia elapsus, Braccianum reuerterat, ope redire tentaret: quæ res facilè utrique persuaderi potuit: quippe, Virginio percōmodū quomodocunque is conatus cecidisset, erat, suos ueteres milites & clientes alieno ære recolligere, seq; in pristinum militiæ gradum restituere: Petro quoq; pro communi exulum more uariæ spes per amicos quos Florentiæ habebat, ubi etiam multis nobilibus populi potentiā mole sua esse intelligebat, perq; peramplas clientelas, quas ex inueterata Mediceæ familiæ potentia, in toto Florentinorum imperio retinebat, animum augebant. Hæc cōsilia Mediolani primum nata esse creditum est, quoniā Virginius cum è manibus Gallorum aufugisset, illicò se ad Mediolani ducem contulerat: sed Romæ post constituta fuerunt, ubi apud Pontificem ab Veneto oratore, Ascanioq; Cardinale, cui id à fratre suo Ludouico mandatum erat, per multos dies agitata fuerant. Huius autē expeditionis fundamenta spesq; fuerunt, ut præter copias quas Virginius ex ueteranis suis militibus cogeret, unà cum decem millibus ducatorum, quos Petrus Medices ab se atq; ab amicis collegerat, Ioannes Bentiuolus Venetorum & Ludouici stipendia merens, è Bononiensium finibus in Florentinorum fines inuaderet: utq; Catarina Sforția, cuius liberi Mediolanensium ducis stipen-

pendia faciebant, ab Imola Foroq; Liuij, ciuitatibus Florentino imperio finitimis, moleſtiam aliquam eiſdē inferret: confidebant præterea non inaniter Senenſes inueterato Florentinorum odio accenſos, atq; ex eo quòd Montempolitianum retinere cupiebant: quod quidem ſuis uiribus facere poſſe diffidebant, in ſua uota propenſos futuros: qui cum paucis ante menſibus & proprijs uiribus, & Plombini domini Ioanniſq; Sabelli ſuis, duciſq; Mediolani communibus ſtipendijs conductorum, Glanicæ paludis aditum occupare, quæ ab ea parte longo tractu inter ipſos & Florentinos finitima erat, tentaſſent: eamq; ob cauſſam uallū ad pontem Valianū, ut turrim Florentinorum in extremo Montempolitianū uerſus ſitam percuterēt, conſtruxiſſent, ſua ſpe fruſtrati ſunt: nam Florentini periculo commoti, quòd eo ponte amiſſo, Montalcini infeſtandi facultate priuarentur: hoſtibus autem in Cortonæ, Aretij atq, aliorum locorū fines, qui in altera Glanis parte Florentinorum ſunt ditionis, aditus præberetur, ualido præſidio miſſo, uallū à Senenſibus inchoatum corruperunt: utq; ſibi prorſus tranſitum illum uendicarent, trans Glanum amnem iuxta pontem uallum multorum militum capacem extruxerūt: cuius oportunitate ad uſq; Montispolitiani portas excurrebant: omnia item oppida quæ Senenſes in ea parte haberēt, uexabāt: his ſucceſsibus accedebat, quòd pòſt paulò quàm rex Galliæ tranſiuiſſet, Senenſium copias ad Montempolitianū fuderant: ac Ioannē Sabellū copiarum ducem ceperant. Sperabant præterea Virginius & Petrus Medices, ſe receptum aliquem & commoda à Peruſinis habituros, non modò quia Balliones, qui armis & clientelis ſuis dominatum ferè in ea urbe

obtinebant, Virginio utrisq; factionem Guelfōrum sectantibus coniuncti erant: & quia cum Laurentio Petri patre, ipsoq; Petro dum Florentiæ fuit, arctissima necessitudinis iura tenuerunt: atq; ab ipsis semper aduersus suorum inimicorum motus adiuti, uerumetiā, quod pontificatus beneficiarij, quanquam specie magis quā re cum essent, credebatur in hoc quod ad statum ipsorū præcipuè non spectaret, Pontificis uoluntati, accedente præsertim Venetorum ac ducis Mediolani autoritate, cessuros. Hac igitur spe Virginius Vrsinus, & Petrus Medices Roma profecti, ratiq; Florentinos intestinis dissidijs inter se laborantes, atq; ab omnibus uicinis fœderatorum nomine armis petitos, uix posse resistere, ubi dies aliquot Ternium inter & Todium, locisq; circū positis, dum Virginius factione Gibellina diuexata, à Guelfis pecuniam & militem cogit, consitissent, castra in Perusinorum gratiam ad Gualdium Fulginatium castellum, uerū à Perusinis non tam eius possidendi desiderio accensis, quàm partium studio quibus omnia circunjecta loca tunc maximè conflagrabant, de Pontifice aureorum numūm sex millibus emptū, posuerunt. Paucis nanq; diebus antè, Oddij Perusia exules, aduersæq; Ballionum factionis principes, ab Fulginatibus, atque Asciſatibus, alijsq; uicinis, Gibellinas partes sectantibus adiuti, Corcianum munitum oppidum quinq; milliaria Perusia remotum, cum trecentis equitibus, & peditibus quingentis occuparunt: quo facto, tota regio est commota: nam Spoletum, Camerinum, atq; alia Guelfōrum loca Ballionum partes sequebantur: itaq; haud multò pòst, Oddij furtim Perusiam noctu sunt ingressi, quo repentino casu Balliones tanto pauore correpti fuerunt, ut sui

ut sui defendendi spe abiecta, iam fugam capesserēt: sed improuiso atq; minimo momento, eam uictoriam quam eis eripere hostis potentia nullo modo poterat, corruperunt: cum enim iam nemine resistente ad primarij urbis fori aditum peruenissent, uelletq; ipsorum unus securi quam in hunc finem attulerat, catenam, qua urbes factionum morbo infectæ, uias transuersas claudere cō sueuerant, perfringere: isq; à suorum multitudine ita premeretur, ut brachia explicare ad securim attollendam non posset, clara uoce, Retrocedite, ingeminauit: quo uerbo eos ut sibi locum ad explicandā securim darent, admonebat: quæ uox ab ijs qui sequebantur, repetita, atq; sic accepta, quasi de capessenda fuga admonerentur, cunctos citra hostem, aliúdue impedimentum, in fugam coniecit: quibus persequētibus aut quam ob causam fugerent, prorsus ignaros: quod cum aduersarij animaduertissent, recepto animo, globoq; facto, multos in fuga ipsa trucidarunt: & Troilū Sabellum qui à cardinale Sabello eodem partium studio ut Oddijs opem ferret, missus fuerat, ceperunt: & fugientes Corcianum usq; persecuti, eodem uictoriæ cursu id oppidum receperunt: nec eorum sanguine qui in fuga cæsi fuerant satiati, immanitate qua se factiosi homines mutuò persequuntur, alios præterea complures Perusiæ laqueo suspensos necarunt. Ex his motibus cum cædes complures in locis uicinis patrarentur, quòd partes suspectis temporibus, siue inimicos ulciscendi cupiditate, siue ne ab illis anteuerterentur metuentes, Perusini in Fulginates commoti, copias Gualdiū miserant: quo frustra oppugnato, suis uiribus se eo potiri posse diffisi, Virginij, quæ ut facilius ad belli & prædæ famā conflarent mi-

lites ipsis detulerat, auxilia admiserunt: & tamen ab eo atq; a Petro Medice, ut suæ cauſsæ palàm adesse uellent ſtimulati, aut ſaltem aliqua tormẽta & ad Caſtellionem lacus, agro Cortonẽſi finitimum ſuis militibus receptũ, nec non commeatus oportunitatem concedere, nihil horum, etſi idipſum cardinalis Aſcanius Mediolanenſium ducis nomine flagitaret, & Pontifex literis minacibus, & ſulmineis mandaret, aſſentiri uoluerunt: nam, quoniam poſt Cortiani occupationem à Florentinis aliquã pecunia adiuti fuerant, atq; ab ijſdem Guidoni ac Rodulfõ Baillioniæ familiæ principibus annuæ pẽſiones cõſtitutæ: præterea Ioannes Paulus Rodulfi filius, ſuis ſtipendijs conductus, cum ipſis ſeſe coniunxerat: alieni præterea à Põtificis amicitia, ſiue eius fauorem in ſuos aduerſarios propenſiorem eſſe ueriti, ſiue ex eorum diſcordijs occaſione capta, eam ciuitatem in pontificatus poteſtatem omnino ſubiungere cogitaret. Eodem tempore Paulus Vrſinus, qui cum ſexaginta cataphractis ex ueteribus Virginij equitibus per multos dies in Mõtepolitiano fuerat, poſt ad Plebis caſtellum ſeſe tranſtulerat, Cortonæ Petri Medicis conſilio clam de capienda urbe cum quibuſdam agebat, eo animo, ut ſimul ac Virginij milites quorum nec numerus, nec uirtus primis cõſilijs reſpondebat, eò accederent, rem ad exitum perducerent: ſed dum morã trahunt, proditione, quæ per quendam obſcuræ conditionis exulem tractabatur patefacta, iam eorum pars ſundamentorum deficere, impedimentaq; maiora ſeſe oſtendere cœperunt: nã Florentini periculis depellendis inuigilantes, trecentis in agro Piſano grauis armaturæ equitibus, peditum bis mille relictis, ducentos equites graues, mille item pedites, Rinu

cio

cio Martiano duce, qui prope Cortonam consisterent, miserant: utq; Senensium copiæ cum Virginio coniũgi, quemadmodum inter eos erat constitutum, nequirent, ad Pogium imperiale, Senensibus finitimum Guidobaldum à Montefeltrio Vrbini ducem ab ipsis paulò antè conductum, cum trecentis cataphractis, mille & quingentis peditibus ire iusserant: adiunctis etiam multis Senensibus exulibus, quo eam ciuitatem maiore in metu retinerẽt. Verùm Virginius Gualdio sæpius frustra oppugnato, ubi sclopeti glande Carolus eius nothus percussus fuit, acceptis clam, ut creditum est, à Fulginatib. pecunijs, castra inde, nulla Perusinorum detrimentorũ facta mentione mouit, atq; ad Tabernulas posuit, post Panicale in agro Perusino, denuò urgens, ut se Florentinorum hostes declararent: quod non modò ipsi est negatum, uerumetiam ex Gualdiana oppugnatione in eũ commoti, minacibus ferè uerbis eum ex agro suo exire coegerunt. Itaq; cum Petrus ipseq; primum Vrsariam pagum Cortonæ propinquum, cum equitibus quadringentis uenissent: sperantes, ea in urbe, quæ ut militũ detrimenta uitaret, Florentinorum præsidia respuerat, aliquem motum excitatum iri, postquam ibi omnia pacata uiderunt, Glanim cum trecentis cataphractis, ac tribus peditum millibus maiore ex parte, quòd exigua pecunia conducti essent, armis haud sat bene instructis, traiecerunt: seq; in Senensem agrum prope Montempolitianum inter Cantianum, Turritam, & Asinamlongã receperunt: ubi dies complures ociosi, quibusdam excursionibus exceptis, atq; aliqua abacta præda constitere: propterea quòd Florentini ad Pontem Valianum Glani transmisso, in Sansouino colle, atq; alijs circum-

positis locis considentes, eorum conatus impediebant: nec à Bononia, ut sperabant, motus ullus apparebat: quòd Bentiuolus, cum aliorum commodis bello sese cõtra potentem ac finitimam ciuitatẽ implicare nullo modo decreuisset (etsi Iuliano Medici, qui Bononiam uenerat ut ueteres clientes & amicos, quos in Bononiæ mõtibus habebant, commoueret, multa permitteret) arma mouere noluit: cumq; ad id à fœderatis extimularetur, uarias excusationes causasq; comminiscebatur: quin ne inter fœderatos quidem ipsos eadem erat uoluntatum studiorumq; consensio: nam Mediolani duci, Florentinos usq; eo premi, ut infirmiores ad rem Pisanã redderentur, erat gratum: at Petrum Medicem ab se tantopere læsum Florentiam redire, minimè gratum erat: & si ille ut se in posterum ab eius autoritate pendere totum uelle ostenderet, fratrem suum cardinalem Mediolanũ misisset: Veneti uerò soli hoc bellum suscipere detrectabant: his accedebat præterea quòd dux Mediolani & ipsi toti erant in apparatibus comparandis, quibus Gallos regno neapolitano profligarent. Quamobrem cum Petro Virginioq; nõ modò spes quas sibi proposuerãt, uerumetiam pecuniæ ad militem sustentãdum deessent, pedite equiteq; multum diminuti, ad Balneum Rapolauum Clusini agri, quæ Ciuitas Senensibus paret, reuerterunt: quò paucis diebus post Virginium suo trahente fato Camillus Vitellius, ac Gemellius ab rege Galliæ missi, ut illum in regias partes traherent, Neapolimq; perducerent, uenerant: ubi rex Columniorum defectione cognita, Virginij opera uti cupiebat: quam prouinciã, etsi plerique è suis dissuaderent, hortarenturq; potius se fœderatis, à quibus magnoperè inuitabatur, adiunge-

ret,

ret, aut ad Aragoniorum obsequia rediret, accepit: siue ea ratione speraret se facilius Albensem ac Taliacotiensem possessionem recuperaturum: siue quæ in regni nea politani amissione acciderant, recordaretur, uideretq; magnam esse æmulorum suorum Columnensium apud Ferdinandum autoritatem: eaq; de caussa se in antiquam apud eum fidem atq; autoritatẽ posse redire desperaret: siue moueretur, ut ipsemet affirmabat, quòd principes fœderati parum ipsi satisfeciſſent, in eo quòd promissis, de Petro Medice restituendo, non stetissent. Fuit igitur Virginius à Gallis conductus, ipsiq; ac Vrsinæ gentis reliquis grauis armaturæ equites sexcenti fuerunt attributi: ea tamen lege, ut Carolum filium obsidem in Galliam mitteret (hi sunt fructus eorum qui fidẽ suam semel suspectam reddiderunt) acceptaq; pecunia, ut cum Vitellijs in regnum Neapolitanum, ubi tũ ante, tum post arcium amissionem uarijs casibus & locis cõtinenter fuerat laboratum, & tum quoq; laborabatur, transirent. nam cum initio Ferdinãdus in Sarnensi planicie Gallis se opposuisset, illi relicta Pedegrotta, Nuceriæ ab hostium castris quatuor miliaria, constiterant: ubi quòd utriusq; partis copiæ essent propemodum pares, tempus leuibus pugnis incassum terebatur: nec memorabile quicquam gerebatur, eo excepto, quòd circiter septingenti partim equites, partim pedites Ferdinãdi ancipiti proditione, quasi in Gisonis castellum, locum Sanseuerino oppido uicinum, intromittendi ducti, omnes ferè aut cæsi aut capti fuere. Verum enimuerò Pontificijs militibus ad Ferdinãdum appulsis, Galli inferiores facti, Nuceria sese remouerunt: eam ob rem ea urbs unà cum arce à Ferdinando capta, magna cum eorum

cæde qui Gallorum partes erãt secuti. Interea Mompẽ ferius eos quos secum ex arce noua eduxerat, equis alijsq; ad bellũ necessarijs instruere satagebat: quibus instructis ac decuriatis, cum alijs coniunctus, Arianũ oppidum commeatu refertum, uenit: ex aduerso Ferdinandus hostibus iam inferior factus, Montesusculi consedit, ut ibi fortuna minimè tentata, opperiretur, donec à socijs maiora auxilia mitterentur: cepit Mompenserius oppidum, mox ettã arcem Sanseuerini: & fecisset proculdubio maiores progressus, ni difficultate numaria impeditus ac retardatus fuisset: propterea quòd cũ neque è Gallia pecunia mitteretur, neq; ex neapolitano regno cogendi potestas esset, stipendia militi persolui non poterant: cũq; hac de causa milites, præsertim Helueti, alieni à rebus gerendis essent, res gerere uiribus pares Mompenserius nequibat. In hunc igitur modum utriusq; exercitus affectis rebus, menses tres ferè consumpti sunt: quo tempore, & in Apulia illius prouinciæ auxilijs atq; opibus adiutus, bellum gerebat Federicus, cum quo erat Cæsar Aragonius: contra quem regii & populi partes Gallorum sequentes, pugnabant: et in Aprutijs Gratianus Guerra à Populensi comite, atq; ab alijs regulis Ferdinando studentibus, infectis armis petitus, magno animo se defendebat: & Romanæ urbis præfectus, qui ducentos cataphractos regis nomine ducebat, è suæ ditionis locis, Montis casini tractum, cum circumiacentibus oris, infestum habebat: ubi Gallorum res inclinare incipiebant: in causa erat Aubignei diuturna grauisq; admodum ægritudo: qua factum est, ut impigro alioqui duci victoriæ cursus, etsi Calabria uniuersa principatusq; in regis Galliæ fide manerent, in-

terrum

terrumperetur. At Consaluus Hispanis, alijsq; Aragonensium amicis iterum collectis, qui & ob Neapolim receptam erant aucti, aliquot oppida ceperat: atque in ea prouincia Ferdinandi nomen tuebatur: in qua prouincia eadē numaria difficultate Galli laborabant, quæ in castris eos pauloante laborare diximus: nihilominus Cosentiam, quæ ab eis defecerat, recuperarunt, & diripuerūt: nec tamen in tantis angustijs & periculis suorum, aliqua ex Gallia prouisio aut subsidium comparebat: propterea quòd rex Lugduni ludicris certaminibus ac decursionibus, alijsq; ludis, belli cogitationibus sepositis, operam dabat: ac tametsi idem se rerum Italicarum denuò curam susceperum affirmaret: re tamen ipsa nullam se rerum illarum memoriam tenere, satis ostendebat: & quanquam ab Argentone qui recens Venetijs redierat, accepisset Venetum senatum respondisse, nullam se cum rege Galliæ inimicitiam habere, quòd arma nisi post Nauariam occupatam, nec aliā ob causſam, quàm pro ducis Mediolanensium socij sui defensione cepisset: idcirco superuacaneum uideri, noua pace ueterem amicitiam confirmare: præterea cū idem Senatus per quosdam intermedios pollicitus esset, Ferdinandum se ad id inducturum, ut ei certā pecuniæ summā repræsentaret: ac tributi nomine auri pondo quingenta quotannis pensitaret: utq; eius promissi certus esset, Ferdinandum Tarentum ad certum tempus regi relicturum, rex quasi in promptu ualidum subsidiū quod Neapolim mitteret haberet, aures huic compositioni præbere recusauit: tametsi præter rerum Italicarū difficultates, à Galliæ finitimis, bello impeteretur. Ferdinandus enim Hispaniæ rex, Perpēnianum ipsemet uenerat:

suosq; in Tolosates *usq; excursiones facere et prædari, & quæcunque possent, detrimenta inferre iusserat: nec grauiora minari cessabat:* Galliæ *præterea* Delphinus, *unicus regis filius nuper è uiuis excesserat: quæ omnia si quidem in eo sensus aliquis fuisset, satis erant ad eum excitandum, quò facilius aut pacem, aut bellũ susciperet, aut ad aliquam saltem concordiam animum flecteret. In huius anni fine Citadellæ Pisanæ negocia finem habuerũt: rex præfecti pertinacia cognita,* Gemellium *postremò cum minacibus atrocibusq; mandatis, non ad ipsum modò arcis præfectũ, uerumetiam reliquos qui in eius arcis erant præsidio,* Gallos *miserat: ac nõ multò pòst* Bonum *affinem ipsius, quo ei per hominem cui fidere certò posset, facultate, superioris temporis contumaciam peccataq; obedientia abolendi: & ex aduerso, in quæ incommoda, siquidẽ in uetere persisteret contumacia, incurreret, demonstratis, facilius ad regis exequenda mandata se compararet: is nihilominus in eadẽ contumacia persistens,* Gemellij *uerba contempsit: qui paucos ibi dies commoratus, cum* Camillo Vitellio, Virginioq;, *ut ei iniunxerat rex, in regnum neapolitanum est profectus: nec* Boni *aduẽtus, qui Seresanæ ducis Mediolani iussu detentus, multos fuerat in itinere dies, præfectum à sua obstinatione remouit: quin,* Bono *in suam sententiam pertracto, cum Pisanis* Lucio Maluetio, Ludouici nomine interueniẽte, *transegit: atq; ita Cal. Ian.*
1496. *anni* MCCCCXCVI, *Cittadella à præfecto Pisanis, prius tamen aureorum numũm sibi duodecim millibus, & octo millibus in præsidiarios milites distribuẽdis, acceptis, tradita est: quam summam cum Pisani conficere totã non possent, à Venetis quatuor millia, à Genuen-*

nuensibus & Lucensibus totidē:totidemq; ab duce Mediolani acceperunt:qui quidem dux,eodem tēpore suis artibus usus,tametsi parua ei fides haberetur,cum Florentinis agebat de amicitia,consiliorumq; communicatione contrahēda:iamq; cum eorum oratoribus ipsi de conditionibus conuenerat. Verisimile autem nullo modo uidebatur,aut Ligninum,Entragémue, aut quēuis alium tanta contumacia uti sine regis uoluntate ausum fuisse:cum id præsertim in suum non paruum cederet detrimentum:propterea quòd, & si Entrages ita rem composuisset,ut Pisana ciuitas in regis Galliæ fide maneret,manifestò tamen in fœderatorum potestate remanebat:& quia Florentinis non restituebatur, Galli qui in regno neapolitano agebant,militū & pecuniæ subsidijs priuabantur,in conuentione Taurinensi compromissis:Florentini tamen,qui summa uigilantia omnium harum rerum progressus obseruarant,quanquā initio multum dubitarent,in eam opinionem deniq; uenerūt, ut crederent omnia aduersus regis uoluntatem fuisse transacta:quæ res prorsus incredibilis ei uideri posset, cui regis natura,ingenijq; & morum conditio ignota essent:quamq; nulla fere autoritate apud suosmet esset, quantum item homines ausint in eum principem,qui se ipse contemnendum præbeat. Pisani Citadella accepta, illicò eam funditus facto totius populi concursu,excinderunt:& quia se impares esse uidebāt ad se tuendos, eodem tempore ad Pontificem,ad Rom. Regem,ad Venetos,ad Mediolani ducē,ad Genuenses,ad Senenses,atq; ad Lucenses legatos de auxilijs ab omnib.rogandis miserunt:uerùm ab Venetis atq; ab Insubriæ duce ardentius,in quem ducem primò urbis imperiū sponte trans-

ferre propensi fuerant, propterea quòd se eò adigi uiderentur, ut non tam de libertate tuenda sibi cogitandũ putarent, quàm ut ne sub Florentinorum dominatũ redire cogerentur: cumq; in eo magis quàm in alio sperarent, tum quòd is primùm eos ad rebellionẽ incitasset, tum ob uicinitatem, tum quòd, eum ab alijs fœderatis spes modò inanes retulissent, ab eo oportuna præsidia obtinuissent: dux autem, etsi eius urbis potiundæ cupiditate arderet, tamen an eam acciperet, ne sociorum in se odia concitaret, suspensus hæserat (nam in eorũ consilijs Pisanorum res, quasi communes omnium agi cœperant) nunc eos ut id facere differrent hortando, nunc ut deditio palàm Sanseuerinorum nomini fieret, quò deniq; re ipsa suo nomini factam esse, ubi tempus opportunũ iudicaret, aperiret, suadendo: nihilominus ubi rex in Galliam reuertisset, arbitrareturq; se sociorũ necessitate leuatum, eam accipere decreuit. Verùm in Pisanis ea propensio, ex magna quam de Venceti senatus auxilijs conceperant, spe, deferuescere cœperat: neq; deerat etiam qui eis demonstrarent, facilius ipsos ope multorũ se posse conseruare, quàm unius: quibus ex caussis in eã opinionem erãt inducti, ut hoc modo maiorem tuendæ libertatis spem sibi proponerent: quibus consilijs post adeptam Citadellam, roboratis, se cuiusuis fauore atq; ope munire promiscuè uitebantur: ad quam rem omnium Italiæ principum studia admodum erant oportuna ac propensa: etenim Genuenses Florẽtinorum odio, Senenses Lucensesq; partim odio, partim metu, aliquid subsidij præbere semper erant parati: utq; quod instituerant, ordine perficerent maiore, certis ad hoc cõditionibus cum singulis agere, seq; obstringere deliberabãt:

Vene-

Venetí autem Insuberq; dominatus Pisani cupiditate allecti, ut sub Florentinorum redirent iugum, nequaquã laturi uidebantur: apud Pontificem uerò Hispaniæque regum oratores, Florentinos deprimendi debilitandiq; desiderium, utpote qui nimium gallicis partibus studere uiderentur, Pisanorum causam apud eos commendatiorẽ faciebat: quas ob res singulis in locis benignè auditi, diplomateq; à Cæsare quo ipsis libertas confirmabatur, impetrato, Venetijs et Mediolano eadem promissa de libertate conseruanda reportarunt, quæ antè de cõmuni consensu, ut ab Gallis liberarentur, acceperãt. Pontifex quoq; ipse, omnium sociorum nomine & consensu, epistola ad illud ipsum eos est hortatus, eisq; repromisit, fòre ut ab omnibus potẽter defenderentur: nihilominus tamen, ualidiora præsidia ab Venetis Insubriumq; duce extiterunt: ab hoc adductis quæ illic prius haberet, copijs: ab illis, haud paruo militũ numero submisso: qua in re si pariter perseuerassent, eò necessitatis Pisani non essent adducti, ut ipsorum alteris magis quã alteri sese applicuissent: ex quo cõmunis concordia conseruari facilius potuisset. Verumenimuerò, citò accidit, ut Mediolanẽsis semper à sumptibus faciendis alienissimus, naturaq; ad simulatè & callidè agendum pronus, ratus tunc se ad Pisanorum dominatum minimè posse peruenire, eaq; de causa, quæ Pisani ab eo peterent, parcius suppeditare inciperet, occasionem ipsis præbuit, ut in Venetos à quibus necessarijs omnibus liberaliter suppeditarentur, animo essent propensiore: ex quo factum fuit, ut paucis mensibus pòst quàm Galli Citadellam reliquissent, Venetus senatus à Pisanis ad id uehementer rogatus, ciuitatis Pisanæ patrocinium, Ludoui-

co Sforția potius hortante, quàm sibi molestum esse demonstrante susciperet: idq; re minimè cum alijs fœderatis communicata, etsi ab initio eos ad copias mittẽdas essent hortati: qui post se promissis quæ Pisanis de auxilio ferendo fecerant, liberatos esse, dixerunt, quandoquidem citra ipsorum consensum cum Venetis priuatim conuenissent. Certissimum est, nec desiderium aliorum libertatis conseruandæ, quam in sua patria tantopere amant: nec communis salutis ratio, ut & tunc, & post magnificis uerbis prædicarunt: uerùm sola Pisani dominatus potiundi libido, Venetos ad ea compulit decreta: quibus non dubitabant fore, ut breui, uel Pisanorum uoluntate, qui, ut se in perpetuum à Florentinorũ seruitute uindicarent, Venetorum imperio libenter subijcerentur. Ea tamen res diu fuit in Senatu agitata, quòd communis ferè propensio quorundam tum ætate, tum etiam existimatione præstantium senatorum autoritate retardaretur: qui uehementer contradicerent, ostenderentq;, si Pisanam defensionem soli reciperent, rẽ esse multarum difficultatum plenam: quòd ea urbs terrestri itinere procul admodum ab eorum finibus esset, multò uerò etiam maritimo magis: ad quam nisi per alienam ditionem & portus, longoq; duorum, quibus Italia cingitur marium ambitu, peruenire nequirent: idcirco sine maximis impensis ab continuis Florentinorũ molestijs defendi non posse. Se non negare, quin Pisani dominatus acceßio, Veneto imperio admodum esset opportuna: sed ante omnia conseruandi difficultates, multoq; magis temporum præsentium conditiones esse cõsiderandas, tum quid ea res esset paritura: propterea quòd, cum tota Italia naturali quodam instinctu, propter

ter eorum magnitudinem suspectos animos gereret, fieri non posse, quin talis accessio omnibus esset summopere displicitura: quæ res facilè maiores & periculosiores pareret motus, quàm pleriq; fortè putarent: eos non parum falli, qui sibi persuaderent, ceteros principes ociosè laturos, eorum imperio cunctis Italis formidabili, tãtam Pisani dominatus oportunitatẽ accedere: qui si minus, ut olim, ad prohibendum proprijs essent uirib. pares, habere eos ex alia parte, posteaquàm Transalpinis gentibus itinera, quibus in Italiam transirent, erant cõmonstrata, maiorem resistendi, exteris euocatis, occasionem: ad quorum opem implorandam, siue odio, siue metu, proculdubio illicò essent decursuri: præsertim cũ illud commune humani generis uitiũ sit, ut seruire externis malint, quàm cedere suis: quî credi posset, Ludouicum Sfortiam, tantum de se nunc cupiditati, & spei, nunc timori permittere solitum, in præsenti uerò non minus ira quàm æmulatione eum excitante, ne ad Venetos ea præda, quam tot artibus sibi destinasset, deueniret, non prius denuo Italiam esse omnem turbaturũ, quàm ut pisana urbs, ab ipsis occuparetur, passurum? qui quanquam uerbis & consilijs suis secus demonstraret, perspicuè admodum animaduerti posse, hunc non esse uerum eius animi sensum: sed insidias, atq; in minus sinceros fines, artificiosa consilia: cum quo eam ciuitatẽ defendere, prudentiæ esse: si minus aliàm ob caussam, ob eam saltem, ut impedimento sint Pisanis, ne se Ludouico tradant: at eam caussam sibi quasi propriam assumere, seq; tanta inuidia, tantoq; onere grauare, id certè à sapientum consilio uehementer abhorrere: illud esse cogitandum, quàm hæc consilia eis operibus aduersaren-

tur, in quibus tot mensibus insudarant, & insudarent etiam num: propterea quòd nullæ aliæ causſæ eum senatum ad arma tantis cum impensis & periculis capienda, quàm se atq; unà Italiam uniuersam à barbaris asserendi desiderium, impulissent: cuius rei cum tam felici successu & gloria iecissent fundamẽta, nihilominus cũ rex Galliæ uix trans Alpes sese recepisset, maiorq; regni neapolitani pars ualido exercitu eius nomine teneretur, quæ imprudentia, quæ infamia foret, ubi libertatis Italiæ securitatisq; constabilicudæ tempus erat, nouarum calamitatum semina spargere, quibus Galliæ regis in Italiam reditus, Romanorũ uerò regis, qui, ut omnibus erat notum, nihil ardentius eius quod se in eorũ imperiũ iuris habere existimat, causſa, cuperet, introitus facilior redderetur: haud eo loco uenetam remp. esſe, ut ad periculoſa consilia ſuſcipienda, nondum ad maturitatem perductis occaſionibus, ſeſe offerre compelleretur: imò neminem in Italia oportunitates temporũ occaſionumq; maturitates facilius poſſe præſtolari: ſubita dubiaq; consilia ijs conuenire, quibus aut res difficiles, aut aduerſæ admodum obijcerentur: aut etiam ijs qui ambitione, ſuiq; nominis illuſtrandi cupiditate impulſi, ne ad id tempus fortè deeſſet, uererentur, non ei reip. quæ in tam ſublimi potentiæ, dignitatis, autoritatis gradu eſt collocata, ut reliquæ Italiæ omni formidoloſa ſit & inuidioſa: & quæ regum atq; aliorum principum comparatione immortalis propemodum, ac perpetua: cumq; idem ſemper eſſet Veneti ſenatus nomen, nihil eſſe causſæ, quamobrem ſua ante tempus præcipitare consilia uelit: eius Senatus ſapientiæ & grauitatis magis eſſe, pericula iſta ſpe & cupiditate inſuſcata, ac temni-

lemniscata, nec non fines ipsos rerum, quàm principia (quod quidem hominum erat uerè prudentium) expẽdere, ac temerarijs consilijs reiectis, tam in Pisanis quã in alijs occasionibus, ab aliorum animis perterrefacien dis & irritandis, saltem donec Italia à Barbarorum periculis & suspicionibus aliquanto esse securior, abstine re: præcipuè uerò ne illis ulla redeundi caussa præbeatur, cauere: propterea quòd res ipsa paucis mensibus ostendisset, cunctam Italiam, cum ab exteris non opprimebatur, semper ferè Veneti senatus autoritatem fuisse secutam: uerùm, barbaris in Italia agentibus, factũ esse ut nec qui se sequeretur, nec qui formidaret haberet, sed necesse fuisse unà cum cæteris, ut externorum uires armaq; timeret. Hæc atq; eiusmodi rationes, ut numerima ioris cupiditatẽ taceam, Augustini Barbadici eius reip. ducis suasionibus uincebantur: cuius autoritas eò usq; creuerat, ut supra ducum superiorum autoritatem eue cta, potẽtiæ potius quàm dignitatis nomen mereretur: nam præterquàm quòd cõplures iam annos in ea principis dignatione secunda egerat fortuna, præterq; mul tas præclaras dotes atq; ornamenta quibus erat præditus, illud quoq; magno erat artificio consecutus, ut mul ti senatores qui perlibenter se ijs qui tum prudentiæ fama, longoq; rerum usu, tum etiam quòd in ea rep. summos dignitatum honores erant consecuti, in ea ciuitate maioris erant autoritatis, se opponebãt, ipsi coniuncti eius consilia partium potius studio, quàm senatoria gra uitate integritateue frequentes sequerentur: qui unà cũ imperij propagatione, sui quoq; nominis clarissimã me moriã relinquere ardens: nec ea gloria contentus, quòd Cyprus insula, regibus è Lusimana familia deficientib,

eius principatu, ad Venetum imperium accesserat, quã cunq; augendi imperij occasionem amplectendam esse suadebat: idcirco, eis qui in Pisano negocio eius cupiditati aduersa consilia afferebant, sese opponens, uerbis efficacissimis quàm utilis, quamq; oportuna Veneto imperio Pisanæ ciuitatis acceßio, demonstrabat: quantũq; haberet momenti, si ea ratione Florentinorum audacia reprimeretur: quorum opera in Philippimariæ Vicemitis morte, Insubriæ dominatus adipiscendi occasionẽ amisissent: qui etiam propter rei numariæ expeditã facultatem, in Ferrariensi bello, atq; in alijs expeditionibus, magis ipsis quàm ceteri omnes Italiæ potẽtatus maiores, nocuissent: quã raræ huiusmodi occasiones eßẽt, quanta cum infamia amitterentur, & quàm graues pœnitentiæ aculeos neglectæ relinquerent, commemorabat: Italiæ conditiones eas non esse, ut ipsis ceteri potẽtatus per se possent opponere: nec ut hac siue indignatione, siue formidine impulsi, ad Galliæ regem confugerent metuendum: quòd, nec dux Mediolani, à quo tantis essẽt iniurijs affectus rex, ei fidere unquam auderet: nec Pontificis animum his cogitationibus moueri: nec regem neapolitanum, quanuis regnum recepisset suum iam gallicum nomen audire posse: nec ipsorum in Pisanam urbem ingressu, quantumuis alijs molestus esset, rem esse tam atrocem, nec tam periculum propinquũ, ut ab reliquis principibus ad ea remedia, quæ extremis ac desperatis rebus adhiberi solent, præcipiti consilio esse recurrendum duceret: lentis enim morbis periculosa remedia, quòd tempus nequaquam sibi eis utendis defuturum homines arbitrentur, non statim procurari: quòd si in ea imbecillitate ac dissidio reliquorum Italo-

rum

rum ipſi tantam occaſionem contemnerent, fruſtra maiorem rei gerendæ ſecuritatem, alijs principibus in priſtinum uigorem reſtitutis, atq; ab Tranſalpinarum gentium metu liberatis, expectari: ad nimij timoris remedium cogitandum eſſe, omnes humanas actiones multis periculis obnoxias eſſe: uerùm homines prudentes cognoſcere, nequaquam omnia mala ſemper euenire, quæ poßint: fortunæ beneficio pleraq; pericula euaneſcere: multa, prudentia atq; induſtria uitari: idcirco timiditatem cum prudentia, quod plerique rerum cum nomina tum naturam ipſam parum attendentes faciunt, confundendam non eſſe: nec ij ſapientes ducendi, qui omnia pericula quæ quidem dubia ſunt, pro certis habentes, atq; ob id omnia formidantes, ſua conſilia ſic gubernant, quaſi omnia ſint certò futura: neq; enim ullo modo prudentes ſapientéſue illos habendos eſſe, qui quæ futura ſunt, ſupra quam par eſt, timent: hoc nomen hancq; laudem multo melius fortibus, magnoq; animo uiris cõuenire: qui pericula quidem cognoſcentes, eaq; ponderantes, in quo à temerarijs qui ea nec cognoſcunt, nec ponderant, differunt, tamen quàm ſæpe homines nunc caſu nunc uirtute è multis difficultatibus ſeſe explicant, etiã animaduertunt. Itaque dum in deliberando non minus ſpem quàm formidinem in conſilium accerſunt: nec incertos euentus pro certis habent, haud tam facilè atque illi, occaſiones quæ ſecum utilitatem cum dignitate afferunt, reſpuunt: igitur, aliorum Italorum debilitate diſſenſioneq; ante oculos poſitis, potentiam ex altera parte fortunamq; Venetæ reipub. patrum maiorumq; animi celſitudinem glorioſaq; facinora, Piſanorum patrocinium magno animo ſuſciperent: qua ex re ad eos eius

urbis dominatus esset omnino uenturus, gradus procul dubiò inter cetera maximè oportunus ad totius Italiæ imperium obtinendum. His persuasi patres, senatusconsulto Pisanorum patrocinium suscipiunt: promittuntq; disertis uerbis, se eorum libertatē propugnaturos: quæres ab initio minus fuit ab Ludouico Sfortia, quàm tanta res debuit, expensa: qui ob id ne Pisis sua præsidia haberet, excluſus, gaudebat se eo sumptu liberari: præterea à suis in eam ciuitatem meritis minimè alienum ducebat, ut eodem tempore pisanæ ciuitatis causſa tū Veneti, tum Florentini grauißimis sumptibus grauarētur: ad hæc, sibi persuadebat, Pisanos propter imperij sui tū amplitudinem, tum uicinitatem: deinde etiam ob eorū, quæ ipsorum libertatis causſa fecerat memoriam, sibi tantopere deuinctos esse, ut se reliquis omnibus semper essent anteposituri. Has cogitationes spesq; fallaces, ea persuasio qua inconstantiæ rerum humanarum parum memor, seipse nutriebat, quaq; se fortunam tantumnon sub pedibus tenere existimabat: cuius etiam se filium esse palàm asseuerabat: usq; adeò fortunæ blandientis aura ebrius atq; inflatus erat, quòd ipsius & opera & cō silijs Galliæ rex in Italiam descendisset: sibi quoq; ascribebat, quòd Petrus Medices parum ipsius obsequēs uoluntati, eiectus è Florentinorum dominatu esset: Pisanorum item à Florentinis defectionem: & Aragoniorū è regno neapolitano, qui sui erant hostes, expulsionem: quodq; pòst mutata sententia, suis & autoritate & cōsilijs, tot principum aduersus Carolum conspiratio secuta esset: Ferdinandi in regnum reditus: regis Galliæ conditionib. tāta maiestate indignis, ex Italia discessio: ac deniq; quòd apud Citadellæ pisanæ præfectum plus

ipsius

ipſius ſiue induſtria, ſiue autoritas, q̃ proprij regis uoluntas præceptaq; potuiſſent: his actionibus atq; euctis quaſi certiſſimis regulis futura dimentiens: aliorũq; & prudentiã & ingeniũ præ ſua prudentia ingenioq; cõtemnens, ſibi res Italiæ omnes ſuo arbitratu moderaturum eſſe, ſuaq; induſtria quẽuis circũ agere poſſe promittebat: quæ uana perſuaſio nec ab ipſomet, nec à ſuis nec uerbis nec factis diſſimulata: quin potius cum ipſi pergratũ eſſet ſic ab omnib. & credi & prædicari, Mediolanũ noctes atq; dies inanibus uocibus paſſim reſonabat: paſſimq; Latinis Italicisq; uerſibus & orationibus ad aſſentationem compoſitis, Ludouici Sfortiæ admirabilis ſapientia celebrabatur: è qua pax bellũq; Italiæ pẽderent: nomen ipſius & Mauri cognomentum laudibus in cœlum ferebatur: quod quidem cognomentũ ipſi iam inde ab adoleſcẽtia, quòd fuſco eſſet colore, atq; ex opinione, quæ tum iam de eius calliditate diuulgabatur, libenter quoad in imperio manſit, retinuit. Haud minor Mauri huius autoritas in alijs Florẽtinorum arcibus, q̃ in Piſana fuerat: ita ut non amici modò, uerumetiam inimici eius arbitrio gubernari uiderentur: quippe & ſi rex grauiſſimis per legatos Florẽtinorum querimonijs auditis, grauiter fuiſſet commotus: atq; ut reliquæ ſaltem ipſis arces reſtituerentur, cum nouis mandatis, & cum Lignini literis Robertũ Veſtium cubicularium ſuũ miſiſſet, nihilominus cum eius autoritas haud pluris apud alios quã apud ſemetipſum fieret, tãta fuit Lignini audacia, qui multis affirmabat ſe nõ ſic ſine regis nutu agere, ut propter ipſius mãdata, accedente mala præfectorum, quibus arces erant cõmendatæ, uolũtate, regis ipſius imperia parui fierẽt: idcirco Bienenſis Baſtardus

qui Lignini nomine Sereſanæ præſidium tenebat, poſt quàm eò copias & legatos Florẽtinorum ad poſſeſſionem recipiendam adduxiſſet, Genuenſibus uigintiquinque millibus ducatorũ acceptis, tradidit: idem fecit certo auri numero accepto, Sereſanelli cuſtos, autore atq; interceſſore Mauro: qui Florentinis Fracaſſa cum centum equitibus, & peditibus quadringentis ſub nomine tamen Genuenſium, oppoſito, obſtitit quo minus oppida quæ in Lunigiana amiſerant, recuperarent: quarum iam partem ijs copijs quas ad Sereſanam recipiendã miſerant, recuperauerant: paulóq; pòſt Entrages in cuius cuſtodia Petræ quoq; ſanctæ Mutronisq; arces erant: et ad cuius manus Librafacta ſimiliter peruenerat, hac retenta, quam haud multis poſt menſibus Piſanis conceſſit, eas Lucenſibus ducatorum ſex & uiginti millib. quantum ab ipſo Mediolani duce conſtitutum fuerat, uendidit: qui cum prius Genuẽſibus tradi optaſſet, pòſt mutata ſententia, Lucenſibus gratificari maluit, quò ad Piſanos iuuandos promptiores redderentur: quoq; hoc beneficio eos magis ſibi obſtringeret: quæ omnia in Galliam delata, quanuis rex ſe Lignino iratum oſtenderet, Entragemq; toto regno interdiceret, tamen ubi Bonus redijſſet, qui præterquàm quòd Piſani auri particeps fuerat, Genuæ Sereſanæ uenditionem procurauerat, eius purgationes admiſſæ fuerunt: benigneq; à Piſanis legatus cũ eo miſſus, qui regi perſuaderet Piſanos uelle regibus Francorum parere, fidemq; ſuam ad hoc iureiurando obſtringere: tametſi paulo pòſt, eius mandatis inanibus cognitis, dimiſſus fuerit: nec Lignino alia inflicta pœna, quàm ut regia gratia excluſus uideretur, interdicta in regis cubiculo cubandi, quemadmodum cõ-

ſueue-

fueuerat, facultas: quæ ei citò fuit restituta. Entrages uerò sola contumacia notatus, in qua non diu tamen relictus est: nam in huiusmodi rebus, præter regis naturã, aliaq; media & studia, plus potuit non falsa persuasio, Florentinos ne se ab eo seiungerent, necessitate teneri: propterea quòd cum apud omnes Venetorum, ducisq; Mediolani nota cupiditas: illud pro explorato tenebatur, nisi Pisis receptis, eos ad Italiæ defensionem fœdus cum illis nunquam percussuros: quam ad rem eos inducere minis ac terroribus satagebant: nihil tamen aduersus eos tentabant: quod satis esse arbitrarentur ijs præsidijs quæ Pisis imposuissent, eius ciuitatis uitã tueri: nec permittere ut omni prorsus ditione agri priuarentur: quòd regni neapolitani periculum ab omni alia eos cogitatione auertebat: nam Virginius ad Balneum Rapolanum, deinde etiam in Perusino agro, ubi aliquot dierum moram traxit, multis militibus collectis, unà cum alijs Vrsinæ gentis, Aprutium uersus procedebat: quò etiam Camillus Paulusq; Vitellij cum suis copijs contendebant: quibus cum Montisleonis castellani commeatũ denegassent, id castellum diripuerunt: qua re cetera Põtificij iuris oppida in eo itinere posita, perterrefacta, nihil Pontificis prohibitione moti, omnibus in locis castrametari permittebant, commeatumq; suppeditabãt: quam ob rem, multoq; magis quòd è Gallia nouæ copiæ mari Neapolim uenire nunciarentur, uiderenturq; gallicæ res in regno neapolitano magna incremẽta accepturæ: nec Ferdinãdus à pecunia imparatus, multisq; difficultatibus irretitus, tam grande pondus sine maioribus subsidijs sustinere posset: ad noua remedia quo se tueretur, animum conuertere compulsus est. Ferdinan-

dum reliqui potentatus initio suo fœdere non comprehenderant: & quanquam recuperato regno, Hispaniæ reges uehementer cõtendissent, ut in id fœdus admitteretur, Veneti prorsus recusarant: rati eius angustias ipsorum consilijs promouendis aptas esse: nimirum, ut eius regni portio aliqua in eorum potestatem deueniret: quapropter Ferdinandus omni reliqua spe destitutus, quòd ex Hispania nouæ subsidia minimè expectabat: nec ceteri fœderati oneri tam graui sese uellẽt submittere, cum Veneto senatu conuentum est, utriusq; partis sponsoribus, Pontifice Regumq; Hispaniæ oratorib. regum suorum nomine, ut Venetũ in regnum Neapolitanum Mantuæ marchionem cum grauis armaturæ equitibus septingentis, leuis armaturæ quingentis, ac tribus peditum millibus Ferdinando subsidio mitterent: classem præterea quam circa ea loca haberent, eandem ibidem tenerent: uerùm ea conditione, ut hæc auxilia, si quando ipsi eis opus haberent, reuocare possent: adhæc regi ad præsentem egestatem subleuandam, auri pondo CL. commodarent: ut autem sumptus recuperandi ratio constaret, ijdem sponsores se effecturos, ut eis Ferdinandus Hydruntem, Brundusium, & Traniũ pignori traderet: utq; Monopolim & Fulignanum, quæ in ipsorum etiam tum erant potestate, retinerent, assentiretur, promiserunt: ea tamen lege, ut impensis in id bellũ receptis, ea omnia restituerent: impensarum uerò nomine, siue in bello, siue in præsidijs, siue in munitionibus factarum, supra duo millia auri pondo petere non possent, quibus portubus quòd in mari superopposiți sint, atq; ob id uenetæ urbi multum oportuni, Venetorũ potentia ualde augebatur: quæ cum qui se opponeret, nemo iam

mo iam esset: nec post Pisanorum susceptum patrocinium, eorum cõsilia, qui uentis usq; adeò prosperè flantibus, lentius uela explicari dariq; uoluisset, audirẽtur, in omnes Italiæ partes sese proferre ac dilatare incipiebat: nam præter res neapolitanas atq; hetruscas, Astorrem Fauentiæ dominum recens conduxerant, eiusq; regni patrocinium susceperant: quod quidẽ ad Florentinos, Bononiam, Aemiliamq; reliquam in metu cõtinendam admodum erat oportunum. His Venetorum auxilijs, alia quoq; fœderatorum auxilia accedebant: quæ Pontifex, Veneti, duxq; Mediolani communibus impensis Ferdinando submittebant: quanquã Ludouicus Maurus, nondum prorsus à simulata Vercellensis compositionis obseruatione discedens, quanuis eius consilijs bona horum negociorum pars ageretur, suumq; his in rebus nomen proferri nolens, clam se auri libras centum singulis mensibus appensurũ in regni neapolitani subsidium, repromiserat. Vrsinorum ac Vitelliorum profectio, res Aprutiorum iam in Gallos apertè commotas confirmauit: iam enim Teranum, ciuitasq; Teatina rebellauerant: ac ne Aquila urbs eius regionis præcipua, idem exemplũ sequeretur, metuebant: qua in fide Gallorum confirmata, Teranoq; pactione recepto, necnon Iulia noua direpta, omne ferè Aprutium Gallorum nomen sequebatur: atq; his de caussis Ferdinandi res in toto regno palàm inclinare uidebantur: nam Calabria ferè tota in Aubignini erat potestate: tametsi diuturnus eius morbus, cuius caussa Ieracij constiterat, Consaluotum Hispano milite, tum regulorum prouinciæ uiribus bellum in ea prouincia accensum tenendi facultatẽ præberet. Caieta cum non paucis circũpositis oppidis, Gal-

lis parebat: Romanæ urbis præfectus cum suis copijs, cumq; suæ ditionis uiribus, Montiscaßini castellis receptis, Leboriam terram ab ea parte infestabat: & Mompenserius, etsi rei numariæ difficultas magno ipsi erat ad res gerendas impedimento, Ferdinandũ in loca munita compellebat, quem eadem pecuniæ inopia laborãtem, multisq; alijs ad bellum oportunis destitutum, Venetorum præsidiorum spes ualde sustentabat: quæ quidem præsidia recenti fœdere constituta, tam citò quàm opus fuisset, expediri nequibant: Beneuentũ Mompenserius proditione occupare tentauit: sed Ferdinandus aliquid ea de re suspicatus, repentè in eam urbem cũ suis copijs est ingressus. Ad urbẽ Galli accesserunt, castraq; ad Pontem fœniculi posuerunt: captoq; Fenezano, Apice, alijsq; compluribus circuniectis locis, in quibus commeatu destituti, quòd uectigalia pecuaria in Apulia exigendi tempus instaret, quæ quidem uel totius regni maxima ad summam ducatorum octuaginta millium ascẽdebant, quæ omnia unius mensis spacio cogebantur: Mompenserius tum ut hostes hoc commodo priuaret, tum ut suorum egestatem subleuaret, in Apuliã copias suas conuertit: cuius regionis pars una ipsius nomine, altera hostium tenebatur: cuius uestigia ponè Ferdinandus sequebatur, in id magis, ut aliqua arte aut diligẽtia hostis progressus impediret, quàm ut pugnaret intẽtus, dum eius auxilia adessent. Interea classis magnarum nauium quindecim, & septem minorum Caietam peruenit: in quam Sauonæ octingenti è Geldria pedites, ijq; Heluetij & Vascones, quos rex primũ magnis illis nauibus, quæ Genuæ armari debuerãt, portari constituerat, conscenderant: cui classi Ferdinandi classis quæ supra

Caietam

Caietam, ut in ea commeatũ importari prohiberet, ſpeculabatur, pecuniæ defectu, rebus neceſſarijs male inſtructa ceſſerat: ſic gallica claſsis ſine impedimento in portum inuecta, turmas nauales in continentem expoſuit, à quibus Itrium, aliaq; uicina oppida capta fuerunt, multaq; abacta præda: ac de Sueſſa Ioan. Bæptiſtæ Carracioli opera, qui ſe eos occultè intromiſſurum receperat, obtinenda, ſperatũ: uerùm Federicus, qui prius cum ſuis copijs, circa Tarentum conſederat, poſt à Ferdinando ad Neapolim cuſtodiẽdam erat miſſus, re intellecta, repentè in eam ſeſe immiſit: ubi epiſcopum aliquotq; alios proditionis conſcios captos cuſtodiæ tradidit. In Apulia ubi ſumma totius belli uerſabatur, uaria fortuna utriuſq; exercitus res gerebatur: dum temporis iniquitate in oppida & caſtella miles diſtributus, quòd uno contineri non poſſet, in id unum incumberet, ut ualidis excurſionibus, armenta gregesq; abigeret & prædaretur, magis induſtria & celeritate, quàm armis & uirtute uſus. Foggiæ Ferdinandus cum ſuorũ militum parte: reliquis partim Troiæ, partim Nuceriæ diſpoſitis, conſederat, ubi cum inter ſanctum Seuerũ, quò cum trecentis cataphractis Virginius Vrſinus, ut cum Mompenſerio coniungeretur, uenerat, interq; Porcinæ oppidum, in quo cum centum cataphractis Marianus Sabellus erat, ouium aliarumq; beſtiarum greges penè innumerabiles errare accepiſſet, cum ſexcentis grauis armaturæ, octingentis leuioris equitibus, & peditibus mille & quingentis, eò proceſſit: ac circa auroram in S. Seueri conſpectũ uenit: ubi cum cataphractis, quò Virginio ſi ſe commoueret, reſiſteret, cõſiſtens, leuis armaturæ equites excurrere iuſſit, qui per totam regionem

discurrentes, ad sexaginta millia bestiarum abigerunt ac Marianum Sabellum, qui Porcina ad eos infestandos eruptionem fecerat, in oppidum triginta amissis cataphractis, cõpulerunt. Hoc detrimento ignominiaq; accepta, compulsus Mompenserius, uniuersis suis collectis copijs Foggiam uersus, quo prædam existimationemq; recuperaret, duxit: ubi fortuna felicius quàm ab initio sperarat, aspirante, inter Noceriam et Troiam in octingentos pedites Germanos, primum mari Ferdinãdi stipendijs conductos: qui cum Troia ubi fuerant collocati profecti, sua temeritate magis quàm regis mandato, cõtraq; Fabricij Columnæ consilium, qui & ipse Troiæ considebat, quò se cum rege coniungerẽt, iter faciebãt: bi cum neq; fuga, neq; armis salutem suam tueri posset, nec se dedere uellent, omnes ad internecionem pugnando, non tamen hostibus uictoria sine sanguine relicta, cæsi fuerunt: progressus pòst Mompenserius in Foggiæ conspectu exercitum ad pugnam instructum posuit: sed cum Ferdinandus leuem tantùm armaturam exire permitteret, Galli ad Saltum Incoronatæ castra sunt metati: ubi cum biduum non sine commeatus difficultate mansissent, maiore pòst prædæ parte recepta, denuò ad Foggiam rediere: ibiq; unam noctem cõmorati, sequenti die ad Sanseuerum haud tota cum præda, quippe dũ redeunt, à Ferdinandi equitibus una parte spoliati, rediere: atq; in hunc modum bestijs dispersis, & abactis, utriq; ex uectigali exiguam admodum utilitatem percepere. Paucis post diebus Galli commeatus difficultate acti, in Campobassum quod per ipsos tenebatur, profecti sunt: quo ex loco Coleonessam siue Grigonisam uicinum oppidum ui ceperunt: ubi ab Heluetijs ducũ autoritate

toritate contempta, ea crudelitate sæuitũ est, ut tametsi region magnũ terrorem incusserit, animos tamen mul torum abalienauerit: & Ferdinandus quà poterat res suas tut tus, Mantuanique reguli aduentum expectans, copias suas, sexdecim aureorum millibus à Põtifice acceptis, ijs adiunctis quos ipse conficere potuit, instaurabat: quo tempore Heluetiorum cohortes, alijq; pedites, qui classi Caietam appulerant, ad Mompenserium accessere: ab alia uerò parte Mantuanus in regnum ingressus, Capuamq; uia Sangermana multis eo itinere partim ui, partim deditione castellis, oppidisq;, quanquam haud magni momenti occupatis, profectus, sese cum rege circa Iunij mensis initium, ad Nuceriam coniunxit: quò Cæsar Aragonius copias quæ circa Tarentum fuerant, conduxit: sic omnibus ferè tam Gallorum q̃ Aragoniorũ uiribus unum in locũ contractis, illis peditatu, his equitatu superioribus, rei cuẽtus anceps admodum uidebatur: quod quam in partem uictoria inclinatura esset, dijudicari non posset. In Gallia uerò per regem de subsidijs in regnum neapolitanum mittendis agebatur: nam ubi de arcium neapolitanarũ amissione rex accepit: & quoniã Florentinis arces non essent reditæ, suos pecunia, & ceteris auxilijs destitui, tanquam è ueterno, cum quo in Galliam redijsse uidebatur, excitatus: denuo ad res Italicas animum cœpit conuertere. utq; magis liber ab eis rebus omnibus esset, quibus retineri posset, atq; ut se gratum de beneficijs in suis periculis acceptis declararet, equis ad celeritatem comparatis, Torsium primùm, mox etiam Lutetiam Parisiorum uotis in Tarensi pugna nuncupatis diuo Martino ac Dionysio sasisfacturus, contendit: unde ea celeritate

Lugdunum reuersus, indies magis ac magis in hac cogitatione & cura accendebatur, quam ad rem sua sponte propensissimus erat: sibi ad maximã gloriam ascribens, quòd tam nobile regnũ acquisiuisset: quodq; Galliæ regum primus, post multa secula ipse præsens in Italia armorum & uictoriarũ gallicæ gentis renouasset: cumq; sibi persuaderet, difficultates quibus Neapoli rediens laborauerat, ex mala suorum disciplina potius, quàm ab Italorum potentia aut uirtute, quorum nomen in re militari apud Gallos iam nullum erat, fuisse profectas: eius præterea animum Florentinorum oratores, cardinalis Ostiensis, & Triultius, qui hac ipsa de caussa in aulam redierat, extimularent, cum quibus idem urgebant Vitellocius & Carolus Vrsinus, necnõ Montorij comes eandem ob caussam ab regulis, qui in regno neapolitano Francorum partes sequebantur, missus: ac denique Belcarius ipse Caieta mari ad regem profectus: magnã spem uictoriæ, modò citra ullam moram idonea auxilia mitterentur: & contrà, eius regni res, auxilijs destitutas diu sustineri non posse, demonstrabat: præter hos etiam haud minima procerum Galliæ pars, antea ab rebus Italis abhorrens, idem propter ignominiam, quæ gallico nomini inureretur, siquidem quod partum erat per socordiã amitteretur, multoq; magis ne tanta Francorum nobilitas, quæ grauissima esset omnium iactura, in regno neapolitano periret, suadebant: nec huiusmodi cõsilia motibus, qui Hispaniæ regum nomine à Perpenniano gliscebant, frænabãtur: propterea quòd cum nomine quàm re apparatus illi maiores essent: eorumq; regum uires suis regnis tuendis, quàm aliorum inuadẽdis essent firmiores, ei malo remedium idoneum putabatur,

batur, quod Narbonem, atq; ad alia Hispaniæ finitima loca, satis ualida equitum Gallorum ac peditum Heluetiorum præsidia fuerant missa: itaq; procerum omnium & regulorum qui tum in aula erant coacto concilio, decretum fuit, ut quanta maxima celeritate posset, Astā Triultius cum proregis appellatione atq; honore, cum cataphractis octingentis, Heluetiorum duo millia, & totidem Vasconum, reuerteretur: Aurelianus itē paulò pòst, cum alijs copijs Alpes superaret: ac deniq; cum reliquis omnibus ad bellum oportunis rex ipse, cuius nutu, si quidem potenter descenderet, nō ambigebatur Sabaudum, Salucium & Monferratensem, ad bellum Insubribus faciendum admodum oportunos esse secuturos: credebaturq; omnes Heluetiorum pagos, Berna excepta, quæ Ludouico Mauro fidem dederat, se nihil cōtra ipsum moturam, regis stipendia summa alacritate facturos: quæ eo maiore cōsensu decreta sunt, quòd rex eius rei desiderio ardere uideretur: qui prius quàm in consilium ueniret, Borbonium uehementer orauerat, ut magna uerborum ui, bellum illud omnibus regni uiribus necessariò esse faciendum demonstraret, pòst etiā in consilio eodem feruore uerborum Ammirallio refutato, qui paucis consentientibus, non tam directò contradicendo, quàm multis obiectis difficultatibus, aliorū animos ab ea expeditiōe obliqua oratione auertere conatus erat, rex palàm est conteſtatus, in sua nō esse potestate, aliud statuere, quòd Dei uoluntate atq; instinctu in Italiam ipsemet redire cogeretur. Fuit quoq; in eodē consilio decretum, uti naues triginta in quibus una maxima erat Normana appellata, itēq; altera & ipsa magna Rhodiorum equitum, ab Occani occidētalis litore,

in Prouinciæ portus transirent: ubi triginta partim triremes, partim quos uocant Galeones, armarentur: quò tam magna classe in regnum neapolitanum, militum, commeatus, pecuniæ, aliarumq; rerum: ualidißimũ subsidium importaretur: ac nihilominus, dum ista parãtur, sine ulla mora aliquod nauigium uiris & commeatu onustum, mitteretur: ad hæc, ut Mediolanum Rigaultus regiæ domus magister, proficisceretur: quoniam dux, q, duas naues, ut promiserat, non dedisset, nec ut regis nomine Genuæ naues instruerentur, permisisset, ac naues tantum ad Rapallum captas, restituisset, sed non naues longas duodecim in Genuæ portu retentas, excusare id factum esse Genuensium contumacia studuerat: ac uarijs artibus suos homines continenter apud regẽ tenuerat, ad quem Antoniummariam Palauicinũ recens miserat, se pacta seruaturũ confirmans: petensq; sibi quinquaginta millium aureorum solutionem, quos ex compositione Aureliano duci deberet, prorogari: quibus ex artibus, tametsi perexiguum fructum reportaret, quòd eius mens regi esset, cum ex alijs actionibus, tum quòd ex literis atq; alijs monumẽtis & indicijs, quæ intercepta fuerant, inuenerat, ab eo continenter Romanorum Hispaniæq; reges ad bellum in Galliam mouendum extimulari: nihilominus sperans eum timore fortè ad id induci posse, à quo uoluntate alienus erat, Rigaulto mandatum fuit, ut sine ulla rerum præteritarum altercatione, duci significaret in sua esse manu, præteritarum memoriam offensarum abolere, si quidem promissa facere inciperet, triremibus restituendis, nauibus duabus tradendis, regi Genuæ armare permittendo: his præterea regis in Italiam reditum adiunxit: qui quidẽ ipsius

ipsius cum grauissimo detrimento foret, si dum ad pristi
nam amicitiam redire facultas præbetur, eam contem-
neret, quã rex ab eo inanibus suspicionibus potius quã
aliam ob causſam imprudẽter spretam esse existimaret.
Iam tantorum in Gallia apparatuum fama in Italiam
delata, sociorum animos uehementer perturbarat: ac
præter ceteros Ludouicus Sforția, primum hostium fu-
rori expositus, maximis curis afflictabatur: cum præser
tim cognouisset ab rege post Rigaulti ab aula discessũ,
suos procuratores omnes cum uerbis & signis satis a-
speris esse dimissos: quamobrem, periculi magnitudinẽ
animo uoluens, quodq; omnia belli incõmoda, in se unũ
suumq; imperium deuolutum iri, regis postulatis facilè
annuisset, nisi offensarum in regem conscientia, retẽtus
esset: his enim tanta in eius animo diffidentia ingenita
erat, ut difficilius fuisset medium ad utriusq; securitatẽ
inuenire, quàm in controuersiæ capitibus conuenire:
nam cum id ab unius securitate auferretur, quod ad al-
terius securitatem concederetur, neuter in alterius fide
ponere uolebat, id quod alter in sua ponere recusaret:
sic cum Ludouicus id consilium capere, quod ipsi mole
stius erat, quò saltem pericula differret, necessitate coge
retur, cum Rigaulto ijs artibus uti perrexit, quibus ad
eam horam usus erat, uehementer asseuerans, se Genuẽ
ses coacturum, modò rex per idoneos sponsores Aue-
nione de nauium restitutione caueret: atq; utraq; pars
obsidibus datis repromitteret, nihil alteram partẽ nouã
in alterius partis detrimentũ tentaturam: quæ res mul
tis diebus agitata, eum demum finem propter uarias ca
uillationes ac difficultates interpositas habuit, quẽ aliæ
pariter habuerant: uerùm Ludouicus nequaquam inu-

tiliter id tẽporis terens, dum hæc colloquia pendebant, certos homines ad regem Rom. misit, qui cum, ut in Italiam suo atq; Venetorum auxilio fretus ueniret, inducerent: cum Venetis uerò per suos legatos egit, ut in hos sumptus, communis periculi uitandi causſa, concurrerent: atq; Alexandriam uersus ea præsidia mitterent, quæ Gallis opponi posſe uiderentur: quod illi se facturos esſe facilè promiserunt: at non eandem facilitatem in regis Rom. transitu ostenderunt: quòd is parum esſet eius Reip. amicus, propter ea quæ ipsi in continenti possiderent, quæ ad imperium atq; ad Austrios pertinerẽt: nec assentiebantur, ut communibus impensis in Italiam exercitus conduceretur, qui in omnib. ab Ludouici nutu penderet: nihilominus uehementer id urgente Ludouico, quod præter cetera quæ illum mouebant, Venetorum uires solæ in Insubria ei erant suspectæ. Venetus senatus neis qui uehementer, ut constabat, perterritus erat, cum Gallo reconciliaretur ueritus, tandem ei est assensus: legatos eandem ob rem ad Cæsarem misit. Metuebant præterea Veneti & Ludouicus, ne Florentini simul ac rex Alpes superasſet, in Ligustica ora aliquid mouerent: idcirco cum Ioãne Bentiuolo egerunt, ut cũ trecentis grauis armaturæ equitibus, cum quibus erat à fœderatis conductus, Florentinos qua parte Bononiensibus finitimi sunt, infestis armis inuaderet: pollicebanturq; eodem tempore ab Senensibus, atq; ab ijs qui Pisis erant, infestatum iri: sese præterea obligaturos, si fortè is Pistorium urbem occuparet, ipsi ad eam retinendam auxilio futuros: cuius rei, etsi Bentiuolus eis spem faceret, tamen cum animo esſet alienissimus, ac non parum Gallorum aduentum pertimesceret, clam ad regem misit,

sit, qui præterita peccata, ob loci in quo sita Bononia est necessitatem, admissa, excusaret: polliceretur q; Bentiuolos ab eius nutu uelle pendere: eius q; caussa a Florẽtinis infestandis abstinere. Verùm enim nec regis uoluntas quanuis ardentissima, nec quòd eius existimatio, & regni neapolitani pericula celeritatem maximam poscerent, satis poterant, ad ea quæ in consilio erant constituta perficienda: propterea quòd Maclouiensis in cuius manu nõ modò rei numariæ explicandæ, uerũetiam totius regni summa administratio posita erat, etsi palã nihil repugnaret, nihilominus solutionibus necessarijs prolatãdis, expeditiones in tantum retardabat, ut nulla prouisio ad exitum perduceretur: quod quidem facere putabatur, siue quòd ea ratio ad suam autoritatem perpetuandam potior uideretur, si nullum sumptum faceret, qui aut ad præsentem utilitatem, aut ad regis uoluptates non pertineret: siue ne quotidie nouas rerum difficultates, reiq; numariæ angustias proponere cogeretur: siue, ut non pauci dubitabant, largitionibus & promissis corruptus, arcana consilia cum Pontifice, aut Mediolani duce haberet: nec huic cessationi Regis cohortationes præceptaq; interdũ iracundiæ uerborumq; contumeliosorum plena medebantur: nam cum eius naturam compertam haberet, ei promissis factis prorsus aduersis satisfaciebat, atq; in hunc modum rerum constitutarum effectione retardata, omnia ferè consilia casu quodam inopinato conciderunt: nam rex cum omnes expectarent, ut paulò pòst in Italiam moueret, circa finem mensis Maij, Lutetiam proficisci decreuit: cuius profectionis eas causssas afferebat: primùm, quòd ueterũ regum more antequàm è Gallia discederet, D. Diony-

sium Parisijs, Torsij uerò D. Martinum solita cum cere monia salutare uellet: deinde cum in Italiã transire pecunia exuberantißimus decreuisset, ne in eas rei numariæ difficultates incideret, quibus anno superiore erat cõflictatus, opus esse ut et alias Galliæ ciuitates, Lutetiæ exẽplo, à qua nisi ipsemet adesset, extorqueri nihil posset, ad pecuniam expediendam induceret: quodq; quò magis ipse in interiora Galliæ procederet, eò magis equites qui è Normania & Picardia mouebãtur, ut iter accelerarẽt, urgeret: affirmabatq; ante suum Lugduno discessum, Aurelianum se expediturum: seq; intra mensem Lugduni futurum. Verumenimuerò, uerior ac potior eius profectionis caussa credita est, quòd amore cuiusdam è reginæ cubiculo puellæ teneretur: quæ regina paulò antè Torsium cum omnibus suis erat profecta: nec suorum consilia, nec ardentes ac lugubres Italorũ preces, cum ab huiusmodi proposito auertere potuerunt: qui ei quàm damnosum esset tẽpus bello oportunum amittere, in tantis præsertim suorum in regno neapolitano angustijs, demonstrabant: quãq; pernicio sa fama per Italiam dißipata, eum tunc remißiorem factum, cum Italiæ appropinquare maximè deberet: paruis momentis leui sæpe rumore, rerum agendarum existimationem commutari: quam, ubi semel cœpit inclinare, quanuis pòst multo gererentur maiora ijs quæ prius homines sibi de ipsis promisissent, erigere ac recuperare difficillimum esset: hæc monita cum ille cõtemneret, mensemq; amplius Lugduni fuisset, se ad illud ipsum iter accinxit, Aureliano minimè expedito, sed Triultio tantùm cum paucis Astam, non tam ad belli apparatum quàm ut Philippum, qui paruuli ducis nepotis sui interitu

ritu, in Sabaudiæ ducatū nuper succesſerat, in ſua amicitia confirmaret, dimiſſo: nec ante regis diſceſſum de rebus neapolitanis effectum eſt aliud, quā quòd ſex naues cum commeatu Caietam ſunt miſſæ, ſpe facta, citò ualidam claſſem ſecuturam: procuratum præterea, etſi ſerò, per mercatores Florentiæ eſt, ut Mompenſerio aureorum numūm quadraginta millia perſoluerentur, propterea quòd Heluetij Germaniq; milites, ni ante Calendas Iulias ſua ſtipendia acciperent, ſe in hoſtium caſtra tranſitiones facturos, minati conteſtatiq; fuerant. Lugduni Aurelianus & Maclouienſis, totumq; conſilium remanſit, cum mandatis, uti bellicum apparatum accelerarent: quas res, ſi cardinalis Maclouienſis rege præſente lentè procurauit, multo etiam eo abſente lentius adminiſtrauit: at neapolitanæ res horum remediorum tarditatem expectare iam non poterant, quòd bellum, tum propter utriuſq; partis copias undiq; congregatas, tum ob multas difficultates quæ ab utraq; parte nudabantur, eo loci redactum erat, ut id ſine ulla dilatione terminari neceſſe eſſet. Ferdinandus poſtquā uenetas copias ſibi adiunxiſſet, Caſtellum Francum occupauerat: ubi cum ducentis cataphractis Ioannes Sforti Piſauri dominus, & Ioannes Gonzaga, Mantuani marchionis frater, fœderatorum duces ſe ei adiunxerunt: ita ut in eius caſtris in ſumma eſſent mille & ducenti grauis, mille & quingenti leuis armaturæ equites: peditum uerò quatuor millia. Galli quoq; eodem tempore ad Circellas, decem prope Beneuētum milliaria, ſuas copias admouerunt: ad quas cum Ferdinandus quatuor millia paſſus acceßiſſet, ad Frangetas Monfortianas copias duxit: quem locum quòd bene munitus eſſet, primo

impetu capere nequiuerunt: Circellis quo eis opem ferrent, mouerunt Galli, sed in tẽpore non affuerunt: quòd secundam oppugnationem ueriti Germani milites qui in præsidio erant, oppido ad uoluntatem hosti relicto, iam deditionem fecerant: quæ occasio si à Gallis cognita fuisset, eorum felicitatis causa extitisset, nisi aut imprudentia, aut aduerso fato eam amisissent: nam eo die facilè (quod omnes ferè fatentur) hostem in oppidi direptione magnam partem occupatum debellassent: miles enim prædæ intentus, præfectorum imperia non attendebat: qui præfecti cum uiderent inter Gallos, suaq; castra, unam modò uallem intercesse, omni adhibita cura, militem ad signa reuocare conabantur. Hanc tam grandem, tam ostentatam occasionem cognouit Mompenserius, cognouit Virginius: quorum alter imperabat, alter, certa uictoria demonstrata profluentibus lacrymis rogabat, ut uallem quanta possent celeritate, dum in Italorũ castris omnia erant confusionis ac tumultus plena, dum miles pars rapere, pars rapta exportare intentus, ducum & præfectorũ non audit imperia, transmitterent. Sed enim Persinus unus Gallici exercitus, post Mompenserium princeps, siue iuuenili leuitate motus, siue, quod magis est creditum, Mompenserij inuidens gloriæ, allata uallis transmittendæ difficultate, quòd ferè sub hostis pedes esset ascendendum: præterea castrorum situm natura munitum: ac deniq; apertè militem à pugna dehortando, consilium usq; adeò salutare impediuit. existimatum etiam est, Heluetios Germanosq; ab eo instigatos, stipendijs importunius postulandis, tumultuatos esse: quamobrem, Mompenserius pedem referre compulsus, Circellas est reuersus: quas cum postero die oppu-

oppugnare cœpisset: & Camillus Vitellius circa muros egregij et ducis et militis munia obiret, saxo caput per cussus, uitæ finem habuit: quo casu Galli non expugnatis Circellis, castra inde mouerunt, atq; Arrianum uersus duxerũt, eo tum animo, ut oblata occasione, pugnæ fortunam tentarent: cui consilio contrarium prorsus erat Aragoniorum consilium, in qua sententia maximè Venetorum legati firmiter stabant, qui cum scirent hostem commeatus difficultate iam laborare, & pecunia penitus carere, in Gallia quoq; subsidia lentius expediri, indies eorum res deteriores, & incommoda maiora futura sperabant: in alijs etiam regni partibus maiores molestias habituros: quippe in Aprutijs, quò Annibal Camerini reguli spurius recens ad Ferdinandi iuuandas partes sua uoluntate cum quadringentis equitibus suo ære conductis profectus, Bitontinum Marchionem debellauerat: adhæc dux Vrbini cum trecentis cataphractis, nuper à fœderatis conductus, expectabatur: quorũ fortunam, præmiaq; maiora secutus, Florentinorum stipendia, quibus in annum & amplius futurum erat obligatus, reliquerat, ea usus excusatione, quòd cum esset Pontificis beneficiarius, non poterat nõ Pontificis mandatis obtemperare: aduersus quẽ cum Gratianus Guerra procederet, in Sermonetæ planicie, cum Celani Populique comitibus cum quibus erant trecenti equites, peditum tria millia ex agris collectorum, congressus, eos in fugã conuertit. Verùm, amissa ad Frangetas uincendi occasione, simul etiam fortuna Gallorum apertè cœpit inclinare, uno eodemq; tempore innumeris propemodum difficultatibus concursantibus: extrema pecuniæ inopia, commeatus caritas, populorum odium,

præfectorum discordia, militum contumacia, multorumq; ab castris partim necessitate, partim uoluntate discessio: nam & ab regno cogendæ pecuniæ, nisi perquã exiguæ, facultas, nõ fuerat: nec ex Gallia sũma aliqua saltẽ tolerabilis, suppeditata: quòd uel quadraginta millium aureorum Florentiam missorum, sera nimis fuerat explicatio. His igitur de causis, atq; insuper propter uicinitatem multorum locorũ, quæ hostis propinquitate sustentabantur, cum ad commeatus conuectionem oportuna remedia inuenire nequirent, & castra confusionis essent plena, militum animi abiecti, Heluetij cum Germanis quotidie stipendia non sine tumultu flagitarent, consilijs deniq; omnibus Persiui & Mompenserij dissidium plurimũ obesset, Bisiniani princeps, ut ad suum tutãdum regnum cum suis omnibus copijs, Consalui qui circa ea loca suas habebat acies metu discederet, compulsus est: complures etiam milites pagani, manipulatim diffluebant: quippe præter quã quòd nullam unquam pecuniam acceperant, malè à Gallis atq; ab Heluetijs in prædæ commeatusq; distributione accipiebantur: quibus difficultatibus, maximè uerò ob commeatus angustiam, gallicæ copiæ paulatim de loco in locum retrocedere, quòd magnopere eorum apud omnes existimationem imminuebat, cogebantur: quanquã hostis eorum uestigia perpetuò insequeretur, nulla tamen pugnæ committendæ, quod summoperè Mompenserius Virginiusq; cupiebant, facultas præbebatur. Aragonij enim ne pugnare cogerentur, castra semper in locis munitis, & ubi suis commoditatibus prohiberi non possent, metabãtur: ad quos cum Philippus Rußius, qui centum cataphractos Venetorum nomine ducebat, ut

cum

cum his se coniungeret, progrederetur, à præfecti Romani turmis fuerat oppressus. Tandem cum Galli sub Montem Caluulum & Casalarborem prope Arrianũ constitissent, Ferdinãdus castris ab eis ad sagittæ ictũ, in loco tamen natura munito positis, ad cõmeatus summam angustiã, aquatione etiam intercluſa eos redegit, ex quo in Apuliã ubi commeatus commoditatem se posse nancisci sperabant, proficisci statuentes, ueriti in tanta præsertim hostis uicinitate, ne in eas difficultates inciderent, in quas facilè exercitus discedentes incidunt, prima statim noctis uigilia uasis collectis, passuum uigintiquinq; millia, antequam consisterent, confecerunt: quos cum manè Ferdinandus insequi cœpisset, se autem eos consequi posse desperaret, ad Giesualdum castra posuit: quod oppidũ, cum alio tempore quatuordecim mẽsium obsidionem sustinuisset, uno die expugnatum fuit: quæ res ualde Gallos fefellit: qui cum Venusiæ consistere loco & natura munito & fertili decreuissent, existimarentq; à Ferdinando Giesualdum haud tam citò captum iri, in causſa fuit, ut Atellæ tempus inaniter, dum eam captam diripiunt, consumerent: quapropter priusquam inde discederent, Ferdinandus, qui capto Giesualdo iter accelerauerat, superuenit: & quanuis ipsius copiarum partem quæ præcesserat, repulisset; cum se Venusiam quæ octo passuum millibus inde aberat, recipere non posset; Atellæ, ut ibi, si fortè alicunde subsidia cõparerent, expectarent: atq; ob Venusiæ, multorumq; circa oppidorum quæ ab ipsis tenebantur, propinquitatem, commeatus cõmoditate uti posse sperantes, constiterc: ubi Ferdinandus illico positis castris, in id tantũ ut eos cammeatu, quandoquidem certam uictoriam ei-

tra periculum & sanguinem, se adipisci posse sperabat, prohiberet: itaq; fossis circumquaq; ducendis, & vicinis oppidis occupandis sedulò incumbens, nulli diligentiæ, labori, operæ parcebat. Verùm Gallorum res aduersæ rem illi faciliorem indies reddebant: nam Germanorũ cohortes, cum ab eo tẽpore quo domo discesserant, nisi in duos menses stipendia accepissent, omniaq; solutionũ tempora inaniter expectata præterijssent, in Ferdinandi castra transierunt: ex quo aucta ipsi hostis infestandi atq; latius euagandi facultate, difficilius in Gallorũ castra commeatus Venusia, alijsq; ex circũiectis locis importabantur: nec Atellæ tantum erat commeatus, ut Gallis multos dies sustentandis satis esse posset: nam frumenti copia perquam exigua ibi erat: cumq; ab Aragonijs molæ frumẽtariæ in flumine muris proximo corruptæ essent, molendi facultate priuabãtur: nec præsentia incommoda, futurorum commodorum spe leuabantur: quandoquidem nulla ex parte alicuius opis aut subsidij signum apparebat. At enim, calamitas in Calabria accepta, res illorum omnes prorsus prostrauit: quippe Consaluus, occasione ex Obignini diuturna ualetudine, quamobrem multi ad Mompenserij se castra contulerant, accepta, cum in ea prouincia cõplura oppida cepisset, postremò cum Hispanis, ac non paucis eius prouinciæ militibus, ad Castrouillarium consederat: ubi, cũ Mileti comitem, Alberigumq; Sanseuerinum, multos præterea alios regulos Laini, cum militũ numero, suis ferè pari esse: qui continenter augescentes, ubi ualidiores contraxissent copias, in se impetũ facere cogitare, accepisset, anteuertere statuit, se illos incautos, loci natura fretos ac securos oppressurũ sperans: propterea

quòd

quòd Laini arx ad Sapri flumen, quo Calabria à princi patu separatur, posita est: oppidum uerò in aduersa flu minis ripa: in quo ipsi castris positis ab arce, si quis eos recto itinere inuasisset, defendebantur: inter Lainū uerò & Castrouillarium, Muranū, nonnullaq; alia Bi siniani principis castella, quæ ipsi tenebant, intererant. Verùm, Consaluus diuerso prorsus consilio, Castrouilla rio cum copijs suis uniuersis secunda noctis uigilia mo uit, rectoq; itinere relicto, latum iter, etsi multo longius ac difficilius, quòd montes quidam erant superandi, cepit: atq; ubi ad flumen peruenisset, peditum cohortes, uia quæ ad pontem ducit, Laini arcem inter & oppidū ire iussit: qui pons eadem quam paulò antè commemo raui, securitate, negligenter custodiebatur: ipse uerò cū equitatu, amne duobus supra pontem milliaribus, uado transmisso, antè ad oppidum quàm luceret, peruenit, hostemq; sine excubijs & sine uigilibus nactus, momen to oppressit, undecim regulis, omnibusq; ferè militibus, qui arcē uersus fugiētes in pedites inciderāt, qui iā pō tis transitū occuparāt, captis. Hac nobili uictoria, quæ prima Consaluo in regno neapolitano fuit, alijs quibus dam Calabriæ oppidis receptis, uiribusq; adauctis, Cō saluus cum sex millibus militum in Ferdinandi castra, quæ circa Atellam erant, concessit: quò etiam paucis diebus antè centum cataphracti Candiani ducis fœde ratorum auspicia sequentis, uenerant: nam ipse cum re liquis suis equitibus, in Latio remanserat, Consalui ad uentu, arctius Atella à tribus partibus circunsessa, ob sideri cœpit: nam ab una parte Aragoniorum copiæ, ab altera Venetorum, à tertia Hispanorum positæ erant: quo fiebat, ut omni ferè commeatu inferēdo, præsertim

longè lateq; equitibus Græcis, quos Veneti miserant, discurrentibus, intercluderetur: à quibus equitibus multi Galli Venusia commeatum adducētes, capti fuerunt, sic ut qui intus erant, nullam iam facultatem prædatum excundi, nisi certis horis, magnoq; comitatu, qua etiam re omnino priuati fuerunt, haberent: cumq; Paulus Vitellius cum centū grauis armaturæ equitibus circa meridiem erupisset, à Mantuano regulo in insidias pertractus, suorum partem amisit. In hunc igitur modum omni commoditate priuati, in tātas demum angustias adacti sunt, ut ne cum præsidijs quidem flumine ad aquandos equos uti possent: in oppido uerò aqua usibus hominum necessaria destituerentur: quibus tot tantisq; malis uicti, omniq; spe prorsus destituti, iam duobus & triginta diebus obsidionem passi, ad deditionem compulsi, fide publica impetrata, Persiuum, Aluianum, unumq; ex Heluetiorum præfectis ad Ferdinandum miserunt: cum quo inducię in hanc sententiā sunt constitutæ: ut in triginta dies utrinq; offensæ cessarent: quo tempore nulli obsessorum discedere liceret: ut ab Aragonijs singulis diebus ad uictum necessaria obsessis præberentur: liceret Mompenserio suum regem de hac cōpositione certiorem facere: si eo triginta dierum spacio opem nemo ferret, Atellam, atq; unà quicquid in regno neapolitano in sua esset potestate, cum omnibus militaribus tormentis, quæ in eis locis essent, saluis tamē militibus eorumq; fortunis relinqueret: quibus terra mariue in Galliam abire, Vrsinis quoq;, alijsq; Italis militibus unà cū suis copijs, quocunq; extra regnum uellent, liceret: regulis uerò & alijs qui partes Gallicas erant secuti, si intra dies quindecim ad Ferdinandum irent, omnis pœna remissa

remissa esset, omniaq; quæ belli initio possidebant, resti tuerentur: quibus diebus exactis, Momponserius cũ om nibus Gallis, multisq; Heluetijs, Vrsiniq; ad castellum ad mare Stabiarũ deducũtur: ibiq; disputabatur, an Mom pẽserius ut regis legatus, ac totius gallici exercitus præ fectus, omnia quæ in toto regno regis Galliæ nomine possiderentur, uti ea restituerentur efficere, quemadmo dum uolebat Ferdinandus, teneretur: quippe, Mompen serius ad ea tantùm se obligari quæ in sua essent potesta te, asseuerabat: aiebatq; autoritatem suam eò non per tinere, ut illis præfectis & arcium custodibus parendi necessitatẽ imponeret, qui in Calabria, in Aprutijs, & Caietæ, multisq; præterea alijs & oppidis & arcibus essent, quarum custodiam ab rege ipso, & non à se acce pissent: qua de re postquàm aliquot dies fuit altercatiũ, Baias, quasi inde Ferdinandus eos dimissurus esset, sunt deducti: ubi eo prætextu, quasi naues quibus uehendi fo rent, nondum instructæ essent, tam diu fuerunt detenti, ut inter Baias & Puteolos sparsi, tum aeris grani affe ctione, tum multis alijs incommodis expositi, periculo sis morbis inficerentur, adeò ut Mompenserius ipse ibi uitam amitteret: atq; è suis qui erant supra quinq; mil lia, tot interirent, ut uix quingenti incolumes in Gallia redierint. Virginius autem Paulusq; Vrsini, petente Põ tifice, qui eam iam familiam fortunis omnibus euertere statuerat, in Oui arcem inclusi fuerunt: horum quoque copiæ, quas Ioan. Iordanus, Virginij filius, & Aluianus ducebant, eiusdem Pontificis mandato, ab Vrbini duce in Aprutio armis equisq; exutæ fuerunt: adhæc Ioannes Iordanus Aluianusq;, qui Ferdinandi iussu copijs in iti nere relictis, Neapolim redierant, in carcerem sunt cõ-

iecti: quanquam Aluianus, siue sua industria, siue occulto Ferdinandi, cui admodum carus extiterat mandato, fuga euadendi facultatem inuenit. Post Atellanam uictoriam, Ferdinãdus copijs suis ad reliqua recuperãda in uarias partes distributis, ad Caietam obsidendam Federicum Aragonium, Prosperumq; Columnam misit: in Aprutium, ubi iam Aquila ad Aragoniorum fidem redierat, Fabricium Columnam: ipse uerò Sanseuerini arce ui capta, atq; ad aliorum terrorem præfecto unà cum filio capite mulctatis, ad Salernum copias eduxit: ubi Bisiniani princeps, cum eo in colloquium uenit: in quo res suas, Salernitani principis, et Capaccij comitis, necnon aliorum quorundam regulorum composuit, ea conditione, uti omnes res suas possiderent, sed Ferdinandus arces ad certum tempus teneret: quibus rebus compositis, Neapolim se contulerunt. In Aprutio non admodum est laboratum: quòd Gratianus Guerra, qui ibi cũ equitibus octingentis erat, sui defendendi facultate priuatus, sese Caietã recepit. In Calabriã, cuius bona pars à Gallis tenebatur, Cõsaluus rediit: ubi, & si Obignnus nõnihil obstaret, tamen ad extremum se Groppolim recepit: cumq; Manfredoniã Cosentiamq; primùm à Gallis direptam amisisset, omni reliqua spe destitutus, pactione totam Calabriã reliquit: eiq; ut terrestri itinere in Galliam rediret, concessum. Certum est pleraq; ex ijs quæ diximus, negligentia socordiaq; Gallorum accidisse: nam etsi Manfredonia munita esset, atq; in fertili regione sita, sic ut commeatu probè instrui posset: in eaq; rex Gabrielem à Montefalcone, qui eã custodiret, quòd eum hominem strenuum existimaret, reliquisset, nihilominus post non longam obsidionem, fame deditionem facere

facere est compulsus: alij aut cum se tueri possent, timore, aut incommodorum quæ obsessis proposita sunt impatientia, in hostium manus deuenere: quidam arcium præfecti, commeatum quem in arcibus copiosum inuenerant, initio distraxerũt: quapropter hoste conspecto, illico deditionem facere cogebantur: quas ob res Galli in regno neapolitano eam existimationem, quam eius uirtus, qui ab Ioanne Andiouino arci Ouatæ præfectus fuerat, nomini gallico conciliarat, amiserunt: is enim post Ferdinandi uictoriam, eam per annos multos tenuit, donec absumptis omnibus, quibus uita sustinuari poterat, necessitate extrema compulsus, eam reliquit. Cum igitur Aragonijs ad totius regni recuperationem nihil iam præter Tarentum, Caietamq;, necnon quædã à Carolo Sanguine possessa, Sanctiq; angeli montem, unde Iulianus Lotharingus summa cum laude uicina loca infestabat: Ferdinandus in summo gloriæ fastigio collocatus, magnaq; spe se maiorum suorum magnitudini parem futurum, Sommam oppidum in Veseui Montis radicibus positum, ubi regina coniunx ipsius tum erat, cõcessit: hîc, siue militiæ laboribus exantlatis, siue nouis offensionibus corporis temperamento dissoluto, in tam grauem morbum incidit, ut Neapolim sine ulla propemodũ spe salutis delatus, huius uitæ curriculum, necdum anno à morte Alfonsi finito, concluserit: suæ uirtutis, tum ob recentem uictoriam, tum ob animi generosi indolem, tum ob multas regias uirtutes, quæ in eo haud mediocriter elucebant, non modò in toto suo regno, uerumetiam per totam Italiam maximam opinionem relinquens. Decessit sine liberis: idcirco ei Federicus patruus successit: cum quinq;, trium annorũ

ſpacio reges in eo regno fuiſſent: cui ſtatim è Caietana obſidione redeunti, regina eius nouerca, arcem nouam etſi permulti dubitarent, eam regis Hiſpaniæ Ferdinandi fratris ſui nomine retenturam, tradidit: qua in re, nõ modò populi neapolitani uoluntas egregia in Federicũ ſeſe oſtendit, uerumetiam principum Salerni & Biſinia ni, comitisq; Capaccij, qui primi Neapoli eius nomen proclamarunt: eumq; è naui deſcendentem obuiã progreßi, regem ſalutarunt: eo multo cõtenti magis, quàm mortuo: propter animi ipſius manſuetudinem: quodq; haud exigua ſuſpicio ſuborta eſſet, Ferdinandum ut primùm res ſuas confirmaſſet, eos qui quouis modo ſe Gallico nomini ſtudere oſtendiſſent, omnes acerbißimè perſequi in animo habuiſſe: at Federicus, quo eos ſibi integra fide reconciliaret, omnibus ſuas arces magna cum laude liberaliter reſtituit. Hæc autem quæ tanta confuſione, tantaq; gallici nominis cum ignominia & detrimento acciderant, nec animũ nec apparatus regis Galliæ commouerunt: qui uoluptatibus irretitus, ſuum Lugdunum aductum quatuor menſes diſtulit: & quanquã interea ſæpe ſuis, qui Lugduni reſtiterãt, inſtaret, ut maritimi terreſtresq; apparatus accelerarẽtur, duxq; Aurelianus ad profectionem eſſet accinctus, nihilominus iiſdem Maclouienſis artibus, & miles ſerò ſtipendijs repræſentatis, Italiam uerſus lentè procedebat: & claſsis, quæ Maßiliam cõuenire debuit, tanta tarditate inſtruebatur, ut ſocijs ſpacium ſit datum Villafrancam primũ, portum propè Nicæam ampliſsimum, pòſt ad Pomicas Maßilienſes uſq; claſſem, quam Genuæ cõmunibus impenſis coniũxerãt, mittẽdi, quò ne qua nauis Neapolim è Gallia mitteretur, impedirent: ad hanc tantam morã

Maclo-

uiensis opera iniectam, aliquam occultiorem causſam, in regis pectore multa & diligentia & arte nutritam, ab ijs qui uarijs de causſis adnixi fuerant, regis animũ ab rebus Italiæ remouere, accedere, homines nõ insulsi opinabantur: itaq; suspicabantur, regem Aureliani felicitati nonnihil inuidere, ad quem ex uictoria Insubriæ imperium peruenisſet: erant præterea, qui regi persuaderent, ni prius cum Hispaniæ regibus aliquo modo cõtrouersias componeret, qui ut uoluntatẽ cum eo in gratiam redeundi ostenderent, legatos miserãt, qui ei inducias, aliosq; concordiæ modos proponerent, è Gallia nõ esse ullo modo discedendum. Alij ut Reginæ partũ propinquum expectaret, hortabantur: eius prudentiæ non esse, neq; amoris quo suos populos complecti deberet, uitam suam tot periculis exponere, ni prius filium tanti regni hæredem susciperet: quæ ratio reginæ partu roborata est: quippe breui mortuus est ex ea natus filius. Sic partim negligentia, debilitq; regis consilio: partim difficultatibus magno quorũdam artificio interpositis, in tantum dilati sunt apparatus, ut suorum qui in Italia erant extremum exitium, cum totius regni neapolitani amissione secutum sit: idemq; suis in Italia amicis accidisſet, nisi ipsi res suas constanter defendissent. Suprà dictum est, Gallicorum apparatuum metu, de Maximiliano in Italiam euocando, Ludouici potius causſa, quã Venetorum, agi cœptum fuisse: cum quo eodem metu permanente conuentum est, ut Veneti & Ludouicus in singulos menses aureorum numûm uicena millia, idq; per tres tantum menses, numerarent: ut is certum equitum peditumq; numerum secum duceret: qua pactione confecta, Ludouicus sociorum oratoribus comitatus,

Manzium locum ultra Alpes Germaniæ finitimum, col loquendi cum eo gratia, profectus est, quo in loco cum diu essent collocuti, eodemq; die sese Burmium cis alpes imperij Mediolanensis castellũ recepisset, postridie Cæsar per speciem uenationis in eum locum uenit: quibus bidui colloquijs, tempore & modo in Italiam transeundi cum eis constituto, in Germaniam redijt, ut quod inter eos erat conuentum, perficeret. Verumenimuerò cũ interea apparatus gallici rumores deferuescerent, sic ut Cæsarem in Italiã ea de caussa educere iam opus esse minimè uideretur: Ludouicus ad ambitionem eo uti decreuit, quod ad propriam securitatem procurauerat: idcirco eum urgere ut in Italiam descenderet, non cessabat: cumq; Veneti eò adduci non possent, ut ei ultra illa sexaginta millia, triginta millia aureorũ numũm, quæ Cæsar petebat compromitterent, Ludouicus ea se appẽsurum repromisit: in huncq; modum tandem in Italiam paulò quàm Ferdinandus moreretur prius uenit: cuius morte cum iam Mediolano appropinquaret, cognita, in animo habuit pro sua nirili conari, ut regnũ neapolitanum ad Ioannem unicum regis Hispaniæ generi sui filium perueniret: sed cum ei ab Ludouico ostẽderetur, id toti Italiæ molestum fore, sic ut socij ab seinuicem disiungerentur: atq; ob id, Galliæ regis consilia promouerentur, nõ solùm abstinuit, sed etiam Federici successionem literis comprobauit. In Italiam secum perexiguũ militum numerum duxit: breui tamen, reliquos, quos ex pacto ducere deberet, secuturos, erat rumor: ipse Vigeueni constitit, ubi coram Ludouico & Sanctæ Crucis cardinali Pontificis legato, alijsq; sociorum oratoribus, dictum fuit, rem uideri omnibus commodam, si

Maxi-

Maximilianus in Taurinos duceret, & ut Astam urbē occuparet, & Sabaudiæ ducem, Marchionemq; Monferratensem, ab Galliæ rege quasi imperij membra diuelleret atq; alienaret: à quibus postulauit, ut aliquò in Taurinis ad se colloquij causſa uenirent: uerùm cũ eius uires contemnendæ uiderentur, nec res ipsæ tantæ maiestati & nomini responderent, neuter ad eum uenire uoluit: nec erat spes Astensem expeditionē prosperè cessuram. Multum quoq; institit, ut Ferrariæ dux ad se ueniret: qui tanquam beneficiarius imperij, Mutinam Regiumq; possidebat: utq; tutius id faceret, ei Ludouici generi eius fidem proponebat: qui & ipse uenire recusauit: afferebatq; suæ integritatis salua existimatione fieri non posse, quòd depositi nomine Castelletum genuense retineret. Itaq; Ludouicus, qui inueterata sua illa cupiditate stimulatus, ueritusq; ne Pisana ciuitas ab se tantopere cupita, cum totius Italiæ periculo in Venetorũ potestatem ueniret, hoc ipsum impedire summopere studens, Cæsarem ut ad eam urbem proficisceretur, est hortatus, sibi maniter persuadens, Florentinos Cæsaris & sociorum uirib. impares, ab regis Galliæ amicitia necessariò discessuros, nec ausuros Cæsaris arbitrium recusare: qui si compositione non posset, disceptatione saltē ipsorum cum Pisanis cõtrouersias definiret: atq; ad hoc ipsum Pisæ unà cum tota eius ditione in Cæsaris manũ deponerentur: quibus conditionibus ut Pisani assentirentur. Sua autoritate facturum sperabat: Venetos autē reliquis præsertim fœderatis consentientibus, nequaq; se rei, quæ præ se tãtam communis boni speciem ferret, suaq; natura æquissimæ, opposituros: nam cum Pisana ciuitas in ueteri imperij iure esset, uideri nullum præter

Cæsarẽ ipsum, eius urbis controuersiarum cognitorem legitimum dari posse: Pisis autem in Cæsaris manum de positis, sperabat Ludouicus *tum pecunia, tũ qua apud Cæsarem pollebat autoritate, se facilè ab eo eius urbis dominatum impetraturum. Hæc sententia ad consilium eo colore relata: ut quandoquidem gallici belli metus cessaret, Cæsaris aduentu ad id utendum esse, ut Florentini aduersus Galliæ regem, cum reliquis fœderatis conspirare cogerentur, Cæsari placebat qui molestè ferret, suum in* Italiam *aduentum nihil tanto nomine dignum parere: ad hæc cum uastissimus eius animus infinita concuperet, semperq; pecunia, non minus propter immoderatum quoddã uitæ genus, quàm infinitis profusionib. egeret, pisanam ciuitatem instrumentum fore, quo aut à Florentinis, aut ab alijs ingentem pecuniarum numerum cogere posset, sperabat. In eam sententiam pariter omnes fœderati, tanquam multum ad* Italiæ *securitatẽ faceret, ueneto quoq; oratore minimè contradicente, descẽderunt: nam etsi uenetus senatus uideret, quorsum* Ludouici *consilia spectarent, sperabat nihilominus se ea impedire facilè posse: confidebatq; Cæsaris præsentia* Ligurni *portum* Pisanis *acquiri facilius posse: qui* Pisis *adiunctus, Florentinos omni spe eius urbis recuperandæ priuare uidebatur. Fœderati antea sæpe* Florẽtinos *in fœdus secum pertrahere conati erant, & eo tempore quo* Gallorum *aduentum maximè formidarent, se ita effecturos, ut* Pisani *sub illorum imperiũ redirẽt, spem fecerant: sed quum* Venetorum *& Ludouici cupiditas Florentinis esset suspecta, nec se leuiter ab* Galliæ *rege alienare uellent, hæc haud magna propensione audierant: mouebantur præterea* Petræsanctæ, *& Sereſa-*

næ re-

næ regis aduentu recuperandæ ſpe, quod quidem ab ſocijs ſperare minimè poterãt, multoq; magis merita ſua, & ea quæ regis cauſſa patiebantur, quàm illius naturã conſuetudinemq; metientes, ſibi ex eius uictoria nõ modò Piſas, ſed reliquam Hetruriam quoque ferè omnem pollicebantur: hanc in ſpem Hieronymi Sauonarolæ ſermonibus inducti, qui multas res proſperas & imperij incrementum, poſt multas calamitates ei Reip. deſtinatas, aſſiduè in concionibus, ingentia uerò mala Rom. curiæ, reliquisq; Italiæ principibus omnibus denunciabat: cuius orationi, etſi qui contradicerent nõ deeſſent, tamen maxima pars populi magnam fidem adhibebat: & multi è ciuitatis primoribus, aut bono ſtudio, aut ambitione, aut metu ducti ei adhærebant: itaq; cum Florentini in Galliæ regis amicitia perſeuerare ſtatuiſſẽt, haud ab ratione alienum uidebatur, ut fœderati, eos ui ad id, à quo animo erant alieni, compellere conarentur, idq; negotium minimè difficile cenſebatur, quòd eſſent omnibus uicinis inuiſi: ab Galliæ rege opem ſperare nõ poterant: nam cum is ſuorum ſalutem deſeruiſſet, eum aliorum quoq; obliuioni traditurum credibile erat: & grauiſſimis ſumptibus iam per triennium cum uectigalium imminutione factis, ita erant exhauſti, ut belli moleſtias diu ferre poſſe minimè crederentur: & hoc ipſo anno continenter cum Piſanis bellum geſſerant, in quo uarij euentus fuerant, ac magis ob rei bellicæ peritiam, utrinq; in multis militaribus factis declaratam, & pertinaciam qua res gerebantur, quàm ob exercituum magnitudinem, & locorum circa quæ pugnabatur nobilitatem (erant enim obſcura quædam, paruiq; momenti aſtella) memorabiles. nam cum Florentinorum copiæ,

paulo pòst quàm Citadella Pisanis tradita fuit, & ante quam Venetorum auxilia Pisas uenirent, Butium castellum cepissent, & deinde circa Calcium castra locasset, atq; antequã id caperent, ut commeatus facultatem sibi tutam faeerent, in Doloroſæ monte propugnaculũ ædificare cœpissent, pedites qui eum locum custodiebant, ob suam negligentiam, à Pisanorum militibus fusi fuerunt: & paulò pòst cum Franciscus Siccus cum multis equitibus in Butij uico, ut cõmeatus tutò ad Herculem Bentiuolum, qui cum Florentinorum peditatu paruam Verruculæ montis munitionem obsidebat, conuehi posset, castra haberet, repentè à peditibus Pisis egressis, in loco ubi equorum difficilis erat usus, oppressus, nõ paruam illorum partem amisit: quibus succesſibus cum Pisanorum res fauſtæ magis uiderentur, maiorisq; felicitatis spes affulgeret (iam enim Venetorum auxilia aduentare incipiebant) Hercules Bentiuolus, qui in Bientinæ castello castra habebat, Ioannem Paulum Manfronum, Venetorum militum ducem cum primo agmine ad Vicopisanum, qui duobus passuum millibus à Bientina distat, uenisse certior factus, timore simulato, et modò in aciem prodiens, modò quamprimũ uenetæ copiæ conspicicbantur, Bientinam recedens, ubi illũ audacia & temeritate plenum animaduertit, magno astu quodã die eum in insidias petractum, cum bonæ peditum atq; equitum partis iactura fregit, & ad Vicopisani muros usq; est persecutus: sed ne uictoria prorsus læta esset, cũ se recipere uellent, Franciscus Siccus qui se eo die Herculi coniunxerat, sclopetti glande ictus cecidit: superuenerunt deinde reliquæ Venetorum copiæ, in quibus erant octingẽti Epirotæ, & cum illis Iustinianus Moresinus

finus legatus: quocirca, cum Pisani longè superiores essent, Hercules Bentiuolus regionis peritissimus, qui se nec periculo obijcere, nec prorsus campis excedere uolebat, loco munitissimo inter Pontaderam castellum, Eramq; fluuium castra locauit, quorũ oportunitate, hostium impetum non parum cohibuit, qui toto hoc tempore nihil præter Butium castellum, quod illorum arbitrio deditum fuit, ceperunt, & regionẽ uniuersam suis Epirotis diripiebant, ex quibus trecenti, qui in Eræ uallem excurrerant, à militibus ab Hercule eis à tergo missis, fusi fuerunt. Florentini eodem tempore à Senensibus infestis armis petebantur, qui ex molestijs quas in Pisano agro habebant occasione capta, & à socijs incitati, Plumbini principem, & Ioannem Sabellum, ad Valiani pontis uallum oppugnandum miserunt: sed Rinuciũ Marcianum cum auxilijs aduentare audientes, tormentorum parte ibi relicta, tumultuosè discesserunt: quamobrem Florentini rebus ab illa parte in tuto collocatis, Rinucium cum copijs in Pisanum agrum miserũt, adeò ut uiribus ferè æquatis, bellum ad castella in collibus sita translatum fuerit: quæ quia Pisanis fauebant, res potius Florentinis fiebant deteriores: accidit quoq; ut Pisani Saccipontis castellum proditione ingressi, grauis armaturæ equitum alam spoliarent, & Ludouicũ Marcianum captiuum facerent, quanuis florentinarum copiarum quæ nõ procul aberant metu, statim id deseruerint, & ut melius collibus, qui magni propter commeatum qui inde Pisas ferebatur, momenti erant, potirentur, & Florentinis Ligurni portus commercium impedirent, pleraq; ex illis castellis munierunt: ex quibus fortuito casu nobilitatum fuit Soianum: nam cum Floren-

tinus exercitus, cum eius eodem die expugnandi spe eò esset profectus, ideoq; omnia Cassinæ fluminis uada corrupissent, atq; grauis armaturæ equites ne hostes opem ferre possent, in fluminis ripa ad pugnã instructos collocassent, dum Petrus Caponius Florentinorum legatus, tormenta collocari curat, sclopetti globo ex oppido ictus, repentè interijt, finem profectò ob loci obscuritatem, & expeditionis paruitatem, haud sua uirtute dignum sortitus: quamobrem exercitus nulla alia re tẽtata discessit: eodemq; tempore Florentini milites in Lunigianam ad Verrueulæ arci, quam Malespini marchiones Genuensium auxilijs fulti oppugnabant, opem ferendam mittere fuerunt coacti: unde facilè illos repulerunt. Pisanorum uires per aliquot menses ualidæ fuerant: nam præter ciues & agricolas, iam longo usu bellicosos multos Venetorum ac Mediolanensium ducis equites peditesq; habebant, quãuis longè maior esset Venetorum numerus: pòst autem, quia Sfortianis copijs stipendia non persoluebantur, minui cœperunt: & ideo Veneti denuo centum grauis armaturæ equites, & sex triremes cum commeatu miserunt: nec ulli sumptui, qui ad eius urbis securitatem esset necessarius, & Pisanorũ beneuolentiam captandam oportunus, parcebant: Pisanorum autem animi quotidie magis ab Ludouico alienabantur, cùm eius in sumptibus & apparatib. parcitatem, tum etiam inconstantiam odio habentes: nam modò se in rebus ipsorum ardentem ostendebat, modò frigidè procedebat, adeò ut ferè eius uoluntatem suspectam habentes, illi tribuerent: quòd Ioannes Bentiuolus uelut à fœderatis ipsi erat iniunctum, contra Florentinos exercitum non duxisset: præsertim quia illi magnã stipen-

ſtipendiorum partem ipſius culpa, ſiue id auaritia, ſiue quòd ei Florentinorum moleſtiæ, ſed non tamen ſummæ oppreſsio grata eſſet, defuiſſe notum erat: quas ob res ipſemet ſuæ menti atq; proposito, in piſanis rebus contraria fundamenta iecerat, cuius gratia, ut in ſociorum conſilio Cæſari Piſana profectio decerneretur, autor erat: quod ubi decretum fuit, Cæſar duos legatos Florentiam miſerat, qui ipſum ad expeditionem quam magnis uiribus contra Chriſtianæ religionis hoſtes facere in animo habebat, neceſſariò ſibi in Italiam ad eam pacandam, atq; in ſecurum ſtatum reponendam, ueniendum cenſuiſſe ſignificarent: eamq; ob cauſſam ab Florentinis ut ſe ad Italiæ defenſionem cum reliquis ſocijs declararent, peteret: quòd ſi tamen aliud in animo haberent, mentem ſuam aperirent, uelle ſe eandem ob cauſſam, et quia id ad Cæſaream autoritatem pertineret, illorũ cũ Piſanis controuerſias cognoſcere, ideoq; cupere, ut do nec ipſe omnium rationes audiuiſſet, ab iniurijs abſtinerẽtur, quemadmodũ Piſanos facturos certò ſciret, quibus idem mandaſſet: ſeq; ad ius omnibus æquè reddendũ paratum eſſe lenibus uerbis affirmabat: cui orationi honorificis uerbis Cæſaris uoluntate commendata, quantamq; eius æquitati fidem haberent demonſtrantes, ſe per legatos quos ſtatim miſſuri eſſent, animũ ſuum penitus ei aperituros reſponderunt. Interea uerò Veneti, ne Cæſari aut Mediolanenſium duci Piſis occupandis facultatem relinquerent, denuo de Piſanorum conſenſu, Annibalem Bentiuolum cum centum & quinquaginta grauis armaturæ equitibus eò miſerunt: & paulò pòſt alios Epirotas & mille pedites, duci ſe hos milites ideo miſiſſe quòd ipſorum reſp. liberarum ciuitatũ ſtudioſa,

Pisanos ad agrum suum recuperandum iuuare uellet significantes, quarum copiarum ope Pisani ferè omnia in collibus posita castella recuperarunt: ob quæ beneficia, & ob Venetorum in eorum petitionibus, quib. modò militem, modò pecunias, modò commeatum tormentariumq; apparatum sæpe flagitabant explendis, promptam beneuolentiam, Pisanorum studia, ita Venetorum studijs erant coniuncta, ut ea fide, eoq; amore quo Insubriæ ducem prosequi solebant, in eos conuersis, eum Senatum in ipsorum patrocinio perseuerare summopere cuperent: & nihilominus Cæsaris, quia, ijs copijs quæ Pisis erant, & quas secum ducturus esset, se facilè Liguro potiri posse sperabant, aduentum urgebant. Florentini autem, qui præter reliquas difficultates, tunc temporis grauissima annonæ penuria premebantur, cũ se solos contra tot principum potentiam esse cernerent, magno in metu uersabantur: nemo enim in Italia erat qui eis opem ferret, & oratorum quos in Gallia habebebant literis, ab rege, quem uehemẽtissimè, ut ipsos in tantis periculis positos aliqua saltem pecuniæ summa iuuaret, rogarãt, nullam opem sperari posse, certiores facti fuerant: sola Petri Medicis molestia carebãt, quòd sociorum consilium fuit, hoc in motu eius nomine gratiáue non uti, quia Florentinos hoc metu, ad propriæ libertatis conseruationem magis coniungi, re ipsa compererant. Nec desinebat Ludouicus Sfortia, salutis ipsorum studij specie, & Venetorum potentiæ odio, illos uehementer, ut se Cæsaris iudicio subijcerent hortari, multa pericula & terrores ostendere, nullamq; præterea Venetos Pisis eijciendi rationem esse proponebat: ex quo statim ipsorum in integrum restitutio, res ad Ita-

lia

liæ quietem ualde necessaria: eamq; ob causſam ab Hiſpaniæ regibus, cæterisq; omnibus fœderatis expetita, ſequeretur: ſed tamen Florentini, neq; his inſidioſis uerbis, blandaq; leuitate moti, neq; tot difficultatibus atq; periculis territi, ullam cum Cæſare animi declarationē facere, neq; ſua iura eius arbitrio committere, niſi Piſis antea ipſis reſtitutis, quoniam eius neq; uoluntati, neq; authoritati fidebant ſtatuerunt: notum enim erat, illum quòd per ſe nec uires, nec pecunias haberet, ex Mediolanenſium ducis uoluntate pendēre: neq; in Venetis Piſas deſerendi uoluntas, aut neceſsitas cernebatur: ideo fōrti animo Ligurno muniendo, atq; inſtruēdo, & copijs ſuis omnibus in Piſano agro colligendis operā dabant: nihilominus ne ſe à concordia alienos oſtēderēt, & ut Cæſaris animum, ſi quomodo fieri poſſet, mitigarent, cum ipſe iam Genuam peruenisſet, legatos ad eum miſerunt, qui ad ea quæ eius oratores Florentiæ expoſuerant reſponderent: quorum mandata fuerunt, ut ei nulla declaratione opus eſſe perſuaderent: quòd ea obſeruantia qua eius nomen proſequebantur, ſibi à Florentina rep. quæcunq; optaret polliceri poſſet: monerent illum, nihil ad eius ſanctiſsimū Italiæ pacandæ propoſitum magis oportunum fōre, quàm ut Piſæ ſtatim Florentinis reſtituerentur: ex hoc enim fōnte omnes deliberationes ipſi & fœderatis moleſtas manare: quoniam uerò piſana res erat in cauſſa, ut quiſpiā alius ad Italiæ imperium aſpiraret, ideo ut eam in continuis moleſtijs retinerent, procurare: quibus uerbis, quanuis nō exprimeretur, Venetos denotabant, neq; iuſticiæ ipſius eſſe, ut qui per uim ſpoliatus fuerat, contra Cæſarearū legum ſentētiam, antequam poſſeſsionem ſuam recipe-

ret, iura ſua arbitro dijudicanda permittere cogeretur: illud tandem concludentes, remp. florentinã ſi hoc primùm ab illo impetraret, cum nulla præterea cauſſa aliquid præter communem pacem expetendi ſupereſſet, omnem declarationẽ quæ illi æqua uideretur facturã: eiuſq; æquitate per omnia fretam, iurium ſuorum cognitionem ipſi promptè permiſſuram: quod reſponſum quum Cæſari, ante omnia fœderi, Piſarum poſſeßionis intra æquum tempus recipiendæ fide ab ipſo accepta, adhærerent cupido non ſatisfaceret, aliud poſt longam deliberationem nullum ab ipſo reſponſum acceperũt, niſi quod in Genuenſis portus mole cum iam mari ſe cõmitteret ipſos à Pontificis legato, qui Genuæ erat, mentem ſuam intellecturos: à quo ad ducem, qui Dertona quò Cæſarem erat comitatus, Mediolanum redierat, reiecti eò contenderunt: cumq; iam ab eo audiri poſtulaſſent, mandatum Florentia, ubi legationis ipſorum progreſſus cognitus fuerat, ut nullo alio reſponſo quæſito in patriam redirent, acceperunt: quamobrem cum conſtituta hora ad ducem ueniſſent, reſponſi petitionem in id cõuerterunt: ut ſe cum Florẽtiam eſſent reuerſuri, itineri quo eum antequam imperij ipſius fines egrederẽtur, quemadmodum reip. ipſorum cum illo amicitia poſtularet, reuerẽter ſalutarẽt, parcere noluiſſe ſignificarẽt. Dux illos reſponſum petituros ratus, ut quemadmodum ſæpe ſolebat, eloquẽtiam arteſq; ſuas oſtentaret, & ex aliorum calamitatibus uoluptatem caperet, omnes ſociorum oratores, omnemq; ſuum ſenatum cõuocauerat, ſed hac oratione in admirationem perturbationemq; cõiectus, cum dolorem ſuum celare nõ poſſet, quodnam reſpõſum à Cæſare accepiſſent, interrogauit: cui cum

cui cum illi, se reip. suæ legibus, mãdata sua alteri principi quàm illi ad quem legati essent destinati communicare non posse respondissent, totus turbatus dixit: Ergo si nos responsum, cuius caussa uos à Cæsare ad nos reiectos fuisse scimus, uobis dederimus, uos id nõ audietis? cui illi, ipsis quo minus audirent non interdici, neque alios quin loquerentur prohiberi posse responderunt. at ille: Placet nobis illud uobis exponere, sed hoc nisi uos ea nobis enarretis quæ illi dixistis, fieri non potest: cumq; oratores sibi id eadem ob caussas non licere, idq; superuacaneum esse, quòd ipsorum petitionem ab Cæsare ijs quibus responsum suo nomine reddendũ commisissent, expositam fuisse necesse erat respondißet, ipse qui iam indignationem nec uerbis nec gestibus tegere poterat, eius ludibrij quo alios accipere uolebat, parte in se accepta, & oratores & reliquos omnes quos conuocauerat dimisit. Cæsar interea è Genuensi portu cum sex triremibus quas Veneti in pisano mari habebant, & multis Genuensium nauibus, quæ tormẽtis, sed non militibus abundabant (neq; enim plures erant quàm mille Germani pedites) profectus, ad Spediæ portum usq; nauigauit, & inde pedibus Pisas petijt: ubi quingentis equitibus & mille Germanis peditibus, qui terrestri itinere uenerant collectis, cum his & cum Mediolanensium ducis copijs, & Venetorũ militum parte, Ligurnum exercitum ducere statuit, eumq; locũ terra mariq; oppugnare: & ut reliquæ Venetorum copiæ ad Saccipontem castra ponerent, ne Florentinorum exercitus, qui non admodum potens erat, uel Pisanos molestia afficere, uel Ligurno opem ferre posset: sed nulla expeditio Florẽtinos minus quã

quæ contra Ligurnum fieret terrebat: erat enim oppidum illud militibus atq; tormentis satis instructum, & quotidie auxilia ibi expectabãtur: quoniam non multo antè, ut uires suas ea existimatione, in qua tunc Gallorum arma in Italia erãt augerent, ex Galliæ regis cõsensu Albigionem unum ex ipsius ducibus, cum centũ cataphractis, & mille partim Heluetijs, partim Aquitanis peditibus, ad stipẽdia sua adsciuerãt, ut mari, quibusdam nauibus quæ ipsorum mandato, ut annonæ penuriam qua in uniuerso Florentino imperio laborabatur, subleuarent, frumento oneratæ erant, Ligurnum uenirent: quæ deliberatio alio consilio, & in alium finem quàm ut se contra Cæsarem defenderẽt facta, etsi multa impedimenta habuit (nam & Albigio cum suis militibus, quum iam ad naues ueniisset, mari se committere recusauit: & ex peditibus sexcenti solummodò naues conscenderunt) nihilominus tam propitiã habuit fortunam, ut nec maius auxilium, nec oportunius exoptari potuerit: eodem enim die, quo Pisanus quidam legatus, ab Cæsare cum multis peditibus atq; equitibus ad pontes faciendos, & itinera copijs quæ uenturæ erant complananda præmissus, Ligurnum peruenit: naues ex Prouincia, quinq; onerariæ, & nõnullæ longæ nothæ, quas Galeones uocãt, & cum illis magna Normana oneraria, quã rex ad Caietam commeatu & militibus muniendam mittebat, supra Ligurnum tam secundis uentis sunt conspectæ, ut Cæsariana classe, quia tempestate supra Meloriam, scopulum ob Pisanorum uires olim ab Genuensibus nauali pugna prope eum commissa, in perpetuum attritas celebrem, altum pertere est coacta, minimè impediente, nullo alio detrimẽto, ni

to, nisi quòd una longa nauis frumento onusta, ab reliqua classe disiuncta ab hostibus capta fuit affectæ, portum sint ingressæ. hoc tam oportunum auxilium, ijs qui Ligurni erant ualde spem auxit, & Florentinorũ animos uehementer confirmauit: censebant enim hũc tam oportunum aduentum indicio esse, ubi ipsos humanæ uires deficerent, diuinum auxilium affuturum, ut illis diebus in maximo aliorum terrore, sæpe in cõcionibus publicis Sauonarola asseuerauerat. Sed non ideo Romanorum rex ab exercitu Ligurnum ducendo destitit, quo quingentis grauis, mille leuis armaturæ equitibus, & quatuor peditum millibus terrestri itinere missis, ipse nauibus longis ad stagni quod inter Pisas & Ligurnum est ostium, usq; uectus, & unius oppidi partis oppugnandæ cura Calatiæ comiti, quẽ Mediolanensium dux cum eo miserat demãdata, ipse ad alteram consedit: quãuis primo die ob magnã ab Ligurni tormentis acceptam molestiã difficillimè castra locarit, ut qui primò omnium portu potiri cupiebat, militibus ante lucem ad eam partem ubi fons est, admotis multis tormentis, Magnanum quem oppidani munierant, uerberare cœpit: illi uerò cum primum exercitũ ad eã partem admoueri conspexerunt, Palazzottum & turrim quæ ad mare erat, ut quæ defendi non possent, & nouæ turris iacturã parere possent diruerãt, eodemq; tempore, ut maritimã quoq; partem uerberaret, classem suam ad portum appellere iusserat, quoniã gallicæ naues, militibus & frumenti parte expositis, uectionis munere perfecto precibus in contrarium factis nihil proficientibus, ut in Prouinciam redirent discesserant: & Normana, ut suum Caietam uersus iter

sequeretur. Magnani oppugnatio ut oppidum deinde etiam mari oppugnaretur, parum proficiebat: erat enim locus ita munitus, ut ei tormenta parum obessent: & oppidani sæpe ad leuia certamina egrediebãtur: sed illud in fatis erat, ut Florentinorum spes ex uentorum aura concepta, eorundem quoq; beneficio expleretur: grauj namq; tempestate orta, classis ita concussa fuit, ut Grimalda nauis Genuensis, qua Cæsar ipse uectus fuerat, diu uentis agitata, è regione nouæ Ligurni arcis cum omnibus qui in ea erãt uiris & tormentis sit submersa: idẽ & duæ uenetæ triremes ad Iacobi promontorium passæ sunt: reliquæ uerò naues in uaria loca dissipatæ tantum damni acceperunt, ut ad hanc expeditionem inutiles fuerint: quo casu oppidani longam nauem quæ antea in hostium potestãtem uenerat recuperarunt. Ob classis naufragium Cæsar Pisas redijt, ubi post multã deliberationem, omnibus Ligurnũ iam expugnari posse diffidentibus, ut exercitus inde abduceretur, & bellum in aliã partem transferretur decretum fuit: ideo Cæsar Vicopisanum contendit, & ponte ad Arnum inter Cascinã & Vicũ, altero ad Cileechium fieri iusso, cum transmissurus crederetur, repentè uasis collectis, nullo alio progressu in Hetruria facto, nisi quòd quadringenti ipsius equites Bulgherium ignobile in Pisarum maritima ora castellum diri puerunt, Mediolanum uersus terrestri itinere redijt. Hunc suum repentinum discessum eo excusabat, quòd subinde difficultates augerentur: nec crebris eius nouæ pecuniæ petitionib. satis fieret: cum nec Veneti de eius fide dubitantes, maiorem exercitus partem amplius Pisis egredi paterẽtur: nec dum Venetus senatus de se-

de septuaginta millibus aureorum numûm portionem suam integrè soluerat: quamobrem Mediolanensium ducem ualdè extollẽs, illos grauiter accusabat. Papiæ quo ipse se transtulit, noua consultatio habita fuit: & quãuis se in Germaniã redire uelle diuulgasset, tamen se per totam hyemem cum mille equitibus, & duobus peditum millibus, si modò ei singulis mensibus uiginti duo Rhenensium aureorum numûm millia numerarẽtur, mãsurum assentiebatur: cuius rei dum responsum à Venetis expectatur, eo tempore quo Mediolani ex pestabatur, in Laumellinã est profectus: erat enim illi ut eius progressus sequentibus temporibus melius declararunt, fatale, ut in eã urbem non ueniret. ex Laumellina mutato consilio, Cusagum ad sextum ab urbe lapidem redijt: unde inopinatò, duce atq; oratoribus qui aderant inscijs, Comum est profectus: ubi cum in prandio sedens pontificium legatum, cui ne se sequeretur per nũcios significauerat, uenisse cognouisset, mẽsa relicta, tanta celeritate nauem conscendit, ut uix legatus ei pauca uerba ad nauim dicere potuerit: cui, sibi in Germaniã necessariò proficiscendum, sed statim reuersurum, respondit: & nihilominus ubi Comensi lacu Bellasium peruenit, Venetos ijs quæ Papiæ agitata fuerant assentiri certior factus, denuo Mediolanũ redeundi spem fecit, sed post paucos admodum dies, naturæ suæ insita uarietate usus, equitum ac peditũ suorum parte relicta, & uirium suarum tenuitate, paruæ cum Cæsarei nominis dignitate, Italiæ quæ iam diu armatos Cæsares nõ uiderat ostensa, in Germaniam contendit. Ludouicus Sfortia, Pisarum, nisi noui casus inciderent amplius, suo imperio adijciendarum, uel ex

Venetorum manibus eripiendarum ob eius discessum spe amissa omnes copias suas reuocauit: & quum ex utriusq; partis defatigatione, temporis successu sibi aliquā exoptatā occasionē dari posse speraret, eo quòd Veneti soli in bello cum Florentinis implicati relinquerentur, dolorem suum ex parte solabatur. Quarū copiarum discessu, Florentini in Pisano agro hostibus potentiores relicti, omnia montana castella recuperarunt: ideoq; Veneti ad nouos, ut illorū progressus impedirent, apparatus faciendos coacti, ijs copijs quæ aderant, tot addiderunt, ut in uniuersum essent quadringenti grauis, septingenti leuis armaturæ equites, & plusquam duo millia peditum. Interea uerò in regno Neapolitano, ferè omnes gallici belli reliquiæ sunt dissolutæ: quoniam Tarentina ciuitas cum arcibus fame oppressa, sese Venetis qui illam sua classe obsidebant, dedidit: qui ea per multos dies in potestate sua retēta, cumq; suspicio esset eos eam uelle suam facere, tādem pontifice atq; Hispaniæ regibus id uehementer flagitantibus, eam Federico restituerunt: & quum Normanam nauim supra Herculis portum cum nonnullis Genuensibus, in quas inciderat, congressam, deinde iter suum sequentem maris tempestate uictam submersam Caietæ nunciatum esset, Galli qui in ea ciuitate erant, quam nouus rex denuò obsidebat, etsi (ut fama erat) tantum commeatus aliarumq; rerum necessariarum, ut aliquot menses obsidionem sustinere possent haberent, regem tandem ad opem ipsis ferendam haud diligentiorem fore, quàm tot nobilibus uiris, totq; ciuitatibus quæ eius partes tuebantur auxilio iuuandis fuisset, rati, Obignini, qui ob aliquas difficultates, in Calabriæ

briæ arcibus tradendis ortas, nondum Neapoli discessserat, opera cum Federico, ut ciuitate & arce relicta, cum rebus suis omnibus mari in Galliam incolumes redeundi facultatẽ haberẽt, conuenerunt: qua re Galliæ rex, auxiliorum in regnum Neapolitanum mittẽdorum cura liberatus, & ab altera parte detrimenti atq; infamiæ stimulis accensus, Baptistini Fregosij, qui antea Genuæ dux fuerat factione, & clientelis quas Hostiensis Sauonæ, in qua natus erat fretus, Genuam inuadere statuit, tum oportunitatem ex discordia eo tẽpore inter Io. Ludouicum Fliscum & Adurnios orta, tũ quòd in uniuersum Genuenses non satis æquo in Mediolanensium ducem animo essent, quia ut in Petræsanctæ uenditione Lucenses ipsis præferrentur autor fuerat: & quia postea se ut in eorum potestatem rediret, cum se effecturum promisisset, eaq; re ut conceptã indignationẽ mitigaret, Venetorũ autoritate esset usus, multos menses ipsos uana spe fouerat, augeri existimabat. Huius regiæ deliberationis metus, Ludouicũ qui ob Pisanas res ab Venetis ferè erat alienatus, ut se denuo illis coniungeret, utq; equites ac pedites Germanos quos Cæsar in Italia reliquerat, Genuam mitteret coegit: quib. nisi hæc necessitas incidisset, nulla re prospectum fuisset. Quæ dum agitantur, Pontifex se Vrsinorum oppida occupandi magnam oportunitatem nactum ratus, quoniã eius familiæ capita Neapoli detinebantur, Virginium & reliquos in purpuratorum senatu, quòd contra sua præcepta ad Gallorum stipendia essent profecti, perduelles declarauit: & illorũ bona fisco addixit: quo facto anni nonagesimi septimi supra millesimum & quadringentesimum initio ditionẽ 1497.

illorum inuasit, & ut Columnij pluribus ex partibus ubi fines cum Vrsinis cõmunes habẽt, idẽ facerent mã dauit. Fuit hæc expeditio ab Ascanio cardinale ob ueterem eius cum Columnijs amicitiam, & cum Vrsinis dissensionem, Mediolanensium consentiente duce ualde commendata, sed Venetis qui eius familiæ benuolentiam promereri cupiebant molesta: sed tamen quũ nulla ratione, quo minus pontifex ius suum perseque retur, impedire possent, nec illum eo tempore ab se alienare utile esset, ut Vrbinatium dux, qui & pontifici & ipsis militabat, se pontificijs copijs, quibus Candiæ dux imperabat, & quarum legatus erat Lunensis cardinalis patria Papiensis, qui prorsus ab Ascanij auctoritate pendebat coniungeret, annuerunt: & Federicus rex ei Fabricium Columnam auxilio misit. Hic exercitus multis castellis deditione captis, Triuinianum obsedit: quod oppidum ubi se per aliquot dies strenuè defendisset, ad illorum arbitrium deditionem fecit: sed dum hi se tuerentur, Barptolomæus Aluianus Braciano egressus, ad octauum ab Vrbe lapidem, quadringentos equites qui tormenta ad pontificium exercitũ ducebant, fudit: & alio die, cum prope Marianimontis crucem usq; excurrisset, parum abfuit quin Valentinum cardinalem Roma ad uenationem egressum ceperit: sed his fuga saluti suæ consuluit. Triuiniano capto, exercitus ad Insulã contendit, ubi arcis parte tormentis uerberata, deditione ea potiti sunt: & tandem belli impetus omnis circa Bracianum collectus est: ubi omnis Vrsinorum defensionis spes erat collocata. Locus enim per se firmus, bene munitus ac reparatus fuerat, & suburbium operibus confirmatũ: cuius in fronte ual-

te uallum construxerant: in quo propugnatorum satis magnus erat numerus, Aluiano duce, qui iuuenis adhuc, sed ingenio feroci, incredibili celeritate, & in armis exercitatus, eam sui spem facicbat, qua in sequē tibus temporibus eius res gestæ minimè inferiores extiterunt. Nec pontifex exercitum suum quotidie auge re desinebat, cui denuo octingentos Germanos pedites ex ijs qui in regno neapolitano militauerant, adiunxe rat: certatum est per multos dies magna utrinq; contentione, quum obsidentes pluribus in locis tormenta collocassent: & obsessi summa ubiq; diligentia & fortitudine, prouiderent atq; occurrerent, nihilominus intra paucos dies suburbium deserere sunt coacti: quo capto, Pontificij oppidi oppugnationem ferociter aggressi sunt: sed quamuis iam signa in muris fixissent, magna accepta clade, recedere coacti fuerunt: qua in oppugnatione uulneratus fuit Antonellus Sabellus. Qui intus erant eandem & contra alteram oppugna tionem, hostibus, ex quibus plusquàm ducenti partim cæsi, partim uulnerati fuerunt, maiore cū clade repulsis, uirtutem ostenderunt: idq; summa cum Aluiani, cui huius propugnationis gloria præcipuè tribuebatur, laude: nam & intus ad omnia necessaria munia obeūda promptissimus erat, & foris hostilē exercitū crebris excursionibus, assiduis molestijs die nocteq; afficiebat. Illud quoq; eius laudes auxit, quòd cū quosdam expedi tos equites quodā die Cereuetere, quod Vrsinorū erat in castra usq; excurrere iussisset, huius tumultus occasione egressus, pedites qui tormenta custodiebāt fudit, & aliquot minora tormenta Bracianum traxit: & nihilominus die nocteq; oppugnati atq; afflicti, auxilij

potissimùm spe foueri incipiebant: quoniam Carolus Vrsinus & Vitellocius, ob Guelfam factionem Vrsinis coniuncti, qui pecunia ab Galliæ rege, ut copias suas in regno neapolitano dissipatas instauraret, accepta, nauibus quæ ex Prouincia Ligurnum appulsæ fuerant, in Italiam uenerant, sese ut tantum periculum amouerent, comparabant. Quamobrem Carolus Sorianum profectus, militibus ueteranis, & Vrsinorum amicis, atq; clientibus colligendis operam dabat: & Vitellocius in Ciuitate castelli, idem cum suis militibus & regionis peditatu faciebat: quibus collectis, cum ducētis grauis armaturæ equitibus, & mille & octingentis ex suis peditibus, & tormentis in curribus gallico more impositis, Soriani se Carolo coniunxit: quare pontificij duces, si illi ulterius progrederentur, inter illos & eos qui Braciani erant positos esse periculosum iudicantes, ac ne totam circumiectam oram in qua iam aliquot castella diripuerant, eis prædæ relinquerent: castris Braciano motis, & maioribus tormentis Anguillariam uectis, contra hostes iter direxerunt: cum quibus inter Sorianum & Baßanum congreßi, per aliquot horas ferociter dimicarunt. Sed tandem põtificij quamuis in principio pugnæ Franciottus Vrsinus ab Columnijs captus fuerit, tamen impedimentis tormentisq; amißis, & partim captis, partim uerò cæsis plusquàm quingentis, fusi fuerunt: inter quos capti fuere, Vrbinatium dux, Io. Petrus Gonzaga Nogarolæ comes, & multi alij magni uiri, & Candiæ dux leui in facie uulnere accepto, unà cum pontificio legato, & Fabricio Columna, Roncilionem fuga petierunt. Huius uictoriæ præcipuam laudem Vitellocius retulit: quoniam

niam Ciuitatis castelli peditatus, antea ab fratribus, & ab ipso transalpinæ militiæ more edocta, eo die plurimũ ab eius industria adiuta fuit: nam cum illos hastis, communem mensuram ad sesquipedem excedentibus armasset, id commodi, cum ab illo contra hostilem peditatum perducti sunt habuerunt, ut ob hastarum longitudinẽ illæsi ipsi hostes uulnerarent: eosq; facilè profligarent, idq; tanto maiore cum laude, quod in hostili agmine erant octingenti Germani pedites, quæ gens, semper post Caroli regis aduentum Italis peditib. maximo terrori fuerat. Post hanc uictoriam cœperunt uictores absq; impedimento per omnem cisliberinam regionem excurrere: deinde copiarum pars flumine infra Montemrotundum transmisso, per illud iter quod solum tutum erat relictum, excurrebant: ob quæ pericula pontifex multis militibus denuo conscriptis, Consaluum & Prosperum Columnam, ad opem sibi ferendam ex regno neapolitano euocauit: & nihilominus post paucos dies Venetorum oratoribus Vrsinæ gentis beneficio, & Hispano quòd ne ex hoc initio maior in sociorum rebus perturbatio oriretur metueret, sese magno studio interponentibus, admodũ prompta tam Pontificis sumptibus faciendis natura alienissimi, quã Vrsinorum, qui quum pecunia carerent, & ab omnib. desererentur, sibi tandẽ Pontificis potentiæ necessariò cedendum animaduertebant uoluntate, pax inita est. Pacis capita hæc fuerunt, ut Vrsinis in regio stipendio ad pacti temporis finem usq; perseuerare liceret: ea tamen lege, ne contra Pontificum imperium arma capere cogerentur: omnia oppida hoc bello capta eis restituerentur: sed quinquaginta aureorum numûm millia

Pontifici numerarẽt: ex quibus triginta millia, quãprimùm ab Federico Io. Iordanus & Paulus Vrsini liberarentur (Virginius enim ante paucos dies, uel febre, uel ut aliqui existimarũt ueneno, in oui arce ex hac uita migrarat) reliqua uiginti millia intra octo menses repræsentarentur: sed Anguillaria & Cereuetus, interea pignoris nomine, in Ascanij & Sanseuerinatis cardinalium manus deponerentur: qui in Soriano prælio capti erat dimitterentur, præter Vrbinatium ducẽ, pro quo liberando etsi sociorum oratores laborarint, Pontifex quia Vrsinos pecuniæ quæ ab eis petebatur soluendæ, nisi ex eius ducis mulcta facultatem non habere sciebat id non ursit: eius autem mulcta paulò pòst quadraginta millia aureorum numûm fuit constituta: & insuper additum, ut non antè dimitteretur quàm Paulus Vitellius, qui in Atellæ deditione, ab Mantuano marchione captus fuerat, absq; ullo precio libertatem esset consecutus. Pontifex itaq; parua cum dignitate Vrsinorum bello liberatus stipendio militibus quos Consaluus ducebat persoluto, suisq; adiunctis, illum ad Ostiæ, quam etiam tum S. Petri in Vincula cardinalis obtinebat, expeditionem misit: ubi antequã uix tormenta essent collocata, arcis præfectus sese ad Consalui arbitrium dedidit. Ostia capta Consaluus triumphum ducenti similis, cum centum grauis, ducentis leuis armaturæ equitibus, mille ac quingentis peditibus, qui omnes Hispani erant, arcis præfectum uelut captiuum, quẽ paulò pòst dimisit, ante se ducens Romam est ingressus, & ab multis antistitibus, Pontificis atq; omnium cardinaliũ familiis, cum totius populi & aulæ, ducẽ, cuius nomen iam per totam Italiam clarissimum erat, uidere cupientium concur-

concursu, ad Pontificem in senatu sedentem est perductus: qui illum maximo cum honore accipiens, in eius uirtutis testimonium, rosam quotannis ab Pontificibus donari consuetam, ei dono dedit: ille uerò deinde ad Federicum regem redijt, qui urbis præfecti ditionem aggressus, omnia oppida quæ ab Galliæ rege, cum regnũ illud occuparet, Piscariæ marchioni adempta, ei tradita fuerant, ceperat: & Sora, Arcioq;, sed non illarum arcibus, captis, Roccaguilielmiam obsidebat: quoniam Oliueti comitis ditionem, iam antequam eum ducatum præfecto, nimirum Sorano duci uẽderet, pactione obtinuerat. Et nihilominus in hac secunda fortuna Federico molestiæ quàm plurimæ minimè deerant, nõ modò ab amicis (Consaluus enim Calabriæ partem regũ suorum nomine retinebat) uerùm etiam ab reconciliatis inimicis. nam cum quadam nocte Bisiniani princeps in castelli Noui neapolitani egressu, à quodam Græco graui ter esset uulneratus, tantus Salernitanum principem ne hoc regis iussu ad præteritas iniurias ulciscendas factum esset, terror inuasit, ut statim suspicionis caussa minimè dissimulata, Neapoli Salernum se contulerit: et quamuis Græcum à quo ob iniuriam, ut constabat, ab eo ante multos annos in uxoris corpore acceptã, fuerat uulneratus, captum rex, in eius potestatem misisset, nihilominus ut in ueteribus grauibusq; odijs firmã pacem constituere, quòd ea uel suspicione, uel ultionis cupiditate impediatur difficilè est, nunquã amplius princeps ut ei fideret flecti potuit: quæ res quum Gallis, qui Angeli montem, & nonnulla alia munita loca tuebantur, nouorum in regno motuum excitandorum spem faceret, ut in defensione constantius perseuerarent, in

cauſſa erat. Maiora pericula hoc tempore, ex Gallorũ qui tunc ab Hiſpanorum minis tuti erant, motibus Inſubriæ imminebãt: nam cum inter eos potius leues incurſiones & belli minæ, quàm aliquid memorabile, præterquam quòd à Gallis breuiſſimo temporis interuallo Salſium & captum & exuſtum fuerat, factæ fuiſſent, pacis colloquia inter eos reges introducta fuerãt, quæ ut commodius tractari poſſent, duorum menſium inducia conſtitutæ: qua occaſione Carolus cum Genuæ & Sauonæ rebus liberius operam dare poſſet, mille cataphractis, tribus Heluetiorum, & totidem Vaſconũ militibus Aſtam miſsis, Triultio ſuo in Italia uicario, ut Baptiſtino, & Oſtienſi Cardinali opem ferret mandauit: & præter hos paulò pòſt Aurelianum ducem cum magno exercitu, ad mediolanenſis imperij expeditionem proprio nomine faciendam mittere in animo habebat: & ut Genuenſem expeditionem faciliorem redderet, Octauianum Fregoſium ad Florentinos, qui, ut eodem tempore Lunigianam & orientalem oram inuaderẽt ab eis peteret, miſit, & Paulobaptiſtæ Fregoſio, occidui litoris ſex nauibus longis turbandi curã dedit. Cœpit hic motus tanto cum Mediolanẽſium ducis, qui per ſe non ſatis erat inſtructus, nec dum à Venetis promiſſa auxilia acceperat, terrore, ut ſi qua ratione debebat perſeueraſſet, aliquid magni pariturus fuerit, & Mediolani facilius quàm Genuæ: Genuẽſes enim, cum Ludouici opera, Io. Ludouicus Fliſcus & Adurnij recõciliati eſſent, multos pedites conſcripſerãt, & claſſem Venetorum, & Ludouici ſumptibus inſtruxerant, cui ſex triremes à Federico miſſæ acceſſerunt: pontifex autem magis conſilijs atq; oſtentatione, quàm factis fœderati

nomen

nomen retinens, nullius nec terra, nec mari sumptus in hisce periculis particeps esse uoluit. Huius expeditionis progressus fuerunt, ut Baptistinus, & cum eo Triultius, Nouium exercitum ducerent, quo oppido, ab Insubrium duce spoliatus, arcem obtinebat: ob quorũ aduentum Calatiæ comes, qui cum sexaginta grauis, ducentis leuis armaturæ equitibus, & quingentis peditibus eius custodiæ præerat, de eo defendẽdo diffisus, Seravallem se recepit. Nouio occupato, exulum existimatio nõ parum creuit: nam præterquam quòd oppidum multorum hominum capax erat, itineri quo Mediolano Genuam itur, impedimento est: & situ suo, ad circũiecta loca infesta reddenda ualde est oportunum. Baptistinus deinde alia oppida huic propinqua occupauit, eodemq; tempore Cardinalis cum ducentis cataphractis, & tribus peditum millibus, Albintimillio capto, Sauonæ exercitum admouit: sed ciuibus motum nullũ excitantibus, & Ioan. Adurnium cum multis peditibus appropinquare certior factus, Altarium Monferratensis marchionis oppidum, quod octo passuum millia Sauona distat, se recepit. Maioris autem ponderis fuit Triultij initium, qui occasionis ad bellum in mediolanẽsi imperio accendendum, inueniendæ cupidus, etsi rex ut prius Genuæ & Sauonæ rebus opera daretur mandarat, Boscum magni momenti castellum in Alexandrino agro, eo prætextu cepit, quòd ad militum, qui in Liguriam erant profecti securitatem, Mediolanensium ducis militibus, Alexandria in Genuẽsium ditionem perueniendi facultatẽ necesse esset intercludere: sed tamen ne aperte regis mandata excederet, nõ ulterius est progressus, sicq; maximam occasionem amisit: quoniã om-

nis circumiecta regio, Boſco capto, pars timore, pars rerum nouarum cupiditate erat concitata: nec dux in in ea parte plus quàm quingentos grauis armaturæ equites, & ſex peditũ millia habebat: & Galeacius Sanſeuerinas, qui Alexandriæ erat, eius niſi maiores uires haberet, defendendæ ſpem amittere incipiebat: iamq; Ludouicus, non minus in hac aduerſa fortuna quàm in alijs omnibus eſſe ſoleret timidus, Ferrariẽſium ducem ut de pace aliqua ratione inter Galliæ regem & ſe concilianda intercederet rogabat. Sed Triultij inter Boſcũ & Nouium mora, Ludouico ſui comparandi, & Venetis, qui promptiſſimis animis ad eius defenſionem concurrentes, antea mille & quingentos pedites Genuam miſerant, multos grauis & leuis armaturæ equites Alexandriam mittendi ſpacium conceſſit: & poſtremò Pitiliani comiti ipſorum exercitus imperatori, quoniam Mantuanus marchio ab Venetorum ſtipendijs diſceſſerat, ut maximam copiarum partem ad eius imperij auxilium duceret mandarant: ſic ijs quæ magna ſpe cœpta fuerant, deferueſcẽtibus, Baptiſtinus nulla re Genuæ, quæ ciuitas ob apparatus factos nullum motum excitauit, confecta, ſe iterum Triultio coniunxit: conſilia ſua ideo uana extitiſſe afferens, quòd Florentini Orientale litus nõ inuaſiſſent, qui ſeſe antequam Gallorum res fe liciores ualidioresq; appararẽt, bello immiſcere minimè prudens conſilium exiſtimarant: Oſtienſis quoq; nulla re, niſi quòd aliqua Finarij marchionis oppida, quòd is ſe Sauonæ defenſorem oſtendiſſet, ceperat, geſta, ſe Triultio coniunxit. Gallicæ itaq; copiæ coniunctæ, aliquot excurſiones Caſtellacium uerſus fecerunt: quod oppidum Boſco uicinum iam ab Ludouici militũ præfectis

fectis munitum fuerat: cumq; sociorum exercitus qui Alexandriam conueniebat, assiduè augeretur, & uicissim Gallis pecuniæ & commeatus deesse inciperẽt, nec reliqui duces Triultio libenter parerent, Nouio & Bosco præsidio munitis, cum exercitu prope Astam se recipere coactus fuit. Huic expeditioni copiarum in plures partes distributio, ut sæpe usuuenire uidemus, obfuisse creditur: quòd si omnes imitio Genuam petiissent, forte meliorem successum sortiti essent: nam præter factionum studia, & indignationem Petræsanctæ caussa natam, Germanorum equitum ac peditum quos Mediolanensiũ dux miserat pars, cum paucos dies ibi fuissent, repentè in Germaniam redierant. Fieri etiam potest, ut illi ijdem qui superiore anno Galliæ regis in Italiam aduentum, & regni neapolitani subsidia impedierant, ijsdem artibus, ut & hanc expeditionem apparatuum difficultate impedirent, usi sint: & eo magis, quia fama erat Mediolanensium ducem, qui suis populis graues exactiones imperabat, multa Borbonio duci, atque alijs qui autoritate apud regem pollebant, largiri: quæ nota etiam ad Maclouiensem cardinalem peruenieba. Vtcunq; autem se res habeat, illud certum est, Aurelianorum ducem, ut Astam ueniret destinatum, & uehementer ab rege incitatum, omnia quæ ad huiusmodi expeditionem erant necessaria comparasse: sed siue quòd necessaria sibi pòst subministratum iri minimè fideret, siue ut multi interpretabantur, quòd rex cũ semper corpore æger esset, regnũq; si ille absq; liberis excederet, ad eum spectaret, inuitus ex Galliæ regno discederet, cunctatus est. Rex autem Genuæ & Sauonæ mutationis spe frustratus, cum Hispaniæ regib. cœpta col-

loquia maiore studio prosequi cœpit, quæ unica tanta difficultas remorata fuerat, quòd rex Galliæ, ad Cisalpina bella liber esse cupiens, Italiæ res inducijs quæ tractabantur comprehendi nolebat: & Hispaniæ reges, se nullam ob aliam quàm honoris causſam eius uoluntati repugnare ostendentes, ut & illæ comprehenderentur, instabant: nam cum omnibus idem de inducijs, ut facilius de pace agi posset, animus esset, honestius inde ab Italorum fœdere discedere possent: quamobrem ubi sæpius legati ultro citroq; missi fuerunt, Hispanis artibus tandem, ut ferè semper, superantibus, inducias pro se, subiectis atq; clientibus suis, & pro ijs quoq; quos quisque eorum nominaret fecerunt. Quæ induciæ quinto Martij die inter eos, sed inter nominatos post quinquagesimum diem incipientes, in totũ Octobrem proximum extenderentur. Vnusquisq; illorum eos principes & status in Italia, qui sibi fœdere uel clientela iuncti erant nominauit: & insuper Hispaniæ reges Federi cum regem & Pisanos addiderunt: præterea proprios homines qui de pace agerent, Mompessulum mittere constituerunt, quò reliquorum sociorum oratores conuenire possent: & in hoc negocio Hispaniæ reges se aliqua iusta occasione arrepta, contra Italos cum Galliæ rege fœdus imituros spem faciebant: & iam tum de regno neapolitano inter se diuidendo proponebant: quæ induciæ, etsi absq; Italiæ sociorum consensu factæ essẽt, omnibus tamen, & præsertim Mediolanensium ducis ut bellum à finibus suis auerteretur cupidissimo, gratæ fuerunt. Sed quum se inuicem infestandi facultas in Italia ad uigesimum quintum usq; Aprilis diẽ libera esset, Triultius & Baptistinus, & cum eis Serenonius, cum quinq;

quinq; militum millibus in occiduam Liguriæ oram re uersi, Albigaunum oppidum inuaserunt: quod & si primò ferè totum occuparint, nihilominus in eius ingressu dissipati, ab paruo hostium numero inde pulsi sunt: deinde Finariensem marchionatum, ut Italis cò subsidia mittendi caussam præberent, se inde eius ad prælium alliciendi occasionem habituros sperantes, sunt ingressi: quod cum eis nõ succesisset, nihil amplius præclari gesserunt, cum præsertim ducum discordia creuisset: & ob inducias factas stipendia indies magis deficerent. Quo tempore socij Nouio excepto, omnia prius amissa oppida recuperarant, & tandem Nouium quoq;, etsi Calatinus comes castris admotis repulsus fuisset, deditione receperunt: neq; ex locis occupatis, ullus præter parua quædam in Finariensi ditione oppidula, in Gallorũ potestate relictus est. Quibus in molestijs Sabaudiæ dux, ab utraq; parte magnis promissis tentatus, & Monferratensis, cuius administratio ab Romanorum rege, Cõstantino Macedoni confirmata fuerat, sese nec Galliæ regi, nec fœderatis fauere ostenderunt. Hoc anno nihil magni inter Florentinos & Pisanos, quamuis assiduè bellum gestum sit, effectum est, nisi quod cum Pisani Io. Paulo Manfrono duce cum quadringentis expeditis equitibus, & mille ac quingentis peditibus ad Vallũ ab ipsis ad stagni pontem factum, quòd cum Cæsar Ligurno discessit amiserant, recuperandum essent profecti, Rinucius comes ea de re certior factus, Ligurnensi itinere multos equites ad id tuendũ duxit: & Pisanis nullum impedimentum nisi Pontaderensi itinere expectantibus, cum illos iam uallũ oppugnantes offendisset, multis captis facilè eos fudit. Sed ob inducias factas, etsi ea

Florentini inuiti admiserint, inter eos quoq; arma sunt depositа: suis etenim rebus, Pisanis respirandi spacium concedere inutile existimabant: quia & si inducię essẽt ob Petri Medicis, qui semper aliquid moliebatur, suspicionem, & Venetarum copiarum quæ Pisis erant metum, eosdem sumptus facere cogebantur. Sic armis ubique depositis, uel iamiam deponendis, Ludouicus quãuis in proximis periculis sibi à Veneto senatu ob prompta auxilia ab eo accepta optimè satisfactum ostendisset, & palàm magnificis uerbis Venetam uirtutem ac potentiam extulisset, atq; Io. Galeacij primi Mediolanensium ducis, qui testamentum suum eius senatus fidei exequendum commisisset, prouidentiam commẽdasset, nihilominus cum pisanam prædam quam ipse tanto labore, totq; artibus excitasset, persecutusq; esset, illis ut manifeste futurum apparebat relinqui, ferre non posset: ideoq; ut id quod uiribus adipisci non poterat, consilio assequeretur, cum Pontifice & Hispaniæ regum, quibus omnibus tanta Venetorum potentia molesta erat, oratoribus egit, proponerent ad Gallos omnib. adiumentis in Italia priuandos, atq; eam totam ad concordiam reducendam, necesse esse Pisarum restitutione Florentinos, postquam id alia ratione fieri non poterat, in commune fœdus allicere: quòd dum ab alijs erãt seiuncti, Galliæ regem, ut in Italiam ueniret cohortari non desisterent: qui si uenisset, posse illos pecunijs & copijs suis, cum præsertim in media Italia sint collocati, res non paruas efficere. Sed huic sententiæ ut communi saluti ualdè perniciosæ, ab Veneto oratore repugnatum est: asserebat enim eam esse Florentinorum in Galliæ regem propensionem, ut uel hoc beneficio in eos collato

nequa-

nequaquam, nisi promissorum seruandorum idoneam cautionem dedissent, illis esset fidendum: in tanti autem momenti rebus, nullam nisi Ligurnum in fœderatorũ manus deponerent cautionem idoneam esse: quod ille artificiosè, ut, cum illos nunquam locum tanti ad imperium ipsorum momenti deposituros sciret, maiorem contradicendi facultatem haberet, proponebat: quo ut cogitauerat facto, tanta uehementia sese opposuit, ut cum Pontifex & Mediolanẽsium ducis orator, ne illos à fœdere suo alienarent, repugnare non auderent, id colloquium omissum sit, & noua à Pontifice & Venetis ad Florentinos ui à Gallica societate diuellendos, ratio introducta, quia ijs qui de eis lædendis cogitabant, peruersus eius ciuitatis status, animum augebat: erat enim inter ciues non parua dissensio ex reip. forma orta. nam cum primò popularis status est constitutus, ea temperamẽta adhibita non fuerant, quæ & libertatem idoneis modis firmarent, & ne resp. multitudinis imperitia atq; licentia perturbaretur prohiberẽt: ideo cum amplioris census ciues minoris quàm æquum uideretur fierent, & uicissim illorum ambitio populo esset suspecta, multiq; sæpe grauibus deliberationibus interessent, qui ea non satis intelligerent, & altero quoq; mẽse supremus magistratus ad quem difficillimarum quarumque rerum summa referebatur, mutaretur, respub. admodum perturbatè administrabatur: quibus accedebat magna Sauonarolæ autoritas, cuius auditores ferè tacitè conspirauerant: cumq; multi inter eos honesti ciues essent, & contrariam factionem numero etiam superarent, magistratus & honores multo magis in eos qui eum sequebantur, quàm in alios distribui uideban-

tur: eamq; ob causſam cum ciuitas manifeſtè eſſet diuiſa, altera pars alteram in publicis conſeßibus impugnabat: neq; ullam publici boni rationem, ut in diuiſis ciuium ſtudijs accidit, quo aduerſariorum exiſtimationẽ euerterent habebant. Harum perturbationum periculum augebat, quòd præter longas moleſtias, & graues ſumptus ab ea ciuitate perpeſſos, ſumma eo anno erat annonæ penuria: ex quo exiſtimari poterat, plebem fame oppreſſam res nouas exoptaturam: quæ omnia Petro Medici præter has occaſiones ab nonnullis ciuibus incitato, ad exoptatum finem facilè perueniendi ſpem fecerunt. quare conſilijs ſuis cum Sanſeuerinati Cardinale ſibi ueteris amicitiæ iure coniuncto, & cum Aluiano communicatis, clàm etiam à Venetis, qui piſanas res Florentinorum moleſtijs firmari exiſtimabant, incitatus, ut per inſidias Florentiam ingrederetur, conari ſtatuit: præſertim uerò certior factus, ubi Bernardum Nerium grauem & magna autoritate uirum, ueterem & parentis & ſuum amicum, uexilliferum, quæ ſumma eſt in Repub. dignitas, creatum, & nonnullos alios, quibus ob ueteres clientelas potentiam ſuam gratam fore cenſebat, ad eundem magiſtratum euectos. Huic conſilio & Pontifex, qui poſtquam Florentinos à Galliæ rege beneficijs diſiungere non potuerat, iniurijs facere cupiebat, eſt aſſenſus: nec dux Mediolani, quòd ſe ob præſentis ſtatus perturbationem, firmum aliquod fundamentum, ſocietatemue cum ea ciuitate habere nõ poſſe cenſeret, quamuis nec Petri cùm ob iniurias ei illatas, tum quia ne nimium ex Venetorum autoritate penderet metuebat, reditus ei non placeret, repugnauit. Petrus igitur quanta pecunia potuit, ex ſuis & amicorũ opibus

opibus collecta: &, ut opinio fuit, parua summa à Venetis subministrata, Senas est profectus: eumq; Aluianus cum equitibus & peditib. semper, ut eius profectio Florentinis esset occultissima, noctu per deuia iter faciens sequutus est. Senis Io. Iacobi & Pandulfi, Petruciorum eius reip. summorum ciuium paternorum sibiq; amicorum fauore, clàm alios milites habuit, adeo, ut cum sexcentis equitibus, & quadringentis selectis peditibus, biduo post cœptas inducias quibus Senenses non comprehendebantur, Florentiam uersus ea spe, ut cum repẽte in ipso diluculo eò peruenissent, se facilè uel casu quopiam, uel tumultu quem pro se exoriturũ sperabat, ingressurum existimaret, est profectus: quod cõsilium fortasse uanum non extitisset, nisi fortunæ eius aduersariorum negligentiam adiuuasset: nam quũ prima noctis uigilia, ad tabernulas quæ sunt nonnullæ domus in Regia uia positæ, eo consilio ut maximam partẽ noctis ambularet, castra posuisset, magna pluuia superuenit, quæ tantum ei impedimenti attulit, ut nisi multas horas post solis ortum Florentiam peruenire non potuerit: quæ mora, ijs qui se eius peculiares hostes profitebantur (plebs enim, & ferè omnes reliqui ciues ocioso rei exitum expectabant) cum amicis & clientibus arma capiendi, & ut magistratus suspectos ciues in prætoriũ uocarent, ibiq; eos detinerent, curandi, & ad portam, qua Senas itur, ad quam ab eis rogatus, & Paulus Vitellius, qui Mantua rediens, forte fortuna superioris diei uespere Florentiam peruenerat, accurrit, globum faciendi spacium concessit, adeo ut cum nullus in ciuitate motus oriretur, nec Petrus portam, cui ad arcus iactum appropinquarat, ui perrumpere posset, ubi qua-

tuor horas sibi hæsisset, ne suo periculo Florentinorum equitatus, quem ut res erat, ex Pisano agro accersitum existimabat, superueniret ueritus, Senas redijt: unde Aluianus profectus, & Todium ab Guelfis introductus omnes Gibellinorum domus diripuit, tresq; & quinquaginta eius factionis principes interfecit: quod exemplum sequutus Antonellus Sabellus, Ternium & Gateschij Columniorum ope Viterbiũ ingreßi, eandem in utroque loco, & circumiecta regione Guelfis cladem intulerunt: nec Pontifex à sumptibus in huiusmodi res faciendis abhorrens, suaq; natura ex aliorum calamitatibus exiguam molestiam capiens, ijsq; rebus quæ honorẽ ipsius attingebant, modò ne ipsius cõmoda uoluptatesq; impedirentur, minimè perturbari solitus, tantis pontificij imperij malis obuiam ibat. sed tamen domesticam calamitatem, quæ domum eius tragicis exemplis, & libidine atq; crudelitate, uel in quauis barbara regione horrenda perturbauit, effugere non potuit: nam cum usq; ab initio sui pontificatus, omnem profanam potentiam & opes, in Candianum ducẽ suum maximum natu filium conferre statuisset, Valentinus cardinalis, qui animo prorsus ab sacerdotio alieno ad rem militarem aspirabat, quum sibi hunc locum à fratre occupari ferre non posset, præterea etiam illũ à quadam nobili muliere, quæ ab utroq; amabatur, sibi anteferri ægrè ferens, libidine & ambitione ad quoduis magnum scelus perpetrandum, potẽtibus ministris concitatus, noctu cum solus per Vrbem equitaret, clàm eum necari, atq; in Tiberim proijci curauit. Candiani uero Pontificem in filiorum amore, si quisquam alius ardentißimum, nec fortunæ ictibus sentiẽdis assuetum, uehe-

uehementißimè afflixit: certum enim eſt, eum à teneris ad eam uſq; ætatem ſecundißimo fortunæ curſu uſum fuiſſe: quare eo caſu tantopere fuit commotus, ut in ſenatu, quod ipſi Conciſtorium uocant, poſtquam maxima animi commotione & lacrymis ſuam miſeriã graiuiter deploraſſet, multasq; ſuas actiones & uitæ modũ quem ad eum uſq; diem tenuiſſet, ipſe damnaſſet, grauißimis uerbis ſe aliam rationem uitæ & morum in poſterum inſtituturum aſſeuerauit: ſimulq; è purpuratorum numero certos delegit, quorum conſilio atq; opera in moribus atq; ordinibus curiæ corrigendis, uteretur: cui rei cum per aliquot dies operã dediſſet, autorq; necis filij ſui, quæ initio Aſcanij cardinalis atque Vrſinorum opera procurata putabatur, pateſcere inciperet, laudabili prius propoſito, deinde etiam lachrymis depoſitis, ad eas cogitationes, eaq; opera, in quibus ad id uſque tempus ætatem contriuerat, impotentiore quã unquam antea animi impetu reuerſus eſt. Ex Petri Medicis motibus nouæ calamitates per ea tempora Florẽtiæ extiterunt: nam paulò poſt quorundam in Petrum ſtudia patefacta ſunt: quamobrem non pauci nobiles ciues capti, alij fuga elapſi: poſt autẽ coniuraſſe conuicti, rei capitalis condẽnati fuerunt, nõ ſolũ Nicolaus Ridulfus, Laurentius Tornabonus, Ioãnotius Puccius, & Io. Cambius, qui Petrum ut ad urbẽ ueniret, ſolicitauerãt, & Laurentius qui ei ad hoc pecuniã cõmodauerat, uerumetiam Bernardus Nerius, ob eã tantum cauſſam, q, cum de coniuratione intellexiſſet, eam nõ patefeciſſet: quod peccatũ alioqui legibus Florentinorũ, & iuriſperitorũ ſententia capitale, eo grauius fuit, q, cum Petrus Florentiã uenit, ipſe reip. uexilliferr eſſet: quaſi in eo magiſtratu, magis publicæ perſonæ munus, quàm priuatæ

obire teneretur: uerùm cum damnatorũ propinqui populi comitia, legis cuiusdam ui, quum populi potestas fuerat constituta, latæ, appellassent, eius condemnationis autores, ueriti ne ætatis ac nobilitatis misericordia propinquorumq; multitudine, in populi animis iudicij seueritas mitigaretur, obtinuerunt ut in minore ciuiũ numero consultaretur, essétne appellationis persecutio admittenda, an prohibenda: ubi eorum autoritate & numero qui rem periculosam, atq; ad seditionem excitandam pronam esse dicerent, uincente: afferrentq; legibus ijsdem concedi, ut tumultus uitandi caussa, in eiusmodi re leges silerẽt, quidam ex ijs qui in supremo dignitatis gradu sedebant, impetu quodam, & propemodum ui & minis assentiri, ut eadem nocte interficerentur, compulsi fuerunt: hoc ipsum uehementius Sauonarolæ fautoribus poscentibus, non sine ipsius infamia, qui sui studiosos saltem non deterruisset ab ea lege uiolanda, quam ipsemet paucos ante annos, quasi admodũ salutarem, atq; ad libertatem conseruandam necessariam, rogasset. Hoc ipso anno Federicus rex Neapolitanus, regni à Pontifice diplomate accepto, ac solemni ritu inauguratus, Montemangelicũ ab Iuliano Lotharingo, quẽ ei rex Galliæ præfecerat, fortiter defensum, pactione, necnon Ciuitatem (id enim est oppidi nomẽ) unà cum alijs aliquot oppidis, quæ Carolus cui à Sanguine cognomen fuit, tenebat, recepit: & inducarum tempore finito, Romano præfecto toto regno exacto, in Salerni principẽ arma conuertit: qui deniq; in Diani arce obsessus, atq; ab omnibus desertus, ut incolumis unà cum suis rebus abiret obtinuit, ea sui imperij parte, quam nondum amiserat, in Bisiniani principis potestate

ſtate ea conditione relicta, ut eam Federico traderet ſimulac ſe Senogalliam incolumem peruenisſe intelligeret. In huius anni fine, cum immoderatis Hiſpaniæ regũ petitionibus, conuentus qui è Montepeſſulo Narbonem translatus erat, prius eſſet interruptus, ad noua cõſilia, ijſdem tamen difficultatibus permanentibus, ijdẽ reges redierunt. nam rex Galliæ nullam compoſitionẽ admittere conſtituerat, in qua Italia comprehẽderetur: Hiſpaniæ uerò regibus graue uidebatur, ſi ei Italiæ ſubigendæ liberam facultatem relinquerent: nec tamen cum eo bella ultra Alpes gerere cupiebant: quibus ex bellis plus moleſtiæ quã fructus ſperare poſſe uidebantur. Tandem induciæ inter eos quandiu ab alterutris non renunciarentur, & inſuper menſes duos, pactæ: quibus inducijs nulli Italorum principum aut ciuitatũ comprehenſi fuerunt: quas Hiſpaniæ reges factas eſſe ipſis ſignificarunt, eamq; rationem ſui facti attulerũt: nimirum, tam ſibi licuiſſe id eis non appellatis facere, quàm Ludouico Sfortiæ ſine ipſorum conſenſu pacem Vercellẽſem componere: & cùm, icto cum eis fœdere, bellum in Galliam mouiſſent, idq; multos menſes geſſiſſent, nec tamen ſibi pecunia à ſocijs promiſſa perſoluta, etſi iuſtam cauſſam haberent eos deſerendi, à quibus deſerti fuerant, ſæpenumerò tamen eis denuntiaſſe, ſe mille & quingẽta pondo auri, quæ ſibi ex peractis bellis debebantur, perſoluere uellent, ſe eam ſummam in bella futura accepturos fuiſſe, eo animo ut in Galliam cum ualidiſſimis copijs eſſent ingreſſuri: ſed cum ſocij ſuper his nec ſuæ fidei, nec communi utilitati ſatisfeciſſent, uiderentq; fœdus pro Italiæ libertate percuſſum, ad eam uſurpandam & opprimendam uerteretur: cum

Veneti tot portub. in regno neapolitano occupatis minimè contenti, pisanam quoq; ciuitatem sine iure tenerent, sibi æquum esse uisum, quando quidem alij rem cõmunem dissoluerent ac perturbarent, suis rebus inducíarum beneficio prospicere, sed eo temperamento, ut admonitio potius quàm à fœdere discedendi uoluntas dici posset, propterea quòd in eorum esset potestate eas renunciando dissoluere: quod quidem essent facturi, si in Italiæ principibus alia ad communem utilitatem cõsilia, aliosq; apparatus cernerent. Pacis dulcedinem integrè gustare reges illi, propter Ioannis Hispaniæ principis amborum unici filij mortem non potuerunt. Mortuus est eadem tempestate Sabaudiæ dux Philippus paruulo filio unico relicto, qui post longam deliberationẽ deniq; cum fœderatis sensurus uidebatur: nam ei aureorum numum uiginti millia quotannis se appensuros receperant: nihilominus eius apud omnes fides adeo anceps erat, ut & ipsi, si quando rex Galliæ ualida expeditione aliquid aggrederetur, non multũ sibi ab eo pollicerentur. Eiusdem anni extremo dux Ferrariæ, cum iam biennium arcem Genuensem depositi nomine tenuisset, Ludouico genero suo restituit: prius tamen ab Rege Galliæ postulauit, ut sibi impẽsarum quas in eius arcis custodiam fecisset, medium reponeret: se id persoluturum rex affirmabat, si modò sibi dux Castelletũ traderet: quod quidem facere ipsum debere rex aiebat, q. Mediolani dux pacta non seruasset: respondebat ille, hoc ipsum nundum esse demonstratum, atq; ut Ludouicus contumaciæ reus fieret, interpellationem intercedere oportuisse, se eam summam rex depositurum pollicebatur, ut ante solutionem, an sibi arcem tradere debe-

ret

ret, cognoſceretur: uerùm apud Herculem potiora fue runt Venetorum generiq; ſui poſtulata: mouebatur enim non ſolùm precibus ac delinimentis Ludouici, qui paucis diebus antè, Archiepiſcopatum mediolanenſem in Hippolytum cardinalem filium ſuum contulerat: ſed multo magis quòd periculoſum exiſtimaret, odium uicinorum præpotentium, in tempore præſertim, quo indies Gallorum aduentus ſpes magis ac magis imminuebatur, prouocare: itaq; ex gallica aula Ferrando filio ſuo reuocato, Caſtelletum Ludouico prius impenſis, etiam ea portione quam rex perſoluere debuiſſet, acceptis, reſtituit: quamobrem, Veneti, quo ſe ei debere præ ſe ferrent, eum Ferrandum ſuis ſtipendijs centum grauis armaturæ equitibus præfecerunt: quæ reſtitutio parum æquè facta, etſi ad regis exiſtimationē in Italia magni eſſet momenti, tamen rex æquiore animo eā tulit, quàm rei grauitas poſceret: quinimò cum Hercules oratorem qui ſe apud regem excuſaret, miſiſſet, diceretq;, quòd eius imperium Venetis, duciq; Mediolani finitimum eſſet, qui ei tantū non bellum indixiſſent, ſe neceſſitati parere coactum fuiſſe: eum rex eadem negligentia, quaſi de leui aliqua re egiſſet, audiuit: ut qui præterquàm quòd omnib. ſuis actionibus caſu & temere procedere conſueuiſſet, in conſuetis anguſtijs ac difficultatibus uerſabatur, quòd in Italiam tranſeundi cupiditate flagraret: maioresq; quàm unquam antea occaſiones haberet, cum Hiſpaniæ regibus inducias, Heluetij fœderis nouam confirmationem, multas fœderatorum Italiæ principum diſcordiarum cauſſas: ſed artibus bonæ partis eorum qui circa eum erant, impediebatur: alij ei uarias proponere uoluptates: alij ad eam quidem expe

ditionem hortari, uerùm tanto terra mariq; apparatu, tantaq; rei numariæ confectione, ut ad ea perficienda longo admodum tempore opus esse uideretur: alij quauis difficultate occasioneq; uti negotium protelarent, abuti: nec Maclouiensis non & ipse solita sua in expeditionibus numarijs tarditate, moras interponere: sic ut non modò in Italiam transeundi tempus magis quã antea incertus esset, uerumetiam quæ penè ad fastigiũ erant perducta, concidere permitterentur. Nam Florẽtini cum eo ita conuenerant, ut simul atq; ipse bellum cœpisset, ipsi ab altera parte arma mouerent: atq; ut in hoc Obigninus cum centum quinquaginta cataphractis, quorum rex centum stipendia solueret, ipsi quinquaginta, mari in Hetruriam, ut ipsorum exercitus imperator esset, transiret. Mantuanus quoq; ab Venetorum stipendijs, quũ uictor è neapolitano regno redijt, quòd eum cum rege Galliæ de se conducendo agere suspicarentur, importunè remotus, nunc reuera ea de re cum eo agebat: & Sabaudiæ nouus dux, in regis amicitia erat confirmatus: Bentiuolus quoq;, ubi rex Italiam attigisset, se ipsius pontificisq; autoritatem secuturum promittebat: an cum eo facere, ut continenter cum ipso agebatur, deberet ambiguus, saltem se regi non oppositurũ promiserat. At, regis consueta tarditas ac negligentia, omnium ardorem restinguebat: nam, nec in Italiam, ut Astæ congregarentur copiæ, ut ab eo promissum erat, transibat, nec Obigninus mittebatur, nec pecunia qua Vrsinis ac Vitellijs stipendia persoluerentur, explicabatur, res, si quidem bellum erat gerendũ, magni momenti: idcirco cum Vitellij Venetorum factu ri stipendia uiderentur, Florentini regem ea de re certiorem

tiorem faciendi tempus nõ haberent, communibus suis & regis stipendijs eos in annum conduxerunt: quæ res pòst cognita ab eo fuit laudata: uerùm nec confirmata, nec in eã pecunia missa: quin misso ad eos Gemellio, ut sibi auri pondo mille & quingenta in eam expeditionem commodarent, postulauit. Deniq; aliorum uoluntate ex sua, ut sæpenumero solebat, æstimata, Lugduno repente fèrè discedens Tursium, inde Amboſiam, se breui rediturum, ut solebat, promittens profectus est: quas ob res omnium qui in Italia partes ipsius sequebantur, spe frustrata, Baptistinus Fregosius ad Mediolani ducẽ reconciliata cum eo gratia, se cõtulit: qui animo ex his rebus recepto, indies magis suam in Venetos ob Pisanorum res indignationem conceptam aperiebat: pontificemq; & Hispaniæ reges instigando, ut denuo, sed ardore maiore de Pisis restituẽdis postulata sermonesq; renouarent. His consilijs Florentini ab eo sic persuasi, ineunte millesimo quadringentesimo nonagesimo octauo Romam suum oratorem miserunt: cui ut ita rẽ tractarent mandarunt, ut & Pontifex & alij possent cognoscere, si Pisana ciuitas ipsis restitueretur, ipsos cum reliquis ad Italiæ defensionem contra Gallos conspiraturos: & nihilominus rex Galliæ, si res minus procederet, aliquid de ipsis suspicandi caussã non haberet. Hæc res per multos dies Romæ fuit agitata, Pontifice & oratoribus Hispaniæ regum, ducis Mediolani, & Neapolitani regis, cum Venetorum legato apertè agentibus: cum dicerent ad communem securitatem necessarium hac ratione Florentinos sibi aduersus Gallos adiungere: Venetum senatum cum reliquis assentiri debere, ut omnium offensionum radicibus extirpatis, ne- 1498.

mo in Italia reſtaret qui Tranſalpinas gentes euocandi occaſionem haberet: cuius concordia, ſi hac re impediretur, alijs fortè noua conſilia ineundi, è quibus aliqua grauis rerum immutatio cum omnium detrimento poſſet exiſtere, eam rem eſſe anſam præbituram. Sed enim prorſus diuerſa erant ueneti ſenatus conſilia: qui ſuam cupiditatem uarijs coloribus infuſcans, atq; unde præcipuè tantum eius rei ſtudium manaret, animaduertens per eundem ſuum oratorem ſic reſpondebat, ut grauiſſimè expoſtularet, eam rem nequaquam communis boni cauſſa excitatam eſſe, ſed ex alicuius fœderatorum aduerſus eos maleuolentia: propterea quòd, cum Florentini animo eſſent cum Gallis coniunctiſſimi, ſibiq; per illorum in Italiam reditum bonam Hetruriæ partem occupaturos perſuaſum haberent, ſine dubio reſtitutionem piſanam non ſatis eſſe ad illorum in gallicum nomen ſtudia remouenda, quin potius rem eſſe periculi plenam, ſi ea ipſis reſtituatur: quoniam quo eſſent potentiores, eò magis Italiæ ſecuritati nocerent: in hac reſtitutione, omnium exiſtimationem & fidem agi, ſed præcipuè ipſorum reip. quia, cum omnes ſocij concordes Piſanis ſe illorum libertatem propugnaturos compromiſiſſent, poſt, cum reliqui omnes in publicum bonum ſumptus inuiti conferrent, onere ipſis ſolis relicto, qui ad hoc nullum ſumptum aut moleſtiam recuſarunt, turpe admodũ fore ſi eã deſerãt, datamq; fidẽ infringant: quã ſi ceteri nõ magnifacerẽt, ipſi eã ſemper ſeruare ſoliti, uiolare nullo modo uellent: eſſe moleſtiſſimũ ueneto ſenatui, quòd ſine ullo reſpectu ab alijs carperentur ea de re quam de communi omnium cõſenſu incœpiſſent: & cõmunis utilitatis cauſſa in incœpto perſe-

perſeuerasſent: ac tãta cum ingrati animi ſignificatione benefaciendo, malè mulctarentur: hanc mercedẽ immanes quos in eam rẽ totq; alias ſumptus feciſſent, tot præterea moleſtias & pericula, quæ poſt ictum cum illis fœdus ſuſtinuiſſent, minimè mereri: quæ res eiuſmodi fuerãt, ut audacter poſſent dicere, ipſorũ opera fuiſſe Italiam liberatã: quòd nec ad Tarum alijs erat pugnatum armis: nec alijs armis neapolitanum regnũ recuperatũ quàm ſuis: & quinam exercitus Nouariam ad deditionem compuliſſet? quis Galliæ regem trans Alpes abire coegiſſet? cuius uires quoties redire tentauerat in Taurinis obuiam iuiſſent? Negari uerò non poſſe, quin hæ actiones ex ſalutis Italiæ deſiderio potiſſimum profectæ ſint: nam nec primi unquam ipſi periculis expoſiti fuerant: nec ipſorum cauſſa errores extiterant, quos ipſi corrigere tenerentur: quòd nec Galliæ regem in Italiam ipſi euocaſſent: nec eum cis montes eductum, comitatos eſſe, nec ut ſuo parcerent ærario, res cõmunes in diſcrimẽ uenire permiſiſſe: quinetiam ſæpenumero neceſſarium fuiſſe, ſenatum uenetum eis malis adhibere remedia, aliorũ culpa ad omnium perniciẽ exorta: quæ opera ſi minus erant cognita, aut tam citò obliuioni tradita, nolle ſe ob id aliorum parum laudabili exemplo, neque fidem, neq; ſuæ reipub. dignitatem fœdare: eam præſertim ob cauſſam, quòd cum Piſanorum libertatis incolumitate, Italiæ uniuerſæ ſecuritas, bonúmque coniunctum eſſe uideatur. Hæc dum inter fœderatos aperto cum diſſidio tractantur, nouus ſuperueniens caſus res longè ab hominũ cogitationibus diuerſas peperit: nam nocte quæ octauum diem Aprilis antecedit, apoplexia Carolus rex, Amboſiæ repente mortuus eſt:

quod quidem ei accidit, dum pila ludentes spectat, tanta ui, ut eodem in loco uitã terminarit, qua maiore impetu quàm uirtute orbem terræ perturbauerat, & erat denuo turbaturus: permulti enim existimarunt, quòd in Italiam redeundi desiderio arderet, semel tandem siue sua sponte, siue eorũ monitis quibus Maclouienſis magnitudo erat inuisa, eum se ex ijs quæ obijciebantur difficultatibus explicaturum: & quanquam in Italia modò augeret, modò minueret, propter actionum suarum inconstantiam, sui aduentus opinionem, non ob id tamen eius expeditionis metus tollebatur: itaq; Pontifex suos filios euehendi cupiditate stimulatus, iam cum eo de rebus nouis clàm agere cœperat: pòst etiam rumor siue falsus siue uerus increbuit, ducem Mediolani, ne in perpetuo timore uitam ageret, idem fecisse. Regnum Galliæ, quòd Carolus sine liberis discessisset, ad Ludouicum Aureliæ ducem, à stirpe masculà proximũ peruenit, ad quem illico Carolo mortuo regij stipatores Blesiacum, ubi ille tum erat, totáq; aula contendit: mox omnes regni proceres, regem suum & salutantes & agnoscentes: tametsi non defuerint qui tacitè submurmurarent, eum antiquis eius regni institutis, à regia dignitate aduersus quã Britonico bello arma sumpsisset, arceri. Postridie eius diei quo Carolus uiuere desijt, qui Christiano ritu palmarum celebritati sacer est, Hieronymi Sauonarolæ autoritas Florẽtiæ cõcidit: qui prius apud Pontificem in crimen uocatus, quòd nõ sine offensione in Sacerdotum curiæq; Romanæ mores pro concione inueheretur: quòd Florentiæ discordias aleret: quòd eius doctrina nequaquam per omnia sana esset: quas ob res cum Romam breuibus Pontificis literis esset ac-

set accitus, nec tamen unquam eò se conferre, certis ut ipse afferebat caussis, uoluisset, tandem superiore anno Pontificis censura ei rebus sacris fuerat interdictum: huius rei caussa, cum à concionibus aliquot menses abstinuisset, facilè, si abstinere perseuerasset, absolutionē obtinuisset: nam Pōtifex suapte hominem parui faciēs, ut in eum sua fulmina uibraret, id magis eius aduersariorum stimulis, quàm alia de caussa mouebatur: ueriū, cum is existimans, si conciones diutius omitteret, suam autoritatem imminutum, aut eum finem, propter quē mouebatur, quæ potissimum concionandi ui augebantur, interruptum iri. Pontificis præceptis comtemptis, denuo ad idem concionandi munus redijt: asserens diras in se à Pontifice contortas, diuinæ uoluntati repugnare: ac tanquam publico bono perniciosas, iniquas esse, nullius q; momenti: quæ dum pro concione detonaret, Pontificem totam q; Pontificis curiam uehementissimis uerbis castigabat: qua ex re cum magnus esset motus excitatus, quòd eius aduersarij, quorum autoritas in populo indies magis crescebat, istam eius contumaciam detestabantur improbabant q; quòd eius temeritate Pontificis animus turbaretur, eo præsertim tempore quo de pisana restitutione cum cæteris socijs agebatur: quo tempore nihil non erat faciendum, ut eum in propensione confirmarent: contra hos, eius fautores eum tuebantur, dicebant q;, hominum gratia haud esse diuina opera turbanda: nec assentiendum ut huiusmodi prætextu Pontifex in Florentinæ reip. negocijs immiscereturQua in contentione, cum permulti dies cōsumpti fuissent, indignante mirum in modum Pontifice, & nouis epistolis fulminante, dirarum item denun-

ciatione ciuitatem uniuersam terrente, ei tandem per magistratus interdictum concionibus fuit: quibus & si ipse paruisset, complures tamen è sodalibus ipsius diuersis in templis idem facere non cessabant: cúmque haud minus feruerent studia sacerdotum, quàm aliorum, reliquarum sodalitatum monachi aduersus eum uehementissimè concionari minimè desistebant: ac denique in tantum furorem prorupêre, ut unus è Sauonarolæ sodalibus eius sectæ studiosus, & ex altera parte unus ex ijs sodalibus qui Minores appellantur, cõuenerunt, ut ambo in flammas populo uniuerso spectante, ingrederentur: ut aut incolumi, aut flammis absumpto Sauonarolæ sodali, ex euentu esset ne is uerus Dei uates, an falsus & impostor, omnes liquidò cognoscerent: id autem idcirco afferebatur, quòd is sæpius pro concione asseuerasset, se in suæ doctrinæ testimonium à Deo impetraturum, ut incolumis per medias flammas transiret: nihilominus, quòd se inconsultò eius experimenti facta mentio esset, molestè ferens, id impedire magna dexteritate tentauit: sed cum res iam multum processisset, atq; à multis ciuibus ciuitatem tantis molestijs liberari cupientibus, urgeretur, ulterius omnino progredi necesse fuit. Quam ob rem, cum ad dictam diem duo monachi cunctis sodalibus suis comitantibus, in prætorianum fórum campúmue conuenissent, quo non modò Florentinus populus uniuersus, uerumetiam è uicinis urbibus complures concurrerant, ad Minorum sodalium aures peruenit, Sauonarolam, ut eius sodalis in flammas ingrediens corporis Christi crustum, quod sacramẽtum dicitur, manu gestaret, mandasse: cui rei cum illi reclamare inciperent, dicerentq;

hac

hac ratione Christianæ persuasionis autoritatem in discrimen uocari: quæ si crustum (hostiam illi uocant) igni absumeretur, in imperitorum animis multum imminueretur. Sauonarola uerò qui aderat, in sua sententia perseuerante, atque ita inter eos dissensione exorta, in id res nõ est adducta discrimen: quam ob causam tantum de eius autoritate detractum est, ut insequenti die, cum casu tumultus quidam esset exortus, eius aduersarij sumptis armis, adiuncta summi magistratus autoritate, Diui Marci domum, ubi cum suis sodalibus habitabat, expugnauerint, eumq; cum duobus eiusdem sodalitatis captum, in publicum carcerem duxerint: quo in tumultu propinqui eorum qui anno superiore securi fuerant propter Petrum Medicem percussi, Franciscum Valorium ciuem primarium, Sauonarolæ factionis principem, quòd is qua supra ceteros autoritate pollebat, in caussa fuerat, ut persequendæ appellationis ad populum facultate priuarentur, occiderant. Fuit de Sauonarola habita quæstio, & si minimè grauis, atque ipsius edita confessio: quæ remotis omnibus calumnijs quibus grauabatur, siue auaritiæ, siue flagitiorum ac libidinis, siue quòd clandestina haberet cum principibus consilia, illud continebat: Sauonarolã quæ prædixisset, nõ instinctu inflatuq; diuino, sed sua opinione sacrarũ literarũ doctrina obseruationeq; nixa, prædixisse: nec in eo se aliquid improbũ spectasse: nec ut ea uia sacrũ aliquẽ honoris gradũ assequeretur: uerũ se illud summopere expetiuisse, ut ipsius opera totius christ. reip. concilium conuocaretur, in quo sacerdotũ corrupti mores corrigerentur, ecclesiæq; dei status, qui tãtoperè à maiorũ institutis recessisset, q̃ ma-

ximè fieri posset, ad eius temporis formam, quæ Apostolorum temporibus proximè accederet, reuocaretur. Hoc opus tam præclarum, tamq; salutare, si ad exitum perducere potuisset, sibi longè glorioſius atque diuinius duxisse, quàm si summum pontificatum esset consecutus: propterea quòd illud, nisi excellentis doctrinæ uirtutisq; admiratione, reuerentiáque mortalium omnium singulari, assequi non potuisset: sed pontificatum sæpius aut malis artibus, aut fortunæ beneficio homines adipisci. Super hac confeßione ab ipsomet coram multis sacratis, etiam suæ sodalitatis uiris, sed uerbis (si quidem uerum est, quod post eius sectatores inuulgarunt) conciſis, quæq; uarias & multiplices interpretationes possent recipere, de sodalitatis Dominicanæ summi præfecti (Generalem illi uocant) Romolinìq; antiſtitis, qui postea Surrentinus cardinalis fuit, sententia: qui huius cauſſæ à Pontifice cognitores erant dati, ceremonijs ab Romana eccleſia conſtitutis, seſe sacerdotio unà cum duobus suis sodalibus, abdicare coactus est: quo facto in magiſtratus potestate relicti: à quibus rerum capitalium iudicibus traditi, ſuſpenſi, combuſtiq; fuerunt: sed ad abdicationis & ſupplicij ſpectaculum, haud minor mortalium concurſus eſt factus, quàm eo die qui ad Sauonarolæ doctrinam igni explorandam, tantiq; ab eo promißi miraculi expectationem, in eundem locum concurriſſent. Hoc mortis genus ab eo conſtanter perpeſſum, nulla tum alia uel delicti, uel innocentiæ ſignificatione data, iudiciorum uarietatem, hominumq; ſtudia minimè ſuſpendit: nam à multis fallax, ab alijs uerus & pius fuit iudicatus: qui confeſ-

ſionem

sionem editam, & inuulgatam, aut falsò conscriptam & commenticiam, aut in eius constitutione corporis admodum molli ac delicata, plus tormentorum uim, quàm ueritatem potuisse: eamq; imbecillitatem principis Apostolorum exemplo excusabant: qui nec custodiæ traditus, nec acerbitate quæstionis, aut alia externa ui compulsus, sed ad ancillarum aut seruorum simplicem sermonem, eius se magistri discipulum esse, à quo tot salutaria præcepta audierat, diuinaq; uiderat patrari miracula, non semel negauit.

TERTII LIBRI FINIS.

FRAN-

FRANCISCI GVICCIARDINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER QVARTVS.

C. S. C. interprete.

Galliæ regum in mediolanensem ducatū iura: Florentinorū in Reguliana valle clades, eorundemq; cum Ludouico Sfortia fœdus: belli inter Columnios & Vrsinos origo: Alexandri Pontificis regni neapolitani occupandi cōsilia: Pisani ad Cascinam fusi: inter Senenses & Florentinos inducię: Cæsar Borgia se Cardinalis dignitate abdicat: Aloysij regis cum vxore diuortium: Venetorum cum Galliæ regē fœdus: Ferrarienſiū dux à Venetis ac Florentinis rerū pisanarum arbiter factus: Ludouici Sfortiæ in Germaniam fuga: Paulus Vitellius ob pisanas res à Florentinis securi percussus: Valētini bella: ducis Mediolani in Insubriam reditus, eiusdem regni & vitæ iactura.

CAROLI *Galliæ regis obitus, quia Ludouicus* XII *nouus rex in regni sui initio Cisalpinis bellis implicari uelle minimè credebatur, Italiam periculorum ex Gallorum potentia imminentiū metu liberauit: at eorum qui futura perpendebant animi, quòd regem annis maturum, multis bellis exercitatum, in sumptibus temperatum, & proculdubio magis quā superior rex ex sese aptum pendentemq;, ad tantū imperium peruenisse cernerent, & ad quem nō modò, ut-*

pote

pote Galliæ regem, eadem regni neapolitani iura spectarent, uerũetiam ob Valentinæ auiæ suæ successionẽ, sibi peculiari iure Insubriæ imperium arrogaret, ne dilatũ malum tẽporis successu maius grauiusq; redderetur suspicione nõ sunt liberati: quoniã cum Valentinã Io. Galeacius Vicecomes pater, antequã ex Cæsareo uicario Mediolanensiũ ducis appellationẽ esset adeptus, Ludouico Aurel. duci, Caroli VI Galliæ regis fratri despondereat, doti, qua Asta cum eius agro, & ingens pecuniæ uis continebatur, ut quocunq; tempore masculæ proles deficeret, Valẽtina, uel illa defuncta ordine proximi, in mediolanensis regni iura succederent, expressis uerbis cauerãt. Quam pactionẽ per se leuẽ (si quod Galli asserunt uerum est) utpote in imperij interregno quo tempore imperij administrationem sibi Rom. Pontifices uindicant pontificia autoritas confirmauit: quare cum postea Philippimariæ Vicecomitis interitu, Io. Galeacij uirilis proles esset extincta, Carolus Valentinæ filius Aurelianensium dux, eius regni successionem sibi deposcere cœpit, quam sibi eodẽ tempore (ut principum ambitio facilè quẽuis prætextum arripit) et Federicus Cæsar, quasi progenie, quæ in Ioan. Galeacio, à Vencislao Roman. rege concesso priuilegio, nominata erat, extincta, iterum ad imperium deuolutum: & Alfonsus Aragoniæ & Neapolis rex, Philippi testamento hæres institutus, arrogabant. Sed cum Franciſci Sfortiæ qui, ut arma aliquo colore muniret, Blancam cõiugem suam, Philippi unicam sed notham filiam debere succedere aiebat, arma, artes, fẽlicitasq; plus ualuisset, Carolus Aurel. qui in bellis inter Gallos & Anglos, Dangicortino prælio captus uigintiquinq; annos in Anglia

captiuus fuerat, ob inopiã et aduersam fortunã, nec per se id bellum moliri, nec ab Ludouico XI. Galliæ rege, quamuis cognatione coniunctißimo, aliquod auxilium unquam impetrare potuit: quia cum illi in regni sui initio Galliæ proceres, qui publici boni specie, priuatis de causßis atq; odijs in eum coniurarãt, infesti fuissent, semper rex ille potentiorum depreßione, securitatem magnitudinemq; suam confirmari duxit. Quã ob causßam Ludouicus Aurelianensis Caroli filius, quamuis eius gener esset, nullam ab illo opem assequi potuit: & socero defuncto, cum in Caroli Octaui tunc pupilli tutela, Annam Borboniorum ducem regis sororem sibi anteponi ferre non posset, rebus nouis exigua fortuna in Gallia excitatis, minore felicitate in Britanniam citeriorem transijt: nam ijs qui Carolum Annæ, quæ Francisco patre sine liberis maribus defuncto, eius ducatus hæres erat, matrimonio Britannia citeriori potiri nolebant coniunctus, imò eidem matrimonio occultè inhians, in pugna quæ inter Gallos & Britannos, prope Santalbinum, in citeriore Britannia commissa fuit, captus & in Galliam perductus, ibiq; biennium in carcere custoditus. Itaq; prius facultate, deinde regio beneficio liberatus, Caroli ope destitutus id negocium nõ tentauit, nisi cum regis iußu Astæ moratus, tenui successu Nouariam est ingressus. Rex autem Galliæ factus, nullo uehementius, quàm Mediolanensis ducatus uelut hæreditario iure ad se spectaret, occupandi desiderio flagrauit: in quo à pueritia educatus, rebus ad Nouariam gestis, atq; Ludouici Sfortiæ in se insolentia, cum Astæ esset, declarata, non mediocri in Ludouicum Sfortiam suscepto odio, multo magis accẽsus fuerat. Ideo paucos

dies

dies post Caroli regis obitum, ea re consilij sui autoritate firmata, non modò Galliæ & regni neapolitani ratione, Ierosolymæ, & utriusq; Siciliæ rex, uerumetiam Mediolanensium dux appellari uoluit: atq; ut suam ad res Italicas propensionem omnibus declararet, statim per epistolas Pontificem, Venetos, ac Florentinos suæ ob regnum adeptũ lætitiæ participes fecit: & proprios homines qui rerum nouarum spem facerẽt, apertè sibi mediolanẽse imperium in suam potestatem redigere in animo esse ostendens, misit. Cuius rei, Italorum propensione Caroli morte longè è priori immutata, occasio minimè parua offerebatur. Pontifex enim proprijs cupiditatibus, quas Italia pacata explere non posse animad uertebat agitatus, res denuo turbari cupiebat: & Veneti, timore quo ob iniurias Carolo illatas affecti fuerant, sublato, à noui regis fide animo minimè erant auersi: quæ propensio indies incrementum erat habitura: nam etsi Ludouicus Sforția se duriorem immitioremq; hostem habiturum cerneret, eadem tamen spe nixus, qua Federicus Aragonius, illum uidelicet non tam citò Cisalpinis rebus operam nauare posse, & præsenti indignatione, à futuri periculi cogitatione remotus, quo minus se illis in Pisanis rebus opponeret, non erat omissurus. Soli Florentini animo à gallica amicitia alienari incipiebant: quoniam etsi nouus rex illis antea fauisset, nũc ad regnum euectus, nullo ipsis uel fidei uel beneficiorũ acceptorum, quemadmodum defunctus ob Florẽtiæ & Astæ factas pactiones, & quòd potius multas molestias & pericula subire, quàm eius necessitudinem relinquere uoluissent, uinculo deuinctus erat: & inter Venetos ac Mediolanensium ducem indies glisces dissensio, in

cauſſa erat, ut fœderatorum potentiæ metu ſublato, potius in propinqua ac certa Longobardiæ ſocietate, quã Galliæ, remotis incertisq; auxilijs ſpe collocata, eam amicitiam parui facerent. In hac igitur diuerſa animorũ propenſione, uariæ etiam actiones fuerunt: Senatus enim uenetus ſtatim unum ex ſuis ſcribis, quem apud Sabaudiæ ducem habebant, ad eum miſit: & ut his initijs eius amicitiæ quam communes res indies poſcerent, cũ eo firmandæ fundamenta iacerent, tres oratores, qui illi regni ſucceſſionem gratularentur, & ea quæ aduerſus Carolum geſſerant, non alia de cauſſa, quàm quòd cum multis indicijs illum regno neapolitano minimè contentum animaduertiſſent, ne ad totius Italiæ imperium occupandum conſilia ſua direxiſſet metuerent, geſta excuſarent, decreti fuere. Et Pontifex cum animo ad altiora conſilia elato, Cæſarem filium ex ſacræ purpuræ dignitate ad profanam amplitudinem euehere conſtituiſſet, miſſis ſtatim legatis, ſacra munera profanorũ imperiorum precio uendere cogitauit: ſciebat enim regem Ioannam coniugem ſterilem & monſtroſam, quã ab Ludouico XI penè coactus duxerat, repudiare uehementer cupere: nec minore Annæ, quæ ſuperioris regis morte uidua erat relicta, non tam ob priſtinæ beneuolentiæ iam antè Santalbini prælium inter ipſos contractæ reliquias, quàm ut hoc matrimonio Britannia citeriore, magno & Galliæ regno admodum oportuno imperio potiretur, in matrimonium ducendæ deſiderio flagrare, quæ abſq; pontificia autoritate obtineri non poterant. Nec Florentini ob antiquum eius urbis cum Galliæ regno inſtitutum, & ut merita ſua obligationesq; defuncti regis confirmarent, à legatis ad eũ mittendis

tendis abstinuerunt, ab Mediolanensium duce ad hoc ipsum impulsi, ut per ipsos, Venetorum (cum ab utraque rep. de Pisanis rebus esset agendum) negocijs difficultas interponeretur: & si fortè fidem uel aliquid autoritatis sibi comparasset, aliqua occasione ad gratiam inter ipsum & Galliæ regem reconciliandã, quam ipse summoperè exoptabat, uti posset: qui omnes ab rege hilari fronte accepti sunt: & quamuis, antequam Galliæ regnum nouis cum finitimis regibus fœderibus firmasset, nihil in Italia mouere statuisset, tamen statim cum singulis negocia tractare cœpit. Sed fatale erat, ut pisano incendio Mediolanensium ducis immoderata dominandi libidine excitato & nutrito, tandem autor ipse conflagraret: quoniam is & ob æmulationẽ, & ob periculum quod ex nimia Venetorum potentia sibi ac ceteris Italiæ principibus imminere uidebat, suarum artiũ laborumq; fructum ab illis colligi patienter ferre non poterat, cumq; ex Florentinorum, in Pisanis quocunq; casu & ratione lædendis pertinacia, occasionem haberet, sibiq; Sauonarolæ casu & Francisci Valorij, qui contrariam sibi factionem tuebatur interitu, maiorem quàm antea in ea ciuitate spem locare posse uideretur, Florentinos ad Pisas recipiendas, postquam sua & aliorũ consilia atq; autoritas id efficere nequiuerant, armis iuuare statuit: uana opinione persuasus, uel antequam rex aliquem motum facere posset, Pisas seu ui, seu pactione in Florentinorum potestate fore, uel Senatum uenetum ea prudentia, quæ in ipsomet uim non habuerat, retentum nunquam, aut indignatione, aut leuioribus de causis, gallica arma, in quibus pellendis tantum laborasset communi omnium cum periculo in Italiam redire, ex-

optaturum: quod imprudentißimum consilium, clades à Florentinis in pisano agro accepta, accelerauit. cum enim copiæ illorum quæ ad Eræ pontem erant, circiter septingentos equites, & mille pedites Pisis egressos, cũ opima præda ex Volaterræ maritimis locis redire comperißet, penè omnes Ranucio & Guilielmo Paccio Florentini exercitus legato, ducibus, ut prædam recuperarent, ad iter illis intercludendum contenderunt: cumq; illos in Reguli ualle offendissent, impetu facto perturbarant: & prædæ maximam partem receperant, quum centum & quinquaginta grauis armaturæ equites, qui florentinarum copiarum motu percepto, ut suis opem ferrent, Pisis profecti erant, superuenerunt: à quib. fissi & in diripiendo turbatis ordinibus reperti, cum Ranutij autoritas suos cataphractos ad pugnam sustinendam reuocare non posset, aliqua defensione per pedites facta, multis peditibus cæsis, pleriscq; ducibus cum maxima equitum parte captis, fugati sunt: adeò ut non sine difficultate legatus & Ranutius, cladis acceptæ culpam (ut in rebus aduersis fieri solet) sibi inuicem obijcientes in Reguli fanum euaserint. Hæc clades Florentinos afflixit, qui ut extemplo periculo prospicerent, cum tam repente nouos milites comparare non possent, & Ranutij omnium copiarum imperatoris existimatio imminuta, & exercitus esset dissipatus, Vitellios qui in Aretino agro erant, Pisas conuertere statuerunt. sed Paulo suarum copiarum omnium imperium tribuere coacti sunt. hic casus etiam à Mediolanensium duce auxilia flagitare coegit: & eò magis, quia statim post cladem Galliæ regem ad ipsorum pericula uiribus & autoritate auertenda, trecẽtos cataphractos in Hetruriam mitteret

teret: de Vitellijs Carolo uiuente pactum stipendium cõ firmaret, suamq; portionem tribueret, & Venetos ab iniurijs abstinere moneret, supplices rogarant. Ex quibus rebus, quoniam rex se Venetis odiosum suspectũ ue reddere nollet, uel quidquam in Italia antequã bellum in Insubria inciperet, mouere, grata uerba absq; factis retulerãt. Dux autem hac in re, ne Veneti uictoriæ occasione eò usq; progrederentur, unde eos postea repellere nimium difficile esset, ueritus, minimè lentus fuit: ideo firma auxilij spe Florentinis facta, prius qui apparatus non modò ad defensionem, sed etiam ad pisanum bellum, in quod, quia eo anno nullus Galliæ regis motus timebatur, totius Italiæ tunc ab omni alia perturbatione immunis, oculi conuersi erant, conficiendum esset necessarij, cum ipsis deliberare uoluit: nam etsi in Romano agro inter Columnios & Vrsinos ad arma uentum esset, tamen ipsorummet prudẽtia, citò odia & simultates superauerat. Huius belli origo fuerat, quòd Columnij atq; Sabelli Iacobi è Comitum familia Mattiæ turris occupatione incitati, Comitum gentis oppida inuaserant: & ab alia parte Vrsini ob factionum necessitudinem, arma pro illis sumpserant: adeo ut multis utrinq; castellis uicissim occupatis, tandem totis uiribus ad Monticelli radicẽ in agro Tiburtino dimicarint: ubi post longum acreq; prælium non minus factionum ardenti studio, quã gloriæ atq; imperij caussa incitati, Vrsini qui duo millia pẽditum & octingentos equites habebant, signis amissis, & Carolo Vrsino capto fugati sunt: & ex Columniorum parte, Antonius Sabellus clari nominis dux lethali accepto uulnere, intra paucos dies expirauit: quo successu Pontifex, regionis Vrbi

propinquæ perturbationem sibi molestam esse ostēdēs, se ad concordiam conciliandam interposuit: quod dum minus bona fide (ut erat uafer) agit, Vrsini nouis uiribus collectis, ad Palumbariam nobile Sabellorum oppidum castra posuerunt: & Columnij qui post uictoriam multa comitum familiæ castella occuparant, se ad auxilium oppido ferendum comparabant. Sed cum utraque pars, Pontificem modò Columnijs, modò Vrsinis fauendo, ut tādem attritis ipsorum uiribus omnes opprimere posset, bellum fouere animaduertisset, Tiburi absque aliorum intercessione ad colloquium cōuenere: ubi eodem die pacem fecerunt, qua Carolus Vrsinus liberatus, cuiq; oppida in hac contentione adempta, restituta: Albensis & Tallacotiensis ditionis controuersia, Federico regi, cui Columnij militabant permissa. Hoc motu statim sedato, cum nusquam in Italia, nisi in pisano agro arma miscerentur, Mediolanensium dux, quāuis ab initio Florentinos nullis apertis auxilijs, sed clādestina pecunia iuuare decreuisset, indies maiore indignatione ac dolore cōcitatus, nec superbis minacibusq; uerbis in Venetos parcens, palàm se nullius habita ratione declarare statuit: ideo illorum copias quæ Parmensi & Pontremulensi uia Pisas contendebant itinere prohibuit: & per Ferrarienſium ducis imperium longius ac difficilius iter facere coegit: ut Cæsar omnes oratores qui apud se essent, præterquam Hispaniæ regis discedere iusserit, & intra paucos dies omnes præter Venetorum reuocarit effecit: trecentos balistarios Florentinis misit, & ad trecentorum cataphractorum partim sub Plumbinatium principe, partim sub Io. Paulo Ballione, stipendium contribuit: & diuersis tempo-

ribus

ribus supra trecenta ducatorum millia, ac si opus esset maiora auxilia pollicitus, mutuò dedit. Præterea cum Pontifice, ut à Florentinis rogatus aliquod eis auxiliũ daret, egit, qui Venetorum Pisis potentia firmari, Pontificio imperio pernicioſum ab ſe animaduerti oſtendẽs centum grauis armaturæ equites, & triremes tres, quæ Villamarino duce ipſius ſtipendijs militabant, ut commeatus Piſas mari uehi impediret, ſe miſſurum promiſit: ſed ubi uarijs excuſationibus diſtuliſſet, tandem apertè negauit, quoniam quotidie magis alijs conſilijs rejectis Galliæ regi, nõ mediocria & uſitata præmia, ſed regnum neapolitanum (cum plerumque hominum proprium ſit, quod ratione difficilè cognoſcunt, id ſibi cupiditate & ſpe facile fingere) ab eo ſperans, adhærere ſtatuit: & penè fatale erat, ut ab Aragoniæ regibus affinitatum paſſæ repulſæ, illi nouarum rerum originem adferrent: nam antequam prorſus Galliæ regi coniungi ſtatuiſſet, ab Federico rege petierat, ut filiam Valentino cardinali prima occaſione ſe abdicare parato, in matrimonium, & dotis nomine Tarentinum principatum traderet, filium ingenio & animo magno, ſi tanto eius regni membro potiretur, & regiam filiam in matrimonio haberet, pontificijs uiribus, & autoritate adiutum, ſocerum parum potentem, ac pecunia exhauſtum, & à quo multorum regni procerum animi alienati erant, facilè regno ſpoliare poſſe perſuaſus. cui negocio, quamuis Mediolanenſium dux uehementer faueret, & per Marcheſinum Stampam, quem hac de cauſſa Romam & Neapolim legauerat, ualidis rationibus primùm, deinde aſperis uerbis Federico oſtenderet, quanto cum ipſius periculo

Pontifex eiusmodi desiderio deiectus, in Galliæ regis amicitiam præceps ruiturus esset, & quàm imprudentis abiectiq; animi esset, ubi de totius salute agitur, indignitatis rationem habere, nec se ipsum ad imperij conseruationem propriæ uoluntati anteponendã cogere posse: Federicus tamen Pontificis alienatione, regnum suũ in discrimen conijci fassus, quod etiam se, si filiam cum Tarentino principatu Valentino nuptui daret, eodem in periculo uersari uideret, semper obstinatè negauit: seq; ex duobus periculis, id potius cui maior honor cõiunctus esset, quodq; ex nulla sua actione manaret, subire uelle dixit. quare Pontifex toto animo ad Galliæ regis amicitiam conuersus, cum & Venetos idem facere optaret, ne illos læderet, à Florentinis, qui Mediolanensium ducis tam promptis auxilijs, & Pauli Vitellij uirtutis fama freti, nihil erant prætermissuri, armis iuuandis abstinuit, quamuis res difficilis censeretur: nam præter pisanorum ciuium & agricolarum numerum, experientiam atq; animum, Veneti quadringentos graues armaturæ, octingentos Epirotas equites, & duo millia peditum Pisis habebant: cumq; ij qui ab initio Pisanorum patrocinium suscipiendum negarant, tunc publici honoris gratia, nõ minus, quàm reliqui ad Pisanos iuuandos essent propensi, maiores copias mittere parati erant. Tandem communi Ludouici ac Florentinorum consilio exercitum ita augendum, ut ad pisani agri oppida expugnanda esset idoneus: & omni ratione, ut omnes uicini à Pisanis iuuandis, uel Florentinis ex Venetorum uoluntate ab alia parte infestandis desisterẽt nitendum, decretum fuit. Ideo cum Ludouicus antequã se declarare statuisset, Ioannem Bentiuolum cũ ducentis

grauis

Trauis armaturæ equitibus, communibus cum Venetis auſpicijs conduxiſſet, tantum effecit, ut eum unà cũ Bononienſi rep. ſibi ſoli obſtrinxerit: & quo magis eum confirmarent Florentini, Alexandrum eius filium conduxerunt: & ut ſi Veneti qui Fauentiæ domini patrocinium habebant, ex Aemilia aliquem impetum facerẽt, qui reſiſteret inuenirent, Florentini Octauianum Riarium, Imolæ & Forliuij dominũ, qui Catarinæ Sfortiæ matris, quæ pluribus de cauſsis, ſed præcipuè quia clàm Ioanni Mediceo, quem Mediolanenſiũ dux populari adminiſtratione minimè contentus, unà cũ fratre Florẽtiæ potentem facere cupiebat, nupſerat, palàm Ludouici ac Florentinorum partes ſequebatur, conſilijs parebat, cum centum & quinquaginta cataphractis ad ſtipendia ſua pertraxerunt. Egit quoq; Ludouicus cũ Lucenſibus, apud quos plurimum autoritate ualebat, ne (ut ſemper fecerant) Piſanis amplius fauerent: quod quamuis non penitus fecerint, in eius gratiam tamẽ plurimum abſtinuerunt. Relinquebantur Genuenſes & Senenſes, antiqui Florentinorum hoſtes, & cum quibus controuerſiarum cauſſæ intercedebant: cum his ob Mõtempolitianum, cum illis propter Lunigianam: & de Senenſibus metuendum erat, ne odio excæcati, quemadmodum proprio periculo aliàs ſæpe fecerãt, cuiuis per ſuam ditionem ad Florentinos turbandos iter expeditũ concederent: & quamuis Genuenſibus ob antiquas inimicitias Venetorum potentiam Piſis confirmari moleſtum eſſet, tamen, ut in ea urbe publici commodi parua ſolet haberi ratio, ob multorum priuatorum commoda Piſanis & Venetorum nauibus litorum ſuorum commercia permittebant: ex quo ad Piſanos maxima com-

moda perueniebant. Quapropter Ludouici consilio, & Florentinis legati Genuam & Senas, qui de controuersijs per ipsum componendis agerent, missi sunt: sed cum Genuensibus omnia frustra fuerunt, quoniam Seresanæ iura, nulla uicissim, nisi quòd Pisanos regionis ipsorum oportunitate frui se prohibituros promiserunt, cõpensatione data, sibi liberè cedi postulabant: Florentinis uerò tam certæ iacturæ comparatione, quæstus tam paruus tamq; dubius uidebatur, ut illorum amicitiam hoc precio emere recusarint. Sed dum hæc uarijs in locis aguntur, Florentinus exercitus magis equitatu quàm peditatu potens, sub nouo imperatore in campũ prodijt: quare Pisani qui post Regulianam uictoriam, cum Epirotis ad libitum totam regionem percurrerant, à Pontesacci ubi postremò castra posuerant receserunt: & Paulus Vitellius capta Calcinaria, dum maiores peditũ copias expectans cunctaretur, prope Cascinam, quò se uenetæ copiæ, quæ sub Marci Martinẽghi imperio, nec disciplinam nec ordinem seruabant, contulerant, ex insidijs positis eos adortus, multos Epirotas, & Ioannem Gradinicum cataphractorum ducẽ interfecit, & Francum Epirotarum præfectum, cum centum equitib. captiuum fecit. Quapropter Venetorum copiæ, cum Cascinæ morari nõ amplius tutum uideretur, in Martianum uicum, nouas Venetia copias expectantes se receperunt. At Paulus Vitellius, peditibus comparatis, complanationibus, Cascinæ inuadendæ significatione data, idq; credẽtibus Pisanis, Arno flumine repente traiecto, ad Butium castellum tribus peditum millibus, ad proximos colles occupãdos antea missis, castra posuit: & ingenti operarũ copia tormentis montana uia ob itineris

aspe-

asperitatem miranda difficultate aduectis, secundo die post tormenta collocata, castellũ expugnauit. Id à Paulo factum est, quia cum Pisas, in qua urbe incredibilis tam populi quam agricolarum, qui in eam confugerãt, & iam longo usu omnes bellicæ rei periti euaserant, pertinacia uigebat, expugnari nullo modo posse existimaret, quòd Venetorum ualida adessent auxilia, & ciuitas per se mœnibus ualde munita eius uires consumere, quàm uim adhibere satius duxit: & bello ad eam regionis partem quæ ad Arni dexteram est translato, ijs locis capiẽdis, & situ, unde auxilia quæ ex peregrinis regionibus uenirent impedire posset occupando incumbere: ideo post Butij expugnationem, in montibus qui supra S. Ioãnem Venæ sunt, uallo extructo, uallo quod prope Vicum Pisani extruxerant, tormentis eadem difficultate conuectis castra admouit: eodemq; tempore tota Calcij ualle occupata, & supra uicum Pisanum, eo loco qui Petradoloroſa dicitur, alio uallo ut omnia auxilia ingredi prohiberet constructo, Verrucolæ quoq; arcem obsidebat: & ut Pisani ne Librafactam, & Serchij uallem inuaderet metuentes, minus audacter ab urbe recederent, comes Ranutius cum alijs copijs in Neuolana ualle castra habebat: & tamen quadringẽti pedites Pisis egressi, milites qui ad Verruculæ obsidionem in S. Michaelis templo negligenter uersabantur fuderunt. Sed Paulus, uallo quod tormentorum ad Vicum pisanum conuehendorum facultate accepta, deditionem fecit occupato, Vico nõ ab ea parte ad quam cũ ipse tueretur Florentini posuerant, sed S. Ioannem Venæ uersus, unde pisana auxilia impediebantur, castra admouit xt mœniũ haud exigua parte tormẽtis diruta,

qui intus erãt auxilij ſpe amiſſa, & ab pertinaci ad extremum uſq; defenſione, quia Vitellius Butio expugnato, uictoria crudeliter uſus ad terrorem ceteris incutiẽdum, tribus Germanis tormentorum iaculatoribus qui intus erãt manus amputari iuſſerat, territi, fortunis hominibuſq; ſaluis deditionem fecerũt. Vico capto, ſtatim alteram rei benegerendæ occaſionem habuit: quoniam copiæ quæ Piſis erant, Petrædoloroſæ ualli expugnationem repentè ſi adoriretur facilem fore ſperantes, ante lucem cum ducentis leuis armaturæ equitibus, & multis militibus eò uenerunt: cum uerò maiora impedimenta quàm opinati erant offendiſſent, plus etiam temporis quàm propoſitum erat conſumpſerãt, adeo ut dũ oppugnationi incumberent, Paulo qui cum parte exercitus ad opem ullo ferendam accurrebat in illis montibus conſpecto, Piſas uerſus concedere uolentes, in plænicie Calcium uerſus Vitellotium cum altera exercitus parte, ut reditum intercluderet, in eum locum profectũ offenderint: cum quo dum pugnant, Paulo ſuperueniẽte, multis equitibus, & magna peditum parte amiſſis fugati ſunt. Interea uerò Florentini aliquo indicio à Ferrarienſium duce, & alijs, Venetos ad concordiam propenſos eſſe, ſed, ſi ut tantæ reip. dignitas poſtularet, nõ tanquam cum æqualibus, uerùm maioribus cum eis ageretur, facilius induci poſſe, percepto, ad illorum animos explorandos, Guidantonium Veſpucium, & Bertiardum Rucellaium, ſummæ apud ipſos exiſtimationis ciues, legatos Venetias miſerunt: à quo tamen ne Hiſpani regis animum irritarent, tum etiam quia dum ſe ad Piſanos opprimendos nimis tenues cognouêre, preces ſine exiſtimatione ac uiribus inutiles cenſuerãt, ad hoc

uſq;

usq; tempus abstinuerant: nunc uerò cum arma illorum foris uigerent, & Mediolanensium dux penitus Venetorum hostis declaratus, honestæ compositionis aliqua ratione adipiscendæ spe minimè carebant: quare legati honorificè accepti, ad ducem & patrum senatum, quē collegium uocant, intromissi, ubi legatos uarijs de causis ex temporum ratione, & diuersis suæ ciuitatis casibus ortis, non antea missos excusassent, ut à Pisanorum defensione abstinerent liberè petiuerunt, se, cum Florentina resp. nullā eis lædendi caussam dedisset, cumq; Venetus senatus semper summæ æquitatis famam obtinuisset, nec à iustitia recessurum uiderent, quam, cum omnium uirtutum sit basis & fundamentum, omnib. alijs rationibus anteponi deceret, id cōsequi magnopere spe rare ostendentes. Quibus dux respondit, ipsos quidem nullam à Florentinis his temporibus iniuriam accepisse, nec senatum lædendi desiderio Pisanorū patrocinium suscepisse: sed cum soli Florentini in Italia Gallorū partes secuti essent, omnes fœderis principes communis utilitatis ratione adductos, Pisanis se libertatem eorum defensuros, fidem suam obstrinxisse: quòd si ceteri datæ fidei obliti essent, nolle ipsos contra suæ reip. consuetudinem, in re tam indigna illos imitari: uerùm si qua ratio proponeretur, qua Pisanis libertas conseruaretur, se nec priuata cupiditate, nec proprij commodi gratia, in Pisanorum defensione perseuerare, cunctis mortalibus declaraturos. Deinde per aliquot dies qua ratione utriq; parti satisfieri posset disputatum fuit: cum uerò nec Veneti nec Florentini oratores aliquid proponere uellent, Hispaniæ regis legatum, qui eos ad cōcordiam hortabatur intercedere contenti fuêre, à quo cum pro-

positum esset, ut Pisani in Florētinorum clientelam, nō tanquam subiecti, sed commendati, iisdem cōditionibus quæ Pistorienſi ciuitati concessa fuerāt, quasi medij inter seruitutem ac libertatem redirent. Veneti se in urbe in qua munita loca & iuris administratio in aliorū potestate essent, nullam libertatis partem cognoscere responderunt: quocirca Florētini oratores re desperata, Venetosq; nisi coactos Pisanorum patrocinium nunquam deserturos satis certi, Venetijs discesserunt: Veneti autem quotidie copias Pisas mittebant, nec ab initio multum Florentinorum res timuerant: quòd cum Veris initio bellum non esset cœptum, & pisanus ager admodum depressus, aquarumq; inundationibus ualde obnoxius, diu in agris uersari minimè posse cogitarēt, cúmque sub Vrbinatium duce quem recenter copiarum gubernatorem appellauerant, & nonnullis alijs ducibus quingentos grauis armaturæ equites comparasſent, & eum multis occulta consilia agitarent, ut Florentinos à Pisanorum offensione auerterēt, bellum aliunde eis inferre decreuerant, Petrum Medicem, cuius consilio Carolum Vrsinum & Barptolomæum Aluianum cum duobus centis cataphractis stipendio conduxerant, deinde impellere cogitabant. Nec defuit spes efficiendi, ut Ioannes Bentiuolus Florentinis à Bononia moueri bellum pateretur, quoniam Mediolanensium dux, in Annibalem eius filio ad stipendia mittendo, Venetos sibi ab illo antepositos ægreferens, & hac noua offensione ueteribus iniurijs, quas, ut aiebat, cum Ferdinandus Calabriæ dux in Flaminiam Aemiliamq; transiuit, ab illo acceperat, memoria repetitis, nonnulla castella quæ Alexander eius filius dotis nomine in Insubria possidebat, occupauerat

pauerat: neque ab eo quauis ratione irritando abstinebat: uerùm enimuerò tandem Florentinorum opera castellis restitutis, belli ab ea parte inferendi cõsilium excluſum fuit: idcirco Veneti Senẽſibus, ut ex ipſorum finibus arma moueri paterentur, ſuadere conabantur, et præter conſuetum in Florentinos odium, ciuium quoq; in ea urbe diſſenſio, huius rei obtinendæ ſpem faciebat: cum enim Pandulfus Petruccius ingenio & aſtu ſibi maximam autoritatem comparaſſet, Nicolaus Borgheſius eius ſocer, & Bellantiorum familia, quibus illius potentia erat moleſta, Vrbinatium duci & Vrſinis, qui cum quadringentis cataphractis, duobus peditum millibus, & quadringentis Epirotis Venetorum iuſſu ad Fratã agri Peruſini caſtellum hærebant, iter concedi uolebãt, & cum Florentinis inducias paciſci, quemadmodũ Mediolanenſium dux poſtulabat, & Pandulfus hortabatur, nihil aliud eſſe aiebant, quàm illis Piſani belli conficiendi commoditatem præbere, quo confecto, eò potentiores contra ipſos eſſent: quare ut prudentes uiros deceret, ex occaſionibus fructum percipi debere, nec alia pactione, quàm pacis, qua Florentini Montispolitiani iuribus cederent, conueniendum, in eáque ſententia conſtanter perſiſtendum, quibus iuribus, Florentinos nullo modo ceſſuros ſciebant: ex quo neceſſariò ſequebatur, Venetis aſſentiendũ, apud quos cum illi primum gratiæ locum occupaſſent, ſe facilè Pandulfi autoritatem depreſſuros ſperabant: qui Mediolanenſium ducis hortatu, contrariæ ſententiæ autor factus, non parum in ſententia ſua defendenda laborauit: in populo namq; naturale in Florentinos odium nim habebat, & Mõtiſpolitiani iura hoc terrore obti-

neri posse admodum ueri simile uidebatur: quæ cupiditas odio coniuncta, plus poterat, quàm Pandulfi, mole stiarum, quæ bellum proprijs tectis propinquum secuturæ essent, & periculorum, quæ ex Venetorum in Hetruria potentia imminerent commemoratio: cuius rei exempla ab exteris minimè quærenda aiebat, cum recens esset memoria, quòd Ferdinandi Neapolitanorum regis, anno MCCCCLXXVIII, in Florentinos coniunctione, nisi Ferdinandus ob Hydruntũ in regno Neapolitano à Mahumete Othomanno occupatũ, Alfonsum filium cũ copijs quæ Senis erãt, reuocare coactus fuisset, penitus in seruitutem redacti forent, præterquam quòd ex ipsorum met historijs scire possent, eandem Florentinos per Virtutis comitem lædendi cupiditatem, & odium, propter eundem Politianum montẽ conceptum, in causſa fuisse, ut ipsimet propriam patriã illius imperio subiecerint. Quæ rationes, quãuis ueræ, tamen cum ad illorum ardorem & affectus comprimẽdos non satis essent idoneæ, nõ extra alicuius tumultus ab aduersarijs in se concitandi periculum erat, sed ille ut præueniret, repente multos ex agro amicos & clientes in urbem introduxit, & trecentos grauis armaturæ equites cum mille peditibus, à Florentinis ad Pogium Imperialem mitti curauit: quarum uirium existimatione, aduersariorũ compressa audacia, quinq; annorum inducias cum Florentinis obtinuit: qui præsentium periculorum metu, dignitatis rationi antepositio, Valianipontis partem, & uallum Senensibus tam molestum se dirutu ros receperunt: ac præterea intra certum tẽpus, inter Glanici amnis alueum & Montispolitiani oppidum quascunq; munitiones uellent ædificare, permiserunt.

ſerunt. Quare Pandulfus potentior factus, paulò poſt ſocerum, qui nimis audacter eius conſilijs obſtabat, potuit interficiendum curare, hocq; æmulo ſublato, & reliquis perterritis, indies magis tyrannidem ſuam cõfirmare. Veneti hac concordia per Senenſium agrum Florentinos à Piſano bello auertendi ſpe deiecti, cum nec à Peruſinis ut per illorum agrum arma inferre liceret impetrare potuiſſent, Petri Medicis gratia, & ueteribus clientelis, loca quæ Florentini in Apennini iugis poßiderent, facilè occupari poſſe ſperantes, ab ea parte quæ Aemiliam ſpectat illos turbare ſtatuerunt: idcirco itineris per Lamonis uallem facultate à Fauentiæ regulo impetrata, cum copiarum quas in Aemilia habebant parte, quibus coniuncti ſunt Petrus & Iulianus Medices, Marradium uicum in Apennini iugo, quà in Aemiliã uergit poſitum, abſq; impedimẽto occuparunt: quoniã Dionyſius Naldius homo ex eadem ualle natus, in trecentos pedites à Florẽtinis, ut eum locum unà cum incolis tueretur accepto ſtipendio, tam paucos pedites ſecum adduxit, ut ibi hærere non ſit auſus: deinde ad Caſtilioni arcem eminenti loco ſupra eum uicum ſitam, propter multarum rerum, & præſertim aquæ inopiã, quà eum locum laborare ſciebant, ea potiri ſperantes, qua capta in Mugellanum Florentiæ uicinum agrũ liberum iter haberent, caſtra poſuerunt: uerũ pro tenui apparatu præfecti conſtantia, & pro aquarum penuria cæleſte auxilium ſatisfecit, quoniam una nocte tantum pluit, ut uaſis puteisq; omnibus repletis, hac difficultate ſint liberati: interea uerò Ranutius cum Plumbini regulo, & aliquot alijs ducibus, per Mugellanum prope hoſtiũ caſtra uenêre, & quia illi celeritate freti,

non admodum instructi uenerant, quasi fugiētes retrocedere coegerunt, & iam Calatiæ comes, à Mediolanēsium duce cum trecētis grauis armaturæ equitibus, & mille peditibus Cotiniolam missus, & Fracassa eiusdem ducis miles qui cum cētum cataphractis Foroliuij erat, se ad illos à tergo insequendos comparabant: idcirco ut hoc periculum euitarent, ad Vrbinatium ducem, qui ex Perusino agro discesserat, & reliquas Venetorum copias contēderunt, quæ omnes unà inter Rauennam & Forumliuij cū parua alicuius progressus spe castra habebant, quia in Aemilia præter Florentinorum uires, erant quingenti grauis armaturæ equites, quingenti hyppotoxotæ, & mille pedites Mediolanensium ducis & Imola atq; Forumliuij plurimum obstabant. Interea uerò Paulus Vitellius, ubi post Vicopisani expugnationem aliquot dies in res necessarias comparandas consumpsisset, in eadem Pisanis auxiliorum facultatem impediendi sentētia persistens, ad Librafactam occupandam conuersus erat: & ut ad eam oppidi partem, quæ minus esset munita accederet, & molestias quibus exercitus tormentis impedimentisq; grauatus affici posset, uitaret, uia quæ per montes in Pisarum planitiem descendit, & ea, quæ per Lucæ planitiem montis radices ambit, relicta, magna fabrorum multitudine, noua uia per montes facta, & eodem die ex itinere, Montismaioris uallo, quod Pisani in cacumine montis fecerant expugnato, tutissimè in Librafactæ planitiem descendit: cui sequenti die castris admotis, & peditibus, qui in Potiti, & Castelli ueteris (quæ duæ turres ordine positæ, paruo spacio à Librafacta distant) præsidio erant, facilè ad deditionem coactis, in secunda turri, & alijs locis

aliquot tormenta, contra oppidum bene munitum, & custoditum collocauit: erãt enim in eius præsidio ducẽti Venetorum pedites, quibus ex locis cum mœnia supra & infra uerberaret, se primo die expugnaturum spera bat: sed muri arcu casu nocte collapso, ea materies munitionem cœptam, quatuor ulnas in altum duxit, adeo, ut cum Paulus triduum frustra scalis conscendere tentasset, de successu non mediocriter dubitare cœperit, cũ etiam exercitus à tormento quo ex oppido per depressam fenestram iaculabantur, magnum detrimentum caperet: uerùm ipsius industria & uirtus, fortunæ beneficio, sine cuius ope ducum cõsilia sæpe sunt fallacia, fuit adiuta: unius etenim tormenti ictu ex castris, id tormentum fractum fuit, & unus ex optimis tormentorum magistris qui intus essẽt interfectus, globusq; per totũ oppidum transiuit: quo casu propugnatores perterriti, quoniam propter tormenta ad secundam turrim posita difficilè ad mœnia uenire poterant, quarto die deditionem fecerunt: & paulò pòst arx, paucis tormentorum ictibus expectatis, idem fecit. Librafacta occupatã nõnullis propugnaculis in uicinis montibus faciendis, operam dedit: præ cæteris uerò unum extruxit munitũ, & multorum hominum capax supra Mariam in castello, à monte in quo positum fuit Venturæ uallum nuncupatum, ex quo in uniuersam circumiectam regionem prospectus patebat: ubi fama est olim à Castruccio Lucensi suorum temporum nobilissimo duce, aliud exædificatum fuisse, ut hoc & Librafacta custoditis, commoda quæ Lucenses & Petrasanctæ itinere Pisas peruenire possent, impedirentur. Veneti autem omnia quæ ad eã urbem uel auxilio, uel bello aliò transferendo iuuandã

essent oportuna, excogitare nõ desinebant: cuius rei difficultates inter Mediolanẽsium ducem & Mantuæ marchionem, denuo ad eius stipendia accersitum ortæ, spem illis auxerunt: quoniam dux Mediolani, ne Galeacium Sanseuerinatem, qui magis ob gratiam quàm uirtutem multum apud ipsum poterat, suarum copiarum imperatoris honore defraudaret, Marchioni intra tres menses, suarum & Cæsaris, uel Pontificis, uel Federici regis uel Florentinorum copiarum simul imperatoris appellationem se daturum promiserat: quo intra præscriptũ tempus, quia huic quoq; rei Galeacius repugnabat, minimè facto, accedente etiam stipendiorum difficultate, Marchio ad Venetorum, qui de eo cum trecẽtis grauis armaturæ equitibus ad opem Pisanis ferendam mittẽdo agebant, stipendia animum conuertit: quod cum Ludouicus præsentiret, Galeacij cõsensu, suarum ac Cæsaris copiarum imperatorem eum declarauit: sed iam Marchio Venetias profectus, & maxima, Florentinarũ copiarum impedimento minimè obstante, Pisas ingrediendi confidentia Senatui demonstrata, denuo cum illis cõuenerat, & pecuniarum parte accepta, Mantuamq; reuersus se comparabat, etsi Veneti eadem in eius expeditione celeritate, qua in conducendo essent usi, mox iter esset aggressus: ad quam rem lentè progredi cœperunt, quia cum ipsis Bibienæ, quod Casentini, siue (ut ueteres appellabant) Clusentini agri castellum est, per aliquos Mediceorũ ueteres clientes occupandæ, denuo spes fieret, ob Pisas penetrandi difficultatem, bellum aliò transferre, auxilio, utilius fore censuerunt: qua tarditate indignatus Marchio, demum ad Ludouicum cum trecentis grauis & centum leuis armaturæ equitibus, & Cæsaris

saris ipsiusq; copiarum ducis nomine, pecunia à Venetis accepta, pro pristinis stipendijs quæ illi debebant retenta transfuit. Florentini nõ sine suspicione eius cõiurationis fuerant, qui præter multa communia indicia, ante non multos dies Bononia certiores nuncios ea de re acceperant. Verùm manis est omnis in consilijs diligentia prudentiaq;, si negligentia in perficiendo imprudentiaq; sequatur. Legatus enim quem ad hoc periculũ auertẽdum statim miserunt, ubi eos de quibus maior erat suspicio, & qui conscij erant retinuisset, uerbis illorum imprudenter fide habita liberauit: & in reliquis actionibus fuit tam parum diligens, ut Aluiano, cui ea res conficiẽda demandata erat, facilè negocium reddiderit: quoniã is aliquot equitibus uiatorũ uestitu præmisit, qui ubi totam noctem equitassent, sub diluculum ad portam peruenerunt: quam cum præfectus nullo præsidio muniuisset, nec saltem ut serius quàm pacatis tẽporibus soleret aperiretur, mandasset, sine difficultate occuparunt: hos alij deinceps equites paulatim secuti sunt qui in itinere se Vitelliorum milites esse diuulgarant, et coniuratis pro illis arma sumentibus, statim toto oppido potiti sunt: eodemq; die aduenit Aluianus, qui quãuis paucos milites haberet, ut sua natura semper incredibili celeritate occasiones arripiebat, statim ad Poppium, nobilissimum eius uallis castellum inuadendũ contendit: uerùm difficultate offensa, ad loca Bibienæ proxima, quamuis parua, exiguiq; ponderis occupãda hæsit. Casentina regio, quam Arnus fluuius interfluit, angusta, sterilis & montosa est, ad Apennini alpium, quæ tunc, quòd hyemis initium esset, niuibus erant tectæ radices sita: sed Florentiam petentibus, si Aluiano Poppij

oppugnatio feliciter succeßiſſet oportunum iter, nec in Aretinum agrum, & Arniuallem minus commodum, quæ regiones quòd amplis oppidis & caſtellis refertæ ſint, Florentinorum imperio magni erant momẽti, qui in tanto periculo minimè negligentes, apparatibus repentè ubicunq; opus erat factis, cõiurationem quæ Aretij parabatur oppreſſerunt: & cum impedire ne Veneti in Caſentinum nouas copias mitterent, reliquis rebus anteferrent, Ranutium comitem ex Piſano agro reuocatum, ſtatim ad Apennini anguſtias, inter Bagniuallem & Stephani plebem occupandas miſerunt, & tamẽ quo minus Vrbinatium dux & Carolus Vrſinus, alijq; duces tranſirent impedire minimè potuerunt: qui cũ ſeptingentos cataphractos, & ſex millia peditum, atq; inter hos aliquem Germanorum numerum in ea ualle haberent, paucis locis exceptis, totum Caſentinum occuparunt: & denuo, ſed fruſtra, Poppiũ capere tentarunt. Ideo Florentini, ut Venetorum mens fuerat, Paulum Vitellium cum ſuis copijs ex piſano agro, idoneo præſidio in munitis oppidis, & Venturæ uallo relicto eò conuertere coacti fuerunt: cuius in Caſentinum aduẽtu, Venetorum duces, qui ut eodem die circa Pratum ueterem caſtra ponerent mouerant retroceſſerunt. Quam primũ Paulus Vitellius in Caſentinum uenit, & Fracaſſa, qui à Mediolanenſium duce, cum quingentis grauis armaturæ equitibus, & totidem peditibus in Florentinorũ gratiam mittebatur, illi coniunctus fuit, ſtatim hoſtes, cum ob caſtrorum anguſtiam, tum quia ut Caſentini exitum ingreſſumq; patentem ſibi conſeruarent, Verniæ, Cluſij, & Montalonis anguſtias, loca in alpibus edita, cuſtodire cogebantur, in uaria loca diſtractos, in multas diffi-

difficultates redegit: & acerbißimo tempore in ea ualle inclusi, nullius neq; illic, neq; alibi progreſſus faciendi ſpem habebant: quoniam Ranutius cum ducentis cataphractis Aretij manebat: & in Caſentino, poſtquam ab initio Poppium occupare nõ potuerant, nec Mediceũ nomen aliquid mouebat, cum regionis, in qua uix aliquis eſt equorum uſus, incolas infenſos haberent, iam ante Vitellij aduentum multa ab incolis detrimẽta acceperant: & idcirco ipſius & Fracaſſæ aduentu cognito, impedimentorum & tormentorum parte trans Alpes remiſſa, quantum locorũ natura patiebatur copias ſimul coniunxerunt: contra quos Vitellius conſuetudinem ſuam ſeruare ſtatuit, quæ erat, potius ut tutam uictoriam pararet, nec tempori, nec multis laboribus parcere, nec ut à ſumptibus abſtineret, abſque multis apparatibus progredi, quàm ut facilis celeriſq; uictoriæ gloriam compararet, unà cum exercitu rei exitum in diſcrimen conijcere: ideo ipſius in Caſentino conſilium fuit, non ſtatim munitiora loca petere, ſed hoſtes ad minus munita deſerenda compellere, & alpium anguſtias, aliaq; regionis itinera, præſidijs, propugnaculis uijs obſtruendis, alijſq; munitionibus claudere, ne noua rum copiarum auxilia habere poſſent, néue ex uno loco eos qui in alio eſſent iuuandi facultatem haberẽt: ac ratione multorum opprimendorum occaſionẽ, & maiorem numerum qui Bibienæ erat, ſi non alia re, equorum incommodo, & commeatus inopia, conſumptum iri ſperans: quo conſilio aliquot locis prope Bibienam parui per ſe momenti, uerùm ad eam rationem, qua ſibi belli uictoriam propoſuerat oportunis recuperatis, & quotidie magis progreſſus, multos grauis armaturæ

equites, in quibusdam paruis uicis Bibienæ propinquis oppreßit, & ut Venetorum copias quæ ad opem his ferendam transalpes colligebãtur itinere prohiberet, omnibus locis quæ circa Verniæ montem sunt occupandis, & fossis in omnibus uijs quæ circa ea loca sunt faciẽdis operam dedit: adeo ut hostium difficultatibus & commeatus penuria perpetuò crescentibus, multi eorũ ordinibus relictis abirent, qui plerumq; ob itinerũ asperitatem, uel ab incolis, uel à militibus diripiebantur. Hi erant inter Venetos & Florentinos armorum progressus. Eodemq; tempore quamuis Florentinorum legati, absq; ulla concordiæ spe Venetijs discessissent, tamẽ Ferrariæ noua pacis consilia à Ferrariensium duce Venetorum opera proposita agitabantur: quoniam multi, summæ in eo senatu autoritatis, iam bello, quod graui sumptu, & multis difficultatibus gerebatur fessi, maiorumq; rerum in Casentino gerendarum spe amissa, Pisanorum defendendorum molestijs, dummodo aliquo honesto colore fieri posset liberari cupiebant. Dum uerò Italia ob Pisanas res in his molestijs uersatur, nouus Galliæ rex ad Insubriæ imperium sequenti anno inuadendum, Venetos qui incredibili in Mediolanensiũ ducem odio flagrantes, magno studio fœdus cum eo molie bantur, sibi coniunctos fore sperans, se comparare non cessabat: sed maiori studio agebant rex & Pontifex, qui à Federici affinitate exclusus, in eadem regni neapolitani cupiditate perseuerans, toto animo ad gallicas spes conuersus, Valentino cardinali, Carolotam, Federici filiam, quæ nundum nupta, in Gallica aula uiuebat, copulare procurabat: cuius rei ab rege, in cuius potestate illam locare esse uidebatur spe accepta, Cardinalis manè sa-

nè sacrum senatum ingressus, patrem & purpuratos reliquos, ut cum ipse nunquam animo ad sacerdotia procliuis fuisset, dignitatis cum ornatu deponēdæ facultatē sibi concederent, quo fata sua sequi posset supplex rogauit: sicq; pallio & sago pro toga sumptis, iter in Galliam quamcitissimè adornabat, cum iam Pontifex regi diuortij cum uxore sua autoritate faciendi facultatem promisisset: & rex uicissim, quamprimum mediolanēse imperium occupasset, se eum ad ciuitates ab Aemiliæ Flaminiæq; uicarijs possessas pontificio imperio subijciendas iuuaturum, & trecentas auri libras maioris ad custodiam suam præsidij alendi specie, in præsentia numeraturum suscepit, quasi ipsius cum rege coniunctio, multos in Italia ad insidias, quibus ipsum opprimerēt, parandas, esset impulsura. quare rex ut promissa præstarētur pecuniam numerare cœpit, & Pontifex diuortij causſam, Settensi episcopo nuncio suo, & Parisiensi ac Rotomagensi demādauit, quo in iudicio regis uxor per suos procūratores ab initio contradicebat: sed tandem, cum iudices nō minus quàm aduersarij potentiam suspectos haberet, Berrensi ducatu, cum triginta millibus frācicorum, ad uictus sui sustentationem annuus acceptis, liti foroq; cessit, sicq; diuortio iudicum sententia comprobato, ad nouum matrimonium perficiendum, nihil aliud quàm Cæsaris Borgiæ qui iam ex cardinali, & Valentiæ archiepiscopo, miles ac Valentinus dux factus erat, aduentus expectabatur: quoniam rex illum centum cataphractis cum uiginti millium francicorum stipendio præfecerat, & Valentiam Delphinatus urbē, cū totidē francicorū millibus annuis, & ducis appellatione concesserat: qui Ostiæ ab rege missis nauibus con-

scensis, sub anni finem ad aulam, pompa ac fastu incredibili peruenit, ab rege quoq; magno honore acceptus & purpureum galerum Georgio Amboysio Rotomagensi Archiepiscopo, qui cum antea periculorum, eiusdemq; cum rege fortunæ particeps fuisset, summæ erat apud eum autoritatis, secum attulit: tamen ipsius ab initio actiones minimè gratæ fuerunt, quoniam paternum
1499 *consilium sequutus, liberationis desiderio regem magis ad consilia sua propensum, quàm accepti beneficij memoria futurum sperans, se diploma secum attulisse negabat: sed cum ab Settensi episcopo, clàm regi ueritas esset patefacta, ipse coram deo diploma confectum esse sufficere ratus, eo non amplius petito, nouam uxorem apertè sibi matrimonio iunxit: quod in caussa fuit, ut dux Valentinus cum diploma amplius retinere nõ posset, refciuissetq; ab Settensi episcopo eam rem fuisse patefactam, alio tempore pòst ueneno illum clàm sustulerit. Nec rex in uicinis principibus pacandis minus erat solicitus, ideo cum Hispaniæ regibus pacem iniit, qui rerum italicarum consilijs depositis, non modò omnes legatos quos in Italia habebant, præter eũ qui apud põtificem uersabatur, reuocarunt, sed omnibus Calabriæ locis, quæ ad eam usq; diem retinuerant, Federico concessis, Consaluum cum omnibus copijs in Hispaniam redire iusserunt. Maior difficultas erat in cõcordia cum Romanorum rege concilianda, qui nõ parua pecuniæ summa ab Mediolanensium duce, cui, uel Cæsarianum bellum, Galliæ regem ab Italiæ rebus aduersurũ, uel ut à Cæsare certò promittebatur, concordia inter eos inita se quoq; incluſum iri persuasum erat, adiutus, nonnullarum defectionum in regione ortarum occasione,*

in Bur-

in Burgundiam irruperat. Sed post longas agitationes atq; consilia, rex nouam pacem Artesiæ comitatus, oppidis restitutis, cum Archiduce inijt: quæ res, ut ad filij commodum perficeretur, Romanorum rex Mediolanēsium ducis, cum quo, quia infinitis suis pecuniæ flagitationibus non semper satisfecerit, uidebatur hoc tempore indignatus, nulla facta mentione, in multos menses inducias cum eo pactus est. Rex præterea pacem cū Angliæ rege à superiore rege factam confirmarat: & omnibus rationibus, quæ ut Mediolanensium ducem, qui ingentibus promissis & maximis largitionibus in id nitebatur, ut aliquas pacis leges admitteret proponebantur, reiectis, ut Venetos ac Florentinos eodem tempore sibi adiungeret operam dabat: ideoq; ut Pisano bello remoto, Venecti Pisas in ipsius manus deponerēt, uehemēter instabat: & ut Florentini assentirentur, clàm se illis breui restituturum promittebat: quod negocium difficultatibus plenum, uarijs propositis finibus & cautis, per multos menses uariè agitatum fuit: quoniam Florētini, cum eos hac ratione Galliæ regi adhærere esset necesse, & ob promissorum ab Carolo rege non præstitorum memoriam, ne nunc quoq; idem accideret ueriti inter se non in unam sententiam conueniebant, propterea quòd ciuitas potentiorum ciuium ambitione, & popularis status licentia agitata, & ob Pisanum bellū Mediolanensium duci cōiuncta, ita in se ipsa diuisa erat, ut res graues præsertim nōnullis ciuiū Galliæ regis uictoriā optantibus, alijs cōtrà Mediol. duci fauentibus, magna difficultate pacatè decerni posset. Veneti autē, etiā reliquis omnib. fœderis cum rege ineundi difficultatib. remotis, depositō, minimè assentiri statuerant: consilijs

quæ ea de re Ferrariæ agitabantur, & sumptuum pro Pisarum defensione factorum restitutionem ampliorem & minorem in deserenda notam sperantes: quod negocium Ludouicus Sforția, ne si apud Galliæ regem depositum fieret, hæ resp. ambæ cum rege facerent ueritus, & hac controuersia in Italia sedata, Venetos sui lædēdi cōsilia deposituros sperans, uehemēter urgebat: quā ob caussam & Galliæ regi ferrariense consilium summopere displicebat, & Pōtifex ut ex aliorum molestijs commodum suum eliceret, quia cum in omnibus Italiæ negocijs maxima apud regē autoritate polleret, si depositum in regis manus fieret, aliquomodo particeps fieri sperabat, obliquè id consilium perturbare nitebatur. Interea uerò Venetijs, utrum rege à depositi petitione (quam nō concedere decreuerant) recedēte in Mediolanensium ducis detrimentum fœdus, quēadmodum is magnoperè instabat, cum Cremonam & uniuersam Giaradaddam, uictoriæ præmium se concessurum promitteret, cum illo esset ineundum disputabatur: quæ etsi omnibus summopere optanda uiderentur, tamē multis deliberatio tanti ponderis, & Galliæ regis in Italia potentia, ipsorum imperio tam periculosa uidebatur, ut in Rogatorum consilio, qui apud illos senatus locum obtinet, uariæ ea de re sententiæ dicerētur: in quo cum aliquando, ut quid tandem agendum esset decernerent, conuocati essent, Antonius Grimanus, magnæ autoritatis uir, in hanc sententiam est loquutus:

Quum, præstantißimi Senatores, beneficiorum à nostra Rep. in Ludouicum Sforțiam collatorum magnitudinem, quæ proximis annis toties ei imperium conseruauit intueor, & contrà, quā ille ingratus fuerit, quāq;

graues

graues iniurias, quas, ut ad Pisanorum defensionem, ad quam nos antea & hortatus fuerat, & impulerat, defe rendam cogeret, nobis intulerit, memoria repeto, addu ci nõ possum, ut aliquem esse credam, qui nõ uideat, no bis omni ratione quatenus fieri posit, ut eas iniurias ul ciscamur necessariò incumbendum. nam quod dedecus, quæ infamia maior esse potest, quàm tot iniurias patiẽ ter ferendo à maiorum nostrorum magnanimitate, nos uniuerso orbi degeneres declarare? qui nunquam uel le uißimis offensionibus prouocati, ut Veneti nominis di gnitatem conseruarẽt, pericula subire recusarũt: & iu re quidem, quoniã rerump. deliberationes, abiecta priuataq; consilia minimè poscunt, neq; ut omnia ad uti litatem referãtur, uerùm ad excelsos magnanimosq; ſi nes, per quos illarum splendor augeatur, & dignitas cõ seruetur: quæ nulla re magis extinguitur, quàm ſi in ho minum mentibus opinio gignatur, animum aut uires ad propulsandas iniurias deesse, nec ad ultionẽ esse pa ratos, quæ summopere est necessaria, nõ tam ob ultio nis uoluptatem, quàm ut eius qui læsit pœnitentia, tale reliquis exemplum præbeat, ut te prouocare nemo au deat: sicq; gloria cum utilitate cõiuncta sequitur, & ge nerosa magnanimaq; consilia cõmoditate quoq; & fru ctu plena oriuntur: sic una molestia multas tollit, & sæ pe unicus ac breuis labor, à multis ijsq; longißimis libe rat. quamuis ſi Italicarum rerum statum, multorũ prin cipum in nos odia, & insidias, quæ semper à Ludouico Sforția parantur ponderabimus, nos nõ minus præsen ti necessitate, quàm alijs de causßis ad hanc sententiam trahi uidebimus: namq; is naturali ambitione, & odio, quo in hũc ampliſſimum senatũ flagrat impulsus, nihil

aliud studet, in hoc unum incumbit, ut omniũ Italorum animos nobis infensos reddat: ut Romanorum regem, germanicamq; gentem in nos concitet, imò ad hoc idem iam cum Turcarũ Imperatore consilia agitare incipit, iam illius opera quantis difficultatibus, & ferè sine spe Pisanorum defensionem, ac bellũ in Casentino sustineamus cernitis, in quo si perseueramus, in grauissima incommoda periculaq; incurrimus: sin ullo alio rebus nostris iacto fundamento deserimus, cum tãta existimationis diminutione fit, ut eorum qui nos opprimere cupiunt animi nimis augeantur: & quanto facilius sit eos, qui iam inclinare cœperunt, quàm qui adhuc existimationis culmen tuentur opprimere, nostis: quarũ rerum fructus clarissimè apparerent, & citò imperium nostrũ tumultibus rumoribusq; bellicis refertũ sentiretur, nisi nostræ cum Galliæ rege cõiunctionis metus Ludouicũ suspensum retineret: qui tameu metus diu suspẽsum tenere minimè poterit: quis enim est qui non uideat, regem à fœderis nostri spe excluſum, uel trans alpes res nouas aggressurum, uel Ludouici artibus, corruptelis, instrumentisq; potentissimis, quæ in ipsius aula habet, uictum, aliquam cum illo compositionem facturum? itaq; antiquæ dignitatis & gloriæ nostræ tuendæ necessitas nos ad coniunctionem cum Galliæ rege cogit, sed multo magis imminẽs grauissimumq; periculum, quod alia ratione uitari nõ potest: & hac in re fortuna se nobis ualde propitiam præbet, quæ efficiat, ut à tanto rege ad id rogemur, quod nobis ab illo petendum esset, tam amplis insuper tamq; magnificis victoriæ præmijs propositis: ex quibus potest hic Senatus semper sibi maximas spes polliceri animo, res amplissimas agitare, præsertim

præsertim uerò cum tanta facilitate obtineantur. nam quis dubitat à Ludouico Sfortia aduersus geminam tam præsertim magnam, tamq; uicinam potentiam, nullam defensionem fieri posse? à qua deliberatione non debemus, nisi fallor, Galliæ regis uicinitate remoueri, ne insubriæ imperio occupato nobis periculosa formidabilisq; fiat: nam qui diligenter cogitauerit, multa quæ nunc nobis contraria sunt, tunc profutura animaduerteret: quoniam tantum illius regis incrementum toti Italiæ erit suspectum, Romanorum regem, gentemq; germanicam, quòd tam nobile imperij membrum ab illo occupetur, æmulatione atq; indignatione irritabit: adeo ut illi quos nunc Ludouico ad nostram perniciem coniungi ueremur, tunc proprij commodi gratia cõseruare, nobisq; coniungi, sint exoptaturi: cumq; imperij nostri existimatio ubiq; terrarum magna sit, ingens diuitiarũ fama, atq; concordiæ nostræ, & ad imperij cõseruationem constantiæ tam crebris illustribusq; exemplis confirmata opinio maior, non audebit Galliæ rex, nisi multis uel saltem Romanorum regi coniunctus nos inuadere: quæ res multis de causis tot difficultates habet, ut uel spem, uel metum inde concipere, uanum sit: neque pax, quam nunc à uicinis principibus trans Alpes impetrare sperat, perpetua erit: quin inuidiæ, inimicitiæ, ipsius incrementi timor, omnes eos, cum quibus aut odium, aut æmulatio intercedit, excitabunt: & quàm Galli ad acquirendum promptiores quàm ad conseruandum prudentes sint, quamque citò, impetu & insolentia, subiectis odiosi fiant, omnibus notissimum est: ideo Mediolano occupato, erit illis magis necessarium conseruationi operã dare,

quàm nouis rebus studere oportunũ: nouum namq; nõ bene constitutum imperium, nec prudenter gubernatũ, ei qui id acquirit potius grauis est, quàm ut potentiorẽ eum reddat: cuius rei quodnam recentius atq; illustrius exemplum haberi potest, quàm superioris regis uictoria, contra quem incredibile desiderium quo in regno neapolitano acceptus fuerat, in summum odium conuersum est? Periculum itaq; quod intra aliquod tempus ex Galliæ regis uictoria ad nos peruenire potest nec tã certum, nec tale est, ut ad id uitandum in præsenti maximiq; momenti periculo manere uelle debeamus: & futurorum incertorumq; periculorum metu, tam opulẽtam, tamq; oportunam Insubriæ partem recusare, nisi animo pusillo abiectoq; in priuatis hominibus, nedum in omnium quotquot unquam ulla in orbis terrarum parte fuere, rerump. post Romanam potẽtissima & celeberrima, uituperando tribui posset. raræ sunt atq; fugaces tam magnæ occasiones, estq; prudentium & magnanimorum cum offeruntur arripere: & contrà negligere summa reprehensione dignum, ac sæpe nimis curiosa sapientia, & futuri nimium solicita, uituperatur: quoniam res humanæ, tot tamq; uarijs casibus subijciũtur, ut rarò id eueniat, quod uiri etiã sapiẽtes existimarant: & qui præsens bonum, futuri periculi timore, cũ id nec certum nec propinquum est, negligit, summo sæpe dolore & infamiæ nota, eorum periculorum, quæ pòst uana fiũt metu, utilitatis & gloriæ plenas occasiones amisisse reperitur. quas ob causas, mihi fœdus aduersus Mediolanensium ducem accipiendum uidetur, quia præsentem securitatem nobis adfert, dignitatem apud omnes principes, & tantum incrementum, quantũ nos a-

nos alijs temporibus, molestijs, sumptibusq; immensis, cùm ob magnitudinem, tum quia erit aditus & ianua ad huius potentissimæ reip. gloriam & imperium mirum in modum augendum, obtinere posse nitemur.

Huius sententiæ autor magna attentione, & admodum æquis auribus auditus fuit, eiusq; animi magnitudo, & in patriam amor à multis laudatus. Sed contrà dixit Melchior Triuisanus: Iniuras, sapientissimi Senatores, à Ludouico Sforcia, nostræ Reip. illatas grauissimas, & cum maxima dignitatis nostræ offensione esse negari minimè potest: nihilominus quo illæ maiores sunt, quoq; magis nos commouent, eò magis proprium prudentiæ est, iustam indignationem iudicij maturitate & utilitatis ac publici commodi consideratione moderari: quoniam seipsum temperare, & proprias cupiditates uincere, quo pauciores sunt qui id possint, & quo iustiores sunt caussæ quibus hominum indignatio & appetitus concitatur, tantò maiorem habet laudem. Itaq; ad hunc Senatum qui apud omnes gentes tam clarũ sapientiæ nomen obtinet, quiq; proximè se Italiæ à Gallis liberatorem professus est spectat, infamiam, quæ si nunc illorũ reditus caussa fuerit manabit, & multo magis periculum, quod perpetuò nobis imminebit, si Mediolanense imperium in Galliæ regis potestatem peruenerit, sibi ob oculos ponere: quod quidem periculũ qui per se non perspicit, quantum terrorem regnum neapolitanum à Carolo occupatum nobis incusserit in memoriam reuocet, à quo non antè nos tutos duximus, quàm in illum penè omnes Christiani principes nobiscum cõiurassent: & tamen, quæ comparatio inter hoc & illud? quia rex ille ferè omnibus regijs uirtutibus carens, erat

quasi ridiculus princeps, & neapolitanũ regnum, tam à Gallia longinquum, illius uires ita distrahebat: ut ferè magis ipsius potentiam debilitaret, quàm augeret: et ea occupatio ob regnorum tam propinquorum metũ, Pontificem atq; Hispaniæ reges illi inimicissimos reddebat: quorum unum diuersos nunc fines propositos habere, & reliquos italicarum rerum pertæsos, nisi maxima necessitate compulsos, ijs immiscerì nolle notũ est. Hic autem nouus rex ob propriam uirtutem multò magis timendus quàm contemnendus est: & Insubriæ imperium Galliæ regno est ita coniunctum, ut propter auxiliorum oportunitatem, nunquam nisi uniuersum terrarum orbem concitauerimus, nos illũ inde pellere posse sit sperandũ: quare nos tam admirandæ potentiæ uicini, pacis tempore in grauissimis sumptibus ac suspicione erimus: & in bello illius iniurijs ita expositi, ut nos tueri difficillimum sit futurum: & profectò nõ sine admiratione eum qui ante me sententiam dixit audiebã ab una parte Galliæ regem Insubriæ dominum nõ timere, ab altera tantum Ludouici Sfortiæ principis uiribus longè nobis inferioris, quiq; timiditate & auaritia res suas semper in grauissima pericula cõiecit, metum præ se ferre terrebant eum aliorum auxilia, quasi in tanta animorum uoluntatumq; diuersitate, & tantà cõditionum uarietate, talem coniunctionem conciliare facile esset, uel quasi nõ multò magis sit metuenda magna potẽtia tota coniuncta, quàm multorum uires, quæ ut diuersos motus habent, sic etiam facta diuersa & repugnantia, in ijs qui odio uarijsq; de caussis nostram cupiunt depressionem, illam ad indignationes cupiditatesq; uincendas prudentiam, quam in nobisipsis ad has ambi-

ambitiosas cogitationes cohibendas desideramus, inuenire sperabat. Nec scio quam ob caussam nobis polliceri debeamus, in Romanorum rege, atq; in illa gente æmulationem, & antiquam ac recentem in Galliæ regẽ, si Mediolanum occuparit indignationem, maiorẽ uim habituram, quàm inueteratum in nos odium, qui tot loca ad Austriam domum, & ad Imperiũ spectantia possidemus. Et cur Romanorum rex, libentius nobiscum aduersus Galliæ regem, quàm cũ illo contra nos, fœdus sit initurus ignoro: imò barbarorum, italici nominis æternorum hostium, & ad faciliorem prædam coniunctio uerisimilior est: quoniam potius illi coniunctus ex nobis victoriã sperare poterit, quàm nobis ex illo. præterea illius in superiori fœdere quum in Italiam uenit, actiones eiusmodi fuêre, ut cur illum nobis coniungi adeo optandum sit non uideam. Lacessiuit nos graussimè Ludouicus, nemo negat, uerùm ultionis desiderio res proprias in tantum discrimen conijcere, minimè prudentiũ est, neq; pudor est, casus & occasiones quas respub. sperare potest, ad ulciscendum expectare: imò admodum turpe est, indignatione uinci, & in rebus ad imperia spectantibus, summa infamia est, cum imprudentiam detrimentum comitatur: non dicetur nos his rationibus ad tam temeraria consilia moueri, sed omnes nos Cremonæ occupandæ cupiditate trahi cẽsebunt: ideoq; ab omnibus huius Senatus prisca sapientia & grauitas desiderabitur: omnes nos in eandem Galliæ regis in Italiam accersiti temeritatem, in quam Ludouicum Sfortiam deuenisse tantopere mirabamur, incidisse clamabunt: præmium magnum est, & ad multa oportunum, sed num maior sit iactura, Galliæ regem Insubriæ do-

minum habere perpendatur: potentia existimatioq; nostra quando maior sit cogitetur, quum in Italia principatum obtinemus, an cũ in Italia est tanto maior tamq; nobis uicinus princeps: cum Ludouico Sfortia aliàs & discordias & pacem habuimus, idem potest inter nos & illum quotidie accidere: nec Pisanæ causſæ difficultas talis est, ut nullum remedium inueniri posſit, nec ut nos hac de causſa ita præcipites demus meretur: at cum uicinis Gallis semper erunt dissidia, quia semper eædẽ causſæ regnabunt: inter Barbaros atq; Italos animorũ diuersitas, Gallorum superbia, odiũ quo principes semper respublicas persequuntur, & ambitio, qua fit, ut potentiores semper minus potentes opprimere cupiãt. Itaq; me non modò Cremona non inuitat, uerumetiam deterret, quia tantò maiorem ad nos lædendos occasionẽ & aculeos habebit, eoq; magis à Mediolanensibus, qui Cremonæ ab illo principatu alienationem ferre nõ poterunt, concitabitur: eademq; causſa gentem germanicam, & Romanorũ regem irritabit, quoniam pariter Cremona & Giaradadda imperij membra sunt. Sal tem nostra ambitio non ita carperetur, nec nouis occupationibus nobis quotidie nouos hostes pararemus, omnibusq; suspectiores redderemur: quamobrem oportebit tandem, uel omnes à nobis superari, uel nos ab omnibus uerberari: utrum autẽ procliuius sit, ei qui seipsũ decipere noluerit, facilè erit iudicare. Huius senatus sapientia & maturitas per totam Italiam, & uniuersum orbem terrarum & cognita est & celebrata, nolite eã tam temeraria tamq; periculosa sententia commaculare: indignatione contra propriam utilitatem ferri, leuitatis est: parua pericula maximis anteferre imprudẽtiæ:

tiæ: quæ duo cum ab huius Senatus sapientia & grauitate alienissima sint, mihi aliter persuadere non possum nisi quæ statueritis, ea ut semper moderata, ac cũ summa sapientia coniuncta fore. Hæc sententia tam ualidis rationibus, & multorum senatus principum & sapientiorum autoritate corroborata, non tantã uim habuit, quin contrario odio & dominadi cupiditate, quæ ad quæuis periculosa consilia uehementer impellunt, concitata, longè plus potuerit: erat enim immensum in singulorum animis aduersus Ludouicum Sfortiam conceptum odium: nec minus Cremonæ cum eius agro, & tota Giaradadda Veneto imperio adiungendæ desiderium: quæ acceßio, cùm quòd singulis annis ad minimũ centum ducatorum millia inde perciperentur, tum propter oportunitatem magnificbat: quia hoc incremento ferè totum Ollium fluuium complexi, fines suos ad Padum usq; proferebant, & longo spacio ad Abduam extendebant: cumq; ad quindecim millia passus Mediolano appropinquarent, & aliquanto magis Placentiæ, & Parmæ, uiá ipsis ad totum Insubriæ imperium quotiescunq; Galliæ rex uel noua consilia, uel magna trans Alpes impedimenta haberet, occupandum aperiri uidebatur: quod breui euenire posse, Gallorum magis ad acquirendum, quàm ad tuendum apta natura, ipsorum reip. perennitas, & in Galliæ regno ob regum mortem consiliorum & administrationis crebra uarietas, populorum beneuolentiæ ex sanguinis, & gallicorum ac Italicorum morum diuersitate, conseruandæ difficultas, spem faciebant. Hac igitur sententia plurium suffragijs confirmata, suis oratoribus qui apud regem erant, hoc fœdus dummodo de pisanis rebus in eo nihil age-

retur, eis conditionibus quas rex proposuerat, perficerent, mandarunt. hæc exceptio regis animum non mediocriter turbauit: sperabat enim per depositum se Venetos ac Florentinos ad bellum suum coniuncturum, et cùm Venetos à Pisanorum defensione pactionibus desere renda iam minimè alienos sciret, id ita ab illis potius fieri debere existimabat, ut mediolanẽsis imperij uictoria quæ ipsis communis esset futura, ea re facilior redderetur, quàm ut paulò meliorem in concordia conditionẽ haberent, ut Florentini Ludouico Sfortiæ coniuncti manerent, in caussa esse: cuius consilio cum Ferrariæ eis de rebus agi sciret, non parum uerebatur, ne si ipsius opera perficeretur, tandem nec Venetos nec Florentinos secum esset habiturus. Quare id consiliũ, quo de utraq; rep. dubius relinqueretur parum prudens ratus, & ob diffidentiam ab ipsis declaratam indignatus, potius ad pacem, quæ cum Romanorum rege, his legibus, ut uni eum Ludouico Sfortia, alteri cum Venetis bellum gerere liceret aßiduè tractabatur, inclinauit. Itaq; per delectos homines qui ipsius nomine cum Venetis oratorib. agebant, se nihil simul Pisarum depositum perficeretur eum illis paciſci nolle respondit: & Florentinorum legatis ipsemet dixit, certò scirent, se nũquam alia ratione cum Venetis conuenturum. Sed dux Valentinus, & reliqui pontificij procuratores, Hostiensis, Io. Iacobus Triultius, & omnes Itali qui proprijs de caußis ad bellum concitabant, illum in hac sententia permanere nõ sunt paßi: quin multis ualidisq; rationibus ostendebant, propter Venetorum potentiam, & mediolanensis imperij lædendi oportunitatem quam haberẽt, nullũ pernicioſius consilium esse, quàm propter Florentinorum

qui ob

qui ob perturbationes, & quòd ab eo imperio procul abessent, paruo illi adiumento esse possent, amittendorum metum, illorum auxilijs priuari: idq; facilè in causa futurum, ut Ludouicus Sfortia, quo se Venetis iterum conciliaret Florentinorum amicitia, quæ omnium inter illos dißidiorum causa fuerat relicta, iterum illis cõiungeretur. Ludouico autem cum Venetis coniuncto, quæ difficultates inde oriri possent, si non alia re, saltẽ præteritorum annorum experientia demonstrari. nam etsi in fœdus aduersus Carolum tot regum nomina concurrissent, tamen solas Venetorum & Ludouici uires, illi Nouariam ademisse: & semper mediolanense imperium aduersus ipsum defendisse. Maximiliani coniunctioni niti, fallax periculosumq; consiliũ esse monebãt, in quo ad eum usq; diem, cõsilia, quàm uel facultas, uel ea adornandi prudentia, maiora uisa essent: quodsi etiã feliciores quàm hactenus successus esset habiturus, perpetui tamq; acerbi gallici regni hostis incrementum, quàm è re esset considerari debere: quibus rationibus ita regem commouerunt, ut mutata sententia, Pisanis rebus omißis, fœdus cum Venetis perfici annuerit. quo fœdere conuentum est, ut quo tempore ipse potenti exercitu Insubriam inuaderet, ipsi quoq; ex suis finib. idem facerent, & omni reliqua regione regi parta, Cremona cum tota Giaradadda, excepta Abduæ ripa quadraginta ulnas lata, Venetis cederet: Mediolanensi autem ducatu ab rege occupato, Veneti ad certum tempus, cõstituto equitum ac peditum numero ad eius defensionẽ tenerentur: & uicißim rex ad Cremonæ & omniũ quæ in Longobardia ad Veneta stagna usq; poßiderent defensionem esset astrictus: quæ res adeo clàm acta fuit, ut

Ludouicum Sfortiam, utrum inter ipsos ad defensionẽ tantùm, quemadmodum ab initio in Gallia & Venetijs peruulgatum fuerat, fœdus initum esset, an etiã aliqua contra se essent decreta, multos menses latuerit: nec ipsemet Pontifex tam regi cõiunctus, nisi serò certior esse potuit. Rex fœdere cũ Venetis icto, nulla amplius Pisarũ mentione facta, leges à prioribus admodũ diuersas Florentinis proposuit: quã ob causam & ob molestias quas à Venetis accipiebant, eò magis Mediol. duci adhærere cogebantur, cuius auxilijs semper res in Casentino feliciter succedebant: ubi hostes, multis sæpe à militibus & incolis incõmodis acceptis, & cum cõmeatus, & præcipuè equorũ alendorum difficultate pugnãtes, Bibienam se, & in nonnulla alia parua oppidula contulerant, Apennini tamen itinerum, ut auxilij accipiendi uia, & si tandem cogerentur Casentini minore incommodo deserendi facultas esset aperta, custodiendorũ diligentia minimè intermissa. Idcirco ad Montalonis trãsitus custodiam manserat Carolus Vrsinus cum suis cataphractis, & cètum peditibus: & inferiores Auerniæ angustiæ, ab Aluiano obtinebantur: contrà uerò Paulus Vitellius more suo maturè procedens, ubi illos in tam pauca loca coegit, à Montalonis aditu pellere conabatur, eo cõsilio, ut pòst & eos qui Auerniæ angustias tuebantur, in fugam conijceret: sicq; Venetorum copiæ Bibienam tantùm possidentes, undiq; ab hostibus montibusq; septæ, uel facilè superarẽtur, uel se ipsæ consumerent, cum præsertim admodum essent imminutæ: nam præter eos qui hìc atq; illic spoliati fuerant, ob cõmeatus penuriã, & tutorum castrorum difficultatẽ, paulatim supra mille quingẽtos equites, & multi pedites di-

scessc-

ſceſſerant: quorum maxima pars in alpiũ tranſitu maximis à montanis hominibus cladib. affecta fuerat. Tandem hæ difficultates Carolum Vrſinum cum ſuis ad Mõtalonem deſerendum nõ ſine cladis periculo coegerũt: nã cum illũ diutius ibi hærere non poſſe ſciretur, multi Florẽtinorum milites, & regionis incolæ, qui huic occaſioni inuigilabant, in itinere impetum in eos fecerũt: ſed ipſi locis ſuperioribus occupatis, quamuis impedimentorum parte amiſſa, cum non parua eorum qui inordinati perſequebantur clade, ſe defenderunt. Caroli Vrſini exemplũ, ijſdem de cauſsis, qui ad Auerniam & Cluſium erant, ſequuti ſunt, qui illis anguſtijs deſertis Bibienam ſe receperunt, ubi Vrbinatiũ dux, Aluianus, Aſtorius Ballio, Petrus Marcellus Venetus legatus, & Iulianus Medices, ſexaginta equitibus & ſeptingentis peditibus ad eius oppidi, quod ſolùm in Caſentino poſſidebant, cuſtodiam retentis, manſerunt: nec aliud illos fouebat, præter auxilij quòd Veneti Caſentinum bellum non penitus deſerere ad honoris conſeruationem, & multo magis ad pacis leges meliores reddendas minimè parum intereſſe rati, comparabant ſpem: & ideo Pitiliani comes Rauennæ ſumma celeritate decretas ad auxilium ferendum copias, crebris Vrbinatium ducis, & aliorum querelis urgentibus colligebat: qui commeatũ deficere ſignificantes, ſe ad talem inopiam redactos atteſtabantur, ut ſi uitam tueri uellent, mox cum hoſtibus paciſci cogerentur: & contrà Ludouicus, & duces qui in Caſentino erant, Bibienæ expugnatione auxilium præuenire cupiebãt: ideoq; exercitui quatuor millia peditum addi poſtulabant. illorũ autẽ deſiderio multæ difficultates repugnabant: quoniam in frigida & alpina

regione, asperrimæ tempestates, militares actiones plurimum impediebant: & Florentini ad hunc apparatum tum quòd grauibus lõgisq; factis, & quos assiduè facie bant, sumptibus fessi essent, tum etiam quia in ciuitate alijs de causis parum concordi, noua erat orta dissensio, non admodum prompti erant, cum alij ciues Paulo Vitellio fauerent, alij ad Ranutium uterem & fidum, quiq; magnæ autoritatis propinquos Florentiæ haberet, illius reip. exercituum ducem extollendum propen si essent: qui ob Regulianam calamitatẽ, summi gradus spe deiectus, in Paulum translatũ esse ægreferebat: & cum in Casentino suum agmen haberet, ad ea ex quibus illius quem deprimere uoluisset existimatio augeri posset exequenda minimè promptus erat. Has difficultates Pauli natura in stipendijs larga, cum Florẽtinis legatis difficilis, & qui sæpe in deliberationibus, & rerum expeditionibus maiorem sibi quàm decere uideretur autoritatem arrogaret augebat: & tũc quoq; legatis inscijs Vrbinatium duci ægroto, tutò ex Casentino discedendi facultatem cum fide dederat: qua fretus præter ipsum etiam Iulianus Medices cum graui Florentinorum molestia discesserat, quib. si duci abeundi difficultas fuisset impositа, illum ualetudinis in regno suo recuperandæ desiderio ad copias Bibiena abducendas coactũ iri persuasum erat: querebantur etiã Iuliano antea perduelli, & qui pòst cum armis cõtra patriam uenisset, ipsis inscijs talẽ concessam facultatem. Hæ res Florentiæ Pauli consilijs ac postulatis fidem adimebãt, & multo magis quòd bellum non cum magna ipsius apud populum existimatione gereretur: nam & nonnulla præclarè magis ab incolis quàm à militibus gesta erant, & propter magnam

gnam ipſius uirtutis opinionẽ, longè citius uictoriã ſibi ex hoſtibus promiſerant, ut populorum natura eſt, uoluntati id tribuentes, quòd potius temporum aſperitati & apparatuum defectui tribuendũ erat: quocirca, dum quatuor millia peditum mittere cunctantur, Pitiliani comes Elcium Vrbini ducatus caſtellum Florentinorum finibus proximum ueniendi tempus habuit: quo prius uenerant Carolus Vrſinus ac Petrus Medices, & ubi omnes copiæ ad Apenninũ tranſeundum colligebantur: quæ ueluti ad regionis aſperitatem & inopiã aptiores, peditatu longè quàm equitatu copioſiores, ijq; potius leuis quàm grauis armaturæ comparabantur. Hic fuit extremus Venetorum in Caſentino conatus, quem Paulus Vitellius ut impediret, leui circa Bibienam obſidione, & neceſſario ad oportuna itinera præſidio relicto, cum reliquis copijs ad Stephaniplebem Florentinorum oppidum ad pedes alpium ſitum, ut ſe hoſtibus in earũ deſcenſu opponeret contendit. at Pitiliani comes, cum alpes niuibus obtectas ante ſe, ad alpium pedes ualidam oppoſitionem, & itinerum anguſtias cum nihil obſtat, miti tempeſtate, nedum ſic, ſuperatu difficiles haberet, quamuis grauibus querelis ab Senatu ueneto (ut ipſe aiebat) ad proſcindendum quàm ad proſpiciendum uehemẽtiori, multum urgeretur, nunquam tranſitum auſus eſt experiri: & ſi etiam aliqua diuertendi conſilia proponerentur, & in Balneiualle iam Florentinorum loca aliquantum infeſtari inciperent, id tamẽ nihili fecit. Sed quò res bellicæ lentius procedebant, eò pacis uarijs de cauſſis ab utraq; parte expetitæ cõſilia uehemẽtius tractabantur, quã nõ minus optabat & urgebat Mediol. dux, qui fœdere inter Galliæ regẽ ac Venetos inito ter-

ritus, huius concordiæ successu Venetos minus Gallorũ aduentum optaturos sperabat: & insuper illos hac in re uoluntate factisq; suis contentos, aliqua saltẽ ex parte indignationem in se conceptam mitigaturos persuasum habebat: ideo apud Herculem Atestinum socerum suum medium se inter illos gerens, Florentinos nõ tam autoritate (quoniam apud illos qui ipsius consilium anè maduerterent, iam eius opera suspecta esse incipiebat) quàm quòd, nisi concordia iniretur, se Galliæ regis metu, si non omnes, saltem partem copiarum suarum, ab eorum auxilijs detrahere coactum iri significaret, ut alicui Venetorum desiderio cederent cogebat. Ea re multos menses Ferrariæ agitata, uarijsq; interpositis difficultatibus, Veneti ab Hercule quo res facilius transigeretur, ut Venetias iret postularũt: qua in re se ipse nõnihil difficilẽ præbebat, sed multo magis Florẽtini, quia Venetos Herculem arbitrum fieri, à quo ipsi ualde erãt alieni, optare sciebant: sed tantum Ludouicus Sfortia institit, ut Hercules tandem ire, & Florentini Io. Baptistam Ridulphũ, & Paul. Antonium Soderinũ, summos & prudentißimos illius Reip. ciues cum illo mittere statuerint. Venetijs primùm disputatum fuit, utrum Herculi, arbitri autoritate controuersia dirimẽda permitteretur, an tanquam communis amicus medium se inter partes gerens, conciliare niti deberet, quemadmodum Ferrariæ factum, ubi præcipua grauißimaq; capita ad paruã difficultatẽ redacta fuerant. Hoc Florentini Herculem in ijs quæ ex ipsius arbitrio penderent, maiorem Venetorum quàm ipsorum amplitudinis rationem habiturum, & cũ sententia Venetijs esset pronuncianda, tanto magis illis fauere cogi, & quod per se non esset

facturus, ad id Mediolanēsium ducem, qui suam operā Venetis hac in re utilem tantopere declarare cuperet, ipsum impulsurum, cernentes cupiebant: & quamuis multæ difficultates Ferrariæ ferè sublatæ fuissent, tamē & in ultima transactione, & in multis peculiaribus capitibus, non parua relinquebatur arbitro potestas, præterquam quòd caussa illi permissa, ab ijs quæ antea tractata fuerant, discedere in ipsius erat potestate. Veneti uerò nisi arbiter fieret, non tā quòd sibi de arbitro plus quàm Florentini polliceretur, quàm quia id negocium inter ipsosmet multas habebat difficultates, nihil agere statuerāt: nam cum omnes grauissimis cum exigua fructus spe sumptibus fessi, concordiam exoptarent, iuniores tamen in senatu, & præsertim ferociſsimi quiq;, nisi Pisanis libertas integrè, & saltē ea pars agri, quam cū in clientelam accepti sunt possidebant conseruaretur, eam nolebant: in quam sententiam multas rationes affe rebant, sed ea erat præcipua, quòd cum tunc senatus cōsulto, Pisanis libertatem se cōseruaturos promisissent, nisi reip. splendorem commaculare uellent, desistere nō possent. Nonnulli alij in reliquis rebus minus difficiles, in sumptuū, quos Pisis desertis à Florētinis sarciri postulabant summa, erant immoderati. Sed ferè omnium sapientiorum, & maioris autoritatis senatorum cōtraria erat sententia, qui tot sumptibus fessi, & omni Bibie næ defendendæ, ac pisanarum rerum sine ingenti molestia, propter difficultates in auxilijs mittendis, & bello diuertendo repertas tuendarum spe amissa, cum maiore quàm ab initio persuasum habuissent Florētinorum uires comperissent, & præterea quāuis bellum in Mediolanensium ducem facilè existimaretur, tamen quum

Galliæ rex, cum Romanorum rege nondum pacem inijſſet, uariaq; trans Alpes impedimenta oriri poſſent, multa illum à bello inferendo remorari poſſe: & ſi etiã moueret, multas quotidie & inopinatas difficultates et pericula in rebus bellicis accidere cogitarẽt, præcipuè uerò ingentibus terreſtribus ac maritimis apparatibus quos Baiſettus Ottomannus, ut illorum in Græcia loca inuaderet adornare dicebatur territi, ſi ſecus fieri nõ poſſet, potius ut honeſtum aliqua ex parte utili cederet oportere cenſebant, quàm ut datam fidem obſtinatè ſeruarẽt, in tantis moleſtijs perſeuerare. quare cum ea decreta, ad quæ iam initio deueniendum eſſe animaduerterant, maxima difficultate in ipſorum ſenatu ferri poſſe certò ſcirent, quum Ferrariæ id negocium agi cœptũ eſt, prudenter à ſenatu, in piſanis rebus & Florentinorum pace, Decemuiris ampliſſimam autoritatem dari curarant: quo in conſeſſu numero longe minori, omnium grauiſſimi, maximaq; autoritate præditi interſunt, in quibus eorundem qui concordiam expetebant maxima pars erat: nunc autem negocio Venetias perducto, ſenatum in capita Ferrariæ tractata perducere poſſe diffiſi, & Decemuiros tantùm aſſentiri, ijs qui interfuiſſent magno oneri fore animaduerterent, ut compromiſſum fieret inſtabãt, homines iudicij culpam magis in arbitrum quàm in ipſos translaturos ſperantes, & eam ſententiam quæ iam lata eſſet facilius, quàm ſi ad conciliandas partes proponeretur comprobatum iri: ideo poſt aliquot dierum diſceptationem, Mediolanẽſium duce, Florẽtinis qui compromittere recuſabãt, omnes copias ſuas ex Hetruria ſe ſtatim abducturũ minante, cauſſa Herculis Ferrarienſium ducis iudicio arbitrioq;

bitrioq; liberè & absolutè in dies octo permissa est: qui post longam deliberationem sexto die Aprilis pronunciauit, ut intra octo proximos dies iniuriæ inter Venetos ac Florentinos tollerentur: & proxima Diuo Marco sacra die, omnes utriusque partis copiæ & auxilia discederent, & ad proprias sedes redirent: & Veneti eodem die, Pisis & eius agris omnes quas illic copias haberent deducerent, & Bibienam cum omnibus Florentinorum locis quæ occupauerant, desererent: Florentini Bibienensibus delicta condonarent: & ad sumptus quos Veneti ad octo millia libras auri ascendere asserebant resarciendos, per annos duodecim Florentini illis quotannis centum & quinquaginta auri libras penderent: Pisanis omnium delictorum uenia, & cuiusuis artis uel mercaturæ terra mariq; exercendæ facultas concederetur: Pisanæ urbis & locorum quæ eo die quo sententia lata est, possidebant, arces & munitiones ab ipsis custodirentur, ea conditione, ut custodes uel Pisani essent, uel ex alio loco Florentinis minimè suspecto, eisq; ex uectigalibus quos Florentini Pisis haberent, stipendia numerarentur, nec hominũ numero aucto, nec sumptibus ante defectionem consuetis: omnes Pisani agri munitiones à Florentinis dum Veneti Pisanos tuebantur receptæ, si ita Pisanis uisum esset euerterentur: Pisis prima ciuilia iudicia, à prætore externo, à Pisanis electo, ex loco Florẽtinis minimè suspecto fierent: urbis uerò præfectus à Florentinis delectus, tantummodo prouocationum causas cognosceret, nec ulla ratione de criminibus, ubi de sanguine, exilio, & bonorũ proscriptione ageretur, absq; unius assessoris ab Hercule, uel eius posteris, & quinq; iuris interpretibus, qui

ex ipsius imperio à Pisanis proponerentur delecti consensu iudicare posset: suppellex fundi, domus, pecora, aliaq; utrinque occupata, fructibus ijs qui eos perceperant concessis, dominis restituerentur: & in omnib. alijs rebus Florẽtinorũ Pisis et in agro, iura inuiolata esset: Pisanis quod ad munitiones & quæuis alia spectat, nihil in remp. Florentinam moliri liceret. Arbitrio Venetijs promulgato, per totam urbem & inter nobiles multæ in Herculẽ, & eius consilij principes querelæ exaudiebantur, plerisq; quòd ingẽti reip. infamia, Pisani fide data fraudarentur uituperantibus: & sumptuum in bello factorum, non æquam rationem habitam querentibus: quas querelas illorum oratores, qui ante sententiam latam, à Venetis artificiosa inuiolatæ libertatis cõseruandæ, & non modò reliquum agri ipsorum, sed fortasse etiam Ligurni portum ipsis adiudicatum iri spe fouebantur, plurimum accendebant: & quò exitus ipsorum expectationi magis contrarius apparebat, eò magis libertatis tuendæ toties ab illo senatu datam fidem, qua freti, omnium reliquorum principum amicitiã cõtempserant, & sæpius longè meliores à Florentinis oblatas conditiones reiecerant, tam indignè uiolari, & uanis tantùm coloribus ipsorum securitati prospici dolebant. Qua enim ratione, quin Florentini magistratibus Pisis restitutis, eorumq; mercatoribus ac subiectis ad cõmercium reuersis: agricolis autem qui potissimum eius urbis defensionis membrum fuerant, ad propria tecta, & culturam abeuntibus, aliqua fraude absolutum imperium occuparent, quòd illis, portarum præsertim custodia ipsorum potestati permissa, facillimum foret, securi esse possent? & quæ tandem esset ea securitas, munitio-

nitiones poßidere, ſi earum cuſtodibus à Florentinis ſtipendia darẽtur, nec in tanto metu liceret maiora præſidia habere, quàm tutis pacatisq; temporibus alere cõſueſſent? rerum commiſſarum ueniam quoq; uanam eſſe, cum Florentinis, ipſos in iure & iudicijs perdendi facultas concederetur: merces nanq;, & reliqua mobilia bona defectionis tempore capta precij tanti eſſe, ut non modò omnia ipſorum bona eo iure eſſent occupaturi, ſed ne homines quidem ipſi à carceribus tuti futuri. Has querelas ſenatus principes ut extingueret, effecerunt ut poſtero die, etſi cõpromiſſi tempus præteriiſſet, Hercules qui tanta totius fere urbis indignatione cognita, ſibi metuebat, ſententiæ latæ Florentinis oratoribus inſcijs declarationem adiungeret, ut munitionum appellatione Piſanæ urbis & reliquorum munitorum locorum portæ intelligerentur, in quarum cuſtodiam, necnon & prætoris & aſſeſſoris ſtipendia, certa Piſanorũ uectigalium portio Piſanis aſſignaretur, & loca nõ ſuſpecta, quorum in arbitrio mentio fiebat, eſſent põtificum, Mantuæ, Ferrariæ, & Bononiæ regna, aliorum tamen ſtipendia facientibus excluſis: mobilium uerò bonorum reſtitutioni perpetuum imponeretur ſilentium: prætoris collegam ex quouis non ſuſpecto loco nominare in Piſanorum poteſtate eſſet: præfectus de nullo, quamuis minimò crimine ſine Aſſeſſore cognoſceret: Piſani à Florentinis pro aliarum nobilium Italiæ urbiũ conſuetudine bene tractarentur, nulla noua onera illis imponerentur. quæ declaratio non ideo procurata fuit, quòd Veneti illam ſeruari cuperent, ſed ut Piſanorum oratorum ardorem mitigarent: & ut ſe in ſenatu defenderent: quòd ſi Piſanorum libertas non eſſet conſerua-

ta, saltem illorum securitati & commodo ita consultum erat, ut prædæ dati uel deserti dici minimè possent: quo in senatu post multas disputationes, temporum tandem ratione, & Pisanos tuendi difficultate, præsertim uerò turcicorum armorum metu superante, arbitriũ expresso consensu non comprobare, sed quod omnibus in rebus efficacius est, offensionibus intra dies octo remotis, copijsq; præscripto tempore, Hetruria eo animo, ut se huic negocio non amplius immiscerent deductis, factis exequi decreuerũt, imò potius quàm ea urbs in Mediolanensis ducis potestatem ueniret, multi in senatu eam à Florentinis recuperari cupere incipiebant. Nec Florentiæ sententiæ summa audita, minor animorum motus apparuit, ijs à quibus iniustè fuissent lacessiti, sumptuum partem resarciendam ægreferentes: idq; eo magis quòd cum munitiones à Pisanis essent custodiendæ, & criminum iudicia, præcipuum conseruãdis imperijs instrumentum Magistratibus ipsorum non liberè concederentur, nihil aliud quàm nudum imperij nomen sibi assequuti uidebantur: tamen ijsdem Mediolanensium ducis obtestationibus, quæ ut causſam arbitro committerent effecerant, ad comprobandum cogentibus, seq; breui industria, & erga Pisanos humanitate, res ad meliorem formam redacturos sperantes, sententiam latam exceptis adiunctionibus illis nondum ipsis notis, expresse confirmarunt. Maior fuit Pisanorum indignatio atq; hæsitatio, qui mirum in modum in Venetum nomen cõcitati, & maiorem fraudem metuentes, quumprimum quæ arbitrio continerentur intellexerunt, eorum milites ab urbis munitionibus & portis remouerunt: nec amplius in urbe esse uoluerunt, multosq; dies magnope

re utrum

re utrum arbitrij conditionibus acquiescere deberent dubitarunt, in illam partem cum se ab omnibus desertos conspicerent, timore flectente: in hac, Florentinorũ odio, & multo magis iniuriarũ magnitudine, & quòd ingentium illis sumptuum cladiumq; caussa fuissent, ac sæpius in propriæ libertatis discrimen coniecissent, ueniæ unquam consequẽdæ desperatione pertinaciter retinente: qua in dubitatione, & si Mediolanensium dux, se, ut arbitrij conditiones à Florentinis mitigarẽtur, apud illos curaturum recipiens, ad cedendũ hortaretur, tamen ut num antiqua cupiditas adhuc in illo uigeret experirentur, & ad liberam illi tunc deditionem faciẽdam parati, legatos ad eum miserunt: & deniq; post lõgam consiliorum agitationem, potius quæuis extrema experiri, quàm sub Florentinorum iugum redire statuerunt: ad quod etiam à Lucensibus, Genuẽsibus, & Pandulfo Petruccio clàm impellebantur. Nec Florentini (etsi res contra se haberet) à Mediolanensium duce ad idẽ impulsos esse (tam parua integritas & fides ab eis quos fraude & artibus creuisse opinamur expectatur) suspicione carebant. Florentini uerò, Pisarum pactione obtinendarum spe excluſis, oportuna eius ciuitatis expugnandæ occasio dari uisa est: idcirco Paulo Vitellio in pisanum agrum reuocato, apparatus ab illo postulatos diligentißimè adornabant. interea uerò Ludouici Sfortiæ pericula indies augebantur, quoniam nec ipsius de pace preces Venetorum animos, odio & lucri spe, in ipsius euertendi desiderio constantes, nulla ex parte placarat: nec Maximilianus ita ad bellum aduersus regem Galliæ promptus erat, ut ad pecuniam sæpe ab ipso petendam solicitus, imò contrà sæpius iterata promissa,

in totum Augusti proximum mensem inducias prorogauit, auxilium suum haud plus illi quàm belli diuertendi cõsilium profuturum, eodem tempore spe adempta: & Suevico fœderi coniunctus, Heluetijs, ob uarias inter ipsos ortas controuersias, imperij perduellibus declaratis, bellum intulit: quod utrinq; magnis uiribus gestum, hinc atq; illinc uarios progressus & magnas cædes habuit: ita ut Ludouicus iam se, si opus esset, antequam hoc bellum uel uictoria uel pactione absolueretur, auxilia non posse habere certus esset: & tamẽ cum Maximilianus se nunquam cum Galliæ rege, uel cum Heluetijs, nisi ipso eodem fœdere comprehenso, conuẽturum promitteret, ne illum alienaret sæpe nouas pecunias subministrare cogebatur: quam occasionem cum rex Galliæ cognosceret, quantumq; referret, Venetos ac Pontificem coniunctos habere, multorum qui quòd rex nouus, & parum pecuniæ abundans esset, insubriæ bellum in sequentem annum differri consulebãt suasionibus neglectis, & cum paucorum mensium spacio sibi uictoriam polliceretur, nõ magnam pecuniæ summam necessariam ratus, aliqua pecunia, ut Maximilianũ occupatum teneret, clàm Heluetijs data, apertè se comparabat. Quare Mediolanẽsium dux, cum bellum sibi imminere perspicuè animaduerteret, summa diligẽtia & solicitudine ne in tantis periculis solus esset nitebatur, nam & de concordiæ ratione inueniẽda, & de recõciliatione cum Venetis iam prorsus diffidebat: neq; in Hispaniæ regibus à se uehementer rogatis, aliquam salutis suæ curam inueniebat: ideo ut omnium aliorum animos eodem tempore experiretur, Galeacium Vicecomitem ad Maximilianum & Heluetios, ut se ad concordiam

diam inter eos conciliandam interponeret misit: & cũ Pontifici Carolotæ cum Cæsare Borgia filio, negotium minimè succedere intelligeret, quòd puella uel amore, uel paterna autoritate, uel occultis Galliæ regis consilijs, quamuis ipse secùs simularet, ducta, nisi simul Federici patris qui Galliæ regi annuum tributũ, & amplas conditiones offerebat res componerentur, ei matrimonio iungi obstinatè recusabat, illum à rebus transalpinis se alienaturum sperauit, & ut secum in fœdus alliceret magnoperè conatus est: in quod fœdus præter Federicum regem, Florentinos quoq; conuenturos, seq; & reliquos fœderatos illi aduersus Pontificij imperij uicarios auxilia, & magnam pecuniæ uim, qua aliquod amplum imperium filio emeret daturos promittebat: quæ etsi initio ab Alexandro simulatè audirentur, mox uana apparuerunt: nam ille multò maiora præmia ex Galliæ regis societate sperans, quàm, nisi Italia denuo transalpinis exercitibus repleretur cõsequuturus esset, ut filius Carolotæ matrimonio exclusus, Alibretti, qui, quòd ex regia stirpe esset, & ob regnorum suorum amplitudinem, nulli totius Galliæ regulorum erat inferior filiã duceret annuit. Nec uerò Ludouicus de mala Venetorum in se uoluntate indies certior factus, qui iam per se maximos faciebat apparatus, Turcarum regem per proprios homines, Federico rege ad idem concurrente, clàm in illos concitare destitit, ratus, ipsos cũ eo occupatos, Insubriæ imperio minimè molestos fore: & cum Florentinorum ad pisanam urbem expugnandam apparatus compertos haberet, ijs auxilijs quæ exoptare possent oblatis, cum trecentis cataphractis, & duob. peditũ millibus, ea urbe expugnata, ad se defendendum

deuincire conatus est: & ab altera parte rex Galliæ, ut sibi quingentos grauis armaturæ equites in annum unum concederent postulabat, se quoq; uicißim Insubriæ imperio occupato, eos mille cataphractis ad illorũ bella conficienda per annum iuuaturum: & nisi eodẽ tempore Pisas & reliqua oppida recuperassent, cum Ludouico non conuenturum: quòd si antequam Insubriã occupassent, ab aliquo molestia afficerentur, Pontificem ac Venetos ipsos defensuros recipiebat. quibus in contrarijs postulatis, cùm ob rei difficultatem, tum ob animorum dissensionem, magna erat in Florentinis hæsitatio: nam quum Ludouicus Pisis tantùm recuperatis, illorũ auxilia postularet, ipsius auxilium longè præsentius & certius erat, quàm quòd Galliæ rex, quod ad pisanas res attinebat, parui momenti habitus promittebat: quia cũ illa ciuitas ab omnibus esset deserta, omnes illorum cogitationes ad illam ea ætate consequendam erãt cõuersæ: mouebat etiam nõ parum multorum animos recordatio, quòd Ludouicus ipsos in periculis iuuisset, ut uenetus senatus cum Galliæ rege fœdus aduersus illum faceret, in caussa fuisse: & longè magis ne ipsius petitionibus reiectis indignatus, Pisanam expugnationẽ, quod haud difficulter potuisset, impediret, metu mouebãtur. Contrà uerò, cum illum Galliæ regi ac Venetis imparẽ fore censerent, regem cuius arma intra nõ multos menses totam Italiam peruagatura uidebantur, irritare cõsilium periculosum uidebatur: & beneficiorum ab Ludouico ueneto bello acceptorum, ex quibus uerè pericula sua manare diebat memoria, illius opera Pisanorũ defectionem primùm ortam, ipsum eius urbis potiũdæ cupidum per multos menses illos fouisse, & ab alijs tuendos

ndos curasse, ac Florẽtinos eo tempore multis iniurijs persequutũ, recordatione facilè delebatur: adeo ut maiores fuissent offensiones quam beneficia: ad quæ nõ aliã ob caussam deuenerat, nisi quia Venetos ea quæ spe ambitione ductus in animo suo propriã censebat occupasse ferre minimè poterat: uerebantur etiã ne si Ludouico palàm adhæsissent, rex per Pontificem & Venetos sibi fœdere iunctos Pisarum recuperationem impediret: idcirco tandem, nec Galliæ regi, nec Mediolanensium duci adhærere, sed interea pisanum bellũ cui proprias uires sufficere arbitrabantur conficere, & tamen ne Ludouico sua consilia impediendi caussam præberent, ipsius artibus cum illo utentes, eius spem, quo ad possent, fouere statuerunt: quare ubi responsum in multos dies distulissent, reip. scribam, qui reip. mentem re ipsa eandem cum ipsius esse, uerùm aliquam in peragẽdi ratione differentiam significaret, miserunt: decreuisse quidem ipsos Pisis recuperatis, auxilijs quæ postulasset, illum minimè destituere, sed quòd in liberis ciuitatibus huiusmodi negocia absq; multorum consensu non transigantur, ideoq; occulta esse non possint, cum illo palàm ea de re conuenire admodum pernicioſum censeri: quoniam re diuulgata, Galliæ regi, ut Pontificẽ ac Venetos Pisanis opẽ ferre curaret occasio daretur: quæ res promissum ipsis pernicioſum, illi uerò inutile redderet: Pisis enim non expugnatis, ipsum iuuare nec tenerentur nec possent: eam ob caussam, fidem quæ uerbis, cum summorum ciuium, ex quorum autoritate omnes publicæ deliberationes penderent, consensu daretur, satis esse existimari: nec alia de caussa scripto secum paciſci recusari: deniq; ad ampliorem animorum decla

rationem, si ipse aliquam rationem, qua tanto periculo uitato eius desiderio satisfacere possent ostenderet, exequi paratos fore. Quo responso, quamuis arguto & artificij pleno, quia auxilia à se oblata non accipiebant, Ludouicus nullam sibi in illorum copijs spem collocandam cognouit, & simul undiq; spes deficere animaduertit, quoniam ab Rom. rege semper promissum auxiliũ, cùm ob illius naturæ uarietatem, tum ob Heluetij belli impedimenta, ualde erat incertũ: & quamuis Federicus quadringentos grauis armaturæ equites, & mille quingentos pedites, Prospero Columna duce se missurũ promisisset, non tam de uoluntate, quia Insubriæ defensio ipsius quoq; intererat, quàm de facultate & tarditate illius dubitabat: & Hercules Atestinus socer ad auxiliũ ferendum rogatus, ferè antiqua iniuria, quòd illius opera Rhodigiam Polinesum Veneti retinuissent exprobrata, sibi quòd cum Venetorum fines Ferrariæ portis ita essent uicini, ut propria tecta custodire cogeretur, auxilium ferre non posset, displicere respondit. Omni igitur spe quæ ex ipso non pendêret amissa, Anonio, Nouariæ & Alexandriæ, quæ loca primis Galliæ regis motibus erant exposita muniendis, solicitè operam dabat, eo consilio, ut Galeacium Sanseuerinatem cum maxima uirium parte eius furori, & reliquas copias sub Mantuano regulo Venetis opponeret: etsi non multo pòst uel imprudentia, uel auaritia, uel quòd diuinis cõsilijs obsisti non posit, à se hoc auxilium alienarit: nam cum Venetos, quibus Baisettus Othomannus, terra mariq; incredibili apparatu belli inferebat, aduersus tantum hostem rebus proprijs tuendis occupatos, sibi minimè molestos fore, uana persuasione credere incœpisset:

& Ga-

& Galeacio Sanseuerinati, qui marchionem honoris gradu sibi anteponi ægreferebat, satisfacere cuperet, difficultates mouere, quorundam ueterum stipendiorũ reliquum persoluere nolle, & fidei atq; obseruãtiæ insolita sacramentum & cautiones posulare cœpit: & quamuis cum postea Venetos, quotidie in Brixiensem agrum copias, ut ad arma eodem cum Gallis tempore mouẽda parati essent, mittere animaduerteret, per Ferrariensium ducem communem socerum illum reconciliare tentarit, difficultates non tam citò sublatæ sunt, quin pericula quæ indies maiora apparebant, citius superuenirẽt: quia in Taurinos, ubi Sabaudiæ dux denuo se regi coniunxerat, copiæ quæ circa Astam hærebant continenter transibãt, & Ludouici spes semper minuebantur: nam Federicus Rex, siue impotentia, siue negligentia auxilia promissa mittere differebat: & spes quæ relinquebatur aliqua, Florẽtinos Pisis expugnatis, Paulum Vitellium, cuius uirtus in tota Italia maximè celebris erat missuros, Galliæ regis diligentia interrupta fuit: qui asperis uerbis ac penè minis cum illorum oratoribus usus, ut resp. clàm scripto, nullum Ludouico auxilium se daturã, nulla ab illo uicissim promissione accepta promitteret, effecit. Quocirca Ludouicus leui ad Venetorum fines sub Calatiæ comite defensione relicta, Galeacium Sanseuerinatem cum mille sexcẽtis grauis, mille quingentis leuis armaturæ equitibus, decem millibus Italis, & quingẽtis Germanis peditibus, in transpadanam regionem, potius ut oppida urbesq; tueretur, q̃ ut acie se opponeret misit: multis enim de causis morã trahere utile ducebat, præcipuè uerò, quia quotidie pacis, quam ipsius nomine inter Maximilianũ & Helue-

tios Vicecomes procurabat, negocium perfici sperabat: qua facta, ualida ab illo statim auxilia promittebatur: secùs autem non modò auxilium sperare non poterat, uerumetiam milites in illis partibus conscribere difficile erat, quoniam motus, qui maximi erant, omnes ad id bellum pertrahebant. Nihil utrinq; in bellicis rebus, donec omnes copiæ ad bellum decretæ, Ludouico Lignino, Eberardo Obignino, & Io. Iacobo Triultio ducib. alpes superassent, præter leues excursiones gestum est: nam & si rex Lugdunum, inde si opus foret in Italiam transiturus rumore diuulgato, ueniret, per legatos bellum gerere in animo habebat. Gallico autem exercitu omni, in quo erant mille sexcenti cataphracti, quinque Heluetiorum millia, quatuor Vasconum, totidemq; ex alijs Galliæ partibus simul coniuncto, statim duces decimatertia Augusti ad Gareßij arcem in Tanari ripa positam copias produxerunt: quam, & si quingenti pedites in ea essent, non minus defensorum ignauia, quã tormentorum impetu tantam celeritatem adiuuante, breuissimo temporis spacio ceperũt: ea capta, ad Anoniũ castellum in regia uia inter Astam & Alexandriam in Tanari Gareßio opposita ripa collocatum, situ munitũ quodq; ante aliquot menses à Mediolanẽsium duce etiã arte ualde confirmatũ fuerat, castra mouerunt: & quãuis Sanseuerinas, qui prope Alexandriam in campis castra habebat, Gareßij iactura cognita, nouos ac meliores pedites mittere cupiuisset, quia septingẽti quos antea imposuerat tyrones erant, & rei bellicæ expertes, id tamen quia Galli, ut auxiliũ eò uenire prohiberent, ex Monferratẽsis marchionis eius loci domini cõsensu, in Feliciano oppido, inter Alexandriã & Anoniũ sito, mili-

milites posuerant, exequi minimè potuit: ideo ijs qui Anonij erant nihilominus oribus reipsa quã sperabatur inuetis, Galli primùm suburbio, deinde oppido à quatuor partibus uerberato, biduo expugnarunt: deinde arcem omnibus peditibus, qui in eam confugerant cæsis occuparunt: quo magis repentino quàm credidisset successu territus Sanseuerinas, quòd ad timorem excusandũ inutilem peditatum se habere, & populos in Ludouici fide parum firmos animos ostendere diceret, cum omnibus copijs Alexandriam in urbẽ se recepit. Quare Galli eo audaciores facti, ad quartum ab urbe lapidem castra promouerunt: eodemq; tempore Valentiã, in qua multi milites ac tormenta erant, Donati Raffagnini Mediolanẽsis in ea urbe arcis præfecti, Triultij promissis corrupti opera ceperunt: ab eo enim per arcem in ciuitatẽ introducti, omnes milites partim ceperunt, partim interfecerunt, inter quos Octauianus Sanseuerinatis nothus frater captus fuit: & erat notatu dignũ, hunc eundem præfectum ante annos uiginti principi Bonæ, & paruo duci Io. Galeacio fide fracta, eodem die quo Gallos in Valentiam urbem introduxit, Ludouico Sfortiæ Dertonæ portam tradidisse. Gallis deinde fulminis more regionem percurrentibus, Baßiniana, Vicheria, Castellonouũ, & Ponscoroncus deditionẽ fecerunt: idem paucos post dies fecit ciuitas & arx Dertonens. ex qua Antoniusmaria Palauicinus qui eã custodiebat, nulla ui expectata trãs Padũ se recepit: quarũ rerũ nuncijs Mediolanũ perlatis, Ludou. Sfortia, cum se ad tantas angustias redactum, imperiumq; suũ tanto impetu ruere conspiceret, ut in tam repentinis calamitatibus accidit, nõ minus animo quàm consilio destitutus, ad eas remedia

deueniebat, ad quæ afflictis in rebus, & ad extremã penè desperationem redactis mortales confugiẽtes, periculi potius magnitudinem omnib. notam faciunt, quàm fructum aliquẽ consequãtur: primùm in urbe quotquot arma ferre possent conscribi iussit: deinde populo, cui ipsius nomen ob multas exactiones odiosissimum erat, conuocato, parte onerũ illum liberauit, uehemẽtissimis uerbis subijciens: Si quãdo nimiũ se grauatos fuisse existimarent, id nec naturæ suæ, nec auri cumulandi cupiditati, sed temporibus atq; Italiæ periculis, quæ primũ propter Venetorum potentiam, deinde ob Caroli regis aduentum, se eius imperij in pace & securitate conseruandi, & ijs qui id inuadere uellent obsistendi cupidum ad ea facienda coegissent, tribuerent: quòd se nullũ patriæ ac populis suis maius beneficium, quàm si ut bellis non infestarentur prospiceret, facere posse existimaret: id autẽ consilium mirum in modũ utile extitisse, fructus inde perceptos clarissimè demonstrasse, quòd tot annos se gubernante in summa pace & tranquillitate essent uersati: qua eius urbis magnificentia, opes, ac splendor, maximè aucta erant: cuius rei, ædificia, pompas, tot ornamenta, & artiũ incolarumq; penè infinitam multitudinem auctam, manifestissimam fidem facere: quibus rebus Mediolanensis ciuitas, eiusq; imperium reliquum non modò nõ cederent, sed omnes reliquas Italiæ urbes regionesq; superarẽt: se nulla in ipsos crudelitate usum recordarentur: quantaq; mansuetudine ac benignitate semper quoslibet audiuisset, & à se solùm inter omnes eius ætatis principes, nullis corporis laboribus uel molestijs uitatis, per se ipsũ publico iuri dicundo statis diebus, omnibus æquum ius citra ullam morã administrasse: pa-

se: patris, qui illos potius ut filios quàm ut subiectos rexisset merita beneuolentiamq; memoria repeterent: & quàm Gallorum superbum insolẽsq; imperium acerbũ esset futurum, sibi ob oculos ponerent: qui propter Galliæ regni uicinitatem, si eam regionẽ occupassent, quẽadmodum aliàs eadem gens in tota Longobardia fecerat, ueteribus habitatoribus pulsis, firmã perpetuamq; populorum suorum sedem essent facturi: idcirco rogare illos, ut animis à barbaris inhumanisq; moribus alienatis, simul & patriam & propriam salutem defendendam susciperent: nec dubitandum esse, quin si ad breuissimum tempus prima pericula sustinere niterentur, facilè esset obsistere, quòd Galli maiore ad inuadendũ impetu ferrentur, quàm in perseuerando constantes essẽt: quodq; ipse absq; mora ab Rom. rege, qui rebus iam cũ Heluetijs compositis, ut ipsemet auxilio ueniret se comparabat, ualida auxilia expectaret: & copias quas neapolitanus rex cum Prospero Columna mittebat, iam in itinere esse: Mantuanum uerò, omnibus difficultatibus cum illo compositis iam cum trecẽtis grauis armaturæ equitibus, Cremonensem agrum ingressum se certò existimare: quib. rebus si populi sui alacritas & fides accederet, se ab hostibus, etiamsi præter illum exercitum totius Galliæ uires simul coniunctæ essent, tutissimũ censeret. quæ uerba maiori attentione quàm fructu audita, non magis quàm arma Gallis opposita profuerãt: quorum metu, periculi à Venetis qui bellum in Giaradadda mouerant, & Caranagium oppidum, aliaq; Abduæ uicina occuparant, imminente contempto, Calatiæ Comitem cum maiore copiarum ad eam regionem tuendam missarum parte reuocauit: & Papiam ut Galeacio ad

Alexandriæ defensionem iungerētur, ire iussit: sed iam ab omni parte illius pernicies accelerabatur: nam Calatinus comes Galeacium minorem natu fratrem, militari quoq; exercitatione inferiorem, in exercitus imperio omnibusq; honoribus & gratia sibi anteponi indignatus, innumerorum ab se & fratribus beneficiorum ab Ludouico acceptorum memoriam in illo superante, antea clàm cum Galliæ rege conuenerat. Aliqui huius fraudis nuncium, iam aliquot mēses ante ad illius aures peruenisse asserunt: quo audito, cum aliquādiu tacitus cogitabundusq; fuisset, tandem cum gemitu ei qui id significauerat, non posse sibi tam ingrati animi facinus persuadere respondisse: quod si tamen uerum esset, quanam ratione cauēdum esset, si uel ab intimis pluribusq; beneficijs affectis proderetur, cui amplius fidere posset ignorare: se non minorem minúsue perniciosam calamitatem existimare, uana suspicione se fidorum hominum opera priuare, quàm incauta credulitate illorum se fidei cōmittere, qui suspecti esse debebant. Sed dū Calatinus pontem ad Padum ut fratri coniungatur facit, & rem artificiosè protrahit: dum ponte facto transitū differt, cum interea Galli iam biduū circa Alexandriā fuissent, eamq; tormentis percuterent, Galeacius cum quo erant mille ducenti grauis, totidem leuis armaturæ equites, & militum tria millia, tertij diei nocte cū nullo alio præfecto, præterquā cum Lucio Maluecio cōsilio communicato, leuis armaturæ equitum parte comitatus clàm Alexandria diffugit: magnoq; suo dedecore, nec minore Ludouici prudentiæ infamia, quantum generosum equum tractare, aut in ludicris equitum certaminibus publicisq; spectaculis magnas hastas uibrare

(quibus

quibus in rebus cunctos Italos superabat) & exercitui præesse interfit, quantoq; cum proprio detrimẽto principes, qui in ijs quibus res grauissimæ committuntur eligendis, magis gratiam quàm uirtutem intuentur, & spectant, decipiantur, documento fuit. Cognito autem Galeacij discessu, reliquæ copiæ omnes quæ Alexãdriæ erant, illico aut in fugam se cõijcere, aut latebras quærere cœperunt: qua occasione gallicus exercitus sub solis ortum ingressus, non modò milites qui reliqui erant spoliauit, sed militari licentia totam urbem diripuit. Fama est, Galeaciũ literas cum Ludouici Sfortiæ nomine scriptas, ac eiusdem signo obsignatas, quibus quoniam motus aliquis Mediolani esset exortus, quamcitissimè cum omnibus copijs eò aduolaret imperabatur, accepisse: & aliqui postea à Calatino, ut hac arte Gallis uictoriam facilioré redderet, conscriptas suspicati sunt: quas deinde Galeacius quasi illis literis, non ut exercitũ incolumem, idq; si effici posse animaduerteret adduceret, sed ut temerè eum desereret, iniunctum fuisse, ad defensionem suam ostendere solebat: id autem nõ tam certũ est, quàm quòd si in Galeacio, uel militum præfecti consilium, uel militaris animus fuisset, facilè ijs copijs, quas habebat Alexandriam, & maximam transpadanarum rerum partem defendere potuisse omnibus notum est, imò fortasse etiã aliquo felici successu usus fuisset: quia cum antea paucos dies gallici exercitus pars Burmiam omnem traiecisset, & maximis imbribus, inter duo flumina Burmiam & Tanarum intercluſa esset, Galeacius quamuis aliquot ipsius leuis armaturæ equites, ponte qui Tanaro impositus suburbium urbi coniungit egressos, & in illos profectos, pene primum agmen fugasse,

illi significatum esset, eos inuadere non est ausus. Alexãdriæ iactura omnem reliquam Insubriam nouis calamitatibus singulis horis oppressam terruit: nam & Galli Pado traiecto, ad Mortariã castra posuerant, unde Papienses cum illis conuenerant, & Venetorum copiæ Caravagij arce captа, & Abdua fluuio nauali ponte traiecto, Laudempompeam usq; excurrerant: iamq; penè omnia reliqua oppida tumultuabantur: nec Mediolani minor quàm alibi erat perturbatio ac terror, quoniam tota ciuitas cõsternata arma sumpserat, idq; tam parua erga principem suum reuerentia, ut cum meridie Antonius Landrianus summus ipsius ærarij præfectus ex arce, ubi cum illo fuerat, prodiret, siue priuato odio, siue eorum qui rebus nouis studebant, uoluntate, in publica uia fuerit interfectus: quo casu Ludouicus maximo uitæ suæ metu correptus, & omni obsistendi spe deiectus, mediolanensi arce cum firmo præsidio relicta, ut præsens periculum uitaret, & quemadmodum aiebat, Maximilianum, qui iam pacem cum Heluetijs uel confecerat, uel certè pro facta habebat, ad se iuuandum urgeret, cum liberis in Germaniam ire statuit. Hoc consilio capto, statim filios Ascanio, qui non multos dies antè ut fratris rebus quatenus posset opem ferret, Roma uenerat, & Sanseuerinate Cardinalibus comitibus adiunctis discedere iussit, & unà cum illis principis Gazam solito ualde diminutam misit: manifestum enim est, annis octo ante id tempus, quum Ludouicus ad potẽtiam suã ostentandam, legatis alijsq; multis ærarium ostendisset, in numerata pecunia, et aureis argẽteisq; uasis ad quindecim millia auri pondo ascendere compertum fuisse, præter gemmas, quarum magna erat copia: hoc autem tem-

tempore hominum opinione duo millia auri pondo nõ multum excedebat. Post filiorum discessum, omnib. domesticis ac familiaribus dissuadẽtibus, Bernardino Curtio Papiensi ueteri suo alumno, qui tunc quoque arci præerat, huius fide Ascanij fratris, qui se eam curam suscepturum pollicitus erat, fidei anteposita, arcis custodiam commisit, & tria peditum millia sub fidis ducibus cum commeatu, tormentorum puluere, pilis, alijsq; rebus necessarijs, & pecunijs ad multorum mensium defensionem idoneis reliquit: cumq; in Genuæ rebus, Augustino Adurnio tunc præfecto, & Ioãni fratri, cui Sanseuerinatium soror matrimonio iuncta erat fidere statuisset, arcis tesseram ad eos misit. Borromeis Mediolanensibus nobilibus, Angleriam, Aronam, aliaq; ad Verbanum lacum oppida quæ illis occupauerat restituit: et Isabellæ Aragoniæ, quondam Io. Galeacij ducis uxori, dotis ipsius nomine Bariensem ducatum, & Rosanensem principatum pro triginta ducatorum millibus donauit, quamuis illa paruum Io. Galeatij filium, quẽ ipse cum suis in Germaniã duci cupiebat, concedere noluisset: ubi autem his rebus constitutis, tãdiu moratus esset, quàm se id tutò facere posse duxit, ciuitate iam seipsam gubernante, secundo septembris die Ateſtino Cardinale, & Galeacio Sanseuerinate, & ut iter tutum haberet Lucio Maluccio, cum grauis armaturæ equitum ac peditum non paruo numero comitatus, cum multis lacrymis Germaniam uersus contendit: ac uix dũ arce egressus erat, quum Calatinus per fidiam suam colore aliquo tegere conatus, illi obuiam factus dixit, postquam ipse imperium suum deserebat, se ipsius militari sacramento liberatum, suiq; ad quamuis conditionem arripiendam

iuris esse existimare: & repente se nomine et signis Gallie regis militem declarauit: & cum eadem turma quã Ludouici ære comparatam conseruaratq;, ad illius stipẽdia transiuit. Ludouicus autem Como, ubi arcem in populi potestate reliquit, lacu Bellasiũ usq; profectus est: deinde pedibus Bormium, & per ea loca, in quib. olim cum in tanta gloria & felicitate collocatus esset, Maximilianũ potius tanquam suum ac Venetorum exercitus ducem, quàm ut Romanorum regem in Italiam uenientem acceperat iter fecit, inter Comum ac Bormiũ gallicæ copiæ & Calatiæ comitis turmæ illum persecutæ sunt: ex quibus locis, præsidio in Tirani arce, quam post paucos dies Rheti occuparunt relicto, Oeniponte quam Isprucam uocant, uersus, ubi Cæsarem esse audiebat contendit. Post Ludouici discessum Mediolanenses legatis statim ad exercitus duces, qui iam cum copijs ad sextum ab urbe lapidem aberant, missis, illos sponte admittere pacti sunt, compositionis conditionibus in regis aduentum dilatis, à quo suæ utilitatis tantummodo ratione ducti, immoderata priuilegia immunitatesq́ sperabant: idem absq; mora omnes reliquæ mediolanẽsis imperij urbes & oppida fecerunt. Voluit & Cremonensis ciuitas (quum à Venetorum copijs, à quorum imperio abhorrebat obsideretur) idem facere: sed cũ rex pacta cum Venetis facta nollet infringere, illis sese dedere fuit coacta: Genua, populo, Adurnijs, & Io. Ludouico Fliſco singulis certatim, cã sua opera regi dedi uolentibus, eãdem propensionem sequuta est. Et ut in Ludouicum, non modò tam repentina tamq; magna, adeò nobili ac potenti imperio, uiginti dierum spacio amisso calamitas, uerumetiam omnia ingratorũ exempla extarent

rent, mediolanensis arcis præfectus, quem ipse inter omnes suos uelut fidissimum elegerat, ne uno quidē tormenti iactu, uel aliqua oppugnationis specie expectata duodecimo post eius discessum die, arcē quæ expugnari minimè posse credebatur, Galliæ regi, magna pecuniæ summa, centum cataphractorum præfectura perpetua, & multis alijs muneribus ac priuilegijs in tantæ perfidiæ præmium acceptis, tradidit: sed cum tanta infamiæ nota, tantoq; etiam apud Gallos odio, ut illius familiaritate, uelut pestiferæ atq; abominandæ feræ ab omnibus reiecta, quocunq; uenisset contumeliosis uerbis irrisus, pudoreq; & conscientia potentissimis certissimisq; facinorosorum hominum flagellis cruciatus, non multo pòst dolore confectus, uitam reliquit. Huius infamiæ, duces qui cum illo erant in arce relicti, & præsertim Philippinus Fliscus, qui cum ducis esset alumnus, et ab illo tanquam fidissimus relictus, quum præfectum ad tuendam arcem hortari debuisset, ingentibus promissis obcœcatus, contrarium suasit: & cū Antoniomaria Palauicino, qui regis nomine intercrat, deditionem tractauit, participes fuere. Rex autem tantæ uictoriæ longè citius quàm sperauerat partæ, Lugduni acceptis nūcijs maximis statim itineribus Mediolanum contendit: ubi ingenti plausu acceptus, multorum uectigalium immunitatem concessit, qua tamen populo in desiderijs intēperanti, qui omnium rerum immunitatem animo conceperat, nō penitus satisfactum est. Multis Insubriæ nobilibus uiris multa donauit, cēsusq; attribuit: inter quos Io. Iacobi Triultij meritis perspectis, Vigeuenum cum multis alijs rebus ei cōcessit. Eodem uerò tempore, quo rex Galliæ in Mediolanensium ducem arma mouebat,

Paulus Vitellius, Florentinorum copijs apparatibusq; collectis, quo facilius deinde Pisarũ expugnationi incũbere posset, ad Cascinam castra metatus est: quam & si propugnatoribus, alijsq; rebus necessarijs, & fossis, aggeribus, ac propugnaculis satis esset munita, tamen ubi tormenta collocata fuerunt, uigintisex horis cepit: quia oppidanis magno tormentorũ in debilibus muris progressu territis, peregrini milites qui intus erant, ut illos anteuerterent, suam tantùm & rerum suarum incolumitatẽ pacti, oppidanis ac Pisanis militibus & legatis, victoris arbitrio permissis, deditionem fecerunt. Deinde Tubicinis internuncio, turris ad Arni hostij custodiam ædificata, & Stagni uallum à Pisanis desertum, dedita sunt, adeo ut in toto agro, Pisani præter Verruculæ arcem, & paruã Ascam turrim, propter Arni, expugnare eas uolentibus traijciendi incommoditatem, & auxilij ex uicina urbe capiendi facilitatem, & quia tempus ibi terere nullius ad rerum summam momenti erat, ab hostibus non tentata, nil posiderent: Solæ Pisæ expugnandæ relinquebantur: quæ res ab ijs qui prudẽter ponderarent, ob urbis munitiones, & propugnatorum numerum, uirtutem, & pertinaciam, minimè facilis credebatur: nam & si Pisis præter Gurlinum Rauennatem & alios paucos, qui Venetorũ stipendijs eò perducti, post uenetarum copiarum discessum sponte remanserant, nulli essent peregrini milites, ciuium tamen & agrestium hominum numerus erat copiosus, & uirtute haud contemnendus: quoniam quinquennij perpetua experientia penè omnes bellis apti erãt: tamq; obstinato sub Florentinorum iugum minimè redeundi proposito, ut quamuis aliam grauissimam calamitatem minorem

norem existimaturi essent. Vrbis mœnia fossas nullas habebant, sed erat admodum crassa, & ex lapide antiqua structura, ob calcis quæ in ea regione fit uim ita cõglutinata, ut cum magis quam reliqui muri soliditate sua tormentorum impetum sustinerent, ijs qui defendebant priusquam diruerentur, multum ad prouidendum spacij præberent: & tamen Florentini Paulo Vitellio, & Ranutio Marciano idem suadentibus, & eius quindecim dierum spacio capiendæ spem facientibus, eam oppugnare statuerunt: quare decẽ peditum millibus, multisq; equitibus collectis, & ex ducis præscripto, multis apparatibus factis, ipse ultima Iulij, non quemadmodũ à multis monebatur, & ut Florentini instabant, ab ea Arni parte, qua Lucensium auxilia impediri poterant, sed ab altera fluuij parte, contra Stampacium propugnaculum, siue quòd eo propugnaculo occupato, uictoriam faciliorem reddi arbitraretur, siue ad maiorẽ cõmeatus, qui ex castellis in collibus sitis ferebatur opportunitatem, siue quòd Pisanos illum nunquam ad eã partem accessurum ratos, nullum propugnaculum, quemadmodum ab alia parte ædificare cœpisse comperisset, exercitum admouit. Stampacium igitur cum mœnibus longissimo ad dextram & sinistram tractu, hoc est à D. Antonio ad Stampacium, & inde ad Portam quæ maritima dicitur, propter Arni ripam positam usq;, uigiti maioribus tormentis uerberari cœptum est: Pisani uerò cõtrà, assiduis dierum ac noctium absq; intermissione laboribus, mulieribus etiam huic operi pertinacia et animo, minimè uiris inferiori incumbentibus, paucissimorum dierum spacio intra murum qui uerberabatur, aggerem, magnitudine & altitudine insignem, & pro-

fundißimam foſſam, multorum in ipſo opere, ex tormẽ torum uel directis uel repercußis ictibus, uulneribus ac cæde minimè territi erexere: quæ peſtis, pariter & in caſtris milites, ab urbanis tormentis, & præcipuè uno quem paſſauolantẽ uocitant, in Martiana turri collocato ita percutiebat, ut totis caſtris uel terram quo ſe tegerent extollere, uel in foßis delitescere cogerentur. Res plures dies hac ratione proceſſerunt: & quamuis à D. Antonio ad Stampaciũ bona pars muri eſſet diruta, & propugnaculum eò redactũ, ut Vitellius id abſq; magna difficultate capi poſſe ſperaret, tamen ut uictoriam ſibi faciliorem compararet, à Stampacio ad maritimam uſq; portam uerberando perſeuerabat, leuioribus interea crebro inter percuſſum murũ & aggerẽ tanto ſpacio, ut Stampacium totum extra aggerem relinqueretur à mœnibus diſtantem, prælijs commißis, in quorum uno Ranutius ſclopetti glãde uulneratus fuit: ducis conſilium erat, Stampacio occupato, in eo, & in uerberato muro tormenta collocare, quibus cum tota ea pars quam Piſani tuebãtur, à latere peteretur, penè certam uictoriam ſperabat: eodemq; tempore muri partem inter Stampacium & aggerem interiectam, quæ prius ſcalpris exciſa, ligneis fulcris ſuſtinebatur, aggerem uerſus, ut foßa repleta aſcenſus militibus facilior eſſet, deijcere. At Piſani qui in defenſione Gurlini conſilia ſequebantur, Sanctantoniũ uerſus, nonnullas caſas quas mattas, hoc eſt inſanas appellant, in foßa, quib. hoſtes ſi fortè deſcenderent, ab ea replenda prohiberent ſe cerant, & in munitionibus multa tormenta ibidẽ collocarant: & ut ſi res in anguſtum deueniret, propria corpora hoſtibus obijcerent, pedites pro aggere eſſe iuſſerant.

rant. Tandem Paulus Vitellius, decimo obsidionis die, cum Stampacij expugnationē ulterius differre nollet, manè sub auroram oppugnatione incœpta, & si milites ab arcis, quam ueterem Citadellam uocant, tormentis læderentur, celerius faciliusq; quàm sperauerat, eo potitus est: idq; tanto cum Pisanorum terrore, ut munitionibus desertis tota urbe in fugam conijcerentur: & multi, atque inter eos Petrus Gambacurta nobilis ciuis cum quadraginta hyppotoxotis, qui sub illo militabāt, Pisis aufugerent: & nisi magistratus ad portas obstitissent, longè plures aufugissent: manifestissimumq; est, si ulterius progressi essent, eo die summa cum imperatoris gloria uictoria potituros fuisse, cui is dies, qui ipsius calamitatū origo fuit, felicissimus extitisset: is enim insperata occasione quæ offerebatur, ut ipse postea excusabat, minimè cognita, cum nec oppugnationem omnibus copijs eo die adoriri, nec aliud quàm turrim illā occupare constituisset, non modò milites ad aggerem, ubi obstaculum nullum reperissent, inuadendum nō misit, sed maximam peditum partem, qui Stampacij occupatione audita, urbis diripiēdæ cupidi tumultuosè ut eam ingrederentur accurrebant, reuocauit. interea uerò Pisani, hostes uictoriam minimè sequi, fama per urbē uolutante, miserabilibus mulierum ad mortem potius oppetendam, quàm sub Florentinorum iugo uitam conseruandam hortantiū fletibus clamoribusq; concitati, ad munitionū custodiā redire cœperunt: quò reuersus Gurlinus, atq; ex Stāpacij turri quæ in urbē spectat, uiā quæ ad maritimā portā quā antea terra & lignis obstruxerāt, & castra uersus, sed nō ab altera parte, qua Stāpacium spectat munierāt, tenderet, esse animaduertēs, sta-

tim id latus muniri ac repleri curauit, tumulo aggesta terra extructo, tormētis quæ latus uerberabāt, ingressū ab ea parte impediebat. Paulus Stāpacio occupato, aliquot minora tormēta, quos falconettos & passauolātes uocant, eò attolli curauit, quæ per totā urbē iaculabantur, sed munitiones non lædebant: quæ & si ab infra positis tormentis peterentur, non tamen à Pisanis deferebantur: eodemq; tempore casa Antonij fanum uersus, & maritima porta cum munitionibus impetebantur: nec Paulus Vitellius ut fossam lignorum fasciculis, quo aggeris expugnatio facilior redderetur, repleret conari desinebat: contra quæ Pisani, ad quorum auxilium proxima nocte trecenti pedites Luca missi erāt, animo aucti, artificiosos ignes in fossam proijciebant, & cum summo studio, ut hostes ad Stampaciam turrim deserendam cogerent niterentur, ingens tormentum, Bufalum nuncupatum eò direxerunt: quo paucis ictibus, ut tormenta in edito posita remouerentur efficerunt: in quo, & si Paulus aliquot tormenta, quorum ictibus anterior eius pars fracta fuit direxisset, tamen à iaculādo minimè desistens, pluribus diebus turrim ita lacerauit, ut Paulus tandem tormenta inde abducere, eamq; deserere coactus sit: nec succisus murus alium habuit euentum, quoniam cum eum Pisani ab interiori parte, ut in fossam caderet pariter suffulcissent, quum Paulus eum deijcere uellet, immotus stetit. Hic euentus ducem uictoriæ tandem adipiscendæ spe minimè deiecit: quam cum morem suum secutus, tutissimam & quammimimo exercitus detrimento quæreret, quāuis pluribus locis iam supra quingentas muri ulnas diruisset, maiore tamē ruina edenda, urbis fossis replendis, & Stampacio propu-

gna-

gnaculo,ut iterum tormenta quibus magnos à Pisanis extructos aggeres à latere uerberare posset,ibi collocaret,muniendo sedulò incumbebat,omniq; peritia & arte sua semper tutiorem ad eam quam totis castris & uiribus moliebatur oppugnationem,uiam munire nitebatur: quam & si res eò perduxisset,ut quotiescunq; fieret uictoriam ualde sperarent,& Florentini legati,quibus quælibet minima cunctatio erat molestissima, continuis Florentia literis ac nuncijs incitati,ut accelerando impedimenta quæ singulis horis oriri possent anteuerteret assiduè urgerent,tamen quo magis & magis exercitus incommoda minuerentur,certiorq; esset uictoria,libenter differebat: quod Pauli consilium fortè prudentius,& magis ex militari disciplina contrariam habuit fortunam.nam cum pisanus ager inter proximã maritimam oram & urbem,stagnis paludibusq; plenus ea anni tempestate,& præsertim in ea parte ubi castra habebat,pestiferis uentis sit obnoxius,biduo innumeræ ægritudines exercitum inuaserunt:quibus cum Paulus oppugnationem adoriri uoluit,quod fuit xxiiij Augusti,tantum militum numerum inutilem factum animaduertit,ut qui bona erant ualetudine nõ satis multi esset: quod incommodum quamuis Florentini & ipse morbo ut reliqui oppressus,nouis militibus conscribendis sarcire conarentur,tamen aeris intemperies adeo superabat,ut diminutio quotidie supplemẽto maior esset: qua re ad extremum,uictoriæ consequendæ spe deiectus,aliquam etiam cladem ueritus,Florentinis qui ut idoneo in Stampacij propugnaculo præsidio posito,cum exercitu prope Pisas moraretur cupiebant,uehementer repugnantibus,exercitũ retrahere statuit:ac quòd Stam-

pacia turris primùm ipsius, deinde Pisanorum tormentis uehementer concussa, defendi non posset, illorum uotis minimè acquieuit: ea igitur deserta, quarto Septembris die omnes copias ad maritimam oram perduxit: et quia itinera imbribus inundata erant, tormenta curribus Cascinam uehi posse diffisus, ad Arni ostiũ ut Liguru̇m ueherentur nauibus imposuit: & fortuna se omnibus in rebus aduersa præbẽte, illorũ pars submersa est: quæ non multo pòst in Pisanorũ, à quibus eodẽ tempore turris quæ ad ostij custodiã posita est, capta fuit, manus peruenerunt: qui casus à populo Florentino iã de Paulo sinistram conceptam opinionem ita auxerunt, ut intra paucos dies copiarum in hyberna distributionis constituendæ specie, ab legatis Cascinam uocatus, supremi urbis magistratus imperio ab illis captus, indeq; Florentiam missus, & eadem nocte qua eò perductus est, quæstionibus acerbè uexatus, sequenti die eiusdẽ magistratus iussu securi percussus fuerit: parũ abfuit quin unà cum ipso & frater ipsius ad quẽ legati eodem momẽto qui eum caperent miserant, in eandem calamitatem inciderit: sed Vitellocius, ita ut erat, morbo circa Pisas contracto æger, dũ imperio se parêre uelle fingens strato egreditur, dum se induendo tempus interponit, aliquot suorum qui accurrerunt ope equo conscẽso, Pisas se, ubi summa cũ lætitia acceptus est, cõtulit. Præcipua Pauli damnationis capita hæc fuerunt, quo minus Pisæ quo die Stampacium propugnaculum captum fuit caperentur, ipsius factum esse uolũtate: eadẽ de caussa ipsorum oppugnationẽ tam diu distulisse, sæpius Pisanos homines ad se missos, illorũ legationibus nunq; cum legatis cõmunicatis audiuisse: contra publicũ imperium exer-

exercitum remouisse, Stampaciumq; deseruisse: aliquè ex alijs militū præfectis ad Cascinam, Vicopisanū, & tormenta, quo in stipendijs alijsq; cōditionibus Florentinos ut uisum esset tractare possent, secum occupandæ inuitasse: in Casentino occulta cum Mediceis cōsilia habuisse: eodemq; tēpore cum Venetis egisse ac penè conuenisse: quāuis ut illis statim sacramenti sui cū Florentinis tempore exacto, cuius iam propè finis aderat militare inciperet, quod eam ob caussam perfectum non fuit, quia Veneti pace cum Florentinis inita; illum neglexerant: his de caußis Vrbini ducem, & Iulianum Medicē cum publica fide dimisisse: quibus de rebus interrogatus, nihil quod illi obesse posset confessus est: & tamen ne Galliæ rex qui iam Mediolanum uenerat, ipsum sibi condonari peteret ueriti, supplicium acceleraruntdiutius interrogatus non fuit: nec quisquam ex ipsius ministris, qui post eius necem commodius in quæstionem uocati sunt, aliud extorquere potuerunt, quàm illi ob Ranutio ad æmulationē ipsius concessam autoritatem, ob necessariarum rerū quas petebat ministrandarum, interdum etiā difficultatem, nec nō ab ea quæ uulgò Florentiæ in ipsius ignominiam iactabātur, eū haud parum in Florentinos fuisse cōmotum. Itaq; & si apud aliquos, illum quasi ad Pisarum principatum, & ad aliquam aliam florentini imperij, in quo multos conscios & amicos fouebat, partem occupandam aspiraret, non sincerè se geßisse, opinio resideret: tamē in maxima parte cōtraria fuit opinio, qui sibi persuaderēt illū gloriæ, quæ belli ducū præcipuus scopus est, quā ea re gesta maximā adipiscebatur, caussa Pisarū expugnationis sūmopere cupidū fuisse. Ad regē uerò, qui Mediolanum uenerat,

præter Federicum omnes Italiæ principes, aut ipſimet, aut per legatos, alij ut tantummodo uictoriam gratularentur, alij ut maioris in Ludouicum Sfortiã, quàm in ipſum propẽſionis crimina diluerent: alij ut res ſuas in poſterum cum illo firmarent, concurrerant: quos omnes benignè accepit, & cum omnibus pro ſtatuum uarietate, & pro commodorum quæ ab illis ſperare poterat ratione compoſuit. Mantuanum marchionem in clientelam ſuam recepit: cumq; centum cataphractis præfecit, & D. Michaelis equeſtri ordine, honeſtoq; ſtipendio donauit. Ferrarienſium uerò ducem (nam & is & Mantuanus ad eum iuerãt) quia ex eo tempore quo Genuæ arcem Ludouico Sfortiæ trãdiderat, ſemper à rebus Gallicis animo alieno habitus fuerat, non ſine ſumptu & difficultate in clientelam admiſit. Admiſit etiam (accepta tamen ab illo pecunia) Ioãnem Bentiuolum, qui Annibalem filiũ miſerat: ſed maiore ſumptu ac difficultate Florẽtinorum res, quibus penè tota aula, illorum meritis, & ijs quæ gallicæ amicitiæ cauſſa ſuperioris regis tempore paſſi erant obliuioni traditis, & illorum rationibus, quòd ne Ludouicum Sfortiam in piſanis rebus in ſe prouocarent, nullius partis eſſe coacti fuiſſent minimè probatis, infenſa erat, compoſitæ ſunt: in Gallorum namq; pectoribus, opinio eo tempore, quo Carolus rex Piſanis libertatem conceſſerat concepta, adhuc uigebat: & in præfectis ac militaribus uiris, Piſanos in armis acres eſſe fama ubiq; peruagata, propenſionem erga ipſos auxerat. Oberat præterea Florentinis Io. Iacobi Triultij autoritas, qui cum Piſarum imperiũ affectaret, illorũ cauſſæ fauebat: illi uerò uel ipſum, uel quemuis alium, qui ſe à Florentinis tueri poſſet, liben-

bentißime dominum accepiſſent: ob Pauli quoq; Vitellij necem, quaſi tantum belli ducem, cui Gallia quòd dū in regno neapolitano Caroli ſtipendijs militarent, frater eius interfectus, & ipſe captus fuiſſet, deberet, ſine cauſſa obtruncaſſent, à tota aula lacerabantur: ſed tandem alijs rebus in regis animo propriæ utilitatis ratione ſuperatis, fœdus ictum eſt, quo rex illos ſexcentis cataphractis, & quatuor peditum millib. aduerſus quēuis iuuandos ſuſcepit: & Florentini uiciſſim ad illius in Italia regna tuenda, quadringentos grauis armaturæ equites, & tria peditum millia promiſerunt: rex uerò quotieſcunq; petijſſent, tot cataphractos ac tormenta, quot ad Piſas & oppida à Senenſibus & Lucenſib. occupata (excipiebat enim rex ea quæ Genuenſes poßiderent) recuperanda opus eſſent, illis ſuppeditare teneretur: quòd ſi hæ copiæ non antè ab illo peterentur, quum exercitum ad neapolitanum bellum miſſurus eſſet, totū uel partem ad hoc bellum conficiendū conuerteret: ipſi uerò Piſis receptis, quingentos grauis armaturæ equites ad neapolitanum bellum, & quingenta auri pondo quinq; Heluetiorum millibus in tres menſes conducendis penderent, trecentas & ſexaginta auri libras, quæ à Ludouico Sforcia mutuò acceperāt, ex Io. Iacobi Triultij ſententia, ijs quæ pro ipſo ſoluerant uel inſumpſerant detractis, reſtituerent: Romanæ urbis præfectum Hoſtienſis cardinalis fratrem, in cuius gratiam hoc poſtulatum fuit, omnibus copijs ſuis præficerent. Pontificis ambitio in tanta oportunitate minimè dormitabat, quo promiſſorum obſeruationem urgente, rex Valentino duci, qui ima ſecum ex Gallia uenerat trecentos cataphractos ſub Iuone Alegrio proprijs ſumptib. & qua-

tuor Heluetiorum millia sub Diuionensi præfecto pon tificijs stipendijs, contra Aemiliæ Flaminiæq; uicarios conceßit. Aemiliæ Flaminiæq; urbes, ut & aliæ pontificio imperio subiectæ, uarijs casibus uexatæ, iam multos annos reipsa ferè tanquã à pontificũ imperio disiunctæ suas res agebant: quoniam nõnulli uicarij supremo domino tributum non pendebant: alij difficulter & sæpe extra tempus, omnes autem æquè absq; Pontificum uenia, nulla aduersus pontificium imperium militandi exceptione interpoßita, sui etiam contra Pontificum auctoritatem armaq; defendendi stipulatione ab illis accepta, aliorum principum stipendia sequebantur: à quibus illorum armis & oportunitate locorum uti poßent, nec non, ut Pontificum potentiæ incrementum impedirent, cupidè admittebãtur. Hoc autem tempore Rauenna & Ceruia in Aemilia à Venetis poßidebantur: quibus ante multos annos Polentanæ familiæ homines, qui cum primùm priuati Rauennæ eßent eiues, patriæ suæ tyranni, deinde Vicarij facti fuerant, priuauerant: Fauentia, Forumluuij, Imola & Arminum, singulæ suis uicarijs parebant: Ceßena diu à Malateßiorũ familia poßeßa, non multos annos antè Dominico, poßtremo eius urbis uicario sine liberis defuncto, sub Pontificum imperium redierat. Idcirco Pontifex illas urbes uarijs de caußis ad Pontificatum deuolutas, seq; eas in priſtina iura reßituere uelle asserens, re autem uera, ut Cæsari filio subijceret, cum Galliæ rege, ut Insubriæ imperio occupato, sibi ad eas tantùm quæ à Vicarijs poßideretur, & præterea Piſaurum, in qua urbe Ioannes Sforția olim gener ipsius erat uicarius, capiendas, auxilium daret conuenerat: neq; enim Venetorũ magnitudo, hæc cõ

silia

filia ad ipsos extẽdi patiebatur: quæ ne ad parua quidẽ illa oppidula quæ Pado flumini adiacent, in Ferrariẽsium ducis potestate posita tunc spectabant. Valentinus igitur copijs ab rege acceptis, ijsq; pontificijs militibus additis, Aemiliam ingressus, statim sub anni 1499 finẽ Imolam deditione cepit: quo anno Italia tot motibus cõcussa, turcica quoq; arma senserat. nam cũ Baisettus Ottomannus ingenti classe, mari loca quæ Veneti in Græcia possidebant inuasisset, sex equitum millia terrestri itinere ad Forijulij regionem uastandã misit: quã absq; præsidio, utpote nihil tale metuentem inuentam, prædas agendo & incendendo ad Liquentiam amnem usq; excurrerunt: & innumeris mortalibus captis, quum in regressu ad Tiliauenti ripam peruenissent, ut in itinere expeditiores essent, ea parte quam secum ducere posse existimarunt conseruata, reliquos omnes crudelissimè trucidarunt: & rebus in Græcia quoq; parum prosperè succedentibus, Antonius Grimanus uenetæ classis, quàm turcicæ opposuerunt præfectus, quòd hostes, cum ab Sapientiæ portu egrederentur, & iterum ad Lepanti sinus fauces, uincendi occasione usus non esset, accusatus, successore ei dato Senatusconsulto Venetias est reuocatus: caussaq; Senatui Rogatorum permissa, in quo multos menses summa expectatione, hinc illius autoritate & amplitudine defendẽte, illinc accusatoribus multis argumentis ac testibus persequentibus acta est: tandem quum siue uiri autoritate & propinquorum multitudine, siue quòd in eo Senatu, cui multi prudentes uiri interfunt, non tam publici rumores, & nõ satis probatæ calumniæ ponderarentur, quàm maturo iudicio ueri ueritas indagaretur, fuit hæc caussa per tribunos

plebis quos Communis Aduocatores appellant, ad maiorum comitiorum iudicium deducta, ubi uel gratia cessante, uel multitudinis leuitate senatoriam grauitatem superante, non tamen ante sequentis anni finem perpetuo exilio in Ossarum insulam relegatus fuit. Tantos motus habuit annus 1499: sed nō minus uarius, & memorabilis fuit annus 1500, etiam anno seculari, quem
1500. Iubilæum uocant, nobilis: quæ res initio à Pontificibus Moseæ legis exemplo centesimo quoq; anno, nō ad delectationem uel pompam, ut apud Romanos seculares ludi erant, sed ad animorum salutem instituta: eo enim anno pia Christiani populi persuasione peccata sua ex animo detestantur, ac Romæ Apostolorum principibus dicata templa atq; delubra adeunt, omnia delicta aboleri arbitrantur: deinde ut quinquagesimo quoq; anno celebraretur constitutum fuit: ac tandem ad uigesimum quintum redactum: tamen ob primæ originis memoriā centesimo anno frequētia longè maiore, quàm alijs tēporibus celebratur. Huius anni initio Valētinus sine impedimento Foroliuiensi urbe potitus est: quoniā Domina illa liberis cum preciosiore supellectile Florentiam misis, ceteris rebus quæ tueri non poterat desertis, ad citadellam tantùm & arcem Foriliuij, uiris ac tormētis abundè instructas defendendas se contulit: itaq; citadellam ingressa, uirili ferociq; animo fœmina multa cum sua gloria eius defensionem procurabat: Valentinus autem frustra illam ad deditionē flectere conatus, magno tormentorum numero citadellæ muro uerberare cœpto, magnam eius partem deiecit: quam aggesta terra sequuta, fossam magna ex parte repleuit, hostibusq; facilem ascensum reddidit. Quare propugnatores animo

fracti

fracti, ea deserta, in arcẽ se recipere tentarunt, quò domina prius illos omni ratione ad defensionem sistere conata, se contulit: factoq; in ingressu à trepidantibus tumultu & perturbatione, à Valentini militibus oppressi penè omnes cæsi sunt, qui illis permixti, eodem impetu arcem ingressi occuparunt, omnesq; defensores, paucis quibusdam ex principibus qui se unà cũ hera in turrim quandam receperant, quiq; cum ea capti sunt exceptis trucidarunt: & Valentinus maiore in illa fortitudinis quàm sexus habita ratione, captiuam Romam misit: ubi in Angelica arce custodita fuit, quamuis nõ multo pòst in Iuonis Alegrij gratiam libertate sit donata. Valentinus Imola & Foroliuij captis, nisi nouis repentinisq; casibus impeditus fuisset, ad reliquarum ciuitatum oppugnationem progressus esset. Rex etenim, partis rebus in eum ordinem qui oportunus uideretur redactis, idoneo præsidio relicto, inducijsq; cũ Rom. rege, Insubriæ quoq; imperio, & ijs omnibus quæ in Italia possideret inclusis, ad proximum Maium usq; prorogatis, in Galliam redijt: quo paruulum Io. Galeatij filiũ, à matre illi imprudenter traditum duxit: & religiosæ uitæ, quã monasticam uocant, dicauit: & Io. Iacobum Triultium, cui ob uirtutem & merita, ac Ludouici Sfortiæ odium plurimum tribuebat, toti Insubriæ præfecit: eius autẽ imperij populi, tum quòd multis Gallorũ mores studiaq; displicerent, tum etiam quòd in rege nõ eam liberalitatẽ inuenissent, nec omnium uectigalium, quemadmodum multitudo sibi imprudenter persuaserat, immunitatem essent adepti, minimè in fide permãserunt: multũ quoq; intererat, quòd Gibellinæ factioni Mediolani & in alijs urbibus potentissimæ Io. Iacobum Guelfæ factionis

principem administrationi præesse, ualde molestum erat, qui morbus ab illo qui natura factiosus, animoq; elato & inquieto, magistratus autoritate multo plus q̃ deceret suæ factionis hominibus faueret, uehementer augebatur: plebis præterea animos, aliquot lanijs, qui cum ceterorum plebeiorũ temeritate, uectigalia à quibus immunes non erant persoluere recusantes, exactoribus armis se opponebant, in macelli foro propria manu cæsis, magnoperè à se alienauit: quas ob causas à maiori nobilitatis parte, totaq; plebe suapte natura rerum nouarũ cupidissima Ludouici reditus optabatur: iamq; uerbis uocibusq; minimè occultis eius nomen implorabatur: qui unà cum Cardinale Ascanio ad Cæsarẽ profectus, & magna humanitate uisi acceptiq; optimum in illo animum, & maximo ob ipsorum calamitates dolore affectum inuenerant: quin etiam frequenter magnis uiribus ad imperium ipsis recuperandũ ipsemet se profecturum promittebat: iam enim penitus bello Heluetio finem imposuerat: hæ uerò spes ob eius naturæ uarietatem, & quòd malè innixa consilia sua inuicẽ permiscere consueisset, indies leuiores apparebant: quin & consueta egestate pressus, sæpe pecunias ab illo petere non desinebat. Quare Ludouicus & Ascanius, illius auxiliorum spe deiecti, perpetuoq;, à multis Mediolanensibus nobilibus incitati, octo Heluetiorum millibus, & quingentis Burgundionibus grauis armaturæ equitib. conscriptis, per se ipsi rem aggredi statuerunt: quo motu percepto Triultius statim à senatu ueneto ut copias suas Abduæ admouerent petijt: & Iuoni Alegrio, ut Valentino relicto, cum Gallis cataphractis, ac Heluetijs summa celeritate Mediolanum rediret significauit:

atq;

atque ut primum hostium impetum reprimeret, copiarum partem Mediolanensis populi metu, omnes vires eò conuerti minimè permittente, Comum misit. Sed Sfortianorum fratrum celeritas, omnem aliorum diligentiam superauit: quippe non omnibus copijs quas cõscripserant expectatis, sed sequi iussis, summa celeritate montes superarunt: & nauibus quæ in Lario lacu erant conscensis, Como appropinquarunt: quæ ciuitas Gallis ob ciuium animos perspectos, abeuntibus statim eos accepit. Comi amissio Mediolani nunciata, ita populi ac penè omnium Gibellinæ factionis principum animos erexit, ut iam à tumultu minimè abstinerent: adeo ut Triultius, quum regijs rebus nullam salutem superesse cerneret, repentè in arcem se receperit, & sequenti nocte unà cum cataphractis, qui in septum arci contiguum se receperant, populis in discessu tumultuosè ad Ticinum usque persequentibus, Nouariã uersus contenderit: & quadringentis cataphractis Nouariæ relictis, ipse & reliqui duces magis de Mediolano, si noua auxilia ex Gallia uenirent, recipiendo, quàm de propugnãdo cogitantes, ad Mortariam castra locauit. Post Gallorum discessum primùm cardinalis Ascanius, deinde Ludouicus Mediolanũ ingressi sunt, quã urbem arce excepta, eadẽ facilitate qua amiserãt recuperarũt: maiusq; populi Mediolan. in eorũ reditu desideriũ & lætitia, q̃ in discessu, perspecta sunt, quod studium cum in reliquis populis quoq; esset, Papienses & Parmenses absq; mora ad Ludouici fidẽ redierũt: & Laudapõpeia atq; Placẽtia, nisi uenetæ copiæ, quæ prius ad Abduã erãt, statim ingressæ essẽt, idẽ fecissẽt. Alexãdrini et penè omnes Trãspadani, quòd Mediolano longius abessẽt,

& Astæ regiæ ciuitati propinquiores, ex rerũ progressu maturius consilium expectaturi, nullam mutationẽ fecerũt. Ludouicus Mediolano recuperato, sine ulla cũctatione magnum Italorum peditum numerũ, & quotquot grauis armaturæ equites posset conscribere, eosq; omnes à quibus in tanta necessitate auxilia sperabat, precibus, promissis, & uaria spe impellere. Ideo Seuerinatem cardinalem, qui prosperum initium significaret, & ut milites ac tormenta mitteret supplex rogaret ad Cæsarem misit: cumq; uenetum senatum minimè inimicum habere cuperet, ab Ascanio Cardinali Cremonensem Antistitẽ, qui fratris ad quascunq; leges optare possent accipiendas, promptam uoluntatẽ offerret. statim Venetias mitti curauit: sed frustra, quia senatus à regio fœdere discedere minimè statuit. Genuenses quãuis ab Ludouico uehementer rogati, sub eius imperium redire recusarunt: nec Florentini pecuniæ ab ipso mutuò acceptæ petitionem audire uoluerũt: solus Mantuanus fratrem cum aliquot grauis armaturæ equitibus illi auxilio misit: cum quo Mirandulæ, Carpij, & Corregij reguli concurrerunt, & Senenses exiguam pecuniæ summam miserunt, subsidia in tantis periculis penè contemnenda, quemadmodum etiam parui momenti fuerunt Philippi Rossij, & Vermineorum auxilia: quorum patres, etsi ab illo ueterib. suis bonis spoliati fuissent, Rossij Sansecundo, Torciaria, & multis alijs Parmensis agri castellis: Verminei, Bobiensi ciuitate, alijsq; in Placentiæ montanis circumiectis locis: nihilominus Philippus à Venetorũ stipendijs sine uenia discessit, & ad oppida sua recuperanda contendit: ijsq; in suam potestatẽ redactis, Ludouici se exercitui coniunxit: idem & Verminei

minei fecerunt, utriq; ut hac occasione illius beneuolentiam captarent. Ludouicus autem collectis, præter Burgundiones, mille quingentis grauis armaturæ equitibus & plurimis Italis peditibus Heluetijs adiunctis, Ascanio cardinale ad arcis obsidionem relicto, Ticino amne traiecto, Vigeuenoq; oppido cum arce deditione capto ad Nouariam castra posuit: hoc potius quàm Mortariæ oppugnationem, uel quia Galli Mortariæ se præclarè munierant: uel quòd Nouariæ celebris atq; abundantis urbis expugnationem magis ad belli summã & existimationem pertinere arbitraretur: uel ut Nouaria capta, commeatus inopia Gallos Mortariam deserere cogeret: uel ut Iuonem Alegrium ex Aemilia reuersum Nouariam uenire prohiberet, aggressus: Iuo enim dum cum Valentino duce ad Pisauri oppugnationẽ contenderet, acceptis à Triultio nuncijs, statim cum omni equitatu & Heluetiorum cohortibus regressus, Mediolanẽsium prope Parmam defectione audita, iter summa uelocitate sequutus, cum Parmensibus & Placẽtinis illos modò ne itinere prohiberent, se non læsurum pactus, Dertonam peruenies, ac eius ciuitatis Guelfis, Gibellinos qui sub Ludouici imperium reuersi ipsos expulerant, ulciscendi cupiditate ardentibus incitatus, ciuitatem ingressus, Guelfis frustra querentibus, quòd fidissimi regis serui non secùs ac perfidi hostes tractarentur fidem implorantibus, totam diripuit. Dertona Alexandriam profectus, ibi consedit: quia Heluetij qui cum illo uenerant, siue quòd stipendia nõ darentur, siue alia re impulsi, in Mediolanensium ducis exercitum transierant: qui cum se hostes militum copijs superare conspiceret, summo studio Nouariam tormẽtis uerberare ac-

celerabat, ut antequam Galli qui ab rege auxilia opperiebantur, se illi acie opponere possent ea potiretur: quæ res feliciter successit: quoniam Galli qui Nouariæ erant, defensionis spe amissa, incolumes cum rebus suis abeundi fide accepta, urbē dediderunt: qua ille fide, etsi quòd illorum militum cædes magni ad uictoriā momenti esset, à multis qui si magnorum uirorū autoritate & exemplis, imperij augendi gratia fidem uiolare liceret, multo magis conseruandi licere aiebant, ad frangendā impelleretur, constanter seruata, Vercellas usq; comitatos incolumes dimisit. Nouaria capta, ad arcem expugnandam hæsit: sed opinio fuit, si Mortariam contendisset, gallicas copias Triultio & Lignino nonnihil diffidētibus, trans Padum ituras fuisse. Sed dum Ludouicus hæc sollicitè curat, nō minor fuit regis diligentia & solicitudo, qui Mediolanensi defectione audita, indignatione & pudore ardens, statim Tramolliam cum sexcētis cataphractis in Italiam properè ire iussit: magnūq; Heluetiorum numerum conscribi curauit: & quo maiori celeritate res necessariæ compararentur, Rotomagēsem Cardinalem suum in Cisalpinis rebus legatum constituit, statimq; Astam iussit conuolare: ita rebus his mira celeritate cōparatis, initio mensis Aprilis mille quingenti cataphracti, peditum Heluetiorum dena, Gallorū sena millia, Tramollia, Triultio & Lignino ducibus in Italiam conuenere: quibus copijs ad Mortariam simul coniunctis, nō minus dolis quàm uiribus freti Nouariæ appropinquarunt: Heluetij nanq; duces qui cum Ludouico erant, quamuis in Nouariæ expugnatione fidē ac uirtutem ostendissent, Heluetiorum tamen qui in Gallicis castris erant præfectorum opera clàm cum illis conuene-

uenerant: q, Ludouicus nõnullis coniecturis suspicatus, quadringẽtos equites, & octo peditũ millia qui Mediolani conscribebantur sibi adiungi urgebat: Heluetij Nouariæ à ducib. incitati, quòd stipendijs constituta die pecunia nõ numeraretur, tumultuari cœperunt. Dux aũt ad tumultum subitò accurrens, humanissimis uerbis, & huiusmodi precibus quæ minimè mediocrem misericordiam excitarẽt, omni etiã sua argentea supellectile illis dono data, ut donec Mediolano pecuniæ afferrẽtur, patienter expectarent effecit: duces uerò illorũ, ne ubi duci copiæ quæ Mediolani cõparabantur cõiunctæ forẽt, cogitata impedirentur ueriti, ut gallicus exercitus acie instructa Nouariæ mœnib. maxima urbis parte circundata, appropinquaret, aliquotq; equitibus inter urbem & Ticinum amnẽ missis, duci & reliquis Mediolanum confugiendi facultatẽ adimerẽt, effecerunt: qui semper deteriora suspicatus, cũ exercitu præmissis iam leuis armaturæ equitib. & Burgundis qui pugnã inciperẽt, ut cum hostibus præliũ irent, Nouaria egredi uoluit, cui ab Heluetiorum ducibus apertè repugnatum fuit: q, sese absq; suorum magistratuũ mãdato, cum propinquis & proprijs fratribus, ceterisq; suæ gentis hominib. pugnare nefas esse dicerent: quib. paulò pòst, quasi eiusdẽ essẽt exercitus permixti, q̃ primùm in patriã redire uelle dixerunt: cũ autẽ dux nec precibus, nec lacrymis, nec infinitis promissis illorũ animos flectere posset, se illis ut saltẽ in tutũ locũ perducerẽt uehemẽter cõmẽdauit: sed q̃a Gallis ducib. illo secũ nõ abducto se discessuros rescirẽt, illius petitiõe reiecta, heluetij peditis amictu sui si nõ agnoscerentur, seruãdi gratia fortunã tẽtaturus se ipsis misceret cõcesserũt: quæ cõditio ab ipso in extrema

necessitate cõstituto accepta, ad eius salutem irrita fuit: quoniam illis ordine per gallicũ exercitum incedentib. siue eorum quibus hæc cura mandata erat diligenti inuestigatione, siue à quibusdã proditus, dum agmini permixtus Heluetio more uestitus & armatus pedes incederet, cognitus, & statim captus fuit: usq; adeo miserando spectaculo, ut uel hostib. ipsis lacrymas expresserit: fuerũt præter ipsum capti Galeatius Sanseuerinas, Fracassa & Antoniusmaria fratres, Heluetijs eodẽ uestitu permixti: & Itali milites pars Nouariã, pars Ticinum uersus fugientes spoliati & capti, quia Galli, ne gentes illas irritarent, Burgundiones equites & Germanos pedites incolumes abire permiserũt. Duce capto, & exercitu dissipato, cũ nihil iam obstaret, omniaq; terroris et fugæ plena essent, Ascanius cardinalis, qui iam copias Mediolani cõparatas ad exercitũ ire iusserat, tanta calamitate audita, repente Mediolano ut se in tutum locũ conferret, multis ex Gibellina nobilitate, qui Ludouici partes immoderatè professi, de uenia à Gallis impetranda desperabant, sequentibus discessit: sed quia in duorũ fratrum calamitate, cum aduersa fortuna fraudem immisceri in fatis erat, proxima nocte, ut se aliquantisper à labore itineris celeritate suscepto recrearet, ad Riuoltam in Placentino agro Conradi Landi, eius urbis patricij, ipsi affinitate & longa necessitudine coniuncti castellum moratus est: qui mutato cum fortuna animo, Carolo Vrsino, & Sonzino Benzonio Venetorum ducib. statim Placentia accersitis, illum atq; unà Hermetẽ Sfortiam Io. Galeacij defuncti ducis fratrem, & nobiliũ qui cum eo uenerãt partem tradidit: reliqui nobiles utiliori cõsilio, cũ ibi pernoctare noluissent, ulterius progressi erant.

erant. Ascanius statim captiuus Venetias perductus est: sed rex illum in sua potestate habere, quàti ad Insubriæ imperij securitatem interesset animaduertens, absq; mora illum à senatu Veneto, additis, etiã ubi cunctari animaduertit minis attestationibusq; sibi tradi, quòd in suæ ditionis loco captus esset, ad se spectare affirmãs, postulauit: quæ petitio quamuis admodum acerba, & ueneto nomine minimè digna uideretur, tamen ad illius armorum furorem uitandũ ei traditus est: & unà omnes Mediolanenses qui cum illo capti fuerant: quinetiã Baptistam Vicecomitẽ, aliosq; nobiles qui eandẽ ob caussam Mediolano aufugerant, & publica securitatis fide, Gallis etiã in ea nominatim expressis accepta, in Giaradadæ oppidis manserãt, eodẽ metu in regis potestatẽ tradere coacti sunt: tanto plus gallicorũ armorum timor, quàm reip. dignitatis ratio, hoc tẽpore in ueneto senatu potuit. Mediolanẽses autẽ omni spe deiecti, statim legatos ad ueniam apud Rotomagensem Card. deprecandam miserunt: qui illos clementer cõplexus est, & regis nomine rebellionis crimen remisit: ita tamen ut illi triã millia auri pondo persoluerent, cuius pecuniæ deinde rex maximã partẽ eis condonauit: eodemq; exẽplo Rotomagensis ceteris urbib. quæ defecerãt ignouit: & singularũ status & facultatũ habita ratione pecunia multauit. Sic bello feliciter confecto, copijsq; dimissis, quatuor Heluetiarum ciuitatum, quæ Bellizonæ oppido in montibus posito propinquiores sunt, milites in patriã redeuntes, id oppidum auidè occuparunt: quẽ locũ rex ab initio parua pecuniæ summa ab illis redimere potuisset: sed quemadmodũ sæpe sua natura, ut exiguæ pecuniæ parceret, rerũ magnarũ occasiones amittebat, recu

fauit: secuta pòst sunt tempora & occasiones, quib. sæpe & libenter magna ui auri id ab ipsis redemisset: est enim locus ad Heluetios in Insubriã descensu prohibendos ualde oportunus. Ludouicus Sforția Lugdunũ, ubi tunc erat rex, perductus fuit, & in urbẽ meridie introductus, infinita multitudine, ad tãtæ paulò antè amplitudinis et maiestãtis principẽ, cui multi inuiderẽt, quiq; nunc in tantam miseriam corruisset, uisendũ accurrẽte: unde ut ad regis conspectũ quemadmodũ summopere cupiebat, admitteretur, minimè consecutus, post biduũ in Locensem turrim ductus est, in qua circiter decè annos, quib. uitam terminauit, illius cogitationibus & ambitione, quæ antè uix totius Italiæ terminis cõtinebantur, angusto carcere inclusis, captiuus fuit. Princeps profectò eloquentia, ingenio, multisq; animi & naturæ ornamẽtis excellẽtißimus, ac nisi nepotis necis infamia hanc laudem maculasset, mansueti & clementis nomine dignus: sed uicißim ingenio uanus, & inquietis ambitiosisq; cõsilijs plenus, et promissorũ fideiq; contẽptor, quiq; tantũ suæ ipsius sapientiæ tribueret, ut aliorũ prudentiã & consilia celebrari molestißimè ferens, sua industria & artibus cuiusuis mentẽ quò uellet impellere posse sibi persuaderet. Secutus est illum non multo pòst Ascanius Cardinalis, qui maiore humanitate & honore acceptus, & ab Rotomagensi cardinali benignè salutatus, honestiore in custodia habitus est, nimirum in Biturigum turri: in qua idem rex, à quo nunc captiuus tenebatur, bienniũ inclusus fuerat: ea est humanæ sortis uarietas ac miseria, usq; adeo omnibus incertum, quæ sit in posterum futura sua cuiusq; conditio.

QVARTI LIBRI FINIS.

FRAN-

FRANCISCI GVICCIARDINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER QVINTVS.

C. S. C. interprete.

Pisani belli continuatio, eiusq; successus: Faventia à Valentino obsessa: Hispaniæ & Galliæ regum in regno neapolitano bella: qua ratione Plumbini dominatus à Borgia fuerit occupatus: Magni Consalui in regno neapolitano res præclarè gestæ: inter Hispanos & Gallos discordiarum origo: Aretinorum à Florentinis defectio: multorum principum in Valentinum coniuratio, eorumq; mors: Gallorum ad Terránouam clades: tredecim Gallorum & totidem Italorum certamen: pax inter Hispaniæ & Galliæ reges à Consaluo reiecta: ad Semenariam vna, altera item ad Ciriniolam pugna.

TANTA, *tamq; felici Insubriæ victoria, Galliæ regis ambitio & audacia ita creuerat, ut nisi eum Germanorum motuum timor repressisset, facilè eadē æstate regnum neapolitanū inuasurus fuerit: nam etsi antè de mediolanensi quoq; imperio à Maximiliano Cæsare inducias impetrasset, tamen cum postea rex ille, quantum imperij maiestas, tanti regni alienatione minueretur, quantaq; ignominia, ad se qui penè sub patrocinio suo, & spe data, tanta pecuniæ ui*

accepta, Ludouicum Sforziam priuari passus esset, inde perueniret, diligentius perpendisset, Galliæ regis ac Venetorum legatos, uelut eorum qui imperij iura occuparent, non amplius audire uoluerat: ac demum duorum fratrũ miseranda calamitate multo magis accensus, ueteri æmulatione, iniuriarumq; à Galliæ regibus & ueneta rep. uarijs temporibus sibi & maioribus suis illatarum, memoria in eius animo excitata, ut Septemuiros augustales, & reliquos Germanorum principes, ad tantam iniuriam non minus Germanorum genti, cuius imperij dignitas propria est, quàm sibi illatam, armis ulciscendam concitaret, crebros conuentus peragebat: quin etiam ne rex Galliæ, tanta imperij principum patientia audacior factus, & tanto fortunæ fauore elatus, ut aliqua obliqua ratione Cæsaream coronam Galliæ regibus quorum aliàs fuerat restitui curaret, animũ intenderet, periculum imminere ostendebat: qua in re Pontificis consensum, cum necessitate, ut qui illius potentiæ repugnare non posset, expressum, tum ob filij euehendi cupiditatem, esset habiturus. Quæ in causſa fuerunt, ut rex, quem hæc cõsilia finem essent habitura incertus, neapolitani belli cogitationem in aliud tempus distulerit: ideoq; quum eius copiæ alio bello non essent occupatæ, copias à Florentinis ad Pisarum & Petræsanctæ oppugnationem petitas, non sine multa difficultate ac dubitatione concessit: qui Pisani, & cum illis Genuenses, Senenses, & Lucenses, centum ducatorũ millia si Pisæ Petrasancta & Monspolitianus à Florentinorũ molestijs liberarentur, in præsentia regi numerare: & si ipsius autoritate Pisani, Ligurni portus munitione, & toto pisano agro potirentur, quinquaginta millia insu-

insuper singulis annis in perpetuum pendere promittentes, contrà uehemẽter instabãt: ad quæ regis animus pecuniæ cupiditate nõ mediocriter flecti uidebatur: tamen ut in rebus grauibus solebat, hanc deliberationem Rotomagensi cardinali, qui Mediolani erat, commisit: apud quem præter supra dictos, pro Pisanis agebãt Io. Iacobus Triultius, & Io. Ludouicus Fliscus, uterq; regni pisani cupidus, quiq; regi ut id permitteret, nõ parua pecuniæ summam offerebant, atq; Florentinos, ceterosq; Italiæ principes, cũ occasio daretur, deprimere ad illius securitatem pertinere docebant. Sed apud Cardinalem, regiæ fidei ratio, & Florentinorum, qui regi ad Insubriæ recuperationem pro copijs quas ei mittere debebãt, ex ipsius petitione pecunia numerata præstò adfuissent, recẽtia merita maiorem uim habuerũt: quare ut Florentinis ad Pisarum oppugnationem sexcenti cataphracti regio stipendio, & illorũ sumptibus quinque Heluetiorum millia Diuionensi præfecto duce, & certus Vasconum numerus, & omnia tormenta cũ eorum apparatu ad id bellum necessaria, Cardinalis illos prætercuntes Petrasanctam & Mutronem restituturos promittente, mitterentur, decretum fuit: & cõtra regis ac Florẽtinorum uoluntatẽ illius gẽtis more, accesserũt duo Heluetiorũ millia: quib. copijs uniuersis, Bemontiũ à Florentinis petitum eius fidei plurimum tribuentes, quòd in Ligurno restituẽdo promptus fuisset, parũ confiderantes in exercitus imperatore etsi fides requiratur autoritatem pariter, & rei militaris peritiam necessariam esse, præfecit: etiamsi rex saniori utilioriq; consilio, Alegrium rei bellicæ longè peritiorem, quiq; quòd nobiliori genere natus esset, & maioris existimationis,

exercitum ad imperia prõptiorem esset habiturus, destinasset. Sed mox molestiæ ac difficultates quæ gallica auxilia comitabantur apparere cœperũt: nam cum peditum stipendia Cal. Maij deberi inciperẽt, totum eũ mensem ad regis commodum, qui harum copiarũ transitus occasione, à Mantuæ marchione, Carpij, Corregij, & Mirandulæ regulis, quòd Ludouico Sfortiæ opem tulissent, pecunias mulctæ nomine extorquere cupiebat, in Longobardia manserunt, adeo ut Florentini suspicione ex hac mora concepta, nimium præterea temporis Pisanis ad se muniendos & comparandos dari rati, de negocio deserendo cogitarẽt: tamen cum huiusmodi occasionem non libenter prætermitterent, secunda stipe numerata, progressum quammaximè urgebant: tandẽ cũ Carpij, Mirandulæ, & Corregij domini, Ferrariensium duce pro illis deprecante, uiginti ducatorum millia spopondissent, nec ad Mantuanum, qui dum se muniret pecuniæ inopia excusata, legatis ad regem missis ueniam supplex petebat, cogendũ tẽpus terere possent, ad Montecheruculum Taurellæ familiæ quæ Ludouicum Sfortiam iuuerat in parmensi agro castellum, non tam quòd illos mulctare cuperent, quàm ut Bononiæ appropinquantes Ioanni Bentiuolo pariter ob auxilia Ludouico data minarentur, exercitũ duxerunt: Bentiuolus autem ut periculum uitaret, quadringẽtas auri libras repromisit: eumq; rex denuo cum Bononiensi urbe Pontificij imperij in eam ciuitatẽ iuribus expresse exceptis patrocinio suo complexus est. Bononiensi re composita, & Montecheruculo expugnato, copiæ ut Apenninũ pontremulensi uia superarent regressæ sunt: & Lunigianam ingressi, magis cupiditates & propria commoda, quàm

da, quàm honestum secuti, in Fregosiorum gratiam Albericum Malespinam qui in Florentinorum patrocinio erat, Massa castello reliquisq; eius oppidis expulerunt: cumq; ulterius essent progressi, Lucenses, quamuis plebe repugnante grauiter inter se dissiderẽt, Petrasanctã Bemontio regis nomine tradere sunt compulsi: qui præsidio in arce relicto, illorum magistratus in oppido manere passus est, quoniam Rotomagensis cardinalis, ijs quæ Florentinis promiserat in hoc contemptis, certa pecuniæ summa à Lucensibus accepta, ea lege, ut Rex Petrasanctam tamdiu donec ad quem iure spectaret diiudicasset, depositi loco teneret, illos in regis clientelam acceperat. Pisani uerò hoc tempore animis ad defensionem obstinatis, à Vitellocio, cum quo propter commune in Florentinos odium maximè coniuncti erant, aliquot architectos, qui munitiones ipsorum in quib. unà uiri ac mulieres magno concursu operam nauabãt, instaurarent, acceperant: & nihilominus Gallos cõsuetis artibus demulcere minimè prætermittẽtes, in totius populi comitijs urbem regi subiecerant: cuius deditionis publicas tabulas nõ modò ad Bemontium miserunt, sed etiam ad Philippum Rauestenium regium Genuæ præfectum, qui temerè regis nomine accepit: cumq; Bemõtius Fecialem Pisas qui sibi ciuitatem dedi posceret misisset, se nihil magis cupere quàm sub regis imperio uiuere, ideoq; dummodo ipsos Florentinorum imperio se non subiecturum promitteret, ad deditionem paratissimos esse, mulierum lacrymis & omni arte, se Galliæ regum a quibus libertatem acceperant, obseruantissimos addictissimosq; esse, Feciali persuadere conati, responderunt. Bemontius uerò Pisanorũ legatis eadẽ de caus-

ſa ad ſe miſsis excluſis, penultima die Iunij caſtra urbi, inter Plagarum portam, & Calceſanam, contra angulum, Barbagianni nuncupatum, admouit: & cum eadē nocte ad maiorem diei partem uſq; magno impetu mœnia uerberaſſet, tormentorum ui circiter ſexaginta muri ulnæ conciderunt: quo facto, repente equites ac pedites abſq; ordine ullaue diſciplina permixti, antequā cogitaſſent qua ratione profundiſsimam foſſam, à Piſanis inter dirutum murum & interiorem munitionem factā ſuperaturi eſſent, ut in urbem conſcenderent, accurrerunt: ſed conſpecta eius latitudine altitudineq; territi, reliquum diei potius difficultatis ſpectatores quàm oppugnatores contriuerunt. Poſt quem diem ſemper uictoriæ ſpes eſt diminuta, tum quia ob munitionis naturam, ac defenſorum pertinaciam gallica audacia deferbuerat, tum etiā quia conſuetis artibus eius gentis priſtina in Piſanos propenſio denuo erat excitata, ita ut loqui & familiariter cum ciuibus, qui eodem pacto regi ſe, modò ne ſub Florentinorum iugum redirēt, dedere uelle, ſæpius iterabant, uerſari inciperent: multiq; illorum Piſas tanquam amicam urbē tutò ingrederentur egrederenturq; totis caſtris, qui apud duces Piſanorū cauſſam defendebant, ac pleriq; eos ad defenſionē hortabantur: & ad hoc præter Gallos haud parum animos auxerunt Franciſcus Triultius, Io. Iacobi uicarius, & Galeacius Palauicinus qui cum ſua acie in Gallorū caſtris erat: quarum perturbationū occaſione, ijs qui obſidebant permittentibus, Tarlatinus ex Ciuitate caſtelli cum aliquot militibus bello expertis à Vitellocio Piſanis auxilio miſſus, uir tunc obſcurus, ſed qui deinde ab illis ad militiæ gradus euectus, non parua cum laude ad

extremum

extremum usq; in eius urbis defensione permãsit, à maritima parte Pisas ingressus est. Hanc tam peditum quã equitum communem propensionem, multa mala secuta sunt: cum enim discedendi occasionem quærerent, commeatum qui ad castra ferebatur diripere cœperunt: ad quos errores reprimendos cum ducis autoritas minimè esset idonea, indies ita creuerunt, ut tandè Vascones cõfusè ab exercitu discesserint: quorum exemplum reliqui omnes secuti sunt: & in discessu nonnulli Germani milites qui regis iussu Romã uenerant, Lucam Albitium Florentinum legatum, quòd sibi aliàs cùm Florentinis Ligurni militarent, non satisfactum fuisse dicerẽt, ceperunt. Heluetij & reliqui pedites statim discesserũt, sed cataphracti prope Pisas hæserunt: ubi paucos dies immorati, regia uoluntate non expectata, Florentinorum, qui ut Heluetiorum & Vasconum stipendia persoluere possent, omnem suum peditatum dimiserãt, reb. in graui perturbatione relictis, in Longobardiã redierunt: qua occasione perspecta, Pisani ad Librafactã exercitum duxerunt, quam non minus hostium imprudẽtia, quam proprijs uiribus facilè expugnarunt: quoniã dum oppugnatio fieret, & omnes pedites qui intus erãt in eum locum ubi pugnabatur conuolassent, nonnulli ex oppugnantibus, scalis arcis editissimum locum, qui non custodiebatur conscenderunt: qua re territi deditionem fecerunt: deinde statim castris ad Venturæ uallum positis, dum oppugnatur, milites Sanbrandani Florentinorum præfecti, patria Lucensis, uel ignauia, uel fraude se dediderũt: quorum locorum expugnatio Pisanis, quia qua parte Luca est liberati, fines extenderant, ualde utilis fuit. Hic Pisanarum rerum successus, plusquam

credibile sit regis animum turbauit: ut qui animaduerteret, quantum ea re exercitus sui existimatio esset imminuta: nec Gallorum armis, qui tanto omnium terrore totam Italiam peragrarant, unicam urbem nullius q̃ proprij populi defensione nixam, in qua nullius esset celebris belli dux restitisse, ferre æquo animo poterat: & ut plerumq; in rebus molestis homines solent, seipse fallens, à Florentinis idoneos commeatus, instrumentorũ ad tormenta spectantium, & fabrorum apparatus, nõ suppeditatos, quemadmodum sui ut culpam ab se reijcerent asserebant, uictoriæ non adeptæ caussam fuisse: militiq; omnia præter uirtutem defuisse, sibijpse persuadere nitebatur. querebatur etiã Florentinos, quòd imprudenter potius sub Bemontio quàm sub Alegrio copias mitti postulassent, multorum errorum caussam præbuisse: deinde amissam existimationem recuperare cupiẽs, Corcutum cubicularium suum, non tam ut quæ à ducib. referrebantur uera essent nec ne exploraret, quàm ut à Florentinis melioris in posterum successus spe minimè amissa peteret, suos cataphractos in pisano agro quo eã urbem sequenti hyeme perpetuò infestare possent, donec ineũte Vere, iusto exercitu, ducibus atq; imperio ad oppugnationem melius instructo redirent, considere iterum paterentur, Florentiam misit: quæ res à Florentinis, Gallorũ armis meliora effici posse desperantibus, reiecta fuit: ex quo fors illorũ indies deterior facta est. & quia regem ab illis alienatum esse fama erat, Genuenses, Senenses, & Lucenses, Pisanos palàm, militibus ac pecunia iuuare, & quicunque Florentinos lædere cupiebant, animum sumere cœperunt. Florentiæ uerò etiam ciuium factiones ita crescebant, ut non modò amis-

dō amissa recuperare non possent, sed ne prōprij quidē imperij perturbationibus occurrerent: cum enim Pistorij Panciatica & Cancellaria contrariæ factiones arma sumpsissent, atq; inter eos in urbe & in agro maximis incendijs ac cædibus, ferè ad apertum bellum, etiam cū peregrinis auxilijs res uenisset, magno reip. dedecore nulla ratione huic malo obuiam ibant. Interea Cæsaris Borgiæ res feliciter succedebant: nam etsi rex parum æquo in Pontificem esset animo, quòd se ad Insubriæ imperium recuperandum non iuuisset, in auxilijs ad cœptum aduersus Aemiliæ Flaminiæq; uicarios bellum cōficiendum, mittendis moram traxisset, nihilominus tandem pontificis beneuolentiæ ob Germaniæ motuum timorem conseruandæ desiderio, cùm nullam cum Cæsare concordiæ rationem inueniret, & longè magis Rotomagensis cardinalis, qui Galliæ regni legationem ambiebat autoritate, in aliam sententiam est perductus. Pontifex igitur regi quotiescunq; neapolitanum bellū aggredi uellet, copias se & ipsummet filiū auxilio missurum promisit: & Rotomagensi cardinali in decem et octo menses Galliæ regni legationem cōcessit: quod munus, quia nouum erat, & quia, quamuis citeriorem Britanniam non complecteretur, multa negocia, & plurimos quæstus à Romana curia ad se pertrahebat, ualde amplum existimabatur. Rex autem uicißim trecentos cataphractos, & duo peditum millia Alegrio duce, ad eius auxiliū misit: omnibusq; se eos qui Pontificis negocio se opponerēt, eo loco, quasi sibi ipsi iniuriam feciſſēt habiturū significauit. Qua autoritate et proprijs uiribus quib. 700 grauis armaturæ equites, et sex peditū millia continebātur, Valētinus Flaminiā Aemiliāq; ingressus,

absq; difficultate, Pisaurum atq; Arimimum illarum ciuitatũ dominis fugientibus in suam potestatem redegit: deinde Fauentiam uersus nullius præterquam ciuium suorum auxilio nixam, contendit: quia non modò Ioan. Bentiuolus, Astorris paruuli infantis auus maternus, ne Pontificis eiusq; filij arma irritaret, necnõ regio iussu, ab auxilijs mittendis abstinebat: nec Florentini solũ atq; Ferrariensium dux, eadem ob causas idem faciebant, uerumetiam Veneti ad illius defensionem obstricti, quoniam ita rex ab illis petierat, se eius patrocinium deserere, ei significarunt: quemadmodum etiam prius eadẽ de caussa Pandulfo Malatestæ Arimimensium domino fecerant: imò quo se magis Pontificis rebus fauere ostenderent, eodem tempore Valentinum ducem iure comitiorum in ipsorum rep. donarunt: quæ res ab ea rep. uel ob acceptorum beneficiorum gratiam, uel ob summæ beneuolentiæ testificationem fieri solet. Valẽtinus Dionysium Naldium Bersigellensem, qui magnas in Lamonis uallę clientelas habebat, ad stipendia sua pertraxerat, eaq; opera sine labore Bersigellam oppidum, ac penè totam uallem occupauit: & uicteri arce expugnata, noua præfecti deditione potitus est: & eiusdem Dionysij cum Fauentinæ arcis præfecto, homine in eadem ualle nato, quiq; diu Astorris imperium administrarat, proditione compositа, eius urbis arce potiturũ esse speraуit: sed proditione patefactа, à Fauẽtinis captus fuit: qui, neq; quòd ab omnibus deserti essent, neq; uallis grauiactura territi, ut se sub Manfrediæ familiæ, quæ multos annos in ipsos dominatum obtinuerat, imperio conseruarent, quoduis periculum subire statuerant: ideoq; maxima solicitudine urbem munierant: à qua sententia

quum

quum illos Valentinus nec promißis nec minis remouere posset, prope urbis mœnia inter Lamonam & Martianũ amnes metatus, tormenta ab ea parte quæ Foroliuium spectat, quæq; & si muro circundata sit, uulgò suburbium appellatur, collocauit: ubi Fauentini firmissimum uallum extruxerãt: cumq; satis mœnia, & præsertim portam quæ inter suburbium & ciuitatem est, pulsasset, quinto die oppugnationem est aggressus, ex qua ciuibus strenuè propugnantibus, magna clade qua Honorius Sabellus interijt accepta, receptui canere iussit. Nec dies sequentes, exercitu perpetuis ex ciuitate tormentorum ictibus infestato, & ciuibus, quamuis admodum exiguum conductitiorum militum numerum haberent, crebrò ferocissimè ad leuia certamina prodeuntibus, mitiores fuerunt: præcipuè autem, etsi mẽsis Nouember nundum esset exactus, tempori præter eius anni partis consuetudinem acerbissimi asperitate impediebatur: erant enim niues maximæ, & ingentia frigora, quibus ferè penitus militaria munia sub dio statiua habentibus impediebantur: quoniam Fauentini, anteq; exercitus urbi appropinquaret, omnia ædificia ciuitati propinqua incenderant, arboresq; omnes deiecerant: quibus rebus coactus Valentinus, decimo die obsidione relicta, exercitum per proxima oppida in hyberna distribuit: quòd cum præter gallicas uires exercitum Italis ducibus atq; militibus ualde florentem haberet (aderãt enim illi Paulus & Iulius Vrsini, Vitellocius, & Io. Paulus Ballio cum multis delectis uiris) sibiq; nec maria, nec montes repugnatura ingenti animo promisisset militiæ suæ initiorum famam, à populo qui in diuturna pace uixisset, quiq; tunc temporis nõ alium quàm pue-

rum ducem haberet obscurari, ferre non poterat: multisq; gemitibus, se quãprimum tempus ferret animo, aut ad mortem aut uictoriam cõparato ad eandẽ oppugnationem rediturũ grauissimè iurabat. Quo tempore Alexãder eius pater, ut omnes ipsius actiones eũdem finem spectarent, sibiq; inuicem responderent, duodecim, non quidem ex magis benemeritis, sed ex ijs qui preciũ maius obtulerant, in Cardinalium numerum hoc ipso anno summa cum infamia allectis, ne quòd lucri genus prætermitteret, per totam Italiam & exteras prouincias delictorum ueniam, quam Iubileum uocant, Romæ magno transalpinarum præsertim gentium cõcursu celebratam, cunctis mortalibus etsi Romam non uenissẽt, aliquam modò pecuniam darent, eius adipiscendi facultate data spargebat: quam pecuniam omnem cum alia, quam siue ex sacris thesauris, siue ex põtificio imperio elicere poterat, Valentino dabat, qui Foroliuij commoratus, res ad oppugnationem in proximum annum necessarias conparabat: nec minori diligentia Fauentini urbi muniendæ operam dabant. Hæc anno M. D. gesta
1501. sunt: sed longè maiora à rege Galliæ in millesimũ quingentesimum primum ordiebãtur: ad quæ ut expeditior esset, semper pacem cum Romanorum rege, qua præter mediolanensis imperij autoritatem, quam ab illo impetrare cupiebat, neapolitanum regnum sibi inuadere liceret, quæsierat, Archiducis illius filij hac in re operæ usus: qui, quoniam eius populi, ne mercaturæ commercium impedirent, haud libenter cum Gallis bella gerebant: & quia rex cum masculæ prolis careret, Claudiam filiam suam Carolo Archiducis filio in matrimonium dare, & dotis nomine, cum ad ætatem qua procreandis

liberis

liberis dare operam possent peruenissent (neuter enim triennium attigerat) Insubriæ imperium se traditurum esse promittebat, ad pacem erat propensus: cuius opera quum multæ difficultates quæ in pacis negocio inuenie bantur, non tam citò tolli possent, anni 1501 initio indu cias in multos menses, certa pecunia numerata, à Maxi miliano impetrauit: quibus neapolitani regis, quamuis Maximilianus quadraginta ducatorum millibus ab illo acceptis, & si opus esset quindecim millium in singulos menses soluendorum stipulatione, nullam se pactionem sine ipso admissurum, & si necessitas incideret, ad peri culum ab illo auertēdum bellum in Insubria moturum promisisset, nulla facta fuit mentio. Itaq; Galliæ rex tūc à Germaniæ motibus tutus, & breui per eundē Archi ducem imperij Mediolanensis diploma pacemq; adipi sci sperans, omnia sua cōsilia ad neapolitanum bellum conuertit: in quo ne Hispaniæ reges aduersos haberet, illisq; potentiæ illorum metu Veneti, & fortasse etiam Pontifex coniungerentur ucritus, negocia Caroli regis tempore de regni illius diuisione, in quo & Ferdinādus Hispaniæ rex ius se habere asserebat, agitari cœpta re nouauit: nam etsi Alfonsus Aragoniæ rex peculiari, & ab Aragoniæ regno separato iure id adeptus esset, ideó que tanquam rem propriā Ferdinando filio notho tra didisset, tamen apud Ioannem eius fratrem qui illi in A ragoniæ regno succeßit, & Ferdinandum Ioannis fi lium, quum Alfonsus id Aragoniæ regni armis & pecu nijs adeptus esset, iure ad id regnum spectare, ad illud tempus usque tacita querela fuerat: quam Ferdinandus Hispanica arte & patientia, non modò debitis inter propinquos officijs, cum Ferdinando Neapolitanorum

rege & succeſſoribus non prætermiſsis, ſed etiam nouæ affinitatis uinculo auctis texerat: Ferdinando enim neapolitano regi, Ioannam ſororem ſuam in matrimonium dedit, & ut altera Ioanna illius filia Ferdinando iuniori nuberet aſſenſus eſt: nec tamen efficere potuerat, quin cupiditas ſua multo antè neapolitanis regibus innoteſceret. Eadem itaq; cupiditate in Ferdinando & in Galliæ rege conſpirante, alter ut impedimenta & difficultates remoueret, alter uerò ut eius quod diu optauerat partem adipiſceretur, cum ad totum occupãdum nulla occaſio appareret, neapolitanum regnum eodem tempore inuadere pacti ſunt: quod inter ipſos hac ratione diuideretur, ut Galliæ regi Neapolis ipſa cũ tota Leborij agri regione Aprutijq; prouincia: Ferdinando uerò Apulia & Calabria obtingerẽt: ſuam uerò quiſq; partem altero nec iuuante nec impediente occuparet: hoc autem fœdus tam diu donec Galliæ regis exercitus quem ad id bellum miſſurus eſſet Romam perueniſſet, quammaximè occultum eſſet: quo tempore utriuſq; legati, id ad Chriſtianæ reip. commodum contra religionis hoſtes factum aſſerentes, ſimul à Pontifice diploma ex partitione inter ipſos facta, ut Ferdinando uidelicet Apuliæ & Calabriæ ducatus, & Galliæ regi non amplius Siciliæ, ſed Ieroſolymitani & Neapolitani regni nomen attribueretur peterent: quæ regni Ieroſolymitani appellatio, ſemel Federico II Rom. Imperatori, & Neapolis regi, in uxoris, quæ Ioannis, nomine, ſed non re Ieroſolymitani regis filia erat, in dotẽ data, à ſequentibus regibus perpetuò uſurpata fuerat, etſi eodem tempore uarijs de cauſsis Cyprij reges ex Luſiniana familia eandem appellationem ſibi non minus auidè arro-

gaſſent

gaßèt,usq; adeo principes cupidè colores ac prætextus amplectuntur,quibus aliqua honesti specie,quãuis plerunq; iniustè,aliorum regna uexare possint. Quo fœdere inter duos reges inito,Galliæ rex palàm exercitum comparare cœpit:interea Valentinus,cum primis anni diebus noctu cum magno scalarum numero Fauentiæ suburbium adijsset,& ,ut credebatur,consciosintus haberet,frustra id occupare tentauerat. quare fraudis spe excluſus,post paucos dies Russium & reliqua eius agri oppida cepit:ac tandem ineunte Vere cum exercitu redijt,& prope arcem castris positis,mœnibusq; ab illa parte uerberatis,Gallos & Hispanos qui ipsius stipendijs militabant,permixtos oppugnationem aggredi iussit,qui abòsq; ullo ordine impetu facto,sine fructu receſserunt:sed triduo pòst totius exercitus uiribus aliam impressionẽ fecit:cuius primus impetus Vitellocio & Vrsinis obtigit,qui militum suorum flore selecto, magna uirtute atq; ordine eò usq; sunt progressi,ut aliquam uictoriæ spem habuerint:sed non minor erat ciuium uirtus,& ualida munitio intus ab illis facta,adeo hostis ingenti fossa conspecta ,magnáq; tormentorum copia à latere uerberatus,Ferdinando Farnesio,& multis magnis uiris amissis,ut cum magno sanciorum numero pedem referre coacti sint:& tamen Fauentini non parua in oppugnatione clade accepta,qua tandem ratione se à tanto exercitu omni ope destituti tueri possent,quantoq; cum detrimento & iniquis legibus,uel ui expugnati,uel extrema necessitate compulsi,in uictoris potestatem peruenturi essent,sic animo uoluere incœperunt, ut tanto ardore extincto,timoreq; subeunte,intra paucos dies hominibus ac fortunis conseruatis, & Astorris

eorum principis libertatem, & ei uti quocunq; uellet ire liceret, utq; propriorum prædiorum fructibus frueretur pacti, Valentino urbem dediderint: quæ Valentinus, quod ad Fauentinos attinebat, inuiolata fide seruauit: sed Astorrem qui nondum decimum octauum annũ attingebat, excellenti forma præditum, ætate & innocẽtia, uictoris perfidiæ crudelitatiq; cedente, quasi illum in sua aula habere uellet, honorificè ut uidebatur, apud se retinuit: sed non multo pòst Romam perductus, alicuius (ut dictum fuit) prius libidine expleta, cum fratre notho clàm interfectus fuit. Fauentia in potestatẽ suam redacta, Valentinus Bononiam uersus nõ modò ut eam urbem occuparet castra mouit, uerumetiam ut Florentinis, quorum res recentibus ad priorem Galliæ regis indignationem caussis additis, uehementer inclinabant, posita molestias inferret: nam grauibus sumptibus quos fecerant, quosq; ob Pisanum bellum, & ob Pontificis ac Valentini uirium metum indies facere cogebantur defatigati, regi quamuis maximè urgenti, reliquã à Mediolanensium duce mutuò acceptam pecuniam, et quã pro Heluetijs in Pisanos missis petebat, minimè persoluebãt: nam cum Florentini, quòd Heluetij multos dies antè accepti stipendij tempus exactum discessissent, pro ut Mediolani cum Rotomagensi Cardinale pacti fuerant, mensis unius stipendium quo in patriam redirent, soluere noluissent, rex ut eius gentis beneuolentiam retineret, de suo numerarat: & acerbissimis uerbis, nulla inopiæ excusatione admissa, à Florẽtinis repetebat: quæ omnia ciuilis discordia ex popularis status confusione orta difficiliora reddebat: in quo quum nemo, qui certam rerum curam haberet, & plerique ciuitatis prin-

principes, uel tanquam Mediceorum amici, uel tanquam alterius reipublicæ ſtatus cupidi ſuſpecti eſſent, magis temeritate quàm conſilio reſpublica adminiſtrabatur: ex quo quum regis poſtulatis non ſatisfacerent, imò temporis prorogatione ab illo impetrata ſine effectu elabi permiſſa, maxima illum indignatione accenderant: qui præterea etiam ut pecuniam & auxilia ad neapolitanum bellum promiſſa compararent poſtulabat: nam & ſi ex pacto niſi Piſis receptis non deberentur, ſibi quum illorum culpa factum eſſet quo minus adepti eſſent, perinde eſſe ac ſi recuperaſſent, aiebat: ad id uel pecuniæ, cuius natura admodum auidus erat cupiditate, uel quòd præſcriptis temporibus non perſoluiſſent indignatus, uel quòd ob ſtatus perturbationem, & multos Mediceorum amicos nullam rebus ſuis firmam ſpem in ea urbe locare poſſe perſuaſum haberet, impulſus: & ut atrocitate acerbitateq; quò autoritate minimè potuerat, illos impelleret, palam illorum legatũ quem apud ſe habebat, ſiniſtrè excipiebat: ſe non amplius ad illorum patrocinium teneri aſſerens, quòd ſibi Mediolanenſis pactionis capita, pecunia iſs comprehẽſa debito tempore minimè perſoluta, nõ ſeruaſſent: quare Iulianum Medicem, qui Pontificis hortatu, ut ſuo ac fratrum nomine maxima pecuniæ ui promiſſa, de reſtitutione in patriam illum ſupplex rogaret, ad ſe uenerat, libentiſſimè audiuit, & perpetuò cum illo de eorum reditu agebat: ideo Valentinus his rebus audacior factus, & à Vitellocio atque Vrſinis, militibus ſuis, & Florentinorum, ille ob fraternæ necis iniuriam, hi ob Mediceorum neceſſitudinem, grauiſſimis hoſtibus incitatus, antea Liuerotum Firmianum cum centum

leuis armaturæ equitib. Pisanis auxilio miserat: & post Fauentiam captam, Florētinos armis inuadere, quamuis nec ipse nec pater ullam à Florentinis iniuriam, imò potius beneficia commodaq; accepisset: quia ad illorum petitionem Riariorum patrocinium, cui obstricti erāt deseruerant: & quotidie commeatus ex Florentinis terris ad illorum castra ferri patiebantur, decreuerat. Hoc itaq; animo, iam post Fauentiæ deditionem, à Pontifice ex sacri Senatus consensu Flaminiæ Aemiliæq; dux appellatus, eiusq; rei diplomate accepto, Bononiensem agrum, magna eius urbis occupandæ spe, cum exercitu ingressus est: sed eodem die quo ad Castellosanpetrum, Imolam inter ferè & Bononiam situm castra locauit, à Galliæ rege ne Bononiam oppugnare, neue Ioan. Bentiuolum inde pellere contenderet, mandatum accepit, quòd se & ad urbis & ipsius defensionem teneri diceret: camq; exceptionem in patrocinij suscepti pactione expressam: ne uidelicet in pontificij iuris fraudē fieret, de ijs rebus eaq; potestate intelligendam, quæ tunc pontificatus possidebat: si enim promiscuè, nō autē ex uerborum sono, quemadmodum uolebat Pontifex intelligeretur, frustra Bononiēses & Bentiuolos in ipsius patrocinium susceptos fuisse. quocirca Valentinus cū maximis Pontificis ac suis querelis ea spe ad tempus deposita, per Paulum Vrsinū cum Bentiuolo, ut sibi per Bononiensem agrum iter & commeatum concederet, singulis annis nouem ducatorum millia penderet: certum grauis armaturæ equitum & peditum numerum secum in Hetruriam mitteret: Castellum bononiensem, quod oppidum inter Imolam & Fauentiam positum in Bononiensium ditione est, sibi traderet (quod ipse Paulo

Vrsino

Vrsino dono dedit) pactus est. quibus ita constitutis, Bentiuolus siue propria suspicione, siue quòd Valentinus, ut fama fuit, quo illum odiosiorem in ea urbe faceret, se à Mariscotta familia, quæ clientelis & factione potens erat, quæq; tum eam ob causam, tum propter ipsorum insolentiam erat illi ualde suspecta, ut Bononiæ appropinquaret inuitatum ei patefecisset, penè omnes ex ea familia qui Bononiæ essent, multorum nobiliũ adolescentum unà cum Hermete suo filio opera abusus, ut tanti facinoris in Mariscottorum cæde patrati memoria eius familiæ inimici facti, sui imperij cõseruationem optare cogerentur, interfici curauit. Gallicæ copiæ Valentinum non ulterius sequutæ sunt, quia regiũ exercitum, qui numero mille cataphractorum, & decẽ peditum millia Obignino duce, ad neapolitanum bellũ contendebat, ut ei coniungerentur expectabant. Valentinus autem per Bononiensem agrum cum septingẽtis grauis armaturæ equitibus, & quinq; selectis peditum millibus, & præterea centum cataphractis & duobus peditum millibus, quos Bentiuolus protonotario filio suo ductore mittebat, in Florentinorum ditionem progressus est: ac transitu & commeatu à Florentinis per illorum fines petito, nec tamen responso expectato, legatos à Florentinis ad se missos, donec Apenninũ transiuisset benignis uerbis demulcens ultrà processit: sed ubi ad Barberinum peruenit, benignitate in acerbitatẽ commutata, ut secum fœdus inirent, seq; cum ijs equitibus, ijsq; cõditionibus quæ gradum ac personam ipsius decerent, stipendio suo conducerent, & præsenti statu mutato, aliam reip. formam cui magis fidere posset constituerent postulauit: ad hæc uerò petenda, non tam po-

tentia sua, cum minimè magnas copias nec tormẽta ad mœnia pulsanda secum haberet, quàm ex Florentinorũ malè affectis rebus, audax fiebat: quum illi paucos equites, nec alios pedites quàm è suis popularibus imperatos haberent: Florentiæ uerò, propterea quòd Vitellocius & Vrsini in ipsius exercitu essent, & Petrus Medices eius iussu Loiani in bononiensi agro hæreret, timoris, suspicionis ac dissidiorum omnia erant plena: & populus, optimates ut formam reip. ex suo arbitrio constituerent, illius aduentum procurasse uehementer suspicabatur. Sed in Valentino, quòd Vrsinorum ac Vitellocij, quibus Petrum in patriam reuersum, coniunctissimum fore sciebat, potentiam sibi commodam non censeret, nullum erat Petri restituendi desiderium: præterea ex fide dignis uiris accepi, in ipsius animo antiquæ indignationis, cum Pompeionæ archiepiscopus, patre nundum ad pontificatum promoto, in Pisano Gymnasio pontificio iuri operam daret, in eum conceptæ memoriam fixam insedisse: nam cum de cuiusdam familiaris sui capitali caussa ad eum Florentiã iuisset, ubi multas horas frustra, donec illum uel negocijs, uel uoluptatibus occupatum alloqui posse daretur expectasset, minimè auditus, req; infecta se contemptum, & nõ mediocriter læsum existimans, Pisas redierat: & nihilominus ut Vitellijs atq; Vrsinis gratificaretur, & multo magis ut Florentinorum terrorem atq; discordiã, quo instrumento, uel meliores ab illis conditiones, uel alicuius magni momenti oppidi in eorum imperio occupandi occasionem sperabat, augeret, secùs simulabat: sed cum irruptionem suam Galliæ regi molestam esse iam subolfaceret, quamprimum Campium, sex à Florentia passuum millibus

millibus peruenit, in hunc modum cum illis pactus est: Inter rempub. florentinam & ipsum fœdus ad utriusq; defensionem esset: neutri parti alterius rebelles iuuare, & nominatim Valentino Pisanos, liceret: Florentini omnia delicta à quouis in ipsius aduentu commissa condonarent: nec ad Plumbini principis qui sub illorum patrocinio erat, defensionem se illi opponerent: ipsum Florentini trecentis grauis armaturæ equitibus, quos quotiescunq; siue ad propriam defensionem, siue ad bellum alijs inferendum opus haberent illis auxilio mittere teneretur, in proximos annos tres præficerent: atq; hanc ob causam ei quotannis triginta sex ducatorum millia penderent: qua compositione facta, paruis itineribus, singulis castris aliquot dies moram trahens, & regione præda & incendijs non minus ac si manifestus hostis esset infestans, Signiam contendit: insuper pro stipendiorum quæ cataphractis persoluuntur consuetudine, annui stipendij quartam partem, & tormenta quæ ad Plumbinum duceret sibi commodari petebat: quorum unum Florentini, quòd non tenerentur, apertè recusabant: alterum quòd quæ coacti promiserant, minimè præstare in animo haberent, differebant: & nuncijs ab ipsorum apud Galliæ regem oratore acceptis, eius autoritate se hac molestia liberatum iri sperabant: quæ spes minimè eos fefellit: regi enim Valentinum eis minatum esse gratum fuerat, at inuasisse minimè: cui etiam præsentis status mutatio molesta fuisset: aut saltem si aliam reip. formam Florentiæ constitui cupiuisset, id alijs uiribus aliáue quàm sua autoritate factum, ægrè tulisset: idcirco, quamprimum Valentinum Florentinorum fines ingressum cognouit, uti statim discederet, & Obignino qui

iam cum exercitu in Insubria erat, si non paruisset, totis uiribus ad eum pellendum contenderet imperauit: quare Valentinus nec stipendij quadrante, nec tormentis acceptis, Plumbinum uersus progressus est: & Pisanos, qui Vitellocij opera, ab ipso ut tormenta ad exercitum duceret Pisas missi ad Ripomarātias Florentinorū castellū exercitū duxerāt, illinc abirent, mandauit. Plūbini agrum ingressus, Sugheretum & Scarlinum castella, Iluam, Planosiamq; insulas cepit: & præsidijs in locis captis ad ea defendenda, & Plumbinū perpetuò infestandum idoneis relictis, cum reliquis copijs ut regiū exercitum in neapolitano bello sequeretur, Latium petijt: regij uerò exercitus pars cum Obignino, Castrocarino itinere Hetruriam erat ingressa, reliqui per Lunigianam eòdem contendebāt: omnes autem copiæ simul coniunctæ erant, mille cataphracti, quatuor Heluetiorum millia, & partim Vasconum, partim Francorū peditum sex millia, & ex eorum more magnus tormētorum apparatus: illud uerò notatu dignum fuit, eam copiarum partem quæ per Lunigianam uenit, Pisis ingenti tam Gallorum quàm Pisanorum lætitia amicè iter fecisse: eodemq; tempore classis, quæ tribus Genuensibus nauibus, quas Caracchas uocant, sexdecim alijs, & multis minoribus nauigijs, cum magna peditum copia constabat, ad idem bellum Rauestenio Genuæ præfecto duce ex Prouincia soluebat: aduersus quos motus Federicus rex, qui Hispanica arma amicitiæ specie in se parata esse ignorabat, Consaluum Ferrandum, qui cum Hispaniæ regum classe, auxilij ferendi simulatione in Sicilia hærebat, ut Caietam ueniret, aliquot Calabriæ oppidis ab illo ut partem suā facilius occupare posset, suarū tamen

tamen copiarum securitatis colore petitis, eius potestati permißis urgebat: Federicus autem Consaluo copijs suis, quas partim à se, partim à Columnijs Marini conscriptas, septingentos grauis, sexcentos leuis armaturæ equites, & sex peditum millia fore existimabat, coniuncto, se satis ualidum aduersus Gallos exercitum habiturum, nec oppidis sese includere coactum iri sperabat: quamuis ab Turcarum Imperatore, à quo ijsdē & maioribus ex huius regis, quàm quæ ex superioris uictoria timuerat, periculis ostensis, opem obnixè petierat, sperata auxilia deficerent: & ut se à fraude tutum redderet, Bisiniani principem, & Meleti comitem, occulta cum Calatiæ comite, qui cum gallico exercitu erat, consilia habere apud se accusatos, in carcerem includi curarat: qua spe nixus, prius tamen Ferdinando filio nato maximo, etiam tum puero, Tarētum magis ad ipsius si quid sinistri accidisset securitatē, quàm ad urbis illius defensionem misso, cum exercitu suo ad Sangermanum consedit: ubi Hispanica auxilia & copias quas Columnij adducebant expectans, feliciori successu, quàm in Caroli aduentu Ferdinandus eius nepos feciſſet, se regni claustra defensurum sperabat. In quo rerum statu, proculdubio uniuersa Italia omnib. id bellum grauißimarū calamitatum initium fore iudicantibus, ancipiti dubitatione plena erat: neq; enim Galliæ regis exercitus tam potens uidebatur, ut Federici & Consalui coniunctas uires facilè superare posset: & tantorum regū animis irritari cœptis, utraq; pars bellū maioribus uiribus persecutura existimabatur: ex quo per uniuersam Italiam, ob uaria ceterorum principum studia, graues ac periculosi motus facilè oriri possent. Sed quamprimū galli-

cus exercitus in romanum agrum peruenit, hæ cogitationes uanæ apparuerunt: quoniam Galli atq; Hispani oratores unà Senatum ingressi, Pontifici & Cardinalibus fœdus inter suos reges, regniq; diuisionem, ut (quẽadmodum aiebãt) in Christianæ religionis hostes ducere possent factam, atq; pro eius diuisionis ratione sibi diploma concedi petentes, notam fecerunt: quod sine mora à Pontifice consecuti sunt: quare de huius belli fine dubitatione sublata, & hominum metu in summã admirationem cõuerso, Galliæ regis, quòd potius eius regni mediam partem in Hispani regis manus peruenire, regemq; æmulum suum in Italiam, ubi antea solus omniũ rerum arbiter erat, ad quem omnes ipsius hostes, quibus ue ab illo non satis esset factum possent confugere, Romanorum præterea regi arctissimis uinculis coniunctum, introducere, quàm Federicũ ipsius beneficio, tributo, quemadmodum uarijs modis quæsierat, dato, regnantem pati uoluisset, prudentia desiderabatur. Nec minus communi hominũ sententia in Ferdinando cunctis hominibus, quòd eius regni partis occupandæ cupiditate, in cõsanguineum suum coniurasset, quemq; quo facilius posset euertere, semper falsis auxilij promissis fouisset, & Catholici regis, quem ipse cum Elisabeta regina ante paucos annos à Pontifice erant adepti splendorem eamq; gloriam qua quòd non minus religionis studio, quàm proprijs de causis, Mauros Granatæ regno expulissent, nomen illorum in cœlũ usq; ferebatur, obscurasset, summo pere mirantibus, fides integritasq; desiderabatur: quib. utriq; regi obiectis calumnijs, pro Galliæ rege nihil aliud respondebatur, nisi Gallorum tantam esse potentiam, ut cum tempus foret, omnib. erroribus

rorib. obuiã ire possent: pro Ferdinãdo dicebatur, quãuis à Federico iustam belli inferẽdi causſam accepiſſet, quòd illum multo antè cum Galliæ rege occulta in suũ detrimentum consilia agitaſſe sciret, tamen non hac de causſa motum fuiſſe, sed quòd, cum regem illum prorſus neapolitanum regnum inuadere statuiſſe animaduerteret, se aut ad illud tuendum, aut deserendum cogi: ſi defenſionem ſuſcepiſſet, tam grauis incendij initium fore, ut Turcarum præſertim armis terra mariq; tanta ui Venetos impetentium, Chriſtianæ reipub. ualde pernicioſum eſſet futurum: ſin deſeruiſſet, ſuum Siciliæ regnũ in graue diſcrimẽ conijci: præterea his omiſſis neapolitanum regnũ quod ad ipſum iure ſpectaret, quodq; etiam Federici poſteris deficiẽtibus, nouo iure ad ipſum peruenire poſſet, à Galliæ rege occupari, manifeſtè ipſi inſigni detrimento fore. In hac igitur ancipiti deliberatione, diuiſionis uiam elegiſſe, qua ex Gallorum peruerſa administratione illorum quoq; partem ſperare poſſet: quod ſi contingeret, ex publicæ utilitatis ratione, ad quam ſemper plus quàm ad proprium commodum cõſilia ſua direxiſſet, conſilio capto, uel ſibi retineret, uel Federico, ſiue potius eius liberis, quòd eius nomen ſe iã penè odiſſe, ut qui illum iam antequam Galliæ rex Inſubriam occuparet, cum Turcis conſilia agitaſſe sciret, negare non poſſet, reſtitueret. Horum regum concordiæ nuncius ita Federicum terruit, ut quamuis Conſaluus, quæ Romæ promulgata erant contemnere fingens, ſe illi opem laturum aſſeueraret, à primis nihilominus conſilijs diſcederet, & Sangermano Capuam uerſus regreſſus, copias à Columnijs ſuo nomine conſcriptas expectaret, qui præſidijs Ameriæ, & in Roccapapæ re-

lictis, reliqua omnia quæ in Latio poßidebant deseruerunt: Pontifex enim ex Galliæ regis consensu ad illorum fortunas occupandas arma mouerat. In his difficultatibus, cum tandem Consaluus simulatque gallicum exercitum ultra Romam processisse intellexit, sua patefeciſſet mãdata, & sex triremibus Neapolim, quæ duas seniores reginas, quarum una soror, altera neptis sui regis erat asportarent, misisset, Prosper Columna Federico eas triremes ut retineret, & omnibus uiribus suis collectis, acie se hostibus opponeret suadebat: quòd in tentanda fortuna, quum præliorum euentus omniũ humanarum actionum incertißimi sint, aliqua uictoriæ spes esse posset: hoc consilio omisso, nullam ipsi prorsus duobus potẽtißimis regibus, qui se ex diuersis regni partibus adorirẽtur, obsistendi facultatem reliquã esse: nihilominus Federicus qui id consilium quoque tenuißimæ spei censebat, oppidorum præsidijs operam dare statuit: quare cum iam antequam Obignimus Roma exiret, Sangermanum aliaq; uicina loca defeciſſent primum impetum Capuæ expectare statuit: qua in urbe Fabricium Columnam, & cum ipso Ranutium Martianum, qui recenter ad eius stipendia uenerat, cum trecentis grauis, aliquot leuis armaturæ equitibus, & tribus peditum millibus posuit. Ad Neapolis præsidium Prosperum Columnam reliquit, ipse uerò cum reliquis copijs Auersæ constitit. Obignimus autem Roma profectus, quia Fabricius Romæ nonnullorũ neapolitani regni procerũ qui gallicas partes sequebãtur, nuncios ad secum pascisendum missos interfici curarat, indignatus, Marinum, Cauium, & nonnulla alia Columniorum oppida incendi iußit. Deinde ad Montefortinum, quem

locum

locum Iulium Columnam defensurum arbitrabatur, contendit: sed cum illum parua cum laude deseruisset, Obigninus ulterius progressus, omnia in Capuano itinere circumiecta oppida ad Vulturnum usq; amnem occupauit: quē cum prope Capuam uado transire non posset, ut in superiora loca montem uersus exercitum traijceret profectus est: quo cognito, Federicus Auersa relicta, Neapolim se contulit. Auersa uerò cum Nola, & multis alijs locis Gallis se dediderunt: quorum uires omnes circa Capuam cōuenere: ubi pars cis, alia trans flumen, ad superiorem partem, ubi ad urbem fluere incipit, castra posuit, & mœnibus undequaq; magno impetu concussis, ferocem admodum impressionē fecerūt: quæ quāuis non feliciter successerit, imò magna clade accepta, à mœnibus recesserint, tamen cum non absque defensorum graui periculo fuisset, ducum & militum animi, præcipuè quia in populo & regionis incolis, quorum maximus numerus eò confugerat, magnā consternationem animaduertebant, ad deditionem inclinare cœperunt: cumq; octauo obsidionis die Fabricius Columna ex uallo cum Calatiæ comite de deditione loqui cœpisset, militum in custodiendo negligentia, ut sæpe in propinqua pacis spe accidit, hostibus irrumpendi occasionem præbuit: qui ob prædæ cupiditatem, & ob cladem in oppugnatione acceptam ira perciti, totam urbem multa cum cæde diripuerunt, eosq; qui ipsorū crudelitati superfuerant, captiuos fecerunt. Nec minor fuit efferata in mulieres impietas, quæ ex omni statu, etiam quæ religioni deuotæ uirgines erant, uictorum libidini & auaritiæ misera præda fuere: quarum multæ postea minimo præcio Romæ uēditæ sunt: & fama est, aliquas

Capuæ minus mortem, quàm honoris iacturam horrentes, alias in puteos, alias in flumen se præcipites dedisse: ac præter alia scelera infamia digna sempiterna diuulgatum est, ducem Valentinum qui regij uicarij appellatione castra tantummodo cum suis nobilibus & stipatoribus sequebatur, cum multæ quæ primum impetum effugerant, in turrim quandam confugissent, omnes inspicere uoluisse: ijsq; diligenter inspectis, quadraginta omnium formosissimas retinuisse. Fabricius Columna, Vgo Cardonius, & omnes reliqui duces, uiriq; insignes captiui fuerunt: inter quos Ranutius Martianus, qui in oppugnatione balistæ iaculo sauciatus, cum in Valentini ministrorum potestatem peruenisset, nõ absq; procuratæ necis suspicione biduo extinctus est. Capuæ iactura, omnis ullius rei defendendæ spes sublata est. Caietani absq; mora urbem dediderunt: cũq; Obignimus cũ exercitu Auersam uenisset, Federicus Neapoli urbe relicta, quæ sexaginta ducatorum millibus uictori promissis deditionem fecit, in arcem Nouam se recepit: ac post paucos dies cum Obignino sic composuit: ut oppida atque arces quæ ex partitione facta ad Galliæ regem spectarent, & in sua potestate essent, intra sex dies ei sola Ischia insula ad sex menses retenta traderet: quo tempore interuallo, quocunq; uellet præterquam per regnũ neapolitanum ei ire: centum grauis armaturæ equites Tarentum mittere: omnia præter tormenta à Carolo rege relicta, ex arce Noua, atque altera quæ Oui dicitur, asportare liceret: omnibus quæ postquam Carolus Neapolim uenerat commisissent, condonarentur: Cardinales Columna & Aragonius sacerdotiorum census, quos in eo regno habebant, perciperent. Sed in Ischiæ arce,

omnes

omnes certè Ferdinandi primi posterorum miseriæ miserabili spectaculo cumulatæ cernebantur: quoniam præter Federicum recenter tam præclaro regno spoliatum, ac multo magis de tot paruulorum liberorũ, et de primi sui nati Tarenti obsessi, quàm de propria sorte sollicitum, erat in eadem arce eius soror Beatrix, quæ post Mattiæ celeberrimi Vngariæ regis uiri sui obitum, ab Vladislao Boemiæ rege, quo ab illa ad id regnum occupandum iuuaretur, matrimonij fide accepta ab illo ubi uoti compos fuit, ingratißimè repudiata fuerat, qui pòst Alexandri Pontificis permissu, aliam uxorem duxit: ibidem quoque erat Isabella Mediolanensium regina, haud minus quàm ceteri omnes calamitosa, quòd penè eodem tempore, marito, regno, atque unico filio orbata esset. Illud fortè, utpote maximum nequaquam prætermittendum est, quod quidem eò rarius est, quo temporibus his filiorum in parentes amor minus est frequens: Puteolos ad paternum sepulchrum uisendum unus è Gilberti Mompensierij liberis uenerat, qui grauißimo mœrore commotus, innumeris effusis lacrymis, supra idem sepulchrum exanimis cecidit. At Federicus, extremo quo in Hispaniæ regem flagrabat odio ductus, quum ad Galliæ regis clementiam potius confugere statuisset, ad regem fidem publicam postulatum misit, eaq; accepta, suis omnibus in Ischiæ arce relictis, ubi etiam manserunt Prosper & Fabricius Columnij, qui multa persoluta à Gallis liberatus fuerat, & insula Vastij marchionis & Francheuillæ dominæ fidei ut antea fuerat, commendata: & copiarũ suarũ parte ad Tarenti defensionem missa, cum quinq; triremib. in Galliam infelici sanè consilio traiecit: si enim libero in

loco fuisset, fortasse in bellis, quæ pòst inter duos reges orta sunt, multas in regnum suum redeundi occasiones habuisset: sed tranquilliorem uitã secutus, ac fortè hanc optimam rationem ratus, conditionem oblatam, ut in Gallia maneret, ab rege accepit: ea autẽ fuit, ut Andiouinorum dux esset, ac præterea aureorum numûm triginta millia quotannis acciperet: quibus rebus cõfectis, ijs quos Ischiæ præfecerat, uti eam Galliæ regi traderent mandauit: qui parêre recusantes, diu sub Federici tamen insignibus eam tenuerunt. Eodem tempore Consaluus in Calabriam transierat, ubi quamuis regio uniuersa Gallorum potius imperium exoptaret, tamen cũ nullum defensorem haberet, omnia oppida & urbes præter Manfredoniam atque Tarentum, sponte illum admiserunt: Manfredonia cum arce obsidione capta, exercitum Tarentum, ubi maior apparebat difficultas, duxit, qua nihilominus tandem quoq; deditione potitus est: quoniam Potentiæ comes, cuius custodiæ paruus Calabriæ dux à patre cõmissus fuerat, & Leonardus Neapolitanus Rhodius eques Tarenti præfectus, cum nullã amplius defensionis spem uiderent, nisi intra quatuor menses auxiliũ acciperent, urbem cum arce ei tradiderunt: isq; uicissim solemni ad sacra altaris mysteria sacramento confirmauit, se Calabriæ ducem liberum abire permissurum, qui occultum à patre mãdatum habebat, si fortunæ amplius repugnare non posset, ad se in Galliam contenderet: sed nec Dei metus, nec apud homines suæ existimationis ratio, plus quã regni caussa, potuere: cũ enim Consaluus, ipsum in Hispaniæ regis potestate nõ esse, olim plurimũ interesse posse animaduerteret, iureiurãdo cõtẽpto abeũdi facultatẽ minimè dedit,

sed

sed quamprimùm potuit bene comitatum in Hispaniam misit: ubi à rege benignè acceptus, apud ipsum si externam quandam speciem spectes, in regio penè honore fuit. Hoc eodem tempore res Pontificis solitum felicitatis cursum obtinebant, quia mira facilitate omnem Columniorum & Sabellorum in Latio ditionem, in potestatem suam redegerat, cuius partem Vrsinis dono dedit: & Valentinus in bello aduersus Plumbinum perseuerans, Vitellotium, & Ioannempaulum Ballionem, cum nouis copijs eò misit: quorum aduentu Iacobus Appianus qui regnum illic obtinebat territus præsidio in arce & oppido relicto, maritimo itinere, ut num à rege, qui multo antè illum in suam clientelam receperat, ut proprij honoris caussa se pessundari non permitteret, impetrare posset experiretur, in Galliam contendit: cui rex infamia sua nullo artificio tecta, se Pontifici non repugnaturum promisisse, nec sine suo ipsius detrimento facere posse, admodum apertè respondit. Sed interea oppidum Pandulfi Petrucij opera Valentino deditum fuit: idemq; intra paucos dies & arx fecit. Pontifex etiam Lucretiam filiam, quæ iam tribus uiris desponsa fuerat, & tunc Gismundi Biseliorum principis, Alfonsi Neapolitani regis nothi filij, quem Valentinus trucidauerat, obitu, uidua erat, Alfonso Herculis Estensis natu maximo, cum centum millibus aureorum numûm in pecunia numerata dotis nomine, multisq; maximi pretij muneribus, connubio iunxit: cui matrimonio Estensis familia, nobilissimis affinitatibus contrahendis assueta, indigno, Hercules & Alfonsus, quia rex Galliæ Pontifici in omnibus obsequendi cupidus, id summopere urgebat, cõsenserunt: sui etiam

regni, à Valentini armis & ambitione (si tamen aliqua aduersus tantam perfidiam erat idonea cautio) muniendi desiderio ducti, qui Pontificatus pecunijs & autoritate, nec non Galliæ regis fauore potens, iam magnæ Italiæ parti erat formidabilis: utpote quæ cerneret eius dominandi libidinem, nullo iam termino aut fræno contineri. Eadem tempestate Galliæ rex, maxima diligentia non modò sumptuum ac suspicionum uitandarum, & mediolanensis imperij diu exoptati diplomatis impetrandi spe, uerùmetiam ut Venetos infestandi facultatem haberet, pacem cum Maximiliano Cæsare procurabat: ad quod quidem, quia suam felicitatem illis molestam esse sciebat, eosq; ut pacem inter Cæsarem & ipsum impedirent operam dedisse sibi persuaserat, impellebatur: sed multo magis Cremonæ & Giaradadæ, quas ipsemet paulo antè concesserat: & Brixiæ, & Bergomi & Cremæ, quæ urbes olim Mediolanensis ditionis fuerant, & à Venetis in bellis quæ cum Philippomaria Vicecomite gesserant, occupatæ, imperio suo adiungendarum cupiditate, qua & per se, & Mediolanensium stimulis flagrabat, mouebatur: & ut hæc ex propinquiori loco tractaret, resq; ad neapolitanum bellum necessarias compararet, Cardinalem Rotomagensem, cuius lingua & autoritas regis ipsius lingua autoritasq; erat, multo antè Mediolanum miserat: qui cum ob Romanorũ regis crebras mutationes, nihil adhuc cũ illo firmi statuere potuisset, plures menses ibi moram traxerat. Hoc tempore Florentini per cardinalem, ut denuò in regis clientelam admitterentur egerunt, sed frustrà: quoniam difficiles admodum leges proponebat, imò animo ab illis prorsus alieno

ostẽ

ostenso, seq; pactionibus Mediolani factis non amplius teneri ratus, Lucensibus denuò in clientelam admissis, Petrasanctam & Mutronem, tanquam ueteri iure ad eam urbem spectantes, quatuor tamen & uiginti millibus aureorum numûm ab illis uelut Genuensium dominus acceptis, eis tradi iussit: quia Lucenses olim Petrasanctæ domini, quadam necessitate impulsi tanta pecuniæ summa mutuò accepta Genuensibus oppignerarant: ex quorum manibus postea iure belli ad Florentinos peruenerat: egit etiam cum Senensibus, Lucensibus, & Pisanis, ut ad Mediceos Florentiam reducendos coiungerentur, regem ex singulis non paruam pecuniæ summam inde consecuturum sperans: quæ consilia etsi ferè ad stipulationem perducta fuerant, non tamen exitum habuere: quia non omnes ad postulatam pecuniam soluendam parati erant. Tandem certiore à rege Romanorum spe allata, Cardinalis Tridentum ad transigendum cum illo se contulit: ubi multa ad Claudiæ Galliæ regis filiæ, & Caroli Archiducis natu maximi matrimonium mediolanensis ducatus iuribus utrique concessis firmandum spectantia tractarunt: agebatur etiam de bello Venetis inferendo: quo unusquisque ea quæ ab illis usurpari sibi existimabat recuperaret: & de uniuersali concilio, ad res Ecclesiæ non modò, ut aiebant, in membris, uerùm etiam in capite corrigendas, conuocando: & in hoc Romanorum rex, ut Rotomagensi Cardinali, Pontificatus, ad quem ipse uehementer aspirabat, & regem eius rei propriæ potentiæ gratia non minus cupidum habebat, adipiscendi spem faceret, consentire simulabat: ab Galliæ rege quoque in clientum & fœderatorum capite, ea exceptio, saluis imperij iu-

ribus concedebatur: qua Maximiliano, etiam in eos qui uel tunc ab rege nomimati essent, uel prius in ipsius clientelam admissi, agere licebat, tantùm præcipua priuilegij controuersia relinquebatur, quòd Cæsar maribus, si quos rex susceperus esset concedere recusabat: & in insubriæ exulum restitutione aliqua erat difficultas: quam quum Cæsar uehementer urgeret, quia multi erant, & factione atque autoritate potentes, rex non admittebat, quamuis eiusdem precibus impulsus Ascanium Cardinalem liberarit: & de Ludouico Sforția, cum uiginti millium solatorum stipendio, quo in Galliæ regno honestè uiueret, pariter liberando spem fecerit: quibus in rebus quum non penitus inter eos conueniret, sed alicuius tamen commodæ rationis inueniendæ spes esset, eamq; ob causam inducijs denuo renouatis Cardinalis res tractatas breui prorsus transigi posse ratus, in Galliam redijt: quæ spes ideo aucta fuit, quia non multo pòst Archidux in Hispaniam, ut sibi & Ioānæ coniugi suæ, Hispaniæ regis natu maximæ uelut hæredibus, populorum fidem sacramento obstringeret profecturus, cum uxore terrestri itinere facto, Blesiaci Galliæ regem conuenit: ubi maximo honore acceptus, de filiorum connubio concordes fuere. Hoc ipso anno Augustinus Barbadicus Venetorum dux, principis munere felicissimè, tantaq; autoritate, ut in multis rebus superiorum suorum gradum excessisse uideretur, functus obijt: ideò successorum potestate nouis legibus coarctata, republica, ob præstantem administrationis formam, nec principis morte, nec noui electione ullam mutationem passa, Leonardus Lauredanus in eius locum suffectus est. Eodem hoc anno præter superiorum annorum consue

consuetudinem, arma inter Florentinos ac Pisanos satis pacata fuerant: quia Florentini, quum non iam in Galliæ regis clientela essent, semperq; Pontificem ac Valentinũ metuerent, magis proprijs rebus tuendis, quàm alienis infestandis operam dederant: Pisani uerò per se, ad lacessendum imbecilles, aliorum auxilio, quia nemo nisi ad illos quum in periculo essent tuendos mouebatur, id facere minimè poterant. Anno autem millesimo quingentesimo secundo ad consuetos motus redierunt: quoniam Florentini sub eius anni initium omnibus difficultatibus magis fortunæ beneficio, quàm regis benignitate uel alijs de causis superatis, denuò cum Galliæ rege fœdus inierunt: rex etenim Romanorum post Rotomagensis Cardinalis discessum noua consilia ingressus, & Insubriæ regni diploma etiam in filias regi concedere recusans, Hermetem Sforziam, ab Galliæ rege in Romanorum reginæ sororis suæ gratiam carcere liberatum, & Brixinæ præpositum oratores in Italiam, ut cum Pontifice reliquisq; principibus de suo ad imperij coronam accipiendam aduentu agerẽt misit: qui aliquot dies Florẽtiæ immorati, ut ea ciuitas illi quamprimum Italiam attigisset centum grauis armaturæ equites, & trecentas auri libras dare uellet, effecerant: quare rex, ne Florentini amicitia sua excluſi, ad Maximiliani res animum conuerterent ueritus, immoderatis postulatis omissis, ad æquiores conditiones deuenit: quarum hæc fuerunt capita: Rex eos patrocinio complexus per tres proximos annos proprio ære à quouis, qui seu iure seu iniuria eam quam tunc possiderent ditionem infestaret, armis tueri teneretur: Florentini eo triennio, mille ducentas auri libras regi 1502.

darent: ita ut singulis annis tertiam penderent partem: omnia reliqua fœdera inter illos facta, & quæ ex ijs penderent obligationes sublatæ extinctæq; essent: Florentinis Pisanos aliosq; qui ipsorum oppida occuparent armis persequi liceret. Quo fœdere audaciores facti, ut postquam oppugnatio infeliciter tentata fuerat, Pisanos temporis longitudine & fame ad deditionem cogerent, agros uastare decreuerunt. Hoc consilium primo illorum defectionis anno ab aliquo sapienti ciue, qui hac, quamuis longiori, certiori tamen uia, minori sumptu ac periculo, Pisanos affligendos atque atterendos suadebat, propositum fuerat: quoniam pecunia conseruata, in tam perturbato Italiæ statu multis occasionibus uti possent: si autem illos ui cogerent, quum ea urbs mœnibus munita, & incolis ad eam defendendam pertinacibus plena esset, rem factu difficilem fore: & quia quotiescunque illa in periculo uersaretur, omnes illi qui eam non opprimi cuperent, qui multi quidem erant, opem essent laturi, sumptus graues, spes autem exiguas, imò cum manifesto grauium molestiarum discrimine fore: quod ab initio uelut pernitiosum reiectum, plurium annorum cursu, sed eo tempore, quòd ad uictoriam adipiscendam iam ingentem pecuniæ uim insumpserant, & plurima pericula subierant, utile repertum est. Agris igitur uastatis, regij patrocinij metu neminem arma moturum sperantes, ad Vicopisanum exercitum miserunt: quia illud oppidum ante paucos dies, nonnullorum militum qui in præsidio erant proditione, in Pisanorum potestatem peruenerat: & arcis præfectus, auxilio, quòd intra paucas horas adfuisset, minimè expectato, per

summ

summam ignauiam arcem quoque dediderat: nec de victoria facilè cõsequenda, quòd illos quindecim dierum commeatum non habere scirent, & quo minus inferretur se prohibituros sperarent, dubitabant: quare munitionibus in montibus extructis, & pluribus in locis itineribus occupatis, quum eodem tempore Fracassam, qui pauper, & sine stipendio in Mantuano agro degebat, Maximiliani penè mendicatis literis & nomine fretum cum paucis equitibus Pisas petere comperissent, in Bargensi agro ei insidias posueruut: quibus in itinere oppressus, quamuis in propinquum Ferrariensium ducis imperij templum confugisset, à persequentibus captus fuit. Hæc in Hetruria gerebantur, nec dum quid præter hominum expectationem paritura essent apparebat. Sed maiores longeq; periculosiores motus, & ex quibus maximi momenti res manaturæ erant, in regno neapolitano, ob dissidia iam superiore anno inter Gallos & Hispanos præfectos orta, gliscere incipiebant: quorum origo fuit, quòd quum ex illa regni diuisione, uni Leborij campi & Aprutium, alteri Apulia & Calabria prouinciæ adiudicatæ essent, prouinciarũ fines & termini non bene expressi fuerant: ex quo uterq; eam partẽ, quæ nunc Capitanatus dicitur, sibi deposcere cæpit: cui controuersiæ, priscorum nominum, ab Alfonso Aragonio eius nominis primo neapolitano rege immutatio facta occasionem præbuit: qui ut censuum ac uectigalium exactionem faciliorem redderet, regnum uniuersum in sex præcipuas prouincias distribuit, hoc est Leboriam terram, Principatum, Basilicatam, Calabriam, Apuliam, & Aprutiũ: ex quibus Apulia in tres partes diuidebatur, uidelicet in Hydruntinã,

Barensem, & Capitanatum: qui Capitanatus quum Aprutio sit coniunctus, ab reliqua Apulia Lofanto flumine, qui olim Aufidus dicebatur, seiungitur. Galli igitur qui nouæ appellationis non habita ratione, in diuidendo ueterem spectauerant Capitanatum aut sub nulla quatuor dictarum prouinciarum comprehendi, aut potius Aprutij quàm Apuliæ partem esse uolebant: nec tam regionis magnitudine mouebantur, quàm quòd nisi Capitanatum possiderent, nullum ex pecore uectigal, magnum eius regni uectigalium membrum ad ipsos perueniebat: & quia Aprutium & Leborij campi frumento quod in Capitanatu nascitur spoliati, sterilibus temporibus, quoties ab Hispanis ex Apulia & Sicilia accipere prohiberentur, facilè ad extremam penuriam redigi poterant. Sed in contrariam partem, quòd Aprutium locis montanis terminatum ad planitiem minimè protendatur, & quia in controuersijs de prouinciarum nominibus & terminis semper præsens consuetudo spectatur, Capitanatum minimè ad Gallos pertinere adducebatur. Quibus in altercationibus, anno priore, uectigalibus in æquas partes diuisis contenti fuerant: sed anno sequenti eadem diuisione minimè contenti, quantum quisque potuerat arripuerat, & nouæ contentiones accesserant: iam tunc (sic fama erat) magis præfectorum uoluntate, quàm regum consensu excitatæ, quoniam Hispani Principatum, & Basilicatam Calabriæ, quæ duplex est, Calabria citra, & Calabria ultra, id est, superior & inferior, includi, & Beneuentanam uallem quam Galli possidebant, Apuliæ partẽ esse uolebant: & ideò magistratus qui iurisdictionẽ exercerent ad Tripaldam, duobus ab

Auell

Auellino, ubi Galli magistratus erant, passuum millib. procul miserunt: quæ apertè dissensionis initia cum regni proceribus molesta essent, inter Consaluũ Hernandem, & Ludouicum Arminiacum Nemurij ducem Galliæ regis uices gerentem, operam suam interposerunt: qua effectum est, ut Ludouicus Melfiam, & Consaluus Atellam, Melfiani principis oppidum uenerit: & post aliquot mensium agitationes, quibus etiam duo summi præfecti simul collocuti sunt, nulla inter eos concordiæ forma inuenta, suorum regum mandata expectare statuerunt: ita ut interea temporis nihil innouaretur. Sed Gallus prorex, quòd uiribus longè superior esset, superbia elatus, intra paucos dies alia lata sententia, Consaluo, ni illico Capitanatum relinqueret bellum indixit: dein statim milites suos ad Tripaldam excurrere iussit, ex qua incursione, quæ decima nona die Iunij facta fuit bellum initiũ habuit, in quo semper perseuerantes Galli, sine delectu oppida quæ Hispani in Capitanatu & alibi possidebant ui occupare cœperunt: quæ à suo rege non modò repressa non fuerunt, uerumetiam cum Hispaniæ regem Capitanatu non cedere decreuisse iam certior factus esset, toto animo ad bellum cõuersus, duo Heluetiorum millia mari suis auxilio misit, & Salernitanum atq; Bisinianum regulos, cum nonnullis alijs nobilium primoribus, ad stipendia sua pertrahi curauit: præterea ut ex propinquiori loco res ad totum regnũ imperio suo subijciendum, ad quod iam locis quæ in cõtrouersia erant minimè cõtentus, palàm aspirabat, necessaria suppeditare posset, & si opus foret, in Italiam transiret, Lugdunũ uenit: ad id autem citò efficiendum noui tumultus in Hetruria exorti, Vitellocij, Io. Paulo

Ballione & Vrsinis consciis opera, & præcipuè Pandulfi Petruccij consilio & autoritate concitati, qui omnes Petrum Medicem Florentiam reducere cupiebant, illum coegerunt. Res hanc habuit originem, quum Guielmo Paccio Florentinorum Aretij præfecto, nonnullos ciues eam urbem ipsorum opera à Florentinis defecturam, cum Vitellotio pactos esse innotuisset: ipse omnium animos corruptos esse minimè ratus, & publici nominis autoritatem, pro uirium defectu satis fore persuasus, nullo idoneo ad coniuratos, & eos qui repugnare uellent opprimendos subsidio comparato, quod breui temporis spacio facere poterat, repente duos ex conscijs in carcerem conijci curauit: quare populus à ceteris coniuratis concitatus, et alioqui semper sinistro in nomen Florentinum animo, tumultuans duos captiuos recuperauit, & præfectum cum reliquis magistratibus cepit, ac per totam urbem libertatis nomine conclamato, apertam defectionem declarauit, sola arce in Florentinorum potestate relicta, in quam tumultus initio Cosmus eius urbis episcopus præfecti filius confugerat: quo facto Aretini statim ad Vitellotium accersendũ miserunt, cui id antè ab se cum coniuratis statutum tempus accidisse, quia nundum uires, quibus Florentinorũ copijs, si ut uerisimile erat, Aretium per arcem ingredi uoluissent obsisteret, collegerat, non placebat: cuius metus gratia, quamuis statim cum sua equitum ala, & multis peditib. quos à Ciuitate castelli expectabat, Aretiũ cõtenderit, & Io. Pau. Ballio milites aliquot Perusia miserit, et P. Petrucius clam aliquã pecuniæ summã suppeditarit: tamen illis copijs, cum mandato, ut arci ne ex ea in urbẽ aditus pateret obstruendæ diligenter operã darent

rent, ibi quasi mox maioribus uiribus Aretium esset re diturus relictis, Ciuitatem castelli recuersus est. At Florē tiæ ab illis, ad quos huius rei cura pertinebat, quāti mo menti esset hic motus, non satis ab initio animaduersum fuit: nam quum ciuitatis principes, quorum consilio de grauibus reip. negocijs deliberari solebat, copias quæ ad Vicopisanum castra habebant, numero tantas, ut si citò perrexissent, ualidum impedimentū non essent habituræ, statim Aretium mitti suasissent, multi imperiti qui maiores magistratus gerebant, hāc rem leuem esse, cuiq; ei urbi uicinorum uiribus occurri posset: sed ab ijs qui animo à præsenti statu alieno, ne eo anno Pisarum recuperationi incumbi posset, Vicopisanum non expugnari cupiebant, periculum maius fingi uociferantes, tandiu copiarum profectionem distulerunt, ut Vitellotius ex illorum tarditate resumpto animo, & iam uiribus auctus Aretium redierit, quē Io. Paulus Ballio, Fabius Pauli Vrsini filius, Cardinalis & Petrus Medicei, cum alijs copijs secuti sunt: & tormentorum apparatu Senis accepto, arcem uerberare cœperunt: in qua more quorundam, qui in nouis munitionibus ædificandis quā in iam extructis conseruandis diligentiores sunt, commeatus & reliqua omnia ad defensionē necessaria deficiebant: præterea ab exteriori latere, ut auxilij admittendi facultatem adimerent, fossis aggeribusq; præsepiuerunt: adeo ut qui intus erāt, necessarijs rebus destituti Florentinorum copias, quibus Hercules Bentiuolus imperabat, tandem castris ad Quaratam castellum Aretio propinquum positis, ulterius progredi non audere scientes, auxilij spe frustrati, quartodecimo post ciuitatis defectionem die coacti, ea lege, ut ceteris liberis, Epi

ſcopus cum octo alijs ab Aretinis nominatis, quo eos cum nonnullis ciuibus ſuis qui Florentiæ in carcere detinebantur permutare poſſent, captiui eſſent, arcẽ dediderunt: quam Aretini ſtatim facto concurſu diruerũt: & florentinus exercitus, ne Vitellotius & Io. Paulus, iam ipſis potentiores in ſe ducerent ueritus, omnia circumpoſita oppida capiendi hoſtibus poteſtate relicta, Monteuarchium ſe receperunt. Opinio fuit hanc irruptionem abſq; pontificis & Valentini, quibus Petri Medices propter ipſius cũ Vitellotio & Vrſinis, quos iam opprimere clàm in animo habebant, neceſsitudinẽ, Florentiam reditus moleſtus fuiſſet, conſilio factam fuiſſe: nihilominus ſemper cõtrarium ſimulantes, Vitellotiũ, Io. Paulum & Fabium ſuos milites eam expeditionem perſequi permiſerunt: nec ſummã ſe ex Aretij defectione uoluptatem cepiſſe diſſimularunt, facile fieri poſſe ſperãtes, ut ex Florentinorum moleſtijs, uel ipſi aliquã illorum imperij partem adipiſcerentur, uel illos ad aliquas duras conditiones ſibi utiles accipiendas cogerẽt. Florentinis autem illos eius rei autores non fuiſſe difficile perſuaſu erat: ideoq; tãto magis territi, & proprijs uiribus diffiſi, quòd propter peruerſum ciuitatis ſtatum paruum equitatum haberẽt, nec tam citò, quàm in tam repentino periculo neceſſe fuiſſet, comparare poſſent, ſumma diligentia Galliæ regis auxilia implorarunt, nõ modò quòd tam recenter ipſorum patrocinium ſuſcepiſſet, de ipſius honore, uerumetiam de periculo, ſi Pontifex & Valentinus, quorum opera hos motus excitatos dubitandum minimè eſſet, Hetruriæ imperio potirẽtur, Inſubriæ imminenti agi, commemorantes: illos armorum potentia, & exercitu delectis ducibus ac militibus

tibus florenti uigere: iamq; ad illorum immensam ambitionem explēdam, nec Aemiliam Flaminiamq;, nec Hetruriam omnem satis esse, sed uastos immensosq; fines sibi proposuisse luce meridiana clarius apparere: & quandoquidem regis maiestatem, eos qui sub illius patrocinio erant, adorti læsissent, cogi nunc illos non minus de propria salute, quam facultate, qua tantam iniuriam ulcisci possit, ei adimēda cogitare. Regem, cui iam antea Pontificis ac filij insolentia ambitioq; molesta esse cœperat, hæ rationes uehementer cōmouerunt: cūq; bellum in regno neapolitano cum Hispaniæ regib. cœptum esse, tentatam cum Maximiliano pacem, impeditam, nec se multas ob causas Venetis fidere posse animaduerteret, uereri cœpit, ne Hetruriæ motus occulto aliorum consilio maiora spectaret: quam suspicionem, Caroli Amboisij Ciamontij domini Rotomagensis cardinalis nepotis, regijq; in Insubria uicarij, qui ex hoc nouo motu suspicione capta, ut proprio periculo solicitè obuiam iret hortabatur, literæ uehementer confirmarunt: quocirca in Italiam quamprimum transire, & in Florentinorum rebus defendendis, moram nullam interponere statuit: eidēq; Ciamontio uti statim illis quadringentos cataphractos auxilio mitteret imperauit, ac Normandiam Fecialem suū celerrimè mutatis equis, qui Vitellocium, Io. Paulū, Pandulfum, & Vrsinos, atq; unà Valentinum ducem, à Florentinorum iniurijs desistere iuberet, misit: & ipsemet cum pontificio oratore uehementer ea de re egit, Iulianoq; Mediceo, Pandulfi ac Vitellotij procuratoribus, qui in ipsius aula erant, admodum contumeliosis uerbis minatus est. Interea Valētinus, qui post Aretij tumultum, Camerini expugna-

tioni quo prius Grauinæ ducem, & Liuerotum Firmanum cum copiarum parte ad agros uastandos, & urbē obsidendam miserat, se uelle operam dare simulant, re autem uera, Vrbinati imperio insidijs occupando intentus, cum exercitu Roma egressus erat: reliqua copiarū parte in Perusini agri finib. collecta, à Guidobaldo Vrbinatium duce, tormenta & militum auxilium petijt. quia uerò principi qui tam propinqua arma haberet, denegare minimè tutū erat: & quia controuersia quædam, quam de tributis cum Pontifice habebat, fuerat iā antè composita, timendi causſam non habebat, eius petitioni facilè annuit: sicq; uiribus illi ad defensionem ademptis, repente Nuceria tanta celeritate profectus, ut ne cibi sumendi quidem militibus suis in itinere spaciū concesserit: eodem die copias Calliū, quæ ciuitas in Vrbinati imperio est, duxit: qui repentinus illius aduentus illos omnes imparatos ita terruit, ut dux cum Franciscomaria Ruuereo urbis præfecto suo nepote, uix euadendi facultate habita, sic in fugam coniecti fuerint, ut præter Sanlei & Maioli arces, Valentinus, ingenti Pandulfi Petruccij, Vitellotij & Vrsinorum, qui ex aliorū malis proprium periculum cernere incipiebant, cū dolore atq; terrore, paucarum horarum spacio totum illud regnum in potestatem suam redegerit. Vrbinati regno occupato, uaria fuerunt eius consilia, an ad Camertinum bellum conficiendum se conuerteret, an uerò palàm Florētinos inuaderet, ad quod quidem toto animo propensus fuisset, nisi iam ab rege acceptum mādatum, & quòd illum Pontificis, ne se his motibus opponeret precibus posthabitis, prorsus animo ad illorum defensionē obfirmato, cataphractos illis auxilio mittere sciret: &

sciret: & quod magis illum mouebat, quia ipsum met regem in Italiam uenire audiebat, obstitisset. Quæ dum secum animi dubius uoluit, Vrbiniq; ex rerum euentu consilium capturus moratur, uaria eodē tempore à Pōtifice & ipso cum Florentinis, quos aliqua ex parte in sua uota pertrahi posse sperabant, agebantur, & simul suos milites semper in Vitellocij castra ire patiebātur, qui octingentis equitibus & tribus peditum millib. col lectis, & quo maiorem rebus autoritatem conciliaret, copias suas Pontificium exercitum appellans, post Aretinæ arcis deditionem, montem Sansouinum, Castellionem aretinum, & Crotonem urbem cum ceteris omnibus Glanicæ uallis oppidis atque castellis occupauerat: quorum nullum, quòd Florentinorum parata auxilia non uiderent, quodq; messis tēpore instante fructus nolent amittere, oppugnationem expectauit: seq; non ideo à Florentinis, quum in castris esset Petrus Medices, pro cuius restitutione ea geri dicerentur, deficere excusantes aiebant. Nec dubium est, quin si Crotone capta, Vitellotius extemplò Casentinum agrum ingressus esset ad Florentiæ mœnia usq; progrediēdi facultatem, cum nundum Galliæ copiæ aduenissent, & maxima Florentinorum peditatus pars, singulis, quòd ex captis ab hostibus locis penè omnes essent, ad propria domicilia reuersis, dissipata esset habiturus: sed Sansepulchri Burgū Ciuitatica castelli propinquum occupandi cupiditas, quāuis eius tegendæ gratia, nullum hostilem locum à tergo relinquendum diceret, melius consilium impediuit: quare in Anglarium conuersus est: quod oppidum in hac constantia solum, cum tamdiu donec tormenta collocata essent expectasset, nulla re ad defensionē cōparatū

cum aliquot militib. absq; ulla exceptione uictoris arbi trio se dedidit. Anglario capto, mox Sansepulchri Bur gum pactione accepit, deinde Casentinũ uersus redijt, & castris ad Rassanam uillã positis, per præconẽ Pop pium oppidum sibi dedi postulauit, in quo natura mu nito pauci milites erant: sed Gallicorum armorum exi stimatio id effecit, quod illorum uires nondũ efficere po tuissent: nam cum iam ducenti cataphracti Imbaltio du ce prope Florentiam ueniissent, nec, quia peditatu care bant, hostibus appropinquare auderent, ad Sanioannẽ in Arni ualle, ut eo in loco omnes copiæ coniungeren tur, castra posuerãt: Vitellocius autem illorum in Arni uallem cognita profectione, Aretij rebus se absente me tuens, summa celeritate ex Auernia in Cecilianũ collẽ duobus à Quarata passuum millibus distantem se rece pit: deinde, ut animum ostenderet, Rondinemq; & alia uicina loca confirmaret, tria milliaria progressus, ali quot peditibus ad Gargonsæ & Ciuitellæ, qui erãt adi tus, quibus Florentinus exercitus eam regionem ingre di poterat, custodiam relictis, prope Rondinum tuto in loco castra locauit. Florentinorũ autem copiæ, cũ iam alij 200 cataphracti Lanireo duce uenissẽt, inter Mon teuarchiũ & Laterinã, ut quumprimũ tria peditũ mil lia collegissẽt, in aliquo eminenti colle prope Vitellociũ castra metarẽt, congregabãtur: quod cũ ipse expectare nollet, quia pòst nec manere, nec sine maximo periculo abire potuisset, ad Aretij mœnia regressus est. Sed Gal lis cum toto exercitu in aciẽ progressis, & in Quaratæ frõte positis, Aretiũ ingressus est: & quãuis se in ea ur be defendẽda memoria dignã operã nauare uelle sæpe dixisset, tamẽ nouis casib. ingruẽtib. noua cõsilia sequi

coactus

coactus est: quoniã Ioannespaulus Ballio Vrbinatium rerum exemplo proprijs rebus metuens cum suis militibus Perusiam se contulerat: quo etiam exemplo, non minus Camerinatium rerum successu, Vitellotij, Pandulfi Petrucij & Vrsinorum animi ualde erant perturbati: quoniam Valentinus, dum de pactione cum Iulio Varano Camerinatũ principe agit, urbe fraude capta, Iulium cum duobus liberis qui in eius potestatem uenerant, eadem immanitate qua in ceteros utebatur, strangulari curauit. Id autem Vitellotio maiorem incutiebat terrorem, quòd Galliæ rex qui iam Astam peruenerat, Ludouicum Tramolliam cum ducentis cataphractis, & plurimis tormentis in Hetruriam mittebat: isq; Parmæ tria Heluetiorum millia quæ ab rege ad Aretij recuperationem Florentinorum ære mittebantur expectabat: quia rex mirum in modum Pontifici iratus, Valentinum Flaminia Aemiliaq; & alijs locis quæ occupauerat spoliare in animo habebat: hancq; ob caussam, ijs omnibus, qui uel eius potentiam metuebant, uel ab illo læsi fuerant accersitis, se ad id bellum contendere uelle asseuerabat: & palàm maximo ardore id bellum tam pium, tamq; sanctum esse, ut nec magis pium, nec sanctius aduersus Turcas bellum esset futurum, aiebat: simulq; Pandulfum Petrucium, quòd Ludouicum Sfortiam, quum Mediolanum redijt pecunia iuuisset, & pòst semper Cæsaris partes esset professus, Senis pellere in animo habebat: at Pontifex & Valentinus, quum se tam grauem tempestatem sustinere non posse cognoscerent, artibus suis usi, Aretinum tumultum à Vitellotio ipsis inscijs concitatum affirmabãt: nec se tanta autoritate fuisse ut illum remouere, uel ne Vrsini & Ioan-

nespaulus Baglio quamuis suis stipendijs militarent, priuatis de causis ei auxilium darent, possent efficere: quin etiam quò regis animum magis placaret Valentinus, Vitellotio misit, qui ni statim Aretium & reliqua Florentinorum oppida desereret, se exercitum suum aduersus illum ducturum minaretur: quibus rebus territus Vitellotius, ac ne (ut plerunque fit) potentioribus inter se conciliatis, regis ira in se minus potentem uerteretur ueritus, cum Imbaltio duce Aretium accersito, Florentinis, qui capta loca statim sibi liberè restitui uolebant, frustrà repugnantibus, pactus est ut ipse statim cum suis copijs discedens, Aretium & omnia reliqua oppida Gallorum ducum potestati regis nomine tandiu custodienda, donec Vrsinus cardinalis qui in Galliam proficiscebatur regem esset alloquutus, traderet: interea uerò temporis nulli milites, præter unum ex Gallis ducibus cum quadraginta equitibus Aretium ingrederentur: ad cuius securitatem & promissorum seruandorum cautionem, Vitellotius duos nepotes suos Imbaltio obsides daret: hoc facto, statim cum omnibus copijs & tormentis quæ Aretij erant, omnibus oppidis in Gallorum potestate relictis, discessit: quæ regis iussu quamprimum Florentinis restituta fuerunt: sicq; quod dum de pace ageretur, Imbaltius non absque irrisione illorum querelis respondebat: se ubi Florentinorum tam celebre ingenium esset non uidere: qui ad uictoriam statim sine periculo & sumptu adipiscendam, & ad perturbationum pericula, quæ Gallorum natura à commeatus inopia, alijsue de causis oriri possent uitanda, Aretium in regis manus quouis modo peruenire, qui ea quæ sui duces Vitellotio promisissent,

nisi

niſi quatenus uideretur, rata nõ eſſet habiturus, optandum eſſe non animaduerterent: Florentini in hunc modum facillimè, quamuis non paruo ſumptu, tam graui ac repentino periculo liberati, ad reipubl. formam ſtatumq; corrigendum animum conuerterunt: ex cuius uitio & perturbatione tantum periculum profectum iam uel ipſi multitudini experientia notum erat: quoniam ob crebram magiſtratuum mutationem, & quòd paucorum nomen populi ſuſpectum eſſet, nec publici magiſtratus, nec priuati homines erant, qui aſſiduam rerum curam haberent: ſed quia ciuitas ferè uniuerſa tyrannidem deteſtabatur, & optimatum autoritas multitudini erat ſuſpectiſſima, nec perfecta reipubl. forma, quum imperiti homines ſolis rationibus conuinci non poſſent, unica deliberatione conſtitui poterat: quare tunc unam tantum nouam legem ferre decretum fuit, nimirum, ut Iuſtitiæ Vexillifer Reipub. princeps, quiq; cum ſenatu in duos tantùm menſes creabatur, in poſterum toto uitæ ſuæ tempore eum magiſtratum gereret, ut perpetuis cogitationibus reipublicæ inuigilaret, & publicum bonum procuraret, ne reſpubl. neglecta deinceps in tot pericula rueret: ac ſperabatur eum tum ſuis uirtutibus, tum quòd in tanta dignitate perpetuò eſſet futurus, tantam ſibi apud populum fidem conciliaturum, ut paulatim, reliquas reipublicæ partes facilè conſtituere, & dignioribus ciuibus in honeſto aliquo gradu collocatis, medium inter ſe & multitudinem inuenturum, quo populari imperitia atque licentia temperata, iisque qui illi in ea dignitate ſucceſſuri eſſent, ſi nimium ſibi arrogare uellent fræno conſtrictis adminiſtratio

prudens, & multis ad concordiam in ciuitate conseruandam rebus oportunis, exornata firmaretur: qua lege lata in maioribus comitijs, Petrus Soderinus, uir ætate matura satis amplis opibus, nobili genere, integritatis continentiæ fama celebris, quiq; in publicis rebus plurimum laboris insumpserat, & quòd ad ambitionis occasionem uitandam magni erat momenti, liberis carens, magno ciuium concursu atque consensu Vexillifer creatus est. Sed ut ad res communes reuertamur, ad Galliæ regem, quam primùm Astam uenit, ex more omnes Italiæ principes & liberæ ciuitates, alij ipsimet, alij per legatos concurrerunt: inter quos fuere Ferrariensium dux, & Mantuæ marchio: quamuis hic nec fidus, nec gratus aduenerit: & Baptista Vrsinus cardinalis inuito Pontifice ut suis ac Vitellotio de Aretinis rebus obiecta crimina dilueret, & regem aduersus Pontificem ac Valentinum concitaret profectus: in quos, pro regis pristino ardore, gallica arma motum iri, summo totius Italiæ desiderio expectabatur. Verùm quæ à multis optantur rarò euenire, res ipsa ueriſſimũ esse docet: nam quum humanarum actionum effectus plerumq; ex paucorum pendeant uoluntate, horumq; mens & fines ferè semper à multorum mentibus atque finibus diuersi sint, uix res secus quàm ex eorum mente à quibus actiones gubernantur geri possunt: ut in hoc negocio accidit, in quo propriæ utilitatis ratio & fines, regem ad contrarium communi omnium desiderio consilium sequendum impulerunt. Regem non tam Pontificis, qui nunquam proprijs hominibus missis, ut eius animum placaret conari destitit, diligentia mouit, quàm Rotomagensis cardinalis, tunc ut semper fuerat

ami

amicitiæ inter Pontificem & Galliæ regem, non modò propter regiam, uerùm etiam propter suam utilitatem conseruandæ cupidi consilium: nam & à Pontifice gallica legatio in decem & octo menses ei prorogata fuit: & quia sibi ad Pontificatum fundamenta solicitè parabat, propinquos & clientes ad purpurei Galeri dignitatem ab illo promoueri impetrare uolebat: sibiq; Pontificij imperij amantis & defensoris famam ad idem profuturam censebat. Præsentium quoque temporum status, ad regem in hanc sententiam facilius pertrahendum, accedebat: quia & de Cæsare qui animo minimè pacato denuò multos equites & certum peditum numerum Tridentum miserat, & multa Pontifici ut ab illo ipsius in Italiam ad imperij coronam capiendam transitus iuuaretur promittebat, suspicabatur: & eo maioris omnes Cæsaris motus faciendi erant, quòd rex Insubriam & neapolitanum regnum in sua potestate esse, Venetis molestum sciret: accedebat etiam cum quatuor Heluetiorum pagis dissidium, qui Bellizone iura sibi cedi, Telinam uallem, aliaq; immoderata tradi postulabant: quod ni faceret, cũ Maximiliano fœdus inire minabantur: hasce difficultates augebat, quòd omni pacis cum Hispaniæ rege spe exclusus erat: nam etsi rex ille, Federici in regnum restitutionem proposuisset, ideoque ipse illum secum in Italiam adduxisset, de inducijs quoque ad certum tempus singulis quæ possiderent retinentibus faciendis agitatum esset, amen utrumq; negocium tot habuit impedimenta, ut Galliæ rex uehementer indignatus, Hispanos oratores ab aula sua dimiserit: quas ob causas, quem Pontifex nouissimè per Trocestium fidissimum cubicularium suum, ad illum

ceſium fidiſſimum cubicularium ſuum, ad illum miſſum, ſe & Valentinum ipſi totis uiribus in neapolitano bello affuturos promiſiſſet, in Pontificis amicitia permanere ſtatuit: idcirco quamprimùm Trocceſius Romam rediit, Valentinus illius reſponſo fretus, clàm permutatis equis, ad regem qui Mediolanum uenerat, contendit: à quo contra expectationem grauiſſimoq; omnium mœrore, humaniſſimè, ingentiq; honore acceptus fuit: quare, quum milite in Hetruria non iam opus haberet, Senenſibus & Pandulfo Petrucio, ea lege ut partim ſtatim, partim certis temporibus quadraginta aureorum numûm millia ſoluerent, in clientelam acceptis, in Inſubriam copias illas reuocauit. Deferbuerunt deinde mox Maximiliani motus, adeo ut regi penè neapolitanarum rerum cura tantummodo relinqueretur: quæ tunc ſatis feliciter ſuccedere uidebantur, maiorq; in poſterum felicitas ſperabatur: quoniam rex quàprimùm in Italiam peruenit, duo Heluetiorum millia & totidem uel plures Vaſconum mari miſerat, quibus proregi, qui præter Manfredoniam, & Santangelum, uniuerſum Capitanatum imperio ſuo ſubiecerat, coniunctis, ad Canuſium in quo erat Petrus Nauarrus cum ſexcentis Hiſpanis peditibus caſtra poſuit: quod oppidum, ubi aliquot dies egregiè ſe defendiſſet, Conſalui, qui ne illorum militum iactura fieret, ut extrema pericula non expectaret imperarat, mandato, Nauarrus hominibus ac fortunis ſaluis Gallis dedidit: quocirca quũ Hiſpani, neque in Apulia, neque in Calabria, neque in Capitanatu ullum oppidum, præter ſupradicta, & Barlettam, Andriam, Gallipolim, Tarentum, Coſentiam, Hieracem, Semenariam, & pauca alia mari proxima poſſi-

poßiderent,& Conſaluus copiarum numero longè inferior eſſet,cum exercitu ſine pecunijs,exiguo commeatu,& tormentarij pulueris inopia,Barlettam ſe contulit:puluere tamen Veneti Senatus,qui magnam nitri copiam Venetijs Conſalui nomine coemi minimè uetuit, tacito conſenſu adiutus eſt: qua de re quum Galliæ rex queſtus eſſet,ſe inſcijs à priuatis mercatoribus id factũ, Venetijs autem,tanquam in libera ciuitate,nulli unquã quo minus negotiationes & commercia ſua exerceret, interdictum fuiſſe reſponderunt. Canuſio capto, Galli duces quòd multas ob cauſſas & præcipuè aquæ penuriam omnes copias circa Barlettam hærere non poſſe dicerent,quamuis(ut multi aiunt) contra Obignini ſententiam atteſtationémque,copiarum,in quibus fama erat mille ducetos cataphractos, & partim Italorum, partim tranſalpinorum militum decem millia eſſe, parte circa Barlettam ad diuturnam obſidionem relicta, reliquos ceteris regni locis recipiendis operam dare ſtatuerunt: quæ res, ut multi crediderunt, Gallorum addita negligentiæ, rebus illorum maxumum attulit detrimentum. Hoc ergo conſilium ſequutus prorex, totam Apuliam, præter Tarentum, Hydruntum & Gallipolim,in poteſtatem ſuam redegit:deinde ad Barlettæ obſidionem rediit: eodemq; tempore Obigninus cum altera exercitus parte Calabriam ingreſſus,Coſentiam,Hiſpanis arcẽ tuentibus cepit,atq; diripuit: deinde cum omnibus Hiſpanis qui in ea prouincia erant,& alijs copijs quæ ex Sicilia uenerant ſimul coniunctis congreſſus,eos debellauit. Hæc omnia dum rex eſſet in Italia uel iam feliciter geſta, uel in ipſo curſu poſita,nõ modò illum ad neceſſarios apparatus,in quibus perfi-

ciendis si diligenter perseueraſſet, hoſtes facilè toto regno expulisſet, negligentem fecerunt, uerùmetiam omnem ſui in Galliam reditus ambiguitatem ſuſtulerunt: idq; eò magis, quia iam ab Romanorum rege quas paulo pòſt impetrauit diuturnas inducias ſperabat: ſed in eius ex Italia diſceſſu, magna omnium admiratione quid cum Valentino duce egiſſet eluceſcere cœpit: quem aretinarum rerum excuſatione admiſſa, non modò in gratiam ſuam receperat, uerùm etiam à Pontifice & ipſo, auxilij ſi opus fòret ad neapolitanũ bellum ferendi promiſsione & fide accepta, uicißim ei, ad Bononiam pontificio imperio adijciendam, & Ioannempaulum Ballionem, ac Vitellotium opprimendos, trecentos cataphractos promiſerat: ad Pontificis potentiam tam immoderatè promouendam, uel quòd illum tot beneficijs deuinctum ſibi ex animo amicum fore, eaq; neceſsitudine ſtante, neminem in Italia res nouas in ſe moliri auſurum, imprudenter exiſtimaret: uel quòd non tam illius amicitiæ fideret quàm inimicitiam metueret impulſus: huc accedebat peculiare in Ioannempaulum, Vitellotium & Vrſinos, quòd omnes ſua iuſſa ut à Florentinis infeſtandis deſiſterent neglexerant, odium: & præſertim Vitellotius, qui tormenta Aretij capta reſtituere recuſauerat: & ad regem tutò ueniendi fide petita acceptaq;, poſtea contempſerat: neque rex Italos duces opprimi rebus ſuis inutile ducebat: præterea ſiue Põtificis & Valentini aſtu, ſiue aliorum ſuaſionibus, ne hi cum Vrſinis tandem Hiſpaniæ regis auſpicia ſtipẽdiaq; ſequerentur uereri incœperat. Valentinus igitur Aſtæ ab rege, quamuis antea ijs qui illũ metuebant ſe communis tranquillitatis gratia eum

in

in Galliam secum ducturum spem fecisset, dimissus, in Aemiliam Flaminiamq; redijt. Quæ res non modò illorum qui primum illius impetum expectabant, sed multorum aliorum animos commouit: quia Pandulfus Petruciis & Vrsini in eadem cum Vitellotio & Ballione caussa coniuncti, in eodem metu erant: & Ferrariensium ducem magis eius & Patris perfidia & ambitio terrebant, quàm affinitas solaretur: Florentini autem etsi oppida regis ope receperant, quia equitatu non satis erãt instructi, in magno timore uersabantur: quoniam rex Mantuano, propterea quòd eius arma metuens, Cæsarem respexerat, quamuis Mediolani eum in gratiam recepisset, parum fidens, ut illum copijs suis præficerent, minimè consenserat: & illos eodem semper in se animo esse, multis signis agnoscebat: præsertim uerò, quia ut Florentini in perpetua suspicione essent, omnes qui Aretio, uel alijs ex oppidis exularẽt, in proximis locis recipiebant. Horum omnium formidinem augebat cogitatio, quantum hi hostes armis, pecunia, & autoritate possent, quàm fortuna se illis omnibus in rebus propitiam exhiberet: quodq; tot rebus partis, illorum cupiditas nulla ex parte esset diminuta: quin potius perinde ac si igni noua semper alimenta subministrarentur immo dicam infinitamq; factam: uerebantur ne illi quãtum sibi ab Galliæ rege condonaretur animaduertẽtes, quiduis etiam contra regis uoluntatem essent ausuri: iamq; pater & filius palàm dicebant, pœnitere se quòd nimium religiosi in Aretinis reb. fuissent, nimisq; hæsitassent, affirmantes regem, prout est Gallorum natura, propter magna quorundam in regis aula erga se studia semper quæ facta essent quamuis molesta, laturum. Nec

aliquem horum qui in metu erant, ab rege promissum patrocinium tutum reddebat: erant enim recentia exempla, quòd Plumbini regulum quem defendendum suscepisset, regno spoliari passus erat: nec idem Vrbinatium duci, quem cum exercitum Neapolim misit, quia quinquaginta grauis armaturæ equites tradiderat, in clientelam acceperat, factum ulciscebatur: sed recentius magisq; formidandum erat Ioannis Bentiuoli exemplum, nam etsi Rex proximis annis fœdus quod cum Pontifice habebat, ad ea tantummodo iura autoritatemq; quæ pontificatus eo tempore quo fœdus ictũ est possidebat, extendi asserens, Valentino ne Bononiã infestaret mandarat, tamen hoc tempore Bentiuolo contra ea arma, quæ in se comparabantur auxilium flagitante, uerborũ interpretatione, pro suorum consiliorum uarietate mutata, & fœderis conditiones magis iurisconsultorum, quàm regio more expositis, patrocinium quo eum defendẽdum susceperat, Pontificis caussam, nisi priuatim ipse eiusq; priuata bona in discrimen uocarentur, non impedire respondit: quoniam & si uerba generatim & uniuersè scripta sint, adiecta tamen esset exceptio, id fœdus in pontificij imperij fraudem non esse intelligendum, ad quod Bononiam pertinere nemo negaret: tum etiam illud addebat, in fœdere quod cum pontifice omnibus Italiæ antiquius iciisset, se quibuscunq; fœderibus icturus esset, illam exceptionem additurum promisisse, ne quid iuri & imperio pontificis derogaret: itaque in ea sententia adeò impudenter permansit, ut Rotomagẽsi suadente, reliquis omnib. in regio consilio repugnantibus, Bononiam certum hominem miserit qui denunciaret: cum ea ciuitas ad pontificem pertineret, se, quin

eius

eius expeditionem promoueret, facere non posse: licere tamen Bentiuolis regis clientelæ nomine priuatim Bononiæ habitare, bonaq; sua possidere. Nec uerò his tantummodo tanta Valentini felicitas suspecta esse incipiebat, uerumetiam Venetis, iratis quoq; quòd ante paucos menses illius senatus autoritatem parui se facere ostendens, Io. Baptistæ Caraccioli, qui illorum peditatui imperabat, coniugem Vrbino ad maritum per Flaminiam iter facientem rapi curauerat: ideo ut regi cāussam quæ illi moderatius faueret præberent, se tanquam amicos, & ipsius honoris cupidos moueri ostendentes, oratione tantæ reip. grauitate digna, per oratores suos monuerunt: cogitaret quantæ ignominiæ esset, tantum fauoris Valentino præstare, & quàm parum Francorum stirpis splendorem, Christianissimiq; regis tam illustre cognomen, talem tyrannum, populorum prouinciarumq; uastatorem, humanū sanguinem immoderatè sitiētem, & uniuerso orbi horrendæ immanitatis perfidiæq; exemplū, à quo uelut à publico latrone, tot nobiles & principes uiri contra datā fidem crudelissimè interfecti fuissent, quiq; nec fratrum nec consanguineorum sanguini parcens, nunc ferro, nunc ueneno, in ætatem uel turicæ immanitati miserabilem seuijsset, fouere deceret: ad quæ rex fortè Venetorum interceßione magis in sentētia sua confirmatus, se Pontificem quo minus de ijs locis quæ ad Pontificiū imperiū spectarent, quicquid libitū esset faceret, impedire nec uelle, nec debere respōdebat: itaque cum reliqui eius cauſſa à Valentini armis impediendis abstinerent, qui iam incendio proximi erant, sibi ipsis consulere statuerunt: quare Vrsini, Vitellocius, Ioannespaulus Ballio, & Liuerottus Firmanus,

quamuis tanquam Valentini, qui se tantummodo Bononiensibus bellum inferre uelle simulabat, milites recēter ab illo pecunias accepissent, ut ad communem defensionem simul coniungerētur, suas singuli copias in tuta loca reduxerunt: quam rem ut accelerarent, S. Lei arcis iactura impulit, quæ cuiusdam eius regionis incolæ, qui ad quandam muri partem custodiendam positus fuerat, opera, in Guidobaldi Vrbini ducis potestatē redijt: hoc ille initio, penè omnibus eius regni populis reuocantib. Venetijs quò confugerat mari Senogalliam profectus, repentè arcibus exceptis, suum omne regnum recepit. Itaq; Cardinalis Vrsinus qui post regis discessum Romā redire minimè ausus, ad Monterotundum constiterat, Paulus Vrsinus, Vitellotius, Io. Paul. Ballio, Liuerottus Firmanus, pro Io. Bentiuolo Hermes filius, & Senensiū nomine Antonius Venafranus Pandulfi Petrucij fidissimus minister, ad Mansionē in perusino agro sitam conuenerunt: ubi apertissimis periculis suis ponderatis, & oportunitate ex Vrbinatis imperij defectione oblata, tum quia Valentino ab ipsis deserto pauciss imi milites relinquebantur, fœdus ad communem & Vrbinatis defensionem aduersus Valentinum percusserunt, ea conditione, ut omnes simul septingentos grauis armaturæ equites, & nouem peditum millia conscriberent: & Bentiuolus in Imolensi agro bellū moueret, & reliqui maiori conatu Ariminum & Pisaurum uersus ducerent: quo in fœdere, cum ne Galliæ regis animum irritarent, maximam rationem haberent, eiq; fortè Valentinum aliorum armis infestari minimè molestum fore sperarēt, se quotiescunq; rex poscceret, exercitum in quēuis prōptè ducturos expressérunt: eandemq; ob causſam Columnios

lumnios quamuis tantos Pontificis hostes, atq; ita ab illo uexatos, in hoc fœdus non admiserunt: præterea Venetorum ac Florentinorum fauorẽ postulârunt, his Pisarum restitutionem, quam in Pandulfi Petrucij, propter illius apud Pisanos autoritatem potestate esse diocebant deferentes: sed Veneti Galliæ regis propensionem expectantes dubij hæserunt: Florentini uerò cũ eandẽ ob caussam, tum quia cum utramq; partẽ sibi aduersam existimarent, utriusuis uictoriam metuebant. hic repentinus casus, Valentinum eo tempore quo totus alienis regnis occupandis intẽtus, nihil minus quàm ut suũ regnum inuaderetur expectabat, obruit: sed nec animo nec consilio ob periculi magnitudinẽ amisso, &, ut aiebat, secunda fortuna sua magnopere fretus, summa industria atque prudentia oportunis remedijs incubuit: præsertim cum pẽnè inermis esset, sine ulla mora ab rege Galliæ auxilium, quantum ei quouis euentu magis Põtificis & sua opera, quàm hostium suorum usui esset futura, quamq; parum Vitellocio & Pandulfo, qui reliquorum omnium præcipuũ caput atq; consultor esset, quiq; prius Mediolanensium ducẽ iuuisset, deinde semper in Romanorum regis fide fuisset, posset fidere commemorans implorauit: & nihilominus nouis copijs cõparandis, non tamen ipseq; paterq; insidiarum doliq; obliti diligẽter operam dabat: Pontifex nanq; nunc res apertas excusans, nunc dubias negans, Cardinalis Vrsini animum per Iulium eius fratrem diligentissimè placare nitebatur: & Valentinus uarijs blanditijs & promissis modò hunc, modò illum mitigare, securumq; reddere conabatur, cùm ut illos in apparatibus negligentiores efficeret, tum quòd hæc separata consilia inter ipsos

ſuſpicionem atq; diſſidium paritura ſperaret, ac donec ualidum exercitum haberet, Imola non diſcedere, ſed nullo ad Vrbinates res auxilio miſſo, ei cum reliquis Aemiliæ Flaminiæq; urbibus cuſtodiendis operam nauare ſtatuerat: quocirca Vgonem Cardonium, & Michaelem ſuos homines, qui in eius regionis finibus cum centum grauis, ducentis leuis armaturæ equitibus, & quingentis peditibus erant, Ariminũ ſe recipere iuſſit: cui illi Pergulæ & Foriſempronij ab arcium præfectis recipiendi, diripiẽdiq; occaſione oblata minimè paruerunt: at quanto utilius fuiſſet ducis imperium ſequi, exitus oſtendit: nam cum Callium uerſus contenderent, prope Forumſempronij Paulum & Grauinæ ducem, ambos ex Vrſina familia cum ſexcentis Vitellotij peditibus obuios habuerunt: cum quibus congreſſi, Valentiniani multis ex ſuis cæſis, multis captis, fuſi fuerũt: inter quos occubuit Barptolomeus Capranicus ſeptuaginta grauis armaturæ equitũ dux, & Vgo Cardonius captus fuit: Michael Fanum confugit, unde Valentini iuſſu, Fano tanquam magis fideli ciuitate, quòd tantas uires non haberet ut utramq; tueri poſſet, in populi poteſtate relicta, Piſaurum ſe recepit: iiſdem quoq; diebus Bononienſium copiæ quæ ad Caſtellum ſancti Petri caſtra habebant, ad Docciam locum Imolæ propinquum excurrerũt: & certè ſi fœderati maiori in eo perſequẽdo celeritate eſſent uſi, Valentini res in magnum diſcrimen adduxiſſent: ſed dum illi ſiue quòd copijs in ipſorum conuentu decretis nondum eſſent inſtructi, ſiue pacis conſilijs ſuſpenſi, ſe inuicem intuentur, occaſio quæ prius propitiam ſe oſtenderat, elabi cœpit: quoniã rex Galliæ Ciamontio uti quadringentos cataphractos Valentino

lentino mitteret, omniq; ratione rebus illius autoritatē adiungere niteretur imperauit: quo audito, fœderati magnopere perturbati, singuli de proprijs rebus solici ti esse cœperunt: quare Vrsinus Cardinalis negocia cū pontifice cœpta pertractabat, & Antonius Venafranus à Pandulfo Petrucio Imolam missus cum Valentino de pace agebat: cum quo pariter & Ioānes Bentiuolus eodem tempore Carolo Ingratio oratore suo ad Pontificem misso, rebusq; ad Docciam direptis restitutis agebat: quæ consilia à Valentino summo artificio fouebantur adiuuabanturq;: cumq; Paulum Vrsinū ad reliquos flectendos aptum fore censeret, plurimum ei fidere fingens, illum Imolam accersiuit: ad cuius securitatem Cardinalis Borgia in Vrsinorum oppida profectus est: cū Paulo Valentinus suauissimis uerbis usus est, nec tam illum ac reliquos, qui cum ad eum usq; diem tāta fide sibi militarēt, uana suspicionē ab se tā leuiter alienati fuissēt, q̄ propriā imprudentiā, q̄ nō ità se erga illos gerere sciuisset, ut has uanas suspiciones admittēdi causā ademisset accusabat: sperare autē se hāc cōtentionē nulla prorsus de caussa certā, pro inimicitia inter se & illos perpetuam & nunq̄ dissoluendā necessitudinē paritura: ipsos autē se ad cuius potentiam tuendā Galliæ rex ita paratus esset, opprimere minimè posse, debere iam animaduertere: se quoq; uicissim huiusce motus experiētia edoctum, ex ipsorū consilijs, armorumq; robore felicitatē existimationemq; suam prouenisse ingenuè fateri: atq; ideo pristinæ in illos fidei redintegrandæ cupidissimū, quacunq; ratione uellēt, ipsos securos reddere, illorūq; arbitrio, modò cum aliqua sua dignitate, Bononiensem controuersiam componere paratum esse. Huic ora-

tioni quæ ad omnes pertinebat, summæ in Paulum fidei testificationem adiunxit, eúmque peculiari spe & promissis impleuit: tantoque artificio id egit, ut facilè omnia quæ dicebat persuaserit: erat enim natura in uerbis efficax, & ingenio promptus. Hæc dum aguntur, Camerinates, Ioannem Mariam Varanum superioris principis filium, qui Aquilæ erat, reuocarunt: & Vitellotius ipsius & Pauli Vrsini graui cum expostulatione Forisempronij arcem cepit: cumq; Vrbini pariter, deinde Callij, atque Eugubij arces essent amissæ, nihil in illo regno aliud præter Santagatam ei relinquebatur, præterquam quòd etiam Fanensem ditionem omnem amisisset: & tamen Paulo in cœpto negocio perseuerante, quum sæpius, ut Bentiuolorum affinium suorum res componeret (eius enim filia Hermeti Ioannis filio nupta erat) Imola Bononiam ultro citroq; commeasset, in hanc sententiam, ea tamen lege, si Vrsino cardinali, cuius autoritatem reliqui ferè omnes sequebantur, probaretur cum eo reconciliatio facta: ut concepta odia, & præteritarum iniuriarum memoria delerentur: fœderatis pristina stipendia confirmarentur: ipsi uerò tanquam Valentini milites ad Vrbini regnum & reliqua quæ rebellauerant recuperanda proficiscì tenerentur: sed illorum securitatis gratia non ipsimet omnes unà, sed singuli ei militarent: neque Vrsinus Cardinalis in Romana aula manere cogeretur: Bononienses res liberè Valētini ducis, Cardinalis Vrsini, & P. Petrucij arbitrio cōmitterentur: his transactis cū Paulus Vrsinus indies de Valētini bono animo certior factus, & ad reliquos, ut ad pacem confirmandam illos flecteret profectus, Bentiuolus res suas aliorū arbi-

arbitrio committi, nec tutum, nec decens, nec æquum ratus, filio suo Protonotario, acceptis uicissim à Valentino hominibus Imolam misso, pacem cum Pontifice et ipso fecit: cui illi, quòd Galliæ regem, siue rei indignitate motum, siue quantum interesset Bononiam in eorum potestate esse diligentius perpendentem, reiecta priore sententia, Pontificios ea ciuitate potiri nõ amplius permissurum animaduerterẽt, facilè assensi sunt. pacis hæ fuerunt leges: Inter Valentinum ab una parte, & Bentiuolos cum Bononiensi populo perpetuum fœdus esto: Bononienses Valentinum suis stipendijs cum centum grauis armaturæ equitibus in annos octo conducunto: duodecim aureorum numûm millia quotannis ea de caussa danto: ijdem in annum unum duntaxat proximum, ei centum cataphractos & totidem hyppotoxotas commodanto: Galliæ rex & Florentini, pro utraq; parte de his omnibus fide iubento: ad maius pacis firmamentum, Lunẽsis Episcopi Pontificis nepotis soror Annibalis Bentiuoli filio nubito. Nec tamen interea Valentinus Gallicarum copiarum, & trium millium Heluetiorum ære suo conscriptorum aduentum urgere desinebat: id autem eo colore quasi ijs non aduersus socios, sed ad Vrbini, & Camerini imperia recuperanda uti uellet: quoniam socij Vrsino cardinale qui ad Hospitaletum in Senensi agro erat Pauli suasionibus, & Pandulfi Petrucij hortatu in hanc sententiam pertracto, compositionem factam ratam habere iam decreuerant: cui Vitellotius quoque & Ioannespaulus Ballio, quibus Valẽtini fides erat suspectissima, ubi diu repugnassent consenserant: post quorum appobationem, quum Pontifex quoque comprobasset, Vrbini dux, quamuis

à populo, qui pro ipsius salute uitam impendere se uelle pollicebatur, ut non discederet rogaretur, tamen magis militaria arma ueritus, quàm popularibus uerbis confisus, omnibus eius imperij munitionibus, præter Sanctilei & Maioli arces, dirutis, Venetias reuersus, hostium furori cessit: quare Vrbinates, Antonio Sansouino, qui postea fuit cardinalis, Valentini iussu, cum ueniæ eis concedendæ facultate eô profecto, sub eius iugũ pacati redierunt: idem & Camerinates principe suo, quia Vitellotius reliqui, copijs ex Fanensi agro deductis, ut eô tanquam Valentini milites contenderent se comparabant territo, & in regnum neapolitanum fuga profecto, fecerunt. Quo tempore Pontifex, exercitum ad Palumbariam, à Sabellis horum motuum occasione, unà cum Senzano & alijs illorum castellis recuperatam, misit. At Valentinus sua occulta consilia exequi cupiens, Imola Cesenam petijt, quò quamprimùm peruenit, Galli catephracti, qui ante non multos dies uenerant, à Ciamontio, non quidem regis iussu, sed ut ferebatur uel priuato inter ipsum et Valentinum odio: uel quòd ipse quo minus formidabilis esset, ijs quos maximè securos reddere cupiebat sic procurasset reuocati repẽte ab illo discesserunt. Ipse Cesenæ copijs suis quarum numerus famam superabat (etenim de industria paucas legiones, sed multos equites nobilesq; priuatim conscripserat, quotidieq; conscribebat) instruendis operam dabat: eodemq; tempore Vitellotius & Vrsini, eius mandato castris Senogalliæ admotis, oppido & arce potiti sunt: quo ex loco urbis præfecti uxor, Vrbinatis ducis soror omni ope spoliata aufugit, quamuis pupillus filius in Galliæ regis fide esset, sed rex se illi ideo

opem

opem non ferre excusabat, quòd fœderi ad Mansionem facto adhæsisset. Senogallia capta Valentinus Fanum petijt, ubi aliquot dies, ut omnes copias suas colligeret moratus, Vitellotio atque Vrsinis, se postero die Senogalliam ingredi uelle indicauit: quocirca milites suos qui in ciuitate castra habebant educerent, quod illi statim peditibus in suburbijs, & equitibus per agrum distributis, fecerunt. Constituta die Valentinus Senogalliam uenit, cui Paulus Vrsinus, Grauinæ dux, Vitellotius & Liuerottus Firmanus, obuiam progressi sunt, ab eoq; humanissimè accepti, ad portam ciuitatis usque illum sunt comitati, antequam omnes Valentini copiæ instructa acie consiterant: quo in loco cum illi quòd maiores eum quàm opinati essent copias habere animaduerterent, iam suspicari aliquid incipere-rent, atque se in castra sua quæ extra ciuitatem erant recipere uellent, ut ingrederentur, se enim quòd cum ipsis loqueretur habere petijt: quòd cum denegare non possent, quamuis animo iam fere futurum malum præsagiente, eum in eius hospitium sunt secuti: cumq; eo cubiculum ingressi, post pauca uerba, eo uestium mutandarum prætextu mox ab illis discedente, à certis hominibus idem cubiculũ ingressis, omnes quatuor capti, eodemq; tempore milites illorum castris exuti prædæ Valentinianis fuerunt: dieq; insequenti, qui fuit ultimus Decembris, quo in hanc tragœdiam annus M. D. II. exiret, ceteris in uinculis retentis, Vitellotium & Liuerottum in quodam cubiculo strangulari iussit: quorum alter familiæ suæ fatum uitare non potuit, ut uidelicet uiolenta morte periret, quemadmodum omnes reliqui eius fratres, quum in re militari iam magnum

& usum & nomen sibi comparassent, alius post alium ætatis ordine, Ioannes tormenti globo in castris Innocentij Pontificis Osimum missis: Camillus dum Gallis militaret, lapide circa Circellas ictus: & Paulus Florentiæ securi percussus, interierant: sed Liuerottum nemo suis sceleribus dignum exitum inuenisse negare potuit: quid enim iustius quàm eum qui paulo antè Firmi, ut in ea ciuitate potens esset, Ioannem Frangianum patruum suum, cum multis alijs summis in ea urbe ciuibus, in domum suam per speciem conuiuij perductos, crudelissimè trucidarat, fraude quoque perire? Hic annus nihil aliud memoria dignum habuit, nisi quòd Ludouicus & Federicus Pici, Mirandulæ comites, antè ab Ioãne Francisco fratre pulsi, qui etsi ille natu maior esset, eadem tamen ad se iura quæ ipse haberet, spectare asserebant, auxilijs à Ferrariensium duce, ex cuius sorore notha nati erant, et ab Ioanneiacobo Triultio Ludouici socero acceptis, fratrem ui expulerunt: quæ res non tam per se memoria digna, quàm quia sequentibus annis, horum fratrum controuersiæ, alicuius momenti turbas ediderunt. Sequitur annus M. D. III. rebus memo-
1503. ratu dignis, grauissimisq; casibus supra omnes superiores abundans, quibus Christianæ religionis principis, quid sibi rebusq; suis hoc ipso anno euenturum esset ignari, perfidia impietasq; initium dedere: nam quum Valentinus, quemadmodum inter eos conuenerat, summa celeritate, quàm felicem exitum suæ insidiæ Senogalliæ habuissent Pontifici significasset, ipse nuncio occultato, ac ne alia ratione ad alios permanare posset opera data, statim aliorum negociorum prætextu, Vrsinum Cardinalem, qui compositione quæ inter eo in-

terceſſerat, fideq; illius quem nunquam fidem habuiſſe cunctis erat mortalib. notum fretus, ſuo potius fato quàm ratione ductus, ante paucos dies Romam uenerat, in Vaticanum uocauit: quò ille cum ueniſſet, extemplò ibi captus fuit: eodemq; tempore Rinaldus Vrſinus Florentiæ Archiepiſcopus, Protonotarius Vrſinus, Abbas Aluianus Barptolomæi frater, & Iacobus Sanctacrux patricius Romanus, eiuſdem factionis principes, in ſuis ſingulis ædibus capti, atque in Angelicam arcem perducti ſunt: quo facto, Pontifex Scyllaceum principem filium ſuum, ad Pauli & aliorum oppida occupanda, & cum eo Protonotarium & Iacobum Sanctacrucium qui poſtea eidem cuſtodiæ mãdati ſunt, ut ea tradi iuberent miſit: Pontifex hiſpanica argutia in filij factum luſerat, ut diceret Paulum Vrſinum & reliquos quum ad illum ſinguli tantùm ex pacto ire deberent, omnes ſimul iuiſſe: in quo quoniam primi fidem fregiſſent, non minus ei fidem frangere licuiſſe. Cardinalis Pontifice uarias tam antiqui ea ætate, atque autoritate cardinalis captiuitatis cauſſas afferente, circiter uiginti dies in carcere fuit, ac tandem illum ægrotare rumore ſparſo, mortuus in Vaticano eſt, ueneno, ut firma fuit opinio, ſublatus: quam opinionem ut eleuaret Pontifex, quamuis infamiæ notas minimè curare conſueſſet, illum interdiu aperto feretro, & ſua & omniũ Cardinalium familijs comitãtibus ad tumulum efferri uoluit: reliqui captiui non multò pòſt iudicio ſe ſiſtendi uadibus datis liberati ſunt. Valentinus uerò quòd ſine præmio ſceleſtus eſſe nollet, abſque mora Senogallia profectus Ciuitatem caſtelli petijt: qua ciuitate, ab ijs qui ex Vitelliorum gente reliqui erant, deſerta inuenta

(nam Vitellotij morte audita fugæ se dederant) iter Perusiam uersus direxit: unde Ioannespaulus aufugerat, qui quòd tardiori quidem, sed grauiori supplicio destinatus, ceteris, quo minus Senogalliam proficiscereturcautior fuerat: utranque ciuitatem sub Pontificatus nomine reliquit, Carolo Ballione, Oddijs, & reliquis Ioannispauli inimicis omnibus, Perusiam reductis: cumq; tanta occasione oblata Senis principatum occupare tentare uellet, aliquot eius ciuitatis exulibus sequentibus, exercitum, cui recenter auxilia à Bentiuolo promissa accesserant, ad Plebis castellũ duxit: ubi Vrsinum Cardinalem captum certior factus, Grauinæ ducem, et Paulum Vrsinum strangulari curauit: & legatos Senas misit uti Pandulfum Petrucium, uelut hostem suum, & quietis in Hetruria turbatorem pelli postularent: seq; illo pulso cum exercitu, finibus illorum inuiolatis in Latium profecturum promitterent: & ab alia parte Pontifex & ipse ut Pandulfus quemadmodum reliquorum in uita socius fuerat, etiam in morte esset, desiderio incredibili flagrantes, ijsdem artibus quibus reliquos consopiuerant, breuibus epistolis atque literis ualde humanis ad illum scriptis, & per proprios homines uerbis beneuolentiæ & suauitatis plenis allocuti, et ipsum consopire nitebantur: sed suspicio quæ populum senensem mouerat, illos de ciuitate occupanda cogitare, illorum aduersus Pandulfum consilia difficiliora reddebat: quoniam multi ciues, etsi eius administratione minimè essent contenti, tamen potius unius ciuis tyrannidem ad tempus ferre, quàm in externi hominis seruitutem ruere malebant: quare inde ab initio nullũ responsum quo Pandulfi discessum sperare posset accipiebat:

ipse

ipse uerò semper se nihil aliud quàm id uelle fingens, in eorum fines progrediebatur, iamq; Pienſiam & Cluſiũ peruenerat, & reliqua proxima oppida pactione ſe illi dediderant. Itaque timore Senis auctо, quum iam in populo, atque etiam inter nonnullos præcipuos ciues ſermones increbreſcerent, minimè æquum eſſe, ut unius ciuis potentiæ tuendæ gratia, tota ciuitas in tam graue periculum conijceretur: Pandulfus, quòd ne tandem communi omnium odio, maiori periculo, & proprio detrimento facere cogeretur metuebat, omnium cum beneuolentia & gratia facere ſtatuit: quocirca eius conſenſu ciuitatis publico nomine Valentino ſignificatum fuit, uelle ſe illi in eo quod petierat, dummodo cum ſuis copijs ipſorum finibus excederet, ſatisfacere: quam conditionem, etſi Pontifex et ipſe maiora animo concepiſſent, tamen ob eius urbis expugnandæ quam perſpiciebant difficultatem aceeperũt: eſt enim ea urbs ampla, loci natura munita: in qua erant Ioannespaulus Ballio, & multi milites: & populus qui ſi Valentinum alium præter Pandulfi diſceſſum finem ſpectaſſe comperiſſet, ad urbis defenſionem conſpiraſſet. Huc accedebat quòd Pontifici, ad propriam ſecuritatem, filium exercitum in Latium ubi non abſque alicuius motus ſuſpicione erat reducere neceſſarium uidebatur: quoniam Iulius & nonnulli præterea ex Vrſina gente, Pitilianum conuenerant, & Cereueteri cum multis equitibus erant Fabius & Organtinus Vrſini: & Mutius Columna, ex regno neapolitano profectus Palumbariam, ut Sabellis qui denuò ſe Vrſinis animis affinitateq; coniunxerant, opem ferret, ingreſſus erat: ſed Pontifex & filius de Senis occupandis, multò magis deſpe-

rarunt, quia Galliæ regi, etsi ab initio diu anceps fuisset, eam proditionem molestam esse iam animaduertebatur: ut qui quamuis Vitellotium & reliquos fœderatos castigari optasset, tamen extrema illorum pernicie, cũ tot prouinciarum accessione Pontificis & Valentini potentiam nimium augeri censeret, cumq; Senensis ciuitas unà cum Pandulfo Petrucio in sua essent clientela, neque ad Pontificatum, sed ad Imperium pertineret, iure sibi eius urbis occupationem impedire posse uidebatur. Sperarunt etiam Pandulfi discessu, ciuitatem in aliqua perturbatione, qua progressu temporis consilij sui aliquo colore prætexendi occasio daretur, relictam iri: quamobrem & Pandulfus eodem præsidio, eademq; amicis & clientibus autoritate relicta, ita ut nulla administrationis mutatio facta uideretur Senis discessit: & Valentinus Romam uersus ad Vrsinorum excidium iter suscepit: qui unà cum Sabellis Lamentani pontem occuparant, & totam regionem percurrebant: sed Valentini aduentu repressi sunt, qui statim Ioannis iordani ditionem, nihil pensi habens, eum qui se illi hostem non ostenderat, regis esse præfectum, equestri diui Michaelis ordine donatum, regis clientem, tuncq; in regno neapolitano ipsi regi militantem inuasit: cuius rei Põtifex apud regem eam purgationem afferebat, non moueri uidelicet se eius ditionis occupandæ cupiditate: sed quũ sibi cum Vrsina gente tot iniuriæ & offensiones intercederent, non posse illum tutò tam propinquum pati: ideo uelle ei pro ijs Scyllaceum principatum, & alia oppida quæ horum precium æquarent tradere: nihilominus rex his rationibus non admissis, ea de re grauiter questus est, idq; non tam quòd apud eum patrocinij ratio

tio plus consueto posset, quàm quia rebus suis in neapolitano regno non amplius ita feliciter succedentibus, Pontificis & Valentini audaciam atq; insolentiam superioris anni in Hetruriam irruptione, & quid postea contra patrocinium suum in senensibus rebus moliti essent in memoriam reuocatis, suspectam habere incipiebat: atque illos quo plura à se adepti, uel deinceps adepturi essent, tanto eorum cupiditatem magis auctum iri animaduertebat: quare acerba oratione Valentino per nuncium, ut ab Ioannis Iordani qui per ignota itinera non sine graui periculo Braccianum peruenerat, ditione infestanda abstineret imperauit: præterea Hetruriæ res cum præsertim Senis aliquod ciuilis dissidij initium apparare audiuisset, ita componere, ut nulla mutatio oriri posset necessarium ratus, Florentinorum consilio, Pandulfi Petrucij, qui Pisis hærebat Senas reditum procurare cœpit: atq; ut inter Florentinos, Senenses, & Bononienses fœdus pro communi defensione, Montepolitiano Florentinis quò omnes dissidiorum causſæ tollerentur restituto, fieret: & horum unusquisq; pro utrili equitatum ad mutuam defensionem compararet, ut Pontifici ac Valentino in Hetruriã amplius ueniendi facultas adimeretur. Interea Valentinus cum copiarum suarum parte Vicouarium, ubi erant sexcenti Ioa. Iordani pedites ceperat: sed regio mãdato accepto, magna Pontificis & sua cum molestia, Bracciano relicto, ad Cere exercitum duxit, ubi cum Ioanne Vrsino eius loci domino erat Rentius eius filius, Iulius & Franciottus ex eadem familia: eodemq; tempore pater in uniuersam ursinam gentẽ Io. Iordano, & Pitiliani comite, quem Veneti tentari nolebãt exceptis, forensi disceptatione age-

bat. Cere uetustißimum oppidum est, & ob locum natura munitißimum ualde celebratum: est enim in tumulo, uel potius saxi solidi fastigio positũ: eam ob causſam Romani à Gallis ad Alliam fluuium, qui hodie Caminates dicitur, fracti, de urbe tuenda desperantes, Vestales uirgines, & deorũ magis arcana, augustioraq; simulachra, cũ multis alijs sacris religiosisq; rebus, eò tanquã in tutißimum locum miserunt: & eadẽ de causſa sequentibus temporibus Barbarorum ferocitate in Rom. imperij inclinatione, tota Italia tanto impetu inundante, minimè uiolatum fuit: hanc igitur ob causſam, & quia fortißimorum militum copia abũdaret, ea oppugnatio Valentino difficilis reddebatur, qui ut id expugnaret, nec diligentiam nec industriam ullã permittebat: nam præter complures alias belli machinas, ad mœnium altitudinem superãdam uineis, quas nunc Gattos fortè uocant, alijsq; uarijs ligneis machinis utebatur: ubi dũ moratur Franciscus Narnienſis ab Galliæ rege Senas missus, regis mentem esse, ut Pandulfus, qui prius regi se in eius fide permansurum, filiumq; natu maximum obsidẽ in Galliam missurum, quod adhuc ex quadraginta pactis aureorum numũm millibus debebat soluturum, & Montepolitianum Florentinis restituturum promiserat, rediret significauit: quo nuncio Senis audito, ad regij nominis autoritatem aperto Florentinorum fauore, & ciuium eius amicorum studijs accedentibus, qui armis nocte ea quæ illius aduentus diem præcesſit sumptis, eos omnes qui secus sentirent repressſerunt, haud multum de eius reditu laborandum fuit: id cum magno Pontificis, cuius res alioqui secundis fortunæ flatibus uehebantur, dolore accidit: quoniam Palumbaria & reliquis

quis Sabellorum oppidis deditione potitus erat: & qui Cere erant, dies noctesq; uarijs modis, crebrisq; impressionibus uexati, tandem ea lege oppidum dediderant, ut Ioanni oppidi domino à Pontifice certa pecuniæ summa numeraretur: isq; cum reliquis omnibus incolumis Pitilianum ire permitteretur: quæ præter Pontificis consuetudinem, communemq; expectationem sincerè obseruata fuerunt. At Gallorũ in regno neapolitano res iam ab huius anni initio difficiles fieri cœptæ, minimè parẽ felicitatis cursum obtinebant: nam Mileti comite, cũ Salernitani & Bisiniani principum copijs ad Terranouã, castra habente, Messana in Calabriam Vgo Cardonius cum octingentis Hispanis peditibus, quos Valentini stipendia antea meritos Romã accersiuerat, & cum centũ equitibus, & octingentis partim Siculis, partim Calabris militibus traiecit: eumq; Semenariam peruenisset, Terranouam uersus, ut ei oppido opẽ ferret duxit: quo cognito Mileti comes Terranoua profectus, illis obuiã processit: Hispani per planitiem mõte & flumine quodã qui exiguo alueo fluit, sed uiæ aggere interiecto cõiungitur, intercluſam incedebãt. Galli uerò numero superiores, infra fluuium, obuiam illos in patentẽ locũ pertrahendi cupidi gradiebãtur: sed cũ densatos, atq; agmine quadrato eos progredi animaduerterẽt, nisi iter ipsis præciderent, incolumes ad Terranouã peruenturos ueriti, flumine traiecto impetũ in eos fecerunt: ubi Hispanorũ peditũ bellis assuetorũ uirtute superãte, & aggere Gallis uehementer incõmodante, Galli uicti fuerunt. Nec multo pòst ducenti grauis armaturæ, totidem minoribus hastis, quas Giannettas uocant, utentes equites, & duo peditum millia Manuello Benauida duce,

cum quo tunc in Italiam uenit Antonius Leua, qui pòst ex gregario milite per omnes militiæ gradus, Cæsarei exercitus summum imperium adeptus, multis in Italia uictorijs potitus est, mari ex Hispania Messanam peruenerunt. Qui Messana Rhegium Calabriæ oppidum nõ multo antè ab Hispanis Obignino in alia Calabriæ, quã penè totam obtinebat parte uersante, captum, transuecti, ad Losarnum quinq; ab Callimera milliarib. castra posuerunt: in quod oppidum ante biduum Ambricurtius cum triginta cataphractis, & Mileti comes cũ mille peditibus ingressi erant, & sequenti mane in aurora mœnia, quæ portas non habebant, sed tantummodo septa quædam aggressi, secunda impressione, quamuis illi se strenuè tuerentur, expugnarunt: ubi Spiritus Centurio cæsus, Ambricurtius captus fuit: Mileti uerò comes qui in arcem confugerat, euasit: quoniam uictores Obignimum qui cum trecẽtis cataphractis trib. auxiliariorum, & duobus incolarũ militum millibus, aduentabat metuentes, mox Terranouã se contulerunt. His in hunc modum gestis, cum Obignimus ad Polliſtrinem uicinũ castellum constitisset, Hispani commeatu destituti, noctu clàm Hieracem petituri castra mouerunt: sed Obignini copijs ad asperi cuiusdam montis ascensum usq; persequentibus, sexaginta cataphractos, & multos pedites amiserunt: ex Gallis autem Grunius magni apud illos nominis uir, qui eam alam quæ Calatini comitis paulò pòst Capuæ expugnationẽ ex aduersa ualetudine mortui fuerat, ducebat, quòd nimiũ progressus esset, occubuit. Hoc ipso tẽpore alia classis qua ducenti graues, totidemq; leues equites, & duo peditũ millia, quib. Portus Carrera præfuerat: sed eo Rhegij quò cũ exercitu iter

faciebat

faciebat defuncto, cura ad Ferrandum ab Andrada eius uicarium deuenerat, uehebatur, ex Hispania ad Siciliã appulsa est: quorum aduentu Hispani qui Hieracium se receperant, audaciores facti, ad Terranouam reuersi, in ea oppidi parte quæ arcem quam ipsi obtinebant attingit, se munierunt: quæ pars ad caput uallis cui reliquum oppidum coniungitur est, non frustra Obignini aduentum metuentes: is enim statim Polliſtrinæ profectus, in ea parte quam Hispani uacuam relinquebant, castra locauit: sicq; uterq; suam partem cùm alijs rebus tum septis oppositis, communiuit: Obignimus autem postea Hispanos qui Rhegium classe appulerãt, ut reliquis coniungerentur aduentare certior factus, Losarnũ concessit: & hostes commeatus oportunitatẽ secuti, omnes unà Semenariæ consederunt. Dum hæc ita in Calabria geruntur, Gallus prorex Barlettam reuersus in id incũbens ut commeatum impediret, & propter pestilentiã, atq; annonæ caritatem, quib. Barletta infestabatur, Hispanos minimè diutius ibi permanere, nec Tranium ubi eadem obuersabantur incommoda, se conferre posse ratus, Materæ metatus, milites per circumposita loca distribuerat. Sed admirabilis erat illorum in tantis incõmodis atq; periculis perseuerantia, Consalui uirtute diligentiaq; confirmata, qui modò bis mille Germanorũ peditum, ad quos conscribendos Octauianum Columnam in Germaniam miserat, aduentus, modò aliorum auxiliorum spem faciens, modò mari Tarentum se recipere uelle, fama diuulgata, sed multo magis suo ipsius exẽplo, qui omnes labores, omnẽ uictus ac necessariarũ rerũ inopiam læto animo perferens, illos sustinebat. Bellicis reb. in hunc statũ redactis, Gallorũ negligẽtia,

& petulantia, qui ad eam usq; diem inferiores fuerant, superiores esse cœperunt: nam Castellanetæ (quod oppidum prope Barlettã est) homines, detrimentis atq; iniurijs quas à quinquaginta Gallis cataphractis qui illic castra habebant patiebantur, perciti, armis consternatione sumptis, illos spoliarunt: & post paucos dies Consaluus Palissam qui cum centum cataphractis, & trecẽtis peditibus in Ruboſij oppido, duodecim à Barletta milliaribus castra habebat, negligentes habere excubias certior factus, nocte Barletta egressus, Ruboſiũq; profectus, & tormentis quæ quòd planum iter esset facilè secum duxerat, summa celeritate dispositis, tanto impetu inuasit, ut Galli qui quiduis aliud expectabãt, repentino impetu territi, leui facta defensione, Palissa cum reliquis capto, uicti fuerint: eodemq; die Cõsaluus nullius à Nemurio, qui ante paucos dies Canusium uenerat, periculi metu Barlettam rediit: quoniam Nemurij copiæ, ut Barlettam ex pluribus lateribus obsessam tenerent, & fortè maioris commoditatis gratia, in uaria loca distributæ, tẽpestiuè conuenire non poterãt: huc accesſit quòd quinquaginta Galli cataphracti ad quandam pecuniã quæ Tranio Barlettam ferebatur, intercipiendã missi, à militibus quos Consaluus ad pecuniæ præsidium miserat fusi fuere. Hæc omnia alius casus qui Gallorum audaciam magnoperè depressit, insequutus est: neq; enim poterant id quod propriũ uirtutis opus fuerat fortunæ malignitati tribuere: nam cum de nonnullis militibus qui Ruboſij capti fuerant redimendis præco Barlettam uenisset, à nonnullis Italis equitibus quædam in Gallos dicta fuere, quæ à præcone in Gallorum castris relata, uicissimq; ab illis respõsum Italis esset, sic ut ij q;

accenſi

accẽsi fuere, ut ad suæ utriusq; gentis honorem tuendũ, tredecim Galli, totidem Itali grauis armaturæ equites, tuto in loco, ad extremum usq; spiritum inter se ferro decernerẽt, conuẽtum sit: locus pugnæ planus ac patẽs inter Barlettam, Andriam & Quadratũ cõstitutus: quẽ ad locum certo militũ numero utriq; comitati uenirẽt: tamen ut insidiæ abessent, utriusq; partis Imperator cũ maxima exercitus parte suos ad medium iter deduxit: atq; dum proficiscuntur hortatur, ut cũ ex omni exercitu selecti essent, animo & factis conceptæ expectationi quæ talis esset, ut in eorũ manib. & uirtute, cõmuni omniũ consensu, nobilissimarũ nationũ honos positus esset responderent. Gallus prorex suos monebat hos eosdem illos Italos esse, qui gallicũ nomẽ sustinere nõ ausi, quotiescunq; ab alpibus ad extremã usq; Italiæ oram cucurrissent, nullo unq; suæ uirtutis facto periculo, semper ipsis cessissent: quos ne nũc quidem noua animi generosi magnitudo aut uirtus excitaret, sed cũ Hispanorum stipendijs militarent, eorumq; imperijs subiecti essent, illorum uoluntati repugnare nõ potuisse: qui non uirtute, sed fraude & insidijs pugnare assueti, libenter alienorũ periculorum ociosi spectatores essent: sed simul ac Itali in arenam adducti essent, eorũ à quibus semper percussi fuerant, armis & ferocitate ex aduerso conspectis, cum aduersus uictricia arma Hispanorum uanis iactabundisq; uerbis nixũ fundamentũ minimè idoneus clypeus sit, ad timorem consuetum reuersos, uel pugnare nõ ausuros, uel timidè pugnantes, facilem ipsis prædam futuros. Italos uicissim Consaluus, non minus pungentibus aculeis incitabat, pristinos gentis honores, & armorum gloriam, quibus olim orbem terrarum do-

muissent, commemorans, nunc in horum paucorum, qui à maiorum suorũ uirtute minimè degeneres essent potestate positum, cunctis mortalibus patefacere: si Italia cunctarum gentium uictrix, à paucis annis externorum incursiones passa erat, eius rei non aliam, quàm suorum principum imprudentiam qui ambitione inter se dissidentes, ut se inuicem deprimerent externa arma accersiuerant, causſam fuisse. Gallos nullã in Italia uictoriam uera uirtute adeptos, *sed uel* Italorum cõsilio, *uel armis adiutos, uel tormentorum fulminibus cessum fuisse, quorum terrore quòd ea res noua in* Italia *esset, non illorum uirtutis metu uiam illis patefactam fuisse: tam oblatam esse occasionem coram præcipuis Christiani orbis gentibus, totq; suæ nationis nobilissimis uiris, qui ab utraq; parte summopere ipsorum uictoriam exoptarent, ad tam illustre spectaculũ animis oculisq; cõuersis ferro & propria uirtute dimicandi: meminissent se omnes apud totius* Italiæ *celeberrimos duces educatos, perpetuoq; in armis uixisse, & uarijs in locis singulos præclara uirtutis documenta dedisse. Itaq; aut ipsis palmam* Itali *nominis in eam gloriam, in qua non modò maiorum suorum temporibus fuerunt, uerumetiam ipsimet uidissent, reponẽdi à dijs immortalibus datam, aut si tantum decus istis manibus obtineri non posset,* Italiam *alio in statu quàm ignominiosæ perpetuæq; seruitutis futuram desperandũ penitus esse. Nec minus uehementes erant reliquorum utriusq; exercitus ducum, ac militum stimuli, quibus ut sibijpsi similes essent, & propria uirtute gentis suæ gloriam & splendorem extollerent, singulos accendebant. his adhortantium uocib. in campũ deductí, animo ardoreq; pleni, in diuersa*

septi

septi parte, utrique constitêre: datur signum: infestis hastis uelut acies, ternideni equites concurrunt: quo in cõcursu, cum nullus superior extitisset, magno animo atque impetu alijs sumptis armis, singuli uirtutem suam, omnibus spectatoribus ex utroque exercitu tacitè confitentibus ad tam illustre certamen nec magis strenuos, nec magis dignos milites elegi potuisse, egregiè ostenderunt: sed quum iam minimè paruo tẽporis interuallo pugnatum, & solum multis armorum fructis constratum, plurimoq; utrinq; uulneratorum sanguine maderet, & adhuc anceps prælij euentus esset spectatoribus magno silẽtio, nec serè minore quàm ipsimet, animi angore atq; solicitudine intuentibus, accidit ut Gulielmus Albimontius Italus, ab uno Gallorum equo deijceretur: dumq; Gallus ferociter ut eum interficiat, equo in eum incurrit, Franciscus Salamonius, ad socij periculum accurrens, Gallũ, qui ad Albimontium opprimendum intentus sibi ipse ab illo non cauebat, ingenti uulnere interfecit: mox unà cũ Albimontio, & Miale, qui saucius humi iacebat, erectis, uenabulis quæ in hunc finem attulerant correptis, plerosq; hostiũ equos confodere: quare Galli iam inferiores facti, singuli à singulis omnes ab Italis capti fuerũt: qui magna à suis lætitia recepti, postea Consaluum qui illos ad medium itineris spaciũ expectabat obuium habuerunt, à quo incredibili plausu atq; honore cunctis illis tanquam italicæ gloriæ assertoribus gratias agentibus, accepti, ac Triumphantium more captiuos præ se agentes, tubarum atq; tympanorum sonitu, tormentorum tonitruis, militaribusq; acclamationibus ac gratulationibus, cælo reboante Barlettam ingressi sunt: uerè digni uiri, quorum nomina ab Italis

omnibus posterorum memoriæ literarum monumentis commendentur. Fuerunt autem hi, Hector Feramusca Capuanus, Ioannes Capoccius, Ioannes Bracalo, et Hector Iuuenalis Romani, Marcus Carellarius Neapolitanus, Marianus Sarnensis, Romanellus Foroliuiensis, Ludouicus Aminalis Ternienſis, Franciſcus Salamonius, & Gulielmus Albimontius Siculi, Mialis Troianus & Ricius atque Tanfulla Parmenſes, omnes in armis, aut ſub Aragonijs regibus, aut ſub Columnijs educati: eſt autem incredibile, quantum hic conflictus Gallici exercitus animum depreſſerit: & contrà Hiſpanici auxerit, dum utriq; ex hoc paucorum experimento totius belli fortunam exitumq; præſagiunt. Hoc ipſo tempore, Heluetij Galliæ regi in Inſubria negocium faceſſebant, initio non ab uniuerſa gente, ſed à tribus qui Bellizonam occuparant pagis facto: qui ut eum ad id oppidũ ipſis uelut proprium concedendum cogerent, in Locarnum & Muratam, ubi murus eſt inſigni longitudine, ad Verbanum Lacum prope Locarnum ductus, quo deſcenſus ex illis montibus in planitiem, niſi per portam quæ in muro unica eſt prohibetur, impetum fecerunt: & quãuis propter Gallorum præſidium ab initio potiri nequiuerint, et Ciamontius qui cum octingentis cataphractis & tribus peditum millibus Vareſij & Galerate caſtra habebat, eum locum tueri poſſe ſperaret, tamen Heluetij poſtea numero aucti, quoniã à Rhetis auxilia acceperãt, poſt multas impreſſiones fruſtra factas, pars eorum aſpero monte qui muratæ imminet conſcenſo, cuſtodes diſcedere coegerunt: deinde Locarno excepta arce capto, in dies creſcebant: quia reliqui nouem pagi, & ſi initio regi fœdere quod cum illo habebant milites

obtule

obtulerant, tribus pagis, quòd socios suos destituere se minimè posse dicerent, quibus antiquis inter se fœderibus, quæ omnia cum alijs fœdera antecedunt tenerentur, auxilia mittere cœperunt: cumq; iam circiter quindecim millia circa arcem conuenissent, & Galli ob itinerum angustiam, & illorum in ijs custodiendis diligentiam suis auxilium ferre non possent, per circumiectam regionem prædabantur, indignatiq; quòd Mesauciacæ arcis præfectus, quæ Io. Iacobo Triultio parebat, tormenta ad Locarni arcem oppugnandam, commodare nollet, Mesauci arce, quòd inexpugnabilis esset non tentata, oppidum diripuerunt. Galli autem hunc motum minimè parui facientes, omnibus quas in Insubria habebant uiribus collectis, auxilijsq; Bononia, Ferraria, & Mantua accersitis, à Venetis quoque ad Insubriæ defensionem debita auxilia quæ ab illis promptè promissa tam serò expedita sunt ut necessaria non fuerint. Ciamontius montanis arcibus, & propugnaculis rebus opportunis optimè instructis Heluetios, qui quòd neque equites neque tormenta haberent, in aperta loca descēdere non audebant, commeatus, & pecuniæ inopia, & quia ullius magnæ rei gerendæ spe carebant, defatigatum iri sperans, exercitum in planitie detinebat: quo in statu quum Heluetij multos dies uersati essent, & quia Galli multis nauigijs armatis, multas naues quæ commeatum ad Heluetios ferebant submerserant, & quo minus per lacum adueheretur prohibebant, commeatus penuria subinde augescente, quodq; ea res ad eos tantum pagos qui Bellizonam possidebant spectabat, dissensione inter eos gliscente, præfectis quoque gallica pecunia corruptis, tandem omnibus quæ hoc bello

occuparant Mesauco, utpote quod ad regem non pertineret excepto, restitutis: et uicissim ab rege Bellizonæ ad certum tempus non infestandæ fide accepta, recesserunt: adeò erant Galli ab Heluetiorum inimicitia alieni, ut eos non modò hoc tempore quo cum Hispaniæ regibus bella gerebant, Romanorum regem metuebant, & Venetos suspectos habebant, uerumetiam quouis alio, annuis publicè ac priuatim pensionibus illorum amicitiam mercari, indignisq; legibus pacisci non puderet: ad quod quidem præterquàm quòd peditum Gallorum uirtuti parum fidebant, illa quoque eos mouebant, quòd magno incommodo cum ijs, qui quod amittant non habent, bellum geri animaduerterent: sic Galliæ rex Heluetico tumultu liberatus, haud minus se eodem tempore ex neapolitano bello extricare sperabat: nam post multa pacis consilia serio inter utrunque regem agitata, quum Philippus Austrius ex Hispania in Flandriam redire uellet, contra multas utriusque soceri preces terrestri itinere reuerti statuit, à quibus amplam pacis cum Galliæ rege conficiendæ, in quam dum in Hispania fuit uehementer incubuerat, facultatem liberamq; potestatem obtinuit: uerùm duobus illorum regum legatis ei adiunctis, sine quorum consilio nihil uel agi uel confici uolebant. Incredibile est quanta magnificentia et honore regis iussu per uniuersum Galliæ regnum acceptus fuerit, non modò ut eum sibi in pacis negocio propitiũ redderet, sed etiam ut eius principis, qui & iuuenis erat, & in summæ potentia expectatione (erat enim Romani imperij successioni proximus, & Hispaniæ regnorum cum omnibus ad ea regna pertinentibus hæres) animum sibi in perpetuum deuinciret:

pari

pari liberalitate qui plurimum apud eum poterant accepti: multa ijs munera data: quibus rebus regia animi magnitudine respondit Philippus: nam quum rex præter fidem publicam qua per totum Galliæ regnum iter faciens tutus esset, nonnullos ex summis regni proceribus, tanquam obsides in Flandriam ut ibi tandiu donec ipse iter confecisset manerent misisset, Philippus quã primùm Galliam attigit, ut se penitus eius fidei committere ostenderet, obsides liberari iussit: nec uerò hæc tanta amicitiæ signa, quantum in ipsis fuit, minores fructus consecuti sunt: quoniam Blesiaci collocuti, pòst aliquot dierum deliberationem, pacem his legibus sanxerunt: Vti regnum neapolitanum, prouincijs de quibus ad arma uentum erat Philippo depositi loco traditis, ex primæ diuisionis constituto possideretur: & nunc statim Carolus Philippi filius, et Claudia regis filia, inter quos connubium superioribus temporibus inchoatum, confirmabatur, neapolitani reges, Apuliæ & Calabriæ duces nuncuparentur: parti quæ Hispaniæ regis erat, Archidux in posterum præesset: ei uerò quæ ad Galliæ regem spectabat, quemcunque rex uoluisset: ita tamen ut utraq; duorum infantium nomine gubernaretur: quibus quamprimùm Hymenæi sacra peregissent, rex in filiæ dotem partem suam traderet: quæ pax in Blesiaci augustissimo templo solenni ritu promulgata, & regis ac Philippi tanquam regum procuratoris sacramento confirmata fuit: quæ pax certè, si firma permãsisset, maximi extitisset momenti: quoniam non modò inter tam potentes reges arma quieuissent, sed hanc inter Romanorum & Galliæ reges pax quoque esset consecuta: ex quo noua aduersus Venetos consilia orta essent: et Pon-

tisex omnibus suspectus et infamis, conciliorũ alioumq; ipsius autoritatis deprimendæ instrumentorum metu non caruisset: sed quum rex & Philippus, ad pacem in regno neapolitano nunciandam, & ducibus, ut donec Hispaniæ regum confirmatio afferretur, ea quæ habebant possidentes ab iniurijs abstinerent imperatum misissent: Gallus quidem præfectus se regi suo pariturum dixit, sed Hispanus, siue quòd magis de victoria speraret, siue quòd sola Philippi autoritas illi non esset satis, se donec idem ab regibus suis mandatum acciperet, bello abstinere non posse respondit: ad quod magis accendebatur, quia Galliæ rex, prius pacis agitationibus, deinde ipsa pace perfecta fretus, idq; quod adhuc incertum erat, certum esse ratus, non modò reliquos apparatus prætermiserat, uerùm etiam ter mille pedites, quos antea Genuæ nauibus imponi iusserat, & trecentos cataphractos Persiuo duce ad id bellum destinatos, remoratus erat: et contrà, Barlettam bis mille Germanorum pedites peruenerant, qui Romanorum regis consensu conscripti, nauibus Tergesti conscensis, Galliæ rege grauiter expostulante, per sinum Venetorum tutò enauigarant: quare Nemurius, quum sibi inducias pollicerì non posset, & cladibus paulò antè acceptis debilitatus, ut si fortè occasio daretur, uel necessitate cum hostibus confligere cogeretur paratus esset, omnes gallicas copias, quæ in uaria loca erant distributæ (ijs exceptis quæ Obignino in Calabria militabant) omniaq; regni procerum auxilia euocauit: uerùm in ijs colligendis fortunam parum habuit prosperam: nam cum Atriæ dux, & Ludouicus Arsius Gallus, militum præfectus, qui copias suas per Hydruntinum agrum dissipatas habebãt:

quia

quia Petrum Nauarrum, cum hispanicis peditum copijs eo loco esse unde si disiuncti iuissent, ipsos lædere potuisset cognouerant, unà ad proregem contendere statuissent, accidit ut Ludouicus Arsius, oportunitatem qua solus tutò proficisci posset nactus, Atriæ ducis periculo neglecto discesserit: Atrius uerò Petrum Nauarrum, Materam uersus, ut ad Consaluum contenderet, castra monisse certior factus, et ipse cum suis copijs itineri se dedit. Sed humana consilia aduersus fortunam non satis habent uirium: nam cum Rutilianenses (quod oppidum in Barensi agro est) qui ijsdem diebus à Gallis defecerant, Petrum Nauarrum aceersiuissent, ille abcæpto Materensi itinere Rutilianum deflectens, Atriæ ducem obuium habuit: qui hoc casu perterritus, quid sibi agendum esset dubitauit: tamen cum fuga non satis tuta esset: & quamuis peditum numero inferior, plures se equites habere animaduertens, atque hispanicum peditatum, quòd ea nocte longum iter confecisset, defatigatum ratus, prælium inijt: in quo quum utrinque fortiter pugnatum esset, tandem eius milites succubuerunt: Ioannes antonius patruus eius cæsus, ipse uerò captus, ac quemadmodum plerunque accidere uidetur, ut aduersæ res solæ non ueniant, quatuor gallicæ triremes quibus præerat Preiānes ex Prouincia eques Rhodius, ueneto magistratu, qui se illas ab Hispanica classe, quæ Villamarino duce proxima loca circumibat, uexari nõ passurum promisit, permittente, Hydrũtinum portum inuectæ sunt: sed classe paulo pòst eundem portum ingressa, Preiannes uiribus inferior, ne se inuadarent ueritus, ut saltem clades sua hostibus nullum adferret emolumẽtum, turma nauali liberata, triremibusq; submer-

sis, ipse cum suis terrestri itinere euasit. Galliæ rex ducibus suis, ut defensioni incumbentes pugnam euitarẽt, mox enim uel pacis confirmationem, uel magna auxilia habituros significarat: sed cum exercitus utrinque ualidi essent & propinqui, Gallorum ardorem temperare, & ut bellum produci paterentur efficere difficile erat: imò satis, ut de rerum summa nulla amplius interposita mora decerneretur trahebantur: cuius rei in Calabria initium fuit: Hispanis enim Semenariæ coniunctis, Obigninus omnibus suis & principum qui gallicam factionem sequebantur copijs collectis, peditatum in Gioia oppido quod tribus à Semenaria milliaribus distat, & equitatum Losarni totidem à Gioia milliaribus castra metari iussit: & quatuor tormentis in fluminis ripa, ad quam sita est Gioia collocatis, ut se hostibus, si flumen transire tentarent opponeret, paratus erat. Hispani autem aliud consiliũ sequuti, eo die quo transire statuerunt, primùm agmen, cui Manuel Benauida præerat recto itinere ad flumen duxerunt: isq; quum ad ripam peruenisset, cum Obigniino qui omnem exercitum suum ad oppositam ripam duxerat, loqui cœpit: interea nouissimum agmen Hispanorum quod media acies subsequebatur, alio itinere ad fluuium mille & quingentos supra Gioiam passus traijciendum conuersum est: quòd animaduertens Obigninus, celerrimè, & ut eos antequam omnes traiecissent offenderet, absque tormẽtis eò contendit: at iam omnes trans flumen, quamuis tormentis carerent, acie ad pugnam instructa atque densata consiterant: quo facto in Gallos longè minore (ut quidam aiunt) peditum numero, nullo ordine procurrentes impetum fecerũt: sicq; citò antequam

prima

prima acies flumen transiret, eos fuderunt: quo in conflictu, Ambricurtius cum aliquot alijs Gallis ducibus, et Sommæ princeps cum multis regni procerib. capti fuerunt: & Obigninus quamuis in Angitolæ arcem confugisset, in ea incluſus ſeſe dedere fuit coactus, in iiſdē locis debellatus & captus, in quibus paucis annis antè tāta cum laude Ferdinandū regem & Conſaluum ſuperauerat: uſqueadeo mobilis eſt fortunæ blandientis aura. Nec ei uiro qui fuit ex præſtantiſſimis ducibus quos Carolus in Italiam duxerit, liberoq; & nobili ingenio, aliud quidquam obfuit, quàm nimio impetu ad uictoriæ ſpem properare: quæ res & proregi in Apulia nocuit: qui fortaſſe etiā cladis in Calabria acceptæ nuncio magis accenſus eſt: quoniā Conſaluus ſuorum uictoriam ignorant, cū fame atq; peſtilentia preſſus, ultra Barlettæ morari non poſſet, paruo præſidio relicto diſceſſit, & ad Ciriniolam decem milliaribus procul, & penè inter Canuſium ubi erat prorex, atq; Barlettam trianguli figura poſitam, exercitum duxit. Antea in proregis conſilio, utrum prælij occaſio quærenda, an fugienda eſſet, diſceptatum fuerat, multiq; duces in hac ſententia fuerant: cum Hiſpani militum numero aucti eſſet, ipſi uerò imminuti, & propter ea quæ prius Ruboſij & Caſtellanetæ, deinde in hydruntino agro, & poſtremò in Calabria acciderant, timidiores fieri cœpiſſent, nō eſſe periclitandam fortunam, ſed Melfiam, uel aliam amplam & commeatu affluentē ciuitatem ingrediendū: ibiq; uel noua ex Gallia auxilia, uel pacis certum nunciū expectandum: & ad huiuſmodi cunctationē ſe etiam recenti regis imperio cogi: ſed habuit hæc ſententia contradicētes multos, quib. donec Calabriæ uictor exercitus Con-

ſaluo coniungeretur, uel ad aliquam magni momenti rē ubi aduerſariū non eſſet inuenturus gerendā conuerte retur expectare, periculoſum uidebatur. Quē fructum Mōpenſerij exercitus qui ſe oppidis potius continere q̄ dimicare uoluerat, attuliſſet, cōmemorantes præterita exemplā, quid de longis atq; incertis Galliæ auxilijs ſpe rare poſſent admonere: quòd ſi rebus adhuc ambiguis, nec Conſaluus ab iniurijs abſtinere uoluerat, nec Hiſpa niæ reges pacē cōprobarāt, eo minus nunc facturos cū tantam uictoriæ ſpē haberent. Habere ſe exercitū robo re ac uirtute hoſtibus minimè inferiorē, neq; clades pro priā negligentiā acceptas, cū eo experimento quod fer ro atq; animi fortitudine, nō autē aſtu & fraudib. aper to marte caperetur cōparandas: rem eſſe ad ſecuritatē & gloriam aptiorē ſaltem æqua ſpe fortunā experiri, q̄ cā uitata ſuisq; uiribus paulatim attritis, uictoriā hoſti ſine ſanguine & periculo concedere: & regis qui pro cul eſſet iuſſa, potius pro monitis quàm præceptis acci pienda: quæ ſi ab Obignino ſeruata fuiſſent, prudenter data erant. ſed belli conditione eo errore immutata, de liberationes quoq; mutandas eſſe. Hæc ſentētia in conſi lio ſuperauit: ideo ut primùm Hiſpanos aut omnes, aut partem Barlettā egreſſos per exploratores cōpererūt, Nemurius quoq; Ciriniolā uerſus progreſſus eſt, quod iter utriq; exercitui ualde incōmodum erat: eſt enim ea regio ſiccißima, & aquis indigens: æſtas autem initio Maij longè citius quā ſoleat aduenerat. Fama eſt, eo die multos utrinque ſiti periiſſe: & Galli num totus e xercitus, an pars tantùm egreſſa eſſet ignorabant: quo niam Fabricius Columna cū expeditis equitibus nullam ad illos eius rei notitiā peruenire permittebat: & cata-

phracto-

phractorũ erectæ hastæ, atq; fœniculũ quod ea in regione ad maximã altitudinem creſcit, uiſum eis adimebãt. Hiſpani primi Ciriniolam, quã Galli obtinebant, peruenerunt, & in quibuſdã uinetis metati, Proſperi Colũnæ conſilio foſſam, quæ in caſtrorũ fronte erat dilatarunt: dũ uerò caſtra munirẽtur, Galli ſuperuenerũt, & nocte iam ingruente, utrũ ſtatim prælium eſſet ineundũ, an in craſtinũ differendum dubitarunt. Iuo autẽ Alegrius & Malfianus princeps in ſequentẽ diẽ differri ſuadebant, quo die Hiſpanos cõmeatus inopia coactos, caſtra moturos ſperabant, quo fieret, ut præter noctis uicinitatẽ illos in proprijs caſtris, quorum præſertim ſitus ignoraretur, inuadendi, incõmodum euitaretur: ſed Nemurio magis ſalutare conſiliũ uehementer contẽnente, Hiſpanos magno impetu Heluetijs eadem ferocitate pugnantibus adorti ſunt: cumq; Hiſpanorũ tormẽtarius puluis ſiue caſu, ſiue alia quauis ratione accenſus eſſet, Conſaluus omen ſorti animo amplexus, uicimus, Deus nobis apertè uictoriam pollicetur, exclamauit: hoc enim ſigno tormentis nihil iam opus fore demonſtrat. Varia eſt huius pugnæ fama: Galli ſuos primo congreſſu Hiſpanorũ peditatum fugiſſe, atq; ad tormenta uſq; progreſſos, puluerem incendiſſe, & tormẽtis potitos: ſed nocte aduenìente, cataphractas errore in proprium peditatum impetũ feciſſe: hoc errore Hiſpanos uires reſumpſiſſe diuulgarunt. Alij, Gallos foſſæ tranſeundæ difficultate perturbari, nec ordines ſeruare cœpiſſe: ſicq; præcipuè Nemurij, qui dum inter primos ferociter pugnat ſuosq; ad foſſam tranſeundam accẽdit, ſclopetti glande ictus cecidit, morte territos, non minus ordinum ſuorum perturbatione, quàm hoſtium uirtute in fugam

coniectos fuisse dixerunt. Alij uerò diligentius edocti affirmãt, Nemurium fossæ superandæ spe deiectum, cum copias ad castrorum latus, ut ab ea parte experiretur, cõuertere uellet, retrocederẽt, proclamari iussisse: quæ uox causſam ignorantibus fugæ signum dabat: quã ipsius qui in prima acie erat mors statim sequuta, uniuersum exercitum in apertam fugam conuertit. Nonnulli, pugnæ cõtra reliquorum sententiã initæ notam à prorege remouent, & in Alegrium transferunt: quẽ aiunt, timiditate proregi qui eo die pugnare nolebat obiecta, eum in contrariã sententiam traxisse. Paruo admodum spacio pugnatum est: & quamuis Hispani fossa superata eos persecuti fuerint, tamen quòd iam obscura nox esset, pauci præsertim equites capti uel cæsi fuerunt: inter quos interfectus fuit Ciandeus: reliqui impedimẽtis tormentisq; amissis, ducibus passim atq; militibus in uarias partes dissipatis fuga elapsi sunt. Fama est, hostibus undiq; pulsis, Consaluo cum nusquam Prosperũ Colum nam uideret, ne in pugna occubuisset uerenti, diligenterq; de eo percunctanti, Fabriciũ, quòd illum timiditatis arguere uellet, subridentem respondisse: ne periculũ aliquot adijsset, uerendum non esse. Parta fuit hæc uictoria octauo post Obignini cladem, eoq; utraq; die qui à Venere appellatur: quem diem Hispani sibi faustũ sæpe fuisse obseruarunt. Galli ubi ex fuga unum in locũ conuenerunt, uaria consilia ceperunt, aut cum exercitus reliquijs in aliquem se locum, ad uictores neapolitano iti nere prohibendos oportunum, conferre: aut in Neapolis defensione hærere: tamen quemadmodũ in rebus aduersis metus, & eorũ qui uicti sunt, difficultates indies augentur, neutrũ horum fecerunt: nam & alibi consiste re diffi-

re difficile erat, & Neapolim propter commeatus inopiam defendi nõ posse censebant: cui ut prouiderẽt Galli antea, magnam frumenti copiam Romæ coemi curarant: sed populus Romanus, siue ut sibi cõseruaret, siue ut multi crediderunt, occulto Pontificis consilio, asportari prohibuit. Quare Alegrius, princeps Salernitanus & multi alij proceres inter Caietam et Traiectum, quo maxima exercitus reliquiarum pars, illorum nomẽ secuta conuenisset, castra posuerunt. Consaluus tantã victoriam adeptus, secundæ fortunæ cursum secutus, Neapolim uersus exercitum duxit: & præter Melfiam iter faciens, principi, si Hispanorum partes sequi uellet, imperij sui retinendi facultatem obtulit: qui potius cũ coniuge ac liberis discedendi facultate arrepta, ad Ludouicum Arsium qui Venusiæ consederat, contendit. Malfia capta, Consaluus Neapolim uersus iter est secutus: quò, ut appropinquare cœpit, Galli qui ibi erant in arcẽ Nouam se receperunt: & Neapolitani deserti, quartadecima die Maij Consaluum admiserunt: quod eodem tempore & Auersani & Capuani fecere.

QVINTI LIBRI FINIS.

FRANCISCI GUICIARDINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER SEXTVS.

C. S. C. interprete

Galliæ regis ad Italicum bellum apparatus: Hiſpanorum in neapolitano regno progreſſus: Alexandri Pont. obitus: Iulij II ad pontificatū electio: eiuſdem belli Venetis inferendi conſilia, & eorundem in Aemilia atq; Flaminia progreſſus: inter Hiſpanos & Gallos ad Garilianū pugna: Petri Medices obitus: de noua ad Indos nauigatione: Valentini ducis captiuitas: inter Hiſpanos & Gallos inducię: Florentinorum in Piſanos res geſtæ: Federici Aragonij interitus: Florentinorum ad Oſolem clades: Hippolytī Eſtenſis cardinalis in fratrem ſuum immanitas.

ITALIAE rex tantæ cladis nuncijs, eo tempore quo magis pacis ſpei, quā bellicis cogitationibus deditus erat, acceptis, tam nobilis regni iactura, ſuorū exercituum, in quib. tot nobiles, totq; fortiſſimi uiri erant calamitate, & periculis quæ reliquis reb. quas in Italia poſſidebat, imminebant: nec minus, quia turpiſſimum ſibi ducebat, ab Hiſpaniæ regibus, proculdubio potētia inferioribus uinci, grauiſſimè commotus, ſeq; pacis ſpe deceptū fuiſſe uehementer indignatus, ut amiſſam gloriam regnumq; recuperaret,

& tan

& tantã iniuriam armis ulciſceretur, totis uiribus niti ſtatuebat: ſed antequã quidquã aliud ageret, cum Archiduce, qui nondũ Bleſiaco diſceſſerat, grauiſſimè expoſtulauit: petijtq; ut ſi fidem honoremq; ſuum tueri nellet, quemadmodum decebat, prouideret: qui cum culpa uacaret, apud ſoceros hæc tanto cum ſuo dedecore in omnium mortalium oculis in hunc modum geſta fuiſſe, ſupra modũ queſtus magnopere rogabat, uti facta corrigerent: illi autem ante uictoriam, nunc ſe non ambos quemadmodum neceſſe erat uno in loco eſſe, nunc alijs negocijs ualde occupatos afferentes, ut quibus pax, ſiue quòd gener ipſorum mandata exceſſiſſet, ſiue quòd poſt illius ex Hiſpania diſceſſum maiorem de belli euẽtu ſpẽ concepiſſent, ſiue quòd illum abſq; ulla filij matrimonij propter utriuſq; teneram ætatem perficiendi certa ſpe regni partem in ſe conuertiſſe ægrè tuliſſent, non ſatisfaceret, uarijs excuſationibus pacis cõfirmationem diſtulerant: ſicq; non negantes, ſed ſemper ſpem facientes & differentes quamdiutiſſimè poterant, conſilij ex rerum euentu capiendi liberam ſibi facultatem reſeruarant: ſuorum autem uictoria audita, ſuam tamen mentẽ nondum Archiduci declarabant, ut quo diutius Galliæ rex anceps eſſet, eò ſerius auxilia ad Caietam, & alia oppida quæ Galli retinebant, tuenda compararet: ſed tandem à genero qui alioqui Bleſiaco diſcedere minimè uellet, coacti, nouos legatos miſerunt: qui poſt aliquot dierum colloquia, ad extremum regibus ſuis eam pacẽ, quæ ita erat facta, ut ipſis nec honeſta nec tuta eſſet, comprobare in animo non eſſe declararunt: & controuerſia inter illos & Archiducem orta, dixerunt ei, ſoceros magnopere miratos eſſe, quòd ipſe in pacis capi-

tibus illorum uoluntatē esset transgressus: nā etsi honoris caussa potestas libera amplissimaq; ei data fuisset, debuisse tamen ipsum libellos in quibus ipsorum esset expressa uoluntas, & mādati amplitudo limitata, intueri: ad quæ Philippus, libellos haud minus liberos fuisse, q̄ mandatum respondebat, imò utrunq; socerum sibi in discessu, se pacem eius opera fieri optare & uelle, efficacissimis uerbis dixisse, & omnia quæ ipse spopondisset, rata habituros, sacro Euangelij libro, & Christi crucifixi imagine tactis asseuerasse: nec tamen se tam ampla, tamq; libera facultate, absq; duorū hominum quos secū miserant, consensu & approbatione uti uoluisse. Oratores ijsdem artibus se ad regnum Federico restituendū propensos ostendentes, nouas concordiæ rationes proposuerunt: quæ cum non modò uana, uerumetiam insidiosa, quia ad Philippi, qui id regnum filio parare nitebatur, animum ab Galliæ rege alienandum spectabāt esse animaduerterentur, ipsemet rex in publico consessu, se nullo modo antequam pacem factam comprobassent, & sibi ea quæ gesta erant displicere signis declarassent, noua colloquia audire uelle respondit: sibiq; eos reges qui Catholicorum nomine tantopere gloriarentur, proprium honorem, fidem, & religionem tam parui facere: neque Archiducis, tanta amplitudine, nobilitate & uirtute principis, filij atque hæredis ullam rationem habere, non modò mirum, sed etiam detestandum, execrandúmque uideri: quo responso illis eodem die aula discedere iussis, toto animo ad belli apparatus, quos terra mariq; maiores, quàm à quoquā eius regni rege, à multis annis facti fuissent, adornare cogitabat, se conuertit. Itaq; maximum exercitū, & ualidissimam

classem

classem in neapolitanum regnum mittere, et ne interea Caieta atque neapolitanæ arces caperentur, quàm celerrimè mari nouas copias, resq; necessarias submministrare, & ut ex Hispania auxilia, quæ omnium malorum causſa fuerant mitti prohiberet, duobus terrestribus exercitibus, quorũ alterum in Roſinonensem agrũ qui mediterraneo mari adiacet, alterum Fonterabiam uersus & ad circumiecta loca ad Oceanum ſita mitteret, Hiſpaniæ regnum inuadere, eodemq; tempore ualida classe Cataloniæ & Valentiæ oram infeſtare ſtatuit: quæ dum ingenti ardore comparantur, Conſaluus neapolitanarum arcium expugnationi intentus, tormenta contra arcem Nouam, ad Sammartini mõtis radices poſuit, unde ex edito loco Citadellæ murus uerberabatur, quæ dictum montem uerſus ſita, muros habebat uetuſtos, fundamentisq; penè ſuprà ſolum extantibus: eodemq; tempore Petrus Nauarrus cuniculũ ad Citadellæ murum euertendum agebat, et arcis muri, ex Vincentij turri, quam ante paucos dies Conſaluus ceperat, pulſabantur. Arx noua, ſiue ut nunc appellãt, Caſtelnouum, tunc alia quàm nunc fórma erat: quoniam nũc Citadellæ diruta ubi eius muri erant, nouus murorum ambitus, qui per arcis areã ad mare protenditur, incipit: hic ambitus à Federico incœptus, & ab eodem ad coronamentum uſq; erectus, ſolida ex materia conſtructus, beneq; fundatus eſt: ac, quòd ubiq; cuniculis hoſtium cuniculos excipiat, quodq; aquæ extremitas terræ penè extremitatem attingat, cuniculis euerti difficulter admodũ poteſt: erat autem Conſalui conſilium, ubi Citadellam cepiſſet, arcis muri ſubſtructioni appropinquare, conariq; eam nouis cuniculis euertere: ſed Gallorum uel te-

meritate, uel aduersa fortuna, maior illi occasio oblata est: nam cuniculo iam perfecto quum Petrus Nauarrus ignem applicari curasset, pulueris impetus Citadellæ murum aperuit: quo facto, statim Hispani pedites, qui instructa acie hoc expectabant, pars per muri hiatum, pars scalis ex pluribus partibus scãdentes, ingredi: Galli contrà arce egredi, ac ne illos in citadalla cõsistere permitterent, illis obuiam ire: quorum uiribus breui tempore superati, dum se in proximum propugnaculum recipiunt, Hispani illis permixti eundem locum subire, eodemq; impetu portam petere: ubi noua illa ingensq; turris quam postea edificauit Consaluus, nondum erat: quo facto Gallos iam animo fractos tantus terror incessit, ut ante semihoræ spacium animo prorsus consternati, arcem cum omni supellectile, cuius ingens copia eò ab alijs ut seruaretur importata fuerat, & hominibus ipsis, hostium arbitrio tradiderint: ubi Montorij comes alijsq; multi principes uiri capti fuerunt. Eoq; magis hæc res eò oportunior accidit, quia postero die classis in qua sex grandes onerariæ naues erant, multa præterea minora nauigia commeatu, armis, & tormentario puluere onusta, cum duobus peditum millibus Genua, arci opem latura conspecta est: quæ dum appropinquat, Hispanica classis quæ in neapolitano portu erat, Ischiam concessit: quò illam gallica classis arcis Nouæ deditione audita sequuta est: sed quum Hispani ne pugnare cogerentur, nonnullas naues ante se submersissent, ubi se inuicem aliquot tormentorum globis petiuissent, altera classis Caietam se contulit: altera uerò illius discessu secura in neapolitanum portum redijt. Consaluus arce Noua potitus, totius regni occupationi

intent

Intētus Calabriæ exercitu, qui ut omnia progressus impedimenta tolleret, ad Ariani uallem occupandam hæserat, minimè expectato, Prosperum Columnam in Aprutium misit: & ipse, Petro Nauarro ad Ouatæ arcis oppugnationem relicto, cum reliquo exercitu Caietam uersus contendit: in cuius expugnatione belli summa erat sita: quoniam Gallorum spes, atque desperatio, penitùs ex eius munitissimæ urbis maritimæ, quæq; portum habet tam amplum, & classibus quæ Genua atq; ex Prouincia mittuntur, tam oportunum, defensione, amissioneue pendebat. Nec tamen Galli Caietam solum, sed præter circūiecta loca in Aprutio Aquilam, Euandri arcem, & pleraq; alia oppida obtinebant: & Ludouicus Arsius, multis equitibus atque peditibus collectis, cum Amalfitano principe Venusiam munierat, & totam uicinam regionem infestabat, et Russanum, Atalona, multaq; præterea munita oppida, quæ Aniouinæ factionis principum erant, constanter in Galliæ regis fide permanebant. Interea Nauarrus aliquot tectas naues faciebat, quibus arci Ouatæ muro tutius succedens, cuniculum ijs qui intus erant minimè sentientibus, ab ea parte quæ Picifalconē respicit, egit: cui igni iniecto, muri pars unà cum hominibus qui suprà erant magno impetu in altum exilijt: quo casu reliquis territis, statim arx capta fuit, tanta cum Nauarri laude, tantoq; hominum terrore, ut, quemadmodū nouæ lædendi rationes, quia nondum defensionum modi excogitati sunt, magis terrent, opinio fuerit eius ab cuniculis, nullum amplius murum munitionémue tutam fore: & erat certè admodum horrendum, tormentarij pulueris in cuniculū positi ui, ingentes muros euerti: quo expugnationis gene-

re primi omnium in Italia Genuenſes uſi ſunt, quibus, ut quidam aiunt, tunc tanquam gregarius miles Nauarrus militabat, quum anno MCCCC LXXXVII, ad Sereſanelli arcem, quam Florentini poſſidebant caſtra poſuerunt: ubi cuniculo ſimili ratione acto, muri partem aperuerunt: ſed arce quia cuniculum quantum neceſſe fuiſſet muri fundamenta non ſubierat, minimè capta, tunc eius rei exemplum nemo eſt ſecutus. Sed Conſaluo Caietæ appropinquante, Allegrius qui quadringentos cataphractos et quatuor millia peditum, ex ijs qui ex prælio incolumes ſuperfuerant in Caietam, Fundos, Itrium, Traiectum, & Gulielmiam arcem diſtribuerat, omnes Caietam coegit, quò unà ingreſſi ſunt Salernitanus & Biſinianus principes, Traiecti dux, & multi regni proceres, qui antè ſe illi adiunxerant. Quo ab illis facto, Conſaluus, omnibus ijs oppidis & Sangermani arce potitus, caſtra in Caietæ ſuburbio poſuit: tormentiſq; collocatis, magno impetu mœnia quà portũ, quaq; montem quem uulgò Orlandi uocant, qui urbi proximus imminet, quiq; ab eo pòſt muro cinctus, tunc à Gallis uallo atque aggeribus munitus fuit ſpectant uerberauit: bisq; fruſtra (acie tamen non inſtructa) impreßione facta, tandem propter defenſorum numerum & uirtutem expugnationem difficilem fore ratus, animaduertens quoq; quòd & ſi ſui milites ui in montem irrupiſſent, tamen in maiori adhuc periculo uerſabantur, quia tormentis, è cœnobio atque alijs editioribus eius montis locis fulminantibus expoſiti fuiſſent, ab inſtituta oppugnatione eo die quo ſtatuerat abſtinuit: ſed tamen, urbem mari quoque obſeſſam (nam ante portũ erant decem & octo hiſpanicæ triremes, quibus Raimundus

mundus Cardonius imperabat) quatere, atque affligere non desinebat. Sed post paucos dies classis quæ sex magnas naues onerarias Genuenses quas Caraccas uocant, totidem alias naues & septem triremes habebat, commeatu & magno peditum numero referta missa est, qua uehebatur Salutiarum Marchio, Nemurio defuncto ab Galliæ rege, quàm maximè fieri posset de Caietæ defensione solicito, quiq; eam ob caussam cùm his nauibus, tum alijs quæ non multo pòst uenerunt, paucorum dierum spacio mille Corsos pedites, et tria Vasconum milia misit, in regni exercituumq; administratione successus huius aduentu, Hispanorum classis Neapolim se recipere coacta fuit: & Consaluus ullius rei ibi gerendæ spe amissa, copias ad Molam Caietani agri castellum et Castellonem, contraxit: unde Caietam quasi lata obsidione cingebat multis hominibus cùm in leuibus prælijs tum in discessu amissis, inter quos Vgo Cardonius ab ijs qui in urbe erant tormenti glande ictus cecidit: sed interea omnia reliqua in regno feliciter illi succedebāt. Prosper namq; Columna, Euandri arcem ceperat: & Aquilam cum omnibus reliquis Aprutij oppidis Hispanorum imperio subiecerat: & Calabria penè tota, Capacij comitis recenti pactione, eidem imperio accesserat, neque quidquam aliud præter Russanum, cum Sanctaseuerina ubi Russani princeps obsessus erat, relinquebatur. Quo tempore ceteræ Italiæ partes à metu & laboribus minimè erant immunes: quoniam Florentini iam ante Gallorum in regno neapolitano clades, Pontificis & Valentini iures atque insidias ueriti, præter alios bellicos apparatus, Camensem præfectum, magni in bello nominis ducem, ut omnibus suis copijs, ex-

cepto appellationis honore imperaret, eos quos ipsi me tuebant, propterea quod is Galliæ regis minister esset, & quinquaginta cataphractos sibi ab rege traditos, ex regis uoluntate duceret, circunspectius progressuros: præterea regia auxilia si quando esset opus promptioria fore rati, suis stipendijs conduxerunt: in cuius aduẽtu, omnibus copijs collectis, Pisanorum agros iterum depopulati sunt: nec tamen omnes, quoniam Seresanæ uallis ingressus, quòd ea uallis inter montes & aquas, medio Lucam inter & Pisas itinere sita sit, periculo nõ carebat. De populatis agris, exercitus ad Vicopisanum contendit, quo sine labore potiti sunt: quia præfectus centum Gallis peditibus qui intus erant tanquam regijs hostibus pœnam interminatus, & si egrederentur menstruo stipendio promisso, ut discederent effecit: quorum discessu, oppidani liberã deditionem facere coacti sunt. Vico capto, statim Verruculam ubi pauci milites erant, ne alij ingrederentur obsederunt: deinde tormentis per asperos illorum montium tramites summo labore aductis, qui intus erant paucis petiti globis uita & fortunis conseruatis, deditionem fecerunt. Verruculæ situs, quæ parua arx est, in editissimo monte, in diuturnis bellis quæ in Pisano agro gesta sunt extructa, magni momenti est: nam cum quinq; tantummodo passuum millibus Pisis distet, non modò ad circumpositam regionem, ad eius urbis portas usque infestandam, uerumetiam ad omnem equitatum, & eos qui Pisis egrediantur speculandos oportuna est: & hoc in bello à Paulo Vitellio et alijs sæpius frustra tentata fuerat: sed Pisanorum, Vicipisani quo non capto Florentini Verruculæ castra admouere minimè poterant, defendendi spes, ut non satis

eam

eã munierint in cauſſa fuit. Piſanos Verruculæ iactura magnopere terruit: & tamen, quamuis tanta detrimenta accepiſſent, paucos admodum exteros milites haberent, pecuniæ inopia & commeatus penuria laborarent, ut ſub Florentinorum imperium redire uellent, ueniæ, iniuriarum, quas grauiſſimas Florentinis intulerant, conſcientia impetrandæ deſperatione præſertim adducti, non flectebantur: quam affectionem, eos qui ſummæ in repub. autoritatis erant, maxima cura & infinitis artibus tueri, & conſeruare neceſſe erat: agricolis enim, ſine quibus ſe tueri non poterant, meſſes ſuas amittere graue uidebatur, idcirco uaria ſpe eos fouere ſtudebant, & ſimul etiam plebeios homines, qui magis pacis, quàm belli artibus alebãtur, fictis literis uarijſq; artibus fallendo, & falſis uera miſcendo, & ſi quid noui in Italia accidiſſet, interpretatione ad ſuum propoſitum accommodando, modò hunc, modò illum principem ipſis auxilio uenturum, mentiendo retinebant. Nec tamen in hiſce angustijs aliquo Genuenſium & Lucenſium Florentini nominis antiquorum hoſtium, atque Pandulfi Petrucij, acceptorum beneficiorum parum memoris, auxilio penitus deſtituebantur: & quod maioris erat ponderis, aliqua etiam occulta ope, ſed longè maiore ſpe à Valentino fouebantur: qui quum diu ea urbe ab ipſismet Piſanis ſibi oblata potiri exoptaſſet, ſed ne Galliæ regis animum læderet abſtinuiſſet, nunc ex illius in regno neapolitano calamitatibus audacior factus, patris conſenſu cum Piſanorum ad id Romam miſſis legatis, de accipiendo dominatu agebat, hoc animo, ut totius Hetruriæ imperium occuparet: quod etſi Floren-

timi & Senenſes maximè ſuſpicarentur, tamen priuatis cauſsis publicum bonum impedientibus, fœdus ab Galliæ rege inter Florentinos, Bononienſes & Senenſes propoſitum, non progrediebatur: quoniam Florentini, niſi Monſpolitianus, quemadmodum ab initio actum promiſſumq; fuerat, reſtitueretur, ſocietatem inire nolebant: & Pandulfus Petrucius animo ab ea re, quamuis uerba contrarium ſonum ederent, alienus, eius reſtitutione tantum in ſe Senenſis populi odium concitatum iri aiebat, ut denuò urbe excedere cogeretur: ideo utilius omnibus fore, quò meliori occaſione fieret, aliquantulum differre, quàm eo nunc reſtituto, Senarum occupationem Valentino faciliorem reddere: ſicq; nihil denegando, ſed prolatando, Florentinis ut ſpem pro facto acciperent perſuadere nitebatur: quæ excuſationes ab ipſis reiectæ, Franciſci Narnienſis, qui regis iuſſu Senis morabatur opera, in gallica aula admittebantur & credebantur. Sed Pontifici & Valentino id negocium, niſi quatenus exercitus qui à Galliæ rege parabatur progreſſus ſuaderent, & prout magis uni, quàm alteri regi adhærere ſtatuiſſent, alicui committere non erat in animo: cuius rei uaria erant illorum hoc tempore conſilia, ac quantum poterant animi ſenſum, minimè in regem Galliæ niſi timore coacti propenſum, occultantes: Bononienſium enim Hetruſcarumq; rerum experientia, eius fauore plura adipiſcendi ſpem adimebat: ideo iam ante Hiſpanorum uictoriam indies magis animo ab illo alienari cœperant: & poſt uictoriam audaciores facti, conſuetam eius uoluntatis autoritatisq; rationem non amplius habebant: & quamuis ſtatim poſt Gallorũ clades, ſe Galliæ regis partes ſequuturos aſſeuerarent,

&

& milites quos in regnum neapolitanum mitterẽt conscribere ostendissent, nihilominus nouarũ rerum cupiditate tracti, cum neq; oculos, neq; animum ab Hetruria remouere possent, regi ut se suarum partium apertè profiterentur postulanti, Pontifex tã ambigua respõsa dabat, ut ipse & filius indies suspectiores fierent: quorum simulatio atq; dissimulatio in Romana curia adeo nota erat, ut commune prouerbium inde ortum esset: Pontificem nunquam quod diceret facere: Valentinum uerò nunquã quod faceret, dicere: neq; illorum cum Io. Iordano controuersia adhuc finem habebat: nam & si Valentinus regis iram ueritus, cum illius mãdatum accepit, à molestijs ei afferendis abstinuisset, tamen Pontifex summam ex eo molestiã præse ferens, nunquã regi aut ut armis omnem Io. Iordani ditionem posse occupare sibi concederet, aut illum ad permutationem faciendam cogeret, instare desierat: se ad id nõ ambitione, sed iustissimo eius uicinitatis metu moueri ostendens: nam quum in Cardinalis Vrsini scriptis uacuum folium Io. Iordani propria manu subscriptum esset inuentum, id arguere, illum in rebus ad Mansionem tractatis, eadem in se uoluntate, eorundemq; cum Vrsinis consiliorum participem fuisse. Qua in re rex utilitatis maiore quàm honestatis habita ratione, uariæ pro temporum ratione se gesserat: nunc ut antè Ioanni Iordano fauere, nunc aliquo modo Pontifici satisfacere uelle ostendens: quare cum Ioannes Iordanus Braccianum in regij oratoris qui Romæ agebat, manibus deponere recusasset, rex hanc controuersiam sibi ea lege, ut Ioannes Iordanus intra duos menses se in Galliam conferret, nec ante sententiam ab se latam quicquam innouaretur, permitti

postulauit: cui Ioannes Iordanus qui tum paternis, tum suis in regem meritis, se omnino hac molestia liberatum iri speraverat, necessitate coactus: & Pontifex petitione eo tempore facta, quo Archidux Hispaniæ regum nomine pacē confecerat, potius metu quam alia de causa assensi erant: sed rerum statu Hispanorum victoria immutato, Pontifex quantum rex sua opera indigeret animaduertens, omnem illius ditionem, ea permutatione quam rex declarasset, petebat: rex autem eandem ob caussam Ioannem Iordanum, quamuis inuitum, ad consentiendū induxerat, effeceratq; ut suæ fidei de eo quòd rex pronunciasset, filium obsidem daret: erat enim regi in animo, eam ditionem Pontifici, nisi eodem tempore se in neapolitano bello secum facere apertè declararet, non tradere: sed cum Pitilianenses ubi filius erat, Transiuo regio oratori, qui ad Portum Herculis eius recipiē di gratia uenerat, eum tradere recusassent, ipsemet Ioannes Iordanus qui redierat, Portum Herculis petijt, seq; ipse oratori dedidit, qui illo imprudenter accepto naui imposuit: quod quamprimum rex cognouit, eum liberari iussit. Interea apparatus bellici, quibus cis & trans alpes uti constitutum erat, accelerabātur, quoniā Alibrettus & Giensis Tribunus cum quadringentis cataphractis, & quinq; partim Heluetiorum, partim Vasconum peditum millibus, in Ghiennæ regionē, ut Fonterabiam uersus bellum mouerent, profecti erant, & in Linguadoccam, Ruisius Britto Tribunus, rußinonensem agrum infestaturus, octingentos cataphractos, & octo partim Heluetiorum, partim Gallorum peditum millia duxerat: eodemq; tempore classis quæ Cataloniæ & Valentini regni oram infestam redderet soluebat: &

in Ita-

in Italia rex Tramolliam, cui tunc cõmuni omnium cõsensu, primus in re bellica totius gallici regni locus tribuebatur, exercitus imperatorem destinarat: & Diuionensem præfectum ad octo Heluetiorum millia adducẽdi miserat: cataphracti autẽ & reliquus peditatus properabant: nec tamen tantæ erant copiæ, quantæ initio fuerant decretæ: id autem fecit rex, non quòd facultas deesset, aut ut sumptus minores faceret, sed tum, ut, quẽ adhodum ualde utile censebatur, citius in regnum neapolitanum ducerentur: tum etiam quia Alegrius, cum rerum quæ illic gerebantur statum indicaret, exercitus reliquias ualidiores, & oppida, ac principes qui adhuc in eius fide permanebant, firmiores esse, quàm re uera essent affirmauerat: ac deniq; quòd ab omnibus ijs qui suarum in Italia partium essent, auxilia postulaverat: quare Florentini Camensem præfectum cum quinquaginta cataphractis, & centum quinquaginta alijs suo ære ei concesserunt. Ferrarienſiũ dux, Bononienses & Mantuanus qui regis accitu ipsemet ad id bellum proficiscebatur, singuli centum grauis armaturæ equites, & Senenses totidem tradiderunt: quæ copiæ octingentis cataphractis, & quinq; Vasconum, quos Tramollia in Italiam ducebat, & octo Heluetiorum millibus qui expectabantur, ijsq; militibus qui Caietæ erãt, additæ, mille & octingentorum, partim Gallorum, partim Italorum numerum, & insuper decẽ & octo peditũ millia constituebant: præter quos terrestres apparatus, & ualidissima classis soluerat, adeo ut omnes à nullo Galliæ rege, uiribus terra mariq; cis atq; trans alpes collectis maiores potentioresue apparatus factos memoriæ traditum fuisse faterentur. Sed regium exercitum antequam regi

à Pontifice & Valentino cautum esset, Romam pertrãsire minimè tutum cẽsebatur, cum præsertim multas ob causſas plurimaq; indicia, & quia Valentini ad Consaluum multo ante interceptis literis, inter eos, ut si Consaluus Caietam expugnasset, regni rebus in tuto collocatis, cum exercitu progrederetur, Valentinus Pisas occuparet, & Consaluo coniunctus Hetruriam ambo inuaderent, tractatum fuisse animaduertebatur, suspicandi iustissimã causſam haberet: idcirco rex exercitu iam in Insubriam traducto, ut tandem animum suum declararent summoperè urgebat: qui etsi audirent, & cum omnibus agerent, tamen ex aliorum molestijs quæstum facere & mercaturam exercere commodum tempus adesse rati, magis in Hispanos propensi erant, sed manifesto cum periculo, ne gallicus exercitus imperium suũ inuaderet: sicq; unde præmia & dignitates cõsequi spe rasſent, damna & molestias perciperent, retinebantur. Qua in dubitatione, sententiam suam quoad fieri posset sustinentes, utranq; partem palàm milites Romæ cõscribere patiebantur: sed tandem rege acrius instante, Valentinum cum quingentis grauis armaturæ equitib. & duobus peditum millibus, si rex illi non modò Ioannis Iordani ditionem, uerumetiam ut Senas occupare posset concederet, regia castra secuturũ promittebant: tamen cum ad transactionem ipsam deueniendum erat, ut qui quo ex rerum euentu suo more consilium capere possent, ab ijs quæ inter eos tractata fuerant, nouis introductis difficultatibus uariare, suamq; denuo mentem occultare: ideo alia ratio inuenta fuit, qua Pontifex, ut communis omnium pater maneret, neutri parti se fauturum, sed gallico exercitui per pontificium imperium

perium iter concessurum, & bello in regno neapolitano uigente, nec Florentinis, nec Senensibus, nec Bononiensibus, molestum futurum promittebat: quas conditiones rex tandem, quamuis parum decoras, neq; sibi, neq; ijs quos in Italia in fide sua haberet tutas agnosceret, ut exercitus sine longiori mora in regnum transiret admisisset: uerùm, quoniam certus non erat, si quid suis in regno accidisset, Pontificem & Valentinum sese ipsius hostes non declaraturos: præterea nec satis securus quominus copijs suis Latio digressis, ipsi fide neglecta, Hetruriam quæ proprijs dissidijs, & ob auxilia regi data debilis ac penè inermis relinquebatur aggrederentur: uerisimile enim erat, quum sibi eis tantis occasionibus immoderatos quæstus proposuissent, eã rem, uel quamuis aliam aggressuros. Sed ecce tibi in summo maioris spei fastigio, ut mania & fallacia sunt hominũ consilia, Pontifex repente ex uinea prope Vaticanum, quo sui ab æstu recreandi gratia ad cœnam se contulerat, penè exanimis in regiam suam, ac paulò pòst eius quoq; filius eodem modo fertur: sed Pontifex postero die qui fuit xviij Augusti, mortuus pontificio ritu, in D. Petri ædẽ, ater, tumefactus, totusq; deformatus, quæ apertissima sunt uenceni indicia elatus fuit: at Valentinus ætatis uigore, optimis statim, atq; ei ueneno accommodatis remedijs usus, longa & graui ægritudine oppressus, uitam tamen conseruauit. Huius casus uenenum caussam fuisse constans opinio fuit, & cõmuni fama res in hunc est acta modum. Valentinus qui eidem cœnæ interfuturus erat, Adrianum Corneti Cardinalem, in cuius uinea cenaturi erant, ueneno tollere constituerat: neque enim ignotum est, hanc fuisse patris & ipsius frequentẽ con-

ſuetudinem, ut ueneno non modò aduerſus hoſtes ultionis uel metus gratia uterentur, uerumetiam nefaria diuitum proprijs facultatibus ſpoliãdi cupiditate, in Cardinales & alios aulicos, etiamſi nullam unquam ab illis iniuriam accepiſſent, cuiuſmodi fuit ditiſſimus ille S. Angeli cardinalis: quin etiã amiciſſimos coniunctiſſimoſq; eodem modo acceperunt: ut Capuanũ & Mutinenſem Cardinales, qui eis utiliſſimi fidiſſimiq; miniſtri fuerãt. Valentinus igitur ſuum ſecutus morem, quum lagenas quaſdam uino uenenato plenas præmiſiſſet, easq; miniſtro cuidam rei minimè cõſcio, cum mandato ne cuiquam daret tradidiſſet, fortè fortuna Pontifex ante cœnæ tempus eò uenit, qui ſiti, ingentiq;, ut tunc erat, æſtu uictus, potum petiuit: ſed quia nondum ex Vaticano ea quæ ad cœnam erant neceſſaria allata fuerant, miniſter is qui id uinum uelut præſtantius conſeruari crederet, ex eis lagenis quas Valentinus præmiſerat, Pontifici infudit: Valentinus patre bibente eò ſuperuenit, atq; ex eodem uino bibit. Ad defuncti Alexandri ſpectandum corpus, in D. Petri templum urbs tota incredibili lætitia accurrit: nec cuiuſquam oculi Draconem illum, qui immoderata ambitione, & peſtifera perfidia, omnibusq; horrendæ crudelitatis, monſtruoſæ libidinis, & inauditæ auaritiæ exemplis, ſacris atq; profanis rebus abſque diſcrimine uenditis uniuerſum orbem uenenis infecerat extinctum ſpectando expleri poterãt: qui nihilominus ab ineunte ætate ad extremum uſq; uitæ ſuæ diem, ſingulari ac penè perpetua felicitate, maximaq; ſemper appetens, & plura q̃ optaret perpetuò adipiſcens, elatus fuerat: quod exemplũ ad illorum qui humanorũ oculorũ imbecillitate diuinorũ iudiciorum arcana ſe uidere arbi-

arbitrantes, quicquid mortalibus uel fausti uel aduersi accidit, ex bene maléue factorum causis manare aiunt, arrogantiam retundendam potentissimum est: quasi nõ quotidie multos bonos iniustè uexari: & contrà, plerosque improbos ad non meritos honores euehi, cernere-mus: quasi secus interpretando, de Dei iusticia potentiáue detraheretur, cuius amplitudo breuibus ac præsentibus terminis minimè inclusa, alio tempore & loco, larga manu æternis præmijs atq; supplicijs, iustos ab iniustis discernit. Sed Valentinus in Vaticano grauiter decũbens, omnes copias suas circa se cõtraxit: & cum antea semper in patris obitu partim armorum suorum terrore, partim Hispanorum Cardinalium qui undecim erãt suffragijs Pontificem ex arbitrio suo eligere cogitasset, tunc temporis, propter grauissimam ægritudinẽ, & hoc & reliqua omnia longè difficiliora quàm prius cogitasset inueniebat: quare uehementer indignatus, querebatur, quòd cum aliàs sæpius omnia quæ in parentis morte accidere possent cogitasset, omnibusq; remedia inuenisset, sibi, ut & ipse eodẽ tempore tam periculoso morbo detineretur fieri posse, nũquam in mentem uenisset: ideo cum consilia non ad ea quæ antè cogitarat, sed ad præsentem necessitatem accõmodanda essent, se eodem tempore Columniorum & Vrsinorum odium sustinere non posse ratus, & ne in se conspirarent ueritus, ijs potius quos in fortunis tantùm, quàm ijs quos in fortunis & sanguine læserat fidere statuit: quapropter Columnijs & Vallensi familiæ quæ eandem factionem sequebatur statim recõciliatus, ijs ut in propria regna rediret inuitatis, arces quas magno sumptu Alexander munierat, auxeratq; restituit. Sed hæc neq; ad eius securi-

tatem, neq; ad Romanæ urbis, ubi omnia timore & tumultu erant plena, tranquillitatē satis habebant momēti: quoniam Prosper Columna in Vrbē uenerat, & tota Columniorū factio arma ceperat: et Fabius Vrsinus suæ familiæ ædes in Monteiordano ingressus, cum magna Vrsinæ factionis turba aliquot tabernas, & mercatorū atq; Hispanorum aulicorum domos incēderat: in cuius gentis nomen propter tyrannidis in Alexandri pontificatu ab illis usurpatæ memoriā, ferè omnium animi erant concitati: & Valentini sanguinem sitiens, multos peregrinos milites conscribebat: & Barptolomæū Aluianum, qui tunc Venetis militabat, ut eum reliquis Vrsinis suis ad tot iniurias ulciscēdas properaret urgebat. Suburbium & Quintiana prata Valentini copijs erāt referta, & Cardinales se non tutò in Vaticanum conuenire posse rati, ad Mineruæ conueniebant: quo in loco præter antiquum morem, Alexandri exequias, sed serius consueto celebrare incœperant. Consalui Romam aduentus timebatur, præsertim quia Prosper Columna certum Hispanorum militū numerum Marini reliquerat, & quia Valentini cum Columnijs reconciliatione, hispanicam factionem se secuturum promisisse credebatur. Sed multo magis gallici exercitus aduentus formidabatur, qui ad eum usq; diē lentè processerat, quia publica Heluetiorum cōcilia, infaustis suæ gentis in regno neapolitano successibus territa, antequam regijs ministris pedites apud se conscribendi facultatem dedissent diu dubitarant: & ferè omnib. ducibus & delectis peditibus eadē de caussa ire recusantibus, serius conscripti, & in itinere lenti fuerant. Sed Pontificis morte exercitus, cui Mantuanus uelut regis uicārius, & cū eo,

& si

& si non nomine, re tamen ipsa Camensis præfectus, et Sandricurtius præerant: quoniam Tramolia æger Parmæ hæserat, Heluetijs minimè expectatis, in Senensem agrum, ut Romam contenderent uenerant: sic enim rex imperauerat, atque etiam gallicam classem quæ Caietæ erat, Hostiam, ut Consaluum si fortè, quemadmodum ferebatur, exercitum Romam quo Cardinales ad libitum suum Pontificem eligere cogeret, ducere uoluisset, impediret, petere iusserat: tamen quia mercatores, in literis quibus pecunia ex Gallia representari iubebatur, recipiendis, propter Romanarum rerum perturbationem se difficiles exhibuerant: & Heluetij qui iam in Senensem agrum peruenerant, nisi prius stipendia accepissent, ulterius progredi recusabant, aliquot dies inter Bonconuentum & Viterbium substitere. Quo tempore non minores erant in Latio, & in plerisq; alijs Pontificij regni & Valentini locis tumultus: quoniam Vrsini, & omnes Romani principes, in suas quisque fortunas redibant. Vitellij Ciuitatem castellum redierant, & Ioannespaulus Ballio, coniuratione fretus, Perusiam oppugnauerat: & quamuis ab hostibus fugatus recedere coactus sit, tamen cum multis copijs & publicis Florentinorum auxilijs. denuò reuersus, ualida impressione facta, non sine aliqua hostium & suorum cæde ingressus est. Plumbinates quoque arma ceperant: & quamuis Senenses id oppidum ocupare conati sint, tamen Florentinorum ope prior dominus rediit. idem in suis regnis Vrbinatium dux, Pisauri, Camerini, & Senogalliæ principes faciebant: sola Aemilia, etsi Venetorum, qui Rauennæ magnas copias comparabant metu non careret, in Valentini fide pacata permanebat:

quòd reipsa quanto ei regioni tolerabilius fuisset uni tantùm principi eiq; potenti parêre, quàm cum singulæ ciuitates proprium principem habebant, qui nec propter imbecillitatem eos tueri, nec propter inopiam beneficijs afficere poterat: quin potius cum se paruis uectigalibus quæ haberet alere non posset, illos opprimere cogebatur: illud etiam homines in memoriam reuocabant, propter illius autoritatem atque potentiam, & sinceram iuris administrationem, eam regionem à factionum tumultibus quibus antea semper crebris hominum cædibus uexari solebat, immunem fuisse: quibus rebus & beneficijs quoque in multos illorum collatis, in militares homines stipendijs in togatos, sui & Pontificij imperij magistratibus distribuendis, & sacerdotibus apud patrem ad sacra beneficia obtinenda commẽdandis, populorum animos sibi deuinxerat: quare nec aliorum exempla qui omnes rebellabant, nec ueterum principum memoria, eos à Valentino alienabat: quem uel tot angustijs oppressum, tamen et Hispani & Galli, amplis promißis sibi adiungere summopere nitebãtur: nam præter ipsius copiarum usum, Hispanorum cardinalium suffragia ad futuram pontificis electionem adipisci sperabant. Ipse uerò etsi propter Columniorũ reconciliationem illum Hispanis adhæsisse opinio fuerit, nihilominus cum nulla alia re quàm metu, ne Vrsinis coniungerentur, ad id esset impulsus: tunc uerò quẽadmodum aiebat, se ad nullam rem in Galliæ regem tenendã teneri uelle declarasset, quia & Romæ ubi Galli tam propinquum exercitum habebant, & in alijs suis fortunis, magis ei & nocere et prodesse poterant quàm Hispani, Galliæ regis partes sequi cõstituit: idcirco primo

mo Septembris die cum Sanseuerinati cardinale & Transiuo regio legato, pro rege stipulãtibus, conuenit, copias suas ad neapolitanum & quoduis aliud bellum in quemcunq;, excepto Pontificis imperio gerendum, promittens, & uicissim regij procuratores, regem ad eius cum omni ditione quam possidebat defensionem, et ad auxilia quibus ea quæ amiserat recuperare posset subministranda obligarunt. Præterea Valentinus, se plurimorum Hispanorum cardinalium suffragia pro cardinale Rotomagensi captaturum spem faciebat: qui Pontificatus sui regis autoritate, opibus, & armis adipiscendi spei plenus, statim post Pontificis obitum ex Gallia ut Romam contenderet profectus erat: secumq; præter Aragonium cardinalem, Ascanium quoque adducebat: qui ante biennium è Bituricẽsi turri liberatus, postea in aula in honore habitus, & ab Rotomagensi ualde humaniter acceptus fuerat, quòd ueterem eius autoritatem qua in Romana curia pollere solebat, & maximas amicitias atque clientelas, sibi primo pontificatus interregno profutura speraret: quæ fundamenta nõ admodum firma erant, quia nec Valentinus sibi de Hispanis cardinalibus, qui magis hominũ more propriæ utilitatis, quàm gratiæ ob beneficia tum à patre, tum ab ipso accepta referendæ studiosi erant: & quia plerique illorum regum suorum animos offendere nolentes, nunquam id commisissent, ut Gallum cardinalem pontificem crearent: nec Ascanius si maximè potuisset, ut Rotomagensis ad spes omnes quæ sibi & familiæ suæ relinquebantur deprimendas & extinguendas ad pontificatũ ascenderet, assensus esset. Noui Pontificis creatio cum quia defuncti exequiæ, ante quarum finem

(*sunt autem nouendiales*) *Cardinales, ex ueteri more locum suffragijs ferendis destinatum, quem ipsi Conclaue uocant, non ingrediuntur: tum quòd ad seditionis, in tanta rerum perturbatione, & tam graui principum dissensione occasiones & pericula uitanda, Cardinales qui præsentes aderant, absentibus cardinalibus ueniẽdi tempus concedi uoluerant: qui cum uenissent, Senatus, propter Valentini copias, & quia Gallicus exercitus, tandem totus inter Nepet atq; Insulam collectus, quiq; Romam usque castra extendere cogitabat: siue quòd ne aduersa factio Collegium ad libitum suum facere cogeret uererentur, siue quòd Rotomagensis ad maiorem sui securitatem, utq; eis copijs ad Pontificatum consequendum se usurum speraret, Tiberim antequam nouus pontifex creatus esset transire recusabat, electionem minimè liberam fore uerebatur: quæ tandem post multas contentiones collegio, se alioqui conclaue ingressurum negante, hac ratione sunt composita, quòd Rotomagensis pontificum collegio, gallicum exercitum Nepetis atq; Insulæ fines minimè excessurum, fidem suam obstrinxit, & Valentinus Nepet profectus est: deinde, ducentis grauis & trecentis leuis armaturæ equitibus, Ludouico Mirandulano & Alexandro Triultio ducibus in Gallica castra missis ad Ciuitatem castellanam se contulit: & collegium multis militibus ad urbis præsidium conscriptis, & tribus antistitibus conclauis custodiæ præfectis, si quem tumultum perciperent, eius aperiendi autoritatem dedit, ut singulis Cardinalibus liberam quocunq; uellent proficiscendi facultatem habentibus, omnes eos cogendi spem amitterent. Cardinales tandem numero triginta octo, Conclaue ingressi sunt,*

ubi

ubi dißidium quod alijs temporibus moram afferre solebat, in causſa fuit ut intra paucos dies nouum pontificem crearint: nam propter alias singulorũ cupiditates, & præcipuè propter contentionem quæ Gallicæ factionis Cardinalibus cum Hiſpanis uel Hiſpaniæ regibus fauentibus erat, non de homine conuenientes, ſed proprio periculo, cum res Romana in tanto metu, atq; tumultu eſſet, & caſuum qui tam difficilibus temporibus, interregno præſertim pontificali, accidere poſſent cogitatione territi, Rotomagenſi quoque Cardinale, in quo indies magis eius adipiſcendi ſpes minuebatur conſentiente, Franciſcum Picolhomineum, Senenſem cardinalem, quem quia ſenex erat, & tunc temporis infirma ualetudine, omnes breuiſſimo tempore ſupremum diem obiturum exiſtimabant, Pontificem crearunt: qui Cardinalis certè erat integræ famæ, alijsq; dotibus tanto gradu minimè indignus cenſebatur: hic ut Pij Secundi, patrui ſui, à quo in Pontificum collegium cooptatus fuerat, memoriam renouaret, Pius tertius nuncupari uoluit. Pontifice creato, gallicus exercitus, cum nullam ultra moræ cauſſam haberet, antea deſtinatum iter ingreſſus, ſtatim Tiberim traiecit: & tamen nec Pontificis electione, nec exercitus diſceſſu, Romani motus ſedabantur: Aluianus enim & Ioannespaulus Ballio qui coniuncti in peruſino agro milites conſcribebant, expectabantur: & Valentinus grãui adhuc ualetudine oppreſſus, illorum aduentum metuens, cum ducentis & quinquaginta grauis armaturæ, & totidem expeditis equitibus, & octingentis militibus, fide à Pontifice, res ſe aliqua pactione ſedare melius poſſe ſperãte accepta, Romam uenit. Sed cum Valentinus, & Vrſini iuſtiſſima

eius sanguinis siti accensi, quique nouas perpetuò copias conscribebant, intra eadem mœnia essent, hique à Pontifice, pontificumque collegio, ius sibi citò administrari postulassent, præcipuum tamen ultionis fundamentum in armis saltem quamprimùm Ioannespaulus Ballio & Aluianus aduenissent, ponebant: ex quo urbs suburbiũ in quo Valentinus castra habebat, perpetuò ferè tumultuabantur: quæ contentio non modò populum Romanum & curiam perturbabat, sed, ut creditur, Gallorum rebus plurimum obfuit: nam cum Vrsini se ut Valentini rebus confectis, ad Galliæ aut Hispaniæ regis stipendia proficiscerentur adornarent, & illorum arma ad belli victoriam non parui momenti fore existimarentur, ab utraque parte amplis conditionibus inuitabantur: sed cum sua natura magis gallici nominis studiosi essent, Rotomagensis Cardinalis cum Iulio Vrsino, qui totius familiæ nomine, Aluiano, cui locus honestus relictus fuit, excepto agebat, pactus est. Sed Aluiani aduentu omnia sunt turbata: nam etsi initiò cum eodem Cardinale ferè conuenisset, tamen temporis fermè momento cũ Hispano oratore loquutus, se cum uniuersa Vrsina familia, Ioanneiordano excepto, cum quingentis grauis armaturæ equitibus, & sexaginta in singulos annos aureorum numũm millibus Hispanis addixit: in quam sententiam, ut ipse constanter asserebat præcipuè fuerat impulsus, quòd indignè ferret, Rotomagensem Pontificatus cupiditate etiam tum flagrantem, Valentino quòd eius opera Hispanorum Cardinalium suffragia maxima ex parte consequi speraret, fauere: quamuis Cardinalis culpam quæ ipsi ascribebatur in alios trãsferens, Venetos eius rei autores fuisse sibi persuasum esse

esse præ se ferret, qui, quòd Galliæ regem neapolitano regno excludi cuperent, non modò in hunc finem illum à suis stipendijs discedere, se eundem illi, ut ferebatur, locum seruaturos promittentes, passi essent: uerumetiã ut prima stipendia promptiora essent, hispano oratori quindecim aureorum numûm millia mutuò dedissent: quod etsi non penitùs certum esset, tamen uenetum legatum huic negocio se apertè immiscuisse negari non poterat. Alij ampliores ab Hispanis conditiones propositas in caussa fuisse aiebant: quia ipsis & reliquis ex eadem familia, oppidorum in regno neapolitano quorundam ius, & fratri opima sacerdotia se daturos, ac, quod ille magni faciebat, bello confecto, duo Hispanorum peditum millia ad bellum quod contra Florentinos in Petri Medicis gratiam gerere in animo habebat, auxilio missuros promiserant. Opinio fuit Ioannempaulum Ballionem, qui unà cum Aluiano Romam uenerat, quemadmodum eius exemplo eodem tempore cum Gallis & cum Hispanis agebat, similiter in conditione capienda sequuturum. Sed Rotomagensis Cardinalis Vrsinorum alienatione, qua spes Gallorum antea ferè certæ in dubium reuocatæ esse animaduertebantur permotus, statim omnibus quæ petijt concessis ad regis sui stipendia, cum centum & quinquaginta grauis armaturæ equitibus, quamuis sub Florentinorum nomine (sic enim uoluit Ioannespaulus ut certior esset, stipendia quæ ex ea summa quam illi ex fœdere regi debebant deducenda erant, se statis temporibus accepturũ) pertraxit: & tamen Ioannespaulus Perusiam ad militẽ conscribendum reuersus, & centum quadraginta auri libris acceptis, magis ex communi rerum cuentu agens,

suaq; studia & commoda, quàm honesti & militaris fidei rationem sequutus, neenon uarijs coloribus profectionem ad exercitum suam protrahēs, Perusia pedem non mouit: quod Rotomagensis ideò fieri censuit, quòd Ioannespaulus, eius temporis Italiæ ducum parum integram fidem imitatus, iam tum cum secum pactus est, Bartolomæo Aluiano & Hispanis se sic facturum promisisset. Vrsinorum conuentioni coniuncta fuit pax inter illos & Columnios, eadem hora in hispani oratoris domo confecta, quem unà cum ueneto, uno animo, suarum controuersiarum arbitros fecerunt: quorum coniunctione territus Valentinus, quum Roma discedere statuisset, & iam iam Braccianum, quia Ioannesiordanus se illum inuiolatum eò perducturum Rotomagensi fidem dederat, iturus esset, Ioannespaulus et Vrsini, qui illum adoriri statuerant, cum per Angelicæ arcis pontem suburbium ingredi non potuissent, Roma egressi, & longo circuitu ad portam quæ Turrionis dicitur, quæ tum clausa erat, profecti, eam incēdunt: ingressiq;, cum nonnullis Valentini equitibus pugnam ineunt: & quamuis multi galli milites qui nondum Roma discesserant, ei auxilio uenerint, tamen cum hostium uires maiores essent & ingens impetus, milites autem ipsius quorum numerus iam antea ualde imminutus erat, fugæ signum darent, unà cum Scyllaceo principe, & aliquot Hispanis purpuratis in Vaticanum cōfugere coactus est: unde statim in Angelicam arcem pontificis consensu ab arcis præfecto, qui adhuc idem erat qui superioris pontificis tempore fuerat, quandocunque discedere uellet in sua potestate fore fide accepta, se recepit: eius autem copiæ dissipatæ sunt. In hoc tumultu Camen-

sis

sis præfectus leue uulnus accepit: & Rotomagensis eo die magno in metu fuit: offensionum caussa hoc facto remota, & tumultus pariter Romæ sedatus, adeo ut paulatè noui pontificis electioni operam dare cœperint, quoniam Pius, cardinalibus spe in sua creatione concepta minimè fraudatis, uigesimo sexto post die, quam erat ad pontificatum assumptus, ex hac uita migrarat. Post cuius obitum, cum pontificum collegium aliquot dies conclauis ingressum distulisset (uoluerunt enim Vrsinos, qui ut legionis suæ numerum explerent, ibi manserant, prius Romà discedere) electio extra conclaue decreta fuit: nam Hostiensis, qui S. Petri in Vincula cardinalis appellabatur, amicis, autoritate, & opibus potes, tot suffragia sibi obstrinxerat, ut qui contrà sentirent, se opponere non audentibus, iam certus & designatus Pontifex conclaue ingressus, nouo atque hominum memoriæ antea inaudito exemplo, antequã conclaue claudderetur, eadem nocte, quæ fuit postrema Octobris, ad pontificatum assumptus fuerit: qui uel primum suũ Iuliani nomen intuitus, uel ut fama fuit, quo cogitationũ suarum magnitudinem indicaret, uel ne etiam nominis præstantia Alexãdro cederet, Iulius, eius nominis inter omnes quotquot fuerant pontifices Secundus appellari uoluit. Magna certè fuit omnium mortalium admiratio, Pontificatum tanto consensu, Cardinali, quem difficilimodum natura esse, cunctis formidandum, & omni tempore inquietum, notissimum erat, quiq; ætatem in continuis molestijs consumpserat, necessitate coactus, multos læserat, odia & simultates cum multis magnis uiris exercuerat, delatum fuisse: sed mox singula perpẽdenti, caussæ, quibus omnibus impedimentis superatis,

ad tantum gradū euectus fuisset, apparebant: cum enim diu Cardinalis admodum potens fuisset, magnificentia qua reliquos omnes superauerat, & animi magnitudine non modò amicorum multitudine, uerumetiam inueterata admodum in curia autoritate pollebat: præterea pontificiæ dignitatis libertatisq; defensor princeps habebatur: sed multo magis illum promouerunt immodica atq; infinita promissa quæ cardinalibus, principibus nobilium primoribus, & ijs qui sibi hac in re adiumento esse possent, in omnibus quæ petere potuerunt facta: adhæc pecunias, sacerdotia, dignitates tam ex suis, quā ex alienis distribuendi facultas, quia multi eius liberalitatis fama permoti accurrere, sponte ei pecunias, nomē officia & beneficia, quibus ad suam uoluntatem uteretur, certatim offerre: nec fuit aliquis qui cogitaret, eius promissa longè maiora esse, q̄ ut ea pontifex factus præstare posse aut debere uideretur: diu enim aperti ac ueracis famam obtinuerat, ita ut Alexandex VI eius tā acerbus inimicus, in reliquis illum carpens, ueridicum hominem esse fatebatur: quam laudem ille, cum sciret à nullo homines facilius decipi, quàm ab eo qui decipere nunquā solitus sit, uel huiusmodi saltē nomen habeat, ut pontificatum adipisceretur, parui fecit. Huic electioni assensus est Rotomagensis, quia cum se pontificatum adipisci non posse animaduerteret, hunc, quē admodum hactenus fuisse existimabatur, sic in posterū sui regis amicum fore sperauit. Ascanius quoq; Cardinalis, prius illi, ueterum contentionum, cum uterq; purpuratus ante Alexandri pōtificatum, Rom. curiam sequebatur, memoria depositā, reconciliatus, assensus est: quia cū eius naturam melius quàm Rotomagensis agnosceret, illum

Pon-

Pontificem factum perinde, ac multo etiam magis quã in minori fortuna, inquietum fore, eaq; consilia quæ sibi ad Insubriæ imperiũ recuperandum uiam aperire possent, habiturum sperauit. Hispani quoq; etsi primùm animo essent alienissimo, tot tamen alia suffragia cõcurrere animaduertentes, ideoq; se eius dignitatis impediendæ impares rati, assentiendo mitigare, quàm repugnando irritare tutius existimarunt: & aliqua ex parte ingentibus ipsius promissis freti, & Valentini suasionibus precibusq; permoti, consenserunt: qui ad tantã calamitatem redactus erat, ut quoduis periculosum consilium sequi cogeretur, nõ minus quàm cæteri spe frustratus: eius namq; filiam Franciscomariæ Riuereo urbis præfecto suo nepoti se matrimonio iuncturum, pontificatus copiarum imperium confirmaturum: & quod maioris erat momenti, ad Aemiliæ Flaminiæq; possessionẽ quæ arcibus exceptis iam ab eius imperio defecerant, recuperandã auxilia daturum promisit: quarũ prouinciarũ res, nouis rebus & mutationibus plenæ, Pontificis, qui se tunc imparem ad eas ex arbitrio suo constituendas perspiceret, & Venetorum imperium in ea Italiæ parte dilatari uix ferre posset, animum uarijs cogitationib. angebant: quamprimum enim Valentini in Angelicam arcem fuga, & copias quæ cum illo erant dissipatas, in Aemilia cognitum fuit, ciuitates quæ antea illum constanter expectauerant, spe amissa, diuersas rationes inire cœperunt: Cesenates ad priscinam pontificij imperij fidem redierant: Imolenses arcis præfecto, nõnullorum ciuitatis principum opera interfecto, alijs pontificium, alijs Riariorum ueterum dominorum dominatum exoptantib. ancipites erant: Foroliuienses qui diu, antequã

Xysti Pontificis conceſſu Riarijs ſubijcerentur, Ordelaffis paruerant, Antonium Riarium reuocauerant, qui prius Venetorum ope redire conatus, deinde ne illi, ut ea urbe ipſi potirentur ſuo nomine abuterētur ueritus, ad Florentinos conuerſus illorum auxilio redierat. Piſaurum Ioannes Sforti a, Ariminum Pandulfus Malateſta, uterque à populo uocatus redierant. Sed Dionyſius Naldius ueteranus Valentini miles, ab ariminenſis arcis præfecto accitus, ei opem laturus eò ſe contulit: idcirco Pandulfo eiecto, ciuitas ſub Valentini dominatum redijt: ſoli Fauētini diutius in eius fide permāſerāt: ſed tādem illius reditus ſpe deiecti, ad Manfredorum ueterum dominorū reliquias conuerſi, Aſtorrē iuuenēex ea familia, ſed notū, quia nullus erat ex legitimo toro natus, acceſſiuerunt. Veneti ad totius Aemiliæ imperiū aſpirantes, ſtatim poſt Alexandri obitum multos milites Rauēnam miſerant, cum quibus noctu ex tempore Ceſenam adorti ſunt: at populo fortiter urbem tuēte, ipſi qui ſine tormentis, & magis inſidijs quàm uiribus freti uenerāt, in Rauennatem agrum redierunt, in omnia quæ imperij in ea prouincia augendi occaſionē dare poſſent, intenti, quam mox Dionyſij Naldij cum Fauentinis diſſenſio aperuit: nam cum Dionyſio Fauentinos ſub Manfredorum à quibus cum Valentinus eam urbem oppugnauit defeterat, imperium redire moleſtiſſimū eſſet, Venetis accerſitis uallis Lamonis arces quib. ipſe præerat eis tradidit: qui paulò pòſt Fauentinæ arcis præfecto pecunia corrupto, trecentos pedites in eam miſerunt: eodem quoque tempore Foripopilij arcem, & pleraque alia Aemiliæ caſtella occuparunt, & copiarum partem ad Fanum fortunæ oppugnandum miſerunt: ſed populus ſe Pon-

se Pontificis nomine constanter defendit. Ariminum quoque populi consensu, antea cum Pandulfo Malatesta se illi Citadellam patauini agri oppidum, annuum stipendium, & grauis armaturæ equitum turmam in perpetuum daturos pacti, intromissi sunt: mox summo studio ad Fauentiæ oppugnationem conuersi. Fauentini enim arcis, quæ quòd in depresso loco sita est, & ipsi eã statim profunda fossa à ciuitate separassent, parum illis obesse poterat, iactura minimè territi, & bene in Manfredorum nomen affecti, atq; Fauentiæ dominatum, ab Lamonis uallis incolis, alijs promitti ægreferentes, strenuè se tuebantur: sed cum uires ad defensionem deficerent, quia Veneti Christophoro Mauro legato exercitum & tormenta urbi admouerant, & optima quæque agri loca occuparant, ab Iulio iam Pontifice, cui hæc audacia molestissima erat, opem flagitabant: cum autem is in ea sede nouus esset, opibusq; & uiribus careret, nec ab Galliæ aut Hispaniæ regibus tum grauioribus rebus occupatis, tum quia neutri illorum adhærere uolebat, auxilia speraret, nulla alia ratione, quàm pontificij nominis autoritate, prospicere eis poterat: quæ, ut quanti unà cum amicitiæ, qua diu ei reip. cõiunctus fuerat ratione, apud senatum uenetum esset experiretur, Tiburtinum episcopum Venetias, quòd cum Fauentia in pontificatus iure esset, ipsi ab hac iniuria pontifici, qui antequam ad eum gradum ascenderet, semper ipsorum reip. coniunctissimus fuerit, & à quo nunc ad ampliorem fortunam euecto, ueteris beneuolentiæ uberrimos fructus sperare possent, inferenda, non abstinerẽt, expostulatum misit. Credibile est eos ipsos qui antea ut se Pisanis reb. nõ immiscerent, regni neap. portus pi-

gnori ne acciperent, Insubriam cum Galliæ rege ne diuiderent, sua erant, in senatu fuisse: qui, si indies multis magis odiosi atq; suspecti fierent, & reliquorum odijs pontificum quoq; inimicitiam adiungerent. quid tandē inde futurum esset, cogitarent: sed cum ambitiosa consilia tam felices exitus habuissent, omnib. uelis tam propitio fortunæ uento datis, eorum qui contrarium suadebant uerba non audiebantur: ideo summo consenju pōtificio legato tale responsum datum est: Eum senatum semper S. Petri in Vincula Cardinalem, propter diuturnam amicitiam, innumeris, mutuis utrinq; officijs atq; beneficijs confirmatam, ad pontificatum euehi summopere exoptasse: neq; ullo pacto dubitandum esse, quin quem Cardinalem ita obseruassent, eundem nunc multo magis Pontificem obseruaturi essent: uerum se qua in re, si oblatam Fauentiæ adipiscendæ occasionem amplecterentur, eius dignitatem læderent nō animaduertere: quòd ea ciuitas non modò non pontificum nomine possideretur, sed etiam ipsimet Pontifices se eius omni iure spoliassent: atq; in sacro collegio ac senatu omnem dominatum in Valentinum ducem plenè transtulissent: illud quoque in memoriam reuocabant, ne antè quidem eam concessionem pōtifices post hominum memoriam unquam Fauentiam possedisse: sed nouis semper uicarijs, nullum aliud præter censum quendam quem ipsi quoq; si quidem tenerentur, pendere promittebant, imperij signum agnoscentes, concessisse: nec Fauentinos Pontificum dominatum exoptare, imò ab eo abhorrentes, Valentini nomen ad extremum usque coluisse: & eius omni spe sublata, ad Manfredæ familiæ nothos accersendos præcipites ruisse: ad extremum rogare, ut

Pontifex

Pontifex eandem in senatum uenetum, qua Cardinalis cum prosecutus erat, beneuolentiam conseruare uellet. Pontifex de Venetorum animo certior factus, Valentinum ducem, qui ab illo quamprimum ad pontificatum ascendit, magno honore & magna beneuolentiæ significatione acceptus in Vaticano cum Pōtifice habitabat in Aemiliam misisset: sed ne eius profectio quæ ab initio omnibus populis grata fuisset, nunc cum omnes iam ab illo defecerant ualde inuisa esset ueritus, id nō fecit. Fauentinis igitur unica in Florētinis spes reliqua erat: qui tam propinquam ciuitatem in Venetorum potestatē uenire ægrè ferentes, initio ducentos pedites cō miserant: & ut eos ad se donec Pontifex auxilium mittere posset tuendos accenderent, aliarum copiarum mittendarum spe fouerāt. sed Pontificem ad arma capienda promptū non esse, nec Galliæ regis, qui Venetos ut Valentini ditionem non attingerent hortatus erat, autoritatem eos cohibere posse animaduertentes: quum ipsi soli se bello cum potenti hoste implicare nollent, auxilia mittere decreuerunt: quocirca Fauentini omni spe exclusi, cum Venetus exercitus, qui ad Obseruantiæ fanum castra habebat, iam urbis mœnia tormentis quatere incœpisset, cōiuratione etiam in urbe detecta, & aliquot qui ut Venetos introducerent conspirarant captis commoti, urbem eis dediderūt: Veneti autem, Asforri aliquod quamuis exiguum ad uitam tuendam subsidium promiserunt. Fauentia capta, facilè Imola, & Foroliuij potiti essent, sed ne pontificem qui mirum in modum querebatur, magis irritarēt, militibus dimissis, tunc temporis, cum in Aemilia præter Fauentiam & Ariminum cum suis appendicibus, Montesiorē quoq;, S. Archangelum, Verruciū,

Catteriam, Sauinianum, Metulam, Cesenatium portum & in Imolensi ditione Tussinianum, Solariolū, & Montebatalliam occupassent, ulterius progredi destiterunt. Valētini nomine in Aemilia tantummodo Foriliuij, Cesenæ, Foripopilij & Bertinori arces tenebantur: quas ille, quamuis in Aemiliam proficisci summopere cuperet, ne in Venetorum potestatem peruenirent, Pontifici ea lege, ut eas post pacatas reciperet custodiendas tradidisset: sed Pontifex ueteri candore nondum dominandi libidine obliterato, cum diceret se occasiones quæ ad fidem fallendam allicerent sponte arripere nolle, recusarat, tandem ut aliqua ratione tamen Venetorum progressus sibi propter pontificij imperij periculum molestissimos impediret, Valentinum præterea Romā discedere cupiens, cum eo suo & pontificij collegij nomine egit, ut mari Spediam, & inde terrestri itinere Ferrariā deinde Imolam contenderet: quo etiam ducerentur centum grauis, & 150 leuis armaturæ equites qui adhuc eius signa sequebantur: quo consilio cum Valentinus Hostiam ut naues conscenderet esset profectus, Pontifex cū arces non accepisse pœniteret, & iam mutata sententia quacunque ratione ijs potiri posset, retinere statuisset, Volaterranum & Surrentinum cardinales, qui ei persuaderent ut ne illa oppida in Venetorum manus peruenirent, eadem conditione qua Romæ tractatum fuerat, ipsi traderet, misit: quod cum Valentinus facere nollet, Pontifex iratus, in triremib. quas iam cōscenderat eū capi, deinde honestè in Manlianū duci iussit, unde uniuersa aula, et tota urbe ob eius captiuitatē lætitia exultāte, in Vaticanū ductus est: et q̄uis diligēter custoditus, honorifice tamen atq; humaniter acceptus fuit: uerum quia

Ponti-

Pontifex ne arcium præfecti, de sua salute desperantes, arces Venetis uenderent ueritus, humanitate atq; blanditijs tesseras ab illo accipere nitebatur. Sic Valentini potentia, non minus crudelitate & fraudibus, quàm pontificij imperij armis & potentia, repente euecta, ipso in se eas insidias quibus pater & ipse tot alios uexauerant experto, magis repente corruit. Nec uerò eius milites meliorem fortunam habuerunt: qui cum in Perusinum agrum à Florentinis & alijs publicam fidem sperantes peruenissent, Ballionum, Vitelliorum, et Senensium copijs à tergo conspectis ut euaderent in Florentinorum ditionem confugerunt: ubi cum inter Castellionem & Crotonem, numero quadringenti equites cum paucis militibus constitissent, Florentinorum iussu omnibus rebus exuti sunt: & Michael illorum dux captus, quem illi postea pontifici, qui cum omnes eius pontificatus ministros odisset tum maximè illum, quòd omnium Valentini scelerum fidissimus minister & perfector fuisset, uehementer petenti concesserunt: quamuis, ut natura erga eos in quos sæuire in sua potestate esset mitis erat, non multo pòst eum dimiserit. Hoc tempore Rotomagensis gallicæ legationis confirmatione, ab Iulio potius quia negare ausus non erat quam uoluntate impetrata, ut in Galliam rediret Roma discessit: at Ascanius, quamuis ex Gallia discedès regi se rediturum sacramento quo ab pontifice clàm liberatus est, confirmasset, illum non est sequutus. Nec tamen suæ credulitatis ab Ascanio delusæ exemplum, Rotomagensem, in Pandulfi Petrucij rebus cautiorem effecit: qui eo Senis magno honore accepto, miroq; astu artificiosisq; consilijs sibi conciliato, adiecto quoque de Montepolitiano

Florentinis restituendo promisso, tantum effecit, ut Cardinalis in Galliam reuersus, se nullum in uniuersa Italia Pandulfo sapientiorem uirum reperisse asserens, apud regem egerit ut Borgheſius eius filius, paternæ fidei in Gallia obses, Senas redire permitteretur. Hæ fuerunt in Italia ob Pontificis mortem factæ mutationes. Eadem uerò tempestate bella ab Galliæ rege tanta spe trans alpes cœpta, ad magnas difficultates redacta erant: quoniam exercitus in Aquitaniæ fines missus, pecuniæ defectu, & eorum qui præerant incuria, citò dissolutus fuerat: & classis Hispaniæ oram exiguo fructu præteruecta, in maßilienſem portum redierat: exercitus uerò Perpenianũ uersus profectus, de cuius progreſſu, quòd omnibus neceſſarijs rebus optimè esset instructus, rex sibi plurimum pollicebatur, ad Salsium, locum munitũ prope Narbonem ad Pirenei radices, in Ruſſinonis ditione situm castra posuerat: quod oppidum, quum optimos defensores haberet, strenuè resistebat: & quamuis Galli fortiter oppugnarent, & omni studio mœnia tormentis concutere, & cuniculis euertere niterentur, nũquam tamen potiri potuerunt: imò maximo exercitu ex omnibus Hispaniæ regnis ut obsessis opem ferrent Perpeniani, quo rex ipse uenerat congregato, & propter Gallorum qui Fonterabiam uersus missi fuerant, dissolutionem, copijs quæ ad eos fines tuendos iuerant, huic exercitui coniunctis, omnesq; unà aduersus Gallos uenirent, duces se impares uiribus esse animaduertẽtes, cum iam circiter quadraginta dies Salsium obsedissent, Narbonem uersus copias reduxerunt: quos sequuti Hispani, Galliæ regis fines ingressi sunt, & aliquot parui momenti oppidis captis cum Galli Narbone confitissent,

sent, paucos dies commorati, regis sui iussu, qui eius qui inuaditur proprium finem assecutus, præsertim cum ipsius regna ad uim Gallorum repellendam potentissima, ad inferendam essent imbecilla, non libenter bellum ultra montes fouebat, in suos se fines receperunt. Haud multos dies pòst Federico rege intercedente, quinque mensium inducias solummodo de transalpinis rebus pacti sunt: nam Federicus, spe sibi ab Hispaniæ rege de neapolitani regni restitutione facta, idemq; Galliæ regem, apud quem misericordia commota Galliæ regina pro eo uehementer laborabat facturum speraret, pacis tractationem inter eos seruerat: quamobrem dum bellum in Italia arderet, Hispaniæ regis legati in Galliam uenerunt: qui tanto artificio agebant, ut Federicus suæ restitutionis, cui Andiouinæ factionis principes magnopere repugnabant, difficultatem præcipuè ex Galliæ rege manare sibi persuaderet. Omnibus igitur duorum regum uiribus in regnum neapolitanum conuersis, omnium oculi & cogitationes in eam partem intendebant: Galli etenim Roma profecti, per Valmontonis & Columniorum loca, in quibus commeatus illis sponte datus est, itinere facto, per pontificiam ditionem Sangermanum uersus contendebant: ubi Consaluus, Roccasecca, & Montecassino præsidio munitis, non quidem ut fortunam experiretur, sed ut ulterius progredi prohiberet, quòd propter loci qui natura munitus est opportunitatem facilè se facturum sperabat, castra posuerat. Gallis ad Pontecoruum et Ceperanum progressis, Salutius marchio, cum copijs quæ Caietæ erant, antea Traiectensi ducatu, & Fundano comitatu ad Garilianum fluuium usque Consalui discessus occasione re-

cuperatis, adiunctus est. Primus gallici exercitus labor fuit, Roccaseccana oppugnatio, qua frustra tentata, in tantum contemptum adducti sunt, ut in Hispanorum castris, eum diem neapolitanum regnum ab Gallis securum reddidisse palàm affirmaretur: eamq; ob causam se hostes Sangermano pellere posse diffisi, ad maritimum iter deflectere statuerunt: quare Aquini, quod ipsi ceperant, biduum commorati, septingentis peditibus, in Gulielmia arce relictis, Pontecoruum regressi, Fundano itinere, ad turrim quæ in Gariliani fluminis transitu posita est, castra locarunt, quo in loco fama est olim Minturnas uetustissimam urbem fuisse: qui locus non modò ad pontem iaciendum, & fluuium traijciendum, ut illis erat in animo, uerumetiam, si fortè ibi hærere coacti fuissent, cum Caietam & classem à tergo Traiectum, Itrium, Fundos, & omnem regionem ad Garilianum usque amicam haberent, oportunus erat. Si Galli fluuium traiecissent, quòd Consaluus tanto inferior uiribus esset, ut se aperto in loco opponere non posset, Gallis Neapolim usque, quo & classis quæ nullum mari impedimentum habebat uenisset, liberum iter relinquebatur, plurimum ad uictoriam referre existimabatur: ideò Consaluus Sangermano profectus, ad alteram Gariliani partem, ut Gallos totis uiribus transitu prohiberet, uenit: se id propter incommodum & laborem, in quo exercitus, in fluminibus quæ uado superari nequeunt, cum hostes se opponunt superandis uersantur, facilè facturum sperans: sed, ut sæpe accidit, quod prius difficillimum existimabatur id facillimum fuit: & contrà, quod omnes facillimum censebant, difficilius: Galli namq; etiamsi Hispani prohibere conati sint,

sint, ponte facto, tormentis partim in ea ripa inqua castra habebant, quæ opposita nõnihil altior erat, partim in nauibus quas ex classe aduerso flumine subuexerant, collocatis, fluminis transitum sibi uendicarunt: sed cum postero die transire cœpissent, Hispani se opposuerunt, & in eos qui iam transierant impressione facta, magno animo ad medium pontem usque repulerunt: & nisi tormentorum ui retrocedere coacti fuissent, ulterius eos essent persequuti. In hoc conflictu ex parte Gallorum, Diuionensis præfecti uicarius cecidit: ex altera parte Fabius Pauli Vrsini filius, iuuenis non paruæ inter Italos milites expectationis. Fama fuit, Gallos si cũ transire cœperunt fortiter progressi essent, eo die uictoria potituros: sed dum lentè & cum timoris significatione procedunt, non modò eius diei uictoriæ occasionem amiserunt, sed etiam magna ex parte futuræ spem debilitarunt: nam post eam diem res illorum parum feliciter successerunt: iamq; inter duces potius erat perturbatio quàm concordia: proq; Gallorum militum erga Italos duces consuetudine, Mantuano regio legato, parum erant obsequentes, adeò ut ille uel hac decausſa, uel quòd reuera, ut aiebat, ægrotaret, uel quòd periculo prius ad Roccaseccam, deinde, quo die pontem trãsire tentarunt, facto, de uictoria desperaret, ab exercitu maiore apud Galliæ regem, fidei quàm fortitudinis uel militaris in exercitu administrando peritiæ, opinione relicta, discesſit. Post cuius discessum Galli duces, quorum præcipui erant, Saluciarum marchio, Camensis præfectus, & Sandricurtius, pontis capite ex altera fluminis parte prius carris munito, uallum multorum hominum capax, cuius ope ab hostibus pontem transeuntes haud amplius inuadi poterant, extruxerunt: sed alia

impedimenta, partim ipsorum culpa, partim ex hostiũ uirtute & tolerantia, partim ex fortunæ iniquitate orta, quo minus ulterius progrederentur eos remorabantur: quia Consaluus, qui magis, ut eos hyemis, & regionis situs occasione, quàm uiribus impediret operam dabat, ad Cinturam uicum, editiore loco situm, paulo plus mille passibus à flumine distantem, peditatu & reliquis copijs circũcirca dispositis, castra locarat: idq; magno incommodo: nam cum deserto in loco, ubi, agricolarũ casæ, & pastorum tuguria rarissima sunt, castra haberent, uix tectum aliquod inueniebant: planicieq; ipsa natura depressa, atque ob anni tempus pluuijs obnoxia aqua & luto redundabat: idcirco milites qui ubi consisterent non habebant, magnum fasciculorum numerum in editiora loca comportantes solum ijs sternere conabantur: quas ob res tum quòd militi stipendia non darentur, tum etiam quia Galli fluminis transitum prorsus sibi liberum fecerant, ut milites minus incommodi perciperent, utq; periculum in quo militum numero hostibus inferiores, perpetuò uersari uidebantur uitarent, Capuam esse recedendum præfectorum quorundam sententia fuit: quam Consaluus his æterna memoria dignis uerbis, magno animo reiecit, cum diceret, optare se potius sepulchrum suum eadem hora pedem unum ulterius proferre, quàm paucos cubitos retrocedendo uitæ suæ spacio centum annos addere: sicq; res aduersas animi constantia perferens, & castrorum fronte alta fossa, & bino uallo munita, se Gallis obiectus tuebatur, qui etsi uallum & ipsi fecissent, non tamẽ castra mouere tentabant: nam cum regio uniuersa imbriũ, & fluminis aquis redundaret (hunc locum T. Liuius

uius ob Sinuessæ uicinitatem Sinuessanas aquas appellat, & fortasse sunt Minturnæ paludes, in quibus C. Marius Syllam fugiens se occultauit) nisi angusto, ac bene lutulento stagnantibus ubique aquis itinere, nec sine periculo ne ab Hispanorum expedito peditatu, qui admodum propè erat, à latere inuaderentur, progredi poterant, & forte fortuna ea hyeme tempestas erat frigidissima, atque asperrima, & supra eius regionis consuetudinem nubibus & pluuijs abundans, ut fortunaq; cœlumq; in Gallos conspirasse uiderentur: qui cunctando non modò tempus inutiliter terebant, uerumetiam ob suam naturam ferè idem detrimentum ex mora percipiebant, quòd ex ueneno paulatim erodente capiunt humana corpora: nam etsi minore incommodo quàm Hispani in illis locis erant, propterea quòd antiqui cuiusdam theatri reliquiæ, quibus multa lignea tecta adiunxerant, & uicinæ ædes atque diuersoria militum partem tegebant, & locus circa turrim nõnihil Sinuessana planitie altior, minus aquarum iniuriam sentiebat, et maxima pars equitatus Traiectum atque in alia uicina oppida se contulerat, nihilominus quia Gallorũ & Heluetiorum corpora diuturnos labores & incommoda, non tam facilè quàm Hispani perferunt, animorum impetus atque ardor in eis indies deferuescebat magis: quæ difficultates, eorum qui ab rege commeatui, & stipendiorum solutioni præfecti erant auaritia augebantur: qui proprio quæstui intenti, nec ullũ fraudis genus prætermittentes militum numerum imminui patiebantur: neque ut commeatu exercitus abundaret curabant: quas ob causas multæ ægritudines exercitum inuadebant: & militum numerus, quamuis ad stipendia

accipienda ferè idem esset, re ipsa tamen longè minor erat: Italis etiam militibus sua sponte ex parte dilapsis, eas perturbationes præfectorum dissensio augebat: qua fiebat ut exercitus nec ordine, nec disciplina regeretur: hac ratione Galli hyberni temporis asperitate detenti in Gariliani ripa ociosè hærebant, nulla re, præter leuiora quædam certamina ad rei summam parum conducentia, memorabili gesta, nisi quòd Hispani semper è certamine superiores discedere uidebantur. his quoque diebus accidit, ut pedites qui à Gallis ad Gulielmiæ arcis præsidium relicti erant, quum molestias quæ ab ijs qui in Roccasecca atque alijs circa ea loca præsidio erant, ipsis perpetuò inferebãtur, sustinere non possent, ideoq; ad castra redirent, in itinere ab illis funderẽtur: sed cum res per multos dies hoc in statu fuissent, Bartolomæus Aluianus, & ceteri Vrsini, cum suis copijs in Hispanorum castra superuenerunt, quorum aduentu Consaluus uiribus ita auctus noningentos grauis, mille leuis armaturæ equites, & nouẽ militum Hispanorum millia in castris haberet, iam non de defensione, sed de hostibus lacessendis cogitare cœpit: ad quod eo magis accẽdebatur, quòd sciret Gallos equitatu quidem superiores, peditatu uerò inferiores, per uicina oppida ita dißipatos esse, ut eorum castra paulò minus decem millibus passuum paterent: adeo ut circa Gariliani turrim Salutius prorex, & reliqui præcipui duces cum minore tantum exercitus parte mansissent: eaq; etsi commeatus copia superuenisset, morbis tamen, quibus multi, & inter reliquos Camensis præfectus interierant, indies magis crescentibus quotidie minueretur: idcirco fluuium furtim si posset transire cum statuisset, quod si succederet

ret de victoria minimè ambigebatur, Aluiano eius consilij, ut aliqui aiunt, autori, pontem clàm faciendum curaret, commisit: cuius opera, cũ in quodam uico prope Sinuessam naualis pons magno silentio factus esset, eo ad Garilianum noctu uecto, & ad Suuij traiectũ quatuor milliaribus supra Gallorum pontem posito, ubi illi nullum præsidium habebant, quam primũ pons positus fuit, quod factum est die xxvij Decemb. totus exercitus & cum eo Consaluus ipse traiecit: eademq; nocte Suuij quod oppidum ad fluminis ripam positum est, à primis transeuntibus occupatũ fuit, castra locauit: manéq; sequenti qui erat dies Veneris Hispanis faustus, Cõsaluus cum nouissimum agmen quod inter Mondragonis arcẽ & Carinulam, quatuor passuũ millia infra Gallorum pontem castra habebat, ad pontẽ illorum oppugnandũ contẽdere imperasset, ipse cum prima acie cui Aluianus præerat, & media quæ unà cum ipso flumen traiecerat ut Gallos insequeretur, qui eadem nocte Hispanos ponte iacto copias iam traducere certiores facti, ut qui antequam mitiora tempora adessent, nihil amplius moliri statuissent, existimarentq; eandem hostibus negligentiã atq; ignauiam inesse, ingenti terrore occupati, & hac audacia atq; repentino motu, eo magis perturbati sunt, progressus est: quamobrem prorex ad quem multi Traiecto & ex uicinis locis per quæ dissipati erant, conueniebant, trepidans potius (ut in repentinis casibus fieri solet) quàm in mediũ consulens aut deliberans, etsi Alegrium cum aliquot peditib. equitibusq; Suuiũ uersus ad hostes transitu prohibendos ire iussisset, ubi tamen serò hæc fieri secũ reputaret, metuq; in omni eorũ consilio, & deliberatiõe superãte, media nocte à Garilliani turri

ut se Caietam reciperent, rerum castrensiũ magna parte, nouemq; magnis tormentis, & uulneratis cum magno ægrotorum numero ibi relictis tumultuãtes, mouerunt. At Consaluus illorum cognita fuga, cum exercitu eos persequens Prosperũ Columnã cum expeditis equitibus, ut ab illis lacessiti tardius incederẽt, præmisit: qui cum ad Scandiũ eos essent assecuti, Gallis semper incedentibus, sed tamen sæpe ad pontes & angusta itinera, ne ordines perturbarent hærentibus, leuibus prælijs simul dimicare cœperunt, ex quibus Galli semper ubi ali quantisper impressionem sustinuissent, aliqua clade accepta recedebant: hic autem erat illorũ progressus, tormenta præcedebant, quæ pedites sequebantur, ultimo autẽ loco equites, quorum postremi perpetuò cum hostibus pugnabant: cum hac ratione modò hærentes, modò leuiter pugnantes, ad pontẽ usq; qui ante Caietæ molam est, progressi essent, necessitas proregem, ut equitatus partem in loco quo tormentis suis, quæ cum ea celeritate qua milites iter conficere nõ possent, tã ipsis permiscebantur, præcedendi spaciũ concederet, sisteret coegit: quare acri eo in loco inita pugna, paulo pòst postremum Hispanorũ agmen, flumine absq; ullo impedimento ijsdem nauibus, quæ ad pontẽ à Gallis fractum erat, traiecto, recto itinere Caietam petebat, Consaluo cum reliquo exercitu semper cliuum tenente; ad Molanum pontem, Gallis, loci munitii beneficio præsertim, etsi plurimo timore pleni pugnã sustinentibus, & Hispanis qui sibi iã uictoria potiri uidebantur, magno impetu in eos irruentibus, aliquandiu ferociter pugnatum est: sed tandem Galli, cum hostes iam sustinere nõ possent, & ne ab hostilis exercitus parte, quã Consaluus per cliuosa loca

ad id

ad id miserat, iter ipsis impediretur ueriti, ordinibus perturbatis retrocedere incœperunt: hostibus autē continuò persequentibus, cum ad biuium, cuius pars una Itrium, altera Caietam ducit peruenissent, tormentis cū omnibus equis à quib. trahebantur relictis, multis mortalibus cæsis, inter quos fuit Bernardinus Adurnius qui cataphractos quinquaginta pro alio ducebat, & plurimis captis, reliquos ad Caietæ portas usque fugientes, sunt uictores persecuti. Eodem tempore Fabricius Columna à Consaluo missus, cum quingentis equitibus & mille peditibus, flumine transmisso, circa Pontecoruum & Fracias, plurimis castellis & regionis incolis operū nauātibus, Ludouici Mirandulani, & Alexandri Triultij turmas debellauit: multi præterea eorum qui Fundis Itrij, alijs item propinquis locis castra habebant, & cū pontem ab Hispanis iactum audiuissent, ad Gariliani turrim ut cum suis coniungerentur, non contenderant, sed quo sibi consulerent, dißipati, ac trepidantes uaria loca diuersis itineribus petebant, capti, spoliatiq; sunt. Maius infortunium Petrum Medicem, & aliquot alios nobiles Gallorum castra sequentes oppreßit: qui gallicis copijs ab Gariliano discedentibus, cum quatuor tormentis quæ Caietam ueherent nauigio non magno conscenso, tum nimio pondere, tum in fluminis hostio uentis aduersis cum naui omnes submersi sunt. Sequenti nocte Consaluus cum exercitu ad Castellonem & Molam statiua habuit: & postero die Caietæ, quò præter Gallos duces, Salernitanus & Bisinianus principes confugerant, appropinquauit, suburbiumq; & montem à Gallis derelictum occupauit: qui & si ciuitas militibus & commeatu satis ad defensionem esset instructa, & locus

huiusmodi qui facilè maritima auxilia accipere posset, tamen conservati, nec ad incerta subsidia expectationis molestiam ferre parati, statim animum ad deditionẽ conuerterunt: & ideo Diuionensis præfectus, Sanctacolumba, & Theodorus Triultius, de reliquorum consen-
1504. su ad Consaluũ profecti, die prima anni millesimi quingentesimi quarti, Consaluo Caietam cum arce, terra mariq; è regno neapolitano cum omnibus rebus suis, tutò abeundi accepta facultate, & ut Obignimus ceteriq; captiui utrinq; dimitterentur, tradiderunt: sed hoc nõ tam perspicuè expressum fuit, quin Consaluus huius pactionis ui regni neapolitani proceres liberati minimè intelligerentur, cauillandi ansam habuerit. Hæc est illa ab Galliæ regis exercitu ad Garilianum fluuium, ad cuius ripam quinquaginta dies moratus erat, accepta clades haud minus ex proprijs erroribus peruersaq; disciplina, quàm ex hostium uirtute profecta: quæ sanè memorabilis uel ob illud est, quia tam nobilis tamq; opulenti regni integra amissio, & Hispani imperij firmamentum secutum est: magis autem quòd cum Galli hostibus potentia longè superiores, & omnibus terrestribus maritimisq; ad bellum necessarijs apparatibus instructi in regnum inuasissent, tam facilè, & sine hostis sanguine & periculo sunt debellati: & quia quamuis pauci hostili manu perierint, tamen ex tanto exercitu uarijs casib. paucissimi euaserunt: ex peditibus enim qui fuga elapsi se conseruarunt, & ex ijs qui deditione facta terrestri itinere Caieta discesserunt, pars in itinere frigoribus & morbis consumpta est, et qui uiui Romam peruenerũt, plerique nudi ac miserabiles, pars in publicis pauperum hospicijs, pars noctu frigore, & fame in foris, & uijs

perie-

perierunt: huius autem rei, siue fata Gallis aduersa, nec minus nobilitati, quàm plebi contraria, siue morbi ex incommodis ad Garilianum passis, contracti causſam præbuerint, pleriq; eorum qui deditione facta nauibus Caieta, ubi maximam equorum partem reliquerunt, discesserant, uel in itinere, uel quamprimum in Galliam peruenissent, interierunt: inter quos Salutiarum marchio, Sandricurtius, & Montis præfectus, multiq; alij magnæ nobilitatis uiri. Præter id autem quod discordiæ ducumq; socordiæ, temporum acerbitati, atque Gallorum Heluetiorumq; naturæ, ad cunctationis molestias animo, & labores atq; incommoda corpore non ita ut Hispani perferenda aptæ tribui poterat: duo in primis regi uictoriã intercepisse, existimatũ est: nempe exercitus propter pontificis mortem longa circa Romam mora: qua factum est, ut hyems antè superuenerit, & Consaluus Vrsinos ad stipendia sua priusquã ipsi regni fines ingrederentur, adsciuerit: neq; enim ambigitur, quin si ipsi dum tractabile miteq; cœlum fuit ingressi essent, Cõsaluus tunc uirib. longè inferior, nec tempestatis acerbitate adiutus, maxima regni parte deserta, in pauca munita loca se recepturus fuisset: alterũ fuit regiorũ quæstorum rapacitas, qui regem in militũ stipendijs fraudantes, & eandẽ ob causſam commeatũ impedientes, nõ parum eum exercitum minuerũt: rex etenim summa celeritate talem omnium necessariarum rerũ apparatũ fecerat, ut certum sit eo tempore quo pugna commissa est, magnam pecuniæ & cõmeatus copiam ab ipso missam, Romæ fuisse: & quamuis postremò ob innumeras ducũ & totius exercitus querelas uberior esset cõmeatus, tamen tanta antea fuerat penuria, ut ea ceteris incõmodis

addita, tot ægritudinũ & militum discessus, utq; cõplures per uicina loca dissiparentur, caussa fuerit, quib. ex rebus tanta miseri exercitus clades manauit: nam ut ad corpus tuendum non satis est si caput sanum sit, sed & cætera mẽbra munere suo fungi necesse est: sic nõ est satis principem ipsum culpa uacare, nisi in ministris diligentia & uirtus proportione respondeãt. Eodem anno quo hæc tam grauia in Italia gesta sunt, pax inter Baisettum Othomannũ & Venetos confecta est, quam utraque pars cupidè amplexa est: quoniam Baisettus princeps mansueto ingenio, & à patris ferocitate admodum alienus, literis quoq; ac religionis suæ studijs deditus, natura ab armis erat alienissimus: idcirco bellum potentissimis terrestribus atq; maritimis apparatibus cœptum, quo primo biennio Naupactũ, qui hodie Lepantus appellatur, Methonẽ, Coronẽ, et Iuncum in Peloponneso, quæ nunc Morea dicitur, occuparat, siue ocij studio motus, siue ne uel propria pericula, uel religionis amor Christianos principes in se concitaret ueritus, nõ eodem ardore postea gesserat: nã & Alexander Põtifex aliquot longas naues Venetis auxilio miserat, & unà cum ipsis Vladislaum Bohemiæ atq; Pannoniæ regem, ad bellum in Turcarum finibus mouendum pecunia concitarat: et Galliæ atq; Hispaniæ reges, singuli suas classes, sed non eodem tempore ad Venetorum classem adiunxerãt. Sed maiori studio Veneti, quib. maximo reip. & priuatorũ detrimento, negociationum quas homines ipsorum in multis orientis partibus exercebant, commertium bello impediebatur, pacem amplexi sunt: nam cum ueneta respublica singulis annis maximam frumenti copiam ex ijs regionibus, quæ Turcarum fasces agnoscunt, acci-

pere

pere soleret, ea oportunitate priuari, illis non paruas difficultates afferebat: sed multo magis, quia cum imperium suum in bellis cum alijs principibus augere consuessent, nihil magis horrebant quàm Othomannorum potentiam, à quibus quotiescunque bella cum illis gesserant, cladibus affecti fuerant: nam & Amurates Baisetti auus Thessalonicam urbem, quæ hodie Salonich nuncupatur, Veneto imperio subiectam occuparat: deinde Maumetes eius pater, sexdecim continuos annos bello cum illis gesto Negropontum insulam, magnam itè Peloponnesi partem, Scodram, & multa præterea oppida in Macedonia & Albania eorum imperio ademerat: itaque cum turcicum bellum magno incõmodo, ingenti sumptu, & sine fructus alicuius spe gereretur, ad hæc ueriti ne interea à Christianis principibus inuaderentur, semper pacis cum illis sanciendæ erant cupidissimi: Baisetto, pacis legibus omnia quæ occuparat retinere licuit: & Veneti Cefalonia Insula, quam ueteres Leucadem appellabant, retenta, Neritum, quæ hodie S. Maurę insula uocatur, ei tradiderunt. Sed nõ tam molestum fuit Venetis turcicum bellum, quàm ab Lusitaniæ rege, aromatum quæ ipsorum mercatores & naues, Alexandria nobilissima Aegypti urbe, Venetias uehentes, magno quæstu per omnes Christiani orbis prouincias diffundebant, commercium interceptum, graue & pernicioſum fuit: quæ res cum omnium quæ à multis seculis acciderint, memoria sit dignissima, atque ob detrimentum ab ueneta ciuitate acceptum aliquo modo Italiæ rebus coniungatur, non prorsus ab re alienum fuerit, aliquanto fusius eam explicare. Qui ingenio & miris cogitationibus, cœli motum &

descriptionem contemplantes, posteris ea nota fecerunt in cœli ambitu, ab ortu in occasum, lineam ubiq; & in omni parte ab australi & septentrionali uertice æquè distantem descripserunt: eamq; quòd dies cum sol sub illam uenerit, noctibus æquales sint, Aequinoctialem appellarunt: cuius longitudinem in trecentas & sexaginta partes, quas gradus uocitarunt, cogitatione partiti sunt: quemadmodum & alter cœli per uertices ambitus quoq; totidem partes patet. Horum normam secuti Cosmographi, terram metientes & partientes, in ea quoq; æquinoctialem lineam, quæ ad perpendiculum cœlesti lineæ ab Astronomis descriptæ respondet finxerunt: eã pariter cum terræ circuitu, linea directè sub uerticibus posita, in latitudinem trecentorum & sexaginta partium diuidentes, ita ut à nostro uertice ad australem cẽtum & octuaginta, & ab utroq; uertice ad æquinoctialem lineam nonaginta graduum interuallum constituerint. Hæc à Cosmographis generatim tradita sunt: sed quod ad terræ quæ incolitur peculiarem descriptionem attinet, ea unius terræ partis quæ in nostro orbe est cognitione, quam habebant posteris tradita, eam partem quæ sub torrida plaga quam Astronomi in cœlo describunt, in qua æquinoctialis linea continetur, est, uelut soli proximam æstu inhabitabilem, neque ex nostro ad eas regiones quæ sub torrida plaga, uel ultra illam australem uerticem uersus sunt, quas Ptolomæus omnium consensu Cosmographorum princeps, ignotas terras & maria appellabat, transitum patêre crediderunt: quare & ipse & reliqui, ijs qui ex nostro orbe ad Arabicum, Persicúmque sinum, uel ad eas Indiæ partes, quas Alexandri Magni uictoriæ primùm nostris homi-

hominibus notas fecerunt, ire uellent, aut ter restri itine re, aut ibi per mare nostrum quantũ possent progressi fuissent, reliquum iter pedibus conficiendum existimarunt. Has opiniones atque sententias falsas fuisse, nostro æuo Lusitanorum nauigatio declarauit: quoniam Lusitaniæ reges, iam à multis annis, quæstus cupiditate, Africæ litora peragrare cœperunt: ac paulatim ad Capitis uiridis insulas usque à ueteribus, ut plerique existimant, Hesperides appellatas, quæ quatuordecim gradibus citra æquinoctialem septentriones uersus sunt progressi, & indies audentiores facti longo circuitu meridiem uersus nauigantes, ad Bonæ spei promontorium, quo nullum in Africa magis ab æquinoctiali remotum est, cum triginta octo gradibus ab eo distet, ab eoq; in Ortum flectentes, per Oceanum, ad Arabicum & Persicum sinum usque peruenerunt: quibus in locis Alexandrini mercatores, aromata, partim ibi nata, partim ex Moluchijs insulis, alijsq; Indiæ partibus allata, emere, deinde terrestri, longo, incommodo, & maximis sumptibus itinere, Alexãdriam ferre, ibiq; uenetis mercatoribus, qui ea Venetias aduecta, ingenti quæstu per uniuersam Europam diffundebant, uendere solebant: nam cum soli aromata in manibus Veneti haberent, precia ex arbitrio suo constituebant: & ijsdem nauibus quibus ex Alexandria asportabãt, multas merces eò ferebant, eædemq; naues, quæ aromata in Galliam, Flandriam, Angliam, & alia loca uehebant, Venetias pariter alijs mercibus onustæ redibant: quæ res reipub. quoque opes ex uectigalibus & portorijs mirum in modum augebat. At Lusitani Lisbona regia urbe mari ad remotas illas partes profecti, & cum Calicutio & alio-

rum locorum regibus in indico mari societate contracta, deinde paulatim ad interiora loca penetrantes, arcibusq; temporis progressu in oportunis locis extructis, & nonnullis eius regionis ciuitatibus sibi fœdere adiunctis, alijs uerò armis imperio suo parêre coactis, aromatum quæ antea Alexandrini mercatores habere solebant negociationem in se transtulerunt: eaq; mari in Lusitaniam uehentes, ad eadem loca ad quæ Veneti mittere solebant, nauibus ipsi suis mittunt. Quæ nauigatio sanè mira est, in sex & decem milliarium millia protensa per maria penitùs ignota, sub alijs sideribus, alio cœlo, alijsq; instrumentis peragenda: nam ubi æquinoctialem lineam transgressi sunt, nostram arcton non amplius ducem sequuntur: & magnetis usu priuantur: tantoq; itinere, nullas terras nisi ignotas, lingua, religione, moribus diuersas, prorsus barbaras, & peregrinis infensissimas attingere possunt: nihilominus tanta difficultate minimè impediti, tẽporis progressu hanc nauigationẽ sibi tam familiarem fecerunt, ut quò prius decem mensibus perueniebant, nunc longè minori periculo sex mensium spacio nauigent. Sed magis etiam miranda fuit Hispanorum nauigatio, anno millesimo quadringentesimo nonagesimo, Christophoro Columbo autore cœpta. is cum sæpius per Oceanum nauigasset, & quorundam uentorum obseruatione, id quod postea reuera succesisset, coniectasset, aliquot nauibus ab Hispaniæ regibus impetratis, & Occasum uersus nauigans, triginta trium dierum spacio, in ultimis orbis nostri finibus, aliquas insulas, quarum prius nulla cognitio habebatur repperit, cœli temperie, soli ubertate beatas (nam quibusdam immanissimis populis, qui humanis

manis carnibus ueſcuntur exceptis, ferè omnes incolæ, moribus ſimpliciſsimi, & ijs quæ naturæ benignitas fert contenti, neque auaritia, neque ambitione cruciantur) ſed quia, cum homines illi neq; certam religionẽ, neq; literarum ſcientiam, non artium peritiam, non arma, non militarem diſciplinam, non ſcientiam, nullũ denique rerum uſum habeant, non ſecus atque manſueta pecora omnium qui eas inuaſerint facillima præda fiunt, infeliciſsimas: quapropter Hiſpani occupandi facilitate, & prædæ opulentia allecti (in illis enim copioſiſsimæ auri uenæ ſecturæq; ſunt inuentæ) multi eas ueluti propria domicilia incolere cœperunt: ulteriusq; progreſſus Chriſtophorus Columbus, & poſt illum Americus Veſpucius Florentinus, deinceps q; multi alij, alias inſulas & ampliſsimas continentis regiones patefecerunt, & in nonnullis, etſi in pleriſque ſecus, in publicis ac priuatis ædificijs, in ueſtitu, & commercio, mores, & ciuilem cultum, ſed omnes imbelles, atque omnium prædæ facilè expoſitas gentes inuenerunt: tanta autem eſt noui huius orbis uaſtitas, ut hoc noſtro habitabili antea noto, infinito latius pateat. Ad has igitur oras cum nouis copijs nouisq; itineribus aſpirantes Hiſpani, & modò aurum atque argentum ex fodinis quæ pluribus in locis ſunt, & fluuiorum arenis eruentes: modò rerum uiliſsimarum permutatione ab illis capientes, modò iam collectũ rapientes, multi priuatis nauigationibus & proprijs ſumptibus, ab rege tamen accepta poteſtate, & quinta eidem appenſa eius quod aut eruiſſent, aut alia quauis ratione in eorum manus peruenisſet, portione, ingentem copiam in Hiſpaniam attulerunt: quin eo uſque progreſſa eſt Hiſpanorum audacia, ut aliquæ na-

ues australem polum uersus per tres & quinquaginta gradus, semper continentis oram legentes progressæ, deinde fretum quoddam ingressæ, & ab eo per amplissimum pelagus in orientem uelificantes, atque inde per Lusitanorum nauigationem redeuntes, ut res ipsa docet uniuersum terrarum orbem circumiuerint: utrique uidelicet, Lusitani atque Hispani, & præsertim Columbus huius magis admirandæ, magisq; periculosæ nauigationis inuentor, digni sunt, quorũ peritia, industria, magnanimitas, uigilantia, & labores, quibus tantarum, tamq; ignotarum rerum cognitio nostro æuo patefacta est, sempiternis laudibus celebrentur: uerùm laude digni maiore, si eos ad tanta pericula tantosq; labores subeundos non auri & diuitiarum sitis immoderata, sed uel huius cognitionis sibiipsis adipiscendæ & alijs tradendæ, uel Christianæ religionis propagandæ studium impulisset: quanquam et hoc aliqua ex parte post consequutum sit: plurimis enim in locis homines illi nostram sunt amplexi religionem. His nauigationibus ueteres in terræ cognitione, pluribus in rebus deceptos fuisse est cognitum, ultra æquinoctialem aditum patêre sub torrida zona habitari: quemadmodum & aliorum nauigationibus, etiam contra eorundem opinionem, terras polis proximas quas immoderatis frigoribus, propter cœli situm ab Solis cursu ita remotum, inhabitabiles esse aiebant, incoli repertum est. Patuit etiam id quod ueterum aliqui crediderunt, alij uerò reprehendebant, sub pedibus nostris alios homines esse, quos illi Antipodas appellabant. Sed ut ad narrationem nostrã, & res quæ post Caietam Hispanis deditam, anno M D IIII, gestæ sunt reuertamur: Cladis ad Carilianum ac-

ceptæ,

septæ, totq; calamitatum quæ pòst secutæ sunt nuncij, ob eorum qui perierant multitudinem, & præcipue ob tot nobilium uirorum amissionem, totum Galliæ regnũ lacrymis & planctibus repleuerunt: ex quo regia uniuersa exuestitu, & multis alijs doloris signis, mœrore, & afflictatione plena conspiciebatur: & per totum regnum uirorum ac mulierum, eum diem, quo primum infausta imperij in Italia adipiscendi cupiditas, regum suorum quasi tanto imperio quod possidebant contenti non essent, animos inuasit, execrantium uoces audiebantur: inprimis uerò regis animus tam nobilis regni unquam recuperandi desperatione, & tantam existimationis autoritatisq; suæ diminutione uehementer angebatur: magnifica uerba toties in Hispaniæ regem iactata, & uanæ tantorum ad eum undique oppugnandum apparatum persuasiones in mentem ueniebant: eius quoque dolorem atque indignationem augebat cogitatio, quòd cum ipse summa diligentia, nulli prorsus rei parcens, tantos apparatus fecisset, & cum pauperrimis, omniumq; rerum egenis hostibus bellum gereret, ministrorum suorum auaritia & fraudibus tam turpiter superatus esset: quare uociferationibus cœlum ita plens, efficacissimo etiam sacramento addito, se postquam suorummet tam negligentem & perfidam operam esset expertus, nullum amplius bellum ducibus suis commissurum, sed se ipsum ad omnia præsentem futurum, confirmabat. Super autem hæc omnia eum angebat discruciabatq;, quia quantum uires suæ tanti exercitus clade, & tot ducum totq; illustrium uirorũ interitu, immmutæ essent, animaduertebat: ita ut si uel Maximilianus aliquem motum in Insubria excitasset, uel Hispa-

ni regno neapolitano egressi ulterius processissent, ipsi met de eo imperio defendendo maximè diffiderent: præsertim, si cui horum Ascanius Sfortia, cuius dominatus ab omnibus populis uehementer expetebatur, adhæsissent. Romanorum uerò regem tanta oportunitate non excitari, cum eius esset inueterati moris, sæpissimè tempora & occasiones permutare, nemo miratus est: at de Consaluo omnes contrarium existimabant, quo fiebat, ut quicunque in Italia Gallis fauerent, in magno terrore uersarentur, ne ille uictori pecunias occasionesue nõ defuturas sperans, nulla interposita morâ, ad Insubriæ imperium euertendum, & Hetruriæ statum ex itimere mutandum, uictoriam sequeretur: quod si feciſſet, Galliæ regem pecunia exhaustum, & animo dejectum, præsertim cum suorum animi ab transitu in Italiam essent alienissimi: & qui Caieta redibant regijs mandatis quæ Genuæ acceperant contemptis, alpes transissent, ei tempestati sine ulla defensione cessurum fuisse, certò credebatur: illud quoque palàm cernebatur, regem omnibus belli cogitationibus omissis, totum in concordia cum Maximiliano tractanda uersari: nec minus pacis negocio cum Hispaniæ regibus intentum, cuius rei gratia, in belli ardore non intermisse, Hispani oratores apud eũ semper & fuerant & etiam tum erant. Sed Consaluus, quem deinceps postquam cognomen sibi ab Hispanica iactantia tributum, tam illustribus uictorijs confirmauit, sæpius Magnum appellabimus, siue quòd cum prorsus pecunia careret, & plurima stipendia militibus suis deberet, eos qui stipendia & statiua petebant, futuri lucri, aut stipendiorum post longum tempus spe, mouere nullo modo posset: siue quòd ex regum suorũ uoluntate

progr

progredi cogeretur, siue quòd antequam hostes toto regno pelleret exercitum educere non satis tutum censeret, tanta occasione non est usus, quia Ludouicus Arsius unus ex Gallis ducibus, qui post pugnam Ciriniolanam cum huiusmodi debellati exercitus reliquijs, quæ non penitùs erant contemnendæ, Venusiæ consederat: quiq; dum exercitus in Gariliani ripa hærebant, Troiã & Sanseuerum occuparat, totam Apuliam suspensam retinebat: & aliquot Andiouinæ factionis principes, Galliæ regis nomen apertè sequentes, loca sua tuebantur: his omnibus accessit magni Consalui grauis paulò post uictoriam ægritudo, qua factum est, ut cum nulli rei gerẽdæ interesse ipse posset, Aluianum cum copiarum parte ad Ludouicum Arsium persequendum mitteret. Hac eius uictoria extra neapolitanum regnum eo tempore non sequendæ, siue uoluntate, siue necessitate, reliquæ Italiæ res potius in metu quàm periculo relinquebantur: nam Veneti more suo suspensi rerum exitũ expectabant: & Florentini satis sibi fecisse uidebantur, si quo tempore nullum penitus ab Galliæ rege auxiliũ expectabant, à Magno Consaluo non oppugnarentur: & Pontifex uactis consilijs suis in aliud tempus dilatis, id unum efficere nitebatur, ut sibi ab Valentino, Forliuij, Cesenæ, & Bertinorij arces quas solas in Aemilia possidebat concederentur: quoniam Antonius Ordelassus, ante paucos dies Foripopilij arcẽ præfecto precio corrupto, in potestatem suam redegerat: Valentinus Cesenæ arcis tesseram Pontifici dedit, cum qua profectus Petrus Douiedus Hispanus, ut eius possessionem Pontificis nomine acciperet, præfecto, domino suo, dum esset captiuus, parêre sibi turpe uideri: eumq; qui talia pete-

re ausus esset supplicio dignũ esse dicente, ab eo suspensus fuit: quare Pontifex, illarum absque Valentini libertate adipiscendarum spe frustratus, cum eo pactus est, eiusq; pactionis, quo firmior esset, diploma in pontificum collegio confectum fuit: ut Valentinus in Ostiensi arce, in Bernardini Caruaialis Hispani, Cardinalis Sanctæcrucis, absoluta eum liberandi potestate, quamprimùm Cesenæ, & Bertinorij arces Pontifici restituisset, eidemq; Foroliuianæ arcis tesseram, & pro quindecim aureorum numûm millibus Romæ numularios fideiussores dedisset, cõstitueretur: eius namq; arcis præfectus, statim ubi tesseram, cum ea pecuniæ summa, in sumptus quos se fecisse asserebat accepisset, se eam restituturum promittebat. Sed alia erat pontificis mens, qui etsi datam fidem palàm uiolare nollet, tamen siue metueret, ne liberatus efficeret, ut Foroliuianæ arcis præfectus eam dedere recusaret: siue iniuriarũ à patre & ab ipso acceptarum memoria, siue odio quo illum meritò omnes prosequebãtur, eius liberationem differre in animo habebat: quòd Valentinus suspicatus, clàm à Magno Consaluo tutè Neapolim eundi fidem publicã, & duas triremes quibus eò ueheretur petijt: quibus à Consaluo concessis Cardinalis Sanctæcrucis, qui idem suspicabatur, quamprimùm in eam summam sponsores Romæ datos, & Cesenæ atque Bertinorij arces à præfectis traditas intellexit, inscio Pontifice ei abeundi facultatem dedit: qui triremibus quæ à Magno mitti debebant minimè expectatis, clàm Neptuniũ pedibus contendit: unde parua naui ad Mondraconis arcem, & inde terrestri itinere Neapolim peruenit, ubi à Consaluo hilari frõte & magno honore acceptus fuit. Neapoli dum crebrò

arcana

arcana colloquia cum Magno Cõsaluo haberet, sibi Pisas eundi facultatem dari postulauit: quoniã si in ea urbe sedem posuisset, regum suorum rebus magna inde cõmoda essẽt peruentura: quod dum Consaluus se probare fingit, & triremes quæ ipsum uehant offert, militũq; quos secum ducere uolebat, in regno conscribendorum potestatem facit: & quotidie de Pisanis, atq; Hetruriæ rebus cum eo colloquia habet, & Aluianus ob Mediceorum in patriam restituendorum desiderium, se eodem tempore Florẽtinis bellum illaturum pollicetur, tã diu illum hac spe fouit, donec responsum ab regibus suis, cũ eo quod ipse facere in animo habebat consentiens, accepit. Itaq; cum iam triremes & milites ut sequenti die soluerent paratæ essent, Valentinus uesperi diu cum Consaluo loquutus, & ab illo cum magna amoris significatione, atq; adeo cum amplexu dimissus, eadem simulatione qua Ferdinandus Aragonius senior in Iacobum Piccininum usus dicebatur, quam primum cubiculo egressus est, eius iussu in arce retentus fuit: eademq; hora, qui fidem ei antequam Ostia discederet scripto datam auferrent, ad eius hospitium missi. Consaluus autem sic factũ excusabat: sibi ne eum custodiæ traderet, à suis regibus imperatum, illorum præceptum suo priuilegio potius esse: quòd fides à ministro propria autoritate data, non pluris sit facienda, quàm domini uoluntas: præterea ne cessarium fuisse eum sic retineri, qui tot scelerib. hactenus perpetratis minimè contentus, aliorum quietem in posterum turbare, res nouas moliri, offensiones & discordias serere, ac pernicioſa incendia in Italia excitare cogitaret: & paulò pòst naui longa impositum, nullo suorum præter pueram unum qui ei ministraret adhi-

bito, captiuum in Hiſpaniam miſit: ubi in Medinæ eam penſis arcem cuſtodiæ traditus fuit. Circa hæc ipſa tempora inducię terra mariq; tam de Italiæ quàm de tranſalpinis rebus inter Galliæ & Hiſpaniæ reges factæ ſunt: quas ab Galliæ rege ualde exoptatas, Hiſpaniæ reges res partas hac ratione tutius pacatiusq; quàm nouis bellis, quæ moleſtiarum ſumptuumq; plena ſæpe diuerſum à ſpe concepta finem ſortiuntur, confirmare ſatius eſſe rati libenter conceſſerunt. Capita fuerunt, ut unuſquiſq; quæ poſſidebat retineret: eorum hominibus in omnibus utriuſque partis regnis ac prouincijs liberum commercium, præterquam in regno neapolitano eſſet: qua exceptione Magnus obliquè id aſſequutus eſt, quod ei directò prohibebatur: quoniam in locorum quibus Galli potiebantur finibus (erant autem hæc tantùm loca, in Calabria Ruſſanum: in Hydruntino, Orea: in Apulia Venuſia, Conuerſanum, & Caſtellummontis) præſidia, quæ illarum regionum milites uel incolas in Hiſpanorum locis commercia habere prohiberẽt, poſuit: quæ res breui eos ad tantam angustiam redegit, ut cum Ludouicus Arſius, & reliqui eorum oppidorum milites ac reguli, homines ne tanta incommoda ferre cogerentur, ſeſe Hiſpanis dedere ſtatuiſſe animaduerterent, diſceſſerint. Et nihilominus regnum neapolitanum, quãuis hoſtes undique pulſi eſſent, pacis fructibus minimè fruebatur: quoniam Hiſpani milites, quibus iam unius anni ſtipendia debebantur, à Magno, ut ſe donec pecunias comparaſſet, alere poſſent, in uaria loca, in quibus populorum ſumptibus, ijsque immoderatiſſimè ad arbitrium ſuum abutentes (quod hoſpitij genus milites arbitrarium ac moderatum appellarunt) diſtributi,

non

non contenti, ruptis disciplinæ frænis, ingenti Magni dolore Capuam & Castellomarinum ingressi erant, unde se antequam merita stipendia numerata essent, discessuros negabant: neque huic rei quòd in ingentem pecuniæ summam creuisset, nisi immenso regni iam diuturnis bellis exhausti, atque consumpti incommodo prospici posset, propterea quòd haud minus grauis esset medicina quàm morbus, cuius cura quærebatur, misera erat hominum conditio: quæ quo magis noua, & præter superiorum temporum exempla, eo erant molestiora. Nam & si post prisca illa tempora, quibus militaris disciplina seuerè conseruabatur, milites semper insolentes, & populis graues fuerant, tamen rebus nondum penitùs deprauatis, magna ex parte proprio ære victum sibi comparabant: neque eorum licentia ad non ferendos terminos procedebat: sed Hispani primi omnium in Italia, prorsus ex populorum fortunis, stipendijs à suis regibus propter inopiam non solutis, tantæ licentiæ causſam necessitatémque præbentibus, uiuere cœperunt: ex quo initio, quia mali imitatio semper exemplum superat, quemadmodum cõtrà, boni imitatio semper est inferior, aucta corrupte la, postea ijdem Hispani nec minus Itali, siue stipendia numerentur, siue non, idem facere instituerunt: adeo ut summo cum huius æui militiæ dedecore, amicorum fortunæ non magis quàm hostium, à militum scelere tutæ sint. Inducia inter Galliæ & Hispaniæ Reges, cum pacis non multò pòst sequuturæ opinione factæ, & aliqua ex parte Valentini casus, Aemiliæ res prorsus sedarunt: nam quum primùm Imola, eius ciuitatis principum uoluntate, nec sine Cardinalis Sanctigeor-

gij, quem ipse eius urbis ipsius nepotibus restituendæ uana spe fouebat, consensu, in Pontificis potestatem uenisset: ijsdémque diebus, cum Antonij Ordelaffij obitu, Ludouicus eius frater nothus, Forumliuij ingressus esset, ea ciuitas in Venetorum, quibus Ludouicus, quòd sibi ad tuendum uires non adesse perspiceret, eam offerebat, manus peruenisset: sed temporum status illos ab ea accipienda, ne Pontificis ira magis accenderetur, deterruit: qui quum neminem qui se opponeret haberet, Ludouico elapso ciuitate, & pariter quindecim aureorum numûm millibus persolutis, Citadella potitus est: quam præfectus Valentino fidus nûquam tradere uoluit, donec per proprios homines Neapolim missos, de eius calamitate certior factus est. In hunc igitur modum bellis in omnibus alijs Italiæ partibus quiescentibus, tamen Florentinorum in Pisanos arma, eius æstatis initio de more non quieuerunt: qui Ioannepaulo Ballione, & aliquot Columnijs atque Sabellis ducibus, ad stipendia sua adscitis, utribusq; consueto maioribus collectis, ad Pisanorum agros depopulandos miserunt: id autem eo maiore animo faciebant, quia ab Hispanis se impeditum iri non metuebant: non solùm quòd Pisani ab Hispaniæ regibus in inducijs quibus utrique parti amicos & clientes nominare licuerat, non essent nominati: uerumetiam quia Magnus, post uictoriam aduersus Gallos partam, etsi antea magnam spem Pisanis fecisset, humaniter se cum Florentinis gesserat, se fortè eos his artibus ab Galliæ regis amicitia separaturum sperans: & quamuis postea hac spe frustratus esset, tamen quia eos ita prouocare nolebat, ut omnibus in rebus magis in Galliæ regis uolunta-

luntatem præcipites ruerent, Prosperi Columnæ opera puris tamen uerbis, quodammodo tacitum fœdus cum eis contraxerat, ut si contingeret Galliæ regem denuo regnum neapolitanũ inuadere, nulla re illum iuuarent: & ipse uicißim Pisanis, nisi Florentini exercitum cum tormentis ad eam urbem expugnandam misissent, qua illos dum Galliæ regis amicitia sequebantur non potiri cupiebat, nullũ auxilium ferret. Florẽtinorũ exercitus nõ modò ad eas Pisani agri partes, in quibus hactenus quoque fuerant depopulandas, uerum etiam ad Sanresforem, & Barbericinam, pòst in Serchij & Dosoli ualles, loca urbi coniuncta, quæ cum exercitus minus erat firmus, sine periculo adiri non potuere, progressus est: quo facto, castris circa Librafactam, ubi paruum erat præsidium, positis, paucorum dierum spacio eos qui intus erant, ad liberam deditionem coegerunt: neque dubium fuit quin Pisani eo anno, nisi à uicinis, & præsertim Genuensibus atque Lucensibus adiuti fuissent, Florentinorum iugum subire coacti essent: quoniam Pandulfus Petrucius ad alios cohortandos promptißimus, & qui se sumptuum participem fore facillimè promittebat, ad facta tardißimus erat: quorum ære Rainerius Sassetanus Magni Consalui miles, & nonnulli alij duces uenia ab illo accepta, ducentos equites mari Pisas duxerunt: & Genuenses legatum unum cum mille peditibus miserunt: præter quæ auxilia, Bardella ex Portu Veneris, Tyrrheni maris celeber pirata, quique à Pisanis stipendium & ducis nomen obtinebat, magna naui, quam Galeonem appellant, & alijs biremibus, assidu commeatum Pisas importabat: quare Florentini, præter molestias quæ illis terra afferebantur, maris quoq;

usum adimere necessariũ existimantes, tres Federici regis naues longas, quæ in Prouincia erant, cõduxerunt: cum quibus quamprimũ Dimas Ricasens usi illarũ præfectus Ligurno appropinquauit, Bardella, quamuis aliquando uentorum oportunitate arrepta, aliquas naues commeatu plenas ad Arni ostium, unde facile Pisas ingrediebãtur appelleret, longius receßit: Pisani uerò interea magnas molestias à terrestri parte patiebantur: quia florentinus exercitus Librafacta capta, in plures eius agri partes distributus, agrorum in proximum annum cultum & commeatum ne Luca mariue importaretur, prohibere nitebatur: præterea sub æstatis finem, milij, atq; huiusmodi aliarum frugum, quib. ea regio abundat, agros depopulati sunt. Neq; tantis sumptibus fatigati Florentini, nihilq; quod exoptati finis assequendi spem faceret fieri non posse existimantes, nouam Pisanis nocendi rationem excogitarunt: Arnum fluuium qui Pisas interluit, à Fagiana turri, quæ ad quintum ab urbe lapidem sita est, nouo alueo in stagnum, quod inter Pisas & Ligurnum est, ducere tentarunt: quo fiebat, ut nihil ex mari per Arnum amnem Pisas uehi posset: & cum pluuiæ in depressa regione exitum quo in mare exonerarentur haberent, urbs quasi in paludis alicuius medio relinquebatur: neq; ob Arni traijciendi difficultatem Pisani deinceps excursionibus per colles, cõmercium inter Ligurnum & Florentiam impedire potuissent: præterea eas urbis partes, quib. amnis admittitur & emittitur, ne hostium iniurijs pateret, Pisani munire fuissent compulsi. Hoc autem opus maxima spe inchoatum, & longè maiori sumptu aliquousq; perductũ uanum extitit: nam ut plerũq; accidit, huiusmodi res quãuis men-

uis mensuris exquisitè demonstrentur, tamen ubi in rē præsentem uentum, fallaces inueniuntur: quod certissimum nobis, quantum designatio ab ipso opere distet, exemplum præbet: nam præter alia complura prius non animaduersa impedimenta ex fluminis decursu manantia, dum coarctare eum uellent, crodendo ipse suum sibi alueum deprimebat: stagnique in quod fluere debebat alueus, contra id quod multi architecti aquæq; ducendæ periti promiserant, Arni alueo altior inuentus est: & insuper fortuna, præter id quod ex eius urbis adipiscendæ inflammato desiderio expectabatur, se Florentinis aduersam ostendente, cum ipsi longas naues, quas diximus, Villafranca conductas, ad Pisanorum nauem, quæ frumentum ferebat intercipiendam misissent, in reditu uentorum impetu agitatæ propè Rapallem, uix præfecto cum nautis seruato, naufragium fecerant. Florentini nec quid intentatum relinquerent, armorum terroris asperitati, benignitatis & clementiæ lenitatem addiderunt: noua enim lege sanxerunt, ut quicunq; Pisanus siue ciuis, siue colonus, intra certū tempus se ad sua prædia domicilia ue contulisset, omnium quæ hactenus perpetrasset ueniam & bonorum suorum restitutionem cō sequeretur: cuius tamen legis gratia pauci sincero animo Pisis egrediebantur: sed multi, hiq; ferè inutiles reliquorum consensu, simul & annonæ penuriam, qua ciuitas premebatur, minuentes, & facultatē qua in posterum ijs fructibus eos qui in urbe māserant, quēadmodū clàm faciebant, iuuare possent adepti, discedebant. His reb. Pisanorum egestas aliqua ex parte leuabatur, at nō tantum, quin ob summā egestatē, & annonæ caritatem in maximis angustijs uersarentur: sed cùm nihil æquè ac

Florentinorum nomen horrerent, quamuis interdum agricolarum animi titubarent, tamen ante extrema omnia quàm se dederent, experiri statuerunt: ideo se Genuensibus cum quibus toties de imperio & salute dimicarant, & à quibus olim ipsorum potentia afflicta fuerat, dedere uoluerunt. Id Lucenses & Pandulfus Petrucius, qui ut assiduos sumptus & molestias uitarent, Genuenses ad Pisas defendendas obstringere cupiebant, quoq; facilius assentirentur, per triennium aliqua sumptuum parte se eos leuatures proponebant: cui rei, etsi multi Genuæ repugnarent, & præsertim Io. Ludouicus Fliscus, tamen ciuitate approbante, apud Galliæ regem, sine cuius consensu ea de re statuere in illorum potestate non erat, ut id concederet, quam periculosum esset, ne Pisani hac ferè unica spe excluſi, Hispaniæ regibus se dederent, unde maximo eius incõmodo, & Genua in perpetuis molestijs periculisq; foret, & Hetruria penè uniuersa Hispaniæ partes sequi cogeretur, ostendentes egerunt: quæ rationes etsi ab initio regem ita mouerint, ut ferè illorum petitioni cederet, tamen cũ postea in eius animo ponderaretur, si Genuẽses per se bellis et fœderib. cum alijs principib. sese immiscere, & imperio augẽdo studere inciperẽt, futurum esse ut indies cogitationibus ad maiora elati, post nõ multum tempus ad absolutam libertatem aspirarent, Pisanum dominatũ accipere eis diserte prohibuit: sed tamen grauissimis Florentinorum querelis posthabitis, ut in eis iuuãdis perseuerarẽt permisit. Hoc ipso tẽpore de pace inter Galliæ & Hisp. reges uehemẽter agebatur: hi uerò ficte, ut regnũ Federico aut Calab. duci eius filio restitueretur, quib. Frãcus iura sua concederet, et duci uidua regina eius regis neptis

quæ

quæ iam Ferdinandi Aragonij iunioris uxor fuerat uuberet, proponebant. Nec dubium erat quin Galliæ rex à regni neapolitani rebus ita animo esset alienus, ut quod ad ipsum attinebat quasuis pacis leges admissurus esset: sed in proposita conditione duæ illum difficultates morabantur: una leuior, quod regulos, qui eius factionem secuti essent, regnis suis spoliatos, quibus duræ ac difficiles leges imponebantur, ipsum deserere pudebat: altera, qua magis mouebatur erat, quòd uereretur ne si Hispaniæ reges aliud in animo habentes, consuetis artibus id in aliquem finem proponerent, etiamsi consensisset res non perficeretur: & sic tamen Archiducis qui regnum neapolitanum filio comparare cupiens, ut pax aliàs ab se confecta procederet instabat, animũ à se alienaret: idcirco generatim pacem se quidem optare, sed sua in id regnum iura Aragoniæ gentis homini cedere sibi dedecori fore respondebat: interea uetera negocia cum Romanorum rege & Archiduce tractabat: quæ ut exitum habitura propemodum certus fuit, ne ea incerto Hispaniæ regum negocio impediret, honoris sui gratia, neapolitanorum principum caussa se moueri ostendens, Hispanis oratoribus ad se uocatis, in regia sede in frequenti consilio sedens, solẽnibus, quæq; raro adhibentur ceremonijs, eos reges uerbis pacis, à qua animo essent alienissimi desiderium præ se ferre, questus est: eamq; ob caussam cum uanis negocijs tempus terere rege indignum esset, ut è Galliæ regno discederent, magis decere. Post horum discessum, Maximiliani & Archiducis oratores, ut cœpta perficerent uenerunt: quibus consilijs quia maiora spectabant, Sistaronensis episcopus Pontificis apud regem certus inter-

nuncius, & Finariensis marchio à Pontifice huius negocij causſa missus intererāt: quod fœdus aliàs sæpe agitatum omnibusq; his principibus magno emolumento fore videretur, facilè in hunc modum confectum est, ut Claudiæ Galliæ regis filiæ, cum Carolo Archiducis filio natu maximo, antea tractatum matrimoniū ad exitum perduceretur: & ad maiorem eius rei fidem, Galliæ regis sacramento & subscriptione, itemq; Francisci Angolismensium domini, qui si regi mares filij non nascerentur, tanquam sanguine proximus ei erat successurus, & multorum præterea Galliæ regni procerum manu confirmaretur: Maximilianus, iustis & honestis de causſis, omnibus mediolanensis imperij monumentis ad eum usque diem concessis, rescissis, Galliæ regi & liberis maribus, si qui nascerentur: sin munus, matrimonij iam dicti gratia, Claudiæ & Carolo: quod si Carolus ante matrimonium perfectum decederet è uita, Claudiæ atque unà Archiducis nato, si quidem illa ei nupsisset, insubrici imperij iura concederet: inter Pontificem uerò Romanorum, Galliæ item regem, & Archiducem, fœdus ad communem defensionem & contra Venetos, ut ea quæ singulis horū illi occupabāt recuperarentur, percussū intelligeretur: Cæsar in Italiam aduersus Venetos transiret, deinde Romā ad Imperij accipiendam coronam pergere posset: Galliæ rex augustali diplomate accepto, statim sexaginta Rhenensium aureorū millia, & post sex menses totidem Cæsari persolueret: & singulis annis, Domini nostri natali sacro die, bina aurea calcaria eidem daret: Hispaniæ regibus post quatuor menses in hoc fœdere locus relinqueretur; illud autem expressum non fuit: si fortè illi fœderi nō adiungerentur,

tur, utrum Galliæ regi neapolitanum regnum inuadere liceret, nec ne: Galliæ rex, Comitem Palatinum qui ab illo incitatus, & eius auxiliorum spe fretus, cùm Romanorum rege graue bellum gerebat, non amplius iuuaret: Veneti, quamuis illorum oratores semper ab rege admodum humaniter audirentur, & Rotomagensis, ut eos suspicione liberaret, regem nunquam fœdus quod cum illis iciſſet uiolaturum, ſemper efficaci oratione & iureiurando confirmaret, excluſi fuerunt. Hæc ſcriptis ſtipulatis continebantur: præter quæ actum fuit ut Cæſar & rex in locum aliquem de quo alio tempore decerneretur, conuenirent: promiſitq; rex ſe Ludouicum Sfortiam è carcere exempturum: eiq; ut honestè in Galliæ regno uiuere poſſet, proſpecturum: cuius ſalutem non procurare Cæſarem, ut qui illũ ob ſua promiſſa, & ſpem frustra in ſe collocatam, eius euerſionem acceleratam fuiſſe recordaretur, nonnihil pudebat: idcirco & cum Rotomagenſis eum Tridenti conuenit, de anguſtia, in qua prius cuſtodiebatur, multùm remitti curauerat: & nunc ut liberè in regia aula, uel in ea Galliæ parte in qua rex maluiſſet uerſaretur, inſtabat: rex etiam in eius gratiam Inſubriæ exulum in patriam reſtitutionem, quæ in Tridentino colloquio multũ negocij fecerat, repromiſit. Hoc fœdus Maximiliano & Archiduci adeò utile, quia Pontifex eo comprehendebatur, & Galliæ regis non tam quòd tunc nouarum rerum cupidus eſſet, quàm quia mediolanenſis imperij diploma obtineret, & ſe ab Cæſaris & filij iniurijs ſecurum reddere cupiebat, gratum erat, crebris Maximiliani mutationibus minimè obſtantibus, progreſſum habiturum credebatur. Iiſdem ferè diebus Federicus rex, omni re-

gni neapolitani ulla compositione recuperandi spe penitùs deiectus, obijt: quamuis antea (ut hominum natura fert) desiderio deceptus, Hispaniæ reges magis quàm Galliæ regè ad id propensos esse persuasum habuisset: parum considerans, tanti regni adeò splendidam restitutionem, cuius etiam priscis temporibus, quæ ad præclara et generosa uirtutis facinora nostris longè magis propensa erant, tam rara extent exempla, nostro hoc æuo sperare uanum esse: & eos qui tot insidijs mediam partem occupassent, cum toto potirentur eo priuari uelle, ab omni uerisimili ratione prorsus abhorrere: sed deniq; ex rerum usu, non minorem in uno quàm in altero difficultatem positam, imò minus sperandum esse ut qui possidebat restitueret, quàm ut qui non possidebat assentiretur, animaduerterat. In eiusdem anni fine obijt Elisabeta Hispaniæ regina, honestissimis moribus fœmina, quæq; magnũ apud suos celsi ac sapientis animi nomen obtinebat: ad quam iure spectabat Castellæ regnum, longè maxima & potentissima Hispaniæ pars, cuius illa ob Henrici fratris sui mortem hæres, sed non sine sanguine & bello fuerat: nam otsi diu, Henricum natura ad procreandos liberos ineptum esse, ideoq; Beltramigiam, ex eius uxore natam, & ab illo multos annos pro filia educatam eius filiam esse non posse, opinio fuisset, & hanc ob caussam Elisabeta Henrico uiuente Castellæ princeps, qui titulus proximo hæredi dari solet, salutaretur, nihilominus multis Castellæ principibus, in regis morte Beltramigiæ fauentibus, & Lusitaniæ rege, ei coniuncto armis illam iuuante, partibus tandem ad pugnam perductis, Elisabetæ caussa prælij euentu potior est declarata, Ferdinando Aragonio eius

uiro

uiro exercitum ducente: qui & ipse ex Castellæ regum stirpe natus, & Elisabetæ tertio consanguinitatis gradu iunctus erat: quique cùm postea Ioanni patri suo defuncto, in Aragoniæ regno succeßisset, se Hispaniæ regem, illa, reginam appellabat: nã cum Aragoniæ regno, Valentiæ quoque regnum, & Cathaloniæ comitatus coniũctus esset, uniuersa Hispaniæ prouincia, quæ Pireneis montibus, Oceano, & Mediterraneo mari continetur, cuius appellatione, quòd in ea olim multi Mauri reges regnarint, quemadmodum singuli illorum suum sibi nomen tribuebant, multorum regnorum nomina comprehenduntur: Granatæ tamen regno, quod tunc Mauri obtinebant, quibus postea ab illis magna cum gloria pulsis, sub Castellæ imperium redactum est, & paruo Lusitaniæ regno, & quod longè minus est Nauarræ, quæ regna proprios habebant reges exceptis, illorum imperio parebat. Sed Aragoniæ regnum, cum Sicilia, Sardinia & alijs insulis ad id spectantibus, quia Ferdinãdi propriũ erat, illi soli, reginæ nomine autoritatéue non immixta, parebat: secus autem in Castellæ regno: nam cum id regnum Elisabetæ hæreditarium & Ferdinandi dotale esset, communi utriusq; nomine, signis & factis administrabatur: nec quicquam gerebatur, quod non ab utroque deliberatum, constitutum, & subscriptum esset: Hispaniæ regni nomen commune erat: communi nomine legationes expediebantur: in commune exercitus comparabantur: bella communibus auspicijs gerebantur: et neuter altero maiorem sibi autoritatem, administrationémue in eo regno uendicabat. At Elisabeta absque masculæ prole mortua, eius regni legibus quæ maiore sanguinis quàm sexus habita ratione, fœ-

minas non excludunt, Castellæ successio ad Ioannam communem Ferdinandi & Elisabetæ filiam, Archiducis coniugem pertinebat: quoniam & maxima natu filia, quæ Emanueli Lusitaniæ regi nupserat, paruus ex ea natus infans multò antè ex hac uita migrauerant: quare Ferdinando utpote ad quem regni administratio non amplius spectaret, in paruum Aragoniæ regnũ redeundum erat: paruum inquam, si cũ Castellæ regno comparetur, tum ob regionis & uectigalium paruitatem, tum quia Aragoniæ reges non in omnibus rebus liberam & regiam habent potestatẽ, sed in multis eius prouinciæ legibus & moribus, quæ regiam potestatem ualde coarctant, subijciuntur. Sed Elisabeta iam morti propinqua Ferdinando quamdiu uiueret Castellani regni administrationem testamento reliquit: siue quòd semper cum eo coniunctissimè uixisset, eum in pristina dignitatis magnitudine conseruari cuperet: siue quòd, ut aiebat, Ferdinandi prudentia diutius gubernari populis suis utilius fore censeret: nec minus genero & filiæ, qui Ferdinando nihilominus successuri essent commodum fore, ut omnia regna tandiu donec Philippus in Flandria ubi res secus administrantur natus & educatus, ad maturiorem ætatem, maioremq; Hispaniæ legũ, & morum cognitionem peruenisset, ipsis pacata, & bene constituta administratione custodirentur: atque interea Castellæ & Aragoniæ regna uelut unum corpus regerentur: reginæ mors nouos motus in Hispania peperit, sed Italiæ rebus, ut infrà dicetur, nouæ pacis tranquilliorem propensionem attulit. Annus M D V
1505. eandem tranquillitatem, quæ anno superiore fuerat habuit, sic ut nisi casus propter Florentinos & Pisanos

orti,

orti, eam nonnihil turbassent, cum principum una pars pacem expeteret, illi uerò qui magis ad bellum propẽsi erant uarijs de causis impedirentur, hoc anno prorsus ab armorum motibus cessatum esset: quoniã Hispaniæ regi (hanc enim appellationem retinere perseuerabat) cogitationibus quæ ex reginæ morte successerant occupato, satis erat si inducíarum ui regnum neapolitanum retineret: & Galliæ rex, quia Cæsar in hoc ut in alijs rebus naturam suam secutus, pacem nunquam confirmarat, animo ualde dubius erat: & Pontifex nouarum rerum cupidus, nisi magnorum principum armis adiutus, motum facere nec audebat nec poterat: & Venetí non parum sibi assecuti uidebantur, si in tantis contra ipsos rebus agitatis, & in tanto Pontificis odio, ab alijs non uexarentur: ad cuius animum placandum, ante ali quot menses Ariminum ei, & omnia quæcunq; post Alexandri Pontificis obitum in Aemilia occupassent, modò Fauentia cum suo agro ipsos potiri pateretur obtulerant, id autem tum Galliæ regis metu, tum quia Cæsar, Iulij postulata per legatum Venetias missum, ut Pontificij imperij ciuitates restituerent, hortatus erat: sed cum Pontifex pro animi sui constantia, liberaq; mentis suæ aperiendæ natura, se ut uel minimam quidem turrim retinerent passurum non esse, quin etiam de Rauenna & Ceruia, quas urbes non minus iniustè quàm Fauentiam possidebant, ante obitum suum recuperandis spem habere respondisset, nihil amplius actum fuerat: sed huius anni initio timore aucto Vrbini ducem communem amicum, omnia quæ occupassent ad Faẽtiæ uel Arimini ditionem non spectantia, dum modò Pontifex, qui nunquam ipsorum oratores ad obedien-

tiam præstandam admittere uoluerat, eos nunc admitteret, obtulerunt: cui petitioni Pontifex, quamuis quòd à dignitate sua, & tot querelis atque minis ab se factis aliena uideretur, nõnihil difficilem se præberet, tamen Imolensium, Foroliuiensium, & Cesenatium, qui maxima agrorum suorum parte spoliati magna incommoda patiebantur molestijs, cum aliud præsens remedium nullum cerneret, postquam Cæsaris & Galliæ regis res tam tardè procedebant, tandem ei rei in qua re lucrum absque iactura erat, cum nec uerbo, nec scripto ulli se rei obligaret, assensus est. oppidis itaq; prius restitutis, octo legati ex præcipuis senatoribus, iam ab initio eius Pontificatus destinati, qui numerus maior erat, quàm ea resp. ad ullum unquam Pontificem qui Venetus non esset mississet, profecti sunt: qui obedientia consueto ritu præstita, nullum tamen aut maioris facilitatis, aut mitioris in Pontifice animi signum Venetias retulerunt. Hac tempestate Galliæ rex, fœderis perficiendi cupidus, Rotomagensem, Agnoam inferioris Germaniæ urbem, in qua recenter Palatino comiti adempta, à Cæsare & Archiduce expectabatur, nisi: cuius aduentu fœdus promulgatum & solenni sacramento sancitum est, & Cardinalis pecuniæ promissæ dimidium dedit: alteram partem quamprimùm Cæsar exercitum in Italiam traduxisset accipere debebat: nihilominus & tunc se eo anno propter occupationes quas in Germania habebat transire non posse innuebat, & paulo post declarauit. Hæc igitur de caussa, quia Galliæ rex nihil noui absque Romanorum rege moliri in animo habebat, eò magis belli suspiciones desinebant: solummodo ferè perpetuò inter Florentinos & Pisanos bellum in Italia reliquum

exardesc

exardescebat: quod dum lentè, nec certa aliqua expeditione definitũ, sed ex occasionibus, quæ modò huic, modò illi parti ostendebantur, geritur, accidit ut Lucas Sabellus & nonnulli alij duces ac præfecti Florẽtinorum, cum quadringentis equitibus, & multis peditibus, Casci na, in quo oppido Florentini belli sedem collocarãt, ut commeatum Librafactam ducerẽt, & quædã Pisanorũ armenta quæ trans Serchium amnem in Lucensi agro erãt, diriperẽt: idq; nõ tam prædæ cupiditate, q̃ Pisanos ad pugnam eliciendi studio, se quòd in campo illis fortiores essent, eos debellaturos sperantes, egrederentur: cumq; commeatu Librafactam importato, & præda, ut erat constitutũ; abacta, ut Pisanis ad se adoriendos spacium præberẽt, eãdem uia lente reuerterẽtur. Tarlatinus Pisanorum militum præfectus, statim huius rei nuncio accepto, secum nõ pluribus quam quindecim grauis armaturæ, quadraginta expeditis equitibus, et sexaginta peditib. quòd opus esset celeritate sumptis, reliquisq; sequi iussis, Pisis egressus est: cumq; aliquot Florentinorum equites ad Iacobi fanum usq; prope Pisas progressos comperisset, eis obuiam processit: quib. ut se reliquis copijs quæ ad Capellesium pontem supra Osoliũ fluuiũ ad tertium à Pisis lapidem constiterant, ibiq; pecora & mulos quib. commeatum intulerant expectarẽt, retrocedentibus, cumq; omnes trans pontem essent, quem primi pedites occuparant, & aggeres atq; fossas munierãt, Tarlatinus eos ad pontem usq; persecutus erat, nec ante omnes hostium copias eo in loco castra posuisse animaduertit, quam eò progressus esset, ut sine manifesto periculo recedere non posset: quocirca pontem oppugnare statuit: suisq; id ad quod necessitate coacti essent,

non absque uictoriæ spe esse ostendit, quòd in loco angusto, ubi pauci pugnare poterant hostium maior numerus nihil obesse: adeò ut & si pontem transire non possent, tamen facilè tandiu hostium impetum sustinerent, ut pisanus populus, ad cuius aduentum accelerandũ miserãt, auxilij ferendi tempus haberet: si uerò pontẽ transirent, uictoriam facillimam fore: quum enim uia trans fluuium pontem inter & montem angusta sit, hostium multitudinem, iumentis & raptis pecoribus implicatã, loco & ad pugnam & ad fugam impedito, facilè semet perturbaturam: exitus uerba comprobauit: ipse primus equo acriter stimulato, pontem inuasit, sed cum pedem referre coactus esset, alius idem fecit, quem tertius secutus est: cui cum equus uulneratus esset, dux ingenti impetu ad illum iuuandum reuersus, armorum ui, & equi ferocitate pontem eius custodibus cedentibus transiuit: idem & quatuor alij eius equites fecerunt: quibus omnibus cum hostium peditatu trans pontẽ in angusto prato pugnantibus, aliquot pisani pedites aqua ad humeros usq; pertingente, equitibus pontem iam derelictum, absque impedimento transeuntibus fluuium traiecerũt: & reliquis copijs quæ dissipatæ & nullo ordine Pisis ueniebant, iam appropinquantibus, Florentini milites in angustum locum redacti, ordinibus perturbatis, maximoq; pauore & maiore cataphracti quàm pedites, cum consternati, nec ducem alicuius autoritatis, qui eos uel sisteret, uel in ordinem redigeret, haberent, qui uiribus longè præstabant, atque instructa acie incedebant, uictoria ijs relicta, qui paruo admodum numero dissipati, potius ut se ostentarent, quàm ut pugnarent uenerant, multis centurionibus & claris uiris cæsis, captis,

& uulne-

& uulneratis ibi relictis, in manifestam fugam conecti sunt: & qui aufugerunt, maxima ex parte in fuga ab Lucensibus agricolis spoliati fuerunt. Hac clade Florentinorum res in pisano agro ualde perturbatæ fuerunt: cũ enim pauci equites Cascinæ remãsissent, per multos dies quum Pisani uictoria elati totam regionem percurrerẽt & prædarentur, prohibere nõ potuerunt: & quod maioris fuit momenti, Pandulfus Petrucius Florẽtinos quo minus ea æstate Pisanorum qui consuetis difficultatibus pressi à Genuensibus ac Lucensibus, quamuis parce, iuuabantur (Senenses enim potius cõsilia quàm pecunias aut commeatum dabant) agros depopularentur impediri posse, ex hoc casu spe concepta, curauit ut Io. Paulus Ballio, in quo Florentini, quia eius Perusiam reditus præcipui autores fuerant, plurimum spei collocabant, præfecturæ suæ tempore nõdum exacto, sese ab eorum stipendijs remoueret, eo prætextu, quòd cum M. Antonius & Mutius Columnij, & Lucas atq; Iacobus Sabelli, qui omnes simul coniuncti, maiores quàm ipse copias habebant, isdem stipendijs militarent, se propter factionum diuersitatem sine periculo ibi nõ esse: atque ut eis minus temporis quo rebus suis consulerent relinqueretur, priusquam sententiam suam penitus aperiret, quãtum potuit distulit: quoq; maiorem res fidem inueniret, Florentinis se arma aduersus illos nõ sumpturum promisit: qua de re, ut minus illi dubitarent, Malatestam filium suum teneræ admodũ ætatis, cum quindecim grauis armaturæ equitibus tanquam obsidem in eorum stipendijs reliquit: ipse ne prorsus stipendio careret, cum septuaginta grauis armaturæ equitibus, à Senensibus stipendium accepit: & quoniam illi tantis sumptibus

impares erant, Lucenses huius consilij participes, Troilum Sabellum qui antea Senensibus militabat, cum totidem equitibus ad sua stipendia adsciuerunt. Florentini eo anno propter repentinum Ioannispauli discessum, & cladem ad Capellesium pontem acceptam cum paruis copijs relicti, Pisanum agrum minimè uastarunt, quin potius de remedio ad maiora pericula comparando cogitare cogebantur: nam cum in Pandulfo, & Ioannepaulo antiqua cupiditas excitata esset, cum Mediceo Cardinale de Florentinorum statu turbando occulta consilia agitabant: præcipuum spei fundamentum, in Bartolomæo Aluiano, qui se à Magno Consaluo alienatum præ se ferens, in Latium profectus, plurimos milites uaria spe atque promissis ad se pertrahebat, collocantes: quorum consiliorum Ascanius quoq; Cardinalis conscius esse putabatur: ut uidelicet reb. in Hetruria feliciter succedētibus, Florentinorū & aliorū qui eum motum probarent, coniunctis uiribus, Insubriam inuaderent, rati eam, si quis impetus fieret, quòd pauci Galli equites adessent, multi nobiles exularent, populi in Sfortianum nomen propensi essent, & Galliæ rex graui morbo correptus ita ad extremum redactus fuerat, ut per multas horas de eius salute desperatum esset: qui quamuis postea nonnihil ab extremo mortis limine recessisset, tamen ita affectus uidebatur, ut parua eius uitæ spes esset, facilè mutationem facturam: qui uerò diligentius res ponderabāt, Ascanium qui hoc tempore Romæ ab Veneto oratore frequentaretur, nō modò cum Magno Consaluo, uerumetiam cum Venetis qui tunc, quia Galliæ rex nouis suspicionibus cōceptis, Romanorum regi & filio minimè fidebat, & Archiducis pro-

eis potentia quanta esset futura post Hispaniæ reginæ mortem animaduersa, apertè ab illis alienatus, Gheldrensium duci acerrimo Archiducis hosti, contra illum auxilia suppeditabat: atque suis consilijs cum Hispaniæ rege seorsim coniungendis cogitabat: ad Gallos lacessendos promptiores quàm antea, & maiore animo fuissent, occulta consilia habere suspicabantur: sed quàm sunt fallacia consilia, & fluxæ hominum spes: dum hæc aguntur, Galliæ rex, cuius salus ferè erat desperata, indies conualescebat: & Ascanius repentè Romæ pestilentia interijt: cuius interitu Insubriæ periculo sublato, non tamen Florentinorum uexandorum consilia prorsus impedita sunt: cuius rei gratia Pandulfus Petrucius, Io. Paulus Ballio, & Barptolomæus Aluianus, nõ quo se amplius Mediceos Florentiam reducere posse sperarent, sed ut Aluianus Pisanorum uoluntate Pisas ingressus, pro eius urbis securitate Florentinorum finibus esset infestus: & prout sibi occasiones darentur, ulterius progrederetur: quibus rebus patescere incipientibus, Florentini de Magni Consalui uoluntate, tũ quia Aluianum Hispaniæ regis stipendia ad proximum Nouembrem usq; facturum sciebant: tum quia Pandulfus Petrucius, qui pecunia quam Galliæ regi promiserat, nunquam soluta, eoq; sæpe uarijs artibus deluso, ab Hispaniæ rege penitus pendebat, absque cuius cõsensu res nouas aggressurus non credebatur, dubitabant: auxit etiam Florentinorum suspicionem, quòd quia Plumbini regulus, qui in Hispaniæ regis fide erat, sibi à Genuensibus metuebat, Consaluus ad eius securitatem mille Hispanos pedites Nunio Campensi duce, Plumbinum, & in eius maris sinum, tres onerarias, duas longas naues,

& aliquot alia nauigia miserat: quæ copiæ Florentinis tam propinquæ, ne Aluiano, quemadmodũ ille sibi promissum fuisse aiebat, coniungerentur, metuẽdi causſam præbebant. Res autem ita se habebat, quòd cum Hispaniæ rex post inducias cum Galliæ rege factas, ut sumptus minueret, una cum aliorum stipendiorum diminutione, Aluiani quoq; stipendium ad cẽtum cataphractos redigi imperasſet, ipse indignatus, nõ modò nouo sacramento obligari recusabat: sed etiam quia debita stipendia non soluebantur, & quia Magnus duo peditum millia quæ se ei post regni neapolitani uictoriam, quibus pro Mediceis aduersus Florentinos uteretur datum promiserat, denegabat, priori se solutum sacramento asserebat: erat autem Aluiani ingenium naturarum nouarum cupidum, & quietis impatiens. Florẽtini ut hunc impetum propulsarent, ab Galliæ rege qui ex fœdere ipsos quadringentis cataphractis iuuare debebat, ut ducentos in auxilium mitteret petierunt: qui magis pecuniæ cupiditate, quàm ueterum fœderatorũ precibus aut misericordia motus, se nullum illis auxiliũ antequam triginta aureorum numũm millia quæ ex fœdere illi debebant numerasſent, daturum respondit: & quamuis Florentini, quòd infinitis sumptibus ad defensionem suam necessarijs premerentur, ut nonnihil differret supplices rogarent: ille tamen pertinaciter in eadem sententia permansit, adeo ut plus adiumenti illorũ saluti attulerit qui suspectus erat, quàm cui fidebant, & beneficijs affectus erat: Magnus etenim Consaluus, siue ne pacis consilia denuo inter duos reges agitari cœpta impedirentur: siue quòd iam Reginæ mortuæ, & futuræ inter socerum atque generum dissensionis occasio-

casione, aliquid de regno neapolitano sibi uendicando cogitaret, Italiæ tranquillitatis cupidus, non modò ut Aluianum, qui mandato à Pontifice ut uel copias dimitteret, uel pontificij imperij terris excederet accepto, Pitilianum uenerat sibi denuo adiungeret, omnem operam dabat: uerumetiam illi uelut regis sui beneficiario, ac militi, ut ni omnibus quæ in regno habebat, ex quibus septuaginta auri pondo quotannis percipiebat, priuari uellet, ulterius ne progrederetur edixit: simulq; Pisanis non multò antè ab se in regis sui fidem clam acceptis, necnon Plumbini regulo, ne cum admitterent significavat: Florentinis uerò ut peditibus suis qui Plumbini erant, quos Marco Antonio Columnæ militum ipsorum præfecto, parêre uolebat, ad defensionem suam si uellent uterentur, permisit: petijt quoque à Pandulfo Petrucio ut Aluianum non foueret: & Ludouico Pitiliani comitis filio, Francisco item Vrsino, Ioanniq; Ceriti, suis militibus, ne illum sequerentur interdixit: & nihilominus Aluianus, cum quo erant Ioannes Ludouicus Vitellius, & Ioannes conradus Vrsinus, trecenti grauis armaturæ equites, & quingenti uoluntarij pedites, commeatu à Senensibus accepto, per Senensium maritimam oram, in Scarlini, quod oppidum in Plumbinati agro parui dici itinere à Florentinorum finibus distat, planiciem, paulatim peruenerat, cum nuncius à Magno, cum nouis mandatis, ne Pisas contenderet, neu Florentinos læderet missus cum offendit: cui cum se quãdo Magnus promissis non stetisset, sui iuris esse respondisset, ad Campiliam Florẽtinorum oppidũ castra promouit: ubi leue inter ipsum & Florentinorum copias, quæ Vibonæ colligebãtur, certamen commissum est: deinde

ad Corniam in Florẽtinorum & Sughereti finibus, spe atq; cõsilijs admodum incertis, maiorib. semper difficultatibus occurrẽtibus, uenit: quia neq; Plumbino amplius commeatum accipiebat, neq; Io. Paulus Ballio & Vitellij, quorum consilia plerumq; ex rerum eucntu pendebant, pedites, quemadmodum promiserant, mittebant: Pandulfum Petrucium à rebus suis, ut antea faciebat, diuuandis abstinere uidebat: nec se à Pisanis admittendum esse, ne Magno minus obtemperasse uideretur, satis certus erat: quas ob causas, & quia semper de se denuo cõducendo inter ipsum & Hispaniæ regem, & quidem maiore spe quàm antea (neq; enim se centum cataphractis cõtentum fore iam negabat) agebatur, se respõsum postremum Neapoli expectare præseferẽs, Vineale Plumbini reguli oppidum conceßit. Interea uerò Pisanorum, de se in urbem admittendo, accepto consensu, Vineale, ubi decem dies confederat profectus, manè 17 Augusti die, ad Caldanas mille passus infra Campiliam, eo animo ut cum florẽtino exercitu, qui pridie eius diei in eum locum uenerat, prælio decertaret, acie instructa se ostendit: sed Florẽtini eius motu ab exploratorib. qui ex Aluiani castris uenerãt cognito, eadẽ nocte ad Campiliæ mœnia se receperãt: ubi cũ se Aluignus absq; magno incõmodo pugnare nõ posse animaduerteret, uia quæ à Vicẽtij turri nomẽ habet, quæ quinq; milliarib. Cãpilia distat, Pisas uersus cõtendit. At Floren. copiæ, quib. Hercules Bentiuolus præerat, qui ut erat regionis peritißimus, propter loci oportunitatem, aliud nihil quã eo in loco prælium committere cupiebat, uia quæ Cãpilia ad eandem Vicentij turrim ducit, expeditis equitibus in duas partes distributis, quarũ una nouißimũ eius agmẽ perpe-

perpetuò carpens, Aluiani exercitum sequebatur: altera eodem itinere quo reliquus Florentinus exercitus sequebatur, ut hostibus obuiam iret præcedebat, eò contenderunt: & hi cũ ad turrim ante Aluiani copias peruenissent, cum primis congressi ab ijsq; facilè repulsi, paulatim ad exercitum, qui iam non longus quingentis passibus inde aberat, retrocedentes, maximam hostiũ partem turrim iam præterijsse retulerunt: quare Hercules lentè incedens, ad nouissimum illorum agmen in Vicentinis ruinis, ubi illorum cataphracti & pedites globum fecerant peruenit: utq; in transitus planitie fuit cum dimidia copiarum parte in eorum latus ualidam impressionem fecit: ubi cũ aliquandiu strenuè pugnasset, Aluiani acies cœpit inclinare: ac mox eius peditatus ita fusus, atq; ad mare usque pulsus fuit, ut pòst nullo modo pugnam redintegrare ausus sit: sed equitatus qui ad arcus iactum, ultra Vicentij fossam Vibonem uersus retrocesserat cum se acie redintegrata conglobasset, Florentinorum exercitum magno impetu adortus est, ferociterq; ad fossam usque repulit: tunc Hercules reliquis copijs productis, & toto exercitus robore utrinq; huc collecto, diu ancipiti atrociq; marte pugnatum est, Aluiano, qui dum non minus militis quàm ducis munere fungitur, equestri grauiq; gladio duo uulnera in facie acceperat, hostes ex eo loco deturbare conãte: quod si successisset, uictoria potitus esset: Hercules autem, qui ante multos dies, si prælium eo in loco committeretur, se industria, & sine periculo uictoria potiturum prædixerat, in fossæ quæ circa turrim erat margine, sex minora tormenta, falconetos uocant, quæ secum uehebat

collocari iussit: quibus in hostes dissipati cœptis, cum eos iam tormentorum impetu dissipari atque perturbari cerneret, huic occasioni ex qua sibi semper uictoriam despondérat intentus, totius exercitus uiribus, id est expeditis equitibus à maritima ora, cataphractis regia uia, & peditatu à superiore latere per siluam, magno se in eos impetu intulit: quo illos facilè fudit fugauitq;, Aluiano cum pauciſſimis equitibus ad cursum expeditis uix euadente: cum quibus Monterotundum Senensis agri confugit: reliquæ eius copiæ ferè omnes à Vicentij turri ad Cecinnæ fluuium signis omnibus amissis & ualdè paucis equitibus salvis captæ & spoliatæ fuerunt. Hunc exitum habuit Aluiani motus diuturnis deliberationibus, uerborum iactantia, & ferocitate minarum in hominum oculis, quàm uiribus aut expeditionis stabili firmamento, maior. Hac uictoria elati Hercules Bentiuolus, & Antonius Iacominus Florentinorum legatus, uehementibus literis & crebris nuncijs, Florentinos hortati sunt, ut uictor exercitus, rebus antea ad expugnationem necessarijs, quàm maxima celeritate fieri posset comparatis, ad Pisana mœnia admoueretur: se sperare eam urbem, quòd ad multas angustias redacta esset, & Aluiani aduentus spes sublata, & ut omnia uictoriæ nomini cedere uidentur, haud difficulter obtineri posse: quã spem uehementer fouebant nonnulla cum aliquibus Pisis occulta consilia. Sed Florentiæ Decemuiris qui bellicis rebus præsunt, illorum ciuium, cum quibus de rebus grauibus deliberare consuêrant, ea de re sententiam rogantibus, ab omnibus uno ore hæc sententia reiecta fuit: existimabant enim in Pisanis eandem pertinaciam esse: cumq; tot annos bellis assueti

esset,

essent, victoriæ aduersus alios partæ qua illorum uires nulla ex parte essent imminutæ, nomen existimationēq; ad illos superandos minimè satis esse: sed nunc quoq; ut aliàs semper uiribus, quas solas militares uiri metuunt, uincendos: id uerò plurimis difficultatibus plenum uideri: cum enim Pisarum urbs firmissimis mœnibus, si qua alia Italiæ urbs septa sit, nouisq; operibus probè munita, fortibus item atque obstinatis uiris defensa, eam expugnari nisi magnis copijs & militibus qui uirtute & fortitudine illis minimè cedant posse, sperandum nō esse: ac ne sic quidem, impressione aut breui oppugnatione capi posse, sed multos dies quo tutius accedatur, oppugnando, & occasiones arripiendo, potius eos defatigare quàm impetu cogere necessarium fore: his autem rebus anni tempus obstare: neque enim tam repentè aliud, quàm tumultuarium & collectitium peditatum cogi posse, neque propter cœli maritimis uentis, qui stagnis & paludibus exhalantibus pestiferi fiunt, inclementiam, exercitibus, ut Paulo Vitellio obsidenti accidit, perniciosam: tum quia pisanus ager, mense septembri iam pluuijs obnoxius esse incipit: quibus ob situs humilitatem inundatur, eo tempore citra perniciē obsideri posse: neque in tanta omnium pertinacia priuatorum occultis cōsilijs coniurationibusue nitendum: aut enim res fictas insidiosasq; futuras, aut ab eiusmodi hominibus tractari, qui quod promisissent, perficere non possint: huc accedere, quòd etsi Magno Consaluo fides publca data non esset, tamen Prosperum Columnam, quamuis uelut suo iure, quasi tacito ipsorum consensu, hoc anno cum tormentis ipsos Pisarum mœnia non accessuros ei spem dedisse: quare certò credendum,

illum cùm hac re indignatum, tum propter ea quæ sæpius Pisanis promiserat, tum quia hic Florentinorum successus rebus suis parum conduceret, eam rem impediturum: ad id uerò facultatem ei non deesse, qui paucarum horarum spacio eos pedites Hispanos qui Plumbini essent, quemadmodum se, si eius urbis expugnatio tentaretur, facturum sæpe asseruerat, Pisas mittere posset: præstare uictoriæ occasione eo loco uti, ubi etsi fructus minor esset, facilitas tamen nec ea sine insigni emolumento, longè maior appareret: neminem magis ipsorum consilijs unquam obstitisse, atque etiamnum obstare, neminem magis Pisarum recuperationem impediuisse: neminem denique magis quàm Pandulfus Petrucius præsentis status mutationem procurasse: illum Valentinum ut armatus Florentini imperij fines ingrederetur hortatum esse: illum Vitellotij irruptionis & Aretinæ defectionis præcipuum autorem ducemq; fuisse: eius consilio Genuenses atque Lucenses cum Senensibus ad Pisanorum defensionem conspirasse: ab eodem Consaluum ut Plumbini patrocinium susciperet, & Pisanis se atque Hetruriæ rebus immisceret impulsum fuisse: quem uerò alium huius Aluiani motus autorem, impulsorem, adiutoremq; fuisse? itaque exercitũ in eum conuertendum: senensem agrum ubi nullum inueniretur impedimentum, totum percurrendum, atque diripiendum: horum existimatione armorum alìquem motum in ciuitate, in qua multos inimicos haberet, aduersus illum exoriri posse: saltem alicuius utilis castelli, quem pro Montepolitiano permutationis aut pignoris loco tenerent, in eo tractu occupãdi occasionem nõ defuturam: & quod beneficijs non erant assecuti, ut uidelicet

delicet eum in posterum ad se lacessendos cautiorem redderet, id hac ratione effici posse sperandum esse. eodemq; postea modo Lucensium, quibus tot res condonare perniciosum fuisset, agros percurrendos: sic ex parta uictoria honorem & fructum sperari posse: ex pisana uerò oppugnatione sese ostendere aliud nihil, quàm sumptum cum ignominia coniunctum. Hæ rationes omnium consensu allatæ, populi, qui sæpe magis cupiditatem quàm rationem ducem sequitur, illa quoque inueterata opinione occœcati, nimirũ multis ciuitatis principibus ambitiosa spectantibus, Pisas recuperari non placere, ardorem quo minus decerneret, ut exercitus eò duceretur, non restrinxerunt: qua in sententia Petrus Soderinus uexillifer non minus ceteris omnibus uehemens, populi comitijs ad quæ huiusmodi deliberationes referri non solebant cõuocatis, iuberentne exercitum Pisas duci rogauit: ubi cum penè omnium suffragia duci iussissent, temeritate prudentiam superante, melioris partis autoritatem, maioris cupiditati cedere necesse fuit: itaq; cum non minus Magni auxilia, quàm imbrium pericula anteuertere cuperent, incredibili celeritate rebus necessarijs comparandis incubuerunt: quapropter sexta septembris die, exercitus in quo erãt sexcenti grauis armaturæ equites, septem peditũ millia, sexdecim maiora, & multa minora alia tormenta, Pisarum mœnibus appropinquauit: & castra inter Crucis & Michaelis, eodem quo olim Galli loco, collocarunt: tormentisq; sequenti nocte celerrimè dispositis, proximo die, ab Calcia porta ad Francisci turrim, ubi mœnia inangulũ intus flectũtur, magno impetu cõcussẽ runt: cumq; ab ortu solis, quo tẽpore tormenta displo-

dere cœperãt, ad tertiam ante eiusdem occasum horam supra triginta muri ulnis dirutis, in eam partem grauis impressio facta est, sed fructu perexiguo, quia non tantum muri spacium, quantum ad ciuitatem in qua homines consueto animo & uirtute sese obiecerant, expugnandam necessarium fuisset, disiectum erat: idcirco, postridie eius diei mane, quo maiorem sibi ad irrumpendum aditum patefacerent alium locum parum ab eo distantem, eamœnium parte, quam Galli uerberabant iniecta, tormentorum globis quatere cœperũt: ubi cum tantum muri quantum satis esse uidebatur, diruissent, Hercules peditatum qui acie instructa stabat, ad utranque diruti muri partem ubi Pisani mulieribus de more non minore, quàm uiri animo operam nauantibus dum quateretur aggerem cum fossa duxerant, fortiter oppugnandam impellere uoluit. At in Italico peditatu raptim collecto, non is animus eaq; uirtus erat, quæ ad tantam rem esset idonea: quare cum ea peditum legio, cui sorte prima impressio obuenerat, propter animi imbecillitatem mœnia accedere recusaret, neque imperatoris & Florentini legati autoritas & preces, neq; proprij uel communis italicæ militiæ honoris ratio, ut progredi uellent, efficere potuerunt: quorum exemplũ quibus secundus locus obtigerat sequutis, copiæ, nulla re gesta, nisi quòd Itali pedites maxima infamia per uniuersam Europam parta, uictoriæ in Aluianum felicitate corrupta, imperatoris legatiq; existimatione conculcata: quæ apud Florentinos, si quidem parta gloria contenti propriæ fortunæ moderari nouissent maxima erat, in castra redierunt: quo facto, quin uasa colligenda essent, præsertim cum eodem die Magni Consalui

iussu

iussu sexcenti Hispani pedites ex his qui Plumbini erant Pisas ueniissent, minimè dubitatum fuit: quare postero die, Florentinus exercitus, magno cum dedecore Casciná conceßit, post paucos uerò dies mille prætereà & quingenti Hispani pedites Pisas ingreßi sunt: qui cũ illorũ præsidium necessariũ non esset, Bientinæ Pisanorum hortatu oppugnatione frustra tentata, in Hispaniã quò à Magno mittebantur, nauigarunt: iam enim inter Galliæ regem & Ferdinandũ Hispaniæ pax erat facta, ad quã difficultatib. quæ prius impedimento fuerant, id est Galliæ regis honoris ratione, et Archiducis ab se alienãdi metu remotis, Hispaniæ reginæ obitus facilem uiã aperuerat: nã & Galliæ rex nimiam eius potentiã ægerrimè ferens, eius consilia refringere cupiebat: & Hispaniæ rex, eũ Archiducem, socrus contempto testamento, de se Castellæ regno pellendo cogitare compertum haberet, nouarum societatum fundamenta iacere cogebatur: idcirco connubium inter ipsum & Germanam Foisseiam Galliæ regis sororis filiam, ea lege, ut illi rex Galliæ, regni neapolitani partem quæ ad se spectabat dotis nomine daret: & Hispaniæ rex uicißim illi decem annorum spacio, septies centena aurcorum numûm millia, pro sumptibus sarciendis persolueret: & nouæ nuptæ tria millia auri pondo dotis nomine constitueret, contractum est: cui matrimonio cùm pax coniuncta esset, conuentum est ut Andiouinis regulis, illisq; omnibus qui Gallicam factionem sequuti erant, gratis libertas, patria, imperia, dignitates, & bona, eodem statu, quo ea die qua bellum inter Gallos atque Hispanos primùm cœptum fuit erant, restituerentur: quam diem eam esse, quo Galli ad Tripaldam excurrerunt, declaratum fuit: omnes bonorum publicationes ab Hispaniæ rege

& Federico factæ tollerentur: Russanus princeps, Bitontinus & Gesualdus Marchiones, Alphonsus & Honoratus Sanseuerinates, omnesq; reliqui proceres Hispanorum in regno neapolitano captiui liberi dimitterentur: Galliæ rex, Hierosolymorum & Neapolitanorum rex deinceps ne appellaretur: panagia procerum & recognitiones conditionibus suprà dictis responderent: eodemq; modo diploma à Pontifice peteretur: si regina Germana marito uiuente sine liberis decederet, eius dotalis pars Ferdinando cederet: quod si illa eo mortuo superstes esset, ad Galliæ regnum rediret. Ferdinandus rex, Gastonem Foissci comitem, nouæ coniugis fratrem, ad regnum Nauarræ, cuius cum Catherina Foisseia, & Ioannes Alibretti filius eius maritus reges appellarentur, ad se spectare asserebat, recipiendum iuuare teneretur: Galliæ rex, Federici regis uiduam coniugem cum duobus liberis quos apud se habebat, in Hispaniam, ubi facultates quibus honestè possent uiuere eis assignarentur, proficisci cogeret: quæ si renueret, nulla ipsi eiusue liberis amplius pensione subsidioue dato, eã Galliæ regno excedere iuberet: neutri quidquã contra eos qui ab utrouis illorum nominati essent moliri liceret: nominarunt autem ambo in Italia Pontificem, & Galliæ rex Florentinos: ad pacis autem firmamentum æternum inter eos fœdus ad regnorum defensionem ictum esse intelligeretur: Galliæ rex Hispanum mille cataphractis & sex peditum millibus, uicissim Ferdinandus Galliæ regem trecentis cataphractis, duobus leuis armaturæ equitum, quos Iannettarios uocant, & sex peditum millibus iuuare teneretur. Hac pace hunc in modum confecta, cuius, utriusque partis nomine

sponsor

ſpõſor fuit Angliæ rex, Andiouini proceres qui in Gallia erant, abeundi facultate ab rege, qui pro ſua innata tenacitate perquam exigua illis in diſceſſu grati animi ſigna oſtendit impetrata, ferè omnes cum Germana Regina in Hiſpaniam cõtenderunt, & Iſabella Federici olim uxor, quia filios ſuos Catholici regis fidei committere noluit, ab Galliæ rege regno excedere iuſſa, ſe Ferrariã contulit: qua in urbe Hercule Eſtenſi paulo antè defuncto, Alfõnſoq; eius filio ſuccedente, ſub anni finẽ tragicum quiddam ueterum Thebanorum caſibus, ſed leuiori de cauſſa (ſi modò effrænatus amoris impetus, ardenti regnandi ambitione leuior eſt) ſimile accidit: nam cum Hippolytus Eſtenſis cardinalis uehementi iuuencũlæ ſibi ſanguine coniunctæ arderet amore, quæ nõ minori ardore Iulium Hippolyti ex concubina genitũ fratrem amabat: cumq; ipſamet ſe ad tantum amorẽ præcipuè Iulij oculorum pulchritudine accendi Hippolyto faſſa eſſet, Cardinalis cœco furore percitus, tẽporis opportunitate captata, cum Iulius in uenatione eſſet, in agris eum ſepſit, eiq; equo deſcendere iuſſo, per aliquos ſuos à pedibus ſeruos, ipſe tanti ſceleris immanitatẽ ſpectare auſus, oculos uelut amoris ſui æmulos erui iußit: ex quo poſtea inter fratres grauiſſima odia ſunt conſecuta. Hunc finem annus quintus ſupra milleſimum quingenteſimum habuit.

SEXTI LIBRI FINIS.

FRANCISCI GUICIARDINI HISTORIARUM SUI TEMPORIS LIBER SEPTIMUS.

C. S. C. interprete

Multorum Christianorum principum cõtra Venetos apparatus: Philippi regis classis naufragiũ: Castellæ regis Neapolim aduentus: Pontificis cum Galliæ rege fœdus: Ioãnis Bentiuoli Bononia fuga: Genuense bellum: Galliæ regis in Italiam ob Genuensium res aduentus, & eiusdem contra Genuenses victoria: Aragoniæ regis cum Galliæ rege congressus Sauonæ: conuentus Imperij Constantiæ habitus: Maximiliani Cæsaris in Italiam aduersus Venetos aduentus: eius in Foroiulij progressus, ac eorundem induciæ.

HAEC *anno millesimo quingentesimo quinto gesta fuerant, qui annus, etsi Italiæ pacem, bellis quæ de regno neapolitano erant exorta extinctis stabilẽ futuram, spem reliquissent, tamen ab alia parte minimè parua imminentium incẽdiorum semina apparebant: quoniam Philippus qui se iam Castellæ regem nuncupabat, id regnum à socero administrari nõ cõtentus, & à multis procerib. incitatus, leges ad regni administrationẽ post mortẽ suã seruandas præscribere in defunctæ reginæ potestate nõ fuisse (ut uerissimũ erat)*

erat) asserens, iter in Hispaniã illo inuito adornabat: et Romanorum rex filij potentia elatus, in Italiam transcẽdere cogitabat: Galliæ uerò rex, quamuis superiore anno Pontifici, quòd se ne appellato quidem, sacra beneficia, quæ Ascanij Cardinalis & aliorum morte in Insubria possessoribus uacua fuerant relicta, alijs contulerat: quodq; cum multos sacræ purpuræ dignitate donasset, Ausensem & Baiucensem episcopos, hunc Tramolliæ, illum Rotomagensis cardinalis nepotem, quorũ nomine ipse uehemẽtissimè flagitarat: unà cum alijs cooptare noluerat, iratus fuisset, eamq; ob caussam sacrorum beneficiorum quæ Sancti Petri in Vincula Cardinalis, alijq; pontifici grati Antistites in Insubria possidebãt fructus retineri imperasset, tamen cum sibi à Cæsare & filio metuere inciperet, ideoq; Pontificis amicitiam cuperet, fructibus dari permissis, huius anni initio Sisteronensem episcopum pontificium apud se nuncium, qui ei uaria consilia proponeret, & multa aduersus Venetos, in quos eius uehemens odium propter Aemiliæ locorũ recuperandorum cupiditatem, permanare sciebat, polliceretur misit, quamuis pontifex ad eam usq; diem omnibus in rebus tam moderatè se gessisset, ut admirationẽ minimè mediocrem in hominum mentibus excitasset, quòd is qui Cardinalis cum esset, semper uastis immoderatisq; cogitationibus turgidus extitisset: Xysti quoq;, Innocentij, & demum Alexandri Põtificis temporibus, sæpius Italiæ turbandæ instrumentum fuerat, nunc ad pontificatum qui plerumque ambitione, & malè pacatis cõsilijs administratur, promotus, hos tã ardentes spiritus posuisset: et animi magnitudinis q̃ semper ambitio sè ostentarat oblitus, nullũ ne iniuriarũ quidẽ ulciscẽda

rum, seq; sui similem esse signum ederet. At in Iulio longè alia mens erat, & in hominum de se expectatione superanda animo fixus, contra pristinam magnanimitatis suæ consuetudinem, ut ingentem pecuniæ uim cumularet omni studio operam dederat, dabatq;, quo belli accendendi cupiditati qua flagrabat, eius sustinendi facultas & neruus accederet: cumque hoc tempore iam auro non parum abundaret, consilia sua res maximas spectantia, aperire incipiebat: quare Sistronensem episcopum hilari fronte acceptum & auditum, magna celeritate ad nouam inter ipsos necessitudinem contrahẽdam remiserat: ad quod ut Regis ac Rotomagensis animos propensiores haberet, breui epistola quam idem Sistronensis ferebat, Ausensi & Baiucensi episcopis, sacram purpuram promisit: & tamen in tanto ardore eius animus in uarios scrupulos difficultatesq; distrahebatur, quoniam siue odio occulto in regem eo tempore, quo Alexandri insidias fugiens, in Galliam egerat cõcepto: siue quòd se regis potentia atque importunitate Rotomagensi Galliæ legationem relinquere penè cogi summopere ei displiceret: siue quòd uereretur ne idem Cardinalis, cuius consilia manifestè ad pontificatum dirigebantur, mortis suæ expectandæ impatiens, uijs extra ordinarijs cũ adipisci conaretur, Galliæ regi, sine cuius coniunctione sibi tunc tẽporis nullã alicuius momenti rem succedere ex sententia posse animaduertebat, adhærere nõ penitus statuerat: idcirco alia uia Baldassarem Biasciam Genuensem suæ classis præfectum, Pisas ad duas triremes quas Alexander Põtifex ibi fieri mandarat instruendas, ut si fortè rex Galliæ, quemadmodum credebatur, morbi reliquijs nõ parum grauatus ex-

tus expirasset, ad Genuam Gallorum dominatu liberã-
dam paratior esset, miserat. In hoc igitur statu, tantaq; 1506.
rerum ambiguitate, primus anni MDVI motus fuit,
Philippi regis, ut magna classe in Hispaniam transiret,
ex Flandria profectio: quam ut sibi faciliorem redderet
ne socer Galliæ regis auxilijs fretus impediret ueritus,
Hispanis artibus usus, se maximam rerum omnium par
tem ex eius uoluntate administraturum promittens, cũ
illo conuenerat: Hispaniæ regni appellatio quemadmo
dum regi cum defuncta regina fuerat, sic & ipsis com-
munis esset, regni uectigalia certa ratione diuiderẽtur:
qua pactione fretus socer, quamuis illum ea seruaturũ
nõ satis certum haberet, multas naues quibus ueheretur
ad eum in Flandriam miserat: itaq; cum uxore & Ferdi
nando secundo filio suo, nauib. conscensis prosperis uẽ-
tis Hispaniam uersus cursum tenuit: quibus post biduí
nauigationem in aduersissimos conuersis, eius classis in-
genti tempestate iactata, ubi diu maris furori restitisset,
per uarias Angliæ atq; citerioris Britanniæ oras dissi-
pata est, ipse quoq; cum duabus uel tribus nauibus ma-
ximo periculo, in Angliæ portum, qui Antona dicitur,
eiectus est. Qua re cognita Henricus VII. eius Insulæ
rex, qui Lõdini erat, multis statim principibus uiris, qui
eum maximo honore acciperent missis, ut Londinũ ue-
niret petijt: quod quidem negare, in Philippi, qui penè
solus esset, & nauib. careret, potestate minimè erat: hæ-
sit autem apud illum tamdiu, donec classis iterum colli-
geretur, instrueturque: interea uerò nouum inter
illos fœdus ictum est: quo in loco Philippus cetera in re
gio honore habitus, una tantum in re ueluti captiuus
fuit: uidelicet quòd Suffolciæ ducem, quem ipse in Na-

murij arce habebat, tradere fuit coactus: eũ enim quòd in Angliæ regnum ius aliquod sibi arrogabat, Henricus summopere in sua potestate habere cupiebat: se tamen eum uita non priuaturum fidẽ dedit: quare in carcere dum Henricus uixit custoditus, postea filij iussu securi percussus fuit. Philippus deinde secundioribus uentis in Hispaniam nauigauit: ubi cum proceres ferè omnes ad eum accurrerent, socer, qui quòd proprijs uiribus ei resistere non posset, & Gallorum promissis niti non satis tutum existimaret, penè ab omnibus desertus, quicq; generum nisi magna molestia ac difficultate uidere potuit, nihil unquam aliud quàm de pace cogitauit, eas leges quæ priori pactione contempta, ipsi proponebantur, accipere coactus fuit: quamuis hac in re propter Philippi naturæ insitam benignitatem, & multo magis propter eorum, qui se acerbissimos Ferdinandi inimicos declarauerant, suasiones, nihil durius actum sit: illi namque, ne Ferdinandus sua prudentia & autoritate fidem apud generum inueniret metuẽtes, semper quantum poterant eius ex Castellæ regno discessum urgebant. In hunc igitur modum conuentum est: ut Ferdinandus regni Castellæ administratione coniugis testamento sibi relicta, omniq; iure quod in id regnum habere posset cederet, statimq; ab eo regno discederet, seq; non amplius reuersurum promitteret: neapolitanum regnum idem Ferdinandus sibi proprium haberet: quamuis non deessent qui eodem iure, quo ipse Ferdinandus sibi uendicare solebat, nimirum id regnũ Aragoniæ armis uiribusq; partum esse, ac fortasse æquius cum Castellæ armis atq; potentia partũ fuisset, ad Philippum spectare dicerent: eidem Indiæ insularum uectigalia dum

uiue-

uiueret, tres itē sacri equitum magistratus, uidelicet D. Iacobi, Alicantarae, & Calatrauae. sunt attributi: ac deni que ex Castellano regno, uigintiquinq; aureorū numū millia quotannis haberet. Quo facto Ferdinandus, quē deinceps uel Catholicum, uel Aragoniae regem appellabimus, statim in Aragoniam eo animo, ut quamprimum Neapolim traijceret, concessit, non tam eius regni uidēdi atq; componendi cupiditate, quàm ut Magnum Consaluum quē de eo regno sibi uendicando, uel potius Philippo tradendo, cogitare sæpius post reginae obitū suspicatus erat, cumq; eum in Hispaniam frustra reuocasset, ipse uarijs excusationibus impedimentisq; profectionē protrahebat, inde amoueret: uerebatur enim ne nisi ipsemet eò proficisceretur, quamuis pace facta, Philippus debere illum prorsus Aragoniae Regi parere, ei significasset, difficulter eum posse ab eius regni administratione remoueri. Interea in Galliae regis ex morbo conualescentis pectore, uariae, imò inter se cōtrariae cogitationes uersabantur. Hinc enim in Venetos, propter tum odium bello neapolitano conceptū, tum eorū quae in ueteri mediolanēsis imperij iure sunt, recuperādorū cupiditatē: tum q; illorum potentiā uarijs casibus sibi periculū creare posse censeret, mouebatur: quae res eū fœdus cum Rom. rege & Philippo eius filio ineundū potissimum impulerat: illinc eiusdē regis in Italiam, quo iam ut magnis uiribus transiret se cōparare audiebatur, profectio, illi minimè erat grata: ob Philippi namq; potentiā quae tot regnorū successione crescebat: etquia illū cū in Anglia fuit nouo fœderis necessitudinisq; uinculo sibi eū regē coniūxisse suspicabatur: quodq; pace cū Hispano rege, qua regni neap. cogitationes deposuerat facta,

una ex præcipuis cauſis, quarum gratia cum illis fœdus inierat ſublata eſſet, plus cõſueto ſibi metuebat. Dũ igitur in hac cogitationum conſiliorumq; uarietate & fluctuatione uerſatur, Maximiliani legati, qui eum in Italiam exercitum traducere ſtatuiſſe ſignificarent, & ut quingentos cataphractos quos ſe illi auxilio miſſurũ promiſerat compararet, Inſubriæq; exules prout pollicitus fuerat, in patriam reſtitui peterent: atq; ut pecuniam quæ intra paucos menſes ei debebatur, nũc numerare uellet rogarent, mittebantur, ad eum uenerũt: quæ etſi rex minimè præſtare in animo haberet, ſecus tamẽ præ ſe tulit: de ijs dico quæ tunc nihil aliud quàm uerba exigebant: ſe namq; conuenta perfici uehementer cupere oſtendit, & ad ea omnia ad quæ obſtrictus erat, ſuo tempore perficienda paratum eſſe, confirmauit: ſed de pecunia ante tempus numeranda uarijs excuſationibus allatis denegauit. At uiciſſim Romanorum rex, qui nõ melius de Galliæ regis animo quàm ille de ſuo ſperaret, & Romam proficiſci præſertim ut Imperij coronam caperet, quo poſtea filium Rom. regem eligi procuraret, uehementer cuperet, eodem tempore alijs quoq; inſtrumentis finem ſuum adipiſci tentabat: ideo & Heluetios ſibi adiungere nitebatur: qui poſt multas ultro citróque diſputationes, fœdus quod cum Galliæ rege in biennium proximum habebant, conſeruare ſtatuerunt: & à Venetis per eorum fines itineris faciendi facultatem petierat: quibus quum eius cum tam potenti exercitu in Italiam aduentus moleſtiſſimus eſſet, Galliæ regis qui eos ut ſe illi unà ſecum opponerẽt hortatus eſt, promiſſa, ad ambiguum reſpõſum dandum, animum addiderunt: iamq; rex à fœdere cum illo & cum Philippo

facto

facto se apertè alienum ostendēs, Claudiā Filiam suam Francisco Angolismensium principi, ad quem post suū absque liberis masculis obitum regnum spectabat, despondit: se tamen id suorum precibus facere simulans, cum hanc ob causſam antea ab omnibus Galliæ concilijs et præcipuis ciuitatibus legatos, qui id ad se uelut regno utilißimum, postquam in illo indies masculæ prolis spes magis deficeret, supplices peterent, mitti curasſet: quod statim per proprios legatos, se tam uehementi totius regni & omnium populorum suorum desiderio repugnare non potuisſe, Philippo regi significauit: Gheldrensium quoque duci aduersus Philippum auxilia, ut Maximilianum qui iam per se hæc consilia deposuerat, Italia auerteret, misit: nam cum Maximilianus Vladislaum Vngariæ regem grauißimo morbo laborare cognouisſet, antequam patris suamq; eius regni, propter iura quæ se habere aiebant, adipiscendi cupiditatem sequutus, ad eius fines accesſerat. Vladislao enim Vngariæ atque Bohemiæ rege, Alberti qui Federici imperatoris frater fuerat filio, absque liberis ante multos annos defuncto, Vngari rege suo sine liberis mortuo, cognatione proximorum succeßionem locum non habere, sed noui regis eligendi ius in sua potestate esſe rati, paternæ uirtutis memoria ducti, Matthiam illum, qui pòst tanta cum tam parui regni gloria potentißimum Turcarum imperium toties afflixit, sibi regem crearāt: qui ut regni sui initio bellum cum Federico uitaret, se ut post suum obitum id regnum ad Federicum eiusue filios peruenire, uxorem nō ductarum promisit: quod etsi minus seruarit, nihilominus sine liberis ex hac uita migrauit: nec tamen Federicus uoti compos fuit, quia

Vngari Vladislaum Poloniæ regem assumpserunt: ex quo nouis bellis ab Federico & Maximiliano cum illis geri cœptis, tandem conuenerant, idq; regni proceres solenni iureiurando confirmarant, ut quandocunque Vladislaus sine liberis moreretur, Maximilianum sibi regem asciscerent: itaque is ad eam successionem aspirans, Vladislai cognita ægritudine, in Italiam profectionis cogitatione ad tempus depositа, Vngariæ finibus appropinquauit: quæ dum tanta uarietate inter principes transalpinos agitantur, Pontifex cum se ad Venetos absque Galliæ regis ope inuadendos non satis potentem animaduerteret, nec pontificatus sui annos diutius inglorius terere posset, ab rege petiuit, ut se ad Bononiam atq; Perusiam pontificio imperio subijciendas iuuaret: quæ cum ueteri iure ad pontificatum pertinerent, altera Ioannispauli Ballionis, Ioannis Bentiuoli tyrannide altera premebatur: quorum maiores ex priuatis ciuibus, in ciuilibus dissensionibus factionis unius duces facti, aduersarijsq; partim pulsis, partim cæsis suarum ciuitatum prorsus domini euaserant: nec ab legitimi principis nomine assumendo, aliud quàm pontificum reuerentia eos cohibuerat: pontifices enim in utraque ciuitate paulò plus quàm nudum imperij nomen obtinebant: certamq; portionem eamq; perexiguã uectigalium accipiebant: & pontificatus nomine præfectos in eis habebant: qui, cũ potentia, omniumq; grauium rerum deliberatio penes ipsos esset, ferè potius ad umbram & ostentationem, quam ad aliquod munus obeundum ibi erant. Perusia uerò siue propter Vrbis propinquitatem, siue alias ob causas, longè diutius põtificio imperio paruerat: quoniam Bononienses pontificum

tificum aduersis temporibus crebras mutationes fecerant, modò libertatis nomine remp. gerentes, modò ciuium suorum tyrannidem patientes, modò externis principib. parentes, modò ad unam pontificum obedientiam reuocati, ac demum, Nicolai V. pontificis tempestate sub pontificium imperium huiusmodi tamen additis limitibus autoritatisq; inter pontifices & ipsos communione redierant: ita ut progressu temporis, nomine & inanibus signis pontificibus relictis, rerum summa in Bentiuolorum potestatem peruenerit: ex quibus qui tum temporis regnabat Ioannes, rebus omnibus paulatim sibi attributis, ijsq; familijs potentiorib. quæ maioribus suis & sibi in tyrannide fundanda atq; firmanda aduersæ fuerant depressis, quatuor quoque liberis, quorum petulantia & sumptus ferri iam non posset grauis, ideoq; ferè omnibus inuisus, exiguo mansuetudini atq; clementiæ loco relicto, potentiam suã magis crudelitate & armis, quàm mansuetudine & benignitate tuebatur. Pontificem ad has res gerendas præcipuè gloriæ desiderium incitabat: cuius gratia, ambitione sua pietatis colore & religionis amore tecta, pontificum imperio ea omnia, quæ quouis modo ei adempta fuisse dicerentur, restituere in animo habebat: ad Bononiam uerò recuperandam magis etiam recenti in Ioannem Bentiuolum odio mouebatur: nam cum eo tempore quo Romæ uersari non audebat, Centij, quòd in Bononiensi ditione sui episcopatus oppidum est hæsisset, nuncio seu uero seu falso accepto, Ioannem Alexandri pontificis mandato eum capere imperasse, fugæ se noctu tradere fuit coactus. Hæc pontificis petitio regi grata fuit, quòd sibi eius beneuolentiæ

conseruandæ occasionem nactus uideretur: quum enim suam cum Venetis societatem ei ualde molestam esse sciret, ne quid ille in se breui moliretur, non parum metuere incipiebat, iamq; quandam conspirationem de se Genuensi imperio deturbando ab Octauiano Fregoso pontificis consensu factam, suspicione minimè carebat: Bentiuolum præterea quamuis in fide sua esset, magis Cæsari quàm sibi fauere existimabat. Huc accedebat in Ioannempaulum Ballionem odium, qui quatuordecim aureorum numûm millibus acceptis, suis se ad Garilianum fluuium coniungere noluisset: & Pandulfi Petrucij offendendi, exercitus qui in Hetruriam mitteretur occasione, desiderium, quòd toties promissam pecuniã nunquam repræsentarat, seq; Hispanorum fortunæ prorsus coniunxerat: has igitur ob causas pontifici auxilia alacriter obtulit: & Pontifex uicißim purpureum galerum Ausensi ac Baiucensi, atque unà sacra beneficia per totam Insubriam conferendi regi potestatem qualem olim habuerat Franciscus Sforția, breuibus de more literis concessit: quibus rebus per Sisteronensem episcopum qui recens ad Aquarum sextiarum Archiepiscopatum promotus erat, quiq; hanc ob causam utrumq; illorum sæpius adierat confectis, earum rerum effectus tardiores extiterunt: nam cum Pontifex expeditionem aliquot menses distulisset, accidit ut Maximilianus, qui bello Vngariæ regi illato, suæ in Italiã profectionis cogitationem intermiserat, successionis compositione redintegrata, denuò cum illo reconciliaretur, in Austriamq; rediret: unde se in Italiam uelle transire signis & apparatu demonstrabat: sed cũ Venetos infestos habere minimè cuperet, quatuor orato res,

qui

qui suæ Romam ad imperij coronam accipiẽdam profectionis uoluntatem indicarent misit, postularentq; sibi & exercitui suo iter liberum per suos fines permitterent, se sine maleficio iter facturum, eiusq; rei idoneã cautionem daturum: se cum ea rep. societatis, cuius facilè ratio, nõ modò utriq; parti tuta, uerùmetiam utilis & gloriosa esset futura, inueniri posset, in eundæ cupidum esse ostenderent: illud tacitè innuens, utrisq; utile fòrè, si aduersus Galliæ regem coniungerentur. Huic orationi post multam deliberationem gratissimis uerbis responsum est: ostensumq; quantum Veneti senatus, uoluntati ipsius obsequendi, atque in omnibus quæ quidẽ citra suum insigne aliquod detrimentum possent, satisfaciendi desiderium esset: nullum autem maius manifestiusq; periculum hoc quod ab illo proponeretur imminere posse: cum Italia uniuersa tot calamitatibus uehementer exacerbata, atque ad eius cum potenti exercitu aduentus famam admodum suspensa, ne uiam nouismo lestijs aperiri pateretur, arma capere cogitaret: quod & rex Galliæ ut Insubriæ imperium tueretur facturus esset. Itaque eum armatum, copijsq; munitum in Italiã uenire, nihil aliud esse quàm magno ipsorum periculo aduersus quos si ei iter concederent, uniuersa Italia unà cum illo rege, ueluti in eos qui propria commoda communi utilitati antepositissent, concitaretur, potentissima sibi obstacula comparare: rem longè cum omnibus tutiorem, tum ipsi quoque honestiorem fòre, si cum ad pacificam rem omnibusq; gratiosam ueniret, in Italiam pacatus transiret, ubi imperij maiestate non minus benigna quàm potenti demonstrata, maximam gratiam sibi apud omnes conciliaret, italicæq; tranquillitatis

conseruator summa cum gloria esset, si eodem modo ad coronam capiendam quo ante eum ipsius pater, multiq; ex eius maioribus, descenderet: quod si faceret, senatum Venetum omnibus cum officijs atque honoribus, quæ ipsemet exoptare posset, prosequuturum. Hi bellici apparatus & hæc negocia quæ à Cæsare tractabantur, in caussa fuerunt, ut Pontifex qui tunc Bononiensem expeditionem susciperе decreuerat, ab rege promissa auxilia postularet: ipse uerò cum tempus ad huiusmodi motus minimè oportunum uideretur, eum amicè ut ad tempus differret hortabatur, ne ob eam caussam tota Italia concitaretur: ad quod quidem etiam suspicione mouebatur, ne Veneti qui se ad Bononiæ defensionem, nisi prius Pontifex ipsis iura quæ pontifices in Fauentiam haberent concederet, arma sumpturos ei significarant, irritarentur: sed pontificis impatiēs præcepsq; natura contra omnes difficultates omniaq; pericula magno impetu uoti sui cōpos fieri conata est: quare, collegio pontificum conuocato, ibiq; caussa qua ut Bononiam atque Perusiam tanta tamq; nobilia eius sedis mēbra à tyrannorum iugo liberare cuperet mouebatur allata, semet ad eas urbes uenturum significauit: seq; præter suas copias ab Galliæ rege, Florentinis, multisq; alijs Italiæ potentatibus auxilia habiturum, neque Deum iustum uindicem, eum qui ecclesiam suam iuuaret, desertur ū affirmauit: qua re in Gallia nunciata, Pōtificem absq; regis certo responso sibi copiarum suarum opem polliceri, regi tam ridiculum est uisum, ut cum risu in mensa eius ebrietatem omnibus iam notam taxare uolens, Pontificem priore nocte uino nimium incaluisse diceret: nondum enim se hac præcipiti deliberatione, ut uel cum eo

in

in apertam contentionem ueniret, uel etiam inuitus illi suas copias concederet, cogi animaduertebat. At Pontifex nullo alio responso expectato, cum quingentis grauis armaturæ equitibus Roma egressus erat: & Antonio Montano, qui Bononiensibus suum aduentum significaret misso, & uti se ad eum accipiendum, & quingẽtas gallicas lanceas in agrum admittendas pararent imperaret, ipse lentè procedebat: nam nisi prius de gallicis auxilijs aduentãtibus certior esset factus, ultra Perusiã progredi in animo non habebat: cuius aduentũ metuens Ioannes paulus Ballio, Vrbinatium ducis & aliorum amicorum hortatu, & fide ab illis accepta Oruietum ei obuiam processit, ubi cum se penitùs eius uoluntati commisisset, & eum cum centum & quinquaginta grauis armaturæ equitibus comitari, Perusiæ eiusq; agri arces munitionesq; & urbis custodiam eius potestati tradere promisisset, duosq; filios Vrbinati obsides dedisset, in gratiam redijt: quo facto, Pontifex Perusiam inermis ingressus est, adeò ut in Ioannis pauli potestate fuerit, si eam perfidiam quæ eius nomen in tanto minoribus rebus fœdauerat, in tanta re per uniuersum orbem celebrem facere uoluisset, eum cum tota aula captiuum facere. Perusiæ Narbonensem Cardinalem ab Galliæ rege, ut ei rem in aliud tempus differri suaderet, & regem quamuis auxilia mittere cuperet, tamen ob Cæsaris metum Insubriam spoliare non posse excusaret, missum audiuit: qua legatione mirum in modum commotus, nec tamen se sententiam uelle mutare ostendens, nouos pedites conscribere, omnesq; apparatus augere cœpit: & nihilominus multorum opinio fuit, si Bentiuolus, qui per legatos se omnes filios suos,

qui quatuor erant missurum obtulerat, ipsemet quemadmodum Ioannespaulus fecerat ad eum uenisset, aliquam rebus suis tolerabilem rationem inuenturũ fuisse: in quo dum nihil certi per se statuit, aut, ut aliqui aiunt, dum coniuge repugnante, dubius hæret, Galliæ regem Ciamontio ut cum quingentis cataphractis ad pontificem iuuandum contenderet mandasse, certior fit: nam & si rex Rotomagensi Cardinale tunc absente, non concedere in animo habuerit, tamen Rotomagensi postea secus suadente, & quantum Pontifex molestè laturus esset, si id quod ei non modò ab initio promiserat, uerumetiam ut eo uti uellet incitarat, nunc denegaret cogitans, sententiam mutauit: ad id etiam facilius impulsus, quia Maximiliani res pro eius consuetudine iam deferuescere incipiebant: & Pontifex ut regi aliqua ex parte satisfaceret, non quidem scripto, sed puris uerbis, se nunquam Aemilia oppidorum caussa Venetis molestum fore promiserat: tamẽ cum intimum animi sui sensum dissimulare nollet, Perusia Cesenam proficiscens, qui si per planitiem iuisset, ariminensem agrum quem Veneti occupabant uitare non potuisset, per montes iter tenuit. Cesenæ Bentiuolum, grauissimis dirarum minis pœnisq; diuinis & humanis proposit is, Bononia discederet admonuit: quam etiam pœnam in eos qui illi adhærerent, uel cum eo uersarentur extendit: quo in loco cum Ciamontium cum sexcentis cataphractis, & tribus peditum millibus, quibus à Pontifice stipendia numerabantur, in itinere esse accepisset, maiore animo absque mora iter suum sequutus est: & eandem ob caussam propter quam Ariminum uitarat, Fauentino agro euitato, montano itinere quamuis difficili

ficili & incõmodo, per Florentinorum trans Apenninũ posita oppida, Imolam ubi ipsius exercitus colligebatur uenit: in quo præter multos pedites quos conscripse rat, ipsius stipendijs quadringẽti grauis armaturæ equites militabant: Io. Paulus Ballio cum centũ & quinquaginta, centum à Florẽtinis sub M. Antonio Columna, totidem à Ferrariensium duce mutuò accepti: multi præterea Græci in regno neapolitano conscripti, & ducenti expediti equites à Mantuano marchione copiarum uicario destinato adducti. Bononiæ uerò Bentiuoli multos apparatus facere nõ cessarant, à Gallis si nõ defenderẽtur, saltem nullum incommodum sperantes: nam cũ opẽ ab rege susceptι patrocinij iure imploraſſent, is se Põtificis negocium armis impedire nõ posse, sed nec copias, nec auxilia aduersus ipsos daturũ respõderat, ex quo se facilè pontificium exercitũ sustinere posse sperabant: sed Ciamontij aduentu omni spe frustrati sunt: qui & si in itinere hominibus illorum uaria responsa dedisset, nihilominus eo die quo Castelfrancum in Bononiẽsi agro peruenit, quod fuit eodem die quo Mantuanus Pontificijs copijs Castellum S. Petri occupauit, Ioanni Bentiuolo, regem qui ei in ijs ad quæ patrocinij susceptι iure tenebatur deesse nollet, bona ipsi sua conseruari uelle: & ut ciuitatis administratione pontificio imperio relicta, suis bonis retentis unà cum liberis Bononiæ tutò habitare posset, dummodo intra triduum pontificis iussa feciſſet, curare uelle significauit. Hoc nuncio accepto Bentiuolus & filij qui antea pleno ore minitantes, se suam dignitatem fortißimè propugnaturos paſsim iactauerãt, penitus animo fracti, oblitiq; quo pacto Petrum Medicẽ qui nullo sanguine effuso Florentia aufugerat increpaſ

sent, uelle sese prorsus eius arbitrio committere, id unũ saltem ut tolerabiles leges sibi imponi curaret supplices rogantes, responderunt: ipse igitur qui tã ad Rheni põtem, ad tertium à Bononia lapidem uenerat, cum Pontifice ut Ioanni Bentiuolo cum liberis & uxore Geneura Sfortia tutò Bononia abire, & in quouis mediolanẽsis imperij loco manere liceret, omnem suam suppellectilẽ uendere aut abducere: neq; ob reliqua bona quæ iusto titulo possidebant, molestia ulla afficerẽtur egit: quib. trãsactis, statim fide publica caq; amplissima à Ciamõtio accepta, cui duodecim aureorum numũm millia dederũt, quiq; etiam scripto se omnia ad quæ rex eorum patrocinij caussa tenebatur, præstare curaturũ promisit, atq; in mediolanensi imperio liberè degendi facultatem dedit. Bononia discessérunt. Bentiuolis Bononia profectis populus Bononiẽsis statim oratores qui ciuitatem Pontifici dederent misit: illud modò petentes, dirarum decreta tolleret: & ne Galli Bononiam ingrederẽtur rogarent, qui disciplinæ impatientes cum ad muros accessissẽt, ingredi sunt conati, sed à populo repulsi, prope mœnia inter Flicis & Saragotiæ portas, iuxta riuum qui ab Rheno flumine deductus Bononiã perfluens, naues Ferrariam uersus ducit, castra posuerunt, ignari in Bononiẽsium potestate esse eo in loco ubi riuus urbem ingreditur, ferrea cataracta demissa, totam circumiectam regionem inũdare: quod cum fecissent, riuus auctus ac tumefactus, depressum locum in quo Galli castra habebãt inundauit: illi uerò tormentis plurimisq; impedimentis in luto relictis, tumultuantes se ad Rheni pontem contulerunt, ubi donec Pontifex Bononiam ingrederetur hæserunt, qui maxima pompa, omnibusq; põtificalibus

ceremo-

ceremonijs D. Martino sacro die insignem ingressum fe cit: sic maxima Bononiensium felicitate Bononia in Pō tificum potestatem uenit: quæ ciuitas populi frequentia, agri ubertate, & situs oportunitate, meritò inter nobilissimas Italiæ urbes numeratur: in qua etsi Pontifex nouis magistratibus ueterum exemplo constitutis, multis in rebus libertatis signa atq; imaginem reliquerit, re tamen ipsa eam prorsus pōtificio imperio subiecit: in hoc autem liberalissimus extitit, quòd multis immunitatibus concessis, ut & alijs ciuitatibus fecit, populum Pōtificij dominatus amantem reddere conatus est. Ciamōtio qui illico in Insubriā redijt, Pontifex octo aureorum millia decem item millia eius militi donauit: ac de Albiensi episcopo eius fratre in pontificum collegium cooptando prius factam promissionem scripto confirmauit: & nihilominus toto animo ad Venetos infestandos conuersus quo plures aculeos regi & Rotomagensi ad se iuuandū relinqueret, Ausensem atq; Baiucēsem, quemadmodum rogabatur, & ipse literis promiserat, tunc Cardinales nuncupare noluit. Hoc tempore Aragoniæ rex mari in Italiam traiecit: ad quem antequam Barcellonæ naues conscenderet, à Magno Consaluo nuncius qui eum ad ipsum accipiendum, & eius dicto parendum præstò esse polliceretur uenit: cui rex nō modò S. Angeli ducatum, quem iam illi dono dederat Federicus rex, sed & omnia unde supra uiginti aureorum numûm millia perciperet quæ in regno neapolitano possidebat, & eiusdem regni Magistri equitum munus confirmauit: scripto itē propria confecto manu, D. Iacobi equestris ordinis magistratum (Maestralgum uocant) ei promisit: ideoq; maiori spe nauibus Barcelonæ cōscensis, & Galliæ regis mā-

dato unà cum uxore in omnibus Prouinciæ portub. honorificè acceptus, eodem honore in Genuensi portu, ubi eum Magnus Consaluus nõ sine multorum admiratione obuiam profectus expectabat, affectus fuit: neq; enim plebei homines tantùm, sed & Pontifex ipse, illũ præteritæ contumaciæ & suspicionum ab rege fortasse nõ leuibus de caußis de se conceptarum conscium metu, eius conspectum uitantem in Hispaniam traiecturum existimarant. Genua profectus, quia triremibus ab litore recedere nollet, quòd prosperos uentos non haberet, multos dies in Delphino portu hæsit, ubi dum moram trahit, ecce tibi rex Philippus eius gener, iuuenis, firmißimo corpore, optimeq; affecto, in ætatis flore, in tanta fẽlicitate constitutus, ut fortunæ uicißitudinem inconstantiamq; & hic mireris, paucorum dierum febri, Burgij ex hac uita migrasse nunciatur: nihilominus rex, quem multi Castellæ administrationis arripiendæ cupiditate illico proras Barcellonam uersus directurum credebãt, cœptum iter sequutus, eodem die quo Pontifex Bononiam proficiscens Imolam peruenit, Caietæ portum est inuectus: unde Neapolim prouectus, in ea urbe Aragonijs regib. conspiciendis assueta, regali apparatu atq; honore, longeq; maiore quàm alij omnes, desiderio & expectatione acceptus fuit: omnibus enim regis tot uictorijs aduersus sacrosãctæ religionis hostes, necnõ aduersus Christianos partis celebris, prudentiæ opinione suspiciendi, & quem regna sua singulari iustitia & trãquillitate moderatum esse fama clarißima personabat, opera & manu regnum neapolitanum ex tantis molestijs & oppreßionibus instaurandum, & in pacatũ felicemq; statũ redigendum esse, & portus quos Veneti minime

nimè paruo totius regni dolore poſsidebãt recuperãdos perſuaſum erat. Neapolim mox totius Italiæ oratores, nõ modò ut tanto principi gratularentur, eumq; honore afficerẽt, uerumetiam ob uaria negocia & cauſſas, accurrerunt: quia omnes illum ſua autoritate atq; prudentia multas res in ordinem æqualitatemq; redacturũ exiſtimabant. Nam & Pontifex quamuis ſibi malè ab illo, quia nunquam, ut moris eſt, legatos ad obedientiam præſtandã miſerat, eſſet ſatisfactũ, eum ut Apuliæ portus recuperaret ipſorum depreſsionis cupidum ratus, in Venetos concitare nitebatur: contrà Veneti eum ſibi amicũ conſeruare conabantur: Florẽtini uerò, ac reliqui Hetruriæ populi propter piſanas res hoc anno à Florentinorum armis conſueto minus afflictas, uaria cum illo agitabant: Florentini enim illorum meſſem minimè impediuerãt, ſiue ſumptibus exhauſti, ſiue quòd ſuperiorum annorum uſu docti eam rem uanam ducerẽt, cum præſertim Genuenſes atq; Lucẽſes unà ad eam urbẽ in annum certo ac determinato ſumptu tuẽdam cõuenire ſcirent, ad quod eos Pandulfus Petrucius Senenſes idem facturos pollicitus, primùm hortatus fuerat: ſed ab alia parte illorum conſilijs conſuetis artibus uſus Florẽtinis quæ agerentur, patefaciendo, ab illis, ut ab alijs diſiungerẽtur, induciæ quæ inter Florẽtinos & Senenſes erãt in triennium ea lege prorogarentur, ut Senenſibus Pandulfõq; Piſanos nulla re iuuare fas eſſet, impetrauit: qua excuſatione à ſumptibus pro illis faciendis abſtinebat: nec tamen eos alijs in rebus conſilio & fauore pro ſua uirili iuuare deſinebat. Hoc ipſo anno ex tragœdia ſuperiore anno Ferrariæ inchoata, nouus & grauis extitit caſus: Ferdinandus enim Alfõnſi ducis frater, & Iulius

cui ab cardinale oculi eruti, sed celeri & diligenti medicorum cura, absq; luminis iactura in locum suum repositi fuerant, in ducis necem conspirarant: & Ferdinandus quidem natu secundus, eius imperij occupandi cupiditate: Iulius autẽ, tum quòd Alfonsus iniurias suas minimè ultus erat, tum quia nulla alia ratione se iniuriã ab Cardinale illatam ulciscei posse sperabat, mouebãtur: quorum consiliorum particeps erat Comes Albertinus Buschettus Mutinensis: cumq; nonnullos abiectæ sortis homines qui uoluptatum caussa cum Alfonso erãt assidui, corrupissent, sæpius maximam eius interficiendi opportunitatem habuerant: sed fatali quodam metu retenti, semper occasiones elabi permiserant: adeo ut quemadmodum plerumq;, ubi res in coniuratione constitutæ protrahuntur, accidere solet, re in lucem prolata, Ferdinandus cum reliquis sceleris conscijs in carcerem cõiecti fuerunt: & Iulius qui re cognita Mantuam ad sororem confugerat, Marchionis iussu, eius uitæ conseruãdæ fide ab illo accepta, captiuus ad Alfonsum missus est: & paulò pòst Albertino & reliquis coniuratis in partes quatuor discerptis, fratres ambo æternis uinculis in arce noua Ferrarien si custodiæq; mandati sunt. Nec uerò Valentini audacia atq; industria silentio est prætereũda, qui his ipsis temporibus subtili artificio è Medinæ campestris arce fune delapsus, in Nauarræ regnum ad Ioannem regem coniugis suæ fratrem confugit: ubi (ne eius ulla deinceps mentio facienda sit) aliquot annos in sorte satis humili, quia Galliæ rex, qui prius Valẽtiæ ducatum fisco suo addixerat, eumq; uiginti millium Francicorum pensione quam ei ad promissæ pensionis supplementum destinauerat, priuarat: ne Aragoniæ regi rem

gi rem ingratam faceret, in Galliam ire non est passus, commoratus, tandem dum cum regis Nauarræ copijs, quæ ad Vianam, eius regni ignobile castellum, castra habebant, esset, cum hostibus qui ex insidijs prodierãt pugnans, hastæ ictu occisus fuit. Sub huius anni finem, ne nouus annus absque nouorum bellorum caussa iniret, secuta est Genuensium ab Galliæ regis fide defectio, non ab alijs quàm ab ipsismet concitata: nec ex defectionis studio orta, sed ex ciuilibus discordijs, quæ homines ultra quàm primò constituissent traxerunt. Genua urbs equidem eo in loco ad maris imperium obtinendum, nisi tanta oportunitas pestilẽti ciuilium discordiarum ueneno impediretur, ædificata, non ut multæ aliæ Italiæ urbes, uni tãtum partium generi est obnoxia, sed in plures factiones diuisa: in ea enim adhuc ueterum in Guelfos atque Gibellinos factionum reliquiæ supersunt: uiget inter patricios & populares dissensio, quæ multas iam urbes in Italia, & præcipuè in Hetruria cõcussit: populares etenim, cum patriciorum arrogãtiam ferre nollent, multis seuerissimis asperrimisq; legibus illorum potentiam refrænarunt: atq; inter cetera ferè in omnium reliquorum magistratuum, atque honorum certa portione eis relicta, ab ducis dignitate, qui magistratus omnium supremus cuicunque obtigerat, cum eius uita (quamuis ob eius ciuitatis uarietatem nemini fortasse, uel admodum paucis, in tanto honore ad extremum usque perseuerare datum fuerit) unà terminabatur, eos expreßè excluserunt. Nec Adurniorum Fregosiorumq; factio minus est potens, qui ex plebe ad patriciorum ordinem (tales Genuæ qui ad magnam potentiam peruenerunt, Capellaccij appellãtur)

transierũt, de principatu, qui per multos annos semper in alterutra harum fuit simul contenduntq; quoniã Guelfæ atque Gibellinæ factionis nobiles cum legibus ab eo honore arcerentur, ad suæ utrique factionis populares deferri procurabãt: dumq; Gibellini Adurnijs, & Guelfi Fregosijs fauent, temporis progressu hæ duæ familiæ, illis quorum nomen autoritatemq; prius sequi solebant illustriores ac potentiores euaserunt: hæ autem factiones ita permiscentur atq; perturbantur, ut sæpe qui alteri contrariam factionem sequũtur, in uarias & ipsi factiones abierint: & contrà in unam factionem cum ijs qui alteram sequuntur coierint. Hoc autem anno inter nobiles & plebeios altercatio accẽdi cœpit, quæ ex nõnullorum nobilium insolentia orta, cum utriusq; partis animos ut consueuerant malè affectos reperisset, mox ex priuata contentione in publicas dissensiones, quæ huiusmodi in urbibus, qualis tunc erat Genua, diuitijs ualdè affluentibus, facillimè gignuntur, est cõuersa: quæ eo usque progressæ sunt, ut populus per tumultum ad arma concitatus, & uno ex Auria familia interfecto, aliquotq; nobilibus uulneratis, ui potius quàm libero ciuium consensu obtinuerit, ut in publicis consilijs in quibus pauci ex nobilitate interfuerunt, sequenti die constitueretur, ut ex magistratib. qui antea inter nobiles plebeiosq; æquè diuidebantur, deinceps plebi duæ portiones cederent, nobilitati una relinqueretur: cui sentẽtiæ Roccalbertinus qui pro Philippo Raueſtnio regio præfecto tunc absente, urbi præerat, ne maior tumultus oriretur ueritus assensus est: nihilominus plebei, hoc minimè cõtenti, nouo tumultu intra paucos dies excitato, nobilium domos diripuerunt: quare maxima nobilium

pars

pars quòd sibi non amplius in patria uitam degere tutum esse duceret, discessit. Præfectus his rebus cognitis celerrimè ex Gallia cum centum & quinquaginta equitibus ac septingentis peditibus Genuam redijt: sed neque auctoritate, neque suasionibus, neque uiribus, res ulla ex parte ad meliorem statum reuocari potuit: imò sæpe plebis uoluntatem sequi coactus, nonnullas alias copias quæ illum sequebantur regredi iussit. Ex quibus initijs cum multitudo indies insolentior fieret, & ut plerumq; in seditiosis ciuitatibus solet, administratio, contra multorum è populo honestiorum uoluntatem, ferè tota in plebis fecem cecidisset, ac per se ipsa ut furoris sui caput haberet, nouum octo plebeiorum hominum magistratum amplissima cum autoritate creauerat, quos, ut ipso nomine ad maiorem insaniam concitarentur, tribunos plebis appellabant, Spediam, & reliqua orientalis litoris oppida, quibus regis nomine Ioannes Ludouicus Fliscus præerat occuparunt. His de rebus & totius patricij ordinis nomine, & propria de caussa, Ioannes Ludouicus apud regem manifesto, Genuensis imperij amittendi, quandoquidem multitudo eo usque temeritatis deuenerat, ut præter tot alia delicta aduersus regiam maiestatem maritima oppida occupare ausa esset, periculo demonstrato quæstus est: cui furiori si apta remedia citò adhiberentur, facilè dum nullum adhuc ab ullo auxilium opémue haberent, occurri posse: sin prolatando cunctandoq; occasiones corrumperent, malum maiores indies radices acturum: Genuæ namq; terra mariq; oportunitatem eam esse, ut facilè aliquem principem ad id incendium eius imperio tam perniciosum fouendum allectura sit, et plebem ubi eam quæ for-

tasse ab initio seditio fuerat, in rebellionem commutatam esse animaduertisset, cuiuis qui modò defendendi spem faceret adhæsuram. Ab alia uerò parte oratores ab Genuensi populo ad regem missi, causam suam æquam ostendere studebant: aiebant enim sola nobilium superbia populum fuisse commotum, qui honoribus nobilitati conuenientibus non contenti, tanquam urbis domini haberi uellent: populum diu illorum insolentiam pertulisse: sed tandem non modò in fortunis, uerũetiam in proprijs corporibus iniurijs affectos, sese continere diutius non potuisse: & tamen nihil aliud quàm id quod ni feciſſent, libertas ipsis tuta non fuisset, egisse: dũ enim nobiles in magistratibus æquam portionem habuissent illorum tyrannidi magistratuum & iudiciorum ope obsisti non potuisse: & Ioannelũdouico maritima loca, sine quorum commercio Genua ueluti obsessa erat, obtinente, quonam pacto plebei tutò ibi uersari, & agere possent? Populum semper regiæ maiestati obsequentissimum fidelissimumq; fuisse, & Genuæ mutationes omni tempore magis à nobilitate quàm à plebe ortas esse: supplices regem obsecrare, ut ijs delictis quæ contrà communem uoluntatem, in contentionum ardore ab aliquibus priuatis commissa erant condonatis, legem de magistratuum distributione latam confirmaret: & maritima oppida publico nomine gubernari permitteret: hac ratione patricijs honorificè gradus & dignitates suas obtinentibus, populum decenti libertate securitateq; qua nulli fraus fieret fruiturum esse: eiusq; autoritate hanc tranquillitatem adeptos, regis clementiam, bonitatem atq; iusticiam in perpetuum obseruaturos. Regi hi tumultus, siue quòd ei multitudinis licentia esset

ſuſpecta, ſiue ob communem Gallorum in nobilitatis nomen propenſionem, ualde moleſti fuerant: ideoq; libenter harum rerum autores puniuiſſet, reſq; in priſtinum ſtatum redegiſſet: ſed ueritus ne ſi aſpera remedia adhiberet, Genuenſes ab Cæſare quem filio nõdum defuncto, magnopere metuebat, auxilium implorarent, humaniter eos tractare ſtatuit: quocirca dummodo maritima oppida quæ occuparant, ſuæ poteſtati traderẽt, omnia delicta condonabat: & nouam de magiſtratibus legem confirmabat: ac quo populo facilius hæc perſuaderet, Michaelem Riccium iuriſperitum neapolitanum exulem, qui eos ut benignitatis ſuæ occaſione uti potius quàm contumacia erroribuſq; multiplicatis, ſe ad imperij ſeueritatem adhibendam cogere uellent, hortaretur, Genuam miſit: ſed in animis, immoderatis cupiditatibus occæcatis, prudentia à temeritate oppreſſa locum nullum habebat: itaq; plebs & tribuni, quamuis legitimi magiſtratus ſecus ſentirent, non modò regis manſuetudine neglecta, oppida reſtituere recuſarunt: ſed inſuper ad deteriora aſſiduè ruentes, Monœcum caſtellum ab Luciano Grimaldo poſſeſſum, ſiue communi in omnes Genuenſes patricios odio, ſiue quòd maritimis rebus admodum oportuno loco ſitum, magni ad res Genuenſes momenti ſit, ſiue priuato odio, quia qui eo loco potitur, loci oportunitate maximè allectus, uix à maritimis rapinis abſtinere ſolet: ſiue quòd, ut aiebant, iure ad rẽpublicam ſpectaret, expugnare decreuerunt: ideoq; præfecto fruſtra repugnante, multas copias terra mariq; ad id obſidendum miſerunt: quare Philippus Raueſtenius ſe inutiliter & propter caſus qui exoriri poterant, non ſine periculo, ibi morari animaduertẽs,

Roccalbertino suo in loco relicto, discessit: rex autem rerum in meliorem formam redigendarum spe amissa, eas uerò ita relinquere, nec dignitatis nec securitatis suæ, & si ulterius excurrere permitterentur maius periculum fore ratus, terrestres ac maritimas uires ut Genuenses iterum imperio suo subijceret palàm apparare cœpit: quæ res consilia quæ inter pontificem & ipsum aduersus Venetos agitabantur, ualde ab rege Philippi morte armorum Maximiliani suspicione liberato expetita, sed multo magis à Pontifice, tum ob Aemiliæ oppida ab illis occupata, tum quia nulla Pontificiæ autoritatis habita ratione Veneti imperij episcopatus distribuebant, multaq; ad pontificium ius spectantia usurpabant, uehementer irato, impediuit: eas enim ob causas Pontifex prorsus ad regis amicitiam conuersus, præter id quod Ausensem, & Baiuccensium episcopos, cardinales, ut antea uehementer postulatum fuerat pronunciauit, ab rege ut in Italiam secumq; ad colloquium ueniret petierat, idq; rex se facturum annuerat: sed postea Pontifex regem, pro patricijs aduersus populum Genuensem arma sumere statuisse certior factus, cum ueteri propensione contra patricios populo faueret, maximam inde molestiam sensit: egitq; cum rege ut populari statu non immutato eius urbis imperio contentus esset: utq; ab armis, cùm multas alias ob causas, tũ præcipuè, ne aliquo incendio in Italia hoc motu excitato, constitutum in Venetos bellum impediretur, abstineret magnopere est eum hortatus: quibus rationibus cum regem non assentiri animaduerteret, seu indignatione ac dolore superatus, seu antiqua Rotomagensis cupiditatis suspicione, siue per se, siue subtili aliorum artificio excitata,

excitata, ideoq; ne fortè si in congressum ueniſſent, ab rege captiuus retineretur ueritus, & fortaſſe utraque cauſſa concurrente, repente initio anni MDVII 1507.
cõtra omnium expectationem, nulla alia de cauſſa, niſi Bononienſis cœli cõſtitutionem ſaluti ſuæ perniciosam eſſe, ſeq; ab urbe abeſſe, minimè paruum ſuis emolumẽtis detrimentum afferre, ſe Romam redire uelle diuulgauit. Hæc res omnibus atque in primis regi ipſi, quòd ſine ulla cauſſa negocia quæ tantoperè expetiuerat, colloquio cuius ipſemet hortator & flagitator fuerat declinato inchoata relinqueret, multum admirationis attulit: eaq; uehemẽter commotus rex, nihil ut eum ab hac noua cogitatione reuocaret prætermiſit: uerùm eius ea in re opera noxia potius quàm uana erat: quoniam Pontifex in maiorem ex regis ſolicitudine ſuſpicionem coniectus, eo magis in ſententia ſua confirmabatur: in qua pertinaciter inſiſtens, cum odiũ in regem conceptum diſſimulare minimè poſſet, ſub Februarij finem Bononia diſceſſit. Sed antequam ex ea urbe abiret, prima arcis quæ eius iuſſu infelicibus auſpicijs prope Galeriæ portam qua Ferrariam itur, eodem in loco ubi olim ijſdem auſpicijs alia arx à Philippomaria Vicecomite Mediolanenſium duce extructa fuerat erigebatur, fundamenta iecit: & antiquo in Venetos odio, recenti in Galliæ regem indignatione nonnihil mitigato, cum ab recto itinere deflectere nollet, Fauentia iter fecit, nouis ſubinde altercationibus inter ipſum & Galliæ regẽ gliſcentibus: nam etſi Bentiuolis ipſius conſenſu, in Inſubria degendi facultas conceſſa fuerat, eos tamen inde pelli poſtulauerat: neque Protonotario Ioannis filio, ſuorum ſacrorum beneficiorum poſſeſſionem eadem

pactione atq; consensu promissam restituere voluerat: tam sæpe plus in eo animi impotentia quàm ratio poterat: quam Galliæ rex nulla arte diligentiáue mitigare tentabat, sed tanta uarietate indignatus, & illum, ut res erat, clàm Genuensem populum concitare suspicione concepta, ei generis obscuritatem qua pontificem obscurissimo loco natũ per multos annos in abiectissimo statu educatum fuisse nemini dubium erat, contumeliosè obijciens, ab apertis minis minimè abstinebat: imò tanto magis in priore, quod ad Genuenses res attinebat sententia confirmatus, quantum interesset utrum ipsemet bellum præsens gereret, an ducibus committeret, rerum neapolitanarum experientia edoctus, summa diligentia exercitum quem ipsemet duceret comparabat. Hi apparatus tamen Genuẽses Monœci oppugnationi intentos, ubi multas naues, legionemq; unam ex plebe & ex agro raptim collectam habebant, quibus Tarlatinus Pisanarum copiarum quæ ab illis unà cum Petro Gambacurta, & nonnullis alijs militibus, Genuensibus auxilio missi fuerant, minimè mouebant: et Genuæ dum in erroribus persistunt, eosq; subinde augẽt, arcis quæ Castellettũ dicitur præfectus, qui ad eam usque horam pacatissimus fuerat, neque ullam molestiam à populo acceperat, siue regis iussu, siue prædæ cupiditate, repente multos ex populo captiuos fecit, atque fulmineis tormentis portum & urbem infestare cœpit: quare Roccalbertinus sibi metuens abijt: qui in prætorij præsidio erant, in Castellettum confugerunt: paulo post obsidio quæ multos menses Monœcum cinxerat, finem habuit: nam cum qui obsidebant, Iuonem Allegriũ, præcipuos patricios, cum tribus peditum millibus ab ipsis conscripti

ptis,

ptis, & alijs copijs à Sabaudiæ duce miſsis oppidanis auxilio aduentare cognouiſſent, eos expectare minimè auſi, abierunt: & iam fama erat ubiq; diuulgata, exercitum ab rege deſtinatum ſubinde in Inſubriam traduci: quare illorum qui meliorum conſiliorum cauſſa eſſe debebant furore accenſo, multitudo quæ ad eum uſque diem uerbis eam defectionem quẽ re ipſa moliebatur, Galliæ regis nomine inuocato, eiusq; ſignis à publicis locis non amotis diſsimulauerat, Paulum Nouium, ſerici fili tinctorem infimæ plebis hominem, Ducem creauit: hac re manifeſtiſsimam defectionem oſtendens: duce namq; creato, ciuitas nullum ſe alium principem agnoſcere declarabat: quibus rebus regis animo ad maiorem indignationem incitato: tum etiam quia à Patricijs, ei fuit ſignificatum, à plebe gallica inſignia deiecta eſſe, ac pro his Cæſariana repoſita: his acceſsit quòd Cæſar ab Genuenſibus & fortaſſe etiam clàm à Pontifice impulſus, ne Genuæ utpote imperij ciuitati moleſtus eſſet, cum erat hortatus, ſe cum populo ut ad æquas conditiones deueniret acturum: quibus rebus commotus rex, prius conſtitutos apparatus adauxit. Noui ducis & Tribunorum audaciam, proſperi ſucceſſus in orientali litore aliquandiu fouerunt: nam cum Hieronymus Ioannisludouici Fliſci filius, cum bis mille peditibus & aliquot equitibus Rapalle recuperaſſet, & noctu ad Reccum oppugnandum duceret, militibus qui Genua ad eum locum tuendum mittebãtur obuiam factus, nulla pugna commiſſa eius milites abſque ordine in fugam ſe coniecerunt: quorum fuga ad Orlandinum Ioannisludouici nepotem, qui cum alijs copijs Reccum deſcenderat, per-

lata, & ipse fugæ se dedit: quare dux & Tribuni audaciores facti, Castellatium antiquam arcem, à Mediolanensibus principibus in Genuæ imminentibus iugis, quum ea urbe potiebantur, ut cum necesse esset copiæ quas ex Insubria mitterent, Genuæ appropinquare, & Castelletto opem ferre possent ædificatam, oppugnarunt: eaq; quia infirmũ inerat præsidium facilè potiti sunt: nam pauci illi Galli qui in ea erant, uitæ & fortunarum incolumitatem pacti, deditionem fecerunt: sed qui fidem dederant eis cæsis, quanti apud eos ea fieret declararunt: nam qui eiusmodi scelus perpetrarant gloriantes, cruentasq; manus ostentantes cum incredibili lætitia Genuam redierunt: eodemq; tempore Castel lettum & Francisci fanum illi coniunctum tormentis uerberare cœperunt. Sed iam rex in Italiam uenerat, & exercitus subinde ut sine mora Genuam oppugnaret colligebatur: & nihilominus Genuenses, quoniam rex Catholicus, quamuis illorum salutis cupidus esset, ab Galliæ rege alienari nolens, eum nauibus longis quatuor iuuarat: & Pontifex nulla alia re quàm occultis hortationibus & promissis animum suum ostendere audebat: ipsi uerò cum modò trecentos auxiliarios pedites haberent, bellicarum rerũ peritis ducibus carerent, & tormentarij pulueris penuria laborarent, omni ope spoliati, itinerum angustijs, & regionis difficultate, asperitateq; se facilè hostes, quo minus Genuæ appropinquarent prohibituros sperantes, eaq; uana spe freti, multorum & præsertim finarienſis cardinalis, qui regem sequutus, crebris eos nuncijs atque literis ut se eius uoluntati committerent, ueniæ & æquarum legum facilè adipiscendarum spem faciens hortabatur consilijs

negle

neglectis, pertinaciter in sententia perseuerabant: exercitu uerò iã Burgifornariorũ, & serrauallensi itinere aduentante, Genuensium consilia non à uiris rei bellicæ peritis, sed abiectæ atque imperitæ multitudinis clamoribus iactantiáque leui excogitata & ponderata, uana apparere cœperunt: itaque hominum animis in præsenti periculo, ijs quæ periculo procul posito sibi temere promiserant, minimè respondentibus, sexcenti pedites qui primas angustias custodiebant, Gallis appropinquantibus turpiter aufugerunt: ex quo reliqui omnes itinerum custodes consternati, itineribus in Gallorum potestate relictis, Genuam recesserunt: gallicus uerò exercitus, montium iugo iam sine impedimento superato, in Pociferam uallem ad septimum ab Genua lapidem, maxima Genuensium, quòd contra quam illis ineptè persuasum fuerat, in ea ualle asperrimis saltibus & hostili regione undique circumsepta, castra locare auderent, admiratione descenderat. Quo tempore regia classis, quæ octo triremes, totidem lõgas naues magnas, quas Galeones uocant, multas liburnicas, leuesq; biremes, quas hodie, ni fallor, fustas & brigantinos appellant, habebat, ubi se ante Genuam ostendisset, cursu Veneris portum uersus Spediamq; directo, Genuensiũ classem septem triremium, & sex aliarum nauium, quæ cũ in Genuensi portu hærere nõ auderet, in ea loca se receperat, persecuta est. Ex Pociferra ualle exercitus ad Riuaroliũ uicũ ad alterum à Genua lapidẽ, & prope Petri Arenarij fanũ, quod mari alluitur, castra promouit. & quãuis in itinere multis in locis Genuensiũ pedites offenderint, illi tamen omnes minimè maiorem, quàm alij fecissent, uirtutem ostẽdentes regressi sunt: eodemq;

die rex ipse in castra peruenit, qui maxima Gallicæ nobilitatis parte, innumerisq; Insubriæ proceribus, atque Mātuano marchione comitatus, quem rex ante paucos dies D. Michaelis equestris ordinis ducem pronūciarat eiq; uexillum quod post Ludouici XI obitum nemini unquam traditum fuerat, dedit, in Boschetti cœnobio è regione Riuarolij suburbij tentorium fixit. Erant in regio exercitu octingenti cataphracti, quia rex asperæ regionis habita ratione, reliquos in Insubria reliquerat: mille & octingenti leuis armaturæ equites, sena Heluetiorum millia, & totidem aliarum gentium pedites. Genuenses, ne iter quo per montes, breuiori uia, quàm Petri Arenarij mari proxima, ad Castellacium, deinde Genuam itur, liberum relinquerēt, in montis qui Promōtorij mons nūcupatur iugo, Riuarolium inter & Petri Arenarij fanum, uallū ex quo per collis dorsum ad Castellatium ibatur, construxerant. Ad hoc propugnaculum exercitus eodē die quo Riuarolij castra metatus erat, contēdit: ab alia parte Genua egressa sunt octo peditum millia, quos Iacobus Corsus Tarlatini uicarius ducebat: quoniam Tarlatinus & Pisanorum milites cum exercitu Monœco discessit, Albintimilij subsistentes, cū à Genuēsibus, qui Demetrij Iustiniani nauim qua uehebantur miserūt, reuocati sunt: neq; terrestri itinere propter Gallorum impedimentum, neq; maritimo propter aduersos uentos redire potuerāt: sed cum Galli iam ascēdere inciperēt, Genuensium pedites, qui ubi per collem per quem ad propugnaculum ibatur, montem cōscendissent, pòst cum bona eorum pars alia ex parte descendisset, in quodam tumulo medio in mōte conglobati cōstiterant, conspexerunt, in quos Ciamontius multos nobiles

biles uiros, & magnũ peditũ numerum misit, quos Genuẽses ob multitudinem, & situs oportunitatẽ strenuè, nec paruo cum Gallorum detrimẽto sustinebant: Galli etenim in hostes ueluti ferè omnes ex opificibus & colonis collectos, loci natura minimè expẽsa cupidè impressionem faciebãt: iamq; Palitia, quãuis nõ graue, in gutture uulnus acceperat. Ciamontius autem eo loco illos pellere cupiens, duo tormẽta in altum trahi iussit, quibus cum ab latere peterẽtur, mõtem uersus, in quo reliquæ illorum copiæ remanserãt, pedem referre sunt compulsi: ubi Gallis eos instructa acie persequẽtibus, qui ad uallis custodiam erant, quamuis loci natura & munitione tuti, tormẽtorum fulmina possent contemnere, tamẽ ne inter se & copias quæ in colle erant, aliqua Gallorum pars se immitteret ueriti, summo cum dedecore id deseruerunt: quocirca qui ex colle ad uallum iam se recipiebant, cum iter sibi intercluſum animaduerterẽt, per deuia & tramites, perq; rupes ac præcipitia, circiter trecentis dum retrocedunt ab hostibus cæsis, Genuam contenderũt. Quo successu ciuitas uniuersa, quæ ex infimæ plebis uoluntate pendens, neq; militari consilio, neq; ciuili prudentia gubernabatur, incredibili terrore cõsternata, duos oratores qui de deditione æquis legibus agerent, in castra misit: qui ad regis conspectum nõ admissi, ab Rotomagensi auditi fuerunt: & ab illo regem eos alia lege, nisi ut se suasq; fortunas omneis liberè absque ulla pactione eius arbitrio permitterẽt, nõ accipere statuisse, responsum retulerũt: sed dum hæc cum illo tractãt plebis una pars quæ deditioni nõ consentiebat, per tumultũ Genua egressa, cum multis peditibus, in tumulis & colle à Castellatio ueniẽs cõspecta est: quæ ad duo sta

dia propugnaculo, ut eũ recuperaret appropinquauit: ubi cum Gallis qui eis obuiã ierãt, per tres horas dimicassent, neutra parte alteram superante, ad Castellaciũ regressi sunt. Interea uerò rex maiorem motũ ueritus, semper cum multis copijs armatus, & in equo, in planicie inter Pociferum amnem & castra stetit: sed nihilominus sequenti nocte Genuenses tum rerum suarum desperatione, tum quòd populi præcipuos clàm cum rege cum Astæ erat conuenisse, fama esset, plebe se deceptã fuisse conquerẽte, dux cum multis ex ijs qui ob res perpetratas ueniam desperabant, & cum ea Pisanorũ parte quæ aderat, Pisas uersus est profectus: manè uerò quã primùm illuxit, ijdem legati in castra reuersi, cum bellum nõ plus quàm octo dies sustinuissent, maximo populorum qui leui spe & uanis consilijs nixi, cum periculũ procul est feroces sunt, sed mox periculo imminẽte animo fracti, nullam moderationem retinẽt, imperitiæ cõfusionisq; exemplo, urbem regis arbitrio permiserunt. Quo facto, rex cum exercitu urbi appropinquauit, & peditibus, in quibus præsertim Heluetijs quominus ciuitatem direpturi ingrederentur retinẽdis, nõ parum fuit laboris in suburbijs collocatis, Ciamontius deinde cum maxima reliquarum copiarum parte, præsidio prius Castellatio impositio, Genuam est ingressus: cui Genuenses omnia publica & priuata arma, quæ in Castellettum lata fuerũt, & tria tormẽta à Pisanis aduecta, quæ pòst Mediolanum missa sunt, tradiderunt: & proximo die, qui fuit 29 Aprilis, rex ipse cum omni equitatu, & hypotoxotis stipatoribus suis Genuam est ingressus: ipse quidem pedes sub Vmbella cãdidis armis totus obtectus nudum manibus gladium tenens: cui obuiam facti sunt

urbis

urbis regionum præfecti (Antianos uocãt) cum magna ciuium honestißimorum multitudine, quibus cum multis lachrymis ad pedes eius prostratis, ubi nõnihil silentij factũ est, unus ex illis omniũ nomine sic est locutus:

Quanquam, Christianißime & Clementißime Rex, contentionibus cum patrilijs nostris initio maior ferè populi pars interfuit, tamen earum insolentem persecutionem, & multo magis in regia mandata cõtumaciam ex infimæ plebis fæce profectam esse, affirmare possumus: cuius temeritatem, neq; nos, neq; alij ciues, mercatores, artifices q; honesti, unquam cohibere potuimus: ideoq; si pœna ciuitati uel nobis imponeretur, eã absq; ullo eorum qui tantorum delictorum autores participes q; fuerunt detrimento, quiq; omnium rerum egẽtes, & uagi, apud nos ne in hominum quidem, nedum ciuiũ numero habentur, neq; hanc miseram ciuitatẽ ipsi pro patria habent, innocentes affligeret: sed nõ id est nobis propositũ, uerùm omnibus excusationibus omißis, tãtummodo ad tanti regis magnanimitatem, misericordiãq; confugere: maximam in ea spem collocare, illam supplices orare, ut eo animo quo longè maiora delicta Mediolanensibus condonauit, clementibus illis oculis, Genuẽses paulo antè felicißimos, nunc omnium miseriarum exemplum, intueri dignetur: recordare quãta cum nominis tui gloria clementia tua per uniuersum terrarum orbem tunc celebrata fuerit, quamq; præstantius sit, simili pietate eam confirmare, quàm acerbitate obscurare: recordare etiam à Christo totius humani generis Seruatore, te Christianißimi cognomentum habere, idcirco eius exemplo, tibi clementiam atque misericordiam, quæ Dei propriæ sunt, colendas esse. Sint

delicta perpetrata quantumuis magna, sint immensa, nunquam tamen clementiam bonitatémque tuam superabunt: tu noster rex dignitate atque potentia nobis instar summi Dei es (quid enim aliud quàm dij sunt reges apud suos?) quocirca tanto magis cum etiam uoluntatis & factorum similitudine referre debes, in quibus nihil glorioſius, nihil gratius, nihil denique admirabilius misericordia est: hac si nos complexus fueris, te unum in terris regem Deo immortali simillimum iudicabimus. Hæc uerba sequutæ sunt omnium claræ uoces, Misericordiam implorantium: rex autem quamuis eos surgere iusserit, & gladio quem strictum manu tenebat depoſito, animi potius ad placabilitatem propensi signa daret, nullo reddito responſo progressus est. Deinde ad totius urbis auguſtiſſimum templum peruenit, ubi mulierum atque infantium ingens numerus, se ad eius pedes abiecit: qui omnes candidis uestibus induti, maximis clamoribus & miſerandis eiulatibus eius clementiam misericordiamq; implorabant. Hic aſpectus, ut ferebant, regis animum non mediocriter commouit, qui etsi Genuensibus omnem administrationem autoritatemq; eripere, eosq; pecuniam, quæ diui Georgij nomine ad priuatos pertinet, in regium ærarium inferre, & omni libertatis imagine ſpoliatos, ad eam ſeruitutem in qua mediolanenſis imperij oppida sunt, redigere ſtatuiſſet; tamen poſt paucos dies, quòd ea ratione non modò multos innocentes plecti, uerumetiam omnium nobilium animos alienari, faciliusq; eſſe, eam aliqua manſuetudine, quã deſperatione in officio poſſe retineri cogitaſſet, priſtinũ ſtatũ qualis ante hãc poſtremã ſeditionem erat, reſtituit: ſed ne prorſus ſcueritatis in tan-

in tantis delictis obliuiſceretur, remp. mille auri libris mulctauit, quibus nō multo pòſt bis mille libras certis temporibus ſoluēdas, ad ſumptus ſarciendos, & munitionē apud Codifēſem turrim, quæ parū à Genua diſtat & ad mare ſupra ſuburbium, per quod in Pociferā uallem, & ad Petri Arenarij itur ſita eſt, ædificandam: quæ quia totum portū, & partē ciuitatis uerberare poteſt, nō immeritò Briglia, hoc eſt Frænū nūcupatur, adiecit: uoluit etiam ut præſidium maius cōſueto alerēt, & ſemper in portu tres inſtructas triremes ſibi obſequentes haberent: Caſtellettum & Caſtellatium munirent, omnes pactiones ante id tempus inter ſe & illos factas aboleuit: ijſdem tamen ferè rebus iterum, ſed ut tanquam priuilegia, non pacta, eſſent, conceßis, quo eos ad libitum ſuum ijs priuare poſſet: à Genuenſibus monetis antiqua ſigna remouit, & ſuum in poſterum imprimi iußit, quo abſolutum in eos ſe imperium habere declararet: quibus rebus addita eſt Demetrij Iuſtiniani condemnatio qua eſt capite mulctatus: qui in quæſtionibus omnia Pontificis cum illis conſilia & ſpes detexit, in quod ſuppliciū poſt paucos mēſes incidit Paulus Nouius paulo antè Genuenſium dux, qui dum Piſis Romam nauigaret, à quodam Corſo qui eius miles fuerat deceptus, Gallis uenditus fuit: his rebus peractis, & fidelitatis ſolemni ſacramento ab Genuenſibus accepto, omnibusque exceptis circiter ſexaginta, quos iudicio tradidit, uenia conceſſa, Rex exercitu quamprimum Genua potitus eſt, dimiſſo, Mediolanum contendit: quo exercitu, quum reliqui omnes imparati eſſent, facilè ei fuiſſet uictoriæ curſu continuato, quoſcunque uoluiſſet in Italia opprimere: ſed idcir-

co eum tam citò dimisit, ut Pontifici, Romanorum regi, & Venetis, qui in maxima suspicione uersabantur, se nullam aliam ob caussam, quàm Genuæ recuperandæ gratia in Italiam uenisse ostenderet: sed nulla res ad Pontificis animum mitigandum erat idonea, qui omnibus rebus in deteriorem partem acceptis, denuo non mediocriter de Rege conquerebatur: quasi eius opera factum esset, ut Annibal Bentiuolus cum sexcentis peditibus in mediolanensi imperio conscriptis, illis diebus Bononiam ingredi conatus esset: quod si succesisset, illum in pontificium imperium ulterius progressurum fuisse affirmabat: qua re indignatus, quamuis antea difficillimè Ausensem & Baiucensem Episcopos in pontificum collegium cooptasset, Albiensem episcopum ab Ciamontio eius fratre, Bentiuolos in Insubria habitare permitti questus, Cardinalem pronunciare recusabat: quod uerò maioris erat momenti, non minus odio, quàm suspicione, incitatus, quum rex se Genuenses armis ad obedientiam reuocare uelle diuulgauit, Romanorum Regi, atque Septemuiris Augustalibus per nuncios, & literas, Galliæ regem cum potentissimo exercitu, Genuensium tumultuum, quos sola autoritate compescere posset, sedandorum specie, re autem uera pontificij imperij opprimendi, & Cæsareæ dignitatis usurpandæ gratia, iter in Italiam adornare sinificauit: & præter Pontificem, idem & Veneti eiusdem Galliæ Regis cum tantis copijs in Italiam aduentus, timore impulsi nunciarunt: quibus rebus auditis, Maximilianus suapte natura rerum nouarum studiosissimus, eo tempore ex Flandria ubi frustra nepotis administrationem assumer-

assumere tentauit reuersus, Germaniæ principum & liberarum ciuitatum conuentum Constantiæ indixerat (liberas ciuitates eas appellant, quæ certo ac definito censu imperij autoritatem agnoscentes, in reliquis omnibus suis legibus, non imperio suo augendo, sed propriæ libertati conseruandæ operam dantes uiuunt) quò totius Germaniæ nobilium primores, & principes, atq; populi, fortasse promptiores ac frequentiores, quàm diu antea ad aliquem conuentum conueniissent, confluxerant: omnes enim Septemuiri ipsimet conuenerunt: omnes Germaniæ sacri atque profani principes, ijs exceptis qui aliquod iustum impedimentum habuerant, eorum tamen nomine aut filij aut fratres, alijúe ipsis coniunctissimi interfuerunt: omnes quoque liberæ ciuitates legatos miserunt: quibus congregatis, Cæsar Pontificis epistolam, alias item literas quibus uarijs ex locis idem ei nunciabatur legi iussit: erat autem in nonnullis expressum, Galliæ regis mentem esse, Rotomagensem in pontificia sede locare, & ab illo imperij coronam accipere, quibus nuncijs omnium animis iam ad maximam indignationem concitatis, Cæsar ubi strepitus desijt, in hanc sententiam uerba fecit:

Iam cernitis, Septemuiri & principes nobilissimi, uosq; clari oratores, quid nostra patientia, qua hactenus usi sumus effecerit: quem fructum meæ tot conuentibus contemptæ querelæ tulerint, iam inquam, cernitis Galliæ regem, qui antea res ad Sacrum imperium spectantes, nisi magnis occasionibus & conspicuis coloribus tentare non audebat, apertè se non ad perduelles nostros, ut aliàs fecit, tuendos, non ad Imperij iura aliquo in loco occupanda, sed ad Germaniam imperij di-

gnitate, à maioribus nostris tanta uirtute tantoq; labore parta & conseruata spoliandã, comparare: ad tantã uerò audaciam, non eum uires auctæ, non nostræ immi nutæ, nõ quòd quãto Germania citra cõtroversiam Gal lia potentior sit ignoret incitant, sed quòd nobis ipsis nos similes futuros, dissensiones aut ignauiam nostram, maiorem in nobis quàm gloriæ, imò uerò salutis acu leos uim habitura sperat: nos ijsdem de causis, ob quas tanta cum ignominia Insubriæ imperium ab illo occu pari, ab illo discordias inter nos foueri, abeodem deniq; imperij rebelles defendi passi sumus, imperij etiam ma iestatem ab illo nobis eripi, & nostræ gentis ornamen tum atque splendorem in Galliam transferri permissu ros. Quanto minus esset nominis nostri dedecus, quan to minore animus meus dolore afficeretur, si Germano rum potentiam Gallica inferiorem esse uniuerso terra rum orbi constaret: minus enim me excruciaret detri mentum quàm infamia: quoniam saltem id quod uel ex temporum statu, uel ex fortunæ iniquitate manaret, nostræ ignauiæ imprudentiæue non ascriberetur. & quæna maior infelicitas, quæ calamitas inueniri potest, quàm ad eum statum redigi, in quo nobis ut non simus potentes optandum sit: quàm ad æternum nominis no stri dedecus ignominiamq; uitandam, maximum detri mentum (quando secus fieri nequit) nobis sit eligẽdum? quamuis uestra singulorum animi magnitudo toties in priuatis rebus explorata: quamuis ferocitas huius gen tis propria atque præcipua, quamuis antiquæ uirtutis, & à patribus nostris, qui quondam omnibus reliquis gentibus terrori pauoriq; fuerunt, actorũ triumphorũ memoria, bellicos atq; inuictos uestros spiritus in tam

grauí

graui cauſſa excitatum iri mihi ſpem faciunt penè certiſſimam. non hic igitur de mediolanenſis imperij iactura, non de Heluetiorum rebellione: quibus in rebus tantis tamq; grauibus fuerit mea autoritas leuis propter affinitatem quæ mihi cum Ludouico Sforcia intercedebat, et propter peculiares Auſtriæ familiæ cauſſas: nunc autem quæ excuſatio fingi? quo uelo ignominia noſtra tegi poſſet? agitur nunc, num Germani, quorum arma olim ferè uniuerſum orbem domuerunt, quorum nomen etiam nunc omnibus Chriſtiani orbis regnis formidabile eſt, Romani imperij non fortuna, ſed uirtute poſſeſſores, tanta dignitate ſe turpiter ſpoliari permittere, infamiæ exemplum eſſe, qui primi & clariſſimi omnium gentium ſunt, ij inter omnes infimi, ridiculi, contemptiſſimi fieri debeant: & quæ cauſſæ, quæ detrimenta, quæ iræ uos unquam mouebunt, ſi hæc uos non mouent? quæ erant illa quæ maiorum ueſtrorum, fortitudinis, & magnanimitatis igniculos in uobis excitabunt, ſi hæc non excitant? quanto cum mœrore futuris temporibus filij atq; nepotes ueſtri, nominum ueſtrorum memoriam audient, niſi illis Germanicum nomen ea in amplitudine atque autoritate, in qua uobis à patribus ueſtris conſeruatum fuit conſeruaueritis? Sed hortationes atque ſuaſiones omittamus: neque enim me à uobis in tanto honore collocatum, uerbis copioſum eſſe decet, ſed potius facta exemplaq; proponere. Ego, Cæſareæ coronæ accipiendæ prætextu (quæ pompa magis quàm re, ut uobis notum eſt, continetur: Cæſarea namq; dignitas atque autoritas prorſus ex uoluntate ueſtra pendet) ſed re uera ut hæc Gallorum neſanda conſilia infringam, & ut quando alia ratione nos ab il-

lorum insolentia tutos reddere non possumus, eos mediolanenſi imperio pellam, in Italiam exercitum traducere ſtatui. Neminem ueſtrûm, ijs ſubſidijs quæ imperatoribus ueſtris ad coronam accipiendam euntibus dari ſolent, mihi exhibendis difficilem fore certò ſcio: quibus uiribus meis adiunctis, quin omnia ſim uictor peruagaturus, & quin maxima Italiæ pars, alij priuilegiorum confirmandorum gratia, alij ut à tyrannide qua opprimuntur, iuſticiæ noſtræ ope liberentur: alij uictoris iræ deuota ſubmiſſione placandæ cauſſa, mihi ſupplex obuiam ſit uentura minimè dubito: rex Galliæ ſolo armorum noſtrorum nomine territus, cedet, cum à me adoleſcentulo ac penè puero, Guinægaſii Ludouici regis exercitum, uera uirtute magnanimitateq; fuſum ac debellatum recordabitur: ex quo tempore, arma noſtra experiri recuſantes, nunquam Galliæ reges, niſi inſidijs & fraude mecũ pugnarunt. Sed quæſo uos cogitate ea generoſitate, animiq; magnitudine, quæ Germanorum eſt propria, num famæ exiſtimationiſq; ueſtræ ſit in communi tamq; graui periculo, tam lentè excitari: neque in tam nouo & inaudito caſu, nouos etiam & inauditos apparatus facere. Nónne nominis ueſtri gloria & magnitudo, cuius ſemper proprium fuit, Romanorum pontificum dignitatem, ac ſacroſanctæ poteſtatis autoritatem, quæ nunc parĩ ambitione ac ſcelere ab Galliæ rege ſceleſtè uiolantur poſtulat, ut communi totius Germaniæ decreto, arma ad id potentiſſimè capiantur? Hæc cauſſa prorſus ad uos pertinet: equidem, cum uos promptè ut de communi periculo commonefacerem conuocarim, & uoluntatis meæ exemplo concitauerim, ſatis me munere meo functum arbitror: mihi

non

non animi ad quæuis pericula subeunda fortitudo, non corpus assidua exercitatione ad quosuis labores ferendos habile deerit: neque etiam meum in rebus bellicis consilium, ob ætatem & rerum usum, huiusmodi est, ut uobis ad hanc expeditionem omni ratione idoneus imperator deesse possit: sed quo maiori autoritate regem uestrum ornabitis, maiori potentia, copijs eum sepietis, tanto facilius summa cum uestra laude Romanæ ecclesiæ communis matris libertas defendetur: Cæsareæ dignitas, amplitudo, splẽdor, uobis omnibus atque huic potẽtissimæ ac ferocissimæ nationi communis, unà cum germanici nominis gloria, efferetur in cœlum.

Hæc oratio omnium auditorum animos mirum in modum commouit, puduitq; eos illius querelas alijs cõuentibus ausultatas non fuisse: nec difficile fuit iam concitatis animis nouos iracundiæ aculeos addere: itaque cum in omnibus idem ardor esset, imperij maiestatem sua negligentia ad alias gentes tranferri minimè pati, magna omnium consensione de ijs quæ necessaria uiderentur, cœptum est agi: omnibus, potentissimum exercitum, quiq; etiam si rex Galliæ cum uniuersa Italia opponerentur, ad pristina Imperij in Italia iura, superiorum Cæsarum uel impotentia uel culpa usurpata, redintegranda atque recuperanda idoneus esset, comparari debere asserentibus: id Germanici nominis gloriam, id tot principum, omniumq; liberarum ciuitatum concursum postulare: semel esse cunctis mortalibus ostendendum, Germaniam etsi per multos annos animorum studiorumq; dissensione laborasset, non tamen ideirco non eandem potentiam animiq; magnitudinem, quæ maiores suos cunctis gentibus formidabiles fecerat, un-

de nomini ipsorũ communi maxima gloria & imperij Maiestas, priuatim uerò multis nobilibus dominatus et potentia parta erant, habuisse: nam quot illustres familiæ diu in Italia in ijs quæ propria uirtute occuparant, regnarunt? quæ res tanto feruore tractari sunt cœptæ, ut manifestum sit iam à multis annis nullos conuentus ex quibus maiores motus expectarẽtur, peractos fuisse: omnibus præter alias rationes sibi persuadentibus, ea spe quam ob Philippi regis filiorum teneram ætatem, Cæsarea dignitas quæ in Alberto, Federico, et Maximiliano, qui tres ex Austria familia erãt, ordine producta, tandem ad aliam aliquam familiam transiret, habebant, Septemuiros ceterosq; principes promptiores futuros. Hæc igitur ad Galliæ regis aures perlata, effecerunt ut statim Genua capta, quo huiusmodi suspicionem tolleret, exercitum dimitteret: & ipse quoque eadem celeritate transalpes rediisset, nisi cum Aragoniæ rege colloquendi desiderio retentus fuisset: qui totus ad Castellæ administrationem iterum assumendam intentus, reditum in Hispaniam adornabat: quoniam Ioanna eius filia, non tam ob sexus imbecillitatem quàm quia melãcholia in mariti morte patefacta, mentis compos non erat, ad tantam administrationem minimè erat idonea: neque etiam Philippi regis ac Ioannæ communes filij, quorum natu maximus nondum decimum attingebat annum, ad id erant apti: mouebatur præterea etiã quòd ob regni iustè admmistrati, quodq; regna sub illius imperio diuturna pace floruissent memoriam, à multis expetebatur atque uocabatur, hoc desiderium augebant iam inter regni proceres orta dissidia, & futurarum perturbationum ex multis partibus

tibus manifestissimè apparentia signa: sed non minus à filia expetebatur, quæ cum in alijs rebus sui ipsius minimè compos esset, in patris reditu exoptando semper constans fuit, nec unquam etsi à multis importunè instigaretur, adduci potuit, ut ulli negocio nomẽ suum propria manu subscriberet, sine qua subscriptione ex illorum consuetudine regnorum negocia perfici non poterant. His de caussis Aragoniæ rex è regno neapolitano discessit: ubi non plus quàm septem menses moratus erat, neque maximæ de se conceptæ expectationi, non modò ob temporis breuitatem, & quia hominum uotis plerunque non satis consideratis, suáq; proportione dimensis, difficulter responderi potest: uerumetiam, quia multæ difficultates impedimentáq; intercuenerunt, satis fecit: quorum caussa neque ad commune Italiæ commodum quidquam laude memoriáue dignum fecit: neque regnum neapolitanum aliqua utilitate beneficióue affecit: nam de Italiæ rebus cum cogitare, ad Castellæ administrationem quod eius potentiæ præcipuũ erat fundamentum, redeundi desiderium, non permisit: eius enim rei gratia, Romanorum & Galliæ regis amicitiam omni ratione conseruare cogebatur: ne alter quòd paruulorum defuncti regis filiorum auus esset, autoritate, alter uicina potentia, ijs qui animo ab se essent alieni, sese opponendi audaciam accendendo reditum suum impediret: in regno autem neapolitano bene constituendo sibiq; deuinciendo, impedimento fuit quòd pacis cum Galliæ rege factæ capitibus, Andiouinæ factionis proceribus suas fortunas ablatas restituere tenebatur: quæ aut pactione, aut remunerationis gratia in eos distributæ fuerant, qui eius partes erat sequuti: hos

uerò, nisi suosmet ab se alienare uellet, uel alia eiusdem emolumenti bona, quæ ab alijs erant emenda, ipsis condonando: uel pecunias numerando remunerari oportebat: quam ad rem cum opes eius tenuißimæ essent, nõ modò regia uectigalia quauis ratione excitare, & contra nouorum regum consuetudinem, nihil gratiæ condonare, nullas immunitates concedere, nullum denique liberalitatis genus ostendere cogebatur: uerumetiam incredibili omnium querela populos, qui ut à tantis malis leuarentur & recrearentur expectabant aggrauare: nec minores utriusque partis procerum querelæ exaudiebantur: ijs enim qui possidebant, præterquam quòd non libenter possessiones relinquebant, compensationes necessariò parcæ ac definitæ fuerunt: alijs uerò in omnibus rebus in quibus controuersia oriebatur, restitutionis beneficium, quantum fieri poterat, coarctabatur: quoniam quanto minus illis restituebatur, tãto minus alijs compensandum relinquebatur. Cum eo discesßit Magnus Consaluus: sed incredibili beneuolentia & fama relicta, cuius præter aliorum temporum laudes, ualde celebrabatur liberalitas, maximis muneribus ante suum discessum declarata: cuius rei gratia cũ alioqui non satis esset opulentus, ne hoc honore careret, fortunarum suarum haud paruam partem uendidit. Nec uerò Neapoli discedente rege inter ipsum & pontificem magna fuit beneuolentia: nam cum ab eo regni diploma petijsset, Pontifex id nisi eo censu quo ucteribus regibus datum fuerat concedere recusabat: rex uerò censum eadem diminutione qua Ferdinando patrueli suo, & filijs atque nepotibus concessum fuerat, sibi concedi postulabat: & totius regni uelut Alfonsi

Senio

senioris successor, quemadmodũ Neapoli panagium, et iusiurandum acceperat, quãuis pacis cum Galliæ rege legibus constitutũ esset, ut quod ad Leborios campos & Aprutium attineret, reginæ quoq; nomẽ agnosceretur, proprio nomine diploma postulabat. Opinio fuit ea re factum fuisse, ut rex cum Pontifice, qui eodem tempore plures dies in Ostiensi arce, quemadmodum ferebatur, quò eum transeuntem præsolaretur, hæserat, ad colloquium uenire noluerit. Quæcunq; autem caussa fuerit, Aragoniæ rex nauigationẽ suam Sauonã, ubi cum Galliæ rege colloquium erat cõstitutum, direxit: Galliæ uerò rex qui hanc ob caussam in Italia hæserat, quampri mum illum Neapoli soluisse cognouit, se Mediolano eò contulit. In hoc cõgressu omnia utrinq; libera, & raræ fiduciæ plena fuerunt: & talia, ut post hominum memo riam nullo in congressu similia fuerint: quoniam ceteri principes inter quos aut æmulatio, aut ueteris iniuriæ, aut suspicionis caussæ erant, huiusmodi ordine cõuenie bãt, ut neuter in alterius potestatem ueniret: hic autem omnia secus: nam quãprimum Aragoniæ classis ad Sauonensem portum appulsa est, Galliæ rex qui ea cõspe cta in portus molem descenderat, per ligneum pontem ad id extructum, cum paucis è suis, & absq; custodia, in regiæ triremis puppim transijt: ubi incredibili lætitia ab rege & regina nepte sua acceptus, cum aliquandiu iocundissimis uerbis inter se confabulati essent, per eun dem pontem egressi, pedibus, non mediocri per ingentẽ uirorum ac mulierum qui ex omnibus uicinis locis cõ currerant, multitudinem transeundi difficultate urbem sunt ingressi, Regina mirum in modum gemmis, alijsq; preciosissimis ornamentis splendidissima, maritum ad

dexteram habebat, & auunculum ad sinistrã: duos Reges Rotomagensis cardinalis & Magnus Consaluus sequebantur: post hos, multæ nobiles puellæ & adolescẽtes ex reginæ comitatu, omnes sumptuosissimè ornatæ: antè & pòst duorum regum comites, ac ministri, pretiosissimarum uestium, & aliorum exquisitissimorũ ornamentorum incredibili magnificentia & pompa incedebãt: hoc comitatu Aragoniæ rex & Regina à Galliæ rege, ad arcem quæ illis excipiendis erat destinata, & exitum ad mare habet, deducti sunt: reliquis media ciuitatis pars arci uicina attributa: & Galliæ rex in Episcopi ædes quæ è regione arcis sunt, diuertit: spectaculum profectò memorabile, duos omnium Christianorũ principum potentissimos reges, qui paulò antè acerbissimi hostes fuerant, non modò reconciliata gratia & affinitate coniunctos uidere, sed odij & offensionum memoriæ signis penitus depositis, simul utrumque propriam salutem alterius arbitrio non minori fiducia ac si semper concordissimi fratres fuissent, committere: quæ res spectatoribus, uter ex duobus regibus maiorem fiduciã præ se tulisset, differendi occasionem dabat: à multis magis Galliæ regis animus commendabãtur, qui primus se nullo alio quàm fidei munimento tutus, alterius potestati credidisset: alter uerò pudoris maiorem occasionem quòd ipsi prius seruata fides fuisset, habebat: & erat uerisimilius Ferdinandum, quo melius regnum neapolitanum sibi stabiliret, in regem Galliæ aliquid meditatum: ab alijs uerò magis Ferdinandi fiducia prædicabatur, qui non ad breuissimum tempus ut rex Galliæ, sed per plures dies se eius potestati tradidisset: cum enim illum tali regno, tanta cum eius copiarum clade, tantaq; eius

nominis

nominis ignominia spoliasset, odium & ulciscendi desiderium, magnum esse uereri debebat: huc accedit, quòd ubi maius erat perfidiæ præmium, ibi maior erat suspicandi caussa: si Ferdinandus Galliæ regem captiuũ abduxisset, cum regnum illud legibus & moribus suis ita sit constitutũ, ut non ideo multum regni uiribus autoritatiq; detraheretur, minimè magnum inde fructũ retulisset: at Ferdinãdo capto, cũ hæredes penè infantes haberet, & regnũ neapolitanũ ei nuper acceßisset, & Castellæ regnum unà cum cæteris uarijs de causßis conturbati fuissent, minimè dubium erat Galliæ regẽ per multos annos ab Hispanorum potentia & armis nullum impedimentum habiturum. Verumenimuero haud minorem hominum sermonibus ansam præbebat Magnus Consaluus, nec minus in eum hominum oculi erant conuersi, ob uirtutis famam, & tot uictoriarum memoriã, quæ efficiebat, ut Galli etsi toties ab illo uicti, eiusq; nomen summopere odisse atq; horrere solerent, nunquam eo intuendo atq; colẽdo explerẽtur: & ijs qui in regno neapolitano non fuerant cõmemorare, alius incredibilem eius celeritatẽ, atq; astum cum in Calabria proceres qui ad Laimum castra habebant, repentè adortus est: alius cum Barlettæ in pestilentia & fame obsidebatur, in tantis difficultatibus atq; incõmodis perferendis animi constantiam, & tolerantiam: alius in hominum animis sibi deuinciendis diligentiam & efficaciam, qua milites tamdiu absq; pecunia retinuisset: quàm fortiter ad Ciriniolam pugnasset, quanta uirtute atq; animi constantia tanto uiribus inferior, exercitu nullo stipendio affecto, inter innumeras difficultates ab Gariliano flumine nusquam recedere statuisset: qua militari industria,

quibus stratagematis eam uictoriam adeptus esset: quã semper ad commoda ex hostium erroribus capienda uigilans extitisset: hominum autẽ admirationẽ augebat eius aspectus excellens maiestas, uerborum magnificẽtia, gestus & actio grauitate plena, mira quadam suauitate condita: præsertim uerõ Galliæ rex, qui illum eadẽ mensa in qua Ferdinandus, regina, & ipse cœnarunt, eum quoq; unà cœnam sumere uoluit, atq; ut Ferdinandus eum aßidere iuberet obtinuerat, ueluti attonitus eũ intuebatur, alloquebaturq;, adeo ut omnium iudicio is dies Magno nõ minus gloriosus fuerit, quàm quo uictor & penè triumphans, cum uniuerso exercitu Neapolim est ingressus. Fuit is dies Magno celebrium dierum postremus: pòst enim nunquã amplius Hispania est egressus, neq; uirtutis suæ uel in bello, uel rebus in pace memoria dignis exercendæ facultatem habuit: hi duo Reges triduum unà fuerũt: quo tempore occultißima longißimáq; colloquia, ad quæ nemo præter Cardinalẽ S. Praxedis pontificium legatum, qui ad cõmunia quædã adhibebatur, nec admissus, nec honore affectus fuit, habuerũt: in eo colloquio ex ijs quæ partim tunc cognita sunt, partim postea in lucẽ prodierunt, præcipuè de perpetuæ amicitiæ consiliorumq; communicatione conseruanda, mutuæ promißiones fuerunt: & ut Ferdinãdus Cæsarem Galliæ regi conciliaret: ut omnes deinde coniunctis uiribus Venetos adorirentur: atq; ut se non minus communia quàm propria curare ostenderẽt, de Ecclesiæ statu corrigendo, & concilio ad id conuocando egerunt: qua in re nõ satis candidus erat Ferdinãdus, sed Rotomagensem pontificatus cupidißimum hac spe fouere nitebatur: quib. artibus ita sibi eius animũ deuinxit, ut for-

ut fortasse nõ paruo regis sui detrimento serò, ac pòst multa in cõtrarium signa, quàm in illo principe uerba à factis discreparẽt, & q̃ essent eius cõsilia tecta animad uerterit. Actum est etiam inter illos de Pisanorũ caussa ab Florentinis per totum eum annum cum utroq; rege agitata: quoniam rex Galliæ, dum se aduersus Genuenses comparabat, illis ob auxilia quæ Genuẽsibus dabãt iratus, & Florentinos ea urbe potiri rebus suis oportunum ratus, exercitus Genua capta eò mittendi spem fecerat: quo in exercitu, atq; in tota aula eandem ob caussam antiqua in Pisanos beneuolentia in odium erat cõuersa. Genuensi autem bello cõfecto, easdem ob caussas ob quas exercitum dimisit, ac ne Aregoniæ regis, qui se ut Pisani sponte sub Florẽtinorum imperium redirent effecturum pollicebatur, qua ex re Galliæ rex magnam pecuniæ summam à Florentinis sperabat, animũ offenderet, sententiam mutauit. Ad eũdem hunc scopum, etsi diuersas ob caussas tẽdebat Aragoniæ regis animus, cui Florẽtinos Pisas nõ recipere gratius quidem fuisset: sed quum ea urbs sine sumptu & difficultate amplius defendi nõ posset, ne Galliæ regis opera ea potirentur ueritus, cum Neapoli esset, se Pisanis sua autoritate ut Florentinorum imperium honestis legibus admitterẽt persuasurum sperauerat: quod si faceret, Florentini se cum illo fœdus inituros, & certis temporum interuallis centum & uiginti aureorũ numũm millia ei pollicebãtur: sed cum in Pisanis eam propẽsionem, cuius antea spem fecerant, nõ inuenisset, ut ne eius rei præmium totũ Galliæ regis esset impediret, Florentinorum oratoribus se, quouis modo absq; sua ope Pisas recuperare niterẽtur, manifestè obstiturũ apertè denunciarat: & Galliæ regi

(quo illum ab armorũ cõsilijs remoueret) nunc illos ad aliquam pactionẽ flecti posse sperare se ostendebat: nũe Pisanos in fide sua esse aiebat, quamuis id falsum esset: Pisanos quidẽ id sæpius petisse, & liberũ eius urbis dominatum ei obtulisse negari nõ potest: uerùm is semper quasi eos esset recepturus, in spẽ erigens, & ab Magno idem liberalius fieri curans, nunquam acceperat. Sauonæ autem hac caussa diligentius expensa, Pisas sub Florentinorum imperium redire melius esse, sed ita ut uterque ipsorum præmium acciperet, statuerunt. Quæ res in caussa fuerunt, ut Florentini ne Aragoniæ regis animum offenderẽt, eo anno Pisanorum agros minimè uastarint: qua in re magnam eius urbis obtinẽdæ spem collocarãt: erat enim ea ciuitas commeatu ualde exhausta, & uiribus ita fracta, ut Florentini milites per totum agrum ad portas usq; excurrerent: & rustici Pisis numero ciuibus potẽtiores, cum totius anni laborum fructus amittere illis molestissimũ esset, de solita pertinacia plurimum remittere incipiebant. Neq; ad Pisanos iam cõsueta uicinorum auxilia cõcurrebant, quia in Genuensibus tot calamitatibus afflictis nõ amplius eædem erãt cogitationes: Pandulfus Petrucius sumptus facere recusabat: & Lucẽses, quamuis semper clàm illos aliqua re iuuarent, soli tantos sumptus sustinere minimè poterãt. Sauona hi duo reges isdem cõcordiæ atq; amoris significationibus quarto die discesserunt: alter quidem mari Barcellonam uersus, alter uerò terrestri itinere, Italiæ rebus in eodem statu relictis in Galliam redijt: sed Pontificis animo minus placato, qui ex Annibalis Bentiuoli motu, denuo arrepta occasione, per S. Praxedis Cardinalem Sauonæ ab Galliæ rege Ioannem Bentiuolum

& Alc-

& Alexandrum eius filium, qui in Insubria erant, sibi captiuos tradi postularat: nam quoniam illi pactionem per Ciamontium Bononiæ factam uiolassent, regem ad fidem illis seruandam nõ amplius teneri: quod si concederetur, purpureum galerum Albiensi episcopo se missurum repromittebat. Rex horum culpam constare negabat: quam quia punire decreuerat, Ioannem per multos dies in mediolanensi arce detineri curauerat: sed cũ nullum delicti ipsorũ indicium appareret, fidem qua se obstrictus existimabat, frangere nolle: sed ut Pontifici gratificaretur, ipsum cẽsuris atq; pœnis in eos uelut in pontificij imperij perduelles, agere passurum dixit: ut etiam Bononiæ in huiusce motus feruore illorũ ædes funditùs demolitas fuisse questus non erat. Interea uerò comitia Constantiæ conuocata, eadem hominum expectatione qua initium habuerant: quam expectationem Cæsar uarijs artibus & magnificis uerbis fouebat, seq; tantas copias in Italiam traducturum diuulgabat, ut lõgè maiores quàm Galliæ regis & Italorum coniunctæ uires sibi impedimentum nõ essent allaturæ: & quo maiorem causse suæ dignitatem autoritatemq; conciliaret Pontificatus patrociniũ sibi in animo fixum ostendens, literis suis Pontifici & pontificũ collegio, se Galliæ regem, quòd ut pontificatum in Rotomagensem, & imperium in se transferret, omnemq; Italiam in acerbam seruitutem redigeret, in Italiã uenisset, sacri Imperij perduellem hostemq; declarasse: iter Romam ad Imperij coronam accipiendam, & communem securitatem libertatemq; firmãdam: sibi uerò pro Cæsarea dignitate Põtificij imperij patrono, & propria pietate sacrosanctæ sedis extollẽdæ cupidissimo (cũ Pontificẽ tantorum pe-

riculorum metu Bononia aufugisse, eũdemq; timorem ne ipse eiusq; collegium pericula sua indicaret, opemq; implorarent in caussa esse sciret) donec ea de re flagitaretur rogaretúrue minime expectandum fuisse, significauit. Rebus igitur quæ in Germania agitabãtur uarijs internuncijs in Italia auditis, & fama quoq; supra ueritatem auctis, & maximis Galliæ regis qui nõ sine caussa metuere cẽsebatur, apparatibus, ijs quæ ferebãtur fidem addentibus, omnium animi, aut rerum nouarũ cupiditate, aut spe, aut timore uehemẽter cõmoti sunt, ita ut pontifex Cruceium Cardinalẽ legatum ad Cæsarem miserit: ad quem & Veneti, & Florentini, & Mantuano marchione excepto, quotquot in Italia sui iuris erãt aut legatos, aut alio nomine proprios homines miserũt Quæ res Galliæ regis de Venetorum uoluntate incerti & de Pontificis, cùm ob alias ueteres caussas, tum maximè quòd Cruceiũ Cardinalem ueteri studio Cæsaris potentiæ cupidissimum legatum ad eum destinasset, incertissimi, animum uehementer angebãt: & certè Pontificis uoluntas ipsimet nota nõ erat, nedum alijs: nam cum animum malè erga Galliæ regem affectum, & suspicionibus plenũ gereret, interdum ut se eo metu liberaret, Cæsaris aduentum exoptabat: interdum autem ueterũ inter Pontifices & Cæsares controuersiarum, cũ easdẽ caussas adhuc perseuerare animaduerteret, memoria terrebatur: qua in dubitatione, quid in Germaniæ conuentibus decerneretur expectans, deliberationem differebat: ideoq; communibus uerbis usus, legato Cæsarem suo nomine, ut in Italiam absq; exercitu ueniret hortaretur mandauerat: quod si faceret, maiores illi honores quã ab ullo unquã pontifice in Cæsaribus inaugurãdis præstiti fuissẽt, pollicebatur. Sed nõ multo pòst, quid ille

Comitia paritura essent, expectatio minui cœpit: quam primùm enim Galliæ regem statim post Genuenses subactos exercitum dimisisse, transq; alpes rediisse in Germaniā cognitum est, timoreq; de pontificatu atque imperio inuadendo sublato, cumq; reliquæ publicæ causſæ non tanti fierent, quin, ut plerumque accidit, priuatis commodis pòst haberentur, principum ac populorum ardor magnopere deferbuit: nam præter ceteras causſas per uniuersam Germaniam erat inueteratum studium, ne Cæsarum potentia tanta esset, ut reliqui eis parêre cogerentur. Nec uerò Galliæ rex causſæ suæ ulla in parte defuerat: Constantiam enim clàm proprios homines miserat, qui ibi latitantes atque quam occultissimè agentes, clandestino principum amicorum fauore, infamiæ notas quibus grauabatur, factorum demonstratione purgatis, quòd statim Genua domita tam citò exercitum dimisisset: quòd etsi Italia inermis esset, tamen quamprimum transalpes rediisset, quòd non modò semper factis ab Romano imperio uiolādo abstinuisset, sed in omnibus etiam fœderibus, pactionibus, obligationibus quas feciſſet, semper se nulli rei aduersus sacri imperij iura obstringi uelle expressisset, reliquorum animos mitigare nitebantur: nec tamen tantùm his purgationibus freti quiescebant, quin summo studio, liberalissimaq; manu, ut Germanorum ferocitatem armorum auro cuius tantopere splendor adamatur, temperare niterentur. Tandem uigesima Augusti die conuentus finem habuerunt, quibus post multas altercationes decretum fuit, ut Romanorum regi octo equitum, & uigintiduo peditum millia, quæ ipsum in Italiam deducerent cum semestri stipendio, & in tormentorum a-

liosq; qui extra ordinem fiunt sumptus, centum & uiginti Rhenensium aureorum millia, penderentur: quæ copiæ ut proximo diui Galli die, qui circa medium Octobrem est, prope Constantiam congregatæ essent, est constitutum: tuncq; fama fuit illos, si Maximilianus bellum quamuis ipsius administratione atque consilijs, prorsus imperij nomine geri, atque duces imperij iussu eligi, eiusdemq; nomine milites conscribi, & parta loca ex comitiorum præscripto distribui uoluisset, fortasse maiora auxilia decreturos fuisse: sed cum Maximilianus nullum sociorum, aliúdue quàm suum nomen admittere, uictoriæue præmia aliorum quàm suorum, quamuis imperij nomine, esse nollet: magisq; hoc auxilio, hac quàm alia ratione maiori, contentus esset, nihil aliud decretum fuit: quæ expeditio etsi hominum prius conceptæ expectationi non respondere, non tamen eius aduentus timeri in Italia desinebat: cogitabatur enim illum popularium suorum auxilijs, & ijs quæ ipse per se colligere poterat ijs copijs quæ in comitijs ei decretæ erant adiunctis, militum qui omnes feroces belloq; experti essent, ualidissimum exercitum cum innumeris bellicis tormentis habiturum: quæ omnia magis formidanda faciebat, quòd ipse natura & diuturna armorum exercitatione, militaris disciplinæ apertissimus & ad quamuis rem magnam corporis laboribus, animiq; solertia gerendam idoneus, eamq; ob caussam maioris, quàm ullus Imperator iam à centum annis extitisset, nominis erat. Huc accedebat, quòd continenter de duodecim Heluetiorũ millibus ad stipendia sua pertrahendis agebat: cui rei etsi Diuionensis præfectus alijq; ab Galliæ rege missi, in eius gentis comitijs, tot annorum

norum cum Galliæ regibus fœdus, cumq; hoc ipso rege paulò antè confirmatum, utilitatem quam ipsorum homines inde percipiebant: contra uerò inueteratam cũ Austria familia simultatem, & graue bellum cum Maximiliano gestũ: quamq; ipsis imperij magnitudo pernicioſa eſſet commemorantes, ſe uehementer opponerent: tamen minimè paruam Cæſaris poſtulatis ſatisfaciendi, uel ſaltem arma aduerſus illum non ſumendi, atque hoc quidem, ut credebatur, ne communis Germaniæ nomine, quòd huic motui affine uidebatur, offenderent, propenſionem oſtendebant: quare multi Galliæ regem, ſi ab Heluetijs deſereretur, aut Veneti ſe illi non coniungerent, cum peditatum qui hoſtium peditatui opponi poſſet non haberet, & germanicum furorem torrentis inſtar in Italiam ingreſſum, pecuniæ inopia citò diſſoluendum ſperaret, copias ſuas ad oppidorum præſidia reuocaturum ſuſpicabantur: iamq; Mediolani ſub urbia, aliaq; eius imperij maioris momenti loca, ſumma celeritate muniri cernebantur. Quibus in negotijs apparatibusq; in ueneti ſenatus minimè minor quàm in aliorum mentibus dubitatio erat: cumq; illorum deliberatio maximi momenti eſſet, maximam omnes diligentiam operamq;, ut illos ſibi adiungerent adhibebãt: quocirca Cæſar ab initio tres oratores magnæ autoritatis uiros, qui per ipſorum fines iter ſibi concedi poſtularent miſerat: nec hac petitione contentus, ad fœdus ſecum ineundum uictoriæ præmiorum parte oblata, eos inuitabat: & è contrario, cum Galliæ rege ijs in ipſorum detrimentum legibus quæ toties diuerſis temporibus propoſitæ fuerant paciſci in ſua poteſtate eſſe oſtendebat: & uiciſſim Galliæ rex per ſuos apud illum

senatum legatos et per uenetũ legatum qui apud ipsum agebat, nullam operam, ut illos ad Cæsaris aduentum tanquã sibi æquè ac ipsis perniciosum armis impediendum flecteret, uiribus suis omnibus & perpetuo fœdere ad idẽ oblatis prætermittebat. At senatui ueneto, Italiæ quietem hoc tempore perturbari non placebat: neque imperij augendi spes proposita, quum Cremonæ adeptæ lucrum suspiciones atque pericula, in quibus postquam regem Galliæ tam uicinum habuerant uersati erant, mmimè æquare, experientia didicissent, eos ad nouos tumultus exoptandos mouebant: quare libenter neutri parti adhærentes quieuissent: uerùm Cæsare urgente atq; infestante, aut ei itineris facultatem negare, aut concedere cogebantur: si negarent, ne primi molestias sentirent metuebant: sin concederent, Galliæ regẽ offendebant: quoniam in fœdere utrisq; ne alterius hostibus iter concederent expressè cauebatur: si illum offendere cœpissent, ubi Maximilianus uenisset, in ocio belli exitum spectare, & illorum quorum alter ueneto nomini inimicissimus, alter nullo alio quàm itineris cõcessi beneficio accepto, non ualde amicus esset futurus, uictoriam expectare, imprudentiæ fore animaduertebant: quas ob causas omnes in eo senatu alterutri parti apertè adhærendum esse censebatur: utri autem adhærendum esset, admodum diuersæ erant in tam graui caussa sententiæ: ubi autem huius rei deliberationem quantum potuere distulissent, nec iam eos qui urgere non cessabant ferre possent, cum in Rogatorum senatu tandem certum aliquid esset decernendum, Nicolaus Fuscarenus huiuscemodi orationem habuit:

Si in nostra esset potestate, præstantissimi Senatores,

huius

huiusmodi deliberationem, qua in motibus atque molestijs quæ nunc parantur, nostra respub. in pace conseruaretur facere, certò scio nullam inter nos nunc sententiarum uarietatem fore, nullamq; spem propositam ad tanti sumptus atque periculi bellum, quale hoc quo de nunc agitur futurum uidetur, nos inducturum: uerùm, quoniam ob eas causas quæ hisce diebus toties in hoc loco allatæ fuerunt, nos in hac quiete conseruari posse sperandum non est, præcipua ratio qua deliberatio nostra niti debet, mihi esse uidetur, ut aliquando no biscum statuamus, utrum inter Galliæ & Romanorum regẽ, ubi ab amicitia nostra excluſus fuerit, cõcordiam orituram, an uerò simultatem quæ inter ipsos est, tam potentem atque firmam esse, ut illorum reconciliationem sit impeditura, credendũ sit: si enim ab hoc periculo tuti essemus, ego proculdubio ab Galliæ regis amicitia recedendum minimè censerem: nostris enim cum illius uiribus bona fide ad communem defensionem coniunctis, facilè imperium nostrum tueremur, essetq; honestius in fœdere quod cum illo habemus permanere, quàm sine conspicua caussa ab eo discedere, & bellum quod pacis in Italia conseruãdæ speciem haberet susci-pientes, maiorem apud cunctos mortales laudem gratiamq; promereremur, quàm ijs armis quæ apertè ad maximas perturbationes in Italia excitandas sumuntur adhærentes: sin uerò huius reconciliationis aliquis metus esse censeretur, neminem credo esse qui anteuertendum negaret: longè enim utilius esset, cum Romanorũ rege aduersus Galliæ regem facere, quàm dum uterq; in nos conspiret expectare: utrum autem horum sit futurum, certò iudicare difficile est: propterea quòd ea res

non solùm ex aliorum uoluntate, sed ex multis euentis & causis, pendet, quæ hanc deliberationem uix in eius qui consilium capit potestate relinquũt, tamen quantũ coniecturis assequi possumus, quantumq; ex præteritis futura colligere, mihi hæc res admodum periculosa, atque admodum timenda uidetur: nã quòd ad Romanorũ regem attinet, haud uerisimile est, eum cum uehementer in Italiam uenire cupiat, idq; nisi aut Galliæ regem, aut nos sibi coniunctos habeat difficulter facere possit, diu suspensum futurum: & quamuis nostram magis ambiat amicitiam, quis potest dubitare cum alia ratione cogitata sua perficere non possit, quin à nobis excluſus, necessariò se cum Galliæ rege sit coniuncturus? Quòd uerò ad Galliæ regis animum attinet, maiores ad hanc concordiam difficultates existunt, sed tamen meo iudicio non huiusmodi, ut nobis aliquid firmi polliceri possimus, quoniam suspicio ambitioq; potentissimi aculei atque singuli per se longè maiores motus facere soliti, illum in hanc sententiam fortassis impellunt: Romanorum regem nostram amicitiam flagitare ipsi compertũ est, atque ex seipso mentem cupiditatesq; nostras, etsi falsò æstimans, ueri eri potest, ne suspicio nostra quo minus ille anteuertat, ut nos illum anteuertere uelimus efficiat, cum præsertim quid tandiu unà contra nos deliberauerint nobis notum esse sciat: fieri etiam potest ut ne ambitione moueamur pertimescat: neque enim ampliſsimas conditiones nobis offerri ignorabit, cum nihil natura magis suspicionibus obnoxium sit, quàm regna: quæ res, quæ securitas ei hunc scrupulum eximat? ac præter suspicionem, potest & Cremonæ adipiscendæ cupiditate, qua illum flagrare scimus, moueri Mediolanenſibus

nensibus nec minus totius ueritis Vicecomitum imperij occupandi libidine, ad quod, ut & ad reliquum totius Insubriæ dominatum, ius hæreditarium prætexit, illum incitantibus: id autem nisi cum Romanorum rege consentiat, quoniam nostra respublica per se potens est, se adepturum esse sperare non potest: quod si rex Galliæ solus nos adoriretur, Maximiliano adhærere semper in potestate nostra esset: has autem cogitationes existere posse, imò semper in illo fuisse, manifestam fidem facit, quod nunquam nisi cum eo coniunctus nos opprimere conari est ausus: cum igitur hæc sit recta uia quæ illum ad optatum finem potest perducere, cur nos illum tandem non eò deflexurum credimus? Nec nos hoc metu liberet, cogitantes illi duarum uel trium ciuitatum adipiscendarum gratia, Romanorum regem suum naturalem hostem, & à quo semper ad extremum molestias & bella, neque unquam amicitiam nisi incertam, quamq; ingenti pecuniæ ui emere ac fouere cogatur, sit habiturus, in Italiam introducere inutile cõsilium fore: si enim ueretur ne nos cum Romanorum rege faciamus, præoccupando, se non in periculum conijcere, sed potius eo se eximere existimabit: quin etsi de hoc fœdere nihil timeret, fortasse ut se à molestijs atque periculis quæ sibi ab illo, uel Germaniæ auxilio, uel aliorum coniunctione, & occasionibus imminere possent, liberet, cum eò fœdus inire necessariũ censebit: & quãuis in maiora pericula, si Romanorũ rex pedem in Italia figere inciperet, ruere posset, tamen illud est in cõmuni hominum natura insitum, ut prius propinquiora pericula timeãt, & præsentia pluris quàm decet faciant, futurarũ uerò rerum atq; remotarum minorẽ habeant, quàm par est,

rationem: quoniam ad ea multa remedia & casibus & temporibus sperari possunt. Deinde etsi hoc fœdus Galliæ regi utile non esset, nemo tamen illum id non facturum præstare nobis potest. Nonne nos quantum aut metus, aut cupiditas hominum mentes oculosq; obtundant scimus? Nonne naturam Gallorum nouimus? ad res nouas leues, quiq; nunquam spem cupiditate minorem habent? An hortationes, pollicitationesq; ad quẽuis tranquillum animum accendendum potentes, quibus à Mediolanensibus, à Pontifice, à Florentinis, à Ferrariensim duce, & Mantuano marchione aduersus nos incitatur, nobis sunt ignotæ? Non omnes homines sunt sapientes, imò paucissimi sunt qui sapiant: & qui uult de alienis consilijs conijcere, nisi falli uelit, nõ tam quid sapientem facturum uerisimile sit, quàm quòd sit consilium capientis, ingenium, ac natura, cogitare debet. Idcirco, qui quid Galliæ rex facturus sit iudicare uelit, nõ tam quid prudentia suadeat, quàm Gallos leues & minimè quietos esse, magisq; impetu quàm consilio ferri consuêsse, considerabit: & magnorum principum mores indagabit, qui nostris minimè similes sunt, nec tam facilè cupiditatibus suis ac homines priuati imperant: quoniam in suis regnis coli, & ad nutum intelligi atq; obediri assueti, non modò tumidi & insolentes sunt, sed ut ea quæ ipsis iusta uidentur non obtineant, ferre non possunt: iusta autem illis uidentur quæcunque cupiunt: se uno uerbo omnia impedimenta tollere, & rerum naturam superare posse existimant: imò ab suis cupiditatibus, difficultate remoueri sibi dedecori ducunt, & plerumq; res maiores eodem pede quo in minoribus uti consueuerunt metiuntur, non ex prudentia & ratione,

sed

sed ex libidine atq; arrogantia consiliũ capientes: quib. uitijs omnibus qui alijs imperant, cõmunibus, nemo Gallos uacare affirmarit. Nónne recenter regni neapolitani exemplum uidimus? cuius dimidium ab Galliæ rege, ambitione inconsiderantiaq; ducto, ut ipse altera parte potiretur, quantum potentia sua antea inter Italos omnes unica, altero rege sibi potẽtia autoritateq; æquato, in Italiam minueretur, minimè animaduertente, Hispaniæ regi concessa fuit? sed quid nos in ijs rebus, quarum certam noticiam habemus, cõiecturas quærimus? Nónne ea quæ Rotomagensis cum hoc ipso Maximiliano de imperio nostro inter ipsos diuidendo Tridenti egit, notissima sunt? Nónne idem negocium postea Blesij inter ipsos transactum fuisse constat? eundemq; purpuratum eam ob caussam in Germaniam profectum, Cæsaris cõfirmationem iusq; iurandum retulisse? Atqui hæc fœdera exitum nõ habuerunt (fateor) aliqua re quæ impediret intercedẽte: sed cũ præcipuus scopus idẽ fuerit, quin ad difficultates quæ commune desiderium impediuerũt tollendas aliqua ratio inueniri possit, quis præstabit? Quocirca, dignissimi Senatores, ingruentia pericula, reprehensiones, & infamiam, quæ apud cunctos mortales, si præsentium rerum statum malè æstimantes, alios ijs armis, quæ nobis ad imperij nostri securitatem atq; incrementum offeruntur, nobis formidabiles fieri permiserimus, clarissimum huius senatus prudentiæ nomen obscurabit, diligenter expendite, & ad patriæ uestræ commodum, quantum alijs bellum inferre, & domi id ab alijs expectare: de aliorum imperio diuidendo agere, & sui diuisionem metuere: aduersus unũ, socium habere, & solũ aduersus multos relinqui, inter se distẽt

cogitate: si enim hi duo reges fœdus contra nos percussserint, illos pontifex propter Aemiliæ oppida, Aragoniæ rex propter regni neapolitani portus: ac deniq; uniuersa Italia, aut recuperandi, aut rerum suarũ in tutò collocandarũ gratia sequentur. Quid tot annos Galliæ rex contra nos cum Cæsare agitarit, nemo homo ne scit: quare si arma aduersus eum qui nos decipere uoluit sumpserimus, nemo nos perfidos appellabit, nemo mirabitur, sed ab omnibus prudentes existimabimur, & summa cum nostra laude in periculo cernetur is, quem omnes norunt nos fraude in id conijcere conatum esse. Sed in contrariam sententiam Andreas Grittus uir multis nominibus suspiciendus, sic est exorsus: Si in eadem caussa semper, in eorum de quibus non liquet urnã suffragium inferre liceret, equidem, clarissimi senatores, id ipsum hoc tempore proculdubio facerem: hæc enim de liberatio undequaq; tot difficultatibus est inuoluta, ut ego sæpe ijs me explicare uix possim: tamen cum sententia dicenda sit, neq; id certis rationibus atq; argumentis fieri possit, rationibus quæ inter se pugnant ponderatis probabilia magis ac firma sunt sequenda momenta rerum: quæ dum diligentius expendo, regem Galliæ, siue ne à nobis anteuertatur metuens, siue eorum locorum quæ olim ad mediolanense imperium spectabant cupiditate, cum Rom. Rege ut contra nos in Italiam exercitum ducat fœdus initurum, nullo modo mihi persuaderi potest: quoniam pericula ac detrimẽta quæ inde ad illũ peruenirent, proculdubio nostræ cum Cæsare societatis periculo, aut præmijs quæ ex ea re sperare posset, longè sunt maiora atque apertiora, cum præter inimicitias grauissimasq; iniurias quæ inter illos uigent, intercedat

cedat etiam dignitatis atque imperiorum æmulatio, quæ uel inter amicißimos gignere odium solet. Quocirca à Galliæ rege, Romanorum regem in Italiam euocari, nihil aliud est, quàm reip. pacatæ, et cũ qua semper pacem habuit, quæque nullam cum ipso controuersiæ causſam habet loco, regem iniuria affectum, immitem, milleq; autoritatis imperij, & ultionis gratia cum ipso controuersiarum causſas habentem, uicinum habere uelle. Nec mihi aliquis dicat, Romanorum regis pecunia egentis, dissoluti, & non satis in rebus gerendis felicis uicinitatem, Galliæ regi timori esse non posse: nam ob ueterum Italiæ factionum studiorumq; quæ multis in locis, & præsertim in Insubria etiamnum uigent memoriam, nullus unquam Romanorum Imperator tam paruum nidum in Italia habebit, quin id graui cum aliorum periculo sit coniunctum: præsertim uerò Cæsar tum ob ditionem quam habet Italiæ finitimam, tũ quòd magni animi, magnæ in re militari scientiæ atque usus princeps existimetur, tum quia Ludouici Sforiæ filios secum habere potest, qui ad multorum animos concitandos plurimum ualent, præterquam quòd quotiescũque bellum cum Galliæ rege gereret, Hispanum regem si non alia de causſa, saltem quia uterque eosdem habet hæredes, secum facturum sperare posset. Nouit rex Galliæ quàm Germania potens sit, quamq; facilius futurum ut tota uel pars eius coniungatur, cum aditus patebit, & prædæ spes aderit: nónne quantum is semper Germanorum, & huius tam inopis atque inordinati regis motus formidauit, uidimus? qui si in Italia esset, se nihil aliud cum illo quàm aut periculosum bellum, aut dubiã & sumptuosißimam pacem habere posse certò sciret?

fieri quidem potest, ut Cremonam recuperare cupiat, & fortasse etiam alia oppida, sed tamen minoris lucri cupiditate, longè maioris detrimenti periculum subire uelle minimè est uerisimile: & prudentia illum potius, quàm temeritate hac in re usurum credibilius est: nam si errata quæ hic rex commisisse dicitur percurremus, ea haud aliunde quàm ex nimio rerum securè gerendarum studio originè habuisse cernemus: quid enim aliud ad regnum neapolitanum diuidendum impulit? quid aliud ad Cremonam nobis condonandam, nisi quòd illorum uictoriam bellorum faciliorem reddere studebat? credibilius igitur est illum nunc quoq; prudentiora cõsilia, consuetudinemq; suam potius, quàm temeraria sequuturum: præsertim cum uoti sui alio tempore maiori securitate occasioneq; meliori compos fieri. spe prorsus excludatur: hæc enim homines ideo sibi facilè polliceri solent, quia minus errat qui rerum humanarum uicissitudinem, quàm qui constantiam sibi pollicetur. Nec uerò ijs, quæ inter hos reges, aliàs agitata fuisse dicuntur, terreor: est enim hoc in nostræ ætatis principum more positum, ut alter alterum uana spe & fictis consilijs foueat: quæ cum tot annis exitum non habuerint, fatendum est, aut ea uel ficta fuisse, uel aliquam difficultatem quæ explicari non possit habere: nam ut hæc inter ipsos suspicio diffidentiaq; tollatur, repugnat ipsa natura: sine quo fundamento hæc societas inter ipsos coire non potest: non igitur uereor, ut rex Galliæ, oppidorum nostrorum cupiditate in tam præceps tamq; imprudens consilium ruat: neq; etiam, meo quidem iudicio, suspicione de nobis concepta, in eam sententiam cadet: nam præter longam animorum nostrorum experientiã, cũ nobis

nobis multi ſtimuli, multæq; ab eius fœdere diſcedendi occaſiones non defuerint, eædem rationes quæ nos de illo ſuſpicari uetant, ipſius uicißim de nobis ſuſpicionem extinguent. nihil enim nobis, tum ob imperij autoritatem, cuius incrementum ſemper nobis ſuſpectũ eſſe debet: tum Auſtriæ familiæ cauſſa, quæ in aliquot noſtra loca ius ſe habere exiſtimat: tum ob Germaniæ, cuius inundationes imperio noſtro nimium periculoſæ ſunt, propinquitatem, pernicioſius foret, quàm ſi Romanorum rex aliquod imperiũ in Italia haberet: & nos quidem deliberationes noſtras maturare, ac tarditate potius quàm celeritate peccare, dicimur. Hæc ego contra hominum opinionem contingere poſſe, ideoque ſi quis ſe in tutum collocare poſſet, id operæ præcium fore, minimè inficior: ſed cum id abſq; grauißimis periculis difficultatibuſq; fieri non poßit, ſæpe uanos timores non minus quàm nimiam confidentiam nocere, eſt cogitandum: ſi enim cum Romanorum rege aduerſus Galliæ regem ſocietatem iniermus, bellum noſtro ære inoiendum ac ſuſtinendum erit: eodem omnes eius largitiones atque errores erunt ſarciendi: alioqui uel cũ hoſtibus paciſcetur, uel nobis ſolis omnibus oneribus atq; periculis relictis, in Germaniam ſe recipiet. Bellum erit nobis cum Galliæ rege potentißimo, Mediolanenſium duce, Genuæ principe, equitatu, bellicisq; tormentis ſupra omnes alios principes ualido & copioſo, & ad cuius pecuniarum nomen omnium gentium milites concurrunt, gerendum. Qua ratione igitur conſilia noſtra in eum felicem ſucceſſum habitura ſperari poteſt? cum etiã nõ leuibus de cauſſis uereri poßimus, ne omnes qui in Italia, uel ſua à nobis occupatum iri metuũt, uel po-

tentiam nostram suspectam habent, contra nos sint cõspiraturi: ac pontifex præsertim, cui præter odium quo in nos flagrat ob insitum à natura dissidium inter Pontifices Rom. & Imperium, cuius caussa illi nõ minus in profanis reb. Cæsares metuunt, quàm in sacris Turcas, nunquam Cæsaris in Italia potentia placebit: hæc autẽ societas fortasse nobis periculosior esset, quàm quæ inter Galliæ atq; Rom. regẽ timetur: nam ubi plures principes qui se pares existimant cõiunguntur, facilè inter ipsos suspiciones controuersiæq; existunt: ex quo sæpe fit, ut res magna spe inchoatæ, in multas difficultates incidant, ac tandem euanescãt. Neq; illud in postremis habendum est, quod quamuis rex Galliæ, consilia fœderi nostro contraria agitarit, non tamen facta, quibus nos fefelliss̃e dici posśit, extiterunt: quocirca bellum aduersus illum susceptum absq; fidei nostræ macula esse nõ poterit: cuius hic senatus honoris & negociorũ quæ quotidie cum alijs principibus habemus gratia, summã rationem habere debet: neq; nos semper de omnibus uicinis opprimendis cogitare, nos ad Italiæ regnum aspirare, opinionem augere nobis utile est: utinam antea maiorẽ huius rei rationẽ habuiss̃emus: etenim omnes ferè suspiciones quibus nunc laboramus, ex eo quòd nimis multos antehac læserimus, manant: neq; nos ad nouum bellum aduersus Galliæ regem nobiscum fœderatũ metu, sed mediolanẽsis imperij partem, cum Rom. rege cõtra ipsum, quemadmodum ei contra Ludouicum Sfortiam coniuncti fecimus, adipiscendi cupiditate trahi crederemur: quo tempore si maiorem rebus nostris moderationem adhibuiss̃emus, neq; leues suspiciones nimium timuiss̃emus, Italiæ res in his motibus nõ esśent, & nos

maio-

maioris modestiæ grauitatisq; fama conseruata, nũc bel lo nos cum hoc aut illo nobis potentiori principe immi scere nequaquam cogeremur: qua in necessitate quoniã uersamur, maioris prudentiæ esse censeo, ab Galliæ regis fœdere non discedere, quàm si uano timore, aut incerti ac detrimentosi quæstus spe ducti, bellum amplectamur, quod soli sustinere non possimus, & socij quos haberemus, nobis deniq; grauiores quàm utiliores essẽt futuri. Variæ fuerunt in tanta rationum uarietate in senatu sententiæ: sed tandem Rom. regis eas ciuitates & loca, quibus ipsi potiebantur, & ille uel ad imperiũ, uel ad Austriam familiã spectare opinabatur, quam primũ occasio daretur recuperãdæ cupiditatis memoria, quæ illum semper exarsisse sciebant, superauit: quocirca senatusconsultum in eam sententiam factũ est, ut si absq; exercitu uenisset, ei liber in Italiam aditus permitteretur: sin armatus, negaretur: quam sententiam in responso quod eius oratoribus dederũt, potius ob fœdus quod cum Galliæ rege habebant, & præsentium temporum statum necessitate expressum esse, quàm quòd nulla in re illum offendere cuperent, quantũ potuerunt eis persuadere sunt conati: illud addentes, se eodem fœdere illum ad mediolanensis imperij defensionem certo militũ numero qui in fœdere expressus esset, iuuare cogi: se uerò in hoc summa moderatione usuros, neq; ulla ex parte ea ad quæ tenerentur excessuros: ijs autem quæ hac ratione pro Insubriæ defensione facere cogerentur exceptis, nullum alium ipsius progressum impedituros: ut qui quantũ in ipsorũ potestate esset, ea officia, eamq; ob seruantiã quæ senatum uenetum tãto principi, & cum quo nunquã nisi amicitiam, cõiunctionemq; habuisset,

præstare deceret, minimè essent prætermissuri. Nec tamen ideo nouum cum Galliæ rege fœdus percusserunt, aut se nouis conditionibus obstrinxerunt: q̃ minimum fieri posset se bello inter ipsos immiscere cupientes: & Maximilianũ ne sibi impedimenta augeret, fortasse finibus ipsorũ in pace relictis, arma sua aut in Burgundiã, aut in Insubriam conuersurum sperantes. At Rom. regi coeundæ cum Venetis societatis spe destituto, alia impedimenta obuersari cœperunt: quæ etsi cogitationũ mole superare, maiores semper quàm ipsa esset impedimenta sibi fingere consuetus studeret, tamen eius consiliorũ exitus magnoperè tardabantur: quia neq; per se tantã pecuniæ uim quæ ad Heluetios mouendos, & tot alios sumptus qui ad tantum bellum erant necessarij ferendos satis esset, habebat: neq; pecuniarum subsidium in comitijs decretum huiusmodi erat, ut uel minimam bellicæ uoraginis partem explere posset: & fundamẽtum illud in quo ab initio plurimum spei collocarat, uidelicet Italiæ ciuitates atq; principes, eius nominis aduentusq; terrore secum pacturos, seq; pecunia iuuaturos, indies magis minuebatur: nam etsi ab initio multi ad id propensi fuerant, tamen cum decreta cõstantiensis conuentus expectationi bellum potius imperij & totius fere Germaniæ, quàm proprio nomine gerendum minimè respondisset, & potentes Galliæ regis apparatus cernerentur, & noua Venetorũ declaratio cognita esset, suspensi hærebãt: nec ea re qua maximè indigebat illum iuuantes, Galliæ regem tam grauiter lædere audebant: neq; Maximiliani petitiones eo tẽpore quo maximè timebatur, tales fuerãt, ut facilitate sua homines alliceret: nam & ab omnib. pro ratione facultatũ multum petebat:

petebat: & ab Alfonso Ferrariæ duce, quem Blancæ uxori suæ, Annæ eius sororis, ante multos annos in Alfonsi matrimonio defunctæ dotem debere aiebat, immensa petebat: & à Florentinis non ferenda, à quibus Brixiensis cardinalis qui Romæ eius negotia procurabat, cui id negotium à Cæsare demandatum erat, auri pondo quinquies mille petierat: quæ immoderata petitio effecit, ut tandiu donec eius progressus melius cernerentur, cunctandum decernerent: & tamen cum eius offensionem uitare cuperent, se apud regem qui auxilia ipsorum petebat, dare nõ posse responderunt, quòd cum copijs suis ad Pisani agri depopulationem, quæ eo anno magno apparatu fiebat, uterentur: &, quia cum Genuenses & reliqui uicini illos denuò iuuare cœpissent, semper contra ipsos parati esse cogerentur. Cum igitur Cæsar non quemadmodum existimauerat Italorum pecunijs iuuaretur (nam à Senensibus tantum sexaginta auri libras accepit) à Pontifice saltem mille pondo ex ea pecunia quæ in Germania bello aduersus Turcas nomine collecta, & in hunc finem ibidem custodita, absque Pontificis consensu in alium usum minimè conuerti poterat, sibi concedi postulauit: se quamuis eius petitioni, ut sine exercitu in Italiam ueniret, satisfacere non posset, tamen quamprimùm Ludouici Sfortiæ filios, quorum patrocinium, ut sibi Insubres magis beneuolos, atque iter suum minus odiosum redderet, præ se ferebat, in mediolanense imperium reduxisset, omnibus copijs ibi relictis, sine militaribus copijs Romam ad Cæsaream coronam accipiendam iturum pollicitus: sed & id illi à Pontifice, qui nullam in partem inclinare cernebatur, & se Galliæ regis arma in hoc rerum statu si-

ne graui periculo in se prouocare non posse ostende-
bat: nihilominus Maximilianus in his difficultatibus
constitutus, ut erat uigilans, confidens, quiq; incredibili
labore per se res gerere uellet, nihil quod ad expeditio
nis suæ famam retinendam faceret prætermittere: tor-
menta pluribus in locis ad Italiæ fines mittere: duode-
cim Heluetiorum millia conscribendorum, qui uarijs
postulatis interpositis, multisq; propositis immunitati-
bus, nihil dum certi respondebant, negocium urgere,
promissas copias accelerari iubere: ipse quotidie huc
atque illuc diuersarum expeditionum gratia se trans-
ferre: adeò ut hominibus in magna ambiguitate uersan
tibus, si in ulla unquam re, in hac certè uaria erant in
Italia iudicia: in alijs enim huius motus opinio maximè
augebatur: alij potius res deferuescere quàm augeri
censebant: quam dubitationem ipse augebat, quoniam
natura occultissimus nemini cogitationes suas aperie-
bat: & quo minus in Italia notæ essent, Pontificium le-
gatum & ceteros Italos ne se sequerentur, certo in loco
extra aulam separatos esse iusserat. Iam diuo Gallo fa-
cer dies militum delectui destinatus aderat: sed exigua
tantùm pars Constantiam conuenerat, & uix alij quàm
tormentorum apparatus, ipseq; summo studio pecunijs
diuersis rationibus colligendis incumbere, cernebãtur:
quo circa, quum quibus uiribus, quo tempore, qua ex
parte impetum facturus esset, an Forumiulij ingressu-
rus, an uerò Tridento in Veronensium fines irrupturus,
alijs illũ per Allobroges, aut Comensi itinere Insu-
briam, cum multi ex ea regione exules eum sequeren-
tur inuasurum censentibus, incertum esset: necnon alijs
ne in Burgundiæ aliquem motum faceret uerentibus,

qui

qui sibi ab illo metuebant magnos diuersis in locis apparatus faciebāt. Idcirco rex Galliæ magnum equitum ac numerum peditum in Insubriam miserat, & præter reliqua ad eius imperij defensionem comparata, rege Catholico, de quo Cæsar hac de caussa grauissimè questus est, permittente, duo millia et quingentos Hispanos pedites in regno neapolitano conscripserat: & Ciamontius eodem tempore de Borromeorum fide dubitans, Aronam eius familiæ castellum ad Verbanum Lacū situm repentè occupauit. In Burgundiam quingentos cataphractos Tramolia eius prouinciæ præfecto duce miserat: atque ut Cæsaris cogitationes & uires plures in partes distraheret, perpetuò Gheldrensium ducem qui Caroli Cæsaris nepotis, regionem infestabat, iuuabat atque fouebat: præterea Ioanneniacobum Triultium cum quadringentis cataphractis & quatuor peditum millibus Veronam ut Venetis auxilio esset miserat: Veneti autem Roueretum uersus, ut motus qui ab Tridento fierent impedirent, Pitiliani comitem cum quadringentis grauis armaturæ equitibus, & multis peditibus, & in Foroiulij octingentos graues equites Bartholomeo Aluiano, qui iam dudū ad ipsorum stipendia redierat, duce, constituerunt: at primum periculū ex ea parte ex qua nemo cogitarat apparuit: quoniā Paulus baptista Iustinianus, et Fregosinus Genuēses exules, mille Germanos pedites Gatiolum, quod oppidū Ludouici Gonzagæ Cæsaris beneficiarij est, duxerunt: qui inopinatò, summaq; celeritate per montes atque asperrima Veneti imperij loca, eo consilio ut Pado flumine trāsmisso per iuga Parmensia Genuam uersus contenderent iter fecerunt: sed Ciamontius id suspicatus statim multos

equites ac pedites qui illos itinere prohiberẽt Parmam miſit: quorum aduentu Germani Genuæ aliquid geri poſſe ſpe amiſſa, eodem itinere, ſed non eadem celeritate, nec ſine periculo in Germaniam redierunt: Veneti enim publici commodi gratia, tacito conſenſu eos regredi paſſi ſunt. Erant eodem tempore Bononiæ multi Genuenſes exules, eamq; ob cauſſam rex id Pontificis conſenſu agitatum fuiſſe nõ mediocriter eſt ſuſpicatus: de cuius uoluntate multa alia eum ſuſpicari cogebant: quoniam Cruceius Cardinalis, quamuis potius proprio ſtudio quàm alia de cauſſa Cæſarem ut in Italiam ueniret hortabatur, & cum accidiſſet ut Foroliuienſes exules, Fauentia egreſſi quadam nocte Forumliuij occupare eſſent conati, Pontifex id Galliæ regis & Venetorum conſilio factum querebatur. Huc accedebat quòd quidam monachus Mantuæ in carcerem coniectus, ſe cum Bentiuolis de Pontifice ueneno tollendo egiſſe, & Ciamontij nomine, ſe ut quod Bentiuolis pollicitus erat præſtaret, ſimulatum fuiſſe confeſſus erat: quare Pontifex quæſtione habita, & re in iuris formam redacta, cum ea Achillem Craſſum Bononienſem, Piſaurenſium epiſcopum qui pòſt fuit Cardinalis, ad regem miſit, qui rei ueritatem inquiri, & tanti ſceleris conſcios puniri poſtularet: cuius rei cum Alexander Bentiuolus præ ceteris reus ceneretur, regis luſſu in Galliam ad cauſſam dicendam uocatus eſt. In his actionibus atque ambiguitate finem habuit annus M D VII. Anni autem
1508. M D VIIII initio, cum Bononienſium mobilia ingenia quieſcere nõ poſſent, Annibal et Hermes Bentiuoli, cum nonnullis iuuenibus Pepulæ familiæ, alijſq; nobilibus adoleſcentibus conſpiratione facta, repentè Bononiæ

niæ appropinquarunt: qui motus periculo minimè caruit, quoniam coniurati ut illos introducerent, iam Mammoli portam occuparant: sed populo pro pontificio imperio ad arma cōcitato, iuuenes territi portam deseruerunt, & Bentiuoli recesserunt: hic autem motus pontificis in Galliæ regem animum potius mitigauit, quàm accenderit: rex etenim eam rem sibi molestissimā esse ostendēs, Ciamontio, ut quotiescunque opus fōret, cum omni equitatu Bononiensibus rebus opem ferret, nec Bentiuolos Mediolanensis imperij ulla in parte uersari permitteret, imperauit: ex quibus tunc Ioannes animi mœrore obierat: antequam Bononia pelleretur, fortunæ acerbitatem ferre minimè assuetus, cum prius diu omnium Italiæ tyrannorum felicissimus ac secundo aspirantis fortunæ flatu exemplum extitisset, quoniam quadraginta annorum spacio quo Bononiæ ad arbitriū suum regnauit, nunquam alicuius ex suis obitum, nedum aliud, senserat: semper tum ipse, tum filij militiæ gradibus, stipendijs, & maximis honoribus ab omnibus Italiæ principibus affectus: semperq; se omnibus rebus à quibus periculum sibi imminere uidebatur facillimè liberauerat: quàm felicitatem, præter eius urbis situs oportunitatem, fortunæ præcipuè acceptam ferre debere uidebatur: communi enim hominum iudicio, nec ingenij, nec prudentiæ, nec præstantis fortitudinis ei laus tribuebatur. Eiusdem anni initio Cæsar cum armorum motum differre iam nollet, fecialem qui ipsum ad Cæsaream coronam accipiendam in Italiam transire uelle significaret, & quatuor equitum millia recipi postularet Veronam misit: cui Veronæ magistratus, ea re prius Venetijs discussa, responderunt: si eius aduentus

nulla esset alia quàm coronæ accipiēdæ causſa, se illum maximo cum honore accepturos: sed cum tormenta aliosq; bellicos apparatus ad ipsorum fines duxisset, facta ab eius oratione diuersa apparere. Maximilianus igitur Tridentum profectus ut belli initium faceret, tertio Februarij die supplicationes tota urbe indixit: quibus ipsemet imperij fecialis & Cæsareum ensem uagina uacuum ante se habens interfuit: in quarū fine, Matthæus Langius, qui illi ab epistolis erat, & postea Gurcensis Pontifex fuit, eminenti suggesto consceuso, Cæsaris nomine, illum non amplius Romanorum regē, sed quemadmodum reges Romanorum, quum ad coronam accipiendam ueniunt appellari consueuerunt, Imperatorem designatum nuncupans, eius in Italiam hostiliter exercitum traducendi decretum promulgauit: eodemq; die ut nemo Tridento exiret cauit: & magna panis copia, multisq; ad belli usum ligneis machinis comparatis, plurimisq; lintribus rebus necessarijs onustis Athesi flumine præmissis, sequenti nocte paulo ante lucem, cum mille & quingentis equitibus, & peditum quatuor millibus, quas copias non ex conuentus decreto, sed ex proprijs regnis habebat, Tridento est egressus: idq; iter cepit quod per eos montes Vicētiam ducit: eodemq; tempore Brādeburgensis marchio, cum quingentis equitibus & duobus peditum millibus ex ijsdem regionibus Roueretum uersus contendit: Brandeburgensis sequenti die nulla alia re, nisi quòd ante Roueretum se ostenderat, & frustra intromitti petierat, confecta rediit. Cæsar autem Siagium montem, cuius radices, ad duodecim ab Vicentia passuum millia distant ingressus, & Septem communiū oppidis, qui populi stc nuncupati,

cupati, montis summum iugum multis ab Veneto senatu immunitatibus atque priuilegijs donati incolunt captis, ac multis itinerum aggeribus & fossis, quas ut se defenderent eumq; itinere prohiberent fecerant, complanatis, aliquot tormenta conuexit: ex quo cum indies feliciores successus expectarentur, quarto postquam Tridento discesserat die, omnium animis ob tantam uel inconsiderantiam, uel inconstantiã summa admiratione repletis, repente Bolgianum, quod oppidum ab Italiæ finibus longius quàm Tridentum distat, regressus est. hoc tam debile initium Venetorum animos excitauit, quare cum multos pedites conscripsissent, gallicas copias quæ cum Triultio Veronæ erant, Roueretum euocarunt, maioribusq; apparatibus cœptis, Galliæ regem ad idem faciendum incitabant: qui Italiam petens quinque Heluetiorum millia suis, & tria millia Venetorum stipendijs præmittebat: quoniam ea gens, cum Maximilianus pecuniam numerare non potuisset, tandem prorsus ad regis stipendia erat cõuersa: qui nihilominus ubi acceptis stipendijs conuenissent, Venetorum imperium ingredi, se nulla alia in re quàm ad Mediolanensis imperij defensionem, aduersus Cæsarem militare uelle profitentes, noluerunt. Maior, sed infeliciori & ad longè maiorum rerum caussam destinato euentu, motus in Foroiulij excitatus est: quo Cæsaris iussu quadringenti equites et quinq; peditum millia omnes in Tirolensi tractu conscripti uenerunt: qui Cadorensem uallem ingressi, castellum cum arce, ubi paruum inerat præsidium, & uenetum magistratum ceperunt: qua re Venetijs audita, Aluianum, & Georgium Cornelium legatum qui in Vicentino agro erant, statim ei prouinciæ opem ferre

iusserunt: & ut ipsi quoq; hostes uicissim ab ea parte infestarent, quatuor triremes aliaq; nauigia Tergestæ uersus miserunt: eodemq; tempore Maximilianus, qui Bolgiano Brunecium se contulerat, cum sex millibus peditum in ea regione collectorum, ob itinerum & latioris regionis oportunitatem in Carnos conuersus, per quasdam ualles supra quadraginta millia passuum iter in Venetorum fines irrupit: & Cadorensi ualle qua Taurisum uersus iter est occupata, ac Bostaurensi castello, quod olim in Aquileiensis patriarchæ iure erat, à tergo relicto, Sammartini, & Plebis castella, & uallem quam Sauiniani comites custodiebant, cum alijs uicinis locis cepit: hocq; progressu potius centurione aliquo quàm rege digno, eas copias in Taurisanum agrum duci iussis, ipse ut gemmas pignori daret, alijsq; rationibus nummos quos cum effunderet potius, quam insumeret, nullus numerus ei satis esse uidebatur, compararet, ad Februarij finem Oenipontem rediit: sed quum Heluetios Galliæ regis stipendia accepisse in itinere certior factus esset, in eos indignatus, Vlmam Sueuiæ urbem, ut Sueuicum fœdus ad se, quemadmodum aliàs fecerant in bello contra Heluetios iuuandum incitaret petijt: & apud Septemuiros auxilia constantiensibus comitijs promissa in sex alios menses sibi prorogari instabat: & simul, suas proprias copias quæ numero ad nouem millia, partim pedites, partim equites, Baioccum castellum è regione Rouereti in regia uia quà Tridento in Italiã itur ad dexteram Athesi flumine inter illud & Roueretum quod ad sinistram est labente situm, tormentis prius uerberatum deditione ad arbitrium facta, in potestatem suam redegerant. Aluianus autem summa celeritate

ſeritate ād opem Carnis ferendam duxit, montibus, quī niue obtecti erant ſuperatis, biduo prope Cadorū pēr-uenit, ubi militibus qui ſuam celeritatem æquare nō pō tuerāt, expectatis anguſtias quaſdā, quib. in cadorenſem uallē iter patet à Germanis nō cuſtoditas occupauit: cū ius aduētu regionis incolæ qui libēter ſub uenēto impe rio erant, audaciores facti, alias uallis anguſtias quibus Germani recedendi facultatem habuiſſent, occuparūt: qui cum ſe clauſos ac circumuentos eſſe, neq; aliam ſalū tis ſpem quām in armis ſupereſſe animaduerterent, Al-uianumq; copias ſuas indies auctūrum exiſtimarent, mā ximo animo illum ſunt adorti: cumq; ab eo certāmen nō recuſaretur, atrociſſima pugna eſt cœpta, in quā Ger-mani qui potius cum gloria intereūdi cupiditate, quām ſalutis ſpe, ferociter pugnabāt, magno agmine in cuius medio mulieres collocarant facto, aliquot horis magnā ui dimicarunt: ſed cum tandem hoſtium numerum atq; uirtutem ſuſtinere non poſſent, ſupra mille cæſis, & re-liquis captis, prorſus uicti fuerunt: poſt quā uictoriam Aluianus cadorenſem arcem à duabus partibus adortā expugnauit: ubi Carolus Malateſtā è ueteribus Arimi-nēſium dominis unus, lapide ex turri proiecto ictus in-terijt, mox uictoriæ occaſionē ſecutus, Portumnaonis, deinde Cremonſam in edito colle ſitam cepit: ea capta, ad Goritiam ad Iuliarum alpium radices ſitam, loci na turā, & arte bene munitam, quæq; arcem aſcenſū arduā habet, exercitum duxit: & ponte prius occupato, deīn-de tormentis contra oppidum collocatis, quia armorū aquæ & commeatus penuria laborabant, quatriduo deditione ea potitus eſt. oppido capto, arcis præfectus & milites qui in arce erant, quadraginta auri libris

acceptis, arcẽ dediderunt: quã Veneti statim ut uelutĩ propugnaculum & frænum ad Turcas ab Lisontio flumine transeundo deterrendos esset, diligenter munierunt: quoniam eius loci oportunitate facilè eis recedendi facultas adimi posset: Goritia occupata, Aluianus Tergesti castra admouit, quæ ciuitas eodem tempore et à mari classe premebatur, nec absq; Galliæ regis qui ne Romanorum regem tam grauiter irritarent suadebat, molestia, facilè ea potiti sunt: uerũ cum ob Veneti sinus usum eorum commercijs ualde esset oportuna, necnon fortunæ felicitate elati, uictoriæ cursum sequi decreuerant: quare Tergeste cum arce potiti, Portum Naonis, deinde Flumen Illyriorum oppidum, quod è regione Anconæ est, occuparunt: & quia naues quæ uectigalibus ab ipsis impositis non solutis per Adrianum finum nauigare uolebant recipiebat, incenderunt: alpibus deinde superatis, Possonium in Pannoniæ finibus expugnarunt. Hæc in Iulij foro gerebantur. At Tridentum uersus Germanicus exercitus, qui ad Callianum uicum Venetorum clade, quia prope cum antè paulò plus quã uiginti annos Robertus Sanseuerinas ipsorum exercitus celeberrimus imperator debellatus & cæsus fuerat, celebrem uenerat: in tria millia Venetorum peditum, qui Iacobo Corso, Dionysio Naldio, & Vitellio Tifernate ducibus in Montisbretonici præsidio erant, impetum fecerunt: qui & si satis bene muniti, illico tamen in uicinum montem aufugerunt: & Germani Italorũ peditum ignauiam meritò deridentes, multis ædibus combustis, & aggeribus qui ad montem facti erant corruptis, Callianum redierunt: quo successu allectus Tridentinus episcopus, duobus peditum millibus coactis,

& cum

& cum copiarum quæ Calliani erant parte, ad Tridentinam ripam castellum ad Benaci ripam positum, quo Triultius iam idoneum præsidiũ miserat duxit: cumq; Francisci templum biduum tormentis uerberasset, & interea aliquot excursiones in uicos, qui prope Lodronium sunt fecisset, duo Rhætorum millia quæ in Germanicis castris erant, parui momenti dissensione in stipendiorum solutione orta concitati, castrorum cõmeatum diripuerunt: quo facto, cum omnia in perturbatione essent, & Rhæti ferè omnes discessissent, reliquæ copiæ septem militum millia continentes, retrocedere coactæ fuerunt: quorum discessu, Venetorum copijs in proximos uicos excurrentibus, cum tria illorum millia peditum ad quasdem Agrestini comitis uillas incendendas uaderent, ab incolis in fugam coniecti sunt, & circiter trecenti cæsi. Sed cum Germanorum ab Ripa discessu ferè omnis exercitus esset dissolutus, & equites qui erant mille ducenti, ab Callianensibus castris Tridentum se recepissent, Venetorum copiæ ob Seruatoris nostri ab inferis excitati memoriam sacro die manè, Petram, qui locus ad sextum ab Tridento lapidem situs est, oppugnarunt: sed copijs quæ Tridenti erãt ad eum locum defendendum exeuntibus, regressi sunt, indeq; in Crestensem arcem locum magni momenti impetu fecerunt: quæ antequam auxilia Tridento missa aduenissent, deditionem fecit: quare Germani qui iterum peditatu erãt instructi, cum mille equitibus, & sex peditum millibus ad Calliani castra, quæ baliſtæ iactu à Petra distabant, redierunt: cumq; ducenti Virtembergensium ducis equites ab illis discessissẽt, Veneti cum quatuor equitum & sexdecim peditum millibus, ad Petram castra posue-

runt: & sexdecim tormenta collocarunt. Petra arx est ad montis radicem, Roovereto Tridentum cunti ad dexteram sita, & ab ea murus satis munitus, per balistæ ictum ad Athesim usque deducitur: in cuius muri medio porta est, & qui hunc aditum non habet, uix Petræ infestus esse potest: distabant inter se ambo exercitus mille passus, & utrinq; arcem ac murum à fronte, & ab uno latere Athesim fluuium, ab altero montes, à tergo uerò tutos recessus habebant: & quia arx & murus in Germanorum erat potestate, uenetum exercitũ quotiescũque uellent, ad pugnam capessendam cogere, ipsi uerò minimè cogi poterant: sed quia numero longè inferiores erant, fortunæ se committere nõ audebant, modò ut arcem ab hostium qui eam solicitè uerberabant, impressionibus tuerentur operam dabant: uerùm cum aliquãdo tormenta non bene custodirentur, inde occasionem nacti, maximo furore in ea impetu facto, & militibus, qui ea custodiebãt, fusis, magna ferocitate duo in castra sua pertraxerunt: quare Veneti animo deiecti, & oppugnationem in qua multi erant desiderati, inanem rati, hi Roveretum, Germani uerò Tridentum se receperũt: ac paulo pòst Germanorum maxima pars dissipata est: & Comitiorum copiæ, ex quibus quòd alij citius, serius alij uenissent, nunquã quatuor millia unà fuerant: quoniam qui Tridentum & Cadorum conuenerant, ij ferè è uicinis erant regionibus, sex mensibus exactis, domos quisq; suas reuertebantur: & pleriq; ex imperatis peditibus idem faciebant: neq; Maximilianus ob uaria consilia & apparatus huc atq; illuc eundo occupatus, his rebus unquã interfuerat: imò Vlmensi conuentu in magis oportunũ tempus dilato perturbatus, & difficultatum pudo-

pudorisq; plenus, Coloniã Agrippinã uersus profectus per multos dies ubinam esset ignoratum fuit: cumq; pro prijs uiribus hunc impetum sustinere non posset, omnibus quæ in Iulijforo possidebat, & reliquis uicinis oppidis amissis, ab omnibus desertus, & Tridentinis rebus si gallicæ copiæ cum Veneto exercitu ad eum offendendum coire uoluissent, in periculo relictis: sed Triultius, regis cui potius eum placare quàm prouocare animus erat iussu, ulterius quàm ad Venetorum defensionẽ necesse esset, progredi noluit. Cæsar igitur cũ se omni auxilio destitutum cerneret, sui aliqua ratione à periculo liberandi cupidus, iam cum eius copiæ ad Cadorum debellatæ fuerant, Prelucam hominem suum, qui triũ mẽsium inducias peteret, Venetias miserat: quæ petitio à senatu qui breuiores quàm unius anni inducias, neque eas ulla ratione, nisi & rex Galliæ ijs comprehenderetur, admittere minimè statuerat, contempta fuit: sed periculis suis crescentibus, Tergeste iã amisso, rebusq; omnibus in peius ruentibus, Tridentinus episcopus ueluti per se id faceret, Venetos ad inducias, hoc fundamento pacem sperari posse proponens, inuitauit: cui Veneti, quando negocium non iam ipsis solis, sed ita ut etiã rex Galliæ includi posset proponeretur, se animo minimè alieno esse responderunt: ex quo initio, colloquio introducto, Tridentinus episcopus, & Serentanus Maximiliani ab epistolis, & pro Galliæ rege Triultius & Carolus Iustredus mediolanensis senatus princeps à Ciamontio ad hoc negotium missus, & pro Venetis Zacharias Contarenus orator, hanc ob caussam peculiariter destinatus, conuenerunt: in reliquis facilè inter illos conueniebat: nam ut in triennium essent inducie consentiebãt,

ut ea quæ quisq; in præsens possidebat, cum ædificandi, & capta loca muniẽdi facultate possideret: in hoc autẽ erat controuersia, q; Galli inducias generales, ita ut etiã fœderati quos quisq; extra Italiam haberet, præsertim Gheldrensium dux comprehenderẽtur, fieri uolebant: huic rei Maximiliani, cuius animus ad eius ducis excidium prorsus erat conuersus, procuratores pertinaciter repugnabant: & cum bellum totum in Italia esset, de alijs quam de italicis rebus agi nec æquũ, nec necessariũ esse aiebant: qua in re Veneti, ut Galliæ regis desiderio satisfieret, omnem operam ponebant: sed cum Germanos ad id flecti posse non amplius sperarent, ad inducias ea ratione in quam ipsi consenserant, accipiendas erãt propensi, ad id belli quod totum in ipsorum finibus gereretur ab se amouendi, & hoc motu partorũ oppidorum, trium annorũ inducijs sub imperio suo cõfirmandorum cupiditate allecti: & Gallis ueriſsimã excusationis rationem afferebant, nempe cum neuter ipsorũ ad aliud q; ad rerum quæ in Italia obtinebãt defensionẽ alteri esset obstrictus, hocq; fundamento fœdus ipsorum niteretur, transalpinarum rerũ cogitationem ad ipsos nõ spectare: quas si armis defendere nõ tenebãtur, neq; etiam de illis inducierum beneficio confirmandis cogitandum ipsis erat: ob quam controuersiam cũ Triultius in Galliam, & Veneti oratores ad Senatum scripsisset, ab Senatu responsum est allatum, si secus fieri nõ posset, inducias de Italiæ rebus loco & tempore Galliæ regi, si ijs comprehendi uellet ad deliberãdum relicto, paciscerentur: cui rei, quamuis nec Triultius, nec Iuffredus assentiri uellent, imò quòd ne regis quidem responsum expectare uellent grauiter expostularent, & Carolus

rolus Iuffredus rem communem nisi cõmuni consensu terminandam nõ esse, & paruam amicitiæ atq; coniũctionis rationem haberi attestaretur: Veneti tamen Maximiliano & ipsis proprio tantùm nomine simpliciter stipulantibus, eáq; lege, ut à Maximiliano, Pontifex, Hispaniæ, Angliæ, Pannoniæq; reges omnes sacri Imperij principes atq; subiecti quocunq; in loco essent, omnesq; Maximiliani & nominatorum principũ, atq; Imperij statuum fœderati, intra tres menses nominandi: à Venetis uerò Galliæ & Hispaniæ reges, & omnes Venetorũ Galliæ atq; Hispaniæ regũ amici & socij in Italia duntaxat constituti, trium mensium interuallo nominandi comprehenderentur, transegerunt. Quibus inducijs uigesima Aprilis die stipulatis, acferè statim ab Rom. rege & Venetis confirmatis, arma inter illos cum multorũ spe, Italiam aliquandiu hac tranquillitate fruituram, sunt posita. Quo facto, rex Galliæ Florentinorum animos erga se minimè candidos, sed potius erga Cæsarem si eius res felicis successus initium habuissent, propẽsos fuisse ratus: cumq; id nulla alia ex caussa, quàm Pisarũ quouis modo recuperandarum desiderio, & quòd ipse neq; illorum fidei, neq; officiorum præstitorum habita ratione, non modò illos uel autoritate uel armis nõ iuuisset, uerumetiam Pisanos ab Genuensibus suis iuuari passus esset, ex indignatiõe manare sciret, ut aliqua honesta ratione uoti compotes fierẽt, cogitare statuit: sed cum ei rei ex primo consilio propriam utilitatem coniunctam esse uellet, ad maiorem pecuniæ uim eliciẽdam metum, spe meliorem fore ratus, Michaelem Riccium, qui quòd proprios homines ut cum Cæsare eius hostæ fœdus inirent misissent, quod nulla temporum status,

ſuſpicionum periculorumq; ipſius habita ratione, Piſani agri uaſtandi colore, ualido exercitu conſcripto, neque unquam in tam graui motu qui parabatur, animis integrè declaratis, ipſi ad quem finem hi apparatus ſpectarent non mediocrē dubitandi cauſſam præbuiſſent: quòd ipſi in tam grauibus periculis ſuarum copiarum auxilium petenti id præter omnem eius expectationem denegaſſent, quereretur: & nihilominus benecuolentiæ quæ ſemper eam rempub. proſecutus erat, gratia, & ob rerum quas ante id tempus pro ſe geſſerant memoriam, ipſum ad has recentes iniurias, dummodo ad cauſſas quibus Italiæ tranquillitas turbari potuiſſet tollēdas in poſterum Piſanos nō amplius abſque eius conſenſu moleſtijs afficerent, condonandas paratum eſſe diceret miſit. Ad quæ Florentini, ſe ad Cæſarem non ſponte, ſed coactos, neque id ut cum illo aduerſus regem ſocietatē coirent, ſed ut ſi fortè in Italiam ueniſſet, res ſuas, quas rex ipſe in fœderis quod cum ipſis haberet capitibus, aduerſus Cæſarem defendendas ſuſcipere noluerat: ſed ea uerba expreſſerat, ſaluis Imperij iuribus, in tuto collocarent miſiſſe nec tamen pactionem ullam cum illo fēciſſe: exercitus in Piſanos miſſi, querelam æquam non eſſe: cum enim pro ipſorum conſuetudine mediocres copiæ haud alium in finem, quàm, ut quemadmodum aliàs ſæpe fecerant, meſſem impedirent fuiſſent, neminem iuſtam ſuſpicandi cauſſam habuiſſe: eam rem unà cum auxilijs à Genuenſibus, alijsque uicinis, ad Piſanos miſſis, in cauſſa fuiſſe, ut copias ſuas Galliæ Regi auxilio mittere nequiuerint: ad quod & ſi minimè obſtricti erant, tamen ob perpetuam eius nominis obſeruantiam, etiam ſi non petiſſet, id officij præ-

præterm̃issuri non fuissent: se quòd res Pisanos, quos si cum Florentinis compararet, & quid in Genuensium defectione contra ipsum fecissent recordaretur, nihil facere & prorsus odisse deberet, molestia non affici optaret, supra modum mirari: neque regem quo minus Pisanos infestarent ipsis posse uetare, quòd id in ipsorum cũ illo fœdere, ne faceret esset expressum, respondérunt. Ex his initijs ut Pisæ sub Florentinorum imperium redirent agi cœptum est, ad quod, si efficeretur ut Genuenses atque Lucenses nullam illis opem ferrẽt, satis esse uidebatur: cum ad eam commeatus & uirium inopiam essent redacti, ut urbe amplius egredi non auderẽt: præsertim uerò agricolarum ob messis iacturam malè affectis animis accedentibus, quorum maior quàm ciuium numerus erat, adeò ut nisi ab Genuensibus atq; Lucensibus aliquam pecuniam, qua qui rempublicam administrabant, aliquot externos milites Pisis alentes, & reliquum in ciuium & agricolarum iuuentutem distribuentes, horumq̃ armis eos qui cum Florentinis paciscí cupiebant, deterrentes, eam urbem pacatam conseruabant, accepissent, ipsi se tueri non posse censerẽtur. Huic negocio à Christianissimo rege cœpto, Catholici regis, qui sine sua opera rem perfici nolebat, accessit autoritas: quare quam primùm Michaelis Riccij Florentiam profectionem cognouit, & ipse legatum misit: qui primùm Pisas ingressus, eos hortatus est, & sui regis nomine ad se tuendos incitauit: idq; non aliam ob caussam, nisi ut dum pertinaciores in sua sententia essent, maiore precio uendi possent. Hæc colloquia paulo pòst duorum regum consensu ad Galliæ regis aulam translata sunt: ubi Hispanus patrocinij toties

promiſſi nulla habita ratione, cum eos niſi defenderentur in Florentinorum poteſtatem neceſſariò uenturos animaduerteret, tuncq; à nouis rebus præſertim contra Galliæ regis uoluntatem aggrediendis animo eſſet alienus, id ſummoperè urgebat: nam etſi quamprimùm in Hiſpaniam rediit, Caſtellæ adminiſtrationem aſſumpſerat, tamen cùm ob uaria procerum ſtudia, tum quia Romanorum rex nepotis nomine non erat aſſenſus, eam non prorſus firmauerat: ſed ubi Piſanorum res in Gallia diu agitatæ fuiſſent, ob multas difficultates quæ inciderunt, cum uterque rex ſibi uenditionis precium depoſceret, tandem cum nulla pactionis ratio inueniretur, re infecta negotium tractari deſijt.

SEPTIMI LIBRI FINIS.

FRANC

FRANCISCI GUICIARDINI HISTORIARUM SUI TEMPORIS LIBER OCTAVUS.

C. S. C. interprete

Cameracensis conuentus: omniũ ferè Christianorum principum aduersus Venetos bellum: Giaradaddæ pugna: Veneti toto cõtinentis imperio hoc bello spoliati: eorundem erga Cæsarem reliqui imperij amittendi metu submissio: Patauium ab ijsdem Andreę Gritti opera recuperatum: postremus Florentinorũ contra Pisanos conatus: Pisæ captæ: Galliæ regis transalpes reditus: Carnicum bellum: Patauinum bellum à Maximiliano Cæsare illatum: eiusdem belli progressus: Pitiliani comitis obitus: Venetorum contra Ferrarienses bellum: eorundem classis ad Polisellam fracta: ijdem interdicto à pontifice liberati.

ITALIAE *morbi non huiusmodi erant, neque eius uires tam parum debilitatæ, ut leuibus medicamentis curari possent: imò ut sæpe in corporibus prauis humoribus repletis accidit, ut medicamentum uni parti sanandæ accommodatum, pernicioſiores maioris q; periculi morbos afferat: sic inducię inter Romanorum regem ac Venetos*

factæ, Italis pro ea quiete tranquillitateq; quam multi sequuturam sperauerant, innumeras calamitates, & bella superioribus longè atrociora & cruenta magis pepererunt: nam etsi in Italia iam à quatuordecim annis tot bella totq; rerum mutationes fuerant, tamen rebus sæpe uel sine sanguine transactis, uel cædibus potius inter ipsosmet factis, populi minora quàm principes mala passi erant: sed nouis in posterum dissidijs aditu patefacto per uniuersam Italiam, & contra ipsosmet Italos crudelissimi casus, innumeræ cædes, diriptiones, urbium oppidorumq; euersiones, militaris licentia nõ minus amicis, quàm hostibus perniciosa sequuta sunt: uiolata religio, res sacræ minori reuerentia ac religione quàm profanæ cõculcatæ: tantorum malorum causa, si generatim inspicias, fuit eadem quæ ferè semper est principum ambitio atque cupiditas: si uerò diligentius animaduertas, ex Veneti senatus temeritate, nimiaq; insolentia originem habuerunt: qua difficultates quæ ad id tempus usque Romanorum & Galliæ reges, quo minus contra ipsos fœdus inirẽt impediuerãt, sublatæ sunt: quorum regum alterum immodicè exacerbatum in maximam desperationem coniecerunt: alterum eodem tempore ad summam indignationẽ concitarunt, uel saltem ei id quod diu exoptauerat honesto colore aperiendi occasionem dederunt: quoniam Cæsar tanta ignominia, tantaq; clade accepta irritatus: cumq; dũ aliena occupare in animo habet, sua se & quidem hæreditaria amisisse cernit, nihil quod ad tantam infamiæ notam, tantumq; detrimentum sarciendum faceret, prætermissurus uidebatur: quam uolũtatem denuò post factas inducias Veneti imprudenter auxerunt: etenim

non

non minus inanibus signis, quàm factis ab eo prouocando minimè abstinentes, Aluianum Venetijs maxima pompa & penè triumphantem exceperunt: & Galliæ rex quamuis ab initio se inducias cõprobaturum spem fecisset, postea tamen se, ijs mirum in modũ commotum ostendens, Venetos ipsum uelut socium nominare ac fœdere comprehendere ausos fuisse, & propria tranquillitate procurata, se in belli molestijs reliquisse querebatur: sed non diu quid uterq; animo agitaret, declarare distulit: Cæsar enim, ut qui proprijs uiribus minimè fideret, neq; Germaniæ principes ciuitatésue iniurias suas ultra persecuturos speraret, ad fœdus cum Galliæ rege aduersus Venetos uelut ad unicum honoris & rerum amissarum recuperandarum instrumentum, inundum propensus erat: in rege autem offensionũ quas se neapolitano bello ab illis accepisse existimabat, memoria hac recenti indignatione renouata, & ueteri Cremonæ aliorumq; oppidorum quibus Mediolanensium duces diu potiti fuerant, adipiscendorum cupiditate incitato, idem planè desiderium erat: idcircò ut minorum rerum impedimentis remotis, grauioribus rebus simul incumbere possent, de controuersijs inter Archiducem, & Gheldrensium ducem, cuius salus ob antiquum fœdus & commoda accepta ab Galliæ rege magni fiebat, componendis inter eos agi cœptum est. Galliæ regis animum eodem quoque tempore aduersus Venetos concitabat Pontifex, qui præter ueteres caussas nouo odio accensus erat: illorum enim opera Foroliuienses exules, qui Fauentiæ receptum habebant, eam ciuitatem ingredi tentasse existimabat: & quia Bentiuoli ab rege Insubria pulsi, in Venetorum terris reci-

perentur: huc accedebat, quòd Romanæ curiæ autoritá tis multis in rebus minorem quàm unquam antea ra- tionem haberent: quibus in rebus nouissimè id Pontifi- cis animum uehementer pupugerat, quòd cum ipse Vi- centinum episcopatum, Sancti Petri in uincula Cardi- nalis nepotis sui morte uacantem, Xysto itidem nepoti suo, in demortui locum & dignitatis & sacrorum be- neficiorum ab eo surrogato contulisset, senatus uenetus ea collatione contempta, Venetum patricium episcopũ legerat: qui tametsi Pontifex eum confirmare recusa- ret, se episcopum ab excellentissimo Rogatorum Sena- tu electum temerè nuncupare audebat. Quibus rebus accensus primo Maximum narbonensis cardinalis ab epistolis ministrum, deinde ipsummet Cardinalem, qui recenter Ausensis morte eius episcopatum adeptus, Au sensis Cardinalis uocabatur, ad regem misit: qui hilari fronte ab rege auditi, uaria & sine Cæsare, & coniun- ctim cum Cæsare perficienda ad eum retulerunt. Sed Pontifex ad conquerendum quàm ad sententiam suam proferendam, erat promptior: hinc enim ut arma in Ve netos mouerentur ardens desiderium in eius mente pu- gnabat: illinc ne ex aliorum potentia immodicè pendê- re cogeretur metus ac longè magis antiqua Rotoma- gensis æmulatio eum suspensum habebant: qua re fiebat ut magnos regis exercitus in Italiam traduci illi mole- stissimum esset: res quoque maiores aliqua ex parte illud turbabat, quòd Pontifex paulo ante inscio rege, Astæ atque Placentiæ episcopatus contulerat: & quòd rex nouum Sancti Petri in uincula Cardinalem, in quem ob alterius mortem, Claræuallis cœnobij opulentissimum sacerdotium prope Mediolanum situm, collatum fue- rat,

rat, eo frui nolebat. Quibus in difficultatibus, id in quo Pontifex dubius hærebat, tandem à Cæsare & Galliæ rege constitutum fuit: qui consiliis inter se contra Venetos occultissimè agitatis, ut tractata perficerent, Cameraci conuenerunt, pro Cæsare Margarita eius filia, cuius autoritate tunc Flandria & reliqua imperia quæ materna hæreditate ad Philippum regem peruenerant, gubernabantur: cui ad hoc ipsum negotium destinatus, aderat Matthæus Langius, Cæsari acceptissimus scriba: pro Galliæ rege Rotomagensis: uerùm ut sua consilia Venetos celarent, & ne uera huius conuentus caussa ad eorum aures perueniret, se de Archiducis & Gheldrēsis inter quos quadraginta dierum induciæ pactæ erant conuenire diuulgarunt: itaque Veneto oratori Rotomagensis, regem in fœdere cum illis perseuerare uelle, grauissimo iureiurando confirmabat. Cardinalem potius non repugnantem quàm consentientem Aragoniæ regis legatus sequutus est: nam etsi rex ille primus horum inter Cæsarem & Galliæ regem colloquiorum autor fuerat, tamen sine illo postea erant persecuti, quòd uterq; sibi persuaderet, ei regi Galliæ regis felicitatem molestam esse: & ob Castellæ administrationem omne Cæsaris incremētum suspectum: eamq; ob caussam eius consilia uerbis non respondere. Cameraci pauciss imorū dierum interuallo res confecta est, nulla re nisi omnibus peractis, cum Catholici regis oratore communicata, quæ postero die qui fuit Decembris decimus, in maiori templo, Margaritæ, Rotomagensis, & Hispani legati solenni sacramento sancita fuit, nulla alia re tunc in uulgum prolata, nisi inter pontificem & hos principes singulos perpetuam pacem fœdusq; cōtractum: uerùm

occultioribus monumentis res maximè graues compre hendebãtur, quæ ambitiosa atque in multis, quæ Cæsar & Galliæ rex cum Venetis habebant pactionibus contraria, quasi uerborum diuersitas rerum naturam immutare posset, exordio admodum ad pietatem composito tegebantur: quo aduersus Christiani nominis hostes belli inchoandi commune desiderium, & impedimenta quæ ex pontificij imperij ciuitatibus ab Venetis ambitiosè occupatis in hoc negocium redundabant, exponebantur: quæ cum remouere cuperent, ut ad tam sanctam tamq; necessariam expeditionem progredi coniunctius possent, pontificis quoq; cohortationibus atq; consilijs, Rotomagensem, uelut pontificis & Galliæ regis procuratorem, Margaritam item Archiducis & Flandriæ gubernatricem, Romanorum regis nomine, & Aragoniæ regis oratorem, omnes cum eorum quorum agerent nomine mandatis de bello Venetis inferendo, ut quisque res suas ab illis occupatas reciperet, conuenisse: numerabantur autem hæc à Pontifice; Fauentia, Ariminum, Rauenna, Ceruia: à Romanorum rege Patauium, Vicentia, Verona imperij nomine: Forumiulij & Taurisum ad Austriam domum spectantes: ab Galliæ rege Cremona, Giaradadda, Brixia, Bergomũ, & Crema: ab Aragoniæ rege portus & oppida ab Ferdinando Neapol. rege oppignorata: Galliæ rex ipsemet in bellum proficisceretur, idq; proximis calendis Aprilis auspicaretur: quo tempore simul & Pontifex & Hispanus arma mouerent: ut autem Cæsar inducias non seruandi iustam caussam haberet, Pontifex ab illo uelut pontificatus patrono opem imploraret: quo facto, Cæsar saltem unum belli ducem ei mitteret, & quadraginta dies

ta dies postquam Galliæ rex bellum inchoasset, ipsemet ad Venetorum imperium oppugnandum duceret: quicunq; illorum res suas recuperasset, ceteris donec sua prorsus recepissent, auxilium ferret: omnes ad uniuscuiusq; ipsorũ cui Veneti ob recuperata oppida molestias afferrent, defensionem tenerentur: nec cuiquã cum Venetis absq; communi consensu pacem inire liceret: intra tres menses Ferrariensiũ dux, Mantuanus Marchio, et quicunq; suum aliquid à Venetis occupari cẽseret, huic fœderi nomina sua dare possent: quo facto perinde atque ipsi fœderis principes commodorũ participes fierent, & singuli amissa per se recuperandi facultatẽ haberent: Pontifex grauissimis interpositis pœnis atq; cẽsuris, Venetos ut res ad Pontificatum spectantes restituerent moneret: & controuersiæ quæ inter Blancamariã Rom. Regis coniugem, & Ferrariẽsium ducem, ob Annæ eius sororis, quæ ducis uxor fuerat, hæreditatem orta erat, iudex esset: Cæsar Galliæ regi suo & Francisci Angolismensis, eorumq; masculæ prolis nomine medio lanensis imperij diploma concederet: cuius rei gratia rex ei mille auri pondo persolueret: nec Cæsar, nec Archidux toto belli tempore, & sex menses post, in Aragoniæ regẽ, ob Castellæ administrationẽ, regniq; nomẽ aliquid noui molirentur: Pontifex Pannoniæ regem ad idem fœdus hortaretur: singuli quadrimestri spacio socios ac fœderatos suos, modò ne Venetos, uel fœderatorum imperio subiectos beneficiariosúe nominarẽt: singuli fœderis principes intra sexagesimum diem fœdus ipsi cõfirmarent. Huic fœderi addita est inter Archiducem & Gheldrensiũ ducẽ pax: qua conuentũ est, ut oppida eo bello Archiduci adẽpta restituerẽtur: Gheldrẽsi

autem quæ essent adempta minimè redderentur. Nouo fœdere hac ratione firmato, sed ijs quæ ad Venetos spectabant, quantũ fieri poterat celatis, Rotamagensis cardinalis, Lutetiano episcopo, & Alberto Pio Carpensi comite prius ad Cæsarem, ut Galliæ regis nomine ab eo fœderis approbationẽ acciperẽt missis, sequenti die discessit: Cæsar autẽ id statim iureiurãdo eodem ritu, quo in cameracense templo promulgatum fuerat, cõprobauit. Hoc fœdus, etsi in scripto cum Põtificis & Arag. regis mandato atq; cõsensu factum esse expressũ fuerit, tamen sine illorum mandato uel cõsensu factum fuisse certum est: q, Cæsar & Galliæ rex illos partim propriæ utilitatis ratione, partim quia ob præsentium rerũ statũ ipsorum autoritati neuter illorum repugnare esset ausurus, consensuros minimè dubitarent: præsertim uerò Aragoniæ regem, cui etsi hoc fœdus molestũ esset, quia Galliæ regis potentiam nimium augeri metuens, totius regni neapolitani securitatem, eorum quæ Veneti possidebant recuperationi anteponebat, tamen quæ in animo habebat tegens, & contra quàm sentiret præ se ferens, statim eodem modo comprobauit. Maior in Pontifice erat hæsitatio, cùm pro eius consuetudine, hinc Aemiliæ oppidorum recuperandorum cupiditas, & in Venetos odium, illinc Galliæ regis metus: præterquam quòd Cæsaris potentiam in Italiam extendi, sibi pontificioq; imperio periculosum censebat, in eo pugnarẽt: quare eius quod optabat partem pace quàm totũ bello consequi utilius ratus, senatum uenetum, ut sibi Ariminum atq; Fauentiã restitueret flectere conatus est: pericula quæ ex tot principum coniunctione immineb ant, Pontifice in fœdus coeunte, longè maiora fore ostendens,

dens, quòd illos sacris atq; profanis armis persequi cogeretur: sin uerò oppida pontificio imperio ipso regnãte adempta restituerent, se cum oppidis honore recuperato, ea quæ suo nomine, sed absq; suo consensu transacta fuerant, non comprobandi iustam caussam habiturum: idq; fœdus quod per se multa impedimenta habuerat, pontificia autoritate remota, facilè uanum euasurum: quòd ipsum quantum autoritate atq; industria posset, si non aliam ob caussam, saltem ne in Italia Barbarorum potentia, non minus pontificatui quàm alijs periculosa augeretur, curaturum, certò sibi persuadere possent. qua de re uariæ erant in Senatu ueneto sententiæ: alij enim Pontificem ab alijs seiungi rem magni momenti fore existimabant: alij eam rem indignam, neque ad bellum arcendum idoneam ducebant: tandem illorũ qui ad meliorem tutioremq; partem hortabantur, sententia superasset, nisi Dominicus Triuisanus magnæ autoritatis senator, & ex Marciæ opulentissimæ ædis procuratoribus unus, qui honos in ueneta rep. post principem summus est, surgens contrarium suasisset: qui multis rationibus, magnaq; dicendi ui, Pontifici cuius cum ceteris fœderatis cõiunctione uel alienatione, ipsorum pericula parum augerentur minuerenturúe, repetita restituere, ab eius clarissimæ amplissimæq; reipub. dignitate & utilitate ualde alienum esse, persuadere conatus est: nam quamuis ipsi, quo ipsorum caussa minus turpis uideretur, pontificis in fœdere percutiendo nomine essent usi, re ipsa sine illo conuenisse, eamque ob caussam ad res constitutas perficiendas nihilo lentiores remissioresúe futuros: è contrario autẽ Pontificis arma non eius uirtutis esse, ut tanto precio ea sistere deberẽt:

nam etsi eodem tempore ab alijs oppugnarentur, eas ci uitates mediocri præsidio defendi posse: quas pontificiæ copiæ, quæ trito uulgi prouerbio militiæ dedecus esset, per se neq; expugnare, neq; ullum ad belli summã momentum afferre possent: nec in profanorum armorum motu atq; feruore, sacrorum telorum reuerentiam, minasúe percipi, quæ nõ magis hoc bello ipsis nocere possent, quàm in multis alijs, & præsertim Ferrarienſi nocuissent: quo, quin pacem ipsis honestam, & uniuersæ reliquæ Italiæ, quæ tanto consensu eo tempore quo maximè opibus, armis, & uirtute florebat, aduersus ipsos conspirauerat, ignominiosam adipiscerentur, efficere nõ potuerant: & iure quidem: neq; enim ueriſimile esse Deum opt. max. seueritatis & clementiæ, iræ atq; pacis suæ effectus, ambitiosissimi superbissimiq; hominis, uino, multisq; alijs turpibus uoluptatibus obsequẽtis, qui ijs ad cupiditatum suarum arbitrium, non ad iustitiæ, Christianæúe reip. commodi rationem uteretur, potestati uelle permittere: nisi fortè in hoc Põtifice sacerdotalis fides cõstantior quàm ferè semper in alijs fuerat, existeret, quominus Fauentia Ariminoq; adeptis, se Rauennæ & Ceruiæ recuperandæ gratia reliquis copularet, quæ cautio haberi posset se minimè cernere, nihilo maiore fidei datæ ratione habita, quàm propriũ ferè pontificum fuerit, qui ut morem suum legibus tuerẽtur, inter ceteras leges Ecclesiam etsi omnes contractus, omnia promissa, omnia commoda percepta intercederẽt, suorummet Antistitum rite factas obligationes reuocare, & ijs prorsus contraria facere posse sanxerunt: fœdus inter Maximilianum & Galliæ regem magno ardore factum, sed reliquorũ animos minimè similes esse: Catholi-

tholicum namq; regem inuitum adhærere: in Pontifice uerò cõsueta inconstantiæ atq; suspicionum signa apparere: ideo nõ magis Cameracẽse fœdus, q̃ Tridentinum deinde Blesiacum eodem ardore ab eodẽ Maximiliano eodemq; Ludouico icta erant, metuendum esse: quòd cõstitutis rebus perficiendis, multæ difficultates, quæ suapte natura uix explicari possent, repugnẽt: idcirco præcipuum senatus studium, summamq; diligentiam in eo esse ponendam, ut Cæsarem ab eo fœdere disiungant: quod ob eius naturam, inopiam, & antiquum in Gallos odium facilè sperari possit: eoq; alienato, nullum belli periculum esse, quòd rex Galliæ ab eo desertus, nõ plus quàm hactenus fecisset, ipsis bellũ inferre esset ausurus: in omnibus publicis rebus principia diligenter considerauda, quod posita sine summo probro & periculo ab iam constitutis, diuq; retentis, discedere in hominũ potestate nõ sit: patres ipsorum, ipsosq; semper apertè se ad maiora aspirare profitendo, omnibus occasionibus imperio augẽdo operam dedisse: hinc omnibus partim timore, partim amissarum rerum dolore inuisos cuasisse: quod odium etsi magnam quampiam turbam gignere posse, multo antè sit animaduersum, tamen neq; tũc ipsos occasiones oblatas neglexisse, neq; nunc imminẽtibus periculis, etsi partem eorum quæ tenebant, cederent, occurri posse: quòd eorum quibus essent inuisi animi hac ratione minimè, sed potius audacia ex ipsorum metu sumpta accenderentur: cum enim ueneti senatus per uniuersam Italiam, quod semel arripuisset nunquã dimittere, inueteratum esset, quis si nunc tam timidè contrarium fieret, id ex suprema sui ab ingruentibus periculis defendendi desperatione manare nõ uideret?

si rem quantumuis minimam cedere inciperēt, antiquā eius reip. existimationem atq; splendorem minui, & pericula uehementer augeri: longè difficilius esse, ei qui inclinare cœperit, ea quæ relinquuntur uel à minimis periculis cōseruare, quàm ei qui dignitatem gradumq; suum tueri satagens, nullo cedendi indicio dato, promptè se in eos qui se opprimere conantur conuertit: aut igitur audacter prima postulata reijcienda, aut ijs concessis, alia multa concedenda esse: ex quibus breuissimo tempore imperij euersio, & propriè libertatis iactura sequerentur. Remp. uenetam, & patrum & ipsorūmet memoria grauissima cum Christianis principibus bella gessisse, & ob constantiam animiq; magnitudinē semper retentam, gloriam ex eis retulisse. Debere ipsos ex præsentibus laboribus, etiamsi fortasse maiores uiderētur, eundem successum sperare: quòd & potentia & autoritas ipsorum maior esset: bellorum quæ à multis principibus contra unum geruntur, terrorem periculo maiorem esse solere: citò primos impetus deferuere: citò sententiarum uarietate inter eos exorta, fidem debilitari: præterea debere eum senatum sperare, præter defensionem & apparatus quos ipsi per se facturi essent, Deum iudicem iustissimum, rempub. in perpetua libertate natam, atq; altam, totius Europæ ornamentum atq; splendorem minimè deserturum: neq; eam ciuitatem quæ tāta pietate, tantaq; religione tot annos Christianæ reip. agger ac propugnaculum fuit, falso belli aduersus Christianæ religionis hostes adornandi colore, à principum ambitione conculcari passurum. Dominici Triuisani uerba ita maximæ partis animos commouerūt, ut quēadmodum iam ab aliquot annis ferè fatale in eo senatu erat,

erat, contra multorum prudentia autoritateq; insigniũ patrum sententiam deterius consilium comprobatum fuerit. Idcirco Pontifex, qui fœderis comprobationem ad ultimum usq; præscripti temporis diẽ distulerat, tandem comprobauit: sed cum expressa declaratione, se nihil hostile in Venetos, nisi post bellum à Galliæ rege cœptum, gerere uelle. Cum his grauissimorum bellorũ seminibus finem habuit annus millesimus quingentesimus octauus: quo tempore Pisanorum res ad maximas angustias redactæ erant, indiesq; magis redigebãtur, quoniã Florentini, præterquam quòd superiore æstate agros illorum demessuerãt: & præterquam quòd eorum milites ex uicinis oppidis ad pisanas portas usq; excurrere nõ intermittebant, ut commeatum mari importari prohiberẽt, Bardellæ ex Portu Veneris filium cum aliquot nauibus ad stipendia sua acciuerant: quare Pisani terra mariq; obsessi, cum ob inopiam peregrinas naues militesue accersendi facultatem nõ haberent, & lentè à uicinis iuuarentur, uix ullam amplius sui tuendi spem habebant: quibus rebus permoti Genuenses atq; Lucẽses, ut magnam frumenti copiam Pisas importarẽt, tentare statuerunt: quod multis nauibus minoribus impositum, & duab. Genuensibus onerarijs, & binis alijs magnis, comitatum Spediam, deinde Viaregium uectum fuerat, ut inde Pisanorum mandato quatuordecim biremibus, quos Brigantinos uocant, alijsq; cõpluribus nauigijs Pisas ferretur. At Florentini, quia in eo frumẽto importãdo uel excludendo, Pisarũ eo anno adipiscendarũ spes desperatióue omnis posita erat, id prohibere uolentes, classi quã prius habebãt, nauẽ unam Anglicã quæ forte fortuna in Ligurni portu erat, atq; aliquot myoparones 1509.

celocesq; è biremium genere addiderunt: & ut classem quantũ poterant terrestri apparatu iuuarent, omnem equitatũ, & magnũ peditum numerum è suis hominib. raptim collectum, ad omnia ea loca quibus hostilis classis, siue per Arni, siue per Mortui fluminis ostium Arnũ ingressa Pisas perucnire posset miserunt: ad Arni ostium hostes uenerunt: cumq; florentina classis inter id ostium & Mortuum fluuium esset, & terrestres copiæ omnia oportuna loca occupassent, & tormenta in utraque fluminis ripa qua transituri erant collocassent, se ulterius progredi nõ posse rati, tribus celocibus frumẽto oneratis amissis, in Genuẽsium oram redierunt. Quo successu, cũ uictoria ob commeatus penuriã certa propemodum uideretur, Florentini quo facilius cõmeatum fluuio inuehi prohiberent, pontẽ ligneum Arno imposuerunt, eumq; utrinq; propugnaculis munierũt: & ut eodem tempore uicinorũ auxilia remouerent, copiarũ parte prius quo Lucensium audaciã reprimerẽt Cascina, ad Viaregiensem portum & tabernas, in quibus magna erat Lucensium mercatorũ serici panni copia diripiendas missa, cum Lucensibus, qui ea re territi, legatos Florentiã miserant, tandẽ cõposuerunt, ut inter utrãq; remp. fœdus ad mutuã defensionẽ per tres annos esset: Pisanos quouis modo iuuãdi facultate Lucẽsib. nominatim adẽpta: quod fœdus, si Florẽtini intra annũ Pisis potirẽtur, in annos xij. prorogatũ intelligeretur: hocq; fœdere urgente à Florẽtinis (quod tamen ipsis fraudi nõ esset) Lucenses ob Pteræsanctæ atq; Mutronis possessionẽ nulla molestia afficerentur. Sed longè maioris ad Pisas facilius adipiscendas momenti fuit, fœdus ab illis cum Galliæ atq; Hispaniæ regibus ictũ, quod multos menses tra-

tractatum, uarijs erat difficultatibus impeditum: nam Florentini præteritarum rerum memoria cautiores facti, ne id ad magnam pecuniæ uim ab ipsis emungendam instrumentum esset, & Pisanæ res nihilominus in eodē statu manerent, uehementer metuebant: contra uerò Galliæ rex, moram ea spe ut Pisani, quorum angustiæ notissimæ erant, sua sponte cederent artificiosè trahi existimans, nolletq; Florentinos ullo modo, ni sibi mercedem solucrent, ea urbe potiri, Bardellam sui imperij hominem ab eorum stipendijs discedere iussit: & Cidamontio ut sexcentos cataphractos Mediolano Pisanis auxilio mitteret imperauit, quare omnibus difficultatibus impedimentisq; remotis, in hanc formā pacti sunt: Galliæ Aragoniuc reges, nullā Pisanis opē auxiliūue ferunto: ne quis ex ditione eorum, aut ex fœderatis, patrocinioue ipsorum commendatis locis commeatu, pecunia, milite, ullaue alia re iuuanto: Florentini si intra annum unum proximum Pisas recuperaucrint, singulis quinquaginta aureorum numûm millia certis temporibus numerato: ex eo die quo Pisas receperint, in trien nium fœdus inter ipsos esto: quo tempore Florentini ad ea quæ illi in Italia habent tuenda trecentos graues armaturæ equites dare tenentor: & ab utroq; illorum ad suam defensionem totidem, ut minimum accipiūto. His publicè constitutis, Hispano rege insscio, noua capita, quibus se Galliæ regi, iisdem temporibus, iisdemq; legibus, alia quinquaginta aureorum numûm millia daturos promiserunt, addere necesse fuit: præterea duorum regum ministris aureorum numûm quiq; & uiginti millia, quorum maxima pars ex Rotomagensis cardinalis arbitrio distribuenda erat, promittere coacti sunt: quæ

pacta etsi cum grauissimo Florentinorum sumptu essent, maiorem nihilominus apud omnes mortales illis regibus infamiæ notam inusit: quorum alter pecuniæ gratia eam ciuitatem quam sæpius in fide sua esse dixerat, & cuius (ut postea cognitum fuit) sponte deditæ Magnus Consaluus eius nomine imperium acceperat, deferendam statuit: alter eorum quæ sæpius Florentinis promiserat immemor, uel iustam Pisanorum libertatem turpi precio uendidit, uel Florentinos, ut propriarum rerum iuste recuperandarum facultatem ab se emerent coegit: tantum hodie passim plus auri uis, quàm honesti ratio potest. Sed Pisanorum res in quas antea totius Italiæ oculi conuersi esse solebant, hoc tempore hominum animis ex maiorum rerum expectatione suspensis parui fiebant. Cameracensi namque fœdere ab omnibus socijs comprobato, Galliæ rex statim maximos apparatus moliri cœpit: & quamuis nondum ad minas & bellum indicendum deuenisset, tamen cum res ultrà dissimulari non posset, Rotomagensis coram uniuerso regio senatu, cum Venetorum oratore, quod is senatus regio fœdere amicitiáq; contempta, Cerreti cœnobium in Cremensi agro muniret: in qua cum olim arx fuisset, pacis anno millesimo quadringentesimo quinquagesimoquarto, inter Venetos & Franciscum Sfortiam nouum Mediolanensium ducem factæ capitibus, ea lege ne Venetis ullo tempore eum locum munire liceret, diruta fuerat: ad cuius pacis capita, fœdus inter regem & ipsos factum, in hoc atque in plerisq; alijs referebatur, uehementissimis uerbis questus est: cumq; post paucos dies rex Lugdunum uentisset,

ueniſſet, iam eius copiæ ad alpes ſuperandas accedebant: & ſex Heluetiorum millia eius nomine conſcripta eodem tempore in Italiam deſcenſum adornabant: ac præter proprias aliorum quoque uiribus uſus, à Genuenſibus quatuor onerarias naues, à Florentinis quinquaginta aureorum numûm millia, ex illa ſumma quæ Piſis adeptis debebatur, obtinuerat: à Mediolanenſibus uerò oppidorum quæ Veneti occupauerant recuperandorum auidiſſimis, mille auri libræ ei dono datæ: multi præterea à Mediolanenſi nobilitate, atque beneficiarij equos & arma ut regem ornatiſſimo comitatu ſequerentur adornabant. At Veneti ingenti animo ad tantum bellum ſuſtinendum ſe comparabant, pecunijs, autoritate, & totis imperij ſui uiribus, tanta republica dignos apparatus facere conati: idq; eo alacrioribus animis, quòd admodum ueriſimile uidebatur, ſi primum impetum ſuſtinerent, horum principum malè concinnatam ſocietatem facilè ardorem remiſſuram, uel diſſolutum iri: quibus in rebus ſumma cum ſenatus gloria, idem ardor, in ijs qui prius fruſtra, ut ſecunda fortuna moderatè uterentur ſuaſerant, quàm in contrariæ ſententiæ autoribus cernebatur: publicam enim ſalutem priuatæ ambitioni anteponentes, autoritatem ſuam, alijs pernicioſa conſilia exprobrando, remediáue quæ periculis ex illorum imprudentia natis adhibebantur impediendo, minimè augere nitebantur. Sed nihilominus cum penè uniuerſum Chriſtianum orbem, in ſe concitatum arma ſumere animaduerterent, Pontificis ab alijs ſeparandi, præſertim cum illum ſi modò Fauentiam ei reſtituerent, contentum fore ſperarent, occaſionis

neglectæ iam pœnitentes, quo ad eius fieri posset, tantum consensum infringere sunt conati: idcirco cum illo prima colloquia renouarunt, & noua cum Cæsare & rege Catholico introduxerunt: cum Galliæ uerò rege, siue odio, siue quòd nullam eius flectendi spem haberent, nihil tentarunt. Sed Pontifici quæ prius exoptauerat iam admittere non erat integrum: & Catholico regi, etsi fortè uoluntas non deesset, deerat tamen aliorum remouendorum facultas: Cæsar uerò acerbissimo in Venetum nomen odio inflammatus non modò non est assensus, sed ne illorum quidem postulata audire uoluit, quoniam Ioannem Petrum Stellam senatus scribam cum amplissimis mandatis missum, in suum conspectum admittere recusauit. Quare omnibus cogitationibus ad arma conuersis, undique ingentem equitum ac peditum numerum conscribebant, & multas naues ad Aemiliæ Flaminiæq; oram, & Apuliæ oppida tuenda, & ut in Benacum lacum, Padumq;, et alia uicina loca, è quibus Ferrariensium ducis, & Mantuani marchionis iniurias metuebant, mitterent, instruebant. Sed præter hominũ minas multi illos uel fatales, uel fortuiti casus terrebãt: Brixiensis arx de cœlo tacta, nauis à Senatu cum cẽtum auri libris Rauennam missa, in mari submersa: tabularium reipublicæ scriptis ac monumentis refertum, totũ repentè corruit: illud autem ingenti eos terrore complenit, quòd eo die eademq; hora qua comitia habebantur, siue casu, siue occulta alicuius fraude, ignis in armamentario, inq; eo loco in quo nitrum seruatur accensus quamuis ingens hominum multitudo ad eũ extinguendum accurreret, uenti ui & fomento ad eum nutriendũ augendumq; apto adiutus, duodecim tricemium corpo-

ra,

ra, & maximã tormentarij pulueris copiam absumpsit. His accessit quòd cum Iulium & Rentiũ Vrsinos, Troilumq; Sabellum cum quingentis grauis armaturæ equitibus, & tribus peditum millibus ad stipendia sua acciuissent, Pontifex acerbissimis edictis, uelut Pontificij imperij beneficiarios atq; subiectos eos è Latio ne discederent coegit: & ad quindecim aureorum numũm millia stipendij nomine accepta retinenda, se ea Venetis ex eo quod de Aemiliæ uectigalibus perceptis pontificatui debebant, satisfacturum promittens, hortatus est. Senatus apparatus ad Galliæ regis imperij fines præcipuè conuertebantur, cuius armis magis celerem ac ualidam impressionem expectabant, quoniam ab Aragoniæ rege, etsi reliquis socijs multa pollicitus esset, ut eius erat mos, signa tantum & rumores sine ullo magni momẽti apparatu conspiciebantur: nec Cæsar in Flandria, ut à populis nepotis sui imperio subiectis uoluntariam pecuniam cogeret occupatus, bellum constituto tempore incepturus credebatur: Pontifex uerò magis aliorum uictoria, quàm proprijs armis fretus, ex sociorum progressu consilium capturus existimabatur: quin primus Galliæ regis impetus in Giaradadda, Abdua fluuio prope Cassianum traiecto esset futurus, dubium non erat: idcirco ad Ponteuicum ad Ollium amnem uenetus exercitus colligebatur: cuius imperator erat Pitiliani comes & Barptolomæus Aluianus castrorum magister, & Senatus nomine legati Georgius Cornelius, & Andreas Grittus patricij ambo clari, & cum ob ceteras uirtutes tum ob gloriam superiore anno ab altero Carnicis uictorijs ab altero Germanis Roureto pulsis partam, insignes: qui de belli gerendi ratione deliberantes, non

modò inter se, sed & Imperator & Magister castrorum, sententijs dißidebant. Aluianus ingenio ferox, superioris anni felici successu elatus, ad persequendas speratas occasiones promptus, & tam in consilio capiendo, quàm in eo exequendo incredibili celeritate præditus, ut belli sedes potius in hostili regione poneretur, quàm in propria ditione expectaretur, in mediolanense imperium ante quàm rex Galliæ in Italiam descenderet, irruptionem fieri suadebat. Sed Pitilianus siue (ut aiebat Aluianus) animi uigore senio hebetato, siue periculis longo usu, maiori prudentia ponderatis, & à fortuna sine maxima spe periclitanda alienus suadebat, ut Giaradaddæ oppidorum quæ nullius ad belli summã momenti erant, iactura neglecta, exercitus prope Vrceos, quemadmodũ olim in bellis inter Venetos & Mediolanenses, Franciscus Carmagnola, & post Iacobus Picininus suorum temporum clari nominis duces fecerant, castra metarentur: quæ castra quòd inter Ollium & Serium amnes sita sint, ualde sunt munita: atque ad omnia Veneti imperij oppida tutanda maximè oportuna: si enim Galli ipsos in illis castris oppugnare tentarent, ob loci naturam tuti certam ferè uictoriam sperari posse: sin Cremonam, Cremam, Bergomũ, Brixiámue peterent, ad illarum urbium defensionem exercitum tutum in locum admouere: tantoq; leuis armaturæ & Epirotarum equitum, commeatu ceterisq; commodis interceptis, ullius momenti, oppidi capiendi facultatem illis adimere, hacq; ratione se fortunæ minimè permittendo, imperium uenetum facilè à tam ualido tamq; feroci regis impetu posse defendi. Quæ sententiæ ambæ à Senatu reiectæ fuerunt: Aluiani quidem consilium ut nimis

nimis audax, Imperatoris autẽ ut nimis timidũ, quodq; præsentium periculorum naturam non ponderaret: senatui enim ex inueterata eius reipublicæ consuetudine, cautè progredi, & quamminimum fieri posset ex suamet potestate egredi magis placuisset: sed ab alia parte cogitabatur, si dum penè omnes ipsorum uires, in Galliæ rege repellendo essent occupatæ, & Romanorum rex ualido exercitu in ipsorum fines irrumperet, quæ arma, qui duces, quæ uires illi opponi possent? quam ob causſam eam rationem quæ per se cautior tutiorq; uidebatur, incertam magis, magisq; periculosam fieri. Quare ut sæpe in contrarijs sententijs fit, mediam sequuti, ut exercitus Abduæ appropinquaret decretum fuit: ne Giaradaddam hostibus prædæ relinquerent, sed cum expresso senatus Veneti mandato atque iussu, ne sine magna spe uel necessitate cum hostibus prælio decertarent. Longè alia erat Galliæ regis pugnæ desiderio ardentis mens, qui Lotaringiæ duce & uniuersa gallici regni nobilitate comitatus, ut primùm alpes superauit, Monioiam fecialem suum ad bellum Senatui Veneto indicendum misit: &, quo citius bellum indictũ dici posset, Cremona iter faciens, idem cum Venetis magistratibus faceret mandauit: & quamuis nondum omni exercitu collecto, donec ipsemet Cassianũ uenisset, nihil tentandũ esse statuisset, nihilominus uel Pontificis qui tempus fœdere constitutum elapsum querebatur stimulis, siue ut quadraginta dierũ tẽpus, quo Galliæ rex bellũ mouisset, Cæsari ad inferẽdũ præscriptũ elabi inciperet, priore sententia mutata, Venetorũ copijs, quia non omnes collectæ erãt, nondũ Ponteuico profectis, Ciamontio ut belli initiũ faceret imperauit. Primus tãti

incēdij motus fuit xv. Aprilis die, quo Ciamōtius Abdua fluuio ad Caßianum cū tribus equitū millibus uado traiecto, et sex peditū millibus quos tormenta sequebātur, nauibus trāsuectis, Treuiū quod tribus Caßiano passuū millibus distat, iter direxit: in quo oppido erat Iustinianus Maurocenus uetus equitū Græcorū quos stratiotas uocant, legatus, & cum eo Vitellius Tiferninus, & Vincentius Naldius, qui militum quos in uicina oppida distributuri erant delectum habebant: hi Gallos in plures partes per agros dispalatos, nō ad oppidū inuadendū, sed ad excursiones in agris faciendas instructos rati, ducentos pedites & nonnullos Græcos equites in eos miserunt, cum quibus cōgressa Gallicarum copiarū pars, leui certamine eos usque ad portæ propugnaculū persequuta est: & paulo pòst reliquis aduenientibus, tormentisq; collocatis, cum minoribus tormentis propugnatores peterent, siue ducibus tam repentino impetu territis, siue oppidanorum defectione coacti, Ciamōtij arbitrio se dediderunt: sic Iustinianus legatus, Vitellius, Vincentius & multi alij, & cum illis centum leuis armaturæ equites, & circiter mille pedites, qui ferè omnes ex Lamonis ualle erant, ducentis modò Sratiotis fuga elapsis capti fuerunt: deinde Ciamontius cui nōnulla uicina oppida deditionem fecerāt, cum omnibus copijs trans Abduam redijt: eodemq; die Mantuanus marchio, uelut regius miles, à quo cētum cataphractis præfectus erat, ad Casalemaius, quod Castellum sine defensione ab oppidanis unà cum Ludouico Bono Veneto Magistratui ei traditum fuit, excurrit. Eodem quoq; die Roccalbertinus cum centum quinquaginta cataphractis & tribus peditum millibus, nauali ponte Abdua fluuio ubi in

Padum

Padum influit traiecto, Placentia in cremonẽsem agrũ excursionem fecit: in cuius agri alteram partem, milites qui in Laudensi præsidio erant, Abduæ ponte impositio & omnes Briantiæ montis incolæ Bergomum usq; irruptionem fecerunt: quæ impressio eodẽ die quinq; ex locis facta, hostibus nullo in loco conspectis, maiorẽ strepitum quàm facinora edidit: quoniam Ciamõtius statim ut regis qui iam appropinquabat aduentum præstolaretur, Mediolanũ reuersus est: & Mantuanus marchio qui Casalemaiore capto, Asulam frustra tentauerat, Alianum cum multis copijs ad Molarium pontem Olliũ traiecisse certior factus, Casalemaius deseruit. Hoc belli initio facto, Pontifex statim admonitionis nomine horrendum edictum diuulgauit, in quo omnes oppidorum ad pontificium imperium spectantiũ, ueneti senatus occupationes, & in episcopatibus, multisq; alijs sacerdotijs distribuendis, & in sacris alijsq; ad sacrosanctæ sedis iudicium spectãtibus causis apud profanos iudices tractandis, in eiusdem sedis libertatis, eiusq; autoritatis fraudem, autoritas usurpata, omniaq; præterita pontificiæ maiestatis læsæ, imperijq; contẽpti crimina enumerabantur: præterea illos ante paucos dies, ut Bononiæ res contra eandem sedem turbarẽt, Bentiuolos perduelles, quibus unà cum illis qui eos acciperent, sacris interdictum esset, Fauentiam accersiuisse: & ut intra uigẽti quatuor proximos dies oppida occupata cum omnibus uectigalibus ab ipsis perceptis restituerent monebãtur: quod ni facerent, nõ modò uenetam urbem, uerumetiã omnes qui imperium illorum agnoscerent, quiũe nõ agnoscerent, uenetum aliquem admitterent, sacro interdicto subiectos fore: eosq; læsæ sacrosãctæ maiestatis

reos, atq; ab omnibus Christianis pro sempiternis hostibus habendos declarauit: illorum bona ubiq; terrarum occupandi, homines q; in seruitutem abducendi, facultate concessa. contra quod edictum, fuit ab ignotis hominibus post paucos dies scriptum quoddam principis & magistratuum Venetorum nomine Romam allatum, in quo post longam acerbissimamq; in Pontificem & Galliæ regem orationem, ab edicto ad futurum concilium: & humana iustitia deficiente, ad Christi iustissimi iudicis & omnium supremi principis pedes, appellabant. Quo tempore, ut profanæ minæ sacro interdicto adiungerẽtur, Mongioia fecialis, Venetias peruenit: & ad ducem atque patrum collegium introductus, bellum iam cœptum, potius uehementibus quàm ueris iustisq; caussis id exaggerans, Galliæ regis nomine denunciauit: cuius orationi ubi nonnihil deliberassent, ab duce breuissimis uerbis responsum fuit: Postquam Rex Galliæ ipsis eo tempore quo ob fœdus quod ipsi nunquàm uiolauerant, & quia ne ab eius amicitia discederent, Romanorum regem contra se prouocarant, maximam spem in eo habebant, bellum inferre statuisset, ut se tuerentur operam daturos, sperantes id se uiribus suis cum caussæ æquitate coniunctis præstare posse. Hoc responsum magis ex reipublicæ dignitate uisum est, quàm multis rationibus & uanis querelis contra eos qui se iam armis inuaserant usi essent. Sed quamprimum uenetus exercitus, in quo erant duo grauis, & tria partim leuis armaturæ, partim Illyricorum equitum millia, peditum ex omni Italia selectorum quindecim millia, quæ uerè non minus ob militum fortitudinem, quàm ob ducum peritiam atque uirtutem Italicæ militiæ flos erant, &

totidem

totidem ex proprijs agrestium delectibus, cum maxima tormentorum copia ad Ponteuicum conuenit, ad Fontanellam ad sextum ab Laudepompeia lapidem, sedem, ad Cremonam, Cremam, Carauagium & Bergamum, tutanda oportunam, posuit: ubi Ciamontij trans Abduam regressu, quodq; regius exercitus nondum totus esset coniunctus, Treuij recuperandi se occasionem nactos rati, ex senatus uoluntate, sed contra Aluiani, ut ipse pòst aiebat, sententiam: qui hæc inter se pugnare dicebat, ne prælium cum hostili exercitu committeretur cauere: & ab alia parte eò in eos usque progredi, unde pedem referre in ipsorũ fortè potestate non foret: quod & si maximè possent, cum tanta ex eius exercitus existimationis diminutione fore, ut nimis magnũ ad totius belli summam detrimentum ea res esset allatura: eamq; ob caussam, cùm proprij, tum maximè totius Italicæ militiæ communis honoris gratia, se potius quàm tantæ ignominiæ assentiretur, mortem subiturum. Exercitus Ripaltam, ubi Galli nullum præsidium reliquerant, prius occupauit, ibique quinquaginta equitibus, & trecentis peditibus positis, Treuium oppidum parum ab Abdua remotum, & nonnihil in edito loco situm, in quo Ciamontius quinquaginta cataphractos, & mille pedites, Imbaltio, Frontalia Vascone, & Blanco equite ducibus reliquerat, accessit: & tormentis ab ea parte, quæ ad Cassianum uergit, ubi murus minus munitus erat, collocatis, quum tormenta magnum progressum facerent, qui intus erant sequenti die, saluis militibus, sed inermibus, ac ducibus captiuis, & ut oppidum libero uictoris arbitrio permitteretur, quod statim maiori eorũ qui uicerãt, quàm eorũ

qui uicti erant clade direptum fuit, deditionē fecerunt: quoniam rex Galliæ ut hostilem exercitum circa Treuiū esse cognouit, eius loci penè ante oculos suos iactura, multum de existimatione sua detrahi ratus, statim ut oppidanis opem ferret, Mediolano castra mouit: & cū sequenti post Treuium captum die qui fuit Maij nonus ad fluuium prope Cassianū, ubi prius ob Cassiani oportunitatē absq; difficultate tres nauales pontes facti fuerant, peruenisset, totum exercitū traduxit: hostibus nullum impedimenti signum facientibus, cum summa omnium admiratione, illos ociosè tātam primæ partis quæ fluuium traiecisset inuadendæ occasionem amittere: & Triultio ubi copias sine impedimento traduci uidit, exclamante, Hodie, ô Rex Christianissime, uictoriam adepti sumus: quam occasionem Venetos quoque duces cognouisse, & arripere uoluisse manifestum est: sed neq; autoritate, neq; precibus, neq; minis unquam milites in direptione, & præda occupatos educere potuerunt: cui rei cum nulla alia ratione prospici posset, Aluianus ut illos ad exeundum cogeret, oppidum incendi iussit, id autem remedium tam serum fuit, ut Galli iam hostium ignauiam imprudentiamq; deridentes, summa lætitia penitus traiecissent. Rex cū exercitu paulò plus mille passibus ab Venetorum castris, quæ loco nonnihil edito, et loci natura atq; arte ita munito, ut sine manifesto periculo oppugnari non possent sita erant, castra locauit: ubi cū de progressus ratione inter duces deliberaretur, multi ex ijs qui regijs consilijs intererant, Cæsaris arma mox sonitum editura rati, ut cunctanter progrederetur suadebant: nam cum in prælijs melior sit eius qui oppugnationem expectat, quàm oppugnātis conditio,

necessi-

neceßitatem uenetos duces, cum ſe id imperium ex tot partibus tueri non poſſe animaduerterent, ad prælium ineundum, impulſuram. Rex autem, ſiue quòd Rom. regis motus ſeros fore metueret: ſiue quòd cum ipſemet cũ omnibus regni ſui uiribus adeſſet, nõ modò magnam de uictoria ſpem conciperet, uerumetiam nominis ſui gloriam, niſi per ſe abſq; aliorum ope bellum cõficeret, uehementer minui: & contrà, ſua potentia atq; uirtute reliquos ſocios nõ minus ſe uictoriæ præmijs frui, ſibi maximæ laudi fore cẽſeret, dummodo pugnæ locum cuius ſitus pugnantium uirtutem ſuperare non poſſet, nanciſcerentur, ſecus ſentiebat: ab alia parte ſenatus atq; Venetorum duces, conſilia ſua Cæſaris metu minimè accelerantes, locis tam ſibi quàm hoſtibus æquis, nunquam ſed ſemper in tutis ac munitis caſtra metantes, eodẽ tempore prælij neceßitatẽ uitare, & Gallos ab alicuius momenti progreſſu faciendo impedire ſtatuerant. His conſilijs uterq; exercitus per integrũ diem immotus ſtetit: & quamuis crebræ inter expeditos equites concurſiones fierent, & Galli tormentis ulterius promotis, pugnæ occaſionem quærerent, maior tamen motus nõ eſt factus. Poſtero die rex Ripaltam uerſus, ut num eius oppidi tuendi deſiderio Itali mouerentur, periculum faceret, caſtra mouit: quos cum non moueri cerneret, ut ſaltem eos ad pugnam uenire non audere tacitam confeſſionem exprimeret, cum omni exercitu ad pugnam inſtructo, per quatuor horas ante illorum caſtra, illis nullum alium motum, niſi quòd munitis caſtris minimè deſertis, inſtructam aciem ad Gallorum frontem conuerterunt, facientibus conſtitit: interea uerò tormentis ab regiarum copiarum parte ad Ripaltæ muros cõuectis,

paucarum horarum spacio expugnata fuit: in eáque Rex, non parum ob hostium belli gerendi rationem, quorum consilium quanto magis displicebat, tanto laudabat magis, animi anxius eadem nocte cum omni exercitu statiua habuit: sed ut eos ad id quod sponte facere nolebant, trahere tentaret, ubi unũ diem Ripaltæ moratus esset, ea in discessu incẽsa, ut ad Vailam uel Pandinũ proxima nocte metaretur, se ex quouis horum duorum locorum facilè hostibus commeatum qui Cremona & Crema uehebatur impedire posse: sicq; ad castra in quibus hactenus fuerant, deserenda cogere posse sperans, castra mouit. Quænam essent regis consilia Veneti duces agnoscebant: nec quin castra munita hostibus uicina, ut in ijsdem laboribus impedimentisq; detinerẽtur, habere necesse esset, dubitabant: sed Pitiliani comes castra ante sequentem diem non mouenda esse suadebat: tamen Aluianus tam uehementer in contrariam sentẽtiam omnino præoccupandum esse afferens instit, ut confestim castra mouere statuerint. Duo erant itinera, quibus ad supradicta loca peruenirí poterat: unum depressius Abduæ fluuio uicinum, sed cum flexuosum esset longius erat: alterum ab fluuio remotius, sed breuius, quoniam rectum erat, & (ut dici solet) hoc quasi per arcus funem, illud per ipsum arcum, inferius iter regius exercitus tenebat: in quo supra duo cataphractorũ, sex Heluetiorum peditum, & duodecim partim Vasconũ, partim Italorum, millia esse dicebantur: tormentis optimè instructus, & cum magna fabrorum copia. Superiori itinere & ad dexteram hostem uersus progrediebatur uenetus exercitus, in quo duo grauis armaturæ equitũ, supra uiginti peditum millia, & magnus partim

Italo-

Italorum, partim ab Venetis, & Græcia expeditorum equitum numerus esse ferebatur: equites Græci præcurrebant, sed non quantum solent extendebantur: uepretis enim arbusculisq; quibus inter utrumq; exercitum regio erat referta, impediebantur: quod etiam in caussa erat, ut duo exercitus se inuicem non uiderent: quo modo dum progrediuntur, & uenetus exercitus semper maiorem itineris progressum facit, eodem tempore gallici exercitus primum agmen, cui Carolus Amboſius, et Io. Iacobus Triultius præerant, in quo erant quingenti cataphracti, & Heluetiorum cohortes, & Venetorum nouissimum, cui Barptolomæus Aluianus imperabat, in quo erant octingenti grauis armaturæ equites, & ferè totius exercitus peditum selectissimi, sed qui non satis seruatis ordinibus Aluiano eo die pugnandum fore nõ opinante incedebant, ualde inuicem appropinquarũt: quod ubi Aluianus animaduertit, siue consueto ardore incitatus, siue quòd se eo loci redactum, ut prælium cõmittendum necessariò cerneret, statim sua uel necessitate, uel consilio, Pitiliano qui cum altera copiarum parte præcedebat, significato, ut ad se iuuandum ueniret petijt: cui Comes, ut incederet, & prælium uitaret, sic enim belli rationem postulare, & hanc ueneti senatus mentẽ esse, respondit. Aluianus autem interea peditibus suis cum sex tormentis, in paruulo quodam aggere ad torrentis cuiusdam, qui tunc aqua carens inter utrumq; exercitum erat, cursum impediendum facto, collocatis, tanta uirtute, tantoq; impetu impressionem in hostes fecit, ut eos perturbarit: hac in re adiutus, quòd pugna in uinetis quibusdam cœpta erat, ubi Galli propter uites equis suis expeditè uti non poterant: sed Gallici e-

xercitus robore, in quo erat rex ipse, huius periculi causſa progreſſo, duo prima agmina in Aluiani milites impetum fecerunt: qui maxima uictoriæ ſpe ex felici principio concepta, huc atq; illuc uolitans, milites ſuos uehementiſsimis uerbis accendebat & incitabat: utrinque Gallis ſuorum ope uires animumq; reſumentibus, & prælio in apertũ locum ubi equis quibus longè ſuperiores erant liberè uti poterant pertracto, ualde ferociter pugnabatur: regis quoq; qui non maiore ac ſi priuatus miles fuiſſet, ſui habita ratione, tormentorum periculo expoſitus, ſuis, ut opus erat, imperare, hortari, ac minari non deſinebat, præſentia non parum incenſi: ab alia parte, Itali pedites primo ſucceſſu audaciores facti, incredibili uirtute dimicabant: neq; Aluianus in ullo præſtantiſsimi militis atq; imperatoris munere obeũdo deerat: tandem ubi circiter tres horas ſumma uirtute pugnatum eſſet, Venetorum copiæ ingenti aperto in loco ab hoſtium equitatu clade accepta, præterea ſolum copioſo imbri dum pugnabatur incumbente ita lubricum factum, ut milites pedem figere non poſſent, minimè paruum impedimentum afferebat: præſertim uerò ſuorum auxilio deſtituti, magno cum incommodo pugnare cœperunt: nihilominus eximia uirtute, ſed iã uincendi ſpe amiſſa, potius pro gloria quàm pro ſalute pugnantes, Gallis uictoriam cruentam, & aliquo temporis ſpacio dubiam fecerunt: & ad extremum amiſsis potius uiribus, quàm animi uirtute, tergo hoſtibus nunquã obuerſo, omnes ferè eodem in ueſtigio cæſi occubuerunt: inter quos ualde celebratum fuit Petri nomen, qui erat è Montis ſanctæ Mariæ in Hetruria, marchionum familia unus, Piſanis bellis Florentinorum merens

ſtipen-

stipendia exercitatus, peditū dux: & tunc in Veneto peditatu uni legioni præfectus: ob hanc igitur tam fortem unius tantummodo exercitus partis uirtutem, tunc multorum constans opinio fuit, si totus Venetorum exercitus prælium iniisset, uictorem futurum: sed Pitilianus cum maxima copiorum parte, siue quod, ut ipse aiebat, cū pugnam initurus se conuertisset, ab agmine fugiente fuisset impeditus: siue, ut fama fuit, quòd cum uincendi spem non haberet, & Aluianum contra autoritatem suam pugnare ausum fuisse ægretulisset, eam copiarum partem conseruari, quàm totum exercitum alterius temeritate amitti melius duxisset, prælio abstinuit. In hac pugna pauci equites perierunt: maxima enim strages in Venetorū peditatu fuit: ex quibus nonnulli octo millia, alij utrumq; tantùm sex millia aiunt cecidisse. Aluianus captiuus altero oculo, & facie tota contusa & liuida, ad regis tentorium perductus est: uiginti magna tormenta capta, reliquus exercitus nemine persequente euasit. Hæc fuit celebris illa Giaradaddæ, siue ut alij appellant Vailæ pugna, quarto decimo Maij die commissa: in cuius memoriam, rex eo in loco in quo pugnatū fuerat, Sacellum, cui Sanctæ Mariæ Victoriæ nomen indidit, ædificari iussit. Tantam uictoriam adeptus rex, ne occasionem uirtute atq; fortuna partā negligentia corrumperet, sequenti die Carauagium exercitum duxit: & oppido statim deditione capto, tormentis arcem uerberauit, quæ unius diei spacio ad eius arbitrium dedita est. Proximo die Bergomates exercitus aduētu minimè expectato sese illi dediderunt: ubi quinquaginta cataphractis & mille peditibus ad arcis oppugnationem relictis, Brixiam iter direxit: quò antequam peruenisset,

Bergomenſis arx unum diem tormentis petita, ea lege deditionē fecit, ut Marinus Georgius & reliqui Veneti magiſtratus captiui eſſent: quoniam rex non tam odio, quàm multæ pecuniæ eliciendæ ſpe ductus, in locorum deditionibus nullam legem qua patricij Veneti ſeruarentur admittere ſtatuerat. In Brixianis uctus illa propenſio, qua auorum ſuorum temporibus in Philippina riæ Vicecomitis bellis, grauiſſimam obſidionē, ut ſe ſub ueneto imperio conſeruarent ſuſtinuerant, non amplius uigebat: ſed partim gallicorum armorum terrore, partim Ioannisfranciſci Gābaræ comitis, Gibellinæ factionis principis ſuaſionibus, ad ſeſe Gallis dedendos propenſi, die quæ pugnam ſequuta eſt, urbis portas occupauerāt, Georgio Cornelio, qui ſumma celeritate cō profectus, præſidium imponere uolebat, apertè repugnantes: deinde eum Venetus exercitus numero non tam ob cladem in pugna acceptam, quàm quia ut in huiuſmodi temporibus accidere ſolet, multi ſpōte diſcedebant, plurimū imminutus, ubi appropinquaſſet, Andreæ Gritti, qui Brixiam, ut eos ad præſidium admittendum flecteret ingreſſus erat, autoritatē & preces contempſerunt: quare exercitus cū ſe eo in loco minimè tutū exiſtimaret, Piſcheriam uerſus contendit: & Brixiani Gambaræ familiæ hominibus huius cōſilij autoribus, Galliæ regi urbem dediderunt: & idem ſimiliter de arce biduo, omnibus ijs qui intus erant, præter patricios Venetos, liberè abire permiſſis, factū eſt. Vbi uerò tantæ cladis nuncius Venetias allatus eſt, quantus fuerit omnium communis mœror atque terror, quamq; omnium animi, tam aduerſis reb. minimè aſſueti, imò ferè ſemper ex omnib. bellis uictoriam reportare ſoliti, perturbati obſtupuerint,

rint, ne cogitari quidem, nedum monumentis mandari posſit: & pro tanta gloria amplitudineq;, qua ante paucos menſes totius Italiæ imperium animo præcipiebāt, imperij iactura atque extremæ patriæ ipſorum cucrſiones periculo ob oculos uerſante, ab omnibus ciuitatis partibus, cū maximis clamoribus & miſerādis lamentationibus ad Martianam ædem concurſus fiebat: ubi ſenatoribus quid in tam graui caſu faciendum eſſet deliberantibus, poſt multam conſultationem rerum deſperatione conſilium uincebatur: tam imbecilla atque incerta erant remedia: tā exigua & ferè nulla ſalutis ſpes: ſe alios duces aliásue copias ad defenſionē præter illas, quæ ex pugna animo & uiribus exutæ ſupercrant, nullas habere: populos ditioni ipſorū ſubiectos, uel ad defectionem propenſos, uel incommodis periculiſq; ipſorum cauſſa ferendis alienos eſſe: Galliæ regem cum potentiſſimo exercitu uictoria elatum, cuius ſolo nomini omnes ceſſuri eſſent, ad ſecundæ fortunæ curſum ſequēdum paratum eſſe cogitantibus: quòd ſi illum ſolum ſuſtinere non potuerant, quid Romanorum rege, qui iam finibus ipſorum appropinquare audiebatur, & nunc tanta occaſione allectus, iter acceleraturus eſſet, arma inferente fieret? undiq; pericula & deſperationem cum paucisſimis ſalutis indicijs apparere: & quis præſtare poſſit, quo minus in ingenti hominum multitudine referta ciuitate, partim prædæ cupiditate, partim plebis in patricios odio, pernicioſus aliquis tumultus excitaretur? Iam quod extremi terroris eſt, omnia aduerſa quæ ſibi euenire poſſe propoſuerāt, certiſſima exiſtimabant: & tamen animis in tanto pauore ut poterant reſumptis, ſummam ut quauis ratione cum Ponti-

fice, Romanorum rege, atq; Hispano in gratiam redirent, diligentiam adhibere statuerunt, de Galliæ regis animo mitigando nihil cogitantes: quoniam non minus eius in se odio diffidebant, quàm eius arma metuebant: & tamen interea defensionis consilijs minimè abiectis, pecunijs comparandis operam dare, nouas copias terrestres conscribere, & classem quæ Genuæ parari dicebatur metuentes, classem suam cui Angelus Trcuisanus præerat, ut triremes numero quinquaginta essent, augere. Verùm enimuero Galliæ regis celeritas omnia ipsorum consilia præuertebat: cui post Brixiam captam Cremona (arce excepta) dedita fuerat: quæ arx etsi munitissima erat, aliarum tamen exemplum sequuta esset, cum præsertim ijsdem diebus Picighitonensis arx idem fecisset, si rex omnes liberos incolumesq; abire permisisset: sed cum multi Veneti patricij in eam sese conclusissent, & inter ceteros Zacharias Contarenus homo ditissimus, nisi isti in suam potestatem uenirent, deditionē admittere nolebat: idcirco militibus ad eam obsidendā missis, cum Venetorum copiæ, quæ quotidie minuebantur, in campo Martio prope Veronam, quòd eas Veronenses intromittere noluissent, castra haberent, rex Pischeriam quæ iam deditionem fecerat, ad arcem oppugnandam progressus est: quam ubi tormentis uerberare cœpisset, Heluetij atq; Vascones, per angustas muri ruinas maximo impetu in eam irruperunt: & militibus qui circiter quadringenti in ea erāt cæsis, arcis qui & oppido præerat præfectum, patricium Venetum, ceperunt: qui regis iussu unà cum filio ad muri pinnas suspensus fuit, quod usque adeò immane facinus ab rege ideò factum est, ut qui in cremonensi arce erant, hoc

exem

exemplo territi, se non ad extremum usque tuerentur. Sic rex Galliæ quindecim post victoriam diebus, præter cremonensem arcem, quæ ex diuisione cameracensi ad se spectabāt adeptus erat, ad mediolanense quidem imperium ualde oportuna, & quibus regijs uectigalibus singulis annis ultra mille auri pondo accedebant. Quo tempore, cum Romanorum regis arma nullo adhuc in loco audirentur, Pontifex cum quadringentis grauis, totidem leuis armaturæ equitibus, et octo peditum millibus, cumq; Ferrariensium ducis tormētis, quem Pontificij imperij Vexilliferum nuncuparat, qui honos ex temporum nostrorum consuetudine plus habet dignitatis quàm potestatis, Aemiliæ oppida inuaserat: huic exercitui præerant Franciscus ex Castello riui, Papiensis cardinalis cum Pontificij legati honore, & Franciscusmaria Ruuereus, Ioannis Pōtificis fratris nepos, qui Guidobaldo Vrbinatium duce auūculo adoptatus, eaq; adoptione pontificia autoritate in pontificio Senatu confirmata, superiore anno, illi sine alijs liberis defuncto successerat. Cum hoc exercitu Cesena Ceruiam uersus progressi, inde inter Imolam Fauentiamq; uenissent, Solariolum oppidum ceperunt: & aliquot dies ad Bastiam, quæ ad tertium à Fauentia lapidem est, commorati, Bersigellam, uallis Lamonis præciputum oppidum contenderunt, quo ingressus erat Ioannespaulus Manfronus cum octingentis peditibus & equitibus aliquot, qui ad certamen egressi, in insidias perducti, tā ferociter ab Ioannepaulo Ballione, & Ludouico Mirandulano, qui in Pontificio exercitu ordines ducebant, petiti sunt, ut in oppidum fugientibus hostes eis permixti unà ingrederentur: idq; tanto impetu, ut Manfronus ex equo

delapsus, uix tantum haberet temporis ut in arcem posset confugere: contra quam cum tormenta essent collocata, primo ictu tormentarius puluis qui in ea erat cõflagrauit: quo casu territi defensores, absq; ulla pactione uictoris se arbitrio permiserunt. Valle tota occupata, exercitus in planitiem descendit: & Granariolo omnibusq; alijs Fauentini agri oppidis captis, ad Rußiũ castellum inter Fauentiam & Rauennam positum, expugnatu uerò minimè facile, quoniam amplis atque altis fossis circundatum, à sexcentis præsidiarijs militibus defendebatur, castra locauit: expugnationem uerò difficiliorem reddebat, quòd in Pontificio exercitu id consilium eaq; concordia quæ necessaria fuisset, quamuis uires abundarent, non erat: recenter enim tria Heluetiorum millia pontificio stipendio conducta uenerant: eam ob causſam etsi Veneti in Aemilia minimè potentes essent, haud magni progressus aduersus eos fiebant: cumq; Ioannes Græcus, cum sua Stratiotarum turma Rauenna egressus esset, ab Ioanne Vitellio uno ex Pontificij exercitus ducibus fusus captusq; est: nihilominus cum decem dies circa Rußium fuissent, deditione eo potiti sunt: & uictoria hoc ipso tempore ab Galliæ rege parta, Fauentini qui, quòd pauci Venetorum milites adessent, sui iuris erant, nisi intra quindecim dies auxilium acciperent, se pontificium magistratum admissuros pacti sunt: quo facto, quingenti Venetorum pedites, sub Pontificij legati fide egressi, Vrbinatis iussu spoliati fuerunt. Idem & Rauennates quam primùm exercitus appropinquauit, fecerunt. Sic Pontifex potius uictoriæ ab Galliæ rege partæ existimatione, quàm proprijs armis, tantopere exoptata Aemiliæ oppida adeptus est:

qua

qua in prouincia Veneti nihil amplius præter Rauennæ arcem obtinebant: aduersus quos quotidie noui hostes exoriebantur: quoniam Ferrariensium dux, qui se ad eam usq; diem declarare noluerat, repente Vicedominum (sic enim appellant magistratum quem Veneti ueteri fœdere Ferrariam, ut suis ibi ius diceret, mittere solebant) Ferraria eiecit: & sumptis armis absq; ullo impedimento Rodiginam Polinesum recuperauit: atque Venetorum classem, quæ in Atheſi erat, tormentis submersit: & Asula atq; Lunatum, quæ oppida Veneti olim in bellis quæ cum Philippomaria Vicecomite gesserunt, Ioannifranciſco Gonzagæ Mantuani marchionis proauo ademerãt, marchioni se dediderũt. In Istria Chriſtophorus Frangipanis, Piſinium, Duimiumq; occupauit: & Bransuicensium dux Cæsaris iussu Forumiulij cum duobus coactorum militum millibus ingressus, Feltrium atq; Bellunium cepit: cuius aduentu & ad Gallorum uictoriæ famam, Tergeſte, ceteraq; oppida quorũ causſa tot mala aduersus Venetos originem habuerant, sub Cæsaris imperium redierunt: Lodronij quoque comites nonnulla ipsis uicina castella, & Tridentinus episcopus, simili motu Ripam Tridentinam & Agresium occuparunt. Ceterum nulla res Venetos post Vailæ cladem ita terruerat, ut Pischeriæ arcis expugnatio, circa quam, quod esset munitissima, uictoris impetum sistendũ esse sibi persuaserant: quare tot rebus aduersis perterriti, & ne Galliæ rex ulterius progrederetur summopere metuentes, rerum suarum desperatione, ac metu potius quàm consilio ducti, copijs suis, quæ absq; disciplina ullóue ordine ad ualde exiguum numerum redactæ erant, Meſtriũ contractis, ne tot hostes haberent,

atq; etiam ut Galliæ regi Venetias appropinquandi oc casionem adimerent, fortè nimis præcipiti consilio, con tinentis imperio cedere statuerũt: neq; enim extra me tum erant, quin aliquis in ea urbe tumultus, uel à popu lo, uel ab innumera peregrinorum qui ibi agunt multi tudine concitatus oriretur, his quidẽ prædæ cupiditate tractis, illis uerò quòd cum ciues sint, longa successione in eadem ciuitate nati, imò multi eiusdem sanguinis, ex ijsdemq; familijs ab honoribus excludantur, ac pene o mnibus in rebus patricijs parêre cogantur, ferre nolen tibus: cuius etiam rei hæc in Senatu ratio adducta fuit, si sponte præsentium periculorum uitandorum gratiæ de imperio cederent, secunda fortuna si id aliquando contingeret redeunte, facilius recuperaturos: quoniam populi sponte ab ipsis sacramento soluti, nõ tam inuiti sub pristinum imperium redirent, ac si aperte rebellas sent: quibus rationibus permoti, Venetæ uirtutis & tam illustris reipub. splẽdoris obliti, salsarum aquarum im perio contenti, magistratibus, qui Patauij, Veronæ a lijsq; Maximiliano destinatis in oppidis erant, ut ijs in ciuium potestate relictis inde discederent, mandarunt. Et præterea ut illum aliqua ratione ad pacem flecterẽt, summa celeritate Antonium Iustinianum legatum ad eum miserunt: qui ad Cæsaris conspectum in publico consessu admissus, miserè & submissè, admodum sed frustra, quia Cæsar nulla de re absq; Galliæ rege paciscí uolebat, loquutus est. Nec ab instituto nostro alienum uidetur, si, ut quàm animo consternata esset ea ciuitas quæ iam ab ducentis uel pluribus annis huic parem ad uersam fortunam nõ senserat, melius perspiciatur, eam ipsam orationem quam ille latinis uerbis coram Cæsare habuit,

habuit, hîc inseruero, quæ huiusmodi fuit: Veteres Philosophos, atq; summos illis temporibus uiros, Inuictiss. Cæsar, cum eam gloriam, quæ ex suipsius uictoria comparatur, ueram, firmã, æternã, immortalemq; esse affirmarunt, eamq; supra omnia regna, trophæa atq; triũphos extulerũt, minimè errasse manifestum certũq; est: hæc Scipioni maiori tot uictoriis claro, maiorem splendorem quam Africa deuicta & Cartago domita dedit. Nónne hæc eadem res magnum illum Macedonem immortalitate donauit? cum Darius maximo prælio ab illo uictus, deos immortales ut regnũ suum stabilirẽt precatus est: quod si secus statuissent, se nõ alium successõrem quàm tam benignum hostem, tam mansuetũ uictorem ab illis petere. Cæsar ille dictator, à quo Cæsaris cognomentum habes, & cuius fortunam, liberalitatẽ, magnificẽtiam, aliasq; uirtutes obtines, nónne cõcedendo, remittendo, condonãdo, qui in deorum numerum referretur dignus est iudicatus? Denique Senatus populusq; Rom. ille mundi domitor, cuius imperium in terris in te solo est, cuiusq; amplitudo & maiestas in te conspicitur, nónne plures populos atq; prouincias, clementia, æquitate, & mansuetudine, quàm bello armisq; imperio suo subiecit? Quæ cum ita sint, minimè inter postremas laudes id tibi adscribetur, Cæsar, si cum uictoriã aduersus Venetos in potestate tua habeas, q̃ humanæ res caducæ sint memor, ea moderatè uti noueris, magis ad pacis studia, quàm ad dubios belli euentus propensus: quanta enim rerum humanarum inconstantia sit, q̃ incerti casus, quã dubius, uarius, fallax, obnoxiusq; periculis sit mortalium status, externis priscisq; exemplis ostendere non est opus: satis superq; ueneta respub. docet: quæ paulò

antè florens, splendens, clara, atq; ita potens erat, ut eius nomen & fama non iam Europæ finibus contineretur, sed egregia pompa Africam, Asiamq; percurreret: atq; in extremis orbis terræ terminis magno cum plausu resonaret: hæc eadem nunc unico eoq; leui aduerso prælio rerum gestarum gloria orbata, opibus spoliata, lacerata, conculcata, atque euersa, omnium rerum ac præsertim consilij egens, ita corruit, ut omnis pristinæ uirtutis imago consenuerit, omnisq; armorum ardor defecerit. Sed falluntur proculdubio, falluntur Galli, si hæc propriæ uirtuti tribuunt: antehac enim Veneti grauioribus incommodis agitati, maximis detrimentis cladibusq; percussi atque attriti, nunquam animum abiecerunt, ne tum quidem quum ingenti periculo cum sæuissimo Turcarum tyranno multos annos bella gesserunt: imò semper ex uictis uictores facti sunt: idem & nunc sperassent, nisi maiestatis tuæ tremendo nomine, copiarumq; tuarum diuida inuictaq; uirtute audita, ita omnium animi concidissent, ut nulla non modò uincendi, sed ne obsistendi quidem nobis spes relicta fuerit: quocirca armis abiectis, in maiestatis tuæ incredibili clementia, uel potius diuina pietate spem omnem locauimus, quam nos rebus nostris perditis inuenturos minimè diffidimus. Itaque principis, senatus, populiq; ueneti nomine, humili deuotione suplices oramus, obtestamur atque obsecramus, ut clementiæ tuæ oculis res nostras afflictas respicere digneris, ijsque salutarem medicinam afferre: omnes pacis leges quas tu nobis imposueris amplectemur: omnes iustas, honestas, & ab æquitate rationeq; minimè alienas ducemus: sed fortasse qui nobis ipsis mulctã imponamus digni sumus. Ad te uerum

& le-

& legitimum principem omnia quæcunq; maiores nō
stri sacro Imperio et Austriæ ducatui ademerūt redeāt:
quibus ut decentius ueniant, omnia quæcunq; in conti-
nenti possidemus adiungimus, quarum rerum iuribus
quocunq; modo partis cedimus: præterea quotānis tuæ
maiestati, & legitimis imperij successoribus in perpe-
tuum quingenta auri pondo tributi nomine pendemus:
imperijs, decretis, legibus, præceptisq; tuis libenter ob-
temperabimus: defende nos quæso ab illorum, cum qui-
bus paulò antè arma nostra coniunximus, insolentia:
quos nunc sæuissimos hostes experimur: qui nihil aliud
expetunt quàm Veneti nominis interitum. tua ista cle-
mentia conseruati, te urbis nostræ parentem, genitorē,
conditoremq; apellabimus: ingentia beneficia tua in an
nales referemus: liberis nostris perpetuò memorabi-
mus: nec uerò parua hæc erit ad tuas laudes accessio, te
primum esse ad cuius pedes ueneta resp. suplex se humi
prosternat, cui ceruices supponat, quem uelut deum cœ
lo delapsum colat, reuereatur, obseruet. Si Deus opt.
max. eam mentem maioribus nostris dedisset, ut res a-
liorum attingere non studuissent, iam nostra respubli-
ca gloriæ plena, reliquas Europæ ciuitates longè supe-
raret: quæ nunc in squalore, sordibus & fœtore langue
scens, ignominia, probroq; deformis, ludibrio atq; cō-
tumelia referta unico momento omnium uictoriarum
laudem amisit. Sed ut unde incœpit, eò mea reuertatur
oratio, in tua potestate est Cæsar, Venetis tuis ignosce-
do & condonando nomen laudemq; comparare, quæ
nemo unquā uincendo maiorem splendidioremq; ade-
ptus est: hoc monumentū nulla uetustas, nulla antiqui-
tas, nullum temporum cursus ex mortaliū mentibus de-

lebit: sed omnia secula te pium, clementem, omniũ principum glorioſiſſimum apellabunt, prædicabũt, confitebuntur: nos tui Veneti quòd uiuemus, quòd auras cœleſtes carpemus, quòd hominum commercio fruemur, id omne tuæ uirtuti, felicitati, clementiæq; tribuemus.

Veneti eodem conſilio proprium hominem in Apuliam miſerunt, ut eius prouinciæ portus Aragoniæ regi traderet: qui cum alienorum laborum fructu ſine ſumptu & ſine periculo frui noſcet, exiguam claſſem ex Hiſpania miſerat, quæ nõnulla parui momenti oppida in illarum urbium agris occupauerat. In Aemiliam quoq; publicum ſcribam cum mandatis, ut Pontifici, ſi Io. Paulus Manfronus & ceteri captiui dimitterẽtur, ſi tormẽta abducere liceret, & milites qui in Rauennati arce erant incolumes exirent, quæ adhuc poſſidebant traderet miſerunt: in quibus dum Pontifex ne ſocios offendat ſe difficilem præbet, Rauẽnatum arx deditionem fecit: quoniam milites qui in ea erant, Venetorum ſcriba qui eam ingreſſus erat repugnante, eam ipſi dediderunt: nã qui ipſorum Romæ negocia procurabant, Pontificem tandem ijs conditionibus, quibus reſtitutionem obtulerant, conſenſurum ſpem faciebãt: ſed Pontifex interea ipſos magis in ſe, quàm in Cæſarem Aragoniæue regẽ contumaces fuiſſe grauiter expoſtulabat: ideoq; Grimano Cornelioq; Venetis cardinalibus ſenatus nomine, ut eos interdicto, quemadmodum iure deberet, cum intra præſcriptum uigintiquatuor dierum tempus reſtitutionem obtuliſſet, liberaret petentibus: illos, quod non integrè, ſed præſcriptis legibus obtuliſſet, & quia ut præter oppida, fructus quoque perceptos, & omnia bona ad templa religioſoſue ſpectantia, quæ poſſiderent reſtitue-

tuerent, moniti fuerant, nõ paruisse respondit. Hoc pacto Venetæ reipub. res maximo & penè stupendo impetu in præceps ruebãt, calamitatibus aliis super alias cõtinenter cumulatis: quauis spe proposita deficiente: neque ullo indicio, ex quo saltem se post tanti imperij iacturam, propriam libertatẽ retenturos sperare posset, apparente. Hac tanta tamq; præcipiti ruina, Italorum animi uariè afficiebantur: pars enim summam uoluptatem capiebat: illos summa ambitione usos: iustitia fideq; postpositis, omnia quacunq; occasione occupare ausos: atq; ad totius Italiæ imperium manifestè aspirasse recordantes: quæ res illorum nomen inuisum passim faciebant: ac multo etiam magis, ob eius gentis naturæ insitæ animi elationis opinionem, quæ ubiq; terrarũ perstrepebat. Alij uerò rerum statum & saniori mente, quàm uniuersæ Italiæ prorsus externorũ imperio subijci turpe & miserum esset perpendentes, tantam ciuitatẽ, tam inueteratam libertatis sedem, Italici nominis per uniuersum terrarum orbem gloriam, in tantam calamitatem cadere, ut nullum amplius frænum transalpino furori cohibendo reliquum esset, & nobilissimum membrum, quodq; supra omnia alia, communem famam nomenq; conseruaret, extingui, incredibili dolore afficiebantur. Sed præ ceteris omnibus tanta inclinatio, Pontifici, cui Romanorum & Galliæ regum potentia suspecta erat, quiq; illos ut à sui opprimendi cogitationibus remouerentur, alijs rebus implicatos esse cupiebat, moleste esse cœpit: quam ob causam, cum, ne eius reip. calamitates ulterius progrederẽtur, quantum posset (occultè tamen) impedire statuisset, literas Venetæ reip. duces nomine ad se scriptas, quibus eũ demississimè orabat

ut sex legatos ex præcipuis senatorib. delectos, qui supplices ueniam, atq; ut ius sacrorum ipsis restitueret petebant, admittere dignaretur, accepit: quibus perlectis & petitione in sacro senatu proposita, ueteri pontificatus qui se nunquam ergo eos quos commissorum errorum pœniteret ueniam petunt, durum ostendere cõsueuerit, more adducto, Cæsaris & Galliæ regis oratoribus ualde repugnãtibus, & illum cameracensi fœdere, expresse ad eos sacris atq; profanis telis tandiu persequẽdos teneri, donec singuli fœderati quæ ad se spectarent recuperassent, in memoriam reuocantibus, eos admisit: oratoribus uerò, se illos eo animo admisisse, ut interdicto nõ antè eximeret, quàm Cæsar, qui solus non omnia recuperarat, quæ ad se spectarent consecutus esset, respõdebat. Hæc res Venetis aliquod spei atq; securitatis initium attulit: sed multo magis extremo eos terrore, quo premebantur, regis Galliæ decretũ liberauit: qui se bona fide fœdus quod cum Cæsare haberet seruaturum dixerat: atq; ijs quæ ad se pertinerent receptis, ultra fines suos exercitum nõ ducturum: nam Galliæ rex, cum nõ modò Veronam, cuius ciuitatis legati, Pischeria ab illo capta, ut urbem dederent ad eum uenerant, capere, sed & Patauium aliaq; oppida à Venetis deserta occupare in eius potestate esset, uoluit ut Veronensium oratores Cæsaris legatis, qui in ipsius castris erant, urbis claues traderent: bancq; ob causssam cũ omnibus copijs Pischeriæ hæsit: quod oppidũ loci oportunitate allectus, quãuis ad Mantuanum spectaret, quòd Veneti id unà cum Asula & Lunato ei ademerant, ipso, cui oppidi uectigalia permisit, & alia re se compensaturum promisit, repugnare non audente, sibi retinuit. Iisdemq; diebus

cre-

crem onensem arcem, ea lege, ut omnes milites, ijs exceptis, qui ex locis eius ditioni subiectis essent, cum suis rebus incolumes abirent, & Veneti patritij, quibus se uitã seruaturum fidem dedit, eius captiui essent, deditione accepit. Veronæ exemplum, Vicentia, Patauium, aliaq; oppida secuuta sunt, præter Taurisum, quæ urbs iam à Venetorum magistratibus militibusq; derelicta, si Cæsaris uel minimæ uires, aut saltem uir aliquis autoritate prædatus conspectus fuisset, idem erat factura: sed cũ ad eam eius nomine accipiendam, absq; uiribus, absq; armis, absq; ulla imperij maiestate, Leonardus Trissinus Vicentinus exul, qui & Patauium eodem modo acceperat iuissẽt, iamq; intromissus esset, eius ciuitatis exules recenter à Venetis restituti, & huius beneficij caussa ueneti nominis amãtes, tumultuari cœpere: quos plebe bene erga uenetum imperium affecta, quodam Marco sutore duce, qui immoderatis multitudinis clamoribus atque concursu Venetorum uexillum in nobilissimum urbis forum tulit, sequuta, se nullũ aliud imperium aliũue principem agnoscere uelle asserẽtes, uno ore Marcium nomen inclamare cœperunt: quam propensionem quidam Vngariæ regis orator minimè parum auxit: qui cũ Venetias proficisceretur, Taurisо iter faciens, cum casu in hunc tumultum incidisset, populum ut non deficeret hortatus est: idcirco Trissino electo, & septingentis Venetorum peditibus in urbem acceptis, paulo pòst exercitus, qui peditibus ex Illyrico accersitis, & ijs qui ex Aemilia redierant auctus, castra munita inter Margheriam & Mestrium locare uolebat, Taurisum ingressus est: ad quod muniendum diligentissimè incubuerunt: & equites totam uicinam regionem percur-

rebant, & quammaximam commeatus copiam poterãt cum ad eius ciuitatis, tum ad Venetiarum, in qua urbe pariter undique maxima annonæ copia cumulabatur, usum importabant. Huiusce rei spei; Venetis se aliquam imperij partem retinere posse restituendæ, multorumq; grauissimorum casuum qui post sequuti sunt, potissima causa fuit Cæsaris negligentia, & confusa rei bellicæ administratio: cuius ad eam usque diem, in tanto uictoriæ cursu, nihil præter nomen auditum fuerat: quamuis gallicorum armorum terrore, tot urbes, oppidaque se illi dedidissent, quæ conseruare illi facillimum fuisset: sed post cameracense fœdus, aliquot dies in Flandria, ut pecunias in id bellum (ut ante diximus) cogeret, moram traxerat: quas non ante accepit, quam prõ more suo inutiliter consumpserit: & quamuis armatus, cumque omni Cæsarea pompa atque ceremonia Meclinia profectus, & Italiæ appropinquans, se ante tempus fœdere præscriptum, bellum illaturum diuulgasset, nihilominus consuetis suis impedimẽtis, cõfusioneq; oppressus, ulteriùs nõ progrediebatur: neq; illum Pontificis stimuli mouere poterãt, qui gallicorũ armorũ metu in quo uersabatur, assiduè ut in Italiã descẽderet, urgebat: & quo melius id facere posset, Cõstantinum Macedonẽ cũ quingẽtis auri libris ad eũ miserat, eidẽq; prius mille auri libras quæ ad bellũ cõtra Turcas gerendũ ante aliquot annos in Germania seruabãtur, ei cõcesserat: quinetiã à Gall. rege mille auri põdo in mediolanẽsis imperij diploma acceperat: cũ prope Oenipontẽ esset, de Vailana pugna nunciũ accepit: & quãuis statim Bronsuicẽsium ducem ad Forumiulij recuperãdum misisset, tamen pecuniæ inopia, cum quas ex tot

locis

locis collegerat, eius effusionibus non sufficerent impeditus, quemadmodum in tanta occasione decuisset, non mouebatur: tandem Tridentum uenit, unde Galliæ regi quòd eius opera oppida sua recuperasset, gratias egit: atque ut ei maiorem beneuolentiam declararet, utq; ueterum iniuriarum memoria prorsus deleretur, librum qui Spiræ conseruabatur, in quo omnes iniuriæ quas ante id tempus Galliæ reges Imperio & Germanorum genti intulerant, perscriptæ continebantur, cremandũ mandasse ferebatur: Tridentum tertiadecima Iunij Rotomagensis, ut de communibus rebus ageret, ad eum uenit: qui maximo honore acceptus, ei quingentorum cataphractorum auxilium regis nomine promisit: ac ceteris rebus feliciter transactis, ut Cæsar & rex ad colloquium in apertos campos, prope Gardam oppidum, in utriusq; imperij finibus situm, uenirent, statuerũt: quocirca Galliæ rex, ut ad constitutam diem adesset, castra mouit: & Cæsar eandem ob causam ad Tridentinã Ripam se cõtulit, duas horas ibi moratus, repentè Tridentum rediit: & simul Galliæ regi, se nouis casibus in Forioulij exortis discedere coactum fuisse significauit: & ut Cremonæ hæreret, se enim citò ad constitutum colloquium rediturum, rogauit: quam uarietatem, si tamen in tanta inconstantia ueritas inueniri potest, multi suspicioni à quibsdam (ut natura credulus erat) iniectæ tribuebant: alij illum, quòd exiguum comitatum & paucas copias secum haberet, seseq; ea dignitate & existimatione, quæ Galliæ regis pompã magnitudinemq; æquaret, ostendere non posse, congressum illum detrectasse interpretabantur: rex autem ut se tãto sumptu leuaret, exercitus citò dimittendi, nec non in Galliam redeundi

cupidus, quamuis à Matthæo Langio iam Gurcensi episcopo, & à Maximiliano ad id missso Cremonam usque eum secuto, & Cæsarem proculdubio reuersurum confirmante, ut expectaret uehementer rogaretur, eo non expectato Mediolanum uersus contendit. Galliæ regis cum suo exercitu ab Cæsaris finibus discessus plurimũ existimationis eius rebus detraxit: tamen quamuis tantas copias secum haberet, ut facilè Patauium ceteraq; oppida munire posset, siue ob naturæ suæ uarietatẽ, siue aliarum rerum prius gerendarum consilio, siue quòd cum in Italiam descenderet, maiorem exercitum secum habere sibi honestius duceret, nullum in ea præsidium misit: imò quasi reliqua omnino confecta essent, ut coniunctis sociorum uiribus, Veneta urbs oppugnaretur proponebat: quæ res à Galliæ rege libenter audita, sed Pontifici molesta fuit: Aragoniæ uerò rex apertè repugnauit. Ea tempestate Florentini bello Pisano supremã manum imposuerunt: cũenim frumentarium subsidium Pisas importare prohibuissent, nouis copijs conscriptis omnem industriam omnemq; conatum, ut ne terra neue mari cõmeatus importarentur adhibuerunt: quod quidem ob Lucensium, qui quacunq; in re clàm poterant, fœdus postremò cum Florentinis ictum minimè integra fide seruabant, propinquitatem, non sine difficultate fiebat. Pisis autem quotidie annonæ penuria crescebat: quam quum agricolæ iam ferre nolẽt, illi ciuitatis principes in quorum potestate erãt publicæ deliberationes, quosq; Pisanorum iuuenum maxima pars sequebatur, ut agricolas consuetis artibus consopirent, Plumbinatium reguli opera usi, pacis cum Florentinis colloquia introduxerunt: in quibus multos dies artificiosè consumpse

sumpserunt, Nicolao Macchiauello Florentinæ Reip. scriba, multisq; Pisanorum legatis ex ciuium & agrestium numero delectis, hãc ob causſam Plumbinũ profectis. Sed Pisas obsidere, quia latos compos ac mõtosos fossis & paludibus plenos habet, quibus fit ut præsertim noctu ob Lucensium ex suo agro subministrandi promptiſudia, & Pisanorum, qui eius rei causſa se omnibus laboribus omnibusq; periculis exponebant, ferocitatẽ uix cõmeatus prohiberi potest, ualde difficile erat: quas difficultates, ut superarent Florentinorum duces, exercitum in tres partes partiri constituerunt, ut in plura loca distributus, commodius Pisas commeatum inferri prohibere possent. Vnam igitur partem ad Metianam extra Plagariam portam collocarunt, alteram ad diui Petri ad Rhenum, & ad Iacobi, Lucensi portæ oppositam: tertiam prope uetustissimum diui Petri in Gradu templum, quod Pisas inter & Arni ostium est: & in singulis castris bene munitis, præter satis magnum equitum numerum, mille pedites posuerunt: atque ut montanum iter, per Osolensis uallis uiam, quæ ad Sanctiiuliani montem ducit, melius custodirent, Magnam hospitalem domum uersus uallum ducentorum & quinquaginta peditum capax construxerunt: ex quo quotidie Pisanorum penuria augebatur: qui dolis id consequi conantes, quòd iam se utribus adipisci posse diffidebãt, effecerũt ut Alfonsus Mutolus Pisanus, obscuri generis iuuenis, qui non multo antè à Florentinis militibus captus, maximis beneficijs ab eo cuius captiuus erat affectus fuerat, sese illis portam qua Lucam itur furtiuè traditurum polliceretur, eo consilio, ut eodem tẽpore quo exercitus qui ad Iacobi erat, noctu ad eam capiendam

ire non modò partem unam intromissam opprimerēt, sed simul etiam in unam aliam partem quæ urbem propius accedere, ut erat constitutum, debebat, impetum facerent: qui cum non temerè nec perturbatè accessissent, Pisani ex hoc consilio nihil aliud quàm paucorum, qui ut dato signo urbem ingrederentur, intra primam portam uenerant, cædem consequuti sunt: inter quos occubuit Canacius à Pratoueteri (id illi cuius captiuus fuerat Alfonsus Mutolus nomen erat: cuius fiducia ea proditio composita fuerat) cecidit etiam tormenti glande Paulus Parrana, expeditorum equitum turmæ præfectus: qua sue sublata, & exigua admodum frumenti copia, eaq; clàm, & maximo eorum qui id tentabant periculo importaretur, neque Florentini inutilem multitudinem Pisis egredi paterentur (uarijs enim supplicijs eos qui exiuissent afficiebant) res ad humanum uictum necessariæ immenso precio emebantur: cumq; tanta earum non esset copia, ut omnibus satis esset, multi iam fame peribant: & nihilominus illorum ciuium qui rempublicam administrabant pertinacia, tantam necessitatem superabat: qui cum potius patriæ extremum exitiū cernere, quàm tam horrendæ necessitati cedere statuissent, quotidie, multitudinē modò hac, modò illac propositā in spem erigere conātes, præsertim uerò cū Cæsaris in Italiam aduentus singulis horis expectaretur, qui Florentinos ab ipsorum mœnibus arceret, deditionem differebant: sed agricolarum pars, & præcipuè ij qui cum Plumbini fuissent, quænam esset illorum sentētia cognouerant, tumultu concitato, ut denuò cum Florentinis id negotiū tractarent coegerunt: quæ res cum Alamano Saluiato, illorum castrorum, quæ ad Sancti

Petri

Petri in gradu erant legato agitata, post uarias disceptationes, ijsdem illis semper omni studio ut impedirent adnitentibus, concordia & quidem legibus Pisanis ualde lenibus, & amicis, transacta est: non solum enim omnia publica & priuata delicta illis condonata fuerunt, uerumetiam multæ immunitates concessæ, & bonorum mobilium quæ Florentinis in defectione rapuerant restitutione exempti, usq; adeò Florentini ea urbe potiri cupiebant: tantus erat metus, ne à Maximiliano, qui in Cameracensi fœdere Pisanos, quamuis Galliæ rege minimè comprobante, nominauerat, aut alicunde aliquod inexpectatum impedimentum existeret, & quamuis Pisanos intra paucos dies fame coactos, cessuros certò scirent, potius iniquis legibus sibi cautum, quàm ut ea libere absq; ulla lege potirentur, ullam securitatis partem fortunæ arbitrio committere uoluerunt: hæc autem cõcordia in castris quidem tractari cœpta est, sed deinde à Pisanis legatis Florentiæ confecta: & in ea insignis fuit Florẽtinorum fides, qui tanto odio pleni, & tot iniurijs irritati, non minus in promissis seruandis constantes, quàm in concedendis faciles atq; clementes fuerunt. Et certè Romanorum rex Pisanos Florentinis se subiecisse non parum molestè tulit: sibi enim persuaserat, uel eius ciuitatis imperium ad multas occasiones optimum instrumentum fore: uel ea urbe Florentinis concessa, se minimè mediocrem pecuniæ uim ab eis accepturum: cuius inopia ampliſsimas occasiones quæ sine ullo eius labore industriáue sese illi offerebãt, è manibus elabi patiebatur: quas dum tam leuiter adiuuat, ut Vicentiæ atque Patauij uix sit aliquis eius miles, & ipse cunctatione sua oppidanorum ardorem deferuescere permittit,

ac sæpenumero cum paucis copijs repentè se huc atq; illuc transfert, Veneti Patauij recuperandi oblatam occasionem minimè neglexerunt, ad id multis rationibus impulsi: quoniam Taurisum retentum, quàm inutile cõsilium fuerit, tam præcipiti consilio de continentis imperio desperare, eos docuerat: & quia ob Maximiliani apparatuum tarditatem quotidie minus timebatur: eo etiam nõnihil incitati, quòd cum prædiorum quæ multi priuati Veneti in Patauino agro possidebant fructus, Venetias ferre uellent, id Patauini prohibuerant: adeò ut priuatorum indignatione cum publica utilitate coniuncta, ad hæc cùm Patauij exiguum præsidium esse scirent, & ob Patauinorum nobilium erga plebem insolentiam, multos Venetorum in gubernãdo lenitatis memores, iam priorem dominatum exoptare, & utrum eam urbem recuperare possent experiri statuerunt: ad id autem non paruam illis occasionem præbebat, quod Patauini agri colonorum maxima pars Venetis studebat: quare constitutum fuit, ut Andreas Grittus è legatis Castrensibus unus, copijs quæ quadringẽtorum grauis, supra duo millia leuis armaturæ equitum, partim Græcorum, partim Italorum, & quinq; millia peditũ erant, à tergo relictis, Nouale Patauini agri castellum se trãsferret, ac peditum parte, quæ cum multis rusticis ad Mirani uillam missa fuerat, sibi in itinere adiũcta, Patauiũ uersus contenderet, et Codalungæ portam oppugnaret: eodemq; tempore duo agrestium millia, cum trecentis militibus, & nonnullis equitibus, quo magis eorum qui intus erant animos perturbarent, Portellum im opposita ciuitatis parte adorirentur. ut autem hæc consilia maximè occulta essent, Christophorus Maurus alter legatus

gatus se ad Citadellam exercitũ ducere fingeret: quod consilium bene meditatum, felicitate magis quàm ordine ad exitum perductum est: quoniam pedites quum ad multam diem uenissent, Codalungæ portam semiapertam inuenerunt: casu enim paulò antè nonnulli rustici cum carris fœno onustis per eam ingressi erant: ea igitur citra negotium occupata, & reliquarum copiarum quæ propè erant, aduentu absq; strepitu expectato, eã urbem ambitu maximam, & incolis uacuam, antequam rumor perciperetur, non modò sunt ingressi, sed Vulpio equite, cum expeditis equitibus, et Citolo Perusino, atq; Lactantio Bergomate cum peditum parte præcurrentibus, ferè in forum usque peruenerunt: sed rumore ad Citadallam perlato, Trissimus qui Patauij pro Maximiliano erat, cum trecentis Germanis peditibus (neq; enim plures in eius urbis præsidio erant) in forum prodijt: idem & Brunorus Seregianus cum quinquaginta equitibus fecit, ut si fortè interea dum ipsi hostilem ibi impetum sustinebant, qui Patauij Germanicum imperium amabant, arma cepissent, expectarent: sed hæc & omnis alia illorum spes erat inanis: quoniam in urbe tam repentino tumultu oppressa, & in quam multæ iam copiæ sese immiserant, nemo se commouebat: itaq; ab omnibus deserti, citò magna clade accepta, in arcem, Citadellamq; confugere compulsi sunt: quæ cùm non satis munitæ essent, intra paucas horas uictoris arbitrio se dediderunt: sicq; Veneti tota urbe potiti, ut tumultum sedarent & urbem conseruarent operam dederunt: cuius maxima pars aliorum imprudentia insolentiaq; illis amica facta erat: nec quisquam præter Ebræorum, & nonnullorum Patauinorum, qui se primi Veneti nomi-

nis hostes declararant domos, detrimentum accepit: qui dies Marinæ sacer, Venetijs publica lege quotannis uelut auspicatissimus imperijq; ipsorum recuperandi initium, festus habetur, solenniq; ritu celebratur. Tota uicina regio huius uictoriæ fama commota est: & maximum erat periculum, ne Vicentini per se idem facerēt, nisi Constantinus Macedo qui fortè fortuna non procul aberat, cum paucis quibusdam militibus eò ueniisset. Patauio recepto Veneti statim, quòd plebeiorum in oppidis hominum, & agricolarum animos sibi fauentes haberent, toto agro potiti sunt: eodemq; impetu Lineacū oppidum cum arce, ad ueronensem, patauinum & uicentinum agros turbandos locum ualde oportunum, expugnarunt. Prætera Marchesanam turrim, quæ octo passuum millibus Patauio distat, ad Rhodigiam polinesum inuadendam, & in Mantuani marchionis regionē irrumpendum aditum oportunum, expugnare conati sunt: sed quia Estensis cardinalis statim copias ad eam defendendam misit, ea potiri non potuerunt. Patauinus casus Galliæ regis trans alpes reditum, non, ut multi opinabantur, remoratus est: qui in discessu, Abiate cum Papiensi cardinale Pontificio legato nouū fœdus percussit, quo Pontifex atq; rex, mutua sibi defensione, ut quilibet ipsorum cum quouis alio principe, dummodo in huius fœderis fraudem nō ficret, fœdus inire posset, pacti sunt. Rex se nulli, qui Pontificij imperij subiectus, beneficiarius, quiue quouis modo ex Pontificatu penderet, patrocinaturum, uel deinceps in fidem suam, cunctis quæ ad eam usque diem suscepisset obliteratis, quēquam accepturum promisit: quæ res tanti regis dignitatem parum decebat: quoniam nō multo antè, cum

Ferra

Ferrarienſium dux ad eum uenisſet, quamuis primùm quòd pontificatus uexillũ ſe inſcio accepiſſet iratus fuerit, tamen deinde illi placatus, triginta aureorum numũ millibus acceptis, eum in fidem ſuam tutelamq; accepe-rat. Illud quoq; inter eos conuenit, ut epiſcopatus, qui tunc per omne regis imperium uacabant, ad Pontificis arbitrium tribuerentur: qui uerò intra certum tempus uacarẽt, ijs quos rex nominaſſet traderentur: cui ut magis ſatisfaceret Pontifex per eundem Papienſem cardinalem Albienſi epiſcopo ſacræ purpuræ priuilegiũ misit: ſeq; illum quamprimum Romam uenisſet, eius dignitatis inſignibus ornaturum promiſit. His in hunc peractis modum, rex ſine mora ex Italia magnam ex tam plena celeriq; aduerſus Venetos uictoria gloriam ſecũ in Galliam referens, profectus eſt: & tamen ut in rebus diu expetitis homines ferè nunquam ijs adeptis, eam iucunditatem felicitatemq; quam ſibi prius propoſuerãt, inuenire ſolent, neq; maiorem animi tranquillitatẽ retulit, neq; res ſuas magis in tuto collocauit: ſuim maiorũ ſibi periculorum ac turbarum meſſem paratã uidebat: & quid ſibi in recenter exortis motibus ſtatuendum eſſet, magis animo dubius erat, ſi res Cæſari feliciter ſuccederent, multo magis illum metuebat, quàm prius Venetos timuiſſet: ſin Venetorum potentia reſurgere inciperet, in perpetuo metu, perpetuiſq; ſumptibus, ut res illis ademptas conſeruaret, uerſari cogebatur: neq; hoc ſolum, ſed & Cæſarem militibus & pecunia iuuare oportebat: quẽ ſi deſeruiſſet, ne cum Venetis in ſe fœdus iniret, atq; Hiſpanus, & fortaſſe etiã Pontifex ad idem concurrerẽt, metuendũ erat: neq; ad Cæſaris amicitiam conſeruandã mediocria auxilia requirebantur, ſed ea

eiusmodi esse oportebat, quibus victoria in Venetos pote
retur: ea uerò præterquā quòd magno cum detrimen
to suppeditabantur, ipsum in eadem Cæsaris potentiæ
pericula conijciebāt: quæ dum cogitaret, primùm utrū
Pataui narum rerum mutatio sibi molesta an grata esse
deberet dubitauerat: sed postea, securitate qua si Vene
ti cōtinentis imperio spoliarentur frui posset, cum mo
lestijs atq; periculis, quæ ex Rom. regis potentia metue
bat, & cum Veronæ, quam utpote ad Germaniæ motus
reprimendos oportunam summoperè exoptabat, ab il
lo egestate coacto, precio adipiscendæ spe comparatā,
tandem res eo statu esse, ut bello, quemadmodum fu
turum uerisimile erat, diu inter Cæsarem & Venetos ui
gente, utraq; pars assiduis sumptibus defatigata uires
amitteret, sibi tutius utiliusq; ducebat: qua in sententia
fœdere cum Pontifice icto multo magis cōfirmabatur,
quia nullum secum fœdus amicitiamq; firmam seruatu
rum sperabat: tamen in Veronensium finibus septingē
tos cataphractos Palicia duce, ut Cæsaris tam in rebus
partis tuendis, quàm in ijs quæ Veneti possidebant, in
uadendis uoluntatem sequerentur reliquit: quorum Vi
centiā ex Cæsaris iussu profectione, ueronenses res quæ
ob parvum præsidium in periculo non mediocri uersa
bantur, in tuto sunt collocatæ: & Venetus exercitus,
qui ad Citadellam castra locarat, inde discessit. Ante
regis discessum alius casus Venetis propitius contigit:
equitibus namque illorum qui Lineaci erant, assiduè to
tam regionem ad Veronæ portas usque percurrētibus,
& maxima illis incommoda afferentibus, quos milites,
qui Veronæ erant, cum non plus quàm ducenti equites
& septingenti pedites essent, impedire non poterant,

Triden-

Tridentinus episcopus qui pro Cæsare ei urbi præerat, cum Lineaci castra admouere statuissent, Mantuanum accersiuit: qui ut apparatus expectaret, cum equitum turma quam ab rege habebat, castris ad Scalam insulam Veronensis agri uicum satis magnum, neque muris neque ullo munitionis genere septum positis, dum ibi nihil suspicans moratur, omnibus belli ducibus, quàm in omni tempore & loco sic uigilantes ac parati esse debeant, ut proprijs uiribus freti, nec longinquitate, nec debilitate hostium se tutos esse putent, insigne exemplũ dedit: nam quum Mantuanus cum nonnullis ueneti exercitus Græcis equitibus egisset, ut cum in locum ad se uenirent, quo ad sua stipendia transirent, ipsi uerò statim eam rem ducibus suis patefecissent, hacq; occasione illum repentè adoriri statuissent, Lucius Maluetius cum ducentis expeditis equitibus, & Citolus Perusinus cum peditibus octingentis, clàm Patauio Lineacum profecti, & copijs quæ Lineaci erant, mille & quingentis agriculis sibi adiunctis, & aliquot equitibus qui creberis uocibus Turcum (id erat Mantuani cognomen) ut expectatos Græcos aduentare opinaretur inclamarẽt præmissis, ad constitutam diem matutino tempore sub auroram, ad Scalæ insulam nemine quicquam suspicante peruenerunt: & sine impedimento ingressi, cum omnes rulites, & reliquos Marchionis famulos ac domesticos sine excubijs dormientes inuenissent eos diripuerunt: ubi inter ceteros captus fuit Boissius Marchionis uicarius, Rotomagensis nepos, & Marchio tumultu percepto, cum ferè nudus per fenestram euasisset, seqke in saginæ agro (granisue milij cuiusdam rusi procericq; admodum culmi genus est) occultasset, ab eiusdem

loci agricola, qui pro communi incolarum ardore Venetorum commodum propriæ utilitati præferens, dum simulanter ingentibus marchionis promissis auditis, se ut illum seruaret operam dare fingit, contrarium facit, hostibus proditus fuit, unde Patauiũ, inde Venetias perductus, maxima totius ciuitatis lætitia in Marciæ ædis turriculam coniectus fuit. Cæsar Venetorum progressus nulla adhuc ex parte impediuerat, impediebatúe, quòd nondum tantas copias haberet ut in campis castrametari auderet, & multos dies in Vicentinis saltibus occupatus fuerat, ubi montani homines ueneti nominis studiosi, locorum angustijs freti, manifestè ab eo defecerant: deinde cum in planitiem descẽderet, Patauina defectione iam secuta, non sine suo periculo in innumerã agrestium multitudinem, qui illum munito in loco qua ei iter erat expectabant, incidit, unde cum eos expulisset, ad Scalam Vicentini agri, cuius uenetus exercitus magnam partẽ recuperauerat, & Serraualle alicuius momenti loco expugnato, magna in Germanos crudelitate usus fuerat, peruenit Maximilianus, & intra paucos dies Serraualle recuperato, eadem in Italos milites, & regionis incolas immanitate usus est: sic cum nondum eius uires auctæ essent, paruis rebus gerendis sese exigua cum Cæsarei nominis dignitate existimationeq; implicabat, modò hoc castellum, modò illud oppugnans, et (ut semper eius cogitationes uiribus & occasione maiores erant) ceteris fœderatis, ut omnium coniunctis uiribus, maritimis etiam Galliæ atq; Aragoniæ regũ classibus cum pontificijs triremibus, quæ tunc simul erant, præter terrestres apparatus adhibitis, Veneta urbs oppugnaretur, proponebat. Quod etsi in cameracẽsi fœdere

dere tractatum nõ fuisset, Galliæ rex, dummodo huiusmodi conditiones proponerentur, ut eius expugnationis commoda in omnes socios redundarẽt annuisset, sed Pontifici id molestum erat: Hispanus uerò & tunc & aliàs cum diutius id negocium agitatũ fuit, semper quia Galliæ regi utile fore censebat, rem quasi ab æquitate, honestateq; uehementer alienam detestatus reiecit. Sed dum Patauinus, Vicentinus, & Veronensis ager Germanorum atq; Italorum armis ita uexantur, miserius etiã Carni atq; Istri qui Venetorum imperio parebant lacerabantur: quoniam Analtensis princeps Cæsaris iussu, cum decem militum millibus ex ijs qui in prouincijs Cæsaris imperabantur, Iulijsorũ ingressus, ubi frustra Mõtisfalconis expugnationem tentasset, Cadorum oppidũ cum arce magna cum defensorum cæde expugnauit: & uicißim aliquot expediti Venetorum equites, multis regionis incolis ipsos sequentibus, Valdiseriam oppidum ui ceperunt, & Bellana, ubi nullum erat Germanicum præsidiũ, deditione potiti sunt: ab alia uerò parte Bronsuicensium dux & ipse à Cæsare missus, cum Vtina, nobilißimo Forijulij oppido potiri nõ potuisset, ad Ciuitale Austrium oppidum edito loco, ad Natisonẽ fluuiũ situm exercitum duxit: cuius custodiæ Federicus Cõtarenus paruo cum præsidio, sed populi ad defensionem promptißimi uiribus fretus præerat: cui cum Io. Paulus Gradinicus Forijulij præfectus, cum octingentis equitibus & quingentis peditibus auxilio ueniret, ab Germanis militibus fugatus est: & tamen quãuis Ciuitale tormentis concußissent, neq; feroci oppugnatione, neq; eorum qui ipsis auxilio ueniebant in fugam coniectorum fama expugnare potuerunt: & in Istria Christophorus

Frangipanis ad Vermineum castellũ uenetos magistratus quos regionis incolæ sequebãtur fregit: cuius secundi successus occasione totam regionem cladibus incendijsq; cõpleuit: & Castellonouũ cum Raspruchio oppido occupauit: quare Veneti Angelum Triuisanũ classis præfectum cum sexdecim nauibus longis eò miserunt; qui Flumine oppido primo aduentu expugnato, Tergestis expugnationem tentauit: quod eum nõ succederet, Raspruchiũ ui recuperauit: deinde Carnorũ atq; Istriæ statu flebili relicto, cum triremibus Venetias uersus se recepit: nam cum modò Veneti, modò Germani in ijs prouincijs superiores essent, quæ oppida prius hi ceperãt, atq; diripuerant, mox illi rursum recuperabant diripiebantq;, quæ calamitas subinde recurrebat: itaq; cum hominum fortunæ & corpora semper his aut illis prædæ esset, uniuersa regio miserè absumebatur uastabaturq;. Quibus in profanorum armorũ motibus Romæ de sacris armis disputabatur: quo iam ante Patauium recuperatũ, sex ueneti senatus oratores, uestitu, modisq; ad miserationem cõpositis, uenerant: qui cum maximo fastu & pompa, uniuersaq; ipsis obuiam accurrente curia, eam urbem ingredi consuessent, tunc nõ modò neq; honorificè accepti, neq; ullo comitatu fuerãt, sed noctu (sic enim Pontifex uoluit) ingressi, neq; ad eius conspectum admissi sunt: sed in neapolitani cardinalis ædibus, cũ ipso & alijs cardinalibus, antistitibusq; quibus id negocium commissum erat, colloquebãtur: Romanorum, Galliæ ac Hispaniæ regum legatis, ne sacris interdictis eximerentur, uehementer adnitentibus: & contrà Eboracensi Archiepiscopo, ab Henrico VIII, qui ante paucos menses patri suo Henrico VII defuncto successerat,

uat, hanc præcipuè ob causſam miſſo, palàm pro ipſis agente. Sed longè maiorum rerum expectatio hoc tempore omnium mortalium animos occupabat: quoniam Cæſar omnibus uiribus ſuiſq; quæq; à multis concedebantur collectis, potentiſſimũ exercitum quo Patauiũ oppugnaret præparabat: at uenetus ſenatus, ut qui ſalutẽ ſuam prorſus in eius urbis deſeſione ſitã exiſtimaret ſumma diligentia rebus ad eam defendendã neceſſarijs apparandis incumbebat: ac præter eos milites qui ad Tauriſi præſidium iam deſtinati erant, exercitum ſuum cum omnibus ijs copijs quas undiq; cogi potuere, in eã urbem immiſit: ingentem præterea uariamq; tormentorum uim, omnis generis commeatum in multos menſes comportarãt, & agricolarum fabrorumq; innumeram multitudinẽ in eam adduxerant: quorũ opera, præterquàm quòd aggeribus & magna lignorum ferramentorumq; copia, ne ijs aquis quæ prope Liminum oppidum Patauium deducuntur, priuarẽtur, proſpexerant, urbis mœnia mirum in modum munierant, quotidieq; municbãt: & quamuis tales eſſent apparatus, ut uix maiores exoptari poſſent, nihilominus in tam graui re illius ſenatus ſolicitudo anxietasq; incredibilis erat, ſenatoribus neq; interdiu neq; noctu, de ijs quæ opportuna fore ducebãt cogitare, admonere, referre, intermittẽtibus quibus de rebus cum ſingulis propè momẽtis in ſenatu ageretur, Leonardus Lauredanus dux, uir ætate, & tãti gradus, in quo iam multos annos ſederat, dignitate uenerandus, ſtans in hanc ſententiam uerba fecit:

Si (ut omnibus notiſſimum eſt) præſtantiſſimi ſenatores, in patauinæ urbis conſeruatione, nõ modò imperij recuperandi, uerumetiam libertatis noſtræ conſeruan-

dæ ſpes omnis ſita eſt: & contrà, ſi eius iacturam huius noſtræ patriæ certiſſimum, extremumq; exitium ſequitur, apparatus ad hunc uſq; diem factos, quamuis maximi & admirandi ſint, neq; ad eius urbis ſecuritatẽ, neq; ad noſtræ reipub. dignitatem idoneos eſſe neceſſariò fatendum eſt: quoniam in tanti momenti, tantiq; periculi re, apparatus tales eſſe, ut Patauium defenſum iri maxima ſpes haberi poſſit, nequaquam eſt ſatis: ſed huiuſmodi apparatus eſſe oportet, ut quatenus humana diligentia atq; induſtria prouideri poteſt, eam ab omnibus caſibus quos aduerſa fortuna, quæ cùm in omnibus humanis rebus, tum maximè in bello dominatur, ex tempore parêre poſſit, tutã atq; incolumẽ præſtaturos, certò nobis perſuadere poſſimus: nec uerò priſca Veneti nominis fama & gloria dignũ conſilium eſt, publicam ſalutẽ hõnorem, noſtramq; & coniugum ac liberorũ noſtrorum uitã, peregrinorũ hominum & mercenariorũ militum uirtuti prorſus à nobis cõmitti, noſq; ipſos nõ ad eam pectoribus lacertiſq; noſtris defendendam ſponte omnes accurrere. nã ſi nunc urbs illa non ſuſtinetur, nullus nobis deinceps pro nobis ipſis laborãdi, nõ uirtutis noſtræ declarandæ, non opum noſtrarum pro ſalute noſtra exponendarum locus relinquitur. quocirca dũ patriæ noſtræ iuuãdæ nundũ tempus effluxit, nulla opera, nullus conatus prætermittẽdus eſt: nec tamdiu expectãdũ, donec ijs qui fortunas noſtras diripere, ſummaq; immanitate ſanguinẽ noſtrũ haurire cupiũt prædæ ſimus: neq; enim patriæ ſalus publicũ modò bonũ cõprehẽdit, ſed cũ reip. ſalute, ſimul & priuatorum omnium cõmoda ſalusq; agitur: quæ ita inter ſe apta cõnexaq; ſunt, ut alterũ ſine altero ſtare nõ poſſit: cadẽte enim rep. & in ſeruitu-

uitutem ruente, quis priuatorum fortunas, honores, uitam, hostium auaritiæ, libidini, crudelitati, prædæ relinqui ignorat? Verùm etsi in reipublicæ defensione nihil aliud præter patriæ salutem contineretur, nónne id generosis ciuibus dignum præmium apud homines gloria splendoreq; plenum, ac Deo gratum? est enim uel philosophorum sententia, omnibus qui patriam iuuerint, conseruarint, auxerint, certus in cœlo ac definitus locus ubi beati æuo sempiterno fruantur: & quæ nam patria unquam fuit, quæ à suis filijs magis iuuari conseruariq; digna fuerit quàm hæc nostra? quæ inter omnes uniuersi terrarum orbis ciuitates principatũ obtinet, & per multa secula obtinuit: ex qua eius ciues maxima innumeraq; commoda, emolumẽta, honoresq; percipiunt: quæ siue naturæ dotes, siue ea quæ secundæ fortunæ ferè perpetuam amplitudinem ostendunt, siue ea ex quibus incolarum, animi uirtus, nobilitasq; elucet inspicias, admirabilis est: eius etenim situs maximum stuporem hominum mentibus affert: sola ex omnibus quas sol uidet, in salsis undis posita: cuius partes omnes ita coniunctæ sunt, ut eodem tempore, & aquæ commodis, & terræ amœnitate perfruatur: quodq; non in continenti sita sit, à terrestribus iniurijs tuta, & quia non in alto mari est, à maritimis incursionibus libera: quæ uerò sunt admiranda, tum publica, tum priuata ædificia incredibili sumptu magnificentiaq; extructa, ornatissimisq; ac peregrinis marmoribus, alijsq; raris lapidibus, ex omnibus orbis terræ partibus in hanc urbem aduectis referta: mitto eximias picturas, statuas, sculpturas, tessellata & uermiculata opera: taceo tot pulcherrimas columnas, aliaq; huiusmodi innumera. Quæ ue-

rò ciuitas hodie reperitur, ubi maior peregrinarũ gentium concursus? quorum alij ut in hac libera & ferè diuina patria tutò uitam degant, alij ut sua commercia exerceant se conferunt: hinc Venetiæ uarijs mercibus negociationibusq; redundant, hinc ciuium nostrorum opes, hinc reipublicæ ex solo huius urbis ambitu tanta uectigalia, quãta multi reges ex suis integris regnis nõ habent: præterea nunc in omni scientia ac disciplina eruditorum hominum copiam, ingeniorum bonitatem, uirorum uirtutem: ex qua cum alijs dotibus coniuncta, rerum ab hac rep. nostrisq; hominibus gestarum, quibus nulla maiores post Romanos patria gessit, gloria nata est: nihil dico quàm admirandum sit eam urbem in qua nihil ad uictum oritur, quæq; habitatoribus sit frequentissima, omnium rerum copia circumfluere. Euenerunt huius nostræ ciuitatis auspicia in his sterilibus nudisq; scopulis coarctata: nihilominus nostrorum hominum uirtus, primùm in proxima maria & circumiecta oppida protensa: deinde felicioribus successibus, in remotiora loca prouinciasq; dilatata, ad extremas usque orientis partes prouecta, tantum terra mariq; imperiũ est adepta, idq; tandiu obtinuit, fuamq; potentiam ita auxit, ut quum diutissimè reliquis omnibus Italiæ ciuitatibus formidabilis esset, ad eam deprimendam omniũ Christianorum principum fraudes uiresq; concurrere necesse fuerit: quæ proculdubio dei opt. max. ope facta sunt, quoniam iuris quod in hac ciuitate omnibus æquè administratur, iustitiaq; fama per terræ orbem uniuersum celebratur: ad cuius solius nomen, multæ se sponte gentes populiq; imperio nostro subiecerunt: & cui ciuitati, cuiùs imperio patria nostra erga Deum opt.

max.

max. pietate, religioneq; cedit? ubi tot sunt sacra uirorum ac uirginum collegia? tot magnificentißimis præcioßißimisq; ornamentis, uaßis tanta admiratione dignis, apparatibusq; diuino cultui dicatis referta tẽpla? ubi tot sunt pauperum gratuita hoßpicia, piaq; loca, in quibus incredibili sumptu, incredibili egenorum commodo charitas exercetur? quas ob res patria nostra merito reliquis omnibus præfertur: sed est & præter has, alia cauſſa, qua sola omnes suas laudes suamq; propriã gloriam superat. Habuit patria nostra eodem tempore & originem suam & libertatem: neq; unquam Venetijs ciuis aliquis natus mortuúsue est, qui non liber & natus & mortuus sit: neq; eius libertas unquam turbata fuit, tanta felicitate ex ciuili concordia manante: quæ sic in hominum pectoribus radices egit, ut eodem tempore senatum nostrq; consilia ingrediantur, et priuata dißidia controuerßiasq; deponant: huiusce rei cauſſa est administrationis forma, quæ ex optima quaq; reip. ratione temperata itaque compoßita, ut omnibus inßar suauißim: concentus, optima proportione ßibi inuicem reßpondentibus, tot iam seculis, sine ciuili seditione, sine armis, sine suorum inter se ciuium sanguine inuiolata immaculataq; perßiterit: quæ laus nostræ reip. propria est, quòd nec Roma, nec Cartago, nec Athenæ, nec Sparta, nec ulla ex ijs rebuß. quæ apud ueteres clariores fuerunt, maioremq; famam obtinuerunt, gloriari poteßt: imò talis reipub. forma apud nos reipsa conßituta cernitur, qualem illi, qui ciuili sapientia ceteris præßiterunt, neq; excogitare, neq; deßcribere unquam potuerunt. Huic igitur tanta, tamq; illuſtris patriæ, quæ diutißimè religionis propugnaculum, & Chriſtianæ reip.

lumen extitit, filiorum ciuiumq; suorum uirtus defuisse prædicabitur? & erit aliquis qui suam liberorumq; suorum uitam pro eius salute periculis obijcere recuset? quæ quum in Patauij defensione sita sit, quis erit qui nō ipsemet ad eam urbem tuendā uelit accurrere? & quāuis eas uires quæ ibi sunt ad eam tuendam idoneas esse certissimi essemus, nōnne ad decus nostrum pertinet, nónne ad ueneti nominis splendorem spectat, ut ubique terrarum cognoscatur, nos ipsos ad eam urbem defendendam & conseruandam accurrisse? Voluit huius ciuitatis fatum, ut pauciſsimorum dierum spacio tantum imperium è manibus nostris elaberetur: qua quidem in re non tam Fortunæ malignitatem accusare debemus (sunt enim omnium rerum, omniumq; regnorū communes casus) quàm quòd nostræ ad eam usq; diem inuictæ constantiæ obliti, quòd tot à maioribus nostris relicta generosæ uirtutis documenta gloriosa minimè recolentes, nimis repentina desperatione fortunæ istibus cesserimus: neq; eam uirtutē nos liberis nostris demonstrauerimus, quàm nobis patres nostri repræsentarūt. Nunc eius ornamenti, quòd si uiri esse uoluerimus, non amiſimus, sed dimiſimus, recuperandi occasio ad nos redit: nam si nos ipsos sponte periculis obijcientes, aduersæ fortunæ obuiam iuerimus, acceptam infamiæ notam delebimus cumq; priſtinam in nobis animi magnitudinē uirtutemq; minimè extinctam esse homines uiderint, is error potius fatali cuidam tempestati, cui nec humanū cōsilium, nec constantia repugnare posſit, quàm nostræ culpæ ignauiæue ascribetur. Quocirca si liceret ut omnes populariter Patauium iremus, ut absq; eius defensionis, ac reliquorum quæ grauiſsima urgent, negotiorum

rum publicorum detrimento hæc ciuitas per aliquot dies deseri posset, ego primus uestra sententia non expectata iter arriperem: equidē nescio qua in re postremos hosce senectutis meæ dies melius collocare possem, quàm præsens, & uidens tam præclaræ uictoriæ particeps fieri: uel (quod animus dicere horret) unà cū alijs mortem oppetendo, patriæ excidio superstes non esse: sed quia nec Venetiæ publico senatu, quo consulendo, prouidendo, & imperando non minus defenditur Patauium, quàm eorum qui ibi sunt armis, carere possunt: & inutilis senum turba ei ciuitati magis oneri quàm præsidio esset, nec ad quemuis euentum è re est, Venetias omni iuuentute nudare. Idcirco hortor atque suadeo, ut his omnibus de caussis eligantur ducenti patricij, è nostræ iuuētutis præcipuis, quorum quisq; secum amicorum & clientum qui arma tractare possint, numero quem cuiusq; facultates ferent, se Patauium conferant: ibi quandiu ad eius ciuitatis defensionem necesse fuerit mansuri: duo mei liberi cum magno comitatu, id quod ego pater illorum & princeps uester primus ad uos retuli, primi exequentur: quorum corpora in tam graui periculo libenter patriæ deuouco: sic eò ciuitas securior erit: sic qui illic sunt mercenarij milites, iuuenes nostros, ad uigilias, omniáq; militaria munia alacres conspicientes, incredibilem lætitiam alacritatemq; concipient: certè persuasi, cum filij nostri ipsis coniuncti sint, nos nullum apparatum, nullúmue conatū prætermissuros. Iuuenes & ceteri qui non ibunt, hoc exemplo ad omnes labores periculaq; ubi opus fuerit subeūda eo magis accendentur uos Senatores. quorum dicta factaq; toti ciuitati exemplo & in oculis sunt, quisquis

uestrûm idoneas facultates habet, ut liberi uestri huic numero inserantur inter uos certate, quo tantæ gloriæ participes fiant: ex hoc enim non modò Patauij securæ & certa defensio constabit, uerumetiam hanc apud omnes gentes gloriam nobis conciliabimus, nempe nos eos esse, qui cum propriæ uitæ periculo omnium totius terrarum orbis dignissimæ nobilissimæq; patriæ libertatem salutemq; defendimus.

Maxima attentione & approbatione principis cõsilium, auditum et summa celeritate perfectum fuit: quo factum est, ut uenetæ iuuentutis patriciorum flos, singuli quãplurimis amicis familiaribusq; rei bellicæ idoneis collectis, Patauium proficiscerentur, omnibus reliquis nobilibus, & innumera aliorum multitudine eos ad naues usque comitantibus: qui omnes tantam ad patriam iuuandam propensionem summis laudibus celebrabant, & pijs uotis prosequebantur: nec minore omnium lætitia & plausu Patauij accepti fuerunt, ducibus atq; militibus, hos nobiles iuuenes, quòd quum nec laboribus nec militiæ periculis exercitati essẽt, patriæ charitatem propriæ saluti anteponerẽt, laudibus in cœlum usque ferentibus: atque ita mutuis cohortationibus accensi, lætissimis animis Cæsaris aduentũ expectabant: qui copias ex multis partibus confluentes colligens, ad Brentæ põtem ad tertium à Patauio lapidem uenerat: & Limino expugnato, cursuq; aquarum impedito, tormenta ingentis magnitudinis & innumera ex Germania expectabat: ex quibus cum pars Vicentiam esset aduecta, & Philippus Roßius, Federicusq; Gonzaga Bozolus cum ducentis expeditis equitibus, ut ea comitarentur ijs obuiam processissent, ab quingentis leuis arma-

turæ

maturæ equitibus, qui ruſticis toto eo bello Venetis mirum in modum ſtudentibus, itineris ducibus, Patauio egreſſi erant, ad quintum ab Vicentia lapidem fuſi ſunt, & Philippus captus, Federicus uerò uix noctis beneficio pedes, & linteæ tantum tunica interiore indutus euaſit. A Brentæ ponte Maximilianus, ut ſibi commeatus oportunitatem magis patefaceret, duodecim paſſuum millibus Rhodigiam Polmeſum uerſus ab urbe receſſit, atq; Ateſte caſtello expugnato atque direpto, ad Monſilicium exercitum duxit: ubi quum oppidum quod in planitie eſt deſertum reperiſſet, ſecundo die arcem in edite rupis apice ſitam expugnauit: deinde Montagnana deditione potitus eſt: unde Patauium uerſus regreſſus, ad Baſſanelli pontem prope Patauium caſtra locauit: ibiq; Brentam quæ inde Patauium fluit auertere friuſtra conatus eſt: quo in loco quum omnia tormenta & apparatus quos expectabat conuecta eſſent, omnibus copijs, quæ in uaria loca erat diſtributæ, collectis, cum omni exercitu urbi appropinquauit et quatuor pedum millibus in eo ſuburbio, qui ſanctæ crucis dicitur, collocatis, oppugnationē ab ea parte aggredi in animo habebat: ſed poſtea ciuitatem eo in loco ſitu, muro, alijſq; operibus munitiorem eſſe certior factus, & quia etiam in illis caſtris magna à Patauinis tormentis clade afficiebatur, ad portam quæ Portellam dicitur, et Venetias reſpicit, quia urbem ab ea parte minus munitam eſſe audiebat, et ut auxilia quæ nauibus uel terreſtri itinere Venetijs mitti poſſent impediret, omnes copias tranſferre ſtatuit: ſed quum ob loca paluſtria & aquas totam regionem inundantes, niſi longo circuitu eò peruenire non poſſet, ad Boualentæ pontem ſeptem paſſuum mil-

libus procul à Patauio uenit: ubi sunt paschua ad Bachilionem amnem, qua ad mare uergit, inter Patauium & Venetias sita: quem in locum, quia aquis circundatus, & in tutissima Patauini agri parte est, tria rusticorum millia cum ingenti pecorum multitudine se contulerant: qui à primo Hispanorum atq; Italorum peditum agmine oppressi, omnes penè uel cæsi uel capti fuerunt: neq; per duos proximos dies aliud factum est, nisi quod totam regionem, pecorum infinita copia refertissimam, excursionibus percurrerunt: & in Brenta multas naues quæ commeatum Patauiū uehebant ceperunt: tandem decimoquinto Septembris die, ubi tantùm temporis inutiliter consumpsisset, & hostibus urbis munitæ commeatuq; replendæ spacium dedisset, Patauio ad Porteli portam copias admouit. Italia, nec ea ætate, nec fortè multis superioribus ullam oppugnationem, quæ cùm ob urbis nobilitatem, tum ob res grauissimas quæ eius uel uictoriam uel iacturam consequuturæ erant, maioris expectationis, & in quam magis mortalium oculi conuersi essent, tentari uiderat: Patauium enim nobilissima & antiquissima urbs, Gymnasij præstantia celebris, triplici muro circundata, & quam Brenta atq; Bachilio amnes alluunt, ambitu fortasse tanto, quanta alia uel è maximis Italiæ urbibus, in fertilissimo solo, salubri ac temperato cœlo sita: quæ quamuis iam supra centum annos Venetorum qui Carrarienſibus exactis imperio præmeretur, tamen superba atq; ampla ædificia, multaq; antiquitatis uestigia memoranda retinet, ex quibus pristina urbis amplitudo splendorq; cognoscitur: & ex tantæ urbis expugnatione uel defensione, non modò Germanici imperij in Italia firmamentum

imbecill

imbecillitasue, uerumetiam quid de ipsa Veneta urbe futurum esset pendebat. Patauio namq; defenso, illa respub. maximis diuitijs referta, & promptißimis animis in se ipsa coniuncta, neq; mutationibus quibus principum res subiectæ sunt obnoxia, facilè se breui tempore magnam imperij sui partem recuperaturã sperare poterat: idq; eo magis, quia maxima pars eorum qui res nouas exoptauerant, cum ea quæ sibi proposuerant, in ijs minimè reperissent, & quantum moderata Venetorum administratio, à germanico imperio, ab Italorum moribus alieno ac perturbato differret, edocti, atq; eo etiam magis belli confusione ac detrimentis excitati, ad priorem dominatum oculos conuertere incipiebãt: & contrà Patauio amisso, Veneti omnem suæ reip. splendorem redintegrandi spem amittebant: quinetiam timendum erat uehemẽter, ne ipsa ueneta urbs tanto imperio spoliata, & publicis uectigalibus imminutis, totq; bonis quæ priuati ciues in continenti possidebant amißis, multis opib. uacua, uel se ab hostibus sociorum principum armis defendere nõ posset, uel saltem progressu temporis, nõ minus Turcarũ, quos tot in locis finitimos habẽt & cum quibus continenter est illis aut bellum, aut infida & male secura pax, quàm Christianorum principũ præda fieret. Sed non minor erat hominum hæsitatio, quoniam ualidißimi apparatus qui utrinq; cernebãtur omnium mentes oppugnatione, an propugnatio felicio rem euentum esset habitura incertas ancipitesq; detinebant. In Cæsaris nanq; exercitu præter septingẽtos Gallie regis cataphractos, quibus Palicia præerat, erant ducenti grauis armaturæ equites à pontifice, totidem à Ferrarienſium duce sub Estensi Cardinale, quamuis nõ-

dum controuersiæ inter illos sedatæ essent, missi: & sex centi Itali grauis armaturæ equites sub uarijs ducibus ab ipso conscripti. Nec minor erat peditatus q̃ equitatus neruus: habebat enim decem & octo Germanorũ, sex Hispanorum, sex item ex uarijs gentibus uoluntariorũ militum, & duo Italorum, quos Estensis Cardinalis eodem nomine proprijs sumptibus ducebat, millia: sequebatur incredibilis tormentorum apparatus, & reliquarum ad belli usum ingens rerum copia, cuius partẽ rex Galliæ miserat: & quamuis proprij eius milites plerũque stipendia non acciperent, nihilominus ob tanti Imperatoris magnitudinem autoritatemq;, & ob Patauij expugnandi diripiendiq;, & ea omnia quæ adhuc Veneti possidebant, ipsis prædæ futura, spem, non ideo illum deserebant: imò numerus quotidie augebatur, cum præsertim omnes scirent, illum natura largissimum, atque erga suos milites humanissimum, non auaritia seu uoluntate, sed inopia stipendia non persoluere. Tam potens erat Cæsareus exercitus, & si nõ modò ex proprijs uerumetiam ex aliorum uiribus auxilijsq; collectus: uerùm quatenus ad Patauij propugnationem necesse erat non minus potentem exercitum Veneti in ea urbe habebant: erant enim sexcenti grauis, mille & quingenti leuis armaturæ, item mille & quingenti Græci equites, quibus Pitiliani comes omnibus præerat: Bernardinus uerò Montonius, Antonius Pius, Lucius Maluetius, Ioannes Græcus, clari peritiq; duces, alijq; minores suas singuli turmas ducebant. Huic equitatui accedebant duodecim ex totius Italiæ exercitatissimis optimisq; peditum millia, Dionysio Naldio, Citolo Perusino, Lactantio Bergomate, Saccocio Spoletano, & multis aliis duci-

lijs ducibus: decem Illyricorum, Græcorum, & Epirotarum, quos Albanenſes uocant, peditum millia, ex naualibus turmis educta: in quibus & ſi magna, inutilis, & ferè collectitia turba eſſet, erat tamen aliqua pars utilis: præter hos erant Veneti adoleſcentes, cum ijs qui eos ſequuti erant, qui & ſi ob nobilitatem, & erga patriam pietatem clariores quàm alias ob cauſſas eſſent, nihilominus, quia prompte ſe periculis obijciebant, alijſq; exemplum præbebant, minimè parui erant momenti. Præter milites omnes quoque reliqui neceſſarij apparatus abundabant: ingens tormẽtorum numerus, mira omnis generis commeatus cõpia, quia non minus regionis incolæ in frugibus ſecuritatis ſuæ gratia eò cõportandis, quàm Veneti magiſtratus in procurando & imperando, ut aſſiduè uenirent, ſoliciti fuerãt: & penè innumera agreſtium multitudo, qui precio conducti nũquam operã intermittebant: adeò ut ea urbs tanto propugnatorum numero atq; uirtute munitiſſima, mirum etiam in modum omnibus in locis refecta atque munita eſſet: aquam enim quæ circum Patauina mœnia fluit, ad magnam altitudinem per totam foſſam undequaq; auxerant: & ad omnes urbis portas, alijſq; in locis opportunis multa propugnacula extrinſecus, ſed mœnib. coniuncta, quæq; aditum ab interiori parte præberent, cõſtruxerant: unde tormentis innumeris, qui in foſſam ſe demiſiſſent, petebãtur: & ne propugnaculis fortè amiſſis ciuitas in periculo eſſet, omnibus ſubter cuniculos egerant: & multa uaſa tormentario puluere referta, ut cum amplius defendi nõ poſſent, euerti, & in altum tolli poſſent, immiſerãt: nec ueteris muri magnitudine firmitudineq; prorſus freti, etſi prius eum diligenter inſpe-

xissent,atq; ubi opus erat reparassent,pinnasq; deiecissent,tamen ab interiori parte arboribus aliaq; materia per totius urbis ambitum septa quædam à muro quanta ipsius erat crassitudo remota conficerant:idq; uacuũ quod inter urbis muros septaq; intererat, ad muri usq; summitatem terra ingesta,bencq; solidata expleuerãt: cumq; hoc admirabile opus incredibilisq; laboris, quo ingens hominum multitudo se exercuerat, nondum ijs quibus urbis tutela fuerat demandata omnino satisfaceret,muro in hunc modum aucto ac duplicato, fossam sexdecim altam ulnas totidemq; latam duxerant: quæ cum in imo angustior esset,atq; in omni parte subterraneas casas ac turriculas tormẽtis instructas haberet, urbem sic muniebat,ut capi nullo posse modo uideretur. Hæc autem ædificia ualli instar erant,cuniculis subteruacua,eo modo constructa,ut ignis impetu euerti facilè possent:nihilominus ut ad omnia paratiores essent, post fossam,eiusdem uel maioris amplitudinis aggerẽ, qui quantũ urbs ipsa,paucis locis ad quæ tormenta nullo modo dirigi posse cernebatur,exceptis patebat,tantum extendebatur,crexerunt:ante quem aliud munimẽtum construxerunt septem ulnarum: quo qui aggerem tuebantur ab hostilibus tormentis tuti redderentur: & ut militum ciuiumq; animi tantis apparatibus munitionibusq; promptè responderent: Pitilianus omnibus in D. Antonij campum conuocatis, & grauibus ac uirilibus uerbis ad salutem honoremq; suum tuendũ cohortatus,se ipse cum omnibus ducibus exercituq; uniuerso & Patauinis ad extremum usq; spiritum eam urbẽ optima fide atq; constanter defensuros, inuiolabili sacramento obstrinxit. Cum tanto igitur apparatu, con-

tra

tra tantum apparatum Cæsaris exercitus sub Patauij muros succeßit, & à Portelli porta ad eam quæ à sanctis omnibus nomen habet, qua Taurisum itur, castrametatus est: eaq; ad Codalungæ portam, quà Citadellã iter est, usq; protendit: ita ut tria passuum millia in longitudinem occuparent: ipse uerò ad Helenæ, duobus ab urbe stadijs, & ferè in medio Germanici peditatus Prætorio suo posito, cum omnibus pro castrorũ gentiumq; uarietate quid faciendum esset iniunxisset, tormẽta collocari iußit: quæ, quia innumera erant, & nonnulla ingentis ac penè incredibilis magnitudinis, & quia tota castra, ac præsertim ea loca in quibus tormenta collocare nitebantur, ab urbis tormentis magnopere infestabãtur, sine multo tempore, atq; indefesso labore, quamuis ille animo inuictus, & laborum patientißimus, dies noctesq; per omnia loca discurrens, omnibusq; rebus præsens, ut res perficerentur maxima cura urgeret, collocari non poterant: iam tormenta ferè omnia erant collocata, eodemq; die Galli & Germani pedites ab ea parte cui Palicia præpositus erat, portæ propugnaculum, potius tentandi quàm instructa acie pugnandi gratia, oppugnarunt: quod cum strenuè defendi animaduertissent, nec mora, in castra redierunt. postero die tormenta ubiq; muros ferociter quatiebant: quorum pleraque cùm ob inusitatam magnitudinem, tum ob pulueris copiam, aggeribus munitionibusq; transgreßis, mœnibus proximas ædes diruebant: & iam multis in locis amplum muri spacium disiectum erat, & propugnaculum quod ad omnium sanctorum portam erat, ferè funditùs cõuulsum: nec tamen aliquod in ijs qui intus erat metus indiciũ apparebat, qui tormentis omnẽ exercitũ infesta-

bant: & Epirotæ qui forti animo castris in suburbijs positis, in urbe castra habere noluerant, atq; alij expediti equites, excursionibus assiduis omnia infestantes, modò à fronte, modò à tergo ad hostilia castra usq; procurrebant: & nunc cõmeatus impedimentorumq; præsidia inuadebant, nunc per totam regionem excurrẽtes atq; diripientes, omnia itinera præter id quo Patauio ad Aponis balnea itur, infesta reddebãt, & nihilominus castra commeatu abundabant: cuius ubiq; & domus & agri erant pleni: quia neq; incolarum metus, neq; Venetorum solicita diligentia, neq; innumera à militibus utriusq; partis illata detrimenta, illius amœnissimi uberrimiq; agri eximiam copiam exhaurire potuerant. Lucius quoq; Maluetius illis diebus cum multis equitib. ut quadraginta aureorum millia quæ Venetijs mittebantur introduceret, egressus est: qui etsi hostes in nouissimum eius agmen, dum redirent, impressionem fecerint, cui nonnullorum ex suis cataphractis iactura, pecuniã integram introduxit. Nono die tormenta tantum effecerant, ut illis ulterius procedere minime necessariũ uideretur: ideo sequenti die, exercitus acie instructa, ut in mœnia insiliret, prodijt: sed cum urbis propugnatores eadem nocte fossæ aquam quæ prius depressa fuerat iterum auxisse animaduertissent, neq; Cæsar milites in manifestissimum periculũ conijcere uellet, omnes in castra redierunt. Aqua rursum diminuta, postero die propugnaculum quod ad Codalungæ portæ angulum erat, paruo successu oppugnari cœptum est: quare Cæsar cũ summam diligentiã, ut id expugnaret, adhibere statuisset, tormẽta quæ in parte Gallorum, qui inter omnium sanctorum, & Codalungæ portas castra habebant, collo cata

locata erant, contra id direxit: quibus cum partem eius diruisset, post biduum Hispanos Germanosq; pedites, cum nonnullis grauis armaturæ equitibus equis relictis oppugnationem tentare iussit: illi uerò ferociter pugnantes in propugnaculum cõscenderunt, & duo signa ibi fixerunt: sed tam munita erat fossa, tanta propugnatorum uirtus, inter quos Citolus Perusinus, summa cũ laude dimicans, graue uulnus accepit: talis non modò tormentorum, uerumetiam lapidum, artificioſarumq; facum, aliarumq; machinarum erat copia, ut multis uulneratis, multisq; cæsis, celerrimè descendere coacti fuerint: quare exercitus qui ut propugnaculo, quemadmodum credebatur, capto, mœnia oppugnaret instructus erat, nulla re tentata arma deposuit. Cæsar hoc experimento facto, uictoriæ spem prorsus amisit: ideoq; cum discedere statuisset, ubi tormenta tutum in locum cõtulit, ad Liminum oppidum quod Taurisum uersus est, decimosexto obsidionis die se cum omnibus copijs contulit: deinde pluribus castris Vicẽtiam peruenit: ubi populo Vicentino sacramento obligato, & penè omni exercitu dissoluto, quia eius consilia factaq; succesſu caruerant: & multo magis quia & in exercitu, & per omnem Italiam mirifici sermones de eo spargebantur cõtemptus, Veronam petijt: neq; enim quin ut Taurisio nõ potiretur, & Patauium amitteret eius culpa factũ esset dubium erat: pari quoq; ratione eius aduentus tarditate Patauinam expugnationem difficilem factam: hinc enim Venetos ad militem comparandum, Patauiũ commeatu cumulandũ, & admirabiles illos apparatus munitionesque faciẽdas tempus habuisse: neque ipse hanc causſam quo minus ea urbs expugnari posset, fuisse ne-

gabat: sed culpam à sua uarietate erroribusq; in Pontificem & Galliæ regem transferebat: quod alter Venetis oratoribus Romam eundi potestate facta, alter uerò in auxilijs mittendis mora interposita, ipsos à se alienatos esse, omnibus credendi occasionem dedissent: ex quo montani agrestesque homines supra Vicentiam rebellandi animum sumpsissent: in quibus domandis, dum multos dies consumpsisset, post eandem ob causam eadem in planicie impedimenta inuenisse: & ut commeatus accipiendi facultatem sibi liberam tutámque redderet, seque multis molestijs liberaret, omnia regionis oppida expugnare coactum fuisse: neque in hoc tantùm sibi Gallorum tardum aduentum nocuisse, uerumetiam quia si idoneo tempore uenissent, Patauium nõ defecisset: & cùm hoc, tum quòd classes ab Galliæ Aragoniæque Regibus essent demissæ, Venetis alio tempore liberatis, Patauij diligentius, commodiusque omnibus rebus muniendi facultatem dedisse: præterea Aragoniæ regi suas difficultates quo facilius ad Castellæ regni administrationem ei concedẽdam flecteretur, gratas esse querebatur: quæ tamen querelæ eius statum nihilo meliorem reddebant: neque autoritatem amissam, quòd tam raris occasionibus uti nescisset, augebant: imò hanc in hominum animis passim de illo opinionem esse, Galliæ Regi gratissimum erat, nec Pontifici molestum: qui suspicax, & nemini fidens, quàm ille pecuniæ egens, quamque in ea petenda molestus esset considerans, eius nomen in Italia augeri, non libenter uidebat. Veronæ fidelitatis sacramentum accepit, & in ea ciuitate Florentinorum legati, inter quos fuit Petrus Guicciardinus

pater

pater meus reip. nomine, quæ præter alias causſas, Galliæ regis hortatu id fecit, ſe illi breui quadringentas auri libras daturos promiſerunt: quamobrem ampliſſima priuilegia tam ad libertatis Florentinæ ciuitatis, quàm ad imperij & iuris eorum quæ poßidebant confirmationem, unà cum omnium quæ illi ad eam uſque diem debuiſſent abſolutione, obtinuerunt: cumq; Cæſar in Germaniam, ut quemadmodum aiebat, ſe ad bellum ineunte Vere gerendum compararet, redire ſtatuiſſet, Ciamontium ut de præſentibus rebus cum illo ageret ad ſe uocauit: cui quum in Arſium ueronenſis agri uillã ueniſſet, periculum ne Veneti Citadellam atque Baßianum, ad quæ maximi momenti loca, Patauij defenſione elati, oppugnanda ſeſe comparabant, recuperarent: idemq; ne poſtea Monſilicio, Montanianæ, atq; Ateſte fieret, oſtendit: ac præter horum oppidorum conſeruationem, de Lineaco etiam recuperando cogitandũ eſſe: quum autem ipſe ea quæ ad hæc conficienda neceſſaria erant comparare ſolus non poſſet, ſe ab rege iuuari oportere, cuius res, niſi ſuæ ſuſtinerentur, in periculo eſſent futuræ: quibus poſtulatis quum Ciamontius certum reſponſum dare non poſſet, ſe ad regem relaturum dixit, & reſponſum ab eius deſiderio non alienum fore ſpem fecit. Poſt hoc colloquium Maximilianus Brandeburgenſi marchione ad Veronæ cuſtodiam relicto, Cluſiam ſe contulit, & paulo pòſt Palicia, qui cum quingẽtis cataphractis in ueronenſi agro manſerat, caſtrorũ difficultate multisq; incommodis adductis, cum importunius inſtaret, diſcedendi facultatem impetrauit: ſeq; in mediolanenſis imperij fines recepit: quoniam regis uoluntas erat, ut ſi ſuis copijs ociosè in præſidijs uerſan-

dum esset, in sui imperij finibus manerent: redirent autē ad nauandam Maximiliano operam, quacunq; in re illi usum fuissent: præsertim in Lineaco expugnando: quod cum ipse summopere cuperet atq; urgeret, ob conjuncta eius impedimenta tandiu dilatum est, ut quum maximæ pluuiæ ob anni tempus uenissent, bellum in ea regione, quæ cum situ admodum sit depressa, ualde aquis inundatur, geri non amplius posset: quare Cæsar ad has angustias redactus, aliquot mensium inducias cum Venetis paciſci cupiuit: sed ipsi ex eius erroribus animū sumentes, quum illum tam frigidè à socijs uuuari cernerent, bello moram interponere è re non sua esse duxerunt. Tandem Cæsar rebus suis in graui periculo, & Italiæ statu in non parua ambiguitate relicto, Tridentum redijt: noua enim inter Pontificem & Galliæ regem controuersia orta erat, quæ etsi leuibus ex causßis initium habere uideretur, grauiores causßas latere suspicio erat: quòd tunc apparebat, id erat: quòd quum episcopatus quidam in Prouincia episcopo in Romana curia defuncto, uacaret, Pontifex ei alium contra Galliæ regis uoluntatē qui id pactioni per Papiensem Cardinalē inter ipsos initæ repugnare diebat, surrogarat: qua in pactione, etsi scripto, ut idem in ijs qui in Romana curia, quod in ijs qui alibi morerentur expressum non esset, tamen Cardinalem id uoce promisisse: quod quum Cardinalis fortasse potius metu quàm alia de causßa uerum esse negaret, & rex contrà affirmaret, Pontifex se quid cl. m actum esset ignorare dicebat: sed quum in confirmatione sua, ad ea se quæ scripto apparebant retulisset, & singula capita nominatim inclusisset, neq; hæc causßa quū episcopi in Romana curia moriuntur ijs comprehen-

dere

deretur, ad alia non teneri: idcirco crescente indignatione, rex contra consuetudinem suam Rotomagensis, qui semper concordiæ cum Pontifice autor fuerat contempto consilio, omnium beneficiorum quibus in Romana curia agentes in mediolanensi ditione fruebãtur, fructus retineri iussit: & Pontifex uicissim Albiensi episcopo roseum Galerum dare recusabat: qui ut cum, quemadmodum regi Pontifex promiserat, acciperet, Romam se contulerat: & quamuis Pontifex multorum precibus uictus, tandem Prouinciæ episcopatum ex regis uoluntate dederit, & quomodo in beneficijs, qui in posterum in Romana curia uacarent, agẽdum esset, denuò cum illo transegit: ideoq; alter fructus sequestres liberaret: alter Albiensi sacram purpuram concederet: tamen hæc ad Pontificis animum mitigandum multis de causis irritatum, sed præcipuè, quia quum iam pontificatus sui initio Rotomagensi Galliæ legationem, uelut Romanæ curiæ perniciosam, seq; indignam inuitus concessisset, se, ni regis animum irritare uellet, ut in ea perseueraret, ut assentiretur cogi, illi molestissimum erat: & quia quum illum Cardinalem omnia sua consilia et artes ad Pontificatum adipiscendũ dirigere persuasum haberet, omnem Gallorum progressum motumq; metuebat minimè erant idonea. hæ erant eius indignationis quæ apparebant caussæ. ex ijs uerò quæ postea eius cogitationes aperuerunt, quum maiores fines in animo propositos haberet, siue gloriæ cupiditate, siue occulto in Galliæ regem odio, siue Genuensium libertatis desiderio ductus, ut rex ea quæ in Italia possidebat amitteret, uehementissimè cupiebat: neque de illo ac de Cardinali Rotomagensi apertè conqueri desinebat: ita tamẽ,

ut hæ querelæ ex timore præcipuè manare uiderentur: & nihilominus, ut natura erat inuictus & ferox, quiq; ad animi sui sensum plerunq; externas significationes adiungeret, quamuis tanti momenti, tamq; factu difficilem rem sibi proposuisset, sibi soli fidens, & reuerentia autoritateq; qua sacrosanctam sedem apud principes pollere uidebat, fretus, ex nullo pendens, neminiq; coniunctus, imò uerbis & facto se omnes parui facere præ se ferens, nec Cæsari adhærebat, nec cum rege Catholico coniungebatur: sed ab omnibus alienus erga neminem præter Venetos se propensum ostendebat: atque ut eos diris absolueret, indies magis ac magis in suo proposito confirmabatur: propterea quòd illos non perire, Italiæ saluti, & suæ securitati, amplitudiniq; ualde utile fore censebat: cui rei uehementer repugnabant Cæsaris & Galliæ regis oratores, Aragoniæ quoque regis oratore publicè quidem cum illis sentiente: quamuis quòd regni neapolitani caussa, Galliæ regis potentiam metueret, nec Cæsari ob eius inconstantiam fideret, occultißimè contrarium cum Pontifice procuraret. Afferebant autem non decere ut Pontifex in eos quos armis persequi teneretur, tantum beneficium conferret: quum cameracensi fœdere singuli fœderati alios tandiu iuuare tenerentur, donec quisq; omnia quæ nominatim eßēt expressa obtinuisset: quocirca quū Cæsar Taurisum nondum esset adeptus, neminem ex ipsis ea obligatione liberatum: præter quàm quod iure Venetis sacrorum restitutio denegari posset, quoniā nec sponte, nec intra præscriptum tempus Aemiliæ ciuitates Pontifici restituissent: imò nec ad eam usq; horam integrè eos paruisse: quia, præter oppida, fructus quoque perceptos,

ceptos, ut eis erat iniũctum, minimè reddidissent: his autem Pontifex respondebat, quum illi ad frugem bonam redijssẽt, ac demisse admodum ueniam petijssent, Christi uicarij nõ esse, eos amplius in tot animarum salutis detrimentum sacris armis persequi, quum præsertim oppida consequutus esset: ideoq; dirarum causſam sublatam, fructuũ autem restitutionem, potius ad crimen amplificandum, quàm alia de causſa additam incertamq; fuisse: neq; eius tantam rationem habendam: diuersam esse ciuilium armorum causſam, ad quæ, quòd in cameracensi fœdere persistere in animo haberet, ut cum alijs cõcurreret paratus esset: quamuis ab eo possent omnes fœderati iure discedere, quod si rex Rom. Taurisum nõ obtineret, per ipsum stetisse: qui primas Venetorum oblationes, per Antonium Iustinianum legatum ab ipsis, ut ei quæcunq; in continenti possidebant traderet missum, factas reiecisset: et postea sæpius pro Taurisо, idoneam compensationem oblatam repudiasset: itaq; etsi eum legatorum aduersa uoluntas non retineret, sola animi elatio quædam illum retinebat: quà fiebat ut quãuis Venetos absoluere sibi utile & suis consilijs oportunum duceret, tamen id nisi cum magna sacræ sedis dignitate, & ita ut res ad pontificium imperium spectantes, omnino illorum dominatu liberarentur, non concedere statuerat: ideoq; quum Veneti duo capita quæ cum alijs proposuerat concedere recusarent, eos non liberabat: horum autem capitum unum erat, ut Pontificij imperij hominib. Adriani maris nauigationem liberam permitterent, à qua omnes eos qui earum rerum quas uehebant ipsis uectigal nõ soluissent, arcebant: alterum erat, ut Ferrariæ, quæ ciuitas ex Pontificio im-

perio pẽdebat, Vicedomini magistratum deinceps non haberent. Veneti autem id ab Ferrarien sibus, Clemente sexto Romano pontifice, qui ea tempestate cum curia sua Auenione agebat, minimè repugnante, permissum fuisse aiebant: Adriani uerò finis imperium atq; custodiam ab Alexandro IIII. pontifice, quòd armis, uirtute, sumptibusq; maximis eam nauigationem ab Saracenis atq; prædonibus defendissent, securamq; reddidissent, amplissimis priuilegijs concessam ipsis fuisse: ad quæ pro pontifice respondebatur, non potuisse Ferrarienses in pontificij imperij fraudem assentiri, ut alij Ferrariæ magistratum haberẽt, iúsue administrarent, neque id sponte concessisse, sed graui diuturnoq; bello coactos, & post pontificis, cuius fulmina Veneti contemnebãt, opem frustra imploratam, pacem ijs legib. quas illi qui plus armis q̃ iure poterãt imposuissent, accepisse: Alexãdri uerò cõcessionis, neq; in historijs, neq; ullis alijs monumentis, ullam memoriam fidémue extare, præter Venetorum testimonium, quod in propria tamq; graui caussa, suspectum meritò esset: cuius rei & si aliqua memoria inueniretur, ueri simílius esse ab eo, quem Venetijs id concessisse dicebant, minis terroreq; extortum fuisse, quàm Rómanum pontificem, ad quem præ ceteris iusticiæ patrocinium, & oppressorum cura pertineret, rem tam imperiosam & in omniũ commune detrimentum concessisse. Hoc igitur rerum statu, hac principum uarietate, paruaq; Romanorum regis potentia existimationeq;, Veneti exercitum cuius legatus erat Andreas Grittus Vicentiam, ubi imperium suum à populo expeti sciebant, miserunt: quò quum noctu uenissent, Pusterlensi suburbio tormentis uerberato

co

eo potiti sunt: & nihilominus quamuis pauci milites in urbe essent, de ea expugnanda non magnam spem habebant. sed oppidani, ut fama fuit, Fracassæ hortatu, legatis ad illos media nocte missis, eos introduxerunt: quo tempore Analtensis princeps cum Fracassa in arcem se receperunt. & constans opinio fuit, si Vicentia capta, Venetus exercitus statim Veronam petiisset, Veronēses idem facturos fuisse: sed ducibus, antequam arcem expugnassent, Vicentia discedendum non est visum: quæ etsi quarto die potiti sint, quoniam Analtensis princeps atq; Fracassa, quòd non satis munita esset, eam deseruerunt, interea nouæ Cæsaris copiæ, & trecenti Galliæ regis cataphracti Aubignino duce Veronam uenerunt: adeò ut quum in ea essent circiter quingenti cataphracti, et quinque partim Hispanorum, partim Germanorum peditum millia, eius expugnatio non amplius facilis esset. Venetus deinde exercitus in duas partes, in quibus singulis erant trecenti grauis, quingenti leuis armaturæ equites, & tria peditum millia, diuisus, Veronæ appropinquauit, quam primum uisi fuissent motum in ciuitate exoriturum sperantes: sed quum non eodē tempore utriq; copias admouissent, qui in urbe erant, primæ parti quæ trans Athesim fluuium ueniebat, & iam suburbium erat ingressa obuiam progressi, eam retrocedere coegerunt: & quum paulo pòst Lucius Maluetius cum altera parte ad alteram fluminis ripam aduentaret, & ipse retrocesserit: quare utrique simul coniuncti in diui Martini uilla ad quintum à Verona lapidem castra posuerunt, ubi dum morantur, duo Germanorum peditum millia Bassiano Citadellam prædæ caussa petiisse certiores facti, ad eam partem profecti, in fidata

ualle illos incluſerũt. ſed Germani auxilijs Baßiano acceptis, ui, at ob anguſta itinera non ſine clade eruperũt: & Baßianum ab illis deſertum Veneti occuparũt: Baſſiano pars copiarum Feltrium & Ciuitale petijt: illisq; oppidis receptis, Scalæ arcem tormentis admotis expugnauit. Eodemq; tempore Antonius et Hieronymus Sauorniani nobiles uiri, qui Venetas partes in Foroiulij ſequebantur, Caſtellonouum in aſpero monte in Patriæ medio (ſic enim Forumiulij trans Tiliauentum nuncupant) ſitum expugnarunt: nec interea de Cæſare qui Vicentina re commotus, ſtatim ad Petram uenerat, quidquam præter uanos rumores, crebros celeresq; huc atque illuc ſine fructu excurſus audiebatur. Poſtea uenetus exercitus Monſilicium, & Montanianam uerſus ut Rhodigiam Polineſum recuperaret, & in Ferrarienſem unà cum claſſe quam ſenatus prudentiorum ſenatorum, qui nouis bellis implicari temerarium ducebant conſilio neglecto Pado flumine mittere decreuerat, irrumperet, contendit: ad id autem non tã præſentium rerum utilitate, quàm odio incredibili in eum concepto mouebãtur: quòd de ijs quidem quæ ſui ab Vicedomini iugo liberandi, & Polineſi recuperandæ gratia princeps ille fecerat, iure conqueri non debere ſatis animad uerterent: ſed quod iam illud ferre non poſſent, quòd ijs quæ iure ad ſe ſpectare dicebat non contentus, quũ Cæſar exercitum Patauio abduceret, Eſte ſiue Ateſte Caſtellum, unde antiqua Eſtenſis ſiue Ateſtinæ familiæ origo atque cognomen manauit, ab illo beneficij nomine, & Montanianam (pecunia mutuò data) pignori, in quæ duo loca nullum ius habebat, accepiſſet. huc accedebat quòd eius copiæ, quum Polineſum recuperarent, ſumma in

mo in uenetum nomen odio concitatæ, patritiorum bo nis maxima damna intulerant: etiam in ædificia incendijs excidijsq; sæuientes: itaq; constitutum fuit, ut classis ipsorum, Angelo Triuisano præfecto, in qua erant decem & septem triremes, cum maxima minorum nauigiorum copia, & uiris bellicosis bene instructa, Ferrariam uersus contenderet: quæ Padum per Fornacium ostium ingressa, Corbula cum alijs Padanis uicis incẽsa, totam regionem ad Obscurum lacũ usq; deprædata est: quo ex loco expediti equites, qui eam terrestri itinere comitabantur, Ficariolum usq; magnificam domum potius quàm arcem, Roberti Sanseuerinatis, Venetarum copiarum ducis, in bello quod contra Herculem Alfonsi patrem gesserũt diuturna oppugnatione celebre, excurrerunt: huius classis aduentu, & terrestris exercitus aduentantis fama Ferrariensis est magnopere cõsternatus: qui cum paucissimos milites haberet, nec Ferrariensis populus uel numero, uel belli peritia, qui tanto periculo occurreret par esse uideretur, dũ auxilia quæ à Pontifice & Galliæ rege sperabat aduentarent, nullã aliam sui defendendi rationem habebat, quàm creberrimis tormentorum in Padi ripa collocatorum ictibus, quo minus hostes ulterius progrederentur, impedire: quare Triuisanus frustra transire conatus, cum se absq; terrestribus auxilijs maiorem progressum facere non posse animaduerteret, in Padi fluminis medio, post paruam insulam quæ è regione Polisellæ, hoc est paruæ Polinesi, sitam, qui locus undecim passuum millibus Ferraria distat, & ad eam infestandam ualde oportunus, cũ classe, ut ibi exercitum opperiretur, constitit: cui iam citra negociũ tota Rhodigia Polinesus se dediderat, priũ

tamen Montaniana, pactione recepta, qua Ferrarien-
sium magistratus, & peditum duces qui intus erant cap-
tiui, sunt eis permissi: ut autem classis ad exercitus ad-
uentum usq; tutior esset, Triuisanus uallo utramque Pa
di ripam munire cœpit: quorum alterum in ea parte in
qua Ferraria est, alterum in opposita erigebat: atq; ut
ei uallo quod Ferrariam spectabat, opitulari classe pos
set, pontem nauibus imposuit: quod ut perfici prohibe-
ret dux, consilio fortè magis audaci quàm prudẽti, quã
plurimis iuuenibus ex ciuitate, & militibus qui frequẽ-
tes ad eius stipendia accurrebant collectis, repentè ad id
oppugnandum misit: sed qui in uallo erant classe adiuti
eruptione facta, eos in fugam uertere cœperunt: & quã
uis dux cum multis equitibus superueniens, eos horta-
tus reuocaret, & suorum militum, qui magna ex parte
tyrones erant, ordines restitueret, is tamen hostis im-
petus fuit, pro quibus & locus, & multa parua tormen
ta pugnabant, ut tandem pedem referre fuerit compul-
sus, multis ex suis non tam ex imperita & obscura tur
ba, quàm ex ferocissimis militibus, & Ferrariensi nobi-
litate partim cæsis, partim captis: inter quos Hercules
Cantelmus eximiæ expectationis iuuenis, cuius maio-
res olim in regno neapolitano Soræ fuerãt duces, à qui
busdam Illyricis militibus in triremem captiuus perdu
ctus: ac dum cuius Ipsorum esse deberet dissidium inter
eos ortum esset, ab uno illorum inaudito barbaræ im-
manitatis exemplo ei miserè caput est truncatum: quã-
re cum Ferraria minimè extra periculum esse omnibus
uideretur, Ciamontius Castellionẽ cum centum & quin
quaginta Gallis cataphractis illi auxilio misit: & Pon-
tifex Venetos pontificij imperij in ea iuris posthabita
ratione

ratione eam oppugnare indignatus, suos ducentos grauis armaturæ equites, qui ad Cæsaris auxiliũ missi erãt, ad Ferrariam tuendam conuerti mandauit: sed fortasse hi apparatus serò facti fuissent, nisi Veneti de propriarum rerum defensione cogitare fuissent coacti. Difficultates in quibus Maximilianus uersabatur, ut suprà dictũ est, Galliæ regi, cùm ob eius felicitatis perpetuum metum, tum quia Veronæ adipiscendæ desiderio ardens, illum tandem egestate coactum, eam sibi uel uenditurum uel pignori daturum sperabat, minimè molestæ fuerãt: sed contrà, Venetorum potentiam, ex qua semper molestiæ perpetuaq; pericula in res suas redundatura esset iterum erigi ægreferebat: quare cum ob pecuniæ inopiam Cæsaris uires Veronæ ualde tenues essent, rex alio quàm cataphractorum quæ submiserat auxilia, ne ea ciuitas in illorum potestatem rediret, procurare coactus fuit: huic rei initium dedit Ciamontius, post Vicentiæ ductum in Veronensis agri fines profectus: nam cum bis mille Hispani pedites, qui Veronæ erant, ob stipendia non numerata tumultuari inciperent, ipse illos regis stipendijs retinuit: & insuper maioris securitatis gratia alios pedites misit: hac in re Triultij consilium sequutus qui Ciamontio ne regi hic sumptus molestus esset uereti, respondit: minus metuendum esse ab rege ob impensam pecuniam, quàm ob imperium uel amissum, uel cũ periculo retentum, accusari. præterea octo aureorum numûm millia ad stipendia militibus qui Veronæ erant persoluenda, Cæsari mutuò dedit: Vallegio tamen oppido, quod quia Mincij fluminis traiectus unus est, imò qui eo oppido & Pischeria potitur, Mincij traiectũ in potestate sua habet: & sex milliaribus Brixia distat, ob

Brixiæ securitatem magni ab rege fiebat: ob has atq; alias quas ad eius commodum expensurus esset pecunias, ab eo pignoris nomine accepto: Ciamontij quem maxima cataphractorum qui in Insubria erant pars sequebatur aduentus, copiæ Veronam missæ, & illos ad Vicētiæ expugnationē se cōparare fama diuulgata, in caussa fuerunt, ut uenetus exercitus quadringētis expeditis equitibus, & totidem peditibus ad Polinesi defensionē, & classis auxilium relictis, ex Ferrariensi agro discederet, & Lineacum, Soauium atq; Vicentiam distribueretur: cūq; Veneti Vicentiam & circumiectam regionem à copijs quæ Veronæ erant tutā præstare cuperēt, eam memorandi operis fossa, lata, & aquæ plena munierūt: aggereq; & multis uallis diuersis in locis positis, circūdederunt: ea à montis quod supra Soauium est radicibus incipiens, per quinq; millia passus ducta, per planiciem qua Rhodigio Monfortium itur, ad paludes quasdam Atheſi fluuio proximas pertingebat: & Soauio atque Leonico munitis, totam regionem dum custodiretur præsertim hyeme, tutam reddiderant. Venetarū copiarum discessu, Ferrariæ periculum nonnihil leuatum sed non prorsus sublatum fuit: nam & si expugnationis metus desierat, tamen suspicio ne grauissimis detrimentis, uel nimium uires eius frangerentur, uel populus in extremam desperationem adduceretur, minimè sublata erat: quoniam classiarij milites, & qui classem comitabantur, quotidie ad urbis portas usq; procurrebant: & aliæ Venetorum nauales copiæ, Ferrariēsium ducis regionem ab alia parte aggressæ, Comaclium ceperāt. Interea Pōtificis & Galliæ regis auxilia superuenerūt: idcirco dux qui clade prius in ualli oppugnatione acce

pta do-

pta doctus, copias suas in munitis castris prope Ferrariã collocarat, crebrò ob equitando atq; excurrendo hostes ad pugnam allicere cœpit: illi uerò exercitum suum rediturum sperãtes, ante pugnam capessere recusabãt: accidit autem ut cũ aliquãdo Estensis cardinalis ad uallum usque procurrisset, in eius reditu tormenti globo è classe emisso, Ludouico Mirandulano comiti uni ex põtificiorum militũ præfectis, nemine uel illo uel alio ictu in tanta multitudine præter eum læso, caput tolleretur: tandem regionis atq; fluminis naturæ oportunitatisq; peritia, quod ab initio periculosum atq; difficilè usum fuerat, facilè reddidit: nam cũ dux & cardinalis se classem, modò tormenta in fluminis ripa tutò collocari possent, facilè tormentis depressuros sperarent, cardinalis cum copiarũ parte ad uallum oppugnandũ redijt: & hostibus qui ad certamen prodierant, cum aliquorũ ex ipsis cæde repulsis, proximam aggeris partẽ occupauit atq; muniuit: adeò ut hostibus insciis in principio noctis tormenta in ripam classi oppositã trahi curauerit: ijsq; maximo silentio collocatis, horribili cum fragore eam quatere cœperit: & quamuis omnes naues ut fuga sibi consulerent mouerentur, nihilominus, quia multa inusitatæ magnitudinis tormenta longum ripæ tractũ dispositа occupabãt, & à peritis tractabantur, procul admodum globos emittebãt: adeo ut hostes potius periculi locum mutarent, q̃ ipsum periculũ uitarent: cum præsertim dux ipse, tormentorum faciẽdorum, eorumq; usus peritissimus superueniisset, seq; mirum in modũ exerceret: quibus ictibus omnes hostium naues, quãuis & ipsi ab iaculando non desisterent, sed frustra, quoniã qui in ripa erant aggere tegebantur, uarijs horrẽdisq; casibus

absumebantur: quarum aliæ cũ huiusmodi fulmina iam sustinere nõ possent, sese dedebant: aliæ igne tormentorum pilis accenso, una cum ijs qui in eis erant miserè cõflagrabant: alij ne in hostiũ manus uenirẽt, in aquis perire malebant: classis uerò præfectus iam ferè ab initio pugnæ scapha conscensa fuga euasit: eius uerò triremis per tria milliaria fugiens, semperq; iaculans, seq; defendens, ac nauigij detrimenta quo ad eius fieri poterat sar ciens, tandem tota perforata submersa est: demum cum omnia sanguine, igni, cadaueribus plena essent, quinde cim triremes, aliquot magnæ naues, biremes, aliaq; minora nauigia ferè innumera in ducis potestatẽ uenerũt: circiter duo millia hominum tormentis, igne, & aquis perierunt: sexaginta signa capta, sed nõ prætorium uexillum, quod cum ipso præfecto seruatum est: multi in terram fuga sibi consuluerunt, ex quibus aliqui ab Venetorũ expeditis equitibus seruati, pars ab hostibus persequentibus capti, pars uaria incommoda fugientes ab colonis perpessi: captæ naues Ferrariam perductæ sunt ubi ad uictoriæ partæ memoriam multos annos conseruatæ fuerunt, donec Alfonsus Venetis gratificandi cupidus, illas senatui concessit. Hac classe debellata, Alfonsus illico trecentos equites, & quingentos pedites, ad alteram classem quæ Comaclium occuparat, debellandam misit: qui Laureto quod Veneti munierant recuperato, classẽ, ut opinio fuit, debellassent, nisi illa periculo perspecto, ad Bebias se recepisset. Hunc finem habuit unius mensis spacio Ferrariẽse bellum, in quo exitus, sæpe rerum minimè imperitus arbiter ostendit, quanto paucorum, qui ut reliquis rebus omissis, pecunijsq; ad maiorẽ oportunitatem reseruatis, Patauio, Taurisoq; & reliquis

quis locis quæ recuperata fuerant tantummodo tuēdis incumberetur hortabantur, consilium prudentius fuerit, quàm illorum qui plures numero, sed prudentia inferiores, odio indignationeq; concitati, facilè se tot rebus gerendis immiscebāt: quæ temerè incœptæ, tandem grauissimos sumptus cum nō mediocri reip. ignominia atq; detrimento pepererunt. At circa Patauium Venetorum res potius feliciter quàm secus succedebant: nam cum Cæsar cum quatuor peditum millibus in uicentino agro esset, ueneti exercitus pars non admodum magna agricolarum eius regionis auxilio, ferè ante eius oculos, Scalæ angustias, deinde Cocolum atque Bassianum, loca ad eos qui ex Germania in Italiam uenire uellent itinere prohibendos oportuna cepit: ipse uerò Paliciæ discessu multa sibi aduersa accidisse conquerens, ut ad Comitia quæ Oeniponti indixerat, se transferret, Bolgianum petijt: cuius exemplum secutus Ciamontius, uehementibus Vicentiæ atq; Lineaci oppugnandi cogitationibus quas habebat omissis, loca etiam bene munita esse, & tempestatem ualde aduersam cogitās, Brixia, Pischeria atque Vallegio, præsidijs optimè munitis, & sexcentis cataphractis, cum quatuor militum millibus, Veronæ ad eius urbis, quam Cæsar per se tueri non poterat, defensionem relictis, qui à Cæsarianis militib. separati, in D. Zeni suburbio, arce quoq;, ut tutiores essent, in sua potestate retenta, castra habebant, Mediolanū se contulit. Verona nobilis atq; antiqua urbs Athesi flumine latissimo atq; altissimo interfecatur: qui ex Germaniæ montibus ortus, ut in planiciem peruenit, ad sinistram montes radens incuruatur: ac Veronam alluens, ea egressus, atq; à montibus recedens, per amœnā fer-

tilemq; planicie cuagatur. ea urbis pars quæ in iugo cli aliqua etiã planitie sita est, ab Athesi Germaniã, altera pars quæ tota in planitie est, cis Athesim Mantuã respicit: in monte ad D. Georgij portam D. Petri arx est, ad iaculi uerò geminũ iactum, supra in summo collis uertice, est Feliciana arx, utraq; lõgè magis loci natura, q̃ arte munita: & tamen illis captis, quia urbi ualde immi nẽt, Verona in graui periculo uersaretur: hæ à Germanis custodiebãtur: sed in altera parte quã fluuius ab hac dirimit, est arx quæ castellũ uetus dicitur Pischeriã uersus, ferè in media urbe posita: quæ fluminis utramq; ripam ponte cõiungit: ad tertiũ uerò ab hac arcus iactum Vicentiã uersus est alia quã Citadellã uocant: & inter utramq; urbis mœnia extrinsecus in semicirculi formã coniungũtur: ab interiori uerò latere murus inter duas ampliss. mas fossas extructus ad eas adiungitur: spacium uerò quod inter hos duos muros positũ est, D. Zeni sub urbium apellatur, quod unà cũ Citadellæ custodia Gallis ad castra locanda attributũ fuit. Vbi dum arma penè silent, Maximilianus contineter de inducijs cũ Venetis agebat, Põtifice per Achillẽ Crassum Pisaurensem episcopũ, nuncium suũ, ad id uehementer adnitẽte: quãobrem eius oratores, & Io. Cornelius & Ludouicus Mocenicus Venetorũ oratores, ad Hospitaletũ supra Scalã ad colloquiũ uenerunt: sed ob immoderatas Cæsaris petitiones, Põtifice qui Venetos omnib. molestijs liberari cupiebat, id ægerrimè ferente, uanus extitit labor: Pontifex aũt ut inter se et Venetos nullus cõtrouersiæ locus relinqueretur, ut Ferrarien. duci Comaclũ quod prius incenderãt restituerẽt, seq; eius ditionẽ nõ amplius infestaturos promitterẽt, effecerat: tũc enim Ferrariẽ. ducẽ

Pon-

Pontifex, beneficiorum ab se acceptorum, quæq; acceptus erat memorem fore, potiusq; secum, quam cum Galliæ rege sensurum sperans, patrocinio uehementer complectebatur: aduersus quem regem, dum de firmissimis adiumentis comparandis dies noctesq; cogitat, hominem suum clàm ad Angliæ regem miserat: & cum Heluetijs inter quos & Galliæ regẽ controuersiæ quædam iam gliscebant, agere cœperat: quocirca, cum Sedunensis episcopus, regi infensus, quiq; his instrumẽtis ad sacram purpuram aspirabat, ad se uenisset, lætissimo animo illum acceperat. Sub huius anni finem Romanorum, & Hispaniæ reges, ob Castellæ regni administrationem inter se dissidentes, conciliati sunt: ea controuersia diu in Galliæ regis curia agitata, cum multas difficultates haberet, Rotomagensis imprudentia, quam hæc concordia regis sui rebus pernicioſa esset futura minimè cogitantis, ad exitum perducta fuit: nam si eius perficiendæ autor extitisset, sibi fortasse ad Pontificatum adipiscendum profuturum ratus, summa diligentia atq; labore in id incubuit: quibus cum eius autoritas accessisset, tantum effecit, ut Maximilianus Catholico regi, nisi masculam prolem susciperet, illorum regnorum administrationem tandiu, donec Carolus utriusq; nepos uigesimumquintum annũ attingeret, permiserit, ea lege ut nepos matre quæ regina appellabatur (quoniam in Castellæ regno fœminæ à maribus non excluduntur) uiuente, regiam appellationem nõ assumeret: Catholicus rex Cæsari quinquaginta aureorũ numûm millia persolueret: eum, donec sua recuperasset, ut ex cameracẽsi fœdere tenebatur, iuuaret, & Carolo quotannis quadringentas auri libras penderet: quare Aragoniæ rex

in Castellæ regni administratione confirmatus, controuersijsq; sublatis, atq; in ambobus, eodē communis nepotis amore uigente, fidei sibi apud Cæsarē conciliandæ facultatem adeptus, audacius ut Galliæ regis potētiam quæ in regni neapolitani causſa semper illi erat suſpecta impediret, operam dare potuit. eodem tēpore Pontifex, Protonotarium Bentiuolum, qui Cremonæ erat, furtim Bononiam reditum moliri ueritus est: eam ob rē Iulianum Medicem per aliquot dies in Bononiēſi curia detineri iuſsit: & Galliæ regis in se odio omnia tribuēs, ſe ne is Italiæ in ſeruitutem redigendæ causſa, utq; Rotomagenſem ui armata pontificem fieri cogeret, in Italiam ueniret, timere oſtendebat: & nihilominus eodem tempore palàm de Cæſaris dignitate, quaſi is ad tantam perſonam ſuſtinendam minimè eſſet idoneus, quiq; eam ob cauſſam imperij nomen in maximum contemptum adduxiſſet, detrahebat. In huius anni fine, Pitiliani comes uenetarum copiarum imperator mortem obijt, uir admodum ſenex, & longo militiæ uſu ualde peritus, cuius fidei plurimum Veneti tribuebant, quoq; duce imperium ipſorum temerè in diſcrimē adductum iri minimè metuebant. Sequitur in hac rerum ambiguitate annus

1510. MDX, in cuius initio bellicæ res, ut etiam anni tempus ferebat, ab omni parte frigebant: quoniam uenetus exercitus qui ad Sanctum Bonifaciū in Veronenſi agro caſtra habebat, Veronā penè obſidione premebat: quare cum Carolus Ballio, Federicus Bozolus, & Sacramorus Vicecomes ad commeatum introducendum egreſſi eſſent, ab Epirotis fuſi ſunt: Carolus uerò Sacramorus capti, Federicus autem Gallorum, qui ut eis opē ferrent Verona eruperant, opera euaſit: & paulo pòſt aliam

aliam Gallorum equitum alam fregerũt: in eaq; Clesius nobilitate Clarus, captus fuit: ab alia parte ducẽti Galli cataphracti cum tribus peditum millibus Verona profecti, uallum Soauium uersus, in quo erãt sexcenti pedites, expugnarunt: atq; in reditu magnum agrestium hominum numerum fuderunt: bellicis autem rebus ita frigescentibus, principum animi grauissimis curis angebantur: ac præsertim Romanorum regis, qui qua ratione de Venetis uictoriam reportare posset, non inueniens, & res suas, ut solebat, ex unis in alia comitia transferens, conuentum Augustæ Vindelicorum indixerat: & Pontifici, quia Imperij Septemuiri eius autoritate moti, ut in comitijs prius de pace cum Venetis ineunda, quàm de belli apparatibus ageretur instabant, iratus, Pisaurẽsem episcopum eius nuncium Augusta discedere iusserat: & comitiorum deliberationes, incertas, tardas, atq; difficiles esse, imò unius conuẽtus finem, alterius initium parere: et Galliæ regem, ad Cæsaris postulata modò tempestatis asperitatem afferentem, modò certum in sumptus quos faceret pignus petentem, modò se cameracensi fœdere nequaquam solum ad eum iuuãdum, sed pontificem quoq; & Aragoniæ regem teneri: cum quibus ut commune erat fœdus atq; obligatio, sic quoque æquum esse, ut res omnes communibus pariter auxilijs gererentur commemorãtem, uarias excusationes adferre animaduertens, nullam rebus suis certiorem salutem fore censebat, quàm Galliæ regem ad Patauij, Vicentiæ, ac Tauristi oppugnationem proprijs uiribus æqua remuneratione accepta suscipiendam impellere: quæ res in regio senatu multis, qui regem donec Veneti prorsus à continentis imperio excluderentur, semper

in continuis sumptibus atq; periculis futurum cogitantes, eum ad se magno semel sumptu eo metu liberandũ hortabantur, probabatur: neq; rex ab hoc consilio eadẽ ratione motus prorsus erat alienus: idcirco quũ ut ipsemet in Italiam cum ualido exercitu transiret inclinaret (ualidum uerò exercitũ appellabat, in quo essent plusquã mille & sexcenti cataphracti, præter eos quos ipse pensionibus suis obnoxios haberet, præterq; nobiles) et nihilominus alijs rationibus in diuersam sententiam distractus, animi dubius erat: & consueto etiam magis confusus: quia Rotomagensis, uir acer & magni animi, longo, grauiq; morbo oppressus, negotia quæ eius consilio ad exitum perduci solebant, non amplius curabat: regem natura à sumptibus ualde alienum, & Veronæ adipiscendæ ardens cupiditas retrahebant: ad quod efficiendum Romanorum regem perpetuis molestijs implicari satius esse ducebat, & oportunè tunc quũ Cæsar Germanis militibus qui in eius urbis præsidio erant stipendia persoluere non posset, rex illi decem & octo aureorum numûm millia iterum mutuò dederat, & se ad quinquaginta millia usq; daturum promiserat: ea tamẽ lege ut non modò Citadellam pignoris loco obtineret, ueruetiam Castellumuetus, eiq; proximã urbis portam, ut ingressum atq; exitum liberũ haberet, ea conditione ut nisi ea pecunia intra annum restitueretur, Vallegium oppidum in perpetuum gubernaret, eiusq; et Citadellæ Cæsaris sumptibus muniendæ facultatem haberet. hæc regis animum ancipitem reddebãt, sed multo magis ne Pontificem, si nouum in Italiam exercitum uel duceret, uel mitteret, prorsus à se abalienaret, metus eum retinebat: quoniam Pontifex suspicione plenus, & Veronæ

domin

dominatum ab illo occupari ægrè ferens, præterquam quòd ad Venetos à censuris liberandos semper propendebat, omnem operam ut sibi Heluetios adiungeret adhibebat: quocirca Sedunẽsem episcopum cum pecunijs quas ei genti largiretur, & sacra purpura illi promissa in patriam remiserat, & Angliæ regis animum ab Galliæ rege alienare diligentißimè nitebatur: qui etsi à patre morti propinquo ut tranquillitatis securitatisq; suæ gratia amicitiam, quamobrem quotannis quingentæ auri libræ ei pendebantur, cum Galliæ regno conseruaret, præceptum accepisset: nihilominus ætatis feruore, atq; ingenti pecunia à patre relicta fretus, eorum consilia qui rerum nouarum cupidi, & odio quo plerunq; illa gens in gallicum nomen accensa fertur concitati, eũ ad bellum hortabantur, minimè minoris quàm patris prudentiam exemplumq;, qui cum Gallis diſſidia foues, quamuis ad nouum perturbatißimumq; regnum assumptus esset, id tamen maxima cum suorum obedientia, ac tranquillitate gubernarat, facere uidebatur. quæ res cũ Galliæ regis animum uehementer angerent, qui ut Italiæ rebus propius prospiceret, Lugdunum se cõtulerat, ac ueritus, ne suus in Italiam aduentus, quem Pontifex palàm detestabatur, eius opera res nouas excitaret, Aragoniæ quoq; rege eam profectionem dissuadẽte, quamuis se uelut amicum et communis tranquillitatis studiosum dissuadere simularet, nullum certius præsentiusq; in ijs tantis difficultatibus, quibus animus eius undiq; præmebatur remediũ inuenit, quàm ut omni studio atque diligentia pontificis animũ ita mitigare niteretur, ut saltem sibi illum aduersum atq; inimicũ non fore certus esset: cui rei occasio satis commoda seſe offerre ui-

debatur: nam Rotomagensis cardinalis morte, cuius ægritudo tam grauis erat, ut eum diu in uita futurum spe rari nõ posset, illam suspicionem, ex qua præcipuè eius alienationem ortam homines existimabant, sublatam iri credebat: & quia rex Auscium cardinalẽ Rotomagensis nepotem, & reliquos qui sua negocia in Romana curia procurabant, pontificis mentem temerè uerbis atq; factis potius irritasse, quàm ut opus erat mitigasse nouerat, quum illorum opera amplius uti nollet, Albertũ Pium Carpẽsem comittem, magni ingenij atq; industriæ uirum per dispositos equos Romam cum amplissimis mandatis misit: non modò ut ei quocunq; casu, uel ubi uellet regis uires atq; autoritatem polliceretur, utq; cũ eo sic ageret, cum sic respiceret tractaretq;, ut ad eius uoluntatem naturamq; sese accommodaret, sed etiam ut omnium rerum quæ agerentur statum, et Romanorũ regis postulata sincerè cum eo cõmunicaret: præterea sibi ne in Italiam ueniendum, uel non ueniendum esset, promptius an lentius Cæsaris res iuuare deberet, omnia in eius arbitrio poneret & potestate. Eidem ut Venetos ab interdicto liberari dissuaderet mandatum fuit, sed id ante eius aduentum iam à Pontifice constitutũ atq; promissum fuerat: quia Veneti postquam inter delegatos à pontifice uiros & ipsorum oratores, multos menses disputatum esset, in eas conditiones in quibus controuersia erat, consenserant: neq; enim salutis suæ aliam rationem quàm ut cum illo coniungerentur uidebant. Leges igitur quibus à censuris eximendi erant, uenetis oratoribus præsentibus, & reip. mandato, legitimè riteq; cõfecto confirmantibus, in sacro Senatu quarta & uicesima Februarij die in hanc sentẽtiam sunt lectæ: Veneti

facer

ſacerdotia, ſacrásue dignitates nemini tribuunto, uel quouis modo concedunto: quicquid de eis in curia Romana ſtatutum decretumúe fuerit, nulla interpoſita difficultate, moráue, ratum firmumq; habento: Beneficiorum cauſſas aliáue ad eandem curiam ſpectantia, quo minus in ea agitentur, ne prohibento: decimas aliáue onera eccleſiarum bonis, locisue à ciuili poteſtate exemptis, ne imperanto: prouocationi contra pontificis cenſuram, omniq; iuri quouis modo in Pontificij imperij oppida parto, & nominatim Vicedomini Ferrariæ habendi poteſtati, renuncianto: pontificio imperij ſubiectis eorumq; nauibus Adriani ſinus nauigationem liberam permittunto: eamq; tam ampla cum facultate, ut etiam aliarum gentium merces nauibus illorum uectæ, moleſtijs ne afficiãtur, neq; ad uectigal ſoluendũ cogãtur: nulla ratione ſe Ferrarienſibus negotijs, uel eius ditionis oppidis ex pontificio imperio pendentibus immiſcento: omnia pacta in pontificij imperij fraudem, cum aliquo pontificatus beneficiario, uel ſubiecto facta nullius momenti ſunto: Duces, proceres, aliósue pontificiæ ditioni obnoxios uel beneficiarios ſacroſanctæ ſedis perduelles hoſtésue nullos admittunto: omnem pecuniam ex ſacris uectigalibus exactam reſtituunto: & eccleſijs omnia detrimenta illata ſarciunto: quibus obligationibus, promiſſis, ceſſionibus, in ſenatu acceptis, ueneti legati, conſtituto die, uetera exẽpla ſequuti, in diui Petri porticum uenerunt: ibiq; ad Pontificis pedes, qui prope æneas portas in pontificia ſella omnibus purpuratis & innumeris antiſtitibus præſentibus ſedebat, humi proſtrati, contumaciam erratáq; ſua confitentes, demiſſiſſimè ueniam flagitarunt: deinde nonnullis preci-

bus de more recitatis, consuetisq; solennibus peractis ceremonijs Pontifex illos in gratiam recipiens, censuris dirisq; liberauit: eisq; satisfactionis gratia septem augustissima urbis templa adirent, iniunxit. His peractis à summo pœnitentium magistro in diui Petri Basilicam introducti sunt, ubi sacris quibus antea illis interdictum erat auditis, honorificè non iam ut execrati sacrisue excluſi, sed ut uerè Christiani, & sacrosanctæ sedis pij filij ab antistitibus, alijsq; compluribus ad suas ædes deducti fuerunt: ac paulo pòst Hieronymo Donato è Venetis oratoribus uno, excellenti doctrina uiro Romæ relicto, qui suis præclaris uirtutibus, ingenijq; facilitate Pontifici acceptißimus, in ijs rebus quæ pòst cum ipso agendæ fuerunt, patriæ suæ plurimum profuit, Venetias redierunt.

OCTAVI LIBRI FINIS.

FRANC

FRANCISCI GVICCIARDINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER NONVS.

C. S. C. interprete.

Heluetiorum ab Galliæ rege alienatio: Rhætorum cum Gallis fœdus: Iulij Pōtificis in Alfonsum Ferrariæ ducem bellum: Cæsaris in Veneto bello progressus: eiusdem Pontificis in Genuenses bellum, eiusq; in Gallos animus: Mirandula à Pontifice capta: Venetorum classis in Pado debellata: eorundem aduersus Gallos progressus: Pontificis exercitus ad Bastiam, & ad Santernum fluuium fusus: communis pacis consilia: Bononiensium à Pontifice defectio: Concilium Pisis ad ecclesiam instaurandam, & Pontifici pacis cum Galliæ rege ineundæ cogitationem injiciendam, indictum.

CAESAR, *ob Venetos tanta cum Pontificis constantia sacris restitutos, ad quē ea res maximè spectabat, uehementer est commotus: sed haud multo minus Galliæ rex, ut qui suo ipsius commodo, Venetorum potentiam suscitari minimè cuperet: nec tamen qui Pontifici finis propositus esset satis animaduertebat: sed uana spe in eis difficultatibus quæ ipsi parabantur, enutritus, Pontificē suæ cum Cæsare societatis suspicione moueri opi-*

nabatur: quòd si cunctando cum eo progrederetur, nec maioris suspicionis occasionem daret, eum absolutione contentum haud ulterius processurum sperabat: uerùm Pontifex indies magis in sua sententia obfirmatus, ecclesiæ beneficiarijs subiectisq;, sociorum oratoribus maximè repugnantibus, concessit Venetorum stipendijs militarent: qui Io. Paulum Ballionem suarum copiarũ, quæ comitis Pitiliani obitu Imperatore carebant, ducè constituerunt: & Io. Aloisium, Ioannemq; Vitellios, olim Iohannis & Camilli filios conduxerunt: ac Rentium Ceritem pedestribus copijs omnibus præfecerunt: Venetorumq; patrocinio ita apertè suscepto, eorum cum Cæsare concordiam procurabat, sperans se hac ratione eum non modò à Galliæ rege abalienaturũ, sed sibi & Venetis coniunctum unà ipsi bellum illaturum. Quæ res quo facilius Cæsaris egestate succederet, suam cum Imperij principibus, ac liberis ciuitatibus, ne ei in Augustanis comitijs aliquid subsidij decerneretur, interponebat auctoritatem. Quo autem id negocium magis agebatur, eò durius difficiliusq; reperiebatur: Cæsar enim nullam, nisi Veronam retineret, concordiam admittebat. Veneti uerò in quibus Pontifex maiorem facilitatem fore sperauerat, cum se Patauium in quauis fortuna defensuros eamq; urbem dum tuerentur, multas sibi à tempore occasiones datum iri pollicerentur, Veronæ restitutionem maxima pecuniæ ui oblata, obstinato animo poscebant. Nec uerò Pontifex Angliæ regem ad bellum Galliæ inferendum impellere desinebat, ueterum inter ea regna discordiarum memoria renouata, felicissimorumq; euentuum occasione demonstrata: si enim arma aduersus regem sumeret, multos præterea quibus eius potentia aut

suspe-

ſuſpecta aut inuiſa eſſet ſumpturos: eumq; hortari, ut pontificiæ ſedis, quæ alioqui Galliæ regis ambitione in aperto diſcrimine uerſaretur, protectoris & conſeruatoris oblatam gloriã, ea religione quæ propria Angliæ regum fuerat complecteretur: ad quam rem eadem ratione Aragoniæ regẽ, ſed ualde clã, hortabatur. Quod autem maioris erat ponderis, Pontifex negocio quod cum Heluetijs per Sedunenſem, cuius apud eam gentem autoritas maxima erat, agi cœptum fuerat, qui tũ in publicis conuentibus, tũ in templis, ad hoc ſumma eloquẽtia orare & concionari non deſinebat minimè intermiſſo, tandem ut Heluetij mille in ſingulos Pagos quotannis Rhenenſium aureorum accepto ſtipendio, ipſum & pontificatus ditionem tuendam ſuſciperent, conſecutus erat: ita ut liceret ei inter ipſos certum militum numerum ad ſui tutelam ſtipendio conducere: quæ res facilio rem illi inter ipſos & Galliæ regem iam gliſcentem diſcordiam reddiderat. Heluetij enim communi hominũ de ſe opinione elati, cum uictorias quibus ipſe proximeq; rex Carolus in Italia potiti fuerant, præcipuè ab ipſorum uirtute, ſuorumq; armorum terrore profectas ſeq; eam ob cauſſam de Galliæ regno non parum meritos exiſtimarent, à rege fœdus innouare petẽte, ſibi pen ſiones ſexaginta millium Francicorum in ſingulos annos, à rege Ludouico XI cœpta, & ad ea uſq; tempopora perducta, præter eas quæ clàm multis priuatis dabantur augeri poſtulauerant: quæ cum audacius flagitarent, rex eorum inſolentia, & quòd à ruſticis ac montanis hominibus (hæc enim eius erãt uerba) ſibi adeo imperioſè tributum imponeretur motus, magis è regia dignitate, quàm ex præſenti ratione, uerbis iracundis eos

reijcere, ac ferè contemnere cœpit: ad quod maiore animo accendebatur, quòd eodem tempore Vallesij Sedunensibus subiecti, qui septem communitatibus, quæ ab ipsis curiæ nuncupantur, gubernãtur, Georgij Suprasaxi opera, priuatim ac publicè, largitionibus pensionumq; pollicitationibus capti, secum fœdus iniuerant, ea conditione ut regijs copijs per eorum agros transitũ concederent, hostium prohiberent, eiusq; stipendio tantum peditum numerum, quantum suppeditare possent, darẽt: eodemq; modo trium fœderum domini, qui Rhæti appellantur, cum eo pacti fuerant: & quamuis Vallesiorum una pars nondum has conditiones comprobasset, rex ijsdem artibus illos ad comprobandum adduci posse sperabat: quo fiebat, ut sibi Heluetiorum amicitiã non iam adeo esse necessariam putaret, cum præter Vallesiorũ Rhætorumq; copias, Germanos quoq; pedites conducere decreuisset: eorumq; motus quòd ipsos mediolanense imperiũ nisi per Bellizonæ fines, aliasq; uale de angustas uias, in quibus multi à paucis facilè cõmeatu priuari, pauciq; à paucis repelli possent, parui faciẽs inuadere posse non existimabat: cumq; obstinato animo pensiones augere nollet, in Heluetiorum conuẽtibus de fœdere renouando, etsi plerisq;, ad quos priuatim maxima emolumenta peruenirent ad id hortarentur, nihil obtinebatur: eamq; ob caussam facilius in fœdus à Pontifice postulatum consenserunt: quo nouo icto fœdere, cum se magna ad sua consilia fundamenta iecisse arbitraretur, cumq; in rebus omnibus sua natura ita se gereret, quasi omnibus superior, omnesq; necessitate cõpulsi à se leges accipere deberent, nouarum discordiarum cum Ferrariensium duce, siue motus omnino ea de caussa quæ

sa quæ inter ipsos in controuersiam uenerat, siue odio aduersus eum concepto, quòd tot beneficijs & honoribus acceptis, potius Gallorum regi quàm sibi adhæreret, semina iaciebat. Quæcunq; tandem caussa fuerit cũ controuersiarum initium quæreret, Alfonso ut Comaclij à sale conficiendo desisteret, imperiosè mãdauit: nõ enim æquum esse, ut quod Venetis Ceruiam possidentibus ei non licuerat, sacrosancta sede, cuius directũ Ferrariæ Comaclijq; ius esset, eandẽ possidente liceret: quæ res magni emolumenti esset, propterea quòd ex Ceruiæ salinis, dum Comaclij non conficeretur, sal in multas uicinas ciuitates diffunderetur. At uerò Alfonsus magis regiæ necessitudini ac tutelæ fidebat, quàm Pontificis uires extimescceret: cumq; se à colligendo fructu qui in propria domo paruo labore nasceretur prohiberi, imò ad id ab alijs suorum usum emendum cogi, quo pot erat exteras regiones replere, quereretur: nec id quod à Venetis, non iure, sed armis coactus, passus erat, in exemplum trahi debere diceret, huic mandato parere recusabat: qua de caussa Pontifex misit, qui graui denunciata pœna, censuraq; imperaret, ab inccepto desisteret. Hæc erant Pontificis ad Venetos subleuandos toto animo intenti consilia & opera: at ex altera parte Romanorum Gallorumq; Reges æquè eorum depressionis cupidi, ac quæ in eorum gratiam Pontifex agitabat molestè ferentes, eoq; magis unà coniuncti constituerunt, ea æstate magnis uiribus Venetos inuadere: sic ut Gallorũ rex ab una parte Ciamontium cum ualido exercitu, cui germanicæ copiæ quæ Veronæ erant coniungerentur, mitteret: ab altera parte Cæsar copijs quas Augustanis comitijs ab imperio sperabat Forumiulij ingrederetur:

quo occupato, ad alia, prout tempus & occasio ferrent progrederetur: ad quod Pontificem tanquam cameracensi fœdere obstrictum, armis unà cum ipsis conspiraret, postularunt: is autē cui id summopere molestū esset se eo fœdere quod iam expletum esset, cum in Cæsaris potestate fuerit Taurisum prius, deinde pecuniæ cōpensationē habere, nō teneri aperte respondit: simili quoq; modo Maximilianus à rege Catholico ex eadē cameracensi pactione, & ex peculiari secum eo tempore facta quo ei Castellæ administrationem assensus est, subsidia flagitabat: eo tamen rogato se pecunia potius quam copijs iuuaret: ille uerò cum non ea re qua plus indigeret eum iuuare decreuisset, quandringentos equites, quod auxilium Cæsari parum utile erat, se missurum promisit: in gallico enim æquè ac cæsariano exercitu equitatus abundabat. Quo tempore, cum urbs Verona à præsidiarijs militibus, propterea quòd illis stipendia nō solu erentur, magnoperè uexaretur, Venetorum copiæ à nōnullis ducibus clàm accersitæ, Sanbonifacio digressæ ut D. Petri arcē scalis ingrederentur, noctu urbi appropinquarūt, & georgiana porta ingressi, ubi dum ut scalas quæ singulæ per se muri altitudinem non æquabant unà coniungerent morantur, siue ab arcis felicianæ custodibus auditi, siue uano strepitus terrore perculsi, relictis scalis recesserunt, exercitusq; ad Sanbonifacium reuersus est: Veronæ autē patefacta coniuratione multi pœnas dederunt. Hoc tempore Pontificis animus non sponte, sed timore impulsus, eo quòd Maximilianus ab eo arroganter ducenta ducatorū millia mutuò peteret, minatus se alioqui cum Gallorum rege aduersus eū coniunctum iri, ad redintegrandā cum Galliæ rege cōiunctionem

ctionẽ inclinabat: & quia fama erat, in Augustano cõuentu magna Cæsari auxilia decernenda fore, denuoq; inter Angliæ & Galliæ reges facta, ac magna solemnitate promulgata pax erat: ideo diligentius cum Alberto Carpensi, quem ad eum usq; diem uerbis & spe produxerat, tractare cœpit, sed nõ diu in hac sententia permansit: conuentus enim, sine cuius uiribus Cæsaris minæ parui fiebant, expectationi cum minimè paria facerẽt, nullum aliud nisi trecentorum millium Rhenensium aureorum, cuius pecuniæ spe multos iam sumptus fecerat, illi subsidium decreuerunt: ab Angliæ autem rege in pacificacione eam conditionẽ expressam esse, quoties Galliæ rex pontificiam ditionem læderet, tota pacis ratio corruisse intelligeretur, ei significatum fuit. quib. exrebus resumpto animo, & ad prima consilia reuersus, nouas in Ferrariæ ducẽ querimonias adiũxit: is enim dux Adriæ sinu liberato, mercibus quæ Pado flumine Veneti is uehebantur, noua imposuerat uectigalia: quæ cum Pontifex à beneficiario absq; fundi domini permissu, ex legum præscripto imponi posse negaret, præsertim cũ in Bononienses, qui eius parerent imperio detrimentũ, ut tollerentur, additis armorũ minis instabat: suasq; copias, quo maiorẽ ei terrorem incuteret, in Bononiẽsem agrum, Aemiliamq; transmisit. Regis animum hæc maximè perturbabant: hinc enim cum Pontifice inimicitias fouere ei molestissimum erat: illinc Ferrariensium ducis, ad cuius patrocinium triginta ducatorũ millibus acceptis obstrictus erat, deserti infamia, nec minus propriæ utilitatis ratione mouebatur: cum enim Alfonsus prorsus ex ipso pendêret, eiusq; in regẽ propensio, quo magis se à Põtifice uexari uideret, eò augeretur magis,

cumq; eius regio ad Longobardiæ res ualde esset opportuna, ipsius salutem sua interesse ducebat: ideo de cõcordia inter eos aliquomodo cõcilianda cum pontifice agebat: Põtifici aũt, ut rex se ab eius defensione remoueret æquũ uidebatur, quã aduersus cameracenses cõditiones susceptam aiebat: quibus eorũ quæ à põtificatu erepta fuerãt restitutionis prætextu factis, ne quis fœderatorũ eius qui ab altero nominaretur patrocinium sumeret, interdicebatur: à se uerò Ferrariẽsem nominatum esse: prætereà etiam ne quis se rebus ad pontificium ius spectãtibus interponeret, idem quoq; peculiari inter ipsos Abiate inito fœdere cõfirmari: quo expresse ne rex cuiusquã eorum qui ex pontificatu penderent patrociniũ retineret, in posterũue susciperet: prætereà omnia quæ antea susceperat aboleret, cauebatur: ad quæ etsi regis nomine responderetur eadem pactione cõtineri, ut episcopatus cisalpini ad regis arbitrium tribuerẽtur, quod à Pontifice in primo uacante uiolatum esset, eundem in Venetorum gratiã contra cameracensis fœderis capita feciss̃e: his de causis sibi quoq; promissa nõ facere fas esse: tamen ne Ferrariẽsis caussa sibi cũ pontifice ad arma ueniendum esset, conditiones quibus eius dignitate non omnino nec directò imminuta, põtifici in ijs quæ ad ipsius pontificatus ue iura in Alfonsum pertinerẽt maiori ex parte satisfieret, prætereà petitioni à pontifice factæ ne gallicæ copiæ flumen Padum, nisi quatenus ad Florẽtinorum defensionem, aut ad Pandulfum Petrucium & Io. Paulum Ballionẽ infestandũ pecuniæ ab altero promissæ, ab altero interceptæ nomine teneretur, traijcerẽt, assentiri haud renuebat: quæ dũ agitantur, Ciamontius mille & quingentis cataphractis, et decẽ millib. peditum

ditum, ex uarijs gentibus, inter quos nonnulli Heluetij erant priuatim non ex pagorum assensu conducti, quos magna tormentorum bellicorum copia, & tria operarum millia, cum pontibus ad traijcienda flumina paratis sequebantur: quibus se Ferrarienſis dux cum ducentis equitibus grauis, & quingentis leuis armaturæ, duobusq; peditum millibus adiunxit. Rhodigimaq; Polinesò à Venetis deserta citra negocium occupata, Turriq; Marchesana ad Atheſis ripam Patauium uersus posita expugnata, cum ad Castellobaldum peruenisset, solis internuncijs Mõtanianam & Ateſte oppida ad Alfonsum, alterum ex Maximiliani bono, alterum ob pecuniam mutuatam pignori traditum, spectantia, ad primũ nuncium in suam poteſtatem redegit. Quibus locis recuperatis Alfonsus quarundam Venetarum triremium, quæ aduerso Pado uehebantur prætextu, maximam suarum copiarum partem remisit. Princeps Analtensis Cæsaris uices gerens, Verona egressus, cum trecentis grauis armaturæ equitibus Gallis, & ducentis Germanis, itẽq; tribus eiusdẽ gentis peditũ millibus, se Ciamontio coniunxit: eum ita insecutus, ut nunquam plus unis castris ab eo abesset: & post se relicto Monsilicio Venetorum ditionis oppido, in Vicentinorum agrum peruenerunt: ubi Leonicum cum tota regione nemine repugnante deditione ceperunt: exercitus enim Venetus, qui sexcentorum grauis, & quatuor millium leuis armaturæ equitum cum Epirotis, ac peditum octo millibus, Ioannepaulo Ballione duce, & Andrea Gritto legato, esse dicebatur, primum Soauio profectus, ac perpetuò prout hostium progressus animaduertebat, in tuta loca regressus, tandem Taurisi ualido præsidio, & Mestrij mille

peditibus impositis ad Brentellas, tribus à Patauio passuum millibus, locum admodum munitũ, quod ea regio aggeribus sit referta: is autem locus tribus fluminibus, Brenta, Brentella, Bachilioneq; circundatus, se receperat: quam ob causſam Vicentini prorsus deserti, & ad sui defensionem per se imbecilles, nulla ipsis, præter victoris misericordiam, spe relicta, rati se eam Ciamontij opera facilius obuenturos, publicam fidem de mittẽdis ad eum atq; ad principem Analtensem legatis ab ipso flagitarunt: qua impetrata, sordidati, mœroreq; simul ac terrore pleni ad Barbaranum pontem, decem millibus passuum à Vicentia, coram utroq; steterunt: ubi cũctis belli ducibus astantibus, exercituumq; proceribus, legationis princeps, ut fertur, talem habuit orationem.

Si quid Vicentina urbs suis opibus felicitateq;, olim multis uicinis urbibus inuidiosa, ex eo tempore quo error, stultitiaq; hominum, & fortasse fato quodam potius quàm alia ratione, sub Venetorum rediit imperium passa sit, & infinita intolerabiliaq; ab ea accepta detrimenta omnibus nota essent, inuictißimi Imperatores, in pectoribus uestris calamitatum nostrarum miserationem, indignatione atq; odio ex rebellionis nostræ memoria concepto maiorem fore, nobis certò persuademus: (siquidem eius noctis error, rebellio dicenda est) qua nocte suburbio pusterlensi ab inimico exercitu ui armata expugnato, populoq; nostro perterrito, non quo Cæsaris mansuetum imperium uitaremus, uel eius essemus perduelles, sed ut urbem nostram à direptione extremisq; malis liberaremus, legati ad pactiones cum hostibus ineundas exierunt: cum præsertim nostros homines armis belliq; periculis minimè assuetos, fracassæ

moue

moueret auctoritas: qui dux tot bellis exercitatus, & Cesaris miles, seu fraude, seu timore (quod nostrum non est inquirere) ut pactione coniugum, liberorumq; nostrorum, & afflictæ patriæ saluti consuleremus, suaserat: ex quo patet nos non prauitate, sed timore tanti ducis autoritate aucto, non ut deliberaremus, sed potius breui temporis interposito spacio, in tanto tumultu, tantoq; armorum strepitu, inter tot auribus nostris inaudita tormentorum tonitrua, ad deditionem Venetis faciendam præcipites rueremus, impulsos fuisse: quorũ felicitas ac potẽtia non ea erat, quæ per se nos ad id allicere deberet: quantum autem delicta quæ timore atq; errore, ab ijs flagitijs quæ fraude & maleuolentia committuntur distent, cuiuis perspicuum esse potest: quod si id, quo impulsi sumus, non timor, sed rebellandi uoluntas, consiliumq; & communis omnium cõsensus, ac non paucorum potius in tanta perturbatione motus & audacia ab alijs non impedita fuisset, atq; illius miseræ ciuitatis peccata nullam penitus admitterent excusationem, nostræ tamen ex illo tẽpore calamitates eiusmodi fuerunt, ut uerè dici possit, pœnam delicto longè maiorem extitisse: etenim præsidiariorum militum rapinis intra mœnia omnibus facultatibus miserè spoliati sumus: & quis ea quæ extra urbem continuo bello passi sumus ignorat? quid nobis in hac misera regione integrum relictum est? nostrorũ prædiorũ ædificia omnia flammis absumpta, arbores deiectæ, pecora amissa, messes iam toto biennio non ad maturitatem perductæ, magna ex parte sementes impeditæ, nulla messis, nullæ fruges, amissa spe hanc desertissimam regionem unquam in pristinum statum posse reuocari: ad tantas angustias

tantamq; miseriã redacti sumus, ut ijs quæ nobis occultata supererant omnibus, ad uitam tuẽdam necessarijs, quoq; immensos sumptus quos necessitate compulsi fecimus, sustinere possemus consumptis, unde in posterum nos familiasq; nostras alamus non perspicimus. Veniat quinis quantumlibet inimicus animoq; immanitate efferato, qui modò patriã nostram alijs uiderit tẽporibus, eamq; nunc inspiciat, certi sumus eum à lacrymis minimè temperaturum, cum cogitauerit eam urbem, quæ quamuis circuitu angusto pateret, frequentissima esse solebat, uestium ornatu superbissima, tot magnificis & opulentis ædibus illustris, omnium peregrinorum perpetuum amicumq; hospitium, eam urbem quæ nulli rei nisi conuiuijs, ludis equestribus, alijsq; iucunditatibus operam dabat, hoc tempore habitatoribus penè uacuã, uiros ac mulieres uilissimè indutos, nullam amplius domum patere, nullum tantis opibus esse qui se suamq; familiam saltem in mensem tueri posse sibi possit polliceri, proq; splẽdore, pro ludis, rebusq; iocũdis, nihil aliud uel uideri uel audiri, quàm miserias, publicas omnium lamentationes, fletus, miserosq; in omnibus locis cunctarum mulierum eiulatus, quæ maiora etiam forent, nisi nobis, gloriosissime princeps Analtensis, in mentem rediret, ex tua uoluntate, uel extremum exitium illius afflictissimæ nostræ patriæ pendere, uel spes qua possimus sub Cæsaris umbra, sub sapientiæ clementiæq; tuæ tutela, non dicimus respirare aut refurgere (id enim fieri non potest) sed uitam per omnia extrema trahentes, saltem ultimum excidium uitare: speramus quia nobis benignitas humanitasq; tua nota est, quia ueri simile est, te uelle Cæsarẽ, cuius clementiæ ac mãsuetudinis exemplis

plis tota est Europa referta, imitari. cõsumptæ sunt fortunæ nostræ, omnes spes sublatæ, nihil nobis præter huius uitæ corporumq; umbram reliquum est, in quæ crudeliter sæuire, qui fructus ad Cæsarem, quæ laus ad te perueniet? te demississimis precibus, quas omnis sexus, omnium ætatum, omnium ordinum nostræ ciuitatis lacrymis permixtas cogitato, supplices oramus, uelis infelicem Vicentiam reliquis omnibus germanici imperij mansuetudinis exemplum esse, clementiam, magnanimitatemq; maiorum uestrorum imitare, qui cum in Italia uictores essent, subactas ciuitates conseruarũt: ita ut multi eorum propria sibi in illis domicilia delegerint: unde cum magna germanicæ gentis gloria, tot illustres in Italia familiæ Gõzagæ, Carrariæ, Scalæ, nostri quondam ueteres domini, originem traxerunt: sit eodẽ tempore exẽplo Vicentia à Venetis, quos in minoribus periculis fouimus ac sustẽtauimus, in suis grauioribus quibus eam defendere debebant, turpiter deserta: à Germanis autem qui aliquam habebant lædendi causſam, gloriosè conseruata: suscipe tu inuictissimè Ciamonti, patrocinium nostri, tuiq; regis exemplum commemora, cuius in Mediolanenses ac Genuenses, qui nõ aliqua de causſa, necessitateue impulsi, sed sponte rebellarant clementia, illorum delictis longè extitit maior: qubus cum omnia condonauerit, illi tanto beneficio redempti, semper summa in eum animi deuotione ac fide extiterunt. Vicentia, ô princeps Analtensis, conseruata, si Cæsari non erit commoda, erit saltem glorioſa, uelut eius benignitatis exemplum relicta, euersa nulli rei utilis esse poterit, & seueritas in nos toti Italiæ erit molesta: clementia, Cæsaris nomen apud omnes reddet gratius, atq; ut

in rebus militaribus, exercitibusq; ductãdis prisci illius in eo Cæsaris similitudo perspicitur, pariter & clementia, cuius gratia ipse magis in cœlum, eiusq; nomen inter diuos relatum est, memoriaq; diuturnior ad posteros est transmissa, quàm ab armis agnoscetur. Vicentia urbs antiqua, clara, & quondã tanta nobilitate florens, in manu tua est: ex te salutẽ aut uastationem, uitam aut mortem expectat: flectere tot innocentium, tot miserarum mulierum, paruulorumq; infantium calamitate, qui illa calamitosa, insaniæq; & errorum plena nocte, nulli rei interfuerunt: quiq; nunc in luctu & miseris eiulatibus tuam expectant sententiam: emitte illam tam ab omnibus expetitam misericordiæ clementiæq; uocẽ, qua rediuiua infelicissima nostra patria, te semper patrem & conseruatorem suum appellabit. Nec tanta *miseratione digna oratio, nec pietas erga infelicem urbem,* Analtensis *animum mitiorem reddere potuerunt, quin barbara insolentia & feritate tumens, cum sibi nõ posset temperare, ut saltem uerba factis minus haberẽt ferocitatis, inhumanissimũ daret responsum: quod eius iussu in hanc sententiam, à quodam qui ei erat à consilijs iurisperito fuit prolatum:* Ne *credatis* Vicẽtini *perduelles, uestris blãdis uerbis memoriã delictorũ in maximã cæsariani nominis contumeliam cõmissorum deleri posse: cuius magnitudinis benignitatisq; qua uos susceperat, nulla habita ratione, totius* Vicentinæ *ciuitatis communi consilio* Venetum *exercitum intra mœnia euocastis: qui summa difficultate expugnato suburbio, de ciuitatis uictoria diffidens, iam discessum meditabatur: uos contra eius principis qui cæsariani imperij uices gereret uoluntatem reuocastis: eundem principem*

ut

ut se in arcem reciperet coegistis, & rabie uenenoq; pleni, Cæsaris tormenta cum reliquis ad ea spectantibus diripuistis: eius tentoria tot bellis expansa, tot victo rijs gloriosa lacerastis. Non hoc fecerunt ueneti milites, sed populus Vicentinus, immensa, germanici sanguinis siti declarata. per uestram perfidiam non stetit, quin si uenetus exercitus cognita occasione, uictoriam secutus esset, Verona potiretur: nec uerò fuerunt hæc Fracassæ consilia hortationesue, qui uestris fictis calumnijs circumuentus, apertè suam innocentiam declarauit: fuit uestra maleuolentia, fuit odiũ, quo sine caussa in nomen germanicum flagratis: sunt scelera uestra eiusmodi, ut nullam admittant excusationem, nullam ueniam mereantur. Esset non solùm maximi detrimenti, uerumetiam uituperanda ea clementia, qua quis in uos uteretur: facile enim perspicitur uos quauis occasione deterius esse facturos: nec sunt uestra, errata, sed scelera, nec detrimenta à uobis accepta delictorum pœnæ fuerunt, sed uestræ in susceptа rebellione pertinacis cõtumaciæ præmia: & nunc cum à Venetis deserti, nullam habeatis tuendi facultatem, Cæsaris quem prodidistis misericordiam clementiamq; imploratis: constituerat princeps, ex Cæsaris sententia mandatoq; uos non audire, non potuit tamen Ciamontij uoluntati id denegare: sed non ideò ea sententia, quæ à uestræ defectionis die in Cæsaris mente fixa fuit mutabitur. Nulla alia ratione recipit uos princeps, nisi ut facultates, uita, pudicitia, eius arbitrio permittantur: nec id quo maiorem ad clementiam suam declarandam facultatem habeat fieri existimetis, sed quo liberius possit uos toti terrarum orbi, pœnæ, quæ in eos conuenit, qui tanta sce-

lere datam principi suo fidem uiolarunt, exemplum stā tuere. Vicentini tam atroci responso attoniti, ubi aliquantisper immoti uelut omnibus sensibus carentes stetissent, denuò lacrymis ac lamentabili uoce uictoris se misericordiæ commendare cœperunt: sed inhumaniori bus atq; asperioribus uerbis, ab eodē doctore, cū obiurgatione reiecti, quid respondendū, quidue cogitandum esset, penitus ignorabāt: nisi eos Ciamontius, neceßitati parerent, darentq; operā ut principis indignationem, libera in eius arbitriū deditione placarēt, hortatus esset: Cæsaris summā esse manſuetudinē, nec credere fas esse, principem illustri genere natum, belliq; ducē eximium, sua aliquid nobilitate uirtuteq; minimè dignum cōmissurū: nec debere illos responsi acerbitate terreri: imò ut animi generosi uerbis incalescāt, propterea quòd sæpe cū hac ratione indignationis pars efferbuerit, de factorum atrocitate remittunt, optandū esse: se ad principis iram mitigandam, si prius ipsi se liberè eius committerent potestati, medium obtulit: cuius Vicentini cum neceßitate coniunctum sequuti consilium, humi proiecti, se, urbemq; in uictoris potestatem dediderunt: quorum Ciamontius repetitis uerbis, principem ut in puniendis, Cæsaris potius famæ, magnitudinisq;, quàm delicti rationem haberet hortatus est: nec tale ceteris qui eiusmodi delicta commisissent, uel deinceps possent committere, exemplum proponeret, ut desperata misericordia ad extremum usque pertinaciter perseuerarent: clementiam principibus semper, beneuolentiam auctoritatemq; conciliasse: contraria semper ex non neceßaria crudelitate manare: nec ut multi imprudenter arbitrarentur, impedimenta difficultatesq; immanitate

nitate remoueri, sed augeri: cuius autoritate, additis præterea ad miseras Vicentinorum lamentationes multorum precibus, Analtensis tandem ut salutem, fortunis omnibus in eius arbitriũ uoluntatemq; permissis, eis promitteret, adductus est: sed præda opinione longè minor fuit: ciuitas enim iam hominibus rebusq; erat uacua: quæ dum militum feritas quæreret, intellexissetq; multos ex urbe agrisq; cum suis rebus ad quendã montem nõ procul in duos specus, qui Masani Grotta nuncupantur confugisse: ubi loci natura aditusq; difficultate se tutos existimabant, Germani eò ad diripiendũ profecti, maioriq; specu incassum, nec sine suo detrimento diu oppugnato, ad minorem conuersi, cum expugnare alia ratione non possent, maximis accensis ignibus, fumi ui, quo fama est, plus mille perisse, eo potiti sunt. Vicentia capta, reliquarum rerum difficultas, quàm ab initio proposita esset, maior apparebat: propterea quòd Maximilianus, non solùm in Venetos, ut promiserat nõ ducebat, uerumetiam copiæ quas in Italia habebat, pecuniæ inopia continenter minuebãtur: adeò ut Ciamõtius cum de Vicentiæ tantùm custodia cogeretur esse solicitus, tamen ad Lineacum, quo oppido non occupato omnia ad eam usq; diem gesta, nullius essent futura momenti, castra ponere constituit. Diuiditur Lineaci oppidũ Athesi flumine, minore oppidi parte, quæ ab eis Portus appellatur, Montanianam uersus relicta, ubi Veneti, non tam loci munitione, propugnatorumue uirtute, quàm aquarum impedimento confisi, flumen uno in loco secauerant: in altera fluminis ripa maior posita est oppidi pars, à qua duobus locis ita flumen fossis diduxerant, ut ijs egressus, imq; inferiora loca aliquot riuis de-

lapsus, circumiectam regionem adeò inundasset, ut multos menses redundãtium aquarum copia tota palustris esset effecta. hanc difficultatem uenetarũ copiarũ temeritas atq; ignauia faciliorem reddidit: Ciamontius enim ad Mineruium, quod tribus Lineaco milliaribus distat, castris positis, præmissq; aliquot equitibus ac peditib. qui in ultimi riui transitu quingẽtis ab oppido passibus pedites ex Portus custodia egressos offenderunt. Vascones autem Hispaniq; pedites summa ferocitate, pectore tenus aquã ingressi eos repulerũt: tantoq; impetu sunt insecuti, ut illis permixti Portum ingrederẽtur, exigua illorum peditum parte superstite: pars enim in pugna ceciderunt: maior uerò pars dum summo studio Lineacum fuga contenderet, in Athesis transitu submersa est. Quo euentu Ciamontius ad Mineruium castra metandi mutato consilio, sub eiusdem diei uesperã in ipso Portu castra posuit: maioribusq; tormentis sub aqua ipsa, quòd ea aluei fundum sustineret uectis, eadem nocte fluminis fossam obstrui curauit: cumq; Lineacum ab ea parte qua Portum spectat tam lati fluminis interuentu, quãuis inter Lineacum Portumq; (quòd aggeribus coarctetur, angustior sit quàm infra) tormentis uix peti possit, expugnari non posse animaduerteret, pontẽ ad tormenta, & maiorem exercitus partem in alteram ripã traijciendam, iaci iussit: sed ubi quas uexerat naues fluminis latitudini minimè pares comperisset, exercitu ad flumen in parte Lineaco oppositа collocato, Molardũ cum quatuor Aquitanorũ peditum millibus, & sex tormentis flumen nauibus traijcere iussit: quo facto, ab utraq; fluminis parte, uallum in aggere ad superius oppidi caput positum, tormentis peti cœptum est: eiusq;

(& si

Cet si milites qui pro uallo stabant, diruta reficere solicitè procurarent) parte una diruta, sequēti nocte uenetus legatus cū magis hostium pertimesceret uim, quàm suorum fideret defensioni, cum aliquot uenetis patricijs se extemplò in arcē recepit: qua re quam primū dies illuxit cognita, peditum dux qui in uallo erat se Molardo saluis fortunis uirisq; dedidit: nihilominus egressus, fuit cum suis peditibus ab exercitu spoliatus. Capto uallo, oppidum prædæ Molardo fuit: milites autem qui in alterius ualli quod in altero oppidi angulo erat præsidio fuerāt collocati, per paludes, armis abiectis, fuga saluti suæ consuluerunt: hocq; pacto, eorum qui intus erant ignauia Lineaci expugnatio opimiōe facilior celeriorq; fuit. Nec uerò arx se oppido acrius tutata est: etenim sequenti die tormentorum ictibus defensione impedita, turrisq; angulo scalpris ex inferiori parte, ut ignis posthea inijceretur rescindi cœpto, ea conditione deditionē fecerunt, ut patricijs uenetis in Ciamontij potestate retentis, milites inermes abirent: Ciamontij in hac uictoria lætitiam fortuna felle permiscuit: hic enim de Cardinalis Rotomagēsis patrui sui morte, cuius summa apud Galliæ regem auctoritate, ad maximas opes honoresq; sublatus, indies maiora sperabat, nuncios accepit. Quoniam uerò Germani, ut Lineaci præsidium imponerēt, impares erant, Ciamontius centum equites & mille pedites ad custodiā loci reliquit: deinde Rhætis Vallesijsq; dimissis, regis iussu ad tantos sumptus quibus, quòd Cæsarianorum apparatus promissis nō responderēt, nihil adeo magni efficiebatur, ultra ferendos minus propensi, in Mediolanensium terras cum reliquo exercitu reditum adornabat. Sed rex posthea, quoniam Cæsar Oeni

pontem, non modò difficultatem ex more plenus, uerũ etiam consiliorum, & spei abundans profectus, se quã primum in Italiam transiturũ pollicebatur: ac ne discederet instabat, per totum Iuniũ mensem moraretur mã dauit: quo tempore cum Germani Morosticũ, Citadellã Bassianum, aliaq; circumposita oppida quo Cæsari faciliorem ab ea parte aditum patefacerent, recuperare cuperẽt, Ciamontius ut uenetas copias Vicentiæ, quæ paruo cum præsidio relicta fuerat aditu, atq; etiam ne Germanis obuiam ire posset prohiberet, ad Lungariã propter Bachilionẽ amnem castra posuit: ubi cum audiuisset Venetorum exercitum Patauium se recepisse, denuo Germanis coniunctus, ad Turriculas, in regia uia quæ Vicentia recta Patauium ducit, uenit: unde ad dextram relicto Patauio, cum non parua annonæ, quæ à leuis armaturæ equitibus, tum Patauij, tum Monsilicij commorantibus impediebatur, penuria, Citadellã peruenerũt. Citadella sine repugnãtia deditionem fecit: idem quoq; Morosticum, Bassianum, aliaq; uicina oppida à uenetis militibus deserta, postea fecerunt: ideo utriusq; ducis copiæ rebus omnibus ab ea parte confectis, ad Turriculas reuersæ, Patauio ad dexteram relicto, & ad sinistram montem uersus deflectentes ad Brentam amnem prope montẽ decem ab urbe Vicentia passuum millibus constiterunt: in cum locum ut Germanis gratificarentur, profecti, qui Scalam, ex Germania uenturis militibus transitum oportunũ, quiq; solus inter Taurisum & Vicentiã in Venetorum potestate esset, occupare cupiebant: ex quibus castris princeps Analtimus cũ Germanis & centum cataphractis Gallis profectus, ad Scalã quæ passuũ uigintiquinq; millibus distabat, iter cepit: sed cum montanis

tanis itinerib. à rusticis obsessis, qui incredibili in Venetos propensione etiã capti, mortem potius quàm Venetorum nomen abnegare, cõtumelijsue afficere malebãt Castellonouo uno pariter ex montis itineribus factione occupato, ad castra Brentana reuersus est, multis peditibus alio itinere ad Scalam missis: qui ex eius præcepto Bassiani itinere, ut Couolum locum in illis montib. munitum euitarẽt relicto, inferius Feltrensi uia circumuecti, Feltrioq;, quòd paucos in eo reperissent direpto atq; incenso, ad Scalam peruenerunt, quã cum Couolo ab omnibus derelictam inuenerunt. Hoc autem tempore haud minora Foroiulienſibus detrimenta afferebantur: dum enim modò à Venetis, modò à Germanis inuaderentur, & à nobilib. regionis incolis, aut defenderentur, aut diriperentur: dumq; iam hi progrederẽtur, iam illi cederent, ut occasio ferebat, nihil omni ex parte præter cædes, direptiones, incẽdia audiebatur: sæpeq; idem locus ab una parte prius direptus, ab altera pòst & diripiebatur & incendebatur: & bene paucis munitis locis exceptis, reliqua omnia huic miseræ uastationi erãt obnoxia: in quibus cum nihil fieret memorabile, ea diligẽtius recensere superuacaneum esset: & lectori tam uarias uicissitudines, quæ ad totius belli summam & finem nullum adferebant momentum intelligere, molestum. Cum uerò tempus gallici exercitus profectioni constitutum aduentaret, denuo inter Cæsarem & Galliæ regem ut exercitus per totum insequentem mẽsem moraretur conuenit: ita tamẽ, ut sumptus extraordinarij, id est qui præter eorum militum quæ ad eum usq; diem à rege numerata fuerant stipendia, in posterũ à Cæsare persoluerẽtur: idem quoq; de peditũ stipendijs per eundẽ men-

sem intelligendum: sed quoniam Cæsar pecunia carebat subducta ratione eorum sumptuũ ad summã usq; quinquaginta millium aureorum numûm rex ei mutuò daret: quòd si Cæsar intra annum uertentem, hæc & alia quinquaginta millia antè mutuò accepta nõ restituereet rex Veronam cum tota eius ditione tamdiu, donec eam pecuniam recepisset, in sua potestate retineret. Ciamontius regis ea de re accepto mandato, ad Monsilicis expugnationem animum cõuertit: eamq; ob caussam quàm primũ quadringenti Hispani cataphracti, quibus Termini dux præerat, qui ad Maximiliani auxilium à rege Catholico missi, consuetis artibus tardissimo gressu uenerant, Germanis coniuncti fuerunt, exercitus, flumine Brenta, deinde ad Purlæ uillã Bachilione quinq; ab urbe Patauio milliaribus transmisso, Monsilicium peruenerunt: multa hoc tempore in commeatu & impedimẽtis, equitum qui Patauij Monsilicijq; erant excursionibus passi, à quibus etiam Sonzinus Benzonius Cremensis, regius dux, qui cum paucis equitibus ad commeatus præsidia recognoscenda ibat, captus fuit: quẽ quòd Cremensis defectionis autor fuerat, Andreas Grittus, quòd Venetorum esset imperio subiectus, magis quàm quòd hostibus militaret habita ratione, statim in crucem tolli iussit. Monsilicius in planicie positus est, in cuius medio quasi saxeus mons surgit, unde Monsilicius appellatus: in cuius fastigio arx est, & per mõtis dorsum, quod sub inde angustius fit, tres sunt murorum ambitus, quorum infimus tantum spacij complectitur, ut duo peditũ millia, ad eum à iustæ magnitudinis exercitu tutãdum sint necessaria. Hostes illico oppidum deseruerunt: in quo [illegible] positis tormenta aduersus primum muri

ambitum

ambitũ collocarunt: quo diu atq; à multis partibus concussо, Hispani Aquitaniq; pedites, non seruato ordine, muro appropinquare cœperũt, multis locis ingressum quærentes: erant in arcis custodia septingenti pedites, qui totis copijs eos aduenisse rati, cum ad locũ si à multis partibus inuaderentur tutandum impares esse, leui facta defensione, inter ipsos, ut creditur, prius inito cõsilio, retrocedere cœperunt, sed tanta ordinum perturbatione, ut hostes qui iã ingrediebãtur, eos leui pugna per iugum montis insequuti, ijs mixti per reliquos murorum ambitus in ipsam arcem penetrarint: ubi maxima præsidiariorum parte cæsa, cum reliqui qui in turri remanserant, se ita dedere uellent ut incolumes abire liceret, à Germanis non recipiebantur: qui tandem turri ignem subiecere, adeo ut ex septingẽtis peditibus, quinque centurionibus, eorumq; tribuno Martino à Burgo Sansepulchri in Hetruria, pauciſsimi euaserint, minore propter ignauiam uiſi misericordia digni nec uerò germanica feritas in ædificia murosq; minor apparuit: etenim non solùm quòd milites ad præsidium imponendũ nã haberent, arcem euerterunt, sed etiam oppidum incenderunt: post quem diem nihil præclari ab his exercitibus actum est, præter quadringẽtorum Gallorũ equitum ad Patauinas usq; portas incursionem. Hoc tempore Ferrarienſium dux ab exercitu discesſit: cũ quo à Ciamontio missus fuit Castilionæus cum cataphractis ducẽtis & quinquaginta ad Ferrariæ, quæ in non paruo ob Pontificis copiarum propinquitatem metu uersabatur, præsidium: Germani tamen Ciamontiũ ut ad Taurisum prout antea inter eos conuenerat, castra poneret, urgebant: & ea quæ tãtis sumptib. gesta essent, propterea q,

Patauium expugnari posse nulla spes habebatur, nisi ea urbe potirentur, parui esse momenti ostendebant. Ad quæ Ciamontius, Cæsarem nõ eo apparatu quo pollicitus fuerat in Venetos uenisse: eos qui cum eo essẽt ad paruum numerum redactos: Tauriſi magnum esse præsidium, urbem magno apparatu munitam: cõmeatum in ea regione non amplius reperiri: ex longinquis autem regionibus conuehi, propter continuas leuis armaturæ equitum molestias, haud facilè posse, qui rusticorum dili gentia uel minimos ipsorum motus edocti, cum tãto numero essent, ubicunq; eis nocere possent, conspiciebantur: hæ altercationes, nouo ex Gallia Ciamontio accepto mandato, ut quadringentis cataphractis, Hispanisq; peditibus mille & quingentis, præter eos qui in Lineaci præsidio essent, regio stipendio cum Germanis relictis, statim cum exercitu in Mediolanẽsium fines, quòd iam Pontificis opera molestiæ periculaq; multa apparere inciperent, rediret, sublatæ sunt. Ideo Ciamontius, Persuo harum copiarũ duce relicto, regis paruit imperio: Germani uerò rei bene gerendæ spe amissa, Leonici cõsiterunt. Pontifex in animum induxerat, in eoq; pertinaciter omnia sua consilia fixerat, ut non solum multa ad pontificatum spectantia, ut ille putabat, recuperaret uerumetiam Galliæ regem omnibus locis quæ in Italia possidebat pelleret: siue occulta & antiqua simultate cũ eo habita, siue multorũ annorũ suspicione in acerrimũ odiũ conuersa, siue ut pòst dicebat, eius gloriæ cupiditate, qua Italiã à barbaris liberasse prædicaretur, impulsus. In hunc finẽ Venetos cẽsuris liberauerat: cũ Heluetijs se stricto fœderis uinculo cõiunxerat: quæ se magis sui tuendi quã alterius lædẽdi gratia gerere simulabat:

his de

bis de cauſsis cum Ferrarienſium ducem à Galliæ regis clientela remouere non potuiſſet, eum ducatum omnino occupare decreuerat: & uectigalium ſalisq; cauſſa ſe tantùm moueri aiebat: & tamen ut ſua conſilia, donec omnia melius apparaſſet occultarentur, ſemper de concordia cum Gallorum rege concilianda cũ Alberto Pio agebat. at rex cum nullam, præter Ferrarienſium ducis ſuſceptum patrocinium, diſcordiarum cauſſam eſſe arbitraretur, pontificisq; inimicitiæ uitandæ ſupra modum eſſet cupidus, nouas cum eo pactiones facere minimè repugnabat: & cameracenſis fœderis legibus, quibus ne cui fœderatorum ſe rebus ad pontificatus iura ſpectantibus immiſcere liceret exprimebatur retentis, illud interponeretur, pontifici quantum ad uectigalia ſalemq; pertineret in ducem agere liceret (huc enim tantum pontificis putabat rex conſilia ſpectare) ducis ſuſceptum patrocinium ſic interpretatus, ut hoc pacto quaſi iure fieri poſſe uideretur. Sed quò magis rex ad Pontificis poſtulata accedebat, eò ille magis recedebat: nec ulla ex parte Rotomagenſis morte flectebatur: ijs enim qui ſuſpicionem ſublatam oſtendentes, eum ad pacem hortabantur, eundem regem uiuere, idcirco eundē metum uigere reſpondebat: huius rei argumento eſſe pactionem à Cardinali Papienſi factam, quam omnes ſcirent à rege, proprio conſilio, contra Rotomagenſis uoluntatem atq; ſentētiam eſſe uiolatam: imò eius progreſſus acutius perpendentibus, eo maiore animo concitari, eiusq; ſpes augeri uidebantur: nec ſine cauſſa, cũ enim rex talis eſſet, ut potius rectore indigeret, quàm ipſe alijs regendis eſſet aptus, dubium non erat, quin cardinalis morte eius uires eſſent imminutæ: in eo enim

præter longum rerum usum, magnum robur cum uirtute, tantamq; apud regem auctoritatem fuisse, ut ferè nunquam ab eius sententia discederet: quamobrem ille sua potentia fretus, sæpe de rebus deliberare, & per se negocia expedire audebat: quæ cũ in nullo eorum qui illi in regni administratione successerant essent, non modò quidquam statuere non audebant, sed nec regem de rebus quæ illi molestæ essent futuræ appellare, nec ipsum eorum consilijs eandem fidem adhibere: cumq; plures essent quorum alter alterum respiceret, auctoritatiq; adhuc recenti non satis fiderent, lentius ac frigidius quàm rerum magnitudo, et pontificis uehementia impetusq; postularent, omnia tractabant: qui nullis à rege propositis conditionibus contentus, tandem ut absq; ulla conditione uel exceptione, simpliciter & absolutè Ferrarienſium ducis desereret patrocinium apertè postulabat: cum uerò rex nimiam in se inde infamiã redundaturam ei persuadere conaretur, respondit, se, si rex hoc recusaret, cum eo nolle conuenire: nec tamen ei aduersarium esse, sed ab omni obligatione liberũ, ut pontificiam deditionem tranquillè tueretur operam daturum, de Ferrarienſium duce grauius quàm unquam antea questus, quòd à suis amicis, ut à sale conficiendo abstineret admonitus, se id consilium, quod imperij iuri ad quod Comaclũ directò pertinere, derogaret, sequi non posse respondérat. Fuit præterea dubitatum, idq; multorum opinione, quæ postea temporis progressu creuit, Albertum Pium regium legatum, legationis munere non bonâ fide functum, ut pontificem in Ferrarienſium ducem concitaret operã dedisse: ad idq; ardentissimo desiderio in quo ad mortem usq; permansit impulsum,

pulsum, ut Alfonsus Ferrariensi principatu spoliaretur: cum enim Hercules Alfonsi pater antè paucos annos à Gilberto Pio dimidiam Carpesem ditionem accepisset, eiq; Saxuli castellum, cum nonnullis alijs oppidis permutatione dedisset, Albertus ne tandem (ut sæpe necesse est) minus potentem potentioris uicini cupiditati cederet, ei alteram partem quæ ad se spectaret, concedere cogeretur, metuebat: quæcunque autem in hac re uerà caussa fuerit, Pontifex parum placabilibus in Alfonsum animi signis ostensis, cum iam arma mouere in animo haberet, censuris eum persequi parabat: quarũ caussas ut iustas esse cõprobaret, operam dabat: præcipuè cum, ut aiebat, inter pontificiæ curiæ scripta, pontificum priuilegij monumenta reperisset, quibus Ateslinæ familiæ Comaclium attribuebatur. Hæ erant pontificis publicæ artes: uerùm clàm multò maiores motus meditabatur: se enim, quòd cum Heluetijs amicitiam inijsset, quòd Venetos à se stantes, ac suis nutibus obsequentes haberet, quòd Aragoniæ regem aut eòdem spectare, aut saltem non syncerè Gallorum regi coniunctum uideret, Cæsaris uires auctoritatemq; adeò tenuem, ut timendi caussam nullam haberet, nec penitùs de Angliæ rege concitando desperaret, optima rebus suis se fundamenta iecisse arbitrabatur: sed in primis, quod cum mitiorem reddere debuisset, id ei spiritus augebat: nempe quòd Galliæ regem à bello cum pontifice gerendo alienum pacem summopere expetere uideret, adeò ut semper etiam postquam ei bellum intulisset, pacis leges in sua potestate futuras arbitraretur. Quibus rebus indies insolentior factus, & querelis ac minis in Galliæ regem ac Ferrariensium principem palàm multiplicatis, die

festo diui Petri, quo die ueteri consuetudine census sacrosanctæ sedi penduntur, à Ferrariensi censum accipere recusauit: Alexandri VI concessione, qua in filiæ matrimonio ex quatuor ducatorum millibus, ad centum modò annuum censum reuocarat, quòd in eius esset sedis detrimẽtum, nullam uim habere affirmans: eodemq; die, cum antea Cardinali Auscensi, ceterisq; Gallis Cardinalibus, in Galliam redeundi potestatem negasset, audissetq; Auscensem, cum canibus & retibus ucnatum prodijsse, uano ne clàm discederet metu ueritus, præcipiti furore missis qui eum caperent, in Mole Adriani captiuum tenuit. Itaque iam se apertè Gallorum regis hostem professus, eamq; ob caussam ad maiora firmamenta comparanda compulsus, regi Catholico neapolitani regni possessionem eodem censu, quo Aragonij reges obtinuerant, cum antea, nisi quadringẽtas octuaginta auri libras, quo censu Galli reges possidebãt, penderet se concessurum negasset, permisit: qua in concessione Pontifex non tam obligationem, qua antiquorum more, rex quotannis ad Pontificij imperij quoties postularetur tutelam, trecentos cataphractos alere cogebatur, quàm beneuolentiæ eius aucupium, & spem, hæc auxilia aliqua occasione apertam cum Galliæ rege inimicitiam ei parere posse, cuius iam sparsa erãt semina, sequutus: etenim rex Catholicus Galliæ regis magnitudinem suspectam habens, eiusq; ambitionem, quòd cameracensis fœderis terminis minimè contentus, Veronam imperio suo adiungere studeret solicitè timens, atque etiam antiqua ductus æmulatione, aliquid impedimenti eius rebus opponi, non mediocriter exoptabat: ideoq; concordiam inter Cæsarem & Venetos ualde à

Ponti

Pontifice expetitam, suadere non desinebat. Quæ etsi occultissimè moliretur, fieri tamen non poterat, ut eius consilia penitùs laterent. Eius igitur classis quæ ad Gerbim insulam, quam Latini Syrtim maiorem appellant, inuadendam erat comparata, ad Siciliam appulsa, Regi suspicionem afferebat, & in animis hominum quibus eius calliditas nota esset, uarias gignebat dubitationes. Gallorum autem regis molestiæ inde originem habuerunt, unde minus uerebatur: eoq; tempore quo nullus armorum motus in eum parari posse uidebatur: Pōtifex enim clandestinis artibus agens, ut Genua eodem tempore terra mariq; inuaderetur, ut in Mediolanensium fines duodecim Heluetiorum millia descenderent, ut Veneti omnibus uiribus suis collectis, ad oppida quæ Cæsaris nomine tenebantur recuperanda ducerent, ipsius uerò exercitus in Ferrariensem agrum irrueret, procurabat, eo consilio, ut si Heluetij feliciter rem gererent, suas mox copias in Insubriam mitteret: sperans Genuam infectis armis repentè tentatam, quòd multorum animi à Gallico imperio abhorrerent, & Fregosia factio motum esset facturа, facilè mutationem aliquam eo prætextu, quòd Octauianum cuius pater patruusq; in eadem fuissent dignitate, ducem uellent constituere, facturam: Gallos item Genuensi motu, & Heluetiorum irruptione perterritos omnes copias quas in Cæsaris ac Ferrarensium ducis haberent auxilijs Mediolanum reuocaturos: quo facto Veneti facilè Veronam essent recepturi: qua recepta in Mediolanēses progrederentur: idem eius copiæ facilè, ut sperabat, Ferraria Gallorum ope deserta, occupata facerent: adeò ut Mediolanum à tot hostibus tamq; repētino bello circumuētum, defendi

minimè posset. Bellum in Ferrariensem & Genuenses eodem tempore cœptum est: nam etsi Ferrariensis, in quem ut tanquam in iam palàm damnatum, animaduersionem magis acceleraret, procedebat, omnem salem Comaclij confectum se ei traditurum, ac ne in posterum ibi fieret curaturum polliceretur, eius oratoribus ex curia dimissis, copias suas in eum duxit: quæ unica tubicinis denunciatione Centum et Plebem nihil repugnante Alfonso obtinuerunt: quæ castella, antea Bononiensis Episcopi ab Alexandro sexto, cum filiam Ferrariensi traderet, alijs uectigalibus Episcopatui tributis, Ferrariensium imperio adiuncta fuerant. In Genuenses profectæ sunt undecim Venetorum triremes, quibus Gryllus Contarenus præerat, Pontificisq; una, quibus Octauianus Fregosius, Hieronymus Auria, multiq; præterea exules uchebantur, eodemq; tempore terrestri itinere, M. Antonius Columna, cum centum grauis armaturæ equitibus, & septingentis peditibus, qui à Florentinorum stipendijs ad Pontificia transitione facta, delectus habendi specie, se deinde Bononiã profecturum rumore diuulgato, in Lucensi agro hæserat: quæ res etsi Ciamontio aliquam rerum Genuensium suspicionem attulisset, nihilominus cum classis aduentũ, propterea quòd astu operaq; pontificis fama erat, Heluetiorum bellicos motus, Antonijq; Columnæ moram eò fieri, ut repentè Ferrariam inuaderẽt, penitùs ignoraret, nullum alium Genuæ apparatũ nisi quòd paucos pedites eò miserat, fecit: M. Antonius ad unum miliare ad Genuæ muros in Bisamnis ualle, etsi nec Serezanæ, nec Spediæ, ut Pontifici persuasum erat, receptus fuisset, accessit: classis quoq; Segestro Clauaroq; occupatis ex Rapalli sinu ad

Entelli

Entelli fluminis hostiũ, quod prope Genuẽsem portum in mare decurrit, sub idem tempus uenerat: quam urbẽ ad primum hostium aduentus rumorem, pro Galliæ rege Ioannis Aloisij Fliſci filius, cum octingentis uiris agrestibus, nec minori numero cardinalis Finariensis nepos, ingressi erant: quibus præsidijs firmata ciuitas, nullum intus motum fecit: qua re exulum ac pontificis sublata spe, continenterq; ex Longobardia, & occiduo litore superuenientibus copijs, & Preianno cum sex longis nauibus portum ingresso, longior sine fructu, nec tamen sine periculo uisa est mora: itaque classis, & Columnius terrestri itinere, in reditu Portus delfinij expugnatione, in qua Franciscus Bolanus Venetæ triremis præfectus occubuit, tentata, Rapallam se receperunt: classe deinde ad Ciuitatem ueterem proficiscente, cum se M. Antonius terrestri itinere incolumen, tota regione in milites (ut mos est agrestium) cum offensione retrocedentes exardescente, eò peruenire posse diffideret cum sexaginta delectis equitibus, triremibus conscensis reliquos terra Spediam remisit: qui maiori ex parte in Genuensi, deinde Lucensi agro, ac Florentinorum finibus spoliati fuerunt. Res hæc parua cum Grylli & Octauiani laude trãsacta est: timore enim à Preiani classe inuadenda, quam cum numero superarent, opinio fuit antequam portum caperet, potuisse illos suo commodo adoriri, abstinuerunt. Post eorum discessum Preiannes cum septem nauibus longis & quatuor onerarijs, Genuensi portu egressus, Venetam classem, quæ illi triremium numero superior, nauium alijs inferior erat, insequutus est: utraq; classis Iluam attigit insulam: Veneta quidem ad Lungoniũ portũ, Gallica uerò ad Ferratũ:

deinde gallica hostilẽ usq; ad Argentarium montẽ à late re insequuta, Genuã redijt. Interea pontificiæ copiæ Vr binatiũ principe aduersus Ferrariẽsem Imperatore, in Aemiliam peruenerãt, ubi Luco, Bagnacaullo, omnibusq; ijsquæ dux eis Padũ possidebat occupatis, ad Luci arcẽ castra habebant: quã dum parum diligenter neq; ex disciplina obsident, acceptis nuncijs Ferrariẽsem cũ gallicis copijs & centũ quinquaginta cataphractis mul tisq; leuis armaturæ equitibus, ad arcem obsidione libe randam aduentare, Vrbinũs repentè discessit: & tribus tormentis in hostium potestate relictis, Imolã se cõtulit: hacq; occasiõe Alfõsus, omnia quæ ei in Aemilia adẽpta fuerãt, recuperauit. Verùm pontificius exercitus denuo collectus & auctus, facilè eadẽ oppida iterum recepit: pauloq; pòst etiã Luci arcem multis diebus concussam ui cepit: qua expugnata maiora gerẽdi occasio eis obla ta est. cum enim Mutinæ nullũ esset præsidiũ, quòd dux alijs rebus ubi maius periculũ imminere uidebatur tuẽ dis occupatus, nec per se potuerat prouidere: nec à Cia montio, ut ducentos eò equites mitteret obtinere: car dinalis Papiensis, Castellofranco cum exercitu itinere facto, statim eam urbem deditione obtinuit: ut eò ueni ret à Gerardo, & Francisco Maria Rangonijs Muti nensibus tantæ autoritatis nobilibus, ut possent, præ sertim Gerardus suo arbitrio eam gubernare, magis ambitione ut ferebatur, & rerum nouarum cupidi tate, quàm alia de caussa impulsis, inuitatus. Mutina a nijsa, cum dux idem regio Lepido pertimesceret, sta tim præsidium imposuit: & Ciamontius damno accep to id factum, quòd ab initio utilius fecisset, ducentos Gallicos equites (& si iam ob Heluetiorũ motum esset

occu

occupatus) eò misit. Fœdus Heluetiorum cum Galliæ rege mensibus aliquot antè finẽ habuerat, rege in sua sententia de non augendis pensionibus persistente: quanq; id contra omnium suorum consilia fecisset, qui eum monebant, ut quanti esset momenti ea arma in se concitare quibus antea cunctis terrorẽ incussisset, cogitaret: eãq; ob caussam ipsi promissis autoritateq; Pontificis permoti, & à Sedunensi concitati, præsertim uerò quòd ipsorum postulata ab rege essent contempta, indignatione accensi, maximo in Lucernatibus comitijs multitudinis consensu, ei bellum inferre decreuerant: quorum Ciamontius præuisis motibus, aditus comẽses præsidijs munierat, è lacu naues omnes remouerat, commeatus in loca munita contraxerat, molendi ferramenta asportauerat: atq; incertus utrum Heluetij in mediolanẽsem agrũ descensuri essent, an uerò D. Bernardi iugo superato, per Augustanam uallem in Taurinates ingressuri, ut inde Sauonam ad Genuensium res perturbandas, aut Apenninũ superato, in Ferrarienſium ducem impetũ facturi, Sabaudiæ duci, ut eos itinere prohiberet, persuaserat: eamq; ob rem ex ipsius consensu quingentos graues equites Eporediam miserat: nec tamen interea ut gẽtis principes muneribus ac promissis delinitos ab incœpto reuocaret, omni opera niti desinebat: sed tantum erat odium, tantaq; omnium, & præcipuè multitudinis in regium nomen concitatio, ut hæc omnia irrita redderentur: adeò ut, quamuis Pontifex propterea quòd Fugeri, Germani mercatores, solutionẽ antea promissam, ne Romanorum regis animum offenderent, denegabat summa pecuniæ mittendæ difficultate laboraret, perinde acsi propria caussa ageretur, ineunte mẽse Septem-

bri, sex millia eorum à Pontifice euocati, inter quos erant quadringenti equites, quorum ducenti erant sclopetarij, peditum duo millia, & quingenti minoribus sclopetis, & quinquaginta maioribus utentes, sine eam pestribus tormentis, sine pontium nauiumue apparatu ad Belizonæ iter conuersi, Trestiq; ponte, quem fexcẽti pedites Galli in eius præsidio positi deseruerant occupato, Varesij Sedunensem episcopum, ut ipsi aiebãt, cũ nouis copijs præstolantes constiterunt. Ea res cum Heluetiorum solito terrore, tum quòd eo tempore Mediolani exiguus esset copiarum numerus, quòd in Brixiæ, Lineaci, Vallegij, & Piscariæ præsidia essent distributæ, & trecenti equites ad Ferrariensem missi, quingenti cum Germanorum exercitu in Venetos erant, Gallorũ animos uehementer angebat. Ciamontius tamen collectis uiribus in Castellionis planicien duobus ab Varesio passuum millibus cum quingentis cataphractis, & quatuor millibus peditum Io. Iacobo Triultio in Briantiæ montẽ misso profectus est: ut non modò suis copijs, quæ paucæ erant, uerumetiam incolarum ope, ne Heluetij eo itinere erumperent, impedire conaretur: qui quãprimum Varesium peruenerant, ad Ciamontium trãsitum petitum miserãt: se enim ecclesiæ auxilio uenire: ideoq; ne aut per Mediolanensium terras Ferrariam contenderent, dubitabatur: in quo itinere præter gallicarum copiarum impedimentum, Padi, Ollijq; difficultates nacti essent, aut ad sinistram conuersi per colles Como deinde Leuco subiectos circumirent, ut ijs locis Abduã amnem, ubi angustior est, neq; tam rapidè fluit, traijcerẽt, & inde per Bergomatium Brixianorumq; colles, Ollio flumine transmisso, per Brixienses, uel per Ciaradaddã

in Man

in Mantuanum agrum latè patentem, in quo nec oppida nec uires essent, quibus impediri possent, descenderent: quacunq; autem ratione, etiamsi in planiciem descendissent (tanta erat eius gentis ferocitatis, militarisq; disciplinæ opinio) Ciamontio non congrediendi, sed equitibus ac peditibus cum multis castrensibus tormētis simul coniunctis, eorum latera insequi, ut eos commeatu prohiberet, fluuiorumq; uada, quantum non tentata fortuna posset, difficiliora redderet, in animo erat: interea uerò, locis circa Varesium equitibus ac peditib. præclarè munitis, crebris ac uanis rumoribus noctu excitatis, ipsisq; ad arma capienda compulsis, totas noctes eos lacessebant. Varesium, ubi iam annona laborabatur, denuo quatuor Heluetiorū millia conuenerunt: post quorum aduentum quarta pars omnium Castellionem uersus castra mouit: & ad sinistram per colles quadrato, quoad eius fieri posset agmine, atq; acie ad pugnā instructa, lento gradu iter ceperunt: ita ut singuli ordines octuaginta uel centum continerent: in ultimis autem ordinibus sclopetarij, quo ordine incedentes, strenuè se à gallico exercitu, qui eos continenter, modò à latere, modò à fronte, modò à tergo lacessebat, defendebant: quin sæpe circiter centū & quinquaginta Heluetij ex agmine egrediebantur, ac ne minimum quidem perturbato ordine, progredientes, stantes atq; cedentes, dimicabāt. Hoc ordine primo die ad Vedani pontem, qui à Molardo cum Aquitanis peditibus custodiebatur, peruenerūt: unde cum illum sclopetis retrocedere compulissent, nocte ad Appianum octo à Varesio milliaribus statiua habuerunt: & Ciamontius ad Affaronem magnum Briantiæ montes uersus castellū sex ab Appiano milliaribus

constiterat: die sequenti per colles Cantuum uersus iter cepere, Ciamontio semper eos cum ducentis equitibus insequente, propterea quòd tormenta & pedites ad eorum custodiam ob locorum asperitatem in humiliorib. locis manserant. Sed cum ad medium itineris peruenissent, siue, ut Ciamontius gloriabatur, ob molestias eo die à Gallis acceptas, siue quòd ita in animo habuissēt, Cantui itinere relicto, magis ad sinistram flectentes, altiora loca Comum uersus concesserunt: in cuius urbis suburbio, ac proximis uicis ea nocte quieuerūt: ex Comi suburbio alteris castris ad Clasium tria milliaria progressi, Gallos utrum per Lugani uallem Bellizonam reuersuri, an ad Abduam fluuium uenturi essent, ubi & si pōtes non haberent, multorum erat opinio eos ratibus flumine constrato omnes uno tempore transitum tentaturos, ancipites tenuerunt: uerùm postero die hac dubitatione sublata, ad Trefiæ pontem peruenerunt: & inde iam ad extremam panis pecuniarumq; inopiā redacti, suas quisq; domos redierunt: quam subitam retractionē à pecuniarum inopia, fluminum difficultate, & multo magis commeatus necessitate, factam esse creditum fuit: ita Galli eo periculo, quod ipsi non parui faciebant, eo tempore liberati sunt: quamuis rex rebus suis supra ueritatē elatis, an sibi utile foret eis iter cōcedere, quidúe Pontificem magis debilitaret, armis carere, an ea arma habere quæ ipsum læderent, cuiusmodi Heluetiorum, quos ipse tantis uiribus, tot pecunijs, summaq; cum difficultate in officio continuisset, nō satis constare affirmaret: uerùm si omnia quæ Pontifex in Gallos comparauerat, uno tēpore concurrissent, in maiori essent periculo uersati: sed ut Genuæ inuadendæ conatus Heluetiorum

mio tum

motum præceßit, sic uenetus exercitus serius quàm constitutum fuerat, etiamsi ualde oportunã habuisset occasionem, est progressus: quoniã Germanorũ copijs, quæ in Ciamontij discessu cum Hispanis peditibus, & gallicis equitibus quingentis in Vicentino agro permanserant, ualde imminutis, uenetus exercitus Patauio egressus, sine labore Ateste, Monsilicium, Montanianam, Morosticũ, Baßianumq; recepit: & ulterius profectus, Germanis semper Veronam uersus retrocedentibus, Vicentiam ab illis desertam occupauit: itaq; omnibus ijs, quæ tantis Gallorum sumptibus, tantoq; labore per totam æstatem amiserant, excepto Lineaco, recuperatis, ad S. Martinum quinq; à Verona, in quam hostes se receperant, milliaribus uenerunt: quorum fuga, si (ut Veneti aiunt) in Lucio Maluetio, quitũ propter Io. Pauli Ballionis ab ueneto stipendio discessum, ipsorũ copijs præerat, maior fuisset animus, non erat absq; periculo: nam cum Veneti ad Turrianam uillam uenissent, hostes, magna commeatus copia in castris relicta, Veronam, uenetо exercitu toto eos persequente, & leuis armaturæ equitibus lacessentibus contendebant: & nihilominus Gallis extremum agmen, tormentis præcipuè strenuè tuentibus, Arpano flumine traiecto, incolumes Villanouam, Venetis ad medium milliare confidentibus peruenerunt: postera luce Venetis, quòd pedites equorum celeritatem assequi non posse dicerent, minus solicitè insequentibus, Veronã integri se intulerunt. Vbi cũ aliquot dies ad Sanmartinum non absq; inutilis moræ ignominia commorati essent, Veronæ accedentes, tormentis in Felicianæ arci, eiq; proximo muro opposito monte collocatis, quatere cœperunt: eo fortè loco ideo delecto,

quòd difficulter defendi, quodq; equorum usus nisi incommodè adhiberi posset: erat in exercitu veneto octingenti cataphracti, leuis armaturæ equitum tria millia, bona pars Epirotæ, peditum uerò decem millia, præter magnam agrestium copiam: Veronæ autem trecenti cataphracti Hispani, centum partim Germani, partim Itali, plus quadringenti Galli, quingenti pedites regio stipendio, & quatuor Germanorum millia, qui Analtini principis ante paucos dies defuncti imperio paruerāt: populus ueronēsis malè erga Germanos affectus, arma in manibus habebat, in quo Veneti magnam spem collocauerant: quorum leuis armaturæ equitatus eodem tēpore prope Veronam Athesi uado traiecto, totam regionem excursionibus peruolabant. Venetorum tormēta magno impetu mœnia concutiebant, etiamsi intus à Gallis ex aduerso tormenta collocata, & suis munitionibus tecta, obsidentibus nulla re tectis, maximum afferrent detrimentum: quorum ictu Lactantius Bergomas, præclari inter Venetos peditum duces nominis, natibus ablatis intra paucos dies obijt. Tandem cum obsidentiū tormenta mirum in modum proficerent, magna murorum parte usq; ad substructionis initium diiecta, omnibusq; tormentorū fenestris, adeo ut propugnantium tormenta nihil amplius efficere possent, percussis, Germani arcis, quātūuis bene munitæ, amittēdæ, sine metu nō erāt: cuius iacturæ ne urbis quoq; iactura cōiungeretur, decreuerant, si necessitate compellerentur, ad quasdam munitiones, quas nō procul inde in id extruxerāt, ut tormentis quæ iam ibidem collocauerant, statim interiorem arcis partem percuterent, cōfugere: quam se ita aperturos sperabant, ut hostes ibi hærere minimè possent

sent: at militum qui Veronæ erãt uirtus longè superior erat: in exercitu enim ueneto nulli erant præter Italos pedites: hiq;, ut mos est, quadragesimo quoq; die menstruum stipendium capientes, illis potius idcirco militabant, quòd alibi deteriore cõditione futuri essent, q̃ aliæ de caussa: cum italicus peditatus transalpinorũ disciplinæ minimè assuetus, atq; in acie parũ firmus, tunc ferè ab ijs reijceretur, qui externorum, & præsertim Heluetiorum, Germanorũ ac Hispanorum peditũ copiam habere possent: quapropter cũ maiori uirtute propugnaretur q̃ oppugnaretur, mille & octingẽti pedites, cum aliquot Gallis equitibus noctu ad tormenta inuadenda facta eruptione, & custodibus facilè fugatis, duo tormẽta clauis obstruxerunt: caq; in urbẽ abducere sunt conati: iãq; totis castris rumore excitato, Citolus Perusinus cũ multis peditibus accurrit, qui fortissimè pugnãs, multa cum gloria mortẽ oppetijt: uerùm Dionysij Naldi cũ maiori exercitus parte aduentu, qui ciuitate egressi fuerant, relictis tormẽtis recedere coacti sunt, ex eoq; primũ quòd tormentorũ præsidium fugassent: deinde partem eorum qui primi opem ferebãt cecidissent, demum penè omnes incolumes pedẽ retulissent, nõ paruã laudẽ reportarunt. Postremo Veneti duces hoc euentu perterriti, cum nullum populi motũ conspicerẽt, moramq; eo in loco nõ modò inutilem, uerumetiam periculosam, castris, quòd pedites montem, equites uallem satis procul à peditibus tenerent, non satis tutis censerent, ad priora Martiniana castra redire constituerunt: quod, cũ Ciamontius post Heluetiorum discessum, Veronæ periculo audito, ad opem ferendam aduentare ferretur, acceleratum fuit: in exercitus discessu, calones Verona egressi,

ualido præsidio septi, Pollientem uallem Feliciano mõti subiectam ingressi sunt: sed multis Venetorum leuis armaturæ equitibus qui nullis occuparunt aditum auxilio uenientibus, quotquot Verona egressi erant, pars cæsi, pars capti fuerunt. Sanmartino ob Ciamontij aduentus famam uenetus exercitus ad Sanbonifacium se recepit: quo tempore milites qui Tauriſi in præsidio erant, Asilium oppidum Musonio amni propinquum, in quo erant octingenti Germani pedites, pactione obtinuerunt, mox etiam arcem: & in Iulij foro eadem uarietate consuetaque immanitate res gerebantur: nec iam cum hostibus bellum gerebatur, sed ab omni parte ædificijs diruendis, agrisq; uastandis incumbebatur: quæ mala Istriam quoq; eadem ratione inuaserant. Hoc tempore accidit, ut Mantuanus marchio è custodia modò admodum memorabili eximeretur: quam rem Pontifex bene uolentia qua eũ antea prosequebatur, & ut eius opera uteretur, eiusq; regionis ad gallicum bellum oportunitate impulsus procurabat: ac fama in tota fuit Italia, ipsum eius libertatis autorem fuisse: ego tamen uiro fide digno autore, & per quẽ tunc res Mantuana procurabatur, lõgè aliã fuisse rationẽ compertũ habeo: nam cũ uerendũ uideretur, ut re ipsa erat, ne Veneti odio & suspicione in eũ accẽsi, in sempiterna custodia eũ essent retenturi, multis remedijs frustra tẽtatis, ut ad Baiasettum Turcarũ principẽ, cuius amicitiã marchio crebris nuncijs, uarijsq; munerib. multos annos fouerat, cõfugeretur, in senatu mãtuano decretũ fuit: Baiasettus igitur eius calamitate audita, mercatorũ uenetorũ, qui Peræ negociantur præfecto accersito, ut Marchionẽ liberatum iri promitteret postulauit: is uerò id quod minimè in

sua po

sua potestate esset promittere recusans, seq; ea de re Venetias, ubi non dubitaret ex eius sententia decretum iri literas daturum pollicens, Balasetto autem se omnino uelle, ut sine exceptione promitteret, imperiosè respondente, coactus fuit polliceri: quòd à præfecto Venetias cum esset perscriptum, senatus tam potentis principis irritandi tempus non esse ratus, eum libertate donare statuit: uerùm dedecoris sui tegendi, fructusq; alicuius ex ea re percipiendi gratia, pontificis desiderio aures præbuit: quo auctore, quamuis clàm, cum decretũ esset, ut ad Venetorum, ne marchio arma aduersus eos moueret, cautionem, primus filius eius apud pontificem custodiretur, marchio Bononiam perductus, filio pontificijs procuratoribus obside dato, liber Mantuam profectus est: & apud Cæsarem Galliæq; regem, quòd in eorum castra ipsis, ut alterius beneficiarius, alterius uerò miles (nam à Galliæ rege semper ei fuerat pristinus cum stipendio locus conseruatus) operàm daturus non ueniret, rerum suarum componendarum necessitatem excusauit: re autem uera neutrius esse uolebat. Res infaustè tentatæ, neutiquam pontificis spes imminuerant, qui cũ Genuensium rerum mutationem indies magis animo conciperet, denuò eam inuadere constituit. Ideò cum Veneti, qui potius coacti, quàm quòd hos uehementes motus probarent, classem quam ad Veteremciuitatem habebant, quatuor magnis nauibus auxissent, nomẽ suum facilius Genuenses ad rebellãdum impellere posse persuasus, sua quadam longa naui magna, cum nonnullis alijs addita, publicè põtificio solemniq; ritu suo uexillo bene est precatus, idq; deuouit, cunctis admirantibus cũ suis iam consilijs patefactis, Genuam magno præsidio,

portu ualida classe munito, assequi speraret, quòd portu classe nudato, & urbe paruo præsidio munita, neminéq; de eo suspicante, obtinere non potuisset. Maritimis apparatibus, quos ijdem exules sequebantur, & præterea Episcopus Genuensis, Obiecti Plisci filius, terrestres quoque coniungendæ erant uires. Federicus enim archiepiscopus Salernitanus, Octauiani Fregosij frater Pontificio ære in Lunigianæ oppidis equites militesq; conscribebat: & Ioãnes Saxatellus, Rãneriusq; Saxetanus eius ductores ad Porretæ balnea cum suis cohortibus morarentur, mandatum acceperant, ut cum esset opus Genuam possent accedere. At in ea urbe terra mariq; ualidi apparatus facti erant: ideoq; ad famam aduentus hostilis classis, quæ quindecim rostratas minores, tres maiores, unam quadriremem, & tres cantabricas cõtinebat: gallica classis, duabus et uiginti triremibus nauiũ in aduersa parte uarietate freta, Genuensi portu egressa, ad Portum Veneris constitit: quoniam hostibus quidem simul cõiunctis inferior, at hostium triremibus superior, uel saltem par, semper recedendi uelocitate se à nauibus subtrahere poterat. Hæ classes supra Portum Veneris ad tormenti iactum inuicem appropinquarũt: & cum aliquandiu inter se tormentorum fulminibus egissent, Pontificia classis Segestrum orientis contendit: ex quo loco Ioannes Fregosius, biremi ante Genuæ portum se ostendit, etiam portum ingressus: at urbe ita custodita, ut qui contrariæ factionis esset, nullam haberet motus excitandi facultatem, & Godifensi turri classem maximis tormẽtorum ictibus petente, discedere coacta fuit. Deinde ad Veneris portum profecta est, quo per aliquot horas incassum oppugnato, totius rei bene gerendæ

rendæ ſpe amiſſa, ad Ciuitatem ueterem redierunt: unde Veneta claſsis, Pontificis conſenſu ut in ſua maria rediret profecta, ad Meſſanæ fretum grauiſsima exorta tempeſtate, quinq; triremibus amiſsis, reliquæ ad Numidiæ littora perlatæ, tandem admodum quaſſatæ uentis, in Venetorum portus peruenerunt. Terreſtres apparatus in hoc conatu non concurrerunt: etenim milites qui in Lunigiana conſcribebantur, orientalis oræ aditū, propter Gallorum apparatuum famam periculoſum rati, nihil ſe mouerunt: & qui ad Porrettæ balnea erant, ſibi à Florentinis iter denegatum excuſantes, ulterius non ſunt progreſsi: ſed Mutinenſium montana, quæ adhuc Ferrarienſi parebant ingreſsi, Fanani oppidum inuaſerunt, quod etſi non ſtatim obtinuerint, nihilominus tandem tota montana regio, ducis auxilio diffiſa, deditionē fecit. Itaq; in hunc uſq; diem, nihil eorum, quæ Pontifex in Galliæ regem molitus fuerat, exitum habuerat: neq; enim Genuenſiū res, ut ipſe pro certo ſibi pollicebatur, mutationem fecerant: nec Veneti, fruſtra Verona tentata, ullum amplius ab ea parte progreſſum ſperabant: nec Heluetij potius oſtētatis quàm illatis armis ulterius proceſſerant: nec Ferraria Gallorū ope diligenter adiuta, imminente hyeme, in aliquo periculo uerſari cenſebatur: ſola Mutina præmium tantis motibus minimè dignum, furtim in eius poteſtatem uenerat: nihilominus Pontifici tanta ſpe fruſtrato idem uidebatur euenire, quod de Antheo fabularum ſcriptores poſteris memoriæ prodiderunt: ut quoties Herculis robore domitus tellurē attigiſſet, toties maior in eo uis appareret: idem in pontifice res aduerſæ efficiebant, ut quò magis deiectus ac proſtratus uideretur, eò maiore animi firmitu-

dine ac pertinacia plura sibi in posterũ, quàm unquam antea pollicitus, resurgeret: cũ tamen nullo penè quàm se ipso niteretur: & quod (ut palàm dicebat) cum nihil priuati commodi gratia gereret, sed unico puroq; Italiæ liberandæ desiderio, sibi persuasum haberet, sua cõsilia Deo bene iuuante, felicem exitum habitura: nã ipse ualidis fidisq; armis exutus, nullos præter Venetos, qui coacti eandem subibant fortunam certos amicos habebat: à quibus quòd pecunijs essent exhausti, multisq; difficultatibus & angustijs oppressi, non multa sperare poterat: à Catholico autem rege potius occulta consilia, quàm aperta auxilia accipiebat: is enim pro sua calliditate eum uarijs promissis, sed multis exceptionibus, dilationibusq; suspensis, demulcebat: et ex altera parte cum Maximiliano & Galliæ rege amicitiam tuebatur. pontificis diligentia laboresq; in Cæsare, à Galliæ regis amicitia alienando, & ad concordiam cum Venetis adducendo positi, indies inutiliores apparebant: quippe Cæsar, cum pontificius exercitus in Ferrariensem profectus est, Fecialem, qui ne ei essent molesti denunciaret, miserat: & Constantinum Macedonẽ Pontificis nomine ad pacem inter Cæsarẽ & Venetos tractandam missum Cæsar audire noluerat: & ut se magis Galliæ cum rege facere uelle ostenderet, Gurcensem episcopum, qui de rerum summa cum eo cõueniret, mittere parabat. Nec imperij germanici principes, etsi erga pontificium nomen, ac sacrosanctam sedis obseruantiam propensi à sumptibus faciẽdis alieni, suis consilijs res tantum germanicas spectantes, ullius in his perturbationibus erant momẽti: nec magis de Angliæ rege, quamuis iuuene, rerumq; nouarũ cupido, & qui se pontificatus potẽtiam amare

amare profitebatur, quiq; haud sine animi propẽsione legationes audiuerat, sperare posse uidebatur: cũ enim tanto terrarum mariumq; interuallo ab Italia esset disiunctus, non poterat solus Galliæ regẽ deprimere: præterquam quòd pacem cum eo factam confirmauerat, et magnifica ad hoc missa legatione, eius uicissim acceperat confirmationem. Nemo certè qui tam imbecilla fundamenta totq; impedimenta habuisset, non animum remisisset, cum præsertim pacis à Galliæ rege ijs conditionibus maioribusq; quàm uictor uix optare debuisset, consequendæ facultatem haberet: nam rex, si minus (honoris sui gratia) apertè, saltẽ tectè atq; obliquè caussa disceptationi permissa, sed ijs iudicibus, qui ex pontificis uoluntate iudicarent, Ferrariensium ducis patrocinium deferere annuebat: qui ubi se hoc consequi posse compertum habuit, ut Genuam liberã relinqueret uelle se adiunxit: atq; in his rebus tanta erat eius pertinacia, ut nemo, ne ex suis quidem intimis quisquam ei contradicere auderet: imo ex regis mandato à Florentinorum oratore tentatus, mirum in modum exarsit: cumq; ob alia negotia ex Allobrogum ducis ministris quidam ad eum uenisset, suiq; principis, si ei ita uideretur, in pace concilianda operam polliceretur, in tantam prorupit indignationem, ut eum ad explorandũ, non negociandum missum exclamaret: eamq; ob rem in carcerẽ conijci, & quæstionibus subijci iusserit: ac tandem, indies in difficultatibus ferocior factus, cum nulla impedimenta periculáue agnosceret, cumq; ceteris omnibus cogitationibus aliquantisper omissis, totis uiribus in Ferrariæ expugnationem incumbere uellet, quò sua præsentia acrius urgeret, & maior rebus autoritas adiungeretur,

nec non ut ducum ardorem impetu suo inferiorem augeret, Bononiam se conferre decreuit: sibi ad Ferrariæ expugnationem suas & Venetorum uires satis fore asseuerans: qui ne tandem fausti exitus spe amissa, Galliæ regi conciliaretur ueriti, idem ei persuadere conabantur. At rex Galliæ, tot iam experimentis pontificis in se comperto animo, cum sibi necessariò, ne imperio suo noua imminerent pericula prospiciendum esse animaduerteret, Ferrariẽsem tueri, fœdus cum Cæsare quo ad eius fieri posset, firmare, eiusq; consensu pontificem sacris armis persequi: & rebus ad Ver proximum protractis, tunc, cum potentissimo exercitu ad Venetos aut pontificem adoriendum, prout res tunc postularent, in Italiã traducere constituit. Quamobrem non solùm Cæsari, se maiore ui quàm hactenus in Venetos ducturum proposuit, uerumetiam, ad Romam totamq; pontificiam ditionem uelut iure ad Imperiũ spectantem, ut eum iam diu optare notum erat, uniuersamq; Italiam, Mediolanensi, Genuensi, Florentino, ac Ferrariensi imperijs exceptis, occupãdam opem laturum: quibus pollicitationibus eũ in suam sententiam facilè perduxit: præsertim uerò, ut autoritate utriusq;, & Germanicæ Gallicæq; gentis generale concilium indiceretur, non sine spe, Aragoniæ regem, quòd à sua & Cæsaris uoluntate recedere non auderet, cum Hispanorum gente, in idem conuẽturum: cui rei maximum præterea accedebat firmamentum, quòd multi cardinales Itali ac transalpini, animo ambitioso ac minimè pacato, se palàm autores futuros pollicebantur. Ad hæc constituenda, rex magno desiderio, Gurcensis episcopi à Cæsare ad se destinati aduentum expectabat: interea uerò, ut concilij institutioni initium

tium daret, & quamprimùm regnum suum à pontificis obedientia retraheret, omnes Galliæ Antistites, ut ad medium Septembrẽ Aureliam conuenirent, conuocari iusserat. Hæc erant Galliæ regis consilia & apparatus, haud per omnia senatui & curiæ ipsius grata: qui, quãtum posset detrimentum adferre, hosti spacium concedere animaduertentes, ne in Ver arma differret, urgebant: quorum si sequutus esset consilium, Pontificem in tantas subitò molestias coniecissent, adeoq; res eius perturbasset, ut non tam facilè ei futurum fuisset, ut posteà fuit, tot principes in eum concitare. At Rex uel auaritiæ uictus, uel timore retentus, ne si solus Pontifici bellum inferret, ceteri principes indignè ferrẽt: uel fortè uelut rem Christianissimi cognomento, & Ecclesiæ defensoris famæ, quam semper eius maiores antiquis temporibus obtinuerant aduersam perhorrescens, in altera sententia permansit. Pontifex ad finem Septembris, ut omnibus suis ac Venetorum copijs terra aquisq; Ferrariam inuaderet animo comparatus, Bononiam ingressus est. Ideo Veneti eius postulato binas classes in Ferrariensem miserunt: quæ in Padum, una per Fornaces, altera per Primarij portum inuectæ, Ferrariensi agro magna afferebant incommoda: eodem tempore pontificijs copijs totam regionem populari non intermittentibus, Ferrariæ tamen, qua in urbe præter ducis copias erãt ducẽti & quinquaginta Galli cataphracti, non appropinquabant: nam etsi pontificij in octingentos grauis, sexcẽtos leuis armaturæ equites, ac peditum sex millia stipendia acciperent, tamen præterquam quòd pleriq; erant tumultuarij milites, numerus etiam, ut plerunq; põtifices in rebus bellicis defraudãtur, erat multo minor: his ac-

cedebat, quòd cum Ciamontius Mutina amissa inter regium & Ruberiam ducentos & quinquaginta lanceas, & duo peditum millia misisset, M. Antonius Columna, & Ioannes Vitellius, cum ducentis cataphractis, & trecentis peditibus, iussu pōtificis ab exercitu ad Mutinæ præsidium profecti erant: eam ob rem Pontifex, ut Veneti exercitus, qui Cæsaris uiribus Veronæ & ubiq; imminutis, absq; negocio penè totum Forumiulij receperat, pars in Ferrarienſium fines, ubi recenter Rhodiginam Polinesum, molestijs, quibus dux circa Ferrariam premebatur, desertam occupauerat, transire instabat. Expectabat præterea Pontifex trecentos Hispanos cataphractos, quos priuilegij iure petitos Aragoniæ rex, Fabricio Columna duce, mittebat: habebatq; in animo, ut hi cum suis coniuncti ab una parte Ferrariam inuaderent, ab altera Venetorum copiæ, populū Ferrariensem, quamprimùm exercitus ad mœnia accederet, in ducem arma sumpturum sperās: quamuis belli duces, tale in ea præsidium esse, ut facilè & ab hostibus tueri urbem & populum etiam tumultuari uolentem cohibere posset, docerent: idcirco incredibili celeritate multis in locis quammaximam peditum copiam comparabat. Venetæ autem copiæ, propterea quòd, cum in Mantuanorum fines multas naues ad pontem Pado imponendum uexissent, Ferrariensium dux cum gallicis copijs improuisò adortus eas omnes ceperat, diutius quam uoluisset aduentum protrahebant. Cepit etiam in quibusdam Polinesi riuis multas naues, unà cum Veneto legato, quo tempore Brixiæ proditione, quam Veneti ut à Galliæ rege deficeret struebant, detecta, Ioannes Maria Martinengus capite pœnas dedit. Sed longè diutius morabantur

tur cataphracti Hispani, qui usq; ad regni neapolitani fines progressi, regis iussu, antequã regio legato regni beneficiarium diploma datum esset, Truentum amnem transire recusabant: quod Pontifex ne equites accepto diplomate nõ uenirent suspicatus, ægrè antequã Bononiam peruenissent cõcedebat: nihilominus nec belli ducum orationibus, nec his impedimentis Ferrariæ suis tã tummodo copijs occupandæ spes minuebatur: itaq; omnibus belli negocijs admirabili uigore operã dabat, etsi eodem tempore graui correptus esset morbo: quẽ, spretis medicorum consilijs, non minus quàm cetera cõtinens, eius urbis ut & totius belli uictoriam sibi promittebat. Affirmabat enim deum sua opera uelle Italiam in libertatem uindicari. Curauit etiam ut Mantuanus, quẽ Bononiam accersitum Ecclesiæ signiferum nuncuparat Venetorũ quoq; stipendia cum summi ducis honore meret: eiq; Pontifex centum cataphractos, & mille ducentos pedites adiungeret: ea tamen conditione, ut (ità postulante Mantuano) id occultum esset, eo prætextu, q; sibi ante res mantuanæ cõponendæ, atq; in tutũ collo candæ esset, quo minorem in se aliquid tentandi Galli facultatẽ haberent: re autẽ uera, quia cum hoc onus nõ spõtè, sed promissis coactus subiret, ut si fortè aliqua occasio daretur, liberari posset, moram interponere studebat. Pontificis uerò in alijs infestandis ardor, in rerum suarum tuendarum necessitatem est conuersus: quæ etiam & maturior, & maior fuisset, nisi nouarum rerum euentus Ciamontium ad sua consilia in aliud tempus differre coegissent: nam ueneto exercitu à Veronensi obsidione profecto, Ciamontius qui Pischeriam, ut ei urbi opem ferret uenerat, statim cum exercitu ad Muti-

nam ubi copiæ quæ Ruberiæ erant, Formigiani oppidum ui expugnarant, recipiendam ire constituit: quòd si feciſſet, facilè, ut creditur, ea potitus fuiſſet: in ea enim parua erant præſidia: urbs minimè munita, nec omnes pontificio imperio fauentes: uerùm accidit, ut cum caſtra moturus eſſet, Germani pedites qui Veronæ erant, quòd eis à Cæſare non ſatisfieret, tumultuarẽtur: quare Ciamontius ne ea deſerta relinqueretur, donec eorum animos confirmaſſet, manere fuit cõpulſus: quamobrẽ etiam nouem ducatorũ millia eis ſtipendij præſentis nomine numerauit: ſeq; in ſequentem menſem numeraturum promiſit: uixdum autem huic malo medelam adhibuerat, cum alius caſus eum repentè inuaſit: nã cum Venetorum copiæ Patauium uerſus conceſſiſſent, Grotta, qui Lineaco præerat, Montanianæ diripiendæ ſe occaſionẽ nactum ratus, omnes cataphractos cum quadringentis peditibus eò miſit: à quibus dum ſe oppidani direptione perterriti tuentur, multi Veneti leuis armaturæ equites ſuperuenerunt: quos cum perturbatos offendiſſent, facilè fuga, ponte ab hoſtibus reſciſſo impedita, magna clade affecerunt: quo caſu, Lineaco penè militibus nudato, dubium non eſt, quin ſi Venetorum milites extemplò eò conuerſi eſſent, occupaturi fuiſſent: qua oportunitate citò elapſa, Ciamontius re percepta, ſumma celeritate nouum miſit præſidiũ. Verùm hæc impedimenta ei Mutinæ recipiendæ occaſionẽ interceperũt: quã interea temporis multi milites ingreſſi erant: multaq; diligenter ad muniendum comparata: nihilominus eius ad Ruberiã aduentu Pontificx exercitũ in Ferrariã comparatum Mutinam mittere compulſus fuit: ubi omnibus ſuis uiribus ſub Vrbinatis ducis imperio, Papiẽſi

car-

cardinale legato suo, Io. Paul. Ballione, M. Antonio Columna, Ioanneq; Vitellio, magnæ autoritatis ducibus cõiunctis, ut cũ hostibus prælio dimicarent instabat: à quare duces, quòd dubio procul Gallorum copiæ numero & uirtute præstarent, maximè abhorrebant: nam pontificius peditatus erat raptim collectus, in exercitu uerò nec militaris disciplina, nec decens ordo apparebat: atq; inter Vrbinatem & Cardinalem Papiensem erat aperta dissensio: quæ eò usq; progressa est, ut dux cum eum apud Pontificẽ proditionis insimulasset (sua ne autoritate, an pontificis mandato incertum) tanquam captiuum Bononiam perduxerit: sed omnibus criminibus sua præsentia dilutis, in maiori quàm antea apud eum dignitate autoritateq́ue permansit. Dum hæ copiæ in hunc modum inter se propinquæ manent, Ciamontius cum equitatu ad Rũberiam, pedites ad Martialiam, Põtificij in Mutinensi suburbio quà Ruberiã spectat, crebrisq; inter se excursionibus, leuioribusq; decertãt prælijs, Ferrarienses qui prius citra negocium Rhodiginam Polinesum receperat, cum Castillionæo & Gallico equitatu facilè Finale recuperauit: deinde per arcem quam adhuc possidebat, Centense oppidum à Pontifice prius occupatum ingressus, diripuit, & incendit: seq; ut Ciamontio coniungeret, comparabat: quod ueriti pontificij, peditum parte in suburbio quod ad montes uergit, collocata, Mutinã sunt reuersi. sed dux uix dum castris motis, ad sua tuẽda fuit reuocatus. Veneti enim cum trecentis cataphractis, cumq; leui armatura, peditũq; quatuor millibus, ut Padi transitum occuparent, moxq; cũ pontificijs coniungerẽtur, ad Ficariolum castellũ propter Padum situm parum ac debile, uerùm ex eo bello

quod Veneti cum Hercule duce gesserant (ut alibi dixímus) diuturna Roberti Sanseuerinatis oppugnatione, ac Federici Vrbinatium ducis defensione, eius ætatis insignium belli ducum celeberrimum, castra posuerunt: idq; prius tormentis uerberatum deditione obtinuerũt: deinde Stellatam oppidum in aduersa ripa ceperunt: cumq; Eridani transitum liberũ haberent, nihil ad trajiciendum, nisi ut pons iaceretur decerat: quod ne fieret Alfonsus qui post Stellatæ iacturam, cum exercitu Bondinum se contulerat, tormentis in quodam editiore angulo, unde facilè locus ille peti posset, collocatis, prohibebat: præterea Padũ binis triremib. percurrebat, quæ tamen cito retrocedere sunt compulsæ: nam cum uenetа classis ab initio Padum hostijs ducis præsidio munitis ingredi impedita, aduerso Athesi uecta, ingressa est: adeo ut ferrariensis regio binis Venetorum classibus grauiter infestaretur. Hæc autem molestia mox desijt: dux etenim Ferraria egressus, eam quæ Primario ingressa Adriam, geminis triremibus, totidemq; biremibus, multisq; minorib. nauigijs appulerat, adortus est: qua facilè depressa, ad eam, quæ cum biremes tantùm, & minores naues haberet, per Fornaces inuecta ad Pulisellam uenerat, se conuertit: quæ cum per uicinum riuũ Athesim subire uellet, aquarum defectu impedita fuit: unde impetu & hostium tormentis petita, cũ milites eam tueri nequirent, ea deserta, ut se tormentaq; conseruarent institerunt. In his ciuilium motibus armorũ, sacra quoq; arma undiq; audiri cœperunt: Pontifex enim palam Alfonsum Estensem, atq; unà quotquot ei opem tulissent, aut ferrent, nominatimq; Ciamontium cum omnib. gallici exercitus principibus censuris subiecerat: In Gallia

ucrò

uerò Antistitum conuentus Aurelia in Turones translatus, quãuis potius ne regis repugnaret uoluntati (quod sæpe fieri solet) quàm sponte iudicioúe, multis criminibus in Pontificem propositis consenserat: hoc tantũ addito temperamento, ut antequam ei obedientiam denegarent, oratores qui ei conuentus gallici decreta denunciarent, utiq; ea in posterum seruaret monerent, mitterentur: quibus si deinceps non pareret, ad concilium citaretur: ad quod, cum principibus ageretur, ut omnes Christianæ nationes conuenirent: dederunt quoq; Regi potestatem, ut gallicis sacerdotijs graues imponeret cẽsus, & paulo pòst in altero cõsessu, qui xxvij Septemb. habitus fuit, in principium Martij proximè uenturi cõcilium Lugduni indixerunt: quo die Gurcensis episcopus Turonum urbem, quam hodie Tourſiũ uocant, ingressus, tantis tamq; exquisitis honoribus acceptus fuit ut facilè appareret eius aduentum diu & optatum & expectatum fuisse: & iam Cardinalium aduersus pontificem factio detegebatur: quoniam Cruceius & Cosentinus Hispani, & Bellocasius, Maclouiensisq; Galli, ac Federicus Sanseuerinas, Pontifice qui per Flaminiã ex itinere Lauretanum fanum innumeris prodigijs nobilissimum uisens, Bononiam proficiscebatur relicto, cum eius uenia in Hetruriam contenderunt: cum autem Florentiam peruenissent, fide publica à Florentinis, nõ ad aliquod certum tempus, uerùm donec rescinderetur, & dies quindecim pòst, uarijs coloribus iter suum procrastinabant: quæ mora cum Pontifici suspecta esset, post multos nuncios ut Bononiam uenirẽt missos, ad Maclouiensem, Bellocasium, siue, ut nunc appellant, Baiucensem & Sanseuerinatem scripsit breuẽ epistolã, ut ni suæ

indignationis pœnam subire uellẽt, ad se uenirent: Cardinalem uerò Cosentinũ & Cruceium nobilitate, eruditione, moribus, ac pontificiæ sedis legationibus claros, mitius, ut idem facerent, hortatus est: qui cum nõ parere decreuissent, frustra tẽtatis Florẽtinis, ut nõ ipsis tantùm, sed omnibus Cardinalibus qui eò uenire uellent, firmam ad longum tempus fidẽ publicã concederent, Lunigiano itinere Mediolanum contẽderunt. Interea Ciamontius, ut Carpiũ antè à pontificijs copijs occupatũ reciperet, Albertum Pium & Palitiam cum quadringẽtis cataphractis, peditumq; quatuor millibus eò misit: quos cum Albertus tubicine & paucis equitibus comitatus anteuertisset, oppidani qui eũ uehementer diligebant, audito eius aduẽtu tumultuari cœperũt: qua re põtificij, qui numero quadraginta leuis armaturæ equites, & quingenti pedites in præsidio erant cõsternati, Mutinam contendebãt: sed Galli qui paulo pòst superuenerant eos insecuti, ad Cortilis pratũ, quod penè medio itinere Carpium inter & Mutinam est, equitib. dilapsis, peditib. uerò magna ex parte cæsis eos fuderũt: Ciamontio autem, anteq̃ Hispani equites, quorũ aduentum ut urgeret Pontifex priuilegij monumentum apud Cardinalem Rheginum deposuerat, aduenirent: & antequam Venetæ copiæ quæ nõnullis aggeribus contra Alfõnsi tormenta erectis, mox pontem à se iactũ iri sperabant, eis coniungerentur, cum hostibus prælio decernere consultum uidebatur: quapropter Mutinam propius accessit: ubi diu utrinq; à leuis armaturæ equitibus leuioribus commissis prælijs, pontificij cum se impares agnoscerẽt, nunquã omnes copias producerẽ uoluerũt. hac spe amissa, id ad quod multi & præcipuè Bentiuoli ua-

li uarijs promißis eũ impellebãt, exequi decreuit: uidelicet nõ esse tempus circa res paruas, quarũ difficultas utilitate lõgè maior esset, inutiliter terendũ: ueru belli sedẽ & præcipuũ caput, ex quo tot molestiæ periculaq; manarẽt improuisò adoriendum: huic rei oportunam præberi occasionem, quòd Bononiæ pauci essẽt milites externi, in populo multi Bentiuolorũ clientes, aliorum pleriq; potius ad rerum exitũ præsciendũ, quàm ad arma capienda, quibus pericula subirẽt, aut nouas cõtraherent simultates, propensi: si nunc periculum nõ faceret, præsenti occasione amissa, uanum omnẽ laborẽ fore: ubi enim Veneti aut Hispani qui expectabãtur uenissent, etiamsi ualidissimo exercitu iretur, nõ posse id sperari, quod nunc multo minoribus uiribus consequi esset facillimum. Igitur omnibus copijs simul collectis, Bentiuolis aliquot equitibus & militibus mille proprio ære conscriptis cum sequentibus, itinere inter montẽ & regiam uiam directo, Spilimbertũ, Rangoniorum comitũ castellum, inuasit: in quo erãt quadringenti milites à põtifice missi: quod ubi aliquot tormẽtorum ictibus uerberassent, eodem die pactione obtinuerunt: & sequẽti die Castellofranco deditione accepto, ad Crespolanum castellũ, quod Bononia decem milliaribus abest, eo animo castra posuit, ut proxima luce ante eius urbis portas se ostenderet: in qua tum eius aduentu, tum q; Bentiuolos cum eo essent cognouissẽt, omnia consternatione, tumultu, ac factionibus inter nobiles & populum illis formidantibus, his uerò Bentiuolorũ reditũ cupientibus, sunt repleta. Sed maior perturbatio, multoq; grauior metus Antistitum & curiæ, qui nõ bellicis discriminibus, uerũ ocio ac Romanis delicijs erant assueti, animos corripie-

bat: accurrebãt purpurati mœstißimi ad Pontificẽ, querentes quòd seipse sacram sedẽ, & ipsos in tantum adduxisset periculum, uehemẽter rogantes, ut aut ea cõpararet quæ ad iustam defensionem idonea uiderẽtur, quod in tanta temporis breuitate fieri nõ posse censebãt: aut minus grauibus conditionibus cũ hostibus quos nõ alienos fore existimabant tentaret: aut unà cum ipsis Bononia migraret: si deniq; proprio periculo nõ moueretur cogitaret quantũ sacratißimæ sedis totiusq; Christ. religionis interesset, si in eius personam aliquid durius caderet: idem omnes familiares ministri ac serui eius supplices orabant: ipse solus in tanto tumultu omniumq; rerum eõfusione, de populi fide incertus, & Venetorũ tarditatem ægre ferens, adeo pertinaciter has molestias perferebat, ut ne ægritudo quidẽ qua corpus cõflictabatur, animi fortitudinem posset flectere: ab initio M. Antoniũ Columnam cum parte militum qui Mutinæ erant accersiuerat: & Hieronymo Donato Venetorum legato ad se uocato, uehemẽtißimis clamoribus, quòd toties promissorum auxiliorum tarditate, se, ditionemq; suam in tantum coniecissent discrimen, expostulauerat, non solùm erga se, qui præcipuè ut eos conseruaret bellũ susceperat, & grauißimis sumptibus ac periculis, Imperij & Gall. regis in se odio prouocato, ipsorum libertatis ad eum usq; diem conseruatæ caussa fuisset, detestandã animi ingrati significationem ostendissent: uerumetiam in seipsos incredibili imprudentia extitissent: se enim uel uicto, uel aliqua pactione cedere cõacto, qua spe salutis quo loco esset futura ea resp.? ad extremum ardentißimis uerbis nisi per totũ insequentẽ diẽ eorum copiæ auxiliares, quæ põtis ponẽdi difficultate, Pado uarijs nauibus a-

bus alijsq; machinis traiecto ad Stellatã erant, Bononiã ingrederentur, concordiam cum Gallis initurum contestatus: conuocauit etiam Senatum & tribunos Bononienses, eosq; graui oratione hortatus est, ut præteritæ tyrannidis memores, quamq; pernitiosiores reuersuri essent tyranni semel exacti, uellent pontificium imperium conseruare, in quo tantam comperissent benignitatem: & ut eos promptiores redderet, præteriam concessas immunitates, mediam partem uectigalium, quæ ex importatis rebus ad humanum uictum spectantibus eliciuntur, in posterum maiora pollicitus remisit: ijsdem publico edicto promulgatis, quo etiam populum ad arma pro imperij pontificij defensione capienda hortabatur: sed sine fructu: nemo enim mouebatur: nemo in eius gratiam signum aliquod ostendebat: idcirco cum tandem ad quantum discrimen esset redactus animaduertisset, tot hominum importunitate & querelis expugnatus, præterea Cæsaris, Catholici, Angliæq; regis oratoribus urgentibus, Cardinalium precibus assensus est, ut ad Ciamontium mitterentur nuntij, qui ut Ioanni Francisco Pico Mirandulano Comiti, Pontificis nomine tutò ad se ueniendi facultatem concederet, postularent: & paucis horis ipsemet unum ex suis cubicularijs, ut Albertum Carpensem quem tunc abesse ignorabat, ad se uenire iuberet, postulatum misit: eodemq; tempore, ut quouis euentu, pontificatus res magis pretiosæ seruarentur, Laurentium Puccium, suum à libellis magistrum, cum Regno (sic enim eximiam illam pontificis Thyaram appellant) quod nobilissimis gemmis erat refertum, Florentiam, ut in celeberrimo uelatarum fœminarum septo custodiretur transmisit. His de causis

Ciamontius sperauit pontificem ad concordiam quàm ipse, quòd talem esse Regis animum sciret, magnopere exoptabat, inclinare: quam propẽsionem ne pertuꝫbaret, postero die exercitum in ijsdem castris continuit, quamuis permiserit ut Bentiuoli magno amicorũ & clientum equitum comitatu, centum et quinquaginta Gallis cataphractis longius sequentibus, usq; ad Bononiæ mœnia excurrerent: quorum aduentu, etsi Hermes natu minor, sed ferocitate fratribus maior, ad Portæ latus se ostenderet, nullus in urbe est motus excitatus. Ioannem Franciscum Mirandulanum Ciamontius benignè audiuit: eodemq; die ad capita quibus conuenturus esset significanda, Bononiam remisit: ut Pontifex Alfonsum Estensem, & eos omnes qui quauis de caussa in eo defendendo uel pontificia ditione inuadenda operam suam nauassent, censuris solueret: Bontiuolos quoq; cẽsuris pœnisq; eximeret, bonaq; quæ ad eos spectare liquebat, restitueret: reliqua quæ ante exiliũ possedissent iuris disceptatione permitterentur: eisq; ubicunq; uideretur, modò ne intra octuagesimum à Bononia milliare habitare liceret: in rebus Venetorum nihil eorũ quæ cameracensi fœdere essent constituta immutaretur: inter Pontificem & Alfonsum sex mensium ut minimum induciæ fierent: interea uterq; occupata retineret: inducíarum tempore eorum diſſidia à iudicibus utriusque consensu delectis dijudicarentur: Mutinensium rerum cognitione Cæsari reseruata, ea ciuitas statim in eius manum deponeretur: Cotiniola christianissimo regi restitueretur: Cardinalem Auscensem liberaret: absentibus Cardinalibus ignosceret: & beneficiorũ totius Gallici dominatus collationes in eos fierent, quos rex ipse nominasset:

minasset: cum quo responso, sed tamen non sine spe, Ciamontium non usq; adeò seuerè omnibus his permansurum, reuersum Mirandulanum Pontifex præter suam consuetudinem patienter referentem, & simul Cardinalium qui incredibili ardore, ut si melius non posset, huiuscemodi pactionem admitteret, supplices orabant, preces audiebat: at ex alia parte res sibi nimis ab æquitate alienas proponi questus, & singulis uerbis grauissimis ob Venetos querelis interpositis, dum se dubium fingit, nec quid consilij capiet, aperit, diem extrahi uolebat: eius spem erexit Cappinus Vitellius cum sexcentis leuis armaturæ equitibus Venetorum, unáq; Turcarum ala, qui eorum merebant stipendia, ad extremum diei Bononiam ingressus, qui noctu à Stellata profectus, ob summam festinationem sibi à Veneto profecto impositam, totum iter cursu confecerat. Sequentis diei matutino tempore, Ciamontius cum toto exercitu ad Rheni pontem tribus à Bononia passuum millibus castra locauit: quò statim oratorum Romanorum regis, Aragoniæ, Angliæq; à secretis, ministri ad eum uenerunt: & paulo pòst ipsimet oratores, qui eo die, cumq; ijs Albertus Pius Carpio reuersus, sæpius ad pontificem & ab eo ad Ciamontium ultro citroq; redierunt: sed in utroque non mediocriter mutata uoluntas erat: Ciamõtius enim prioris diei experientia, populi Bononiensis per Bentiuolos concitandi spe imminuta, cum iam commeatus angustia, quæ indies maior futura timebatur, premeretur, de uictoria diffidebat: & Pontifex tum quia populus tandem pàlàm pontificijs rebus studens, eodem die arma sumpserat, tum quia expectabatur, ut ante noctis initium, præter ducentos Epirotas

Venetorum, Fabricius Columna, cum ducentis leuis armaturæ equitibus, & Hispanorum cataphractorum parte Bononiam ingrederentur, non modò se periculo liberatum perspiciebat, sed consueta animi confidentia elationeq; resumpta, quamprimùm omnes Hispanicæ copiæ quæ propè erant peruenissent se cum hoste signa collaturũ minabatur: qua spe fretus semper eò die, nullam esse concordiæ rationem, nisi ut rex Galliæ prorsus Ferrariæ tutelam desereret, respõdit. Postero die noua capita compositionis allata sunt, quorum gratia ijdem legati ad Ciamontium redierunt: sed uarijs difficultatibus interpositis nihil est effectum: quare Ciamontius, armis, colloquijsúe pacis fructus consequendi spe amissa, cum ibi morari commeatu deficiente, ac hybernis tempestatibus ingruentibus difficile esset, eodem die ad Castellofrancum, & proximo Ruberiam, quasi id oratorũ precibus ageret, atque ut pontifici de rebus propositis deliberandi, sibi uerò regismentem cognoscendi spaciũ concederet, redijt. Hoc tẽpore pleriq; Ciamontij in deliberando imprudentiam, in conficiendo tarditatem accusabant: nam quòd ad Bononiam expugnandam cum non satis uirium haberet (nam in eius exercitu nõ plures erant quàm tria peditum millia) exulum cohortationibus quorum spes magis ad cupiditatis quàm rationis normam exactæ plerunq; euanescunt, se commouisset, præceps consilium fuisse, saltem, si omnino id tẽtare uolebat, agendi celeritate uirium imbecillitatem compensare debuisse: contrà uerò ipsum fecisse, ac tarditate oportunitatẽ corrupisse: nam quòd pòst Pischerianam moram, dum sui exercitus imbecillitate cõsiderata, per se ne experiri, an Ferrariensis copias & Castellionæum

cum

cum Gallis equitibus expectet, tribus quatuórue diebus absumptis suspensus hæret, hoc fortè defendi posse: qua autem ratione, quòd Castellofranco occupato, nõ statim ad Bononiæ portas copias admouerit, quodq; ciuitati, in qua nullum dum esset impositum præsidium, populus anceps, & ut in rebus repentinis accidit, cõsternatio terrorq; ingens, unicum, si modò aliquod erat uel uictoriæ uel honestæ pactionis consequendæ instrumentum, respirandi spacium dedisset, excusari posit? at eorum qui res infeliciter gestas reprehendũt autoritas, fortasse minor sæpius esset, si eodem tẽpore, quid, si secus actum fuisset, cuenturum erat, sciri posset. Pontifex post Ciamontij discessum, supra modum in regem incensus, cum iniustè & contra factorum ueritatem, Christianissimi honore & nomine abusum, fœdereq; quod solenni ritu Cameraci ictum fuerat contempto, Italiæ occupandæ ambitione, ac scelerata Põtificis Romani sanguinis siti impulsum, exercitum qui ipsum cum uniuerso Cardinalium collegio, cumq; omnibus Antistitibus Bononiæ obsideret misisse, apud omnes principes questus est: ac multo maiori animo ad belli consilia reuersus, legatis qui colloquia cum Ciamontio incœpta sequuti, de concordia cum eo agebant, se antequam ei Ferraria dederetur, aliquid amplius auditurum negauit: & quãuis laboribus in tam graui casu corpore animoq; perpessis, eius morbus magnopere creuisset, denuò milites conscribere, ac Venetos, qui tandem inter Ficariolum & Stellatã pontem iecerant, ut Mantuano duce copiarum suarum partem Mutinam, quæ suis coniungeretur mitterent, reliquis Ferreriæ res infestarent, urgere cœpit: se paucissimis diebus Regio, Ruberia ac Ferraria potiturum

asseuerans. Venetorum copiæ periculo, in quod si (ut uerendum uidebatur) Pontificis obitus contigisset, incidissent admonitæ, fluminis transitum distulerunt: sed tandem eius uoluntati cedere coacti, reliquis copijs in transpadanis relictis, quingẽtos grauis, mille & sexcentos leuis armaturæ equites & peditum quinque millia Mutinam uersus progredi iusserunt, sed sine Mantuano: qui cum Sermidi ad equites ac pedites conscribẽdos ut postea, quemadmodum aiebat (etsi eius tarditas iam Venetis esset suspecta) ad exercitum proficisceretur hæsisset, ad Sanfelicem Mutinẽsis agri castellum uenit: ubi Gallos qui Veronæ erant, in Mantuanos fines prædatũ iuisse certior factus, sui regni defendendi necessitate adducta, cum pontificis uenia, sed grauiter Venetos accusans, Mantuam redijt: nam etsi citò se rediturum promiserat, de eius fide dubitantes, Ciamontium, quemadmodum per totam Italiam existimatum quoq; fuit, ut ei occasionem ne ad exercitum proficisceretur præberet, ex eius uoluntate Gallos milites in agrum Mãtuanum excurrere iussisse, credebant: quam suspicionem eius literæ, quibus suum reditum graui ægritudine impeditum excusabat, Mantua ad pontificem scriptæ auxerunt. Pontificis, ac Venetorum copijs & Hispanis equitibus, circa Mutinam coniunctis, uemini dubium est, quin si statim castra mouissent, Ciamontium, qui cum ex agro Bononiensi recessit, ut sumptus minueret, Italos milites dimiserat, Regij ciuitatẽ arce retenta, deserturum fuisse: sed cum lentius eos progredi cerneret audacior factus, denuò tantùm Saxuli, Ruberiæ, Regij, ac Parmæ custodiẽdæ consilio, peditatum comparare cœpit. Dum uerò ille exercitus circa Mutinam incertus ulteriúsne

progre

progredi, an Ferrariam uersus ire deberet, immoratur, & nonnullæ pontificiæ equitum alæ à Gallis Regium uersus excurrentes fusæ, centum equites amisere, & Matelicæ comes captus fuit. Quo tempore Ferrariensi & Castillionæo cum Gallicis copijs ad Eridanum flumen, inter Hospitaletum & Bondinum è regione Venetarum copiarum, quæ ultra Eridanum erant castrametatis, eorum classis cum tempestatis acerbitate, quodq; Venetijs res necessariæ non suppeditarentur, recedere uellet, à multis Ferrariensium nauigijs, quorum tormentis octo naues depressæ fuerunt petita, difficulter ad Castillonouum padanum, ad fossam quæ in Tanarum Atheſimq; pertingit se recepit: moxq; dilapsa est. Iussit deinde Pontifex, ut exercitus cui Mantuano absente Fabricius Columna præerat, Vrbinatium duce ad Mutinæ præsidium relicto recta Ferrariam contenderet: ducibusq;, qui uno ore id consilium damnabant, penè certam spem populum tumultuaturum faciebat: at eodem die quo eius iussu iter aggressi sunt, omnibus quid eum relictis primis consilijs ad tam repentinam mutationem induxisset ignorantibus, redierunt: & ad Saxuli oppidum, quò Ciamontius quingentos pedites Aquitanos miserat, castra posuerunt: quod ubi maxima cum pontificis lætitia qui ex eodē cubiculo, unde ante paucos dies ingenti sua molestia hostilium circa Spilimbertum tormentorum tonitrua senserat, suorū aduersus Saxolum bombos audiret, biduum tormentis quassassent, expugnationem aggressi sunt: quæ paruo negocio feliciter successit: milites enim qui intus erant consternati se in arcem receperunt: sed cum tormentis repentè ad eā admotis uerberari esset cœpta,

confestim sine ulla pactione deditionem fecerũt: eadem infamia infelicitateq; Ioannis Casalensis eorum ducis, quam tum senserat, quum Foroliuianam arcem Valentinus occupauit, homo obscurissimo quidem genere natus, sed quoniam in ætatis flore Ludouico Sfortiæ gratus fuerat, ad aliquem dignitatis gradum peruenerat. Saxulo expugnato, exercitus Formiginem cepit: cum uerò Pontifex uellet ut ad Monteccium munitum magnisq; ad res gerendas momenti oppidum, inter uiam regiam ac montem, in Parmensium & Regiensium finibus, uerùm in Parmensi ditione positum, quod Ferrariensis possidebat capiendum irent, Fabricius Columna, quòd à rege suo ne imperij oppidis esset molestus sibi iuunctum esse diceret, recusauit. His incommodis non prospiciebat Ciamontius, qui Aubigmino cum quingentis cataphractis, duobusq; duce Molardo Vasconum peditum millibus, Regij relictis, Parmæ nouis à rege, ut sumptibus parceret, acceptis mandatis hærebat: rex etenim in eadem usq; in uernum tẽpus cunctandi sententia obfirmatus, in rebus cisalpinis tunc nihil moliebatur: quare cum eius in Italia autoritas inclinaret, & hostiũ animi ex eo augerentur, Pontifex suas copias non ulterius progredi ægrè ferẽs, nec quas temporis aliarumq; difficultatum excusationes sui duces afferabant admittens, omnibus Bononiam conuocatis, ut ad Feurariam castra ponerentur imperauit: solis Venetorum legatis, siue ne contradicẽdo irritarent, siue ut ipsorum milites magis suis finibus æpropinquarent, eius sententiam probantibus, ceteris uerò omnibus, sed frustra (nõ enim deliberabat, sed imperabat) improbantibus: fuit constitutum, ut copiæ ad Ferrariam ducerentur, hoc tamen addto,

addito, ut quo Gallis Ferrariæ iuuandæ facultas adimeretur, nisi nimium difficilis appareret, Mirandulæ expugnatio tentaretur: quæ una cum Concordia, Ludouici Pici comitis filiorum, & Franciscæ eorũ matris quæ filiorum tutelam gerebat dominatu, in Gallorum regis clientela, matre Io. Iacobi Triultij, cuius erat extra cõiugium filia autoritatem sequuta, cuius etiã opera paruuli filij à Cæsare priuilegium obtinuerant conseruabãtur: eos Pontifex, ut quadam breui epistola constabat, multo antè in suam clientelam receperat: uerũ præsentium temporum statu se, ut ne ea oppida ab ijs qui sibi essent suspecti tenerentur procuraret, cogi excusabat: quòd si ultrò sibi sponte concederentur, se quamprimũ Ferraria potitus esset, restituturũ promittebat: fuit iam tum suspicio, quæ pòst etiam multo magis creuit, Cardinalem papiensem iam tum clandestinò cum rege Galliæ sentiente, huius sententiæ, ut Mirandulano negocio ferrariensem obsidionem auerteret, artificiosum autorem fuisse: nam eo tempore Ferraria nec mœnibus nec præsidio erat satis munita, & milites Galli corporis atq; animi, laboribus fessi, dux impotens, rex autem à maioribus sumptibus alienus. Dum uerò Pontifex tanto ardõre rebus gerendis incumbit, Galliæ rex magis consilijs quàm armis deditus, cum Gurcensi episcopo cœpta pertractabat, quæ ab initio admodum uisa facilia, Cæsaris in respondendo tarditate longius sunt producta: & quoniam de Aragoniæ rege, qui præter cetera recenter per causſam Turcicæ classis circa Hydruntum uisæ, milites suos qui Veronæ erant in regnum neapolitanum reuocauerat ambigebant, Cæsar & Galliæ rex eius mentem tam de cameracensi fœdere conseruando, quàm in ijs,

quæ cum Pontifice si in Venetorum amicitia, & in cupiditate persisteret, ut omnino Ferrariam Ecclesiæ Romanæ uellet subijcere, essent agenda, explorandam censuerunt: quibus aliquot dierum interuallo respõdit rex Catholicus, simulq; eadem occasione multa sibi à Cæsare Galliæq; rege obiecta crimina diluit: trecentos cataphractos quos tantùm ad pontificium imperium tuendum, eaq; quæ in antiquo eius iure essent recipienda, regni neapolitani iure debebat, Pontifici concessisse: copias & si tempus in quod Cæsari eas promiserat esset elapsum, tamen nisi Turcarum incidisset metus Verona non fuisse reuocaturum: suum oratorem cum ceteris oratoribus Bononiæ apud Ciamontium, nõ ut pontificijs auxilijs tempus daret, sed ut tantum incendium à Christiana rep. amoueret: cum præsertim bellum cum pontificatu regi molestissimum esse sciret, de pace egisse: semper se in eadem cameracensis fœderis seruandi sententia permansisse, & in posterum multo magis permansurum, Cæsare quingentis cataphractis, ac duobus peditũ millibus contra Venetos iuuando, sibi quidẽ tum quòd nullam uideret idoneam caussam, tum etiam quòd suæ libertatis ad bellum Africanum contra religionis hostes gerendum conseruandæ cupidus, Christianæ reip. quæ quiete indigeret, pericula & calamitates augere nollet in noua fœdera coire, uel nouis pactionib. astringi suæ mentis non esse: sibi concilium & Ecclesiæ emendationem, si modò uniuersalis esset, & tempora non repugnarent, placere: huius uerò suæ uoluntatis ex ijs quæ Sauonæ simul collocuti erant, nullum esse Galliæ regem testẽ locupletiorẽ: tempora uerò admodum esse aduersa: pacem enim & concordiam inter Christianos fundamentum

mentum esse conciliorum: quod sine animorum cõiunctione, nihil ad communem utilitatẽ decerni posset: neq; uerò concilium tali ratione ac tempore, ut magis odio, atq; ultionis caussa, quàm uel diuini honoris, uel salutaris reip. christianæ status amore indictum uideatur inciperc, laude dignum esse: præterea separatim cæsarianis oratoribus dicebat, sibi ad ea oppida quæ pòst precio Galliæ regi concessurus esset, (expresse Verona denotata) tuenda ei auxilium ferre, graue uideri. Igitur hoc responso Catholici regis cognita uoluntate, hinc Cæsaris nomine Gurcensis, illinc uerò Galliæ rex (Pontifici si unà in fœdus coire uellet duobus mensibus, Catholico uerò & Vngariæ regibus quatuor ad deliberandũ concessis) statim nouum fœdus percusserunt: Rex centũ ducatorum millia (fundamentum ijs quæ cum Cæsare agerentur necessarium) partim præsenti pecunia adnumerata, partim certis temporibus numerãda promisit. Cæsar autem ineunte Vere se cum tribus equitum, & decẽ peditum millibus, contra Venetos in Italiam transiturũ eiq; tunc rex proprijs sumptibus mille & ducentos cataphractos cum octo peditum millibus, iustoq; tormentorum apparatu: mari uerò duas triremes, & nothas, id est naues longas maiores quatuor, mittere teneretur: cameracense fœdus tuerentur, ac Pontificem cum rege catholico communi nomine ad idem hortarentur: quòd si Pontificem Ferrariensis res impediret, rex ei quod iuri consentaneum uideretur, in eo acquiesceret: quòd si põtifex eorum postulata reijceret, concilium pergeret: cuius rei gratia Cæsar, quemadmodum Galliæ rex in suo regno fecisset, Germaniæ Antistites, ut ulterius, prout deinde eis uideretur, progredi possent, conuocaret. His

promulgatis, Gurcensis magno honore maximisq; muneribus acceptis, ad suum principem redijt: inter regē autem & quinq; Cardinales qui concilium procurabāt ut nec ipse sine eorum, nec illi sine ipsius consensu, pontifici conciliarentur, recenter conuenerat. se uerò tanta potentia in Italiam transeundi cupiditate accēsum uerbis ostendens, ut res suas in longum tempus in tuto esset collocaturus: quæ ne ante eius aduentum maiorem paterentur diminutionē, Ciamontionē Ferrariensem desereret imperauit: qui ducentis cataphractis, quib. præerat Castilionæus octingentos Germanos pedites adiūxit. At pontificius exercitus necessarijs rebus lentè comparatis, M. Antonio Columna, cum centum grauis. quadringentis leuis armaturæ equitibus, & peditum duob. millibus ac quingentis, ad Mutinæ præsidium relicto, ad Concordiam castra posuit: quadem die quo tormēta fuerunt dispositā, ui capta, mox arce deditione occupata, Mirandulam accessit. Iam Decembris mensis finis instabat, & forte fortuna acciderat, ut hyems eo anno solito asperior esset: quare cum & oppidum esset munitū, nec Gallos adeo oportuni loci iacturam passuros crederetur, belli duces summopere se eo posse potiri diffidebant: & tamen Pontifex tantam de totius belli uictoria spem conceperat, ut cum propter dissidium quod inter Vrbinatem & Papiensem erat, nouum legatum cardinalem Senogalliēsem ad exercitum mitteret, corā multis ei mandaret, ut cum exercitus Ferrariam ingrederetur, imprimis eam ciuitatem quoad fieri posset conseruari curaret. Die quarta pòst castra ad Mirandulā posita, tormentis eam petere cœperunt: uerùm multa aduersa & incommoda tempestatis ac cōmeatus, qui parcè ex

cè ex mutinensi agro ad castra conuehebatur, patiebã-
tur: nam cum Vastallæ quinquaginta cataphracti Gal-
li essent impositi, totidem Corregij, Carpij ducenti &
quinquaginta, pontibus omnibus disiectis, itineribusq;
quibus ex Mantuano conuehi poterat occupatis, aliun
de comportandi facultatem prorsus adimebant: sed citò
ea angustia aliquantũ est subleuata: nam qui Carpij erãt
hostiles copias ad se inuadendos aduentare falso rumo-
re persuasi, quòd tormenta non haberent perterriti dis
cesserunt. Sed huius anni exitum Pontifex, quasi ut per
Mediceum Cardinalem, cum M. Antonio Columna, &
nonnullis Florentinis adolescentibus de Petri Soderini
Florentinorum Vexilliferi, cuius opera Florentinos gal
licam factionem sequi ferebatur, cæde ageretur cõscius
& fautor fuisset, aliqua infamia notatus fuit: nam cum
Pontifex multis modis eam sibi remp. coniungere tenta s
set, omnis opera irrita fuerat, imò multo antè in Galliæ
regis gratiam maxima Pontificis molestia Senensibus
inducias remiserãt: quãuis ante sextũ post recusatas in-
ducias mensem, ut rex ad terrorem populo incutiendũ
optabat, arma mouere recusassent: præterea ducentos
grauis armaturæ equites qui ad Mediolanensis imperij
custodiam manerẽt, sic à rege fœderis iure nõ tam auxi
lij momento, quàm ut eos à Pontifice alienaret cupidi-
tate postulatos, ad regem miserãt. In hoc rerũ statu an-
nus supra millesimum quingentesimũ, decimus exactus
est. Sed noui anni auspicia, res cunctis seculis inexpecta 1511.
ta mauditaq; summopere notauit, ac memoriæ commẽ-
dauit: cum enim Mirandulæ oppugnatio lentius proce
dere Pontifici uideretur, idq; ducum, ac præsertim ne-
potis, partim imperitiæ, partim perfidiæ tribueret,

quod potius ex multis impedimentis oriebatur, impetu ardoreq; animi omnibus rationib. antepositio, sua præsentia rem accelerare cõstituit: nec quàm tantæ maiestatis sublimitate ipsummet Rom. Pontificem in castra cõtra Christianorum oppida proficisci esset indignum & periculosum, fama ac mortalium omnium de se iudicio contempto, ijs qui præcipuè eius administrationem ecclesiæ pernicioſam, erroresq; omnibus offensioni, ac tales qui nulla ratione corrigi possent esse asserentibus, concilium cogere, ac principes in eum concitare studerent, conspicuum colorẽ, & penè iustam caussam præbere, ulla cagitatio eum continebat. His uerbis tota curia personabat: omnes mirabantur: nemo erat qui non uehementer improbaret, nec minus alijs Venetorum legati: Cardinales supplices ne iret uehementer instabant sed uanæ erant omnium preces, uanæ suasiones. Secũdq Ianuarij, tribus comitatus cardinalibus Bononia profectus, in castra peruenit: in rustici cuiusdam paruulã casam, hostilium tormentorũ fulminibus expositam, quòd à Mirandulæ mœnibus nõ ultra geminum iaculi iactum distaret, diuertit: hîc cum nõ minus corpus quàm mentem & imperiũ defatigaret exercereturq;, huc atq; illuc semper castris obequitando ut tormenta uniuersa aptè collocarentur, quorum minima pars ad eam usq; diem erat posita: propterea quòd omnia militaria munia, acerbissimis tempestatibus, ac penè perpetuis niuibus fuerant impedita: & quia operæ, cum præter tempestatũ acerbitatem, oppidanorum tormentis uehemẽter læderentur, nulla diligentia à fuga contineri poterant, urgebat: ideo cum ad eorum qui circa ea uersabantur securitatem, in ijs locis quibus tormenta collocanda erant,

nonos

nouos aggeres facere, aliasq; operas comparare esset necesse, Pontifex dum hæc cõparantur, ut tantisper castrensia incommoda uitaret, ad Concordiam se contulit quò Ciamontij iussu, Albertus Pius uarijs allatis pacis rationibus ad eum uenit: quæ etsi sæpius utrumq; conuenerit, siue Pontificis consueta pertinacia, siue quòd Albertus, cuius semper augebantur suspiciones haud sincera fide ageret, frustra fuerunt tentata. Eadem impatiẽtia, eodemq; ardore ad castra eum impellente paucos dies Concordiæ moratus est: quem nec ingentes in itinere niues quæ continenter de cœlo ruebant, nec acerbissima frigora, quæ uix milites ipsi ferre possent, uel minimum refrigerabant: qui in sacello quodam suis tormentis proximo, mœnibusq; priori casa propinquiore tabernaculum fixit, nulloq; eorum quæ facta erãt, quæq; administrabantur contentus, uehemẽtissimis uerbis omnes duces, præter M. Antonium Columnam denuo Mutina accersitum, accusabat: nec minore impetu per castra alios increpando, alios hortando, & re ac uerbis ducis munus obeundo discurrebat: etiã militibus si strenuam operam nauarent, se nulla pactione Mirãdulam recepturum, sed eis diripiendam concessurum promittebat: erat autem notatu digniũ, hominumq; oculis admodum nouum, Galliæ regem profanum principem, ætate satis florentem, tuncq; bene ualentem, ab ineunte ætate in armis educatum, eo tempore domi quiescere, bellum quod præcipuè in se gereretur, per duces administrare: summum uerò Pontificem, Christi in terris uices gerentem, senem atq; ægrotum, in delicijs uoluptatibusq; nutritũ, ipsummet in bello à se ipso contra Christianos excitato, atque adeo in ipsis castris ad ignobilis

oppidi obsidionem stare: ubi uelut copiarum imperator, laboribus periculisq; aditis, nihil præter ornatum nomenq; pontificis retineret. Rex summa ipsius uigilãtia, querelis, promissis, minisq; celerius quàm alioqui fecissent administrabantur: & nihilominus multis difficultatibus contrà pugnantibus, segnius omnia procedebant. Operarum, tormentorumq; in castris paucitas erat, ne Venetorum quidem tormẽta satis erant magna: his accedebãt tempestatis humidioris incommoda, qua fiebat, ut tormentarius puluis uim consuetam minimè ostenderet. Oppidani quibus Alexander Triultius cum quadringentis externis peditibus præerat, strenuè pro pugnabant: & spe auxilij à Ciamontio promissi, maiori uirtute pericula sustinebant: is ne illud oppidum Pontifici occupandum relinqueret, Regio accepto mãdato, Hispanis peditibus qui Veronæ erant accersitis, & suis copijs undiq; collectis, pedites alios quotidie conscribebat: idemq; Ferrariensi faciendum mandabat, seq; ante uigesimum Ianuarij diem hostilia castra inuasurũ promittebat. Verùm multa erant quæ hoc consilium difficile periculosumq; reddebant: temporis ad tot res comparandas breuitas: castra muniendi spacium hostibus concessum: tormentorum cum reliquo apparatu commeatuq; tempestate tam rigenti, difficillimis itineribus, & niuibus maioribus quàm à multis annis fuissent, conuehendi difficultas: is autem qui temporis iactura gerendi uelocitate compensata, hæc impedimenta leuiora reddere debebat, auxit: Ciamontius enim quòd rem numariam, aliaq; necessaria comparare diligentius se uelle diceret, cum tamen nobilis fœminæ amore eò allectus palàm ferretur credereturque, repentè mutatis equis,

Medio-

Mediolanum contendit. Eius profectio, etsi citò redierit, magnopere militum suorum animos, & eorum qui Mirandulam tuebantur spes deiecit: quare multi, non minus fortè quàm negligentiã aut ignauiam Ciamontij, ipsius in Ioannem Iacobum Triultium odium obesse apertè dicebant: ideoq; proprijs studijs, ut sæpenumero fit, regiæ utilitati antepositis, gratum ei fore, si eius nepotes eo loco pellerentur. At Pontifex ut uictoriã consequeretur nulli rei parcebat, eò etiam maiore incẽsus furore, quòd in eius culina duo uiri tormẽti pila ex oppido emissa percussi interierant: quo periculo cum inde migrasset, quia sibi ipse temperare nõ poterat, postero die reuersus, nouis periculis, in cardinalis Rhegini tentorium diuertere fuit coactus: quò oppidani fortè eius cognita præsentia, non sine eius uitæ discrimine magnũ tormentum direxerunt. Tandem omnis auxilij penitus amissa spe, & tormentis magnum detrimentum inferẽtibus, fossarum præterea aquis tanto gelu concretis, ut glacies milites sustineret, primum impetũ qui intra biduum parabatur, ne possent sustinere ueriti, eodem die quo se Ciamontius uẽturum promiserat, legatos de deditione ad Pontificem miserunt, ea lege, ut homines & fortunæ seruarentur: qui quamuis initio militum uitæ se nolle parcere responderet, tamen ad extremum suorum omnium precibus uictus, propositis conditionibus eos recepit: eo excepto, quòd Alexandrum Triultium cum nonnullis peditum ducibus, sibi captiuos dedi uoluit: & ciues certa pecunia numerata se à direptione militibus promissa, redimerent: nihilominus cum quòd promissum fuerat deberi sibi existimarent, non parum Pontifici ne diriperetur laborandũ fuit: qui supra mœ-

nia uectus (portæ enim terra obstructæ erant) inde in oppidum descendit. Arx quoq; Dominæ cum tota sua supellectile discedendi data facultate, deditionem fecit. Mirandulã Pontifex Ioanni Frãciſco reſtituit: in eumq; filiorum Ludouici iura, uelut iuſto bello parta tranſtulit, ea tamen lege, ut intra certum tempus aureorum nummum uiginti millia ſumptuum factorum nomine pontifici perſolueret, atq; ea de re filium obſidem daret: ne autem eam educto exercitu Galli occuparent, quingentos Hiſpanos, & trecentos Italos pedites impoſuit. Mirandula, Sermidum in agro Mantuano ad Padi ripam poſitum caſtellum, maxima Ferrariæ ſtatim occupandæ ſpe profectus eſt: quare eadem die qua Mirandula potitus eſt, ſe, niſi ante quã reliqua capita pacis proponerentur, ſibi Ferraria dederetur, nullum de pace ſermonem auditurum admodũ explicatè Alberto Pio reſpon derat. At nouis Gallorum conſilijs, eius quoq; ſunt mutata conſilia. Rex etenim cum quantum Mirandula amiſſa, rerum ſuarum eſſet autoritas imminuta animaduertiſſet, Pontificis uerò animum ſponte ad pacata conſilia conuerti poſſe deſperaret, Ciamontio mandauit ut non modò in Ferrariæ defenſionem incumberet, uerũetiam ſi commoda occaſio daretur, ab pontificio imperio infeſtando minimè abſtineret: quocirca cum Ciamõtius undiq; copias compararet, Pontifex ducum cõſilio Bononiam ſe recepit: ubi paucos dies commoratus, ſiue timore, ſiue quemadmodum aiebat, ut ex loco propinquiore Baſtiæ Genioli oppugnationẽ, ad quam aliquot milites quos in Aemilia habebat mittere cogitabat, urgeret, Lucum uenit: ac tandem, fortè quòd tam paruum negocium ſua præſentia dignum non exiſtimaret, Ra-

uennam

uennam profectus est. Venetorum copiæ, cum hostium propinquitate Ferrariam inuadere prohiberentur, ad Bondinum constiterant: Pontificiæ uerò atq; Hispanorum, etsi trimestre spacium esset elapsum, Põtificis precibus inter Centum & Finale supersedebant. Ciamõtius autem, exercitu hostibus peditum numero atq; equitum uirtute superiore, sed multitudine equitum inferiore comparato, de belli gerendi ratione deliberabat. Galli duces ut Ferrarienſis copijs, suis coniunctis hostes adorirentur suadebant: qui etsi locis munitis castra haberent, armorum uirtute, & tormẽtorum fulminibus eos facilè ad retrocedẽdum compelli posse sperandum esse dicebant: quo successu non modò Ferraria omni periculo liberabatur, sed existimatio quoq; ad eum usq; diẽ amissa penitus recuperabatur: ad eandem etiam sententiam dum per Mantuanum agrum exercitum ducerẽt, marchionis excusationes impedimentaq;, quibus quò minus tanquam Cæsaris beneficiarius ac regis miles arma cepisset detentum se affirmabat, remoueri posse differebant: eiusq; nomẽ ad Ferrariæ securitatem magnopere conducere, hostibus uerò in hoc bello plurimùm obesse, propterea quòd inde Venetorum exercitus non exiguis commeatus, pontium, ac locorum ad traijciẽda flumina oportunitatibus priuaretur: & Marchio statim milites quos in Pontificio exercitu habebat reuocaret. Sed contrà Triultius, qui ijsdem diebus quibus Mirandula capta fuit ex Gallia redierat, hostilem exercitum intra castrorum suorum opera munitionesq; inuadere periculosum esse ostendebat: ex hostiũ uerò progressu, suos quotidie progressus instituere pernicioſum: Mutinam uel Bononiam uersus se conuertere, utilius tu-

tiusq; fore: nam, si cuius earum amittendæ timore hostes mouerentur, se Ferrariæ à belli iniuria liberandæ optatum finem assequuturos: si manerent, facilè alterutram occupari posse: quò facto, maior necessitas eos ad propria tuenda pertraheret: quòd si è suis munitissimis castris exirent, rei bene gerendæ occasionem fortè quãpiam datum iri. Hæc erat Triultij sententia, tamen Ciamontij ceterorumq; Gallorum in eius autoritate minuenda propensione, factum est, ut aliud consilium Alfonso præsertim Estense in id summopere elaborante fuerit receptum: sperabat enim fore ut hostes cogerentur ex suis finibus discedere, quos afflictos & exhaustos tam graue onus ulterius sustinere ullo modo posse negabat: nam si Galli longius concessissent, ne hostiles copiæ Ferrariensem Polinesum ingrederentur metuebat: sicq; eius ciuitatis ægritudo omni reliquo spiritu adempto, insanabiliter augeretur. Itaq; Lucerano Gonzagianoq; itinere, copiæ ad Razzolum & Moiam castra posuerũt: ubi tempestatis acerbitate, quia in agris nulla ratione metari poterant, & in Pontificis discessu suburbia cum omnibus uicinis ædificijs fuerant combusta, eorum qui Mirandulam inuadendam proponebant consilio reiecto, triduum sunt commorati. Eãdem quoq; ob caussam, ne in re parui momenti tempus inaniter consumeretur, Concordiam quinque milliaribus distantem adoriri non placuit: ideo Quistellos uenerunt. & Secciæ fluuio nauali ponte traiecto, proxima luce Rouere tum ad Padi ripam metati sunt: quæ res in caussa fuit, ut Andreas Grittus, qui prius Rhodigiana Polinesio recepta, & Venetarum copiarum parte, Bernardino Montonio duce, Montanianæ ut militibus qui in Veronensi præsidio

præsidio erant obsisteret relicta, cum trecentis grauis et mille leuis armaturæ equitibus totidemq; peditibus Padum amnem ut se Pontificijs copijs coniungeret, accersserat, Vastallæ oppido antè direpto, Montanianam se contulerat. Rouereto profecti Galli, Sermidum contenderunt: ibiq; in uicinas uillas ordine sunt distributi: quo facto Ciamontius cum nonnullis ducibus, sed sine Triultio, ad Stellatã, quo in loco Alfonsius Estensis ut qua arte cum hostibus qui omnes ad Finale castra locarant, progrediendum esset decerneretur, eũ opperiebatur, profectus est: & ut Alfonsi copijs gallicis circa Bondinum coniunctis, omnes in quibusdam uillis tribus passuum millibus à Finali remotis castra ponerent, ut deinde ex locorum natura atq; rebus quæ ab hostibus gererentur consilium caperent decretum fuit. Ciamontio autem quãprimùm Sermidũ rediit, ad ea castra peruenire admodum difficile esse indicatum est: aquarum enim impedimento, quibus regio circa Finale est referta, nisi publica uia, & riui aggeribus, quos hostes pluribus in locis scinderant, & ut transitum impedirent præsidijs munierant, cò peruenirì minimè poterat: quòd his difficultatibus, aduersis adiunctis tempestatibus, difficillimum fore uidebatur: quare Ciamontio uehementer hæsitante, Alfonsius qui nonnullos architectos & regionis peritos homines apud se habebat, locorũ situ naturaq; ostensa, contrarium persuadere conabatur: & eos qui aditus aggerum custodirent, tormentorum ui facilè deturbari, atq; eadem opera ubi necesse esset, pontes iaci posse asserebat. Quibus à Ciamontio ad consilium relatis, & utrinq; disputatis, Triultio potius non impugnãte quàm assentiente, in Alfonsi sententiam ibatur: fortè uerò eius

taciturnitas magis, quàm contraditio fecisset, homines mouit: diligentius enim perpendentibus difficultates maiores apparebant: eumq; ueteranum ducem tã longa experientia, semper talem profectionem improbasse norant: quòd si inde aliquid sinistri contigisset, à rege eum qui contra eius sententiam suasisset, reprehensum iri animaduertebant. Ciamontius altera luce, eadem de re conuocato concilio, Triultium, ne silentio quemadmodum priore die fecerat, sed perspicua oratione suam sententiam aperiret, uehementer rogauit. Is igitur cùm hac oratione, tum rei magnitudine incitatus, omnibus ad audiendum intentis, talem habuit orationem:

Ego quoniam re ipsa sæpenumero comperi consiliũ meum parui fieri, hesterna die tacui: quod si ab initio receptum fuisset, his in locis hoc tempore non essemus: nec tot dierum, qui utilius transigi poterant, superuacaneam iacturam fecissemus, ac nisi me rei grauitas impelleret, hodie quoq; in eadem tacendi sententia persisterem: agitur enim de hoc exercitu, de Ferrariensium, Mediolanensiumq; imperio, summa nimis grandi, cum ea exposita nihil supersit, unico aleæ iactu periclitãdo: præterea quòd Ciamontium, ut ego primus eam sententiam quæ iam ei arridere incipit feram, cuperè uideor animaduertere, me ad dicendum inuitat: quæ res mihi nequaquam accidit noua, quòd aliàs consilia mea, tunc quum de aliqua re fortè non satis maturè deliberata reuocanda disputatur, minus quàm quum primum res ad consilium referuntur, negligi animaduerti. Nos de prælio cum hostibus conferendo agimus: ego uerò illud maximorum Imperatorum firmamentum perpetuum semper esse, quod et ipse usu uerum esse comperi, nunquam nisi

nisi uel magna rei bene gerendæ occasio inuitet, uel necessitas cogat, pugnæ fortunam esse periclitandam: & est prætera militaris disciplinæ, ut hostes qui, quoniam Ferrariam sibi bello deposcunt, actores sunt, nos inuadere cogitent, non ut nos quibus uim repellere satis est, contra omnes militares leges eos inuadere conemur: Sed quæ nam occasio uel necessitas nos impellat uideamus. Mihi quidem sic se res habere uidetur, ac, ni fallor, habet, id quod Ferrariensium dux proponit, nisi ingēti nostro incommodo tentari nullo modo posse: non enim ad ea castra nisi per aggerem & angustū ac difficillimū aditum adire possumus, ubi non omnes nostras copias explicandi locus est, & ubi illi paruis uiribus longè maiorem numerum possint repellere: per aggerem nostri equites singuli incedant necesse erit: per aggeris angustias tormenta, impedimenta, carros, & pontes trahamus: & quis ignorat in angusta & difficili uia si quòd tormentorum, si currus impingat, horam saltem unam omnes copias moraturum? nosq; tot difficultatibus implicatos quouis casu mediocriter aduerso facilè posse turbari? hostis sub tectis, commeatu & pabulo abundās castra habet, nos sub dio penè omnes statiua habebimus & pabula nobiscum ferre necesse erit: nec nisi ingenti labore aliquam partem rerum necessariarum uehere poterimus. Non debemus quid architecti uel rustici regionis periti dicant attēdere: bella enim militum armis, & ducum consilio geruntur: in acie pugnando, non figuris quæ ab hominibus rei bellicæ imperitis in cartis notantur, uel digito, seu uirga in puluere describuntur: hostes ego non tam imbecilles fingo, nec res eorū adeo perturbatas, nec in castris capiēdis ac muniendis, aqua-

rum & situs oportunitate tam parum uti nosse, ut quã primum ad ea castra quæ designantur peruenerimus, etiamsi ut commodè eò uenerimus daretur, eos inuadere in nostra potestate mihi futurum pollicear: multæ difficultates nos uel inuitos biduum aut triduum remorari poterunt: & si non aliud, niues pluuiæ ue in tam aspera incertaq; tempestate retinebunt: quod si diutius hærere contingat, quomodo commeatum pabulúmue comparabimus? et si etiam eos inuadere esset in nostra potestate, quis est qui tam facilem sibi uictoriam ausit polliceri? quis non uidet quam sit periculosum, hostem in loco munito adoriri, eodemq; tempore cum ipso, & cum locorũ situsq; difficultatibus pugnare? Nisi eos statim ea castra relinquere cogamus, nos retro cedere cogemur: atq; id in regione penitus inimica, & ubi quod uis periculum atq; offensio fieret grauissima, quantis difficultatibus fiet? Nec aliqua nos impelli necessitate uideo, cur omnes regis in Italia fortunas uno momento in tantũ coniiciamus discrimen: propterea quòd nos præcipuè nullam aliam ob caussam huc uenimus, nisi ut Ferrariam tueamur, in quam si maius præsidiũ intro miserimus, etiam si totum exercitum postea dimitteremus, de ea nos esse sollicitos minimè opus erit. quòd si quis dicat adeò exinanitam esse, ut si hostiles copiæ diutius eam presserint, quin per se corruat fieri non posse, nónne diuersionis remedium in bellis ualentissimum, quo ne uno quidem equo in periculum coniecto, eos Ferraria recedere cogemus? Ego semper suasi, ac nunc suadeo multo magis, ut aut Mutinam, aut Bononiam uersus lato itinere sumpto, et Ferraria per hoscе paucos dies benè munita (neque enim pluribus opus erit) relicta contendamus. Nũc

mihi

mihi Mutinam petere magis placet, ad quam nos Cardinalis Estensis tantus uir, quiq; se conscios in ea habere asserit, admodum facili adeptione proposita impellit: iam tanti momenti loco occupato, hostes subitò Bononiam uersus se recipere compellerentur: & quãuis Mutina non caperetur, eius rerumq; Bononiensium metus eos ad idem faciendum impellet, quemadmodum proculdubio si ab initio hanc sententiam secuti essemus, iam ante multos dies feciſſent.

Omnes ex difficultatibus ante oculos positis, sapientis ducis ualidis rationibus adducti, id quòd ille cũ procul essent præuiderat, cognouerunt: ideo eius sententia omnibus probata, Ciamontius maiori copiarum numero Ferrariensi ad eius securitatem relicto, exercitũ eodem itinere Carpium uersus duxit, cum nondũ ut Mantuanus animum suum aperiret, consequutus esset: quæ fuerat una ex præcipuis rationibus ab ijs adductis, qui contra Triultij sententiam senserant: cum enim Marchio in ijs perturbationibus immunem se à studio partium conseruare cuperet, tempusq; quo declarãdi spem fecerat appropinquaret, uarijs adductis cauſsis sibi aliquot dies differre liceret, postulabat: Pontifici manifesto periculo, quod sibi à gallico exercitu ingruebat ostẽ so: à Ciamontio autem, ne spem, qua sibi breuiſsimo temporis interuallo filium à Pontifice restituendum nixus erat, uellet corrumpere, flagitabat. Sed nec Mutinæ occupandæ consilium Aragonum regis astu, occultisq; consilijs magis, quàm pontificijs armis impedientibus feliciter succeſsit. Mutinam urbem longiſsimo tempore iuris imperij existimatam, & ab Estensi familia multos annos Cæsarum beneficio possessam, à Pontifice occu-

patam esse Cæsari molestum fuerat: & quamuis multis querelis ut sibi concederetur institisset, Pontifex qui de eius ciuitatis iure secus, aut sentiebat, aut prætexebat, ab initio, præsertim uerò dum sibi Ferrariæ occupationem facilem fore sperauit, repugnauerat: at gallicis armis apertè Estensium cõmodo fauentibus, cum nec Mutinã nisi graui sumptu tueri posset, Aragoniæ regis consilium gustare cœperat: qui ut ad tantas molestias uitandas, Cæsaris animum mitigandum, & si fieri posset, discordias inter Galliæ regem & ipsum serendas, concederet hortabatur: præcipuè cum si commodiori tempore eam recuperare optaret, semper mediocri pecuniæ summa Cæsari numerata facilè uoti compotem fore: qui sermo, propterea quòd Pontificis uoluntas ex spei uariatione mutabatur, in multos dies protractus fuerat, semperq; hæc difficultas fixa permansserat, quòd Cæsar nisi in restitutionis diplomate, perspicuè eam urbem ad Imperium spectare exprimeretur, recipere recusabat: idq; Pontifici durissimum uidebatur: ut autem occupata Mirandula, uidit Ciamontium potentem in aciem prodijsse, & easdem difficultates atq; sumptus Mutinæ tuendæ ad se redire, uerborum controuersia omissa, ut in diplomate Mutinam Cæsari ad quem iure spectaret, restitui diceretur permisit: cuius possessionem quamprimũ Vitfrustius Cæsaris apud Pontificẽ orator accepit, quòd Cæsarea autoritate tutam fore crederet, M. Antonium Columnam cum copijs quibus antea pontificio nomine custodierat, dimisit: & Mutinam non amplius ad Pontificem pertinere, sed legitimè sub Cæsaris imperium redijsse Ciamontio significauit. Id Ciamontius uerum esse non credidit: eamq; ob causam, Cardinalem Estensem ad con-

ad coniurationis quam se in ea ciuitate habere dixerat exitū urgebat: cuius mandato cū Galli milites quos Ciamontius ad Ruberiæ præsidium reliquerat, quanto silētio potuerat, quadam nocte ad unum à Mutina miliare accessisset, ijs qui intus erant, uel aliquà interiecta difficultate, uel quòd Galli ante tempus uenissent, non respōdentibus, eadem nocte Ruberiam redierunt. Exiuerunt pòst & alia nocte Ruberia, ut Mutinam accederent, uerùm aquarum copia atq; impetu quo minus Secciā amnem qui præter Ruberiam fluit transire possent, fuerūt impediti. Quibus ex rebus in suspicionē adductus, Vitfrustius nonnullis Mutinensibus, qui q; cum Estensi Cardinale occulta haberent cōsilia accusabantur, in carcerem coniectis, à Pontifice ut M. Antonius Columna cū eodem præsidio rediret, impetrauit: quod Ciamontium qui iam Carpium uenerat, quo minus eò castra transferret nō retinuisset, nisi aduersa tempestas tormenta eo itinere, quod nō longius decem millibus passuum inter Ruolium & Carpium est, uehi prohibuisset: quod iter omniū totius Longobardiæ itinerum, quæ hyeme aquis inūdata, & lutulēta sunt, deterrimū est: præterea Ciamontius indies magis Mutinam re uera Cæsari datā esse certior est factus: ideo cum Vitfrustio de Mutina, deq; eius finibus nō tentandis fidem dedisset, uicissimq; ab eo q; is in motibus inter Pontificem & Christianiss. regem neutri parti esset adhæsurus fidem accepisset, quieuit. Post paucos dies Ciamontius in grauem ægritudinē incidit, ideo Corregium delatus, quintodecimo pòst die supremum uitæ suæ diem clausit: ante obitum tamen religiosè admodum se suarum in Ecclesiam offensionū pœnitere declarauit, publicoq; scripto à Pontifice sup-

pliciter petiuit sibi delicta condonari: quod quidē eo uiuo cōcessum, ad eius notitiā morte interueniente peruenire minimè potuit: qui dum uixit, propter summā Rotomagensis Cardinalis potentiā, & propter penè liberā Insubriæ, omniumq; regiorum exercituū potestatē magnæ in Italia autoritatis, uirtute autē tanto oneri admodum impar fuit: nam in tanto honoris gradu cōstitutus, nec bellicas artes ipse per se norat, nec scientibus fidem habebat: ut cum post patrui obitum imperitia ipsius nō iam subleuaretur à gratia, tandem à militibus tantū nō contemneretur: quibus ne se apud regem deferrent, maximam licentiā permittebat: quare Triultius dux in antiqua disciplina educatus, sæpius se nunquam in posterū Gallorū castra, nisi aut rex adesset, aut ipse cūctis præesset, iturum sacramēto confirmabat. Decreuerat tamē rex antea ei Longauillam regia stirpe quāuis extra matrimonium prognatum, successorē dare: nō tam ex uirtute q̄ ex nobilitate atq; opibus, hominis autoritatē existimationemq; secutus. Ciamontij obitu, ex Galliæ institutis, usq; ad nonū regis decretum exercitus imperium ad Io. Iacobū Triultium è quatuor eius regni militū tribunis unum, peruenit: qui cum an in ea potestate esset permansurus, nec ne, ignoraret, nihil magni moliri audebat. Nihilominus cum exercitu Sermidum, ut inde ad Bastiam Genioli tuendam tenderet rediit: quā Pontifex copijs quæ in Gallia togata erant infestabat: & ut Venetorū quoq; classis, quæ tredecim rostratas, & multa minora nauigia cōtinebat eodē tempore eò accederet procurauerat: sed ulterius progredi opus nō fuit: dū enim terrestres copiæ eā nulla ferè disciplina seruata obsidēt ecce repentè Ferrariēsis & Castilionæus cū Gallis militibus

tibus, qui maiori militũ numero eruptione Ferraria facta, pedites quidẽ secundo flumine Pado, duces uerò cũ equitibus terrestri itinere secundũ ripã ad Santernum amnem peruenerũt: ponteq; quẽ secum uexerãt imposito, momento tẽporis impetu facto hostes in eos nihil pugnantes præter trecẽtos Hispanos pedites qui tormẽtorum custodiæ erãt destinati perturbarunt & fuderunt: adeo ut ægrè Guido Vaina, Brunorus Foroliuiẽsis, eiusque frater Meleager equitũ præfecti, signis tormẽtisq; amissis euaserint: quare ueneta classis ad uitandũ periculũ regressa, in Padũ se recepit. Hunc in modũ res bellicæ fluctuabãt, ut nundũ aliquot indiciũ, ex quo certò quinã belli exitus futurus esset perspici posset, appareret: at nõ minus nec minori ambiguitate nutabãt principũ consilia, præsertim Cæsaris, qui inexpectatò Episcopum Gurcensem Mantuã ad agendũ de pace mittere cõstituit. Hoc internuncio, ut suprà dictum est, inter Galliæ regẽ & Cæsarem ineunte Vere graue bellũ Venetis inferre, & si Pontifex cameracensi fœderi nõ staret, conciliũ cõuocare constitutũ fuerat: ad quod Cæsar admodum propẽsus, post Gurcensis reditum, patrimonij sui antistites, ut qua ratione, quoúe loco celebrandũ esset deliberarẽt, conuocauerat: uerũ ut natura uarius, incõstans, & gallico nomini infẽsus erat, Aragoniæ regi deinde aures præbuerat: qui cum ex Cæsaris Gallorumq; regis cõcordia, et Venetorum communibus armis, depressione: Pontificis quoq; per concilium pernicie, Galliæ regis potentiã supramodum auctum iri animaduerteret, cõmunẽ pacẽ modò per eã uel omnia, uel maiorẽ partẽ eorum cõsequeretur quæ Veneti occupassent, utiliorem fore ei persuadere studuerat: hortatusq; erat, ut ad hoc uirũ aliquẽ insignem cũ ampla potestate

Mãtua mitteret: atq; ut Galliæ rex idẽ faceret, curaret: se quoq; missurũ, eaq; ratione Pontificem idẽ facere nõ recusaturũ: nec deniq; à tot principũ uoluntate discessurum, ex cuius cõsilijs cum Venetorũ consilia pẽdẽrent, nisi soli deseri uellẽt, eius autoritatem sequi cogerẽtur: Cæsarẽ sine labore, sine armis, sine galliæ regis existimationis potẽtiæue incremẽto summa cũ gloria, & cõmuni omniũ pace sua obtenturũ meritò sperari posse: & si etiã nõ id eueniret quod iure deberet, nõ ideo belli cõstituto tẽpore, cadẽq; oportunitate inferẽdi facultate priuari: imò cũ ipse omniũ Christ. principũ caput sit, ecclesiæq; patronus, eius rationes magnopere auctũ iri, gloriãq; hoc cõsilio uehemẽter cumulari: ipsum namq; paci et christianorũ cõcordiæ præcipuè cupidũ fuisse, ad bella uerò aliorũ pertinacia peruersisq; cõsilijs impulsum cunctis mortalib. perspicuũ futurum. Rationes a Cath. Rege adductæ Cæsari placuerunt, ideoq; tempore eodẽ ad Põtificẽ et ad regẽ Galliæ scripsit: ad Põtificẽ se Gurcensem in Italiã mittere decreuisse, q, ut principem religioni deditũ, proq; imperatoria dignitate ecclesiæ patronũ, omniumq; Christ. principũ caput decoret, quantũ posset sacrosanctæ sedis tranquillitatẽ, & christianæ reip. pacẽ promouere statuisset: cumq; hortari, ut quẽadmodũ ad uerum Christi uicariũ sectaret, eundẽ animũ indueret, ne, si is põtificio munere minus fungeretur, ipse christianorũ quieti necessaria remedia excogitare cogeretur. Quòd cardinales absentes purpurei gaderi dignitate priuare moliretur, se nõ probare. si enim nec malis cõsilijs, nec eius odio abscessissent, eos eiusmodi pœnã nõ mereri, nec Cardinalium abdicationem ad Pontificẽ solum spectare. Monere etiam, rem esse ualde

indignam

indignã inutilemq; in tanta rerũ perturbatione nouos cardinales creare: quod etiam legibus quibus à cardinalibus esset ad pontificatum assumptus, facere prohiberetur: hortari huiusmodi negotium in magis tranquillũ tẽpus, quo nec necessitas, nec caussa ulla esset, ut ad tantam dignitatem, nisi uiri prudentia, doctrina, moribus probatissimi promouerentur, differret. Ad Galliæ uerò regẽ se cum eius ad honestam tutãq; pacẽ propensionẽ notã haberet, Episcopũ Gurcensem Mantuam ad agendum de communi pace legare constituisse: ad quam non leuibus argumentis ducebatur, ut Pontificem, cuius autoritatem Veneti sequi cogerẽtur, propensum esse crederet: idẽ quoq; Aragoniæ regis oratores promissuros: eamq; ob caussam se, ut & ipse legatos amplis cum mãdatis eò mitteret, postulare: quib. congregatis, Gurcensem cũ Pontifice ut idẽ faceret acturum: qui si nolit, omnium nomine concilium ei indicturũ: utq; maiori æquitate fierent, communibusq; controuersijs finis imponeretur, Gurcensem omnium caussas auditurũ: quouis autem euentu id regi promittere se nunquam cum Venetis pacem initurum, nisi eodem tempore eius controuersiæ cum Pontifice finem haberent. Ea res Pontifici fuit grata, haud equidem pacis cõcordiæue caussa, sed quia cum senatum uenetum, ut cum Cæsare pacisceretur, flecti posse persuasum haberet, Cæsarẽ hac ratione societatis cum Galliæ rege necessitate liberatũ, ab eo disiunctum iri sperabat: unde facilè multorum principum in regẽ conspiratio oriri posset. Regi uerò Galliæ hæc improuisa deliberatio molestissima fuit: cum enim cõmunem pacem inde peruenturã nõ speraret, rebus inter se ac Cæsarẽ constitutis morã interpositam, minimum de

malis, fore censebat: ac ne Pontifex ad Insubriæ principatum occupandum auxilio Cæsari promisso, Gurcensi autem galeri dignitate alijsq; beneficijs eum à se alienaret, uel saltem compositione cum Venetis maiore commodo Cæsaris procurata, se in pacis uel ignominio sissimis legibus accipiendæ necessitatem conijceret, uerebatur. Cæsaris cum Heluetijs, quamuis tantùm ad defensionem recenter initum fœdus suspicionem augebat: Hispanum regem, de cuius animo multis de causis uehementer suspicabatur, huius noui consilij Cæsari autorem fuisse existimabat: eius Oratorem palàm apud Cæsarem de concordia inter ipsum ac Venetos uehementer egisse, atque etiam nunc agere non ignorabat: eundem clàm Pontifici, in cuius exercitu ipsius copiæ longè diutius quàm regni neapolitani beneficium postularet fuissent, stimulos addere credebat: eundem quo actiones suas impediret, uehementer concilij indictioni intercedere, & honesti specie, quòd Italia bellis flagrante, atque armata ui, de eo opere instituendo ageretur, quòd sine omnium principum concordia, nihil aliud nisi pernicio sissimos fructus edere posset, palàm damnare sciebat: ualidissimam classem in mari recenter ab eo parari compertum habebat: & quamuis se in Africam traijcere uelle palàm prædicaret, utrum tamen in alium finem pararetur sciri non poterat. Eius item dulcissima uerba suspicionem multò magis augebant, quibus Regem ut cum Pontifice pacem iniret, atque etiam si aliter fieri non posset, aliquid de suo iure remitteret, ne se contra antiquam Galliæ Regum pietatem, Ecclesiæ hostem ostenderet: neque sibi pro Christi nominis gloria aduersus Africæ Mauros destinatum

bellum

bellum impediret eodemq; tempore omnẽ christianam rempub. turbaret, penè fraterna oratione rogabat: ac semper in christianorũ principum consuetudine fuisse, cum aduersus impios arma pararent, in tam pia caussa ab alijs auxilium petere: sibi uerò si non impediatur satis esse: nec aliam opem ab eo petere, nisi ut Italiam pacatam esse pateretur. Quæ etsi regi ab eius oratore, & regio apud eum legato, ab ipsomet admodum leniter, cumq; magna amoris significatione essent exposita, tamen tacitam armorum pro Pontifice sumendorum attestationem continere uidebantur: quod quidem regi, nisi speraisset se Cæsarem in eandem sententiam adduci posse, ausurum minimè uerisimile uidebatur. Hæc regis animum non mediocriter angebant, ac suspicione onerabant, ne pacis negocium per Gurcensem aut uanum, aut perniciosum esset futurum: tamẽ quo minus Cæsari indignationis caussam præberet, Parisiensem Episcopum, summæ autoritatis Antistitem, & in Iurisprudentia uersatam, Mantuam legare decreuit. Eodem tempore Ioanni Iacobo Triultio qui Sermidi commoratus, ad maiorem castrorum & commeatus commoditatem, in plura circumposita oppida copias distribuerat, se per eum bellum geri uelle ea norma, ne propter aduentus Gurcensis expectationẽ pontificias res inuaderet significauit, cui rei etiam tempestatis inusitata asperitas obstabat: cuius caussa etiam si iam Martius incœpisset, fieri non poterat ut sub Ioue frigido metarentur. Ideo Triultius postquam aliud moliendi occasio nulla dabatur, eratq; in locis adeo propinquis, utrum hostilis exercitus qui quo tempore Ciamontius Sermido Carpium redierat, regressus, penè omnem peditatum ad Bondi-

num, equitatum ad Finale & in propinquis locis locauerat, lædi posset, tentare statuit: quare regis accepto mandato, sequenti die ad Stellatam, altero aliquanto ulterius cõtendit: ubi in uicinos uicos sub tectis exercitum disposuit, ac pontẽ nauibus in Pado flumine inter Stellatam & Ficariolum fieri iussit: & ut Ferrariensis dux mille passus infrà, eo loco qui Puncta appellatur, in ea Eridani parte quæ Ferrariam decurrit, alterum poneret: cumq; tormentis ad Hospitalettum, locum in Ferrariensi Polinesò è regione Bondini ueniret, mandauit. Interea Triultius per suos exploratores complures lenis armaturæ equites, ex ea Veneti exercitus parte quæ trans Eridanum erat, proxima nocte prope Mirandulam ad nonnullas insidias struendas uenturos comperit: idcirco equitum aliquot turmas eò clàm misit, qui quũ Bellaerem mirandulani agri magnificum suburbanum peruenissent, Fraleonardum neapolitanũ, Venetorum leuis armaturæ equitum præfectum, uirum in eo exercitu clarum, ibi inuenerunt: is de hostium aduentu nihil suspicatus, cum centum & quinquaginta equitibus multos qui sequuturi erant expectans, eò descenderat: uerùm improuisò oppressus, dum se tueri uult, cum multis ex suis interficitur. Alfonsus Estensis quemadmodum constitutum fuerat, ad Hospitalettum uenit, nocteq; sequenti cœpit tormentis Bondinũ pulsare: eodemq; tempore Triultius, Gastonem Foissæum regis sororis filiũ, qui adolescens anno superiori in castra uenerat, usque ad hostilium castrorum munitiones cum centum cataphractis, quadringentis leuis armaturæ equitibus, militibusq; quingentis excurrere iussit, is quingentos pedites ad eius frontis custodiã positos fudit: quare ceteri

omnes

omnes præsidio ad Bondinum posito, trans flumen in natura munitum locum se receperunt: Triultio autem nihil eorum quæ constituta erant successit: tormentorũ enim contra Bondinum Pado interiecto iactus, propter loci distantiam irriti erant: eoq; magis quòd flumine aucto, & ab ijs qui Bondini erant aggere corrupto, adeò regionem inundauit, ut à gallicorum castrorum fronte ad Bondinũ transiri nisi nauib. non posset: sic eo itinere ad hostiũ castra perueniendi spe amissa, duo millia Germanorum peditum Verona accersiuit: & tria Rhætorũ millia conscribi imperauit: ut nisi Gurcensis opera pax intercederet, Feliciana uia ad eos accederet: cuius aduẽtus ideo aliquãto tardior fuerat, quia Salone ad lacum Benacum, complures dies frustra Pontificis, quem literis ut legatos ad agendum negocium mitteret, rogauerat, responsum expectauit. Tandem Petro Vrrea Aragoniæ regis apud Cæsarem assiduo legato comitatus, Mantuam uenit: quo paucos post dies & Parisiensis Episcopus, quòd Galliæ regi qui ut pacis negocijs, & belli apparatibus esset propinquior Lugdunum, Pontificem quoq; eò missurum persuasus uenerat, peruenit: at Pontifex, non tam quòd id magis ex Pontificia dignitate esse duceret, quàm quòd & honore & promissorũ multitudine, & præsentiæ suæ ui, atq; autoritate, in suã sententiam magis quàm antea unquam à concordia & pace alieniss̃imam eum pertrahere speraret, Gurcensi ut ad se ueniret, instabat: quod ut ei facilius persuaderet, ut Hieronymus Vichius Valentinus, Catholici regis apud se orator, ad eum iret curauit. Gurcensis ad Pontificem ire non recusabat, sed id à se primùm postulari diebat, quod pòst esset agendum, & difficultates si prius

Mãtuæ eo animo tractarentur, ut rebus deinde digestis ac penè confectis ad Pontificem iretur, facilius amoueri posse: ad idem quoq; non minus necessitate, quàm facilitatis ratione compelli asserebat: qui enim conueniret Parisiensem episcopum à Galliæ rege in Cæsaris gratiã Mantuam missum solum relinqui? qua spe ab eo regis sui negocia agi possent? qua fronte ut secum ad Pontificem iret ab eo postularet? neq; enim ex mandato, nec ex dignitate regis in hostis domum, antequam eorum controuersiæ aut omnino, aut penè compositæ essent, ire poterat. Contrà duo Aragonienses legati arguentes, omnem spem pacis ex Ferrariensium rerum compositione pendêre ostendebant: ijs etenim compositis, nullam amplius Venetos fouendi caussam Pontifici reliquam esse, qui quibus legibus Cæsar ipse uellet, paci cedere prorsus cogerentur, sacrosanctam sedem in Ferrariensem ciuitatem potentißima iura habere: Alfonsum Estensem præterea in se ingratißimum extitisse, multasq; sibi iniurias intulisse à Pontifice existimari: & ad placandũ eius animum uehementer commotum, æquius esse ut beneficiarius domini clementiam imploret, quam ut de iure disceptet. Quare cum clementia sit exoranda, non modò æquum esse, sed propemodum necessariũ ad eum se cõferre: quodsi fieret, quin mitior factus de seueritate multum esset remissurus, non esse dubitandũ: nec se eam diligentiam, industriam, autoritatemq; qua erga Pontificem ut ad pacem flecteretur utendum erat, in persuadendo ut mitteret insumi utile existimare: elegantißimis deinde uerbis subijciebant controuersias, nisi partes adsint, nec disputari nec tolli posse: Mantuæ uerò unam tantum adesse: Cæsarem enim, regem christianißimum

nißimum & Catholicum ita fœderibus, affinitatibus, et amore esse coniunctos, ut tanquam fratres censeri debeant, singulorumq; causſæ omnibus communes. Gurcensis tandem Parisiensem episcopum, quid sua profectio esset paritura Parmæ expectaturum ratus, assensus est. Interea Pontifex ob pacis quæ agebantur negocia belli consilia non deposuerat: nam Bastiæ Genioli expugnationem Ioanne Vitellio ei negocio præposito, denuò tentabat: sed cum ob stipendiorum angustiam peditum numerus multò quàm putauerat minor esset, ingentibusq; pluuijs & Padi aggeribus ab ijs qui Bastiæ erant effractis, uicina regio aquis redundaret, nullus fiebat progressus: naualibus autem rebus Alfonsus erat superior: cum enim triremium biremiumq; classe comparata prope Sactalbertum Venetorum classem inuasisset, illa, quoniam dum pugnabat, minorum nauigiorum classe quæ Comaclio ueniebat conspecta perterrita est: ac binis biremibus, tribus nauibus quas Barbotas uocat, & plus quadraginta minoribus nauigijs amißis, in Rauennæ portum confugit: ex quo Pontifex Bastiæ capiendæ spe frustratus, eos milites in castra ad Finale in quibus peditum numerus ob parcißima stipendia uehemẽter erat imminutus, misit. Eodem tempore pontifex tum ut sibi principum animos conciliaret, tum ut se contra concilij minas doctis, peritis, & magnæ in Rom. curia autoritatis, sibiq; fidis hominibus armaret, octo Cardinales creauit, inter quos fuit Archiepiscopus Iorchẽsis, quem latini Eboracensem appellant, Angliæ regis legatus: & episcopus Sedunensis: hunc tanquam uirum ad gentem Heluetiorum concitandam aptißimum, illum quia ab ipsius rege, quem iam in Gallos cõmouere non

parum sperabat, fuit rogatus: & ut Gurcensi penè certum eiusdem dignitatis pignus exiberet, eaq; ratione facilioren eum sibi redderet, ex Cardinalium consensu, unius præterea nominãdi sibi facultatem, quem animo inclusum haberet suo reseruauit: cum autem Gurcensem ad se uenturum certior esset factus, eum summo honore accipere decreuit: nullum autem honorem maiorem ratus, quàm si ipsemet Romanus Pontifex ei obuiam procederet, ac in magnifica ciuitate quæ etiã honorem augeret eum acciperet, Rauenna Bononiã contendit: quò tertio post ipsius aduentum die Gurcensis peruenit, tanto honore acceptus, ut ne rex quidem ullus ferè maiore accipi posset: nec minor in Gurcensi põpa & magnificentia cultus: cum enim Cæsaris in Italia uicarij nomine ueniret, principum ac nobilium cum eorum omnium familijs admodum splendidè indutis atq; ornatis, magnum secum habebat comitatum: ad urbis portam senatus ueneti apud Pontificem legatus, ingentis submissionis signis ostensis, ei obuiam processit, aduersus quem ille incredibili fastu plenus, oratione ac gestu admodum superbo, cum qui Cæsaris hostium personam gereret, ante suum conspectum se ausum fuisse ostendere indignatus, se cõuertit: hac pompa in senatum usq; ubi eum cum omnibus suis purpuratis præstolabatur Pontifex, deductus: breui, sed superbissima oratione se à Cæsare rerum suarum potius pacis quàm belli arbitris consequendarum studio in Italiam missum: pacem uerò nisi à Venetis omnia quæ quauis ratione ad eum spectarent restituerentur, locum habere nõ posse proposuit: post publicum confessum seorsim cum Pontifice in eandem sententiam eodemq; fastu loquutus est: quibus

bus uerbis ac signis postero die non minus superba facta adiunxit: cum enim Pontifex ex ipsius consensu tres cardinales, qui cum eo agerent delegisset, nempe, Sangeorgium, Rhegimum, ac Medicem, quibus constitutam conuentus horam expectantibus, ipse quasi cum alio quàm cum Pontifice quicquam agere se indignum esset, tribus ex suis nobilibus qui cum eis agerent missis, se alijs negocijs occupatum excusauit: quam indignitatẽ Pontifex incredibili in Gallos odio naturam suam uincente, cum multis alijs deuorabat. in Cæsaris autem cũ Venetis concordia, de qua prius agi cœptum est, multæ erant difficultates: nam etsi Gurcensis qui oppida ante omnia postularat, tandem ut Patauium atq; Taurisum cum eorum omnibus agris & appendicibus retinerẽt, assentiretur, nihilo tamen minus eos Cæsari maximam pecuniæ uim pro eis numerare: beneficium ab eo tanquam à domino agnoscere: eiq; reliquorum locorum iura cedere uolebat: quæ in ueneto senatu reijciebantur, ubi omnes una uoce postquàm Patauium Taurisumq; ita munierant, ut earum urbium iacturam non timerent, pecunias conseruare reip. utilius esse decernebant: nam si unquam tempestas hæc sedaretur, aliquã imperij facilè recuperandi occasionem dari posse. At Pontifex, quoniam Cæsaris à Galliæ rege alienationem hinc orituram sperabat, ipsorũ cum Cæsare concordiæ studio ardebat: ideo partim precibus, partim minis eos ad propositas leges accipiendas urgebat. Eius uerò autoritas apud illos eo erat leuior, tum quòd unde tantum studium manaret intelligebant, tum etiam quia cum scirent quam illi eorum societas, nisi regi Galliæ conciliaretur esset futura necessaria se ab eo nunquam desertos

iri certò arbitrabantur: tamen postquam multos dies esset disputatum, Gurcensi aliquid de pertinacia sua remittente, & Venetis uehementissimæ Pontificis petitioni plusquam decreuissent cedentibus, Aragoniæ regis quoq; oratoribus, qui omnibus consilijs intererant interpositis, tandem sic conuenturi uidebantur, ut Venetis ad Patauium Taurisumq; ex Cæsaris uoluntate retinenda magnum quendam pecuniæ numerum, sed lõgis temporibus persoluerẽt. Reliqua erat Pontificem inter ac regem Galliæ conciliationis caussa: inter quos nulla alia nisi ob Ferrarienſium res controuersia apparebat: quam Gurcensis, quoniam Cæsar absq; hac non conuenire statuerat, ut dirimeret, Pontificem quem rarissimè conuenerat, spe à Cardinali Papiense & Catholici regis oratoribus facta, negocium minimè difficile ratus, adijt: nam & Galliæ regem minori dignitatis quã quietis habita ratione, multis, quæ Duci non paruum allatura essent detrimentum assensurum sciebat. Pontifex autem eius oratione ferè statim ab initio interrupta, cõtrà ut rebus cum Venetis compositis Ferrarienſium res ancipites dimitteret, hortari cœpit: simulq; Cæsarem, tot à Gallis acceptas iniurias alienis uiribus opibusq; ulciscendi paratissimam occasionem non agnoscere, eumq; id quod merito iure ipse summopere supplex orare deberet, ut rogaretur expectare, querebatur: ad quæ Gurcensis cum multis adductis rationibus respondisset, nec ab ea sententia eum posset deducere, se pacis cũ Venetis negocio minimè perfecto discedere uelle significauit pedibusq; de more osculatis, eodem die, qui fuit ab eius Bononiam aduentu decimus quintus, frustra quam primum urbe egressus est, qui eum reuocarent à Pontifice

missis,

missis, Mutinam, inde Mediolanum uersus multa de Pō tifice quæstus profectus est: præsertim uerò, quòd dum eius in Italiam aduentu arma penè essent suspensa, ad Genuensium res turbandas Albintimilium episcopum Pauli olim Cardinalis Fregosij filium clàm misisset: cuius profectionis nuncio ad Gallos perlato, ita incognitum ut erat, in Monteferrato eum capi curarunt: unde Mediolanum perductus, itineris sui causas, consiliaq; omnia patefecit. Gurcensis cum Bononia discederet, ab Aragonijs legatis, qui cum ut uidebatur multum de cōmuni pace contendissent, se Pontificis pertinacia ualdè commotos ostendebant, ut trecētos Hispanos cataphractos in neapolitanum regnum redire iuberent petijt: cui ipsi promptè assenserunt. Quare nemo erat qui nō summoperè miraretur, Pontificem quo tempore de cōcilio agebatur, & gallica germanicaq; arma duorum regum præsentia in Italia ualida fore credebantur, præter Galliæ regis inimicitiam, Cæsarem quoq; à se alienare, seq; Catholici regis auxilijs priuare. Nonnulli in hoc sicut in plerisq; alijs rebus Aragoniæ regis consilia, ab ijs quæ ostendebantur diuersa esse, eiusq; oratores aliud palàm, aliud clàm cum Pontifice egisse suspicabantur: nam cum nouis offensionibus Galliæ regem prouocasset, ijsq; antiquarum memoriam suscitasset, ne ceterorum omnium pacem Venetis ditione, opibus, atque existimatione debilitatis Romanorum rege in Italia parū potenti, uario, inconstanti, & pluspuam antea unquam prodigo, sibi maxima allaturam pericula metuendum uidebatur: alijs subtilius differentes, fieri fortè posse, ut Pontifex, etsi rex Catholicus se eum deserturum attexisset, suosq; milites reuocaret, illum tamen, ubi

quantũ ipsi eius calamitas esset nocitura cogitasset, semper in maiorib. periculis se sustentaturũ cõfideret, interpretabãtur. Pacis spe Gurcẽsis discessu perturbata, & sti Põt: fex quatriduo pòst Moraniæ episcopũ Scotiæ regis apud se oratorẽ, ut de pace cum Galliæ rege conciliãda ageret, ad eũ misisset, sublatæ sunt causæ, quæIo. Iacobũ Triultium moratæ erãt: qui honesta alicuius uirtute ac pristina gloria sua digni facinoris patrandi cupiditate ardens, ex quo Regi ostenderetur, quanto cum proprio detrimento rerum bellicarum administratio ex omnibus humanis actionibus in primis ardua ac perquam difficilis, quáq; nulla est, quæ maiorem prudentiam usumq; requirat, non ueteranis ducibus, sed iuuenibus imperitis, ijsq; quorum de uirtute nulla res præter gratiam, fidem facit, mandetur: itaque in sua prima sententia persistens (etsi Rhæti pedites nũdum uenissent, quia Normaniæ prouinciæ summus Quæstor à quo expeditiones pendebant pacis spe fretus, cum sumptuum parsimonia regis gratiam promereri uellet, eos conducere distulerat) Maij mensis initio mille & ducentos cataphractos, & septem millia peditum ad Concordiam duxit, qua eodemmet die potitus est: nam simulac oppidani tormentorum fulmina senserunt, legatos de deditione miserunt: ea de caussa dum essent minus in custodiendo diligentes, pedites repentè ingressi, oppidũ diripuerunt. Concordia capta, ne suis æmulis, quòd propriæ utilitatis magis quàm regis esset studiosus, sui criminandi occasionem daret, Mirandula à tergo relicta, Bomportum uicum propter Panarium amnem positũ, quo tantum hostibus appropinquaret, ut commeatu intercepto, aut ad migrandum, aut extra castrorum munimenta

menta pugnandum compelleret, mutinensem agrũ ingressus, castrisq; ad Cauetium pagum positis, quum Io. Paulum Manfronum cum trecẽtis Venetis leuis armaturæ equitibus, ad Massam prope Finale castra habere comperisset, Gastonem Foisseium cum trecentis peditibus & quingentis equitibus eò misit, contra quos Ioannes Paulus rumore percepto instructa acie pontem occupauit: sed cum suorum uirtus, suæ ipsius uirtuti animiq; magnitudini minimè responderet, ab eis desertus cum paucis captus est. Exercitus deinde, Triultio pontem ea parte qua Riuus supra Mutinam à Panario deductus fluuio iterũ coniungitur, ponere cogitante, Bõportum acceßit: sed iam hostiles copiæ, ut eum fluminis transitu prohiberent tam propinquo loco consedere, ut tormentis se inuicem peterent: quorum ictu, Peraultus Hispanus qui in põtificio exercitu centurio militabat, dum per fluminis aggerem inambularet, concidit. Sunt eo in loco altißimæ ripæ: quamobrem hosti erat facilè eum impedire: quare Triultius è re nata capto consilio, mille passus supra eum locum ad riuum tantummodo pontem iecit: quo traiecto, per Panarij aggerem ut locũ ad iaciendũ pontẽ faciliorẽ quæreret, Mutinam uersus iter cœpit: ita ut semper hostiũ qui in Aemilia uia prope Castellofrancũ, loco aggerib. & aquis cincto, castra habebãt, equites ac pedites in cõspectu haberet, ad Fossaltæ pontẽ duobus à Mutina milliaribus eandẽ uiã ingressus est: atq; ad dexteram montẽ uersus deflectẽs, absq; impedimento Panarium, qui eo in loco latũ & sine ripa alueum habet, uado transiuit: quo facto ad eum locũ qui Panarij Glarea dicitur, tria à pontificijs castris milliaria castra locauit: postero die Plumaciũ uersus cõ

meatu à Mutinenſibus Vitfruſtij permiſſu accepto perrexit: eodemq; die pontificiæ copiæ cum hoſte congredi aperto marte non auſæ, ſed Bononiam propius accedere, ne propterea quòd Bentiuoli gallica caſtra ſequebãtur, motus aliquis in ea ciuitate exoriretur, neceſſariũ cenſerent, ad Caſaleccij pontem tria milliaria ſupra Bononiam caſtra tranſtulerunt: in eum ipſum locum, in quo proauorum noſtrorum memoria, Io. Galeacius Vicecomes potentiſsimus Mediolani dux, hoſtibus potẽtia longè ſuperior, contra Florẽtinos, Bononienſes, aliosq; fœderatos ingenti victoria potitus eſt: caſtris autẽ ſitu ualde munito, inter Rhenum fluuium & riuũ, qui montes à tergo habet, quo ne Bononia eius riui qui à flumine deductus eam ciuitatem interfluit commoditate priuari poſſit, prohibetur. Inſequenti die Caſtellofrancum Triultio deditionem fecit: qui imbrium cauſſa, & ut cõmeatum, cuius haud magna aderat copia compararet, triduum in Plumacij caſtris commoratus, in uiam regiã inter Samoggiam et Caſtellofrancum caſtra promouit: quo in loco ob multas difficultates quæ illi in quauis deliberatione occurrebant, quid ſibi eſſet agendũ ſuſpenſus conſtitit. Bononiam etenim niſi intus populus tumultuaretur inuadere uanum eſſe cognoſcebat: quòd ſi popularium motuum ſpe fretus acceſsiſſet, ne ſibi, quemadmodum Ciamontio acciderat, exiſtimatione imminuta, citò retrocedendũ eſſet uerebatur: cum hoſtibus uerò in caſtris adeo munitis congredi imprudentius periculoſiusq; cenſebat: ex inferiori denique parte Bononiam propius accedere nullam præterea ſpem habere, niſi ut hoſtes ne ipſe in Aemiliam inuaderet ueriti, fortè illinc mouerentur: qua ex re uel ſibi pugnandi, uel Bononien-

nonienſibus tumultus ciendi occaſio dari poſſet: tamen ad extremum, cum utrum uel communis ciuitatis propenſio, uel priuatæ Bentiuolorum conſpirationes aliquid parituræ eſſent tentare decreuiſſet, exercitum cuius primum agmen ducebat Theodorus Triultius, medium ipſe, poſtremum Gaſto Foiſſeius, Laini pontem, locum in uia Aemilia ad quintum Bononia lapidem, Lepidi, M. Antonij, & Octauiani congreſſus memoria nobilem, qui hoc in loco (ut ſcriptores aſſerunt) Triumuiratus nomine, Romanam Tyrannidem, illamq; nunquã ſatis deteſtatam proſcriptionem conflarunt, caſtra perduxit. Pontifex hoc tempore non amplius erat Bononiæ: qui poſt Gurcenſis diſceſſum, modò nimiam oſtendens audaciam, modò timorem, quam primum Triultiũ caſtra mouiſſe audiuit, quamuis nõ iam adeſſent Hiſpani equites Bononia ut ad exercitum proficiſceretur, ducesq; ſua præſentia ad dimicandum cum hoſtibus penitus induceret, ad quod nec literis, nec legationibus eos flectere potuerat, diſceſſit: eo autem animo profectus, ut primo die Centi pernoctaret, uerùm in Plebis caſtello hærere coactus fuit: nam mille ex ipſius peditib. Centum ingreſſi, niſi accepto ſtipendio ſe illinc diſceſſuros negarunt: quare forte turbatus, uel periculo propius inſpecto, mutata ſententia, altero die Bononiam redijt: ubi ob Triultij aduentum timore augeſcente, cum ſe Rauennam conferre ſtatuiſſet, Quadraginta uirorum magiſtratu ad ſe uocato, eis Pontificij imperij beneficio, ſuaque opera & labore ipſos ex acerbiſſimæ tyrannidis iugo in libertatem uindicatos eſſe, multas immunitates aſſequutos, à ſe priuatim ac publicè maxima beneficia accepiſſe, in memoriam reuocauit: indiesque

plura consequuturos: quibus rebus cum antea dura seruitute oppressi, atque à tyrannis contumeliosè conculcati in ceteris Italiæ locis nihili fierent, nunc honoribus ac diuitijs nobilitatos, urbem artificijs mercaturisq; refertam: & nonnullos eorum ad amplissimas dignitates euectos, Bononiam ubique in precio existimationeq; haberi: liberos suiq; iuris esse, Bononiæ eiusq; agri totius dominos: Bononiensium esse magistratus: Bononiensiũ honores, uectigalia, ciuitatem: Pontifices penè solo nomine contẽtos tantùm honoris specie in ea legatum gubernatoremúe habere, qui sine ipsis de rebus grauibus statuere nihil posset, & in ijs quæ suo tamen essent permissa arbitrio, pleraque ad ipsorum iudicium uoluntatemq; referri: quòd si ob hæc beneficia, felicemq; quo fruerentur statum propriam libertatem tueri statuissent, à se non secus auxiliam defensionemq; expectarẽt quàm si Roma ipsa simili in discrimine uersaretur: se ut Rauennam proficiscatur grauibus de rebus compelli, nec tamen ideo Bononiensium salutis oblitum uel oblituru esse: cuius gratia uenetas copias quæ cũ Andrea Gritto trans Padum erant, hancq; ob causſam Sermidi pontem iaciebant, cum suo exercitu coniungi mandasset. Hos apparatus ad ipsos tuẽdos satis superq; esse, sed tamen animum suum, nisi etiam belli molestia eos liberaret, non conquiescere: quapropter ut Gallos iterum ad propria defendenda compelleret, decem Heluetiorum millia quæ in mediolanensem agrum descenderent, iam esse in procinctu: qui ut statim mouerentur, uiginti aureorum numũm millia à se Venetias missa: totidemque à Venetis conferri: nihilominus si sub Bentiuolorum iugum redire, quàm pontificiæ libertatis beatitate frui ipsis

pſis eſſet gratius, rogare ſe ut ſibi liberè uoluntatem ſuã aperirent, quam ipſe quoque eſſet ſequuturus. Illud autem eos monere, quod ſi urbem propugnare ſtatuerent tempus oportunum aduenisse, quo ſui animi magnitudinem oſtendere, ſacroſanctam ſedem ſe atque omnes futuros põtifices ſempiterno beneficio deuincire poſſent. Cui orationi, ex ipſius more, maiori uehementia quàm eloquentia habitæ, ubi inter ſe conſultaſſent, Senatus princeps Bononienſi magnilo quentia communi omnium nomine reſpondit: Bononienſium fidem beneficiorum acceptorum gratam memoriam, & erga eius nomen infinitam propenſionem magnificè extollens: felicem in quo uerſarentur ſtatum agnoſcere: quantumq; tyrannis exactis, eius ciuitatis ſplendor atque opes creuiſſent: & cum antea uitam ac facultates aliorum arbitrio ſubiectas haberent, nunc undique tutos patria tranquillè frui, adminiſtrationis participes, participesq; uectigalium: nec quenquam ipſorum eſſe qui non priuatim multa beneficia honoresq; ab eo ſe accepiſſe libenter agnoſceret: uidere in ſua ciuitate ſacræ purpuræ dignitatem renouatam: uidere in ciuium ſuorum familijs multa ſacerdotia, multaq; præcipua Rom. curiæ munera: ob quæ innumera beneuolentiæ argumenta beneficiaq; eximia, ante omnes facultates impendere, ante cõiugum liberorumq; famam ac ſalutẽ in diſcrimen uocare, antè propriã uitã ac ſanguinẽ amittere paratos eſſe q̃ ab eius & ſacroſanctæ ſedis obſeruãtia diſcedere: iret lætus ac felix, abſq; rerũ Bononienſiũ aliquo uel metu, uel ſcrupulo: prius enim ipſum auditurũ, riuum populi Bononiẽſis ſanguine exundaſſe, q̃ eam urbẽ aliud nomẽ inuocare, aut alteri principi quàm Iulio Pontifici pare

re. Hæc uerba maiorem Pontifici quàm oportebat spem dederunt, qui Papiensi Cardinale ibi relicto, etsi Hispanis equitibus qui Neapolim reuertebantur, comitatus esset, Rauennam non recto itinere, sed Ferrariensis metu longiore uia per Forumliuij contendit. Triultij ad Lamum pontem aduentu, maxima in Bononiensi ciuitate commotio ostendebatur, hominum animis multis uarijsq; cogitationibus distractis: multi namque tyrannidis licentiæ aliorumque opibus ac pecunijs uitam tueri assueti, pontificium imperium perosi, maximo ardore Bentiuolorum reditum expetebant; alij acceptis detrimentis, quæque se accepturos metuebant, quum in suis prædijs, instante messis tempore, duos tantos exercitus uiderent, in grauem redacti desperationem, omnia quæcunque eos ab huiusmodi malis liberare possent exoptabant: alij ueriti ne aliquo tumultu in ciuitate exorto, aut Gallorum felici successu, quorum cum primum Ciamontio duce Bononiam uenerunt, impetus memoria adhuc ob oculos uersabatur, ciuitas diriperetur: huius periculi liberationem omnibus regnis anteponebant: pauci qui se antea Bentiuolorum hostes declararant, uoluntate magis quàm factis pontificio imperio fauebant: toto autem populo, partim rerum nouarum desiderio, partim suæ ipsorum securitatis ac salutis ad arma concitato, omnia metu ac terrore erant referta: & in Papiensi Cardinale, Bononiæ legato, nec animus, nec consilium tanto periculo par aderat: cum enim in tam magna ac frequenti ciuitate, ultra ducentos leuis armaturæ equites, & mille pedites non haberet, uehementiusq; in discordia cum Vrbinatium duce qui Casaleccij cũ exercitu erat perseueraret, seu casu seu fa-

seu fato ductus, ex ciuiũ numero quindecim belli præfectos legerat: quibus cum eorum cohortibus ac populo urbis & portarum custodiam commiserat: quorum (quòd in dilizendis prudentia non esset usus) magnã partem ex ijs erant qui Bentiuolis studebant: & inter hos Laurentius Arioctus, qui prius Romæ coniurationis cũ Bentiuolis initæ suspicione in carcerem coniectus, quæstionibus habitis, diu in Adriani mole custoditus fuerat: qui quamprimum arma in manibus habuere, occulta colloquia & conuenticula habere, seditiosos q; in uulgus sermones spargere cœperunt: quibus rebus cognitis legatus serò propriam imprudentiam cœpit agnoscere: utq; periculum in quod se ipsum coniecerat uitaret, Vrbinatem cum ceteris belli ducibus sic postulare fingens, ut cum suis cohortibus in castra irent, uoluit: cum autem illi se urbis custodiam nolle deserere respon derent, Ramazzotum cum mille peditibus introducere tentauit, qui populo prohibente ingredi non potuit: quare Cardinalis mirum in modum animo consternatus, cum administrationem suam populo summopere odiosam esse, seq; in nobilitate, quoniam non multò antè (etsi ut dicebat, Pontificis iussu) regia potestate usus, tres honestos ciues securi percuti iusserat, multos inimicos habere recordaretur, quamprimum nox fuit, clàm per occultum ostiũ uestitu incognito Palatio egressus, in arcem tam præcipitanter se recepit, ut gemmas pecuniamq; suam auferre obliuiscceretur: quibus (cum ad ea tollẽda misisset) acceptis, per auxiliarem portam Imolam uersus, Guido Vaina sororis suæ marito, equitum ad custodiam suam delectorum duce, cum centum equitibus comitatus contendit: & paulò pòst ipsum, Octa-

uianus Fregosius uno tantùm itineris duce arce egressus est. Legati fuga cognita tota urbe tumultuante populi nomen inclamari cœptum est: quam occasionẽ ne amitterent, Laurentius Arioſtus, & Franciſcus Rinuccius, & ipſe ex quindecim illis unus, & ex Bentiuolorũ factione, multis eiuſdem factionis hominibus ſequentibus, ad portas Felicianam, & Lamariam, Gallorum caſtris adeundis commodiores, currẽtes, ſecuribus eas fregerunt: ijsq; occupatis ſine mora ad Bentiuolos accerſendos miſerunt: qui acceptis à Triultio multis Gallis equitibus, ut Rheni pontis, ad cuius præſidium erat Raphael Paccius, põtificiorum ducum unus, directum iter uitarent, inferiore loco flumine traiecto, per Lamarum portam ſtatim intromiſſi fuerunt. Bononiæ rebellioni exercitus fuga fuit coniuncta: nam ad tertiam noctis horam, Vrbinas, cuius copiæ à Caſaleccij ponte uſque ad portam quæ Saragoza dicitur extendebantur, legati (ut creditur) fuga & populi motu cognito, cum toto exercitu, ijs exceptis qui ad caſtrorum cuſtodiam conſtituti, ab ea parte fluminis erant quæ ad Gallos uergebat quibus de ſuo diſceſſu nihil ſignificauit, tentoriorũ maiori parte relicta, tumultuosè diſceſſit. Cuius Bentiuoli qui iam in urbe erant motu cognito, Triultio ſtatim indicarunt, & populi partem ad eos perſequendos emiſerunt: qui unà cum ruſticis, qui iam undiq; ingentibus clamoribus ac ſtrepitu deſcendebant, exercitũ qui præter mœnia tranſibat adorti, tormenta cum eorum apparatu, & magna impedimentorũ multitudine ceperunt: quamuis Gallorum interuẽtu populo ac ruſticis prædæ maior pars ſit ablata: iamq; Theodorus Triultius cum primo agmine ad Rheni pontem peruenerat: ubi eos

Raph

Raphael Paccius, strenuè pugnando, aliquandiu sustinuit: sed tandem cum tanto maiorem numerum sustinere non posset, pontificijs militibus, sua uirtute non parua (quemadmodum omnes fatebantur) euadendi data occasione, captus fuit: Venetorum autem copiæ, cum ijs Ramazzotus, qui in eminentiori diui Lucæ monte castra habebat, Vrbinatis fuga serius audita, montana uia ut saluti consulerent suæ, iter ceperunt: qua uia etsi magno detrimento accepto, in Aemiliam tamen peruenere. In hac uictoria sine certamine parta, quindecim maiora tormenta, multaq; minora, partim Pontificis, partim Venetorum, ipsius item met ducis uexillum, cum pluribus alijs: impedimenta pontificiorum pleraq; & Venetorum ferè omnia capta fuere: aliquot pontificij equites spoliati: Venetorum autem plus centũ & quinquaginta, & utriusque exercitus penè omnes pedites dißipati: Vrsinus Mugnanensis, Iulius Manfronus multiq; centuriones capti. Bononiæ nullæ cædes factæ: nemini neq; ex nobilitate, neq; ex populo uis illata: tantummodo Clusinus Episcopus, & multi alij Antistites, à secretis, alijq; legati ministri, qui in eius ædibus relicti fuerant (omnes enim suum discessum celauerat) capti. Eadẽ nocte & sequenti die populus Bononiẽsis, æneam pontificis statuam correptam, per forum multis contumelijs ac ludibrijs, siue eius rei Bentiuolorum satellites autores fuerint, siue calamitatum ac detrimentorũ belli fastidio, ut suapte natura est ingratus, rerumq; nouarũ cupidus populus, eius qui ipsorum patriæ libertatis felicitatisq; autor fuisset, nomen ac memoriam odisset, traxit. Postero die, qui fuit uigesimus secundus Maij, Triultius ijsdem castris se continuit, altero Bononia à

tergo relicta, ad Lidicem fluuium perrexit, deinde ad castellum Sanpetri in agri Bononiẽsis extremis finibus positum constitit: ut antequam ultrà procederet, quænam esset Galliæ regis mens, ulterius ne in pontificis ditionem progredi, an Ferrariam periculo liberasse, & pontifici Bononiam, quam sua opera acquisierat, ademisse contentus, uictoriæ cursum terminare uellet, expectaret. Ideo cum Ioannes Saxatellus pontificiorum et ipse militum ductor, quiq; Gibellina factione Imola eiecta, tanquam Guelfõrum caput ferè ei ciuitati imperabat, Imolam ipsi clàm tradere uellet, noluit, donec ab rege responsum haberet, accipere. Relinquebatur bononiensis Citadella (id arcis est nomen) in qua erat Episcopus Vitellius, ampla quidem & munita, sed ut arces põtificiæ solent, à reliquis bellicis rebus imparata: pauci enim erant in ea milites, parum commeatus, & ferè nullus tormentorum apparatus, in quam dum obsideretur, Vitfrustius Bononiẽsi re audita, noctu Mutina uenerat, ut magnis pollicitationibus Episcopo uti eam Cæsari traderet persuaderet: Episcopus uerò die quinto, eorũ qui intus erant, unà cum fortunis salutẽ pactus, triumq; ducatorum millium sibi certo tempore soluendorum cautione accepta, eam Bononiensibus tradidit: qua accepta, statim populus ad eam diruendam cucurrit. Bentiuolis ad idem, non tam, ut ciues sibi beneuolos redderent, quàm quòd uererentur, ne eam Galliæ rex in sua potestate, ut iam nonnullorum ducum de ea petenda sententia fuerat, incitãtibus habere uellet: sed Triultius, credi regem Bononiæ imperium affectare, à regis utilitate alienum ratus, repugnauit. Huius uictoriæ occasione Ferrariensis, præter Centum & Plebem, Cotiniolam

quoq;,

quoq;, Lucum & alia oppida in Gallia Togata recepit: eodemq; tempore Albertum Pium Carpio, quod paribus auſpicijs ſecum poſsidebat, expulit. Bononienſi iactura Pontifex ut par erat maximam ſenſit moleſtiam, non modò eam ob cauſſam, quòd totius pontificij imperij poſt Romam præcipua & nobiliſſima urbs ipſi eſſet erepta: quodq; ea gloria quam apud omnes, ſua præſertim ipſius opinione, magnam in ea obtinenda comparauerat, ſpoliatus uideretur: uerumetiam ob timorem, ne victor exercitus victoriæ fortunam ſequeretur: cui cum ſe obſiſtere non poſſe cognoſceret, occaſiones quæ ad ulterius perſequendum inuitarent, tollendi cupidus, ut uenetarum copiarum reliquiæ, iam à Senatu reuocatæ, ad Ceſenaticum portum naues cõſcenderent, urgebat: eademq; de cauſſa, ſibi uiginti ducatorum millia, antè Venetias ad Heluetios concitandos miſſa, quæ adhuc in ea ciuitate erant reſtituerentur, mandauit. Effecit etiam ut Cardinalis Nanetenſis, natione Britto, uelut proprio motu Triultiũ ad pacem hortaretur: doceretq; eius tractandæ tempus opportunum adeſſe: qui hoc modo agi nõ conuenire, ſed particulatè & expreſsè ad ipſa capita neceſſaria ueniendum eſſe reſpõdit: Regem cum pacem expetebat capita propoſuiſſe: nunc Pontificem, quando ita rerum ſtatus ferret, ut ipſius eſſet optare, idẽ facere debere. Hoc modo agebat Põtifex, magis ut præſens periculum euitare, quàm quòd reuera animo eſſet ad pacẽ comparatus, unà in eius pectore, metu, pertinacia, odio atq; ira conflictantibus. Quo ſimul tempore alius caſus ſuperuenit, qui ei dolorem duplicauit. Multi Cardinalẽ Papienſem apud eũ accuſabant, alij perfidiæ, alij timoris, alij imprudẽtiæ: qui ſponte ad diluenda crimina Ra-

uennam profectus, quãprimùm uenit, misit qui illi aduentum suum nunciarent, & horam qua se esset auditurus peterent: qua re, Pontifex, qui eum summopere diligebat, uehementer lætatus, ut secum pransum ueniret, inuitauit: quò cum iret, Guidone Vaina, suorumq; equitum præsidio stipatus, Vrbini dux, ob ueterem quã cum illo gerebat simultatem, iraq; quòd eius culpa (sic aiebat) Bononia rebellasset, atque ex ea re exercitus fuga uehementer accensus, cum paucis illi obuiam factus, per medios equites eius stipatores, qui honoris caussa ei aditum dabant, propius accedens, Cardinalem, fortasse ob tantam dignitatem minimè uiolandum, ob sua autem insignia atque innumera scelera, quouis acerbissimo supplicio dignissimum, manu propria stricto pugione confodit. Cuius cædis rumore repentè ad Pontificem perlato, clamoribus miserandis, eiulatibusq; in cœlum usque sublatis lamentari cœpit, eius Cardinalis quem unicè adamaret, interitu supra modum commotus: ac multo magis quòd ante oculos suos, à suo nepote, inusitato exemplo, sacrosancti ordinis dignitas esset uiolata: quæ res eo ipsi erat molestior, quo magis sacrosanctæ sedis autoritatem conseruare & extollere nitebatur: quem dolorem cum perferre non posset, nec furorem temperare, eodem die Rauenna ut Romam rediret discessit: cumq; uix dum Ariminum peruenisset, ut eodem tempore infinitæ & grauissimæ calamitates eum undique circumuallarent, Mutinæ, Bononiæ, & in multis alijs urbibus, ad publica loca libellos, quibus concilij conuocatio indicebatur, & ut ipsemet eò ueniret denunciabatur, affixos esse, certior factus est: quoniam Episcopus Gurcensis, etsi Mutinæ digre

digressus, aliquot dies ut à Scotiæ regis oratore, qui rerum, quas ipsemet Pontifex proposuisset gratia, Bononiam redierat, responsum expectaret, lentè proficisceretur: tamen cum incerta admodum responsa retulisset, statim Cæsaris nomine tres procuratores Mediolanum misit, qui Cardinalibus & Galliæ regis procuratoribus coniuncti, in primum proximi Septembris diem concilium Pisis indixerunt. Cardinales Pisas animum conuerterunt, uelut ad locum maris propinquitate, multis qui ad concilium uenturi erant oportunum, ac Florentinorum erga regem Galliæ fide ac beneuolentia tutum, tum etiam quòd alia loca alioqui capacia atque idonea, ipsis uel incommoda uel suspecta erant: uel quæ Pontifex iusto colore improbare potuisset. In Gallia autem alióue in loco regi subiecto, æquum non uidebatur. Constantia, una ex liberis Germaniæ ciuitatibus à Cæsare proposita, quamuis illius celebris concilij quo tribus qui se pro pontificibus gerebant, abdicare iussis, dissidium religionis quod annos quadraginta in ecclesia uiguit, memoria illustris, utrique parti incommoda & suspecta uidebatur. Taurinum, ob Heluetiorum & Galliæ regis propinquitatem: Bononia ante à pontificio iure alienata, cardinalibus tuta non erat, pòst etiam pontificis caussa. fuit etiam in deligendis ad concilium Pisis, aliqua ex parte ominis felicitas duorum conciliorum, quæ in ea ciuitate feliciter habita fuerunt, memoria speculata, unum quum penè omnes Cardinales, Gregorio XII & Benedicto XIII qui de pontificatu disceptabant reiectis, in ea urbe Alexandrũ V. ad pontificatum assumpserunt: alterum antiquius, circa annum milleſi-

mum centesimum tricesimum sextum, ab Innocentio II quum Petrus Leonis Romani Antipapa, qui Anacletus II nuncupatus huiusmodi seditione non modò Innocentium, uerùm uniuersam Christianam remp. uehementer uexauerat, damnatus est. Florētini id antea Galliæ regi concesserant qui Concilij conuocationis non minus Cæsarem quàm se autorem esse, cui etiam Aragoniæ rex assentiretur affirmās ab eis petierat, maiori fortasse ex silentio, quàm ex prudentia uel fortitudine animi laude digni: nam siue regi id quod eis molestū erat denegare non essent ausi, siue quot difficultates quātaq; pericula concilium quod contradicente pontifice haberetur parere posset, non cogitarent, hanc rem in frequenti centum & quinquaginta ciuium senatu decretam, ita occultarunt, ut Cardinalibus quibus Galliæ rex eius rei spem, non tamen certam faciebat, utrum concessissent necne esset incertum: ad Pontificem uerò nulla notitia peruenerit. Cardinales, se sine pontificis autoritate concilium cōuocare posse ideo asserebant, quòd Ecclesiam dicerent, non solùm in membris, sed etiam in capite, hoc est, in pontificis persona emendatione indigere: qui (ut illi affirmabant) in sacrorum nundinatione, quā Simoniam uocant, & infandis perditisq; moribus inueteratus, nec ad pontificatum gerendū idoneus: tot præterea bellorum autor correctionem nullam (ut cunctis erat mortalibus notum) cum totius Christianæ reip. offensione admitteret, cuius saluti, nulla alia medicina præter concilij conuocationem esset idonea: quam rem cū Pontifex ipse contempserit, ad ipsos iure conuocandi potestatem deuenisse: accedente præsertim Cæsaris designati autoritate, & Christianissimi regis consensu, cum Germaniæ

maniæ Galliæq; sacri ordinis cõcursu. Subijciebãt eccle siæ corpori morbo grauissimo affecto, hac medicina fre quẽter uti nõ modò utile, uerumetiã necessariũ esse ad ueteres errores cõuellendos: ijs qui recenter pullularẽt supprimẽdos: ad dubitationes quæ quotidie exorirẽtur declarandas & enodãdas: ac deniq; ad eã quæ ab initio in bonũ finem instituta, usu magistro prorsus pernicio sa apparebãt, corrigenda: ideo patres in cõstantiensi cõ cilio salubriter cõstituisse, ut in posterum decimo quoq; anno conciliũ cogeretur. & quonã alio fræno pontifi ces, ne de recta uia deflecterent, cõtinerẽtur? quaúe alia ratione in tanta mortalium imbecillitate, in tot uitæ no strę ad malũ inuitãtibus illecebris, si is qui haberet sum mã licentiã, nunquã suijpsius sibi reddendã rationẽ sci ret, tuti esse possemus? Ex aduerso alij nõ pauci has ra tiones impugnãtes, magisq; theologorũ q̃ pontificij iu ris peritorum sectantes doctrinam, conciliorũ conuocã dorum autoritatẽ, in Pontificis modò persona positam asserebãt, etiãsi is omnibus uitijs esset infectus, modò ab hæreseos suspicione esset immunis: quæ res si secus intel ligenda esset, in paucorũ potestate fore (quod nulla ra tione esset concedendũ) uel ambitione, uel priuatis odijs iudiciũ corruptũ falsis coloribus uelando, quotidie trã quillũ reip. Christianæ statũ immutare: omnia medica menta sua natura esse salutaria, at nec suis proportio nibus, nec idoneis tẽporibus exhibita, uenena potius q̃ medicamẽta esse: idcirco eos qui secus sentirẽt dãnan tes, hunc conuentũ nõ conciliũ, sed apostolicæ sedis quæ una esset diuidendæ materiã, seditionis in Ecclesia Dei seminarium, tartarcumq; conuenticulũ apellabant.

NONI LIBRI FINIS.

FRANCISCI GVICCIARDINI PATRITII FLORENTINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER DECIMVS.

C. S. C. *interprete.*

Pacis inter Pontificem & Galliæ regem ineundæ consilia: Lateranense concilium Romæ ab Iulio Pontifice indictũ: Monspolitianus Florentinis restitutus: Germanorum aduersus Venetos progressus: Iulius pontifex pro mortuo habitus: in Florentinos atque Pisanos, propterea quòd Pisano cõcilio assensi essent, diræ: Põtificis, Catholici regis, & Venetorum aduersus Gallos fœdus: de bello, quod Pontifex Florentinis inferre uolebat, disputatio: Pisanum concilium Mediolanum translatum, atque dissolutum: Heluetiorum inutilis in Italiam aduẽtus: fœderatorum in Ferrarienses atque Bononienses bellum: Venetorum, & Foissei in Gallia Cisalpina progressus. Rauennensis pugna: Gallici imperij in Italia inclinationis initium.

MAXIMA *omnium totius Italiæ animorum, Christianiq; orbis prouinciarũ magna ex parte suspẽsione, quid Galliæ rex parta uictoria agendum esse decerneret, expectabatur. Cum enim Pontificis, & multo magis Venetorum*

rectorũ copiæ penè omnes fusæ ac dissipatæ fuissent, nec alia arma essent in Italia, quæ victoris impetum posset retinere, Pontifex q; sola pontificia maiestate tectus, omni alia ratione fortunæ arbitrio relictus uideretur, Romam cum toto Pontificis imperio occupare, in ipsius potestate esse facilè omnibus constabat: et tamen Galliæ rex, siue religionis reuerentia cohibente, siue quòd si ulterius processisset, ne omnium principum animos in se concitaret metueret, uictoriæ occasione sibi minimè utendum esse statuit: ac magis fortè pio, quàm utili consilio, Io. Iacobo Triultio, ut Bononia in Bentiuolorũ potestate relicta, & si quid aliud pontificij iuris occupasset, ipsi restituto, quamprimum exercitum in Mediolanensium fines reduceret, imperauit: mansuetis factis humanissimas demonstrationes uerbaq; adiunxit: ne quòd publicæ lætitiæ signum in suo regno ederetur prohibuit: sæpiusq; coram multis, se, etsi nec in sacrosanctam sedem, nec in Pontificem ipsum peccasset, nec quidquã nisi prouocatus & coactus egisset, tamen ob sedis illius reuerentiam se demisse ueniam petere uelle affirmauit: persuasus ipsum ex difficultatum, quibus sua cõsilia implicita essent, experientia edoctum, uanaq; de se concepta suspicione remota, pacem toto animo exoptaturũ: cuius nunquam penitus interposita fuerat tractatio, quia Pontifex iam antequam Bononia discederet, hac de caussa Scotiæ regis legatum ad regem miserat, ut id ipsum quod per eundem Episcopum, cum Gurcensi agi cœptum fuerat, persequeretur. Regis autoritatem secuti Bentiuoli, se nec contumaces, nec rebelles in Rom. sedem esse uelle Pontifici significabãt: imò in ea obedientia in qua tot annos pater ipsorum perseuerasset, uelle per

manere: in cuius rei signum Episcopum Clusinum libertati restitutum, ex pristino more uelut pontificiũ legatũ in Prætorio collocauerant. Discessit igitur Triultius cũ exercitu, & Mirandulam ut recuperaret accessit, quãuis Io. Francisci Pici precibus, Vitfrustius quasi eam Cæsaris nomine obtineret ingressus, Triultio, ut cum sub Imperij esset iure, ab ea abstineret, attestaretur: qui tandem uanam autoritatem nõ satis esse edoctus, nonnullis promissis, potius ad Cæsaris maiestatem speciosis, quàm grauibus acceptis discessit: idem fecit Io. Franciscus, fide publica de supellectile & hominibus impetrata: Triultius autem cum iam nihil gerendum superesset, quingentis cataphractis, & mille trecẽtis Germanis peditibus duce Iacobo, ad Veronæ præsidiũ missis, ceteros exceptis duobus millibus & quingentis Aquitanis Molardo & Mongirone ducibus, quos unà cum grauis armaturæ equitib. in mediolanẽsis imperij oppida distribuit, dimisit. At regis desiderio ac spei Pontificis uoluntas nõ respondebat: qui ob reuocatũ exercitum, qua re mitior fieri debere uerisimile uidebatur, ea factus durior, ideoque cum Arimini podagra premeretur, totq; angustijs septus, potius ut uictor q̃ uictus per eundem Scotũ proponebat: ut in posterũ dux Ferrarien sis tributũ ante diminutionem ab Alexandro Pontifice factã, consuetum penderet: ut pontificatus nomine uicedominus, ut antea habebant Veneti, Ferrariæ perpetuus esset: Lucum cũ reliquis oppidis, quæ Alfonsus Estensis in Aemilia possidebat põtifici traderẽtur: quæ leges etsi regi admodum graues uiderẽtur, tamen tantũ erat pacis cum Pontifice meundæ desiderium, ut se, modò Cæsaris accederet cõsensus, ferè omnib. his postulatis assensurũ responderit. Põ

tifex

tifex autem Romam reuersus sententiã mutauerat: eius audaciæ, præter id quod sibi ipse sumebat, Aragoniæregis hortationibus fomenta subministrãtibus: qui exGalliæ regis uictoria aucta suspicione, statim omnesualidos apparatus ad traijciendũ in Africam, ubi cum Mauris perpetua bella gerebat, factos dimiserat: ac Petrum Nauarrum cum tribus Hispanorum peditum millibus inde reuocatum, in neapolitanum regnũ miserat: eodẽ tempore & res suas tutiores reddens, & Pontificem à concordia alienum in sua sententia cõfirmans. Itaq; se pacẽ nolle respondit, nisi unà & Veneti res suas cum Cæsare componerent: nisi Alfonsus Estensis præter prima postulata sumptus etiam in bello factos reponeret: nisi Rex Bononiæ recuperationẽ se nõ impediturum pollicereretur: quam urbem tanquam à pontificatu rebellem, iam diris subiecerat: & ad agros eorum depopulandos, M. Antonium Columnã & Ramazzotum in Aemiliã miserat, qui uixdum Bononiensem agrum ingressi, facilè à populo pulsi fuere. Pontifex nihilominus cũ Romam rediit, Cardinalẽ precib. uictus, ut Auscẽsis Cardinalis è custodia emitteretur (ad eam enim usq; diẽ in arce Angelica custoditus fuerat) ea lege assenserat, ne antequã omnes Antistites ac ministri qui Bononiæ capti fuerãt, liberarentur, Vaticano egrederetur: & pòst sub quadraginta millium ducatorum mulctã, idoneis sponsoribus datis, Roma exire nõ attentaret: quamuis nõ multo pòst ut in Galliam rediret, modò ne eadem interposita mulcta cõcilio interesset, permiserit. Pontificis respõso rex eò magis cõmotus est, quo magis ipsum in eas leges, quas ipsemet proposuerat conuenturũ sibi persuaserat: quocirca cũ Bononiæ recuperationẽ impedire de

creuisset, quadringẽtos cataphractos eò misit: & paucis dieb. pòst, eam urbẽ cum Bẽtiuolis, nulla ab eis, uel mili tũ, uel pecuniarum suppeditandarũ accepta obligatione, in patrociniũ suũ recepit: cumq; Cæsaris cõiunctionẽ sibi tunc maximè necessariã esse animaduerteret, cũ anteà copias fœdere per Gurcẽsem inito promissas, nisi ipsemet in Italiã ueniret (hac enim lege promiserat) nõ tradere animo agitaret, ut ex mediolanẽsi ditione, Palicia duce (nam Triultius quẽ Cæsar petiuerat ire recusabat) copiarũ promissarũ numerus traderetur, imperauit. Cæsar hinc ad bellũ aduersus Venetos inflãmatus, illinc uarijs in animo consilijs agitatus Oenipontẽ uenerat: cũ enim, nisi Patauio potiretur, omnes suos conatus tandẽ leues fore animaduerteret, atq; ad id tot uiribus, tãtisq; apparatib. opus esse, ut uix cõparari posset, modò ad concordiã cum Venetis, ad quã uehementer eum rex catholicus hortabatur, cogitationes cõuertebat: modò suorũ consiliorũ uarietate impulsus, cũ exercitu Romam, ut, quẽadmodũ iam diu exoptabat, totum pontificiũ imperiũ occuparet, ire meditabatur: ac præter gallicas copias, ualidũ exercitum secũ ex Germania ducturũ sibi pollicebatur. At cum ob impotentiã confusionẽque res consilijs ipsius minimè responderẽt, iam se quotidie uenturũ, iam copias missurũ promittens, nihil gerendo tempus terebat: ideoq; Galliæ regi totũ in se onus incumbere admodũ graue uidebatur: quæ ratio ab eius tenacitate nõ aliena, sæpe plus in ipso poterat, q̃ quòd à multis in contrariã partẽ ostendebatur: Cæsarẽ, nisi ab ipso potẽter iuuaretur, tandẽ hostibus ipsius adhæsurũ qua re, præterquam q̃ longè maiores sumptus sustinere cogeretur, eius in Italia imperia in grauissima pericula

esset

essent ruitura. In his ambiguitatibus difficultatibusq; ciuilium armorũ tumultus frigescebant: sacrorum uero tam ex Cardinalium qui Concilij autores erant parte, quàm Pontificis, penitus in hoc malo, antequã maiores progressus faceret opprimẽdo intenti, magis ac magis incalescebant. Concilium, ut suprà dictũ fuit, Romano-norum Galliæq; regum autoritate, Crucei, Maclouij, Baiuensis, Cosentiniq; Cardinalibus interuenientibus, & Sanseuerinate etiam palàm consentiente, indictum & denunciatum fuerat: consultationibus ac decretis, utriusq; regis procuratores intererant: uerùm quinq; huius pestis autores Cardinales, quo maiorem autoritatẽ conciliarent, indictioni aliorum Cardinaliũ quoq; nomina adiunxerant: inter quos Alibretus Gallus, quamuis inuitus, non potuit regis sui imperio non parere: ex reliquis uerò ab illis nominatis, Cardinalis Adrianus, & Cardinalis Finarensis, palàm, sine suo mandato & consensu factum fuisse affirmabant: quare cum in hac re non plus quàm sex Cardinales manifestarentur, Pontifex eos sponte ab hac insania remoueri posse ratus, rerum commissarũ tali cum securitate, ut eis nulla offensio esset timenda, uenia oblata continenter cum illis agebat: quæ omnia Cardinales simulatè audiebant. Nec tamen ideo à potentioribus remedijs abstinebat: imò Antonij à Sansouini monte, unius ex Cardinalibus postremò Rauennæ creatis, ut ferebatur, consilio, quo negligentiæ notam dilueret, Concilum in proximi Maij calendas, in urbe Roma, in D. Ioannis Lateranensis templo celebrandum indixit: qua indictione, Concilium ab aduersarijs conuocatum dissolutum: iniq; concilium ab se indictum iure, omniũ potestatem autoritatẽq; trans-

latam esse censebat: quãuis Cardinales cõtrà arguerẽt, quod etsi hoc ab initio uerum fuisset, tamen postquam ipsi anteuertissent, debere conciliũ ab ipsis conuocatũ, atq; indictum locum habere. Concilio promulgato, iam magis suo iuri fidens, & cardinalem Cruceium, qui põtificatus assequendi cupiditate, magna ex parte huius motus autor fuerat, conciliari posse diffisus: idemq; de Maclouiẽsi & Cosentino persuasus (de ceteris enim nõdum quin eos ad suam obedientiam esset reducturus, spẽ amiserat) contra hos tres edictum, quo nisi intra sexagesimum quintum diem se coram ipso sisterent, eos purpurei galeri honore, cunctisq; beneficijs, quæ tenerẽt, priuatum iri monebat, promulgauit: quo autem ad id facilius flecterentur, à pontificum collegio, è fori pontificij iudicibus unus est missus, qui eos inuitaret ac rogaret, ut priuatis contentionibus depositis, ad Ecclesiæ cõcordiam redirent: quamcunq; securitatem optarent, se eis impetraturum polliceretur. Quo simul tempore, siue q, ambiguus & dubius esset animo, siue alia de caussa impulsus, perpetuò de pace cum Galliæ rege faciẽda agentes audiebat: de qua apud ipsum regij oratores agebãt, apud regem uerò idem Scotiæ regis legatus, & Tiburtinus episcopus pontificis internuncius: at ex alia parte cum Aragoniæ rege ac Venetis, nouum in Gallos fœdus moliebatur. Eodem tempore Montempolitianum Florentinis restitui curauit: non quidem beneuolentia erga ipsos, sed ne illorum cum Senensibus inducijs elapsis, ut ad id oppidum recuperandum essent potentiores, Gallos in Hetruriã euocarent ueritus: & quamuis Florentinos Montempolitianum recipere pontifici esset molestum, ad eosq; impediendos Ioannem Vitellũ

cum

cum centum cataphractis Senensium & suo stipendio, & Guidum Vainam cum centum leuis armaturæ equitibus iam Senam misisset, tamen re diligentius expensa, quòd quo maior difficultas appareret, eo magis Florentini ad illos euocandos incitarentur, ne regi copiarum in loca Romæ uicina mittendarum occasio daretur, huic periculo contrarium adhibere remedium constituit: cui rei Pandulfus Petrucius, à Florentinis artificiosè eadem inbutus suspicione assentiebatur. Per multos dies ea res acta fuit: nam ut plerunq; res paruæ, non minores habent difficultates, nec minus inexplicabiles quàm maximæ, Pandulfus, ne in Senensis populi odium incurreret, sic agi uolebat, ut nullum aliud ad bellum auertendum, & pontificis animum retinendum remedium inueniri posse uideretur. Volebat præterea Pontifex ipseq; Pandulfus, ut eodem tempore inter Florentinos ac Senenses ad eorum imperia tuenda fœdus percuteretur: sed uicissim metuebant ne Politiani quod agebatur animaduerso, ipsi ultro deditione facta, Florentinorum gratiã præoccuparent: qui quod optarent assecuti, ad fœdus essent postea difficiles: ideo Ioannes Vitellius Montempolitianum missus fuit: & Pontifex Iacobum Simonetã curiæ pontificiæ iudicem qui non multos annos post inter purpuratos cooptatus est, eò misit, ut per ipsum Mõtispolitiani negocium componeretur: ita ut tandem eodem tempore, inter Florentinos ac Senenses fœdus in uigintiquinque annos ictum sit: & Monspolitianus, Simoneta, de uenia & pristinarum immunitatum ac priuilegiorum confirmatione deprecante, in Florentinorum potestatem redijt. Res inter Romanorum regem Venetosq; aliquot menses consueto pacatiores fuerant: quo-

niam Germani copijs non abundantes, & pecunijs egẽtes, non parum sibi præstitisse uidebantur, si Veronam tucrentur: Venetorum exercitus, cum ad eam urbẽ expugnandam impar esset, inter Soauium & Leonicum castra habebat: atq; ita nocte quadam ab utraq; Atheſis parte, magnam partem Veronensiũ meßis incẽderunt: quamuis in regressu, ab hoste circunuenti, trecentorum peditum iacturam fecerint. Sed ad Paliciæ cum mille duocentis cataphractis, & octo millibus peditum, Veronã appropinquantis famam, eorum exercitus Vicentiam, & Lineacum in locum munitum, & tanquã in Insulam propter nonnullas aquas, & fossas ab eis ductas se contulit: quibus in castris non multos dies commoratus est: nam quum Palicia, cum copiarum parte Veronam peruenisset, statimq; nec omnibus expectatis, unà cum Germanis in aciem prodijsset, illi fugientibus similes Leonicum se receperunt: deinde eodem terrore Vicentia cum ceteris oppidis, & Rhodigina Polinesa, nũc Venetorũ, nunc Ferrarienſium præda, desertis, pars Patauiũ, pars Taurisum ire sunt iussi: ad quas urbes defendendas, eodẽ modo quo antea fecerant Patauium, multi ex nobilitate Veneta adolescentes uenerunt: à Gallis & Germanis Leonicum direptum: eisdemq; Vicentia, eorum qui extra munitionem superiores essent misera præda, deditionem fecit. Sed omnis conatus, omnisq; acceßio ad rerum summam dũ Veneti Patauium atq; Taurisum tuerentur, parui erat momenti: illarum namq; urbium opportunitate, quãprimùm Germani gallicis auxilijs destituebantur, sine difficultate amissa recuperabant: ideò exercitus post hos progressus, complures dies ad Barberanum pontem consedit, Cæsaris uel aduentum, uel

mandatum expectans, qui Tridentum inter & Rouere tum profectus, simul, ex more suo & feris uenandis, & militibus ad exercitum mittendis intentus, nũc Patauij, nunc Taurisi, nunc Romæ occupandæ negocio proposito, Montanianam se uenturum promittebat: in his omnibus & suo more uacillabat, & præ inopia difficultates inueniebat, nec in Romana profectione minus quã in alijs: nam tanto Gallorum comitatu eò contendere, sibi parum tutum parumq; decorum uidebatur: & periculum ne eo exercitu longius discedente, Veneti Veronam inuaderent, illam ualido præsidio munitam relinquere cogebat: & Galliæ rex tanto locorum interuallo, copias suas Mediolano abducere ægrè concessurus putabatur: propterea quod perexigua concordiæ cũ Heluetijs spes regi relinquebatur: qui præterquã quod in pontificis uoluntatem se propensos ostendebant, Galliæ regis oratori Venetorum calamitatem gẽti ipsorũ, propter rerumpub. similem rationem, molestissimã esse apertè dicebant. Tandem uasta Cæsaris consilia & cogitationes, pro eius antiqua cõsuetudine ipsius nomine minimè digna facta pepererũt: additis namq; exercitui trecentis Germanis grauis armaturæ equitibus, & ex alia parte Venetorum auditis oratoribus, cum quibus semper agebat, Piliciaq; primùm Lungariam prope Vicentiam, deinde ad Sanctamcrucem uenire iussò, ad Castellonouum locum infrà Scalam, Foroiulium uersus, uiginti à Feltrio milliaribus, expugnandum, quo sibi ab ea parte facilè descensum pararet ire iussit: ea de caussa Palicia ad Montebellonam decem à Taurisо passuum millibus contendit: unde ad Castellinoui iter aperiendũ, quingentos equites & duo peditum millia misit: quo

aperto ad Scalam profecti sunt. Quo tempore Venetorum leuis armatura, quæ totam regionem percurrebat, prope Morosticum circiter septingentos pedites, & multos Gallos atque Italos equites fregerit, qui ut tutò in castra peruenire possent, Verona Soauium ut trecentis Gallis equitibus, qui Paliciam secuti eo loco eius imperium expectabant coniungerentur, ibant: & quauis in tio rebus Gallorum ac Germanorum feliciter succedentibus, Guido Rangonius Venetorum ductor captus fuerit, nihilominus multis agrestibus uiris Venetis auxilio uenientibus, circiter quadringentis Gallis peditibus cæsis, & Mongirone, ac Ricimarro eorum ducibus captis, Veneti uictores extiterunt. Sed iam indies magis apparatus frigescebant: nam & Galliæ rex, Cæsaris apparatus promissis non respondere animaduertens, ab Italia recedens ex Delfinatu, ubi multos dies morã traxerat Blesium redierat: & Cæsar eo animo Tridentum reuersus, ut in castra non rediret, pro eo quod se omnia quæ Veneti in continenti possiderent, uel Romam cum uniuersa pontificio Imperio occupaturum cogitauerat, ut Germani in Forumiulij & in Tauriforum fines inuaderent proponebat, non tam ut Venetos uexaret, quàm ut oppidanos quò se à præda & direptione redimerent ad pecuniam numerandam cogeret: & Galli ne suos aliquid impediret, progressi, Veronæ, ubi pestilentia uehementer grassabatur, ducentos cataphractos imponerent, ex suis enim si Forumiulij inuadere uellet, nulli præter eos qui ad munitorum locorum custodiam erãt destinati, manere poterant. His rebus omnibus Palicia assensus est: & Aubignino Trecentorum cataphractorum qui ad Suauium erant præfecto, sibi adiuncto, ad

Plauiam

Plauiam fluuium constitit. Præterea Germani ad maiorem Veronæ securitatem, ducentos equites ad Suauium reliquerunt, qui dum negligentißimè sine uigilibus ullâue custodia ibi morantur, una nocte penè omnes, à quadringentis leuis armaturæ equitibus, & totidem peditibus Venetorum pars cæsi, pars capti fuerunt. Hic annus ex more Foroiulienſibus, Istris, Tergestinis, ac Fluminenſibus, uarias terra mariq; paruis nauigijs calamitates attulit: miseris his regionibus iam ab hac, iam ab illa parte direptis. Germanicus deinde exercitus Forumiulij ingreſſus est: cumq; Vtinam prouinciæ caput, ubi Venetorum magistratus sedem habent, acceßisset, illis turpiter dilapſis, ciuitas statim deditionem fecit: deinde eodem uictoriæ cursu totam Iulianam prouinciam occuparunt, ita ut singula oppida pro facultatum ratione certam pecuniam numerarēt. Relinquebatur Gradiſca ad Liſontium amnem sita, ubi erat Aloysius Mocenicus Iulianæ patriæ præfectus, cum trecentis equitibus, multisq; peditibus: quæ tormentis petita, cum primum impetum ſuſtinuiſſet, præſidiariorum militum importunitate, præfecto capto in hoſtium manū deditione peruenit. Ex Foroiulij, Germani ad Paliciam, quinq; à Tauriſo paſſuum millibus caſtra habentem redierunt: quā urbem, quia Cæſar eius expugnationem uehementer urgebat, coniunctis copijs acceſſerunt: cum uerò eam undiq; ualde munitam comperiſſent: fabriſq; ad id & machinis, & alijs neceſſarijs apparatibus carerent, omni uictoriæ ſpe penitùs amiſſa, receſſerūt. Poſt paucos dies Palicia regis iuſſu, quoniam indies nouorum fœderum, & motus Heluetiorum metus augebatur, in Mediolanenſium fines rediturus diſceßit. Quem in regreſſu Ve-

netorum Epirotæ saltem in Atheſis & Brentæ tranſitu ſe ei poſſe nocere ſperãtes, ſemper à tergo inſecuti ſunt: nihilominus ducentis Venetorum equitibus, qui extra Pataui um caſtra habebant antequam Brentam traijceret, direptis: & Petro Lunghera eorum duce capto, incolumis iter fecit. Eius diſceſſus Germanos admodum perturbatos reliquit: cum enim, ut ad Veronæ præſidiũ ſuper alios trecenti Galli cataphracti relinquerentur obtinere non potuiſſent, omnibus quæ ea æſtate occupauerant hoſtibus prædæ relictis, Veronã ſe recipere fuerunt coacti. Ideò Venetorum copiæ, quibus ob Lucij Maluetij obitum, Ioannes paulus Ballio imperabat, ſtatim Vicentiam receperunt: deinde Forumiulij ingreſſæ, Cremonſa diruta, totam regionem, præter Gradiſcam fruſtra oppugnatam recuperarũt: quamuis paucis diebus poſt, nonnulli pedites in Tirolenſi comitatu conſcripti, Cadorum expugnarint, Bellonamq; diripuerint. Hac ratione, leuibus, paruiq; momenti rebus geſtis, ea æſtate bellicæ res exitum habuerunt, ſine utilitate, ſed non ſine Cæſariani nominis ignominia, Venetorum autem exiſtimationis incremento: ut qui biennium iam à Cæſaris Galliæq; regis exercitibus oppugnati, ad extremum eaſdem uires idemq; impetum retinerẽt: quæ etſi directò in Cæſarem tenderent, multò tamen magis Galliæ regi nocebant: dum enim, uel Cæſaris felicitatem & incremẽt unuinis timens, uel ex falſis iactis fundamentis conſiliũ capiens, nec iam proxima pericula cernens, uel auaritia prudẽtiam opprimente, non ea auxilia Cæſari dat, ex quibus optatam uictoriam ſperare poſſet, præbuit illi occaſionẽ, eumq; penè coegit, ut ijs qui eius ab ſe alienationem moliri nunquam deſiſtebant, aures

accom

accommodaret: eodem tempore Venetis in eo statu cõseruatis, ut maioribus uiribus ijs se possent coniungere, qui eius potentiã deprimere cupiebant: unde iã in Cæsaris mẽte, præsertim uerò in cõcilij negocio, nouorũ cõsiliorũ aliquod signũ incipiebat elucere: quo in negocio, præcipuè post concilij Lateranensis promulgationẽ remississe uidebatur: cum nõ ut sæpius promiserat aliquos Germanos Antistites Germaniæ nomine mitteret, nec procuratores qui suo nomine sederent: nec Galliæ regis exemplo moueretur, qui communi ecclesiæ Gallicanæ nomine, uiginti quatuor Episcopos eò delegauerat: reliquos omnes regni sui Antistites, uel ipsosmet proficisci uel procuratores mittere iusserat, & nihilominus, siue ut hanc dilationẽ excusaret, siue quòd reuera tale esset eius desiderium, hoc tempore, ut pro maiori Germanorum Antistitum commoditate, & quòd se interesse uelle diceret, concilium Pisis indictum, aut Mantuam, aut Veronam, aut Tridentum transferretur, postulare cœpit: quæ petitio uarijs de caussis reliquis omnibus molesta, tantummodò Cruccio cardinali erat grata: qui pontificatus cupiditate inflammatus, in quem finem hæc dissidia seruerat, Cæsaris gratia, cuius erga se beneuolentiæ plurimum confidebat, facilè eò se peruenturum sperabat: tamen cum concilij caussa sine Cæsaris autoritate debilitata, ac penè manca relinqueretur, de communi consensu Sanseuerinatem cardinalem legarunt: qui eũ rogaret, ut Antistites, & procuratores toties promissos mitteret, fidemq; omnium nomine obstringeret, quam primùm concilium Pisis incœptum esset, in eum ipsum locum, quem ipsemet nominaret, translatum iri: quod si ante fieret, communi caussæ plurimum obfuturum ostenderet: præsertim uerò illud maximi esse momenti,

concilium à pontifice indictum anteuertere. Cum Cardinale ad idem Galliæ regis nomine petendum, eius frater Galeacius profectus est, qui felicitate ab Ludouici Sfortiæ prioris domini infelicitate dissimili, Archipocomi (magnum Scutariũ uocant) munere ab ipso ornatus fuerat. Rex autem eum misit, præcipuè ut uarijs pollicitationibus, nouisq; conditionibus Cæsaris animũ confirmaret: ob cuius uarietatem, in maxima ambiguitate ac suspicione uersabatur: etsi eodem tempore pacis cum Pontifice spe non careret: quæ cum Romæ per Nanetẽsem & Strigonienſem Cardinales, in Gallia uerò per Scotum & Tiburtinum Episcopos ageretur, eò usque perducta erat, ut penè omnibus capitibus compositis, Pontifex conficiendi autoritatem Tiburtino Episcopo miserit: quamuis mandato aliquas leges interposuerit, quæ non mediocrẽ uoluntatis à uerborum sono discrepantis, cum præsertim illum eodẽ tempore penitus his contraria cum multis principibus consilia misœre compertum esset, suspicionem dabant. Qua in ambiguitate dum ea aguntur, parum abfuit, quin pontificis repentinus casus, omnia consilia, & malorum quæ parabantur initia truncarit: qui decimaseptima Augusti die in morbum incidẽs, quarto ægritudinis die adeò ingenti animi defectu oppressus fuit, ut per aliquot horas à suis ministris pro mortuo fuerit habitus: unde ipsum diem supremum clausisse, undiq; fama peruagata, multi Cardinales absentes, & inter reliquos, qui concilium conuocauerant, Romam uersus contenderent. Nec uerò Romæ minor quàm in põtificum morte extitit commotio: imò maiorum tumultuum semina apparuerunt: quoniam Pompeius Columna Episcopus Reatinus, Antimusq;

Sabell

Sabellus, iuuenes in Romana nobilitate seditiosi, populo Romano in Capitolium conuocato, turbulentißima oratione eum ad libertatem capescendam inflammare conati sunt. Sed dum nimia ambitione populum Rom. ad publicam rebellionem concitare conantur, Pontifex à tam periculoso casu respirauit: quo aliquantulum leuatus, maiore tamen ipsius uitæ metu quàm spe, sequenti die cardinalibus quasi in iustum senatum congregatis nepotem à Cardinalis Papiensis cæde haud quidē causa in iudicio (quòd temporis exiguitas non patiebatur) acta, quemadmodum antè fuerat constitutū, sed tanquā facti pœnitentem, gratia atq; indulgentia absoluit: & in eodem senatu successoris electionē legitimè fieri procurauit: cumq; alios eis artibus quibus ipse usus fuerat, ad tantum gradum ascendere prohibere uellet, legē ambitus in eos qui uel pecunijs, uel alijs corruptelis ad pōtificatum aspirarent, horrēdis pœnis refertam promulgauit: eaq; electionem aduersum hanc legem factā prorsus sustulit: & cuiuis cardinali ad eam impugnandā admodum facilem aditum patefecit: quam legem, iam tum cum Bononiæ esset, in nonnullos cardinales qui palam, ut post eius obitum ad pontificatum assumerentur, cum alijs Cardinalibus pacisceb̄atur, indignatus tulerat. Ex eo die, siue id ex eius admodum firma corporis constitutione proueniret, siue fatis eum, ut diuturniarum & maiorum in Italiæ calamitatum autor ac præcipua causa esset conseruantibus, sanitatis signa euidentiora enituerunt: neq; enim medicorum curæ aut remedijs, quibus in supremo ægritudinis ardore, crudis pomis, rebusq; illorum præceptis contrarijs uescens, nulla ex parte parebat, eius salus tribui poterat. Quamprimum

mortis periculo liberatus fuit, ad consuetos labores cogitationesq; redijt: simulq; & pacem cum Galliæ rege, & ad Gallorum perniciem fœdus cum rege Aragoniæ ac ueneto senatu moliebatur: & quamuis animo magis ad bellum quàm ad pacem propenso esset, aliquando tamen multis rationibus modò in hanc, modò in illam sententiam distrahebatur: ad bellum præter inueteratum in Galliæ regem odium, & quòd non omnia quæ cupiebat in pace consequi posset, regis quoq; Aragoniæ tũc potissimum ne Galliæ rex rebus cum Pontifice compositis, statim data occasione regnum neapolitanum inuaderet, metuentis, contrariæ suasiones incitabant: & quo maiorem hæc consilia haberent autoritatẽ, præter priorem classem, Petro Nauarro duce, ex Africa in Italiam transuectam, denuo aliã ex Hispania miserat: qua quingenti grauis armaturæ, sexcenti leuioris, quos Giannettarios appellant, equites, & peditum tria millia transportari dicebãtur: quæ uires alijs additæ, nec numero, nec hominum uirtute erant parui momenti: & tamen idem rex consuetis artibus usus, bellum in Mauros magis cupere, nec utilitate, aut proprij cõmodi gratia, aut alia re, quàm sua perpetua in pontificiam sedem obseruãtia ab eo remoueri præ se ferebat: cũ uerò solus suos milites fouere non posset, Pontificis & senatus ueneti auxilium sibi esse necessarium: ad quæ quo facilius acquiescerent, eius copiæ quæ omnes in Capræas insulam prope Neapolim descenderant, transitum in Africã cõparare fingebant: uerùm immoderatæ petitiones Pontificem terrebant: artes molestiam afferebant: & quòd is rex contrarias spes Galliæ regi dare nõ cessabat, ipsi notum esset, suspicionẽ mouebat: Venetos à sua uoluntate

tate non deflexuros sciebat: uerũ grauissimo bello sumptuum faciendorum facultatem exhaustam esse, & senatum per se tunc temporis potius ad res suas tuendas, quàm ad nouum bellum, quod nisi maximis, & penè infinitis sumptibus geri posset suscipiendum, propensum esse intelligebat. Heluetios propter communem multitudinis propensionem Galliæ regis hostes se declaraturos sperabat: sed cum eius rei nihil certũ haberet, eosq; nunquã Galliæ regis actiones penitus reiecisse, & multos ex principibus gentis, ad quos ex Gallica amicitia maxima emolumenta perueniebant, totis uiribus incũbere, ut in comicijs quæ proximè erãt futura, cum rege fœdus renouaretur, notum esset, nõ uidebantur incerta spe tot pericula subeunda: de Cæsaris animo, quãuis uehementer à Catholico rege incitaretur, & suapte natura gallico nomini infẽsissimus esset, minus sperabat quã timebat: cum præsertim sciret ingentia recenter tum in se, tum in Venetos illi fuisse oblata: & simul galliæ regẽ maiora posse præstare, quàm quiuis alius promittere: quòd si Cæsar ei regi coniungeretur, illius autoritate cõcilium admodum formidabile futurum, eiusq; armis bona fide, Galliæ regis uiribus ac pecunijs, et cum utriusq; regnorum oportunitate iunctis, nulla uictoriæ spes Põtifici relinquebatur, quæ uel aduersus regem Galliæ solum, ualde etiam difficilis erat: animum ipsius erigebat, quòd Angliæ regem, Catholici regis soceri sui consilijs & cohortationibus, necnon sacrosanctæ sedis autoritate, quæ tunc in Anglia erat maxima: & cuius nomine ardentissimis precibus illius opem aduersus Galliæ regem tanquam Ecclesiæ tyrannum & euersorem imploraue rat, impulsum, Galliæ regno bellum illaturũ sperareț.

Sed enim illum regem insitum à natura Angliæ regibus cunctis, & populis in gallicum nomen odium, iuuenilis ætas, atq; ingens pecuniarum copia à patre relicta (quam fama erat, non à leuibus orta autoribus, ad uim incredibilem ascendere) multò magis incitabant: quæ res adolescentem, nouum regem, quiq; in domo sua nihil unquam nisi prosperũ fortunæ cursum uiderat, maiorum suorum gloriæ renouandæ cupiditate inflammabant: qui Galliæ reges appellati, diuersis temporibus uictores eo regno maximis bellis uexato, non modò Ghiennam Normaniamq; opulentas potentesq; prouincias diu possederant, ac prælio apud Pictones commisso Ioannem Galliæ regem cum duobus liberis, multisq; regni principibus ceperant: uerumetiam Lutetiam Parisiorum totius Galliæ caput, cum optima regni parte, tanto successu & terrore occupauerant, ut constans opinio sit, Henricum V, nisi in ætatis flore, atq; in ipso uictoriarum cursu morbo esset extinctus, totum Galliæ regnum occupaturum fuisse. Quorum triumphorum memoriam, cum nouus Rex animo uolueret, etsi pater eius moriens, pacem cum Galliæ rege in primis tueretur præcepisset: qua sola Angliæ reges tutò ac feliciter regnare possent, incredibili ardore mouebatur: bellum uerò ab Anglis, regi Galliæ præsertim eodem tempore alijs bellis implicato, illatum, quod & illius regni uiscera peteret, & rerum præteritarũ recordatione, Anglicum nomen Gallis admodum esset formidabile, maximi momenti esse nemini dubium erat: tamen Pontifex ob barbaræ fidei inconstantiã, & regionum longinquitatẽ motus, sua consilia stabilire non poterat. Hæ erant Põtificis spes, atq; ijs cogitationibus agitatæ. Ex altera

parte

parte rex Galliæ à Pontificio bello abhorrebat, pacēq; exoptabat, cuius interuentu & inimicitiam Pontificis amouebat, & se ab importunis Cæsaris petitionibus, ac seruiendi necessitate liberabat: nec in concilio Pisano, à se solummodo ut Pōtificis animum hoc metu ad pacem flecteret introducto, modò cardinalibus, alijsq; qui uel cōsensissēt, uel adhæsissēt ignosceretur, tollēdo, difficilis erat. Contrà uerò Bononiæ restituēdæ postulatio, q, eius ciuitatis situs ad se infestandū esset maximè oportunus, eum suspensum tenebat: uerebatur enim, ne Pōtifex nō sincerè pacem acciperet, nec si occasiones redirent, animo ad tuendam prompto, sed ut se à præsenti cōcilij armorumq; periculo liberaret: Cæsaris tamē animum magna pollicendo se posse confirmare sperabat: q, etiam tum non tanquā alienatus, sed uelut socius de cōmunib. rebus secum ageret, & inter cetera ne Bononiam tanti momenti urbem in Pontificis potestatem redire sineret hortaretur. Aragoniæ uerò & Angliæ regib. etsi unus iam penè apertæ essent actiones, & de alterius mente sparsi rumores: & quāuis eorū legati simul coniuncti, prius moderatis uerbis, atq; in speciem officiosis & amicis, mox uehemētioribus, ut Cardinales regniq; sui antistites ad Lateranense concilium ire iuberet, & ad Pōtificem Bononiam sacrosanctæ sedis ciuitatē redire permitteret hortati essent, nō penitus diffidebat: quoniam hinc Anglo in fœdere se permanere uelle simulāte, multisq; ex suis eius rei fidem facientibus, illum aliquid in se moliturum non credebat: illinc Aragonij artes & simulationes eiusmodi erant, ut rex minore factis quàm uerbis, quibus se nunquā aduersus ipsum arma sumpturum asserebat habita fide, regē illum cum hostib. aperto

marte non esse facturum, quemadmodum occultis cõsilijs faciebat, ex parte sibi persuaderi permitteret. Quibus uanis opinionib. ita decipiebatur, ut cum ab ijs qui apud Heluetios factionem ipsius sequebantur, eam gentem si de augendis pensionibus assentiretur, recõciliari posse spes fieret, quòd sibi mulctã imponi nolle diceret, denuo pertinaciter denegarit: imò remedijs asperiorib. ubi mitioribus erat opus adhibitis, ne ex mediolanensi agro commeatũ habere possent uetuit: quo cũ ob regionis sterilitatem maximè indigerẽt, illos ea ratione ad fœdus ueteribus conditionibus redintegrandũ flecti posse sperabat. Interea dies primus Septẽbris superuenit, Pisani concilij auspicijs destinatus: quo die procuratores Cardinaliũ Pisas profecti, illorũ nomine quæ ad aperiẽdum conciliũ requirebantur peregerunt: quare Pontifex uehementer cõmotus, quòd Florentini ut id cõciliabuli in sua ditione fieret, assensi essent (hoc enim nomine semper appellabat) Florentiã & Pisas, & quotquot ei conciliabulo fauerent, sacris interdixit, dirisq; deuouit, omnibusq; eis pœnis, quæ seuerissimis legib. in schismaticos atq; hæreticos (consecratis enim uerbis mihi est utendum) sunt latæ, subiecit, eisq; armorum uim minatus, Medicem Cardinalẽ Perusiæ legatum legit: & post paucos dies defuncto Cardinale Rhegino Bononiæ legato, ad eam legationem transtulit: ut eorum imperij æmulo tanta cum autoritate in finibus illorum propemodũ constituto, eos in metũ confusionemq; conijceret: ex eo enim statu in quo tunc illa ciuitas erat, facilè id fieri posse sperabat: nam præterquã q. Mediceæ familiæ reditũ nõnulli optabãt, inter optimates discordiæ factionesq;, antiquæ eius urbis egritudines regnabãt, hoc tempore

ex reip.

ex reip. Vexilliferi potentia & autoritate suscitatæ: quã alij ambitione & æmulatione incitati ferre nõ poterãt: alijs ipsum in deliberationibus fortè plus quàm eius dignitati conueniret sibi sumere: reliquis eam partem nõ relinquere quam eorum dignitas merebatur molestum erat: querebanturq; ciuitatis statum in duobus extremis hoc est in publico capite, & populari consilio positum ex recta rerump. forma, bene constituto senatu carere: cuius beneficio, præterquam quòd esset uelut quoddam inter duo extrema temperamentum, optimates, quiq; uirtute præstarent, digniorem in rep. gradum assequerentur: Vexilliferum autem præcipuè ad hoc ipsum ordinandum delectum, uel ambitione, uel inani suspicione contrà facere aiebant: quod desiderium quamuis æquum, non tamen tanti ponderis, ut illorum animos in factiones distrahere debuerit: nam etiam sine hoc honestum locum obtinebant: nec sine illis publica negocia deniq; perficiebantur: quæ res in ea ciuitate grauissimorum malorum origo, & præcipua caussa fuerunt. Ab his initijs inter ciues orta dissensione, cũ Vexilliferi æmulis, ipse eiusq; frater Volaterranus Cardinalis è Galliæ rege pendêre, eiusq; amicitiæ plurimum fidere uiderentur, ea quæ in regis gratiam decernenda erant, Pontificem superiorem esse cupientes omni ratione impedire conabantur. Hinc quoq; fiebat, ut Mediceæ familiæ nomen minus odiosum esse in ea urbe inciperet: quoniã potentiores ciues qui reditum illorum non cupiebant, ob Vexilliferi æmulationem, non amplius cum alijs ad eos persequendos, nec (ut aliàs factum erat) ad reliquorum ciuium cum illis commercia impedienda conspirabant: quin ut Vexilliferum urerẽt, se ab illorum ami-

citia non alienos ostendentes, alijs ad eorum dignitatẽ expetendam ferè ansam præbebant: ex quo illud fiebat, ut non modò ij qui reuera illorum erãt amici, qui quidem magni non erant momenti, rerum nouarum spem conciperent, sed etiam multi nobiles adolescẽtes uel immoderatis sumptibus, uel priuatis odijs, uel alios dignitate superãdi cupiditate incitati, status mutationem ex illorum reditu appeterent: hanc autem animorum affectionem per multos annos summo astu nutrierat auxeratq; Cardinalis Medices: nam post Petri fratris, cuius nomen formidabile & inuisum erat, obitum, Florẽtinis rebus sese immiscere nolle, nec ad pristinam suorum amplitudinem aspirare fingens, semper omnes Florẽtinos qui Romã irent humanissimè acceperat, omniumq; negocijs promptè susceptis, nec minus quàm aliorum, eorum qui se fratris inimicos ostenderant, omnem culpam in eum transferens, quasi odium & offensiones illius morte essent extinctæ: quo in agendi modo cum plures annos perseuerasset, fama quam in Romana curia comparauerat comite, hominis erga omnes natura liberalis, comis & humani, Florẽtiæ multorum gratiã promeruerat: & ideo Iulius, Florentini status perturbandi cupidus, non imprudenter illum ei legationi præfecit. Florentini à Pontificis sententia ad sacrum (suppressa Pisani ut minus læderent apellatione) & uniuersæ Ecclesiæ concilium prouocarunt: & perinde ac si sententiæ latæ uis, prouocatione esset suspensa, suppremi magistratus præcepto, quatuor præcipuorum templorum sacerdotes res sacras in suis templis publicè peragere coegerunt: ex quo magis ciuium dissensio, cum sacrosanctam autoritatem uel obseruare, uel contemnere

in cuius

in cuiusq; esset arbitrio positum, apparebat. Quocirca Aragoniæ Angliæq; regum legati denuo apud regem Galliæ agere cœperunt, pace cum Pontifice oblata, ea conditione, si Bononia Pontifici redderetur, & Cardinales ad Lateranense concilium proficiscerentur: quibus ueniam Pontificis nomine pollicebantur. At rex cũ propter Bononiam assentiri nollet, se urbem contumacem & ab ecclesia alienam non tueri respondit, cum eius imperio ac nutu nũc, quemadmodum & per multos annos ante Iulij pontificatum gubernaretur: qui maiorem autoritatem quàm eius maiores habuissent sibi deposcere non deberet. Concilium Pisanum, honestissimo ac sanctissimo consilio introductum fuisse, ad ecclesiæ apertos & non ferendos errores, corrigendos, cui, si Pontifex (ut æquum erat) ad id concilium ueniret, sine seditionis uel diuisionis periculo antiquus splendor facilè reddi posset: se ipsius immiti natura, animoq; ad bella & offensiones accenso coactum fuisse Bononiæ patrocinium suscipere: quam honoris sui caussa non secus tueri uellet, quàm Lutetiam ipsam Parisiorum urbem esset defensurus. Pontifex igitur omnibus pacis cogitationibus depositis, ob antiqua odia animiq; impotentiam, ob Bononiæ cupiditatem, & concilij odium ac metum, ac deniq; si in deliberando diutius hæreret, ne ab omnibus desereretur ueritus: quia iam Hispani milites quasi in Africam essent traiecturi, ad Capreas insulam naues conscendebant, fœdus quod cum Catholico rege & ueneto Senatu tractabatur perficere statuit: quod quinto Octobris die coram Pontifice, Pontificumq; collegio in diuæ Mariæ Popularis, solenni ritu promulgatum fuit: cuius hæc erant capita. Fœdus hoc præcipuè ad ecclesiæ

concordiam tuendam fieri: & ad Pisanum conciliabulũ schismatis imminentis anteuertendi causſa, extirpandũ: Bononiam quæ optimo iure ad sacrosanctã sedem pertineret, reliquaq; oppida & loca quocunque modo ad pontificatum ſpectantia (quibus uerbis Ferraria comprehendebatur) recuperanda, atq; ad eos qui ſeſe his rebus opponerent, aut quouis modo impedire niterentur (his uerbis rex Galliæ notabatur) Italia pellendos ualidus inſtrueretur exercitus, in quo Pontifex quadringẽtos grauis, quingẽtos leuis armaturæ equites, ſex millia peditũ aleret: ſenatus uenetus octingẽtos cataphractos, mille leuis armaturæ equites, militũ octo millia: Aragonius uerò cataphractos mille & ducẽtos, equites leuis armaturæ mille, & Hiſpanorũ peditum decem millia, ad quos fouendos Põtifex toto belli tẽpore in ſingulos menſes uiginti ducatorũ millia numeraret, totidẽq; uenetus Senatus, duorum menſium ſtipendio in præſentia numerato: intra quos menſes in Aemiliam, uel quocunq; fœderati conueniſſent, & ipſi conuenirent, Aragoniæ rex duodecim triremes armaret, Veneti quatuordecim, qui eodem tempore in Inſubria Galliæ regi bellũ inferrent: his copijs uniuerſis Raimundus Cardona, patria Catelanus, tũc temporis regni neapolitani Prorex præeſſet, ſi in Inſubria aliquod oppidum, quod imperij Venetorum fuiſſet, caperetur, cius eſſet, cui à Pontifice adiudicatum eſſet: ſed Pontifex ſtatim peculiari ſcripto Venetis reſtitui debere declarauit: Cæſari & Angliæ regi in hoc fœdere eſt relictus locus: illi, in ſpem, dubiam tamen eum à Galliæ rege tandem poſſe diſiungi: huic, expreſſo Eboracenſis Cardinalis conſenſu, qui ſemper fœderis conſilijs interfuit: quo fœdere icto, Hieronymus Donatus

tus Venetus orator, prudentia ac dexteritate sua pontifici admodum gratus, quiq; eam ob caussam patriæ in sua legatione ualde utilis fuerat, obijt. Hoc fœdus à Pōtifice, Italiæ à Barbaris liberandæ specie percussum, uarias in hominum animis pro studiorum ingeniorumq; uarietate interpretationes excitauit: multi enim nominis splendore suauitateq; capti, tam sublime consilium summis laudibus in cœlum efferebant: & munus reuera pontificia maiestate dignum appellabāt: nec Iulij animi altitudinem, generosum magis negocium, nec minus prudentiæ, quàm magnanimitatis plenum potuisse susscipere, cum sua industria Barbarorum arma in Barbaros commouisset: unde maiori externi quàm Italici sanguinis copia aduersus Gallos effusa, non modò sanguini nostro parceretur, uerùm una partium pulsa, facilè admodum foret Italicis armis alteram iam debilitatam eneruatamq; tota Italia profligare: alij fortè interius rerum naturam rimati, nec oculos sibi nominis splendore præstringi passi, uerebantur ne bella Italiæ à Barbaris liberandæ gratia incœpta, multò magis uitales huius corporis spiritus eximanirent, quàm illa quæ apertè & certissimo eius opprimendæ consilio cœpta fuerant, & maioris temeritatis quàm prudentiæ esse, sperare, Italica arma, uirtute, disciplina, existimatione, & ducum auctoritate uacua, nec principum suorū animis coniunctis, ad uictorem Italia pellendum fore idonea: quibus etsi omnibus reliquis remedijs deficeretur, facultas uictis, se iterum ad communem omnium Italorum perniciē coniungendi, nunquam esset defutura: multoq; magis uerēdū esse, ne hi noui motus, nouis gentibus Italiæ diripiendæ occasionem darent, quàm Pontificis ac Venetorum

coniunctione Gallos & Hispanos domari posse sperandum: Italiæ optandum esse ut discordiæ & Principũ nostrorum malè sana consilia externis armis aditum non patefeciſſent: uerùm postquam suo infortunio duo nobiliſſima membra ab Galliæ, Hiſpaniæq; regibus essent occupata, minorem calamitatem ducendam, si uterq; tamdiu manſiſſet, donec diuina clementia, uel fortunæ benignitas maioribus fundamẽtis nixas occaſiones adduceret (quoniam ex duorum regũ æquilibritate, eorũ qui nondum ſeruiebant libertas defendebatur) quàm ſi inter ſe hoſtilia arma miſcerent: quibus, uigente bello, partes adhuc integræ, direptionibus, incendijs, ſanguine, miſerandisq; caſibus lacerarentur: ac deniq; uter illorum uictor exiſteret, totam acerbiori atrociorique ſeruitute afflicturus eſſet. Põtifex uerò qui ſecus ſentiebat, ſpiritibus ſuis nouo fœdere auctis magisq; inflammatis ſtatim elapſo tempore, Cardinalibus concilij autoribus ad reſipiſcendum præſcripto, publico Cardinalium Senatu ſolemni ritu conuocato, ornatu pontificio in loco qui regia dicitur ſedens, Cardinales Cruceium, Macloniensem, Coſentinum, & Bellocaſium purpuratorum ordine excidiſſe, & omnibus pœnis, quibus hæretici ac ſchiſmatici ſubijciũtur, obnoxios declarauit: præterea, admonitionem eadem forma in Sanſeuerinatem Cardidinalem, cui ad eum uſque diem non fuerat moleſtus, promulgauit: eodemq; ardore ad armorũ conſilia progreſſus, Hiſpanorum aduentum continenter urgebat: et ut ante omnia infeſtis armis Florentini peterentur in animo habebat, ut eam remp. Medicea familia in priſſinum reſtituta, ad ſociorum uoluntatem induceret: nec minus ut immenſum odium aduerſus Petrũ Soderinum

Vexill

Vexilliferum conceptum exaturaret, quasi illius autoritate factum esset, ut Florentini nunquam uoluerint à Galliæ rege diuelli: ac deinde concilium Pisis celebrari permiserint: cuius concilijs multis indicijs Florentiam usque perlatis, cum ad bellum sustinendum uarij apparatus fierēt, fuit inter cetera propositum, ualde æquum esse, ut bello à Pontifice iniustè illato, templorum sacerdotumq; fortunis obuiam iretur: eamq; ob caussam ad maximam pecuniæ summam depromendam sacerdotū natio adigeretur: ita tamē ut tuto loco deposita, ea, nisi bellum esset non uterentur, belli uerò timore sublato, ijs qui dedissent, restitueretur: cui rei à multis ciuibus contradicebatur: atq; ab ijs præsertim qui pœnas pōtificijs legibus in libertatis ecclesiarum uiolatores constitutas formidarent: maxima uerò pars, ut res à Vexillifero, à cuius autoritate præcipuè hoc consilium manare notū erat, propositas impugnarent: sed cum Vexilliferi diligētia, & multorum præterea propensione, noua lex ad hocconstituta in minoribus conuentibus esset recepta: nec aliud præter maioris senatus, qui ad hoc ipsum erat conuocatus, approbationem quidquam deesset, Vexillifer pro lege in hanc sententiam loquutus est:

Nemo est, præstantissimi ciues, qui qualis semper Pontificis in uestram libertatē animus fuerit iure poßit ambigere, non modò ex ijs quæ in præsentia apparent, quòd tam præcipitanter, multis uestris uerissimis rationibus non auditis, nec spe, qua nos effecturos esse pollicebamur, ut intra paucos dies concilium Pisis tolleretur, admissa, nobis sacris omnibus interdixerit: sed multò magis ex totius pontificatus illius actionum recordatione, quarum ut breuiter partem aliquam commemo-

rem (omnes enim nimis longũ esset) quis est qui ignoret, nos in bello quod contra Pisanos gessimus, etsi sæpius supplices rogauerimus, & caussæ æquitas id poscceret, eumq; ignem qui non multis annis ante grauissimarum perturbationum caussa fuerat extinguere ad Pontificij imperij securitatem, & totius Italiæ quietem pertineret, nullam opem, nec apertam, nec occultam ab eo consequi potuisse? imo, quemadmodum iam tunc suspicio fuit, & post nostram uictoriam semper certiores facti sumus, quoties Pisanorum nuntij ad illum ueniebant, benigne audiebat, uarijsq; pollicitationibus eorũ pertinaciam fouebat, quæ res in illo non erat noua, sed iam tunc Cardinalis cum esset incœpta: nam quod neminem uestrum latet, gallico exercitu Pisis remoto, quantum potuit apud regem Galliæ & Cardinalem Rotomagensem, ut nobis exclusis Pisanorum patrocinium susciperet, procurauit. Pontifex factus, nunquam aliquid quod illorum munerum, quæ Pontifices largiri liberaliter solent, nostræ reip. concessit, in tantis enim nostris difficultatibus & angustijs, nunquam permisit, ut uel semel sacerdotum fructibus iuuaremur, ut sæpius Alexander sextus, quamuis tantus huius reip. hostis concesserat: sed in rebus minoribus eodem animo quem in maioribus gerebat ostenso, etiam à sacerdotibus pecuniam qua publicum Gymnasium foueremus quamuis exiguam tot Pontificum continuatis priuilegijs cõcessam, quæq; in pium doctrinæ ac literarum usum uertebatur accipere uetuit. Quod per Bartolomæum Aluianum Romæ cum Ascanio Cardinale, non sine Pontificis consensu tractatum fuit, cuius rei tunc non pauca neque obscura indicia, moxq; manifesti effectus existitissent, nisi qui

inter

intercerant reliqui potentiores, Cardinalis improuisa morte pedem retulisset: & sublatis etiam primis fundamentis, nunquam æquis nostris præcibus assentiri uoluit, ut Aluianum in romano agro milites conscribere aut alere prohiberet: quinimò Columnijs atq; Sabellis, per quos paruo sumptu pericula nostra auertissemus, eorum qui in nos arma infesta comparabāt, oppida inuadere prohibuit. In Senēsium rebus, Pandulfi Petrucij semper aduersus nos patrocinio suscepto, minis nos ad inducias protendendas astrinxit: nec deinde aliam ob caussam, ut Montempolitianum, ad cuius defensionem milites Senam miserat, recuperaremus procurauit, nisi quòd metuebat, ne gallicus exercitus à nobis in Hetruriam euocaretur. A nobis autem nullam unquam offensionem acceperat, quin semper decenti reuerentia nos erga Pontificatum gessimus, illi priuatim in omnibus postulatis, quæ in potestate nostra essent gratificati sumus, nullo obligationis uinculo astricti, imò contra propriam utilitatem ad Bononiense negocium copias concessimus: at nulla officij, nulla obsequij ratione animus illius placari potuit, cuius cùm multa alia extent signa, tum illud euidentissimum, quod ne odio uidear impulsus, & quia in unuscuiusque memoria esse scio, tacitus prætereire uolo, de eo dico, quod ijs qui se me interfecturos (ut lenissimis uiar uerbis) pollicebantur, aures accommodauit: non quidem odio mei, à quo nulla est unquam iniuria affectus, & quem Cardinalis cum esset, semper honorificè acceperat, uerùm ardenti quo uestræ uobis libertatis adimendæ cupiditate flagrat: nam cum semper studuerit ut hæc respublica immoderatis iniustisque suis cupiditatibus seruiret, ipsius

expensarum periculorumq; esset particeps: nec ex consiliorum uestrorum moderatione ac maturitate, temerarium aliquid aut præceps decerni posse speraret, ad tyrannidem in hanc urbem inuehendam finem suum direxit: tyrannidem inquam, quæ ex illo pendeat, quæ non ad uestra commoda consilia dirigat, rémuepubl. gerat, sed ex illius libidinis impetu ducatur: quibus, dum sibi uista infinitaq; proponit, pertractus, nihil aliud, nisi bella ex bellis serere, perpetuaq; incendia in christiana rep. fouere cogitat: & quis est qui possit dubitare, nunc cum arma usq; adeò ualida se illi coniuncta ostendunt, cum Galliæ togatæ imperat, cum Senenses illius iussa faciunt, unde usq; in nostra uiscera apertum ad penetrandum aditum habet, quin nos inuadere in animo habeat? quin apertis uiribus id quod iam insidijs clàm tentauit, quod tanto ardore tamdiu exoptauit, eoq; magis quo nos minus ad defensionem essemus comparati, consequi sit conaturus? Sed si nihil aliud eius rei fidem faceret, quod recenter Cardinalem Medicem Bononiæ Legatum, ut eundem exercitui præficiat destinauit: quem Cardinalem nunquam in honore habuit, in quem nulla unquam beneficia contulit, & cui nullo unquam tempore se ulla in re fidere præ se tulit, non ne eius cõsilia satis patefacit? Quid hoc aliud sibi uult, nisi dum ei qui ad tyrannidem in uos aspirat, autoritatem dat, dum finibus uestris illum proximum collocat, imò dũ illum tanta dignitate, tanta existimatione, armisq; munitum penè ceruicibus uestris imponit, ad ciues (si qui sunt adeò perditi ut tyrannidem libertati præferant) animãdos, ad uestri imperij populos hoc nomine concitãdos? Quæ cum ita sint, hi mei honestissimi collegæ, multiq;

alij

alij boni atq; integri ciues, ad hanc libertatem tuendam eosdem apparatus qui ad certissimum bellum faciendi essent, fieri necesse censuerunt, & quamuis regē Galliæ saltem proprij cōmodi gratia ualida nobis auxilia daturum sit uerisimile, non debemus tamen hac spe freti, ea remedia quæ in nostra sunt potestate prætermittere: nec obliuisci multa impedimenta facilè incidere posse, quæ nos aliqua ex parte ipsius auxilijs priuarent. Hoc consilium salutare ac necessarium esse, aliquem esse qui neget, minimè credimus, sed si quis fortè neget, fieri posśit ut alia quàm cōmunis utilitatis causśa moueatur: sunt tamen nonnulli qui cum utrùm nobis Pontifex bellum inferre in animo habeat incertisimus, aiunt inutile consilium esse, illius autoritate læsa, & sacerdotibus ad tributa pendēda coactis, pontifici iustam indignationis causśam exhibere, ac penè ad necessarium in nos bellū prouocare: quasi tot tamq; perspicuis signis & argumētis, quæ sit eius mens non satis perspiceretur: aut quasi prudentiā reip. rectorum sit apparatus, donec irruptionis initium fiat, differre: antè ab hoste lætale uulnus accipere uelle, quā necessaria ad defensionē arma induere. Alij ne diuinam irā Pontificis iræ adiungamus, alia ratione saluti nostræ esse cōsulendū censent: cum nobis nō ea necesśitas ingruat, sine qua nefas est pontificio iure, sacerdotibus, eorūue fortunis homines profanos pecuniam imperare. Hæc quoq; ratio à nobis atq; alijs qui hanc legē suaserunt fuit expensa: sed cum publica uectigalia quemadmodū scitis ad sumptus qui erūt faciendi parua sint, uestra uerò cuiusq; marsupia tam diu, tamq; grauiter exinanita fuerint, certūq; sit denuo in bello exprimenda esse quis nō uidet magnopere æquū & ne-

ceſſarium eſſe, ut ſumptus qui nobis in bello à religioſis illato defendendis fient, aliqua ex parte religioſorũ pecunijs ſubleuẽtur? quod quidem aliàs ſæpe & in noſtra ciuitate, & multo magis apud omnes alios principes et ciuitates uſurpatum eſt: uerùm nunquam neq; hìc, neq; alibi maiori moderatione ac circumſpectione, quando-quidem alium in uſum eam uerti nullo modo uolumus: imò tutum in locum reponi, ut ſi fortè timor noſter uanus fuerit, iiſdem religioſis reſtituantur. Si igitur Pontifex bellum nobis nõ intulerit, ſacerdotum pecunia intacta relinquetur: nec re ipſa aliquod onus illis erit à nobis impoſitũ: ſin infeſtus nos adorietur, quis queri poterit, ſi, quibuſcunq; poſſimus modis, à tã iniuſto bello nos defendamus? quam cauſſam præbet illi hæc reſp. quæ nõ ſponte, ſed coacta, ut ei notiſſimum eſt, concilium Piſas conuocari paſſa eſt, quamobrem illum à nobis prouocatum aut irritatum eſſe dici poſſit? niſi fortè dicatur prouocare aut irritare, qui hoſti impetenti iugulum uel pectus nudatum non porrigat, quamuis non is illum prouocat aut irritat, qui ſe ad defendendum comparat: qui ſe ut illius iniuſtam uim poſſit repellere componit: ſed niſi nos compararemus, tunc illum prouocaremus atq; irritaremus: quoniã rei facilè gerendæ ſpe, ueſtræ libertatis funditùs euertendæ impetus & ardor augeretur. Nec diuini numinis uiolandi timor nos moretur: tam enim graue atq; euidens periculũ eſt, eo loco res noſtræ ſunt, eò neceſſitatis redactæ (neq; enim res ulla maior, aut in qua magis res agatur ueſtra, in cõſultationẽ adduci poteſt) ut nõ tantum ea huiuſmodi fructuũ portione, quæ pios in uſus nõ uertitur, uti liceret, uerumetiam ſacratis rebus manus inijcere fas eſſet: defenſio enim eſt.

ex lege

ex lege naturæ, cunctis mortalibus communis, & summi Dei uoluntate omniumq; gentium consensu cõprobata: unà cum mundo & orta & desitura: cui neq; ciuiles, neq; pontificiæ leges hominum uoluntate nixæ, & cartis exaratæ derogare possunt: est enim hæc nõ ab hominibus facta lex, sed ab ipsa natura in totius humani generis pectoribus atq; animis inscripta, sculpta, infixa: nec uerò donec ad extremam necessitatẽ redigamur expectandum est: ad talem enim statum redacti, & ab hostibus septi ac penè oppressi, sera essent remedia, sera auxilia ubi uenenũ ad ipsa præcordia usq; penetrasset: præterea quì negari potest in priuatis hominibus maximam esse egestatem? cum onera quæ imponuntur, ad eam sumptuum tenuitatem plerosq; sine quibus nisi maximo incommodo, multarumq; rerum quæ ad illorum conditionem necessaria sunt diminutione, uiuere non possunt, cogant? Hæc est illa necessitas legibus excepta: quæ leges donec ciues uestri in famis periculũ, ad eũq; rerum suarum statum redigantur, ut nec se, nec familias suas iam tueri possint, expectari nolũt. Quid quod hac lege nullum incommodum religiosis affertur? qui ea suorum fructuum parte leuantur, quam uel inutiliter conseruarent: uel in superuacaneos usus conferrent, uel fortasse pleriq; illorum (liceat mihi hoc uti uerbo) in parum religiosas, parumq; honestas uoluptates impenderent. Omnium sapientum communis est sententia, Liberas ciuitates Deo summopere placere: q, in ijs magis quàm in alio reipublicæ genere commune bonum conseruatur: ius suum unicuique æqualiter tribuitur: ciuium animi uehementius ad uirtutẽ & laudem accẽduntur, religio colitur, sacra peragũtur: & uos existimatis

Deo posse displicere, si ad tanti precij rem defendendã, pro qua qui proprium sanguinem effundit summis laudibus effertur, exigua caducorũ fructuũ aliarumq; rerũ portione utamini? quæ quãuis templis attributa sint, omnia tamen ex maiorũ nostrorum in pauperes misericordia, ex donis ac legatis eò peruenerũt: & quæ æquè ad sacrorum, quæ in bellis nõ minus q̃ profanæ res militum crudelitati atq; auaritiæ subiacent, quibusq; nõ magis in pontificio quàm si ab quouis impio tyranno Turcisue fieret, bello parcetur, salutem tutelamq; impendẽtur. Ferte opem ciues patriæ uestræ: uestrã libertatem, dum potestis defendite: nihil uos Deo opt. max. gratius acceptiusq; facere posse uobis persuadete, quàm bellũ à tectis, à prædijs, à templis, à sacrorum sacrarumq; uirginum septis auertere: remedium efficacius nullum est, quàm si ijs qui uos lædere cogitant, ostenderitis, uos nihil quod ad defensionem uestram facere uideatur, esse prætermissuros.

Vexilliferi oratione audita, quo minus lex maioris senatus consensu approbaretur, nihil fuit impedimẽto: quo facto etsi Pontificis indignatio supramodum creuerit, magisq; ad fœderatos, ut Florẽtinis bellum inferretur, impellendos fuerit concitatus, nihilominus & ipsũ & eos qui pro Aragoniæ rege in Italia agebãt, Pandulfi Petrucij suasiones ab hac sententia remouerunt: qui Bononiam peti hortatus, bellũ in Hetruria moueri detestabatur: quòd Bononiam per se ad defensionem infirmam, Galliæ regis uiribus tantùm defensum iri diceret: pro Florentinis uerò & ipsorummet potentia, & propriæ utilitatis gratia, nõ minus quàm pro Bononiensibus idem rex esset pugnaturus. Florẽtinos, etsi animo in

Gallia

Galliæ regem propensi essent, tamen ut prudentes, & status sui conseruãdi cupidos, neminẽ in illius gratiam in tantis motibus, armis tentasse, ne aliare illi adiumento fuisse, nisi q, ad Longobardiæ imperium tuendũ, idq; ex communi cum catholico rege atq; ipso fœdere, eum ducẽtis cataphractis iuuissent. Galliæ regi nihil gratius utiliusue fieri posse, quàm Florentinos cogere à partiũ æqualitate discedere, illorumq; causſam cum sua causſa coniũgere: summæ imprudẽtiæ esse quos rex nullis precib. ac promißis suas partes profiteri impellere potuit: eos ab ipsius regis hostib. ad id cõpelli, quod ille sua autoritate cõsequi nõ potuisset: concilium Pisis celebrari Florẽtinis molestißimũ esse, multis signis ab omnib. perspici, sibi uerò certò cõpertũ esse: nec aliã obcauſsã aßẽsos esse, nisi q, Galliæ regis postulatis, statim post Bononiæ defectionẽ factis, cũ nulla arma illi opposita in Italia cernerẽtur Cæsariscq; autoritatẽ cõcilio adiunctã esse certũ esset, & catholici quoq; regis consensus accedere crederetur, repugnare nõ sint ausi: se pari ratione scire Florentinos nõ laturos esse, ut sub eorũ imperio Galli milites morarentur: eis minari, aut eos irritare, ualde pernicioſum fore: imò contrà, mansuetudine cum eis agere, & quasi excusationes eorum admitterentur, præse ferre, utilißimum esse: tali namq; progressu, uel temporis successu, uel aliqua occasione id obtineri posse, quod nunc non esset sperandũ: uel saltem timore ad noua consilia capienda minimè compulsi, ita sopirentur, ut periculosis temporibus non nocerent: & parta uictoria, eam Florentinis reipublicæ formam præscribere, quam aptiorem censerent, in sociorum potestate fore. Pandulfi in hac causſa autoritatem minuebat,

quòd illum propriæ utilitatis gratia in Hetruria tam graue bellum, quo siue ab amicorum exercitibus, siue ab hostium copijs æquè omnes agri ac regiones uastarẽtur, minimè inchoari cupere animaduertebant: uerùm eius rationes uisæ sunt tam ualidæ, ut facilè Florẽtinos tunc non inuadere decretum fuerit: quod consilium, cõtentione non multos post dies inter Florentinos & cardinales orta, magis probatum fuit. Cardinales quemadmodum suprà dictum est, primis concilij actionibus nõ interfuerant, quoniã ad Sandoninum, siue ut Antistites qui ex Gallia ueniebant, siue quos Romanorum rex mittere promiserat expectarent, siue alijs de causis hæserant: quo ex loco cum diuersis itineribus abijssent, duos Hispanos qui Bononiensi itinere profecti erant, Pontifici reconciliari cupere fama fuit: quòd illos semper cum Aragoniæ regis legato, qui apud Pontificem erat, consilia habere cognitum esset: & quòd publicam fidẽ ut tutò Florentiæ manere possent, à Florentinis petierant obtinuerantq;, hanc opinionem augebat. Sed cum in Mugellanum agrum peruenissent, repentè Lucam uersus ut alijs coniungerentur iter ceperunt: siue quòd reuera sic semper in animo habuissent: siue quòd in Cruceio cardinali tandem antiqua ambitio plus potuerit, quàm recens metus: siue quòd ibi abdicationis suæ accepto nuncio, de concordia iterum cum pontifice sarcienda desperarit. Eodem tẽpore tres Galli cardinales, Maclouiensis, Alibrettus, & Belocasius, cumq; ijs Galliæ Antistites, pontremulensi itinere Apenninum superabant, quos ex Longobardia, ad eorum petitionem sequebantur trecenti Galli cataphracti, Odetto Foisseio Lautrechij regulo duce, cui à Cardinalibus concilij cu

studia

stodia erat demandata: uel quòd sine tali præsidio Pisis esse periculosum censerent: uel ut concilium Galliæ regis armis munitum, maiorem haberet autoritatem: uel quemadmodum aiebant, ut eos qui ipsorum decretis repugnare aut non parere auderent, cohibendi haberent facultatem. At Florentini hac re cognita, quæ donec copiæ in itinere fuerunt ipsos latuerat, Pisanorum in se odium considerantes, superiorē defectionem Carolo rege præsente & conniuente factā, quamq; Galli milites in Pisanum nomen propēsi fuissent memores: præterea ne militari insolentia aliqua grauis cōmotio oriri posset ueriti: sed multo magis ne si Galliæ regis copiæ Pisas uenirent, fieret (occulto fortasse regis consilio) ut Hetruria esset belli sedes, in tanta urbe, tantum militū numerum non recipere decreuerunt. Itaq; statim regijs significarunt, eam oram, ob angustiam et sterilitatem uix multitudini quæ ad concilium conueniret alendæ, nedum alijs accipiendis idoneam esse: cumq; ea urbs ab ipsis ita gubernaretur & custodiretur, ut Cardinales in ea sine ullo uel foris, uel intus periculi metu commorari possent, militum nihil opus esse præsidio: & Maclouiensi Cardinali, cuius uoluntatem in his rebus Galli sequebantur, se milites Pisas non admittere statuisse indicarūt: qui uerbis assensu simulato, ab alia parte milites separatim, & quamminimo strepitu fieri posset progredi iubebat, ratus ubi Pisas propius accessissēt aut ui, aut arte, aut Florentinis tanta cum regis iniuria prohibere minimè audentibus, in urbem sese immissuros: sed cum rex, se ne Pisas progrederentur, annuere, apertè respondisset, Florentini ad Maclouiensem Cardinalem superbiæ illius parem miserunt legatio-

nem, Franciscum Victorium, qui illum certiorem faceret, si cardinales cum armis fines ipsorum ingrederentur, se eos non modò Pisas non admissuros, sed tanquam hostes persequuturos: atq; eodem modo si Gallorũ equitatus Apenninum Hetruriamúe attingeret, quoniã censerent id non aliam ob causſam fieri, quàm ut clàm, uel aliqua fraude Pisas occuparẽt: qua legatione motus cardinalis, copias retrocedere iussit: Florentini, ut cum eo præter Lautrechij & Castilionæi copias centũ & quinquaginta hippotoxotæ manerent, permiserunt. Cardinales omnes Lucam conuenerunt: cui urbi Põtifex hac de causſa sacris interdixit: ubi Cosentino, qui intra paucos dies supremum suum uidit diem, ægro relicto, reliqui quatuor Pisas contenderunt: nec lætis magistratuũ animis, nec multitudinis reuerentia obseruantiaúe acceptis: quoniam Florentinis eorum aduentus erat molestissimus: & concilij causſa Christianis populis, nec grata erat, nec alicuius precij: nam etsi ecclesiæ corrigendæ color esſet honestissimus, maximeq; utilis, imò uniuersæ Christianæ reip. non minus necessarius quàm gratus, tamen autores ambitione moueri, & rerum fragilium cupiditate irretitos, communis boni specie de priuatis commodis contendere, eosq; (quicunq; tandem illorum Pontifex fieret) non minus correctione egere, quàm ij, de quibus corrigendis agebatur: & præter sacerdotum ambitionem, principum & regnorum controuersias concilium excitasſe, & fouere, omnibus notum erat. Has Galliæ regem ad id procurandum impulisſe: has regem Romanorum ad consentiendum: has Aragoniæ ad id ipsum optandum excitasſe. Cum igitur cõcilij causſæ præcipuè armorũ imperiorumq; causſam adiunctã esſe palàm

palam animaduerteretur, pijs rerum religiosarum nominibus, bellorum, offensionumq; instrumẽtis, res profanas procurari populi perhorrescebant: ideo non solũ in ipso urbis ingressu manifestè apparuit commune odium atque contemptus, sed in ipsius concilij actionibus apertius. Sacerdotibus namq; ad primam sessionem in præcipuum urbis templum conuocatis, nemo religiosus interesse uoluit: & illiusmet templi sacerdotes, cum Patres uellent conciliorum ritu, sacra quibus diuini spiritus numen inuocatur peragere, apparatus eis commodare recusarunt: deinde ad maiorem audaciã progressi, clausis templis aditum prohibuerunt. Quæ cum cardinales Florentiæ per suos quæsti essent, templa instrumentaq; ad sacra peragenda destinata, illis minimè negari debere imperatum fuit: ea tamen conditione, ne sacerdotes interesse cogerentur: his penè inter se repugnantibus decretis ex ciuium dissensione manantibus, quibus hinc concilium in suas urbes recipiebant: illinc idipsum contemni permittebant, uno eodemq; tempore & pontificem offendebant, & Galliæ regi non satisfaciebant: idcirco cardinales Pisis sine armis morari periculo minimè carere rati, concilijq; autoritatem in urbe quæ ipsorum decretis non parêret imminui, quam primum concilij fundamenta iecissent, inde discedere cogitabãt: uerum casus quidam, qui quamuis fortuitus, habuit tamẽ ex mala hominum affectione principium, eos accelerare coegit: nam cum Gallus quidam miles meretrici publico in loco nescio quam iniuriam intulisset, à circunstantibus clamore sublato, multi Galli tam milites, quàm cardinalium, reliquorumq; Antistitum familiares, cum armis ad rumorem nec nõ multi Pisani po-

pulares & Florentini milites cucurrerunt: & illis gallicum nomen, bis uerò Marzochi, quod est reipublicæ Florẽtinæ Leonis insigne, acclamantibus, cœptum est inter eos acre certamen: sed Gallorum ac Florentinorũ ducum concursu, multis iam utrinq; uulneratis, & inter ceteros Castillioneo, qui ab initio sine armis ut periculũ auerteret, & Lautrechio, qui eandem quoq; ob caussã aduolarat, quamuis uterque leuiter uulneratus, tumultus tandem sedatus fuit. Hic autem casus, cardinales qui fortè eadem hora in propinquum Michaelis templum conuenerant, tanto terrore repleuit, ut postero die secunda habita sessione, qua concilium Mediolanum trãsferre statuerunt, summa celeritate ante quintum decimum ab aduentu ipsorum diem discesserint, ingẽti cum Florentinorum Pisanorumq; lætitia, nec minore Antistitum qui concilium sequebantur gaudio, qui se in locũ habitationum incõmoditate, multisq; alijs ex belli diuturnitate acceptis detrimentis, sacerdotum Gallorumq; delicatæ opiparæq; uitæ minimè aptum, uenisse ægrè ferebant: & multò magis, quia cum regio imperio contra propriam uoluntatem uenissent, loci mutationem & quemuis casum, quo concilium difficilius redderetur, produceretur dissolueretúrue exoptabant. Mediolani uerò populorum sibilis atq; odio ubiq; cardinales persequente, eadem uel maiora impedimenta inuenerunt: quoniam Mediolanẽsium sacerdotum natio, quasi eam urbem non ecclesiæ Romanæ cardinales ubiq; ferè honorati, ac penè pro numinibus culti ingressi essent, sed homines profani, & execrandi statim per se à sacris peragendis abstinuit: cumq; in publicum prodirent uulgus palam illis imprecabatur, incompositisq; gestibus

ac

ac uerbis contumelioſis eos accipiebant, præſertim uerò Crucecium cardinalem, qui huius rei autor habebatur, quiq; quòd in poſtrema Piſis facta ſeßione concilij præſes factus eſſet, magis erat ominibus inuiſus. Per omnes uias plebis murmura exaudiebantur: concilia, fauſtas precationes, pacem, concordiam adducere ſolere: hoc imprecationes, bella, diſcordiasq; adferre: alia concilia ad remp. chriſtianam diſſidentem copulandam cõuenire ſolere: hoc ad copulatam diſſipandam eſſe conuocatum. Huius peſtis contagium in omnes, qui eos acciperent, qui parerent, qui fauerent, qui quouis modo cum illis uerſarentur, quiue audirent aſpicerentue manare: nec ex illorum aduentu aliud quàm ſanguinem, famem, peſtilentiam, & tãdem corporum animorumq; perniciem expectari poſſe. Hos penè iam ſeditioſos ſermones cohibuit Gaſto Foiſſeius, qui paucos menſes ante Longauillæ diſceſſum, Mediolanenſibus cum imperio exercituiq; præfectus fuerat: grauißimis enim legibus ſacerdotes ſacra munera obire iterum, & populum in poſterum modeſtè loqui coegit. His difficultatibus parum feliciter concilij auſpicia procedebant: cardinaliũ uerò ſpes illud multò magis turbabat, quòd Cæſar procraſtinando, nec Antiſtites, nec procuratores mittebat, quamuis præter tot antea facta promiſſa, cardinali Seuerinati ſe miſſurum confirmaſſet, Galliæq; regi continenter confirmaret: imò eodem tempore, ſiue ut ſe excuſaret, ſiue ab alijs perſuaſus, ex ipſius dignitate non eſſe, propriorum regnorum Antiſtites ad concilium Piſanum mittere, niſi totius quoq; Germaniæ nomine idẽ fieret, Germaniæ Antiſtites Auguſtam Vindelicorum, ut qua ratione in illius concilij rebus progrediendum

esset in commune deliberaretur, conuocauerat: Gallis tamen se hac ratione ut omnes mitterent effecturũ asseuerans. Angebat quoq; regis animũ consiliorũ in Cæsarem uarietas: nã præter tarditatẽ in concilij rebus declaratam, concordiæ cum Venetis ineundæ sermonibus, de qua multis pollicitationibus pontifex atque Aragoniæ rex satagebant, palàm aures accommodabat. querebatur præterea regem Aragonium non puduisse, tã apertè cameracense fœdus uiolare: & in hac recenti nõ compositione sed proditione, se uelut appendicẽ nominasse: & Galeatio Sanseuerino se tanquam pontificis hostem Romam iturum, uerùm sibi partem copiarũ, & maximam pecuniæ um rege suppeditante, proponebat: nec tamẽ hæc ea animi firmitudine, quin adhuc etiã eius postulatis admißis dubium esset, quid tandẽ esset incœpturus. In regis igitur animo solitæ cogitationes, curæq; pugnabant: si Cæsarem desereret, eum cum hostibus suis facturum: sin eum sustineret, illius amicitiam ingenti precio empturum: quæ res quẽ fructum esset paritura ignorabatur, quod ex rebus præteritis illud auertebatur, sæpenumero plus ei malã administrationẽ nocere, quàm iuuarent uires. His fluctibus rex agitatus, utræ res secũdæ ne, an aduersæ Cæsaris, magis sibi essent nocituræ, apud se constituere non poterat. Eius dubitationẽ Catholicus rex quantum poterat augebat, & quò eius bellicos apparatus remoraretur, sociorum arma quietura esse dicebat: idem quoque ijsdem de causßis rex Angliæ faciebat: qui Galliæ regis oratori ea de re cum eo agenti se fœderi romano assensum esse negauit: & fœdus quod cum rege haberet, se seruaturum affirmauit: eodemq; tempore Tiburtinus episcopus pontificis nomine

ne pacem proponebat, modò rex concilio fauere desisteret, & Bononiæ patrocinium desereret: quibus conceßis, se pontificem nihil noui in eum moliturum, uelle præstare pollicebatur. Regi minus pax uel iniquis legibus quam belli pericula sumptusq;, qui & hosti resistendo, & Cæsare sustentando penè ingentes apparebāt subire, displicebat: tamen quòd ab Aragoniæ rege, armorum terrore penè ad hoc cogeretur, indignabatur: mouebat etiam quòd pontificem, Bononia recepta, & concilij metu liberatum, pacem seruaturum esse, difficilè sibi promittere posset: quòdq; dubitaret, ne si propositis legibus se assensurū ostenderet, pontifex, ut aliàs fecerat, pedem referret: atq; ita sua dignitate læsa, existimationeq; imminuta, Cæsar, quòd se in bello cum Venetis derelicto, ipse pro se tantùm pacem facere uoluisset, iniuria affectum se censeret. Ideo Tiburtino episcopo, nolle se Bononiam aliter sub pontificatu esse, nisi quemadmodum olim solebat, disertè respōdit: eodemq; tempore, ut cum Cæsare, qui Brunechij erat, quod oppidum Tridento non longè abest, certum aliquid constitueret, Andream Burgium Cremonensem, Cæsareum apud se oratorem, qui à se ei omnia polliceretur confestim ad eum misit: quo tempore nonnulli Cæsaris imperio subiecti ex Tirolēsi comitatu, Batistenum ualde munitum castellum in Caldorensis uallis aditu occuparūt. Pacis consilijs penitus interruptis, prima regis cogitatio fuit, ut quamprimum Palicia relictis Veronæ, ad Cæsarem ob discessum suum iratum mitigandum, tribus peditum millibus, reliquas copias in Mediolanēsium fines reduxisset, nouis peditum delectibus habitis, omnibusq; copijs simul coniunctis, in Aemiliā, antequam Hispani

appropinquarent, duceret, uel totam uel partem à suis occupatum iri sperans, deinde aut ulterius progredi prout se occasiones darent, aut bellum in uernum tempus usque in alieno agro gereret: quo dein tempore, si ipsemet totis regni uiribus in Italiam transiret, ubique se hostibus superiorem forè sperabat. Quæ dum animo uoluit, essetq; in decernendo tardior quàm occasiones fortè postularent, regemq; à multis apparatibus præcipuè à nouis peditibus conscribendis, ipsius à sumptibus alienissima natura retraheret, suborta est de Heluetiorum motibus suspicio: de qua gente, quoniam sparsim multis in locis facta est mentio, admodum è re uidetur, ac penè necessarium, separatim disserere. Suizzeri ijdē sunt quos ueteres Heluetios appellabant: hæc gens editiora montis Iuræ loca qui nunc Sancti claudij dicitur, Brigæ, & Gothardi tenet: homines natura feroces, rusticani, & ob agri sterilitatem potius pastores, quàm agrorum cultores. Quondam Austriæ principibus paruerunt, uerùm eorum excusso dominatu, iam dudum se in libertatem uindicarunt: proprijs legibus uiuentes, nullum obedientiæ signum uel Cæsaribus, uel alijs principibus præstant: sunt in tredecim siue populos, siue pagos, quos Cantones uocant, distributi, qui suis singuli magistratibus, legibus, ac institutis utuntur. Quotannis uel sæpius, prout necessitas poscit, in unum locū, quem modò hunc, modò alium pagorum primi eligunt: congregati, de communibus rebus deliberant: hos conuentus ex Germaniæ usu Dietas appellant, in quibus de bello, de pace, de fœderibus, de eorum qui ex publico decreto milites sibi concedi, aut uoluntarios permitti petunt,

tunt, postulatis, ac deniq; de rebus ad omnes spectantibus, agitur. Cum publico decreto milites concedunt, ipsi è suis aliquem omnium copiarum præfectum legũt, cui communi omnium nomine cum insignibus uexillum datur. Huius tam feræ, tamq; incultæ gentis nomen, concordiæ, & armorum gloria illustrarunt: quibus à natura insita ferocitate, & militari in seruandis ordinibus disciplina, non modò suam regionem fortiter defenderunt, uerumetiam militiam extra suos fines summa cum laude exercuerunt: quæ proculdubio longè maior extitisset, si proprij imperij caussa, non autem stipendijs atque ad aliena imperia propaganda eam exercuissem: & si generoso animo præstantiores fines quàm pecuniæ studium sibi proposuissent: cuius amore eneruati, occasionem qua toti Italiæ potuissent esse formidabiles, amiserunt: cum enim nunquam nisi uelut mercenarij milites fines suos egrediantur, nullum publicum ex uictorijs fructum retulerunt: lucri cupiditate in bello immoderatis mulctis imponendis, aliaq; ex alijs petendo penè intolerabiles facti: præterea in commercijs, & eorum quorum stipendijs militant imperijs exequendis, admodum morosi, & contumaces. Domi qui sunt inter eos præcipui, à muneribus pensionibusq; à principibus accipiendis, ut in conuentibus illorum partibus faueant, easq; sequantur, non abstinent: quare dum publicas res ad priuatam utilitatem referunt, pecunijs student, largitionibus obnoxij fiunt, paulatim inter ipsos discordiæ irrepsere: quibus factum est, ut dum non omnes, quod in comitijs maiori parti probatum fuerat, ratum habere inciperent, proximis annis ciuile inter ipsos bellum summa cum autoritatis,

quam sibi apud omnes comparauerant, diminutione exarserit. Infra hos sunt nonnulla castella & uici, quorũ incolæ quòd ualles incolant, Vallesij appellantur: hi numero, autoritate, uirtute, communi omniũ iudicio Heluetijs inferiores sunt. Est & alia gens hisce duabus editiora alpium iuga incolens, Grisones uulgò appellati, Latini Rhætos nominant: hi tres Cantones siue Curias habent, ideóq; trium fœderum domini dicuntur: Gentis caput Curia uocatur: Heluetiorum plerunq; socij sunt: cum ijs unà in bello proficiscuntur: ac penè ijsdem institutis & moribus utũtur: bellica uirtute Vallesijs præferuntur, Heluetijs autè, nec numero, nec uirtute pares habentur. Itaque Heluetij cum nundum à maiorum institutis longius discessissent, pontificis impulsu, ut in mediolanensem agrum descenderent se comparabant: hunc motum non ab omnium populorum communi consensu oriri, sed Suitenses, Friburgenses q; eius autores esse spargebant: quòd illi quererentur, tabellarium suum, dum per mediolanensem ditionem iter faceret, à Gallis militibus fuisse interfectum: hi quòd alias priuatas iniurias se accepisse dicerẽt. horum ac totius pariter gentis publica consilia, etsi antè ad regis aures peruenerant, non tamen eum, ut eius familiares assiduè hortabantur, & ut amici quos inter ipsos habebat obtineri posse spem faciebant, ad eos conciliandos impulerant, consueta difficultate, quo minus ueteribus illorum pensionibus, frãcicorum adderet uicena millia, quæ summa aureorum numũm dena millia efficere non potest, retentus: sicq; ob minimum precium, eam amicitiã quam pòst sæpius inæstimabili auro redemisset, recusauit: illos uel non moturos, uel si mouerent, quoniam pedestri militiæ

militiæ aßueti, equitibus ac tormentis carerent, parum obßturos perßuaßus. Præterea (iam enim Nouember aderat) ea tẽpeßtate flumina redundare, ipßis ueròpontes nauesq; deeße, cõmeatum totius mediolanenßis imperij Gaßonis Foißei iußo, in loca munita repoßitum: uicina oppida bene cußodiri: ipßis in campeßtribus locis equitatum opponi poße: quibus impedimentis neceßario futurum, ut ßi uenirent, intra paucos dies recedere cogerẽtur: & tamen Heluetij his difficultatibus minimè territi, Vareßum in alpium faucibus caßellum deßcendere cœperant: quo in loco perpetuò augebatur numerus: ßecum habebant ßeptem campeßtria curulia tormenta, aliaq; minora non pauca equis impoßita: nec prorßus à commeatu erant imparati: quorum aduentũ multo magis formidabilem reddebat, quòd Gallis militibus ßolito licentioribus factis, eorum imperium populis non mediocriter graue eße inciperet: quoniam rex auaritia detentus, pedites comparari noluerat: nec equitatus qui tunc in Italia erat, quiq; non ultra mille & trecẽtos cataphractos ducentosq; nobiles continebat, totus Heluetijs opponi poterat: cum pars in Veronæ Brixiæq; præßidijs eßet, & Foißeius denuo ob Medicei Cardinalis & M. Antonij Columnæ ad Fauentiam aduentum, ducentos cataphractos mißißet: ubi etßi cõßcriptos pedites nõ haberent, tamen tum ob ciuium factiones, tum quia illis diebus arcis Saxillioniæ præfectus, quod caßellũ in Bononiæ montanis eßt, ßponte eam arcem legato dedideràt, hoc præßidium eò mittere neceße uißum fuerat. Vareßio Heluetij per præconem ad bellum regio uicario indicendum miserunt: qui cum paucos equites, quòd eis comparandis tempus deßuißet, ßecum habere t, nec plus

quàm duo millia peditum, nec tamen alios conscribere, ne regi displiceret, auderet, Assaronẽ qui tredecim milliaria Mediolano distat, uenerat, haud quidem pugnandi animo, sed eorum latera ut cõmeatu eos prohiberet, persequendi, in quo solo cum inter Varesium Mediolanumq; nec flumina transitu difficilia, nec oppida quæ defendi possent inuenirentur, eos impediendi spes erat posita. Varesio Helueti iam usq; ad decem millia aucti, Galerate uenerant: & Gasto quem sequebatur Io. Iacobus Triultius, ad Lignanum quatuor à Galerate milliaribus consedit: quibus rebus Mediolanenses perterriti, proprijs sumptibus ad urbis præsidium pedites conscripserunt: & Theodorus Triultius munitiones refici curabat: & quasi exercitus Mediolanum se esset recepturus, pomœria ab interiori parte circa munitiones, quibus suburbia cinguntur, ut equitum esset aliquis usus, complanari fecit. Tamen Gasto Foisseius, cum quo erant quingenti cataphracti, & ducenti nobiles ex regia aula cum multis tormentis ante Galeratis oppidum se ostendit: quibus conspectis, Helueti instructa acie prodierunt: nihilominus quòd donec plures essent in loco aperto prælium nollent committere, statim intro redierunt: interea illorum numerus continenter augebatur: quare cum prælium non amplius recusare statuissent, ad Busti um ubi centum erant cataphracti uenerũt, qui impedimentis cum parte equorum amissis, uix se ipsi cõseruarunt. Galli tandem semper prout illi ulterius progrediebantur retrocedentes, in Mediolani suburbia se receperunt, ita ut incertũ esset ad ea ne defendenda uellent consistere, an secus: aliud enim illorum uerba sonabãt, aliud arcem commeatu solicitè munire declarabat.

Appro

Appropinquarũt deinde Heluetij ſuburbijs ad duo mil liaria, ſed timor iam uehemẽter remiſerat: equites enim Mediolanum reuocati, multiq; pedites, qui conſcribebã tur ſubinde aduentabant: & in ſingulas horas Molardus cum Vaſconibus, & Iacobus cum Germanis peditibus, alter Verona, alter Carpio accerſiti expectabãtur: & hoc tempore Heluetiorum ad ſuos magiſtratus literæ, quibus Gallorum uires tenues eſſe ſignificabant, à Põtifice ſe nullos nũcios accepiſſe mirabantur: nec quid uenetus exercitus faceret ſcire: ſe nihilominus ut conſtitutũ fuerat progredi, interceptæ fuerunt. Erant iã numero ſedecim millia, & Montiã uerſus deflexerãt, quæ nihil tentata, ſed magis ad Abduam fluuium accedentes Gallis ſe tranſitum tentãre uelle metũ incutiebant: ideo ut oppidi & pontis oportunitate illos tranſitu prohibe rent, ad Caſſianum pontem iaciebant: ubi dum morãtur unus ex Heluetiorum ducibus, impetrata prius publica fide, Mediolanum uenit: qui menſis unius ſtipendium tõtius exercitus Heluetij nomine poſtulauit: quod ſi obtineret, eos domum redituros pollicebatur: ſed cum longè minor ſumma eſſet oblata, re infecta abijt: ac ſequenti die, cum longè maioribus poſtulatis redijt, & quãuis longè maiora quàm priori die illi eſſent oblata, tamen ad ſuos reuerſus, ſtatim præconem qui Heluetios nullã iam concordiam uelle ſignificaret, remiſit: & poſtero die contra omnium expectationem Comum uerſus profecti, in patriã redierũt: ſic utrum ad Mediolanum inuadendum, an in alium locum profecturi deſcendiſſent, quamúe ob cauſſam, nulla manifeſta difficultate impediti reuerſi eſſent: uel cur cum domum redire uellent, pecuniam præſertim petitam non accepiſſent, hominum

arbitrio iudicãdum reliquerunt. Vtcunq; se res habeat, illud notum est, dum se reciperent, duos Pontificis ac Venetorum nuncios superuenisse, qui si prius ueniissent, fama fuit Heluetios non fuisse discessuros. Nec dubiũ erat quin si eodem tempore, quo illi in Mediolanensium fines peruenerunt, Hispani prope Bononiã fuissent, Gallorum res quòd tot locis, periculis occurrere minimè possent, subita ruina concidissent: quo periculo rex, id quod antea ratione non præuiderat, experientia edoctus, antequam de eorũ reditu certior esset factus, Foisseio ut ad eos conciliandos nulli pecuniæ parceret mandauit: cumq;, etiamsi Heluetij conciliarentur, quin sibi esset ualidus impetus sustinendus iam non amplius dubitaret, omnem equitatum quem in Gallia haberet, præter ducentas lanceas quas in Belgis retinuit, alpes transire imperauit: nouum præterea Vasconum supplementum misit: Foisseio exercitum Italis ac Germanis peditibus compleret mandauit. Vehementer quoq; Florentinis quorum auxilia cum in propinquis locis bellũ esset gerendum, & pontificij imperij ex illorum finibus turbandi, hostiliq; exercitui si Bononiæ appropinquasset commeatus aliaq; commoda adimendi opportunitate magni erant momenti, ut apertè totisq; uiribus secum ad bellum gerendum concurrerent instabat: quod rerum præsentium necessitas, aliud quàm parua uel dimensa auxilia, uel ut se intra fœderum limites continerẽt postularet: neq; unquam maiorẽ sui deuincendi occasionem ipsos habituros, neque præclarius beneficium, & cuius memoria magis in perpetuum ad posteros suos permanaret conferre posse: præterquam quòd si rem diligentius expenderent, dum se tuerentur & iuuarent,

eos

eos propriam cauſſam tueri, ac iuuare: quoniam poſſet certò cognoſcere, quantum eſſet Pontificis in ipſos odium, quanta Catholici regis in ea ciuitate dominatum prorſus ſibi obſequentem conſtituendi cupiditas. Florentiæ uerò multi ſecus ſentiebant, ſumptibus in præſentia parcendi ſuauitate obcœcati, quid futurum tempus ſecum ferre poſſet non cogitabant: in alijs ualebat recordatio fidem & opera illius recip. nec ab hoc rege, neq; à Carolo ulla remuneratione unquam fuiſſe compenſata: quodq; ut Piſas recipere eos non prohiberet, magno precio ipſis uendidiſſet: quo exemplo eius promiſſis & pollicitationibus non eſſe habendam fidem: nec quocũque illum beneficio afficerent, gratus ut eſſet ullo modo expectandum: idcirco non paruæ temeritatis eſſe id bellum ſuſcipere: quod ſi infauſtos exitus haberet, omnium malorum plus rata portione laturi eſſent: ſi proſperè ſuccederet, ne minimam quidem commodorum partem percepturi. Sed maioris erant momenti qui uel odio, uel ambitione, uel alterius adminiſtrationis cupiditate, iam dictas rationes extollentes, nouasq; adducẽtes, Vexillifero ſe opponebant: præſertim illa ſi medij eſſent, neutrarum partium odium in ſe concitaturos: neque cuiuis duorum regum iuſtum querendi anſam daturos, quia nec regi Galliæ alia, quàm trecentorum ad propria regna tuenda grauis armaturæ equitum auxilia deberent, quæ iam præſiterant: nec id Aragoniæ regi moleſtum eſſe poſſe, qui non paruum lucrum duceret, ſi ſe huic bello non immiſcerent: imò ſemper laudari, & in maiori precio haberi eos, qui fidem ſeruant: præſertim quia hoc exemplo, ſibi quoque ſi opus eſſet, id quod pactione cum Galliæ rege, & cum ipſo æquè

facta, promissum erat, nos seruaturos esse speraret. Si ita se gererent, & fortè inter principes pax oriretur, ciuitas ab utroq; nominaretur & conseruaretur: sin uerò unus uictoria potiretur, cum se non læsum existimaret, nec peculiaris odij causſam haberet, illius amicitiã eadem pecunia, & fortasse minori quàm in bello expensuri fuissent, redimere non fore difficile: qua ratione magis quàm armis sæpe maiores ipsorum libertatem conseruassent: si secus agerent, uigente bello aliorum causſa, nullaque impellente necessitate, grauissimos sumptus esse laturos: quòd si aduersa pars uictoriam consequeretur, patriæ libertas atque salus in apertissimo discrimine esset futura. Sed alia prorsus erat Vexilliferi sententia, qui arma pro rege Galliæ sumi reipublicæ magis salutare esse censebat: eamque ob causſam antea concilio fauerat, & Pontifici indignationis materiem subministrauerat: ut ciuitas ab illo prouocata, uel in suspicionem coniecta, ad hanc sentẽtiam penè cogeretur: hoc autem tempore in ocio, belli quod in ipsorum finibus inter tot potentiores principes gereretur, euentum expectare, non nisi perniciosissimum consilium esse posse ostendebat: alieni autem belli spectatores esse, tunc laudari solere, ob idq; multas molestias & sumptus euitari, cum uires non adeo sunt tenues, ut utrusuis partis uictoria sit metuenda: tunc enim securitatem, & sæpenumero illorum defatigatio imperij augẽdi facultatem adfert: neque neminem læsisse, nemini iustam querelarũ causſam dedisse, tutũ esse fundamentũ: rarò enim, ac fortasse nunquã uictoris insolentiam, iustitia, prudentesue cogitationes cohibẽt: nec magnos principes, cum quod optãt illis denegatur, his rationibus mi-

nori

nori se iniuria affectos existimare, imò illis omnibus qui ipsorum uoluntatē non fuerint secuti, cumq; fortuna eorum proprias fortunas nō coniunxerint, irasci solere. regem Galliæ, cum inter tot pericula derelictum se cōspexerit, cum facta spei, quam in Florentinos collocauerat, ijs quæ sine dubio de illis sibi spōderet, ijs quæ ab ipsismet toties confirmata & prædicata fuissent, nō respondere animaduerterit, nō se læsum existimaturū credere stultum esse: longè stultius si Pontifex atq; Aragoniæ rex victores forent in eam remp. victoria immoderatè nō usuros sibi persuadere: alter insaturabili odio, uterq; dominatū qui ex ipsorum arbitrio geratur cōstituendi cupiditate, rati liberam ciuitatem semper magis erga Gallos, q̄ erga se propensam fore: hoc aperte ex eo cerni posse, q. Pōtifex Catholici regis cōsensu, Cardinalē Medicem exercitus legatū destinarit. Mediū igitur esse, nihil aliud præ se ferre, q̄ victoris prædæ se exponere: quòd si alteri illorum adhærerent, saltem ex illius victoria securitatem ac tutelam, præmium rebus in tanta pericula redactis maximum consecuturos: & si pax fieret meliorem sortem habituros: cui autem parti adhærendum esset disputare, superuacaneum uideri: nemini dubium esse, quin uetus amicitia, à qua si resp. nullam remunerationem gratiamúe accepisset, saltem sæpius & defensam & conseruatam fuisse, potius sit sequenda, q̄ nouæ experiundæ, quæ semper infidæ, semper suspectæ forēt. Hæc uerba à uexillifero incassū fundebātur: ipsius sententiā ijs præsertim impediētibus, quib. Galliæ regē illius opera Florentinorū societatem acceptam referre molestum erat, in quibus cōtentionibus altera parte alterius sententiā impugnante, nec unā partem profiteri,

nec prorſus medios eſſe deccrnebatur: ex quo ſæpe incerta conſilia, ſententiæq; inter ſe repugnantes oriebãtur, quæ nec gratiam, nec meritũ ullum apud aliquem promerebantur: imò hac uarietate progreſſi, ſummo cũ regis Galliæ dolore, FRANCISCVM GVICCIARDINVM, qui has Hiſtorias conſcripſit, Iuris conſultum, adeo iuuenem, ut per ætatem patrijs inſtitutis ei ad nullum magiſtratum gerendum aditus pateret, legibus ſolutum ad Aragoniæ regẽ oratorem miſerunt: nec tamen ei huiuſmodi mandata dederunt, quæ ulla ex parte ſociorum animos irritatos mitigarent. Sed non multo pòſt Heluetiorum in patriam reditum, Hiſpani ac pontificij milites in Galliam togatam ingredi cœperant: ad quorum aduentum omnia oppida quæ Ferrarienſis cis Padum poſſidebat, excepta Baſtia ad Genioli foſſam poſita, ſola præconis petitione audita, deditionẽ fecerunt: uerùm quia nondum omnes copiæ ac tormenta, quæ Prorex Imolæ expectabat, in Galliam peruenerant, uiſum eſt, ne tempus fruſtra tereretur, ut Petrus Nauarrus qui Hiſpanis peditibus imperabat, ad Baſtiæ expugnationem contenderet: qui cum tribus curulibus tormentis eam petere cœpiſſet, & expugnationem opinione difficiliorem, quòd bene eſſet munita, & à centũ quinquaginta peditibus ſtrenuè defendi reperiſſet, ut milites foſſas aquis plenas trãſire facilius poſſent, binos põtes fieri curauit: quibus tertio obſidionis die, qui fuit anni undecimi ſupra milleſimũ quingenteſimũ ultimus
1512. dies, cõſtructis, tãto impetu oppugnationẽ agreſſus eſt, ut poſt longũ acreq; certamẽ, pedites mœnibus ſcalarũ adminiculo cõſcenſis, penè omnibus præſidiarijs cũ Veſtitello eorũ duce interfectis, tandem oppido potiti ſint.

Petrus

Petrus Nauarrus Bastiæ Ioannem Vitellium, qui eam tormentorum ictibus adeò debilitatam asserebat, ut sine noua reparatione defendi non posset contradicentē, cum ducentis peditibus reliquit: sed uix dum ad proregis castra redierat, quum Ferrariensis dux cum nouem maioribus tormētis cò profectus, tanta ui adortus est, ut exiguo illo loco in multis partibus discerpto, eodem die partim in ipsa pugna, partim ut suorum cædem ulcisceretur, pòst duce cum omnibus militibus interfectis eam recuperarit: ipse autem caput lapide percussus, galeæ beneficio est conseruatus. Interea omnes tam Pontificis quàm Hispani copiæ Imolam conuenerant, militum numero ac uirtute, & ducum fortitudine potentes: quoniā pro Aragoniæ rege erāt (sic fama ferebat) mille grauis armaturæ, octingenti leuiores equites, & octo millia Hispanorum militum, & præter Proregē ipsum, multi regni neapolitani principes, quorum fama armorumq; peritia clarissimus erat Fabritius Columna qui legati nomen obtinebat, propterea quòd Prosper Columna, quod in bello proregis imperio ipsi parendum esset, indignatus ire recusauerat. Pontificij erāt octingenti grauis, totidem leuis armaturæ equites, militum Italorum octo millia, Marco Antonio Columna, Ioanne Vitellio, Malatesta Balione Ioānispauli filio, Raphaelo Paccio, alijsq; ducibus, qui omnes Medicei Cardinalis legati imperio subiacebant: neq; præfectum habebant, quoniam Termini dux, uelut Aragoniæ regis familiaris à Pontifice copijs suis præfectus, dum castra peteret, ad Ciuitatem castellanam erat mortuus: & Vrbini dux hūc gradū obtinere consuetus, siue quòd sic Pontifici uisum fuisset, siue quòd in pontificio præsertim regno, Proregi om-

nium totius fœderis copiarum imperatori parere sua persona minimè dignum existimaret, non ueniebat. His copijs, tormentis penè omnibus ex regno neapolitano conuectis, abūdè instructis, ad Bononiam castra locari decretum fuit: non quòd rem ob Gallorum in auxilijs submittendis facultatem admodum difficilē non cognoscerent, sed quia nihil aliud geri poterat, quod maiores difficultates impedimentaq; non haberet: cum tantis copijs in otio uersari, nimis manifestum metum arguebat: & Pontificis talis erat ardor, ut quicunq; difficultates expendendas proposuisset, is causſam dedisset ut iam Hispanorum artes fraudesq; apparere credidisset, & quereretur. Quare Prorex, castris motis, inter Lidicē fluuium Bononiamq; consedit: ubi rebus ad urbis oppugnationem necessarijs comparatis, riuisq;, qui ex Rheno Sapiq; fluminibus Bononiam intrant, auersis, mœnibus appropinquauit, maiore copiarū parte inter montem & uiam quæ Bononia in Flaminiam tendit, quòd ab ea parte commeatus oportunitatem haberet collocata. Inter Rheni pontem in Amilia uia, qua in Insubriam itur, positum, & Felicianam portam in eadem uia, Fabritius Columna cum primo agmine, in quo erāt septingenti grauis, quingenti leuis armaturæ equites, & peditum legio, castra posuit, quo facilius Gallorū, si fortè mitterent, auxilia impedirent: & ut montes in potestate haberēt, copiarum partem in diui Michaelis in Bosco, ut appellant, æde imposuerunt, qui locus admodū proximus urbi uniuersæ imminet: ædē similiter D. Mariæ in monte occuparunt. Bononiæ præter populum bellicosum (etsi fortè magis consuetudine quàm natura) & aliquot equites ac pedites à Bentiuolis comparatos, ue-

nerant

nerant à Foisseio duo Germanorum peditum millia, & ducenti cataphracti Odetto Foisseio et Iuone Alegrio, claris ducibus: hic quidē ob longū bellicæ rei usum, ille ob generis nobilitatem, & quia militaris in eo indoles eluccebat: erant & duo alij duces, Faietta, & Vincentius cognomento Grandiabolus: & tamē, ob amplum urbis ambitum, situ montem uersus admodum incommodo, cum nulli munitionum apparatus, præter eos qui ob præsens periculum repentè facti erant, adesset: multi de nobilitate ac populo Bentiuolis suspecti, & uetus Hispanorum peditum in oppugnationibus eximiæ ob agilitatem leuitatemq; uirtutis laus recenter ad Bastiam Genioli confirmata: quibus de causis defensionis spem magis in auxilio à Foisseio promisso, quàm in proprijs uiribus collocabāt. Animos uerò eorum hostium tarditas non parum confirmauit: qui nouem dies circa mœnia uersati sunt ociosi, antequam quidquam adorirētur, nisi quòd quatuor minoribus tormentis, „quos sacros & colubrinas uocant, ad Michaelis fanum collocatis, casu, et sine certo scopo, nisi ut homines atq; ædificia læderent, in urbem iaculari cœperunt: uerùm ijs ictibus hostes nō lædi, nec aliud fieri quàm pulueremglobosq; inutiliter consumi, experientia edocti, citò abstinuerunt. Tantæ tarditatis caussa fuit quòd eo die quo castra posuerant, Foisseium Finale profectū, undiq; copias colligere compererant: & ueriſimile uidebatur, ut etiam fama ferebat, illum quantum regijs rebus noceret, quantumq; de existimatione tam oportunæ ciuitatis iactura detraheret animaduerso, eius conseruandæ gratia omnia pericula subiturum: quapropter, non modò qua in parte facilius, & cū maiore expugnationis spe tormenta librari

possent, uerumetiam qua ratione Gallorum auxilium, quo minus ingrederetur prohiberi, necessariò disputãdũ erat. Ideo prima sentẽtia fuit, ut Fabritius Columna, commeatu prius comparato, ad alteram urbis partem transgressus, in colle qui Mariæ mõtanæ subiacet castra poneret: ex quo loco ijs qui Bononiam ingredi uellent, facilè posset occurrere: nec tantum à reliquo exercitu distaret, quin aliquo ingruente periculo, posset in tempore adiuuari: eodemq; tempore, ex ea parte ubi castra habebant, uel parum remoto loco, urbs tormentis peti inciperet: atq; huius sententiæ autores illud afferebant, credibile non esse, cum ex copiarum salute, omniũ quæ Galli in Italia possiderent conseruatio pendêret, Foisseium aliquid molituru ex quo ad pugnam cogi posset: neq; etiam, quamuis se id tutò facere posse cognosceret, cum omnibus copijs Bononiam uenturum, seq; Mediolanensis imperij non prorsus ab Heluetiorum motibus tuti, sed in maiore suspicione ne à Veneto exercitu inuaderetur, qui in Veronensium fines profectus Brixiæ minabatur, defendendi facultate priuaturum: sed postero die hæc sententia penè ab ijs omnibus qui probauerant, reiecta fuit: dum cogitant Gallos non uenturos minimè certum esse: qui si uenirent, primum agmen solum ad obsistendum non satis esse ualidũ, neq; id cõsilium quod tali fundamento niteretur, ut euariare ac mutare in hostium potestate esset, laudari posse: ideo à prorege Petri Nauarri sententia, quam cum eo solo communicauerat comprobata fuit: qui suadebat in quinq; dies commeatu comparato, præsidioq; tantum in Michaelis templo relicto, totum exercitum ad oppositũ urbis latus transire, unde hostilẽ exercitũ ingressu prohibere posset: cumq;

urbs

urbs ab ea parte non esset munita (quoniam nunquam inde oppugnationem timuerant) quinq; dierum spacio sine dubio expugnaretur: sed cum hoc consilium ad ceterorum notitiam peruenisset, nemo extitit, qui non ad alteram partem, in locum commeatu (qui totus ex Aemilia uehebatur, neq; alio sustentabantur) penitùs carẽtem exercitum traducere, adeò ut nisi quinq; dierũ spacio uictoria potirentur, dissolutum consumptúmue iri necesse esset, apertè improbaret: & quis (sic Fabritius Columna differebat) ille est, qui tam breui tempore eam sibi certò posit polliceri? & quomodo debemus, spe sua natura fallacissima, totq; casibus subiecta, in tantum nos discrimen conijcere? & quis non uidet fieri nõ posse, ut dimensis horis deficientibus, Bononia in qua populus est ingens, & multi milites à fronte posita, à tergo Gallis, & hostili regione, copijs nostris fame debilitatis, confusis, & consternatis, sine pernicie nostra nos hinc discedamus? Fuerunt etiam qui laudarent, ut maiore peditum numero primo agmini adiuncto, ultra Bononiam, ferè ad montis radices, inter Saragotianam & Felicianã portã, castris, uallo, aggeribus, alijsq; munitionibus septis, consisteret: & urbs ab ea parte percuteretur, ex qua non modò mœnibus & propugnaculis erat debilissima, sed etiam aliquot tormentis in monte collocatis, dum oppugnatio fieret, eorum qui iam dirutam partem tuerentur latera peti poterant: quod consilium quoq; uelut ad Gallorum aduentum prohibendũ minimè aptum, & periculosum reijciebatur: quoniam si inuaderentur, non poterat exercitus, etiam si montes obtineret, breuiori quàm trium horarũ interuallo illis opem ferre. In hac sententiarum diuersitate, cũ aliorum

consilia uel iure improbare facilius esset, quàm ea afferre quæ approbatione digna essent, duces tandem Vrbem, ab ea parte in qua metati erant inuadendam statuebant: ad id potissimum inter reliqua moti, quòd iam Foissium, quandoquidem tandiu distulerat, uenturum minimè putarent: idcirco & ut tormenta muris admouerent, solum æquare cœperunt, & primum agmen in aliorum castra reuocatum. At paulo pòst Gallicas copias Finale subinde augeri multis acceptis nuncijs, eamq; ob caussam priore mente redintegrato, sententiarum uarietas denuò pullulare cœpit: omnibus enim in hoc consentientibus, si Foissius appropinquaret, illum antequam Bononiam ingrederetur esse inuadendum, multi monebant: si tunc tormenta iam collocata à mœnibus essent retrahenda, eam rem multas exercitui difficultates impedimentaq; allaturam, quo quidem rebus in tam angustum locum redactis, nec periculosius, nec pernicios ius quidquam esse poterat: alij tot dies ociosè circa ea mœnia uersari, simulq; hostium qui intus essent animos confirmare, & ijs qui foris, auxilij ferendi spacium dare, rem esse non minus turpem quàm pernicios am adferebant: ideo tormentorum collocationem non amplius differendam: uerùm eo in loco unde citò retrahi, æquationemq; soli, quo Gallis obuiam iri posset adeò latam faciendam, ut tormenta simul & exercitus moueri possent: eorum qui urbem inuadendam monebant sententiæ, legatus, iam tot dilationes pertæsus: nec iam sine suspicione, quin hæc agendi ratio ab Hispanorum artificio ex ipsorum regis præscripto proficisceretur, cupidissimè adhærebat: querebaturq; si statim ab aduentu urbem

oppu

oppugnare cœpissent, iam fortasse ea potitos fuisse: iam non ultra errores esse cumulandos, nec hostili more ciuitatem obsidendam, & ab alia parte eius inuadendam metum signis declarandum: se quotidie tabellarijs & nuncijs à Pontifice urgeri, nec quid respondeat, prætexátue habere: nec leuibus promissis & spe amplius illum posse foueri. Quibus uerbis Prorex commotus, uehementer questus est, quòd cum ipse in armis bellicisq; exercitationibus non esset educatus, tot suis stimulis in præceps aliquod consilium conaretur impellere: totius orbis terrarum hisce consilijs causssam agi, nec tanta maturitate agi posse, quin maior requiratur. Pontificibus ac rebuspublicis moris esse, bella cupidè suscipere: suscepta cum sumptus & molestiæ mox graues esse incipiunt, nimis citò confici uelle: deliberationem relinqueret ducibus, qui eundem quem ipse animum haberent, sed belli peritia præstarent. Ad extremum Petrus Nauarrus cui prorex plurimum tribuebat, in tanti ponderis deliberatione, duorum triumue dierum rationem non esse habendam commemorauit: quocirca & ad Bononiæ expugnationem, & ad prælium cum hostibus conserendum necessarios apparatus faciendos: ut quod consilium Gallorum progressus darent sequi possent: duorum dierum interuallo nullum melioris sententiæ lumen affulsit: quoniam Foisseius, cui Centum Plebémque, & complura alia Bononiensis agri castella deditionem fecerant, adhuc Finale ut milites colligeret morabatur: qui cum in uaria loca essent distributi, nec pedites quos conscripserat tam citò uenirent, non sine tarditate colligebantur: quare cum iam ulterius differendi

nulla esset caussa tormenta tandem circiter triginta ulnis a D. Stephani porta, qua Florentia mitur, ubi murus ad portam Castellioneam quæ montes respicit uergens, angulum facit, dispositæ fuere: et simul Petrus Nauarrus, cuniculo castellioneam portam uersus, ad eam muri partem, ubi intra murum exiguum sacellum, Baracanum appellatum, extructum erat, agendo operam dabat: ut eodem tempore oppugnatione cœpta, in diuersa distracti, difficilius quàm si coniuncti unum tantum locum tuendum haberent, obsisterent: præterea Gallis obuiam eundi consilio non relicto, primum agmen in priora castra redire uoluerunt. Tormentis uno die muri ulnæ ad centum sunt dejectæ: turris quoq; portæ imposita usq; adeò quassata fuit, ut iam defendi nullo modo posset: utq; propugnatores eam deserere cogerẽtur: nec quicquam iam obstabat quo minus in urbem irruptio tentaretur, nisi quòd dum cuniculus perficeretur supersedendum censebant: quanquam parũ abfuit quin multitudinis temeritate eodem die inordinatè pugnaretur: quoniã aliquot Hispani pedites foramen in turri factum unis scalis ingressi, inde in domunculam ab interiore parte mœnibus coniunctam in qua nullum erat præsidium descenderunt: qua re à ceteris peditibus conspecta, ferè omnes sine ordine eò se conuertebant, nisi duces ad rumorem aduolantes cohibuissent: sed cũ qui intus erant, maiori tormento in eam domunculã librato, partem illorum interfeciissent, reliqui ex loco in quem inconsideratè ingressi erant, pedem retulerũt: & dum cuniculo perficiendo opera datur, exercitus et ipse pontibus faciendis, fossisq; fasciculis replendis operam dabat: ut milites quasi per planum locum, effracto

muro

muro appropinquare, & per ruinas aliquod tormentum trahere possent, quo qui intus erat, cum oppugnatio fieret, à propugnatione pellerentur: qui cum à Gallis ducibus cernerentur, populusq; iam trepidare uideretur, statim auxilium à Foisseio petitum miserunt: qui eodē die mille pedites, & proximo centum et octuaginta cataphractos misit: quæ res hostibus ipsum nō uenire decreuisse, firmam attulit spem: neq; enim ueri simile uidebatur, si secus in animo habuisset, partem à se dimissurum fuisse: & re uera hæc fuit ipsius mens: nam cum hæc auxilia ad Bononiam defendendam satis esse existimaret, nulla necessitate impulsus pugnæ fortunam experiri nolebat. Tandē perfecto cuniculo, exercituq; ad pugnam capescendam comparato: quod ut maioribus uiribus fieret, primum agmen è sua statione reuocatum fuerat, Nauarrus cuniculo ignem implicari curauit: qui impetu sit repituq; ingenti sacellum adeo in altum sustulit, ut per illud spacium quod inter solum murumq; sublatū relinquebatur, ab ijs qui foris erant, interior ciuitas, militesq; ad propugnandum parati apertè conspecti fuerint: sed illicò subsidens integer murus, in eundē locum unde ignis impetu diuulsus fuerat, recidit: itaq; coagmentatus iterum est, ac si nunquā motus fuisset: quocirca cū ab ea parte inuadi iam nō posset, duces ab altera tantùm parte oppugnationem nō adoriendam censuerunt. Bononienses prodigio eam rem tribuerunt, fieri nō posse existimantes, ut penitus ijsdem fundamētis sine diuino numine coniungi iterum potuisset: quamobrem sacellum id pòst magnificentius extructum fuit, nec parua populi religione frequentatum. Hoc successu, quasi Bononiæ rebus nō esset amplius metuendum, Foisseius

Brixiam ducere cogitabat: quod uenetum exercitū ad eam urbem progredi compertum haberet: nam quoniā propter Bononiense periculum leuia ibi præsidia reliquerat: & quia occultas fraudes intus latere suspicabatur, nō mediocriter erat solicitus: sed ducum qui Bononiæ erant preces, qui si discederet, se in maiore quàm antea periculo relinqui, sin ueniret in urbem, totum hostilem exercitum debellari posse demonstrantes, illum ab ea sententia deduxerunt: quapropter & si in concilio ferè omnes duces repugnassent, die iam ad noctem inclinante, castris Finale motis, sequentis diei secūda à solis ortu hora, omnibus copijs ad pugnam comparatis incedēs, niue uentisq; asperrimis ingruētibus, Feliciana porta Bononiam cum mille trecentis cataphractis, & Germanorum peditū legione, quos omnes in primo agmine collocauerat: Gallorum uerò & Italorum octo milibus est ingressus: quo facto Foisseius de hostilibus copijs postridie manè inuadendis egit: ut nimirum milites tribus portis egrederentur, & populus montana uia: quos sine ulla sui aduentus suspicione offendisset, quem certū est duces neq; eo die, neq; maiorē proximi diei partem cognitum habuisse: sed Iuo Allegrius, quod nec ipse, nec quisquā alius, tantum exercitum de die Romana uia, urbem quam illi obsiderent ipsis inscijs ingressum esse, fieri posse existimaret, copias itineris difficultate fessas diē unum quiescere suasit: quæ ignoratio in alterum usque diem peruenisset, nisi casu Græcus quidā unà cum alijs equitibus ad excursionē egressus, captus fuisset: qui interrogatus quid Bononiæ ageretur, ab se, qui præcedenti die cum gallico exercitu uenisset, pauca cognituros respondit: quare maxima admiratione diligentius à ducibus

cibus interrogatus, ac in respondendo cõstans repertus eiq; habita fides esset, cum militibus tempestatis atrocitate uexatis, urbeq;, quã tãtus exercitus esset ingressus, tam propinqua, diutius ibi hærere periculosum rati, exercitum abducere decreuerunt: idcirco sequenti nocte quæ in decimumnonum obsidionis diem incidebat, tormentis tacitè subductis, copiæ multa nocte Imolam uersus mouerũt: & per cõplanata loca per quæ uenerant, quæ uiam publicam cũ tormẽtis in medio habebãt incedentes, copiarum flore in nouissimo agmine collocato tuti recesserunt: quia Bononia nulli præter aliquot Gallos equites egressi sunt, qui tormentorum apparatus et cõmeatus parte direpta, ideoq; iam ordinibus perturbari cœptis, fuerũt nec sine clade à Malatesta Ballione, qui in postrema exercitus parte erat in urbẽ repulsi. Obsidione soluta Foissius trecẽtis cataphractis, & quatuor peditum millibus ad Bononiæ custodiam relictis, statim ut summa celeritate Brixiæ arci opem ferret discessit: quoniam ea eo die qui eius Bononiã ingressum antecessit, in Venetorum potestatem peruenerat: nam Andreas Grittus, senatus imperio, ab Aloisio Aduocato nobili Brixiano, & penè totius regionis hominibus, necnõ q; aliquem sua caussa in urbe motum exoriturũ sperarent impulsus, trecentis grauis, mille trecentis leuis armaturæ equitibus, & trium peditum millibus, Atheſi flumine ad Alberum, qui locus prope Lineacum est, traiecto, deinde Mincio ad Molam Voltæ inter Goitũ & Vallegiũ uado superato, & Monteclarum profectus, nocte ad Castanetum pagum quinq; à Brixia milliaribus castra posuit: quo ex loco statim leues equites ad portas usq; excurrere iussit: eodemq; tempore per totam regionem

D. Marci nomine resonante, Aloisius cum octingentis uiris ex Eutropiæ Sabiæq; uallibus concitatis, portam adijt, filio cum alijs peditibus in alteram urbis partem ad portas usq; misso: Andreas uerò Grittus nec nuncijs quos ab illis qui intus erant expectabat, nec ullum è cõstitutis cum eis signis acceptis, quin urbem undiq; diligenter custodire cernens, ulterius sibi progrediendum non esse censuit: quo in motu Aduocatus filius ab ijs qui intus erant captus est. Grittus ad Montanianã, unde antea discesserat, idoneo ad pontem Atheſis impositum relicto præsidio se recepit: sed intra paucos dies reuocatus, cum maioribus tormentis duobus, & quatuor minoribus, quos falconettos uocant, denuo Atheſim trãsgressus, ad Castanetum castra posuit, cum iam Aloisius eodem tempore cum ingenti ex illis uallibus numero ad primum Brixiæ lapidem appropinquasset: & quamuis nullus ex urbe motus perciperetur, Grittus maiori quã antea concursu imitatus uim experiri statuit: quare cũ omnib. regionis incolis copias admouit: tribusq; ex partibus urbem oppugnare cœpit: qua re ad Turris portã infeliciter tentata, ad Pilarum portam, quam Aduocatus oppugnabat, & ad Garzulæ, ubi milites quibus Baldassar Scipionis imperabat (ut aliqui uolunt) ferrea crate, per quam fluuius eiusdem cum porta nominis in urbem fluit ingressi erant, prosperè succeßit, Gallis frustra resistentibus: qui cum hoſtes in urbẽ ingredi cernerent, proq; illis Brixianos moueri, qui antè ab ipſis arma sumere prohibiti quieuerant, unà cum Luda præfecto equis impedimentisq; amißis in arcem se receperũt: in quo tumultu ea pars, quæ Citadella dicitur, à reliqua urbe separata, quam omnes ferè Gibellini inhabitabant

Guelfo-

Guelforũ domibus conseruatis direpta fuit. Brixia recepta, mox Bergomi deditio secuta est: nam duabus arcibus exceptis, quarum una in media urbe, altera quingẽtos inde passus posita, nõnullorum ciuium opera deditionẽ fecit: idem Vrcei & noui & ueteres, Ponteuicum multaq; alia uicina oppida fecere: ac fortasse maior factus progressus, uel saltem victoria firmior extitisset, si Venetijs, ubi incredibilis fuit lætitia, tãta in militibus ac tormentis, quæ ad arcis nõ admodum ad resistendũ ualidæ expugnationem erant necessaria, mittẽdis diligentia fuisset, quanta in magistratibus, qui urbes oppidaq; recepta regerent, creandis & mittendis fuit: quæ negligentia tanto pernicioſior fuit, quanto Foissei diligẽtia & celeritas extitit maior: qui Pado ad Stellatã superato, ex eo loco centum quinquaginta cataphractis, & quingẽtis Gallis peditibus, ad Ferrariæ præsidiũ missis per Pontemolinum Minciũ transijt: atq; eodẽ penè tempore ad Mantuæ marchionem qui transeundi facultatẽ peterẽt misit: siue ut improuisa petitione illius consilijs nullum locũ relinqueret, siue ut aduentus sui nuncij serius ad Venetorum copias peruenirẽt: inde postero die ad Nugaram in agro ueronẽsi peruenit: altero ad Pontepeserem & Treuillas, trib. à Scala milliaribus: ubi cũ Io. Paulum Ballionẽ, qui aliquot Venetorum milites ac tormenta Brixiam profectos comitatus erat, cum trecẽtis grauibus, quadringentis leuibus equitibus, & mille ducentis peditibus à Castellofranco, ad Scalæ insulã ueniſſe, ibiq; cõstitisse cõperisset, illico cum trecentis cataphractis, sexcentis hyppotoxotis, reliquis copijs, q̃ tantam celeritatẽ assequi nõ possent, subsequẽtibus, ad eum adoriẽdum conuolauit: cumq; illum ante horã di-

ſceßiſſe cõperiſſet, eadem illum inſecutus eſt celeritate, Io. Paulus Bernardinũ Montoniũ, in cuius cuſtodia erat pons ad Alberum factus, Gallorũ aduentu cognito, ne ab ipſis & Germanis qui Veronæ erãt, ubi Cæſar Foriiulij cuſtodia leuatus (nam præter Gradiſcam omnia in Venetorum redierãt poteſtatem) paulo antè tria millia peditũ, quos prius in ea regione habebat, miſerat, intercluderetur metuentem, pontem diſſoluiſſe cognouerat: quamobrẽ Io. Paulus Brixiam contẽdiſſet, niſi paulò infra Veronã fluuium nado trãſiri poſſe oſtenſum fuiſſet: quò cum tranſiturus pergeret, Foiſſeium à lõgè conſpexit: cuius incredibilis celeritas, quia famã ſuperauerat, nihil aliud q̃ militum qui Veronæ erant partẽ poſſe eſſe iudicauit: quare agmine inſtructo, ad Magnanini turrim prope Atheſim, nec procul à Scalæ turri illum præſenti animo expectauit. Haſtarum ex utraq; parte concurſus admodũ ferox fuit, deinde alijs armis ultra horã ſtrenuè pugnatum: ſed qui ſequi iußi fuerant, militibus ſubinde ſuperuenientibus, Marcianorũ ſors ſubinde deterior fiebat, & tamen turbati, ſæpius ad ordines ſuos rediere: tandẽ cum maiorẽ numerum ſuſtinere iam non poſſent, fracti fugã capeſſere: hoſtes nocte iam incipiẽte eos ad amnem uſq; inſequi: quẽ Io. Paulus multis ex ſuis in eo ſubmerſis, incolumis traiecit: ex Venetis fuere partim cæſi, partim capti circiter nonaginta grauis armaturæ equites: inter quos captiui fuerunt Guido Rangonius, & Baldaſſar Signorellus Peruſinus, pedites diſſipati, & duo minora tormenta quæ ſola ſecum habebant amiſſa: Gallis ea uictoria penè incruẽta fuit. poſtera die Meleagrũ Foroliuiẽſem cum aliquot Venetorum leuis armaturæ equitibus obuiũ habuerunt: qui Meleagro ca

pto,

pto, facilè fugati sunt: & ne horæ quidem iactura facta nono à Bononia discessu die, Foissetius cum primo agmine in Brixiæ suburbio ad geminum ballistæ iaculũ procul à turris longæ porta, castra locauit: reliqua exercitus pars longius propter uiam qua Pischeriã itur, mox ne sibi quidem respirandi spacio concesso, peditũ partem ad Sanfridiani ædem in mõtis medio sitam, sub quo ipse castra habebat, multorum uallis Eutropiæ agrestiũ præsidio munitum, oppugnatum misit: igitur ex multis partibus ascensione facta, ingenti pluuia quæ tormẽtorum in eo collegio positorum usum ademit adiuti, eos perturbarunt, & bonam partẽ eorum ceciderunt: proximo die præcone, qui ciuitatem fortunis, corporibusq; omnium præterq; Venetorum saluis sibi dedi postularet in urbem misso, ferociq; coram Andrea Gritto accepto responso, exercitu ad alterã urbis partem, quæ arci est propinqua conuerso, in portæ quæ S. Ioannis dicitur, suburbio castra locauit: ubi diei insequentis diluculo, plus quadringẽtis cataphractis, omnibus candidis protectis armis, & sex millibus peditum partim Vasconũ, partim Germanorũ, ex toto exercitu delectis, ipse unà cum ipsis pedes, ab ea parte quæ ad Pilarum portã uergit ascendens, nemine aduersante primum arcis ambitũ est ingressus: ubi militibus aliquantisper quietè refectis eos breui oratione hortatus est: audacter in ditissimam opulentissimamq; urbem, in qua gloria & præda citra controuersiam labore ac periculo longè esset maior futura, descenderent, pugnam cum Venetis militibus numero & uirtute multo inferioribus esse conserendã: populi enim multitudinem, bellis minimè suetã, quæq; iam potius fugam q̃ pugnam meditaretur, omnino esse con-

temnendam: imò sperari posse, illam ignauia consternatam, ceteris quoq; omnibus consternationis ansam daturam: ad extremũ obsecrare, cum illos tanq; totius exercitus florem delegisset, ne sibijpsi iudicioq; suo iniuriã facerẽt, cogitarentq; cum se eos esse profiterentur, qui hostium urbes contra militũ, tormentorũ, munitionũq; uim ingredi auderent, nisi nunc tanto aditu patefacto, nec quicquam præter homines solos aduersos haberẽt, desiderio compotes fierent, quàm infames quamq; contempti futuri. Hac habita oratione, peditibus præmissis arce egredi cœpit: in cuius egressu, aliquot peditibus, qui tormentorum progressum impedire conabãtur inuẽtis, ijsq; facilè depulsis, per iugum in præfecti cognomento Burletti domus forum ferociter descendit, in quo Venetorum copiæ globo facto intrepidè expectabãt: ubi consertis manibus, illis propriæ salutis caussa, his non modò pro gloria, uerumetiam tantis diuitijs refertæ urbis diripiendæ cupiditate dimicantibus, diu acre admodum & formidabile prælium fuit: nec minori uirtute duces ipsi, quàm gregarij milites decertarunt: inter quos Foissei uirtus & ferocitas admodum illustris emicuit: tandem Veneti milites fortissimè dimicantes foro pulsi sunt. Victores deinde in duas partes distributi, pars per urbem, pars per Citadellam ingressi sunt: quibus ferè ad singulos angulos & uias, milites & populus egregiè resistebant: sed semper uictores ubiq; hostes pepulerũt: neq; unquam nisi tota urbe occupata (sic enim priusq; descenderent ipse mandarat) ad diripiendum se cõuerterunt: imò si quis fortè præcepto nõ parebat, statim ab alijs interficiebatur. In his certaminib. ex parte Gallorũ multi pedites, nec pauci equites sunt desiderati

ex ho-

ex hostibus uerò circiter octo millia hominũ, partim ex populo, partim ex uenetis militibus, qui erãt quingenti grauis, octingẽti leuis armaturæ equites, & octo millia peditum: & inter hos Federicus Contarenus, Epirotarũ equitũ legatus, qui dũ in foro pugnat, sclopi glãde traiectus interijt: reliqui omnes capti, præter ducẽtos Epirotas, qui per portulã, quæ est ad Nazarij portã, sed haud meliori fortuna egressi, cum in eam partem gallici exercitus, quæ extra urbem manserat incurrissent, penè omnes aut cæsi, aut capti fuerunt: qui deinde citra negocium per eandem portam ingressi, cœperunt & ipsi aliorum laboribus ac periculis usi diripere. Capti fuere Andreas Grittus, & Antonius Iustinianus ab Senatu prætor in eam urbem missus: Ioãnespaulus Manfronus cum filio, Vulpius eques, Baldassar Scipionis, unus ex Antonij Pij liberis, Aloisius Aduocatus, & alter eius filius, Dominicus Busechius Græcorum equitum præfectus: Vrbs direpta, sed Foissei iussu sacrarũ uirginum in suis septis pudicitia conseruata, bona tamen & qui sese ex urbe in ea septa receperãt, ducum præda fuere: Aloisius Aduocatus in publico foro, Foisseo proprios oculos eo supplicio saturante, capite pœnas luit: duo illius liberi etsi tunc dilatum sit, non multo pòst eandem pœnam luerunt. Sicq; Gallorum manibus, à quibus Brixienses oriundos se iactabant, ea ciuitas, nobilitate & dignitate nulli Galliæ togatæ urbium inferior, opibus autem, Mediolano excepto, reliquis omnibus anteponenda, tandem cladem passa est: quæ sacris profanisq; rebus, nec minus hominum uita & pudicitia quàm bonis prædæ datis, septem continuos dies militari quaritiæ, libidini, & credulitati fuit exposita. His rebus in

hunc modum gestis, Foisseï nomen, quòd uirtute ac celeritate sua, quindecim dierum spacio pontificium Hispanicumq; exercitum à Bononiæ mœnibus discedere coegisset: Ioannempaulum Ballionem cum parte Venetarum copiarum, acie fudisset: Brixiam tãta militum populiq; strage recepisse, summa cum laude per totam Europam celebratum fuit: adeò ut communi omnium iudicio, Italiam à multis seculis in rebus bellicis tale aliquid non uidisse confirmaretur. Brixia cum reliquis oppidis recuperata, ex quibus Bergomum, paucorum opera ad defectionem concitatum, antequam Foisseius Brixiam ingrederetur, populi consensu Gallos reuocauerat. Foisseius ubi res constituisset, militiq; tam longis grauibusq; laboribus fessio, & in præda partim conseruanda, partim diuidenda distracto, quiescendi spacium dedisset, eumq; in ordinem redegisset, regis præcepto contra fœderatorum exercitum ire decreuit: qui Bononiæ mœnibus relictis, in agro Bononiensi consederat: regem enim multi grauissimi casus ad hoc impellebant, quibus pro rerum suarum salute noua consilia sequi cogebatur. Iam ab Angliæ rege bellum manifestè apparere incipiebat: nam quamuis rex ille prius apertis uerbis negasset, pòst dubijs dissimulasset, tamen longè diuersa facta iam tegi non poterant: Roma enim ad initi fœderis confirmationem diploma tandem allatum audiebatur. In Anglia copias nauigiaq; comparari, & in Hispania naues quæ in Angliam transirent: omnium populorum animos ad bellum Galliæ inferendum accensos esse sciebatur: & oportunè pontificia nauis longa Falerno uino, caseis, suminibusq; onusta aduenerat: quæ ipsius nomine, ei regi, & multis principibus, antisthb

tistibusq; donata, ab omnibus miro applausu accipiebantur: & plebs, quam plerunq; non minus leuia quàm grauia mouent, ad eam nauem uisendam summa cum uoluptate accurrebat: nam antea nunquam in ea insula nauim ullam cum pontificijs uexillis conspectam gloriabantur. Deniq; cum Morauiæ episcopus, qui inter pontificem & Galliæ regem de pace egerat, siue conscientia, siue purpurei galeri desiderio motus, in quodam totius insulæ concilio, admodum beneuolè cum amplà pontificiæ æquitatis testificatione retulisset, Antistites regni nomine ad Lateranense concilium mittendos esse in Senatu constitutum fuit: & rex pontificijs legatis postulantibus, Galliæ regis oratorem abire iussit: neque enim decere apud regem & in regno ecclesiæ addictissimo, conspici eum qui regis illius personam gereret, qui tam apertè sacrosanctam sedem oppugnaret. iamq; occulta consilia erumpebant, quibus erat constitutum, ut rex Angliæ, maritimo apparatu Normaniæ Britãniæq; citerioris litora infestaret, & octo millia peditum in Hispaniam mitteret, ut cum Aragoniæ rege coniunctis armis bellum in Aquitania moueretur: quæ suspicio Galliæ regẽ mirum in modum torquebat: nam cum ueterum bellorum memoria Anglicum nomẽ suis formidabile esset, Hispaniæ uirium accessione, periculum maius reddi cognoscebat: & tanto magis, quòd præter ducentos cataphractos, omnem militiam in Italiam misisset: qua uel tota uel ex parte reuocata, mediolanense imperium ipsi tam carum in apertum discrimen conijceretur: & si ne ita imparatus offenderetur, ueteribus legionibus octingentos cataphractos adderet, quam spẽm in tantis periculis, in hominibus impe-

ritis, & militiæ tyronibus collocare posset? Accedebat suspicio indies crescens de Cæsaris alienatione: quoniam Andreas Burgius ingenti desiderio expectatus redierat: qui quamuis Cæsarem ad fœdus conseruandum in eoq; permanendum propensum referret, tamen admodum duras leges uarijs permixtas querelis proponebat: nam quæ ex cameracensi fœdere ad se spectarẽt, sibi restitutum irẽ, cautionem postulabat: neq; cum & ab initio & pòst semper Patauium suo imperio adijci regi molestum esse, libentiq; animo singulis annis ducenta ducatorum millia, dummodo ipse cui quinquaginta millia insumere grauius esset, consumeretur, atq; in continuis molestijs detineretur, exposuisse perspexerit, solis promissis iam fidem habere posse: superiore anno, Triultium, quòd & animo & rei militaris peritia, ad bellum citò conficiendum aptus esset, sibi denegasse: Regis secundam filiam biennio nimorem, Burgundia dotis nomine tradita, nepoti suo despondi, statimq; filiam ipsam tradi: res Bononienses, Ferrarienses, atque Concilij, suo iudicio permitti postulabat: & gallicum exercitum Romam uersus contendere uetabat: seq; regis in Italia imperium ulla ex parte augeri non passurum atte stabatur. Quas per se grauissimas ac penè intolerabiles leges, lõgè grauiores reddebat, quòd tot tantisq; rebus concessis, ipsum uel ex occasione, uel ex consuetudine sua non mutaturum, sibi certò promittere non posset: imò petitionum iniquitas, illum iam animo à Galliæ rege alienatum, aliquo colore sui declarandi occasionem quærere apertũ indicium faciebat: cum præcipuè non modò in uerbis, sed etiam in factis multa malè affecti animi signa animaduerterentur: quia neq;

cum

cum Burgio, procuratores totiens Concilio Pisano promissi uenerant: & Antistitum Augustæ habitus conuentus, tandem publico decreto Pisanum concilium seditiosum ac detestandum esse responderat: hoc tamen addito moderamine, si pro contraria parte ualidiora adducerentur argumenta, sententiam mutare paratos esse: & tamen quo tempore maximè regi uires suas colligere opus fuisset, ducentos cataphractos, & tria peditum millia ad Veronæ præsidium, & mille ad Lineaci custodiam alere cogebatur. Angebat præterea uehementer regis animum Heluetiorum metus: nam etsi Ambianorum præfectum ad eorum comitia mittendi potestatem habuisset, cui, prudenti consilio (si modò prudens consilium appellari potest quod iuuandi occasione elapsa capitur) ad quamuis pecuniæ summam, dum eos ad suam amicitiam pertraheret impendendam paratus amplissima mandata dederat: tamen ardentissimo plebis odio, ualidisq; Sedunensis suasionibus, eorum qui singulis comitijs consilia illi contraria sequi prohibuerant autoritate superata, ipsos sex peditum millia ad fœderatorum stipendia missuros audiebatur: quos illi, ut Germanorum disciplina & robore præstantibus copijs opponerent, petebant. Rex insuper se à concordiæ spe penitùs excluſum conspiciebat: de qua etsi in ipso bellorum ardore, Cardinalis Nannetensis, et Strigoniensis, ungarici regni potentissimus antistes, nũquam agere desijssent: quia Pontifex postremò responderat, si attentius quàm antè audiri uellent, Pisanũ conciliabulum aboleri, Pontificio imperio Bononiam Ferrariamq; urbes suas restitui procurarent: nec minore factis asperitate ostensa, denuò multos Gallos antistites,

qui ei concilio interfuissent, suis dignitatibus priuauerat: & Philippum Decium, illius ætatis præstantissimũ Iurisconsultum, quia pro causse illius æquitate scripserat, ac disseruerat, & Cardinales ut quæ iure essent agenda dirigeret, sequebatur, condenauerat: nec in difficultatibus & periculis quæ ex tot locis ostendebantur, Rex in ulla Italiæ parte, ubi firmum ac certum pedem figeret habebat: nam Ferraria & Bononia fuerant & erant ei sumptuosæ ac molestæ: & à Florentinis apud quos, ut unà secum bellum in Flaminia mouerẽt, denuò agebat, nihil nisi communia responsa elicere poterat: imò de illorum animis nonnihil suspicabatur: quoniam Florentiæ semper hærebat prorẽgis neapolitani legatus, & multò magis quia ad Catholicum regem oratorem miserant: quodq; non iam ut solebant res suas secũ communicarent: maximè uerò quia cum nulla petita pecunia, aliâue graui re fœdus quod intra paucos menses terminabatur, prorogari postulasset, illi ut ad eas conditiones quæ illo tempore commodiores ipsis uiderentur, arripere ipsorum in potestate esset, rem protrahebant: quam propensionem Pontifex ut augeret, néue nimia asperitate ad Galliæ regis fortunã armis sequendam eos impelleret, nemine publico nomine id postulante, dirarum decretum indulsit, & Ioannem Gozzadinũ Bononiensem, ex Pontificij cubiculi clericis unũ, cum humanissimis mandatis, internuncium suum Florentiam misit, suspicionem de se conceptam mitigare conatus. Rex itaque cum se solum aduersus tot uel iam apertos hostes, uel futuros conspiceret, nec si eodem tempore tot molestiæ incumberent, nisi difficillimè, se sustinere posse animaduerteret, Foissium, quãta posset maxima

xima celeritate, in hostis exercitum ducere iußit: de quibus quòd imbecilliores censerentur, uictoriam sibi pollicebatur: qua parta, nulla habita ratione Romani & pontificem inuaderet: quod si feliciter succederet, se tot periculis liberatum existimabat: & ut hæc res, ad leuandam inuidiam, & causſam suam æquiorem ostendendam, concilij Pisani nomine gereretur, à quo legatus aliquis decerneretur, qui cum exercitu esſet: & capta oppida concilij nomine reciperet. Foisſeius igitur Brixia profectus, ad Finale uenit: ubi cum per aliquot dies, commeatum qui ex Insubria uehebatur, acciperet, & ad omnes quas rex in Italia habebat, præter eas quæ in neceſſarijs locorũ præſidijs erant, copias colligendas, pluuijs etiam tempeſtatibus impeditus moratus esſet, ad Sangeorgium in agrum Bononiensem uenit: quem in loco cum uenerunt ad eum recẽter ex Gallia mille Vaſcones pedites, mille uolũtarij, & mille Belgæ delecti pedites, alij præterea magni nominis Galli: ita ut omnes simul collecti uero numero esſent cum illo quinq; millia Germanorum peditum, totidem Vaſconum, & octo millia partim Italorum partim Francorum, & mille ſexcenti cataphracti, ducentis illis nobilibus quorum alibi quoq; mentio facta est, connumeratis: ad has copias Ferrariẽſis cum centum grauis, ducẽtis leuis armaturæ equitib. cumq; optimorum tormentorum copioſo apparatu accedere debebat: quia Foisſeius, difficultate à ſuis terreſtri itinere uehendis impeditus, ea ad Finale reliquerat. Veniebat quoq; ad exercitum cardinalis Sanſcuerinus, à concilio Bononiæ legatus conſtitutus, homo ferox, magisq; ad arma, quàm ad ſacra tractanda propenſus. Rebus in hunc modum conſtitutis, Foisſeius, tum ob regia

quibus quotidie magis urgebatur imperia, tum ob insitam animo ferocitatem & gloriæ cupiditatem, præteritorum euẽtuum felicitate auctam, pugnæ desiderio flagrans, aduersus hostes progressus est: nec tamen hoc ardore ita impulsus, ut eos temerè inuadere haberet in animo: sed illorum castris sic appropinquare, ut num sponte loco, ubi situs res suas non redderet deteriores, prælium subire uellent experiretur, uel commeatu impedito pugnæ necessitatem imponeret. Longè uerò aliâ hostibus mens erat, in quorum castris, postquam rixæ cuiusdam prætextu, Vrbinatium ducis turma discesserat, in exercitu, ut ferebatur, relinquebantur mille quadringenti grauis armaturæ, mille leuis equites, septem millia Hispanorum peditum, & tria Italorum recenter conscriptorum: & Galli præterquam quòd numero superarent, firmiorem equitatum habere censerentur, æquo loco decertare tutum illis non uidebatur, saltem donec sex Heluetiorum millia aduenissent, quos cum eorum magistratus denuò concederent, de illis communibus Pontificis ac Venetorum sumptibus conducendis, Venetijs, quo ad hoc Cardinalis Sedunensis, & duodecim illius gentis legati uenerant, agebatur: accedebat Aragoniæ regis uoluntas, qui & literis & nuncijs, quantum per eos fieri posset prælio abstinerent, præceperat: ea namq; præsertim re fretus, quam Galliæ rex summopere metuebat: hoc est, si tandiu protraheretur, donec inter ipsum Angliæq; regem bellum in Gallia geri cœptum esset, Regem uel omnes uel maximam copiarum partem transalpes reuocare coactum iri: sicq; in Italia belli uictoriam sine sanguine & sine periculo consecuturos: quam ob causam

nisi

niſi Pontificis petitionibus, & grauibus querelis commotus fuiſſet, iam ab initio Bononiæ expugnationem tentari prohibuiſſet. Itaque neapolitanus prorex, & reliqui duces, ſemper gallicum exercitum, ne Flaminiæ Aemiliæq; urbes illi prædæ relinquerentur, néue iter Romam patêret, caſtra habere decreuerũt: ſed ſemper locis uel ſitu, uel aliqua magna urbe à tergo poſita, munitis, ne Galli ſine maximo incommodo ſe adoriri poſſent: ideoque quotieſcunque opus eſſet minimè detrectare, aut ſe difficiles in retrocedendo præbere: quippe qui, ut militares uiri, oſtentationes, rumoresq; non eſſe curandos iudicarent, ſed uictoriam præcipuè ſemper ſpectandam, quæ autoritatem, gloriam, & laudem ſecum trahit: quo conſilio eo die quo Gallicus exercitus ad Caſtelloguelfum & Medicinam caſtra poſuit, ipſi qui prope ea loca ſtatiua habebant, ad Imolæ mœnia ſe contulerunt. Poſtero die Galli ad ſeſqui milliare prope Imolam, hoſtibus inſtructa acie in loco ſuo conſiſtentibus, progreſſi ſunt: ſed cum tam iniquo loco eos nollent inuadere, ulterius progreſſi, primum agmen ad Bubanum, quod ab Imola quatuor milliaribus diſtat, proceſſit: reliquus exercitus ad Mordanum & Bagnaram, quæ oppida paulò plus mille paſsibus inter ſe abſunt, ſub Aemilia uia, propter commeatus qui ex Pado flumine tutò conuehebatur oportunitatem, caſtris delectis: quia Lucum, Bagnacauallum, & circumuicina oppida, Foiſſei in agrum Bononienſem ingreſſu, ab Hiſpanis deſerta, ad Ferrarienſis imperium redierant. Sequenti die Hiſpani in Imolæ arce idoneo præſidio relicto, & in urbe ſexaginta grauis armaturæ equitibus Iohanne Saxatello duce, ad Caſtellum Bononiẽſem contẽ-

derunt, ad uiam Aemiliam montem uersus protẽsis castris metati: & eodem die Galli Solariolum ui & Cotiniolam, Granariolumq; deditione ceperunt: ubi proximum diem constitere: & hostes in loco qui dicitur Campus muscarum hæserunt: inquibus paruis mutationibus tamq; propinquis locis, uterque exercitus instructa acie cum tormentis à fronte, & facie in hostes conuersa, quasi iamiam esset concurrendum, utrisque tamen admodum cautè atque ordine progredientibus: alteris ne ad decernendum, nisi loci oportunitas, numeri ac uiriũ inæqualitatem compensaret, cogerentur: alteris ut hostem in prælij necessitatem compellerent, sed ita ut ne simul & armorum & situs importunitatem subirent. In his castris Foisseius noua à rege prælij accelerandi issdem de caussis quæ ad primum mandatum impulerant auctis, mandata accepit: nam cum Veneti quamuis Brixiensi infortunio debilitati, & prius precibus, deinde etiam attestationibus & minis Pontificis atque Aragoniæ regis coacti, nisi Vicentia ipsorum imperio permitteretur, pacem cum Cæsare obstinatè recusassent, tandem coram Pontifice octo mensium inducias cum eo fecerunt, ea lege, ut quod quisque possideret, id teneret, & quinquaginta Rhenensium aureorum millia Cæsari numerarent: quocirca cum iam rex de illius alienatione non dubitaret, fuit eodem tempore de transalpino bello certior factus: quoniam Hieronymus Cabanillius Aragoniæ regis apud ipsum orator, cum coram senatu cum alloquendi facultatem postulasset, se ab rege suo discedendi mandatum accepisse significauerat: & ut à Bononiæ tyrannis contra sacram sedem protegendis abstineret, neue ob tam iniustam causam tam grauem, tamq; reipu-

reipub. Christianæ utilem pacem turbaret, hortatus fue rat: quòd si ex Bononiæ restitutione aliquod detrimentum metueret, omnibus modis quibus ipsemet optaret, ei cauere pollicebatur: ad extremum subijciebat, se, ut omnes Christiani principes deberent, Ecclesiæ defensio ni decesse non posse. Quare Foisseius hostibus appropin quare è re nõ esse iam certus: propterea quòd ob Aemi liæ Flaminiæq; urbium quam habebãt opportunitatem non poterat eis nisi magno labore commeatus impediri nec ipsi sine ingenti incommodo ad prælium compelli: atq; etiam quia in ijs locis in quibus erat, exercitus cõmeatus inopia laborabat, ducum suorum consilio Rauennæ castra admouere constituit: hostes, ne tantum de eorũ existimatione diminueretur, ante oculos suos tantæ urbis iacturam non passuros ratus: sicq; æquo loco dimicandi sibi occasionẽ oblatum iri: & ut hostilẽ exercitum, si fortè hoc præsentiret, Rauẽnam accedere prohiberet, inter Cotiniolam & Granariolum, septem ab ipsorum castris milliaribus constitit: ubi quatriduũ duo decim maiora tormenta, totidemq; minora Ferraria expectans moratus est: cuius consilium hostes coniectura assequuti, M. Antonium Columnam Rauennã miserũt: cui antequam se iturum recipere uoluerit, oportuit legatum, proregem, Fabritium, Petrum Nauarrum, & omnes reliquos duces, unumquenq; fidem suam obstringere, si Galli castra admouerent, cum uniuerso exercitu opem laturos: cum M. Antonio iuere sexaginta grauis armaturæ equites ex ipsius turmis: Petrus Castrensis cum centum leuis armaturæ equitibus, & Sallazartus, Paradesq; cum sexcentis Hispanis peditibus, reliquus exercitus ad Fauentiæ mœnia prope eam portam

qua Rauennam itur, castra posuit: ubi dum essent, cum hostibus iusto penè prælio acriter decertarunt. Hoc tempore Foisseius centum cataphractos, & mille quingentos pedites, ad Rusiorum castellum expugnandum misit, castellanorum tantùm præsidio munitum: qui etsi ab initio pro multitudinis consuetudine audaciam præ se ferrent, tamen in eius locum timore subeũte, eodem die de deditione agere cœperunt: quibus colloquijs cũ Gallidiligentiam in custodiendo remitti animaduerterent, magno impetu ingressi oppidum diripuerunt: in quo plus quàm ducentis interfectis, reliquos captiuos fecerunt. Rusio, Foisseius Rauennam accessit, & postero die prope mœnia inter duo flumina, quibus illa urbs utrinq; clauditur, castra locauit. Ex Apennini iugis, qua Aemiliam Flaminiamq; ab Hetruria diuidunt, Roncus amnis, à ueteribus Vitis appellatus, & Montonus, ideo celebratus, quòd excepto Eridano fluuiorum qui ex sinistro Apennini latere oriuntur, primus est, qui suo cursu in mare feratur, originem ducunt. Hi Liuij fõrum utrinq; complexi, Montonus ad sinistram penè mœnia alluit, Roncus ad dexteram, sed circiter duo milliaria procul ab urbe prope Rauennam, tam parum inter se distant, ut unus ab una parte, alter ab altera eius mœnia alluant: infrà uerò simul commixti mare ingrediantur tribus nunc ab urbe milliaribus: olim, ut fama est, ipsa mœnia alluebat. Spacium inter hæc duo flumina Foissei exercitus occupabat: ita ut castrorum frons Adrianam portam Montonis ripæ ferè copulatam respiceret. Proxima nocte tormenta partim contra turrim, quæ Roncona dicitur, inter portam Adrianam & Roncum sitã, partim trans Montonem, ubi ponte fluuio impositio, e-

xercitus

xercitus pars transierat, collocarunt: & ut ante hostis quem iam castra mouisse sciebant, aduentum pugnam tentarent, quanta maxima poterant celeritate tormẽto rum usum expediebant: nec minus etiam quòd ad maximam commeatus difficultatem essent redacti: quia Venetorum copiæ, quæ armatis nauibus ad Ficariolum cõ stiterant, commeatum qui ex Insubria uehebatur impediebant: & nonnullis nauibus, ad riui, quod duodecim ab Rauenna milliaribus Padum ingreditur, & ad duo prope Rauennam perducitur, hostium submersis, coriũ quæ Ferrarien sium nauibus Ferraria uehebantur, in riuum ingressum impediebant: quæ terrestri itinere carris uehere difficile ac periculosum erat: ualde præterea incommodum pabulatum ire: cogebantur enim septem aut octo milliaria à castris discedere: quare Foissius eodem die etsi ingressum difficilem cognosceret, quòd per cussis mœnibus non plus quàm triginta in lõgum ulnas diruissent, per quas ruinas, quòd tres muri ulnæ aut amplius in altum essent superandæ, nisi scalis admotis in urbem aditus non dabatur, copias in pugnam producere constituit: quas difficultates ut uirtute & ordine superaret, & ipsos milites mutua æmulatione inflammaret, Germanos, Italos, & Gallos in tria agmina distribuit: & ex singulis cataphractorum turmis decem fortißimis delectis, ijsdem armis quibus in equis pugnant tectos, pedibus milites præcedere iußit. qui mœnibus subeuntes, terribili impetu urbem inuaserunt: qui intus erant, summa cũ M. Antonij Colũnæ laude egregiè propugnãtibus: qui nec labori nec periculo parcẽs, nunc huc, nũc illuc, ubi magis opus erat succurrebat: tandem Galli hostium deijciendorum spe amissa, & ex colubrina tor-

menti cuiusdam est genus) in uallo quodã collocata grauí clade accepta, cum per tres horas pugnassent, circiter trecentis peditibus & nõnullis cataphractis amissis, nec minore uulneratorum numero, & inter ceteros Cafilionæus ac Spinosa tormentorum præfectus, qui tormentis icti intra paucos dies obiere, in castra redierũt: Federicus quoq; Bozolensis leue uulnus accepit. Sequẽti die ab urbis oppugnatione ad prælium cum hostibus committendum consilia conuersa sunt: qui ad gallici exercitus motum, cum fidem M. Antonio datam seruare uellent, à Foroliuij intra eadem flumina aliquot milliaria progressi, pòst Ronco flumine traiecto, Rauennam uersus procedebãt. Interea ciues superioris diei pugna territi, M. Antonio inscio, unum ex suis ad deditionem tractandam miserunt: qui dum ultro citroq; cum respõsis cursitat, ecce hostilis exercitus qui secundum flumen procedebat: quo conspecto statim gallicus exercitus ingenti strepitu arma capere: sua quisq; ad signa currere: tormenta extemplò à muris retrahere, atq; ea in hostes conuertere. Foisseius interea num eadem hora, ut Rauẽnæ ingressu hostem prohiberet, flumen esset traijciendũ ad reliquos castrorum duces refert: quod quidẽ uel non decreuissent, uel saltem militari ordine, & necessaria celeritate fieri nõ poterat: illis uerò per Pinetæ saltum, quæ est inter mare & urbem, eo die Rauẽnam ingredi facilè erat: quo facto, Gallos cõmeatus inopia laborantes, turpiter ex Aemilia discedere coegissent. Sed ipsi, seu occasione non perspecta, ne, dum uadunt, campestribus in locis pugnare cogerentur ueriti, seu Rauennam, quominus eam oppugnare esset ausurus, sua præsentia satis tutam rati, contra omnium expectationem

tionem, tribus à Rauenna milliaribus, qui locus Molinaccius dicitur, castra posuerunt: deinde reliquum eius diei cum sequenti nocte, in castrorum fronte fossæ tam latæ, tamque profundæ, quàm exiguitas temporis patiebatur faciendæ operam dederunt. Quo tempore inter Gallicos duces non sine sententiarum diuersitate consultabatur: quoniam denuo urbem inuadere, quum paruam ante se mœnium ruinam, & hostes à tergo haberent, admodum periculosum censebatur: sine alicuius rei gerendæ spe immorari non solùm inutile, uerumetiam ob commeatus inopiam, id fieri nullo modo posse: si uerò retrocederent, maiorem Hispanis existimationem, quàm ipsi superioribus diebus progrediendo comparassent, concessuros: eos autem in suis castris, quæ ab eis munita esse existimandum erat, adoriri periculosissimum esse, & omnibus superioribus consilijs repugnare: in omnibus autem periculis ea potissimum uitanda esse, ex quibus maiora mala possent sequi: nullam autem offensionem aut perniciem esse maiorem, quàm acie debellari. Quibus in difficultatibus, demum Foisseio ad id maximè uelut glorioſissimum tutissimumq; cohortante, ut quamprimum luceret, hostes inuaderent constitutum fuit: quo consilio noctu ponte Ronco impoſito, & riparũ aggeribus ut trãsitus facilior esset ab omni parte cõplanatis primo diluculo, die undecimi Aprilis qui dies ob Domini resurgentis sacrosanctã memoriam celeberrimus est, Germani pedites per pontẽ, omnes autẽ ferè primi & medij agminis milites flumẽ uado traiecerũt: postremũ agmen, quod Iuo Alegrius ducebat, in quo erant qua-

dringenti cataphracti, ut si opus esset exercitui opẽ ferre, & si uel milites, uel populus Rauenna eruptionẽ faceret sese opponere possent, in fluminis ripa Rauennã uersus remansit: ad pontis uerò, qui antea Mononi impositus fuerat custodiam, Paris Scotus cum mille peditibus relictus fuit: quo facto Galli hunc in modum acies ad prælium instruxerunt. Primum agmen, cui præibãt tormenta sub Ferrarienſium ducis imperio cum septingentis cataphractis, & Germanis peditibus, in fluminis ripa, quæ illis ad dexteram erat, ita ut pedites ſiniſtrum equitum cornu clauderent, collocatum fuit: ad primi agminis alterum cornu ſecundi agminis pedites, octo millia partim Vaſcones, partim Belgæ poſiti fuere: deinde à fluminis ripa ſubinde longius, Italorum peditum extrema acies, cui Federicus Bozolenſis imperabat, in qua non plus quàm quinquies mille pedites erant: nam etſi Foiſſeius, cum ante Bononiam tranſiret, eos qui in præſidio erant collegiſſet, multi ſtipendiorum anguſtia dilapſi fuerant: huius agminis latus hyppotoxotæ omnes & leuis armaturæ equites, qui trium millium numerum excedebant, clauſere: poſt hæc agmina omnia, quæ non ad rectam lineam extenſa, ſed inflexa ſemilunæ figuram efficiebant: ad fluminis ripam, ſecundi agminis ſexcenti cataphracti collocati erãt, quibus Paliſſa & Cardinalis Sanſeuerinas concilij legatus imperabant: qui ingenti corpore, uaſtóq; animo, à capite ad pedes ſplendidiſſimis armis tectus, multo magis ducis, quàm Cardinalis, aut ſacroſancti Pontificis legati munus obibat: Foiſſeius nullum ſibi peculiarem locum, curamúe reliquit, ſed ex omni exercitu triginta fortiſſimis nobilibus delectis, ut omnibus proſpiceret ſuccurreretq; liber eſſe

liber esse uoluit: armorum splendore & ornatu, paludamentoq; inter ceteros maximè conspicuus, uultu hilarissimo oculis uigore plenis, ac penè præ lætitia scintillantibus, ubi copias omnes ad pugnam instructas conspexit, amnis aggere conscenso, sa undia (sic fama tulit) plusquam militari, ut militum animos accenderet in hunc modum locutus est:

Quod tantopere exoptauimus, Milites, ut in patentibus campis cum hostibus congredi liceret, ecce fortuna, quæ nobis in tot uictorijs benigna extitit mater, hoc die largita est: uictoriæ omnium post hominum memoriam magnificentissimæ cum immortali gloria consequendæ occasione proposita: neque enim sola Rauenna, aut Galliæ togatæ urbes solæ, uestræ potestati relinquentur, sed minima uirtutis uestræ præmiorũ pars erunt: nemine enim amplius qui se armis uestris opponere possit, in Italia relicto, sine ullo impedimento Romam usque percurremus: ubi immensæ illius sceleratæ curiæ diuitiæ tot seculis ex Christianorum uisceribus erutæ, uestra erunt præda, tot superbissima ornamenta, tantum argenti, tantum auri, tantum gemmarum, tot opulẽtissimi captiui, ut uniuersus orbis fortunæ uestræ sit inuisurus. Ab urbe Roma, eadem facilitate Neapolim usque tot acceptas iniurias ulciscentes excurremus, quam felicitatem, cum uirtutem, cum fortunam uestrã, cum glorioſas uictorias paucorum dierum interuallo partas perpendo, cum uultus & opera intueor, cum pauciſſimos uestrûm, qui ante meos oculos non aliquo egregio facinore clarum uirtutis suæ documentum dederit, esse memoria repeto, nihil quod eam nobis intercipere possit in mentem uenit. Hostes nostri ijdem Hi-

ſpani ſunt, qui aduentu noſtro ignominiosè noctu Bononia aufugerunt: ijdem ſunt qui ante paucos dies, non ſecus quàm fuga, ad Imolæ & Fauentiæ mœnia, uel in loca montana ac difficilia, ſeſe à nobis eripuerũt: nunq̃ hæc natio in regno neapolitano aperto æquoue loco cum exercitibus noſtris manus conſeruit, uerùm ſemper aut munitionum, aut fluminum, aut foſſarum adiumento, nunquam uirtute, ſed fraude, inſidijsq; freta, tametſi non hi ſunt Hiſpani illi in neapolitanis bellis inueterati, ſed gens noua & inexperta, & quæ nunquam aduerſus alia arma, quàm Maurorum arcus, ſagittas, obtuſasq; haſtas pugnauit: & tamen ab illa gente, corpore inualida, animo timida, inermi, omniumq; bellicarum artium ignara, ſuperiore anno, ad Gerbarum inſulam tanta cum ignominia uicta: ubi hic ipſe Petrus Nauarrus tanti apud illos nominis dux, quid tormentarij pulueris impetu mœnia concutere, & uera audacia fortitudineq; pugnare interſit, fuga memorabile exemplum dedit: nunc foſſa quàm hac nocte ingenti metu fecerunt clauſi, pedites aggere tecti, falcatis curribus freti manent, quaſi prælium his puerilibus inſtrumentis ineundum eſſet, non autem animi uirtute, & pectorum lacertorumq; robore: citò, mihi credite, ex iſtis illorum cauernis eos extrahent tormenta noſtra, in apertos planoſq; campos compellent: in quibus quantum gallicus impetus, Germanica ferocitas, & generoſa Italorum uirtus, Hiſpanorum calliditati & fraudibus præſtet, elucebit. Nulla res noſtram gloriam minuere poteſt, niſi quòd numero tanto illos, nimirum penè duplo ſuperamus: & tamen hoc commodo uti nobis à Fortuna indulto, ignauiæ noſtræ minimè tribuetur, ſed illorum imprudent

dentiæ ac temeritati, quos ad pugnam non animus aut uirtus, sed Fabritij Columnæ, ob temerè M. Antonio facta promissa, autoritas seu potius diuina ultio, ad Iulij mentiti pontificis superbiam, ac nefanda flagitia, totq; perfidi Aragoniæ regis, in regis nostri bonitatem, fraudes & proditiones, iustissimis pœnis afficiendas trahit: uerùm quid ego pluribus utor uerbis? cur apud tantæ uirtutis milites, non necessarijs hortationibus tantum uictoriam differo, quantum temporis uobiscum loquendo consumo? progredimini macte uirtute milites constituto ordine, certi hunc diem regi meo imperium, uobis opes totius Italiæ daturum: equidem dux uester, semper ubiq; locorum uobiscum ero: & quemadmodum soleo uitam meam omnibus periculis exponam: omnium qui unquam fuerunt, belli ducum fortunatissimus, quando huius diei uictoria meos milites, omnium uel militum uel exercituum qui à trecentis annis fuerint, glorioßissimos, opulentissimosq; sum facturus. Hac oratione habita, cœlo tubarum & timpanorum strepitu, totiusq; exercitus lætissimis acclamationibus resonante, ad hostium castra quæ minus duobus milliaribus, ab eo loco ubi amnem transierant, distabant, progredi cœperunt: quæ castra secundum fluminis ripam quæ illis sinistra erat protensa, fossa quantum temporis breuitas fieri permiserat alta, ad dexteram tota muniebat: nisi quòd à fronte ut cum equis ad excursiones egredi possent, uiginti ulnarum spacium apertum reliquerant: in quibus castris, ut primùm Gallos flumen transire senserunt, hoc modo aciem instruxerant. Primum agmen octingentorum grauis armaturæ equitum, quod Fabritius Columna ducebat, secundum fluminis ripam

collocatum fuit: huic ad dexteram sex millia peditum adiuncta: hos secundum fluuium pariter alterum agmẽ sexcentorum cataphractorum erat, cuius latus quatuor peditum millia claudebant: huic agmini prorex ipse præerat, & cum ipso marchio Paludanus: in hoc agmine erat Mediceus cardinalis, natura magna ex parte oculorum lumine captus, moribus mansuetis, pacis ornatu, specie req; ipsa, à Sanseuerinati cardinale admodum dissimilis. Secundo agmini, postremum ad eandem fluminis ripam succedebat Caruaiallo Hispano duce: in quo erant quadringenti grauis armaturæ equites, & quatuor millia peditum, cum leuis armaturæ equitibus, quorum Ferdinandus Daualus Piscariæ marchio admodum adolescens, uerùm eximiæ spei, præfectus erat: hi dexterum peditum latus à tergo muniebant, ut ei parti quæ inclinaret subuenirent: tormenta ad cataphractorum frontem erant collocata: & Petrus Nauarrus, qui cum quingentis delectis peditibus, nulli se loco obstrinxerat, ad fossam in fronte peditatus, triginta currus falcatos ueterum similes, minoribus tormentis onustos, longissimo ueruto ad Gallorum impetum facilius sustinendum super imposito collocarat: quo ordine intra fossæ munitionem firmi hostilis exercitus impressionem expectantes, quod consilium ut exitu non fuit utile, sic in principio admodum pernicioſum apparuit: quoniam Fabritij Columnæ sententia fuerat, ut quum primùm flumen transire inciperent, infestis in eos signis inuaderent: commodius ratus cum una modò parte congredi, quàm parua fossa castra muniri: at Petro Nauarro cuius consilia prorex uelut oracula sequebatur repugnante, parum prudenter ut traijcere

permit

permitterẽtur, ſtatutum fuit. Ideò Galli iam circiter ducentos paſſus prope foſſam progreſſi, ut hoſtem caſtris ſe continere, nec uſquam pedem mouere cernunt, ne eam opportunitatem quam ipſi cupiebãt hoſti concederent, conſtiterunt: ita uterq; exercitus ultra duas horas immotus ſtetit: innumeris tormentorum globis interea utrinque iaculatis: à quibus Galli pedites, quia Nauarrus tormenta in loco unde eos maximè læderet collocarat, non paruum detrimentum patiebantur: ſed dux Ferrarienſis, tormentorum parte poſt exercitum retracta, ad alterũ Gallorũ cornu ſũma celeritate in eũ ipſum locum in quo hippotoxotæ erant collocati perduxit: quod cornu quia exercitus curuam figuram habebat, hoſtibus à tergo ferè immimebat: unde eorum latera atrociter petere cœpit, cum maximo præcipuè equitatu detrimento: quoniam Hiſpani pedites, à Nauarro in depreſſum locum ſecundum fluminis aggerem reducti, eiusq; iuſſu humi ſtrati, percuti non poterant: Fabritius Columna clara uoce clamabat, & crebris nuncijs proregem urgebat, ut antequam tormentorum ictibus abſumerentur, in prælium prodirent, ſed Nauarrus peruerſæ ambitione ductus repugnabat: nam cum ſibi uictoriam peditum Hiſpanorum uirtute uel reliquis omnibus extinctis promitteret, eo magis gloriam ſuam augeri exiſtimabat, quo magis reliqui exercitus detrimenta augerentur: uerùm iam tantã ſtragem grauis leuisq; armatura à tormentorũ fulminibus acceperat, ut ferri amplius nõ poſſet, & miſerãdo ſpectaculo horrendis clamoribus permixto nunc equites, nunc equi mortui corruere, nunc capita, & brachia à reliquo corpore auulſa per aerem uolitare cernebantur:

quare Fabritius exclamans, est ne nobis omnibus unius Marrani pertinacia & peruersitate turpiter moriendum? est hic exercitus penitus nullo ex hostibus à nobis cæso perdendus? ubi sunt tot nostra aduersus Gallos trophæa? an Hispaniæ Italiæq; decus unius Nauarri gratia interire patiemur? & hæc dicens, nihil proregis uel signum uel imperium moratus, suos equites ultra fossam impulit, quem cum reliquus equitatus sequeretur, Nauarrus peditibus suis signum dare coactus fuit: qui magna ferocitate erecti, cum Germanis peditibus, qui iam ipsis appropinquauerant congressi sunt: sic omnibus agminibus permixtis, ingens prælium cœptum est: & proculdubio ex maximis quæ à multis annis Italia uiderit: nam & Tarensis pugna, uix aliud fuit quàm ualidus equitum concursus: & regni neapolitani prælia, potius ordinum perturbationes aut temeraria consilia quàm pugnæ: & ad Giaradaddam, minima Veneti modò exercitus pars pugnauerat: hic uerò in planitie absque aquarum aut munitionum impedimento omnes permixti, duo exercitus, animis uel ad uictoriam uel ad mortem obstinatis pugnabant, non modò periculo gloria & spe, uerumetiam gentium mutuo odio accensi. in Germanorum peditum cum Hispanis congressu, duo magni nominis duces memorabile spectaculum præbuerunt, Iacobus Emser Germanus, & Zamudius Hispanus, qui extra acies progressi, quasi prouocatione dimicarunt: quo in certamine Hispanus hoste interfecto extitit uictor, fœderatorum equitatus gallico equitatui par non erat: & tormentis eo die ita fuerat concussus & discerptus, ut longè inferior factus esset: idcirco cum aliquandiu potius animi uirtute quàm corporis

corporis uiribus hostium impetum sustinuissent, & suo Allegrius cum postremo agmine, & mille peditibus qui ad Montonem relicti fuerant, à Palicia esset accersitus, in eorum latus impetum fecisset, iámque à Ferrariensis militibus Fabritius Columna egregiè pugnans captus esset: nec iam sustinere possent, ducum quoque exemplo edocti, terga uerterunt: quoniam prorex Caruaialłusq; suorum militum uirtutis extremo periculo minimè facto, in fugam se coniecerunt, tertium agmen penè integrum abducentes: cum quibus & Antonius Leua, uir tunc obscurus, sed qui pòst per multos annos, omnibus militiæ gradibus exercitatus, clarissimus imperator euasit. Iam omnes leuis armaturæ equites fusi, & Piscarius illorum dux, sanguine ac uulneribus madẽs captus erat: captus etiam Paludanus regulus, qui per campum fossis rubisq; refertum, magna ordinum perturbatione secundum agmen in pugnam deduxerat: iamq; tellus equis, uirisq; cæsis erat cooperta: & tamen Hispanicus peditatus, ab equitibus desertus incredibili ferocitate pugnabat: qui quamuis primo cum Germanis concursu à firmis hastarum ordinibus aliquantum repulsus fuisset, tamen pòst cum ad ensium longitudinem illis appropinquassent, & multi Hispanorum clypeis protecti, inter Germanorum crura pugionibus subijssent, ingẽti cæde facta iam penè ad medium agmen peruenerant: apud quos Vascones pedites, uia inter fluuium & aggerem occupata, Italos inuaserant: qui etsi magnam ex tormentis cladem acceperant, tamen summa cum laude illos repulissent, nisi cum equitum ala Alegrius maiori uirtute quàm fortuna impetum in eos fecisset: nam cum illicò ferè Viuerrocm

filium ante oculos suos interfectum cerneret, ne tanto dolori superstes esset, equo in confertissimam hostium turbam immisso, ut fortissimum ducem decebat pugnãs, multis iam cæsis interfectus fuit. Itali pedites cum tãtam multitudinem sustinere non possent, inclinabant, cum pars Hispanorum illis auxilio accurrens, eos in pugna retinuit: & Germani pedites ab altera Hispanorũ parte oppressi, uix amplius consistere poterãt, uerùm omni equitatu iam in fugam conuerso, Foissetus se in eos magna cum equitum multitudine infestus immisit: quare Hispani potius recedentes, quàm acie pulsi, nulla in parte ordinibus perturbatis, uiam quæ est inter flumen & aggerem ingressi, æquis passibus incedentes, fronte densata, ideoq; eius robore Gallos repellentes discedere coegerunt: quo tempore Nauarrus mortis potius quàm salutis cupidus, eamq; ob causſam prælio non decedens, captus fuit: sed Foissetus cum Hispanicum peditatum victori similem, integris ordinibus incolumen abire ferre non posset, & victoriam nisi istis quemadmodum & reliquis fusis minimè perfectam esse animaduerteret, cum equitum agmine postremos magno furore adortus est: à quibus extemplò circumuentus, equoq; deiectus, seu, ut nonnulli aiunt, dum pugnaret equi lapsu oppressus, hasta in latus adacta interfectus est: quod si, ut creditur, ijs qui ad summum felicitatis gradum peruenere mors est optanda, huius profectò mors tam gloriosa parta victoria fortunatissima fuit. Interijt admodum iuuuenis, iam apud omnes mortales famam adeptus immortalem, quòd uix trium mensium expleto curriculo, prius imperator penè, quàm miles, incredibili celeritate ferocitateq; tot

victo

victorias esset consecutus. Lautrechius viginti vulneribus saucius penè exanimis prope eũ iacuit: qui pòst Ferrariam perductus, diligenti medicorum cura seruatus est. Propter Foissei obitum hispani pedites sine molestia abire sunt permissi: reliquus exercitus tã fusus fugatusq; erat, impedimenta capta, signa item & torměta: captus Pontificis legatus, qui ex Epirotarum manibus, in Federici Bozolensis potestatem translatus, ab ipso Concilij legato fuit traditus: capti Fabricius Columna, Nauarrus: Paludanus item, & Bitontinus, & Piscarius marchiones, multiq; alij principes, nobiliorum primores, et clari uiri Hispani & Neapolitani. Nihil in pugnis desideratorum numero incertius: tamen in multorum uarietate pleriq; asserũt, ex utroq; exercitu, ut minimum decem millia cecidisse: nimirum tertiam partem Gallorum, reliquam hostium: alij plures aiunt: sed proculdu bio cõmuni Martis more fortissimos & præstantissimos quosq;: inter quos ex pontificijs fuit Raphael Paccius, clari nommis dux, & innumeri uulnerati. Verũ in hac parte citra controuersiam longè maior fuit victoris iactura, propter Foissei, Alegrij, multorumq; ex gallica nobilitate uirorum, & Iacobi, aliorumq; ex Germanico peditatu fortissimorum ducum interitum: cuius uirtuti cum multo sanguine empta uictoria magna ex parte tribuebatur. multi quoq; unà cum Molardo Vasconũ & Belgarum duces cecidere: quæ gentes eo die apud Francos omnem gloriam amiserunt: sed omnem iacturã Foissei mors superauit, cum quo illius exercitus neruus & ferocitas penitus extincta est. eorum qui victi ex pugna euasere, maior pars Cesenam uersus fuga contẽdit, & inde ad remotiora loca: nec prorex antequam

Anconem peruenisset usquã subsitit: in quem locũ cum paucissimis equitibus peruenit: multi in fuga spoliati et cæsi fuere: quontam agrestes homines omnes uias percurrebant & Vrbinatiũ dux, qui cum ante multos dies Baldassarem Castilionæum ad Galliæ regem misisset: & proprios homines apud Foissium haberet, clam cõtra patruum conspirasse credebatur: nõ modò regionis homines in fugientes concitauit, sed milites qui in pisaurẽ si agro idem facerent misit: illi soli qui per Florentinorum loca fugerunt, ministrorum, post etiam reip. iussu incolumes euasere. Victore exercitu in sua castra reuerso, Rauennates statim ad deditionem faciendam miserũt sed seu dum paciscuntur, seu iam pacti commeatum qui in castra mitteretur instruunt, mœnium custodiendorũ diligentia intermissa, Germani & Vascones per muri ruinam urbem ingressi, præter naturale in Italicum nomen odium, cladis quoq; in pugna acceptæ indignatione, ad maiorem crudelitatem incitati crudelissimè uastarunt. Quarto pòst die, M. Antonius Columna, Citadella in quã confugerat re & hominibus saluis, tradita, abire permissus: ea tamẽ lege, ut nec ipse, nec qui cum eo erant duces, ante proximum Mariæ magdalenæ sacrum diem, nec in regem Galliæ, nec in concilium pisanũ arma sumerent: & paulò post Vitellius episcopus, cũ centum quinquaginta peditibus arci præpositus, eadem illi facultate concessa, deditionem fecit. Victoriæ fortunam omnes urbes, Imola, Forumliuij, Cesena, Ariminum, omnesq; Galliæ togatæ arces, præter Imolensem & Foroliuiensem secutæ sunt: quæ omnes à legato concilij Pisani nomine acceptæ fuere. At gallicus exercitus, Foissei morte, tantaq; clade accepta ueluti attonitus, quatuor

prope

prope Rauennã milliaribus ociosus morabatur: & legatus atq; Palicia, ad quos, quia Alfonsus Estensis iam Ferrariam redierat, imperium delatum erat, de regis uolũtate incerti, eius mandata expectabant: cum neq; apud milites tãtæ autoritatis esset, quæ ad exercitũ, direptis rebus partiendis, uel in tuta loca mittendis implicatum mouendũ esset idonea: & uictoria tãto sanguine parta, ita uiribus & animo deiecti, ut uictis quàm uictoribus similiores essent: quare omnes milites querelis & lacrymis Foissei nomen implorabant: quẽ nulla re impediti, uel territi quocunq; terrarum secuti essent: nec dubitabatur, quin ille ferocitatis suæ impetu, & promissis ut ferebatur à rege factis, sibi regnum neapolitanum occuparet, statim post uictoriam consueta celeritate Romã cursu petiturus fuisset, & pontificem cum ceteris nullã alia salutis spe relicta, præcipites fugæ se daturos. Decimatertia Aprilis die, Romam de pugna, ab Octauiano Fregosio, qui muratis equis à Forosempronij aduolauit nunciatum: quæ res ingenti totius curiæ metu ac tumultu accepta fuit: quamobrẽ Cardinales statim ad Pontificẽ accurrentes, summis precib. instabant, ut accepta pace, quã à rege Galliæ satis honestã impetrari posse nõ dubitabant, tandem sacrosanctam sedem, seq; à tãtis periculis liberaret: satis pro Ro. ecclesiæ maiestate, proq; Italiæ libertate laborasse: magnamq; gloriam isto suo sancto proposito cõparasse in tam pio munere, diuinũ numen, quẽadmodũ tot signis ostensum fuerat, ei aduersum extitisse: cui qui se opponere uellet, cum nihil aliud facere, q̃ ecclesiã uniuersam in extremã ruinam conijcere: ad Deum magis quàm ad ipsum sponsæ suæ curam spectare: idcirco Dei uolũtati omnia committeret; atq;

ex Euangelij præcepto pacem amplexus, ſuam ſenectutem, eccleſiæ ſtatum, atq; aulam ſuam totam, quæ nihil aliud quàm pacem exoptaret, aut inclamaret tot moleſtijs tandem liberaret: uictores iam Romam uerſus mouiſſe credibile eſſe: quibus ipſius nepos coniunctus foret adiuncturos ſe pariter Rubertum Vrſinum, Pompeium Columnam, Antimum Sabellũ, Petrũ Marganũ, & Rẽtium Mancinum (hos ab rege Galliæ accepta pecunia, iam ante prælium ad Romam infeſtandam ſe comparare conſtabat) quibus periculis quodnã aliud remedium ſupereſſe quàm pacem? ab altera parte Aragoniæ regis & ueneti ſenatus legati in contrarium uehementer nitebantur: res nõ adeo afflictas, nec ita ad extremum redactas perſuadere ſatagentes: nec exercitum adeo diſſipatum, quin breuiſſimo tempore, ac non graui ſumptu reparari poſſet: illud certò conſtare, proregem cum maxima equitatus parte euaſiſſe: hiſpanicum peditatũ ſimul collectum, integris ordinibus è pugna abiuiſſe: qui ſi, ut ueriſimile erat, incolumes eſſent, omnem aliam iacturam parui eſſe momenti: nec Gallos tam citò Romã uenire poſſe, ut tempus ad ſe comparandum nõ haberet eſſe metuendum: propterea quòd cum imperatoris morte multas perturbationes, multaq; mala coniuncta eſſe oporteret. Heluetiorum præterea metũ illos ſuſpenſos habiturum, quos pro fœdere apertè facturos, & in Inſubriam deſcenſuros non eſſe amplius dubitandum: nec pacẽ à Galliæ rege niſi iniquiſſimis atq; infamia plenis ſperari poſſe: atq; etiam à Bernardini Caruaiallis ſuperbia, & Federici Sanſeuerinatis inſolentia leges accipiendas fore: ideo reliqua omnia magis probanda; q̃ tanta indignitate, tantaq; cum infamia in acerbiſſimam

infidiſ

infidißimamq; seruitutem se conijcere: seditioſos illos nunquam ipſius dignitatem & uitam perſequi deſituros: malorum illud minimum eſſe, ſi ſecus fieri non poſſet, Romam deſerere, & cum tota curia, aut in regnum neapolitanum, aut Venetias ſe transferre, ubi eadē cum ſecuritate, eodem honore, eadem magnitudine uerſaretur: neq; enim Romanæ urbis iactura pontificatum ſem per quouis loco Pontificis perſonæ annexum amitti: re tineret modò conſuetam conſtantiam, animiq; altitudinem: Deum opt. max. qui mentes hominum perſpicit, ipſius ſanctißimæ menti non eſſe defuturū: nec Petri nauiculam marinis fluctibus uexari, ſed nunquam ſubmergi aſſuetam, deſerturum: Chriſtianos præterea principes, religionis amore, & nimiæ Galliæ regis potentiæ timore concitatos, totis uiribus & proprijs corporibus ipſius defenſionem ſuſcepturos. Quæ Pontifex ſumma ambiguitate, atq; animi ſuſpenſione audiebat: atq; ita, ut in eo hinc odium, indignationem, pertinaciam uinci flectiue minimè aſſuetam, illinc periculum & metum conflictari facilè animaduerteres: & ex reſponſis legatis datis non tam illi Romam deſerere, quàm in nullum locum, ubi in aliorum non eſſet poteſtate, ſe non poſſe transferre, moleſtum eſſe, perſpiciebatur. Idcirco cardinalibus ſe pacem uelle reſpondebat, Florētinos ut apud Galliæ regem de pace agerent appellari aſſenſus: nec tamen eo modo, uel ita apertis uerbis, quæ animi ſui plenam fidem facerēt, reſpondebat: à ciuitate ueteri Biaſciam Genuenſem claßis ſuæ præfectum accerſierat: ex quo illū Roma diſcedere in animo habere interpretabantur: & paulò pòſt eundem remiſerat: de Romanorum proceribus, qui cum alijs nō conſpiraſſent, ſtipen-

dio conducendis agebat: duorum legatorũ cohortationes libenter audiebat: sed ita ut plerumq; uerbis contumeliosis & indignatione plenis responderet. Interea uenit Iulius Medices eques Rhodius, qui pòst Põtifex fuit, què Cardinalis Mediceus à Sanseuerinati Cardinale accepta facultate, sui in tanta calamitate cõmendandi speciem, re autem uera ut rerum statum edoceret, ex castris mittebat: à quo quàm Galli debilitati essent, penitus edoctus, quot ducibus orbati, quot fortes uiros amisissent, quot per multos dies uulneribus acceptis inutiles essent futuri, innumeros equos occisos, partẽ exercitus in uaria loca Rauennensis prædæ caussa dißipatam: duces dubios, & de regia uoluntate incertos, neq; admodum inter se concordes, quòd Palicia, Sanseuerinatis, qui & legati & ducis munere fungi uolebat, insolentiam ferre recusaret: obscuras de Heluetiorum aduentu uoces audiri: neque illum exercitum se citò moturum, aliquo signo perspici: qua re magnopere Pontifex confirmatus, illum in Cardinalium senatum introductum eadem coram purpuratis exponere iußit: huc accessit, quòd Vrbini dux, quæcunq; illum caussa impulerit, mutato consilio, ducentos grauis armaturæ equites, & quater mille pedites ei oblatum misit. Cardinales nihilominus in eo ad pacem cohortando persistebant: à qua etsi uerbis non se alienum ostenderet, eam tamen nisi uelut extremum remedium accipere decreuerat, imò etiamsi præsenti malo præsens medicina non ostenderetur, Roma profugere, modò ne caussam suam principum armis defensum iri prorsus esset desperandum: ac præsertim si Heluetij mouerentur malebat: qui ut se ad eius nutũ paratos esse ostenderẽt, aliquot dies ante Galliæ regis legatos,

tos, ad eum locum, ad quē, ut de Pontificis postulatis de liberarent, singularum ciuitatū legati cōueniebant, ire uetuerant. In hoc rerūm statu aliqua spes pacis affulsit: quoniam rex Galliæ antequam prælium cōmitteretur, tot periculis quæ ex tot partibus imminebant admonitus, & Cæsaris uarietate legibusq; duris quas propone bat, commotus, ideoq; tandem in multis potius Pontificis uoluntati cedere, Fabricium Carrectum Cardinalis Finarienſis fratrem, clàm ad Nannetenſem & Strigonienſem Cardinales, qui pacis colloquia nunquā penitus abiecerant, miſerat: proponens ut Bononia Pontifici reſtitueretur, Alfonſus Ateſtinus, Lucum & omnia reliqua oppida quæ in Aemilia poſſidebat, traderet: antiquo ſe cenſui obſtringeret: nec ſal amplius in eius oppidis fieret: concilium extingueretur aſſenſurum: ſe uicisſim nihil à Pontifice præter pacem poſcere. Alfonſus cē ſuris eximeretur, & in priſtina iura ac priuilegia poſtliminio rediret: Bentiuolis, qui exules eſſent, propria bona conſeruarētur: Cardinalibus atq; Antiſtitibus qui cōcilio adhæſiſſent, dignitates reſtituerētur: quæ capita quis duo cardinales metuerēt, ne pacta uictoria à rege rata haberētur, aliter proponere nō ſunt auſi: nec pōtifex cū ſibi tā decora eſſent, nec dū occultū illud conſiliū quod in animo gerebat patefacere uellet, ea recuſari à rege poſſe cēſuit: imò fortaſſe utilius eſſe his colloquijs regia arma ſuſpēdere, ut plus tēporis ad eorū, in quib. reliquas ſpes ſuas collocauerat, progreſſus perſpiciēdos haberet. Quare cūctis cardinalib. idē urgentibus, nono poſt pugnā die his capitib. ſubſcripſit: fide cardinalibus ſe ſi rex cōfirmaret ea acceptur obſtricta: et ad Finariēſe cardinalē q in Gallia, ſed remotus ab aula ne pōti

ficẽ læderet, degebat, et ad Tiburtinum episcopum, qui Auenione legati locũ obtinebat, literis mandauit, ad regem se de hisce rebus transferrent: sed neq; mandatum, nec conficiendi facultatem misit. Huc usq; progressum habuere Pontificis mala: ad hunc usq; diem ipsius calamitatum cumulus peruenit: sed ab eo die semper ei maiores spes affulsere: & fortuna absq; ullo fræno ad illius magnitudinem conuerti cœpit. Huic tantæ mutationi Paliciæ ex Aemilia discessus initiũ dedit, qui à Normaniæ quæstore, ob Heluetiorum aduentus crescentem rumorem reuocatus, trecentis cataphractis, totidem leuis armaturæ equitibus, & sex millibus peditũ, cũ octo magnis curulibus tormentis, sub concilij legati imperio in Aemilia relictis, Mediolanũ uersus cum reliquis copijs contendit. Heluetiorũ aduentus metum augebat, quod idem Normaniæ Quæstor, potius regis gratiam promereri, quàm utilitatem procurare cupiens, contra quam res præsentes postulabant, statim parta uictoria, Italos pedites, & partem Gallorum imprudenter dimiserat. Paliciæ discessus, pontificem eo metu quo magis premebatur liberauit, in pertinacia confirmauit, & romanas res confirmandi facultatem dedit: propter quas aliquot nobilitatis principes, cum trecentis grauis armaturæ equitibus conduxerat: & Prosperum Columnã omnibus copijs suis præficere meditabatur: quoniam eorum qui res nouas moliebantur animis fractis, Pompeius Columna, qui se Montefortini comparabat, Prospero deprecante, ad Põtificis cautionem pecunia quam à rege acceperat turpiter retenta, Mõtefortinum in M. Antonij Columnæ potestatẽ daturum recepit. Quod exemplum & Rubertus Vrsinus, qui ante Pitiliano in Columniorũ

loca

loca ut arma moueret uenerat, eodem modo regia pecunia retenta, paulò pòst Iulij Vrsini opera, Rhegij in Calabria Archiepiscopatu, perfidiæ præmio à Pontifice accepto, secutus est. Vnum Petrum Marganum acceptam pecuniam retinere puduit, honestiore feliciorecq; consilio; quoniam non multo pòst, ab istius regis successore in bello captus debito supplicio fraudis pœnas dedisset. Quibus rebus pontificis animo admodum confirmato, exterorum domesticorumq; hostium præsenti timore sublato, tertia Maij solenni ritu in Basilica Ioannis Lateranensis concilium auspicatus est: iam certus non modò maximam Italiæ partem, sed & Hispaniam, Angliam, & Vngariam conuenturas: cuius auspicijs ipsemet pontificio ornatu, cardinalium collegio, & magna episcoporum multitudine comitante non solum interfuit, sed etiam præfuit: ubi præter multas alias preces, ex antiquo more Spiritui sancto peractis sacris, & patribus publica oratione, ut toto corde publicum bonum & christianæ religionis dignitatem tueri ac promouere curarent cohortatis, ut ceterarum rerum quæ in posterum statuendæ essent fundamenta iacerentur, cõcilium id uerum, legitimum, & sanctum, in eoq; proculdubio uniuersæ Ecclesiæ omnem autoritatem potestatemq; positam esse promulgatam fuit: pulcherrimæ proculdubio sanctissimæq; ceremoniæ, quæq; humanorum pectorum intima penetrare deberent, si tales cogitationes finesq; harum rerũ autoribus propositi esse, qualia sunt uerba, crederentur. His artibus pòst Rauennensem pugnam utebatur Pontifex. At rex Galliæ, quamuis Foissei sibi longè carissimi interitus, uictoriæ lætitiam nonnihil perturbaret, statim legatum & Paliciam exerci-

tum Romam ducere imperauit: tamen primo ardore remisso, toto animo ad pacis desiderium redire cœpit: quod nimis grauem tempestatem, & nimis ex multis partibus rebus suis imminere iudicaret: nam etsi Cæsar se in fœdere permansurum promittere non desineret, & inducias cum Venetis suo nomine pactas absq; suo consensu fuisse, nec se eas probaturum assereret, nihilominus rex, præter illius inconstantiæ metum, tum quòd hæc res simulata mente dici suspicabatur, ob leges quas proponebat, socium in bello grauem, & in pace detrimentosum habere uidebatur: illius enim interuentu se ad indigniores leges admittendas adactum iri metuebat: præterea quòd Heluetij cum hostibus essent facturi iam nihil dubitabat: & ab Angliæ rege certum bellum expectabat: quoniam rex ille fecialem, qui omnia fœdera rupta esse denunciaret, miserat: quod in omnibus, ne cum ecclesia aut Catholico rege socero suo bellum gereret, contineretur. Itaq; rex summa uoluptate, Florentinos ut de pace agerent interpellatos fuisse cognito, statim Gratianopolitanum præsidem cũ amplissimis mandatis, ut ex propinquiore loco ageret, & si ita res ferret, Romam ire posset, Florentiam misit: deinde ex capitum subscriptione, maiore, ut uidebatur, Pontificis propensione cognita, penitus ad pacem inclinauit: quãuis metueret ne exercitus discessu ad consuetam pertinaciam rediret: Paliciam qui iam Parmam peruenerat, cum copiarum parte in Flaminiam redire, & ulterius progredi uelle rumores spargere iusserit. Bononiam concedere, non tam Cæsarianorum contrarijs suasionibus, quàm quòd etiam pace inita, eandem in se pontificis anim

cis animum futurum metuebat, graue illi uidebatur. Et ideò Bononia tanquam mediolanensis imperij propugnaculo, priuari sibi periculosum esse: præterea cum Finariensis cardinalis, & Tiburtinus episcopus, sine mandato uenissent, ueri simile uidebatur, pontificem tunc, uelut tot angustijs periculisq; circumuallatum, simulatè consensisse: tamen eas leges accipere tandem decreuit, cum nonnullis adiunctionibus, quæ tamen non tales erant, ut præcipua capita turbarent, cum quo responso is qui Tiburtino episcopo ab epistolis erat Romam contendit, regis nomine à pontifice petens, ut uel episcopo & cardinali transigendi potestatem mitteret: uel Gratianopolitanum præsidem qui eius rei amplissimam autoritatem habebat, Florentia adnocaret. Angliæ regis mandatum allatum erat, quo iam Nouembri mense confecto, Eboracensi cardinali fœderis potestatem dabat, propter longum maris circuitum (ante enim in Hispania fuerat) tandiu immoratum: & Cæsar demùm post longas dubitationes, inducias cum Venetis approbauerat, mediolanensis imperij ac Burgundiæ obtinendæ à Catholico & Angliæ regibus spe facta, accensus. Pontificis quoque spem Aragoniæ regis promissa non mediocriter confirmarunt, qui de pugnæ successu primùm Galliæ regis literis ad reginam scriptis, quibus Gastonem Foissium fratrem suum cum summa gloria in uictoria aduersus hostes cecidisse significabat, certior factus, deinde fusiùs suorúmmet nuncijs, qui ob maris difficultatem serò perferebantur, cum neapolitanum regnum in graui periculo uersari censeret, Magnum Consaluum, cum nouarum copiarum supple-

mento in Italiam mittere ſtatuerat: ad hunc enim aliorum inopia confugiebat: nam etſi illum ſpecie in honore haberet, ob res in regno neapolitano geſtas parum illi gratus, & propter potentiam autoritatemq; ſuſpectus erat. Itaq; quum Tiburtinii epiſcopi ab epiſtolis miniſter, ad pontificem tot rebus confirmatum, cum pacis legibus peruenit, etiam exceptiones à rege ad Bononiæ tutelæ deſertæ infamiam moderandam additas, ipſius uoluntati permiſſum iri ſpe data, cum penitus abnuere decreuiſſet, ſed ſubſcriptionis ſuæ, et fidei collegio datæ habita ratione contrarium ſimulans, quemadmodũ contra ſinceritatis ſuæ famam aliquando ſolebat, capita in purpuratorum ſenatu, quaſi conſilium peteret, legi iuſſit: poſt quæ uerba cardinalis Arborenſis Hiſpanus, & Eboracenſis (ſic prius clàm cum illo conuenerant) alter Aragoniæ, alter Angliæ regis nomine loquutus, Pontificem ut in conſtantia permaneret, nec põtificatus cauſſam quam tãta cum dignitate amplexus erat deſereret, hortati ſunt: præſertim, neceſſitatibus, quæ ut ijs conſilijs aures adhiberet impulerant, ſublatis: cumq; Deum qui aliqua de cauſſa nobis incognita, nauiculam ſuam fluctibus agitari permiſerat, illã ſubmergi nolle apertè conſpiceretur, neq; pacem ſibi peculiarem inire, uel ſi communis eſſet futura, ſine reliquorum fœderatorum conſenſu tractare, honeſtum æquúmue eſſe: ad extremũ monentes, diligenter expenderet, quantum ſacroſanctæ ſedi, ſibiq; poſſet afferre detrimentum, à ueris fidiſq; amicis, ut reconciliatis hoſtibus adhæreret, alienari. His conſilijs pontifex ſe perſuaſum oſtendens, concordiam apertè recuſauit: & intra paucos dies impetu ſuo uſus, in ſenatu, monitum ad regem Galliæ, ni pœnas ſacris

ponti

pontificum legibus constitutas subire uellet, Mediceum cardinalem dimitteret pronunciauit: quamuis promulgationem differri concesserit, quoniam purpuratorum Senatus, quantum posset seueriſsima remedia differret rogans, literis communi omnium nomine datis, quibus eum hortarentur & supplices rogarent, ut quemadmodum Chriſtianiſsimum principem deceret, illum liberaret, se idem effecturos polliciti sunt. Cardinalis Mediceus Mediolanum ductus fuerat, ubi honestè custodiebatur, & tamen quamuis in aliorum potestate esset, in ipsius persona pontificiæ Sedis autoritas & religionis reuerentia elucebant: & simul Pisani concilij contẽptio cuius causſam animo & fide deserebant, non modò reliqui, uerumetiam illi ipsi, qui & armis & fauore id erant prosecuti: nam cum pontifex illi facultatem misisset, qua posset milites, qui se non amplius aduersus pontificatum armis ituros pollicerentur, à censuris eximerẽ, & omnibus defunctis, pro quibus peterentur, sacra loca ad sepeliendum concedere, incredibilis erat concursus, miráq; religio, qua hæc & petebantur & promittebantur, regijs ministris mimmè repugnantibus, sed cardinalibus grauiſsimè indignantibus: quòd ante ipsorum oculos, in eo ipso loco ubi sedes Concilij esset, regij homines & milites contra ipsius dignitatem utilitatemq; in ipsius oppidis, concilij autoritate penitùs contempta, Ecclesiæ romanæ adhærerent: captiuũ Cardinalem, uelut pontificium legatum summa ueneratione prosequentes. Propter inducias à Cæsare comprobatas, quamuis ab eius procuratoribus, qui Veronæ erãt, negaretur, rex partem copiarũ quas in eius urbis præsidio habebat, quasi nõ iam essent necessariæ, reuocauit:

& quoniam ducentis nobilibus, & suæ custodiæ Hippotoxotis, cum ducentis alijs cataphractis propter Angliæ regis minas, ab se in Galliam reuocatis, in Insubria Heluetiorum metu augescente, maiori præsidio opus esse cognoscebat: eam ob causam Florentinos trecentos grauis armaturæ equites in Insubriam, quemadmodum ob ipsius in Italia regnorum defensionem ex fœdere tenebantur, mittere compulerat: quod fœdus quia intra duos menses finem erat habiturum, victoriæ existimatione adhuc recenti, illos ad fœdus denuò in quinquennium renouandum adegit, sexcentis cataphractis ad illorum imperij defensionem promissis: & Florentini uicissim ad eorum omnium quæ in Italia possideret tutelam, quadringentos grauis armaturæ equites darent: quamuis ad omnem bello se cum pontifice implicandi occasionem uitandam, ab uniuersali defensionis obligatione, Cotiniolam, quasi pontificatus aliquod ius in eam habere posset, eximerent. Sed iam regijs rebus grauissima pericula imminebant, quoniam Heluetij tandem sex millia peditum ad pontificis stipendia mittere decreuerant: quos hoc nomine petierat, ut eorum opera contra Farrariensem uteretur, cum qui Galliæ regis partes sustentabant, nihil aliud quàm eius rei dilationem ad eum usq; diem efficere potuissent: contra quos, in comitijs multitudo, miro odio in gallicum nomen accensa, magno furore uociferabatur, regem ingratum eorum stipendijs, quorum uirtute & sanguine tantam existimationem, tantumq; imperium sibi peperisset, paruam summam addere recusasse minimè contentum, sed insuper contumeliosis uerbis ipsorum ignobilitatem contempsisse: quasi non omnium hominum ab initio una

fuisset

fuisset origo, unusq; ortus, & quasi qui nunc sunt nobiles & magni, suos maiores non aliquando, inopes, obscuros, atq; humiles habuerint: Germanos, ut ipsorum operam non amplius sibi necessariam ostenderet, ad stipendia sua conducere cœpisse: ipsos suo stipendio priuatos, ut fame absumantur in illis montibus, ociosè laturos persuasus. Itaque cunctis mortalibus ostendendum illius consilia uana, falsas opiniones, ingratum animum ipsi soli perniciosa fuisse, nec militares uiros ulla difficultate quominus uirtutem declarēt suam retineri posse: ac denique aurum ac pecunias ijs qui ferrum & arma haberent seruire: esse præterea semel toti terrarum orbi declarandum, quàm imprudenter loqueretur, qui Heluetiæ genti Germanos peditès anteferret. Hoc ardore ita efferebantur, ut tanquam propriam caussam agētes, uno tantum rhenensi aureo singulis dato, domo discederent: cum prius soliti essent regijs stipendijs non moueri nisi peditibus multa stipendia promitterentur, & duces multis muneribus afficerentur, Curiam oppidum Rhætorum præcipuum, conueniebant. Rhati uerò Galliæ regis fœderati, à quo perpetuas pensiones accipiebant, ad regem qui excusarent miserant, quòd antiquis fœderibus, quæ cum superioribus Heluetiorum ciuitatibus habebant, quin certum peditum numerum cum illis mitterent negare minimè possent. Hic motus Gallorum animos, quorum uires ualde imminutæ erāt, uehementer perturbabat: nam Italis peditibus à Normaniæ Quæstore dimissis, non plures quàm decem millia peditum habebant: & grauis armaturæ equitibus, à rege in Galliam reuocatis, haud plures quàm mille trecenti cataphracti relinquebantur: ex quibus trecenti

Parmæ erant: et tamen Normaniæ Quæstor, magis ærarij præfecti, quàm uiri militaris officio functus, nouos pedites sine regio mandato conscribi non permittebat: sed copias, quæ ut Palicia duce in Aemiliam transirent, iam Finale peruenerant, redire iusserat: & Sanseuerinatem Cardinalem cum ijs quæ in Aemilia erant, idem facere mandarat, quorum discessu Ariminum atq; Cesena cum arcibus, & simul Raueuna sine difficultate ad pontificis imperium rediere: cumq; Galli Insubriam mi lite spoliare nollent, Bononia, pro cuius defensione tot molestias tulerant, tanquam deserta in periculo relinquebatur. Heluetij quamprimum conuenere, Curia Tridentum à Cæsare per illius imperium itineris faciendi accepta potestate, profecti sunt: qui sua consilia, quo ad eius fieri posset, Galliæ regem celare conatus, se fœdere quod cum illis habebat, iter denegare non posse aiebat. Tridento in ueronensem agrum descēderunt: ubi à Venetorum (qui unà cum Pontifice ad illorum stipendia persoluenda concurrebant) exercitu expectabantur: et quamuis non tanta adesset pecuniæ summa, ut omnibus stipendia persolui possent, quoniam præter illa sena millia postulata, multi præterea accesserant, tam ardēs erat multitudinis in Galliæ regem odium, ut contra ipsorum morem omnes difficultates patienter ferrent. Ab altera parte Palicia, quòd eo itinere in Italiam descensuros crederet, prius ad Pontollium ut eos itinere prohiberet, cum exercitu uenerat: pòst cum aliud illos in animo habere animaduerteret, ad Castilionem Striuerium, quod oppidum sex à Pischeria milliaribus abest constiterat, incertus quæ nam essent Heluetiorum consilia: Ferrariámne uersus, ut ferebatur, an in mediolanensem

nensem agrum essent uenturi: quæ dubitatio mala fortasse quæ post secuta sunt, accelerauit: quia non dubitabatur, quin Ferrarienſem agrum uersus iter sequuturi fuissent, nisi Gallorum aduersa sorte, literæ à Venetorũ Epirotis interceptæ, sententiam mutare fuissent: quibus literis Palicta Normaniæ Quæstori, qui Mediolani remanserat, rerum statu significato, si illi se Mediolanũ uersus conuerterent, ol stare admodum difficile fore ostendebat: ob quas literas, Cardinalis Sedunensis, qui Venetijs uenerat, & duces simul, ratione, quæ raro fallit, eam rem gerendã esse, quam hostibus molestissimè cognoscebant, decreuerunt: idcirco Vercna Villafrancam se contulere, ubi cũ ueneto exercitu coniuncti sunt: in quo sub Ioannispauli Ballionis imperio erant quadringenti grauis, octingenti leuis armaturæ equites, & sex millia peditum, cum multis tormentis muralibus, & campestribus: hæc fuit causſa cur Palicia Valegio, quòd locus esset minimè munitus, relicto, Gambarã, ut ad Ponteuicum consisteret, se reciperet: cum non plus quàm septem millia peditum (reliqui enim Brixiam, Pischeriam, & Lineacum erant distributi) & mille cataphractos in exercitu haberet: nam etsi trecentos cataphractos qui Parmæ erant reuocare in animo habuisset, manifestissimo tamen Bononiæ periculo posti multa Bentiuolorum preces, ut eam urbem ferè sine præsidio reliciam ingrederentur, mandare fuerat coactus: hic serò periculis & spei qua decepti fuerant, uanitate animaduersis, & supra omnia Normaniæ quæstoris auaritiam & peruersa consilia lacerantes, illum ut Federicum Bozolensem, & nonnullos alios Italos duces quãmaxima celeritate possent, sex millia peditum comparare pate-

retur, coegerunt: quod remedium haud citius quàm decem dierum spacio comparari poterat: & gallicũ exercitum præter paruum militum numerum eneruabat etiam inter duces dissensio: quoniã reliqui ferè indignabantur Paliciæ parere: & cataphracti tantis laboribus tamq; diuturnis molestijs fatigati, potius, ut in Galliam redire possent, mediolanense imperiũ amitti, quàm tantis angustijs & periculis tueri cupiebant: statim post Paliciæ Vallegio discessum Venetorum copiæ cum Heluetijs ingressæ sunt: deinde Mincio transmisso, in agro mantuano castra posuere, ubi princeps debilitatem excusans, omnibus iter concedebat. In his difficultatibus ducum sententia fuit, campestribus locis penitùs desertis, munitiora loca custodienda, non sine caussa tantum Heluetiorum numerum cunctando dissolutum iri sperantes: quoniam Pontifex non minus ad sumptus frigidus, quàm ad bellum ardens, etiam tantarum copiarum stipendia se persoluere posse diffisus, admodum lentè pecunias mittebat: ideo duo millia peditum, centũ quinquaginta cataphractos, & centum Florentinorum grauis armaturæ equites Brixiæ collocarunt: Cremæ quinquaginta cataphractos & mille pedites: Bergomi mille pedites & centum Florẽtinos grauis armaturæ equites: reliquus exercitus, qui erat septingentorum cataphractorum, duorum millium Gallorum peditum, & quatuor millium Germanorum, ad Ponteuicum locum natura munitũ, & Mediolano, Cremonæ, Brixiæ, ac Bergomo opportunum, ubi se facilè posse consistere sperabant se cõtulit: sed postero die à Cæsare ad Germanos pedites literæ cum mandatis, statim à Galliæ regis stipẽdijs discederẽt, allatæ sunt: qui cum penè omnes ex Tirolẽsi comita-

comitatu essent, neq; in proprium principem contumaces haberi uellent, eodem die discesserunt: quorũ discessu Palicia & reliqui duces omnem mediolanensis imperij defendendi spem amiserunt: idcirco statim Ponteuico Picighitonem se contulerunt: quare Cremonenses prorsus derelicti, fœderatorum exercitui, qui iam appropinquabat, urbem suam dediderunt, Heluetijs quadraginta ducatorum millibus promissis: de qua urbe cũ disputatum esset cuius nomine esset accipienda, & Veneti sibi reddi postularent, tandem fœderis & Maximiliani, Ludouici Sforti æ filij nomine, cui Pontifex atque Heluetij mediolanense imperium acquiri uolebant, accepta fuit, Gallis tamen arcem retinẽtibus. Per eos dies Bergomum à Gallis alienatum in fœderatorum potestatem uenerat: nam cum copias quæ ibi erant, Palicia, ut eas exercitui cõiungeret, reuocasset, statim illis egressis, aliquot exules ingressi defectionis causſa fuerunt. Picighitone Palicia Abduam amnem traiecit: quo in loco ad eum accesserunt illi trecẽti cataphracti, ad Bononiæ defensionẽ destinati, quos periculo aucto reuocauerat, etsi pedites quos cõscribere statutũ fuerat aduenissent, hic fluminis transitu hostẽ se posse prohibere sperabat: sed hoc consiliũ ut cetera, uanũ apparebat: nam cũ Normaniæ quæstor numerata pecunia careret, nec rationẽ inueniret, in tantis periculis fide penitùs amissa, qua regijs, ut solebat, uectigalib. addictis pecuniã explicaret, persolui stipendia nequibãt: quatuor dies ibi moratus, q̃ primũ hostes trib. infra Picighitonẽ milliarib. fluuio appropinquarũt, ad S. Angelũ, ut sequẽti die Papiã cõtenderet, se recepit: itaq; mediol. imperij tuẽdi nulla spe relicta, iamq; uniuersa regione planè rebellãte & tumul-

tuãte, Io. iacob. Triultius, Normaniæ quæstor Antonius maria Palauicinus, Galeatius Vicecomes, cũ multis alijs nobilibus, & omnib. regijs magistratibus & ministris, Mediolano, ut in Taurinos euaderẽt abierũt: & aliquot dies antè, cardinales, quamuis in decretis quàm in alijs rebus feruentiores, ferè eodem tempore, quasi abdicationem minantes pontifici omnem tam sacram quàm profanam pontificatus administrationẽ interdixissent, non minus tamen populos quàm hostes ueriti, fugam rapuerunt. Hi tumultus Mediceo cardinali fatis ad summam felicitatem reseruato profuerunt: cum enim in Galliam duceretur, manè ad Padi transitum, qui è regione Bassinianæ est, quæ ueteribus Augusta Bacienorum fuit, in ipso nauis ingressu, à nonnullis rusticis pagi qui Plebs Cairi dicitur, quorum caput fuit Rinaldus Zallus, cum quo aliqui cardinalis familiares nocte apud eum hospicio excepti conuenerant, ex Gallorum qui eũ custodiebant militum manibus ereptus fuit: qui perterriti, & ad quemuis leuissimum motum trepidantes, strepitu audito, fugæ quàm pugnæ studiosiores fuerunt. Palicia autem Papiam ingressus, ibi hærere constituebat: ideoq; Triultium & Normaniæ Quæstorem ut eò uenirent postulabat: ad quem missus Triultius (sic Quæstor & reliqui proceres mandarant) consilij uanitatem ostendit: cũ exercitus peditibus careret, tantæ tẽpestati nulla ratione occurri posse: nec ob temporis exiguitatem nouos, nisi ex locis admodum longinquis, & summa difficultate milites euocari: quòd si nihil aliud obstaret, pecunias deficere: fidem ubiq; concidisse, amicos terrore plenos: populos diuturna militum immoderataq; licentia aspersos. his dictis Triultius, ut copijs commodũ Padi

transi

transitū pararet, ad pontē, ubi amnis procul à Valentia Astam uersus coarctatur, iaciendum profectus est. Sed iam fœderatorū exercitus, cui Lauda ciuitas cum arce, quum Galli Abduam reliquerunt, deditionem fecerat, Santangelo Papiam propius accesserat: quò quamprimum peruenerunt, Venetorum duces tormentis arcem petere cœperunt: & pars Heluetiorum nauibus fluuiū, qui urbi coniunctus est, traiecit: Galli autem ueriti ne lapidei pontis, qui ad Ticinum est, per quem solum effugere poterant, aditum hostes impedirent, ut Papia exirent, pontem uersus contenderunt: sed antequam nouissimum agmen, in quo ad equitum præsidium, postremi positi fuerant nonnulli Germani pedites, qui cum reliquis nō abierant, egressum esset. Heluetij à Porta noua & arce iam deserta, illos pugnando per totam urbis & pontis longitudinem Germanis peditibus præter ceteros egregiam operam nauantibus, sunt persequuti: dum uerò pontem Graualonis, qui ligneus erat, trāsirent, tabulis equorum pondere fractis, omnes Galli atq; Germani, qui nondum transierant, uel capti uel cæsi fuere. Papienses se ad magnam pecuniæ summam numerandā obstrinxerūt: idem iam fecerant Mediolanenses ad lōgè maiorem: & præter Brixiam & Cremā omnes reliquæ ciuitates idem æmulatione quadam faciebāt: tota regione imperij nomē inclamabatur, sancti fœderis nomine, & recipiebatur, & administrabatur (hoc nomine de communi consensu appellabatur) rerum summa Sedunensis cardinalis Pontificij legati, autoritati permissa: sed pecuniæ omnesq; mulctæ Heluetijs erant attributæ: illorum erant omnia emolumenta, omnes quæstus: quarum rerum fama, uniuersa natio statim, conuentu, qui

Tiguri hanc ob cauſſam agebatur, commota, nouæ cohortes non paucæ ad priores acceſſerunt. In tanta rerũ mutatione, & Placentini & Parmenſes ſponte ſuas urbes pontifici dediderunt: quas ueluti Rauẽnenſis Exarchatus membra ad pontificium imperium ſpectare aſſerebat. Heluetij Locarnum, & Rhæti Vallentelinam, Clauennamq; loca ipſorum rebus ualde opportuna occuparunt: & Ianus Fregoſius in Venetorum exercitu præfectus, cum equitibus ac peditibus ab ipſis impetratis Genuam profectus, cauſſa fuit, ut Gallo præfecto fugiente ea ciuitas deficeret: cuius ciuitatis ipſe dux creatus fuit, qua dignitate olim pater ipſius functus fuerat. Eodem fortunæ impetu omnes Aemiliæ Flaminiæq; urbes & arces ſub pontificis imperium redierunt: & Vrbini duce Bononiam cum pontificijs copijs accedente, Bentiuoli omni ſpe deſtituti deſeruerant: quos Pontifex acerbißimè perſequutus, omnia loca quæ in poſterum illos acciperent, ſacris interdixit: nec minore odio urbẽ eſt perſecutus, quòd tot beneficiorũ oblita, tam ingratè defeciſſet: quòd in ſtatuam ſuam multis probris inſultaſſent: & nomen ſuum innumeris contumelijs, ludibrijsq; affeciſſent. quamobrẽ nullos eis denuò magiſtratus dedit, nec ad ullam adminiſtrationis partem aditum permiſit: quinetiam per acerbißimos miniſtros à multis ciuibus uelut Bentiuolorum clientibus magnã pecuniam extorſit: ac, quod grauißimum eſt, fama fuit, ſeu illa uera ſeu falſa, niſi ipſius conſilia fuiſſent morte præciſa, eum habuiſſe in animo, illa urbe exciſa, ciues atq; incolas omnes, Centum (id eſt oppidi nomen) transferre.

DECIMI LIBRI FINIS.

Errata sic corriges.

Pag. 6, versu 13 quæ cuiuis. 11, 19 id est. 18, 8 sterneretur. 19, 18 mense. 20, 24 simulatè. 21, 9 parũ cogitans. & 15 neapolitanam sine distinctione, & 23 altera cis: 22, 7 sexus. 23, 8 & 9 adoptione, & 16 ipse, & 26 factiones. 25, 17 neapolitani. 27, 8 cum tenui, & 14 contingeret, & 26 rei. 37, 14 fama resonare, & 29 portus munitos. 39, 11 se longè, & 26 expectanda putabat. 41, 22 ptus, sunt constituta. 42, 17 ne priusquam. 47, 13 & 14 expressa, & 26 labascceret. 278, 20 saltum coronatæ. 281, 7 duobus millibus.

Ob. 6. II. 3486

Biblioteka
Uniwersytecka
w Toruniu

STARODRUKI

Ob.6.II.3486